ONALE VITT. EMANUELE
8 C
16

68
10
C
16

E

CT

D

IN

perri

verb

EX

ELENCHI DI-
CTIONVM, QVAE ENODANTVR
IN LIBRIS QVATVOR
DE VERBO. SIGNI. DO. ANDR. ALCIATI IVRECONS.

INDEX ALPHABETICA SERIE NVperrimè digeſtus, in quo præcipuæ Commentariorum de verb. ſig. materiæ numeris diſtinctæ decēter habentur.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

LVGDVNI,
Apud Hæredes Iacobi Giuntæ.
1548.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
BLASI & CAROT. DE URBE BIBL. COLLEG. S.S. P A

Typographus beneuolo lectori S.

CVM nõ inuenuſtis characteribus excudenda forent D. And. Alcia. Iuriſcons. clariſsimi Cõmentaria in Tit. de uerb. & rerũ ſigni. decreuimus ſequi eorũdem cõmentariorũ in publicũ ante paucos annos emiſſum nobisq; oblatũ exemplar: quod tametſi dilig̃eter emẽdatũ, nullis tamen Sũmarijs illuſtratũ erat. Verùm ubi ſortiti ſumus hoc ipſum, ſed alterius editionis opus non paucis locupletatũ Sũmarijs, nobis curæ fuit ſuis ea locis adijcere in hiſce quaternionibus, qui prælo nõdũ cõmiſsi fuerãt. Dedimus autẽ nõ inanẽ (ut reor) operã, ut ſi minus ea, quibus par erat, locis cohęreãt, quæ ſeorſum digeſsimus Sũmaria, ſingula tamẽ adiũgi poſsint quibus fuerit opus Legũ Cõmentarijs: nec operoſum fuerit ipſa ſeligere, ſiquidẽ ſic ea diſtinximus, ut cui libitũ fuerit euoluere quaternionem A, eiuſdẽ reliquorũq; ſummaria ſit inuenturus in ipſo Indice, in quẽ Alphabetica ſerie non ignauus lector omnia congeſta comperiet. Vale.

INDEX
PROVERBIA IVRE-
CONSVLTIS PECVLIA-
RIA.

Ab aula receßiſſe	190
A cane non magno ſæpe tenetur aper	195
Ad manum non habere	187
Aequa lance	189
Aequis paßibus	180
Africani lex	191
Alienis ueſtigijs inſiſtere	189
Altare ſpoliat, ut aliud operiat	190
Apparent rari nantes in gurgite uaſto	193
A propoſito cadere	200
Aſinus aſinum non prendit	192
Catenati labores	192
Cato ſui temporis	185
Clodius accuſet mœchos Catilina Cethegum	192
Collyrio uno omnibus morbis mederi	190
Color quæſitus	188
Conniuentibus oculis	188
Cui aduenit unum, non aduenit ſolum	192
De manu in manum	187
De plano fieri	189
Dominus rogans præcipit	192
Domus ſua cuiq; refugium	187
Donare ad proceſſus	219
Dubius euentus litis	186
Duos lepores eodem tempore capere	191

Dupondij iuuenes 185
Emanſor 187
Emendicata ſuffragia 190
Emiſſa manu 187
Ἐν πλάτει 188
Eremodicium 188
Eremodicio potiores ibidem
Erro 187
Extra manum mittere 187
Facibus ſolem adiuuare 190
Factum tranſactum eſt 188
Falcem in alienam meſſem mittere 190
Felici diplomate uti 187
Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris,
Vicinumq; pecus grandius uber habet. 192
Fortunam in ſinu habere 187
Fruſtatim lupus agnum comedit 191
Hebræus nihil Hebræo, Catilina Cethego 192
Herculis clypeus 185
Humanitus contingere 189
Iactus retis 187
In folle offerre 189
In manu habere 187
In ſinu gaudere ibidem
Iſauricus 189
Κατάχυσμα 184
Labyrinthus 190
Lance una trutinare 189
Leuato uelo fieri 189

Lyt&

Lytæ & prolytæ	185
Malus choraules &c.	191
Manus pretium	187
Margaritæ ante porcos	190
Mingere ad parietem	191
Mus in pera	*ibidem*
Nihili coactio	192
Non ad liquidum	189
Noxa caput ſequitur	190
Ob ſolum punctum caruit Robertus Aſello	191
Οἴκοι τεμ ὁ μάςτυς	186
οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος	187
Omni exceptione maior	289
Oua hodier præſtant, quos lux det craſtina pullis	1[illegible]
Παχυμιςεστέςου	188
Paries dealbatus	290
Pedem in fouea habere	188
Per manus tradi	187
Per ſatyram	195
Probationes de domo	186
Probationes luce clariores	196
Πςὸς ἔπος	185
Qualis ueruex, talis offa	192
Quid ad rhombum?	191
Rem non nouam aggredi	*ibidem*
Reuoluto mantello	192
Reſpondere ad rogatum	186
Saturninus	185
Serpens in ſinu	191

Similes habent labra lactucas 192
Sitientibus agris tuis alienos irrigas 189
Spargere aquam 189
Summo digito 180
Suo Marte 190
Tanti offa quanti panis intinctus 192
Temere ne iura 186
τετράδραχμον 105
Veſpertilio 186
Veſtigijs inhærere 189
Vſuræ nauticæ 189

TROPI

Allegoria 201
Ἀλλόθετα 202
Abuſio 184
Amphibologia 199
Anaphora 197
Ἀπόνοια 200
Ἀντίπτωσις 202
Antonomaſia 194
Apoſiopeſis 193
Auxeſis 195
Barbariſmus 202
Battologia 198
Cauillatio 196
Conculcatio 197
Dialyton 199

Αὔρα

Δύναμις	200
Diſſimuatio	199
Ενδύαδιω	193
Epanalepſis	197
Epanodoſis	196
Geminatio	197
Gryphus	199
Hyperbole	196
Hiſteron proteron	194
Hiſterologia	194
Ironia	189
Κατάπόδα	189
Lyptote	195
μετάφορα	183
Nugatio	198
Oximorus	199
Parallage	198
Parœmia	184
Parelcon	195
Παςιςγεία	195
Pariſon	203
Παςυπόνοια	199. & *ſeq.*
Paronomoſia	203
Periſſologia	197
Pleonaſmos	195
Præſumptio	201
Prolepſis	193
Protheſis	194
Syncopa	194

Synecdoche 194
Solœciſmus 201
Subauditio 198
τμῆσις 199
Tractatus 199
Tractus 200
Zeuma 194

FINIS.

QVAE LEGES, IVRE-
CONSVLTORVMQVE LO-
*ca præter cæterorũ traditiones hoc in li-
bro obiter declarata ſint.*

l.uenditor.commu.prædio. 210
l.fina.de edil.edic. 215
l.ſi uero.§.de uiro.ſolu.matri. 211
l.fideicommiſſum.§.ſi cui ita.de lega.iij, 145
l.Plautius. de auro & argen.lega. 78
l.ſicut.de adimen.legat. 297
l.proſpexit.ff.qui & à quibus man. 16
l.famoſi. in fine ad l. Iul.maie. 104
l.nec in ea.l. Iul. de adul. 102
l.ij.C.de patrib. qui fil. 109
Rubrica.C.*de ſenten,ſine pericu.* 221
l.ea quidem.C.de accuſa. 44

Apud

INDEX
APVD AVTORES
HVMANITATIS.

Plautus in Amphitr.explicatus eo carmine, 221
Hunc hominem detexam pallio.pag. 211
Idem in Aulul.nihili coactio. 192
Et in eadem fabula eodem carmine: Quando manus ad trabem &c. 200
Catulli uerſus: Verum ad millia quindecim ducenta. quid ſignificet. 212
Item Saty. XIIII. *diſpoſitis prædiues hamis. quid ſint hamæ.* 221

FINIS.

ELENCHVS DICTIONVM QVAE in quatuor libris de uerbo. ſignifi. enodantur.

Adulterium 206
Adulterari rationes 183
Allex 208
Ambulatoria uoluntas 183
Apud 211
Ατη 203
Augmentatiua 195
Αυγιος 204
Caluire quid 209
Calumniari quid, & unde dicatur 209
Cauillari 209
Certiorare 218
Coactores 192
Collectarij 192
Colonia 219
Contexta lana 210
Conuitium 209. & ſeq.
Copes 195
Copiarum negotium 219
Damnas eſto 195. & 221
Damnes 195
Dardanarij 219
De præpoſitio in compoſitione 214
Defungi 219
Depactus 214
Detexere 211
Detexta lana 210
Dictiones aliquot Iureconſultis tantùm proprie 219. uſq; ad 222
Dictiones aliquot Iureconſultis cũ alijs autoribus communes ibidem
Dimiſit creditores 221
Enchiridia 205
Euidentiſsimum 195
Exautorare 213
Exautoratio 213
Ferruminare 212
Fiduciaria hæreditas 221
Finitum 200. & ſeq.
Fœnerauit 221
Friguſculum 219
Friuola dem
Heremodicium 186
Hama quid 221
Hypotheca. 211. & ſeq.
Imperium eſt gladij poteſtas 201
Indefinita pro uniuerſali 196

Inſolidum

Inſolidum 221
Ic ſumma 221
Intereſſe 176
Iurecõſulti à Valla calumnijs defenſi 202 & *ſeq.*
Lanipendia mulier 219
Lapillus 214
Latrunculator 219
Liber 215
Maiores noſtri qui 207
Margarita 214
Meliorare 218
Momento fieri 196
Mulier 203. & *ſeq.*
Munus 204
Neta lana 210
Non ademit legatum 195
Notoria quæ dicantur 219
Nouale 205
Nouitius 216
Noxa unde 203
Noxia 203
Otioſa pecunia 156
Paganus 221
Pannicularia ratio 219
παϛατατικῶς 220
Peculium 204
Pellex quid & unde dicta 208
Penes 211
Peniſſimus 211
Periculum 121
Perfungi 219
Perfunctoriæ ibidem
Pisistsωμα 207
Per plexa 199
Peſſum dare 219. & *ſe.*
Pignus 211. & *ſeq.*
Plaga 222
Pallia 222
Portare 209
Posθμένα 209
Portus ibidem
Poſſeßio 204. & *ſeq.*
Potitus hoſtium 222
Præſtauimus 218
Præuaricari 209
Probrum 206
Proceſſus 219
Ρσοπῶλαι 219
Proprium 207
Pupillares 205
Pulſare 207
Pultare 208
Quot diebus 212
Reliquare 220
Reliquatores uectigalium 220
Schemata cognitionum 223

Sequior

Sequior ſexus 210
Sequioris uitæ ibidem
Si aqua plauia nocet 200
Singulare pro plurali 196
Solarium 2·0
Solatium ibidem
Soluta oratio 199
Σόφισμα 109
Speciosæ perſonæ qui 210
Spectabiles qui ibidem
Stemma 210
Stuprum 206.& ſeq.
Suus hæres 222
Tergiuerſari 209
Teſtamentum unde 203
Teſtamentarius 222
Teſtimonium 222
Theſaurus 264
Θησαυρίζοτὺςβη ibidem
Tractatoria 187
Turba 212.& ſeq.
Vacua pecunia 196
Venenarij 210
Venter 222
Ventrem facere 222
Verberare 207
Verſicolores lanæ 210
& 211
Verſicolores ueſtes ibidem
Verſipellis 210
Veterator 215,& ſeq.
Victus 211
Vocabula aliquot iurecon-ſultis cum reliquis autoribus communia 220. & ſe.
Vocabula aliquot Iurecon-ſultis propria 219
Volumen 205.& ſeq.
Vſia 222
Vſurpare 222

FINIS.

INDEX
QVAE LEGES, IV-
RECONSVLTORVMQVE LOCA
præter cæterorum traditiones hoc in libro obiter declarata ſint.

l.ij.de adoptio. 216
l.more.ff.de ferijs. 11
l.ex ſylua.l.arboribus.de uſufruc. 72.& 73
l.ſi ſeruitus.de ſer.urba.prædio. 259
l.fina.ſi cer.peta. 319
l.fundi.§.ſi ruta.de actio.empti. 563
l.cum in plures.§.locator horrei.loc. 100
l.j.§.ſed ſciendũ.l.idem O filius.de ædil.edic. 216.& 217
l.eo iure,in quib.cau.pig. 425
l.naturalis.§.quod ſi faciam.de præſcrip.uerb. 46
l.ſi ita quis.de hæredi.inſti. 305
l.pater.§.filiam.de leg.iij. 312
l.hæres.§.penul.de lega.iij. 581
l.liberto.§.filium.de.annu.lega. 175
l.quæſitum.de fundo inſtruc. 570.& 573.& 583
l.tabernæ.de fundo inſtru. 393
l.iij.l.uinum.de triti.uino oleoq; lega. 446
l.alimenta.de alimen.lega. 223
l.j.de ſucceſſio.edi. 322
Rubrica de operis liber. 164.& 165
l.cum precario.de precar. 98
l.is cui.de actio.& obliga. 137
l.qui ante.de uerbo obliga. 284

l.inter

l.inter ſtipu.in princi.de uerbo.obliga. 161
l.qui res.in fi.de ſolutio. 151
l.nonnulli de accuſa. 530
l.famoſi.in fi.ad.l.iul.maieſta. 430
l.penul.de bon.damna. 408
l.non dubito.de capti. 242
l.fina.de mune.& hono. 550
l.omnes.C.de ferijs. 523
l.mortuorum.C.de relig. 553
l.j.C.de eunuchis. 270
l.penul.C.de poſthu.hæredi.inſti. 324
l.cum quidam.C.de uerbo.ſignifi. 71
l.j.§.illo.C.de Lati.liber.tol. 364
Inſti.de tutel.in princi. 476
l.j.de dona.cau.mor. 159
§.quædam.inſti.de actio. 380
In authen.de non alienam.§.quidam. 299

APVD AVTORES HV-
MANITATIS.

Explicatum Vergilij carmen in Bucol. Dum queror & diuos quanquàm nil teſtibus illis Profeci &c. 87
Ouidij carmen in Heroid. Sic ubi Colchorum memini regina uocari. 331
Iuuen.quoque Saty.ij.explicatus
Horrida quale facit reſidens in codice pellex 478
Item Saty.xiiij.diſpoſitis prædiues hamis. 221
Auſonius quoq; poëta quid ſenſerit eo carmine: Vrbis ab æternæ &c. 187

FINIS.

INDEX ALPHABETICVS PRAECIPVARVM IN PRIMISQVE DIGNARVM ſcitu materiarum in Commentarijs Lib. de uerbo. ſigni. DO. ANDRREAE ALCIA. IVRECON. clariſſimi contentarum, quæ præfixis numeris diſtinctæ ſunt.

Delitera A.

Abeſſe uerbum, uariè in iure accipitur. l. xiij. nu. 11. 35
Abeſſe à nobis dicitur, quod alteri dare cogimur. l. xiiij. numero. 7. 38
Abeſſe quis dicatur. l. clxxiij. nu. 12. 367
Abeſt nonnunquam, qui in iure non eſt. l. cxcix. nu. 6. 427
Ab hoſtibus captus, non dicitur abeſſe. l. cxcix. nu. 7. 427
Mortui quoq; abſunt. l. cxcix. nu. 8. 427
Ablatiui abſoluti natura eſt, ut conditionem inducat. l. ccx. l. nu. 3. 560
Et quomodo id accipiendum. l. ccxl. & nu. 4. & 5. 560. & nu. 6. 7. & 8. l. ccxl. 561
Abortiui præteriti teſtamentum non rumpunt. l. cxxix. numero. 3. 272
Abſens quis dicatur, iudex dijudicabit ex ſubiecta materia. l. xiij. nu. 12. 35
Abſens ſi de proteſtatione admonendus ſit, quid faciundum. l. xl. nu. 55. 104
Abſentibus uel neſcijs. quod fit impune multomagis & inuitis. l. ccix. nu. 11. char. 458
Abſentiæ cauſa quadruplex. l. cxcix. nu. 1. 427

Abeſt,qui extra urbis cõſtinentia eſt.l.cxcix.8.nu.2. 427
ἀμσὸδσυα apud Græcos.l.ccxxxvi.nu.8. 536
¶ Acceptum qui erogat,non capit.l.lxxj.nu.9. 168
Venditio perfecta non eſt ante traditionẽ.l.lxvij.nu.7. 158
Accipimus aliena autoritate, capimus noſtra. l. lxxj. numero.6. 167
Accumbere,& occũbere,& incubare.l.cxxiiij.nu.9. 259
Accurſius reprehenſus.l.cxxiiij.nu.10. 259
Accurſ.lapſus in uerbo,ſcicere,quod eſt cõfirmare.l.lxij. numero.4. 151
Accurſ. perſequi pro conſequi malè exponit.l. lvij. numero.6. 144
Accurſij intellectus ad hoc reſponſum non quadrat. l. cxcv.numero.7. 412
Accurſij nimia reſtrictio ad hoc reſponſum. l. ccxv. numero.10.char. 475
Accurſij ſententia de amica & concubina. l. cxliiij. numero.5. 311
Accurſium ignoraſſe huius legis hypotheſin. l. clxxj. numero.8. 362
Accuſabãt olim aduocati cõtinuis orationibus, de cauſa cum partibus diſputantes.l.cxcvij.nu.5. 422
Accuſatoris præmium erat, quarta pars bonorum rei.l. cxcvij.nu.6. 422
Indicat reum, qui defert, arguit, accuſat, & couincit.l. cxcvij.nu.7. 423
Acta omnia eodẽ tempore cenſentur in inſtrumentis,quæ ab ultimo tractu perfectionẽ accipiũ.l.ccxliij.nu.2. 575
Actio ex mente legis cõpetens, directa eſt: quæ uerò per inter

terpretationẽ datur, utilis eſt.l.vj.nu.11. 21
Actio ad exhibendum præcedit rei uend.l.xxij.nu.2. 51
Actio iniuriarũ iudicem punit ciuiliter, qui temerè innocentem capit.l.ccxxiiij.nu.5. 502
Actio in rẽ poſt diẽ naſcitur.l.ccxilj.nu.14. 466.et 467
Actione ciuili deficiente, ſi æquitas ſubſit, prætor ſuũ impertit officium.l.x.nu.5. 28
Actionem habens, rem habere uidetur.l.cxliiij.nu.3. 309
Actionẽ qui habet, rem habere dicitur.l.xiiij.nu.6. 38
Actiones ad mobilia competentes, inter res mobiles numerantur.l.cxliij.nume.3. 309
Actiones in perſonam, neq; rem, neq; ſingularem ſucceſſorem ſequuntur.l.ccxix.nu.4. 454
Actiones & perſecutiones quomodo differant.l. xxxiij. nume.2. 79
Actionis in perſonã formula antiqua.l.clxxviij.nu.11. 278
Actionis formula olim propoſita, quæ fuerint iudicis partes.l.clxxviij.nu.13. 379
Actionis in perſonam præparatoriæ erant Interrogationes & Vindiciæ.l.clxxviij.nu.12. 378
Actionis uerbo impropriè accepto exceptio continetur l.viij.nume.4. 25
Actionũ ſolennia uerba olim erant.l.xxxvij.nume.1. 82.
Actionum uariæ ſpecies.l.clxxviij.nume.19. 380
Actor ſi ſe dominum dixerit, & de uſufructu tãtum probet, obtinebit.l.xxv.nume.5. 62
Actum in contractibus, obſeruandum eſt.l. ccxix. numero.1. 483
Actum inutiliter, nomen actus retinet.l.ccxxj.nu.5. 496

Actus iuris uel propter enuntionem uel affectum, quāuis inutilis, nomen retinet. l. ccxxj. nu. 8. 496
Actus interpretari debet, ut ualeat. l. ccxx. nu. 7. 488
Actus unus emendi ut reuendas, non conſtituit mercatorem. l. ccvij. nu. 2. 449
Adam, quaſi terra natus. l. clij. nu. 2. 323
¶ Aditio hæreditatis nec ex lata ſignificatione cōtractus continetur. l. xix. nu. 3. 45
Adiudicare quid ſignificet. l. cxxxj. nu. 20. 282
Adminiſtratores menſæ curam agebant. l. cciij. numero. 25. 439
Admittitur excuſatio, qua dominus rei, ut furem liberet, ſua ſponte rem ablatam atteſtatur. l. clxxiiij. nu. 3. 368
Adſumptus in album mercatorum ſine fraude nō excluditur. l. ccvij. nume. 9. 449
Aduena & incola quomodo differāt. l. ccxxix. nu. 21. 549 & nume. 23. 550
Aduenam Græci ἀνόικον dicunt. l. ccxxxix. nu. 22. 550
Aduerbia, utrobi, alibi, inibi, necubi, ſicubi, nuncubi. l. clvj. nume. 3. 331
Adulterini partus adulteris ſimiles. l. cxxxv. nu. 7. 293
Adulterium in nupta, ſtuprum in uidua, uel uirgine committitur. l. cj. nu. 1. 213
Horum criminum uariæ pœnæ. l. cj. nu. 2. 214
Si maſculus cū maſculo coëat, quæ ſit pœna. l. cj. nu. 3 214
Ex damnato coitu nati, bonorum paternorum ſunt incapaces. l. cj. nu. 4. 214
In dubio an filius capax uel incapax ſit præſumendus. l. cj. nume. 5. 214

Si.

Si quem inſtituam tanquam certæ mulieris filium, an ea pax præſumatur.l.cj.nu.6. 214
In pœnalibꝰ interdũ uerba abuſiuè accipiũt.l.cj.nu.7. 215
¶ Affectio eſt ſpecies figuræ.nu.6. 2
Affectio magna ueritatẽ impedit.l.ccxxiij.nu.16. 501
¶ Agentes de re minima, à iudicio repellendi.l.ccxxxiij. numero 8. 523.
Ager ab agẽdo dicitur, & uilla à uehẽdo.l.xxvij.nu.1. 65
Ager pro territorio urbis.l.xxvij.nu.2. 65
Ager etiã ad longitudinem refertur.l.xxvij.nu.3. 65
Agere quis dicatur.l.ccxxix.nu.1. 513
Agnato proximo cùm lex hæreditatem defert, an hæredẽ ſe aſſerens, qualitatẽ probare debeat.l.clv.nu.1. 329
Agrum domũq;, in patria habẽs, ſi eis retentis alio tranſmigret, incolaq; fiat, nihilominus antiquius domiciliũ retinet.l.ccxxxix.nume.18. 548
Alciati declaratio noua ad hoc rñſum.l.cxxxij.nu.6 286
Alia noua Alciati expoſitio ad hanc legẽ.ibid.nu.7.
Alciati intellectus ad hanc legem.l.cxcv.nu.8. 412
Alciati ſententia, quid hoc in loco prothyron ſignificet.l. ccxlv.nume.16. 583
Alienet quis ſiue expreſsè, ſiue tacitè per lapſum temporis idem eſt.l.xxviij.nume.9. 69
Alere qui tenetur, an in diſciplinã minerual pendere cogatur.l.xliiij.nu.2. 119
Allegatio ſola ueriſimilis cauſæ quãdoq; alicuius effectus eſt.l.xl.nume.69. 109
ἄλλαγμα, & ἀντάλλαγμα l.xix.nu.10. 47
Alienare dicitur qui pignorat.l.lxvij.nu.5. 157

Alienare quis dicatur.l.lxvij.nu.1. 157
Alienari prohibitũ,non poteſt uſucapi.l.xxviij.nu.5. 68
Alienatio propriè eſt,cùm directa dominia transferũtur. l.xxviij.nume.2. 66
Alienationis uerbum latè pertinet.l.xxviij.nu.1. 66
Alienatione conceſſa omniũ iurium prædiorum etiã fructus licet diſtrahere. l.lxxxvj.nu.6. 186.& 187
Alimenta legata uxori,ſecũdam quoq; reſpiciunt.l.lxxxix.nume.5. 191
Alimentis renuntians,uel uictui,nõ cenſetur de ueſtiario uel calceario ſenſiſſe.l.xliij.nu.5. 117
Alienum æs non omne,ſed etiam omne incommodum excludit propriè bonum.l.lxxxij.nu.1. 182
Alternatiuam uulgò uocant tam diſiunctiuam,quàm ſubdiſiunctiuam.l.cxxiiij.nu.3. 258
Alluſio ad ſolius uocis ſimilitudinem refertur. l.clxxxiij. nume.9. 391
¶ Amicæ nomen quaſcunq; meretrices continebat.l.cxliiij.nume.7. 311
Amici filij,ſubſtituto per fideicommiſſum ſimpliciter præferuntur.l.ccxxiij.nume.12. 500
Amicitiæ triplex conditio.l.ccxxiij.nu.7. 499
Amicitiam,honeſta conſuetudine initam,leges accipiũt. l.ccxxiij.nume.9. 500
Amicus ſine ſpeciali mandato agit.l.ccxxiij.nu.13. 500
Amici fides numero teſtiũ cõualeſcit.l.ccxxiij.nu.14. 500
Amicus alter ipſe.l.ccxxiij.nu.8. 500
Amphora, urnale,cadus,minora uaſa.l.ccvj. nu. 6. 446
Amphora duræ urnæ.l.ccvj.nu.12. ibidem

Amplificatio legis noſtræ.l.cxcij.nu.6. 404
Amplificatio eiuſdem axiomatis.l.ccxxvij.nu.2. 510
Amplius,partem continet.l.lxxxij.nu.2. 182
Amplius,cum pro nomine,rerum repetitionem facit contra ſimpliciter poſitum.l.lxxxij.nume.3. 182
¶ *Ancilla non ideo precioſior,quia prægnans.l.clxij. nume.2.* 340
Ancillæ olim propter multos partus libertatem conſequebantur.l.cxxxvij.nume.2. 296
Anni diſpar ratio.l.xcviij.nume.1. 202
Anniculus infans,ſiue iuuenis quis.l.cxxxij.nume.1. 283
Anima quando infundatur conceptui.l.ccxxxj.numero.9. 519
Annotata quædam de Carolo Magno & Pipino.l.xv.nume.4. 39
Anticipatio,ſiue prolepſis,nume.7. 2
Antiqui ſoceram pro ſocrum dixere.l.cxlvj.nu.4. 314
Antiquæ propoſitiones,in,uls,cis,poſtea additionem receperũt,ut diceretur,ultra,citra,intra.l.cxxxiij. numero.1. 288
ἀποτέλεσμα *quid.l.v.nume.6.* 17
¶ *Apoſtoli dicuntur nuntij: & de alijs huius uoculæ acceptionibus.l.cvj nume.1.* 224
Apoſtoli dimiſſorij,refutatorij,reuerentiales.l.cvj.numero.2. 224
Apoſtolos non petens,appellationi renuntiare intelligitur.l.cvj nume.3. 224
Appellatione uictus & ueſtimenta & ſtramenta contineri.l.ccxxxiiij.nume.13. 530

Appllationis intimatio à negotiorũ geſtore fieri poteſt. l.xl.nume.75. 110
Applicata facti ſpecies ad hanc legem.l.clxiij.nu.1. 342
Applicatur.§.ſi donũ.ad edictũ prætoris.l.liij.nu.18. 134
¶ Arbitri notionem habent.l.xcix.nu.2. 207
Arbitria quomodo iuris eſſe dicantur.l.lxviij.nu.4. 161
Deportati arbitratu an aliquid committi poſſit.l.lxviij. numero 5. ibidem.
Quod procedit etſi ſimpliciter electi ſint à partibus, & aprobatio ſubſecuta.l.xcix.nu.4. ibidem.
Arbitrorũ ſententiæ executionẽ ſortiũtur.l.xcix.nu.3. 207
Arbitrorum duo ſunt genera, arbitri & arbitratores.l. lxviij.nume.1. 160
Arbores fructiferas fructuarius non cædit.l.xxx.nu.2. 72
Arbores grandes quæ dicãtur M.Varroni.l.xxx.nu.4. 73
Archeiotæ.l.ccxxxix.nu.3. 551
Area ſine ædificijs eſt ab ariditate dicta.l.ccxj.nu.8. 461
Area ruri tantùm eſt.l.ccxj.nu.9. 462
Argentarij in tabernis pecuniam uolentibus dabant ſub fœnore.l.lxxxix.nume.11. 192
Arguere, & demonſtrare ſignificat.l.cxcvij.nu.9. 423
Arguiſſe non dicitur, qui non & conuicerit.l.ccxcvij.nu mero 8. 423
Argumentum huius legis.l.liij.nu.1. 129
Argumẽtũ de cõtractibus ad teſtamẽta ualet.l.xx.n.5. 49
In teſtamentis contrahi poteſt.l.xx.nu.6. 49
Argumentum per locum à contrarijs ſemper concludit.l. cxlix.nume.1. 317
Argumentum ab etymo non ſemper concludens eſt.l.xl. nume

nume.81. 118
Argumentum ab etymologia quando ualeat.l.clxxxiij. nume.2. 389
Argumentũ ab alluſiõe qñ ſit ualidũ.l.clxxxiij.nu.11. 391
Alluſio quid ſit. ibidem.
Argumentũ de parte ad totum ualet.l.lxxij.nu.4. 170
Argumentũ ab etymologia non concludit,ſi ab eo,quod olim obſeruabatur nomen deductum ſit.l.clxxxiij.nu mero 8. 390.& 391
Argumentum ex hac lege ductum,de lupa plures lupulos edente.l.ccxxxj.nume.4. 518
Ariſtoteli corpus deficit poſt trigeſimumſextum, animus poſt quadrageſimũoctauum annum.l.cciiij.nu.8. 441
Varro quinq; gradus facit.l.cciiij.nu.9. 441
Armorum appellatione quid contineatur.l.xlj.nume.1. 113.& nume.3. 114
Arrogatio adoptionis ſpecies.l.cij.nu.ij. 219
Ars uel induſtria propria alimoniæ puerorũ non ſufficit ante decimũoctauum annum.l.cciiij.nu.4. 440
Artemon quid.l.ccxlij.nu.1. 565.& nu.5. 566
Artemon non eſt nauis pars.l.ccxlij.nume.7. 566
Recentiores hallucinati in hoc reſponſo.l.ccxlij.numero 8. 567
ἀρτημα.l.ccxlij.nume.3. 566
Artemon in qua ſignificatione Iabolenus hic accipiat.l. ccxlij.nu.6. 566
Articuli dicuntur pertinentes, ſi quoquomodo etiam leuiſſimè cauſæ adminiculentur.l.clxxxj.nu.3. 386
Artifex eſt, qui à ſe rem in aliam formam elaboratam

reuendit.l.ccvij.nu.13.. 450
Athenienſes multas in aram Διὸς σωτῆρος dedicabãt.l.ccxl iiij.nume.12. 580
Atrienſes ab atrio dicti,in quo cibaria ſeruis diuidebant. l.cciij.nume.19. 438
Atteſtatio.l.xl.nume.12. 89
Atteſtari cur magis dicatur,qui abſenti, quàm qui præſenti denuntiat.l.xxxix.nu.6. 86
Atteſtationes non ſimpliciter rem faciũt liquidam.l.xxxiij.nume.6. 78
Atteſtationes non ſimpliciter rem faciunt liquidã.l.xxxiij.nume.6. 78
Auaritia noſtri temporis.l.xcvj.nu.3. 200
Aurei quinq; hodie nõ leuis ſumma.l.lxxiiij.nu.4. 172
Aureus,quo hodie utimur,ueteri ſurrogatus. l.ccxxxij. numero 3. 520
Auguſtales.l.ccxxxix.nu.35. 551
Auguſtus primus de falſis libellis cognouit ſecundum legem maieſtatis.l.cc.nu.9. 429

De litera B.

Βάλανος quid ſignificet.l.clxvij.nu.8. 356
Bartolus an eas conditiones, quæ de ablatiuis abſolutis inducuntur,rectè expreſſas appellet.l.ccxl.nu.9. 562
Bartoli expoſitio ad hanc legem.l.xl.nu.3. 88
Baſis ſtructilis quid ſignificet.l.ccxlv.nu.2. 581
¶ Beati dicuntur diuites.l.xlix.nu.4. 125
Bellaria ſunt ſecundæ menſæ.l.clxvij.nu.9. 356

Beneficia

Beneficia principum largam interpretatione recipiunt, priuilegia ſtrictam.l.ccxx.nu.6. 487
Beneficiarij & munifices opponutur.l.xviij.nu.10. 44.
Beneficiarij & munifices opponuntur.l.xviij.nu.10. 44
Beneficium competentiæ qui habet, ei pro ſua dignitate relinquendum eſt.l.cxxv.nu.12. 264
Beneficiarius fundus dicitur feudum.l.cxx.nu.32 494
¶ Biantis dictum.l.xcj.nu.3. 154
¶ Biſſextus quare inſtitutus ſingulis quatuor annis.l. cxxxiiij.nu.6. 291
Biſſextilis dies aliquando etiam computatur. l. xcviij. numero.14. 206
¶ Bona fides regulariter præſumitur, quod & exemplis oſtenditur.l.cx.nu.4. 229
Bona fides an in eo præſumatur, qui nullum habet titulum.l.cx.nu.5. 229
Quoties poſſeßioni ius ciuile reſiſtit, bonafides non præſumitur.l.cx.nu.6. 229
Bona intelliguntur deducto ære alieno.l.xxj.nu.3. 50
Si bona publica alicui reſtituantur exuli, an deducantur quæ ex indictione principis ſoluere debuiſſet. l. xxj. numero.4. 55
Bona cui conceduntur, etiam ea petere poteſt, quæ alius debet.l.xxj.nume.1. 50
Bona deducto ære alieno intelliguntur. l. cxix. numero.7. 245
Bona augmenta poſt mortem excludunt. l. ccviij. numero.9. 475
Bona & naturaliter & ciuiliter accipiuntur ſecundum

Accurſ.l.xlix.nu.1. 124
Bona hæreditaria, æs quoq; alienum includunt. l. ccviij. numero.1. 454
Bonæ fidei poſſeſſor fructus lucratur, & longo tempore præſcribit.l.cx.nu.1. 28
Bonorum generali obligatione ea continentur, quæ bona fide poßidemus.l.xlix.nu.8. 126
Bonorum poſſeßiones edictales, & decretales. l. clſ. numero.8. 322
Bonorum computatio priuſquàm fiat, deducendum eſt æs alienum.l.xxxix.nu.4. 86
Bonorum poſſeßio pro iure ipſo hæreditario accipitur, quod cum pretoris decreto acquiritur.l. cxxxviij. numero.1. 297
Bonorũ poſſeſſor an propriè hæres appelletur.l.cxxxviij. numero.3. 298
Bonorum poſſeßio & hæreditas differunt. l. cxxxviij. numero.2. 197

De litera C.

¶ Caducus quid ſignificet.l.xxx.nu.12. 75
¶ Calendæ dicuntur omnes dies, qui poſtridie Idus inciunt, uſq; ad ſequentem menſem.l.xcviij.nu.8. 204
Calumniari & cauillari idem.l.ccxxiij.nu.2. 522
Calumniæ mora quæ calumniæ præſumptionẽ inducat.l. ccxxxviij.numero 3. 522
Calumniator eſt, qui de re minima litem criminalem orditur.l.ccxxxiij.nu.6. 522

Caper

¶ Caper infeſtum animal aruis & uitibus .l. xl. numero.79. 111
Capere quandoq; dicitur, qui aufert .l. lxxj. nu.5. 167
Capere uerbum ad acquiſitionis effectum pertinet. ibidem. numero.1.
Capere non uidetur, qui reſtituere cogitur .l. ibidem. nu.2
Capere dicuntur filius famil. & ſeruus, quanuis reſtituere teneantur. ibidem. nu.3
Capitalis cauſa quæ, & pœna capitalis .l. ciij. nu.1. 219
Capti libertatem hodie non amittunt .l. cxviij. nu.6. 243
Capta bello inter Chriſtianos geſto, an fiant capientium. l. cxviij. nu.7. 243
Capti in bello iure gentium fiebat capientium .l. ccxxxix. numero.6. 545
Captus à latronibus, abeſſe dicitur .l. cxcix. nu.10. 427
¶ Carbonarij à Græcis dendrophori dicti. l. clvij. numero.4. 355
¶ Caſtigata lectio .l. xciij. nu.2. 196
Caſtrati, quaſi caſti facti: & qui dicātur caſtrati. cxxviij. numero.5. 269. & nu.6. 270
Caſtrū ſi ſit à principe de omnimoda ciuitatis iuriſdictione exemptum, an eiuſdem territorij dicatur .l. ccxxix. numero.52. 556
¶ Cauillari, uarijs modis in iure accipi. l. clxxvij. numero.1. 371
Cauillari dicitur, qui eo aſſumpto, quod euidenter uerum eſt, diſsimiliter, acceptis terminis, quod falſum eſt, infert .l. clxxvij. nu.2. 372

Tribus

Tribus id modis fieri, ex Ariſtotele probatur. l. clxxvij. numero 3. 72
Cauillationibus an uti aduocatum deceat. l. clxxvij. numero 11. 378
¶ Caſus, quibus furioſus pro abſente non habetur. l. ccxlvj. nume. 5. 586
Caſus ſpeciales, in quibus à proteſtatione receſſum uidetur. l. xl. nume. 35. 36. & 37. 96
Caſus ad hanc legem ſecundum Accurſium. l. cxxxix. nume. 4. 299
κατάχρησις figura translatio, uſurpatio. l. lviij. numero 3. charta 145
¶ Cato. M. Porcij filius. l. xcviij. nu. 10. 205
Cauere dicitur, qui uel fideiuſſores, uel pignora dat. l. clxxxviij. nu. 6. 397
Caupones, & nautæ pro familia ſua tenentur. l. cxcv. numero. 35. 418
Cauſa inuita & fatua officit, ne poſſeſſor cenſeatur eſſe malæ fidei, & ut lucretur fructus. l. cx. nu. 3. 228
Cauſæ cognitio cui conceſſa eſt, an is diffinire poßit. l. xcix. nu. 6. 208
Cauſæ cognitio recta, omnem quæſtionem continet. l. lxxiij. nu. 3. 171
Cautela iudici obſeruanda. l. xxxvij. nu. 7. 83
Accurſius hanc legem non intellexit. l. xxxvij. nu. 8. 83
Cautela, ut à promittente in ſubſidium totum exigi poßit. l. cl. nu. 5. 319
Cautio interponi poteſt pro ſua defenſiõe. l. lxxj. nu. 13. 169
Cautio, hic rebus rectè præſtari, conuento rei uendicatione

tione & emptori ſecuritatē præſtat.l.lxxj.nu.ii. 168
Cautio ſtipulatoria, emptioni indomitorum boum, apponi ſolita.l.lxxj.nu.4 169
¶ Cenſere, eſt ſententiam ſuam exponere, et conſtituere. l.cxj.nu.1. 230
Cenſere interdum ſignificat præcipere.l.cxj.nu.3. 230
Cenſorum aliqua.l.cxj.nu.4. 230
Centum uirales cauſæ quæ.l.ccxxxvij.nu.4. 537
Centum uirale iudium.l.ccxxxvij. nu.5. 538
Cœnacularium apud Vlpianum quid.l.cxciiij.nu.5. 407
Cœnaticum quid.l.cxciiij.nu.7. 407
De iudicum decurijs.l.ccxxxvij.nu.6. 538
¶ Cepiſſe an intelligatur, qui alijs acquiſiuit. l. cxl. numero.2. 301
¶ Certari multa quid.cxxx.nu.17. 281
Certior amplius reddi non debet, qui certus eſt. l. xl. numero.28. 94
¶ Cæſo ex utero, omnia, quæ cæteris filijs indulgentur, competunt.l.cxij.nu.4. 303
¶ Cæterorum appellatione omnes contineri. l. clx. numero.1. 337.& 338
Cætus & turba decem homines requirit.l.xl. ibidem
¶ Chirographa ſubſcripta, atq; proxeneta agnita, res probatur.l.lxxxix.nu.12. 192
¶ Cibi appellatio potum continet.l.ccxxxiiij.nu.17. 530
Cibarius panis.l.ccxxxiiij.nu.18. 530
Ciues Romani, Latini, Dedititij.l.clxxij.nu.1. 361
Ciuitas quandoque pro ciuibus accipitur. l. ij. numero.2. 9.

Appella

Appellatione ciuium etiam uicani admittuntur .l.ij.numero.3. 9
Ciuitas quælibet hodie merum imperium habens prouinciæ æquiparatur .l.xcix.nu.12. 209
Ciuitatibus an concedenda reſtitutio in integrum. l.xvj.numero.5. 41
Ciuium nomine ſoli incolæ continentur in priuilegijs & ſimilibus actibus.l.ij.nu.3. 9
¶ Clarum quid dicatur.l.xxxiij.nu.7. 78
Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.l.clx.nu.3. 338
Clauſula hæc, pluris'ue, uel plus minus, certo numero adiecta, ad modicam ſummam refertur.l.cxij.nu.1. 493
Clauſula hæc, Vti optimus maximusq; eſt, et in contractibus & teſtamentis apponi olim ſolita.l.clxix.nu.2. 358
Clauſula cauſidicorum, Saluo iure addendi, &c. nihil operatur.l.xl.nu.25. 92
Clauſula, quòd inſtrumenta producantur ſaltē in articulis pro ſe facientibus, nullius eſt effectus.l.xl.nu.26. 93
Clauſula Notariorum, pro dato & facto ſuo.l.cxxvj.numero.3. 265
Et quid operetur hæc clauſula, ſi in contractu apponatur.l.cxxvj.nu.4. 265
Subſequens clauſula præcedentem generalem reſtringit cxxvj.nu.5. 266
Quibus caſibus hoc non procedat.l.cxxvj.nu.6. 266
Clauſula, remitto omne ius, quod habeo, uel habere ſpero &c. quid contineat.l.liiij.nu.6. 139
Clauſula aliūde debitas ſeruitutes nō cōtinet.l.xc.n.2.193
Clauſu

Claſula, In quantum iudici æquum uidebitur, quid contineat. l. clxxix. nu. 4. 383
Clientis mei cliens, clientulus mihi non eſt ibid. l. cv. 223
¶ Codicilli ſecundum expreſſam in teſtamento mentem declarari ſolent. l. xl. nu. 34. 95
Codicilli teſtamẽti iã facti pars eſſe uidẽt. l. ccxliij. n. 3. 575
Codicilli ad teſtamenti ſenſum interpretatione producendi, & contrà. ibidem. nu. 4.
Cognationis fauor ad arctiſsimos amicos extenditur. l. ccxxiij. nu. 10. 500
Cognitio de iudicijs delationem ſequebatur. l. cxcvij. numero. 4. 422
Cognito quod mixtum eſt, ſimplicium natura cognoſcitur. l. cxliij. nu. 2. 304
Collaria infamiam irrogant. l. ccxvj. nu. 7. 477. & 478
Collectiua ſeu uniuerſitatum nomina, & membra, & caput includant. l. cxcvj. nu. 2. 420
Collegæ poſſunt de his, quæ ad artem ſuam pertinent, conſtituere, dummodo alijs præiudicium non ferãt. numero. 6. & nu. 7. l. clxxiij. 365
Collegæ an conſtituere poſsint, ut aliquis non recipiatur, niſi oĩbus cõſentiẽtibꝰ et nu. 10. l. clxxiij. nu. 8. et 10. 366
Collegæ qui propriè dicantur. l. clxxiij nu. 1. 365
Collegæ ab eligendo dicti. l. clxxiij. nu. 1. 566
Collegia quæ dicantur. l. clxxiij. nu 4. 395
Vt Callegium dicatur, nõ eſt neceſſe aliquem ei præfici. l. cxxiij. nu. 5. 365
Collegia fabrum. l. ccxxxv. nu. 9. 532
Collegia ſunt prohibita, niſi iure expreßè permiſſa. l. lxxxv. numero 3. 185

Collegium non duo, ſed tres faciunt.l.lxxxv.nu.1. 184
Collegium trium cogi ut plures ſubſtituat non poteſt. l. lxxxv.nu.5. 185
Colonicæ in quibus differebant à municipijs. l. ccxxviij. numero.3. 511.
¶ *Commendare in iure uariè accipi.l.clxxxvj.nu.1.* 394
Commendatio generalibus uerbis facta non obligat.l. clxxxvj.nu.2. 394
Comitatus quid.l.ccxxxix.nu.50. 553
Committens aduerſus uerba legis, mente eius ſeruata, non meretur pœnam.l.vj.nu.16. 22
Conuitia in maleficijs non ſunt.l.ccxviij.nu.11. 482
Commendatarius, & leuiſſimã culpam præſtat. ccxxvj. numero.19. 508
Commune quod eſt, propriè meum dici non poteſt: nec quod de re, quæ propria alicuius ſit, à lege conſtitutũ eſt, in ea locũ ſibi uendicat, quæ partim quoque aliena ſit.l.ccxxxix.nu.58. 557
Quando id non procedat.l.ccxxxix.nu.59. 558
Comparatiua amplius & minus, ex ſubiecto argumento uim ſuam amittunt.l.lxxxij.nu.1. 181
Comparatiuum nomen propriè naturam ſuam ſeruat, & poſitiuo confertur, deq; eadem ſpecie intelligitur.l. cl. numero.3. 319
Computatio huius legis quando nõ obtineat.l.iij.nu.6. 14
Computatur in bonis, quod uel perſonali uel reali actione, aut officio iudicis nobis debetur.l.xlix.nu.7. 126
Cõpulſus ſatiſdare, ſi ꝑpter paupertatẽ nõ poſſit, ſufficit eum præſtare cautionem fideiuſſoriam.l.lxj.nu.4. 150

¶Conatus ſolus ponitur in atrocibus delictis.l.liij.nu.23
Fallit ut nume.24. 136.& 137
Conceptus in utero exiſtens,pro nato habetur,in ſui fauorem.l.cliij.nume.1. 324
Fallit,nume.3.& 4. ibidem.
Conciuis Latina uox non eſt.l.ccxxviij.nu.8. 512
Concubinæ nomen apud ueteres non fuit inhoneſtum.l.cxliiij.nume.6. 311
Conditio illa, Si quid acciderit.de morte intelligitur.l.clxiij.nume.6. 344
Et an mors ciuilis hoc caſu ſufficiat.l.clxiij.nu.7. 344
Conditio, Si ſine liberis deceſſerit,relicto nepote ex filia deficit.l.cxlviij.nu.5. 316
Si conditio de filijs loquatur, an ad excludendum ſubſtitutum unicus ſufficiat.l.cxlviij.nu.6. 316
Conditio uera eſt illa,quæ omnino eſt incerta.l.liij.numero 4. 138
Conditio in contractibus retrotrahitur.l.liij.nu.2. 137
Conditio obligationē & actionem ſuſpendit.l.ccxiij.numero 23. 468
Conditio quæ præſens tempus reſpicit, cenſetur pura.l.ccxiij.nume.24. 468
Conditiones adamuſſim implendæ.l.lxxvj.nu.4. 173
Conductæ poſſeſſiones & locatæ nō ſunt merces.l.ccvij.numero 3. 449
Cōductor et emphyteuta arbores fructiferas demortuas ut lucretur,ſubſtituere aliàs debet.l.xxx.nu.5. 73
Conductor ius ſuū alienat non requiſito locatore,ſaluo eius iure.l.ccxix.nu.10. 485

Conductus fundus pro ſe & hæredibus legari poteſt.l.ccxx.nume.30. 494
Confirmãs dare uidetur, & quãdo hoc procedat. l.cxxx. numero 7. 275
Confirmatio irriti priuilegij non prodeſt à principe emanata, niſi ex certa eius ſcientia facta ſit.l.cxxx.nu.8. 276
Confutata ſententia eorũ, qui putant, ſi teſtator Titio & Seio leget fundũ, nõ eſſe re cõiunctos l.cxlij.nu 11. 307
¶ Congregatio ex quot hominibus cõſtet.l.xl.nu.84. 115
¶ Cõiectura quibus ex cauſis aſſumatur.in prin.nu.3. 1
Coniunctæ & diſiunctæ dictiones quæ.l.liij.nume.2. 130 & nume.10. 132
Coniunctiuæ regularis ſignificatio eſt, ut coniungat, & utriuſq; coniuncti cõcurſum requirat: & quãdo fallat. l.liij.nu.3.4.& 5. 130.& 131
Coniuncti uerbis.l.cxlij.nume.5, 340
Coniunctio Grammaticis ſimpliciter dicitur etiã quæ diſiuncta eſt.l.xxix.nu.1. 70
Coniũctio qñq; pro diſiunctione ponitur.l.xxix.nu.4. 71
Coniunctiua dictio utriuſq; rei concurſum requirit, diſiunctiua alterius.l.xxviij.nu.13. 70
¶ Conſenſum ex taciturnitate aliqñ lex interpretatur in eo, cõtra quẽ fit ꝓteſtatio.l.xl.nu.49 101.& nu.25.ibi.
Conſiliũ dans ad furandũ, furti tenetur.l.liij.nu.21. 136
Cõſiliũ alteriꝰ accepiſſe ſufficit, ubi reqrit.l.ccix.n.12. 459
¶ Conſtitutio, qua monachis arma prohibentur, de fuſtibus & lapidibus non intelligitur.l.xlj.nu.4. 114
Conſiſtere in poteſtatem dicitur, quod in actu non eſt.l. ccxv.nume.15. 476

Conſtit

Conſtitutũ etiã de priuatis cenſetur, regulariter quod iuris de fiſco ſtatuitur. l. xvj. nu. 3. 40
Conſtitutum ſi ſit, ne debitor uectigalia redimat, de quo debitore intelligatur. l. cviij. nu. 4. 226
Conſtitutum de qualibet eius parte cenſetur, quod de re quapiam conſtituitur. l. lxxij. nu. 1. 169
Conſuetudo longa ſufficit ad impoſitionẽ muneris, quod uectigal concernit. l. ccxiiij. nu. 3. 471
Conſuetudo longa omniũ iuri officit. l. ccxiiij. nu. 5. 472
Contendi pedibus quomodo poteſt, mari minimè eundum eſt. l. iij. nume. 2. 13
Conteſtatio quid, & unde ſit dicta litis conteſtatio. l. xl. nume. 11. 89
Continentia pro ſuburbijs accipi. l. cxlvij. nu. 1. 314
Contractus cenſetur ex legis diſpoſitione. l. cc. nu 3. 428
Contractu in innominato, Facio ut des, cur non agatur præſcriptis uerbis, ſed de dolo. l. xix. nu. 7. 46
Contractus ut reſcindatur ſufficit, quod dimidiũ excedit, tãetſi modicũ & incertũ, quicqđ ſit illud. l. cxcij. n. 3. 403
Et in teſtimonijs hæc adiectio, pluréſue, nullius eſt effecti quoties de certa quãtitate deponendum, ibidem. nu. 4.
Contractus feudi latè interpretamur. l. ccxx. nu. 34. 494
Contractus unde dicatur. l. xix. nu. 9. 47
Contractus Græcè συνάλλαγμα. l. xix. nu. 5. 45
Contraria ſententia defenſa. l. clxxvj. nu. 5. 370
Contraria & diuerſa differunt. l. cxxiiij. nu. 2. 258
Contrariorum contraria iuris diſpoſitio eſt. l. cxxiiij. numero 7. 259
Contubernales qui ſint in re militari. l. clxxxiiij. nu. 5. 392

Contubernium.l.clxxxiiij.nu.6. 393
¶ Conuenæ qui ſint.l.ccxxxix.nu.24.
Conuẽtus rei uẽdicatione,an ſit ꝓpriè debitor.l.x.nu.1.27
Corã & præſẽs eſt,q̃ corpore præſto eſt.l.ccix.nu.1.457
Coram Titio fit etiã id quod intelligit.l.ccix.nu.2. 457
Plerũq; res & præſentiam & intelligentiam requirunt. l.ccix.nume.3. 457
Coram cliente ſi poſitionibus reſponſum ſit,nõ intelligẽte,nõ dicimur coram eo feciſſe.l.ccix.nu.7. 458
Corporali pœna adficiendus.in uinculis teneri debet.l.ccxvj.nume.1. 477
Corporũ uniuerſalia quæ ſunt,uniuerſaliter uendicãtur, non particulariter:ſecus in his,quæ iuris cõmunionem habent.l.cxix.nu.6. 245
Correcta ratione legis,lex ſublata cenſetur.l.vj.nu.13. 21
Correctus locus in hac lege,& quid ſignificet πισιστσώμα l.xlv.nume.3. 119
¶ Creditor propriè nõ eſt,cui ſub cõditione debetur,niſi conditio exiſtat.l.liiij.nu.1. 137
Creditor an ſit,cui ex delicto debetur.l.xij.nu.j. 30
Quid in eo,cui ex legato fideicommiſſo'ue debetur.l.xij. numero 2. ibidem.
Creditor an ſit,qui exceptione perpetua excluditur.l.lv. nnmero 1. 139
Creditor exceptionem temporalem timens,ſimilis eſt conditionali.l.lv.nume.2. 139
Creditor an ſit,cui debetur ſub cõditione.l.x.nu.6. 28
Creditoribus olim adiudicabatur corpus debitoris.l.cxxxj.nu.21. 281. Et ius multæ eſt illis tantum qui imperium habent.ibidem.nume.22.

¶ Crimen perduellionis & læſæ maieſtatis differunt.l.ccxxxiiij.nume.7. 528
Crimē falſi cōmittit notari⁹ q doloſè agit.l.ccix.nu.8. 458
Crimen famoſi libelli, publici eſt iudicij.l.cc.nu.7. 429
¶ Cubitus, greſſus, paſſus.l.cliiij.nu.4. 327
Cubicularij, qui cubili præſunt.l.cciij.nu.24. 439
¶ Culmus.l.xxx.nu.7. 74
Culpa lata dolus præſumptus eſt.l.ccxxvj.nu.4. 506
Et ſæpe lata culpa & latior dicitur.ibid.nu.5. 506
Culpa leuis quid.l.ccxxiij.nu.6. 499
Et culpa lata dolo proxima.ibid.nu.3.
Culpa lata & leuis præſtatur in contractu mutui.l.ccxxvj.nume.13. 507
Culpa lata non eſt mala fides.l.ccxxvj.nu.11. 507
Culpa lata, ſi criminaliter agatur, nō idem ualet quod dolus: ſecus ſi ciuiliter.l.liij.nu.22. 136
Culpa ſimpliciter de leui accipitur.l.ccxxiij.nu.2. 499
Culpa nomē gñale eſt, & dolū cōtinet.l.ccxxiij.nu.1. 498
Culpa in legibus accipitur leuis.l.ccxxvj.nu.2. 505
Culpa leuiſſima præſtatur etiā in re friabili.l.ccxxvj.nu.14. 507 Et in cōtractu qui alterā dūtaxat partē reſpicit dolus & lata præſtantur.ibidem.nu.15.
Culpa leuis in mandato præſtatur. ibidem.nu.16.
Cùm adultus, & cùm uir factus fuerit, diſpares conditiones ſunt.l.cciij.nu.11. 442
Cupæ incertæ menſuræ uaſa.l.ccvj.nu.14. 446
¶ Curioſi qui dicantur.l.xl.nu.15. 90
¶ Cuſtodia publici iuris eſt.l.ccxxiij.nu.2. 502

De litera D.

Denuntianda quomodo ſit ab emptore ſibi mota lis uenditori.l.xl.nume.60. 106
Denuntiatio, quæ ad alium mittitur.l.xl.nu.16. 90
Denuntiatio ſpecialius nomen proteſtatione.l.xl.numero 4. 83
Denũtiatione noſtra nihil efficimus, cùm alicui prohibemus ne facit, quod facere tenetur.l.xl.nu.67. 109
Idem obtinet, ſi nulla prohibitionis iuſta affertur ratio, tametſi allegetur tantùm.l.xl.nu.68. ibidem.
Denuntiationem procuratori fieri an ſufficiat.l.xl.numero.76. 100
Denũtiationi ſimplici obſequendum eſt, quoties res principalirer ad denũtiatẽ pertinet.l.xl.nu.70. 110
Idem cùm à denuntiantis uoluntate res omnis effectum ſumit.l.xl.nume.71. ibidem.
¶ Deportato alimẽta relinquẽda ſunt.l.xxiiij.nu.18. 59
¶ Derogatio & abrogatio legis.l.ciij.nu.3. 219
¶ Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio, quomodo differant.l.lvj.nume.1. 140
¶ Deteſtari pro atteſtari.l.xxxix.nu.8. 87
Deteſtatio.l.xl.nu.9. 89
¶ Dialectici quod dicunt, ut tollatur cõſequentia, ſufficere inſtantiã, quomodo intelligẽdũ.l.lv.nu.4. 140
Dialecticorũ decem prædicationes.l.cxxiiij.nu.11. 260
¶ Diariũ interpretamur unius diei cibũ.l.xliij.nu.2. 117
¶ Dictio una poteſt & ſtrictè & largè accipi, utroque tamen modo propriè.l.xlvij.nu.5. 123
Dictio, Per, in compoſitione ad totum, ſiue integritatem refertur.l.clxvj.nu.10. 353

Dictio

Dictio restrictiua, ſolus, in dubio non excludit à patre auum.l.ccj.nu.8. 432
¶ In matris & auiæ appellatione, & proauia continetur.l.ccj.nu.9. 432
Dictio, Si quis, quare etiam fœminam comprehendat. l.j.numero.1. 7
Quid in alijs maſculinis appellatiuis.l.j.nu.2. 7
Dictio,ſeu,ampliandi uim habet.l.liij.nu.12. 133
Dictionis,Interdum,natura eſt, de frequentioribus caſibus excipere.l.liij.nu.14 134
Dictio,Minus,explicatur.l.xxxij.nu.1. 76
Dictio,Cætera,unde deducatur.l.clx.nu.2. 338
Dictio,Si quis,an in contractibus fœminam includat. l.j.numero 7. 8
Dictio,Liberi,de unico filio dicitur .l.clxviij.nu.1. 315
Leberum etiam ſingulariter dicimus.l.cxlviij.nu.2. 316
Dictio,Minus,etiã ad nihilũ referri.poteſt.l.cl.nu.2. 318
Dictio, Siquis,non conplectitur fœminam,ſi aliter autorem ſenſiſſe appareat.l.j nu.5. 7
Dictio,liberis,in textu,pro filijs ponitur,nec ad hæredes protenditur.l cxxij.nu.9. 523
Dictio,Quæcunq;,etiam impropria includat.l.xciij.numero.5. 197
¶ Die dominico an prohibeatur iure iter facere. l.iij. numero 5. 14
Dies cedit,quo ius alicuius incipit.l.ccxiij.nu.1. 465
Dies qui poſt ſextum diem calend. Martij intercalatur quolibet quadriẽnio biſſextus dicitur.l.xcviij.nu.2. 202
Dies tribus modis accipitur.l.ij.nu.8. 10

Diei quoties ſit mentio, ad differentiam noctis de naturali intelligitur.l.cxxiij.nu.4. 258

Dies naturalis intelligitur, quoties ſit mētio diei ad differentiam noctis,& non ciuilis.l.cxxiiij.nu.4. 258

Fallit ſi ex alia parte teſtamenti aliud appareat. l. cxx. numero 4. 246

Diem ultimum cœptum eſſe ſufficit ad perfectionem anni.l.cxxxvij.nu.2. 250

In odioſis de momēto ad momentū ſit cōputatio ibid.nu.3.

Et quandoq; ſufficit cœptum annum. ibid.nu.4.

Dies tacita uel ſubauditur, actio prius non oritur .l. ccxiij.numero 16. 497

Dies fiſſus in iure qualiter intelligatur.l.cxiij.nu.3. 233

Dies licet & ceſſerit & uenerit, actionis tamen exercitū ſuſpenditur paruo tempore.l.ccxiij.nu.3. 465

Dies menſium carminibus annotantur.l.xcviij.nu.7. 204

*Dies qui poſt ſextum diem Calend.Martij intercalatur quolibet quadriēnio, Biſſextus dicit.l.cxviij.nu.12.*203

Die & obligatione poſt mortem collata, ab hærede incipit obligatio.l.ccxiij.nu.20. 467

Dies multiplicans, obligationem & actionem ſuſpendit. l.ccxiij.nu.21. 467

Dies in contractibus multiplicans, non ſuſpendit obligationem nec actionem.l.ccxiij.nu.22. 468

Differentia an ſit inter geſtū & factum.l.lviij.nu.1. 144

Differentia inter ferri, portari, agi.l.ccxxxv.nu.1. 521

Differentia inter uerba, dictionem, et rem, ſecundū Dialecticos.nu.17. 5

Diffindere pro differre.l.cxiij nu.4. 233

Differen

Differentia inter munus & donum quæ ſit, uariatum à Grammaticis.l.cxciiij.nu.1. 406
Differunt, ſubſtituat quis ex uirili ſexu, an per lineam uirilem.l.lvj.nu.8. 142
Dignitatum nomina quatuor in iure eſſe, communiter creditur.l.c.nu.1. 211
Sententiam hac communem non eſſe uerã.l.c.nu.2. 212
Digitus, palmus, pes.l.cliij.ibid. 327
Dilationes plures concedi poſſunt ad diuerſa capitula.l.xcix.nu.14. 209
Fallit, ſi generalis dilectio ſemel data ſit, uel et ſpecialis ibidem.nu.15. 210
Et dilatio ſecũda dari poteſt cũ cauſæ cognitiõe.ibi.nu.10
Et propter inſtrumenta cauſæ eſt danda dilatio.ibid.nu.17
Dilationes in continentibus, inſulis breuiores, in tranſmarinis longiores concedi debent.l.xcix.nu.11. 209
Dilationũ termini ſũt in arbitrio iudicis.l.xxxvij.nu.4. 83
Dimidius pes, ſemis uulgò appellatur.l.cliij.nu.2. 227
Dimiſſus ſub uadimonio nõ dicit̃ ſolut⁹.l.xlviij.nu.5. 124
Dinumeratio milliarium per quã uiã faciẽda.l.iij.nu.4. 13
Diœceſis quid.l.ccxxxix.nu.51. 553.& 554
Diſiũcta quoties coniungit, & ſoluta coniungit: rurſus quoties cõiũcta diſiũgit, et ſoluta diſiũgit.l.liij.n.17. 134
Diſiunctiuæ regulariter non utrunq; diſiunctum, ſed alterum tantùm requirunt.l.liij.nu.10. 132
Diſiunctiua & ſubdiſiunctiua quæ dicatur.l.cxxiiij.numero 1. 258
Diſiuncti appellantur à Iuſtiniano, coniuncti re tantùm.l.cxliij.nu.15. 309

Diſcri

Diſcrimen inter, & poſtquam, non tenet, contra Bar. l. cxvij. nu. 5. 479
Diſpenſator quis, & unde dicatur. l. clxvj. nu. 2. 350
Diſpoſitio de filijs, alterius reſpectu, non comprehendit nepotes. l. ccxx. nu. 20. 491
Diſpoſitio incerta quando ad futurũ tempus producenda ſit, ambigua quæſtio. l. cxxiij. nu. 3. 154. & 155
Diſpoſitio generaliter de debitoribus loquens, etiam conditionalem debitorem continet. l. liiij. nu. 3. 137
Diſpoſitio de contractu loquens, an & quando de diſtractu intelligatur. l. xix. nu. 4. 45
Diſpoſitio hominis loquens de filio, excludit nepotem. l. lxxxiiij. nume. 4. 184
Diſſolutio ſiue διάλυσις apud Rhetores idem, quod Iuriſcõſultis ſoluta oratio eſt: & quid ſit diſſolutio. l. liij. numero 16. 134
Dithyron ſiue Biualuium. l. ccxlv. nu. 12. 582
Diuerſoria & tabernæ hîc ſtabula dicũtur. l. cxcviij. numero 4. 424
Diuortium etiam de ſponſis dici poſſe. l. cxcj. nu. 3. 402
Diuortium & repudiũ differũt. l. cj. nu. 8. et n. 19. 21. 516
Facto diuortio an hodie liceat aliam ducere. l. cj. nu. 9. 215
¶ Doctrina prædicta quando nõ obtineat. l. cxxij. numero 5. et 6. 252
¶ Dolum præſtans, de lata quoq; culpa tenetur. l. ccxxiij. numero 5. 499
Dolus ubi eſt, ibi & lata culpa præſtatur. l. ccxxvj. numero 6. 506
¶ Domiciliũ pluribus in locis eodẽ tẽpore habere poſſumus. l.

mus.l.ccxxxix.nu.3. 547
Domicilium eſt, in quo frequentius paterfam. habitat.l. cciij.nu.5. 436
Domicilium quod attendatur & præualeat. l. ccxxxix. numero 14. 547
Dominium pro præeminentia.l.cxcv.nu.19. 414
Dominus in caſu huius. l. quomodo poßit rei ſuæ poſſeſſionem amittere.l.xiij.nu. 9. 34
Dominus rem ſibi furto ablatam ſi ſciens emat, an ei res abeſſe dicatur.l.xiiij.nu.2. 36
Dominus liberatur, ſi ſeruum pro noxa.det.l. cxcv. numero 33. 418
Domuum uenditores ſolebant ruta & cæſa excipere, ne empta cenſerẽtur.l.ccxij.nu.3. 563
Quæ dicãtur ruta & cæſa.l.ccxlj.nu.4. 563
Domus pro familia.l.cxcv.nu.18. 414
¶ Donans omnia ſua, etiam nomina debitorum donaſſe intelligitur.l.xcj.nu.1. 193
Donatio inter uirum & uxorem, patrem et filium, quando obliget.l.xlij.nu.8. 116
Donatio cauſa mortis, an contractus ſi, uel ultima uoluntas.l.xx.nu.8. 49.& 50
Donatio & genericè & ſpecificè accipitur. l. lxvij. numero 8. 158
Donatio ſub conditione, quando propriè dicatur donatio.l.lxviij.nu.9. 158
Donatio propter benemerita, quando propriè exiſtimabitur fuiſſe donatio.l.lxviij.nu.10. 159
Quicquid ultra pretium receptum iuſti ualoris eſt, propriè donatum cenſetur.l.lxvij.nu.11. 159

Emptor rei grauatæ obligatur, ſed damnum à uenditore conſequitur.l.xc.nu.3. 193

Emptoribus ex duobus is,cui prius res tradita eſt,præfera tur.l.lxvij.nu.3. 157

Emptor hæreditatis ſi ſtipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, ſpecies ipſas ſtipulatus uidetur, non pretia rerum.l. xcvij. numero 1. 202

Emptionis uerbo omnis alienatio comprenditur.l.xxviij. numero 4. 67

ἐνεχυράζειν & ἐνέχυρον apud Græcos quid.l.ccxxxviij nume.14. 539

¶ Enixa ter quæ dicatur.l.137.nu.5. 2

Et quid argumentum ex hac lege ſumi poteſt. ibidem. numero.6.

¶ Epiſcopus, in ſtudio uniuerſali ſcholaſticorũ nomine cenſetur.l.cxcvj.nu.3. 421

Epiſcopus hæreticus, tanquam non ſit, habetur. l. ccxxj. numero 7. 496

Epitome huius legis.l.cxliij nu.1. 304

¶ Equi & muli,iumenta, boues armentorum ſunt nume. l.lxxxix.nu.2. 109

Equitum cēſus qualis fuerit .l.ccxxxviij.nu.7. 538

Equitum & ſenatorum inſigne.l.ccxxxviij.nu.9. 538

¶ Ergaſtrijs adhærēte, à militia et dignitatibus arceban tur.l.ccvij. nu.20. 451

Errans in iure, in lata culpa eſt.l.ccxiij.nu.34. 470

Errones poſt uagationes reuertuntur .l. ccxxv. numero.2. 503

Error

Error iuris propriè ad iuriſprudentes reſtringitur.l.ccxiiij.nume.35. 470
Error quorũdam in iudicijs.l.ccxxxiiij.nu.5. 522
Aerarium populi,fiſcus principis eſt.l.xvij.nu.2 42
Aes nonnunquã profeßionem ſignat.l.ccxiij.nu.27. 468
Aes pro pecunia capitur.l.ccxiij.nu.25. 468
Aes metalli ſpecies antiquior ferro.l.clix.nu.1. 336
Aes alienum & maioris incommodi res nonnunquam in bonis ſunt.l.lxxxij.nume.2. 183
Aes transfertur & ad facultatem.l.ccxiij.nu.26. 468
¶ *Et cùm & poſtquàm,conditionem important.l.ccxviij.nume.6.* 479
¶ *Etymologia cũ naturã ſuã ſeruat,argumentũ affirmatiuè non ualet.l.clxxxiiij.nu.4.& 5.* 390
Quod nõ procedit,ſi ratio inuentionis uocabuli aliud inducat.l.clxxxiiij.nu.6. ibidem.
Etymologia cùm uim definitionis habet,argumentum & affirmatiuè & negatiuè cõcludit.l.clxxxiij.nu.3. 390
Etymus urbis.l.ccxxxix.nu.39. 552
Euocare ſacra iuriſconſultis quid.l.ccxxxix.nu.41. 553
Eunuchi aliqui apud ueteres inſignes uiri .l. cxxviij.numero 8. 270
¶ *Exactam pecuniam quomodo Vlpianus intelligat.l.clxxxvij.nume.3.* 395
ἐξαργυρίζειν Græcè,Latinè exargentare.l.clix.nu.3. 336
¶ *Exactor portorij,portitor eſt.l.cciij.nu.4.* 435
Exceptio actionis excluſio.l.viiij nu.5. 26
Exceptio ad prædictum axioma.l.ccxxvij.nu.7. 509
Exceptio compenſationis an propriè actionis uerbo con-

tineatur.l.viij.nu.5. 25
Exceptio litis finitæ,ſi,ne ulterius progrediatur, oppoſita fuerit,impedit conteſtationem.l.ccxxix.nu.6. 514
Exceptiones tres litis cõteſtationem impediẽtes,hic enumerantur.l.ccxxx.nume.1. 515
Exceptiones quæcunq; peremptoriæ,litis conteſtationem impediunt.l.ccxxix.nu.5. 514
Et hoc uerum,ſi ſtatim probari poßint.ibid.nu.6.
Excipiuntur tamen caſus aliqui,ubi prohibitoria ualet.l.xl.nume.66. 108
¶ Excommunicatus arbitrator eſſe non uetatur.l.lxviij.numero 6. 161
Excommunicatus ab omni iudiciario actu repellitur,præterquàm ſi ſe defendat.l.lxviij.nu.7. 161
¶ Excuſſa.l.j.C.de ſuffrag.l.vij.nume.3. 22
Excuſſa.l.pater.§.filiam.ff.de hæredibus inſtituendis.l.cxlv.nume.3. 312
¶ Executio rei iudicatæ quadrimeſtri ſuſpenditur.l.ccxlij.nume.6. 466
Executor, mandata ſibi cura ſepulchri,ſi præter iuſſum plus impendat,nulla actione ab hærede conſequetur.l.ccij.nume.8. 434
Exegiſſe propriè dicitur,qui id recepit,quod inſtituta actione petebat.l.clxxxij.nu.2. 395
Exempla duo,quibus mater cùm moritur,filium non habet,quem poſt mortem habet.l.cxlj.numero 1.& numero 2. 303
Exemplis hæc regula declaratur.l.cc liij.nu.5.& 6. 575
Exemplum huius legis ponitur.l.viij.nu.1. 24

Exemplum.§.liberorum,in lege noſtra.l.lvj.nu.3. 141
Exercitus ſi ultra fines proceſſit, & aliquis ibi deliquerit,an prætor eius populi talem puniet.l.ccxxxix.numero.56. 557
¶ Exhibere rem quis dicatur.l.xxij.nu.1. 51
Exhibere quid ſit ex ſententia Labeonis.l.ccxlvj.numero 1. 585
Exhiberi nõ uidetur,quod mutata forma exhibetur.l.xiij numero 4. 32
Exigere,peragere,tranſigere quid.l.ccxxix.nu.2. 513
Expenſus alicui tribuere promittens,ad quid teneatur.l.xliij.nume.3. 117
Explicata.l.nulli.C.de ſenten.& inter.omnium iudicum.l.xlvj.nume.4. 120
Explicata.l.j.ff.ad municip.l.ccxxviij.nu.6. 512
Explicatus Seruius Iuriſconſ.in .l.item.§.j.de hæredi.inſtit.l.cxliij.nu.10. 306
Extenſio tex. noſtri ad fideiuſſorem,actionis arbitrariæ nomine intercedentem.l.cxvij.nu.2.& 3. 242

De litera F.

¶ Faber tignarius eſt omnis qui ædificat,in lege duodecim tabul.l.ccxxxv.nu.6. 532
Faber in ſpecie,pro tignario,ſiue materiario.l.ccxxxv.nume.7. 532
Fabri qui dicantur.l.ccxxxv.nu.3. 532
Fabri nomẽ ex adiectione diſtinguitur.l.ccxxxv.nu.4.532
Fabrorũ uaria inſtrumenta.l.ccxxxv.nu.10. 533
¶ Facere pro procurare.l.ccxviij.nu.7. 481

Facit damnum ſæpe qui patitur.l.ccxviij.nu.8. 481
Facit reum qui accuſat.l.ccxviij.nu.9. 481
Facere ad omnia facta refertur.l.ccxviij.nu.1. 481
Facere pro dare accipitur.l.ccxviij.nu.2. 481.
Facere pro ſoluere.l.ccxviij.nume.3. 481
Facere pro numerare.l.ccxviij.nume.4. 481
Facere interdũ iudicare ſignificat.l.ccxviij.nume.5. 481
Facit furem qui eum ſolicitat.l ccxviij.nume 6. 481
Facta olim in publicis iudicijs arguebantur, dicta impune erant.l.cc.nume.8. 419
Facta quia difficulter æſtimari poſſunt, tutius eſt pœnam certam comprendere.l cxciij.nume.1. 405
Facti ſpecies præſenti legi adaptata.l.clx ſ.nume.1. 611
Facti ſpecies applicata ad hanc legem, unà cum dubitandi, decidendiq; ratione.l.cxl.nume.1. 301
Facti appellatione, etiam ne fiat cõtinetur.l.clxxxix. numero 2. 398
Et quomodo eo in tractatu ſit diſtinguendum.l. clxxxix. numero 3.& nu.4.ibidem.
Facti ſpecies ad hanc legem adaptatur.l.lxix.nu.1. 162
Factores, qui priuatas res adminiſtrant, indecores ſunt.l. ccvij.nume 28. 453
Factorum ſpecies omnes ex libris à Iuſtiniano editis decidi non poſſe.l.ccxlvj.numero 14. 587
Factum non dicitur ante conſummationem rei.l.cxxxix. nume.9. 300
Factum dicitur, quod eſt redditum.l.clxxv.nume.2. 369
Factum proteſtationem ſubſequens licet illi ſit contrarium, tamen proteſtatio præualet in quibuſdam caſibus.

bus.l.xl.nume.38. 97
Facultas teſtandi ex lege xij.tab. cõceſſa, quomodo dein, de coanguſtata fuerit.l.cxx.nu.5.246.& nu.7. 247
¶ *Fallacia, calliditas, machinatio, differunt.l.cxxi j.numero 3.* 277
Falſum eſſe, quod in hac.l.appellatione rei contineantur cauſæ, id eſt dominia.l.xxiij.nu.5. 54
Falſus tutor quis.l.ccx. j.nu.2. 495
¶ *Famæ periculũ uitæ æquiparatur.l.ciij.nu.4.* 220
Familia an de unico ſeruo dici poßit.l.xl.nu. 82. 112
Familiã tres conſtituunt, ſicut & collegiũ.l.xl.nu.83. 112
Familia ab Oſco uerbo famuli deducitur.l.xl.nu.80. 311
Familia ad res & perſonas refertur.l.cxcv.nu.3. 411
Familia de perſonis quinq; modis poteſt accipi.l.cxcv.nume.4. 411
Familiam etiam pro agnatione accipi, & cognatione.l.cxcv.nume.23. 415
Cùm familiæ teſtator reliquit, admittendi ſunt qui proximiores gradu tempore teſtamenti uel mortis erant, conceptis poſt mortem excludendis.l.cxcv.nume.24. 416
Caſus ubi etiam concepti poſt mortem admittuntur.l.cxcv.nume.25.& 27. 416
Familiæ nomen in uiuis durat per omnem deſcendentium ſeriem.l.cxcv.nume.38. 420
Familiæ cùm fit mentio, quomodo dignoſcendum, de rebus, an perſonis actum ſit.l.cxcv.numero 6. 412
Familiæ appellationem ultra quartum gradum in deſcendentibus intelligi ex Vlpiano hic probatur.l.cxcv.numero 14. 414

In prohibitione alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneāt, Iuſtinianus ſecus ſtatuit. l. cxcv. numero 15. 414
In fideicommiſſo familiæ, agnati ad decimum uſq; gradū admittuntur. l. cxcv. nu. 16. 414
In fideicommiſſo, quod duobus antiquioribus de domo relictum eſt, etiam ulteriores admittuntur. l. cxcv. numero 17. 414
Familiæ nomine in odioſis uxor non ueniet. l. cxcv. numero 13. 413
Familiæ ſignificationes cùm hoc in reſponſo multæ proditæ ſint, quomodo cognoſcemus, de qua intelligere nos oporteat. l. cxcv. nu. 37. 419
Familiæ appellatio & dominium comprehendit. l. cxcvj. numero 1. 420
Fauor aut induſtria executoris, hæredi commodat. l. ccij. numero 10. 434
Fauori ſuo quiuis renuntiare poteſt. l. ccij. nu. 4. 433
Fauorabilibus in cauſis ad cæteros quoque actus porrigitur. l. lxxxix. nume. 4. 191
¶ Fœminæ maritorum dignitate illuſtrantur. l. c. numero 5. 212. & 213.
Fœminæ excluduntur, ſi expreſsè de maſculis fiat mentio. l. 1. nume. 3. 7
Fœmininum continetur ſub maſculino ex extenſione, nō ex proprietate ſermonis. l. cxv. nu. 1. 410
Et regulariter in quacūq; materia ſub maſculino cōpræhenditur fœmininū: & quādo fallat. ibid. nu. 2. 411
¶ Fœnerandi uniuerſa ratio damnata. l. cxxj. nu. 9. 250

Feudum

Feudũ cõceſſũ filijs & nepotibus cõpetit.l.ccxx.n.33.494

Fictio illa,quod in utero exiſtens pro nato habeatur,in brutis non habet locum.l.ccxxxj.nu.5. 518

¶ Fideicommiſſa antiquo iure an ordinariè per actionem peti potuerunt.l.clxxviij.nu.23. 381

¶ Figuræ ad ornatum orationis pertinent,& proprietati cohærent.nu.4. 2

Figura quæ fit per tranſlationem, exemplis declaratur. numero 5. 2

¶ Filia an contineatur his uerbis,ſi quis mihi alius filius, filij'ue hæres ſit.l.cxvj.nu.1. 239

Et in præſumptionibus,illi adhæremus,quæ uerborũ proprietate defenditur.ibid.nu.2.

Et an ſi cõſtitutũ ſit,uerba teſtamentorũ ad literã accipi debere,relictũ filijs ſit præſtandũ filiabus.ibid.nume.3.

Filia ſicut non ſuccedit, ita nec ex ea nepos .l.ccxx.numero 11. 490

Filiæ per appellationẽ filiorũ tantũ ex interpretatione cõtinentur:propriè enim fœminæ dicũtur.l.ccj.nu.3. 431

Filij nomen,continet etiam nepotes, in fauorabilibus.l.ccxx.nume.4. 487

Et ubicunque fauor uerſatur,uerba large accipiẽda ſunt. ibidem.numè.5.

Filij appellatione etiam naturalis in certis caſibus non comprenditur.l.lvj.nu.6. 141

Filij appellatio nõ ꝓpriè,ſed ex rationis ſimilitudine ad filiam,nepotem,neptemq́; extenditur.l.ccj.nu.1. 430

Filij appellatione regulariter etiam naturaliscomprehenditur.l.lvj.numero.5. 141

In prohibitione alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneát, Iuſtinianus ſecus ſtatuit.l.cxcv. numero 15. 414
In fideicommiſſo familiæ, agnati ad decimum uſq; gradū admittuntur.l.cxcv.nu.16. 414
In fideicommiſſo, quod duobus antiquioribus de domo relictum eſt, etiam ulteriores admittuntur.l.cxcv.numero 17. 414
Familiæ nomine in odioſis uxor non ueniet.l.cxcv.numero 13. 413
Familiæ ſignificationes cùm hoc in reſponſo multæ prodítæ ſint, quomodo cognoſcemus, de qua intelligere nos oporteat.l.cxcv.nu.37. 419
Familiæ appellatio & dominium comprehendit.l.cxcvj. numero 1. 420
Fauor aut induſtria executoris, hæredi commodat.l.ccij. numero 10. 434
Fauori ſuo quiuis renuntiare poteſt.l.ccij.nu.4. 433
Fauorabilibus in cauſis ad cæteros quoque actus porrigitur.l.lxxxix.nume.4. 191
¶ Fœminæ maritorum dignitate illuſtrantur.l.c.numero 5. 212.& 213.
Fœminæ excluduntur, ſi expreſsè de maſculis fiat mentio. l.1.nume.3. 7
Fœmininum continetur ſub maſculino ex extenſione, nō ex proprietate ſermonis.l.cxv.nu.1. 410
Et regulariter in quacūq; materia ſub maſculino cōpræhenditur fœmininū: & quādo fallat.ibid.nu.2. 411
¶ Fœnerandi uniuerſa ratio damnata.l.cxxj.nu.9. 250

Feudum

Feudũ cõceſsũ filijs & nepotibus cõpetit.l.ccxx.n.33. 494
Fictio illa,quod in utero exiſtens pro nato habeatur,in brutis non habet locum.l.ccxxxj.nu.5. 518
¶ Fideicommiſſa antiquo iure an ordinariè per actionem peti potuerunt.l.clxxviij.nu.23. 381
¶ Figuræ ad ornatum orationis pertinent,& proprietati cohærent.nu. 4. 2
Figura quæ fit per translationem, exemplis declaratur. numero 5. 2
¶ Filia an contineatur his uerbis,ſi quis mihi alius filius, filij'ue hæres ſit.l.cxvj.nu.1. 239
Et in præſumptionibus,illi adhæremus,quæ uerborũ proprietate defenditur.ibid.nu.2.
Et an ſi cõſtitutũ ſit,uerba teſtamentorũ ad literã accipi debere,relictũ filijs ſit præſtandũ filiabus.ibid.nume.3.
Filia ſicut non ſuccedit, ita nec ex ea nepos .l.ccxx.numero 11. 490
Filiæ per appellationẽ filiorũ tantũ ex interpretatione cõtinentur:propriè enim fœminæ dicũtur.l.ccj.nu.3. 431
Filij nomen,continet etiam nepotes, in fauorabilibus.l. ccxx.nume.4. 487
Et ubicunque fauor uerſatur,uerba large accipiẽda ſunt. ibidem.nume.5.
Filij appellatione etiam naturalis in certis caſibus non comprenditur.l.lvj.nu.6. 141
Filij appellatio nõ ꝑpriè,ſed ex rationis ſimilitudine ad filiam,nepotem,neptemq; extenditur.l.ccj.nu.1. 430
Filij appellatione regulariter etiam naturalis comprehenditur.l.lvj.numero.5. 141

Filij quoq; inijcientis uiolentas manus in principem, puniuntur. l. cxx; j. nume. 9. 279
Filij cõiter legitimos patres referunt. l. cxxxv. nu. 6. 293
Filijs pro filiabus, in caſu datiuo ueteres dixere. l. cxvj. numero 4. 240
Filijs in datiuo, etiã de fœminis intellig: l. cxxij. n. 7. 253
Filiorũ nomen & reliquos deſcendentes cõtinet, quoties ratio diſpoſitione generalior eſt. l. ccxx. nu. 19. 491
Filiorum appellatione propriè deſcendentes nõ comprehenduntur. l. ccxx. nu. 3. 487
Filium unicum relinquens, ſine liberis non decedit. l. cxlviij. nume. 4. 316
Filius illegitimus an ſit ex familia. l. cxcv. nu. 30. 417
Filius perceptos fructus non reſtituit, deductionem æris alieni non moratus. l. ccviij. nu. 15. 456
Filius honoratiore titulo ſuccedit. l. ccviij. nu. 12. 456
Filius nepotes excludit dũ eius ſignificatio reſtringitur. l. ccxx. nume. 26. 493
Filius ab amore dictus. l. lxxiiij. nu. 1. 183
Filij nomen nepotem per interpretationem continet l. lxxiij. nume. 2. 184
¶ Finita intelligũtur, quæ longioris temporis ſilentio finita ſunt. l. ccxxx. nu. 2. 515
¶ Fiſco publicani hactenus æquiparãtur. l. cciij. n. 11. 437
Fiſco quibus caſibus plus tribuatur, quàm cæteris ciuitatibus. l. xvj. nume. 4. 40
Fiſcus cõſtat ex canone, oblatiõe, indictiõe. l. xvij. n. 3. 42
¶ Florentinorũ appellatione nõ ſolũ hi cõt nẽtur, q Florentiæ originarij: incolæq; ſunt, ſed etiã qui altero tantùm iure utuntur. l. cxc. nu. 5. 401

¶ *Formulæ actionum olim uariæ.l.clxxviij.nu.8.* 377
Formula rei uendicationis pro re immobili.l.clxxviij.numero 9. 378
Forma rei uēdicationis pro re mobili.l.clxxviij.nu.10. 378
¶ Francorū rebus qui etiamnum moderantur, ab Hugone Capeto oriundi.l.xv.nu.5. 39
Fraus differt à dolo.l.cxxxj.nu.1. 277
Fraus pro pœna ueteribus, & pro periculo, & læſione.l.cxxxj.nu.2. 277
Fraus Othonis Mogūtini antiſtitis.l.lxxxix.nu.7. 191
¶ Fribuſculū q̄d apud Vlpianū ſignificet.l.cxcj.n.4. 402
¶ *Fructuaria, in quā fruct⁹ deuehūtur.l.cxcviij.nu.13.* 425
Fructus omnis edendo paratus, pomum elicitur.l.ccv.numero 1. 442
Fructus omnes continet glādis appell.l.ccxxxvj.nu.7. 535
Fruges à fruendo dictæ.l.lxxviij.nu.4. 174
Fruges ſunt quibus homo ueſcitur, præter poma & carnes.l.lxxviij.nu.1. 174
Frumentum & fruges non comprehendunt in agro exiſtentia.l.lxxviij.nume.9. 175
Frumentum per excellentiā triticum intelligimus.l.lxxviij.nume.5. 174
Fruſtra præſens eſt, qui rem, quæ agitur, non intelligit.l.ccix.nume.4. 458
¶ *Fugitiuus eſt, qui actū fugæ adhibuit.l.ccxxv.nu.3.* 503
¶ *Fundi ueram æſtimationem ſi quis neſciat, & eum centum aureis uendat & ſi plus ualeat, illud ſe donare dicat, non intelligitur donaſſe, niſi cùm aliquid modicum plus ualet.l.cxcj.2.* 401

Fundus, uti optimus maximusq; eſt, ſi ſit uenditus idq; obligatione aliqua propter munera publica ſit affe=ctus, an uenditor teneatur. l. clxix, nu. 1. 358
Fundum ſtipulatus qui uſumfructum accepto tulit, nihil agit. l. xxv. nu. 6. 62
Fundus quandoq; de parte dicitur, communi tamen & indiuiſa. l. lxxrj. nu. 3. 169
Fundus opt. maximusq;, in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt. l. clxj. nu. 1. & 3. 339
Fundum ſi petij, an cenſear eius ſeruitutes petijſſe. l. xxiij. numero 3. 53
Fundum poßideri à Titio cùm alter è duobus teſtibus dixit, alter negauit, concordiæ cauſa dicendum de parte alterũ, alterũ de toto intellexiſſe. l. ccxxxix. n. 60. 558
Fundus omne ædificium continet. l. ccxj. nu. 1. 461
Quæuis res ſuper fundum poteſt fundari. l. ccxj. nu. 2. 461
Veteribus agri quàm fundi ſignificatio latior erat. l. ccxj. numero 3. 461
Fundus, ager, poſſeſſio, prædium quomodo inter ſe differant. l. cxv. nu. 1. 235. & num. 3. 4. & 5. 236
Fũdus translatiuè pro autore accipitur. l. cxv. nume. 2. 235
Fundus unus dicitur, qui pro diuiſo à pluribus poßidetur l. xxv. nu. 9. 63
¶ Furari impunè apud pleroſque populos olim licuit. l. xlij. nume. 3. 115
Furioſi præſentiam ſi quis præſtare promiſerit, quid ſi poſt ſtipulationẽ in furorẽ inciderit. l. ccxlvj. nu. 8. 586
Furioſo miſerationis cauſa ratione fructuũ prouidetur. l. clj. numero 4. 321
Furti aliquem accuſans, ſi ſimpliciter dicat, rẽ ad ſe per=

tinere, obtinebit.l.clxxxj.nu.5. 387
Furtum & adulteriũ an natura probrũ ſit.l.xlij.nu.2. 115
Furti tenetur, qui ſolã opem ad furandum præſtitit.l.liij. numero 20. 115
Furtum potius ciuili lege, quàm natura probrum: eſſe ſecus in adulterio.l.xlij.nu.4.& 5. 115.& 116.

De litera G.

γεῖσα & ὑπογεῖσα.l.ccxlij.nume.14. 568
γενεθλίδια .l.cxciiij.nume.3. 407
Generalis delecti nomen quomodo intelligatur.l. cxxx numero 13. 280
Generalis diſpoſitio etiam ſpecialia priuilegia continet l.lxxx.nu.3. 180
Generaliter furioſorũ conſenſus nullus eſt, et tamẽ abſentes per procuratorem conſentire poſſunt.l.ccxlvj.numero 6. 586
Generare poßũt, quibus unius teſtis relictus eſt.l.cxxviij. numero 3. 269
Generi appellatione qui contineantur.l.cxxxvj.nu.1. 295
Genero dotem cùm ſocer promittit, cùm poterit, uel cõmodum erit, quando eam debeat.l.cxxv.nu.1. 261
Genethliacorum ars taxatur, & damnatur. l.v. numero 7. 17
Gens pro agnatione, unde gentile agnati. l. cxcv. numero 31. 417
Gẽtis nomen agnatos et cognatos cõtinet.l.liij.nu.8. 132
Gentiles qui ſint.l.liij.nu.7.& nu.9. 132

Germani

Germani ſemper pro libertate aduerſus Romanos pugnarunt.l.clxviij.nu 2. 242
Glã lis appellatio oẽs fructus cõtinet.l.ccxxxvij.n.7. 535
¶ Geſta etiã de priuatis dici,cõtra Vallã.l.lv.inu.1. 145
Geſtum quomodo accipiatur .l.xix.nu.14. 47
¶ Gradus tres ſunt diſtincti in agone literario.l.lvij.numero 4. 143
Gratia & facilitas nimia, excuſat à dolo. l. ccxxiij. numero 4. 499
¶ Græci καλκόν id eſt, æs pro quacunq; pecunia accipinut.l.clix.nu 6. 338
Græcũ epigrãma in Diodorũ iuriſperitũ.l.xxvj.nu.2. 64
Græcis qui dicantur καὶ τελῶς συνοχοι .l.cxxviij.numero 4. 269
Gregem quot animalia conſtituant.l.xl.nu.16. 113
De litera H.
Habere quis dicatur.l.cl.iiij.nu.8. 347
Habens dicitur is qui de facto detinet. l. clxxxviij. numero 2. 396.& 397
Hæc uerba Habere licere, in uenditionis contractu, eũ ſolũ intellectũ recipiunt ut emptori liceat ſine interpellatione obtinere.l.clxxxviij.nu.3. 397
Habere tam ad dominium, quàm poſſeſſionem refertur.l. clxxxv iij.numero 1. 396
Habere capras in uilla ſi lex prohibeat, nec hircos habere licebit.l.xl.nu.78. 111
¶ Hama eſt falcis uel ſarculi ſpecies.l.ccxxxv.nu.11. 533
¶ Hereditas propriè dicitur delata infãti.l.clj.nu.4. 321
Hæreditas non niſi adeunti acquiritur.l.xxviij.nu.10. 69

Hæreditas

Hæreditas iuſta quæ.l.cxxx.nu.3. 273

Hæreditas eſt iuris, & hæres dicitur, et ſi nihil ſit in hæreditate.l.cxix.nu.3.et.4. 244

Hæreditas eſt ſucceſſio in ius defuncti.l.iij.nu.8. 14

Hæreditas pro eius parte capitur.l.xcvj.nu.6. 201

Hæreditas & nomina continet.l.ccviij.nu.5. 455

Hæreditas in lege Falcidia propter uentrem ancillæ non augetur.l.clxij.nu 4. 342

Hæreditas iuſta quæ.l.cxxx.nu.3. 273

Hæreditas quibus modis augetur.l.clxxviij nu.6. 376

Hæreditas ſibi conſtat abſq; corporibus hæreditarijs.l.xxiij numero 7. 56

Hæreditas dicitur, cùm adhuc adita non eſt.l.xxiiij.numero 8. 57

Plerunq; etiam hæreditas appellatur, quæ iam eſt adita. l.xxiiij.nu.9. 56

Hæreditas interdũ refert̃ ad id q̃ fuit.l.xxiiij.nu.10. 57

Mediolani lex, ne ulla mulier cum hæreditate extra territorium nubat, declaratur.l.xxiiij.nu.11. 57

Hereditatis definitio explicatur.l.xxiiij.nu.1.et num.5. 54

Heres idem quod dominus.l.xxiiij.2. 54

Hæreditatis definitionem ad res referre oportet.l.xxiiij. numero 3. 55

Hæreditatẽ quomodo diffinit Cicero.l.xxiiij.nu.4. 55

Hæreditate Diminuta, ſi grauatus reſtituere, tantum ex fructibus percepit, reſtituere eos cogitur, quatenus diminuta eſt.l.clxxviij.nu.5. 376

Hæredititatis uox ſemper de adita intelligenda, quoties cõiectura aliqua id ſuadet.l.xxiiij.nu.13. 58

Hæreditas an ſit iuris gentiũ, uel ciuilis.l.xxiiij.nu.14. 58

Hæreditatis nondum delatæ repudiatio cur non ualeat, ratio ſecundum Alciatum.l.clj.nu.6. 321
Hæreditatem uendens, rebus hæreditarijs euictis nihil præſtat.l.clxxviij.nu.4. 376
Hæreditati omne augmentũ debetur.l.ccviij.nu.8. 455
Hæreditatem ut quis adire poßit, quæ ſint neceſſaria.l.clj. numero 1. 320
Hæreditas delata quæ dicatur.l.clj.nu.2. 320
¶ Hæredis nomẽ, ad quoſcunq; gradus pertinet, omnesq́; ſucceſſores continet.l.clxx.nu.2. 359
Sibi, & quibuſcunq; hæredibus paciſens, de particulari ſenſiſſe intelligitur.l.clxx.nu.3. 360
Idẽ ſi hæredib⁹ & ſucceſſoribus dictũ ſit.l.clxx.n.4. 360
Hæredis appellatio ultra proximum hæredem extẽditur. l.lxv.numero 1. 154
Hæredis hæres, teſtatoris quoq; eſt hæres.ibid.l.lxv. 154 & numero 5. 156
Si ſcripti hæredis mentio fiat, ſecundus hæres non continebitur, ex ſermonis proprietate.l.lxv.nu.2. 154
Quoties appellatio hæredis extraneos non continet, ulteriores extranei excluduntur.l.lxv.nu.3. 155. Fallit hoc ut numero 4. 155
Hæres plus expẽdendo, quàm certam ſummam teſtatoris, non derogat ultimæ uoluntati.l.ccij.nu.1. 433
Hæredis appelatio proximum tantum continet in ſtipulatione impuberi: & quæ ſit huius exceptionis ratio.l.lxx.nu.1. 163
Hæres in perſonam conueneri poteſt.l.ccxix.nu.5. 484
Hæres grauatus ſit legato, nec adeat, an ſubſtitutus illi ſo

luere teneatur.l.clxx.nu.1. 359
Hæres iuuentarium non conficiens,an ultra uires hæreditarias teneatur.l.xxiiij.nu.19. 59
Hæres adeundo hæreditatem quaſi cõtrahit.l.xx.7. 49
Hæres in edicto,ad ꝓximũ refert.l. ccxxvij. nu.3.et5.509
Hæres agnati reijcitur à bonorum poſſeßione.l. ccxxvij. numero 2. 509
Hæres legatarium impropriè continet.l.ccxx.nu.31. 494
¶ Herennij Modeſtini ſex libri de excuſationibus.l.ciij. numero 1. 222
¶ Hiſtoriæ narrationis argumẽta ex Plutarcho.l.cxxiiij. numero 12. 260
Hodie in pœnis mera carnificina .l.ciij.nu.11. 221
¶ Homo unde dictus.l.clij.nu.3. 323
Homo tam maſculum quàm fœminam continet.l. clij. numero 4. 323
Homo non dicitur exiſtens in uetero.l.clij.nu.54 324
Hominis ortum attendimus in computatione annorum.l. cliij.numero 5. 326
¶ Honeſta,quæ ab honeſtis geruntur.l.ccvij.nu.22 652
Homicida de dolo tenetur,nõ lata culpa.l.ccxxvj.n.8.506
Vbi expreßè lex de dolo canit, lata culpa excluditur.l. ccxxvj.nu.9. 506
Honoratio reſtituto iuſtiori accedere cauſæ parti licet. l.ccxij.numero 8. 463
¶ Hora conſtat.lx.minutis.l.xcviij.nu.13. 206
Horæ καιρικαί.l.ij.nu.9. 11
Horæ ἰσημεριναί.l.ij.nu.11. 11
Hora æſtiua. Tardi menſes Iunius & Iulius.l.ij.nu.10. 11

Horti

Horti uoluptarij cũ ædificijs contiguis cenſentur.l.cxcviij. numero 16. 420
Horti ob reditus conſtituti,ruſticis prædijs connumerantur l.cxcviij.nu.17. 419
Horreum pro quocunq; loco ad reponendum merces accipitur.l.xl.nu. 46. 100
Hoſpes ſi ab aliquo ex familia cauponis uulneretur,an dominus teneatur.l.cxcv.nu.36 418
¶ Hoſtẽ ,poſtquã captus eſt,nõ licet occidere.l.ccxxxix. numero 8.9.&.10. 546
Hoſtis apud antiquos pro peregrino. l.ccxxxiiij.nu.1.527
Hoſtire ſignificat æquare, & hoſtimentum pro æquamento.l.ccxxxiiij.nu.2. 527
Hoſtis pro perduelle.l.ccxxxiiij.nu.3. 527
Hoſtes,publicos inimicos ſignificant. l. ccxxxiiij. numero.4. 528
Hypæthria, & ſubdiuales ambulationes, idem. l. ccxlij. numero 20. 569
Hypæthrij tegmenta non ſunt ædificij.l.ccxlij.nu.21. 570
Hypotheca etiam de re mobili contrahitur. l. ccxxxvij. numero 16. 539
Hypotheſis appllicata ad text.l.ccxliij.nu.1. 174
Hyperthyron,hypothyron, diathyron,quid. l. ccxlv. numero 11. 582
Humanitus accidere,eſt mori.l.clxiij.nu.5. 341

De litera I.

¶ Iactator cædis queſtioni tantùm poteſt ſubijci.l.ccxxv. numero 5. 503
¶ Idus unde dictæ .l.xcviij.nu.6. 204
¶ Ignorans,quæ omnibus eius artis cõſtant,in lata culpa

eſt: quæ excellentes, in leui: excellentiſsimi, in leuiſsima. l.ccxiij.nume.36. 470
¶ Imperator quicunq; olim prætor dicebatur.l.cxcviij. numero 8. 425
Imperiū merū quid, & unde dictū.l.cxl.nu.2.& n.4. 474
Et in quibus mixtū imperiū exerceatur.ibid.nu.3.
Imperiti teſtatoris uerba ex uulgi conſuetudine declaranda.l.clxiij.nume 8. 344
Imperitus non tantùm accipere, ſed etiam ſequi conſilium debet.l.ccix.nu.13. 459
Impia ſacerdotum exactio circa mortuorum ſepulturam. l.ccij.nume.6. 433
¶ Incertitudo maxima cōditionē ſapit.l.ccxiij.n.19. 467
Incertitudo numeri per errorē omiſsi uitiat conditionem. l.ccxvij.nu.8. 480
Incitatoria hac in ſpecie quod locū habet, idē producitur ad prohibitoriā, ut regulariter nō ualeat.l.xl.n.65. 108
Incolā Græci πάροικον dicunt.l.ccxxxix.nu.15. 547
Accola quis.l.ccxxxix.nu.16. 548
Incola quis propriè dicatur.l.ccxxxix.nu.11. 546
Indefinita æquipollet uniuerſali in legibus, ſecus in diſpo tione hominis.l.cviij.nu.2.& 3. 335
Indiuidua quatuor modis accipi.l.cxiiij.nu.5. 234
Infamiæ nota dolū tantùm punit.l.ccxxvj.nu.10. 506
Infamis nunquàm rectè dicit teſtimoniū.l.xcix.nu.24. 24
Infans conceptus dicitur poſt infuſum ſemen. l. ccxxj. numero 7. 118
¶ Indicia inchoati hominis quæ.l.ccxxxj.nu.8. 518
¶ Inimici mei amicus, mihi inimicus nō eſt.l.cv.nu.3. 223

¶ Illegitimi non patrem, ſed uentrem ſequuntur.l.cxcvj. numero 7. 421
¶ Immobilia licet alienare prohibeatur ſub curatore exiſtens, de his tamen teſtari poteſt.l.xx.nu.2. 48
Immunitas à quibus muneribus cõceſſa.l.xviij.nu.8. 44
Impenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſine detrimento rei nõ prætermittuntur.l.lxxix.nume.1. 176
Impenſas neceſſarias quilibet deducit.l.lxxix.nu.2. 177
Impenſæ utiles rem faciant meliorem.l.lxxix.nu.3. 177
Impenſæ utiles non debentur marito, niſi cõſenſus adfuerit.l.lxxix.nu.4. 177.& 178
Impenſæ utiles deducuntur.l.lxxix.nume.5. 178
Inquiſitio priuſquã fiat, conſtare oportet perpetratum eſſe crimen.l.cxxxj.nu.6. 278
Inſulæ pro domibus accipiuntur.l.clxvj.nu.8. 351
Inſtantiæ terminus in criminalibus biennium, in ciuilibus triennium.l.ccxxxiij.nu.4. 522
¶ Intercalares dies Græci ὑπερβαίνοντας dicunt.l.xcviij. numero 9. 205
Interdicta dicũtur, quaſi interim dicta.l.clxxviij.n.1. 380
Interdictũ utrobi, & uti poſſidetis, ſunt exæquata.l.clvj. numero 2. 331
Interdicta exhibitoria unde dicta.l.xxij.nu.1. 52
Interpretatio pleniſſima facienda eſt in beneficijs principum.l.xxj.nu.2. 50
Interpretatio in diſpoſitione legis generaliter procedit.l. lxxxiiij.nume.3. 184
Interpretatio uerborum, Calumnietur, moretur, fruſtretur.l.ccxxxiij.nu.1. 521

Inteſtatus

Inteſtatus tripliciter quis dicitur.l.lxiij.nu.1.151. & numero 4.152.& nu.5. 153
Inteſtabiles an etiam dicantur inteſtati .l.lxiij. numero 6.& nu.7. 153.& 154
¶Iouis epitheton eſt Optimi.l.xlix.nu.3. 115
¶Italorū appellatiōe nō cōtinētur Siculi.l.xcix.n.10.209
¶Iudex nullam pœnam ſuſtinet, innocentē uinciens.l.ccxxiiij.nume.4. 502
Iudex de promiſſione ex coniecturis cognoſcit incertæ.l. ccxvij.nume.10. 480
Iudex ab eo quod uerè debetur, recedere poteſt, et ex cau ſa cōdēnationē uel augere uel minuere.l.xxxvij.n.2.82
Iudex ex leuiſſima ſuſpicione præuia, qualicunq; ueſtiga tione ducit in carcerem.l.ccxxiiij.nu.3. 502
Iudex de amicorum teſtimonijs arbitrabitur.l.ccxxiij. numero 15. 501
Iudex ſi menſtruam dilationem cōcedat, de quot diebus in telligatur.l.xcviij.nume.15. 206
Iudex ſecundum acta iudicare debet, non ſecundum conſcientiam.l.clxxix.nume.6. 384
Iudicē ꝓnūciaſſe, ſiue ſtatuiſſe rectè dicim⁹.l.xlvj.n.1.120
Iudicis iuſſus quādoq; plus poteſt, quàm teſtatoris.l.xxxvij.nu.6. 83
Iudicis eſt, conſtituere, quæ minuſcula ſumma ſit.l.cxcij. nume.7.& 9. 404
Iudicium acceptū quando dicatur.l.xxxv.nu.2. 80
¶Iumēta à iuuādo potius quā iūgēdo.d.l.lxxxix.n.1.190
Iuramento aſportantis ſtatur, ni contrarium appareat.l. cciij.nume.17. 437

Atrienſes domini negotia procurabant.l.cciij.nu.18. 434
¶ Iura patronatus.l.lij.nume.2. 129
Iuramentum de obſeruandis ſtatutis, uera tantùm intelligit.l.ccxxj.nume.4. 496
Iura mobilia habentur.l.xciij.nu.7. 197
Iura prædiorũ quorũlibet ſeruitutes ſunt.l.lxxxvj.n.1.186
Iura nec mobilia nec immobilia dicuntur.l.xciij.nu.3.196
Iura impropriè immobilia bona dicuntur.l.xciij.nu.4.197
Iure ciuili qui cõtractus introducti.l.x.nu.3. 27
Iureconſultis infans ad ſeptimũ, adoleſcens decimũquartum, iuuenis donec ſenuerit, ſenex maior quinquaginta annis aut ſupra.lxx.habetur.l.cciiij.n.10.441
Iure gentium nullæ erant actiones, ſed in, xij.tabulis repertæ ſunt.l.clxxviij.nu.7. 377
Iure canonũ non appellantur urbes, niſi quibus cõſtituti ſunt epiſcopi.l.ccxxxix.nu.43. 553
¶ Iuriſconſulti uera mens in.l.noſtra.l.v.nu.3. 16
Iuriſconſulti diſiunctionem appellant, quæ uulgò alternatiua iura dicitur.l.xxix.nu.3. 71
Iuriſconſultorum interpretatio de munere & dono.l.ccxciiij.nu.2. 406
Iuris non modica diuerſitas eſt, immiſſum quid, an proiectum dicatur.l.ccxlij.nu.15. 568
¶ Ius ciuile à fœnerantibus obſeruari publicè intereſſet.l.cxxj.nume.10. 250
Ius oritur ex facto.l.cxv.nu.11. 237
Ius noſtrum ſine Bartolo, alijsq; interpretibus non conſiſtere.l.ccxlvj.nume.15. 587
Ius quod quis ex conducto habet bonorum appellatione compreh

comprehendi.l.xlix.nu.6. 126

Ius ſupremum populi fuit ſemper apud quaſcunq; natio-nes.l.xv.nu.2. 39

Ius omne quod in tali loco habeo in contractibus poteſt generaliter deduci.l.xxxix.nu.10. 88

Ius aliquod ſi transferatur ex uenditione, cenſebitur alie-natum.l.lxvij.nu.4. 157

Ius prænſionis à ueteribus Clarigatio dicebatur.l.cxc.nu-me.6. 402

Ius Italicũ à prouincialibus iure diſtingui.l.cxj.nu.6. 232

Ius proſpiciendi habens in domũ uicini, an ſpecularia im-mittere poſſit, unde ipſe uicinum uideat .l.ccxlij.nume-ro 37. 574

Ius uniuerſitatis etiã in unica perſona conſeruari.l.xl. nu-me.87. 113

Ius ſemper certum eſt.l.cxxij.nume.82 253

Ius qualitatem rei inhærentiam commoditatem, facultatẽ ſigificat.l.lxxxvj.nume.5. 186

Ius multæ dicendæ inductum ex lege xij.tabul.l.cxxxj.nu-me.24. 282

Ius proximitatis ex communi uſu, de cognatione ſpecia-li intelligitur.l.clv.nu.4. 33.

De litera L.

Labeo defenſus ab Alciato.l.ccxlvj.nu.3. 585

Labeo à Paulo reprehenſus ratione multæ & pœnæ.l. ccxliiij.nume.1. 576

Labeonis etymos reprobatur.l.ccxlij.nu.25. 571

Labeonis definitio à Põponio reprehẽſa.l.ccxlvj.nu.2. 585

¶ Lacus publicus quis ſit.l.cxiij.nu.2. 131
Lacus ſtagnum,foſſa,differunt.l.cxij.nu.3. 132
¶ Largitio qualiſcunq;,uel donũ,munus uocatur ex uſu communi.l.ccxiiij.nu.7. 472
¶ Lata culpa eſt negligẽtia,per quã nõ intelligimus,quæ omnes intelligunt.l.ccxiiij.nu.228. 469
Latinè à uiris non dici,hæc eſt pellex mea, ſed ab uxoribus.l.cxliiij.nume.2. 310
Latini momentũ & punctum ſimpliciter pro breui tempore accipiunt.l.xcviij.nu.12. 205
Latini quod telũ,Græci βέλος dicũt.l.ccxxxiij.nu.20.225
Laudum,eſt uox barbara.l.xlvj.nu.7. 118
Lectio diuerſa ad.§.plumbũ,in hac l. l.ccxlij.nu.18. 169
Lectio uera huius.§.& uerbum. hypæthrij,declaratum. l.ccxliij.nume.19.& nume.21. 570
¶ Legata nõ ſunt æs alienum teſtantis,quare nec deducuntur.l.lxxxij.nu.3. 183
Legata codicillis olim nõ dabantur.l.cxxiij.nu.8. 256
Legata ipſo iure in legatarium tranſeunt.l.xxviij.numero 11. 69
Legatarius à locatore in poſſeßionẽ introducitur cũ obligatione quinquageſimæ.l.ccxix.nu.8. 484
Legatarius fundũ à teſtatore accipit.l.lxxj.nu.7. 168
Legatarijs ex lege duodecim tab.generaliter tributa poteſtas legata petendi.l.lxxx.nu.1. 180
Legatis debita nõ compenſantur.l.ccviij.nu.6. 455
Legatis omnibus quæ in uilla ſunt quoquo modo,etiam ibi nutriendos continet.l.ccx.nu.3. 460
Legato ſ[illegible]cto familiæ,etiam uxor admittetur,item & uiduæ

dua.l.cxcv.nume.12. 418
Legatum ſub conditione poſtquàm,ſine actu non cedit.l. l.ccxvij.nume.3. 479
Legatus Cæſaris ſi mandet alicui,ut principi centum aureos mutuet ſub pœna perduellionis,an id non faciens perduellis ſit.l.ccxxxiiij.nu.8. 528
Legatū ante diem fruſtra repudiatur.l.ccxiij.nu.15. 467
¶ Lege dictante,qđ ſententia ſaltē intra triduū poßit dici nulla,triduo lapſo,nec excipi poterit.l.xxviij.n.3. 68
Leges municipales uulgò ſtatuta dicūtur.l.xlvj.nu.8. 120
Leges olim per populi rogationē ferebātur.l.cij.nu.1. 219
Leges nemo facere poteſt quo minus in teſtamēto ſuo locū habeāt: & quomō hoc debeat accipi.l.cxx.n.8. 248
Lege ſtante,quod uolēti lautè ædificare uicinus ad proximæ rei ædificationē cogi poßit,an hoc proſit,qui perfecto ædificio addere uelit.l.cxxxix.nu.10. 300
Lege.xij.tabul.duplex tantùm alienationis ſpecies.l.cxv. nume.6. 236
Lege Cornel.de ſiccarijs,lata cūlpa à dolo diſtinguitur. l.ccxxvj.nu.7. 506
Lege cautū fuiſſe,ne pueri caſtrarētur.l.ccxxvj.nu.7. 270
Legis pars ex neceßitate legis deducitur in legato ſepulchri loco.l.ccij.nu.7. 433
Legis actio,cū prætor negotiū definiebat.l.178.n.17. 380
Legis ſententia præſumitur, quam uerba oſtendunt.l.vj. nume.14. 21
Legis mentē uiolans,in legē cōmiſit.l.vj.nu.15. 22
Legiſlatori de conſuetudine atteſtanti creditur.Quid in doctore.l.cxxxij.nume.2. 284

Legitima hæreditas eſt quæ ab inteſtato defertur.l.cxxx. nume.1. 273
Legitima deducto ære alieno debetur.l.ccviij.nu.14. 456
Legitima filij in hæreditate eſt ſecundũ quoſdam,ſed malè ſentiunt.l.ccviij.nu.11. 456
Legitima filij de bonis præſtatur.l.ccviij.nu.10. 456
Legitimi filij patris familiam ſequuntur.l.cxcvj.nu.4. 421
Quidã ex priuilegio,mr̃is originẽ ſequũt.l.cxcvj.n.5.421
Lex à tutela debitorem generaliter reijciens, quomodo accipienda.l.cviij.nu.4. 226
Lex ſi dicat,Ex tantibus liberis filiæ excludantur,uno exiſtente excludi debent.l.cxlviij.nu.7. 317
Lex iſta adaptata eſt ad facti ſpeciem.l.cxlvij.nu.1. 241
Lex cũ de magiſtratu,apud quẽ legis actio eſt,uerba facit de ordinario iudice intelligit.l.clxxviij.nu.18. 380
Lex Attinia,quæ furtiuã rem uſucapi prohibebat,declaratur.l.xiij.nume.8. 34
Lex Aelia Sentia.l.lxx.nu.3. 164
In lege Aelia Sentia filius hæres tantùm proximus poteſt libertum paternum ingratitudinis accuſare:huiusq; ratio traditur.l.lxx.nu.4. 164
Lex in eadẽ ſpecie bis non fingit.l.cliij.nu.7. 326
Lex fin.C.de ſen.paſ.in teſtõ nõ habet locũ.l.xx.nu.3.40
Lex ſeruos ad ea,quæ iuris ſunt,non admittit: & quare. l.lxviij.nume.3. 161
Lex nihil fruſtra inducit.l.ccxiiij.nu.13. 466
Lex fingit impoßibilia,dũ ſubſit æquitas.l.cliij.nu.2. 324
Lex anni mentionem ſi faciat,de perfecto intelligitur.l. cxxxiiij.nu.1. 290
Lex de aſportando tritico quo ad uſum non prohibet.l.

cciij.numero 16. 437
¶ Liber homo & maior natu, an teſtimoniũ ferre poßũt in his,quæ in ſeruitutæ, aut minori ætate cognôrunt. l.xcix.nu.12. 211
Libellus generalis in ſingulari iudicio opponente non ualet.l.xxiij.nu.2. 53
Libellus licet inutilis,libell⁹ tamẽ dicitur.l.ccxxj.n.6.496
Liberæ ſeu francæ Ciuitates in Germania ſolæ antiquam libertatem obtinent.l.cxj.nu.7. 231
Liberorum nomine omnes deſcendentes continentur. l. ccxx.nume.1. 486
Liberorũ nomẽ ſtrictè ad nepotesporrigit.l.ccxx.n.2.487
Libertatem qui legat,rem ſuam non legat. Et quòd libertas peti poteſt.l.lxxx.nu.2. 130
Libertatum cõferendarum ius reſtrinxit Aelius Sentius, & Fuſius Caninius.l.cxx.nu.6. 247.
Liberti nomine,liberti libertorũ nõ cõtinetur.l.cv.n.1.223
Fallit quandoq;.l.cv.nu.2. 223
Liberti olim parẽtela patroni cẽſebãtur.l.cxcv.nu.9. 413
Liberti appellatiõe etiã liberta cõtinetur.l. clxxij.n.1. 362
Libertorum tres fuiſſe olim ſpecies,ex Caio:liberto pro, de liberto.clxxj.nu.7. 362
Libertorum tres fuiſſe olim ſpecies,ex Caio: Ciues Romani,Latini,Deditij.l.clxxij.nu.2. 363
Libertorũ aßignatio ueteribus peculiaris.l.cvij.nu.1. 224
Et uerbum aßignatio ambiguum eſt.ibidem nuumero 2
Liberi⁹ ſuus quis intelligatur.l.lviij.nu.5.145et.nu.7. 146
¶ Licet maternum idioma ſecundum literarum ſermonem exponere.l.ccxxxvj.nu.9. 536

¶ Licitum eſt iudici, ex cauſa legis diſpoſitionem interpretatione mutare. l. xxxvij. nu. 3. 82
Ligna propriè quæ. l. clxvij. nu. 5. 355
Ligni appellatione quid contineatur. l. clxvij. nu. 3. 354
¶ Liquidum quid dicatur. l. xxxiij. nu. 5. 78
¶ Lis poſt cõteſtationẽ, cã etiã ante dicit̃. l. xxxvj. n. 1. 82
Lis propriè eſt etiam ante receptũ iudiciũ. l. xxxvj. n. 2. 82
Lis dicitur etiam extra iudicium. l. xxxvj. nu. 3. 82
¶ Litt⁹ eſt quouſq; hybern⁹ fluctus eludit. l. xcvj. n. 1. 200
Litem conteſtari qui ſe dicit animo non conteſtandi, litẽ conteſtatus intelligitur. l. xl. nu. 21. 92
Literator menſtrua mercede ſeruiens uilis eſt. l. ccvij. nume. 27. 453
Littus quod de littore dicitur, idem in lacu publico locũ habet. l. cxij. nu. 1. 231
¶ Liuius ſalinator. l. xvij. nume. 5. 42
¶ Locus in iure quãdoq; generaliter accipitur, & ex mẽte proferentis interpretationem capit. l. lx. nu. 6. 148
Locus quilibet, & quodlibet tempus ad denuntiandũ idoneum uidetur. l. xl. nu. 62. 106
Locus & fundus quomodo differant. l. lx. nu. 1. 147
¶ Locus deſignatus ad tẽpus, non cenſetur perpetuus. l. ccx. nume. 1. 459
Loci uaria ſignificatio. l. lx. nu. 5. 148
Locupletes antiquis qui dicti, & quis propriè ſit locuples. l. ccxxxiiij. nu. 10. 529
Locuples quis ſit, uel pauper, in iudicantis arbitrio conſiſtit. l. ccxxxiiij. nu. 12. 530
¶ Locutio hæc, Pluris aureorum xxx et quantitatis, & æſtimationis ſignificatiua eſt. l. ccxxxij. nu. 2. 518

Lucri uerisimiliter facti ratio habenda eſt.l.lxxxj.n.4. 181

De litera M.

¶ Maceria.l.clvij.nu.3. 312
¶ Macrobius reprehenditur.l.vj.nu.8. 20
Macrobius ſeptem ætates facit.l.cciiij.nu.6. 440
¶ Magiſtrare uerbũ, & magiſtri qui dicantur.l.lvij.numero 1. 142. & nu.3. 143
Magiſtratus unde dictus.l.lvij.nu.2. 143
Magiſtri etymologia, & alluſio.l.lvij.nu.5. 143
Magiſtratuũ mũicipaliũ uaria mũera.l.ccxxxix.n.28. 550
¶ Magnarij negotiatores, mercatores ſunt propriè.l. ccvij.numero 15. 450
¶ Maior ſumma minorem continet.l.ccij.nu.2. 433
Maiore parte anni poſſediſſe quis dicatur.l.clvj.nu.1. 330
¶ Maleficos, nocturnos incãtatores lex intelligit l.ccxviij.numero 12. 482
Malæ fidei poſſeſſor utiles impenſas deducit.l. lxxix. numero 6. 178
¶ Mancipium uendens, tenetur id præſtare, cum furto noxaq́; ſolutum.l.clxxiiij.nu.1. 367
Et quomodo ea uerba accipi debeant.l.clxxiiij.nu.2. 367
¶ Mandans ſolutionem recipi, mãdaſſe id intelligitur, ut in ſpecie debita recipiatur.l.clxxvj.nu.2. 370
Quoties lex pecuniam ſolui uult, de alia ſatisfactione ſolui non poteſt.l.clxxvj.nu.3. 370
¶ Mango à manu & ago dicitur.l.ccvij.nu.12. 450
Manifeſtũ quid ſit, & à notorio differat.l.xxxiij.n.4. 77
Manifeſtus uſurarius etſi appellare prohibetur, ſi tamen aſſerat ſe tantùm fœnoris non extorſiſſe, &c. prouocationi locus eſt.l.ccxliiij.nu.6. 578

Manumiſſi per uindictam efficiebantur ciues Romani. l. clxxij.numero 3. 364
Manus pro arte.l.xiij.nu.7. 33
Mapalia et attegiæ apud Verg.et Iuuẽal.l.clxxx.n.5. 385
¶ Maria clauduntur à tertio Idus Nouembris ad ſextum Idus Martij.l.xcvj.nu.2. 200
Maritus tum datam tũ acceptam dotem lucratur. l. lxxv. numero 3. 172
¶ Maſculi fœminis præferebantur.l.cc.nu.4. 429
Maſculinũ quomodo concipiat fœmininũ.l.cj.nu.14. 218
¶ Mater ſi aliquid ſibi filijsq; ſuis, quos cùm morietur, habebit, acquiſierit, etiam cœſi ex utero non continentur.l.cxlj.nu.3. 303
Mater ſi dicat uitalem natum, hæredes uero abortiuum quid iuris.l.cxxix.nu.5. 272
Materfamil.apud ueteres erat, quæ coëmptione nupſerat. xlvj.numero 9. 122
Materfamil.ex pudicitia & bonis moribus hodie dicitur. l.xlvj.numero 10. 122
Materfamil.cui interdicta eſt bonorum alienatio ſtatuto, teſtari poteſt.l.xxiiij.nu.6. 55
Materia, ſubſtantia, forma, ſolennitas, ſimul differunt.l. xiij.numero 6. 33
Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non uenit. l.clxvij.nume.1. 354
Appellatione materiæ, quod ex ea factum eſt, non uenit, ſi ſpeciali nomine uocetur.l.clxvij.nu.2. 354
¶ Medicis tantũ ignorãtia medicinæ imputatur.l. ccxij. numero 31. 470
Medicamenta uenena dici poſſunt.l.ccxxxvj.nu.4. 534

¶ Medimnus modij ſex.l.ccvi.nu.11. 446
¶ Mēbri amputatio an pœna capitalis ſit.l.ciij.nu.7. 220
A principio urbis pro delictis grauioribus pœna mortis ingerebatur.l.ciij.nu.8. 221
¶ Meniana quæ ſint, undeq; dicta.l.ccxliij.nu.12. 568
Mens, & ſententia, & ratio legis an differāt.l.vj.nu.12.21
Mens legis quando dicitur certa.l.vj.nu.10. 20
Mens, non oculus, uidet.l.ccix.nu.5. 458
Mens manendi in aliquo loco unde colligatur. l. ccxxxix numero 12. 547
Mens cum uerbis legis quod poteſt, id ſola eius mens poteſt.l.vj.nu.9. 20
Menſis diuiditur in Calēdas, Nonas, Idus.l.xcviij.n.4.205
Menſes à luna dicti.l.xcviij.nu.16. 206
Menſurarum aliqua nomina.l.cliiij.nu.1. 327
¶ Mercator non eſt, qui non ipſe quandoq; negociatur. l.ccvij.nume.16. 450
Mercator eſt qui ampliorem ſubſtantiæ partem in mercimonijs habet.l.ccvij.nu.7. 449
Mercator ſine fraude in albū adſumptus, non excluditur. l.ccvij.nu.9. 449
Mercatus à merce dictus, uel potius à uerbo mercari. l. lxvj.numero 2. 156
Mercatores & artifices qui dicantur.l.lxvj.nu.3. 156
Mercatores officium habere dicuntur.l.lxvj.nu.4. 156
Mercatores inhonoratæ perſonæ ſunt.l.ccvij.nu.19. 451
Mercem de rebus mobilibus dici.l.lxvj.nu.1. 156
¶ Meretur, qui mercede operā præſtat.l.cxcviij.nu.6.425
Meretrices à Solone publicitus inſtitutæ.l.cxliiij.nu.8.311
Meretrix quæ ſit.l.cxliiij.nu.9. 312

¶ Merx non eſt artificum .l.ccvij.nu.14. 450
¶ Meum & tuum, dominium uel quaſi important.l.xcj. numero 2. 194
¶ Milliaria quot in nauigando in dies ſingulos computãda.l.iij.numero 3. 13
Milliarium computatio in lege noſtra aßignata, an ſit perpetua.l.iij.nu.3. 13
¶ Militi relinquẽda arma, ſcholari lib.l.cxxv.nu.11.264
¶ Minor teſtamentum condens, aduerſus eius confectionem non reſtituitur.l.xx.nu.1. 48
Minus cum poſitiuo, contrariũ comparatiuum deſignat l.lxxxij.nu.4. 182
Minus mandato impenſũ, hæredi proficit.l.ccij.nu.9.434
¶ Miropolæ animos effœminant.l.ccvij.nu.25. 452
¶ Mobilibus legatis, aurum & argentum nõ debetur. l. xciij.nnmero 8. 197
¶ Modeſtinus taxatur in dictiõe Sequeſter.l.cix.n.2.229
Modica ſumma in iure uariè accipitur.l.cxcij.nu.8, 404
Textum huius legis uariare.l.cxcij.nu.10. 404
Modius ſextarij ſedecim .l.ccvj.nu.10. 446
¶ Monachi, tutores, pontifex, Auguſtus, unde dicti.l. clxxxiij.numero 7. 390
Monſtroſorum partuum duæ ſpecies in muliere.l.cxxxv. numero 1.& 2. 292
¶ Mora in quibus cauſis nocet, ad domũ denuntiari debet.l.cxcix.nu.5. 427
Morbus & uitiũ quomodo inter ſe differãt.l.cj.nu.11.216
Morbus quomodo accipiatur in lege.xij. tabul. & item morbus ſonticus.l.cxiij.nu.1.& nu.5. 233
Morbo sõtico impedic⁹, in i⁹ uenire nõ tenet.l.cxiij.2.222

Mortui nati pro uiuis habētur, in fauorē matris.l. cxxix. numero 7. 272
Mortui qui naſcuntur, nunquam nati uidētur, nec teſtamentum eorum præteritione rumpitur.l. cxxix. numero.1.271.& nu.4. 272
Et quid ſi uiui quidē nati ſunt, ſed nō uitales, an eorū præteritione rūpatur teſtamentū.l.cxxix.nu.2.271.et 272
¶ Mouētia & mobilia ꝑ eodē accipiūtur.l.xciij.n.1.196
¶ Myopes & nyctalopes qui dicantur.l.cj.nu.13. 217
Multa, quale nomen.l.cxxxj.nu.10. 279
Multa ex uſu pecuniariam tantùm pœnam ſignificat. l.cxxxj.nu.11. 279
Multa & pœna uarijs modis differunt.l.cxxxj.n.12. 279
¶ Multa fœcundis mulieribus præmia à Romanis conſtituta.l.cxxxvij.nu.1.& 3. 196
¶ Multa olim ex pecude pendebatur.l.cxxxj.nu.15. 280
Multa quomodo ex arbitrio eius ueniat qui eam dixit l.cxxxj.nume.16. 281
Multæ etiā hodie incertæ ſunt: licet ſtatutū ſit, quatenus multā dicere magiſtratus poſſūt.l.ccxliiij.n.11. 579
Multa & pœna, inſpecta uocabuli origine, non differunt.ccxliiij.nu.2. 576
¶ Mulier, cui uſusfructus legat⁹ eſt, donec dotē exegerit ſi alteri actiōes cedat, an legato excludat.l. clxxxvij. numero 6. 396
Mulier prægnans, ſi in exiliū acta ſit, filius ibi natus non eſt exul.l.clxij.nu.5. 342
Mulieres caudici, alligatæ opus faciebant.l.ccxvj.n.9.478
Mulieris appellatio etiam uirginē cōtinet.l.xiij.nu.1. 32
Mulier à mollitie decitur.l.xiij.nu.3. 32

Munera nuptiarum & natalitia, Græcis ἐπαύλια & γενέθ
λια.l.cxciij.nu.3. 406
¶ Munera militaria quæ.l.xviij.nu.9. 44
Muneris publici definitio.l.ccxxxix.nu.18. 548
Munerum nomina uaria apud Latinos.l.cxciiij.nu.8.407
Et etiam apud Græcos munerũ uaria nomina.ibid. nu. 4.
Munus & ſpecificè & genericè accipitur.l.xviij.nu.1. 42
Munus ꝓ onere ſũptũ, tripliciter accipit̃.l.xviij.nu.2. 43
Munus patrimoniale quid, & unde.l.xviij.num.3.4. 43
Munus perſonale.l.xviij.nu.4. 43
Munus mixtum.l.xviij.nume.5. 43
Munus colonarium quid.l.cxxxix.nu.2. 299
Munus pro onere capitur.l.ccxiiij.nu.1. 471
Munus pro largitione uſurpatur, ex cauſa tamen non ne
ceſſaria.l.ccxiiij.nume.2. 471
Municipales magiſtratus ius dicendæ multæ non habent
& num.22.l.cxxxj.num.25. 285
Municipes quibus modis fiãt.&.l.ccxxviij.nu.9.&.11.512
Municipes unde dicti.l.ccxxviij.nu.5. 511
Municipes per abuſionem ſunt cuiuſq; ciuitatis ciues.l.
ccxxviij.nu.7. 512
Municipes proprijs legibus utebantur, & tamen ciues
Romani erant.l.ccxxviij.nu.4. 511
¶ Muneri urbium ſancti.l.ccxxxix.nu.42. 553
Murus propriè eſt, qui urbem munit.l.clvij.nu.1. 332
Murus pro parietur priuati ædificij.l.clvij.nu.2. 332
¶ Muti à natura, infantibus & furioſis ſimiles exiſtiman
tur.l.ccxlvj.nu.9. 586
Mutato facto, etiam ius mutari.l.clxxvij.nu.3. 373

Ex facto

Ex facto ius oritur, quo uariato, & ipſum uariari neceſſe eſt.l.clxxvij.nu.10. 373
Mutus ſimpliciter omnes contractus facere poteſt, excepta ſtipulatione.l.ccxlvj.nu.10. 586

De litera N.

¶ Nationum aliæ Romanis ſubditæ, aliæ fœderatæ, aliæ liberæ, aliæ nec hoſtiles, nec coniunctæ.l.cxviij.nume.1. & nume.3. 242
Natura præpoſitionis In, iunctæ accuſatiuo caſui.l.xcix. nume.22. 218
Naturalis dies eſt ab ortu ad occaſum ſolis.l.cxxiiij.numero 5. 258
Natura oppoſitorum quæ.l.cxxiiij.nu.6. 259
Natus in cõtinẽtib9, in urbe natus dicitur.l.cxlvij.n.2.314
Natus octauo menſe, ſecundum naturam uiuere non poteſt.l.cxxix.nume.6. 272
¶ Naui inſtructa legata, artemon debetur: ſecus in ſcapha.l.ccxlij.nu.10. 567
¶ Negationes duæ affirmant.l.ccxxxviij.nu.2. 541
Quando id non procedat. & nume.3 & 4.l.ccxxxviij. nume.2.3.& 4. 541
Interdum tres negationes non plus efficiunt quàm duæ.l. ccxxxviij nume.5. 542
Negligẽs quiſq; dicitur in ſua ꝓfeſſione.l.ccxiij.n.13.470
Negligentes & fures epiſcopus amouere poteſt.l.lxxxv. nume.6. 156
Negligẽtia ſimplex, culpa leuiſſima eſt.l.ccxxvj nu.1.505
Negligẽtia & culpã & factũ reſpicit.l.ccxiij.nu.29.469

¶ Nemo poteſt quod nõ reducit in actũ.l.ccxvij.n.4.479
Nepos filij nomine continetur in ultima uoluntate.l.cc xx.nume.8. 488
Et in ſtatutis filius nepotem continet.ibid.nu.9. 489
Nepos ex filia quãdo inter liberos cõtineat.l.lvj.n.4. 141
Nepotes cum alio quàm filiorum nomine magis dici poterant,non procedit extenſio.l.ccxx.nu.18. 493
Nepotes à filio excludit coniectura.l.ccxx.nu.21. 492
Et quoties conditio,uel culpa fauorem,reſpicit filiorũ,& nepotes continentur,ibid.nu.22.
Et cum principaliter fauor filiorum ſpectatur,non ueniunt nepotes.ibid.nu.23.
Nepotes minimè ueniunt filiorum appellatione in dando tutore.l.ccxx.nu.12. 49
Et ubi uerſatur odiũ,ibi filiorum nomine nepotes nõ continentur.ibidem.nu.13.
Nepotes appellantur per extenſionẽ filij.l.ciiij.nu.2. 222
Idem in uulgari idiomate obſeruandũ.l.ciiij.nu.31. ibid.
Quod de natis hic dicitur,idem in prognatis ſeu progenitis obtinet.l.ciiij.nu.4. ibidem.
Nepotes filiabus præferũtur,quia et filij.l.ccxx.n.10.488
Nepotes potius ſub deſcendentiũ nomine, quàm filiorum continentur.l.ccj nu.2. 430
¶ Nobiles qui in famulitiũ improbos homines accipiunt, puniuntur arbitrio iudicis.l.cxcv.nu.34. 418
¶ Nomen,iuſtus,emphaſim habet,quod exemplis oſtenditur.l.cxxx.nu.4. 273
Nomen pro obligatione debitoris.l.6.nu.1. 18
Nomen pro agnatione interdum ponitur.l.vj.nu.2.19

Nomen ex forma res ipſa aſſumit.l.xliij.nu.5. 32

Nomina regulariter in bonis non ſunt.l.ccviij.nu.2. 454

Nomina iuris alia particularia, alia uniuerſalia. l. cxix nume.1. 124

¶ *Nonarum diuiſio, & cur ſic dictæ.l.xcviij.nu.5.* 204

¶ *Notionis uerbum non ſolum ad eos pertinet, qui iuriſdictionem habent, ſed & qui ſimplicem cognoſcendi facultatem.l.xcix.nu.1.* 207

¶ *Notarius conſcribens inſtrumentum teſtibus non intelligentibus rem, punitur.l.ccix.nu.6.* 458

Notoria.l.xl.nume.14. 90

Notorium quid dicatur.l.xxxiij.nu.2. 77

Noua interpretatio Alciati ad hanc legem.l. xlix. numero 2. 124.&.125

Noua interpretatio ad. §.item dubitatum.l.noſtræ.l.liij. numero 19. 135

Noualis, item νεαγὸν *&* νέωμα*.l.xxx.nu.9.* 74

¶ *Noxa ueteribus eſt, quod nocet.l.ccxxxvij.nu.17.* 540

Noxa exoluere.l.ccxxxvij.nm.18. 540

Noxia de maleficio ipſo dicitur.l.ccxxxvij nu.19. 540

Noxiam etiam ſubſtantiué dici, contra Vallam & Beroaldum.l.ccxxxvij.nu.20. 540

Noxa omne delictũ continet.l.cc.nu.1. 428

¶ *Nuclei oliuarũ pro nucleis nõ habẽdi.l.clxvij.nu.7.* 356

¶ *Nullũ quod eſt actus nomẽ nõ habet.l.ccxxi.nu.3.* 495

¶ *Numellæ incuruus quis includitur, tantùm pedes & caput exerens.l.ccxvi.nu.8.* 478

Numerus etiam ordinem & turmam ſignificat.l.clxvi. nu.6. 352

Numi et pecuniæ nõ eſt una ſignificatio.l.ccxxiij.n.2.497
Numus aureus cuius olim ualoris.l.clix. 337
¶ Nuntiatio.l.xl.nu.13.& nu.58.et.90. 105
Nurus cõprændit etiã ꝓnurũ,& ulterius.l.l.nu.1. 126
Fallit hoc,cũ ipſius nurus perſonã reſpicimus.l.l.nu.2.127

De litera O.

¶ Obligatio quædam ex æquitate datur.l.xix.nu.12. 47
Obligationis uerbum & ciuilem & naturalem continet. l.xix.nume.13. 48
Obligatio,ne quid fiat,an facti ſit:& quomodo in tracta tu ſit diſtinguendum.l.clxxxix.nu.3.398.& nu.4. 399
Obligatio naturalis ad antidora.l.x.nu.8. 29
Obligatio ex cõtractu,ex obligatione oritur actio.l.xix. numero 11. 47
Obligatio oritur tantũ in die incerta.l.ccxiij.nu.18. 467
Obligatione à legali abſq; facto ſuo orta ut quis ſe exone ret,nõ requiritur alia partis ſcientia.l.xl.nu.54. 104
Obligationi in diẽ exceptio obſtat.l.ccxiij.nu.10. 466
Obnuntiatio prohibitoria erat.l.xl.nu.17. 90
¶ Obſequialis reuerentia,operæ fabriles,ad hæredẽ hære dis tranſeunt.l.lxx.nu.5. 165
¶ Occurrere & ſequi quomodo differant.l.cix.nu.3. 227
Oculorũ uitia declarata ab Vlpiano.l.cj.nu.12. 217
¶ Odiũ nõ directũ nepotes nõ excludit.l.ccxx.n.14. 490
Cũ filij interdicta alienatiõe grauẽtur etiã nepotes intelli gũtur ſi & inſtitutione nõ cõtineãtur.l.ccxx.n.15.491
¶ Officij iudicis imploratio,propriè perſecutio dicitur & ad mixti imperij cauſas pertinet.l.clxxviij.n.2.350

Officium iudicis quoq; competit, quod in executionibus exerceri ſolet.l.clxxviij.nu.22. 381
¶ *Olitor ab olere dicitur.l.cxcviij.nu.18.* 426
Operæ officiales ad filios tantū trāſeunt.l.lxx.nu.8. 165
Operarij ſunt operæ ruſticæ..l.cciij.nu 21. 438
Operarum duplex ſpecies, officiales ſcilicet & artificiales.l.lxx.nume.5. 164
Oppidi generaliſſima acceptio.l.ccxxxix.nu.47. 554
Oppidò aduerbium.l.ccxxxix.nu.48. 554
Oppidi etymus.l.ccxxxix.nu.45.& nu.46. 553.& 554
Oppidum quid.l.ccxxxix.nu.44. 553
¶ *Opifices uoluptatis & gulæ uiles habentur.l.ccvij.numero 24.* 452
¶ *Optare, eligere, quomodo differant.l.xxviij.nu.12.* 70
¶ *Opus qui debet partem faciendo nihil agit: & quādo non procedat.l.v.nu.5.* 17
Opus ſtructile quid.l.ccxlj.nu.5. 563
¶ *Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.l.clviij.nume.1.* 334
¶ *Oriundū quomodo accipiamus.l.cxlviij.nu.3.* 315
Ornamēta à domo ſeparabilia, ſi inde perfectioni domus nihil decedat, ædium nō ſunt.l.ccxlv.nu.7. 582
Orphei oraculum.l.xcj.nu.4. 194
Ortum hominis attendimus in computatione annorum.l.cliij.nume.5. 326
Ortus & oriundus inter ſe differunt.l.cxc.nu.4. 400
¶ *Oſtentum, portentum, monſtrum, prodigium quid.l.xxxviij.nume.1.* 83

De litera P.

¶ Pactio ambigua uenditori nocet.l.ccv.nu.4. 443
Pactio interpretari debet aduerſus eum, pro quo concepta eſt, in contractibus.l.ccxx.nu.29. 494
¶ Palàm quid fieri, uarijs modis accipitur.l.xxxiij.n.1. 77
Palàm quid fieri, & publicè fieri differũt.l.xxxiij.n.9. 79
Palma arbor alia mas, alia fœmina.l.clxvij.nu.10. 356
Pallium indumenti ſpecies, nõ ſtragulæ.l.xlv.nu.2. 110
¶ Paraſanga triginta cenſetur ſtadijs.l.cliiij.nu.7. 328
Parentes inſunt maioribus, ſicut ſpecies ineſt generi.l.lj. numero 2. 128
Dictio maiores quandoq; ſimpliciter comprændit, qui natu maiores ſunt.l.lj.nume.3. 128
Parentes hodie dicuntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti.l.lj.nume.4. 128
Parentela à parentibus dicta.l.lj.nu.5. 129
Parentis appellatione qui cõtineantur.l.lj.nu.1. 127
Parata pecunia ſolutionis, facit remiſsionem dationi æqui ualere.l.lxxvj.nu.8. 178
Parietum uaria genera.l.clvij.nu.4. 322
Maior pars id in collegijs poteſt, quod totus ordo.l.clxxiij.nume.9. 367
Maior pars quæ dicatur eſſe.l.clxxiij.nu.11. 366
Pars trifariã dicitur.l.lxxij.nume.5. 170
Generalis enumeratio equalet particulari omnium partium.l.lxxij.nu.6. 170
¶ Participia in dus terminata, nullo modo ad cõditionem attinent, ſed id ſignificãt, quod fieri oportet.l.ccxxxix. numero 10. 562
Participij natura eſt, ut potentiam ponat, actum neget.l. lxiiij.nume.5. 152

Parturiēs mulier in periculo mortis eē cēſet.l.clxij.n.3. 342
Partus rei furtiuæ uſucapi poteſt à bonæ fidei poſſeſſore. l.xxvj.nume.1. 64
Partus aliquatenus ampliora membra habens,pro monſtro non habendus.l.cxxxv.nu.9. 294
Pater non præſumitur mandaſſe filio,ut fœneret in generali peculij conceſsione.l.cxxj.nu.8. 250
¶ Patria poteſtas hodie ad omnes Chriſtianos pertinet. l.ccxv.nume.6. 475
Paterfamilias ut quis dicatur,ſufficit ut familiæ ſuæ ſit dominus.l.cxcv.nu.20. 415
Patria acqritur de iure domicilij.l.cxc.nu.2. 400
Patrimonij noſtri quæ extra computationem dicantur.l. v.nume.2. 16
Patris nomine & auus continetur, niſi ratio diſpar,aut odium impediat.l.ccj.nu.4. 431
Quæ gradu longius diſtant,minus deſcendentes afficiunt l.ccj.nume.5. 431
Patri plures liberos habenti conceſſum eſt,cui filiorū uelit libertos ſuos aſsignare.l.cvij.nu.1. 225
Patris uox ad ſolū genitorem refertur.l.lj.nu.6. 128
Patroni appellatio.l.lij.nu.1. 129
Patrono operas ſibi præſtari ſtipulanti, talis ſtipulatio ad hæredes hæredum non tranſit.l.lxx.nu.6. 165
Patrui nomine continetur patruus magnus, & quando hoc obtineat.l.cxlvj.nu.2. 313
Paulus ſecundum temporum ſuorum conſuetudinem loquendi multam accipit.l.ccxliiij.nu.3. 576
À pœna nō prouocari,à multa prouocari,quomodo accipiendum.l.ccxliiij.nu.4.& 5. 577

Pauli reſponſum, quibus modis à doctoribus defendatur. l.cxxxij.nume.5. 285
Paulus indefinitè pomũ accipit.l.ccv.nu.5. 443
Pauli Caſtrenſis ſententia reprobata.l.xl.nu.50. 102
Pauper dicitur qui pro qualitate rei, de qua agitur, non ſatis habet.l.234.nu.11. 529
Pecora uicini ſi deprehendam in agro meo, quo iure mihi prouiſum ſit.l.xxx.nume.14. 75
Pecorum habitatio domui proxima, urbani prædij pars eſt.l.cxcvij.nume.15. 426
Peculij lata ſignificatio.l.clxxxij.nu.1. 387
De quo peculio Iuriſcõ.hic loquatur.l.clxxxij.nu.2 387.
In filijfamil.peculiũ quadruplex.l.clxxxij.nu.3. 388
Peculium ſeruorum.l.clxxxij.nu.4. 388
Peculium dos, patrimonium, ut nomen ſuum habeat, aliquid requirit.l.cxix.nu.5. 244
Pecunia certa ſi à lege cõſtituta ſpeciali alicui delicto ſit, ea propriè multa dicetur.l.ccxliiij.nu.9. 579
Pecunia qualiſcũq; æris appellatiõe cõtinetur.l.clix.n.2. 336
Pecunia à pecore dicta litem & peculiũ.nu.2. 15
Pecunia nõ eſt merx.l.ccvij.nu.6. 449
Pecunia unde dicta.l.clxxiij.nu.1. 375
Pecunia ſtrictè, numerata dicitur.l.ccxxij.nu.3. 497
Pecunia mobilia & immobilia, etiam iura continet.l.ccxxij.nume.1. 497
Pecuniam omnẽ reſtituere iuſſus, etiam de actionibus intelligitur.l.ccxxij.nu.2. 497
Pecuniam pro numis ſimpliciter accipi.l.clxxviij.numero 3. 375

Pecuniam

Pecuniam ſolui ſi lex requirat, acceptilatio non ſufficit. l.xlvij.numero 3. 122
Pecuniæ appellatio ad oēm cēſū refertur.l.clxxviij.2. 375
Pecuniæ ſtipulatio iura quoq; continet.l.xcvij.nu.3. 202
Pedamenta quid.l.xxx.nu.3. 73
Pedamentorum tria genera.l.clxviij.nu.1. 357
Pedamenta lignis legatis non continetur.l.clxviij. numero 2. 357
Quando hæc deciſio non habeat locum. l. clxviij. numero 3. 358
Pellicis ſignificatio explicatur ex ſententia Maſurij.l. cxliiij.numero 1. 310
Pellex eſt, quã Græci παλλακὶν dicunt.l.cxliiij.nu.4. 212
Pœna quãdoq; eſt, & qñq; multa dicitur.l.cxxxj.n.18 281
Et ubi à iure nõ eſt conſtituta certa pœna, tũc arbitraria imponitur.l.cxxxj.nu.19. 281
Pœna celeritatis eſt, duplicatæ induciæ.l.ccxiij.nu.8. 466
Pœna capitalis hodie intelligitur ex uſu loquendi, cùm amputatur caput.l.ciij.nu.6. 220
Pœnam quilibet iudex delicti cognitionem habens, inferre poteſt: multam uerò non, niſi cui à lege, uel mãdatis principum conceditur.l.cclxiiij.nu.7. 578
Pœnæ ſingulorum peccatorum ſunt certæ, multa uerò incerta eſt, & ex arbitrio iudicis dependet. l. ccxliij. numero 8. 578
Pœnæ Romanorum in exteros.l.ciij.nu.10. 221
Penes ſe, & apud ſe rem habere, quomodo differant.l. lxiij.numero 1. 151
Hæc duo aliquando confundi.l.lxiij.nu.2. 151

Populi uox incolas continet, non aduenas. l. ccxxxix. numero 25. 550
Populus Romanus tribus ordinibus cōſtabat. l. ccxxxvij. numero 1. 537
Portari dicitur qd' quis ſuis humeris fert. l. ccxxxv. n. 2. 531
Portio de qualibet parte dicitur. l. clxiiij. nu. 4. 346
Quando hoc non obtineat. l. clxiiij. nu. 5. 346
Quibus caſibus etiam de minima portione actum fuiſſe intelligatur. l. clxiiij. nu. 6. 347
Portorium à mercibus in portu datur. l. cciij. nu. 3. 435
Portus pro inſula aut domo. l. lix. nu. 1. 146
Portus pro nauium ſtatione. l. lix. nu. 2. 147
Angiportus. l. lix. nu. 3. 147
Poſſeßio à potis & ſede dicitur. l. cciij. nu. 7. 436
Poſſeßio ſemper eſt facti, ſiue de acquirenda, uel acquiſita, uel amiſſa loquamur. l. cxv. nu. 12. 237
Poſſeßionis duplex qualitas, naturalis & ciuilis. l. cxv. numero 13. 238
Ciuilis poſſeßio ſemper iuſta, naturalis quãdoq; iniuſta. l. cxv. nu. 14. 238
Poſſeßio pro proprietate & prædio capitur. l. lxxviij. numero 1. 175. & 176
Poſſeßio legata proprietatem importat. l. lxxviij. n. 2. 176
Poſſeßio ad mobilium et proprietatem non extenditur. l. lxxviij. numero 3. 176
Poſſeßionis definitio. l. cxv. nu. 9. 237
Poſſeßio quare dicatur, uſus à iure ſeparat⁹. l. cxv. n. 10. 237
Poſſeßionis, magiſtri, furis, teſtamenti, ſacelli, interdicti uera deriuatio. l. clxxxiij. nu. 10. 301

Poßidens

Poßidens pro diuiſo, quomodo totum poßidere dicatur. l. xxv. numero 8. 63

Poſſeſſor bonæ fidei quis ſit. l. cx. nu. 2. 228

Poſſeſſor incertus quis dicatur. l. xxxix. nu. 9. 87

Poſthumus propriè quis. l. clxiiij. nu. 1. 345

Poſtliminij iꝰ locũ habet in bello cũ iuris, et capti efficiũtur capiẽtium: ſecus inter Chriſtianos. l. cxviij. n. 5. 243

Potentiam naturalem ſignificat, cùm quis fari potuerit. l. ccxvij. numero 1. 479

Et poſtquam fari potuerit, ad actum refertur. ibid. nu. 2

Poteſtas pro copia. l. ccxv. nu. 14. 476

Poteſtas pro mero imperio accipitur. l. ccxv. nu. 1. 474

Poteſtatẽ patriã egrediendi modi. l. ccxxxix. nu. 4. 545

Poteſtatem multiplicem Vel, habet, declarat tamen ut plurimum. l. xcvj. nu. 8. 201

Poteſtatis ſignificatio in perſona liberorũ. l. ccxv. n. 5. 475

Poteſtatis ſignificatio in perſona ſerui. l. ccxv. nu. 7. 475

Poteſtas pro facultate. l. ccxv. nu. 8. 475

In lege Attinia quando in poteſtatem domini res ueniſſe dicatur. l. ccxv. nu. 9. 475

Poteſtates pro magiſtratibus accipi. l. ccxv. nu. 12. 476

Poteſtas pro cura & adminiſtratione, item pro autoritate ſumitur. l. ccxv. nu. 13. 476

Poteſtatis plures eſſe ſignificationes, quàm hic Paulus recenſeat. l. ccxv. nu. 11. 476

Pratum quid, & unde dicatur. l. xxxj. nu. 1. 75

Legatis pratis, etiam inculta continentur. l. xxxj. numero 2. 76

Paſcua, ut canalia. l. xxxj. nu. 3. 76

Prati

Prati appellatione an arbores,quæ in eo ſunt,contineantur.l.xxxj.nu.4. 76
Pretium non dicitur ei abeſſe,qui ad illud conſequendum actionem habet.l.xiiij.nu.5. 37
Preco ignobilis eſt.l.ccvij.nu.31. 453
Prædia etiam diuiſa fratrum eſſe dicuntur.l.xcvj.n.4. 200
Prædia cũ iuribus reſtituit,qui æqualia bonitate,ſalubritate,amplitudine reddit.l.lxxxvj.nu.2. 186
Præpoſitio intra Calendas,quomodo accipiatur.l.cxxxiij.numero 2. 288
Præpoſitio, intra, acuſatiuo iuncta etiam pro uſq; accipitur.ibid.nu.3
Præpoſitio pro,in cõpoſitione uariè accipitur.l.cxxxvj.nu.2. 295
Præpoſitionis De,natura eſt augere.l.xl.nu.10. 89
Præſcriptionis uera diffinitio.l.ccxx.nu.5. 516
Præſcriptio propriè eſt exceptio ex uſucapione deſcendens.l.ccxxx.nu.4. 516
Præſcriptio actionem excludit,tranſlatio differt.l.viij.nume.8. 26
Præſcriptio dilationis nec exceptioni,nec compenſationi obſtat.l.ccxiij.nu.9. 466
Præſens habitu intendentis,intelligere præſumitur.l.ccix nume.9. 458
Præſentia propriè ad corpus refertur.l.ccxlvj nu.4. 585
Præſumptio firmiſſima eſt pro longa conſuetudine pariformi.l.ccxiiij.nu.4. 472
Præſumptio legis notoriæ ueritati cedit.l.xxxiij.nu.3. 77
Præsũptionẽ legis tutò notarius ſequitur.l.ccix.n.10. 458

Pretium loco rei an ſemper ſuccedat.l.xiiij.n.4. 37
Pretium iuſtum ex ualore rei,non affectu conſtituitur .l. lxxxviij.nu.4. 189
Prætor reſtitui iubet,quæ in fraudem creditorum facta ſunt.l.clxxv.nu.1. 369
Prætorium dicitur hodie ornatior domus ruri poſita.l. cxcviij.nu.9. 425
Prætorium domus Imperatoris,ut Principia,tabernaculũ principis.l.cxcviij.nu.7. 245
Præuaricatores ſunt, qui prodita ſua cauſa aduerſarium adiuuant.l.ccxij.nu.3. 462.& 463
Præuaricator infamia notatur.l.ccxij.nu.4. 493
Præuaricator à uario certamine nõ dicit .l.ccxij.n.5. 463
Prima huius.l. uerba uariè interpretabantur Doctores .l. xlviij.nu.1. 123
Alciati intellectus ad eadem uerba.l.xlviij.nu.2. 123
Primogenitus dicitur qui neminẽ ante ſe habet.l.xcij. nu me.2. 195
Primus caret anteceſſore. l.xcij.nu.3. 195
Princeps donando alicui caſtrum,an territorium quoq; & iuriſdictionẽ donaſſe cenſeatur.l.ccxxxix.n.53.556
Princeps territorium concedens,an proprietates conceſſiſſe uideatur.l.ccxxxix.nu 54. 557
Princeps ſupremus poteſt ſpuriumfilium hæredẽ inſtituere.l.xxiiij.nu.16. 59
Princeps ſi aliquẽ nouarum rerũ ſuſpectũ urbe abſcedere iubeat, certaq; illi confinia conſtituat,iſq; non paruerit,an ſit reus læſæ maieſtatis.l.ccxxxiiij.nu.9. 519
Princeps iuſtus ẽ, q ex cõsẽſu populi regnat.l.xv.n.6.39
Principes, duces, pontifices, non habere abſolu-

abſolutam poteſtatem in ſulditos.l.cxj.nu.5. 232
Priuilegia ſunt perpetua,non ſtatim finiūtur.l.lxxxix.nume.6. 191
Probationes neceſſariò cōcludere debent.l.cxcij.n.5.404.
Probrum & opprobrium quid ſignificent.l.xlij.numero 1.115.& nu.6. 116
Procurator ad exigendum conſtitutus,etiam præſente domino uoluntariam ſolutionem recipere poteſt.l.clxxxvij.nume.5. 396
Procurator ſolutioni recipiendæ conſtitutus, ſi delegatione aliāue ſatisfactionem recipiat,debitorem non liberat.l.clxxvj.nu.1. 370
Procurator recipiendæ ſolutioni conſtitutus,ſi confiteatur ſe recepiſſe,debitorem non liberat,niſi de uera interrogatione conſtet.l.clxxvj.nu.4. 370
Procurator litis de leuiſſima culpa tenetur.l.ccxxvj.nume.17. 507
Progenitores pro quibuſcunq; aſcendentibus accipiuntur.l.ciiij.nu.5. 222
Prodēs ſecreta alterius partis,falſi pœna coërcetur .l.ccxij.nu.7. 463
Prohibita alienatione permutatio quandoq; conceditur.l.xxviij.nu.3. 67
Prohibitio in rem concepta, per filios & nepotes complectitur.l.ccxx.nu.18. 491
Prohibita hæredi alienatione extra familiam,illi cenſentur uocati,qui tunc in familia proximiore gradu erāt.l.excv.nu.26. 416
Si cuilibet ex familia relinquatur, omnes promiſcuè admitten

mittentur uſq; ad decimũ gradum.l.cxcv.nu.28. 416
Si quis ſimpliciter iuſſus ſit fundum in famili relinquere poteſt eligere de familia quẽ uelit.l.cxcv.nu.29. 417
Promercalia uina minoribus uaſis continebantur.l.ccvj. numero 5 446.
Promiſsio uſusfructus in diem,nec obligationẽ,nec actionem parit ante diem.l.ccxiij.nu.12. 466
Promiſsio cùm potero,& cùm cõmodum erit,an omnino idem polleat.l.cxxv.nu.2. 261
Fauor dotis.l.cxxv.nu.3. 261
Promiſsio,legata ſoluere,deducta Falcidia intelligitur.l. cc.numero 5. 429
Promiſsio,In illis diebus,nihil operatur.l.ccxvij.n.9. 480
Promiſsio ut aliquis non faciat,duplicem habet ſenſum.l. clxxxix.nume.1. 398
Promiſsio quomodo accipiatur.l.viij.nu.8. 24
Promittens in ſubſidium,uidetur ſub conditione debere, nec propriè fideiuſſor eſt.l.cl.nu.4. 319
Promittens quanto minus à Titio exigetur,ſi nihil exigatur,ſolidum debet.l.cl.nu.1. 318
Pronuntiandum eſt cõtra uenditorem in re plane dubia. l.ccvj.nume.12. 445
Pronuntiandum in dubio pro admiſsione in collegium. l.lxxxv.nume.4. 183
Pronuntiaſſe rectè & arbitri & arbitratores dicuntur. l.xlvj.nume.5. 121
Pronuntiatum quod eſt ab arbitro,rectè ſententiam dici l.xlvj.nume.6. 121
Pronũtiare et ſtatuere qñq; iterſe differũt.l.xlvj.n.2.12.

Propoſitū an pro mente accipere liceat.l.xl.nu.47. 100
Propria ſignificatio ex interpretatione reſtringenda: & quando id locum non habeat.l.clxiiij.nu.3. 345
Propudioſus uel ciuili uel naturali lege parem infamiæ legem ſuſtinet.l.xlij.nume.7. 116
Proſciſſa terra quæ dicatur.l.xxx.nu.10. 75
Proteſtatio cùm omnino ex uoluntate noſtra dependet, ualida eſt.nu.27.& 29. 93.& 94
Proteſtatio ualet, cùm prohibetur quod ſola denūtiantis uoluntate illicitum eſt.l.xl.nu.72. 110
Proteſtatio iniuriam non tollit, ſi dicas, ſaluo honore, tu mentiris, l.xl.nu.xxij. 92
Proteſtatio nihil operatur, ſi in his ꝓteſtemur, in quibus nulla nobis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tantùm.l.xl. numero 23. 92
Idem eſt, cùm quid ex diſpoſitione legis, itemq́; facto alterius pendet.l.xl.nu.24. ibidem.
Proteſtatio etiā parte abſente fieri pōt.l.xxxix.nu.5. 86
Proteſtatio ſi in his facta ſit, quæ à iure dependent, nullū effectum habet.l.xl.nu.20. 91
De proteſtationis effectu.l.xl nu.19. 91
Proteſtatio ad domū trāſmiſſa ſufficit, in caſibus quibus in ius uocari de domo quis poteſt.l.xl.nu.56. 104
Proteſtatione ſi is qui lædi poſſet, incertus ſit, quomodo admoneri poterit.l.xl.nu.53. 103
Proteſtationis quæ ex mera uoluntate proteſtantis pendet, multa exempla.l.xl.nu.30. 94
Proteſtationis ſecunda ſpecies, quæ à nuntiando nomen habet.l.xl.nu.58. 105

Proteſtatio & actus illi cōtrarius ſi eodē momēto fiāt, proteſtatio ualet, & actus perimitur.l.xl.nu.39. 98
Parū refert, ſiue ꝓteſtatio ipſi facto cōtraria ſit, ſiue cōſequentibus intrinſecus facti ſubſtantiā.l.xl.nu.40. 98
Quoties lex proteſtationi repugnat, ſemper contrario actu tollitur.l.xl.nu.41. 98
Si actus nō ſit cōtrarius proteſtationi, ſed diuerſus talis actus ex proteſtatione declaratur.l.xl.nu.42. 99
Quod intelligitur uerū quando huiuſmodi declaratio ex proteſtantis animo pendet.l.xl.nu.43. 99
Sed & ſi talis declaratio rem turpem induceret, ei nō eſt ſtandum.l.xl.nume.44. 99
Proteſtatio in his quæ tam à noſtro quàm alterius facto pendent, an ualeat.l.xl.nu.45.& 48. 99.& 101
Proteſtationis uulgata definitio reprobatur.l.xl.nu.1 .18
Proteſtatio interim in alterius quàm proteſtantis cautionem inducitur.l.xl.nu.2. 88
Proteſtationis definitio per Alciatum.l.xl.nu.6. 89
Proteſtationis duplex ſpecies.l.xl.nu.7.et nu.13.88.& 90
Prothyron quid ſignificet.l.ccxlv.nu.10,582.& n.14. 583
Prothyron ex frequētiori ſignificatione, ueſtibulū ſignificat.l.ccxlv.nu.15. 583
Prothyron an ſit ædium.l.ccxlv.nu.9. 582
Prouinciales qui dici poſſunt.l.cxc.nu.1. 400
Prouinciæ unde dictæ.l.xcix.nu.7. 208
Prouiciarū aliæ cōtinētes, aliæ trāſmarinæ.l.xcix.n.7.208
Prouinciæ qui præeſt, extra eam pernoctare non poteſt .l.clxvj.nume.8. 352
Prouincialē eē, & de ꝓuincia eē, idē ſignifi.l.cxc.n.7.401

Prouinciales non eſſe, in prouincia ortos, & alibi domicilium habentes, quomodo accipi debeat.l.cxc.nu.3. 400
Proximus interdum dicitur, qui priorem ante ſe habet.l. clv.nume.5. 330
Proximus à conſorte differt.l.clvj.nu.6. 330
Proximus dicitur etiã ille, qui ſolus eſt.l.clv.nu.2. 319
Publica quare dicta ſunt, quæ ad Rempublicã Romanã *pertinebant.l.xv.nu.1.* 38
Publicanus eſt, qui publicũ redimit.l.xvj.nu.2. 40
Publicæ res propriè & impropriè ſiue largè ſumuntur.l. xvij.nume.1. 41
Publicum crimen nonnunquã id eſt, quod tamen publicis iudicijs non connumeretur.l.cc.nu.10. 428
Pupillares quid.l.cxlviij.nu.3. 316
Puer in ſacris exactã ætatem ſignat.l.cciiij.nu 5. 440
Puer vnde dictus, & ſub puero puellam contineri.l.clxj. numero 4. 339
Puer propriè impubes dicitur.l.cciiij.nu.2. 440
Puer tria ſiguificat, ſeruum, maſculũ, minorem quatuordecim annorum.l.cciiij.nu.1. 439
Pueritia in poſtulando, decimũ & ſeptimum annum, in legatis alimentis ad pubertatem, decimumoctauum deſignat.l.cciiij.nu.3. 440
Punctum conficiunt decem momenta ſecundum Accur. *l.xcviij.nume.11.* 205
Puniendus non eſt quis ſine culpa, niſi ſubſit cauſa. l.cxxxj.nume.7. 278
Et quãdo *hæc regula non procedat.ibid.nu.8.*
Puniendus eſt non intelligens, qui ſi uoluiſſet intelligere potuiſſet.l.ccxiij.nu.30. 469

Et negaſſe dicitur, qui conſentire potuit, ibid. nu. 31
Pupillus nõ eſt, qui in utero eſt. l. clxij. nu. 1. 340
Pupillus diminutiuũ à pupo. l. ccxxxix. nu. 1 544
Pupillus ex etymo eſt in patris poteſtate reſidens. l. ccxxxix. nu. 2. 545
Pupillus Iuriſconſultis dicitur, qui patris poteſtatẽ egreſſus eſt. l. ccxxxix. nu. 2. 545
Purpureæ uuæ in ollis condiũtur, ut fiat omphacium antequã nigreſcant. ibidem. nu. 9.

De litera Q.

¶ Q*uadriennio, biſſextus dicitur. l. xcviij. nu. 2.* 203
Biſſextus Romæ infauſtus erat. l. xcviij. nu. 3. 203
Q*ualitas inhærens, ubi diſpoſitioni cauſam præbet, filium non egreditur. l. ccxx. nu. 17.* 498
Q*uartumuiri, ſextumuiri. l. ccxxxix. nu. 33.* 551
Q*uæſtio idem quod lis. l. xxxvj. nu. 4.* 81
Q. *Mutij liber* ὅρων *l. ccxlj. nu. 1.* 562
ὅρος *apud Græcos quid ſignificet. l. ccxlj. nu. 2.* 563

De littera R.

¶ R*aptor cur mitius puniatur fure manifeſto. l. ix. numero 2.* 26
R*ationis mentisq́; coniectura ex ſcripture proximitate ſummitur. l. cxxvj. nume. 7.* 267
R*atio, quare tranſactionis uox potius ſpecialiter accipiatur. l. ccxxix. nume. 5.* 514
¶ R*ectum eſt, quod ritibus traditur. l. lxxiij. nu. 4.* 171
R*ectè uerborum: uerè ſententiæ excludit uitium. l. lxxiij. numero 5.* 171

Receptum non uidetur, quod receptum non durat. l. cxl. numero 3. 301

¶ Reddere propriè eſt retrodare. l. xciiij. nu. 2. 198

Reddit nonnunquã qui ſimpliciter dat. l. xciiij. nu. 1. 198

Reditus perpetui, bona immobilia breui tempore duraturi, mobilia reputantur. l. xciiij. nu. 6. 197

Reditus omnia iura & utilitates cõtinet. l. lxxvij. n. 1. 173

Redintegrandæ poſſeßionis beneficium etiam malæfidei poſſeſſori datur. l. xiiij. nume. 10. 34

¶ Reges aſſumpti ſunt principio rerum ex populi conſenſu. l. xv. nume. 3. 39

Regula generalis obſeruanda in figuratis elocutionibus legum. nume. 11. 3

Regula qua dicitur, eum qui in utero eſt, pro nato haberi, uera eſt, quoties de eius utilitate quæritur: ſecus ſi de alterius. l. ccxxxj. nu. 1. 517. & nu. 6. 518

Hæc limitatio exemplo declaratur. l. ccxxxj. nu. 2. 517

Eius exempli reſtrictio. l. ccxxxj. nu. 3. 518

¶ Regula, Eatenus habuiſſe quilibet uidetur, quatenus deductis oneribus remanet. nu. 3. Fallit hæc regula, ut numero 4. l. clxv. 349

Regula factum non uideri, quod perfectũ non eſt, in quibus procedat. l. cxiiij. nu. 4. 234

¶ Reliqui dicuntur reſtantes. l. xcv. nu. 1. 198

¶ Remißio ultra quingentos aureos inſinuanda. l. lxxvj. numero 5. 173

Remittens ſine aliquo commodo, iure non dicitur dare. l. lxxvj. nume. 6. 173

Facili⁹ qs inducit̃ ad remittendũ, quã dãdũ, l. 76, nu. 7. 173

¶ Renuntiatio quid. l. xl. nu. 18. 91

Renũtians priori iuri,& aduerſæ parti accedens tanquã iuſtiori,nõ ꝑuaricaẽ,uſis aliorũ iurib⁹.l.ccxiij.n.6. 463
¶Repetita in ipſo cõtractu cenſentur,quæ in præfationi bus dicuntur.l.xl.nu.32. 95
Replicationem obijciens agere dicitur.l.viij.nu.6. 26
Reprehenſus paulus Iuriſconſultus.l.clxj.nu.5. 340
Repudiare ꝓpriè ad ius quærendũ refertur.l.cxcj.n.1.401
Repudiũ & diuortiũ quomodo differant.l.cxj.nu.2.402
¶Reſiduũ qñq; nihil,qñq; totũ inducit.l.xcv.nu.4. 199
Reſiduũ nõ dimidiũ,ſed id quod reſtat ſignificat.l.xcv.nu me.2. 199
Reſponſio in dubio fit contra fiſcum.l.cciij.nu.10. 437
Reſponſi huius ſine legis,patroni appellatione &c. duo plex interpretatio.l.lij.nu.3. 129
Recedi poteſt iuſta ex cauſa à uoluntate teſtatoris.l.xxx vij nume.5. 83
Rectè ad iuſtitiæ cauſam,ritè ad ſolennitatem refertur.l. lxxiij nume.2. 170
Rectè,periculũ & damnũ excludit.l.lxxj.nu.12. 169
Recipit q excipit,& præſtaturũ pollicẽ.l.ccv.n.14.415
¶Reſtituendi uerbũ ſimpliciter in ſtipulationibus poſi tum,fructus non continet.l.lxxiij.nu.1. 176
Reſtituere condemnatus ad quid obligetur.l.xxxv.nu.1. & numero 3. 88
Reſtituere corpus non ſufficit,niſi omnino res ipſa præ ſtetur.l.ccxlvj.nu.12. 586
Reſtituere quid ſit.l.ccxlvj.nu.11. 586
Reſtituit qui rem retro ſtatuit.l.lxxv.nu.1. 172
Reſtitutimus propriè accepta.l.lxxv.nu.2. 172

Reſtituit qui non modò opus, ſed etiam omne damnum reſarcit.l.lxxxj.nume.2. 181
Reſtituitur qui in lata culpa eſt.l.ccxxvj.nu.12. 507
Reſtituta.l.cum quidam.C.de uerb.ſig.l.xxix.nu.2. 71
Reſtituta Græca dictio in hac lege.l.clxxvij.n.5.&7.372
Reſtitutio noua ad hanc legem.l.xxx.nu.8. 74
Reſtitutionis uerbum amplam ſignificationem habet.l. xxij.nume.5. 52
Reſtitutus locus in.l.quæſitum.§.de uelis.ff.de fundo inſtru.l.ccxliij.nume.21. 570
Reſtitutus tex.legis noſtræ in uerſi.quæ enim.l.xcix.numero 21. 211
Reſtitutus textus huius legis.l.iij.nu.2. 219
Reſtitutus locus Inſtit.de dona.in prin.l.lxvij.nu.14.160
Re & uerbis coniuncti.l.cxliij.nu.4. 304
Re & uerbis cōiunctus cæteris præfertur.l.cxliij.n.5. 305
Rei mentionem faciens, etiam de eius cauſis iuribusq; intellexiſſe creditur.l.xxiij.nu.1. 53
Rei ſuæ nemo emptor eſt, de iure.l.xiiij.nu.3. 37
Rei appellatio latiſſima, & de uaria rei acceptione.l.v. nume.1. 15
Rem certam ſuam aſſerens, de tota re ſenſiſſe dicitur.l.ccxxxix.nume.57. 557
Rem uendens eam cum ſeruitute diſtraxiſſe cenſetur.l. xxiij.nume.4. 54
Rerum apprenſione non uariari hæreditatis ſignificationem.l.xxiiij.nume.12. 58
Res immobiles hac clauſula alienamus, uti optimæ maximæ, &c.l.xc.nu.1. 162.& 19

Res

Res exemplo declaratur.l.ccxliiij.nu.1. 579
Res litigioſa licet non poſſit alienari, præſcribi tmen poteſt.l.xxviij.nu.6. 68
Qui patitur uſucapi, is quoq; alienat.l.xxviij.nu.7. 68
Res quãdoq; ſpeciali ſignificatione accipiẽda.l.6.n.6. 19
Rebus meis legatis, an iura contineantur.l.vj.nu.4. 19
Res ab eo denominandæ, quod ſibi ſpecialius eſt.l. clxxx. nu.2. 385
Res in hac lege pro ſubſtantia accipitur.l.iiij.nu.1. 15
Res acceſſiones fructuſ'ue continet.l.ccxlvj.nu.13. 587
Res ſecundum pecuniam æſtimantur.l.lxxxviij.nu.1. 188
Ex reperta pecunia res æſtimatur.l.lxxxviij.nu.2. 189
Reus captus, à religione ſacramenti ueritatis non liberatur.l.ccxxiiij.nu.6. 502
Rei carcere tantũ cuſtodiæ cauſa concludũtur.l.ccxxiiij. nume.7. 502
Ob debitum fiſcale, & qui condemnatus eſt, carceri mancipatur.l.ccxxiiij.nu.8. 502
Reus in faciẽ citandus ſub initium cauſæ.l.cxcix.nu.3.427
Semel iudiciũ ingreſſus, ad domũ citatur.l.cxcix.n.4.427
Reus uoti quis dicatur.l.vj.nu.7. 20
Reus in graui delicto in uinculis cauſam dicat.l.ccxvj. nume.1. 477
Reus debendi dicitur, ex quocunque contractu quis debeat.l.vj.nu.5. 19
Rei dicuntur omnes, quorum de re diſceptatur. l.vj. numero 6. 20
¶ Rex Cæſarem dominum non recognoſcit, facti non iuris eſt.l.ccxxj.nu.9. 496

Romani repudiare uolentes uxorem, libertũ ſuum huius rei nuntium mittere ſolebant.l.lviij.nu.4. 145
Romæ Sentia familia fuit.l.lxx.nu.2. 164
Romanum populũ hodie omnes Chiſtianos eſſe.l.cxviij. nume.4. 242
Romæ quæ ad ſenatum ſpectarint.l.ccxxxvij.nu.3. 537
Ruſticam uillam uillici, operæq́; ruſticæ incolunt.l.cxciij.nume.12. 425
Ruta cæſa, an inteſtina opera cõtineãt.l.ccxlj.nu.7. 563
Quid de ſtatuis & imaginibus.l.ccxlj.nu.8. 564

De litera S.

Sacramento uincere apud M.Varronem, & Ciceronem, quid.l.clxxviij.nu.14. 379
Sanguinis continuatio & in nepte eſt.l.ccxx.nu.35. 494
Satiſdare, ſatisfacere, & repromittere.l.lxj.n.2. & .3.149
Satisfactionem pro uera ſolutione non eſſe, quando obtineat.l.lvij.nume.8. 144
Schema eſt, cùm uerbum actus ſignificatiuum de potentia intelligimus.nu.9. 3
Schœnus, & ſtathmus, & manſum quid.l.cliiij.nu.8. 328
In dimenſuratione unde incũda cõputatio.l.cliiij.n.9. 328
Scribæ & tabelliones non ſunt hodie ignobiles.l.ccvij.nume.29. 453
Scribæ conſiliorum ſunt participes omnium.l.ccviij.numero 30. 455
Scriptura an proteſtationi ſit neceſſaria, & quando.l.xl. nume.57. 104
Scripta, dicta, conſulta criminoſe, pœnali lege continentur

tur.l.ccxviij.nu.10. 482
Scripturæ uſq; ad concluſionē cauſæ produci poſſunt: ſecus in teſtibus.l.xcix.nu.20. 211
Secundus rhetor ἐπίθυσος cognominatus.l.ccxlv. numero 13. 583
Sedes eſt perpetua habitatio.l.cciij.nu.6. 435
Senatus cenſuit, populus iuſsit.l.cxj.nu.2. 230
Senatores olim ueſte laticlauia ornabantur, & de uarijs dignitatum ornamentis.l.c.nu.6. 213
Senatores dignitate clariſsimi fuere.l.c.nu.3 212
Senatorum cenſus.l.ccxxxvij.nu.8 538
Senatores nonnunquam ſpecioſi, ſpectabiles, illuſtres dicti.l.c.nu.4. 212
Sepulchra conſtituere intra mœnia olim non licebat.l.ccxxxix.nu.40. 553
Sequeſtres à depoſitarijs differunt.l.cix.nu.4. 227
Quæ actio aduerſus ſequeſtrum detur.l.cix.nu.5. 227
Sequeſter quis dicatur à Modeſtino I.C.l.ccvj.nu.1. 227
Sententia hæc communis recentiorum, quatuor uidelicet eſſe in iure dignitatũ nomina, uera non eſt.l.c.n.2. 212
Serijs & dolijs muſtum deferueſcebat.l.ccvj.nu.3. 446
Seriæ figulini erant operis.l.ccvj.nu.4. 446
Sermo ſimplex primum actum deſignat, affirmatiuè prolatus.l.lxxxix.nu.3. 190
Serui ordinarij & uicarij.l.clxvj.nu.7. 352
Serui à ſeruando dicti.l.ccxxxix.nu.7. 546
Serui appellatio ancillam continet, ſed non contrà. l. xl. numero.77. 111
Serui in mercibus nō ſunt, ſed uenalitio.l.ccvij.nu.11. 459

Serui

Serui præter peculium nihil proprij habere poſſunt .l. clxxx.nu.5. 388
Seruus iuregentium bona habere poteſt.l.clxxxij.nu.388
Seruientium appellatior latiorquàm ſeruorũ, & ſeruien tium familiam dici.l.cxcv.nu.31. 417
Seruus naturaliter poſſidere potuit, non etiam ciuiliter. l.clxxxij.nu.7. 388
Seruis legatis etiã ancillæ continetur ex proprietate ſermonis .l.cl.nu.15. 218
Si filijs relinquatur, ex proprietate ſermonis filias contineri.l.cj.nu.15. 218
Seruitus eſt accidentalis habitudo, & extrinſeca qualitas prædij.Bald.defi.l.lxxxvj.nu.3. 186
Seruitus eſt quoddã ius prædio inhærẽs, quod eius utilitatẽ reſpicit, uicini diminuit.Bar.defi.l.lxxxvj.nu.4. 186
Seruitutes à prædio denominantur, cui debẽtur .l.cxcviij. numc.1. 424
Seruitus eundi & agendi ad domum per fundum, urbana eſt.l.cxcviij.nu.2. 424
Seruius Tullus tres ætates facit.l.cciiij.nu.7. 441
Seruus nec arbiter nec arbitrator eſſe poteſt.l.lxviij.numero 2. 160
Seruus uillicus.l.clxiij.nu.3. 350
Seruus inſularius.l.clxvj.nu.4. 351
Sextarius congij pars.l.ccvj.nu.9. 446
Sicilia, an tranſmarina inſula uel continẽs.l.xcix.n.8. 208
Sicilicus quarta pars unciæ.l.lxxvij.nu.7. 175
Sicilus ſemuncia.l.lxxvij.nu.8. 175
Sigilli impreſſio autori.ſcriptu. nõ firmat.l.xxxix.n.2. 85
Signatorius anulus quid.l.lxxuiij.nu.1. 178

Plurimus ſignatorij anuli uſus apud ueteres.l.lxxxiiij.nume.2. 171
Signatorius anulus inter ornamentum nō refertur.l.lxxiiij.nu.3. 171
Significatio uerborum uarijs modis ſumitur.nu.19. 6
Siliquæ multiplex acceptio.l.lxxvij.nu.6. 175
Similia dicuntur, quæ eadem ratione innituuntur, uel in effectu & cauſa conueniunt.l.lv.nu.3. 140
Simplex naturalis obligatio duplex eſt.l.ix.nu.7. 29
Simulata adoptio olim nihil iuuabat.l.ccxxviij.n.10. 512
Si quis furioſi præſentiam præſtare promiſerit, ualet ſtipulatio, contra Accurſium.l.ccxlvj.nu.7. 586
Socer, gener, nepos, auus, etiam de proſocero, progenero, pronepote, & proauo dicitur.l.nu.4. 127
Soceri nomine ſocer magnus continetur: idem de ſocru.l.cxlvj.nu.1. 313
Soceri ſocruſq; deriuatio.l.cxlvj.nu.3. 314
Socij mei ſocius, non eſt meus ſocius.l.cv.nu.3. 223
Solidus idem quod aureus.l.clix.nu.5. 337
Soluendo eſſe dicitur, cuius fideiuſſor ſoluēdo eſt.l.cxiiij.nume.2. 234
Soluendo eſt, q in nominib9 æs ſuū habet.l.cxiiij.nu.3. 234
Soluendo an quis ſit, attenditur, ut ſolidum creditori ſuo ſoluere poſſit.l.cxiiij.nu.1. 234
Sol9 is præſumitur, cuius ſocij nulli apparēt.l.clv.n.2. 329
Soluta oratio in coniunctam magis quàm diſiunctam infert.l.liij.nu.15. 134
Solutus quis dicatur.l.xlviij.nume.4. 124
Solutione eius quod debetur, non ſemper liberatio cōtingit.l.xiiij.nu.1. 36

Sontes rariſsimè pœnas euadunt.l.cxxxj.nu.5. 278
Sophiſtæ nomē apud ueteres honeſtū.l.clxxvīj.nu.8. 373
Sordida dicuntur, quæ hodie urbis conſuetudine uilia habentur.l.ccvīj.nu.21. 452
Sordidi habentur negotiatores, qui mentiendo lucrum faciunt.l.ccvīj.nu.26. 452
Sordidi quæſt⁹ sūt, q in hominū odio sūt.l.ccvij.n.23. 452
Spadonum uaria genera.l.cxxviij.nu.1. 268
Spadones apud ueteres fuiſſe in pretio.l.cxxviij.n.2. 269
Spadones eunuchosq́; ad quancunq; dignitatem aſſumi poſſe.l.cxxvīj.nu.9. 270
Spadones unde dicti.l.cxxviij.nu.10. 171
Speciale delictum, ſiue innominatum.l.cxxxj.nu.14. 280
Species alia applicata ad hanc legem.l.cxxxix.nu.5. 200
Specularia uendita domo nō debentur.l.ccxlij.nu.34. 573
Specularia quomodo cōficiebāt.l.ccxlīj.n.35.et.n.36. 573
Spes in iure uarīȷs modis accipitur.l.liīj.nu.5. 138
Spithama gracè, latinè dodrans dicitur.l.cliīj.nu.3. 327
Sponſor quis dicatur.l.vij.nu.5. 23
Sponſus ꝑ ſpōſalia cōtrahēte in tex.accipitur.l.vij.n.6. 23
Sponſio ſolùm de ſtipulatione dicitur.l.vij.n.1.&7. 22
Sponſalia unde dicta.l.vij.nu.2. 22
Sponſionis alius ſignificatus.l.vij.nu.4. 23
Sportulæ iudicum.l.clxxviij.nu.13. 379
Spurios lex pro filīȷs non habet.l.lvj.nu.7. 142
Stabula pro ſeptis in ruſticis prædīȷs habentur.l.cxcviīj. numero 5. 425
Stadium, diaulus, milliarium, dolichus, & leuca.l.cliiij. numero 6. 327

Statuæ

Statuæ affixæ baſibus ſtructilibus, an ſint ædium. l. ccxlv. numero 1. & 3. 581
Status controuerſia pendentæ qui natus eſt, uentrem ſequitur. l. cxcvj. nu. 8. 411
Statutum ſi mandet hæreditatem delatam in quencunq; ſucceſſorem tranſmitti, an ea tranſmittatur, quã ſibi quis delatam ignorauit. l. clj. nu. 3. 321
Statutis & dari & adimi hæreditates poſſunt. l. xxiiij. numero. 15. 59
Statutũ ſi de pœna capitali loquitur, an exilium irrogandum. l. ciij. nu. 3. & 5. 219. & 220
Statuto poteſt filijs uel parentibus legitima ex Iuſtiniani conſtitutione debita auferri. l. xxiiij nu. 17. 59
Stipendium, ſalarium, tributum. l. xxvij. nu. 4. 66
Stipulatio, an extendatur ad extraneos, ſi quis ſtipulatur ſibi & ſuis legitimis hæredibus. l. cxxx. nu. 5. 274
Stipulans in contractibus ſibi & ſuis hæredibus legitimis non cenſetur agnatis ſtipulatus. ibidem nu. 6. 275
Stipulatio illa, Mihi, hærediq; meo explicatur. l. xxix. numero 5. 71
Stipulatio ſimplex non ſufficit, ſi lex ideo caueri uelit, ut creditor reddatur ſecurior: ſecus ſi eũ cauere uelit, quẽ adhuc debitorem eſſe nõ conſtat. l. clxxxviij. nu. 7. 397
Stipulatio quæ de reddendo eſt, ſi actum ſit, ut incõtinenti reddatur, magis facti quàm dationis dicitur. l. clxxv. numero 3. 369
Qui dat, facere dicitur. l. clxxv. nu. 4. 369
Stipulatio, noxis ſolutum eſſe mancipium, excludit fraudem capitalem. l. cc. nu. 2. 428

Stipulatio propriè contractus non eſt, & de quibuſdam id genus alijs.l.xix.nu.1. 44

Ex lata tamen ſignificatione contractus dici poſſunt.l. xix.nu.2. 45

Stipulatio fundi in genere, non ualet.l.lx.nu,2. 147

Niſi affectio teſtatoris probetur, appellatione fundi de to to intelligimus.l.lx.nu.3. 147

Pars fundi pro toto fundo quãdoq; ſumitur.l.lx.n.4. 148

Sipulatio hæc, habere licere, eſt indiuidua.l.clxxxviij.nu me.5. 397

Stirpes & germina quid, contra Accur.l.xxx.nu.6. 73

Sragulam pro omni ueſte, quæ inſternitur, accipi contra Vallam.l.xlv.nu.4. 110. & 120

Stramẽtorũ nomine quid ſignificetur l.ccxxxiiij.n.14. 530

Strobylorum ſignificatio.l.clxvij.nu.12. 357

Structile opus pars ædificij eſt.l.ccxlv.nu.4. 581

Structuræ ex tabu.exẽptiles, an ſint ædiũ.l.ccxlij.n.32.572

Subauditio in iure frequens.nu.10. 3

Subſignare quid ſignificet.l.xxxix n.1.& nu.3.84.& 86

Subſtitutionis pupillaris ſpes ad hæredes nõ trãſmittitur l.ccxxvij.nu.6. 509

Subſtitutum cùm eſt pluribus, ſi ſine liberis legitimè natis deceſſerint, etiã pupi. ſubſtitutũ uidetur.l.cxlix.n.2.218

Subſtitutione in hac, Filios maſcu.inſtituo, ſi ſine filijs deceſſerint, Sempronius hæres eſto, nata filia ſubſtitutum excludet.l.cxxij.nu.4. 252

Subſtitutio fctã per uerbũ Lego, eſt fidcicõ.l.cxx.n.3.246

Fallit ſi ex alia partæ teſtamenti, aliud appareat.l. cxx. nume.4. 246

Succeſſor eius qui captus eſt ab hoſtibus, citandus eſt.l. cxix.nume.9. 427
Suggrundia quid.l.ccxliij.nu.13. 568
Sulphurata quid.l.clxvij.nu.6. 355
Supellectili omni urbana legata, etiã ea cõtinentur, quæ ad tempus in uillam miſſa ſunt.l.ccx.nu 2. 460
Superficie continetur quicquid ſuper terræ faciem eſt.l. ccxj.nume.7. 461
Superficiarius ab emphyteuta quomodo differat.l.xlix. numero 5. 125
Superlatiua de pluribus dicũtur regulariter.l.clxj.n.2. 339
Superlatiuꝰ in iure nõ præſupponit poſitiuũ.l.xcij.n.1. 195
Supremus dicitur, qui unicus fuit.l.clxiij.nu.2. 342
Supremus eſt, quem nullus ſequitur.l.xcij.nu.4. 195
Suſpenſi exercitij tempus decendiũ eſt.l.ccxiij.nu.4. 465
συνάλλαγμα unde dicatur.l.xix.nu.8. 47
Sycophantæ apud Athenienſes.l.ccxxxiij.nu.7. 522
Syllogiſmus ſophiſticus.l.clxxvij.nu.4. 372
Sylua paſcua quæ ſit.l.xxx.nu.13. 75
Syluæ cæduæ quæ ſint.l.xxx.nu.1. 72

De litera T.

Taberna pro omni habitatõe accipit.l.clxxxiiij.nu.1. 392
Contubernales qui ſimul habitant.l.clxxxiiij.nu.2. 392
Taberna ex uſu loquendi dicitur, in qua merces uenduntur.l.clxxxiiij.nu.3. 392
Tabernarij apud Ciceronem.l.clxxxiiij.nu.4. 392
Taberna unde dicta.l.clxxxiij.nu.1. 389
Tabernã uendens uel legãs, de ſolo loco intellexiſſe uidetur: tabernam uero pignerans, etiam merces pigneraſſe

dicitur.l.clxxxv.nume.1. 393
Tabernam ſi quis cum inſtrumento dicat, quid in ea contineatur.l.clxxxv.nu.2. 393
Inſtructā tabernā quō Vlpianus accipiat.l.clxxxv.n.3. 393
Tabernaria non cenſetur uilis, ſi per alios tantùm exerceat.l.ccvij.nume.17. 450.& 451
¶ Tabulæ religatæ catenis, aut prope parietem affixæ, ſint'ne ædium.l.ccxlv.nu.5.& nu.6. 581
¶ Tacitus intellectus in coniunctionis materia non conſiderandus.l.cxlij.nu.12. 307
Taciturnitas, an etiam in iudicialibus pro conſenſu ſit.l.xl.nume.51. 102
¶ Tolero pro ſuſtento.l.cciij.nu.22. 438
¶ Talis proteſtatio per an per factum contrarium tollatur.l.xl.nume.31. 94
¶ Taxatio aurei in conſtitutionibus principum.l.ccxxxij.nume.2. 520
Taxatiua, Tantum, ſæpe ſubauditur in legibus.l.cxxxiiij.numero 5. 291
Taxatiua hodie reſtringit in odium auaritiæ ſacerdotalis.l.ccij.nume.5. 433
Taxatiua, nec, dūtaxat hæredū ſtringit.l.ccij.nu.3. 433
¶ Tectorium quid.l.ccxlj.nume.6. 563
¶ Telaria uel uitraria, uendita domo debentur.l.ccxlij.nume.33. 572
Telorum nomine quæ ueniant.l.xlj.nu.2. 113
Teli qualis acceptio.l.ccxxxiij.nu.18. 525
Teli etymon.l.ccxxxiij.nu.19. 525
¶ Tempore omni nō acquirit, qui accipit.l.lxxj.n.4. 167

Tempus præſens nec ad præteritum, nec ad futurum referrtur regulariter. l. 8. nume. 2. 24
Tempus futurum nec ad præſens, nec ad præteritũ regulariter refertur. l. viij. nu. iij. 25
Tempus pro qualibet eius parte ſumitur. l. xcvj. nu. 7. 201
¶ *Termini ſunt partes prædicatiuarum, uerbaq́; quibus propoſitio connectitur. l. cxxiiij. nu. 8.* 259
Terra integra quæ ſit, & reprehenſus Accurſius. l. lxxx. numero 11. 75
Territorium ad iuriſdictionẽ refertur. l. ccxxxix. n. 55. 557
Territoriũ & diſtrictus explicantur. l. ccxxxix. n. 49. 555
Tertiogenitus primo mortuo fit ſecundogenitus. l. xcij. numero 5. 196
¶ *Teſtamentũ pro contractu qñq; accipi. l. xx. nu. 4.* 49
Teſtari quid, & teſtes & teſtamentum à teſtando dictũ. l. ccxxxvij. nu. 10. 538
Teſtari pro iurare. l. ccxxxvij. nu. 11. 538
Deteſtari uerbum. l. ccxxxvij. nu. 12. 538
Teſtator an in caſibus quibus mentione hæredis facta de filio cenſetur intellexiſſe, eundem requiratur hæredem eſſe. l. lxx. nume. 9. 165
Teſtator de filiabus diſponens, an de poſthumis ſenſerit. l. clxiiij. nume. 2. 345
Teſtator ſi ſcribat, filio tutores do, de omnibus ſenſiſſe cenſetur. l. cxxij. nu. 1. 251
Teſtator ſi dicat, filio filijsq́; tutores do, an de fœmina ſenſiſſe uideatur. l. cxxij. nu. 2. 251
Teſtator ſi ſimpliciter filios nominet, etiam fœminæ cõtinentur. l. ccxxij. nume. iij. 257

¶ Teſtes non ſunt de ſubſtantia proteſtationis uel ſcriptu ra.l.xl.nume.5. 88
Teſtes propriè inſtrumentorũ appellatione continentur. l.xcix.nume.18. 210
Teſtes non cõtinentur ſub inſtrumentis, ex communi uſu loquendi, ibidem.nume.19.
Teſtes nõ aduerſari, quorũ aliqui ante bellũ, aliqui poſt bellũ rem geſtã dicunt.l.cxxxij.nu.8. 287
Et ante, ad initium, poſt ad finem refertur.ibidem.nu.9.
Teſtes qui culpã interueniſſe dicunt, ob incertitudinem non probant.l.ccxxvj.nu.3. 505
Teſtes pro rogatis acceperũt ueteres.l.xxxix.nu.7. 87
¶ Textores ſerui à texendo.l.cciij.nu.10. 438
Textus hic, de qua ſubſtõne ſit accipiẽdus l.clxiij.n.3.343
Et quid ſi dictum ſit, mihi & ei, qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto.ibid.nume.4.
¶ Thymelici, tibicines qui.l.cxxvij.nu.4. 268
¶ Tigni appellatio omnem materiam, ex qua ædes conſtant, continet.l.lxij.nu.1. 150
Tigna à tegendo dicta.l.lxij.nu.2. 150
Tigna cõi uſu loquẽdi ſolẽt trabes appellari.l.lxij.n.3.150
τόκος bellua quædam apud Ariſtoph.in nubibus.l.cxvj. nume.3. 249
Tigni appellatione omnis materia, unde domus conficitur, continetur.l.ccxxxv.nu.5. 532
¶ Torculari muſtum fiebat.l.ccvj nu.2. 445.& 445
Torquetur nemo ex confeßione facta extra iudicium.l. ccxxv.nume.6. 504
¶ Totũ non propriè de parte dicitur.l.lxxij nu.2. 169
Tranſacta dicũtur etiã quæ ſine cõtrouerſia facta ſunt.l.

ccxxix.nume.4. 513
Tranſactio ſtrictè & genericè accipitur.l.ccxxix.n.3. 513
¶ Trimegiſtus primus diē diuiſit in xij.horas.l.ij.n.14. 12
Triplex intereſſe in iure,ſingulare, cōmune,& conuentionale.l.cxciij.nu.4. 405
¶ Tugurium quid,& unde dictum.l.clxxx.nume.1. 384
& nume.4. 385
Turma ex xxxiij.equitibus conſtat.l.ccxxxix.nu.38. 552
¶ Tutor in exactione nominum tantùm de lata culpa tenetur.l.ccvj.nume.18. 508
Tutus exceptione perpetua debitor non eſt.l.x.nu.4. 28
¶ Tyrannus eſt,inuitis qui dominatur.l.xv.nu.7. 39

De litera V.

¶ Vadimoniū facere,ſiue uadari.l.clxviij.n.16.379.& 380
¶ Valla reprænſus.l.cxv.nu.9. 237
Valla reprehenſus circa uerbum Victus.l.xliij.nu.4. 117
¶ Varia lectio huius reſponſi.l.ccxlv.nu.8. 582
Variæ referuntur opiniones, unde progenerentur partus monſtroſi.l.cxxxv.nu.4. 29
Varicantur qui in tranſuerſum eunt.l.ccxij.nu.1. 462
Varicari à uarice deriuatur.l.ccxij.nu.2. 462
Vaſa tantū uino ſeruādo,cū uino debētur.l.ccvj.n.16. 447
¶ Vectigal quatenus exigendum cenſores ſtatuebant.l.cciij.numero 1. 435
Vectigal à rebus inuectis,l.cciij.nu 2. 435
Vectigal iure cōmuni de ſeruis uſuarijs penditur.l.cciij.numero 15. 437
Vectigal nō ſoluitur de his quæ in uſu sūt.l.cciij.n.9. 436
Vectigal quid,& octonarij unde dicti.l.xvj.nu.1. 40

Vectigalis natura in ſalinis ea eſt, ut ſoli mãcipes ſal uendant. l. xvij. nume. 4. 42
Vectores ſerui dominos uehere ſolebãt. l. cciij. nu. 23. 438
Venalitiarij emunt minutatim, ut iterum uendant alijs. l. ccvij. nume. 10. 449
Vendens rem, liberã uendere debet, uel admonere emptorem. l. cxxvj. nume. 1. 264
Quid obtineat, ſi uenditor dicat, ſe fundum uti opt. maximusq́; eſt, uendere. l. cxxvj. nu. 2. 265
Vendens ſibi nata non mercatur. l. ccvij. nu. 4. 449
Vendens rem, ante traditionem alienaſſe non dicitur. l. lxvij. nume. 2. 157
Vendens lembulũ, an & remos debeat. l. ccxliij. nu. 9. 567
Venditorem nõ teneri ad dominij translationem. l. clxxxviij. nume. 1. 189
Vendo quanti res poßit, nõ affectio, in rerũ æſtimatione conſideratur. l. lxxxviij. nu. 3. 189
Venditor mãcipij, uitia indicare cogitur. l. ccxxv. n. 1. 503
¶ *Venit dies, quo obligatio efficaciter orta eſt. l. ccxiij. numero 2.* 465
Venenorũ malorũ prohibitũ cõmerciũ. l. ccxxxvj. nu. 1. 533
Noxiorum uenenorũ nomina. l. ccxxxvj. nu. 2. 534
Veneni uox media. l. ccxxxvj. nu. 3. 53[illegible]
Venenum qui fatetur ſe alicui dediſſe, non punitur ut ueneficus. l. ccxxxvj. nu. 5. 535
Venenum hodie ex uſu loquendi de malo intelligitur. l. ccxxxvj. nu. 6. 535
¶ *Verba hæc, quãti ea res uidebitur, interdum ad pœnam referuntur. l. clxxix. numero 3.* 383
Verba in dubijs ſecundũ ſpeciẽ accipiuntur. l. ccv. n. 2 443

Verba regulater cũ effectu accipienda.l.clxiiij.nu.7. 347
Verba regulariter per abuſum non accipiuntur, & quãdo id nõ procedat. in principio.nu.13. 4
Verba quædam ſui natura prohibitiua ſunt, quibus ſi negatio addatur, non tamen abſolutè permittunt.l.ccxxviij.numero 6. 542
Verba hæc, cui rei dolus malus aberit, dupliciter accipi.l.lxix.nu.2.& 3. 162
Verba ex præcedentibus coarctantur.l.ccij.nu.14. 437
Verba iactatoria nõ obligant.l.ccxxv.nu.4. 503
Verba operãtur ſecundũ naturã actus.l.ccxix.nu.7. 484
Verba textus, Quod inter genus & ſpeciẽ, explicantur.l.cxciiij.nu.11. 408
Verba cõtrahẽtiũ ſunt gñaliter accipiẽda.l.cc.nu.6. 429
Verba quomodo ex communi uſu loquendi accipiantur in principio numero 12. 3
Verba eadem, eandem quoque recipiunt interpretationem.l.ccxx.nume.16. 491
¶ Vbicunq; iiſdẽ uerbis inſtitutio & ſubſtitutio cõcepta eſt, filij & nepotes continentur, contra Decium.l.ccxx.nume.17. 491
Verba per interpretationem quomodo accipiãtur.n.14.4.
Verba ſignificant, res ſignificantur.nu.15. 5
Verba textus, ex populari cauſa, quomodo accipiantur.l.xij.nume.3. 32
Verba, Minus ſoluit, in tex. propriè accipiẽda.l.xij.n.4.32
Verba legis xij.tab.relata.l.cxcv.nu.5. 414
Verba quare inuenta. in Rubrica de uerbo. & rerum ſignifica.nume.1. 1

Verba quatuor modis accipiuntur: primũ ex proprietate, in rub. de uerb. & re. ſigni. nu. 1. 1
Verba legis duodecim tab. referuntur. l. liij. nu. 6. 131
Verba iuxta communem uſum accipienda, etiam in pœnalibus & odioſis. l. lxxvij. nu. 3. 187
Verba cum effectu accipienda. l. lxxj. nu. 8. 168
Verba hæc, Is ad quem ea res pertinet, quid importent. l. lxx. nu. 10. & nu. 12. 166
Verba hæc, quanti ea res eſt, ad ueram rei æſtimationem referuntur. l. clxxix. nu. 1. 383
Et plerunq; ipſum intereſſe continet. ibid. nu. 2.
Verba hæc, in qua parte Titium inſtitui, in ea Seiũ inſtituo, quid operentur. l. cxlij. nu. 13. & 14. 307
Verba de uniuerſo concepta ad ſingulas partes aptantur. l. xcvj. nume. 5. 200
Verba non attenduntur in fideicommiſſis, dum mens colligi poſſit. l. cxxv. nume. 5. 271
¶ Verbis ſtandum eſt, cùm de uoluntate ambigitur. l. ccxix. nume 2. 483
Verbis legis ſtatur in pactione nõ ambigua. l. ccv. n. 6. 443
¶ Verbis tantùm coniunctus, excludit re tantùm coniunctum. cxlij. nu. 6. 305
Quibus caſibus præcedens doctrina fallat. l. cxlij. numero 7. & 8. 305
Verbis coniuncti ab initio ſibi partes faciunt, re coniuncti per concurſum. l. cxlij. nu. 9. 306
Verbo corrupiſſe, ſciſſum fractũq; cõtinctur. l. ix. nu. 3. 27
Verborum proprietas in conditionibus maximè attenditur. l. ccxx. nume. 24. 492

Verbum

Verbum, ſoluto matrimonio dotem reddi, etiam caſum mortis continet.l.ccxl.nu.2. 559.& 560
Verbum, Poſſe, interdum præciſam neceßitatē inducit.l. cxxv.nume.4. 262
Verba ambigua in contractibus pro quali parte intelligenda.l.cxxv.nu.7. 262
Verbum ambiguum ex A. Gellio declaratur. l. cxxv. numero 8. 261.& 262
Verbum ambiguum & obſcurū differunt.l.cxxv.n.9. 263
Verborum à proprietate regulariter non eſt recedendum. l.cxxv.nume.10. 263
Verbum, Soluere, explicatur.l.xlvij.nu.1.122.& nu.4. 123
Verbum, ἀςτάω, ſignificat aſſuere & ſuſpendere.l.ccxlij. numero 2. 566
Verbum, erit, quomodo ad præteritum trahatur.l. cxxiij. numero 1. 254
Verbum, eſſe, atq; erit, ex Gellio declaratur. l. cxxiij. numero 2. 254
Verbum, Poſſe, quid ſignificet.l.cxxv.nu.4. 261
Verbum, eſſe, ad ueritatem refertur.l.cxciij.nu.1. 405
Verba hæc, quanti ea res ſit, ueram æſtimationem continent.l.cxciij.nu.2. 405
Verbum, nutriræ, an cum uerbo, uiuere, in ſignificatione conueniat.l.ccxxxiiij.nu.15. 530
Verbum, rapere, quomodo accipiatur.l.ix.nu.1 26
Verbū, ex cauſa, in tex. generaliter accipiēdū.l.5 §. n.2 30
Verbum legare, ſtrictè & latè accipitur.l.cxx.nu.1. 244
Verbum legandi, in teſtamentis obliquum eſt.l.cxx. numero 2. 264

Verbum reſtituere, an ad fructus referatur. l. xxij. n. 4. 51
Verbum, Si quis, quomodo accipiatur. in rub. nu. 18. 5
Verbum, Debere, *ſi ad omnes actiones refertur, etiam realem comprændet. l. clxxviij. nu. 24.* 381
Verbum, Expungere. *l. lvj. nu. 2.* 141
Verbum Cauere, *uarias habet acceptiones. l. lxj. nu. 2.* 149
Verbum porrigere, eſt extendere. l. l. nu. 3. 127
Verbum, teſtari, quid ſignificet. l. lxiiij. nu. 1. 152
Verbum, exigere, uariè accipi. l. clxxxvij. nu. 1. 395
Verbum, Aßignare, ambiguum eſt. l. cvij. nu. 2. 225
Verbum, parere quid ſignificet. l. cxxxij. nu. 10. 288
Verbum, Teſtatio, declaratur. l. xl. nu. 8. 89
Verbum, Pertinere, *latißimam habet ſignificationem. l. clxxxj. numero 1.* 385
Pertinere ad me dicitur, quod nullo iure pertinet, ſed pertinere poteſt. l. clxxxj. nu. 2. 386
Verbum, Pertinere, *in ſubſtitutionibus commune eſt. l. clxxxj nume. 6.* 387
¶ *Verum in iudicijs id eſſe dicitur, quod ex actis uerum eſſe probatur. l. clxxix. nu. 5.* 381
¶ *Veſperi non ita uegeti, ſicut manè ſumus. l. ij. nu. 12.* 11
A meridie ad occaſum opus faciens, dimidiam operam præſtitiſſe non dicitur. l. ij. nu. 13. 11
¶ *Veſtis & ueſtimentum. l. xlv. nu. 5.* 119
Veſtimẽtorũ uaria genera. l. cxxvij. nu. 1. 267 & n. 5 268
Teſtis unde deriuatur. l. cxxvij. nu. 2. 267
De ueſtibus tragicis & comicis. l. cxxvij. nu. 3. 267
Veteres plumbo domos tegebant. l. ccxlij. nu. 17. 569
Veteres pueras dixere. l. clxj. nu. 6. 340

Veteres fruges dixerunt fructus alimoniæ ſeruientes.l. lxxvij.nu.3. 174
Veterum ritus,ubi quis primum natus eſſet.l.clij.n.6. 324
¶ Via, iter, actus differunt.l.clvij.nu.5. 332
Via ſi de ſeruitute non accipiatur, etiam ſemitam conti net.l.clvij.nu.nu.6. 333
¶ Iter diſtat à ſemita.l.clvij.nn.7. 333
Varia uiarum genera.l.clvij.nu.8. 333
Via publica de regalibus an ſit.l.clvij.nu.9. 334
De eo, qui in uia publica deliquit, quiuis ſupplicium ſu mere poteſt,cui ex generali principis conceßione com petit.l.clvij.nu.10. 334
Victu alicui legato quæ debeantur:aut legatis alimentis uel diarijs.l.xliij.nu.1. 117
Victum, uel cibaria, an quis debeat differre,inter ſe.l. xliij.numero.1. 118
Victum & ſtratum quomodo intelligere oporteat.l.xlv. numero 1. 118
¶ Vidua,quaſi ſine duitate,ſecundũ Labeonem.l. ccxlij. numero 23. 570
Vidua dicitur etiã quæ nũquã fuit nupta.l.ccxlij.n.24. 570
Viduus pro priuato.l.ccxlij.nu.26. 571
Vidua à uerbo iduare dicta, quod ſeparare ſignificat.l. ccxlij.nu.27. 571
Vidua dicitur,quæ à uiro ſeparata eſt.l.ccxlij.nu.28. 571
Vidua an ſit, quæ ſtuprum patitur poſt mortẽ uiri.l. cc xlvij.numero 29. 572
Vidua dicit,quæ mutilẽ maritũ nacta eſt.l.ccxlij.n.30. 572
¶ Qua ratione erga uiduas ſolent leges eſſe indulgen tiores.l.ccxlij.nu.31. 572

Vi clámue' factum, & ſpreta nuntiatione, reſtituatur.l. lxxxj.nume.1. 189
¶ Vilia exercens, non imperans, notatur.l.ccvij.n.18. 451
¶ Villa receptaculum eſt frugum.l.ccxj.nu.4. 461
Villa triplex eſt.l.cxcviij.nu.10. 425
¶ Vinaria uaſa multifaria.l.ccvj.nu.1. 445
¶ Vincula multiplicia ſunt.l.ccxvj.nu.5. 477
Vincula tam publica, quàm priuata cenſentur. l.ccxxiiij. numero 1. 502
Vinctus non dicitur, qui in carcere eſt.l.cxvj.nu.3. 477
Et quomodo incluſus tantùm, uinctus dicitur impropriè. ibidem nu.4. 4
Vino legato uaſa non debentur.l.ccvj.nu.15. 447
¶ Virginitas à fœcunditate nihil differt.l.cxxxviij.n.4. 296
Viri nomen non pertinet ad fœminas.l.j.nu.4. 7
Virilem portionem pro æquali intelligi.l.cxlv.nu.1. 312
Aliquãdo dictio, uirilis, naturã ſuã amittit.l.cxlv.n.2. 312
¶ Vis pro effectu accipitur in iure.l.clxiiij.nu.9. 348
¶ Viſus ad amicitiam non requiritur neceſſariò.l.ccxxiij. l.numero 7. 51
¶ Vlna, pertica, plethrum, iugerum.l.cliiij.nu.5. 327
Vlpia. explicatus in l.iuris gent.ff.de pact.l.xix.nu.6. 46
Vlpianus fataliter naſci mõſtroſos partus cẽſuit.l. cxxxv. numero 3. 293
Vniuerſalia tripliciter aſſumuntur. l.cxix.nu.2. 244
¶ Vocabula à fabro deducta.l.ccxxxv.nu.8. 532
Voces uniuerſitatem ſignificantes, multæ.l.lxxxv.n.2. 185
Voculæ proximus, deriuatio.l.clv.nu.3. 330
¶ Voluntas contrahentium æſtimatur ex pretio fundi uuarumq; quantitate .l.ccv.nu.12. 444

Voluntas cuiuſq; non præſumitur mutata.l.xl.nu.33. 95
Voluntas ſæpè pro exercitio capitur.l.ccxxv.nu.7. 504
Volũtas cõtrahentiũ in primis ſpectatur.l.ccxix.n.6. 484
Voluntas colligitur ex præcedentibus, aut contractus natura.l.ccxix.nu.3. 483
Voluntas ultima pro modo facultatum obſeruanda eſt. l. ccij.numero.11. 434
Voluptariæ impenſæ ad ornamentum pertinent tantùm. l.lxxix.nu.9. 179
Voluptariæ impẽſæ à nemine deducũtur.l.lxxix.n.10. 179
Auferri tamẽ poſſunt, quæ ſeparantur à rebus.l.lxxix.numero 11. 179
Voti deſcriptio.l.ccxxxiij.nu.9. 523
Vota olim pro principe nũcupabantur.l.ccxxxiij.n.10. 523
Vota anniuerſaria ob diem imperij.l.ccxxxiij.nu.11. 523
Vota ob ſalutem principis à ſacerdotibus & conſulibus concipiebanturl.ccxxxiij.nu.12. 523
Item à priuatis.l.ccxxxiij.nu.13. 524
Vota in quinquẽniũ publicè nũcupata.l.ccxxxiij.n.14. 524
Votorum origo.l.ccxxxiij.nu.15. 524
Vota decennalia.l.ccxxxiij.nu.16. 524
Item uicennalia, tricennalia.l.ccxxxiij.nu.17. 525
¶ *Vrbana prædia, ſunt omnia ædificia habitandi cauſa facta.l.cxcviij.nu.3.* 424
Vrbana mancipia à ruſticis quomodo ſeparentur.l.clxvj.nume.1. 350
Vrbanam uillam inhabitat dominus.l.cxcviij.nu.11. 425
Vrbes Coloniæ.l.ccxxviij.nu.2. 511
Vrbium Romano imperio ſubiectarum uaria erat conditio.

ditio.l.ccxxviij.nu.1. 511
Vrbs ſolùm dicitur quod muro clauditur, ab urbo aratri parte.l.lxxxvij.nu.1. 187
Vrbs ſancta Roma dicitur.l.lxxxvij.nu.2. 187
Vrbs Romana, an idem quod Roma, ſiue urbs .l.ij.numero 5. 9
¶ Quod hic de Roma dicitur, idem in cæteris urbibus obſeruandum.l.ij.nu.6. 10
Etſi ampliora mœnia conſtruãtur, urbs erit.l.ij.nu.7. 10
Vrbs, ciuitas, caſtrum, uilla, oppidum, quid ſignificent.l.ij.n me.1. 8
¶ Vrnale urnam continet.l.ccvj.nu.7. 446
Vrna uiginti quatuor ſextarios continet. l. ccvj. numero 8. 446
Vſura quid.l.cxxj.nu.1. 249
Vſura iure ciuili ad legitimum modum permiſſa fuit, ſed à Chriſto omnino prohibita.l.cxxj.nu.2. 249
Vſuram in fructu non eſſe, quomodo accipiẽdum.l.cxxj. numero 4. 249
Vſuræ ex contractu principali non debentur, ſed opus eſt ſtipulatione.l.cxxj.nu.5. 249
Quoties ex mora fructus nõ debentur, nec uſuras deberi. l.cxxj.nume.6. 250
Vſuræ, quas filius ex peculio profectitio lucratur, an ſint peculij.l.cxxj.nu.7.
¶ Vſurarij non ſunt mercatores, nec fœneratores.l.ccvij. numero 5. 449
¶ Vſucapio aduerſus uectigal non principis, procedit in bonæ fidei poſſeſſore.l.ccxiiij.nu.6. 472
Vſucapio

Vſucapio dicitur autoritas.l.cxv.nu.8. 163
mero 6. 316
Vſucapio procedit aduerſus eum, qui in utero eſt.l.cliij. numero 6. 316
Vſucapio & mobilium & immobilium rerum eſt, contra communem.l.ccxxx.nu.3. 515
Vſucapione ſemper directum acquiri dominium, tam in mobilibus rebus, quàm in immobilibus.l.ccxxx. numero 6.et 7. 516
Vſucapiens cum mala fide, ſolam exceptionem habet ad ſe defendendum.l.ccxxx.nu.8. 516
¶ *Vſus à peritis deducitur,l.lxxxvij.nu.4.* 187
Vſus unius anni non retrotrahitur.l.lxxxvij.nu.5. 188
Vſus ſemper generaliter accipitur.l.cciij.nu.7. 436
Vſus impropriè ad uictui parata reſtringitur.l.cciij. numero 12. 437
In uſu eſt, quod domi eſt uſui.l.cciij.nu.13. 437
Vſusfructus appellatione plerunq; de proprietate intelligimus.l.xxv.nu.3. 61
Vſusfructus cauſalis eſt pars dominij, formalis non item. l.xxv.nu.4. 62
Vſusfructus eſt duplex, formalis & cauſalis.l.xxv.n.1 60
Alciati ea de re ſententia.l.xxv.nu.2. 60
Vſusfructus dominij pars dicitur ſaltem interpretatiuè.l. xxv.nume.7. 62
¶ *Vtilitas publica quatuor modis cõſideratur.l. ccxxxix. numero 19.* 549
¶ *Vua græca dicitur Maſſilienſis.l.ccv.nu.10.* 444
Vuæ eſui deſtinatæ decem & tres habent ſpecies.l. ccv. numero 11. 444

Vuæ in eſcam repoſitæ, pomo continentur.l.ccv.n.7. 443
¶ Vxor eſt in familia uiri.l.cxcv.nu.11. 413
Vxor olim tribus modis habebatur, uſu, farre, emptione. lxlvj.numero8. 121

De litera X

Xenicon quomodo apud Ariſtophanē ſumatur.l.cxciiij. numero 10. 408
¶ Xeniū in iure quomodo accipiatur.l.cxciiij.nu.9. 408
¶ Xenoparochi, nicoſtrategi, et ſimiles.l.ccxxxix.n.31.551

FINIS.

LVDINI,
Excudebant Franciſcus & Claudius
Marchant Fratres
1548.

D. ANDRÆ ALCIATI IVRISCONSVLTI CLARISSIMI

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, LIBRI QVATVOR.

Eiuſdem in tractatum eius argumenti veterum Iureconſultorum, Commentaria Summarijs illuſtrata.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

LVGDVNI,
Apud Hæredes Iacobi Giuntæ.
1548.

Ampliſsi. Viro

FRANCISCO A' TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRISCON.

S. D. P.

TA ILLVSTRIS, *eſt nominis tui ubique gentium fama ampliſsi. pater, is per uniuerſam Galliã de te circunfertur rumor, ut præſtantia morum, eximioq́; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicẽt: rariſsimumq́; tempeſtatis noſtræ exemplum eſſe, quod diuina quadam prouidentia ortum hiſce temporibus uideri poſsit, quibus tot calamitatibus in dies Chriſtianam Rempublicam affligi, & tot undique noxarum uelut examinibus apprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualeſcunt, tum ſummorum medicorum nobis manus neceſſaria eſt: ſic in tanta principũ diſcordia, tantis bellorum tumultibus, Reipublicæ interfuit maximos etiam, & ut Poëtarum princeps ait, pietate meritiſq; graues uiros naſci, qui pòſt quàm deorum ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempeſtatumq́; huiuſmodi omnium nubila diſcutiant, è quibus præcipuum te futurum ſperant, augurantur q́; uniuerſi. Nec id abſq; ratione, qui eas omnes artes in te prælucere uideant, quę ad hanc rem perficiẽdam ſunt neceſſariæ: huma*

humanitatem ſingularem, morum integritatem, eximiam doctrinam præcellentem, ſiue Latinè, ſiue Græcè diſſerendum ſit, facundiam inæſtimabilem. Ad hæc cuius rei felicibus Regi ipſi auſpicijs factum à te tyrocinium nuper conſpexerunt, cum in Hiſpania pro uniuerſæ Galliæ commodo ea cum Cæſare ipſo pertractaſti, quæ impetrari efficiq; poſſe nemo exiſtimabat. Quapropter Chriſtianiſſimo Regi, incomparabiliſq; uirtutis Heroinæ illuſtriſſ. regiæ ſorori tã gratus es, ut nihil præclarũ, nihil ſeriũ, nihil qđ ad rerũ sũmã pertineat, abſq; cõſilio tuo tractandũ cenſeant. Quibus animi tui, fortunæq; dotibus, & ipſe allectus, cum literis meis ſalutem tibi dicere decreuiſſem, non cenſui id abſq; munuſculo aliquo faciendum. Extabãt inter legales noſtras exercitationes commentarij octauo ab hinc anno, me dictãte, ab auditoribus meis excepti: qui ſiue quòd ab autore ipſo ſupremã adhuc manũ nõ accepiſſent, ſiue qđ per librorum traduces uitiarẽtur, nõ poterãt diutius abſq; nõis mei nota inemẽdati agere. Eos (quòd et interpellãtiũ me ſcholaſticorũ uoces ãplius ferre non poſſem) ut publicũ acciperẽ, editurus, in manus rurſus aſſũpſi correctioresq; factos nõ mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus quo tẽpore publicis à lectionibus ꝓpter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos oẽs nomini tuo dicare, his te patronũ nominare cõſtitui. Cũ enim utriusq; iuris ſis peritiſſimus, nemo eſt q̃ facilius id patrociniũ ſuſcipere, ſuſceptoq; rectius perfungi poſſit. Quod eo audẽtiꝰ à me factũ eſt, quoniã nullo hãc rẽ labori tibi futurã sũ arbitratus: alioquin non tam audax eſſem, ut arduis occupationibus tuis, no

 ſtros

ſtros hoſce commentarios ingerere, uel doctiſsimis ſtudijs importunus ipſe obſtrepere uellem. Accipies igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos ſtudioſis omnibus, hoſce libellos, qui non modicam iuris ciuilis partẽ, Cimmerijs prius obuolutã tenebris, illuſtrãt. Cũ enim in ſignificatione uerborum, mentisq́; coniectura ferè omnes lites uerſentur, extricandum hoc argumentum aſſumpſi, quod ueterum nullus condignè tractarat. Non me latet patrum noſtrorum memoria Bartholomæum Veronenſem, cui à cepis cognomentum, neſcio quid hac in re compoſuiſſe, ſed eius dictata ad manus meas minime peruenerũt: quod hi penes quos eſſe dicantur, ceu, theſauros ea cuſtodiant: at fortè theſauri, ut in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre ſententiam, ſed tamen res ipſa planè oſtendit, recte hunc tractatum ab eo percipi non poſſe, qui ab humanioribus ſtudijs abhorreat: ſicut nec uice uerſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idem iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleum & operam hiſce in reſponſis interpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd in penſe humaniorum literarum profeſsioni non faueam: earumq́; cultores pro dignitate ſuſpiciendos, colendosq́; non arbitrer: ſed quòd unaquæque ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cancellos, ut minimè de altera in alteram deſultare facile quis poſsit. Conuenit Iureconſulto oratoriæ artis ſcientia, faciliioremq́; ad ius Quiritium aditum præſtat: non tamen corpus efficit, ſolam eius ſuperficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconſulti Accurſius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres lo

res locum ſuum tenere potuiſſent, quos tamen conſtat, ne ſummis quidem labijs alias artes attigiſſe. Quo fit ut eorum ineptam cenſuram non poßim non admirari, qui grauißimo ſupercilio, & fluentiſona, ut Lucretius ait, ſcaturigine, hoc ſolum nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes: quaſi quiſquam ſanus ideo minoris excellentem Aſtrologum faciat, quod muſicam ignoret: Galenum præſtantißimum medicum damnet, quòd Geometræ Euclidis circinum nunquàm in manus ſumpſerit. Vix alium in uniuerſa legum ſylua tractatum offendes, cui explicando adeò ſint humanitatis ſtudia neceſſaria: hic (fateor) abſq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter ſuarum uirium conſcius Bartolus, quique poſt eum per manus hanc noſtram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc reſponſa attinet nihil ferè ſcriptum poſteris reliquere. Hunc ego aggreſſus, cum pro uiribus meis aliquandiu elaboraſſem, ad umbilicum'que perueniſſem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non ſatis à me factum eſſe: nec enim ſola Iureconſultorum, quæ hanc ſub rubricam congeruntur, reſponſa, omnem rem declarant. Neceſſario itaque manum rurſus tabulæ admoui, & quatuor hoſce libros ſumma celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere conſueuerunt, quum paululum tantummodo deeſſe conficiendo negocio induſtrij artifices exiſtimant) compoſui. Qui qualeſcunque ſint ingens afferunt uniuerſo Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam ſi quicquam à me, id'que humanitus erroris in eis commiſſum ſit, à facili, iuſtoq; lectore, ueniam promeriturum:

quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani dereli cta, cum huc conceßiſſem, commodatitijs libris, hiſq; pau cis, tantum mihi negotium aggrediēdum fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirent, et ob Latinæ maieſta tis condignam à me rationem non habitā diem mihi dicēt: quòd nimis plana humiliſq; noſtra oratio, non ſchematis ornetur, nō dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non Ciceronianorum uerborū maieſtate refulgeat. Sed hi uelim ſciant, hæc ab eo minime expetenda eſſe, qui mani bus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiuſq; fari næ autores uerſet, quiq; humanitatis ſtudia non ex pro feſſo, ſed obiter quandoque, & aliud agens, interuiſat. Ad hæc me ſcenæ ſeruire neceſſarium fuit: quotus enim quiſque ex legalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter an xiam legum ſcrutationem, cornu quoque copiæ in ma nibus habendum illi eſſet, unde & antiqua uocabula addiſcere, & figuratos loquendi modos percipere ne ceſſe haberet? Vix eorum conuitia ferre poſſum, quoti die'que cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumnian tur, illudq; à uulgo exclamant, indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent? abijcerent manibus tan quam ænigmata, & inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planiſſimos & abſque ſermonis ſcrupulo compoſitos commenta rios declaraturum me profiterer, obſcuriora ipſis au

toribus

toribus tradidiſſem, interpreteq́; ipſe, uel potius narratore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcunque ſcripſiſſe: elegantiam ſermonis oratoribus permittimus, quanquàm & ipſorum nõ modica laus ſit perſpicuitas. Sed cum quælibet ars ſua habeat uocabula, nobis neceſſario noſtris utendum: quæ tametſi aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus non magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, ueteranorum'que iudicium reformidans, ſolos Tyrones ad diſciplinam uoco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi, quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram, reſectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus, iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & eò amplius, maxima uolumina diſperſam, in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me uelis, remis'que (quod dicitur) properantem, neceßitas ipſa, cui ne dij quidem, ut ille ait, reſiſtunt, retinuit: properanti'que iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes, reſponſaq́; conſulentibus dare coactus, cum alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino cõturbaſſẽ promißionis meæ rationes uiderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua

quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cum huc conceſſiſſem, commodatitijs libris, hiſq; paucis, tantum mihi negotium aggrediēdum fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirent, et ob Latinæ maieſtatis condignam à me rationem non habitā diem mihi dicēt: quòd nimis plana humiliſq; noſtra oratio, non ſchematis ornetur, nō dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non Ciceronianorum uerborū maieſtate refulgeat. Sed hi uelim ſciant, hæc ab eo minime expetenda eſſe, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiuſq; farinæ autores uerſet, quiq; humanitatis ſtudia non ex profeſſo, ſed obiter quandoque, & aliud agens, interuiſat. Ad hæc me ſcenæ ſeruire neceſſarium fuit: quotus enim quiſque ex legalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter anxiam legum ſcrutationem, cornu quoque copiæ in manibus habendum illi eſſet, unde & antiqua uocabula addiſcere, & figuratos loquendi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorum conuitia ferre poſſum, quotidie'que cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniantur, illudq; à uulgo exclamant, indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent? abijcerent manibus tanquam ænigmata, & inter Heracliti, & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planiſſimos & abſque ſermonis ſcrupulo compoſitos commentarios declaraturum me profiterer, obſcuriora ipſis au

toribus

toribus tradidiſſem, interpretéq; ipſe, uel potius nata-tore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcunque ſcripſiſſe: elegantiam ſermonis oratoribus permittimus, quanquàm & ipſorum nō modica laus ſit perſpicuitas. Sed cum quælibet ars ſua habeat uocabula, nobis neceſſario noſtris utendum: quæ tametſi aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus non magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, ueteranorum'que iudicium reformidans, ſolos Tyrones ad diſciplinam uoco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi, quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram, reſectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus, iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & eò amplius, maxima uolumina diſperſam, in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me uelis, remis'que (quod dicitur) properantem, neceſſitas ipſa, cui ne dij quidem, ut ille ait, reſiſtunt, retinuit: properanti'que iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes, reſponſaq; conſulentibus dare coactus, cum alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino cōturbaſſe promiſſionis meæ rationes uiderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua

diſſoluere conſtitui. Solent autem duri exactores, æquo animo id omne ab his qui foro ceſſerint, tametſi modicum accipere, & quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur Auguſtiſſime præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimen quoddam accipies, quas ſi probaueris, alicundeq́; mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris.

*

Vale. Biturigibus. Calend. Maij. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER PRIMVS.

CVM inuenta ſint uerba, ut dicentis ſententiam exprimant, merito eius uoluntas in primis ſpectanda[a]: cognoſcitur autem ex eo quod uerba ipſa indicant. Hæc quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex uſu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus uidendũ, & tripliciter proprietatem uerborum aſſumi Fab. Quintil. lib. VIII. oſtendit. Primus eius intellectus eſt ſua uniuſcuiuſq; rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij uitio laborabit, cum multa ſint & Græcè, & Latinè duo denominata, quæ per translationem, uel κατὰχρησιν neceſſario dicimus: ut iaculatus eſt ſudem, uel pilam. Vnde quæ ſuo loco, & bene translata ſunt, propria dici poſſunt. Proprietas igitur non ad nomen, ſed ad uim ſignificandi referenda, nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ ſunt eiuſdẽ nominis, & unde cætera deducta ſunt: ut uortex, cõtorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur: inde propter flexũ capillorũ pars ſumma capitis, itemq; ſummi montes, propriè tamẽ ad aquã refertur

[a] l. labeo. de ſupel. leg.

Sed iſte caſus mihi ſub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cum res commu-nis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Auguſtale appellamus, & taberna-
b l.officiũ. de re.mil. *cula peincipum militiæ lex Principia appellat[b], & ue-*
c l.fi.de ædil. edict. *nales, & nouitios pro ſeruis[c]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri poßit ſigni-ficantius, ut cum Celſus inumbratam quietem furioſi di-*
d l. quod de meo.§.j. de acqui. poſ. *xit[d], quin conſpectu ſanæ mentis uidebatur. Ad hanc ſpeciem pertinet, cum aliqua res ſpeciali ſibi nomine, & communi cum alijs appellari poteſt: nam quod peculia-rius ſibi eſt, id eius eſt proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus:*
e l. Inter .§.j. de adult. *cum ſtuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice committitur,* καταχρηστικῶς *loquimur[e]. Præ-ter Fabij declarationem quartus quoque caſus adduci poteſt, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum eſt, quin ſpecies generi ſuo propriè*
f Bald.l.ſ.C. de iur.aur. *meſſe cenſeatur[f]. Eôdem pertinet, cum uoce utimur quæ lata ſignificatione multa continet, nam omnia com-prehẽdi arbitrabimur: ut cum lex inteſtabilem aliquem*
g l.cum lege. de teſta. *eſſe iubet[g], intelligetur ut non ſolum eius teſtimonium non recipiatur, ſed nec ipſi quidem teſtimonium dici poßit. Sic cum lex municipalis petitionem concederet,*
h Bart. rubri. ſol.matr. *etiam repetitionem concedi reſponſum eſt[h]; quia pete-re generaliter dicimus, ſicut & dare quod reddimus: Ea-dem ratione appellatione Diœceſis, ciuitatis quoque i-pſius nedum agri procuratione in legibus contineri[i]. cre-*
i c.j. de offic. ord. *ditur. Sed & ſi quod uerbum ſit, cuius ſpecialis, itemq; ge-neralis*

neralis poſſit eſſe ſignificatio, utroq; modo accipietur, nec
altera cenſebitur impropria: ut cū lex iuriſdictionē alicui
concedit, nō de ſpeciali tantū cenſebitur actū, ſed de mero
quoq; & mixto imperio[k]: quod et de adoptionis nomine k Alex. i. rub. de iuriſ. om. iud.
dicendum, quod generali annotatione etiam arrogationē
continet. Idem quoq; dicendū de his nominibus quæ uariā
ſignificationē alicuius ſpeciei habēt, et nō magis propriè
uno quàm alio modo accipiūtur, ut Soror: ſignificat enim
utrinq; coniunctam, ſignificat conſanguineam tantum,
itemq; uterinam tantū. Cū igitur ſororis mentio fiet, quæ
quoquo modo ex ſupraſcriptis caſibus cōiūcta ſit cōtinebi
tur, idq; propriè. Aliud eſt cum in altera ſpecie improprie
tas eſt, ueluti cum dicimus Dominium, propriè de directo
accipitur[l]: nā qui utiliter dominus eſt, abuſiuè uidetur do l Socy. conſ. vi. volu. ij.
minus: merito igitur ex ui uerbi hoc caſu potentior ſigni
ficatio accipietur, quæ ex proprietate deſcendit. Sed quo
modo propriam ſignificationem dignoſcemus? Et crebrio
re ſententia proditū eſt, tribus modis fieri[m], ab autoritate, m Barto. l. oēs pop. de iuſt. & iur.
à definitione, ab etymologia. Non enim dubiū eſt id prudē
tium autoritati tributum, ut quo dicēdi modo uſi ſunt, &
nos uti poſſimus, proprieq; dicere uideamur. A qua ſenten
tia nec ego diſcedo, tametſi obſeruauerim quādoq; M. Tu
liū non ita arbitratum uideri, qui facere cōtumeliā Philip
pica III. improprie dici cēſuit, hocq; nomine M. Ant. dam
nat: cū tamen et Plau. in Aſi. et M. Ca. hoc dicēdi modo uſi
ſunt. Idē epiſt. lib. VII. Fabiū Gallum reprehendit, qui duo,
nos ſcripſerat, quod tamē exemplo Græci ſermonis defen
di potuit, à quo nec Ver. abſtinuit, Si duo præterea tales
Idæa tuliſſet Terra uiros. Sic A. Gell. ſupereſſe uerbum
Latinum

Latinum non eſſe pro defendere arbitratur, cum tamen hoc ſignificatu apud Trãquillum in Auguſto reperiatur. Fuere & qui poßibile uocem probam non arbitrarentur, & Græca mallent uti: ut Cicero Epiſt. fam. lib. IX. Με πεϱὶ δυνατῶν ſcito ſecundum Diodorum iudicare. Et Iulianus [n]*: Quia conditio ἀδύνατη id eſt impoßibilis, pro non ſcripta habetur. Sed tamen aliorum Iuriſconſultorũ autoritas obtinuit, ut Latinè ciuitati reddita hæc dictio cenſeatur. De etymologia uero & alluſione ita demum proprietatem uocabulorum cognoſci proditum eſt, ſi definitioni non aduerſarentur, qua de re inferius loco ſuo à nobis tractatum eſt* [o]*. Definitio autem in iure omnis periculoſa eſt: rarum eſt enim ut non ſubuerti poßit. Quapropter cum definitio ſit proprie & breuiter comprehenſa rerum ſubſtantiæ enarratio, quæ genere, ſpecie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil. conſtat, non fermè multas huiuſmodi in iure reperies. Sed haſce ſubtilitates Iureconſulti Dialecticis reliquerunt, ipſiq́; ſatis habuerunt, ſi ſubſtantiã rei ex cõmuni regula deſcriberent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod à nobis Paradoxorum VI. lib. tractatum eſt. Quandoq; ſatis duxerunt, ſi genus et differentias ſolũ apponerent, quod in doli mali definitione cernere eſt* [p]*. Quãdoq; ex modo per quem res introducta eſt eam deſcripſerunt, ut in ſeruitute, et in ſtipulatione apparet. Quandoq; ab ipſo effectu, ut cũ appellationem definierunt eſſe primæ ſententiæ quæ in pẽdenti ſit reſcißionẽ. Quandoq; & tales definitiones retulerunt quæ non niſi improprie acceptis uerbis defendi poßint. Quod Decius annotauit,* [q] *et ipſe in recẽtiorũ definitionibus*

n l. in oībus. de leg. j.
o l. tabernæ. infra eod.
p l j. de dolo.
q Dec. in rub. extra de p ba.

nibus uerum eſſe fateor, non in his quas ueteres tradiderunt. EXPLICITO *articulo quæ uerborum ſit proprietas,& quomodo cognoſcatur, uidendum eſt, quemadmodum ea ſignificatio accipienda ſit. Et ab omnibus traditũ eſt in quacunq; materia, etiã ſi pœnã irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus ſermonis proprietas ferre poteſt*[r]*, niſi aliã loquẽtis mentẽ conijciamus: ea mens indiſpoſitione legis facilius dignoſcitur, quàm in hominũ uerbis. Cuius rei illa eſt cauſa, quòd lex ſemper de ratione legis certa eſt, facileq; quæ nã illa ſit aſſequitur: at hominũ incertos animi motus diſcernere nemo poßit: unde & pleruntq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationem aſſumere, quàm in cõtractibus uel teſtamẽtis fieri ſoleat: quod infrà lib. I I. diſſeremus. Oritur tamen plerũq; ambiguitas, cum de ratione legis non conſtat, in qua re illud ſciendum eſt. Si ratio in lege expreſſa ſit, ex ea & augeri & minui deciſionẽ: quoniã leges nõ tã in uerborũ forma quàm in ratione cõſiſtunt*[s]*. Si uero nõ ſit expreſſa, ſed unica tantum reddi probabiliter poßit*[t]*, idem cenſendum. Quapropter ſi in municipio lege ſucceßionis exiſtentibus maſculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ratione, id eſt ſolo agnatorũ fauore, id introductũ eſſe etiã aduerſus Bart. ſententiã receptius eſt*[u]*, ab huiuſmodi ratione & lex reſtringetur, & extendetur. Quod ſi duabus rationibus quid conſtitutum appareat, ſolet dici, altera ſublata, ſuſtineri nihilo minus generalitatem legis*[x]*: quod utiq; et nobis uidetur, dum ſingulæ rationes efficaces ſint, & ſufficiant, alioquin quod ex duabus cauſis introductum eſt, altera ceſſante extinguitur, cũ duo uincula arctius*

r d.l. cum lege

s l. ſcire de ll.

t gl. l. quãuis. C. de fideic.

u in. l. j. C. de adult.

x §. affinitatis. Inſtitut. de nupt.

la arctius legent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ proſequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait [y]: Duplex enim hic eſt ratio, nempe quia plura hæc cenſentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram ceſſare, quia unicum eſt factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta ſolum agatur, certe his caſibus dominus pro uno ſolidum ſoluens, cæteros liberat [z]. Neceſſario igitur ut legis diſpoſitio ſuſtineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali deciſioni ſufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio ſupereſſe uideatur, ſuſtineatur tamen deciſio [a]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promiſit, partem ſoluendo non liberatur. Finge is promiſſor deceſſit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præſtando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex XII. tab. obligationem diuiſit: non igitur tanta eſt ratio in hærede ſicut in principali, & tamen proditum eſt nec hæredem liberari, ne in diuerſo homine contingat ſolutionem fieri. Quid ſi de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri poſſe aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. Pluribus rationibus motum magis præſumit [b]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis conſiſtere arbitror: nam ſi una tantum probabilis ſit, potius credendum eſt illi adhæſiſſe legislatorem. Quapropter in ſtatutis filiam dotatam excludētibus etiā de ea actum intelligetur, cui in teſtamento patris dos aſſignata ſit [c], excludeturq; fauore agnatio

y l. ſi famil. de iur. om. iud.

z l. illud. ad l. Aquil.

a Socy. l. ſſ. §. ex his. de verb. obli.

b Saly. l. ſi ſer ui. C. de no xal.

c Bar. §. titio genero. de cond. & de.

agnationis, quæ ſola probabilis eſt huius ſtatuti ratio, & quã uidemus etiã Iureconſultis ipſis quandoq; præ oculis fuiſſe[d]. Sed quid ſi ratio legũ correcta ſit, an legẽ quoq; correctã dicemus? et Accurſius corrigi exiſtimauit[e]: quapropter cũ hodie lex noua etiã cognatos in ſucceßione cũ agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, eaſq; cõſtitutiones corrigere, quibus agnatis ſolis tutela defertur: quod accipiendũ cũ ratio legis huiuſmodi eſt, ut deciſioni ſit cõiuncta[f], ita ut altera ab altera proximè depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulſiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendũ cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, ſed aliquo caſu tantum[h]: nã & in illo quoq; ſeruãda eſt lex, donec cõtraria cõſtitutione abrogetur[i]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta ſufficiãt, ex quibus ea poteſt colligi cõcluſio. Quãuis lex generaliter loquatur, reſtringendũ tamẽ, ut ceſſante ratione & ipſa ceſſet[k]. Cũ enim ratio ſit anima, uigorq́; ipſius legis, non uidetur legiſlator id ſenſiſſe quod ratione careat, etiã ſi uerborum generalitas prima facie aliter ſuadeat. Nõ procedit tamẽ id pronuntiatũ quibuſdã caſibus. Primus, cũ id agitur ne quis lucro priuetur, nõ quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnũ faciat, potius ab huiuſmodi lucro arceri aliquẽ patiemur. quàm generalia legis uerba arctabimus: idq́; Bar. ſenſit[l]. Exempli cauſa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiũ fecit, lege Iul. prohibetur ſeruos intra LX. diem manumittere, ne quæſtioni ſubducantur: quid ergo ſi ſeruus extra mminiſterium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur poſ-

ſe, quod

d §. cæterũ. in fi. tu. de le. agn. ſuc.
e glo. l. j. de legit. tut.
f c. miramur. de ſer. ord.
g l. j. in princ. de cad. tol.
h Aret. l. ſſ. de vulg.
i c. a multis. de ætate & qual.
k l. adigere. §. quãuis. de iur. pat.
l d. l. omnes. pop.

ſe quòd hic ratio legis ceſſet, cùm nihil de adulterio ipſe
m l.proſpexit. qui & a quibus ma. ſciat, qui abſens fuit. Vlpia. tamē negat[m], quãuis enim id perquam durũ ſit, tamē lex ita ſcripta eſt. Interpretantur igitur doctores hoc ita eſſe, quia ſeruus de lucro captãdo agit, nēpe libertate acquirēda. Vnde cõſequēter propoſitam ſpeciē ſic finiũt. Lex eſt in municipio, quicũq; in palatio ſanguinem fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cucurbitula, uel ſecta uena ægrũ in palatio adiuuit, in pœnam legis incidere exiſtimant, cũ de lucri priuatione tractetur, quod ſecus eſſet, ſi de damno uitãdo ageretur. Sed hoc ego planè ridiculũ arbitror. Quis enim exiſtimet uoluiſſe legislatorē medicã manũ, quæ præmio potius inuitanda erat, nulla penitus pœna afficere? & eã legē nõ coarctet ex ſubiecta materia, ut de ea ſanguinis fuſione intelligatur, quæ in ſpeciem uel leuis delicti cadat? meritò itaq; fuerũt ex recentioribus qui hãc deciſionē repprobarent[n]. Nec me illud exemplũ legis Iuliæ mouet, quoniam
n Saly. Alex. Felyn.
in eo ſeruo nõ omnino ceſſat ratio legis, cum tametſi abſens, potuerit aliquid ex cõſeruis intelligere, uel de priore dominæ uita atteſtari. deq; eius moribus, & priſtina inſtitutione: quæ argumēta, quãuis paulo remotius à certæ rei cognitione abſint, in hocq; legis durities uerſetur, tamen omnino aliena dici non poſſunt, & maxime in ſeruis, quorũ ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerũt, præſertim cùm nec damnum libertatis eis inferatur, ſed differatur potius, cùm poſt ſexageſimum diem nulla ſit prohibitio. Extat C. Caßij Iureconſulti apud Cornelium Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. conſultum Syllanianum defendit, ſuadetq; ſeruos cæſo domino

ulti

ultimo ſupplicio afficiendos, etiã ſi dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta conquirere in eo quod à ſapientioribus deliberatum eſt. Sed & ſi nunc primum ſtatuendum haberemus, creditis'ne ſeruum interficiendi domini animum inſumpſiſſe, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè cõſilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias tranſiret? cubiculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret omnibus neſcijs? multa ſceleris indicia præueniunt, ſerui ſi prodent, poßumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios, poſtremo ſi pereundum ſit non inulti inter nocentes agere, & quæ ſequuntur. Hoc igitur & in propoſito quoq; legis Iuliæ exemplo dicendum eſt. Secundus caſus eſt: Cum lex uerbis geminatis præter uniuerſalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non ſunt, & conſequenter in quibus ratio legis aliquo modo ceſſat, lex adhuc obſeruatur. Quapropter ſi ſtatutum ſit ut quicunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non diſtinguemus dolo an culpa necauerit, in ſui tutelam uel ne, & ita Salyc. ſenſit[o]. Idem quando ſola dictio uniuerſalis adeſt, & ſuper actu iam cõceſſo diſponitur: tunc enim non reſtringimus ad idoneos, ne aliâs diſpoſitio eſſet ſuperflua: ut cum Iuriſconſultus dixit, nuntiationem omnibus diebus fieri poſſe[p], intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nuntiatio permitteretur. Idem etiam ſi de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinent, tractetur. Quapropter ſi ſeruus necem domini ultus fuerit, ex Senatuſconſulto libertatem acquirit, tametſi aliâs ad libertatem peruenire

o Saly. l. ij. C. de noxa.

p l. j. §. nuntiatio de ope. no. nuntia.

q l.iii.§.vnū. ad Syll.

r l.promittendo. de iure dotium.

ſ l.ſi fundus. de reb. eo.

t ca.j.de reb. eccle.in.6.

u Bal.l.iuris. C.q admit.

prohibeatur[q]. Atq; hæc communiter recepta ſunt, & in his locum ſibi uendicant, quæ iure ciuili non ſatis admitterentur. Quod ſi impedimētum iure naturali uel gentium ſit, tunc ſemper lex quibuſcūq; uerbis cōcepta ſit reſtringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittēdo dotem (inquit lex[r]) omnes cuiuſcūq; ſexus conditioniſq; ſint obligantur: reſtringitur dummodo ætate ſint idonei, quia aliâs naturale impedimentū obſtaret. Quapropter ſupraſcripta lege homicidam puniente, putauerim in eū non animaduerti, qui in ſui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permiſſum eſt, nec in hoc Salyceti ſententiam ſequor. Tertius caſus eſt, quoties lex aliquid ꝓ forma obſeruari conſtituit certa ex ratione, nam ea ceſſante adhuc abſeruāda eſt forma, aliâs perperam agitur. Quapropter ſi minor fundū ſterilem abſq; prætoris autoritate uendat, uenditio eſt nulla[ſ]. Sic eccleſia etiam ſi utiliter & ex re ſua diſtrahat, tamen contractus eſt nullus, niſi forma à lege in huiſmodi alienationibus requiſita ſeruetur[t], Cuius rei hæc eſt ratio, quòd ea quæ ad rigorem iuris conſeruandū conſtituta ſunt, ad unguem obſeruari debent, nec aduerſus eorum omiſſionem cuiquam ſuccurritur[u]. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Caſſius apud Tacitum) omne magnū exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur: nam & fuſo exercitu, cū decimus quiſq; fuſte feritur, etiam ſtrenui ſortiuntur. Putauerim tamen ſi ea forma non publico, ſed priuato tantum fauore introducta ſit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris ſine decreto tranſigi non poſſit, ſi tamen tranſactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam

eam

eam tranſactionem prætor habet[x]. Idem credẽdum cum ratio formæ correcta eſt, quocirca quãuis nepotẽ ex filio emancipato pater in teſtamento inſtituere uel exhæredẽ facere cogeretur[y], idq́; pro forma traditum eſſet, tamen hodie impune præteribit[z], cum ratio legis ſit correcta, quoniam emancipationis patriæq́; poteſtatis differentia nouiſsime ſublata eſt. Exceptis igitur iſtis caſibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis ceſſante ratione reſtringatur, cuius alioquot exẽpla proponemus. Lex mandat fratres filiosq́; eorum, qui principem occiderint ad ſupplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias excercebat, idq́; Decius reſpondit[a]: hæc enim lex etiam proximos gladio inſequitur, ut hoc terrore dum ſuorum ſaluti proſpiciunt, Tyrannicidæ absterreantur, uerisimile autem non eſt quenq̃ eius ſaluti uoluiſſe conſultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui ſanguinem in palatio fecerit centum ſolidis mulctari, non continebitur chirurgus ut dixit, neque tõſor, qui nouacula ſumma cutem inciderit. Lex conſtituit quencunq́;, cuiſuis conditionis teſtari poſſe[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furioſus nec pupillus poterunt teſtari. Lex ait, contra inſtrumentum uel ſententiam nulla exceptio admittatur, non cenſetur reieciſſe niſi friuolas exceptiones[c], ne aliâs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem ſoluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quanuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non niſi ſpeciali iuſsione demandari ſolent[d].

x l. cum hi. §. eã de trãſa.
y l. inter cætera de liber. & poſthu.
z Barto. §. & quid ſi tan tum.
a Conſili. 60.
b l. ſ. C. de ſacroſ. eccle.
c l. ea nobis. C. de adul.
d c q ad agen. de procur. in. 6.

Lex in ſucceßione agnatos cognatis præfert, intelligetur de agnatis maſculis, cũ appareat ita fauore agnationis cõſtitutum, quæ licet in fœminis ſit, tamẽ cũ eis extinguitur Lex ſtantibus maſculis fœminas excludit, intelligitur ſi maſculi uelint uel poßint ſuccedere, alioqui non obſtabunt fœminis. Dat *præmium exulem capiẽti, intelligitur & eum magiſtratibus exhibenti, alioqui fruſtra diceretur captus: & hæc quidem exempla ſufficiant.* Reſtringitur *autem diſpoſitio legis plerũq;, nõ quòd eius ratio penitus ceſſet, ſed quòd alia contraria ratio id ſuadeat, quæ efficatior ſit. cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quoruncunq; caſuum rationes omnes perſpicere, & eis ceu in trutina poſitis perſcrutari quæ præualeant, quod ego ſupra humanas uires eſſe arbitror.* Meritò *igitur inſigniores tantummodo frequentioresq; aliquos modos referemus, unde ad alios, ſi qui occurrent, diſcernendos uia ſtudioſis patere poßit. Et in primis frequẽs is eſt modus cum interpretatione diſpoſitio reſtringitur, ea ratione quòd uerba debeant ciuiliter, & ſecũdum ius interpretari.* In *qua re duplex eſt tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum diſpoſitionibus.* Primo *ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula eſt: Vniuſcuiuſq; uerba ſiue in contractibus, ſiue in teſtamẽtis, ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniam quilibet ſecũdum leges ſiue Quiritium, ſiue municipales agere uoluiſſe præſumitur* [e]. Id *pronuntiatum quatuor ſectiones recipit.* Prima *eſt, cum diſpoſitioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur, tũc ſtamus*

a l. quidã. de verb. obli.

*ſtamus uerbis : quoniam coniectura mentis uerborũ pro-
prietati ſuccumbit.* Et ideo *fideicommiſſo, ſi uterq; hære-
dum ſine liberis deceſſerit, fœminæ relicto, priore cum
maſculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decẽdentis
partem ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali exiſtẽ
tibus maſculis fœminæ excluderentur, fideicommiſſo lo-
cus non eſſet*[f]*: quoniam fœmina hic ex præſumpta mente* f Barto .l.hæredes.§. cũ ita.ad Tre.
*aduerſus uim uerborũ admittitur quæ præſumptio pro-
pter legem ceſſat, uidetur enim ex legis ſuæ ſententia te-
ſtator noluiſſe fœminas ſtantibus maſculis admitti : atq;
ita communiter traditũ eſt.* Eadem ratione propter ean-
*dem municipij legem receptum eſt, ſi pater filios ſuos in-
ſtituat, de maſculis tantum intelligi*[g]*: quanuis enim ap-* g Bal. Anc.l. tres fratres. de pact.
*pellatione filiorum etiam fœminæ contineãtur, id non ex
ſermonis proprietate, ſed per interpretationem ex præ-
ſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per con
iecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate uerborum non
recedimus.* Et ideo *quidam duobus filijs inſtitutis, cum
fidei commiſiſſet uter eorum ſine filijs decederet, ut ſu-
perſtiti reſtitueret: eũ qui relicta filia deceſſerat, reſpon-
dit* Dynus *ad reſtitutionem teneri*[h]*: quoniam appellatio* h Fel.c.ius generale.j. di.
*ne filij hoc caſu propter legem municipij non compren-
deretur fœmina.* Quæ *ſententia nobis quoq; placet, maxi
me ſi appareret teſtatorem etiam propriam filiam exclu
ſiſſe, ut maſculos tantum inſtitueret*[i]*. Secunda ſectio eſt:
Quoties ſermonis proprietas repugnat, ad eam potius* i Paul .conſ. 410. caſus iſte frequẽ.
*attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum
arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hære-
des inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam uo-*

caſſe creditur[k], *quanuis ex diſpoſitione legis in ſucceſſione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adſit pater filios & filias inſtituerit, receptius eſt ſimul mares & fœminas admitti: quod Pau.Caſtrẽſis, & Socy.probat*[l]. *Tametſi Ancharamus*[m] *prius maſculos, deinde eis nõ exiſtentibus, fœminas iuxta legis ſeriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantu, tunc aliter ſtatuendum eſſet. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam inſtitutiõis neceſſitas hoc ſuaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo inſtuente*[n]. *Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cũ quo contrahitur, & quæ ſui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cũ quis fundum emphyteuticum ſibi & filijs ſtipulatur, nam exiſtente huiuſmodi lege, quæ mares in ſucceſſione fœminis præferat, etiam, ſi pater ſibi & filijs maſculis & fœminis ſtipulatus ſit, admittẽtur tamen prius maſculi*[o], *quoniam pater filijs ſtipulando cenſetur uti hæredibus ſtipulatus: at ex lege hæredes ſoli ſunt maſculi. Tertia diſtinctionis ſpecies eſt, cũ uerba generaliter concepta ſunt, num fiat reſtrictio, & intentio à lege reguletur? Qui caſus maxime ad rem præſentem pertinet, & hic non modica eſt dubietas: uiderentur enim reſtringẽda, idq; Antonius Butrius ſenſit*[p], *dum uocatis à teſtatore per fideicõmiſſum proximioribus deſcendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cõtinẽt, ipſe reſpondit, ſolos mares admitti. propter ſupraſcriptã municipum legem: nam & ſi lex ſcripta ſit, uxore ſine liberis decedẽte maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater*

k c. raynutius de teſta.

l l. in his. de cõdi. & de monſtra.

m Ancha. di l. tres fratres.

n l. gallus. de lib. & poſt.

o Bar. l. vt iuris. §. vt liberi. de op. li.

p But. cõſi. iij. de conſtit.

pater qui à marito ſimpliciter ſtipulatus ſit dotem reddi, de dimidia ſolum intelligetur egiſſe: idq; Raynu. probauit[q] & plerique alij. Eodem confert quod conſtitutum eſt hæredem qui legata ſoluere generaliter promiſit, cauitq; intelligi deducta Falcidiæ legis parte promiſiſſe, non integra[r]: uiden' igitur propter diſpoſitionem legis, generalem promiſsionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc caſu recedendum: quod enim de toto dictum eſt, non poteſt ad partem reſtringi, citra manifeſtam ſtipulatoris iniuriam, niſi quando uerba ad ius expreſsè relata fuiſſent, ut quia eam dotis reſtitutionem tibi facere promiſiſſem, quæ iure facienda eſſet[s], idem quando uerba eiuſmodi ſunt. ut ad ius referantur, qualia ſunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores deſcendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine ſuccedant, quo ex lege admittuntur. In promiſsione uero legatorum ideo ſubauditur, ſalua Falcidiæ portione, quia cum eiuſmodi ſponſio iuſſu legis fiat, non eſt ueriſimile neceſſariò promittentem uelle ius ſuum donare: ſi tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non eſt dubium ex ea fieri reſtrictionem. Vnde ſi locator conductorem intra quinquennium non eijcere promiſit, intelligitur conductore penſionem ſoluente[t]: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet[u].

Quarta ſpecies eſt, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, ſed caſus eſt omiſſus, & tunc non eſt dubium ad diſpoſitionem legis referri. Vnde qui promittit

q l.poſt dotē. in.4.lectu. ſol mat.

r l.fi. C.ad.l. Falc.

s gl.l. ſi prior ſol.mat.

t l.quæro .ff. loca.

u l.inſulam.de præſ.verb.

ſoluere centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundũ morem patriæ cõduxiſſe: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debẽtur. Et generaliter uerũ eſt quod Baldus *ſcripſit*[x], *qui aliquam actionẽ orditur, is legi de ea uerba facienti ſe adſtrinxiſſe uideri debet.*

x Bal. l. ſi duo de acq. hęr.

SEQVENS *tractatus de plebiſcito municipali, quando iuxta antiquiores leges reſtringi debeat, & regula eſt, debere, quoniam ſtatuta ſecũdum ius commune interpretationem accipiunt*[y]. *Et quoties ſtatutum de aliqua re, perſona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris communis diſpoſitione intelligitur*[z]. *Qua ratione ſi lex uel ſtatutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, reſpectu cuiuſcunq; alterius impedimenti aptitudinẽ præſumemus*[a]. *Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta niſi intra mẽſem apud cenſorẽ inſinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ is terminus nõ niſi à die ſciẽtiæ iure cõmuni labatur*[b]. *Rurſus lex. Exules, & quicunq; ſolũ uerterunt impune reuertãtur, qui ob falſi crimen exulat reuerti nequibit, quoniã iure cõmuni generali abolitione de his actum nõ uidetur*[c]. *Itẽ lex: Qui cuiuſq; poſſeſſionẽ intrare uel apprehẽdere auſus fuerit ſoluat pœnã, non uidebũtur in eam uindemiatores, fœniſecæ, meſſores, huiuſmodiq; artifices commiſiſſe*[d], *qui alieno iuſſu ingreſſi ſunt, ſed autor ſolus plectetur. Item lex: Qui ſibi debitũ æs decennio non exegerit tempore excluſus eſto: qui agere, ſuumq; ius petere non potuit, legis præſcriptione non ſubmouebitur*[e].

y l. ij. C. de noxa.

z l. vt gradatim. § .j. de mun.

a l. q teſtamẽto. de teſta.

b l. genero. de his qui not.

c l. Lucius. ad S.C. Turp.

d glo. l. in rẽ. §. tignũ. de rei vend.

e l. fi. ĩ fin. C. de ann exc.

Item

Item lex: *Hæres hæreditarijs creditoribus ſolidum ſoluat: intelligetur niſi inuentarium confecerit*[f]. *Rurſus lex:* In*ſtrumenta publica etiam miſſo in neruũ carcereq; debito re executionẽ habeãt: nõ cẽſebitur prouidiſſe quo minus cedere bonis addictus poßit*[g]. Itẽ lex: *Victus uictori cenſeatur in expenſis condẽnatus, intelligit* Ful.[h] *niſi iuſtam cauſam litigãdi habuerit.* Lex ait: *Vxore præmortua maritus lucretur dotẽ, intelligitur ſaluoiure liberorũ prioris matrimonij, nõ enim per hanc tam generalẽ uerborũ formulã cenſeri debet illis quicquã dãni illatũ*[i]. Sed quid *ſi lucro ex ea lege facto maritus ad ſecũdas nuptias trãſierit, an huiuſmodi lucrũ filijs quos ex priore uxore ſuſtulit reſeruare tenebitur? & licet generalitas legis aliud ſuadeat, tamẽ receptius eſt reſeruari debere*[k]*: niſi cõſtet non contẽplatione matrimonij aut filiorũ ita à lege conſtitutum*[l], *ſed potius ut ſpe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; ſtatutis deprehendi poteſt.* Lex ait: Omnia inſtrumẽta *inſinuentur, ſi id factum nõ fuerit nullius ſint momẽti: non cõprehendet inſtrumẽta dotiũ, cum ſpeciali dotis fauore iure ueteri inſinuatio in his ſublata ſit*[m]. Lex mandat *ſtari iuramento eius qui damnũ paſſus ſit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam uſq; ſummã iurari debeat*[n]. Lex inquit: Homicida *quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: reſtringitur ſi dolo tamẽ occiderit.* Lex enim Cor*nelia, quæ in ſicarios eſt lata, nõ niſi in eũ qui dolo malo cædem patrauit locum habet*[o]. Lex ait: *Suſpectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & perſiſtat, quia lex antiqua non ueniſſe eum in*

f l.fi.C.de in. delib.

g Bal.l.j.C.q bo.ced.

h Fulg cõſ.5.

i Bario.l.hac edi.C.de ſe. nup.

k l. feminæ. C.eo.tit.

l Doc.authẽ.ſi qua.eo.tit.

m l.fi.C.de iure dot

n Ang.l.vide amus.§.de ferre. de in lit. iur.

o l.ſ.l.ĩ actionibus.de in lit iur.

Latinum non eſſe pro defendere arbitratur, cum tamen hoc ſignificatu apud Trãquillum in Auguſto reperiatur. Fuere *&* qui poßibile uocem probam non arbitrarentur, *&* Græca mallent uti: ut Cicero Epiſt. *fam.* lib. ix. Me περὶ δυνατῶν *ſcito ſecundum* Diodorum *iudicare.* Et Iu*lianus*[n]: *Quia conditio* ἀδύνατη *id eſt impoßibilis, pro non ſcripta habetur.* Sed *tamen aliorum Iuriſconſultorũ autoritas obtinuit, ut Latinè ciuitati reddita hæc dictio cenſeatur.* De *etymologia uero & alluſione ita demum proprietatem uocabulorum cognoſci proditum eſt, ſi definitioni non aduerſarentur, qua de re inferius loco ſuo à nobis tractatum eſt*[o]. *Definitio autem in iure omnis periculoſa eſt: rarum eſt enim ut non ſubuerti poßit.* Quapropter *cum definitio ſit proprie & breuiter comprehenſa rerum ſubſtantiæ enarratio, quæ genere, ſpecie, proprijs, & differentibus (ut inquit* Quintil. *conſtat, non fermè multas huiuſmodi in iure reperies.* Sed *haſce ſubtilitates* Iureconſulti Dialecticis *reliquerunt, ipſiq́; ſatis habuerunt, ſi ſubſtantiã rei ex cõmuni regula deſcriberent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod à nobis* Parado*xorum* v i. *lib. tractatum eſt.* Quandoq; *ſatis duxerunt, ſi genus et differentias ſolũ apponerent, quod in doli mali definitione cernere eſt*[p]. Quãdoq; *ex modo per quem res introducta eſt eam deſcripſerunt, ut in ſeruitute, et in ſtipulatione apparet.* Quandoq; *ab ipſo effectu, ut cũ appellationem definierunt eſſe primæ ſententiæ quæ in pẽdenti ſit reſcißionẽ.* Quandoq; *& tales definitiones retulerunt quæ non niſi improprie acceptis uerbis defendi poßint,* Quod Decius *annotauit,*[q] *et ipſe in recẽtiorũ definititionibus*

n l. in oĩbus. de leg. j.

o l. tabernæ. infra eod.

p l j.de dolo.

q Dec. in rub. extra de ꝓba.

*nibus uerum eſſe fateor, non in his quas ueteres tradide-
runt.* EXPLICITO *articulo quæ uerborum ſit proprie-
tas, & quomodo cognoſcatur, uidendum eſt, quemadmo-
dum ea ſignificatio accipienda ſit. Et ab omnibus traditũ
eſt in quacunq; materia, etiã ſi pœnã irroget, eatenus uer
ba generaliter capi, quatenus ſermonis proprietas ferre
poteſt*[r]*, niſi aliã loquẽtis mentẽ conijciamus: ea mens indi* r d.l.cum lege
*ſpoſitione legis facilius dignoſcitur, quàm in hominũ uer
bis. Cuius rei illa eſt cauſa, quòd lex ſemper de ratione le-
gis certa eſt, facileq; quæ nã illa ſit aſſequitur: at hominũ
incertos animi motus diſcernere nemo poſſit: unde & ple
runtq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationem
aſſumere, quàm in cõtractibus uel teſtamẽtis fieri ſoleat:
quod infrà lib. II. diſſeremus. Oritur tamen plerũq; am-
biguitas, cum de ratione legis non conſtat, in qua re illud
ſciendum eſt, ſi ratio in lege expreſſa ſit, ex ea & augeri
& minui deciſionẽ: quoniã leges nõ tã in uerborũ forma
quàm in ratione cõſiſtunt*[s]*. Si uero nõ ſit expreſſa, ſed uni* s l.ſcire de ll. t gl.l.quãuis. C.de fideic.
ca tantum reddi probabiliter poſſit[t]*, idem cenſendum.
Quapropter ſi in municipio lege ſucceſſionis exiſtenti-
bus maſculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ra
tione, id eſt ſolo agnatorũ fauore, id introductũ eſſe etiã
aduerſus Bart. ſententiã receptius eſt*[u]*, ab huiuſmodi ra-* u in.l.§.C.de adult.
*tione & lex reſtringetur, & extendetur. Quod ſi duabus
rationibus quid conſtitutum appareat, ſolet dici, altera
ſublata, ſuſtineri nihilo minus generalitatem legis*[x]*:* x §.affinitatis. Inſtitut. de nupt.
*quod utiq; et nobis uidetur, dum ſingulæ rationes effica-
ces ſint, & ſufficiant, alioquin quod ex duabus cauſis in-
troductum eſt, altera ceſſante extinguitur, cũ duo uincu-*

la arctius

la arctius legent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ proſequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait [y]: Duplex enim hic eſt ratio, nempe quia plura hæc cenſentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram ceſſare, quia unicum eſt factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta ſolum agatur, certe his caſibus dominus pro uno ſolidum ſoluens, cæteros liberat [z]. Neceſſario igitur ut legis diſpoſitio ſuſtineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali deciſioni ſufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio ſupereſſe uideatur, ſuſtineatur tamen deciſio [a]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promiſit, partem ſoluendo non liberatur. Finge is promiſſor deceſſit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præſtando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex XII. tab. obligationem diuiſit: non igitur tanta eſt ratio in hærede ſicut in principali, & tamen proditum eſt nec hæredem liberari, ne in diuerſo homine contingat ſolutionem fieri. Quid ſi de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri poſſe aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. Pluribus rationibus motum magis præſumit [b]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis conſiſtere arbitror: nam ſi una tantum probabilis ſit, potius credendum eſt illi adhæſiſſe legislatorem. Quapropter in ſtatutis filiam dotatam excludētibus etiā de ea actum intelligetur, cui in teſtamento patris dos aſſignata ſit [c], excludeturq́; fauore agnatio

y l. ſi famil. de iur. om. iud.

z l. illud. ad. l. Aquil.

a Socy. l. §. ſ. ex his. de verb. obli.

b Saly. l. ſi ſeruí. C. de noxal.

c Bar. ſ. tirio genero. de cond. & de.

agnationis, quæ ſola probabilis eſt huius ſtatuti ratio, & quã uidemus etiã Iureconſultis ipſis quandoq; præ oculis fuiſſe[d]*. Sed quid ſi ratio legũ correcta ſit, an legẽ quoq; correctã dicemus? et Accurſius corrigi exiſtimauit*[e]*: qua propter cũ hodie lex noua etiã cognatos in ſucceßione cũ agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, eaſq; cõſtitutiones corrigere, quibus agnatis ſolis tutela defertur: quod accipiendũ cũ ratio legis huiuſmodi eſt, ut decißioni ſit cõiuncta*[f]*, ita ut altera ab altera proximè depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulſiua correcta, adhuc lex uiget*[g]*. Idem dicendũ cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, ſed aliquo caſu tantum*[h]*: nã & in illo quoq; ſeruãda eſt lex, donec cõtraria cõſtitutione abrogetur*[i]*. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta ſufficiãt, ex quibus ea poteſt colligi cõcluſio. Quãuis lex generaliter loquatur, reſtringendũ tamẽ, ut ceſſante ratione & ipſa ceſſet*[k]*. Cũ enim ratio ſit anima, uigorq; ipſius legis, non uidetur legislator id ſenſiſſe quod ratione careat, etiã ſi uerborum generalitas prima facie aliter ſuadeat. Nõ procedit tamẽ id pronuntiatũ quibuſdã caſibus. Primus, cũ id agitur ne quis lucro priuetur, nõ quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnũ faciat, potius ab huiuſmodi lucro arceri aliquẽ patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idq; Bar. ſenſit*[l]*. Exempli cauſa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiũ fecit, lege Iul. prohibetur ſeruos intra LX. diem manumittere, ne quæſtioni ſubducantur: quid ergo ſi ſeruus extra miniſterium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur poſ-*

ſe, quod

d ſ. cæterũ. in ſtitu. de le. agn. ſuc.
e glo. l. j. de legit. tut.
f c. miramur. de ſer. ord.
g l. j. in princ. de cad. tol.
h Aret. l. ij. de vulg.
i c. a multis. de ætate & qual.
k l. adigere. ſ. quãuis. de iur. pat.
l d. l. omnes. pop.

ſe quòd hic ratio legis ceſſet, cùm nihil de adulterio ipſe ſciat, qui abſens fuit. Vlpia. tamẽ negat [m], quãuis enim id perquam durũ ſit, tamẽ lex ita ſcripta eſt. Interpretantur igitur doctores hoc ita eſſe, quia ſeruus de lucro captãdo agit, nẽpe libertate acquirẽda. Vnde cõſequẽter propoſitam ſpeciẽ ſic finiũt. Lex eſt in municipio, quicũq; in palatio ſanguinem fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cucurbitula, uel ſecta uena ægrũ in palatio adiuuit, in pœnam legis incidere exiſtimant, cũ de lucri priuatione tractetur, quod ſecus eſſet, ſi de damno uitãdo ageretur. Sed hoc ego planè ridiculũ arbitror. Quis enim exiſtimet uoluiſſe legislatorẽ medicã manũ, quæ præmio potius inuitanda erat, nulla penitus pœna afficere? & eã legẽ nõ coarctet ex ſubiecta materia, ut de ea ſanguinis fuſione intelligatur, quæ in ſpeciem uel leuis delicti cadat? meritò itaq; fuerũt ex recentioribus qui hãc deciſionẽ repprobarent [n]. Nec me illud exemplũ legis Iuliæ mouet, quoniam in eo ſeruo nõ omnino ceſſat ratio legis, cum tametſi abſens, potuerit aliquid ex cõſeruis intelligere, uel de priore dominæ uita atteſtari. deq; eius moribus, & priſtina inſtitutione: quæ argumẽta, quãuis paulo remotius à certæ rei cognitione abſint, in hocq; legis durities uerſetur, tamen omnino aliena dici non poſſunt, & maxime in ſeruis, quorũ ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerũt, præſertim cùm nec damnum libertatis eis inferatur, ſed differatur potius, cùm poſt ſexageſimum diem nulla ſit prohibitio. Extat C. Caßij Iureconſulti apud Cornelium Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. conſultum Syllanianum defendit, ſuadetq; ſeruos cæſo domino ulti

m l. proſpexit. qui & a quibus ma.

n Saly. Alex. Felyn.

ultimo ſupplicio afficiendos, etiã ſi dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta conquirere in eo quod à ſapientioribus deliberatum eſt. Sed & ſi nunc primum ſtatuendum haberemus, creditis'ne ſeruum interficiendi domini animum inſumpſiſſe, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè cõſilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias tranſiret? cubiculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret omnibus neſcijs? multa ſceleris indicia præueniunt, ſerui ſi prodent, poßumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios, poſtremo ſi pereundum ſit non inulti inter nocentes agere, & quæ ſequuntur. Hoc igitur *& in propoſito quoq; legis* Iuliæ *exemplo dicendum eſt. Secundus caſus eſt: Cum lex uerbis geminatis præter uniuerſalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non ſunt, & conſequenter in quibus ratio legis aliquo modo ceſſat, lex adhuc obſeruatur. Quapropter ſi ſtatutum ſit ut quicunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non diſtinguemus dolo an culpa necauerit, in ſui tutelam uel ne, & ita Salyc. ſenſit*[o]. Idem *quando ſola dictio uniuerſalis adeſt, & ſuper actu iam cõceſſo diſponitur: tunc enim non reſtringimus ad idoneos, ne aliâs diſpoſitio eſſet ſuperflua: ut cum* Iuriſconſultus *dixit, nuntiationem omnibus diebus fieri poſſe*[p], *intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nuntiatio permitteretur.* Idem *etiam ſi de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinent, tractetur. Quapropter ſi ſeruus necem domini ultus fuerit, ex Senatuſconſulto libertatem acquirit, tametſi aliâs ad libertatem peruenire*

o Saly .l.ij. C. de noxa.

p l.j.§. nunciatio de ope. no. nuntia.

q l.iii.§.veru. ad Syll. *prohibeatur*[q]. *Atq; hæc communiter recepta ſunt, & in his locum ſibi uendicant, quæ iure ciuili non ſatis admitterentur. Quod ſi impedimẽtum iure naturali uel gentium ſit, tunc ſemper lex quibuſcũq; uerbis cõcepta ſit reſtringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittẽdo dotem (inquit lex*[r]*) omnes cuiuſcũq; ſexus conditioniſq; ſint obligantur: reſtringitur dummodo ætate ſint idonei, quia aliàs naturale impedimentũ obſtaret. Quapropter ſupraſcripta lege homicidam puniente, putauerim in eũ non animaduerti, qui in ſui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permiſſum eſt, nec in hoc Salyceti ſententiam ſequor. Tertius caſus eſt, quoties lex aliquid ꝓ forma obſeruari conſtituit certa ex ratione, nam ea ceſſante adhuc abſeruãda eſt forma, aliàs perperam agitur. Quapropter ſi minor fundũ ſterilem abſq; prætoris autoritate uendat, uenditio eſt nulla*[s]*. Sic eccleſia etiam ſi utiliter & ex re ſua diſtrahat, tamen contractus eſt nullus, niſi forma à lege in huiſmodi alienationibus requiſita ſeruetur*[t]*, Cuius rei hæc eſt ratio, quòd ea quæ ad rigorem iuris conſeruandũ conſtituta ſunt, ad unguem obſeruari debent, nec aduerſus eorum omiſsionem cuiquam ſuccurritur*[u]*. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Caßius apud Tacitum) omne magnũ exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur: nam & fuſo exercitu, cũ decimus quiſq; fuſte feritur, etiam ſtrenui ſortiuntur. Putauerim tamen ſi ea forma non publico, ſed priuato tantum fauore introducta ſit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris ſine decreto tranſigi non poßit, ſi tamen tranſactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam*

eam

r l.promittendo. de iure dotium.

s l.ſi fundus. de reb. eo.

t ca.j. de reb. eccle. in. 6.

u Bal. l. iuris. C. q admit.

eam tranſactionem prætor habet[x]. Idem credēdum cum ratio formæ correcta eſt, quocirca quãuis nepotē ex filio emancipato pater in teſtamento inſtituere uel exhæredē facere cogeretur[y], idq́; pro forma traditum eſſet, tamen hodie impune præteribit[z], cum ratio legis ſit correcta, quoniam emancipationis patriæq́; poteſtatis differentia nouiſſime ſublata eſt. Exceptis igitur iſtis caſibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis ceſſante ratione reſtringatur, cuius alioquot exēpla proponemus. Lex mandat fratres filiosq́; eorum, qui principem occiderint ad ſupplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias excercebat, idq́; Decius reſpondit[a]: hæc enim lex etiam proximos gladio inſequitur, ut hoc terrore dum ſuorum ſaluti proſpiciunt, Tyrannicidæ abſterreantur, ueriſimile autem non eſt quenq̃ eius ſaluti uoluiſſe conſultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui ſanguinem in palatio fecerit centum ſolidis mulctari, non continebitur chirurgus ut dixit, neque tōſor, qui nouacula ſumma cutem inciderit. Lex conſtituit quencunq́; cuiſuis conditionis teſtari poſſe[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furioſus nec pupillus poterunt teſtari. Lex ait, contra inſtrumentum uel ſententiam nulla exceptio admittatur, non cenſetur reieciſſe niſi friuolas exceptiones[c], ne aliâs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem ſoluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quanuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non niſi ſpeciali iuſſione demandari ſolent[d].

x l. cum hi. §. eã de trãſa.
y l. inter cæteras de liber. & poſthu.
z Barto. §. & quid ſi tantum.
a Conſili. 60.
b l. ſ. C. de ſacroſ. eccle.
c l. ea nobis. C. de adul.
d c. q ad agen. de procur. in. 6.

Lex in ſucceßione agnatos cognatis præfert, intelligetur de agnatis maſculis, cũ appareat ita fauore agnationis cõſtitutum, quæ licet in fœminis ſit, tamẽ cũ eis extinguitur Lex ſtantibus maſculis fœminas excludit, intelligitur ſi maſculi uelint uel poßint ſuccedere, alioqui non obſtabunt fœminis. Dat *præmium exulem capiẽti, intelligitur & eum magiſtratibus exhibenti, alioqui fruſtra diceretur captus: & hæc quidem exempla ſufficiant.* Reſtringitur *autem diſpoſitio legis plerũq;, nõ quòd eius ratio penitus ceſſet, ſed quòd alia contraria ratio id ſuadeat, quæ efficatior ſit. cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quoruncunq; caſuum rationes omnes perſpicere, & eis ceu in trutina poſitis perſcrutari quæ præualeant, quod ego ſupra humanas uires eſſe arbitror.* Meritò *igitur inſigniores tantummodo frequentioresq; aliquos modos referemus, unde ad alios, ſi qui occurrent, diſcernendos uia ſtudioſis patere poßit.* Et *in primis freques is eſt modus cum interpretatione diſpoſitio reſtringitur, ea ratione quòd uerba debeant ciuiliter, & ſecũdum ius interpretari.* In *qua re duplex eſt tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum diſpoſitionibus.* Primo *ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula eſt:* Vniuſcuiuſq; *uerba ſiue in contractibus, ſiue in teſtamẽtis, ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniam quilibet ſecũdum leges ſiue* Quiritium, *ſiue municipales agere uoluiſſe præſumitur* [c]. Id *pronuntiatum quatuor ſectiones recipit.* Prima *eſt, cum diſpoſitioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur, tũc ſtamus*

a l. quidã. de verb. obli.

ſtamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborũ pro‑
prietati ſuccumbit. Et ideo fideicommiſſo, ſi uterq; hære‑
dum ſine liberis deceſſerit, fœminæ relicto, priore cum
maſculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis
partem ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali exiſtẽ
tibus maſculis fœminæ excluderentur, fideicommiſſo lo‑
cus non eſſet[f]: quoniam fœmina hic ex præſumpta mente
aduerſus uim uerborũ admittitur quæ præſumptio pro‑
pter legem ceſſat, uidetur enim ex legis ſuæ ſententia te‑
ſtator noluiſſe fœminas ſtantibus maſculis admitti: atq;
ita communiter traditũ eſt. Eadem ratione propter ean‑
dem municipij legem receptum eſt, ſi pater filios ſuos in‑
ſtituat, de maſculis tantum intelligi[g]: quanuis enim ap‑
pellatione filiorum etiam fœminæ contineãtur, id non ex
ſermonis proprietate, ſed per interpretationem ex præ‑
ſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per con
iecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate uerborum non
recedimus. Et ideo quidam duobus filijs inſtitutis, cum
fidei commiſiſſet uter eorum ſine filijs decederet, ut ſu‑
perſtiti reſtitueret: eũ qui relicta filia deceſſerat, reſpon‑
dit Dynus ad reſtitutionem teneri[h]: quoniam appellatio
ne filij hoc caſu propter legem municipij non compren‑
deretur fœmina. Quæ ſententia nobis quoq; placet, maxi
me ſi appareret teſtatorem etiam propriam filiam exclu
ſiſſe, ut maſculos tantum inſtitueret[i]. Secunda ſectio eſt:
Quoties ſermonis proprietas repugnat, ad eam potius
attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum
arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hære‑
des inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam uo‑

f Barto. l. hæredes. §. cũ ita. ad Tre.

g Bal. in c. l. tres fratres. de pact.

h Fel. c. ius generale. j. di.

i Paul. conſ. 410. caſus iſte frequẽ.

caſſe creditur[k], *quanuis ex diſpoſitione legis in succeſſione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adſit pater filios & filias inſtituerit, receptius eſt ſimul mares & fœminas admitti: quod Pau. Caſtrēſis, & Socy. probat*[l]. *Tametſi Ancharamus*[m] *prius maſculos, deinde eis nō exiſtentibus, fœminas iuxta legis ſeriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantu, tunc aliter ſtatuendum eſſet. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam inſtitutiōis neceſſitas hoc ſuaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo inſtuente*[n]. *Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cū quo contrahitur, & quæ ſui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cū quis fundum emphyteuticum ſibi & filijs ſtipulatur, nam exiſtente huiuſmodi lege, quæ mares in ſucceſſione fœminis præferat, etiam, ſi pater ſibi & filijs maſculis & fœminis ſtipulatus ſit, admittētur tamen prius maſculi*[o], *quoniam pater filijs ſtipulando cenſetur uti hæredibus ſtipulatus: at ex lege hæredes ſoli ſunt maſculi. Tertia diſtinctionis ſpecies eſt, cū uerba generaliter concepta ſunt, num fiat reſtrictio, & intentio à lege reguletur? Qui caſus maxime ad rem præſentem pertinet, & hic non modica eſt dubietas: uiderentur enim reſtringēda, idq; Antonius Butrius ſenſit*[p], *dum uocatis à teſtatore per fideicōmiſſum proximioribus deſcendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cōtinēt, ipſe reſpondit, ſolos mares admitti propter ſupraſcriptā municipum legem: nam & ſi lex ſcripta ſit, uxore ſine liberis decedēte maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater*

k c. raynutius de teſta.

l l. in his. de cōdi. & de monſtra.

m Ancha. di. l. tres fratres.

n l. gallus. de lib. & poſt.

o Bar. l. vt iuris. §. vt liberi. de op. li.

p But. cōſ. ij. de conſtit.

pater qui à marito ſimpliciter ſtipulatus ſit dotem red- di, de dimidia ſolum intelligetur egiſſe: idq; Raynu. pro bauit & plerique alij. Eodem confert quod conſtitu- tum eſt hæredem qui legata ſoluere generaliter pro- miſit, cauitq; intelligi deducta Falcidiæ legis parte pro- miſiſſe, non integra[r]: uiden' igitur propter diſpoſitio nem legis, generalem promißionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc ca ſu recedendum: quod enim de toto dictum eſt, non po- teſt ad partem reſtringi, citra manifeſtam ſtipulatoris iniuriam, niſi quando uerba ad ius expreſsè relata fuiſ- ſent, ut quia eam dotis reſtitutionem tibi facerē pro- miſiſſem, quæ iure facienda eſſet[s], idem quando uerba eiuſmodi ſunt. ut ad ius referantur, qualia ſunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores deſcendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine ſuccedant, quo ex lege admittun- tur. In promißone uero legatorum ideo ſubauditur, ſalua Falcidiæ portione, quia cum eiuſmodi ſponſio iuſ- ſu legis fiat, non eſt ueriſimile neceſſariò promitten- tem uelle ius ſuum donare: ſi tamen ex natura con- tractus quicquam actum creditur, non eſt dubium ex ea fieri reſtrictionem. Vnde ſi locator conductorem intra quinquennium non eijcere promiſit, intelligitur conductore penſionem ſoluente[t]: natura enim contra- ctus etiam proprietati uerborum præpollet[u].

q l. poſt doté. in. 4. lectu. ſol mat.

r l. ſi. C. ad. l. Falc.

ſ gl. l. ſi prior ſol. mat.

t l. quæro. ff. loca.

u l. inſulam. de præſ. verb.

Quarta ſpecies eſt, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, ſed caſus eſt omiſſus, & tunc non eſt dubium ad diſpoſitionem legis referri. Vnde qui promittit

ſoluere centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundũ morem patriæ cõduxiſſe: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debẽtur. Et generaliter uerũ *eſt quod Baldus ſcripſit*[x], *qui aliquam actionẽ orditur, is legi de ea uerba facienti ſe adſtrinxiſſe uideri debet.*

x Bal.l.ſi duo de acq.hęr.

SEQVENS *tractatus de plebiſcito municipali, quando iuxta antiquiores leges reſtringi debeat, & regula eſt, debere, quoniam ſtatuta ſecũdum ius commune interpretationem accipiunt*[y]. *Et quoties ſtatutum de aliqua re, perſona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris communis diſpoſitione intelligitur*[z]. *Qua ratione ſi lex uel ſtatutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, reſpectu cuiuſcunq; alterius impedimenti aptitudinẽ præſumemus*[a]. *Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta niſi intra mẽſem apud cenſorẽ inſinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ is terminus nõ niſi à die ſciẽtiæ iure cõmuni labatur*[b]. *Rurſus lex. Exules, & quicunq; ſolũ uerterunt impune reuertãtur, qui ob falſi crimen exulat reuerti nequibit, quoniã iure cõmuni generali abolitione de his actum nõ uidetur*[c]. *Itẽ lex: Qui cuiuſq; poſſeſſionẽ intrare uel apprehẽdere auſus fuerit ſoluat pœnã, non uidebũtur in eam uindemiatores, fœniſecæ, meſſores, huiuſmodiq; artifices commiſiſſe*[d], *qui alieno iuſſu ingreſſi ſunt, ſed autor ſolus plectetur. Item lex: Qui ſibi debitũ æs decennio non exegerit tempore excluſus eſto: qui agere, ſuumq; ius petere non potuit, legis præſcriptione non ſubmouebitur*[e].

y l.ij.C.de noxa.
z l.vt gradatim.§.j.de mun.
a l.q teſtamẽto.de teſta.
b l.genero.de his qui not.
c l.Lucius.ad S.C.Turp.
d glo.l.in rẽ.§.tignũ.de rei vend.
e l.fi.ĩ fin.C.de ann exc.

Item

Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus ſolidum ſoluat: intelligetur niſi inuentarium confecerit[f]. *Rurſus lex:* In*ſtrumenta publica etiam miſſo in neruū carcerēq; debito re executionē habeāt: nō cēſebitur prouidiſſe quo minus cedere bonis addictus poßit*[g]. *Itē lex: Victus uictori cenſeatur in expenſis condēnatus, intelligit* Ful.[h] *niſi iuſtam cauſam litigādi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus lucretur dotē, intelligitur ſaluoiure liberorū prioris matrimonij, nō enim per hanc tam generalē uerborū formulā cenſeri debet illis quicquā dāni illatū*[i]. *Sed quid ſi lucro ex ea lege facto maritus ad ſecūdas nuptias trāſierit, an huiuſmodi lucrū filijs quos ex priore uxore ſuſtulit reſeruare tenebitur? & licet generalitas legis aliud ſuadeat, tamē receptius eſt reſeruari debere*[k]*: niſi cōſtet non contēplatione matrimonij aut filiorū ita à lege conſtitutum*[l]*, ſed potius ut ſpe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; ſtatutis deprehendi poteſt. Lex ait: Omnia inſtrumēta inſinuentur, ſi id factum nō fuerit nullius ſint momēti: non cōprehendet inſtrumēta dotiū, cum ſpeciali dotis fauore iure ueteri inſinuatio in his ſublata ſit*[m]. *Lex mandat ſtari iuramento eius qui damnū paſſus ſit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam uſq; ſummā iurari debeat*[n]. *Lex inquit:* Homicida *quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: reſtringitur ſi dolo tamē occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in ſicarios eſt lata, nō niſi in eū qui dolo malo cædem patrauit locum habet*[o]. *Lex ait: Suſpectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & perſiſtat, quia lex antiqua non ueniſſe eum in*

f l.fi.C.de iu. delib.

g Bal.l.j.C.q bo.ced.

h Fulg cōſ.5.

i Barto.l.hac edi.C.de ſe. nup.

k l. fœminæ. C.eo.tit.

l Doc.authē.ſi qua.eo.tit.

m l.fi.C.de iure dot

n Ang.l.videamus.§.de ferre.de in lit.ur.

o Iaſ.l.ī actionibus.de in lit iur.

p c.j. de iud. *terpretatur qui nõ præſtitit*[p]*.Lex inquit: Prætor cõtro-uerſias arbitratu Iureconſulti communi partium cõſenſu electi definiat: intelligetur de cõtrouerſijs, in quibus pro-babilis ſit ambiguitas: claras enim ipſe nemine conſulto*

q l ille. §. j. de leg. iij. *decidet*[q]*.Lex, Prætor agnatos ad compromiſſum cogat, intelligitur ſi aliqui litigatorum petierint: nec enim non*

r l. j. §. fin. de iur. delib. *petenti ſe prætor exhibet*[r]*, quod & in ea lege pluries re ſponſum eſt, quæ alienigenã ſatiſdare iubet, intelligitur*

ſ l peto. §. fin. de leg. ij. *enim ſi cautio petita fuerit*[ſ]*.Lex: Terraconenſis rex im-mobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cũ de hoc caſu lex*

t Authẽt. res quæ. C. cõ. de leg. *communis actũ nõ fuiſſe exiſtimet*[t]*.Lex: Debitor ſolue-re nõ teneatur niſi reſtituta ſibi ſyngrapha non compre-hendetur qui ſyngrapham amiſiſſe iurauerit, dum acce-*

u l. fi. C. de fi. inſtru. *ptilatione uel antapocha liberare debitorẽ ſit paratus*[u]*. Lex: Quiſquis triticum uel uinum extra territorium ad-uexerit plectatur: qui nõ in territorio ſed aliunde acce-*

x l. cætera. §. ſed ſi quis. de leg. j. *ptum aduehat nõ punictur*[x]*: qui item uinum guſtus cau ſa abſportauerit impune fecerit*[y]*; quod & in eo qui uſus*

y l. j. C. quæ res exp. *ſui cauſa abſportet reſponſum eſt. Lex: Negotiatorũ co-dicibus integra præſtetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his quibus pater debet, conueniri poſſint: intelligitur ſi pa-*

z Bal. l. de q̃-bus. de ll. *tris hæredes eſſe uoluerint; idq; Bal. probat*[z]*. Lex: Mu-lier abſq; cõſenſu agnati cõtrahere uel donare nequeat, poterit eccleſiæ donare, & alio modo in piam cauſam*

a Bal. l. generali. C. de ſa-croſan. ecc. *transferre*[a]*, Lex: In grauibus delictis triumuiri capita-les liberè inquirant: non poterunt tamen niſi præcedente*

b c. j. de offic. ord. *fama, uel legitimis indicijs*[b]*.Lex: Ob contumaciam exul*

poſſit

poſsit impune occidi[c]*, aliquis eum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant, reſponſum eſt legem prohibentem arma deferre, ſibi locum non uendicare, cũ quis fert ut talem occidat*[d]*, quod utiq; faterer, ſi exulem lex ceu hoſtem publicum iuberet occidi: ſed aliud eſt iubere fieri, aliud pœna facientem liberare.* Lex: Mortuo *ſuccedant proximi conſanguinei paterni, deceſsit aliquis relicto cõ ſanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti ſolũ cenſuit, exemplo Iuſtinianæ conſtitutionis*[e] *: Mihi uidetur uinculum paternum in ſtatuentium conſideratione ſolũ fuiſſe, quapropter non temere à uerbis legis recederem.* Lex: *Mulier dotata non ſuccedat, intelligetur ipſi, qui dotem dedit, idq; de ſuo*[f]*. Quid ſi negat nubere, & mauult caſta uiuere? Reſpondeo, non ideo magis ſuccedet*[g]*, cum per eam ſtet quo minus dotata dicatur*[h]*. Quid ſi qui dotem dedit ſtipulatus fuerat eam ſibi reddi? & cum appareat propter dotem eam excludi, ſuccedet, niſi hæredes mulieri ipſi ſtipulationem remittant*[i]*. Quid ſi minimam dotem conſequuta ſit? reſpondeo nihil refert, cum agere poſsit ut congua aſsignetur*[k]*.* Lex: *Nepos auo materno quantum ſit reſpectu legitimæ ſuccedat, niſi quando eius hæreditati renunciatum ſit, reſpondi ſecundum ius commune intelligi*[l]*, & ideo ſi uiuo patre mater deceſſerit, eius renuntiatio filijs non oberit.* Lex: *Publico documento debitor, ſoluat nulla exceptione obſtante: poterit nihilominus obijci illud non eſſe publicum inſtrumentum*[m] *, actorem pugnantia inuicem dicere,*

c l. ſi cui. de ſeruit.
d Nel. in tra. in .3. temp.
e Auth. ſtacq. C. cõmu. de ſuc.
f Bal. l. j. C. de leg. hær.
g Bald. l. mater. C. de iure dot.
h Bal. l. pactũ. C. de col.
i Bald. l. ſi. C. de dot. pro.
k Dec. authẽ. prętere. colũ. ij. C. vn. de ui. et vx.
l Alexan. d. l. pactum.
m l. non putauis. §. non. quæuis. de con. tab.

cere, uel legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habe-re, quia pupillus, aut ſacer, abhommatuſq; eundem dolo malo petere, inſtrumentũ falſum eſſe, uel ſe non legitime citatum, uel ui aut metu contraxiſſe, uel ſimulatum, fœnebrem' ue contractum, uel iudicem incompetentem, uel ſe ſoluiſſe, idq; manifeſtum eſſe, uel incontinẽti probaturũ. Admittetur & exceptio ex cõtractu ueniens, ut ſi uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq; quælibet alia exceptio ex alio ipſius legis capite deſcendens[u]*, ſed hæc ſatis & ſuper. Quod diximus ſtatuta ſecũdum leges declarari, reſtringiq; quibuſdam caſibus, nõ procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla ſunt, ut commodè & citra manifeſtam cauillationem reſtringi non poſſint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni caſu lucretur dotẽ ſibi datam: durum eſſet reſtringere, ut ſaluũ ius filiorũ prioris matrimonij cenſeretur*[o]*. Idem ſi diceret, maritus decedente uxore ſine liberis communibus lucretur dotem: quorſum enim hîc mentio liberorum communium, niſi ut qui cõmunes nõ ſunt reijciãtur? Nam & receptiſſimum eſt, ſi ſtatutum aliter nihil operaretur, ſecundum leges non reſtringi. Quo fit, ut ſi conſtitutum ſit, poſſe reum perſonaliter, uel ad domum citari, arbitrio actoris permiſſum, utrum malit intelligamus nec diſtinguatur perſona reperiri poßit, uel ne, cum hac diſtinctione admiſſa, nihil iuri communi adderetur, ſed ſuperfluum eſſet*[p]*. Nam & ſi uictum uictori in expenſis condemnari iubeat, intelligemus etiam ſi iuſtam cauſam litigandi uictus habuerit, ne aliâs fruſtra ita conſtitutum ſit*[q]*: nec ulla iniquitas ſubeſt*[r]*,*

cum

n Mod.c.a.ex parte.ij.de offic. dele.

o Roman. & Dec d.autẽ d.præterea.

p Bar.l.ſij.§.ij.de dã.iſe

q l.ſi quando. de leg.j.

r Iaſ.l.properandum.

cum uictor de damno uitãdo & ipſe agat, cui æquius eſt ſuccurri[f]. Eôdem pertinet quod Bar. Cenſuit, ſtatutum quo diſponitur ex præſcriptione dominiũ acquiri, de directo dominio intelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur[t]. Quo argumento, cum latis tribus ſententijs conformibus ſtatutũ non pateretur eas tanqnam nullas improbari, reſpondit Andr. Sicul.[u] hoc intelligendum etiam ſi euidenter id conſtare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiuſmodi ſublata ſit Aret. quoque[x] cum in ſtatuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari poſſe, etiam de eis intelligendum cenſuit, quæ aliâs iure ciuili per appellationem retractari potuiſſent. Generaliter quoq; proditum eſt, quoties in ſtatuto rei iure communi iam conceſſæ extenſio ponitur, nullam fieri reſtrictionem[y], quoniam hoc caſu proditum ſit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter ſi ſtatutum dicat, aduerſus ſentẽtiam nulla exceptio opponi poſſit, præter talẽ & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara ſunt, & ex quibus apertè oſtenditur noluiſſe legiſlatorem ius commune ſequi, quod à Baldo traditum[z] frequentius receptum eſt: ſeruanda enim lex eſt, tametſi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum eſt. Eandem ſententiam alia quoq; ratione idem Bald. in hac ſpecie ſequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in caſibus quibus feriæ iuris communis non ſeruantur, hæ quoq; ſeruari non debeant? & refert, inquit ille[a], an lex ſimpliciter indicat ferias, & intelligetur ſecundum ius commune, an uero procedat ulterius, quaſdamq; exceptiões inducat, & non

reſpi

f l. ſi ſerui. §. ſequitur. de verb. ob.

t Bar. l. iij. de vſucap.

u Barb. conſ. 18 in fi. j. li.

x Aret. conſ. 105.

y Bar. d. l. j. §. nũtiatio. de oper. no.

z l. ita nobis. C. de adu.

a in. l. j. §. fi. de fer.

reſpiciemus ius commune cum in caſibus non exceptis ſtandum ſit ſtatuto: quoniam regulam confirmat exceptio[b]*. Hanc ſententiam & ipſe ſequor, dum tamen ſciamus hoc caſu regulam ipſam latiorem ſignificationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæſtione. Lex Sacerdotij: Abſentes nec reſidentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deſeruientes: quid de eo qui proprio Epiſcopo obſequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi abſens non uidetur*[c]*, & ideo in regula ſtatuti non cenſetur comprehenſus. Iaſon tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipſe, cum regula ſtatuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio reſtringi: quandoquidem parum refert, ſi quæ incidenter dicũtur ſuperfluant, dum principale ocioſum non ſit*[d]*. His amplius annotandum, ſtatutorum generalia uerba ſecundum legem non reſtringi, cum ea iuris communis diſpoſitio, non tam effectum reſpicit, quàm formulam uerbalem, ut cum ſtatutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, exiſtimabitur ſufficere quoquo titulo relinquatur, etiam ſi non inſtitutionis iure pater reliquerit*[e]*, idq; uerum arbitror: quoniam non tanti eſt ratio quæ Iuſtinianum mouit (nempe quod titulus inſtitutionis ſit honorabilior) ut tam modica cauſa generalitas ſtatuti reſtringi mereatur. Nam etiam illud in confeſſo eſt, ex iuris communis extraordinarijs diſpoſitionibus ſtatuta non reſtringi, exempli cauſa: Lex iubet matrẽ ab agnatis excludi, nunquit à ſororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus eſt*[f]*? et traditum eſt nõ excludi, nec de eo uerba ſtatuti accipienda.*[g]

b l. tribunus. §. fi. de re milit.

c c. ad audientiã. de cle. non reſi.

d Iaſ. l. j. colũ. 16. de offici. eius.

e Bal. l. maximum. C. de lib. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Iaſ. l. omnes pop. in fi.

Qua ratione nec ab eo quidem iure reſtrictio ſumetur, quod maxime controuerſum ſit. Quapropter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipſius partem ſolum admitteret, reſpondi non eſſe prius deducendam à filijs ipſis legitimam, quàm id maxime controuerſi propter doctorum uarias opiniones iuris eſſet[h]*, cuius non eſt uériſimile rationem* (h Dec. conſil. 246.) *nullam habuiſſe decuriones. Baldus tamẽ alia ratione prædicto in ſtatuto legitimam quoquo titulo relinqui poſſe cenſuit, quòd uidelicet ſtatutum iuris correctoriam ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari conſtat, cum ſemper ius commune obſeruemus, præterquã in eo quod expreſſè cõſtat correctum: ex ſupradictis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uerſatur, ut legis municipalis rationem ſpectemus, & ex uériſimiliter conſtituamus, ex iure communi reſtringenda ſit, an id minus, & ideo in pleriſque locis ubi ſimpliciter conſtitutum eſt maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla reſtrictio, eo colore quod ratio ſtatuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent*[i]*, cum alioquin uiduæ propter legale*[k] *onus dotis inhærens uiros æquales facile non reperirent.* (i Cur. cõſ. 78.) (k d l. hac edi.) *Et ex his ſatis dilucidè explicauimus quibus caſibus ſtatuta à iure communi reſtringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate ſtatuti damnum indebitè pateretur, ſemper reſtrictionem ad ius commune faciendam. Ecce lex ſcripta eſt, inſtrumento à ſe facto nullus aduerſum eat, nec*

hæres

reſpiciemus ius commune cum in caſibus non exceptis ſtandum ſit ſtatuto: quoniam regulam confirmat exce- ptio[b]. Hanc ſententiam & ipſe ſequor, *dum tamen ſciamus hoc caſu regulam ipſam latiorem ſignificationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæſtione.* Lex Sacerdotij: Abſentes nec reſidentes *fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici* Romano *deſeruientes: quid de eo qui proprio* Epiſcopo *obſequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi abſens non uidetur*[c], *& ideo in regula ſtatuti non cenſetur comprehenſus.* Iaſon *tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipſe, cum regula ſtatuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio reſtringi: quandoquidem parum refert, ſi quæ incidenter dicũtur ſuperfluant, dum principale ocioſum non ſit*[d]. His amplius *annotandum, ſtatutorum generalia uerba ſecundum legem non reſtringi, cum ea iuris communis diſpoſitio, non tam effectum reſpicit, quàm formulam uerbalem, ut cum ſtatutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, exiſtimabitur ſufficere quoquo titulo relinquatur, etiam ſi non inſtitutionis iure pater reliquerit*[e], *idq́; uerum arbitror: quoniam non tanti eſt ratio quæ Iuſtinianum mouit (nempe quod titulus inſtitutionis ſit honorabilior) ut tam modica cauſa generalitas ſtatuti reſtringi mereatur. Nam etiam illud in confeſſo eſt, ex iuris communis extraordinarijs diſpoſitionibus ſtatuta non reſtringi, exempli cauſa: Lex iubet matrẽ ab agnatis excludi, nunquid à ſororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus eſt*[f]*? et traditum eſt nõ excludi, nec de eo uerba ſtatuti accipienda.*[g]

b l. tribunus. §. ſi. deteſt. milit.

c c. ad audientiã. de cle. non reſi.

d Iaſ. l. j. colũ. 16. de offici. eius.

e Bal. l. maximum. C. de l. b. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Iaſ. l. omnes pop. in ſi.

Qua ratione nec ab eo quidem iure reſtrictio ſumetur, quod maxime controuerſum ſit. Quapropter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipſius partem ſolum admitteret, reſpondi non eſſe prius deducendam à filijs ipſis legitimam, quàm id maxime controuerſi propter doctorum uarias opiniones iuris eſſet[h], cuius non eſt ueriſimile rationem nullam habuiſſe decuriones. Baldus tamẽ alia ratione prædicto in ſtatuto legitimam quoquo titulo relinqui poſſe cenſuit, quòd uidelicet ſtatutum iuris correctoriam ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari conſtat, cum ſemper ius commune obſeruemus, præterquã in eo quod expreſsè cõſtat correctum: ex ſupradictis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uerſatur, ut legis municipalis rationem ſpectemus, & ex ueriſimiliter conſtituamus, ex iure communi reſtringenda ſit, an id minus, & ideo in pleriſque locis ubi ſimpliciter conſtitutum eſt maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla reſtrictio, eo colore quod ratio ſtatuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent[i], cum alioquin uiduæ propter legale[k] onus dotis inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ex his ſatis dilucidè explicauimus quibus caſibus ſtatuta à iure communi reſtringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate ſtatuti damnum indebitè pateretur, ſemper reſtrictionem ad ius commune faciendam. Ecce lex ſcripta eſt, inſtrumento à ſe ficto nullus aduorſum eat, nec

hæres

h Dec. conſil. 246.

i Cor. cõſ. 78.

k d l. hac edi.

hæres quidem: non cenſebitur prohibitus hæres aduerſum ire qui inuentarium fecerit: quoniam iniquum eſſet de ſuo eum teneri, indebitéq; id damni ſubire, quamobrem ſit hæc interpretatio, ut lex huiuſmodi potius ſit eluſoria, quàm ut iniquitas ulla tolleretur[l]. *Nam generaliter fatendum eſt quamlibet diſpoſitionem in legibus, reſcriptis, teſtamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc ſolum, ſed alijs & ferè infinitis cauſis fiunt huiuſmodi reſtrictiones, quarum alia certa regula adſcribi non poteſt, niſi ut iudex ſemper rationem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obſeruari iubeat.* Duximus autem *ex innumeris aliquas cauſas deſcribi operæpretium fore, ut hac quoque in re ſtudioſorum laboribus conſuleremus.* Hæ *ut plurimum ex huiuſmodi prædicamentis conſiſtunt, perſona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malóue, iuſta excuſatione, de ſingulis igitur uidendum.* Et *in primis ex perſona propter excellentiam à regula generali recedi quandoque uidemus: quapropter lex*[m] *iudicibus mandans, ut ipſi ſententiam ſuam ex ſcripto pronuntient*[n], *in his ſibi locum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel epiſcopus.* Nam *& conſtitutum eſt in generali excommunicationis ſuſpenſionis'ue ſententia, qui pontificiæ ſunt dignitatis non comprehendi: plurima enim illuſtribus dignioribus'que huiuſmodi conceſſa ſunt, quæ inferioris gradus uiris non permittuntur.* Qui *dignitate illuſtri pollet, non niſi ex ſcripto in ius uocari poteſt*[o], *per procuratorem etiam in*

l l. ſi. ſ. in cõputatiõe. C de iur. deli.

m l. ſi. C. de ſenten. ex peri.

n c. vbi. de ſent. exc. i. 6.

o l. quoties. C. de dig.

cauſa

cauſſa criminali litigat[p]. *Qui cingulo militari decora= tur ex delicto ſuſpendi nequit, cum huiuſmodi pœna ſoli plebei afficiantur*[q]*: is etiam ſi aduerſus eum aliquid in= dicij emerſerit, quæſtioni ſubijci non debet*[r]. *Sic doctor uel medicus ob æs alienum, uel munus aliquod in carcerē detrudi non poteſt*[s]. *Sic lex mulierem compromitti pro= hibens, eam non comprehendet, quæ excellenti dignitate ſplendeat*[t]. *Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea po teſtas conceſſa nō uideatur, qua illuſtrem perſonam ſub= mouere poßit*[u]. *Vnde nec archiepiſcopi uicarius epiſco pum iudicabit, nec municipij poteſtas ius in ſenatorem dicet: quod ſi quis ius in illum decernendi habeat, miti= gare tamen pœnam tenebitur, eiuſq; honori quantum in ſe erit deferre*[x]. *Quod tamen in pœna corporali in= telligitur: nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeijs multantur*[y]. *Cæterū & ad hæc pertinere uidentur, quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: niſi tamen maioris dignita tis excellentia præpolleat, qui poſteriorē elegerit*[z]*: nam & in ſacerdotijs in ambiguo prior præſumitur, isq; cæ= teris præfertur, quem Romanus pontifex deſignarit*[a]. *Quod etiam aduerſus iam receptum in Canonicorū ordi nem extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatē illi cedet*[b]. *Propter excellentem quoq; ſcien= tiam à communibus iuris regulis recedimus; unde quāuis doctor extra patriā ſuā profitens ab onere tutelæ in pa= tria non ſit immunis, ſi tū ualde in diſciplina emineat, ex reſcripto diui Pij excuſabitur*[c]. *Sic ex delicto ad beſtias*

p l fina. C. de iniur.
q l deſertorē. §. pœna. de re mil.
r l. milites. C. de quæſt.
ſ l. ne quis. C. de adu. dl. iudic.
t c. dilectl. de arbi.
u c. j. in fin. de offi. ord. in ſexto.
x c. ij. de offi. delegati. in ſexto.
y l. properan. dum. §. ſin= autē. vterq; C. de iud.
z l. ij. de albi. ſcri.
a c. ſi a ſede. de præben. in ſexto.
b c. hi. q aut. co. t. t.
c l. ſed reprobari. §. am. plı[o]. de excuſ. tut.

damnatus propter ſingularem artificij ſcientiã ad præces populi ex indulgentia principis poterit ueniam conſequi[d]. Sic edictum prætoris minori xxv. annis reſtitutionẽ in integrum concedens, in minore ſummæ peritiæ, & perquã induſtrio, non obſeruabitur[e]. Sed an ipſo iure excellens ſcientia proſit, an uerò ſolum iuſtam principalis indulgentiæ cauſam præſtat? & puto principem adeundum, ſicut uidemus illegitimum abſq; Pontificis Romani diſpenſatione in epiſcopum eligi non poſſe, tametſi tali excellentia polleat[f]: quod & in eo conſtitutum eſt, qui duplex ſacerdotium propter doctrinæ ſummã peritiam poſtulat[g]: Standum enim in hoc quoq; regulæ eſt, niſi ſummus Pontifex eum exemerit: quantum tamen ſit reſpectu excuſationis à tutela aliud obſeruabitur, quoniam diui Pij reſcriptum in corpore iuris comprehẽſum eſt. Propter indolem quoque & ſpem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta ſunt; quapropter traditum eſt eos, qui optimi ſint ingenij poſſe ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri[h], tametſi adhuc non multum profecerint, ſi ſpes futuræ diligentiæ ſubſit. Cui non abſimile, legum candidatũ ſtudioſum & bonæ ſpei imperito doctori præferendum eſſe[i]: in quo tamen poteſt diſtingui, ut priuilegia doctoribus conceſſa eorũ perſonam reſpicientia indoctis non competant: quapropter ſibi obſtrepentem uicinum fabrũ domo nõ eijciet[k], ab oneribus immunis non erit[l], quod ſi ad ordinem ipſum pertineat, ſecus eſt. Non ſubijcietur ergo doctor quæſtioni quoniã inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros ſuboriretur[m]. Eadẽ ratione putauerim in ſupraſcripta quæſtione debere ſcholaſticum ei de uia decedere[n],

d l. ad beſtias. de pœnis.
e l. j. C. qui & aduer. quos
f c. innotuit. de elect.
g c. de multa. in fi. de præb.
h Inno. c. cum in cunctis. de elec.
i gl. l. j. C. de ann. ciuil.
k Iaſ. l. j. in fi. ſol. mat.
l l. j. C. de col. leg.
m l. j. C. de tyro.
n Feli. c. clerici. de iudi.

cum cæterorum id propter popelli opinionem interſit. Propter uitæ integritatem, & ſanctimoniam, autoritatemq́; hominis à regulis cõmunibus quãdoq; recedimus[o]: quales ſunt, poſt publicata teſtimonia neminem ulterius rogandum, conſanguinei teſtimonium ſuſpectum eſſe, ſicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quanquã hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus[p]. Sic iudicem abſoluit reſponſo ſuo Angelus, qui canſæ capitalis accuſatũ magnæ exiſtimationis uirum, nõ in compedibus ius dicere iuſſerat[q], ſed urbem pro carcere, etiã abſq; uadibus, aſſignauerat, cum is uiolato iureiurando ſolum uertiſſet: nam & tutor legitimus ſatiſdare debet, ſi tamen honeſtate probitateq́; præcellat, hoc ab huiuſmodi uiro non expectabitur[r]. Quapropter quãuis quiſquis immobilia non poßidet iudicio ſiſti ſatiſdare teneatur, ſi quis tamen alioquin ſit promißi tenax, & à mendacio abhorrens propè eſt ut eius ſponſioni ſtetur[ſ]. Qua ratione cum ſtatutum eſſet ut quilibet iuxta qualitatẽ perſonæ ſatiſdaret, reſpondit Baldus, eum qui probis ſit moribus & ſpectatæ fidei liberari[t], ſi iuramento cauerit: tametſi ſatiſdare ſolum is dicitur, qui fideiuſſoribus creditori conſulit. Sed & illud conſtat, quanuis arbiter extra locum compromißi ſententiam dicere non poßit propter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in ſeceßibus rem finire poßit[u]. Ex hiſtoria quoque proditum eſt, Ambroſium, Nicolaum, Seuerum, cum prius ſacris initiati non eſſent, in epiſcopos tamen electos fuiſſe[x]: quod propter ſingularem uitæ integritatẽ toleratum fuit, cũ alioquin antiſtes eſſe nequeat,

o Iaſ. l. iubemus. C. de iudic.

p l. ij. in prin. de teſtib.

q l. ſi a bonæ. de rei vẽd.

r l. legitmos. ff. de leg. tut.

ſ paul. l. ſi qs ſtipu. ſit ſtichum. . ff. de verb.

t l. abſtinẽdũ. C. quorum appel.

u l. ſi cũ dies. §. ſi arbiter. de arb.

x § his omnib⁹. lxj. diſ.

niſi qui antea iam diu ſacra tractauerit. Propter hominis quoq; deſidiam ſocordiáq; multa contra regulas cōſtituta ſunt: quamobrem quāuis procurator poſt litem conteſtatam ſubmoueri non poßit, ſi tamen iners & contumax appareat, iuſtè reuocabitur[y]. Sic & tutor eadem nota iniuſtus, & ſuſpectus, poterit etiam officio iudicis amoueri[z]. Sic quanuis ex regula nemo iuri ſuo renūtiare cogi poßit, ſi tamen aliquis epiſcopus ita oſcitabundus, & curarum negligens ſit, ut aliquid inde periculi diuinis domibus imineat, poterit in hoc adigi, ut ſacerdotio illi cedat[a]. Quo exemplo etiam uidemus conductorē ab ædibus[b], emphyteutam à fundo[c] deturbari, ſi in re male uerſetur; quod & in cliente, quem uaſallum uocant receptum eſt[d]. Et quæ de tali deſidia traduntur, in nimia quoq; ſeueritate locum habent: cum ut Neruæ Imperatori dictum fuit, æquè malus is princeps ſit ſub quo omnia licent, atque is ſub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominum ut ſeruū diſtrahat cogi, quem nimia ſæuitia durius quàm æquū fuit afficiebat[e]. Sic & paterfamilias quanuis emācipare filium non ſit cogendus, ſi tamen ultra quā paternæ pietatis officium ſuadeat male eū habuerit, iudicis autoritate cogetur[f]. Vnde etiā uir ab uxore ſeparatur, qui nimium moroſus, ſeuusq; ſit[g]. Sed & ex hac cauſa ſocietatem dirimere permiſſum eſt: durum eſt enim cum rixoſo homine diutius conuerſari[h]. Præceptoris quoq; nimia ſæuitia, ut lex ait, culpæ adſcribitur. Cæterum inimicitia quoque & hoſtilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauißimis delictis qualia ſunt impietatis in Deum, læſe maieſtatis in principem, ſacerdotij per

y l. eū qui res. C. de proc.
z l. hæc. enim §. fi. de ſuſpe. tut.
a cap. niſi. de renun.
b l. ædā. Col.
c auth. qui. rē. C. de ſacroſan eccl.
d c. j. §. qcūq. de pa. ten.
e l. ij. §. f. de his qui ſunt ſui.
f l ſi. qs a par.
g c. literas. de reſti. ſpol.
h l. ſi conuenerit. ꝑ ſoc.

tij per ſordes ambitum (ſymoniam uocant) acquiſitio etiam ſi legitimæ probationes admittantur, inimici tamē teſtimonium recipiendum non eſt[i]. Sic & lex aduerſus fœneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iuſto hoſti fœneratitiā pecuniā dederit[k]: nam & lex Pompeia parricidam culeo inſuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hoſtes obtruncarit[l]. Quod ut uerū ſit, non tamen laudandus eſt, qui iura naturalia ſic contempſit[m]. Eadem ratione traditum eſt hoſti impune uiolandam fidem[n], præterquam cū ei aliquid ſpecialiter promiſſum eſt[o]. Sed ambas haſce quæſtiones ex Philoſophorum ſententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantiſsime explicat, is igitur adeūdus. Propter perſonarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogatio, ut in hiſce ſpeciebus: lex eſt, cum eo cui ſacris interdictum ſit, nemo quicquam cōmune habeat, ad ſe uenientē auerſetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti conſanguinei[p]. Quo ſenſu & lex in receptatores ſcripta[q], & edictum prætoris de ſeruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduerſus Rempublicam patrocinari, uetabit quo minus me meosq; tuear[r]. Sic & S.C. Syllanianum, quo hæres ſcriptus non prius hæreditatem adire poteſt, quàm defuncti teſtatoris necem ultus fuerit, non cenſebitur patri neceſſitatem imponere ut filium accuſet[s], nec uiceuerſa filio ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo ſubire iudicium tenebitur aduerſus proprios coniunctos[t], quod & ad aduocatum producendum eſt, ut uſq; ad quartum gradum aduerſus conſanguineos cauſam

i c. per tuas. de ſym.

k xiiij. q. iiij. ab illo.

l l. minime. de relig.

m l. ſi adulteriū. §. liberto. de adul.

n 22. q. ij. dñs.

o l. j. §. nō fuit. de dolo.

p cap. Inter. de ſent exc.

q l. ſi. de rece.

r l. penult. de poſt.

s d. §. liberto

t l. humanitatis. C. de excuſ. tut.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

dicere cogi non debeat[u], cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec teſti quidem denuntiari poßit ut teſtimonium uel aduerſus ſobrinis genitos dicat[x], & militi emanſori detur uenia, qui affectioni parentũ & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à ſignis abeſſet[y], & quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto prætor mentionem fecit, qualemcunq; fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa accipere teneatur[z], cum alioquin non niſi idoneum accipere cogeretur. Huiuſmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum potißima ex ea in dubijs rebus coniectura aßumatur.

u l. petitionẽ. C. de aduo. diu. iud.

x l. lege Iulia. de teſtib.

y l. q cũ uno. in fin. de re milit.

z l. ij. §. ij. qui ſatiſd. cog.

Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum cẽſebitur, quos auus loco filiorum habere tractareque ſolitus eſt[a]. Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij ſint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maxime teſtator afficiebatur[b]: nam & legatum ſacerdoti quamuis eccleſiæ factũ cenſeatur, ſi tamen is ſacerdos affinitate uel alia affectione teſtatori iunctus probaretur, promptius eſt ad eum quàm ad eccleſiam pertinere[c]. Et quæ de conſanguinitate dicta ſunt, in magna quoq; amicitia locum habent: quapropter ex teſtamento imperfecto fideicommiſſaria libertas alumnæ ob magnam teſtatoris dilectionem debetur[d]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco ſordium aut gratiæ reus fiet[e]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor ſumma debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi[f]: quod & in ſtipulatione receptum eſt.

a l. alimẽta. §. ſ. de ali. le.

b l. ſi quis ſeruũ. §. ſi ita. de leg. ij.

c c. requiſiſti de teſta.

d l. in teſtamẽto. de fi. lib.

e gl. c. niſi. de offi. de leg.

f l. ſi ſeruus pl. §. finã. de leg. j.

eſt[g]*. Eadem ratione etiam defenſionis cauſa poterit amicus in iudicio ſtare, cum alioquin abſque mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctiſſima familiaritate iungatur, & cuius geſta ſoleat abſens rata habere*[h]*. Quod ſi quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus perſonis introductū eſt, id maxime inter patrem & filium obſeruabitur, cum nulla poſſit eſſe arctior coniunctio. Hinc fit, ut quanuis lex quemlibet adminiſtratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat*[i]*, qui quantum ad filium attinet, aneclogiſtes eſt, & pares cum eo ſemper rationes habet: quapropter ſi filio reſtituere hæreditatem grauatus ſit, interim nullam cautionem præſtabit*[k]*. Sic magiſtratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fiſco diſtrahuntur, ſibi addici iure procurabit*[l]*, nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum excluſis cæteris ſuccedet*[m]*. Poſſent ad hanc rem & alia pleraq; ſacientia adduci, quæ ſciens prætereo. Propter perſonæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine cauſarum, ante cæteras, pauperum controuerſias iudex definiet*[n]*, eorum alimoniæ ſi in carcere detineatur prouidebit*[o]*, tabellionem ut documenta illis etiam gratuito edat, ex officio coget*[p]*. Si quis ob inopiam non appellauerit, uel poſt prouocationem fatalia labi permiſerit, eū reſtituet*[q]* multam etiam, ſi eius portio collitigatori debeatur, abolebit*[r]*. Illud enim conſtat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recenſere præſentis otij non eſt. Nam & non ſolum ex paupertate, ſed etiam pro-*

g l. capitē da. in fi. de regu. iu.
h Bar l. nō ſolū. §. q. alieno: de pcū.
i l. fin. §. illo pcul. C. de bo. quæ lib.
k l. iperatore ad Treb.
l l. quí officij. de cōtrah. emp.
m l. iij. C. d' aduo. di. iudicum.
n l. q. §. in primis.
o l. iudices. C. de epi. aud.
p l tā demētis. C. de epi au
q §. alijs ſ̄ti aut. de his q īd.
r l. illicitas īſi. de offi. pręſ.

pter perſonæ ignobilitatem pleraq; aduerſus iuris cõmu
nis regulas introducta reperire eſt. Pater etiam inuito
filio illi factam iniuriam remittere poteſt, ſi tamen ui-
lis abiectaq; perſona ſit, remiſſio filijs qui honeſtam per-
s l. ſed & ſi. §. fili. de iniu. ſonam ſuſtineant non nocebit[s]. Sic quanuis filia de do-
t l. ſi cũ dotẽ. §. eo aũt. ſo. ma. te, niſi ex conſenſu patris agat, non tamen de eo intelligi
mus, qui uilis, fœdioreq; uita ſit[t]; nam & ex contrario,
lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem
indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpẽ uitã
u l. ſenatoris. ff. de ri. nup. maculoſamq; agat[u], de huiuſmodi quoque intellexiſſe
x l. ij. C. vt it. ce. item. non uidebitur, cum infamiæ notam inurit[x], his enim infa
mia pœnæ loco non eſſet, quare ſeuerius uindicandum.
Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulie-
rem in carcerẽ duci uetaret, de ea non agi reſpondit, quę
meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœ-
y Bal. conſen taneũ. C. q. mod. et qñ iu. nas ob utilitatẽ ſit[y], & hæc quidẽ quod ad perſonas atti
net ſufficiant. Ex re fit quãdoq; legis generalis reſtrictio
idq; uarijs ex cauſis, ueluti propter rei tenuitatem, ſteri-
litatem, meliorationẽ, & ſi qua huiuſmodi, quorũ exem-
pla plurima in iure habemus. Decuriones propter ſene-
ctutem in curiam uenire non coguntur, & tamen ſi leue
z l. decurio for tunã. C. de decur. ſit munus, & quod cito explicari ſoleat, immunes non
erunt[z]. Mater filijs tutores petere debet, ſi tamen tenuiſ-
a l. ij. C. ad ter tul. ſimæ ſint pupilli facultates excuſabitur[a]. Sic & Senatuſ-
b l ſenatus. §. marcellus. de leg. j. conſultũ quo legari domibus affixa prohibẽtur, de modi-
ci precij rebus, itemq; gurguſtijs nõ intelligitur[b]. Et edi-
c l quæſitũ de re iud. ctum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam le-
uem[c], Senatuſconſultum Syllan. de uulnere ad uulnuſcu
d l. j. §. pen. ad Syll. lum non producetur[d]. Sic tutor qui pupillo modicam

quantit

quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nõ ex cuſabitur[c]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamẽ nõ improbè accipiet[f]. Quod & in ſacerdotiũ aliquod conferẽte receptum eſt, non enim Symoniacæ, ut uocant, labiis reus erit[g]. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi poßit, non excuſantur qui ternas ſubierint[h]. Legimusq́; etiam in iudiciariis actionibus dilationes amputari, ſummarieq́; & magis de plano procedi, uel cum de rebus leuibus[i] ciuiliter agitur, uel cum de modicis criminibus accuſatio inſtruitur[k]: nam & ea quæ leuis ſolẽnitatis ſunt, ſi omittantur, actum nõ uitiant[l]. In legis perito quoq; proditum eſt, nõ iure eum quicquam honorarii accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti conſilio ſuo cauit[m]: quod tamen ego non ſatis probo, nec receptum uidetur[n], cum iam extant lati labores & ærumnæ, quibus ars iſta addiſcitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici ſolet, de rebus minimis nullã eſſe prætoris curam[o]: quod ita accipitur, ut ex re minima aduerſus ius cõmune nihil inducendum ſit: nec reſtitutio in integrum concedenda: cum uero ſecũdum ius cõmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationẽ habendam[p]: unde qui uel oboli reliquator eſt, actione ex empto rem non conſequitur, aduerſus deiectũ petitorio iudicio non experietur[q]. Sed an emphyteuticum fundum tanquam integrũ canonẽ nõ ſoluerit amittet? & cum hãc legem partes contractui dixerint, propius eſt ut amittat: quod crediderim uerũ, cũ inde argui cõtemptus aliquis poteſt, altoquin humanius eſt, per imprudẽtiam factũ arbitrari[r]. Quapropter nec

c gl. auth. mi. noris. C. q da tu.

f l. ſolẽt. de of fic proc.

g c ſi quæſtiones. de ſym.

h l. ſi his q tres i ff. de exc. tut.

i auth. niſi. C. de ſen. ex peric.

k l. leuia. de accuſa

l l. j. §. ff. de uẽ. inſpi.

m gl. xj. q iiij. non licet.

n Specu.

o l. ſcio. de in integ. reſti.

p l. ſi proprietari⁹. de dã no infe.

q Iaſ. auth. q rẽ. C. de ſa. ſan. eccle.

r l. quãuis de cõdi. & de.

c 5 inquilm

inquilinus qui exempto nummo pēſionē ſoluit ſubmouebitur, in quā ſententiā Bald. *&* Paulus *Caſtrēſis tranſire.* Propter *ſterilitatem à regula generali uarijs quoque ſpeciebus recedimus: quapropter colonus qui agricultu ram non deſerere promiſit, ſalua fide recedere poteſt, ſi ſterilis fundus effectus fuerit*[s]. Et *conſtitutio, quæ rerum eccleſiæ alienationem fieri poſſe generaliter negat, non tamen de ſterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligitur, poterūt enim abſque alia ſolennitate alienari*[t]. *Quod & in conſuetudine receptum eſt, quæ ſi huiuſmodi alienationes infirmet, de modici reditus poſſeſſionibus non intelligetur: nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi*[u], *hoc eſt, præſtare occaſione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obſeruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit*[x], *Sic propter anni ſterilitatem fit colono remiſſio mercedis. Cenſetur autem is fundus ſterilis, cuius culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono ſuperſit*[y]. Bartolus *etiam remiſſionem faciendam cenſet, cum in dimidia iuſti pretij deductis operis & impendijs colonus læderetur: quæ ſententia crebriore calculo approbata eſt*[z]. Propter *rerum meliorationem fit & quandoq; legum reſtrictio, ut cum lex locatorem dānat, ne quid ultra penſionem conuentam petere poſſit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, ſi præter ſpem magna fertilitas anni ſuperuenerit*[a]. *Sicut enim ex ſterilitate remitti ſibi colonarium iure poſtulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet.* Eadem *ratione lex amoto à ſacerdotio nihil conferri iubens, in eo non*

s gl l.iſ.C. de agri.lib.xj.

t 12.q.2.terrulas.

u c.cæterum. de don.

x c.de fidelitate.de capita conr.

y l.mediterraneæ.C.de. anno.lib.x.

z l.licet.C.lo.

a gl.l.ſi merces.§.uis maior.loc.

non obſeruabitur, qui propria induſtria diuinæ domus fundos ex incultis & teſquis fertiles reddidit[a], *fruetur enim parta ſuo labore fœcunditate donec uixerit, quod & Inocent. probat: quod eius legis exemplo conſtitutum opinor, quæ fundi deſerti ad Cæſaris patrimonium partinentis cultorem (ſaluo iure canonis) inquietari non ſinit*[c]. *Propter rei euidentiſſimam perſpicuitatem aliqua quoq; ſpecialiter indulta ſunt, quò fit ut quanuis priuſquam aliquis ad profitendi munus doctor poſſit promoueri præceſſiſſe oporteat*[d], *diligentem morum doctrinæq; inueſtigationem, ſi tamen fama is ſit nouiſſima idoneus, aliud examen non eſt neceſſarium*[e], *cum populi teſtimonium pro examine ſufficiat*[f]. *Nam & licet in maioribus & in minoribus cauſis conceſſa ſit appellatio, ibi tamen euidentiſſime de delicto conſtat, non eſt ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum*[g]. *Sic & quoties cauſa appellationis manifeſta eſt, alia probatione non opus eſt*[h]. *Et qui ad locum citatus eſt ſibi intutum, ſi id apertiſſime conſtet, nec excuſationem quidem mittere tenetur, tantum abeſt ut ipſe coràm uenire debeat*[i]. *Soletq; uulgò dici in notorijs ordinem iudiciarium minime obſeruandum*[k]*: uocant autem noſtrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palàm conſtat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent*[l], *cum in id publice conſtituti Emiſſarij & curioſi indicium perpetrati facinoris per elogium præſidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie translatum eſt: nec eo*

caſu

b c. ſi. de pe. cle.

c l quicũq. C. de oi. ag. de ſe.

d l. magiſtros. C. de prof.

e Io. And. c. cũ ſtatutus. ex. de app.

f c. null9. 24. diſt.

g c. conſuluit. de app.

h l. ciues. C. de app.

i Cle. paſtoralis. de re iudica.

k cap. ad noſtrã de iure iurando.

l l. ab accuſat. ad Turpil.

caſu ſolennia accuſationum perpenduntur, ſed ſolum (ut Gordianus Imp. conſtituit[m]) falſis nec ne quis ſit notorijs inſimulatus. Prorpter ea quæ de nouo emergũt, fit et quandoq; huiuſmodi interpretatio: ecce tibi poſtquã in cauſa concluſum eſt, licet alia inſtrumenta proferri nequeant, ſi tamen quicquam nuper ad litigatorũ aures per uenerit indulgendum eſt[n]: nam & poſt litis conteſtationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recuſationi ſit locus, ſi tamen eiuſmodi ſit præſcriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis ſit, admittetur[o]. Sic & reſtitutionis in integrũ poſtulatio quãuis iterari non poſsit, ex noua tamen cauſa permittetur[p]. Sic & in iudicio rei uendicationis abſolutus quia non poſsidebat, poterit poſt rem iudicatam iterum cõueniri[q], ſi ad eũ perueniſſe denuo poſſeſsio aſſeratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum eſt. Vnde qui ſoluto matrimonio per diuortium dotẽ repetit, ſi lite pendente iterum matrimonium inſtauretur exceptione ſubmouendus eſt[r]: quinimo etiam qui actiõe caret, litem inſtituere põt ſi accepto iudicio certũ ſit ei actionẽ tunc cõpetituram[s]: quod ex eo exẽplo cõſtat, cũ Titius et Meuius ſeparatim ſi alteri fundus datus nõ eſſet ſibi ſtipulati ſunt, adiuuantur q; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere[t], & qui nouam rem deſiderat, nouum ei conſiliũ atq; remediũ ſuggerendũ[u]. Et qualitate quoq; fit plerunq; legis reſtrictio, unde regulariter proditum eſt, ſecundum perſonæ qualitatem uerba accipi debere, & ideo qui aurigæ ſeu agitatori alicuius factionis equitij

m l. ea quidẽ. C. de accuſ.
n Bar. l. admonendi.
o l. elegãter. §. ſi qs poſt. de cõdi. id.
p l. j. C. ſi ſæp. in integ.
q l. ſi a te. de excep. rei iudic.
r l. ſi ſeruus. de cõd. fur.
s l. ſi titius. de verb.
t l. de ætate. §. ex cauſa. de inter. act.
u l. j. de uẽt. in ſpic.

equitij uſum legat, uidetur conceßiſſe ut his quoq; in Circenſibus uti poßit [x]. *& ſi eſt principis edicto quilibet miles armatus in campum* Martium *deſcendere iußus ſit, intelligitur ut quiſquis iuxta conditionem ſuam armatus ſit* [y], *eques equeſtri, pedes peditum more.* Si *præſuli à* Pontifice Roma. *indultũ ſit ut etiam interdictionis tempore ſacra celebrare, & mißæ operari queat, ſolenniter, & cum honoris ſui inſignibus operabitur* [a]. *Sic ſeruus ſibi poßidere licere ſtipulans, de ſola detentione ſtipulatus creditur* [b]. *Teſtator uxori ſtragula, & ueſtem legans, non de Sericeis ſtragulis intelligitur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & ueſtis atra debebitur, qui color uiduas ſolus decet* [c]. *Lex quoq; municipalis filiam dote contentam eſſe iubens falcidiæ uice, ex qualitate perſonæ de legitima iure naturæ debita declarabitur* [d]. *Rex Anglorũ aliquid ſecũdum ius fieri mandans, intellexiſſe de iure ſuo* Anglico *cenſebitur.* Mulier *feudũ ut uocant, ſibi & filijs ſtipulata, filiabus quoq; cautum uoluiſſe exiſtimabitur* [e], *& ſi qua ſimilia.* His *conſequens eſt, ut ſi quicquã cum aliqua qualitate conſtitutũ ſit, ea non adſit, diſpoſitio quoq; locum ſibi non uendicet.* Vnde *edictum prætoris, quo eius bona poßideri iubet qui fraudationis cauſa latitat, in eum non obſeruabitur, à quo fraus abſit* [f]. Et *lex in eum lata qui uulnus cũ ſanguinis effuſio neſecerit, non habebit locũ niſi et ipſa effuſio probetur* [g]. Sicut *nec* Pontificis *conſtitutio aduerſus ſubornatum* Chriſtiani *hominis percuſſorem cuſtodienda erit, niſi id ipſum probetur, mandatum de* Chriſtiano *homine percutiendo factum* [h]. Et *qui aſſerit conſpiratione aduerſa*

x l. plenũ. § equij de vſu.
y Bar. l. ſi non ſortẽ. § libertus de con. ind.
a l. ex militari. de teſta. mil.
b l. ſi ip iſta haber. §. hi q. de ver.
c Iaſ. ibi.
d Bar. l. j. ad. l. falci.
e c. j. de bene. ſom.
f l. fulcdulus §. j. ex qb. cau in poſ.
g c. licet. de p ba.
h c j. de homi ci. in 6.

uerſariorum teſtibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare decet[i], *cum aliás diui Adriani reſcriptum, quo in integrum reſtitutio conceditur, locum non haberi.* Eôdem pertinet, quod uulgo traditum eſt, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire[k]: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit: uel poßidentem turbauerit, centum ſoluat & ablata reſtituat: non cenſebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abſtulerit, cũ uerbum reſtitutionis huic caſui non quadret. Sic Pontificis conſtitutio[l], uſurarij manifeſti teſtamentum irritum eſſe iubens, eiq́; mortuo ſacram ſedem uetans, in Iudæo nullas uires habere exiſtimatur[m]: quid enim ad illum pœna ſepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus eſt? Sed hæc tamen omnia intelligenda ſunt, cum illa qualitas uериſimiliter ſubſtantiam rei reſpicit[n], alioquin ſi extrinſecus addita proponatur, etiam abſq; ea actus ualebit, quapropter ſi loco exempli appoſita ſit, non arctabit regulam[o]. Idem ſi primo regula in lege generaliter poſita ſit, non reſtringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[p], nam & ſi conditio in lege aliqua reperiatur non leuis momenti eſſe ſolet, & tamen quandoq; ex legislatoris mẽte nullius efficaciæ eſt[q], idq́; & Iaſon annotauit. Cæterum illud non diffitendum eſt, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adſit quicquam indulget, ea deinde ceſſante, diſpoſitioni quoq; legis locum non eſſe. Finge curatorem prodigo uel furioſo datum eſſe, eosq́; ad ſanos mores reuertiſſe, non'ne curator

i l. diuus. de re iud.

k l. mancipia. C. de ſer. fugit.

l c. quãquam. de vſu. l. 6.

m Aret. conſ. 154.

n Bart. l. titia. ſol. mat.

o l. §. q vulgo. quod vi aut clam.

p l. regula. §. licet. de iur. igno.

q l. a diuo. §. in venditio ne. de re iu.

ratur munere ſuo defungetur[r]*? Legibus multa aduerſus impudicas mulieres conſtituta ſunt, finge eam, quæ male libidinis cauſa audiebat, mutaſſe uiuendi inſtitutum, & probi exempli factam, non'ne pœnis legum eximetur*[s]*? Multa tempore belli etiam iniqua conſtituuntur, ſolent enim præfecti militares, nō tam ius & æquum in cognitionibus, quam magnitudinem pecuniarum ſpectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat nerui ſint, nonne facta pace, quod belli calamitate introductum eſſet, pacis temporibus abolebitur*[t]*? Qua ratione & legem Oppiam, cuius ſuaſor M. Cato erat, abrogatā T. Liuius eſt autor. Sic & iudices quorum officia perpetua ſint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur*[u]*. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur*[x]*. Sic ad monachos ſcribens Alexander tertius Pontifex maximus nunc (inquit) ita poſſeßionibus ditati eſtis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos ſæpe proponant*[y]*. Nam & procurator quāuis re non integra reuocari nequeat, ſi tamen mores mutauerit, & improbus, luſor, helluo factus ſit, ſubmouebitur*[z]*. Sicut uice uerſa tabellio, ſi ſacerdotio, decurionatu, militia inſignitus fuerit, ſubire priſtinum munus non cogetur*[a]*: ſuperueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiſcuè & indiſtinctè hæc procedunt, in animaduerſione enim huiuſmodi qualitas eſſe debet, ut ſi cauſæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta ſit, & effectus nondum perfectus, prædicta obſeruentur*[b]*, alioquin quod ex cauſa impulſiua conſtitutum eſt, ea deficiente nihilominus durat*[c]*. Idem ſi finalis cauſæ effec*

r l.ſ. verſi. tarddiu. de curſur.
s l. imperialis. C. de nup.
t l. ſ in pri. C. de cad. toll.
u l. ſi quos. C. de off. præf. præ.
x l. cura. §. deficientium. de mu.
y c. ſuggeſtū, de deci.
z l. cū quis. de ſolut.
a l. vniuerſos. C. de decu.
b Corn. d. l. ſ.
c l. ſ. §. ſexum de poſtul.

ſæ effec

ſæ effectus ſit conſummatus[d]. Hinc eſt quod ſi uxor *in bonis mariti propter paupertatē, quartam lege debitam conſecuta ſit*[c], *tametſi locuples deinde alienarū hæreditatum acceßione facta, nō tamen accepta hæredibus mariti reſtituet, cum ut id lucrum faciat, ſatis ſit ſi tempore quo illud lex defert paupertatis qualitas adſit*[f], *nec quicquā refert id tunc conſecuta ab hærede fuerit, an minus, cum ſufficiat lucrum à lege delatum, quo caſu ipſo iure acquiritur, & ita pleriſq; uiſum eſt*[g]. Propter aduerſam *qualitatem ex aſpectu ſtatim deprehenſam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres ſentētias tametſi allegentur nullæ, iubet abſq; mora executionis affectum accipere*[h], *non continebuntur, quæ ex actorum inſpectione euidenter nullæ apparent*[i] : *niſi & id dubium probabili exceptione refricari poßit:*[k] *Si uero aliunde nullæ appareant, quanuis incontinenti probaturum ſe reus offerat, non tamen differendam executionem uerius eſt, ne aliâs lex illa nullius ſit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibēdis, licet præſcribi nequeat tabulas nullas eſſe, tamen ſi id uitium ex earum inſpectione pateat, admittetur exceptio.*[l] Quod *& in noui operis nuntiatione traditum frequentius eſt, cum uſufructuarius nouum opus domino nūtiat, nō ſuperſedebit dominus, quum ex ipſius actus inſpectione apparet nuntiationem irritam:*[m] *nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, ſi ex ſui lectura ineptus ſit, poterit non expectata rei recuſatione à iudice reijci*[n]. Quinimo *receptum eſt quoties iudici conſtat de iuſta rei exceptione, etiam ſi deducta in iudicium non ſit, tamen actorem reijciendum*[o], *ſi cum*

aliena

d l.fi. vnde lí.
e auth. præter ea C. vnde ui.
f l. quæcumq. §. fi. de pu.
g Dec. cō. 24.
h Cle. j. de re iudic.
i Mod. l. iiij. §. cōdemnatū. de re. iu.
k Pecu. c. dilecto. q. 52. in fin.
l gl. l. j. de ta. exhib.
m Barto. l. j. in princip. de ope no.
n l. fi. in fi. C. vt nemo pri.
o Barto. l. fi vnus. §. pactus. de pac.

*aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iu-
ris eſt, probationibus per legem ſummotis, nunquam de
ea actum uideri, quæ ex inſpectione fieri proponatur.
Finge probatum eſſe me uulnus Titio intuliſſe in caput,
pateſfactaq; teſtimonia, potero nihilominus à iudice pete
re ut inſpiciat, deprehenſurum nullam Titio in capite* p Bal. l. ſi quis teſtibus. C. de teſti.
cicatricem eſſe[p]*. Sicut & uiceuerſa: Si quiſquā ex aſpe-
ctu minor pronuntiatus ſit, eis non nocebi*[q]*, qui alijs ar-* q l. minor ex aſpectu. de min.
*gumentis ueritatē ſe demonſtraturos aſſerent. Quapro-
pter & Baldus*[r]*, ſententiam de ætate ex aſpectu latam,* r Bal d. l. ſi minor C. de in integ. reſti.
*nunquam in rem iudicatam tranſire credidit, quominus
ſemper retractari certioribus probationibus queat. In fe-
rijs quoq;, quum ius dicatur exceptionem nō obeſſe certū
eſt, cum illata eſt tam atrox iniuria, ut ex aſpectu æſtima
ri poßit*[s]*. Propter ſubrogationis qualitatem fit etiā quā-* ſ l. eadē. de fe.
*doque ſtrictior interpretatio. Cum igitur lex ceu ſacri-
legum damnat, qui dignitate ſua maiorem gradum aſcen
dere, & illuſtrioribus ſe præponere audet*[t]*, eum diſtrin* t l. j. C. vt dig or. ſer. li. 12.
*gere non cenſebitur, qui eius cuius perſonam gerit, ſedē
tueatur*[u]*: nam & qui propter aliquorum negligentiam* u l. cōperim⁹ C de pxi. ſac. ſer.
*in eorum ius à lege ſubſtituitur, non arbitratu ſuo ſe ge-
ret, ſed id potiſsimum emendare debet, quod ex negligen
tia illi peccarunt*[x]*. Accedit regula generalis: Id quod
ſubrogatum eſt, eius naturam imitari, cui ſubſtituitur*[y]*.* x Cle. quia. de ſup neg. p.
Videmus quoque propter ſubſtituentis ipſius qualita- y l ſi eū. §. q iniuriarū. ſi quis cau.
*tem aliter atque aliter in iure decerni. Regula eſt. Etiam
infamem procurationis munus aſſumere non uetari, &
tamen epiſcopis permiſſum non eſt, huius notæ homini-
bus defenſionem ſuam credere*[z]*. Et quod de procu-* z c. qā epiſcopus. v. q. iij.

ratore diximus, in tutore quoq; producendum eſt, ut is ſi propudioſus ſit, nequcat eius pupilli tutor eſſe, qui digni tatis gradu aliquo illuſtretur[a]. *Plurima enim inferiori bus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tanto conſpectius in ſe crimen habet, quantò maior qui peccat habetur. Hinc eſt ut quorum induſtria electa eſt, alium ſubſtituere non poſſint*[b], *& quibus ſubſtituere permiſſum eſt, non quemuis, ſed æquè idoneum ſubſtituere debeant. Sic Canonicus non niſi ex ordine aſſumet quem ſui loco conſtituat*[c]. *Cuius rei argumento, & doctor cui per ſubſtitutum legere cõceſſum ſit, non niſi doctorem ſubſtituet. Ius autem ſubſtituendi regulariter nemini competit, niſi ex cauſa: ut ſi quis iuſtè abſens*[d], *uel ad maioris dignitatis adminiſtrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur*[e]. *Filium quoq; à patre ſubſtitui lex quandoque ſuadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit*[f]. *Priuilegia quoq; ipſa propter aliquas qualitates firmiora exiſtimantur, ut quia in corpore iuris repoſita ſint, huiuſmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum non eſt*[g]. *Idem cum ei perſonæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta ſit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religioſis fœmmis princeps conceſſit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur*[h]. *Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum eſt: nam & ſi particularis canonicorum conſtitutio tali religione munita ſit, ei derogatum*

a Ba.l. Caſſius de ſen.

b l. inter. de. ſoluſ.

c c. ſi qs iuſto in fi. de elec.

d l. ſuggerente. C. de off. eius.

e Bal. l. fin. de exc. tut.

f l. ſciendum, §. lgati. de leg.

g gl. l. ij. §. legati. de iud.

h Cy. l. j. C. q̃n impe it. pu.

rogatum per generalem maximi pontificis legem nõ cenſebitur[i]*. Conſtitutioni quoq; per ſacroſanctam ſynodum editæ generalia* Roma *. Pontificis diplomata nihil obſunt*[k] *: ſicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus adminiculis adiuuantur*[l]*,* Et *ſacerdotij à ſede apoſtolica, non obſtante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, nihil ſecularibus, ut uocãt patronis damni inferet*[m] *. Cæterum & ea firmißima ſunt priuilegia, quæ remunerationis cauſa indulta reperiũtur, ut ſi princeps ciues de ſe bene meritos aliqua immunitate donat, nõ cẽſebitur de hoc actum generali reuocatione*[n]*: quod maxime procedit cũ non ſubdito, uel in piã cauſam quicquã collatum eſt, nec enim ea reuocari facile poſſunt. Sed & proprer obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima conſtituta eſſe conſtat, quæ ab his collecta cernere eſt, quos ea cura tetigit*[o]*, nos breuitate contenti ad alia feſtinamus.* Propter *paritatem quoq; qualitatis nonnihil lex concedit, ut ſi promiſſerim tibi Titium fideiußorem dare, liberabor, dum æquè idoneum aliquem præſtem*[p]*: ſi domo tibi locata uti frui non liceat, excuſabitur locator, qui æquè commodam aliam præſtare paratus ſit*[q] *: ſic is cuius electa eſt induſtria, neminem ſubſtituere quanuis queat, æquè tamen idoneum ex cauſa ſui loco quandoque deſignabit*[r] *.* Ex *quantitate quoque non rarò fit generalis legis reſtrictio , ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror , quæ ad geminationem actuum , ad perſonarum ſeu rerum numerum , ad magnam contumaciam , ad criminis immanitatem attinent de quibus pauca ſubijciẽda duxi,* Et *in primis id ſciendũ,*

i c. cũ nõ liceat in fi. de ele. in. 6.

k c. nõnulli. de reſcrip.

l gl. cle. dudũ. §. nos eteni. de ſep.

m Rota deci. iij. in noui.

n l. ſi pater. §. fi. de dona.

o Iaſ. l. ex hoc iure.

p l. qui aũt. §. ſed ſi qs conſt. pec.

q l. ſi quis domum. loc.

r glo. in. l. j. C. de man. & col. lib. xj.

iterationem quacunq; in re plurimum pollere, cum maiorem animi, ſiue in bonum, ſiue in malum, deliberationem oſtẽdat, Hinc *eſt quòd confeßionẽ iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non poſſe*[s]*, quod accipiendum, niſi erroris cauſa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto*[t] *quod iteratum fuerit, receptum eſt actionem naſci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata ſit, ferè dicendum eſt*[u]*. Hinc iterata confeßio extra iudicium, iudicialis confeßionis uim habet*[x]*: ſicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non niſi ex certa ſcientia, uel motu proprio abolentur*[z]*: cuius exemplum in uacantium bonorum conceßione eſt*[a]*. Sed & qui ex cuſtodia ſemel euaſit fideiuſſoribus amplius non creditur*[b]*, ſed in uinculis ius dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauſeam rediit, generali principis abolitione non fruetur*[c]*. Mulier quæ obligationem iterauit, S. C. Velleiano non erit tuta*[d]*. Quæ recepto conſenſu fundum doti addictum uendente marito diſſoluit, lege Iulia non iuuabitur*[e]*, Sic leuia delicta propter uſum & conſuetudinem grauioribus annumerentur*[f]*. Sed de geminatiõis huius effectu plura differere ſuperuacuum eſt, cum non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint, Ex perſonarũ ſeu actuũ multitudine fit arctior interpretatio, cum lex hoſpiti iubet ut uiatores ſuſcipiat, non eum coget qui nimio aliorum numero occupetur*[g]*. Cum iudici prohibet ne cauſas pedaneis demãdet*[h]*, aut ne noctu pronunciet, nõ procedet quoties multitudine litium Præſes prægrauetur*[i]*, Sed & publico iudicio damnati, bona quæ aliâs fiſcus annotaret*

s Iaſ, l. error, C. de iu. ig.
t l. j. de cõſtit. pecu.
u l. ſi. C. ad legẽ falci.
x l. cũ ſcimus, de agri. lib. xi.
y §. & hoc. in aut. ut nulli iud.
a ll. j. C. de pe. bo. lib. x.
b l. lege corn. ad Syll.
c l. iij, C. de epi aud.
d l. ſi mulier vlti. C. ad Velt.
Authẽ. ſiue a me. C. eo. tit.
f §. criminis. 25. diſtinctio.
g l. j. fur ad na
h l. placet. C. de pœna, jud.
i Bal. § itaq. in prœ. ff,

ret, filijs plerunq; relinquuntur[k]*. ſi eorum magnus ſit numerus. Propter multitudinē quoq; delinquētium, quò magis refrenentur, licitum proconſuli eſt leges tranſgre di*[l]*, & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ ſiſti malum poteſt*[m]*, alioquin ſi de plurimorum periculis agitur, & crimen leue eſt, facilius uenia indulgetur, & conniuentibus oculis inultum iudex delictum ſinit*[n]*. propter nimiam contumaciam plerunq; ſtricti iuris ratio intenditur, quapropter quanuis æquum non ſit, ex contumacia quenquā totius cauſæ damno multari*[o]*, uel pluribus contumacem pœnis affici*[p]*, nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; ſtatuitur. Sic & miſſus in poſſeßionem rei ſeruandæ cauſa, in nimiæ obſtinationis pœnam antiquū poſſeſſorē deijcit*[q]*, & extra ædes deturbat, rurſusq; ſolet dici, qui ex primo decreto in poſſeßione ſit, ex nimia rei cōtumacia fructus acquirere*[r]*. Propter delicti atrocitatem regulariter quoq; proditum eſt, ei licere qui pro tribunali ſedet pœnas augere, quapropter tali caſu etiam in defunctū ſæuiet*[s]*: quod in famoſis latronibus aliorum terrendorum cauſa fieri ſolet: diebus feriatis ius dicet*[t]*: mulieris uel aliâs impuri hominis teſtimonium non auerſabitur*[u]*, cum & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit*[x]*. pro huiuſmodi quoq; manifeſtè ſontibus, & nouißima meritis, patronus non audiet*[a]*. Sunt autem grauißima facinora, quibus maieſtas offenditur, impietas item in* DEVM. *& Simonia, uiarumq; inſeßio occidendi hominis cauſa à latrone facta. Ex loco quàmplurima quoq; conſtituta ſunt, quibus à generalitate legis receditur,*

k l. fi. de bo. dam.
l authē. facta. in fi. de pœ.
m c. latoris. de cleri. excō.
n c. vt cōſtitue ret. 90. diſ.
o c. quoniam fre. §. ſi nautem. vt lite non cōteſt.
p gl. l. ſed ſi. §. ſed ſi ex q. cau. ma.
q l. iij. §. duas de dam. infe
r l. fulcinius. §. fi. ex q. cau. in poſ.
s gl. l. ij. arb. fur. cæſ.
t l. omnes. C. de fer.
u c. in fidei. de hæret.
x l. in quæſtio nib. ad. l. iu lia. maie.
a Bal. l. per omnes. de def ciuit.

unde qui ex conſuetudine in aliquo loco certam formam obſeruare debet, ſi aliò eat, non tenebitur, quia ut uulgò

b c. illa. 12. di. dicitur, cum Romæ fueris Romano uiuito more[b]. Sit qui rure teſtamentum faciat, poterit citra ſolitam ſolen-

c l. fi. C. de teſ. nitatem teſtari[c]. Idem in eo qui in hoſtico ſit, is enim in

d l. reſcripta. de teſt. mil. re militari quomodo uoluerit, potueritq́; diſponet[d]. Sed & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à mune-re ſuo reijcitur, ſi coram principe, uel in eius prætorio

e l. ſi duas. §. philoſophi. & l. ſi milites. §. ſcribit. de excuſ. tut. ſit, ſubmouebitur[e]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante ſe deferendi Patriachis non concedit, quoties Romæ, uel in comitatu ſuo reperiantur[f]. Ad partes has attinet etiã quod de origine, domicilioq́; uariè ſancitum

f c. antiqua. de priuil. reperitur: qua ratione fit, ut tametſi liberè fieri quælibet debeat electio, præferendi tamen ſint incolæ alienigenis, & ideo ſi idoneus in propria ciuitate reperiatur, non eſt

g c. nullis. c. nec emeritis. lxj. diſt. quiſquam ex aliena diœceſi aduocandus[g]. Quod & in eccleſiarum rectoribus ſeruandum, qui ex propria eccle-

h l. in eccleſijs. C. de epi. et cler. ſia potius quàm ex aliena ordinandi ſunt[h], etiam ſi quo ad DEVM loci origo nullius momenti ſit: quod & pleriq; Philoſophi uidêre, qui rogati, cuiates eſſent, mundanos ſe reſpondebant: nam illud certiſsimum eſt, Summos (ut inquit Satyricus) poſſe uiros, & magna exempla daturos Veruecũ in patria, craſſoq; ſub aëre naſci. Sed & receptum eſt, obreptũ uideri Romano Pontifici, cum quis ſacerdotio ab eo impetrato diſsimulauit aliunde ſe natales, domiciliumq́; conſequi, quàm in ipſo ſacerdotij lo-

i gl. c. ſi propo nẽte. de reſ. co[i]. Eum quoq; qui mediocris ſit nobilitatis in ampliſsima urbe, præferendum ei tradunt, qui tenuioris ſit loci

k Bar. l. j. C. de alex. ciui. primarius[k]. In quam ſententiam puto non acceſsiſſet

Iulius

Iulius Cæſar, qui ignobili alpiũ uico iter faciens, ibi malle ſe primum eſſe dicebat, quàm ſecundum Romæ. Ex his probabilis eorum exiſtimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua ſtudium uigebat originarij ſint, ut Bononienſes, *Peruſini, Ticinẽſes, præferendos ſe accerſitis in ſua gymnaſia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus* Pon*tanus ſenſit*[l]*. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adſcribi, doctrinæ uerò facundiæq; plurimũ: nec dubium eſt quin alienigenæ ſemper præcelluerint. Sic Bartolus* Picens, *Peruſij: Accurſius* Florentinus, *Alexanderq;* Foro *Corneliunſis* Bononiæ: *Iaſon, Deciusq;* Mediolanenſis, *Ticini: quo loco & Baldus Peruſio patria dereliĉta, maluit cõſeneſcere: apud exteros enim ſola uirtus in pretio eſt, in patria uerò plerũq; alia ſpectantur. Loci quoque uicinitas nõ rarò in cauſa eſt, ut ex ea legem reſtringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæſtore, ſolennes largitiones proximæ prouinciæ quæſtori à ciuibus præſtabuntur*[m]*, non enim eas interim retineri fas eſt. Et ſiquid aliud à iudice etiam iuſtè petit, ſi impetrare nequeat, & in uicino loco alius ſit, eum adire debet, quod ſi id minus faciat, ſibi imputet, non poterit id quod ſua intereſt ab eo qui concedere neglexit, conſequi*[n]*: Sed & ſi in territorio pupilli nullus iudex ſit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo eſt proconſul adiri ipſe debet*[o]*. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis*[p]*, & uicinis prius detur*[q]*. Quod ſi certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, ſi in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accerſiri de-*

l ſ. de uiro. l. xiiij. reg.

m l. j. C. de cõ. larg. tit.

n l. iiij. ſ. ſi tã. de dam.

o l. diuus. de tuto. & cur. dat.

p ll. ij. C. de an. ciuil.

q l. ſi qs declinãdũ. C. de epiſ. et cler.

bebit [r]. *Sed & ſi in uicinia quiſquam facinoroſus habitet ueriſimile eſt id ab eo factum eſſe damnum, de quo uicinus cõqueritur* [s]*: uetus enim prouerbiũ eſt,* Aliquid *mali ꝓpter uicinium malũ.* Quapropter *qui uenditor fundi confinem uicinum celauerit, quem ſi emptor ſciuiſſet non eſſet empturus, in id quod intereſt condemnabitur* [t]*: nam & ex proximitate tẽporis, ſcripturæ, rei pleraq; introducta ſunt, quæ ab alijs coacta ſciens ego prætereo.* His *accedit & uulgaris regula,* Ex *uicinitate præſumi ſcientiam.* Ad *hæc etiam pertinet, quòd ab ipſo loco abſentia iuſtam plerunq; præſtat excuſationẽ: quo fit ut abſente patre, filiusfami. in iudicio eſſe poßit* [u]*, idẽ non expectato eius cõſenſu legitimã uxorẽ ducet* [x] Filia*ſa. iudex ex patris abſentis bonis dotẽ accipere iubebit* [y]*, de dote eo caſu abſq; eius conſenſu filiam agentem audiet* [z]*. Sed & ſi conſuetudine inductũ ſit ſacerdotiũ ſine alterius conſilio conferri non poſſe, intelligetur dum ille ſit preſens, alioquin eo abſente, libera erit collatio* [a]. Qua *ratione, & ſi mulier abſq; conſanguinei cõſenſu lege municipij obligari nequeat, isq; abſit, poterit iudex decreto ſuo contractum firmare* [b]*. Sic enim et pupillus abſente tutore hereditatem adit:* Et *abbas deficientibus monachis de immobilibus monaſterij bonis diſponet, ſufficietq; eius, qui ſuperior illi gradu ſit, aſſenſus* [d]*: quod & in alio rectore receptum eſt* [e]*.* Ex *ipſo tempore multa quoque aliter atque aliter interpretamur, & quandoque à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in ſpeciebus contingit.* Ecce *lex generaliter quẽquam cogi inuitum non debere iubet, ut rem ſuam uendat, & tamen*

- r l. cũ nauclerũ C. de nauic.
- s l. dñs hor. locati.
- t l. q. ſæpe. in fi. de contr. emp.
- u l. ſi longius. §. ſi filiꝰ. de iud.
- x l. ſi nepos. I fi. de ri. nup.
- y l. profectitia de iur. dot.
- z l. ij. §. volũtate. sol. matrimo.
- a c. j. ne ſede uacan. in 6.
- b Bal. l. turpi. §. j. de le. j.
- c l. bonorũ. C. qui adm.
- d c. j. de re. ecc.
- e glo. c. potuit de loc.

men caritatis & penuriæ tempore ad ædiles ſpectat ut annonam urbi ſufficiant[f]*: poſſeſſoresq́; cæteris æquo pre tio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, peſtilitatis tempore inducta ſunt, quæ hic recenſere longũ eſſet.* Ex *diuturnitate quoq; temporis, omnis uſucapionũ atq; præſcriptionum materia uires trahit, latius digeſta quàm ut hîc referri debeat.* Is *quoq; qui patrato facinore toleratus, diuq; impune egit, ſi ad pœnã trahatur mitius plectetur, aliquatenusq́; ſubleuabitur, quod eius legis argumento admiſſum eſt, quæ pœnam eius temperari mandat qui diutino tempore in reatu fuit*[g]*. Eſt autem reatus, habitus ipſe reorũ, cũ ſqualidi, promiſſa barba, de ſalute litigant, & rerũ ſuarum anxij ſatagunt. Sed & decretum actui neceſſarium ex diuturnitate temporis interueniſſe præſumitur*[h]*, & iuſſu patris filiũfam. hæreditatem adijſſe eadem cauſa creditur*[i]*: Sed & ſi longo tẽpore fratres ſeparatim hæreditatẽ paternã poſſederint, ueriſimile fit familiæ inter eos diuiſionẽ factã*[k]*. Vice uerſa, propter nimiam temporis celeritatẽ oritur mala præſumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus cõcedens de his non intelligetur, qui nec debito tempore ſtudijs operam dederint nec ſeruato ordine, ſed per ſaltum promoti fuerint*[l]*,* Brutedium *nigrũ (inquit* Cornelius Tacitus*) artibus honeſtis copioſum, & ſi rectũ iter peragerет, ad clariſſima quæq; iturũ feſtinatio ſtimulabat, dum æquales, dein ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteceperat: quod multos etiam bonos peſſundedit, qui ſpretis quæ tarda cũ ſecuritate, ad præmatura uel cum exitio properant.* His *igitur iure illud carmen obijci poterit:* Tu *nimium prope*

f l. annona. de extraor. cri

g l. ſi diutino. de pœn.

h l. quũ in aliena. de acq. hær.

i l. ſi filius. C. de pet. hær

k glo. l. pene. com. diuid.

l l. pen. de ad uoca. di. iu.

ras, & adhuc tua meſſis in herba eſt. Ad ſupradicta & illud pertinet, quod qui diutius perſiſtere noluerit, & à munere ſibi conceſſo deſciuerit, priuilegio legis indignus plerunque exiſtimatur[m] *: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini quinquennio deſtiterint, ab albo abraduntur, munereq́; priuantur*[n]. *Nam & indulgentia principis in milites hi nō fruuntur, qui in militiam non continuant*[o] *: quod & de immunitate artificibus conceſſa traditum eſt, ea enim indigni cenſentur, qui huiuſmodi artem amplius non exercent*[p]. *Quo exemplo & in ſcholaſtico receptum eſt, ſi uagus, & deſes relictis ſtudijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non poſſe. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quanuis in collegium receptus ſit, artem tamen non exercet*[q], *etiam ſi loco ſui alium ſubſtituit, non enim ideo meliorem ſuam conditionem efficit. Plurima quoque, aduerſus eos qui deſtiterunt innouata ſunt, quoniam lex perſeuerantes adiuuat, ſopitos uerò, & deſides negligit. Sic filius inofficioſi teſtamenti accuſationem inſtitutam ad hæredem tranſmittit, dum tamen ante obitum omnino non deſtiterit*[r]. *Sic quanuis per litis conteſtationem actio perpetua fiat, ſi tamen iudicio accepto quis citra iuſtam cauſam ſuperſedeat, tanquam deſtiterit*[s], *fruſtra rem in controuerſiam deduxiſſe exiſtimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter pœnam imponens, in eo qui non perſeuerauerit plerunque limitabitur. Ecce, qui accuſat teſtamentum ceu falſum, uel inofficioſum, eius omni commodo priuatur, niſi incepta lite deſtiterit*[t]. *Patronus qui libertum capitalis facinoris*

m l. iij. C. de do me. & pro.
n l. fi. C. de ad di. iud.
o l. ne quidē C. de teſt. mil.
p l. ſemper. de iu. immu.
q l. qui in collegio . de exc. tut.
r l. nā & ſi . §. hæredi. de inoff. teſt.
ſ gl. c. placuit. ij. §. poteſt. 16. q. j.
t l. alia C. de his quib. vt ind.

ris rerum detulerit, iure patronatus multatur, ſi non litem deſeruerit[u]. *Filius, uel libertus, qui ſine uenia patrem uel patronum in iudicium traxerunt, ex edicto multam pendere iuſſi ſunt, niſi tamen amiſſa lite malint maiorum ſuorum humanitatem experiri*[x]. *Qui ſe liti obtulit cum non poßideret, perinde condemnatur atq; ſi poßideret: quod ſi ante iudicium acceptum pœniteat, & ſe poſſeſſorem neget, contrà eſt*[y]. *Quiſquis reum ad uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coëgerit, ab actione cadit: niſi tamen & ipſe celeri pœnitentia, nimirum ante iudicium acceptum, ſibi conſuluerit*[z]: *nam & generaliter, quoties quis ob mendacium multatur, ſi re integra pœniteat uanitatis, abſolutionem conſequitur*[a]. *Propter periculum quoq; quod etiam in modici temporis mora uerſatur, legis generalitati ſæpißime derogatur: quapropter etiam ſi conſtitutum ſit nuntiationem noui operis, ſiue iuſtam ſiue iniuſtam, contemni non debere, cùm tamen periculum in mora eſt, rectè negligetur*[b]: *præpoſterè enim hac ex cauſa nobis agere permittitur, quod in ea ſpecie apparet, cum teſtamenti ſubſcriptores abſunt, poterunt tabulæ (ſi mora periculum allatura ſit) aperiri, & deinde ſigilla recognoſci*[c]. *Sic quoties mora damnum inferret, non obſtante appellatione, fit executio*[d]. *In meßium, uindemiarumq; ferijs ius dicitur*[e]. *Is quoque qui aliás rem alienare prohibetur, ex hac cauſa tutò alienabit: ut in hærede qui adhuc hæreditatem adire nondum decreuit*[f], *uel qui iam adijt, ſed fideicommiſſo reſtituere iuſſus eſt*[g]. *Sic qui in poſſeßionẽ ex primo decreto miſſus eſt, uel qui tanquam ſequeſter*

u l. in ſeruitutis. §. petiſſe de bo. lib.

x l. quãuis. de in ius voc.

y l. is qui ſe. de rei vendi.

z l. in crimina li. C. de iur. om. iud.

a c. j. §. porro. quę fue prima cã ſeu.

b l. de pup. §. ſi qs ti[illegible] de ope. no. nũ.

c l. ſi quis ex ſig. verſ. et ſi. ff. quẽad. teſ. ap.

d l. ſi. de ap. rec. c[illegible]p.

e l. eadẽ. de fe.

f l. ariſtó. de iure delib.

g l. mulier. §. ſi hæres. ad tre.

queſter depoſitũ fidei ſuæ accepit, fructus diſtrahet tem-pore perituros[h]. *Sic propria autoritate ei qui cum pe-cunia mea fugiet manum inijciam*[i], *quemlibetq́; fugiti-uum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex fa-moſum latronem neci dedet, quamuis ad iuriſdictionem ſuam non pertineat*[k], *ſi interim dum præſidem moratur, periculum ſit ne euadat. Corn. quoq; Tac. Seditionem, in-quit, cœptantes præſenti duorum militum ſupplicio re-preßi ſunt: Iuſſerat id Memmius caſtrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm conceſſo iure. Et ex eo quoq; reſtringitur legis regula, quòd in tempore res geſta non ſit, ſoletq́; dici, Serò ſapiunt Phryges: nam & deiectus poſſeßione cum petitorio iudicio expertus fuerit, ſi poſt altercationes probationesq́; concluſum in cauſa ſit interdicto, amplius non erit audiendus*[l], *quamuis aliàs ſpoliato ſoleat concedi, ut ſuſpenſo petitorio momenti cauſam proſequatur, hoc enim caſu ſerò ſapiens factus eſt. Sic & licet receptus inter reos interim alium accu-ſare poßit, non tamen poſtquã in cauſa ſua concluſum ſit hoc iure utetur*[m]. *Sic & ſententia aduerſus procurato-rẽ mutatũ lata, efficax erit, ſi mutationis nõ, niſi poſtquã in cauſa concluſum fuit, certior ſit factus*[n]. *Quo exem-plo & illud in confeſſo eſt, quolibet tempore uenditori denuntiari poſſe ut liti adſit, ne res euincatur, dum tamẽ prope ipſam condemnationem id non fiat*[o]. *Sic & acto-ri ius ſuperueniens ſolet pendente lite opitulari, dum ta-men poſtquam in cauſa concluſum ſit adeptum non pro-ponatur*[p]. *Cæterum ad hæc quoq; pertinent quæ prop-ter ſenium uel uetuſtatem inducta aduerſus commu-*

nes

h l. ſi magiſtratus. de priuil. credi.
i l. ait. §. ſi debitorẽ. de his quę in frau. cred.
k l. a ſ. l. j. col. antepe. de offic. eius.
l c. paſtoralis. de cau. poſ.
m Bart. l. is q reº. ad fi. de pub. iud.
n c. auditis. de procur.
o l. ſi rem. §. fi. de euic.
p Bar. l. ſi mater. §. eadẽ. de execu. rei iud.

nec regulas in iure noſtro frequenter leguntur: qualia ſunt, in re dubia, confuſiſq; teſtimonijs antiquioribus potius credendum eſſe: è contrario patrato facinore cum quæſtione exquirendum eſt, à iunioribus incipi debere[q]. [q] l. j §. j. de quæſt.

Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ teſtamenti deponendæ ſint, uerius eſſe ut antiquiorem præferamus[r]. *Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora ſtipendia, uel labor prolixior fecerit anteire*[s]. [r] l. ſi. de ſi. iſt. *Sic præfecto collegij abſente, eius uicem qui in ordine uetuſtior eſt ſupplebit*[t]. [s] l. ij. C. de of. mag. of.

Solet enim antiquioribus pluribus ex cauſis deferri: nam & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus adiſcant, quod in problematis ſectione. xxx. Ariſtoteles atteſtatur. Propter rerum quoq; uſum calidiores habentur, unde maior in eis eſt prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore ſunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum cultum ſunt reuerentiores, tanquã ad eos quamprimum tranſituri: Vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre, ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων. *Vota ſenum, iuuenum facta, & conſulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta ſunt, quibus generalitate legum eximitur. Præſtat enim pleriſq; in rebus ſenectus maiorem autoritatẽ, præſtat excuſationem præſtat maiorẽ obſeruantiam, quæ omnia ſigillatim referre præſentis nõ eſt inſtituti. Ex bono quoq; fit generalis reſtrictio uarijs ex cauſis, quarũ potiſsima quæ ad Reipub. utilitatẽ pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione reſtringitur, ne publicæ utilitati obſit: & ideo tali caſu nullum crimen incurrit, qui*

[t] l. ij. C. de præſe. præ. li. la-

rit, qui reſcripto principis non obſequitur. [u] *licet aliàs pro ſacrilego eſſet. Sic & iuniores impune ſenectutem non uenerabuntur, cum ex hoc publica utilitas læderetur* [x]*: quod ex oratione Scipionis apparet aduerſus Q. Fabium, libro Titi Liuij* XXXVIII. *Sic priuilegia immunitatis ampliſsimis uerbis cõcepta ad tẽpus belli non protrahentur, cum ex hoc publica læderetur utilitas* [y]*. Sic propter generales priuilegiorum derogationes, ea ſublata nõ intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus cõceſſa ſunt* [z]*. Sic quamuis ſolus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex cauſa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæſaris id iuris præſumet, ut cum ueniam ſe exuli daturũ edicit, qui alium exulẽ occiderit, uel tradiderit, quod non niſi magna ex cauſa faciendum eſt* [a]*. Sic lex generaliter ſeruũ manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex cauſa publicæ utilitatis id præmium conſtitutũ eſt* [b]*. Sic aduerſus legis rationemq́; naturalem receptũ fuit, ut filius tametſi nõ hæres, pro Primipili debito teneatur, uxorq́; in pignore poſteriorẽ cauſam habere cenſeatur* [c]*: cum enim annona militaris apud Primipilũ reſideat, puplicè interfuit nullam eius ad diem dimenſioni moram fieri, & qualemcunq́; pro neceſsitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq́;, quæ quòd nominatim Baldus* [d] *commemorat, à nobis recenſeri operæpretium non eſt. Ex hoc conſequens eſt, ut etiam propter pacem multa ſpecialiter permiſſa oſtendamus, quibus generalibus legibus derogatum eſt: et ideo poteſt Res publica ciuis ſui bona alienare, ut pacẽ cũ hoſte redimat, reſponſumq́; eſt, ualere fœdus, quo hinc & inde direpta*

u l. nec dãnoſa. C. de pc. impe. off.

x l. potioris. C. de offi. rec.

y l. iubemus. C. de ſac. ſã. eccle.

z l. decurio. C de ſilen. li. xij.

a l. non oẽs. in fi. de re. mil.

b l. v. §. hi q. ad Syll.

c l. iij. C. de primip.

d Ba. l j. C. de hæred. vel act. vend.

repta inter hoſtes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata ſunt, ſi aliter pax fieri nō potuit[e]. *Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, niſi ſuadente pacis utilitate hoc fiat*. *Hinc etiam traditū eſt, filium qui patri exuli alimenta præſtare cogi poteſt; ſi qui ob uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri*[f]. *Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cum de euitando periculo, ſeu offenſione (ſcandalum Græci dicunt) agitur: quo caſu præſes nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifeſtum, uel ſeditioſum, & factione cruenta famoſum militem deprehenderit*[g]: *nam & iuſsionibus principum impune non parebitur, cum inde publica quædam infamia, ſcandalumq́; exurgeret*[h]: *cum generaliter receptum ſit diſpenſationem principis nullam eſſe, cum ſine manifeſto ſcandalo, adminiſtrationisq́; decoloratione, admitti non poteſt*[i]. *Quinimo ipſe Romanus Pontifex, quem aliâ[illegible]ntium nemo iudicat, ſi manifeſtè tanti ſceleris reus ſit, ut apud eccleſiam male audiat, ſcandalumq́; inde oriatur, poterit apud uniuerſale concilium accuſari*[k], *itemq́; gradu deijci, quod & frequentius receptum eſt*[l]. *Nec his diuerſum eſt, quod propter futuri mali periculum, pleraque è ſummo iure remitti conſtat: unde nepti nubenti ſolus aui conſenſus ſufficit, nec pater expectandus eſt*[m], *ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate ſubeatur*. *Qua ratione & qui in prouincia officium adminiſtrat, in ea filias ſuas matrimonio collocare poteſt*[n], *licet in filio nō idem reſponſum ſit: propter honeſtatem enim cōſeruandam*

e Bal. Ang. l. bene a zeno. C. de q̄dri. præ.

f c. j. §. ſi quis hominē. de pace tenen. in feu.

g l. ſi qs. ſ. §. quid tamē. de iniu. ru.

h c. ſi quando. de reſcri.

i j. d. 7. de illa.

k gl. c. ſi papa. xl. diſt.

l Dec. cō. 151.

m l. oratiōe. §. ſi. de ri nu.

n l. ſi quis offi ciū. in ſi. de ri. nupt.

dam anguſtior aliquando fit interpretatio[o]. Nam & ali cui honori deſignatus, ante confirmationem adminiſtrare non debet, niſi is ad quē ius confirmandi pertinet, tam longè abſit, ut interim periculū ſit, ne ad honorem facientia iura diſſipentur & pereāt[p]. Propter actus infirmitatem iniquitatemq́; legis generalitas etiam quandoq; minuitur: quapropter confirmatio generalis ſtatutorū ad iniuſta nō producitur. Idem de iuſſione, qua quis pro eorum obſeruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur[q]. Et conſtitutio pro contractibus ſolui centeſimā iubens, ad illicitos contractus non trahetur[r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, ſi actu nullo uel irrito ceſſerint[ſ]. Ad hæc generalis eſt regula, quoties lex de ſententia, teſtamento, contractu, inſtrumēto uerba facit, de ualidis utique ſemper intelligi[t]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur, ſi iure ualeant[u]. Sic prioris gratiæ m[illegible]ne non facta, ſequens ſurreptitia cenſetur, niſi tamen prior inualida fuerit[x]. Sic familiæ erciſcundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cōmunium diuiſio fit, ſi qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione nō diuidentur[y]: nam & de re illicita ſocietas contrahi non poteſt. Mandatum quoq; ſemper reſtringitur, ne quid aduerſus leges cōmiſſum exiſtimetur[z]. Vnde & filius qui peculio accepto iuſſu patris negotietur, fœnore uel male artibus quæſita non præſtabit, non enim id factum patris uoluntate credibile eſt[z]. Cæterum & leges quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel ali

o l.i.l.ij.§. vbi laſ. de iius uoc.
p c. nihil. de elec.
q c.j. de iureiu.in.6.
r l.j.C.de eunuch.
ſ Bar.l.filiu.§ ſi quis. de leg.præſt.
t l.iiij.§. condemnatum. de re iu.
u l.ſi qs añ.de acqui. poſ.
x gl.c ex tenore.de reſcr.
y l. cætera.§. mala.fa. er.
z l.ſi procu.de cond inde.
a Bar.l. cū opor et. C. de bo. que lib.

mali futuri quandam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit ut qui ſemel ab officio deiectus eſt, iterum recipi non debeat[b]*. Quapropter quæſtor propter ſordes à munere excluſus, niſi ex certa principis ſcientia amplius non audietur*[c]*: quod & in tabellione, itemq; tutore reſponſum eſt*[d]*. Vnde & comes Palatinus, cui ex ſacro reſcripto tabelliones creandi ius ſit, ex crimine ſummotum non reſtituet*[e]*. Propter affectationem quoq; fit huiuſmodi reſtrictio, quod in eo exemplo apparet, quo proditum eſt, priuilegia alicui propter officium indulta ei non competere, qui ſumma affectione per precum importunitatem obtinuerit*[f]*: odio enim lex ambitioſos hoſce inſectatur, anxietudinemq; omnem damnat. Vnde tametſi error iuſtam excuſationem præſtet, ſi tamen ſit affectatus, non præſtabit*[g]*: quòd & ignorantia admiſſum eſt*[h]*. Idemq; in eo qui ultro abſens fuit, ut excuſari poſſet reſponſum eſt*[i]*. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excuſaretur, audiendus non eſt*[k]*: quod & generaliter ſtatutum eſt in quibuſcunque cauſis, quibus tutores excuſari ſolent, ut affectatæ non poßint*[l]*. Sic Bartolus cum propter pacem generalis abolitio conceſſa eſſet, ea uti nō poſſe reſpondit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint*[m]*. Huc etiam afferenda ſunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ ſuſpitionem, ex regulis iuris detorquētur: ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs conſtituta eſt, non ſeruari poſſe aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus perſuaſerit, ut allo eant quàm quo loco Pontifex fato functus ſit*[n]*. Sic prætor in proximo*

b l. null'. C. de pala. ſacra.
c l. ſi quis. C. de cohar.
d l. ſi cui. §. iij. ſſ. de accu.
e l. ij. C. de id. lib.
f l. vniuerſi. C. de lega. li. x.
g l. q cōtra. C de ince. nupti.
h l. ſi ſeruus. plu. §. ſi qs. de leg. j.
i l. & qui data. ex quib. cau. ma.
k l. ſpadonē. §. ſi de exc. tu
l l. vxori. §. j. de fal.
m Barto. l. ſ §. hæc autē. ſi quis teſt.
n c. vbi. §. porro. de elect. in ſexto.

oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in ſua urbe eſſe non poteſt[o]: nam & propter iuſtum timorem omiſſa appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiam ſi legitimè facta non ſit, danno nõ eſt[p]. Generaliterq; lex ait, in omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorreſcit quo minus fiat[q]. Ex iuſta quoq; excuſatione legum iuſſa plerũq; temperantur, qui tractatus latiſſimus eſt; ſed nos paucis exemplis contenti, cætera diffuſius pertractanda otioſioribus relinquemus. Et in primis iuſtus error, uel ignorantia meretur ut ei ſuccurri debeat, ſi tamen probabilis ſit, idq; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum eſt. Quapropter ſacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum percuſſit[r]: lege Cornelia iniuriarum nõn tenebitur, qui matronam ſúſpicatus ex habitu metetricem eſſe, compellauerit[s]: non cenſebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem[t]: non erit inceſti reus, qui ſibi cum ſtuprata intercedere neceſſitudinem neſciebat[u]: qua ratione & tyroni delinquenti propter præſumptam militaris diſciplinæ ignorantiam facilius indulgetur[x]: et quoque qui exulem occiderit, ignarus reſtitutum eſſe, cauſa cognita, noxæ non erit[y]: ſicut nec ei qui abominato, interdictoq; opem feret, dum eiuſmodi hominem illum ignoret[z]: uice uerſa qui exulem neſciens occiderit, præmium non conſequitur à lege municipali his promiſſum, qui hoc hominum genus de medio ſuſtulerint[a]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti probabilem excuſare, quo minus pœnæ ſit locus[b]. In contractibus quoque idem dicendum eſt, quapropter qui canonem ſtata die non

ſoluit,

o Cle j. de fo. compet.
p c. ſi. de app.
q l. ſi omnibus. infra. tit. ſ.
r c. ſi vero ali quis. de ſen. excom.
ſ l. itẽ. §. ſi qs uirg de iiu.
t l. j. de recep.
u d. l. qui con tra.
x l qui cõmea tus. de re mil.
y quæſt. Bar.
z ca. inter. de ſent. exc.
a Bart. l. 5. §. utrũ. ad Syl.
b l. ſemper. §. hoc interdi. ctum. quod ui aut clam.

ſoluit ignorans rem emphyteuticam eſſe à iure ſuo, effe- ctu non cadet[c]. *Sed & cliens, aut emphyteuta qui domi- num non agnouit, & clientem ſe uel emphyteutam ne- gat, eadem ratione excuſari poteſt*[d], *dum probabilis ſit is error. Hæres quoque cum ueriſimiliter quid teſtator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiſerit reſtitutio- ne in integrum liberabitur*[e]. *Senatuſcunſulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filio familiâs mutuam pecuniam dedit, cum ſe ſui iuris eſſe ille aſſereret*[f], *& ita ſe publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteu- tæ ſuccurretur aduerſus dominum, qui fundo emphyteu tico manum iniecit, quoniam canon ſibi non ſoluere- tur*[g]: *nam quanuis reſoluto iure emphyteutæ propter le- gem contractus creditores excludantur, æquitas tamen ſuadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphy teutæ locum reponat, cum ueriſimiliter ipſi ſi negligen- tiæ debitoris admoniti fuiſſent, ut pignoris ius conſerua- rent, de ſuo ſatisfeciſſent: quod ex facto Alexander re- ſpondit*[h], *& iniquum nobis uiſum non eſt. Sed & eadem ratione aduerſus præſcriptionem domino ſuccuretur cum iuſtè ignorauit rei ſe præſcriptæ dominũ eſſe: quod etiam in* x l. *annorum præſcriptione receptuſ eſt*[i]. *Filius quoq; quem ignoranter habere ſe neſciens teſtator præterierit, nec legata quidem ſoluet*[k]: *hæreditatis quo- que tranſmiſsio ab eo qui probabiliter ſibi delatam igno rauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebi- tur*[l]. *Sed & miles qui neſcius filiũ præterijt, nequaquam exhæredaſſe eum cenſebitur*[m]. *Lex quoque alienatio- nem rerũ quæ fideicõmiſſo ſubijciuntur prohibẽs non ob*

c gl. l. ij. C. de iur. emph.

d ca. ſi vaſſal- l°. ſi de feu. fue. cõtr.

e l. cum filius. §. in hac. de uerb.

f l. ij. C. ad ma ced.

g L. lex vecti- gal. de pig.

h Alex. conſil. 45. in. 5.

i Bart. l. ſ. §. ſi quis aũt. de id. act. priu

k Bart. l. filio præterito. de iiu. rup.

l l. pantonius. de acq hær.

m l. militis co §. miles. de teſta. mil.

ſeruabitur cum hæres iuſta ignorantia fidei nihil com-
n l.fin.§.fi. de leg.ij. *miſſum fuiſſe credidit*[n]. *Defectus quoq; iudicis iuſtã præ-*
ſtat à lege generali recedẽdi occaſionem: quapropter po-
terunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere,
o l. generali, C.de cur. *quę curiali fortunæ adſtrictum contendant*[o], *ſi præſidis*
adeundi facultas non adſit: nam quamuis lex generaliter
cõſtituat ſibi ipſi ius dicere poſſe neminem, ſi tamen iudi-
cis copia deſit, ꝓpria autoritate illatã iniuriã ulciſci fas
p l.nullius.C. de iudi. *eſt*[p]. *Vnde qui de poſſeßione deiectus eſt, etiam poſt ali-*
quod tempus propria autoritate prædonem deturbabit,
q l.ſi alius.§. bellisſ.quod vi. *ſi præſes abſens proponatur*[q]. *Sic uacante* Roma. *Impe-*
ratoris ſolio, pontificis ipſius autoritas exquirenda eſt[r].
r c.licet.de fo. comp. *Sic magiſtratibus municipalibus copiam ſui non facienti*
ſ l. vbi. de cur. dat. ab his. *bus, alij iudices tutorem dare poſſunt*[s], *& ſi qua ſimilia.*
Ceterum & iuſta ille excuſatione utitur, qui ſuam utili-
tatem alienæ præfert; Alpibus *enim (ut inquit* Accur-
ſius) ille perit qui ſe plus diligit ullum, Μισῶ *(ait* Euripi
des) σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός *id eſt. Odi ſapientem*
qui ſibi nihil ſapit. Quamuis igitur aduſq; certum tem-
pus domum tibi locauerim, ſi interim in uſum meũ ea mi
t l.ædẽ.C.loc. *hi ſit opus, potero te eijcere*[t]. *Quamuis procurationem*
u l. filiusfa.§. fi.de procu. *rerum tuarum ad aliquod tempus ſucceperim, ſi proprijs*
x l.vẽditor.§. fi.cõ.præd. *negotijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor*[u].
Quamuis ex lege lapidis, uel materiam, quæ in agro meo
ſit uẽdere cogar: ſi tamẽ ea mihi uſus ſit, nulla me ratio[x]
coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic
& cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps
y l.ſi quis.ſ. C. de aquæ du. *concedit, intelligitur eatenus conceßiſſe, quatenus in pu-*
blicum uſum neceſſaria non ſit[y]: *non enim thermis: non*

nymp

nymphæis, aut balneis ex diplomate illatum damnum exiſtimari debet. Sic & conſuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædēdi, uel pecora paſcendi habet re-ſtringitur, quatenus in uſum ſuū dominus nō indigeat[z]. Sic et arbiter negotiorum ſuorum mole oppreſſus aliena tutò ommittet[a], nā & qui nō niſi quatenus facere poteſt cōuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus eſt[b]: & qui aduerſus quēmcunq; hominē patrocinari promittit, ut aduerſus ſeipſum dicat cogi non poterit[c]. Excuſandus & ille eſt, qui officij ſui neceſſitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patrēfam. in ius uocant[d], nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eiſdem perſonis receptum eſt, cū procurationis uel tutelæ muneri deſeruientes inofficioſum teſtamentū dixerūt, tametſi nō obtineant, legato eis in tabulis ſibi relicto non priuabuntur[e]: unde & ſi in accuſatione huiuſmodi ex cā inſtitutą ſuccūbant, non tamen calunniæ notā ſubibunt[f]: nam & qui iuſſu teſtatoris aliquem manumittit[g], qui legis imperio obſequens facinoroſum cepit, præmio nullo dignus eſt[h], cum muneri impoſito uterq; potius rectè defunctus dicatur, quàm ſponte adactum rē præmio dignè uoluiſſe exequi. Sic & iudex qui ex officij neceſſitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ ſententiæ exceptione reijci, ſi alio iudicio fundum ad ſe pertinere intendat[i], ſi uero alij iuriſdictionem mendare potuit ſibi imputet. Nam & generaliter propter neceſſitatem à iure communi diſcedimus, cum enim humanis in actionibus plurimū conſenſui tribuatur, qui ex neceſſitate agit,

z Io. And. c. de lecti. de arb.

a l. licet de arbitr.

b Rom. l. mariti. ſol. matr.

c c petitio. de iureiur.

d l. quæſitū. de in ius uocan.

e l. aduerſ. C. de inoff.

f l. mater. C. de calum.

g l. proxime. de rit. nup.

h d. l. 5. §. virū ad Syl.

i c. inter dile. de fi. inſtr.

non ideo conſentire[k] exiſtimatur, quare nec pœna ſponte delinquentiū plectetur. Sic qui adigente fame propter neceßitatem furtū facit, laqueo nō præfocabitur, tametſi municipij lex generalibus uerbis cōcepta ſit[l]. Sed & multa propter neceßitatem cōceduntur, quæ aliâs prohibētur: quapropter metu belli poterūt ciues diuinā domum, uel ſacrā turrim munire, & eis pro propugnaculo uti[m]. Eadem ratione & in eccleſia ſas erit hoſpitem recipere[n], & baptiſmi ſacramētum etiam à ſeculari conferri[o], ex neceßitate enim lex permittit conſtitutos à iudicibus ordines negligi[p]. Vnde & res prohibita alienari quādoque propter neceßitatem diſtrahitur[q]: & iudex qui merum imperiū, ſeu gladij ius alteri demandare non poteſt, propter neceßitatem tamen iure ſubſtituit[r]. Sic & ſpurij & ignominia notati homines, quādoq; propter neceßitatem ab honoribus nō reijciuntur[ſ]. Sed & quoties lex conſenſu aliquorum requirit, etiam eis inconſultis ſi neceßitas ſubſit, rectè agetur[t], quod pluribus exemplis à recentioribus productum eſt[u]. Illud tamen ſciendū, quæ neceßitate ſuadēte cōſtituta ſunt, ea ceſſante aboleri: quoniam quod contra regulas iuris pro neceßitate ſtatuitur, ſolum ſibi locum uēdicat quatenus ſubſit neceßitas[x]. Sed & non ſolet hæc excuſatio his prodeſſe, qui ſe ſponte ei negocio intruſerunt, unde neceßitatem futuram proſpicere potuerunt[y]: quapropter Agareni milites eo prætextu quòd à principibus ſuis præter furandi impunitatem alia ſtipendia non percipiant, excuſandi non ſunt, quis enim eos compulit ut talem militiam ſequerentur? quod & Angelus ſcripſit[z].

k l. cum fide. de fid. lib.
l c. ſi quis. de fur.
m Inno. c. cū eccleſia. de immunit. eccl.
n xlij. diſti. nulli.
o c. ſanctū. de conſecra. diſtinct. iiij.
p Bar. l. cū nauarchorum. C. de naui.
q l. ij. C. de pa. qui fil.
r l. placet. C. de peda. iu.
ſ l. eos. l. ſpurij. de decurion.
t l. tutor. q repet. de admi. tut.
u Feli. c. cū acceſſiſſent. de conſtit.
x l. ſenatus. de off. præf.
y l. ſi fideiuſſor ff. qui ſatiſd. cog.
z Ang. l. ij. §. cū in eadē. ff. ad l. rho.

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

LIBER II.

SVPERIORE LIBRO, QVO A nobis de eo intellectu tractatũ fuit, qui ex proprietate ſermonis aſſumitur, potuit & quidnam improprium ſit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognoſci: nimirum ut improprium dicatur, cum quãque rem nõ ſuo nomine appellamus: quo uitio Tyronem ſuum M. Cicero epiſtolarũ lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inſeruiendo ſcripſerat, quod aduerbium alieno loco poſitũ, ut impropriè dictum ipſe non probat. Illud etiam improprium cenſeri uulgò traditur, quod cũ aliqua adiectione, non autẽ ſimpliciter profertur[a], ut cum fratrem patruelem dicimus, cum patruum magnum: quapropter in lege municipali, quæ fratrem, uel patruum matri præferat, huiuſmodi uocati nõ intelligẽtur[b]. Sed quid in ſorore, quam uterinam appellant? & propriè ſororem eſſe, cum in ſecundo gradu ſit, receptius eſt, quæ uterina non propter improprietatem, ſed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pro

a Bar. §. quæſitũ. l. luciꝰ. de leg. iij.

b Doct. l. § C. de ſuc. ed.

c Socy conſ. 25. in. iij.

nepos & proauus propriè nepos atque auus eſt, quoniã præpoſitio illa ordinem, non abuſionem oſtendit. Ad im*proprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam ſignificatione quippiam denotant: cum enim propriũ ſit quod uni ſoli conuenit, nõ caret abuſu qui latiore uerbo id deſignat, quod peculiari uoce dicendum erat: ut cum lex Iulia quod adulterium eſt, ſtuprum dicit*[d]*, uel cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconſulem tam liberi quàm ſerui: quod enim ad liberos attinet manumiſsio impropriè dicitur*[e]*. Sed & cum emphyteuta, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, ſe dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè dominium eſt, quod directum uocamus*[f]*. Illud tamen dubium non eſt, ſub genere ſuo quamlibet ſpeciem propriè comprendi, quod à nobis alibi diffuſius explicatum eſt. Igitur in hac ſpecie illud proditum pro regula eſt, uerba ſecundum proprietatem intelligenda non eſſe*[g]*: quod tamen perpetuum non eſt, ſed pluribus caſibus coarctandum. Quorum ille ampliſsimus, quando ſubiecta materia aliud ſuaderet, ut cum dominus remiſsionem colono ob ſterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur*[h]*, intelligitur enim potius tranſactum, & ideo ſubſecuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari a uenditore ſtipulatus ſecundum contractus naturam intelligetur, ut ſi uenditor dominus non ſit, ſufficiat translata uſucapionis facultas.*[i] *Nam & qui uendere ſe tibi inſulam aſſeruit ut aliam reficias, non ideo uendidiſſe cenſebitur, & idcirco præſcriptis uerbis agendum erit*[k]*, ſemper enim ſubiectæ materiæ ratio quid ferat perſpiciendum eſt. Conſtituo*

d l.inter liberas. de adul.
e l.ij. de offic. procur.
f l ſi ag. vectig.
g l.non aliter. de leg.iij.
h l.ſi vno. loc.
i l.ſi ſtipu. de vſur.
k l.inſulã. de præſcr. ver.

tuo Titium ſyndicum meum, cum procuratorem debuiſſem dicere, nihilominus erit procurator: Idem ſi ſubſtituo dixiſſem[l]. *Sic monachus cum in profeßione ſibi reſeruari proprietatem fundi dixiſſet, reſponſum eſt de uſu accipiendum. Sic ſi iuſto pretio fundum in emphyteuſim me tradere dicam, non emphyteuſis quæ modico pretio conceditur, ſed locatio erit.* Eodem modo *cum princeps accepta pecunia feudum ſe mihi donare dixiſſet, placuit uenditionem eſſe.* Sic *cum fœnerator oblatas uſuras donare ſe debitori dixiſſet, reſpondit* Baldus *non donationem, ſed reſtitutionem cenſeri*[m]. *Alius eſt caſus quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel teſtatoris hoc ſuadet, non enim ſemper proprijs uocabulis uti poſſumus*[n], & *intentioni uerba ſubſeruire debent.* Et *ideo ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id eſſe quod permutauit:* & *locationem pro conductione,* & *emit reditus annuos, pro eo quod eſt conduxit. Sic* & *in teſtamento, cum dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, ſufficiet quod naturaliter tantum debebatur*[o]*: nam nec teſtatores omnes ſciunt iura,* & *ideo non refert filio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolùm dicant, ſe aßignare.* Et *qui filio dixit ſe Titium tutorem dare uſque ad uigeſimumquintum annum, poſt annos pupillares non tutorem ſed curatorem conſtituiſſe uidebitur*[p]. *Alius eſt, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus ſuſtineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filiusfamiliâs defun-*

l Fell. c. intanti. de ſym.

m Cal. l. fin. C. de vſur.

n l. ſi tibi. ſ. cer. peta.

o l. quibus. ſ. minus. de cō di. & demō.

p Ang. l. ſi. C. de cōfit. mu.

ﬅo patre qui hæreditatem ſibi delatam adire ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cenſebitur[q], quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis ſumetur coniectura neſciuiſſe eum an neceſſarius eſſet. Sic & cum aliquis Titiam & ſuam inſtituiſſet, de filijs intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſet: licet enim filij, ſui hæredes propriè ſint, qui in patris manu ex lege duodecim tabularũ erant, tamen ne ſubſtitutio corruat, etiã ſuos hæredes in fœmina intelligimus, quos ipſa in poteſtate non habet, nec habere poteſt[r]. Sic pater filium & nepotes inſtituens ordine ſucceßiuo contra naturam coniunctæ inſtituiſſe uidebitur, tanquam id fecerit ne ſe uiuente mortuo filio præteritione teſtamentum rumperetur[s]. In ſententijs quoque iudicum fit eadem interpretatio: unde ſi alij fundus, alij uſusfructus adiudicatus ſit, non erit uſusfructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non continetur[t]: qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſſumitur, non communicare, ſed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem ſe dediſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpondit Bartolus, dediſſe, id eſt, datum confirmaſſe intelligendum[u]; in libellis uerò iudiciarijs huiuſmodi expoſitio facilius admittitur, cum ex partium intentione ſoleant declarari[x], quod & in teſtimonijs receptum eſt[y]. Fit enim ſemper interpretatio, ne diſcordes & periuri teſtes ſint, idem ne pugnantia inuicem dicta uideantur: ſemper enim etiam in quacunq; materia repugnantia huiuſmodi excludẽda ſunt, & ſcripturæ ſcripturis cõcordãdæ, & ſi qua diuerſa, uel diſcrepantia uidentur

q l. is qui putat. de acq. hæ. hær.

r Guid. Pap. dec. 548.

s l. gallus. §. ſ.

t gl. l. et puto. in princ. fa. erciſcũ.

u Bart. l. ſ. C. de neg. geſtis.

x l. ſi quis intẽtione. de iud.

y c. cum tu. de teſtib.

dentur, conciliari inuicem debent[z]. *Sed & ne eluſoria diſpoſitio reddatur, uerba impropriè accipientur quod ea ſpecie conſtitutum eſt, cum* Rom. Pontifex *alicui ciuitati ſacris interdixit, licet enim ciuitas propriè ſolum intelligitur quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc caſu etiam de ſuburbijs actum creditur*[a], *alioquin nullius effectus huiuſmodi eſſet abominatio: nam & eadem ratione uſu ſyluæ legato,* Adrianus *conſtituit uſumfructum deberi*[b]: *quia niſi liceret legatario cædere ſyluã, nihil ex huiuſmodi legato cõſequeretur.* Idem *cũ qualitas perſonæ à proprietate uerborum nos recedere ſuadet, ut cũ pater filio pro falcidia ſua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito*[c]: *nam & ſi uir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, ſed craſſa* Minerua, *accipiendum erit quod maxime in his obſeruandũ, qui uulgari, & ſimplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt*[d]. *Sic ſeruus qui ſibi licere poßidere ſtipulatus eſt, de ſimplici detentione, non autẽ ciuili poſſeßione intelligetur*[e]; *quod etiã ad teſtes productum eſt, qui de his teſtimonium perhibẽt quæ uiderunt: nec poſſeßionem quatenus iuris eſt, definire ſciunt.* Ex *abſurdo quoque ut euitetur impropria ſignificatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur ſemper ita legem interpretandam, ut abſurda non tolerentur*[f]. Quapropter *lex eum qui furti pactus ſit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur*[g], *id quippe inhumanum eſſet.* Sic *ubicunq; uerba legis ad abſurdum trahi poſſunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniã tali caſu non uidetur hæc fuiſſe legis mens*[h]. *Sed & in edicto prætoris*

quo

z l. fina. C. de eden.

a c. ſi ciuitas. de ſent. exc.

b l. diuus. de uſu.

c Bart. l. ſ. ad leg. Falc.

d glo. l. quod es. fa. etc.

e l. ſtip. iſta. §. hi qui. de uer. obl.

f l. nam abſurdũ. de bon. lib.

g l. furti. §. pactus. de inf.

h l. ſcire. §. aliud. de exc. tu.

quo parentes ſine uenia in ius uocari nequeunt, parentes non propriè tantum uſq; ad tritauum, ſed omnes in infinitũ accipiemus[i]*, quoniam hoc honeſtius eſſe lex ait, & ex his ſequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam ſignificationem quæ uitio caret*[k]*, cenſeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud ſignificat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum ſit, nunquã legem ita interpretãdam, ut iniuſtum aliquid aut rationi contrarium inducat*[l]*. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hãc partẽ edicti habere nonnullas reprehẽſiones*[m]*, decreto itaq; iſta temperari debebunt, & quæ ſequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum eſt, ſemper fieri interpretationẽ uerbis impropriè acceptis, quoties de mẽte ueriſimili cõſtat, quæ ex cõſuetudine patrisfam. uel loci in quo uerſatur, poteſt deprendi, itẽq; dignitate, charitate, neceßitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde ſubſequuntur*[n]*, idemq; quoties aliqua ratio hoc ſuadeat: nã ſicut uerba generalia ex quamplurimus à me ſuperiori libro expoſitis cauſis reſtringuntur (quod circa abuſiuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut ueriſimili menti obſequamur, poterunt uerba non ſolùm impropriè, ſed impropriiſſime quoq; accipi? Et Aret.*[o] *Iaſonq;*[p] *negant, maxime improprietatis rationem ullam eſſe: quapropter ſi teſtator dixerit ſe filijs pupillis ſuis talem curatorem dare, non exiſtimabitur datus tutor*[q]*: nam & ſi quis fundũ leget, cuius ſolus uſusfructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur*[r]*. Sed tamen in contrariam ſententiam frequentius*

i l.iiij. ſ.j. de in ius uoc.
k l. in ambigua. de li.
l l.fi.ſ.in comput. de iure delib.
m l.Saluius.de leg.præſt.
n l.ſi ſer. plur. ſ. fin delegat.j.
o Aret.l.a Titio.de verb.
p Iaſ, l. quoties.cod.ti.
q l.tutores.ſ. j.de admin. tut.
r l. quod in rerum.ſ. j. de leg.j.

tius itum eſt, ea in ſpecie quãdo pater filiæ relinquit pro ſua falcidia, impropriiſſime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[f]. *Idem cũ quis dicit ſe legare monumẽtum intelligitur ius mortuum in illud inferendi*[t]. *Cum pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur*[u], *nam non omnes ſciunt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntient, quod æque polleat. In inſtrumento mandati dictum erat dominum cõſtituere Titium aſinũ ad defendendũ cauſam reſpondit Hoſtien. procuratorem rectè conſtitutum uiderit. Quo argumẽto cũ executor in teſtamẽto adiect⁹ eſſet his uerbis, Titium dilapidatorẽ bonorũ meorũ eſſe iubeo*[x], *reſpondit Baldus ſufficere: nam & teſtator qui legatũ reliquerat donec filius in tutelam ſuam perueniſſet, non de* XIIII. *anno, ſed quinto & uigeſimo etiã per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur*[z]. *Accedit his quòd etiã nutu legata, uel fideicõmiſſa relinqui poſſũt*[a], *quantò magis quomodocunq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulum dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſalitium uocant) hominẽ cenſeatur*[b] *: & qui filium ſuum uiuum, & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorẽ Semproniũ facere. poſt mortem illi ſubſtituere credatur*[c]. *Vir locuples qui paupertatem ſuã Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus intelligatur*[d]. *Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non ſuberat, uel error proferentis in aperto erat*[e], *ut meritò aliud conſtituendum neceſſario fuerit. Nam & ſi uerbis utamur, quæ ſalua ratione Latini ſer-*

monis

f d.l.j. ad leg. Falc.
t l. monumẽ. C. de leg.
u Bald. l. ſi cũ ante. C. de donatio. ante nupt.
x Iaſ. d. l. inſulam. de præſcri. verb.
z l. cũ filio. de leg. iij.
a l. nutu. de lega. iij.
b l. cætera. §. qui ab hoſt. de leg. j.
c Socyn. l. qui duos. de rebus. pub.
d l. Lucius. §. heredũ. ad Treb.
e l. iiij. de. l. ſ.

monis alium caſum non comprehendunt, non eſt dubium
f l. Plautius. de auro & arg. cis ſtandum eſſe[f]: nec enim aliter quàm congruo ſermone uoluiſſe quēquam loqui creditur[g]: ſi tamen alia mens ap
g l. ſi.ad treb. pareat ea praeualere debet, praeſertim cum de ruſtici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uoluntate agitur. Nam & ſacerdos qui in ſacri lauacri myſterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpiritu
h c. retulerūt. de conſecr. diſt. 4. ſancta, Chriſtianum rectè baptizaſſe aeſtimatus eſt [h]. Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex obſoleta uitum antiquorū obſeruatione ſuſtinere pro idoneo poſſit? Et eius rationem non haberi duobus exem
i d. l. plautius. plis patet. Alterum cum eſt, Iabolenus[i] iuſte, mundo, ornamentisq; muliebribus legatis, omnem ueſtem, & mundum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio, muliebria, neq; ueſti, neq; mundo, applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat ueteres mundum etiam uentro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit quidam uxori mundum omne. Alterum eſt, cum filijs centum teſtator reliquiſſet, etiā de filiabus actum Vlp. ſcri
k l. ſi quis ita. de teſt. tut. pſit[k]: qua filiorum appellatione, etiam foeminae continentur, & tamen ueteres datiuum caſum non filiabus ſed filijs dixerunt, quod exemplo Naeuij, & Plauti Priſcianus oſtendit: ut appareat non ex eo quod maſculinum concipiat foemininum, ſed ex proprietate ſermonis ſententiam Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam ueterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic
l l. ij. §. poſt. hos quoq. de orig. iu. loquendi modus Iuriſconſultis noſtris [l], ſicut & caeteris prudentioribus, ſemper moleſtus fuit. Memoria teneo magni quendā nominis Grammaticum, cuius etiam com

mentarij plerique extant, his uerborum fœtoribus penitus immerſum, cum Mediolano Bononiam eſſet iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas Veterinarium certiorem feciſſe, ut in tale diuerſorium iret, equũ ſuũ accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum non intellexiſſe aſſereret: integrãq; lapſi temporis mercedem petebat, eius epiſtolæ uerba hæc erant: Pegaſus qui me tol lutim ſuccußit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumq; ex eo tempore præcidito. *Quæſitum eſt, uter æquiorem cauſam haberet, & eorum conſenſu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignobili huiuſmodi ſermone uti nõ debuit: cum traditum ſit, qui ad aliquem ſcribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur poßit*[m]*, alioquin huiuſmodi teſtationes damnum ei nullum inferre.* Quapropter Romanus ho*mo qui ad Græcum ſcribat, non Latinè, ſed Græcè conceptis uerbis uti debet*[n], *Sed an quod de improprio ſermone diximus, etiam in ficto obſeruandum erit? & ſi fictus caſus non ſolùm ratione effectus, ſed etiam nominis æquiparatus eſt, ſatis putauerim quod de uero conſtitutum eſt, etiam in ficto obſeruandum.* Vnde lex quæ *ingenuò priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obſeruabitur, cuius ingenuitatis per natalium reſtitutionem, ſeu anuli aurei, indultum à principe ſit*[o]. *Et relictum Titio ſi legitimos filios ex ſe reliquerit, ei præſtabitur, qui naturales reliquerit, beneficio principis natalibus reſtitutũ*[p]. *Sed & ciuibus à Republica conceſ-*

ſum

m §. alienationis. in auth. de nõ alie.

n l. j. de excu. tut.

o l. cũ ex oratione. de excu. tut.

p Bar. l. ſi is q pro empt.

ſum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues ſint, quantum ſit tamen eorũ reſpectu quæ ab ipſa Republica proueniunt[q]. Sic ſi lex municipij ad duumuiratum neminem admittat niſi ſit originarius, alienigena quoque recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeatur[r]. Sic lex quæ in herede loquitur ut hæreditatem adire cogi poßit, & reſtituere, in bonorum quoq; poſſeſſore locum habet, qui & effectu, & nomine pro hærede habetur[s]. Sed & ſi reſpectu nominis ſolum ſit æquatio, tunc aliud dicendũ eſt, ut in filiofa. quam lex dominum interpretatur, etiam uiuente patre, non intelligetur generali dominorũ appellatione de eo actum[t]. Sed & ſi cenſoria lege cautum ſit, ne uniones, aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis, & ſuppoſititijs non exiſtimabitur uetitum[u]. Theodoſij tamen conſtitutio quæ uellera ſacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet[x]: ſed id propter exiſtimationem hominum receptum eſt, & ne facile rebellibus eſſet tyrannũ imperatoriæ maieſtatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino conſtat: qua ratione Andr. Siculus[y] cum rege artifi cum caueretur, ne peregrinos pannos præterquam coccineos habere liceret, excuſari eũ reſpondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc eſt, quod ſi alicui relictum ſit cum legitimæ erit ætatis, ante xxv. annum nihil debebitur, tametſi ueniam ætatis impetrarit[z]: is enim licet in his quæ à principe proueniunt omnino pro maiore habeatur, quãtum tamen ſit ex teſtatoris uolũtate aliud eſt, qui cõſilij maturitatem in eo ſpectauit, quæ à natura, non à princi

q Bar.l.ſi maritus. §.legis. de adul.

r Bar.d.l.omnes populi.

s l.j. §. bonorũ ad Treb.

t l. in ſuis. de li. & poſth. Bar.l.ſciendum. qui ſatiſd. cog.

u l.j. §. hoc autẽ. de ſũtc.

x l.iij. C. de ueſt. olob.

y Barb. conſi. xxix. ij.

z l. ſi. C. de his qui ven.

à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus ni ſalſ lor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanã dare uocabulis, nominibuſue barbaris nõ potes, quòd ea à natura ciuium uſu uim, atq; proprietatem accipiant. Quid rurſus ſi nõ ratione nominis, ſed ſolũ effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & regula eſt: Quæ de caſu uero diſpoſita ſunt, ad fictũ quoq; extendi [a]: quoniam fictio ueritatem imitatur, & æquè ac ipſa ueritas pollet. Hinc eſt, quòd lex Aquilia quæ datum hero, id eſt domino, damnum reſarciri iubet etiam quod hæreditati iacenti illatum eſt ulciſcitur [b]. Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoq; qui fictè condemnati ſunt locum habet [c] ut quia quis ſit cofeſſus, quem lex pro condemnato habet S.C. Macedonianum in Republica quoq; obſeruabitur, quæ filiofami. mutuam pecuniam dederit [d], & tamẽ Reſpublica fictam perſonam ſuſtinet [e]. Sic leges pleræq; pœnales, quę facientem gladio inſequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit [f]. Qui pecuniam à reo petere arbitri ſententia ſub pœna uetitus eſt, nec a fideiuſſore quidem eius petet [g]. Non tamen regula huiuſmodi perpetua eſt, ſed pleraſq; habet exceptiones, ut cũ diuerſa ratio aliud in caſu uero, aliud in ficto ſuadet: [h] quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ poterit, tametſi acceptilatio ficta ſit ſolutio [i], id enim donationem contineret, de qua huiuſmodi mandato nõ cenſetur actum. Sic S. C. Trebel de hærede uerba faciens, in fideicommiſſario locum non habet [k]: nec enim per fideicommiſſarium tabulæ teſtamenti, ſicut per aditionem

a l.fi.de mag. con.

b l.liber.§.ſi ſeruus ad.l. Aquil.

c Bart.l ictus. de infa.

d l.nihil ad ma.

e l.mortuo.de fid.

f l. diuus. de fal.

g l. aduerſus. de arb.

h l.illud.de petit.hæred.

i l.non abſtulit.C.de no.

k l.ſ.§.deniq ad Treb.

hæredis ſuſtinentur: nec tamen negari poteſt, quin fidei commiſſarius effectu cenſeatur hæres[l]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius geſſerit actionem eo nomine promittens, locum nõ habuiſſet in eo qui hæreditaria negotia geſsiſſet, niſi & id prætor expreßim cauiſſet[m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obeſſe non debet. At qui hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obſequio laude dignus, quàm ex curioſitate quadã nimia reprehendens[n]. Non procedit prædicta regula etiam quando ueriſimile eſt id actum, ut in caſu uero tantum diſpoſitio perficeretur: Veluti cum quis iurat ſe ſoluturum, non poterit id compenſare quod eo tempore ſibi debebatur[o]: quod ſi ex noua cauſa incipiat deberi, aliud fortè eſſet, quod Bartolus ſenſit[p]. Sic cum uerba perſonæ inhærentem qualitatem reſpiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat[q]: unde & initiatus qui publicè macellum uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, ſi per alium exerceat[r]. Sic & l x collegij eum qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipſe mercimonijs nõ præfuit[s], quamuis ſeruorum inſtitorumq; opera ea in re uſus proponatur: Nam & M. Craſſus, haud dubiè Romanorum nobiliſsimus, huiuſmodi artificum ſeruorum opera diues factus eſt, ut Plutarchus tradit. Cenſetur autem perſonæ qualitatem reſpexiſſe, cum natura rei hoc ſuadet[t], uel cum uerba hoc exprimunt, ut ſi dicatur: Perſonaliter, per ſe proprijs manibus, ipſemet, & ſi qua ſimilia[u], quamuis huiuſmodi uerba non adeò efficacia

l l. poſtulãte. ad Treb.
m l. iij. §. hæc verba. de nego. geſt.
n gloſ. l. culpa infra tit. j.
o c. ad noſtrã. infra de iureiur.
p Barto. l. amplius. rẽ ra. ha.
q l. iij. §. ſi pc. quod quiſq; iuris.
r Cle. j. de vita & hone. cleri.
s l humilẽ. C. de inc. nup.
t d. l. iij.
u l. inbemus. C. de erog. mil. an.

*cacia ſint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præua-
leat*[x]*. Sic & teſtator appoſita conditione, ſi hæres ſi-* x l. diuus. de ſal.
*ne filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis
deceſſerit, non intelligetur de his ſenſiſſe, qui per ſubſe-
quens matrimonium, uel per reſcriptum princeps, iu-
ſti filij effecti ſunt, quia illa uerba naturam reſpiciunt,
non legis fictionem*[y]*. In materia quoque ſtricta, & quæ* y Alexã. con ſil. 5. in 7 c. innotuit. de elect.
*ad literam debeat intelligi, non fiet huiuſmodi inter-
pretatio: quapropter Rom. Pont. ſi beneficium quod
morte uacauerit conferri tibi mandauit, iſque ſacerdos
non mortuus ſit, ſed aliâs priuatus, exautoratus'ue,
mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum
non de ciuili præſumitur*[z]*: huiuſmodi enim gratiæ ad* z c. ſuſceptũ. de reſc. l. 6.
*beneficia anguſtè accipiuntur, nec in eis licita eſt exten-
ſio. Sic Iuſtiniani conſtitutionem*[a]*, aduerſus eos latam,* a l. ſi. C. Vnde vi.
*qui rei alienæ uacuam poſſeßionem occupent, receptius
eſt in eo non obſeruari, qui rem hæreditariam occupa-
uerit: hæreditas enim impropriè uice perſonæ fungitur.
Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet
publico præconio, proſcriptioneq; certis locis diuulga-
ri, & niſi intra ſex menſes contradictum fuiſſet, quamli-
bet perſonam, etiam ſi uniuerſitas eſſet, excludi. Reſpon-
dit Raph. & Iaſ.*[b] *hæreditatis iacentis illabefacta eſſe iu-* b Iaſ. l. ſi is q. pro emp. 7. not.
*ra: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem,
quo ſex menſium præſcriptio aduerſus iuris cõmunis re-
gulas inducitur, tum quòd hæreditati ipſi negligentiam
imputare nõ poſſumus: quòd ſi eo caſu lex iuberet, ut qui
cunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud oſtẽderet, putarẽ
excludi hæredem: is enim ius ad rem habeat, nempe ius*

adeundi, quo rem conſequi potuiſſet [c]. Et ex his conſequens eſt, ut leges municipales, ſi correctoriæ ſint, uel limitatoriæ, ad caſum fictum non trahantur, idq; uulgò receptum eſt: cũ enim hæc interpretatio ex extenſione fiat, in his nullum eſſe extenſioni locum conſtat [d], niſi in caſibus quos infrà loco ſuo attingemus. Qua ratione nec in pœnalibus, iodioſiſ'ue caſus fictus comprehendetur [e]: idem ſi diſpoſitio taxatiuè concepta proponatur, ut cum quis ſe pro facto ſuo tantum obligauit [f]. Idem in diſpoſitione hominis dicendum, cum caſus fictus ſub uerbis comprendi nõ poteſt [g]: qua de re diffuſius ſequenti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæſtio finiri poteſt, an appellatione mortis, de morte quoque ciuili accipiamus, in quo regula eſt, nõ accipi [h], quia uis uerborum talem ſenſum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiuſdẽ effectus, quo ad id de quo agitur, ſit: tũc ex interpretatione de ea quoq; actum cenſebitur. Vnde ſi ſit dictum, ſocietatẽ morte finiri, etiã publicatione finietur [i], & ſicut mortuus nõ impedit, quo minus ſequẽs agnatus proximus ſit, ita & deportatus [k]. Et pactum de dote in caſum uxoriæ mortis lucrificienda, etiam in eum caſum intelligetur, cum in religioſum monaſterium ſeceſſit [l], nec enim uериſimile eſt uoluiſſe maritum hoc caſu expectare, exigendæq; dotis moram pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduã uitæ conſuetudinem contempſit: ſicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorum religioſorum albo ſe profeſſus eſt, qui omnino ex inſtituto ſuo ſint incapaces [m]. Idem in his qui in metallum damnati ſunt, & ſerui pœnæ fiunt [n]: nec

c l. inde. §. idẽ iuſ. ad leg. Aquil.
d Imol. §. & quid ſi tantum.
e Roma. cõſ. 436.
f Bar. l. ſi ſic. de verb.
g l. ſi cũ dotẽ. ſol. matr.
h l. ex ca. §. in ſulã. de ℣.
i l. actione. §. pub. pro ſo
k l. j. in fin. de cõtra tabu.
l l. deo nobis C. de epiſ. & cler.
m Bar l. cũ pa ter. §. hæredit. de leg. ij.
n l. intercidit. in fi. de con di. & demõ

nec enim ſperatur fore, ut hi unquam liberenter, ut meri-tò eorum interſit mortem expectare, unde ſeruitutem il-lam morti comparamus[o]*: & ſi fortè accidat ut indulgen-tia principis reſtituantur, iam non illi, ſed alij, nouiq́; ho-mines exiſtimantur.*[p]*. In deportatis uerò ſpes hæc reſtitu-tionis non omnino extinguitur, eorumq́; intereſſe exiſti-matur, ut mors uera expectetur, quod in eo reſpōſum eſt, qui poſt mortem grauatus erat fideicommiſſum reſtitue-re*[q]*: poßidebit enim poſt publicationē fiſcus, donec mor-te extincto reo, dies fideicommißi uenerit. Cæterum in caſibus quoq; quibus permiſſa nō eſt extenſio, ſed uerbis ſtatur, nunquā appellatione mortis de ciuili inteligimus, ut in* Pontificis Romani *gratia, qua in caſum mortis mā datur alicui prouideri, ſacerdotiumq́; conferri*[r]*, in his enim præterquā ſi motu proprio indultæ ſint*[s]*, fit ſtricta interpretatio.* Et *hæc quod ad improprietatē, fictioneq́; pertinet, hactenus.* Ex *uſu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is cōmunis loquendi uſus proprietati quoq; uerborum præualet, dū tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium eſt, ex autoritate doctorum, priopriā quoq; ſignificationem duci*[t]*, quantaq́; eius uis ſit, oſtendit Ci-cero, qui quandoq; uſum optimum magiſtrum appellat, quandoq; omnium magiſtrorum præcepta ſuperare aſſe-rit.* Horatius *quoq;: Multa renaſcētur quæ iam cecidere, cadentq́; Quæ nunc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus, Quem penes arbitrium eſt, & ius, & norma lo-quendi.* Quintilianus *lib. 1. cap. 5. Autoritatem, inquit, ſermonis conſuetudo ſuperat.* Et *inferius: Cōſuetudinem*

[o] l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ff. ad Treb.
[p] l. j. §. filius. ad Tertul.
[q] l. ſtatius. §. ſi de iur. fiſ.
[r] d. c. ſuſceptū. de reſcrip.
[s] Cle. ne romani. §. ſane. verſi. moriente. de electione.
[t] Bar. d. l. oēs. pop. iij. q.

ſermonis, uocabo conſenſum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non ſolum uerborum communium ueræ & propriæ ſignificationes vſu mutantur, ſed legum quoq; ipſarum iuſſa tacito conſenſu obliterantur. Bartolus[u], tamen, quod ex communi uſu dicitur non eſſe ex propria ſignificatione aſſerit, ſed potius ἐσχηματισμένον, ſeu ex figurato ſermone dici: quoniam naturalis rei ſignificatio, autoritate populi immutari nequit[x]. Et ideo exiſtimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uerba ex propria ſignificatione accipi debere, in ea inteſtatum non cenſeri pupillum, qui etiam ſi uoluiſſet teſtamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi uſu, non ex propria ſignificatione eſt[y]. Addunt alij, idem eſſe ſi lex mandet uerba nullo extrinſecus addito intelligi[z]. Sed in hanc ego ſententiam minime iuerim, qui ſupra ex opinatiſſimis ſcriptoribus oſtenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes uſum eſſe: unde enim uocabula inuenta niſi ex hominum uſu? Si quidem uetuſtiſſimam linguam Chaldæorum ſeu Hebræorum fuiſſe conſtat, quod & ueteres ſenſiſſe ueriſimile eſt, cum apud Aſſyrios inuentas literas, & in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelaſgos allatas, autorum conſenſu traditum ſit. Id & eo argumento Euſebius Cæſarienſis confirmat, quod literarum nomina apud Hebræos, ſuam ſignificationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, & c. cum apud alias gentes nihil ſignificent, ſolumq; quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat,

u l.1.labeo.de ſup.leg.

x l.ſj.de vſuf. ea.re.

y l.j.de ſuis & leg.

z Feli.in proœm.decr.

reat., ab eo ſermone alij orti, ex uſu & conſuetudine, uim, augmentum, naturam ſuam receperunt. Quapropter nequaquam credendum eſt, naturalem rei ſignificationem non poſſe populi autoritate imminui. Nec uerum eſt figuratum huiuſmodi ſermonem dici, cum contra potius is figuratus ſit, qui præter uſum accipitur, unde & κατάχρησις figura, quam abuſum Latinè dicimus. Arbitror igitur etiam in ſtatutis municipalibus, & quacunque alia materia communem hunc uſum obſeruari debere, ex quo conſequens eſt, ut licet appellatione beſtiarum ſolummodo feræ contineantur[a], ut leones, ursi, panthere: tamen propter communem uſum omnia etiam domeſtica comprehenduntur[b]. Sic in teſtimonio quod quis poſſederit, intelligitur, id eſt detinuerit. Sic in ſtatuto Titium & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijcientur. Sic arma ex cõmuni uſu hodie dicimus etiã Iuriſconſulti definitione exploſa[c]. Sic teſtator uxorẽ ſuã uſufructuariam, dominã moderatricem relinquens, de ſolis alimentis, & ſolita prærogatiua intellexiſſe cenſebitur. Sic licet maledicere & blaſphemare idem ſignificent, tamen ex uſu alia ſit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad penſionem, niſi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauiſi, niſi ea re, quæ in noſtram utilitatem peruenerit. Sic lex pœnã conſtituens ei qui rem alterius acceperit, nõ ſolũ de re aliena iure dominij, ſed etiã propter ſimplicem poſſeßionẽ intelligetur[d]: idq; propter cõmunem uſum. Declarãda tamẽ hæc eſt concluſio quibuſdã modis:

a l.j.§.beſtias. de poſtu.

b Felin.in.d. proœ.

c l. armorum. infra.eo.

d Bart.in rub. de ope .no.

ſubſiſto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcè linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari Iuriſconſultum, ut in glande & ueneno, & longe maior ſit uulgaris noſtræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi uſum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoleuerit[l], ſicut & in teſtamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is uſus probandus eſt, qui tum erat, cum ille teſtaretur, nõ qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id utique uerum eſt, ut id tamẽ loqui exiſtimetur, quod à principio legumlatores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt communis uſus, olim fuiſſe non præſumitur[m], niſi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuiſſet. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatũ allegerat, idq́; exẽplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipſe cenſor libertinorum filios curia non ſummouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipſos qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, ſi qua lex ex eo ſenſu, quem à principio habuerit, iniqua eſſet, poſſe ex præſenti uſu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatoris conſtitutione habemus[n], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera ſubeunda compelli iuſſit, quod edictũ adeò execrabile, & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore tamen

l Boc. l. gallus. §. ſi eius. in fi.

m Bar. d. l. Labeo.

n l. quidã. C. de decur.

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio ſenſu accipi poteſt, nimirum ut hi ſoli plectantur, qui monazonio non ob CHRISTI cultum, ſed ad cuitanda muneræq; congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legiſlatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit uſus, ſi per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerißimile eſt, poſſe citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda conſuetudine conſentire. Probandum igitur erit quod ad huiuſmodi tẽpus attinet, itemq; quod ad perſonas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut ſi de eo agatur, quod uerißimiliter ſæpißime, & à quàmplurimis fieri, uel dici ſoleat, idipſum neceſſario probandum ſit: ſi uero de eo agatur, quod rarius contingere ſolet, ſufficiet ſi non à plurimis, ſed ab his dictum conſtet, qui de ea re uerba fecerunt, quanuis pauci fuiſſe proponantur: atque ita Bartolus ſentit[o]. Nobis & illud placet ſi ex Iuriſconſultorum libris de eiuſmodi uſu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione inteſtatus, quæ non niſi ex communi uſu pupillos & impuberes continet[p]: cum enim tales quoq; pro inteſtatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producendum eſt, quæ ex uſu contrariam antiquæ ſignificationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes ſic nominabãtur, quo ſenſu et Home. & Verg. uſi ſunt: ut religioſus et deuot[9], q̃ olim in malã partẽ, hodie in bonam ex uſu accipiũtur. Ex interpretatione ſenſus legis accipitur, cũ uis uerborũ id nõ ſignificat,

o d.l.labeo.

p d.l.ſ. de ſuis.

ſed

quo parentes ſine uenia in ius uocari nequeunt, parentes non propriè tantum uſq; ad tritauum, ſed omnes in infinitū accipiemus[i], quoniam hoc honeſtius eſſe lex ait, & ex his ſequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam ſignificationem quæ uitio caret[k], cenſeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud ſignificat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus; cum & generaliter receptum ſit, nunquā legem ita interpretādam, ut iniuſtum aliquid aut rationi contrarium inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hāc partē edicti habere nonnullas reprehēſiones[m], decreto itaq; iſta temperari debebunt, & quæ ſequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum eſt, ſemper fieri interpretationē uerbis impropriè acceptis, quoties de mēte ueriſimili cōſtat, quæ ex cōſuetudine patrisfam. uel loci in quo uerſatur, poteſt deprendi, itēq; dignitate, charitate, neceſſitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde ſubſequuntur[n], idemq; quoties aliqua ratio hoc ſuadeat: nā ſicut uerba generalia ex quamplurimus à me ſuperiori libro expoſitis cauſis reſtringuntur (quod circa abuſiuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut ueriſimili menti obſequamur, poterunt uerba non ſolùm impropriè, ſed improprijſſime quoq; accipi? Et Aret.[o] Iaſonq;[p] negant, maxime improprietatis rationem ullam eſſe: quapropter ſi teſtator dixerit ſe filijs pupillis ſuis talem curatorem dare, non exiſtimabitur datus tutor[q]: nam & ſi quis fundū leget, cuius ſolus uſusfructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in contrariam ſententiam frequentium

i l. iiij. §. j. de in ius uoc.
k l. in ambigua. de li.
l l. fi. §. in comput. de iure delib.
m l. Saluius. de leg. præſt.
n l. ſi ſer. plur. §. fin de legat. j.
o Aret. l. a Titio. de verb.
p Iaſ. l. quoties. cod. ti.
q l. tutores. §. j. de admin. tut.
r l. quod in rerum. §. j. de leg. j.

tius itum eſt, ea in ſpecie q̃ãdo pater filiæ relinquit pro ſua falcidia, impropriiſſime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[s]*. Idem cũ quis dicit ſe legare monumẽtum intelligitur ius mortuum in illud inferendi*[t]*. Cum pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur*[u]*, nam non omnes ſciunt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntient, quod æque polleat. In inſtrumento mandati dictum erat dominum cõſtituere Titium aſinũ ad defendendũ cauſam reſpondit Hoſtien. procuratorem rectè conſtitutum uiderit. Quo argumẽto cũ executor in teſtamẽto adiect⁹ eſſet his uerbis, Titium dilapidatorẽ bonorũ meorũ eſſe iubeo*[x]*, reſpondit Baldus ſufficere: nam & teſtator qui legatũ reliquerat donec filius in tutelam ſuam perueniſſet, non de XIIII. anno, ſed quinto & uigeſimo etiã per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur*[z]*. Accedit his quòd etiã nutu legata, uel fideicõmiſſa relinqui poſſũt*[a]*, quantò magis quomodocunq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulum dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſalitium uocant) hominẽ cenſeatur*[b]*: & qui filium ſuum uiuum, & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorẽ Semproniũ facere. poſt mortem illi ſubſtituere credatur*[c]*. Vir locuples qui paupertatem ſuã Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus intelligatur*[d]*. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non ſuberat, uel error proferentis in aperto erat*[e]*, ut meritò aliud conſtituendum neceſſario fuerit. Nam & ſi uerbis utamur, quæ ſalua ratione Latini ſermonis*

s d.l.j. ad leg. Falc.
t l. monumẽ. C. de leg.
u Bald. l. ſi cũ ante. C. de donatio. ante nupt.
x Iaſ. d. l. inſulam. de præſcri. verb.
z l. cũ filio. de leg. iij.
a l. nutu. de lega. iij.
b l. cætera. §. qui ab hoſt. de leg. j.
c Socyn. l. quẽ duos. de rebus. pub.
d l. Lucius. §. heredẽ. ad Treb.
e l. iiij. de. l. ſ.

monis alium caſum non comprehendunt, non eſt dubium
f l. Plautius. de auro & arg. *eis ſtandum eſſe*[f]*: nec enim aliter quàm congruo ſermone uoluiſſe quēquam loqui creditur*[g]*: ſi tamen alia mens ap*
g. l. ſi. ad treb. *pareat ea præualere debet, præſertim cum de ruſtici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uoluntate agitur.* Nam & *ſacerdos qui in ſacri lauacri my ſterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpirita*
h c. retulerūt. de conſecr. diſt. 4. *ſancta,* Chriſtianum *rectè baptizaſſe æſtimatus eſt*[h]. *Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex ob ſoleta tantum antiquorū obſeruatione ſuſtinere pro ido neo poßit?* Et eius rationem non haberi duobus exem
i d. l. plautius. *plis patet.* Alterum cum eſt, Iabolenus[i] *iuſte, mundo, ornamentisq; muliebribus legatis, omnem ueſtem, & mundum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio, muliebria, neq; ueſti, neq; mundo, applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex* Non. *Marc. conſtat ueteres mundum etiam ueūtro genere dixiſſe.* Lucilius: *Legauit quidam uxori mundum omne.* Alterum eſt, *cum filijs centum teſtator reliquiſſet, etiā de filiabus actum* Vlp. *ſcri*
k l. ſi quis ita. de teſt. tut. *pſit*[k]*: qua filiorum appellatione, etiam fœminæ conti nentur, & tamen ueteres datiuum caſum non filiabus ſed filijs dixerunt, quod exemplo* Neuij, & Plauti Priſcianus *oſtendit: ut appareat non ex eo quod maſculinum concipiat fœmininum, ſed ex proprietate ſermonis ſententiam* Vlpiani *potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam ueterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic*
l l. ij. §. poſt. hos quoq. de orig. iu. *loquendi modus* Iuriſconſultis *noſtris*[l]*, ſicut & cæteris prudentioribus, ſemper moleſtus fuit.* Memoria teneo *magni quendā nominis* Grammaticum, *cuius etiam commentarij*

mentarij pleriq; extant, his uerborum fœtoribus penitus immerſum, cum Mediolano Bononiam eſſet iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas Veterinarium certiorem feciſſe, ut in tale diuerſorium iret, equũ ſuũ accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum non intellexiſſe aſſereret: integrãq; lapſi temporis mercedem petebat, eius epiſtolæ uerba hæc erant: Pegaſus qui me tollutim ſuccuſsit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumq́; ex eo tempore pracidito. Quæſitum eſt, uter æquiorem cauſam haberet, & eorum conſenſu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignobili huiuſmodi ſermone uti nõ debuit: cum traditum ſit, qui ad aliquem ſcribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur poſsit [m]*, alioquin huiuſmodi teſtationes damnum ei nullũm inferre. Quapropter Romanus homo qui ad Græcum ſcribat, non Latinè, ſed Græcè conceptis uerbis uti debet* [n]*, Sed an quod de improprio ſermone diximus, etiam in ficto obſeruandum erit? & ſi fictus caſus non ſolùm ratione effectus, ſed etiam nominis æquiparatus eſt, ſatis putauerim quod de uero conſtitutum eſt, etiam in ficto obſeruandum. Vnde lex quæ ingenuò priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obſeruabitur, cuius ingenuitatis per natalium reſtitutionem, ſeu anuli aurei, indultum à principe ſit* [o]*. Et relictum Titio ſi legitimos filios ex ſe reliquerit, ei præſtabitur, qui naturales reliquerit, beneficio principis natalibus reſtitutũ* [p]*. Sed & ciuibus à Republica conceſ-*

ſum

m §. alienationis. in auth. de nõ alie.

n l. j. de excu. tut.

o l. cũ ex oratione. de excuſ. tut.

p Bar. l. ſi is q pro empt.

ſum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues ſint, quantum ſit tamen eorũ reſpectu quæ ab ipſa Republica proueniunt[q]. *Sic ſi lex municipij ad duumuiratum neminem admittat niſi ſit originarius, alienigena quoque recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeatur*[r]. *Sic lex quæ in hærede loquitur ut hæreditatem adire cogi poßit, & reſtituere, in bonorum quoq; poſſeſſore locum habet, qui & effectu, & nomine pro hærede habetur*[s]. *Sed & ſi reſpectu nominis ſolum ſit æquatio, tunc aliud dicendũ eſt, ut in filiofa. quam lex dominum interpretatur, etiam uiuente patre, non intelligetur generali dominorũ appellatione de eo actum*[t]. *Sed & ſi cenſoria lege cautum ſit, ne uniones, aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis, & ſuppoſititijs non exiſtimabitur uetitum*[u]. *Theodoſij tamen conſtitutio quæ uellera ſacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet*[x]: *ſed id propter exiſtimationem hominum receptum eſt, & ne facile rebellibus eſſet tyrannũ imperatoriæ maieſtatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino conſtat: qua ratione Andr. Siculus*[y] *cum rege artificum caueretur, ne peregrinos pannos præterquam coccineos habere liceret, excuſari eũ reſpondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc eſt, quod ſi alicui relictum ſit cum legitimæ erit ætatis, ante* x x v. *annum nihil debebitur, tametſi ueniam ætatis impetrarit*[z]: *is enim licet in his quæ à principe proueniunt omnino pro maiore habeatur, quãtum tamen ſit ex teſtatoris uolũtate aliud eſt, qui cõſilij maturitatem in eo ſpectauit, quæ à natura, non à princi*

q Bar. l. ſi maritus. §. legis. de adul.

r Bar. d. l. oſs. populi.

ſ l. j. §. bonorũ ad Tre.

t l. in ſuis. de li. & poſth. Bar. l. ſcienduм. qui ſatiſd. cog.

u l. j. §. hoc autẽ. de ſõte.

x l. iij. C. de ueſt. olob.

y Barb. conſi. xxix. ij.

z l. ſi. C de his qui ven.

à principe indulgetur. Potes *(dicebat Phauorinus ni fal-
lor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanã
dare uocabulis, nominibuſue barbaris nõ potes, quòd ea
à natura ciuium uſu uim, atq; proprietatem accipiant.
Quid rurſus ſi nõ ratione nominis, ſed ſolũ effectu æqua
tio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet,
& regula eſt: Quæ de caſu uero diſpoſita ſunt, ad fictũ
quoq; extendi* [a]*: quoniam fictio ueritatem imitatur, &* a l. ſi. de mag. con.
*æquè ac ipſa ueritas pollet. Hinc eſt, quòd lex Aquilia
quæ datum hero, id eſt domino, damnum reſarciri iubet* b l. liber. §. ſi
etiam quod hæreditati iacenti illatum eſt ulciſcitur [b]. ſeruus. ad l. Aquil.
Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico no- c Bart. l. ictus. de infa.
*tans, in eis quoq; qui fictè condemnati ſunt locum habet
ut quia quis ſit coſeſſus, quem lex pro condemnato ha-
bet S.C. Macedonianum in Republica quoq; obſeruabi-
tur, quæ filiofami. mutuam pecuniam dederit* [d]*, & tamẽ* d l. nihil. ad ma.
Reſpublica fictam perſonam ſuſtinet [e]*. Sic leges pleræq;* e l. mortuo. de fid.
*pœnales, què facientem gladio inſequuntur, etiam de eo
intelliguntur, qui per alium facit* [f]*. Qui pecuniam à reo* f l. diuus. de fal.
*petere arbitri ſententia ſub pœna uetitus eſt, nec a fide-
iuſſore quidem eius petet* [g]*. Non tamen regula huiuſmo-
di perpetua eſt, ſed pleraſq; habet exceptiones, ut cũ di-* g l. aduerſus. de arb.
uerſa ratio aliud in caſu uero, aliud in ficto ſuadet: [h] h l. illud. de pe tit. hæred.
*quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ
poterit, tametſi acceptilatio ficta ſit ſolutio* [i]*, id enim do-* i l. non abſtu. lit. C. de no.
*nationem contineret, de qua huiuſmodi mandato nõ cen-
ſetur actum. Sic S.C. Trebel. de hærede uerba faciens, in
fideicommiſſario locum non habet* [k]*: nec enim per fi-* k l. ſ. §. deniq; ad Treb.
deicommiſſarium tabulæ teſtamenti, ſicut per aditionem

hæredis ſuſtinentur: nec tamen negari poteſt, quin fidei commiſſarius effectu cenſeatur hæres[l]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius geſſerit actionem eo nomine promittens, locum nõ habuiſſet in eo qui hæreditaria negotia geßiſſet, niſi & id prætor expreßim cauiſſet[m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obeſſe non debet. At qui hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obſequio laude dignus, quàm ex curioſitate quadã nimia reprehendens[n]. Non procedit prædicta regula etiam quando ueriſimile eſt id actum, ut in caſu uero tantum diſpoſitio perficeretur: Veluti cum quis iurat ſe ſoluturum, non poterit id compenſare quod eo tempore ſibi debebatur[o]: quod ſi ex noua cauſa incipiat deberi, aliud fortè eſſet, quod Bartolus ſenſit[p]. Sic cum uerba perſonæ inhærentem qualitatem reſpiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat[q]: unde & initiatus qui publicè macellum uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, ſi per alium exerceat[r]. Sic & l. x collegij eum qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipſe mercimonijs nõ præfuit[s], quamuis ſeruorum inſtitorumq; opera ea in re uſus proponatur: Nam & M. Craſſus, haud dubiè Romanorum nobilißimus, huiuſmodi artificum ſeruorum opera diues factus eſt, ut Plutarchus tradit. Cenſetur autem perſonæ qualitatem reſpexiſſe, cum natura rei hoc ſuadet[t], uel cum uerba hoc exprimunt, ut ſi dicatur: Perſonaliter, per ſe proprijs manibus, ipſemet, & ſi qua ſimilia[u], quamuis huiuſmodi uerba non adeò efficacia

l l. poſtulãte. ad Treb.
m l. iij. §. hæc verba. de nego. geſt.
n gloſ. l. culpa infra tit. j.
o c. ad noſtrã. infra de iureiur.
p Barto. l. amplius. rẽ ra. ha.
q l. iij. §. ſi pe. quod quiſq; iuris.
r Cle. j. de vita & hone. cleri.
ſ l. humilẽ. C. de inc. nup.
t d. l. iij.
u l. iubemus. C. de erog. mil. an.

caciaſint,ut tamen rei natura, ratioq; legis non præua-leat[x]. *Sic & teſtator appoſita conditione, ſi hæres ſi-ne filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis deceſſerit,non intelligetur de his ſenſiſſe, qui per ſubſe-quens matrimonium, uel per reſcriptum princeps, iu-ſti filij effecti ſunt, quia illa uerba naturam reſpiciunt, non legis fictionem*[y]. *In materia quoque ſtricta,& quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiuſmodi inter-pretatio: quapropter Rom. Pont. ſi beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, iſque ſacerdos non mortuus ſit, ſed aliâs priuatus, exautoratus'ue, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum non de ciuili præſumitur*[z]: *huiuſmodi enim gratiæ ad beneficia anguſtè accipiuntur, nec in eis licita eſt exten-ſio. Sic Iuſtiniani conſtitutionem*[a], *aduerſus eos latam, qui rei alienæ uacuam poſſeſſionem occupent, receptius eſt in eo non obſeruari, qui rem hæreditariam occupa-uerit: hæreditas enim impropriè uice perſonæ fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet publico præconio, proſcriptioneq; certis locis diuulga-ri,& niſi intra ſex menſes contradictum fuiſſet, quamli-bet perſonam, etiam ſi uniuerſitas eſſet, excludi. Reſpon-dit Raph. & Iaſ.*[b] *hæreditatis iacentis illabefacta eſſe iu-ra: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo ſex menſium præſcriptio aduerſus iuris cõmunis re-gulas inducitur, tum quòd hæreditati ipſi negligentiam imputare nõ poſſumus: quòd ſi eo caſu lex iuberet, ut qui eunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud oſtẽderet, putarẽ excludi hæredem: is enim ius ad rem habeat, nempe ius*

x l. diuus. de ſal.

y Alex. con ſil. 5. in c. innotuit. de elect.

z c. ſuſceptũ. de reſc. l. 6.

a l. fi. C. Vnde vi.

b Iaſ. l. ſi is q. pro emp. 7. not.

adeundi, quo rem conſequi potuiſſet [c]. Et ex his conſequens eſt, ut leges municipales, ſi correctoriæ ſint, uel limitatoriæ, ad caſum fictum non trahantur, idq; uulgò receptum eſt: cū enim hæc interpretatio ex extenſione fiat, in his nullum eſſe extenſioni locum conſtat [d], niſi in caſibus quos infrà loco ſuo attingemus. Qua ratione nec in pœnalibus, iodioſis'ue caſus fictus comprehendetur [e]: idem ſi diſpoſitio taxatiuè concepta proponatur, ut cum quis ſe pro facto ſuo tantum obligauit [f]. Idem in diſpoſitione hominis dicendum, cum caſus fictus ſub uerbis comprendi nō poteſt [g]; qua de re diffuſius ſequenti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæſtio finiri poteſt, an appellatione mortis, de morte quoque ciuili accipiamus, in quo regula eſt, nō accipi [h], quia uis uerborum talem ſenſum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiuſdē effectus, quo ad id de quo agitur, ſit: tūc ex interpretatione de ea quoq; actum cenſebitur. Vnde ſi ſit dictum, ſocietatē morte finiri, etiā publicatione finietur [i], & ſicut mortuus nō impedit, quo minus ſequēs agnatus proximus ſit, ita & deportatus [k]. Et pactum de dote in caſum uxoriæ mortis lucrifacienda, etiam in eum caſum intelligetur, cum in religioſum monaſterium ſeceſſit [l], nec enim ueriſimile eſt uoluiſſe maritum hoc caſu expectare, exigendæq; dotis moram pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduā uitæ conſuetudinem contempſit: ſicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorum religioſorum albo ſe profeſſus eſt, qui omnino ex inſtituto ſuo ſint incapaces [m]. Idem in his qui in metallum damnati ſunt, & ſerui pœnæ fiunt [n]: nec

c l. inde. §. idē iuſ. ad leg. Aquil.

d Imol. §. & quid ſi tantum.

e Roma. cōſi. 436.

f Bar. l. ſi ſic. de verb.

g l. ſi cū dotē. ſol. matr.

h l. ex ea. §. in ſulā. de ꝟ.

i l. actione. §. pub. pro ſo

k l. j. in fin. de cōtra tabu.

l l. deo nobis C. de epiſ. & cler.

m Bar. l. cū pater. §. hære dit. de leg. ij.

n l. intercidit. in fi. de con di & demō

nec enim ſperatur fore, ut hi unquam liberenter, ut meritò eorum interſit mortem expectare, unde ſeruitutem illam morti comparamus[o]*: & ſi fortè accidat ut indulgentia principis reſtituantur, iam non illi, ſed alij, nouiq́; homines exiſtimantur.*[p] *In deportatis uerò ſpes hæc reſtitutionis non omnino extinguitur, eorumq́; intereſſe exiſtimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo reſpõſum eſt, qui poſt mortem grauatus erat fideicommiſſum reſtituere*[q]*: poßidebit enim poſt publicationẽ fiſcus, donec morte extincto reo, dies fideicommißi uenerit.* Cæterum in *caſibus quoq; quibus permiſſa nõ eſt extenſio, ſed uerbis ſtatur, nunquã appellatione mortis de ciuili inteligimus, ut in* Pontificis Romani *gratia, qua in caſum mortis mãdatur alicui prouideri, ſacerdotiumq́; conferri*[r]*, in his enim præterquã ſi motu proprio indultæ ſint*[s]*, fit ſtricta interpretatio.* Et *hæc quod ad improprietatẽ, fictionẽq́; pertinet, hactenus.* Ex *uſu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is cõmunis loquendi uſus proprietati quoq; uerborum præualet, dũ tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium eſt, ex autoritate doctorum, priopriã quoq; ſignificationem duci*[t]*, quantaq́; eius uis ſit, oſtendit* Cicero, *qui quandoq; uſum optimum magiſtrum appellat, quandoq́; omnium magiſtrorum præcepta ſuperare aſſerit.* Horatius *quoq;*: Multa *renaſcẽtur quæ iam cecidere, cadentq́;* Quæ *nunc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus,* Quem *penes arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi.* Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 5. Autoritatem, *inquit, ſermonis conſuetudo ſuperat.* Et *inferius:* Cõſuetudinem

o l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.
p l. j. §. filius. ad Tertul.
q l. ſtatius. §. fi. de iur. fiſ.
r d. c. ſuſceptũ. de reſcrip.
s Cle. ne romani. §. ſane. verſi. moriente. de electione.
t Bar. d. l. oẽs. pop. iij. q.

ſermonis, uocabo conſenſum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non ſolum uerborum communium ueræ & propriæ ſignificationes uſu mutantur, ſed legum quoq; ipſarum iuſſa tacito conſenſu obliterantur. Bartolus[u], tamen, quod ex communi uſu dicitur non eſſe ex propria ſignificatione aſſerit, ſed potius ἐσχηματισμένον, ſeu ex figurato ſermone dici: quoniam naturalis rei ſignificatio, autoritate populi immutari nequit[x]. Et ideo exiſtimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uerba ex propria ſignificatione accipi debere, in ea inteſtatum non cenſeri pupillum, qui etiam ſi uoluiſſet teſtamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi uſu, non ex propria ſignificatione eſt[y]. Addunt alij, idem eſſe ſi lex mandet uerba nullo extrinſecus addito intelligi[z]. Sed in hanc ego ſententiam minime iuerim, qui ſupra ex opimatiſsimis ſcriptoribus oſtenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes uſum eſſe: unde enim uocabula inuenta niſi ex hominum uſu? Si quidem uetuſtiſsimam linguam Chaldæorum ſeu Hebræorum fuiſſe conſtat, quod & ueteres ſenſiſſe ueriſimile eſt, cum apud Aſsyrios inuentas literas, & in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelaſgos allatas, autorum conſenſu traditum ſit. Id & eo argumento Euſebius Cæſarienſis confirmat, quod literarum nomina apud Hebræos, ſuam ſignificationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, &c. cum apud alias gentes nihil ſignificent, ſolumq; quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat,

u l.l.labeo.de ſup.leg.

x l.ſſ.de uſuf. ea.re.

y l.j.de ſuis & leg.

z Feli.in proœm.decr.

reat, ab eo ſermone alij orti, ex uſu & conſuetudine, uim, augmentum, naturam ſuam receperunt. Quapropter nequaquam credendum eſt, naturalem rei ſignificationem non poſſe populi autoritate imminui. Nec uerum eſt figuratum huiuſmodi ſermonem dici, cum contra potius is figuratus ſit, qui præter uſum accipitur, unde & κατάχρησις figura, quam abuſum Latinè dicimus. Arbitror igitur etiam in ſtatutis municipalibus, & quacunque alia materia communem hunc uſum obſeruari debere, ex quo conſequens eſt, ut licet appellatione beſtiarum ſolummodo feræ contineantur[a], ut leones, urſi, panthere: tamen propter communem uſum omnia etiam domeſtica comprehenduntur[b]. Sic in teſtimonio quod quis poſſederit, intelligitur, id eſt detinuerit. Sic in ſtatuto Titium & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijcientur. Sic arma ex cõmuni uſu hodie dicimus etiã Iuriſconſulti definitione exploſa[c]. Sic teſtator uxorẽ ſuã uſufructuariam, dominã moderatricem relinquens, de ſolis alimentis, & ſolita prærogatiua intellexiſſe cenſebitur. Sic licet maledicere & blaſphemare idem ſignificent, tamen ex uſu alia ſit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad penſionem, niſi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauiſi, niſi ea re, quæ in noſtram utilitatem perueneрit. Sic lex pœnã conſtituens ei qui rem alterius acceperit, nõ ſolũ de re aliena iure dominij, ſed etiã propter ſimplicem poſſeſſionẽ intelligetur[d]: idq; propter cõmunem uſum. Declarãdã tamẽ hæc eſt concluſio quibuſdã modis:

a l.j.§.beſtias. de poſtu.

b Felin.in.d. proœ.

c l. armorum. infra.eo.

d Bart.in rub. de ope.no.

f 4 Et in

Et in primis uiderentur ſupradicta in communi uſu pro- cedere, quem periti introduxiſſent, idq́; Fabij Quintilia- ni ſententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitu dinis uſus nequaquã in animaduerſione eſſe deberet: nam & uulgi opinionem Iuriſconſultus reprobat, cum qui e l. ſi dictum. de euic. *pmittere obligatus ſit, ſatiſdare debere exiſtimamantis*[e], *& Baldus plerunq; ſcripſit, idiotarum uſum pro abuſu eſſe. Felynus nec excellentiſſimos, nec item imperitiſſi- mos obſeruari iubet, ſed mediocres, & ex eorum ſenten- tia uſum cõmunem cõſtituendum. Sed cum ex mente pro- ferentis uerba accipienda ſint, ego aliter finiendum cen- ſeo, ut ſicut in teſtamentis patrisfamiliãs conſuetudo ſpe- ctatur in contractibus ipſorum cõtrahentium, ita & in ſtatutis eam ſententiam ſequamur, de qua ueriſimile eſt ipſos legumlatores intellegiſſe. Si igitur ab excellentiſſi- mis facta ſint, eo modo loquutos illos ueriſimile crede- mus, quo peritiſſimi ſolent: Si ab imperitis, craſſa Miner- ua uerba accipientur: nam & Celſus peculium pro repo- ſititia pecunia interpretatur, ex ruſticorum ſenſũ autori-* f l. ſi chorus. de leg. iij. *tate qui pecuniã ſine peculio fragilem eſſe ſolent dicere*[f]. *Sed & quoties aliqua dictio ex cõmuni uſu latius accipi- tur, quàm ex proprietate ſoleret, in dubio ex proprietate accipienda eſt, ſi ratio legis nõ æquè ex cõmuni uſu mili- tet: exempli cauſa, Nepotes auo propriè dicũtur, qui eo uiuente concepti ſunt, ex uſu tamen etiam qui poſt eius mortẽ concepti ſunt, eo nomine dici poſſunt: nunquid igi tur edictum prætoris nepotibus bonorũ poſſeſſionem aui decernens, etiã in his ſibi locum uendicabit, qui concepti non fuerãt? & cũ qui conceptus non eſt, non poſſit fingi* natus

natus, ſequitur inter eos nullã fuiſſe proximitatẽ, & ideo huiuſmodi nepos reijcietur[g]*. Quapropter in prædicta municipalia lege, qui rẽ alterius acceperit puniẽte, ſi apparet legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nõ comprehenderetur poſſeſſor, tametſi probaretur ex communi uſu rem alterius dici, etiam cuius ſola poſſeßio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quàm uſus communis ſpectaretur. Si uero par ratio ſecundum utranq; ſignificationem ſit, tunc etiam communis uſus attenditur. Vnde lex Iulia de adulteris, non ſolum in iuſta uxore, & quæ in manu uiri conuenerit, locum habet: ſed etiam in iniuſta*[h]*, idem, cum qua matrimonium eſt, licet non ſolemniter celebratum, idq; propter communem uſum ex* Homeri *carmine,* οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, *quod alibi expoſuimus. Cæterum & illud ſciendum, ex communi peritorum in Latino ſermone uſu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter ſi Latinè teſtator liberis ſuis tutores dederit, etiam nepotibus dediſſe intelligetur, ſi uerò filijs dixerit, aliud eſt*[i]*: licet hæc differentia in uulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cum ex communi conſuetudine in lingua uulgari probatum eſſet, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, reſpondit* Alexander[k]*, non idcirco ad ſermonem Latinum quicqam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum uidi, in his quæ pro teſtimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi Latinè loquentium uſu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego*

g l. itẽ. de ſuis. & leg.

h l. ſi vxor. de adul.

i l. quid ſi nepo. de teſta. tut.

k Alex. conſ. ij. co. 6.

ſubſiſto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcè linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari Iuriſconſultum, ut in glande & ueneno, & longe maior ſit uulgaris noſtræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi uſum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoleuerit[l], ſicut & in teſtamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is uſus probandus eſt, qui tum erat, cum ille teſtaretur, nõ qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id utique uerum eſt, ut id tamẽ loqui exiſtimetur, quod à principio legumlatores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt communis uſus, olim fuiſſe non præſumitur[m], niſi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuiſſet. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatũ allegerat, idq́; exẽplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipſe cenſor libertinorum filios curia non ſummouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipſos qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, ſi qua lex ex eo ſenſu, quem à principio habuerit, iniqua eſſet, poſſe ex præſenti uſu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatoris conſtitutione habemus[n], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera ſubeunda compelli iuſſit, quod edictũ adeò execrabile, & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore

l Bo. c. y. l. gallus. §. ſi eius. in fi.

m Bar. d. l. labeo.

n l. quidã. C. de decur.

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio ſenſu accipi poteſt, nimirum ut hi ſoli plectantur, qui monazonio non ob CHRISTI *cultum, ſed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legiſlatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit uſus, ſi per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uериſimile eſt, poſſe citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda conſuetudine conſentire.* Probandum *igitur erit quod ad huiuſmodi tẽpus attinet, itemq; quod ad perſonas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut ſi de eo agatur, quod uеriſimiliter ſæpiſsime, & à quàmplurimis fieri, uel dici ſoleat, idipſum neceſſario probandum ſit: ſi uero de eo agatur, quod rarius contingere ſoleat, ſufficiet ſi non à plurimis, ſed ab his dictum conſtet, qui de ea re uerba fecerunt, quanuis pauci fuiſſe proponantur: atque ita* Bartolus *ſentit*[o]. *Nobis & illud placet ſi ex Iuriſconſultorum libris de eiuſmodi uſu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione inteſtatus, quæ non niſi ex communi uſu pupillos & impuberes continet*[p]*: cum enim tales quoq; pro inteſtatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producendum eſt, quæ ex uſu contrariam antiquæ ſignificationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes ſic nominabãtur, quo ſenſu et* Home. *& Verg. uſi ſunt: ut religioſus et deuot⁹, q̃ olim in malã partẽ, hodie in bonam ex uſu accipiũtur. Ex interpretatione ſenſus legis accipitur, cũ uis uerborũ id nõ ſignificat,* ſed

o d.l.labeo.

p d.l.ſ. de ſuis.

ſed extenſio inducit: de ſimilibus enim ad ſimilia, ei qui iu
q l.nõ poſſũt. de ll. *riſdictioni præeſt, procedere fas eſt*[q], *atq; ita ius dicere:*
r l.nõ ſolũ .§. qui primipi lum. de exc. tut. *ſimilis autem ille caſus exiſtimatur*[r], *qui eadem, uel maio re ratione nititur, quiq; eiuſdem effectus eſt, tametſi uer bis ſit diſsimilis, ſatiſq; eſt ſi ſimilitudo ſit eius reſpectu*
s c.nõ põt .in ſi. de præb. in.6. *de quo agitur, licet in cæteris differant*[s]. *In fauorabili bus quoq; pro ſimili habetur, etiam quod non æquè tanta*
t c.ſi. de ſymo. *ratione fulcitur*[t]. *Igitur de ſimilibus ad ſimilia regula riter in lege fit extenſio (nam quod ad diſpoſitiones ho minum attinet, in ſequentem librum reſeruaui) præter quã tribus caſibus. Primus, cũ legis correctio ĩduceretur, quapropter ſolet dici, in correctorijs non permitti extẽ ſionẽ. Secundus caſus, cum lex pœnalis eſt. Tertius, cum lex limitatoria, ſeu ut noſtrates doctores dicunt, exorbi tans eſt, utraq; uoce non ſatis proba, niſi quòd à ueterũ ſermone limitatoriũ minus degenerat: eſt enim limitare, intra limites ſuos reſtringere, unde limitati agri, Plinio libro* XVII. *Frontino, Agennio, Boëtio, & iuriſcon ſultis. Nam et Cicero ad Appium Pulchrum, De tua pro lixa (inquit) beneficaq; natura limitabit aliquid poſte rior annus. meritò & nos limitantia appellabimus ea, quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq; legis derogant. De ſingulis igitur quibuſq; uidendum. In primo caſu communiter ea ſententia approbatur, ut in correctorijs licita non ſit extenſio, quod enim mutatũ*
u l. præcipi mus. i ſi .C. de ap. *non reperitur, cur interim firmum eſſe non debet*[u] *? In uniuerſum enim ſolet dici, legum correctionem ſemper*
x §. ſi. in auth, de admi. *euitandam*[x] *: quòd leges inuicem repugnare uidentur: debent diſtinctionum fœdere conciliari, nec cenſebitur abſur*

abſurda ſubauditio, ut huiuſmodi diſsidijs obuiam caueatur, nam abſque tali interpretatione ne myſtica quidem Euangelica conſiſterent, nec quiſquam tam cautè, uel promiſcuo, domeſticoq; ſermone uti poſſet, qui non alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, ſi quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile ſit ambigua diſſolui, aduerſa ſeparari, uaria diſcerni, obſcura dilucidari [y]. *Hinc eſt, quòd ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario ſenſu, tanquam ex ſubaudito intellectu non accipitur, & clauſula generalis tunc ad omnia præcedentia aduerſus naturam ſuam nõ refertur*[z]. *Hinc eſt, quòd in correctorijs, ſi adſit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris diſpoſitio, quod & in diſpoſitionibus quoq; procedit: non enim aliud eſt diſpoſitio, quàm iuris communis quædam in fauorem particularem relaxatio, ſeu correctio, quæ & priuilegium dici poteſt: in his igitur extenſio, etiam ſi eadem, uel maior ratio adſit, locum non habet*[a]. *Sunt enim diſpenſationes odioſæ, & annexam mandati Pontificij formam habent*[b], *à qua recedi non poteſt, meritò præfractè nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Reſtringitur prædicta regula, quando ratio in lege expreſſa eſt, tunc enim ex ea fit extenſio*[c]: *quoniam omnis caſus in ea comprehenſus cenſetur, cum ratio legis ſit lex generaliter quicquid ſub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in ſui ſententiam adducentibus, quæ non in correctorijs ſed in limitatoris locum habent. Mibi haud ſanè uериſimilis, nec ex ueterum mente* [d] *uidetur hæc ſententia:*

[y] l. apud. C. de fur.

[z] gl. c. cũ ſingula. verb. prioratibꝰ. de preb. i. 6

[a] c. ſi. de poſt. prælat.

[b] c. cui de nõ. de preb. i. 6

[c] Iaſ. authent. quas act.

[d] Imo. §. de viro Gemi. c. j de têp. or di. in. 6.

tia: cum enim in lege idem ſit, ſiue ratio exprimatur, ſiue unica tantum adduci queat[e], conſequens eſſet ut regula nunquam procederet, niſi ubi lex ex plurimis rationibus ſancita eſſet: qui caſus rariſſimus eſt, imò exceptio inepta etiam eſſet, cum tunc non quia tractaretur de correctione præciſſa eſſet extenſio, ſed quia aliqua ex illis rationibus ceſſaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptiſſimi iuris eſt, quoties eadem ratio id ſuadeat, in correctorijs fieri extenſionem, de ſtricta uocabuli ſignificatione ad latam[f]: quam ſignificationem quid opus eſſet reſpici, ſi etiam citra uocis generalitatem fieret extenſio? cum unica in ratione frequentiſſimum ſit omnē legis cardinem uerſari. Senſere hoc iuris Pontificij interpretes, dum conſtitutionem eam, quæ quemcunq; religioſum in præſulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quo minus in collegam eligi poſſit[g]: tametſi eadem eſſet ratio, nempe nē diſparis conditionis homines ſocientur. Senſit & Bartolus dum legem municipalem, qua ſtantibus filijs maſculis fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conſeruandæ tradidit[h], quæ ſola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor ſi ex rationis in lege noua expreſſione appareret contrariam legis ueteres rationem generaliter correctam[i], tunc extenſionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione ſtatutorū conſtaret, maſculos fœminis ubique præferri, & ſic iuris communis rationem neglectam, reſpondi prædictam Bartoli ſententiam non procedere, & ideo ſi lex noua fœminis patruum præfert, etiam patrui filios eſſe præferendos[k].

Nam

e gl. l. quāuis. C. de fideic.

f gl. i. auth. ut hi q ob. ÿ. ad curationē.

g cle. j. de elec ÿ. prælatū

h Bar. l. liberorū. infra eo.

i l. maximū. C. de lib. prçt.

k Soci. conſi. 30. in. j.

Nam & Iuſtiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, ſi tres ſint filij uel pauciores, extenditur etiam ſi nemo filiorum adſit, tametſi plures extent aſcendentes, apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel aſcendentes præferentis: imò tali caſu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam pleriſque reclamantibus[m], putauerim non ſolum in correctorijs, ſed etiam pœnalibus ſimul extenſionem permittendam[n]. Reſtringitur rurſus prædicta regula, in his quæ relatione quadam coniunguntur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi cenſendum erit[o]: quapropter lex noua legem Iuliam Viſcelliam de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxiſſe exiſtimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egiſſe creditur[p], ſic pœna impoſita uendenti intelligetur & emptorem diſtringere[q]. Quod tamen declarandum eſt, ſi eadem ratio ſubſit, alioquin aliud obſeruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare poſſit, non cenſebitur uice uerſa prohibuiſſe, quin quantacunq; uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem ſolum feciſſe, & id cauiſſe, ne mulieribus blanditijs ſeducti, male hæredibus ſuis conſulerent: quod Socinus rectè reſpondit[s]. Eadem ratione crebrius traditum eſt, ſi lex ſororem à fratribus hæreditate excludat, non cenſeri ex aduerſo fratrem prohibitum quo minus ipſe ſororis hæreditatem adipiſcatur: quamuis enim ius ſuccedendi reciprocum eſſe debeat, tamen uериſimilius eſt uoluiſſe legiſlatorẽ maſculis tantum conſule

l auth. præterea. C. vnde.

m gl. cle. ſi. de ætat.

n Abb. c. ſi. de reſcrip.

o l. ſi. de ind. vi dui. tol.

p gl. l. § interuallũ. de iu di.

q l. fin de acceptioni.

r c. ſi. de verb. ſigniſi.

s cõſi. 75. in. 3.

conſulere[t]*. Sic & cum lex iuberet, quæcunq; per fratres cohabitantes acquirerentur, eſſe communia, reſponſum eſt, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in poteſtate fratris ſit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunque permitti, ut per alium melior conditio noſtra effici poßit, deterior non poßit*[u].

Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum eſt, in his quoq; procedit quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur[x]*. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur prohiberi per teſtatorem poßit, in ea quoq; extẽdetur quam ex ſenatuſconſulto Trebelliano hæredes retinere poſſunt*[y]*, quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis ſubeſt ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate abſque alia ratione quicquam indulgentis cõtra regulas iuris conceſſa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in conſtitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præſcriptionem ad quadraginta redigit, cum in eccleſia loquatur, ad Rempublicam nõ producitur*[z]*. Rurſus hoc intelligendum, ut fiat extenſio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio eſt facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana iiſdem paßibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirẽns, alioquin uſucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur*[a]*. Huius autem extentionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea eſt, quod propter paritatem caſibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, ſed lex ipſa uidetur augere*

t Doct. l. lege xij. C. de legit. hære.

u l. 3. C. de pactis.

x gl. l. ſi qs ſeruo. C. de fur.

y Bar. l. marcellus. ad treb.

z authen. quas actio.

a Bar. l. cũ qui § . prætor. de publi.

gere, ſicut in extenſione; quam uulgò paßiuam uocant, traditum quoq; eſt. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uiginti quinq; annis teſtari prohibet, nō poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditū eſt, qui teſtari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]*. Ad hæc pertinent etiam quæ de acceſſorijs dicuntur, ferè enim receptum eſt, legem correctoriam ad acceſſoria quoque trahi, idq́; diſpenſationis exemplo: quo traditur eum qui iure diſpenſationis ſacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum*[c]*: id enim conſequens eſt conceßi ſacerdotij, quod pluribus alijs ſpeciebus declarari poſſet*[d]*. Idem in his dicendum, quæ æquioris cuiuſdam naturæ ſunt, & alterius inſtar reguntur*[e]*, ut in legitima quæ ex inteſtatorum ſucceßione formam accipit, nam ea ſucceßione commutata, & ipſam quoque commutari dicimus*[f]*. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoque correctum cenſetur, quod ad hoc exemplum traditum erat nec ſenatoris filiam liberto nubere poſſe: cū enim ex una radice uitium naſcatur, conſequens eſt, ut una lege tolli ſufficiat. Idem cum extenſio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus eſt: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur*[h]*. Et ideo ſi ex ſtatuto exules & profugi poßint impunè occidi, utiq; & uulnerari poterūt: cū filius qui patriā prodidit occidi, ceu hoſtis publicus poßit, uidetur & exhæredari*[i]*. Aduertendum enim eſt, quoniam ſi argumentum inducitur in eadem ſpecie, cum minus in maiori contineatur, non*

b Bar. l. ij. de lega. j.

c gl. c. q̃a in tā. tū. de pręb.

d Iaſ. l. ſi. col. 6. de cōſtit.

e gl. c. non debet, de conſang.

f authen. præterea. C. vnde vir.

g l. final. C. de nup.

h l. in ea. verſi. nec. occidere. de adul.

i l. i ſuis. de libe. & poſt.

uidetur id tam per extenſionem fieri, quàm ex ui uerborum deſcendere. Si uero in diuerſa ſpecie inducatur, nõ uidetur in correctorijs id permittendũ: quapropter qui occidere poteſt, ſtuprare non poterit, neq; exulis uxorẽ alio dedecore afficere: quod utique crebriore calculo approbatum eſt[k]*. Sanè in correctorijs quoque fit extenſio, cum ad antiquum ius redigimur*[l]*. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum ſit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius ſororis gradu proximus hæredillTem petebat, quonã ex lege Iuſtiniani*[m] *agnationis iura ei tributa ſunt, hancq; interpretationem ut ipſe comprenderetur ſumendam aſſerebat, quia hoc modo ad ius antiquũ, nimirum duodecim tabularum reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extenſionem*[n]*, quia tametſi diſpenſationes ſint, tamen primæuum naturæ ius reſpiciunt: diuerſum uidebatur: ſtatutum enim illud ideo reſtringitur, quia iuri communi contrarium eſt. Si ergo ad ius commune reducamur, ceſſabit reſtrictio, non ſi ad legẽ duodecim tabularũ, quæ iam diu ante ſublata erat*[o]*. iure autem cõmuni filius ſororis agnatus non eſt, in quã partem & ipſe ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus tranſijt. Igitur ius antiquum hîc accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat*[p]*. Nec legitimationem uerum eſt eſſe fauorabilem, quia iuri naturæ conformis ſit, ſed quia beneficium eſt principis, in quo fit lata ſignificatio*[q]*. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extenſio, cum aliâs eluſoria eſſet, uel abſurdum aliquid induceret. Quapropter*

k Car. cle. ne romani. 4. opp. de elec.

l c. olim tibi. de ỹb. ſig.

m l. lege. C. de legi. hære,

n c. per venerabilẽ. qui ſi ſint leg.

o §. cęterũ. de leg. agn. ſuc.

p gl. c. ſtatutũ. de pręb. l. 6. Felyn. c. cũ acceſsiſſet. de conſt.

q Bar. l. ij. de verb. obli.

Pontificis conſtitutio, quæ gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ poſt indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in conceßione quoque à ſedis apoſtolicæ legato indulta ſeruabitur[r] *: abſurdum enim eſſet, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regula'que generalis traditum eſt, leges, contractus, ſententias, teſtamenta, ſemper eam interpretationem accipere, ne quicquam abſurdi inducere cenſeantur*[ſ]. *Nam & lex ſuperflua eſſe non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in ſacris cœmiterijs ſepeliri prohibet, & ſepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus interſunt, & honoris cauſa funus proſequuntur*[t]*: cum alioquin non difficulter ueſpillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, eluſoriaq; hoc pacto pœnā legis redderetur: ſemper enim ita interpretamur, ne eluſoria ſit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario ſenſu etiam in lege correctoria aſſumimus*[u]. *addunt aliqui hoc caſu per exceptionem in lege poſitam contra naturam ſuam regulam extendi, etiam ſi iuris correctio inducatur*[x]*: quod tamen mihi ſanè quàm dubium uidetur, cum ſatis ſit principalem legis diſpoſitionem utilem eſſe, parumq; referat ſi ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur*[y]. *Cæterum & ob ſalutem animæ fieri hanc extenſionem receptum eſt: ſemper enim & ea quoque interpretatio aſſumenda eſt, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Federici puberum ſacramenta in contractibus obſeruari iubens, etiam ad diſtractus extenderetur*[z].

r cle ſi. de reſ.

ſ Cur. cõſ. 4. ſ col. ij.

t gl. i cle. j. de ſepul. in ÿ. ſepelire.

u auth. ex teſtamẽto. C. de coll.

x Dec. c. cũ di lecta col. 3. de cõfir.

y Alex. l. ſi. q quiſq iur.

z Bar. auth. ſacramenta. c. ſi aduer. vẽdi.

Sic & lex pontificum, ſub pœna clandeſtinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam ſalutem lata, interpretatione declarabitur[a]. *Sunt & pleraque ſimilia, quæ ab alijs tradita*[b], *recenſere hoc opuſculo operæpretium non eſt.* NVNC *ad materiam pœnalem tranſeundum, in qua regula generalis eſt*[c]: *Pœnas interprtatione non adiuuandas, ſed reſtringendas eſſe, ſemper'que in mitiorem partem deflectendum: ſolet'que uulgò dici pœnæ nunquam locum eſſe, niſi ea expreßim à lege conſtituta ſit*[d]. *Quapropter quibus caſibus conſtitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen reſpectu pœnæ locum habet*[e]. *Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorãtes male efficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non alligat*[f]. *Et conſtitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, reſpectu tamen pœnæ in ea expreſſæ, non trahitur*[g]. *Et prohibitio matrimonij ſub pœna infamiæ, licet ſponſalia quoque celebrari uetare credatur, non tamen pœnam infligit*[h]. *Qua ratione & in contractibus, ſi pœna ex parte alterius adiecta proponantur, alterum tamen non coërcebit*[i]. *Et ſubſtitutio quæ de uno caſu ad alium extenditur, non habet locum, ſi pœna apponatur*[k]. *Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non cenſetur*[l]. *Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque alicuius iuris intelligitur: nam & ea, quoties ex delicto uero uel præſumpto irrogatur, poteſt pœna appellari*[m], *unde nec huiuſmodi priuationi locus erit, niſi quoties expreßim hoc in lege cautum reperiatur*[n]. *Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen*

aliquid

a c. ex tenore. q. ſi. ſint le.
b Fely. c. trãſ. lato. de cõſti.
c c. in pœnis. de reg. iur.
d l. & ſi qs. §. diu°. de rel.
e Io. An. c. diſpendia. de reſcrip. in 6.
f ca. tibi q. de reſc. eo lib.
g gl. cl. j. de v ſu. verb. de cætero.
h l. ſolent. de infa.
i Bal. c. j. qual. dom. feud.
k l. pater ſeu e rinã. de cõ. ditio.
l l. in teſtamẽto. eo. tit.
m l. ſi. C. de bo. liber.
n §. cũ igitur. i authen. de non ali.

aliquid minus obſeruauit, non ideo Feudo, quod uocant mulctabitur[o], niſi expreßim lege feudorum is caſus comprenſus ſit. Quod & ad ius patronatus ſacerdotiorum productum eſt[p], uidique quandoque ex facto dubitari. Titius fundum uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteuſim acceperat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquenium pretium emptori redderet, fundus ſibi reſtitueretur: is Titius canonem non ſoluit, & dominus fundo manum iniecit: quærebatur, an ſicut à contractu emphyteutico, ita etiam à pacto redimendi cecidiſſet? Et quibuſdam uidebatur, ab utroq; cecidiſſe[q], cum & ea pactio pars contractus eſſet. Sed hæc ſententia inhumana uiſa eſt, ne pœna principalis contractus, etiam ſeparatam redimendi pactionem afficeret, quæ quanuis contractui ineſſet, uerè tamen ſeparatam cauſam habebat[r]. Cum igitur adeò odioſæ pœnæ exiſtimentur, conſequens eſt, ueram eſſe regulam, in pœnalibus extenſionem non fieri[ſ]. In his tamen caſibus, quibus legem correctoriam extendi à me ſuprà ſcriptum eſt, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, ſi ratio in lege ſcripta ſit, fiet ex ea extenſio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; diſtringet: idemq; in correlatiuis, in acceſſorijs, in conſequentibus, ſi aliàs quid abſurdum conſequeretur, uel lex eſſet eluſoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia ſimili caſu à nobis ſuprà tradita, nouis exemplis rurſus hîc oſtendere, operæpretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nuſquã nõ repetita, facillimũ ſit reperire[t]. Præter igitur eos caſus, alij quoq;

o c.j. §. illud. quæ fu. pr. cau.

p glo. c. fi. de iure pat.

q Cep. de ſimul. cõtrac. n. ij. præſu.

r Barb. conſil. 51. in. j.

ſ l. cũ qdã. de lib. et poſth. Iaſ.

t Gem. c. j. de tempo. ord. in. 6.

annotari poſſunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio eſt in caſu omiſſo, fiet enim huiuſmodi extenſio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cum mœchum deprenſum liceat interficere, multo magis iure poterit cõtumelia affici[u], quod Attici σαφανίζειν *uocabant. Sic & reſcriptum duorum fratrum, quo Præſidi prouinciæ, unde quis incola eſt, permittitur ea prouincia reum interdicere unde oriundus eſt, ad eum quoque caſum trahitur, quo ei interdicitur, qui cũ incola eſſet, nõ in ea prouincia quid admiſit[x]: cum maior ratio uigeat, propter fugã, à loco in quo deliquit, atq; ita pleriſq; uiſum eſt[y]. Hinc etiam communi ſententia receptũ eſt, ſi ex lege municipij profugus poſſit impune offendi, poſſe etiam occidi. Hinc qui in aliquem cauſa capitali ius dicere poteſt, eundẽ quoque ciuili iudicio condemnare poteri[z]: quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iuriſdictio ex mandati principalis forma certos fines habet[a]. Videtur tamen, & fortè receptius eſt, etiam ſi maior ratio nõ ſubſit, ſed ſimilis ſeu æqualis, extenſioni quoq; locum eſſe: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum eſt, filium à patre, non ſolum ex illis quatuordecim in Iuſtiniani cõſtitutione relatis cauſis, exhæredari poſſe, ſed etiam ex alijs æquè grauibus[b]. Nam & iura clientelarum, non ſolum adimi expreſſis ex cauſis conſtat, ſed etiam ſi qua ſimilis, ſeu maior proponatur[c]. Sed tamen aduerti æquum eſt, rationem horum exemplorum eſſe, ne filij uel clientis ingratitudo diutius impunita permaneat, quia ſicut ex meritis huiuſmodi illis beneficia conferũtur, ita iuſtum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter*

u l. nec in ea. de adult.

x l. relegatorũ. §. iterdicere. de inter. & rel.

y Mathe ſil. in tra. ſ. extẽſi.

z l ex eo. C. de ag. in reb.

a l. ſolemus. in ſi. de iud.

b Doc. auſ. nõ licer. C. de li be. præte.

c c. i. . pe. queſ fu. pri. cau.

raliter ſibi locum uendicat. cauſæq; illæ exempla legis ipſius ſunt, quibus exemplis ratio reſtringenda nõ fuit[d], *maxime cum ea ratio lege ſcripta proponatur. Melius itaque hæc ſententia alijs exemplis probatur, & in primis Delata ex ſenatuſconſulto Tertulliano ſucceßione mater priuatur, niſi tutores filio petierit. Quid ſi curatores? Verba reſcripti, inquit Vulpianus, deficiũt*[e]. *Quid ſi cum prægnãs eſſet, bonis curatorem dari non petijt? Et his caſibus in ſententiam legis incidit. Sed & conſtitutio qua indignum ultro eligentes, ipſo iure in temeritatis pœnam priuantur: etiã ad eos, qui à Romano Pontifice ſciẽter indignum poſtulãt, producitur*[f]*: quoniã eadem utroq; caſu ratio eſt. Sic & lex ad Barbaricum, uini, olei, & liquaminis translationẽ prohibens, ad arida quoq; protrahitur*[g]. *Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij fruſtra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex ſentẽtia legis accuſari poterit*[h], *quod argumento eſt, in pœnalibus pro ipſa pœna euitanda fieri extenſionem. Secundus caſus eſt, cum de criminis uindicta agitur, cum enim publicè interſit maleficia impunita non eſſe*[i] *(quia ut eſt in Publij Mimi uerſiculo: Bonis nocet, quicunque parcit improbis) meritò ad caſus ſimiles ex huiuſmodi legibus procedemus*[k], *quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarum acerbitas*[l]. *Hinc eſt, quòd lex quæ ab exercitu miſſum infamia notat, eũ quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari miſſus eſt*[m]. *Hinc & Modeſtinus: Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facile trahendum non eſt, ſi non tale ſit delictum, quod uel ex ſcriptura legis deſcenderit, uel ad*

d c. ſi papa. de priuil. in .6.

e l. ij. §. quid ſi curatores. ad Tertull.

f c. ſ. de po. præli. i gl. fi.

g l. j. C. quæ res exp.

h l. cũ mulier. ſol. mat.

i l. ita vulnera ſ. ad. l. aql.

k Bar. l. quenadmodũ. C. de agri. & cen.

l gl. c. ſicut. de homi.

m l. ij. §. excercitũ. de infamibus.

exemplum legis uindicandum ſit[n]. Cornelius Tacitus li- bro primo: *Auguſtus, inquit, cognitionem de famoſis li- bellus ſpecie legis maieſtatis tractauit, cõmotus Caßij Se- ueri libidine, qua uiros, fœminasq; illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat: mox Tyberius conſultante Pom- peio Macro prætore, an iudicia maieſtetis redderentur, exercendas leges eſſe reſpõdit: hunc quoq; aſperauerant carmina in ſæuitiam, ſuperbiamq; eius, & diſcordem cũ matre animum.* Quibus uerbis apparet Modeſtinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non eſt fieri exten- ſionem[o]. Ad hanc ſpeciem propius accedit, quod ſæ- pius lectum eſt, in pœnis maleficiorum, de ſimilibus ad ſimilia procedendum eſſe[p]: cum enim facinus patratum impune eſſe non debeat, ex ſimilitudine aliarum pœna- rum conſtituetur, quemadmodum & in hunc ſit animad uertendum. Quapropter cum in lege municipali cri- men præuaricationis arbitrio Præſidis uindicandum per- mitteretur, dixi inſtar pœnæ in Senatuſconſulto Turpi- liano comprenſæ, uel ſi qua huic ſimilis, cõdemnationem redigendam, & ideo plus minus ex cauſa arbitratu Præ- ſidis diſcernendum. Tertius caſus eſt, eadem ratio ſub- eſt, & idem rei nomen hoc ſuadet, fiet enim extenſio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantum- modo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciens etiam in ea intelligitur, quæ de fa- cto uxor ſit[q], uidetur'que id ex ea extenſione induci, quæ de propria ſignificatione uocabuli, ad latam in qua- cunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quæ nu- ptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat ad

cum

n l. famoſi. in ſi. de leg. Iu liam ma.

o Bar. l. quod vero. d. ll.

p Bald. l. ſi qs ipſe. de iuri. om iud.

q l. ſi vxor. §. j. de adult.

eum non trahi, qui pro tutoris ſit filius, ſiue eius, qui hoc nomine uſurpato rem adminiſtrat [r], *quod ſpecialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima cenſeatur, item'que dotis, cuius alioquin conſtitutio nulla eſſet.* Adde quòd non omnino eadem eſt ratio, *cum tutor efficacius plenius'que adminiſtrandi ius habeat, pro tutori rerum alienandarum poteſtas nulla ſit* [s], *ut in ea nihil uereamur ne in ſumma dotis modum excedat.*

r l.ſi.C.de int. mat.

s l.ij. de eo q pro tut.

Quartus caſus eſt, cum propter aliquem fauorem pœnalis diſpoſitionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs ſuprà à nobis probatum eſt. Idem ſi de diuinis ædibus, aut eccleſiæ utilitate agatur [t]. *Idem ſi cultui Chriſtiano, fideiq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuſcunque ſimilibus locum habet* [u]. *Vltimus caſus eſt in ſubrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde diſpoſitio de uicario epiſcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet: quando ſede uacante ob interregnum ius ſodalitio deuolutum eſt* [x]. *Idem quando id ad quod fit extenſio non eſſet penitus ſeparatum, unde decretum ordinis ſacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de iiſdem præſentantibus intelligetur, de ſecularibus nõ intelligetur* [y]. *Idem quando connectuntur quadam conſequentia, nam tunc altero mutato, & alterum interpellatur. Exemplũ in reſcripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epiſtolarum lib. x. refert. Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magiſtratum, neu ſit in magiſtratu minor triginta annis: item quicunq; magiſtratum cœperit, ſit in Senatu: ſubſecutum eſt edictũ Auguſti, quod permiſit maiores XXII.*

t gl. c. ſciant. de elec in 6.

u c. ij. de diuor.

x gl. c. c. eſſ. de reſcript. ver. epiſcopi.

y d. c. ſciant.

annis magiſtratum capere, an ijdem & in ſenatum deligi poterunt? Et reſponſum eſt, ſi iam magiſtratus cœperant, poſſe, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magiſtratũ non cœperit, tametſi XXII. annis maior ſit, non poſſe in Senatum eligi. Quòd ſi uiceuerſa edicto illo in ſenatum cooptari maiores uiginti duo annis poſſe ſtatutum eſſet, utiq; & in magiſtratũ potuiſſent eligi: nam & illud receptum eſt, cum certa ætas dignitatibus ordinem annexum habentibus cõſtituta eſt, & certa ordinis, ſi reſtringuatur in dignitate ætas, reſpectu quoq; ordinis mutatam exiſtimari[a]. Eodem modo ſi ætas certa in preſbytero neceſſaria ſit, alia in diacono, alia in ſubdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim hæc munera cõferantur, cenſebitur in alijs quoq; mutatum[b]. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in caſu ſimpliciter loquatur, tamen de cæteris quoq; egiſſe intelligitur, qui in lege antiqua cõprenſi proponuntur[c]. Illud non omittendum, quãuis plurimis caſibus in pœnis extenſionem fieri ſupra docuerimus, id intelligendum, cum huiuſmodi pœnæ ex iuſta & probabili cauſa inductæ ſunt: quòd ſi pœna ſupra delictum eſſet, & per terrorem concuſſionemq́; potius quàm ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda ſunt, ſed potius reſtringenda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum deprenſum concedit, in auo, & proauo, cæteriſq́; maioribus locum nõ tenet[d]. Occidere enim aliquem propria autoritate perquàm crudele eſt. Sic & conſtitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad filius

a c. cũ in cũctis. de elect.

b gl. cle. generalem. de ætate.

c gl. c. diſpendia. de reſc. in .6. verb. queſtiones.

d l. patri. de adulte.

filias non extēditur[e]: quanuis enim & in odioſis maſculinum ad fœminas protrahatur[f], in pœna tamen tam irrationabili non fiet huiuſmodi expoſitio. De limitatoria diſpoſitione nunc uidendum, & noſtrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cum enim ex huiuſmodi extenſione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id eſt communi, & lata uia diuertere dicuntur: unde & Auguſtinus de Ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbātes, inquit, quod exorbitet ab itinere ſapiētiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum eſt, id exorbitare dicitur: nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quòd intra certos limites communē regulam coërceat, quo fit ut Iaſonis ſententiam minime ſequēdam arbitrer, inter has uoces differentiam conſtituentis[g]. Igitur in hac materia communiter receptum eſt, ſi ſubſit eadem ratio extenſionē fieri debere: quapropter Conſtantinus Imperator cum ius donationis ex ingratitudinis cauſa reuocandæ mulieri quæ ſecundò nupſiſſet, aduerſus cōmunes regulas abſtuliſſet: De his, inquit, quæ portentoſæ uilitatis, abiectæq; pudicitiæ ſunt, ſatis etiam tacitè cautum putamus[h]. Sic & Rom. Pontifex, cum quandoq; propter malam teſtium ualetudinem, eos ante litem conteſtatā aduerſus cōmunes regulas recipi aſſeruiſſet, eiuſdem æquitatis ſimilitudine, etiam antiqua inſtrumenta reuocari iuſſit[i]. Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiuſmodi limitatas diſpoſitiones interpretatione poſſimus extendere, quod & ratio ſuadet, correctoria enim ſtrictius accipiuntur, quoniā legi abrogant, & totam extinguūt: at hæc derogant tantūmodo, & ali

quan

e l. quiſqs. C. ad.l.Iu.ma

f l.ſi qs id.de ium om .iudicum.

g Iaſ.l.ſi cōſtāte ſol. mat.

h l.his ſolis.C de reuoca. do.

i c.cū dilecta. de cōfir. vti.

quantulum ſuadente æquitate reſtringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, meritò in his dilatatio prohibenda non eſt[k]*. Hinc eſt quòd in caſibus ſpecialibus de armato milite ad ſacris initiatum aduocatumq́; argumentamur*[l]*: tametſi alius militiæ profeſſores cenſeantur, & de libertate ad piam cauſam, de alimentis ad dotem*[m]*. Sic ſuccurrendum ruſtico propter imperitiam, uel mulieri propter ſimplicitatem dicimus*[n]*, ſicut & militi. Sic de minoribus quæ conſtituta ſunt, ad furioſos plerunque producimus*[o]*: & quæ de furioſis aut mente captis, ad abſentes*[p]*, & illi enim legis intellectu abeſſe exiſtimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, eccleſijs quoq; non denegari arbitramur*[q]*. Sic quod in lege falcidia cōſtitutum eſt, ad eam quoq; portionē extēdimus quæ ex s. c. Trebelliano deducitur*[r]*. Sic lex quæ de poſſeſſione limitando loquitur, etiam ad iura protrahetur, quæ tamen conſtat impropriè poßideri*[ſ]*. Hinc Conſtantini ſanctio, natis poſt donationē filijs, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem caſum extenditur, quo eadem ſubſit ratio*[t]*. Hinc Iuſtiniani ſanctio, qua ex cauſa dotis alienatio rei, non obſtante prohibitione paterna, permittitur: etiam tunc obſeruabitur, cum prohibitio in matris uel fratris teſtamento facta eſt*[u]*, his ſcilicet caſibus, quibus mater filiæ, frater ſorori dotem dare cogeretur. Hinc etiam eſt, quòd licet ſoleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendū ſit, non ſolum hoc in caſibus exceptis non procedere, ſed nec his qui pari ratione cum exceptis innituntur*[x]*. Fit autem huiuſmodi extenſio, etiam ſi non omnino tanta ratio, quanta in caſu expreſſo*

k Imol.d.ſ.de viro.
l l.miles.de re iudi.
m l.ſi vn⁹.vbi laſ.C. de teſta.
n l.ſ.C.de iu. ig.
o l.ij.C.de cur. fur.
p l.ij.ſ.fi.ſolu.matr.
q l.iij.quando ex fac.tut.
r Bar.l.marcellus.ad Trebel.
ſ l.regulariter. de pet.her.
t l.ſi vnquā.C. de reuo.dona.
u auf.res quæ c.cō de leg.
x Abb.d.c.cū dilecta.

preſſo ſit: quod hoc exemplo inducitur, Theodoſij conſtitutione aduerſus cōmunem regulam, hæreditas aſcendentis ex teſtamento deſcēdentium delata, tametſi non adita, tranſmittitur: quid inteſtato deferatur? & idem reſponſum eſt, licet non æquè tanta ratio id ſuadeat, expreſſa enim uolūtás teſtatoris id magis perſuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo facto teſtamento, ſolum præſumitur[y]. *Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor caſibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extenſionem, receptum eſt: quoniam aduerſus legem fieret*[z]. *Quapropter & ſi lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel abſq; alia interpretatione intelligerentur, huiuſmodi extenſio uetita cenſeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine diſcernendum, ut deprendamus quam ob cauſam taxatiua dictio adiecta ſit, quid enim ſi lex ipſa ſit, quæ huiuſmodi prorogationem inducat*[b]*? nec enim ex taxatiua ueriſimile eſt legis diſpoſitionem emendari*[c]*, ſicut nec ea quæ conſuetudine inducta ſunt: quod in hac ſpecie Pontanum obtinuiſſe dicitur*[d]*. Mandauerat quis procuratori, ut centū aureos tantum mutuo acciperet, is ſub uſuris acceperat, quòd aliter non ſolerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari: reſponſum eſt, dominum in fœnus quoq; propter cōſuetudinē, obligatum uideri. Quid item ſi materia pia, fauorabiliſq; ſit, nonne piæ cauſæ fauor dictionis illius limitationi præualebit*[e]*? nam & priuilegia ſuapte natura ſtrictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiuſmodi fauore de perſona ad perſonam permittitur extenſio*[f]*: nam & cum ſtatutum eſſet, ne à ſententia definitiua tantum*

appel

y l.i.C. de his qui ante aper.tab.

z l.ij.C. de pa. qui fil.

b l.ob æs.C.de præd.mi.

c Alex l.j.C. de boñ.poſ. ſec.ta.

d L.iij.§.iurari. de iure iur.

e L.illud. in fi. C.de ſa.ſan. ecc.

f Alex. l. miles.de re iudic.

appellari ad Metropolis Senatũ poſſet: reſponſum eſt [g]: nec ab interlocutoria quidem poſſe, propter fauorẽ publicũ, ne quis extra patriam litium tricis implicetur: & definitiuæ mentio cenſetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rurſus, ſi adeò iuſtũ & ultione dignũ ſit delinquentis odium, ut aduerſus taxationis uim operæpretiũ ſit pœnam extẽdere? quod in ea ſpecie traditũ eſt, qua Iuſtinianus [h] certis tantũ ex cauſis donationes factas reuocari poſſe conceſſit: frequẽtius enim creditur ex alijs quoq; ſimilibus eadem æquitate reuocationi locum eſſe. Quod & in his cauſis receptũ eſt, quibus patri permiſſum eſt, filium exhæredare: cuius ſententiæ ille eſt cardo, quòd cum ratio in legibus generaliter ſcripta ſit, cauſæ illæ tãquã exempla regulam arctare nõ debent, quod & ſupra à nobis tractatũ eſt [i]. Sequens caſus eſt in his quæ ius perſonale inducũt, uel fauore certarum perſonarũ conſtituũtur [k], nõ enim ad conſequentias trahenda ſunt, quòd huiuſmodi cum iuris ſpecialis ſint, à cõmuni propriè exorbitant [l], meritoq; priuilegia dicuntur, quaſi de priuis, id eſt ſingulis lata: ad quam ſpeciem pertinent etiam, quæ certo generi perſonarũ indulgentur: unde priuilegium militum, ut poſt ſententiam adhuc exceptione peremptoria tueri ſe poſſint, ad cæleſtis militiæ pugilem non producetur [m]. Tertius eſt, cum aliquid ualde odioſum uel irrationabile inducitur, ut cũ lex patri filios filiaſ'ue ſanguinolentos uictus cauſa uendere conceſſit, non enim alia ex cauſa id fieri poterit [n]: opinor & ſi ſanguinolenti, id eſt infantes, & iam iam nati, non ſint, uenditionẽ irritam futuram. Accurſius quid ſan

g Pau. de caſt. conſi.

h l. ſi. C. de reuo. don.

i d. c. ſi papa. de priuil. in ſexto.

k l. j. de cõſtit. prin.

l c. quæ à iure. de regu. iur. in ſexto.

m Bar. d. l. ſ. C. de iur. ig.

n gl. l. ij. C. de pat. qui fil.

ſanguinolentus in ea lege ſignificaret ignorauit, nos ex Codicis Theodoſiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus: hocq; argumento arbitramur de iure non licere patri, tametſi principi, filum ſuum inuitum obſidem hoſti, etiam ut ſe redimat, dare. Quartus caſus eſt in ſtatutis ſeu legibus municipalibus, in quibus non uidetur licita extenſio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad ſe peruenerit à ſeruo dotali, quem uolente uxore manumiſit, reſtituere: in ſocero non procedit. De uiro inquit Vulpianus, lex loquitur[o], de ſocero nihil in lege ſcriptum, & hoc Labeo quaſi omiſſum annotat. In quibus igitur caſibus lex deficit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego reſponſo non moueor, cum non ſit in uiro ſoceroq; æqualis ratio: ſiquidem mulier marito manumiſſori conſentiens, cum ob magnam coniunctionem poſſit alia præſumptio accipi, non facile creditur uoluiſſe donare, quod in ſocero eſt cōtra: ſicut uidemus & in extraneis, quibus ſi permittamus rem noſtrā poſſidere, in poſſeſſorio nobis præiudicamus, quod non ita eſt in uiro & uxore[p]: præſumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis habere, nec ideo deteriorem in aliquo ſuam cauſam facere, quod maxime in caſu prædicto dicendum fuit, cum donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, ſocero à nuru non prohibeatur[q]. Verius eſt igitur in lege quoq; municipali, iuxta ſupradictas diſtinctiones extenſionem permittendā, ut ſi lex ſit iuri cōmuni ſimilis, uel etiā limitatoria interpretatione producatur: ſi correctoria uel pœnalis non temere extendatur. Vnde & aliquæ quæſtiones

o d.l.ſi vero. §.de viro. ſol.matri.

p l.ſi iure. de acqui.poſſ.

q l.iij.§.ſocrui. de don. in. vir.

ſtiones finiri poßint. Lex ait, Si quis triticum extra territorium ſuper equo, aſino, uel curru portauerit, deprenſus ſoluat centum, Salice.[r] *exiſtimat qui ſuper humeris geſtat, uel mullum agit, pœna quoq; afficiendũ: propius enim eſt ut affectus ipſe exportationis cõſideratus ſit, nõ auferẽdi modus. Cui & ego aſſentior, præterquàm in eo qui humeris geſtat, cũ enim eo modo longè minus exportari quàm iumẽtis poßit, nõ eſt uerisimile uoluiſſe legislatorem talẽ afficere. Lex ait, Triticũ extra territorium nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non poſſe, extenſionemq; fieri, aliâs quippe prohibitio eluderetur*[s]*. Sed an uinũ, oleũ, liquamina? Et non cenſebũtur uetita, non enim tanta eſt ratio*[t]*. Quid uice uerſa ſi uinum, oleum, liquamina deferri non ſinantur, an triticũ? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, niſi cũ lex ad Barbaricũ trãsferri uetat. Eius enim ratio eſt, ne ſuauitate frugum illecti Barbari, impetum in nos faciãt*[u]*, quæ prima fuit Gallorũ in Italiam aduentus cauſa, ut T. Liuius atteſtatur. Lex ait. Si quis deceſſerit inteſtatus, ei exiſtentibus maſculis fœminæ nõ ſuccedãt, mortua eſt mulier, Salic. negat ſtatuto locũ eſſe. Si quis, inquit, ergo ſi qua deceſſerit, ceſſant uerba. Ego diſſentio, cum abſurdũ nõ ſit, uoluiſſe legislatorẽ etiam in fœminarum ſucceßionibus maſculorum utilitati proſpicere: & dicto, ſi quis, non omnino extenſione, ſed exui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur*[x]*. Lex ait, Patruis in ſucceßione præferantur conſanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata ſint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat. Salicet. putat etiam in tutela conſanguineos præferri*

r l. ſi ſerui. C. de nox.

ſ Bar. l. quæ. ſitũ. §. illud. de leg. iij.

t Bal. in d. l. omnes pop.

u l. j. C. quæ res expor.

x l. j. infra eo.

ferri: quapropter & ſi lex agnatos cognatis in ſucceßione anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquàm matris reſpectu, cui tutela defertur, non propter ſucceſſionem, ſed propter præſumptum prolis ſuæ amorem: unde tametſi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. y Dec.cõſi.16.
Lex, *Stantibus maſculis, inteſtato patri fœminæ non ſuccedant: quid ſi teſtatus ſit, & eas præterierit? & cum regula ſit iuris antiqui,* Quæ *abinteſtato excluditur ius dicendi nullum, uel bonorum poſſeſſ. contra tabul. petendi nõ habere, ſequitur ex teſtamẽto quoq; excluſas*[z]. *Quid ſi teſtator exhæredatis maſculis, ſolos extraneos inſtituit?* z Bar.l.gallus. §.& quid ſi tantum.
Et putarem non eſſe locum legi, & fœminis bonorũ poſſeſſ. contra tabul. concedendam: huiuſmodi enim lex correctoria eſt[a], *& ideo ſtrictam ſolum interpretationem recipit: unde cum fauore maſculorum, abinteſtato fœminas excludat, non debet extendi condito teſtamento, quando maſculorum fauor non ſubeſt: & cum huiuſmodi lex duplici cardine inſiſtat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares uocantur: Si incluſiuum caput ceſſat, igitur & excluſiuum*[b]: *maxime cum in hiſce tricis perplexiſ'ue, humanius ſit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores ſunt*[c]: *& ita ſentio, licet alij contrà.* Lex ait, *Exiſtentibus maſculis, mater excludatur: quid ſi ſoror etiam adſit? Et uidebatur lex producenda, ut excluſa matre, quæ prior in gradu eſt, ſoror quoq; reijciatur: Sed contra reſponſum eſt*[d], *cum diuerſo iure ſoror ſuccedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio ſororis mater quoque fruetur.* Qua *ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ porrigetur,*

a l.maximũ. C.de li.præ.
b l.alteri. de adimen.leg
c l.æquiſ.ad Tertul.
d Alex.l.illã. C.de coll.

ſtiones finiri poßint. Lex ait, *Si quis triticum extra territorium ſuper equo, aſino, uel curru portauerit, deprenſus ſoluat centum.* Salice.[r] *exiſtimat qui ſuper humeris geſtat, uel mullum agit, pœna quoq; afficiendũ: propius enim eſt ut affectus ipſe exportationis cõſideratus ſit, nõ auferẽdi modus. Cui & ego aſſentior, præterquàm in eo qui humeris geſtat, cũ enim eo modo longè minus exportari quàm iumẽtis poßit, nõ eſt ueriſimile uoluiſſe legislatorem talẽ afficere.* Lex ait, *Triticũ extra territorium nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non poſſe, extenſionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eluderetur*[s]. *Sed an uinũ, oleũ, liquamina? Et non cenſebũtur uetita, non enim tanta eſt ratio*[t]. *Quid uice uerſa ſi uinum, oleum, liquamina deferri non ſinantur, an triticũ? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, niſi cũ lex ad Barbaricũ trãsferri uetat. Eius enim ratio eſt, ne ſuauitate frugum illecti Barbari, impetum in nos faciãt*[u], *quæ prima fuit Gallorũ in Italiam aduentus cauſa, ut T. Liuius atteſtatur.* Lex ait. *Si quis deceſſerit inteſtatus, ei exiſtentibus maſculis fœminæ nõ ſuccedãt, mortua eſt mulier, Salic. negat ſtatuto locũ eſſe. Si quis, inquit, ergo ſi qua deceſſerit, ceſſant uerba. Ego diſſentio, cum abſurdũ nõ ſit, uoluiſſe legislatorẽ etiam in fœminarum ſucceßionibus maſculorum utilitati proſpicere: & dicto, ſi quis, non omnino extenſione, ſed exui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur*[x]. Lex ait, *Patruis in ſucceßione præferantur conſanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata ſint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat. Salicet. putat etiam in tutela conſanguineos præ-*

ferri

r l. ſi ſerui. C. de nox.

s Bar. l. quæſitũ. §. illud. de leg. iij.

t Bal. in d. l. omnes pop.

u l. j. C. quæ res expor.

x l. j. infra eo.

ferri: quapropter & ſi lex agnatos cognatis in ſucceßione anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquàm matris reſpectu, cui tutela defertur, non propter ſucceſſionem, ſed propter præſumptum prolis ſuæ amorem: unde tametſi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. Lex, Stantibus maſculis, inteſtato patri fœminæ non ſuccedant: quid ſi teſtatus ſit, & eas præterierit? & cum regula ſit iuris antiqui, Quæ abinteſtato excluditur ius dicendi nullum, uel bonorum poſſeſſ. contra tabul. petendi nõ habere, ſequitur ex teſtamẽto quoq; excluſas[z]. Quid ſi teſtator exhæredatis maſculis, ſolos extraneos inſtituit? Et putarem non eſſe locum legi, & fœminis bonorũ poſſeſ. contra tabul. concedendam: huiuſmodi enim lex correctoria eſt[a], & ideo ſtrictam ſolum interpretationem recipit: unde cum fauore maſculorum, abinteſtato fœminas excludat, non debet extendi condito teſtamento, quando maſculorum fauor non ſubeſt: & cum huiuſmodi lex duplici cardine inſiſtat, altero quo fœmine excluduntur, altero quo mares uocantur: Si incluſiuum caput ceſſat, igitur & excluſiuum[b]: maxime cum in hiſce tricis perplexiſue, humanius ſit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores ſunt[c]: & ita ſentio, licet alij contrà. Lex ait, Exiſtentibus maſculis, mater excludatur: quid ſi ſoror etiam adſit? Et uidebatur lex producenda, ut excluſa matre, quæ prior in gradu eſt, ſoror quoq; reijciatur: Sed contra reſponſum eſt[d], cum diuerſo iure ſoror ſuccedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio ſororis mater quoque fruetur. Qua ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ porrigetur,

y Dec. cõſi. 16.

z Bar. l. gallus. §. & quid ſi tantum.

a l. maximũ. C. de li. præ.

b l. alteri. de adimen. leg

c l. æquiſ. ad Tertul.

d Alex. l. illã. C. de coll.

rigetur, & ſi à patruelibus mater excludatur, non ideo amita erit excluſa, diuerſo enim iure ſuccedunt[e]. Lex ait, Iudici ſalarium non debeatur, niſi poſt ſententiam, quid ſi per iudicem non ſtat quominus definiat? Et reſponſum eſt ſalarium deberi[f], Lex ait, Rem uenditam agnatus intra annum ius redimendi habeat: quid ſi in ſolutum data ſit? Pleriq; deficere uerba legis dixerunt, relatumq; extat pronuntiatum ſic fuiſſe[g]. Mihi durum hoc uidetur propter rationẽ legis, & quia uerba omnino nõ deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege x 11. tabularum pertinet[h]. Lex ait, Maritus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum partem relinquere non poßit, teſtator eam hæredem inſtituit, cum clauſula, ſi teſtamentum nõ ualeret, ut donatione mortis cauſa deberetur, atque ita ſtipulatus uxoris nomine erat notarius, cum teſtamentum irritum fuiſſet, Reſpondit Decius ualere donationem[i], quoniam donatio cauſa mortis propriè ultima uoluntas non eſſet, Contrariũ obtentũ fuit, propter rationẽ legis, ne facile ægrotantes mariti (quo potißimũ tempore teſtari ſolent) blanditijs muliebribus ſeducantur, & lata ſignificatio uocis non repugnabat, alioquin paratißima eſſet fraus legi. Lex ait, Mandatũ teſtibus probari nõ poßit, ſed ſolis publicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald. poſſe credidit[k], quoniam lex illa correctoria & dura, ad hunc caſum trahi non debet. Quod & mihi uidetur, nam quanuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui aliquem fuſcina ferrea percuſſerit, duplici pœna afficiatur,

e Dec.cõſi.71.

f Rom.conſ.85.

g Specu.ti.de emptione.§ nũc vidẽdũ.

h l.ſtatuliberi a cæteris. in ſi.de ſtatul.

i Dec.cõ.196.

k Bal.l.obſeruare.§.fi.q.xj.de offic.pro.

tur, percußit quis tridēte, uel capite ſecuris, quid ſtatuen dum? Et Bald[l]. ſi iudici ſederit inſtrumentum æquè grauem plagam infligere, ſimileq́; fuſcinæ eſſe, duplo pu niendū rectè reſpondit. Lex ait, Adulter ducētis aureis puniatur, an trahatur ad ſtupratorem? Et Salycetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna ple ctendum, tametſi aliâs grauius ſtupro adulterium caſti garetur[m]. Ego ſubſiſto, quoniam ſupra uidimus, in pœ narū ſimilitudine fieri extenſionem, & craſſa Minerua adulterium & ſtuprum promiſcuè accipiuntur[n]. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri poßit, excepto adulte rio, homicidio, furto: quid in raptor? Et receptiuseſt poſ ſe fieri, nam alia in raptore, alia in fure conſtituta uide mus[o]. Lex ait, Quoties litis æſtimatio uiginti librarum maior eſt, probationes per teſtes non admitantur: quid ſi partim ex teſtibus, partim ex inſtrumentis quis proba re uelit? Et receptū eſt hoc permittendū eſſe, ceſſat enim ſubornationis metus[p], Lex ait, Mulieri abſq; duorum a gnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulie ris contraxit, an quod ex ſe prohibita eſt per alium pote rit? Et reſpōſum eſt poſſe, dum autoritas conſtitutioni mandati ſaltem generaliter affuerit[q], Lex ait, Qui in ec cleſia aliquem percuſerit, grauißime plectatur, percußit aliquis in cœmiterio, reſpōſum uel legi locū eſſe, quoniā æquiparata hæc ſunt iure ueteri[r]. Lex, Vicinus ædificāti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem edificantis facta ſit, non imponet aliquam neceßitatem emptori[s]: tā etſi aliâs emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, ſint. Lex, Mulier ſine liberis decedens teneatur triētē hæ

l Bald. d. l. omnes pop.

m §. item lex Iul. Inſtit. de pub. iud.

n d. l. inter cæ teras.

o Inſti. vi bo. ra. verſ. ridi culum.

p Bart. l. certi cōdi. §. quoniam. ſi cer. pet.

q l. apud. §. ſi. ex quí. cau. i po. Alex. cōſil. 189. in 7.

r Arch. 12. q. j. nulla.

s Bal. l. j. C. de com. ſer.

reditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et ſi ſolus extet, non puto, ſi adſit patruus, cum eo admittetur: Licet Alexãder etiam ſi ſolus ſit, putet legi locum eſſe[t]. *Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferãtur: extat conſanguineus, itẽq; frater uterinus: Reſponſum eſt uterinum non ſuccedere*[u], *qui propriè agnatus non eſt, licet iura agnationis ex lege Iuſtiniani conſecutus ſit: ceſſat enim in eo agnationis conſeruandæ ratio, quæ ſola legis latorem mouit. Lex, Frater in patris ſucceßione ſororem excludat: auus deceßit ſolis nepte nepoteq; relictis, quos ex duobus filijs ſuſtulerat: Reſponſum eſt, nepotem potiorem eſſe*[x], *tum ex ratione legis, tũ quòd appellatione patris auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq; lata ſignificatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrẽ, de fratre patruele non intelligetur, quia in eo non æquè tanta eſt ratio, ſicut in germano*[y]. *Lex, Syngraphæ manu debitoris ſcriptæ, plena fides adhibeatur: quid ſi aliena manu ſcripta, ſed à debitore ſubſcripta ſit? Reſponſum eſt, idem eſſe*[z], *quoniam paria hæc eſſe lex exiſtimat. Lex, Quiſquis contractum aliquẽ inuierit: quid ſi diſtractũ? Et receptum, idem eſſe*[a], *ſi eadem ratio ſit utroque in caſu. Lex præmiũ accuſatori decernit: quid in denuntiatore? & idem quoq; debebitur, fit enim extenſio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune ſit*[b]. *Lex, Frater non poßit propter æs ſibi debitum fratrẽ in carcerem trahere: quid ſi nomen alteri ceſſerit? Et uerius eſt nec ceßionarium quidem poſſe*[c], *qui creditoris loco ſubſtitutus eſt, alioquin fraus legi paratiſsima eſſet. Lex, Maritus dotis ſibi datæ tertiam partem*

lucre

t Alexã. cõſ. 36. in. 6.

u Bal. l. lege. C. de leg. hær.

x Bal. l. ſcimꝰ. 7. q. C. de inoffi.

y Alex. cõſil. 89. in. 6.

z l. ſi ita ſtip. §. chriſogonus.

a Iaſ. l. ſi vnus. §. pactus ve. ff. de pac.

b l. 5. §. hi quoque. ad Syll.

c l. ſi poſt diuortiũ. ſol. matr.

lucretur: quod ſi ſolum promiſſa ſit? Non extendetur [d] *, ni ſi generalitas rubricæ ipſius legis aliud ſuadeat, & ita* Baldo *uidetur.* [e] *Lex, exiſtentibus fratribus defuncti, mater excludatur: quid ſi extent ſorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi uerius* [f] *, nec ius commune hoc caſu correctum cenſebitur, cum nec fratris appellatione ui uerbi contineatur ſoror, ſed per extenſionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præſertim cũ non æqualis ratio ſubſit. Et hæc quidem exempla ſufficiant, cum alioquin quàmplurima alia potuiſſent adduci, ſed id mihi laborioſum magis, quàm utile lectori fuiſſet. Sed quid ſi alia lege caueatur, ne ſtatuta, aliquã interpretationem gloſam'ue accipiant? Et* Bartolus [g] *credidit ſolum friuolam interpretationem reiectam cenſeri, cum uera interpretatio, quæ ex ratione legis deſcendit, naturaliter ſit neceſſaria* [h] *. autoritateq; ipſorum legislatorum fiat, cui non eſt ueriſimile uerbis illis derogari, alioquin abſurda, inepta, iniquaq; quàm plurima adoleſcerent* [i] *: nam & uidemus demandata iudici cauſa ut eam appellatione remota cognoſcat, ſolum friuolas, calumnioſasq; appellationes ſubmoueri* [k] *. Quæ uerba* Bartol. *ut in ſe uerba ſunt, crebrioreq; calculo approbata, indigent tamen clariore expoſitione. Et in primis cum à uerbis legis recedendum non ſit, ſi lex tollat interpretationem, de extenſiua intelligetur, quatenus ui uerborũ cõprehendi non poſſit. Vnde quod à contrario ſenſu deducitur excluſum uidebitur, quod* Baldus *ſenſit* [l] *: qua ratione etiam in ſubſtitutione expreſſa uulgari non continebitur pupillaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum*

d l.ſ.l.j.col.ij. ſi cer. peta.
e Bal. ibi.
f Alex. cõſ. 45. in. f.
g Bar. d. l. omnes po.
h l. j. ſ. his legib. de orſ. iu.
i l. ſed & ſi. ſ. quæſitum. de leg. j.
k l. j. ſ. fi. a quib. app.
l Bal. d. l. ij.

figuræ ineſt[m]. Cum uero gloſſæ fieri prohibet, reſtrictiones uel augumentionem prohibere intelligitur, non autem eam expoſitionem qua uerbum aliquod obſcurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen lib. primo interpretationem linguæ ſecretioris γλώσσας dici à Græcis autor eſt. Dionyſius gloſſematicam dictionē eſſe ait, priſcam, obſcuriorem, circum loquutionibus conſtantem. Diomedes quoque genera loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, hiſtoricum, gloßematicum, commune. Quid ſi dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne abſurdum, ineptumq́; aliquid conſequatur ne'ue extenſione ultra uerborum uim utamur: qua propter & tunc diſpoſitio in caſu ſimplici loquens, ad mixtum non protrahetur[n]: quod accipiendum, cum mixtū ex ui ſermonis nō prouenit, quod ſuo loco explicabitur. Sed an tunc maſculinum concipiet fœmininum? Et Franc. Curt. reſpondit, tunc quoque concipere, indeq́; exiſtimat ſi lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponantur, etiam in ſororis ſucceßione potiores fore tametſi uerba ad literā intelligi debeant: cuius ſententiam ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expreſſa eſt: tunc enim & iſte caſus ſub ratione, eiusq́; uerbis comprendi dicitur, ſicut ſpecies ſub genere[o], nec ui extenſionis producitur: quòd ſi ratio expreſſa non ſit, exiſtente ſupra ſcripta lege aliud cenſerem: & ita Bal[p]. Corneusq́;[q] reſponderunt, & frequentiore ſentētia receptum eſt[r]. Quid ſi lex dicat ſtatutum præcisè intelligendum, obſeruandumq́;? Et præcisè hic ſignificat ſine

tecto

m Bal. l. præ. C. de ipub.
n Ang. l. ſi ita. de li. et poſt.
o Pet. Cy. l. iura nō in ſing. ſupra de ll.
p Bald. cōſi. 460. in. 5.
q Corne. 14. in. ij.
r Alexan. 14. in. 7.

tectorio aliquo, & ſermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib VIII. Nemini cuius cauſam non reciperem tam humili, tam ſordido, tam præciſè negaui, quā hic mihi planè ſine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponāt, ſuperfluaq́; amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præciſè quandoque dicitur, quod propter breuitatem obſcurum eſt. Cicero de nat. Deorum libro II. Id, inquit, præciſè dicitur, ut ſi quis Athenienſium Rempubli. dicat conſilio regi, deſit illud, Areopagi. ad Herennium quoque lib. IIII. Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in caſu noſtro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq́; noſtri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcūque alia quæ illi diſpoſitioni officiant, ambiguamq́; reddant[s]. aitq́; Baldus huiuſmodi uerbis quæcunque gloſſemata reijci, niſi quæ ex alijs legibus aſſumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præciſus hic intellectus[t], nec ex litera, ſed ἐν πλάτει eſt. Sed nunquid in ſtatutis argumento à contrario ſenſu locus erit? Et quia hic tractatus & ipſe ad extenſionem pertinet, non in his tantùm, ſed generaliter attingendus eſt. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum eſt, quod argumentum à ſpeciali dicimus, nam ſi lex aliquid ſpecialiter induci dicat, conſequens eſt ut ius commune in contrarium ſit, & hoc caſu tale argumentum dicitur, non ex mentis conieſtura, ſed

s Iaſ. d. l. om̄s pop. col. pe.

t Bal. d. l. maximum.

 ex ipſo

ex ipſo contextu ſumi: unde ex lege Iulia[u], quæ damnatum adulterij dicere teſtimonium uetat, probatur regulariter mulieris teſtimonium recipi, tali igitur caſu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locũ eſſe, quia propriè ab extenſione non prouenit, cum lex, quæ ſpeciale eſſe dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs cenſeatur: hac'que in ſpecie eorum ſententiam probo, qui illud quod per huiuſmodi argumentum inducitur uerbis legis expreſſè comprendi exiſtimauerunt[x]. Alterum genus eſt quod ab incluſione unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario ſenſu excludere uidetur[y], & uniuerſa[z]: hocq; caſu tacitè & per coniecturam uerius eſt ſenſum talem accipi[a], & ideo hac ſpecie non uteremur ad iuris antiqui correctionẽ, niſi cum aliâs lex ipſa municipalis eluſoria redderetur[b]: Aliud genus loci eſt, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiũt exceptione regulã cõfirmari[c], nã quod in exceptione cõprenſum non eſt, ſequitur ſub ipſa regula contineri[d], & hoc caſu argumẽtum ex proprietate ſermonis deſcendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiam ſi correctoria ſit, aſſumendum[e]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerſo obſtat, quòd ſi lex ſacri ſodalitij eos fructibus ſacerdotiorũ priuet, qui non reſidẽt, præterquã ſi infirmi, uel in Pontifi. Romani obſequio ſint, tamen non intelligetur eos priuaſſe, qui in epiſcopi ſui obſequio ſint, cum nec hi iure cõmuni priuẽtur[f]. Verum reſpondendum eſt, exceptionem hoc caſu regulam non cõfirmare, tum quia regula à iure cõmuni interpretationem recipit, tum quia exceptio de Roma. Pontifici obſequentibus, ſatis oſten-

dit

u l. qui teſtamẽto. §. mulier. de teſta.

x Domin. c j. prima diſt.

y l. marit⁹. C. de proc.

z l. cũ prætor. de iudi.

a l. apud ãtiq. C. de fur.

b glo. l. nulla. auth. diaconiſſã. C. de epi. & cler.

c l. nam quod §. fin. de penu. leg.

d c. cũ dilecta. de cõſ. vti.

e Alexã. auth. ex teſtamento. C. de col.

f c. ad audiẽtiam. de cle. non reſ.

dit idem iuris obſeruandum in his, qui ſuo antiſtiti ſub-
ſeruiunt, non enim minor eſt eccleſiæ utilitas. Poſtremus
locus qui ἐμφατικωτέρως à contrario ſenſu dicitur, ſo-
letq; ex diſpoſitione generali accipi, quæ certa ratione
aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoque legis defi-
ciat, & tale argumentum à coniectura uires ſumit[g], non g c. cũ apoſtolica. de his quæ fi.
autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortiſſimum
autem ſemper eſt, quod ſic deducitur enthymema, dum
tamen non ſimpliciter à contrario ſenſu literæ ſit, ſed
etiam rationis, ſeu mentis ipſius legis. Quapropter cum
lex dicit, caſſa ſint omnia per Italiam aduerſus libertatē
ſacerdotũ conſtituta, non ſequitur, ergo extra Italiã obti- h auth. caſſe C. de ſacroſan. eccl.
neant[h]: cũ Italiæ mētio nõ ideo ſit facta, ut prouinciæ ex-
cludantur, ſed quia frequētius id mali in Italia continge-
bat, in qua pleræq; reſpublicæ nullis ſubiectæ principi-
bus ſæpiſſimæ huiuſmodi plebiſcita ſanciebant. Quod di-
citur (inquit Hieronymus)[i] antequã cõuenirēt, nõ ſequi- i c. q dictum extra eo.
tur ut poſtea cõuenerint, ſed ſcriptura quod factũ nõ ſit
oſtendit. Sic in Euãgelio Matthæi: Et nõ cognouit eã, do-
nec peperiſſet: nõ ſequitur, poſtquã peperiſſet, cognouiſ-
ſe: ſed quidã eſt loquendi modus, qui ab affectione dici-
tur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam co-
gnoſceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant ar-
cemq; tenebat, id eſt credebant fore ut iam iam tenerent.
Pleraq; ſunt huius rei in myſticis libris exempla, quæ li-
bro aduerſus Heluidiũ ἀντιμαςίταρ colligit Hieronymus.
Sic & nos plerunq; loquimur, cum dicimus, Iudices pri-
uſquam de cauſa cognoſcerent, reum condemnarunt, nõ
ſequitur, ergo deinde cognouerunt: ſed ſumitur hic mo-

deus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africanus[k]*, ut alius prætor, quàm cuius iuriſdictio eſſet, ius diceret, & priusquàm adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo compellitur conuentioni ſtare; non enim ſequitur poſtquàm aditus ſit non licere utrique parti ab eius iudicio recedere. Sic cum teſtator iuſsiſſet fideicommiſſario caueri ſi filia non diuorteret, reſcripſerunt Seuerus & Antoninus*[l]*, non uideri remiſſa in cautionem in caſu diuortij, quia non eſt uериſimile teſtatorem ad turpem hunc caſum attendiſſe, imò potius credendum eſt, illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuerſuram, ut conditio uim cauſæ impulſiuæ reſpiciat. Ex qua ratione deducitur, huiuſmodi argumenta legitimè non ſumi à contrario cauſæ impulſiuæ ſenſu, ſicut nec uerborum, quæ narratiua uocant, uel quæ modum, non autem conditionem inducũt*[m]*. Itemq́; quoties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid inductum ſit*[n]*: aliqua enim deficiente, nõ tamen diſpoſitio, menſq́; proferentis ceſſat*[o]*. Finge igitur, lex iubet quòd minor* XVIII. *annis non poſsit abſque certa ſolennitate obligari, non cenſebitur ut poſt illud tempus uelit eum legitime obligari*[p]*, ſed tantummòdo prohibitio illius legis deficiet, & caſus ceu omiſſus ex diſpoſitione iuris communis limitabitur: talem enim eſſe mentem legislatoris creden dum eſt, ne inducta ad prohibendum permittere uideantur*[q]*. Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mutuo ultra quincuncem accipiat, non ſequitur permiſſas eſſe quincũces uſuras, quas conſtat lege Pontificum prohiberi, ſed ſimpliciter apparet, intra quincuncem nihil*

à lege

k l. ſi conuenerit. de iuriſ. om. iud.

l l. ij. C. de cõdict. incert. vbi Cy.

m l. titio cẽtũ. in princi. ff. de condi. & demonſt.

n §. affinitatis inſt. de nup.

o l. j. §. ſexum. de poſtul.

p Bal. l. j. C. de innut. ſtip.

q l. legata inutiliter. de lega. j.

à lege municipij diſpoſitum. Ex his quoq; cõſequens eſt, qui unum dicit, licet à contrario ſenſu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præſumptam non cenſeatur ea excludere, quæ ei quod dictum eſt connexa, acceſſoria, ſimilia ſunt [r]: cum ut argumentum ualeat non ſolum à contrario uerborum ſenſu, ſed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, ſed ex cõiectura oriatur, regulariter in ſtatutis correctorijs non aſſumi, niſi his in caſibus quibus ſupra in eis extẽſioni locum eſſe docuimus: ut cum aliâs diſpoſitio ſuperflua redderetur, uel eluſoria. Vnde cum lex municipalis ſic ſcripta eſt, non exiſtentibus maſculis, fœminæ ſuccedant, receptũ eſt eis exiſtentibus fœminas excludi [s]. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, poßit de dote teſtari, à contrario ſenſu intelligitur, ut ſi habeat non poßit, ne alioqui ſuperflua eſſet [t]. Aſſumetur tamen quãdo nõ per extenſionẽ, ſed ex uerbis quoq; aliquo modo cõprenditur, ut in eo caſu dictum, qui à ſpeciali dicitur [u]. Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus [x]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non eſt dubiũ tali argumento locũ eſſe [y], nã tũc regulariter ſupra oſtendimus permitti extenſionem, niſi eſſet expreßim prohibita, ut quia cautum uerba ad literam intelligi debere [z]: itemq; niſi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiuſmodi odioſum, abſurdum, ineptum conſequeretur: quæ omnia ſuperius declarata ſunt. Suprascriptæ quæſtioni cohæret alia quoque regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem eſſe diſciplinam [a]. Videndum igitur, quomodo intelli

r Feli. c. nõne. de præſum.
ſ Alexã. l. j. de off. eius.
t Anch. conſi. 213. pro iſto prin.
u Bal. l. obſeruare. § proficiſci. i. iij. quæſt.
x Bald. conſi. 173 in. puin cia in. iij. q.
y Feli. d. c. ſignificaſti. de fo. comp.
z glo. cle. j. de vſur.
a gl. rub. ff. de acqui. poſſ.

intelligenda ſit, & an in legibus municipalibus locum ſibi uendicet. In qua re breuiter dicendum eſt, ubi eadem eſt ratio, ibi eãdem eſſe contrariorum diſpoſitionem[b]: ubi diuerſa ſit ratio, aduerſam[c]: ubi cõtraria, contrariã[d]. tuncq; eſſe regulæ locum, quæ in topicis traditur: id propoſitum in propoſito operari, quod in oppoſito oppoſitum[e]. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, ſed ex ratione ipſa procedere: & ideo in caſibus quibus ſupra oſtenſum eſt à uerbis non recedi, & extenſioni locum nõ eſſe, huic quoq; regulæ nihil tribueretur. Hincq; eſt quòd ſi lex municipij ſororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uerſa fratrem ſororis hæreditate priuaſſe[f]: ſicut uidemus, quòd media iuris prudentia maſculos uolebat fœminis ſuccedere, & non ex aduerſo fœminas maribus: quoniam commodius uiſum erat, ſic iura conſtituere, ut plerunq; hæreditates ad maſculos confluerent, obtinuitq; diu hæc ſententia, donec per Iuſtinianum abrogata eſt. Sic Senatuſcõſulto Tertulliano mater filio ſuccedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque prouiſum eſt. Vnde apparet quanuis æquum ſit ſucceßiones eſſe reciprocas[g], non tamen hoc ſufficere ut extenſio fiat, niſi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem genaraliter ſtatutum eſt, ut ſicut ego tibi, ita & tu mihi ſuccedas: ſed certis tantum caſibus[h]. Vnde extenſioni, quam paßiuam uocant, locus non eſt. Quapropter ex facto pronuntiatum ſcio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis ſuccedere, non cenſeri uice uerſa uetitum filio legitimo, quominus ipſe ei qui natalibus reſtitutus eſſet, ſuccederet. Cæterum

b l. ab emptione. de pact.
c l. inter ſtipu. §. ſacram. de verb.
d l. et ſi cõtra. de vulg.
e l. ſi. §. fin. de leg. iij.
f Bald. l. lege xij. C. de legi. hær.
g §. filium. in authẽ. quib. mo nat. eff. ſui.
h l. ſi ab eo. C. de leg. hær.
i l. cõmuniũ. C. de na. li.

terum & è conuerſo, ſi lex fratrem ab hæreditate ſororis alienum eſſe uelit, non prohibetur ſoror fratris hæreditatem adire[i]: uerba enim legis obſeruanda ſunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum ſi quicquam indecens conſtitutum ſit, non ideo ad conſequẽtia ſit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Caſtrenſis[k] legem qua ſoror ab hæreditate fratris reijcitur, reſpondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiã ab hæreditate ſororis excludatur: quæ ſententia eſt uera, niſi in lege ratio conſeruandæ agnationis expreſſa[l] ſit, quo caſu ſupra aduerſam huic Curtij[l] ſententiam probaui. Non tamen perpetuum eſt in lege municipali huic argumento ſedem non eſſe. Atqui in caſibus quibus extenſio fit, fortiſſimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatiſq́; etiam ſi de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur[m]. Cuius rei exempla quàm plurima Iaſon refert. Hinc eſt, quòd ſi lege cautum ſit, ne teſtibus exceptio probari poſſit, nec actio quidem poterit[n]: cui enim damus actionem multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui eſt, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, cenſebitur ꝓhibitus & abſoluere[o], niſi legis ratio ſit, quia ſuſpectam habeat iudicis ſæuitiam. Quapropter hæreticæ impietatis quæſitor, delatum ad ſe reum abſoluere poterit, condemnare ſolus non poterit[p]. Hinc ſi lex legatum probari per duos teſtes poſſe conſtituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur[q]: paribus enim paſſibus in iure ambulant datio & ademptio[r]. Et hæc quidem

i Bal. l. teſtamentum nõ ideo. C. de teſtam.

k Paul. cõſ. 340 hæreditas prædiũ. Dec. cõ. 71. in fi.

l Curt. cõſ. 9.

m Iaſo l. ſi. C. de indi. uid. tol.

n Bald. c. j. de mut. petit.

o l. nemo qui. de reg. iur.

p gl. c. e. j. de hæreti ver. eos.

q Bald l. ſi C. de fideicõ.

r gl l. cũ proponebatur. de leg. ij.

intelligenda ſit, & an in legibus municipalibus locum ſibi uendicet. In qua re breuiter dicendum eſt, ubi eadem eſt ratio, ibi eãdem eſſe contrariorum diſpoſitionem[b]*: ubi diuerſa ſit ratio, aduerſam*[c]*: ubi cõtraria, contrariã*[d] *tuncq; eſſe regulæ locum, quæ in topicis traditur: id pro poſitum in propoſito operari, quod in oppoſito oppoſitum*[e]*. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, ſed ex ratione ipſa procedere: & ideo in caſibus quibus ſupra oſtenſum eſt à uerbis non recedi, & extenſioni locum nõ eſſe, huic quoq; regulæ nihil tribueretur. Hincq; eſt quòd ſi lex municipij ſororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uerſa fratrem ſororis hæreditate priuaſſe*[f]*: ſicut uidemus, quòd media iuris prudentia maſculos uolebat fœminis ſuccedere, & non ex aduerſo fœminas maribus: quoniam commodius uiſum erat, ſic iura conſtituere, ut plerunq; hæreditates ad maſculos confluerent, obtinuitq; diu hæc ſententia, donec per Iuſtinianum abrogata eſt. Sic Senatuſcõſulto Tertulliano mater filio ſuccedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque prouiſum eſt. Vnde apparet quanuis æquum ſit ſucceßiones eſſe reciprocas*[g]*, non tamen hoc ſufficere ut extenſio fiat, niſi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem genaraliter ſtatutum eſt, ut ſicut ego tibi, ita & tu mihi ſuccedas: ſed certis tantum caſibus*[h]*. Vnde extenſioni, quam paßiuam uocant, locus non eſt. Quapropter ex facto pronuntiatum ſcio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis ſuccedere, non cenſeri uice uerſa uetitum filio legitimo, quominus ipſe ei qui natalibus reſtitutus eſſet, ſuccederet. Cæterum*

b l. ab emptione. de pact.
c l. inter ſtipu. §. ſacram. de verb.
d l. et ſi cõtra. de vulg.
e l. ſi. §. fin. de leg. iij.
f Bald. l. lege xij. C. de legi. hær.
g §. filium. in authẽ. quib. mo nat. eff. ſui.
h l. ſi ab eo. C. de leg. hær.
i l. cõmuniũ. C. de na. li.

terum & è conuerſo, ſi lex fratrem ab hæreditate ſororis alienum eſſe uelit, non prohibetur ſoror fratris hæreditatem adire[i]*: uerba enim legis obſeruanda ſunt: & qui is non excluditur, iure communi potior erit: cum ſi quicquam indecens conſtitutum ſit, non ideo ad conſequẽtia ſit trahendum, ut aliud quoque inducatur.* Sic & Paul. *Caſtrenſis*[k] *legem qua ſoror ab hæreditate fratris reijcitur, reſpondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiã ab hæreditate ſororis excludatur: quæ ſententia eſt uera, niſi in lege ratio conſeruandæ agnationis expreſſa ſit, quo caſu ſupra aduerſam huic Curtij*[l] *ſententiam probaui.* Non tamen perpetuum *eſt in lege municipali huic argumento ſedem non eſſe. Atqui in caſibus quibus extenſio fit, fortiſſimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq́;, etiam ſi de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur*[m]. *Cuius rei exempla quàm plurima* Iaſon *refert. Hinc eſt, quòd ſi lege cautum ſit, ne teſtibus exceptio probari poſſit, nec actio quidem poterit*[n]*: cui enim damus actionem multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui eſt, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc probibitus à lege correctoria aliquem condemnare, cenſebitur ꝓhibitus & abſoluere*[o]*, niſi legis ratio ſit, quia ſuſpectam habeat iudicis ſæuitiam.* Quapropter *hæreticæ impietatis quæſitor, delatum ad ſe reum abſoluere poterit, condemnare ſolus non poterit*[p]. *Hinc ſi lex legatum probari per duos teſtes poſſe conſtituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur*[q]*: paribus enim paſſibus in iure ambulant datio & ademptio*[r]. Et hæc quidem

i Bal. l. teſtamentum nõ ideo. C. de teſtam.
k Paul. cõſi. 340 hæreditas prædiũ. Dec. cõ. 71. in fi.
l Curt. cõſ. 9.
m Iaſo l. ſi. C. de indiuid. tol.
n Bald. c. j. de mut. petit.
o l. nemo qui. de reg. iur.
p gl. c. e. j. de hæreti ver. eos.
q Bald l. ſi C. de fideicõ.
r gl l. cũ proponebatur. de leg. ij.

quidem ſufficiant. Cæterum cum extenſio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure noſtro fiat, erunt fortè qui hanc quoq; partem à nobis attingi deſiderabunt. Sed hi uelim ſciant, à plerisq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatam, ut minime noſtra opera quiſquā indigere poßit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iuriſconſultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquàm M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui, enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) diſcernere nequit, is legibus noſtris addictus, olei & ſomni iacturam facit. Spectant huiuſmodi ad dialecticos, quorum ars in cōtentione uerborum conſiſtit: Iuriſconſultum uero id ſolum decet, ut rationes legis conſideret, ubi ratio dißimilis eſt, ibi argumentum eſſe inefficax ſciat: at ubi ſimilitudo rationis adeſt, etiam ſi alioquin res diuerſißimæ ſint, tamē ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicē pugnat quàm teſtatum eſſe, & inteſtatum? & tamen de uno caſu ad alium argumentamur[s]*. Quid amplius dißidet, quàm ſacerdos & aſinus? & tamen de uno ad alium Alexander Pontifex, ceu de ſimilibus argumētando, proceßit. Quod Antonius Butr. annotauit*[t]*. Quid rurſus tam male cohæret quàm perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Gregorius ſimilia hæc exiſtimauit*[u]*. Ex ſimilitudine igitur rationis legum ſcientia porrò extendenda eſt locorum argumentorum ue ſedibus: hiſce, qui ſe Logicos dicunt, derelictis.*

s l. accuſa. de uulg.

t c. ſi. de treu.

u c. nerui teſt. xiij. diſt.

ANDR

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE

LIBER III.

SVPEREST NVNC VT AD *actiones hominum deueniamus, & ſicut à nobis, quemadmodum legibus extenſio fieri poßit, ſupra expoſitum eſt, ita in præſentia declaremus, quemadmodum contractus, & ultimæ morientium teſtationes ad caſum omiſſum per interpretationem produci poßint. Nec abſque conſilio nobis uiſum eſt materiam hanc ſeparatim tradere, non quòd inter contractus quoque & ultimas uoluntates aliquæ nõ ſint differẽtiæ*[a], *ſed quod multò maiores ſimul hæc habeãt cũ legũ interpretatione diſcordias. Quarum ex cauſa quòd legis diſpoſitio ex ſola mente unũquẽque obliget: neq; enim legi mens aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis nõ ſit expreſſa, cum non minus cõmittat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit*[b], *quàm qui utrunq; negligit: at in humanis actionibus ſola mens nihil proficit, niſi aliquo modo expreſſa proponatur*[c]. *Ad hæc rationem legis perſcrutari*

a Iaſ. l. quæ de leg. ff. de legat. j.

b c. fin. de reg. iur. in. 6.

c l. quidã cũ filiũ. de hæred. inſti.

tari plerunq; facile eſt, ex eaq́; argumentari conceſſum eſt: cum generaliter proditum, ſit id pro ſtatuto habendum, quod legislatores, ſi de eo caſu interrogati fuiſſent ueriſimiliter cōſtituiſſēt[d]*: quē ſenſum,* ἐκ τῆς ἐπιεικείας, *id eſt, ex bono & æquo accipi, Ariſtoteles Moraliū V. autor eſt. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus diſcernere difficile eſt, in contractibus longè difficilius, cū ſemper debēdi reus negaturus ſit ne productio fiat*[e]*, creditor propter utilitatem ſit affirmaturus: meritò igitur fatendum eſt interpretationes huiuſmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoq; in ſpeciebus exempli cauſa demonſtrabo. In edicto prætoris*[f]*, cum de actione fiunt uerba, & de pœnali & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem intendit de ſpeciali tantum accipitur*[g]*. In lege cum diœceſis fit mētio, & de ciuitatis, & de agri adminiſtratione intelligitur*[h]*: at in hominis diſpoſitione, extra ciuitatem tantum diœceſis eſt*[i]*. In lege ſingularis, quam* ἀοριστικὴν*, id eſt, indefinitam uocant, ſemper uniuerſali æquipollet*[k]*: in diſpoſitione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum ſibi uendicat*[l]*: at ſi teſtator curatorem dare ſe impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur*[m]*. Sic quoties lex filij mentionem facit, non eſt dubium & nepotem contineri, cum teſtator filijs tutores dat, nepotibus conſuluiſſe nō uidetur*[n]*. Si lex uniuerſali termino etiam geminato utatur, ut quicunq; quiſquis, ad idoneos regulariter reſtringitur: at in contractibus aliud eſt*[o]*. Vnde qui ſibi & quibuſcunque hæredibus feudum, quod uocant, ſtipulatur,*

d l.tale.§.fi.de pact.in glo.

e l.an inutilis.de acceptil.

f l.ſ.§.quod aūt.de alea.

g Bar.l.hoc legatum.de lega.iij.

h l.j.C.de pri.car.

i ca.rodulfus.de reſcrip.

k Bar.l.ſi pluribus.de legat.ij.

l gl.auth.minoris.C.qui da.tut.

m l.tutores.§.j.de admi.tu.

n l.qꝑ ſi nepo.de teſt.tut.

o Balb.l.j.C.fin.cen Iaſ.l j.§.nūciatio.verſ.iij.de op.no.

tur, etiam de extraneis, & aliàs incapacibus egiſſe præſumitur, idq́; receptius eſt. Quoties tamen uolūtas in obſcuro non eſt, nulla conſtitui differentia debet, quin ſicut uerba legum generaliter quatenus ratio ſuadet, intelliguntur: ita & hominum diſpoſitiones, regulasq́; illas obſeruemus, quibus traditum eſt, de placitis hominum, ad legum ſcita argumentum ualere[p], *ſicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hiſce uoluntatibus ad contractus*[q] *: cumq́; inter hos aliqua differentia ſit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quàm contractibus accedere*[r]. IGITVR *ut ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, ſeu concluſionibus materiam hanc omnem extricari poſſe.* Prima eſt, *Prouiſio, qua quid purè diſpoſitum eſt, in uno caſu facta, ad alium non producitur.* Quapropter *ſi alij fundum, alij uſumfructum eiuſdem fundi teſtator legauerit, uſusfructus cōmunicabitur: quia fundi appellatione etiam uſuſfructus continetur*[ſ]*, nec error teſtatoris faciet, ut alij ſolus uſusfructus detur, niſi aliter uerba conceperit.* Sic & *teſtator qui tutores filijs dedit, de eo non intellexiſſe cenſebitur, quem habere ſe ignorabat, tametſi ueriſimile ſit ei quoque ſi ſciuiſſet daturum*[t]. *Sic cum dotem pater daret, ſi in alterū caſum, uel diuortij, uel mortis ſtipulatus ſit, in alterum in quem non pepigit, mulieris actionem eſſe reſponſum eſt* [u]. Et *concluſionis ratio illa eſt, quòd in dubio ſtandum eſt uerbis, nec uidetur quis aliud ſenſiſſe, quàm quod uerbis expreſſit.* Non *obſeruatur prædictum axioma quatuor caſibus.* Primus eſt *cum id quod omiſſum eſt uirtute expreßi intelligi poteſt, uel ex natu-*

p l. nō in poſsibile. de pac.

q d. l. quæ. de legato.

r gl. l. j. C. de his quib. vt indig.

ſ l. ſi alij. de. vſufr. leg.

t l. ſi qs ita. §. ſi quis cum. de teſta. tut.

u l. ſi cū dote. ſol. mat.

ra actus[x], uel ex antecedente, conſequente'ue[y] neceſſa-rio, uel propter connexitatem[z], uel quia inuicem ſe re-ſpiciant[a], uel quia per argumentum à contrario ſenſu id ſuadeatur[b], uel quia prouiſum in ſimplicibus eſſet, & de caſu mixto agatur[c], uel quia teſtator plus expreſſerit, nã & de eo quod eſt minus utiq; uerisimile eſt prouiſum[d]. Quod & quandoq; uice uerſa accipitur, & ex minori per coniecturam ad id quod maius eſt perducimur. Sanè & quædam propter fauorem ultimarum uolũtatum pro conſequentibus ſeu connexis habentur, quæ in contracti bus ſeparata cenſentur. Ecce, qui uendit fundum, iter, ſeu uiam ad eum præſtare non tenetur, niſi expreßim ita conuentum ſit[e], & tamen hæres fundum à teſtatore dare iuſſus, uiam quoque ad eum præſtabit[f]. Qui mandat nu-merum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non cenſetur id mandaſſe, ut auctis faculta tibus augeatur[g] quod tamen in ultimis uoluntatibus con tra eſt[h]. His non abſimile quod in diſpoſitione legis Bar-tol. ſcripſit, in cauſa læſæ maieſtatis, famoſi, itemq; alij teſtes reprobi admittuntur, Qui igitur eo crimine le-gatũ accuſat, quia ſucceſſorem non admiſerit, hoc ipſum hiſce teſtibus probare poterit, Quod ſi negetur eum le-gitimum ſucceſſorem eſſe, non poterit, nec huiuſmodi cõ-ſequentia adminicula eadem priuilegia habebunt[i]. Secun dus caſus eſt, quando uerisimilis mens teſtatoris eſt, ut idem ſit in caſu omiſſo. Quod in eo reſpõſum eſt, qui ute rum filiæ prægnantis inſtituit, cum ſe inſcio ruri albeſcen te cælo iam enixa eſſet, erit enim infans ex eo teſtamen-to hæres[k]. Sic & qui poſthumum inſtituit, quem crede-bat

x l. ſi non fuerit pro ſoc.
y l. illud. de acquir. hær.
z l. lucius. §. paul[o]. de admini. tut.
a l. alteri. de admin. leg.
b l. aliquando. de cõdi. & demon.
c l. ſi ita. de li. & poſth.
d l. ſi quartũ. de leg. ſ.
e l. in vẽdendo de contrah. empt.
f l. binas. de ſeru vrban. præd.
g c. ſi. de verb. ſigni.
h l. ſi. §. fin. de leg. iij.
i Bar. l. in quæſtionib[o]. ad l. Iul. maie.
k l. tertius. §. ſi. de liberis et poſth.

bat in lucem ſe mortuo uenturum, eo quoq; caſu inſtituiſſe cenſebitur, quo ſe uiuo naſcatur [l]*. Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cum de eadem perſona agitur, idem enim ille nepos eſt, ſiue iam natus, ſiue poſt naſcetur, ſiue uiuo, ſiue mortuo teſtatore. At ſi alia perſona ſit, caſus pro omiſſo habebitur, cum enim teſtator de ea non cogitauerit nec diſpoſuerit, ſaluis regulis iuris non poſſumus aliter conſtituere* [m]*, cum præſumpta teſtatoris mens, niſi in aliquam diſpoſitionem tranſierit, non obſeruetur* [n]*, nam actus hominum ultra eorum præſentem cogitationem non operantur* [o]*: & receptum eſt, teſtantium uoluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipſi opinabantur, non ex eo quod ex ſe uerum ſit* [p]*, maxime cum regulariter ulla perſona extrinſecus aſſumi non ſoleat* [q]*: nam etiam in ſubſtitutione uulgari nunquam uidemus omiſſum uerbis caſum ex mente comprehendi, cum ſubſtituti perſona uariatur* [r]*; mandatum quoque ad aliam perſonam nõ producitur, tametſi idem effectus cõſequi inde poſſit* [s]*. Nec me quicquam mouet quod à Seuero Imp. conſtitutum eſt, poſthumũ teſtamento matris præteritum, quæ in puerperio repentina morte deceſſit coniectura mentis maternæ cum fratribus cenſeri inſtitutum, nec eo caſu teſtamentum ceu inofficioſum expugnari poſſe* [t]*: Quia arbitror propter iuſtam impedimenti cauſam, & quia nullum filijs damnum inde oritur, atque etiam odio querelæ ita conſtitutum. Minus quoque moueor Papiniani reſponſo* [u]*; quo pactionem dotis mihi uel fratri hæredi meo reſtituendæ, non prodeſſe fratri reſpondit, ſi hæres non ſit, ſed filijs potius*

l l.fina. C. de poſt.hær.
m d .l. ſi quis ita.§. ſi quis cum.
n d.l. quidem cum f.
o nõ omnis. ſi cer pet.
p l. quo loco. §.1. de hær. inſti.
q l. ſi ita ſtip. §. chryſogo. de verb.
r l. ſi paterfa. impube. vbi Imo de vul.
s l. mandaſti. de neg. geſt.
t l.iij. C. de in offi.teſt.
u d.l.tale.§.ſi.

meis, quos poſtea ſuſceperam, hæredesq; ſcripſeram: nam ibi mentio fratris demonſtratiue addita erat, cum crederet ſtipulator fore, ut is eſſet hæres, unde ſuſceptis poſtea filijs ipſi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum hæredes ſint. Non ergo is *caſus poteſt omnino omiſſus dici; & licet* Accurſius *ex eo reſponſo generaliter cenſeat, id pro ſtatuto habendum, quod ueriſimiliter conſtitutum fuiſſet, ſi de eo quæſitum foret, ut demus uerum eſſe in legibus quarum mens ſola obligat* [x], *in actionibus certè hominum aliud eſt, & ex hic tractatis diſtinguendum.* Quo *fit, ut etiam recentiorum quorundam ſententiam probare non poſſim, mentem teſtatoris obſeruari arbitrantium, etiam ſi aduerſus uerba faciundum ſit* [y]. Si *enim id ſequeremur, ſola mens abſque ullis uerborum adminiculis ſufficeret, quod ſupra falſum eſſe oſtendi.* Ad *mentem igitur attendimus, non quando aduerſatur uerbis, ſed quando præter uerba eſt, cum ſcilicet caſus omiſſus eſt, non quando aduerſus.* Quod *& ex ea communiter recepta ſententia deprehendi poteſt, quæ traditur in ea conditione, ſi* Titius *deceſſerit ſine filijs, non cenſeri filios aliquo modo ex teſtamento uocatos* [z], *cum quæ in cõditione ſunt, ad diſpoſitionem non referantur: nam etiam ſi aliqua coniectura adſit, ut quia huiuſmodi filij grauati à teſtatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen à uerbis recedimus, & ſolum in cõditione poſitos arbitramur: huiuſmodiq; quamplurimas coniecturas in* Socyni *reſponſis confutatas cernere eſt, quæ in præſentia referre operæpretium non eſt. poſſet tamen tam euidens coniectura mentis allegari, ut ad caſum*

x l. nominis. §. j. infra eo.

y l. hæredes. §. cum ita. ad trebel. l. publius. §. fin. de cõdi. & demon.

z Glo. in. l. lucius. de hær. inſtit. Cur. cõſ. 45 Corn. conſ. 118. ij. Socy. cõſi. 124. iij.

ſum quoq; omiſſum diſpiſitio teſtatoris meritò producẽda uideretur. Quo argumẽto in ſubſtitutione uniuerſali, caſu quo nullus filiorum teſtatoris ſit ſuperſtes, reſpondit Alex. ſubſtitutum etiam à fœminis legatarijs excludi propter quaſdam coniecturas. Tertius eſt quando caſus non omnino omiſſus eſt, tunc enim ex mente fiet extẽſio. Cuius rei exemplum eſt, quando teſtator in ſimplicibus diſpoſuit, non enim mixtum caſum omnino omiſiſſe creditur, qua de re infra quinto axiomate diffuſius agetur. Sed et ſi ſub uerbis aliquo modo cõtineri poteſt, pro omiſſo non erit, qd' in eą ſpecie à Decio rñſum eſt, cũ teſtator Titio ſubſtituiſſet, & eius filijs deficiẽtibus, ſeu decedẽtibus: licet enim nõ dicatur decere qui non natus eſt, dicitur tñ ἰνπλάτι & craſſa Minerua, deficere. Sed hoc uix mihi perſuaderi poteſt, ut deficere dicatur, quod nunquã inceperit[a]. *Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, ſed ex coniectura mentis ſolum intelligi. Cæterum et caſus ille omiſſus non cenſebitur, qui ex uerbis ſaltẽ improprie acceptis comprehendi poteſt*[b]. *Idem quoties teſtator unicũ caſũ expreßiſſet, uerisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expreſſurus, is pro omiſſo non habebitur*[c]. *Quod & in conditionibus procedit, quamuis ſpecialiter & ad unguẽ obſeruari debeãt. Idem opinarer quoties id eſſet expreſſum quod frequentius ſolet euenire, ut non cenſeatur rarius contingentem caſum excluſiſſe, in quo eademetiã idemq; effectus ſit*[d]. *Idem quando id expreßiſſet, cui aliquid ex conſuetudine ſoleat accedere, nam de eo quod ex ſequela eſt, actum quoq; interpretabimur*[e]. *Quapropter cum negociator*

Alex. cõſ. 17. vij.

Dec. conſ. 227.

a l. titio vſuf. fruc. de cõd & demon.

b l. diuus. de vſu. & habi.

c l. mulier. in pri. ad treb.

d gloſ. autħ. caſſa. C. de ſacroſanct. eccle.

e l. cuicũq. §. pen. de inſt.

Titio mandaſſet ut mutuo centum ſola acciperet, reſpon
ſum eſt ſub uſuris accipi poſſe, quod non ſoleant negotia
tores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam
uelint[f]. Quartus eſt cum caſus omiſſus eſt ſimilis expreſ
ſo, & eundem effectum habet, fit enim ad eum extenſio.
Quapropter ſi mandauero ut pro Titio fideiubeas, &
tu non fideiuſſeris, ſed creditori mandaueris, uel aliter
egeris quàm quod mandatum ſit, nihilominus teneberis[g].
Vnde & Iaſon cum diligenter ſeruandos mandati fines
docuiſſet, ab eiusq; forma non recedendum, ſubdidit tamē
poſſe plenius uberiusq; adimpleri: poſſe formæ ſuperfi
ciem negligi, dum effectus ſeruetur: poſſe quod mandatū
non eſt, ſed mandato uicinum, expediri[h]. Itemq; quod cō
nexum, quod antecedens, quod conſequens, quod acceſſo
rium, ſiue de iure, ſiue de conſuetudine, quæ latius apud
eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à teſtatore alie
natione, omnis modus uetitus cenſetur, unde aliquo caſu
dominium transferri poßit[i]: conceſſaq; exequutori facul
tate uendendi ut creditoribus ſatisfiat: poterit & in ſo
lutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde hu
iuſmodi cauſa ſatisfactionis obſeruetur[k]. Qua ratione
in quæſtione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex prepo
ſito cuidam conceſſerat, ut ex eccleſiæ immobilibus bo
nis uſq; ad quingentos aureos alienaret: is cēſus quoſdam
uendiderat: reſponſum fuit, quanuis huiuſmodi iura ap
pellatione bonorum immobilium ſtricto ſermone, non
contineantur[l], tamen propter effectus ſimilitudinem
non eſſe dubitādum, quin alienatio fieri potuerit. Quan
doq; tamen etiam ſi idem effectus ſuadeat, non fit huiuſ
modi

f Rom. l. iij. §. iurari. de iureiur.

g l. fina. §. fina. mand. Iaſ. l. ſi procurator. C. de procur.

h l. iam tamē. §. penul. iud. ſol.

i Bartol. l. in quorum. de pig.

k Bart. l. alio. colum. iij. de ali. leg.

l l. a diuo. §. in venditione. de re iud.

modi extenſio: ut cum Prætor tutoribus permittit uende re ſi illi obligent, nihil agunt[m] *: ſi enim uoluiſſet Prætor ut eis obligare liceret, non rectè partibus ſuis functus di- ceretur qui uenditionem conceßiſſet, meritò decreti for- ma ſeruanda fuit. In materia quoq; ſtricta in qua à uer- bis non recedimus, quales ſunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem ſacerdotum reſtringuntur, non ac- cipietur huiuſmodi interpretatio*[n]*. Sed & extenſio non fiet ad caſum principis diſpenſatione indultum, tum quia de tali teſtatorem cogitaſſe non eſt uériſimile*[o]*, tum quia idem omnino effectus inde non prouenit*[p]*. Qui enim ali- quid filio prohibet antequã legitimam ætatem habuerit, de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur: non enim princeps reſcripto ſuo maturitatem conſilij illi da- re poteſt*[q]*. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitran- tur, ut ſi pro tutore fideiuſſero, uſq; non adminiſtrauerit, tametſi adhuc iſte cõueniri poßit, ego tamen non poßim, ipſe enim conuenietur, tanquã ſocij qui adminiſtrauit fi- deiuſſor*[r]*: at ego pro eo ſolũ ꝓmiſiſſe cenſeor, quod pro- pria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idem effectus non ſit, ad hunc caſum fideiußio mea non pro- trahetur*[s]*. Quo exemplo cũ miles in procinctu ſocietatẽ prædæ de hoſtibus faciendæ cum Titio contraxiſſet, dixi, in hanc cauſam id non protrahendum, quod is ab alio ſo cio conſequuturus erat, ſed id ſolum, quod ipſe manu, uirtute bellica cœpiſſet: nam & ſolet dici*[t]*, Socius ſocij mei, mihi ſocius non eſt.* SECVNDVM *axioma in hoc tractatu eſt, prouiſio conditionalis in unum caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo dißimilis ſit*[u]*. Qua-*

m l. ſi pupillo rũ. §. ſi præ- tor. de reb. eo.

n c. ſuſceptũ. de reſ. in. 6.

o l. apud iul. §. ſi. de le. j

p l. ſi. C. de his qui ve. æte.

q l. j. de mino.

r l. ſi. C. ſi tu. non geſſ.

ſ l. iij. §. illud. rẽ pup. ſal.

t l. nam &c. ff. pro ſoc.

u l. ſi cũ dotẽ. ſol. ma.

propter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus, in caſum diuortij integram filiæ actionem reliquiſſe cenſebitur: & uice uerſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ hæredes in caſum mortis dotem repetent: caſus enim hi diſsimiles ſunt, cum qui ſibi diuortio ſequuto paciſcitur, mulierē retrahat, ne facile aut ipſa diuortat, aut marito diuortendi cauſam præſtet. Qui uerò in caſum mortis ſtipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, poſsit iterum nubere. Nec obſtat *quod extraneus dotem ſibi reddi in caſu facti matrimonij, & quoquo modo ſoluti, ſtipulatus in eum quoq; caſum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit*[x]*. & ſic factum non ſit, nam hoc ex mente inductum eſt, conſtabat enim de errore extranei matrimonium ualere exiſtimantis, unde datum ob cauſam, ea non ſequuta, condici debuit.* Confirmatur *axioma illud eo quoque reſponſo*[x]*, quo traditum eſt, poſthumum ſuum hæredem commodiſsime inſtitui, ſiue uiuo me ſiue mortuo natus ſit: quia ſi alteruter caſus omiſſus fuerit, eo quia omiſſus ſit, natus rumpet teſtamentum: ex mente enim teſtatoris apparet, hoſce caſus eum pro diuerſis habuiſſe, ut qui fortè cuperet, uel uidere ſibi hæredem, uel ſuppoſititium partum poſt mortem uereretur, uel alia ſimili cauſa. Quod ſi appareret conditionem ſe mortuo appoſitam, quia exiſtimaret ſe tunc moriturum, cum præter ſpem ſuperuixerit, aliud ex Iuſtiniani ſanctione eſſet*[y]*.* Ego tamen *Iuſtiniani deciſionē proprietate uerbi defendi arbitror, quia dictio intra decem menſes, ſignificat, uſq; ad decem menſes, quòd infra declaraui*[z]*.* Pro *eadem ſententia etiam illud*

x l. ſi extraneus. de cond. ob cau.

x l. cōmodiſ.

y l. fin. C. de poſthu. hær.

z l. ſi quis ſic. infra eod.

illud inducitur, quòd fideicommiſſum alicui relictum, ſi hæres ſine liberis deceſſerit, adoptionis commento non extinguitur[a], *non enim naturalis, & adoptitius hoc caſu uidentur ſimiles, quia cum conditio à teſtatore appoſita ex incerto euentu pendeat, nõ debet in poteſtate hæredis eſſe, adoptando ſibi filios fideicõmiſſarium eludere*[a]. *Quapropter exiſtimauerunt quidã, ſi filij antè iam adoptati fuiſſent, tunc conditionem pro defecta haberi*[b]: *deficit enim hoc caſu ratio, ſolentq; in iure adoptiui pari in cauſa cum iuſtis filijs eſſe*[c]: *& id non nominis ſolum reſpectu*[d] (*nam & ipſi filij ſunt*) *ſed etiam effectus*[e]. *Quam ſententiã defendi poſſe opinor*[f] *cum teſtator huius rei conſcius erat, ſcilicet hæredi filios adoptiuos eſſe. Idemq; certius affirmandum, cum uerba conditionis de filijs legitimis tantum concepta ſunt: qua tamen in re aliter* Decio[f] *uiſum eſt. Sanè operæpretium eſt* Senatuſconſultum *referre, ad has adoptiones pertinens*, P. Mario, L. *Aſinio* COSS. *tempore* Neronis *factum, quod hiſce uerbis* Cor. Tacitus *lib.* XV. *refert: Percrebruerat ea tẽpeſtate prauiſſimus mos, cum propinquis comitijs aut ſorte prouinciarum pleriq; orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, præturasq; aut prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus labores educandi aduerſus fraudem, & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: ſatis pretij eſſe orbis, quod multa ſecuritate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta, & obuia haberent: ſibi promiſſa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis ſine ſolicitu-*

a l. fideicõmi. 16. de cõd.

a l. nec ei. §. j. de adop.

b Rayn. d. §. qd ſi tantũ.

c l. nec in ea. de adul.

d l. fin. de bo. dam.

e l. ſi te parẽs. C. de ſuis et leg.

f Dec. 398.

dine parens, ſine luctu orbus, longa patrum uota repentè adæquaret. Factũ ex eo Senatuſconſultũ: ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne uſurpandis quidem hæreditatibus prodeſſet. Quibus uerbis ſatis oſtenditur, quantam differentiam antiqui inter iuſtos filios, & adoptiuos conſtituerint. Hincq; conſequenter deducitur, an grauatus ſi ſine filijs deceſſerit, ſi filios legitimatos, hoc eſt natalibus beneficio principis reſtitutos, relinquat, reſtituere teneatur? Et crebrior ſententia eſt conditionem defeciſſe, ſiue per ſubſequens matrimoniũ, ſiue per reſcriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea ſpecie receptum eſt, cum conditionis uerba ſunt, ſi ſine filijs legitimis, & naturalibus deceſſerint. Lex enim hoſce iuſtis filijs æquiparat, nihilq; legitimos à legitimatis differre iubet, nec hi inuicem diſsimiles à legitimis, & naturalibus cenſentur[g]: cũ non ex ſola legis imagine, ſed etiã ex origine naturæ filij ſint[h]. Sed quid ſi uerba conditionis concepta ſunt, ſi deceſſerit ſine filijs ex ſe legitime natis? uel ex legitimo matrĩmonio procreatis? Tũc enim nõ eſt dubium per reſcriptum legitimatos excludi. Quid ſi per ſubſequens matrimonium? & iſte uidetur caſus diſsimilis, cum teſtator tempore originis uoluerit legitimos naſci: qualitas enim adiecta uerbo, ſecundum uerbi tempus regitur[i], & hac ratione ita Anto. But. decidit, & reſpondit in quæſtione facti Bald. Alexanderq;[k]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditum eſt, quod aliquis ſibi & filijs legitime deſcendentibus ſtipulatus eſſet, nam legitimati per ſubſequens matrimonium, legitime deſcendere non dicuntur: idq; Baldus[l] probauit. Accidit quòd

g l. illud. §. reliqui. quib. mo. nat. effi. ſui.

h Alex. ſſ. l. j.

i l. in delictis. §. ſi extraneus. de nox.

k Bal. c. 67. in 5. Ale. cõſ. 5. in. 7.

l Bal. c. naturales. ſi de feud. fue.

& ex

& ex conſuetudine, quæ hæreditatē primogenito deſert, non admittetur naturalis maior natu, in iuſti filij poſtea nati damnum, quamuis deinde per ſubſequentes nuptias legitima iura cōſequutus proponatur[m]*. Sunt tamen qui in contrariam ſentētiam tranſierint*[n]*: quia hi qui ſequutis nuptijs legitimi fiunt, inſtar iuſtorum filiorum habentur, lexq; huiuſmodi pro omnino ſimilibus habet*[n]*, nec crebriore calculo recepta uidetur ea ſententia*[o]*, ut accepto feudo pro ſe & legitime deſcēdentibus tales reijciantur, imò pleriq; omnes admitti cenſuerunt. Ego hac in re ſic arbitror diſtringuendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium ſubſequens legitimatus ſit, & uerius eſt non deficere conditionem: quia lex præſumit legitime natum: ex actu enim ſubſequuto præſumit uſque à principio affectu maritali concubinā cognitam*[p]*, quæ præſumptio ueritati innititur*[q]*, & in hoc à fictione diſtat, quod ea aduerſus ueritatem eſt*[r]*: meritò igitur ex illis uerbis nō exiſtimabitur tanquam illegitime natus ſummoueri. Aut loquimur in ſpurio, & ſi fideicommiſſum ab aſcendente factum ſit, idem iuris putarem, idq; paternæ pietatis coniectura*[ſ]*. Nec me mouet quod legitime natus non dicatur, qualitasq; uerbi repugnet: quia reſpondeo ſatis eſſe, ſi ex interpretatione legis ſuſtineatur, lex enim pro legitimo nato habet, interpretatioq; huiuſmodi fauore filiorum capienda eſt*[t]*. Sicut etiam uidemus eorum fauore diſiunctam pro coniuncta, & uice uerſa cōiunctam pro ſeparata aduerſus propriam ſermonis uim accipi*[u]*: nam et licet qualitas adiūcta uerbo ad uerbi tēpus referatur, fauore tamen deſcendētium aliud quandoque*

m Ioan. Andr. reg. ſine culpa.

n Imo. c. innotuit. Decy. 155.

n l. j in fi. ſuncta. l fi. §. ex bonis. de bonis dam.

o c. tanta. qui fil. ſint leg.

p l. cum qs. §. nec enim. C. de nat. lib.

q l. fi. de prob.

r l. filio quem. de liber. & poſthu.

ſ l. generaliter. §. cū auth. C. de inſti. & ſubſt.

t § . ſed hoc praeſenti. in autē. de ſan. epiſ.

u Arg. d. l. generaliter. in prin.

doque obſeruari ſcimus [x]. Nam & reſcriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit ſuccederent, ſi abſq; liberis moreretur [y], eam interpretationem non habet, ut uerbum ſuccederent, ſecundum dictionem impuberi reſtringatur [z]. Aut loquimur in fideicommiſſo quod ab extraneo relictum eſt, & tunc probabilior eſt Alexandri ſententia: hic enim ex fictione legis ſolum legitime natus dicitur [a], unde ad hunc caſum diſpoſitio teſtatoris produci non debet [b], cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non eſt ulla cauſa. Aliud tamen eſſet in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius eſt ut etiam huiuſmodi admittantur [c], præſertim cum in re dubia non erret qui ad uerſus fiſcum iudicat. In diſpoſitione quoq; legis, quæ legitime natos ſolum ad dignitatem addmitti, idem reſpondendum eſt, ut hi admittãtur, quos lex pro legitime natis habet [d]: fit enim latior interpretatio, ut ſupra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non niſi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur reſponſum eſt, hos quoq; ſubſequutis nuptijs legitimorum iuri reſtitutos recipiendos eſſe: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio [e], niſi cum ſtatuto cautum eſſet, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, ſed ex fictione legis eſt. Aduerſus ſecundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgẽt: uidetur enim cõditionẽ in uno caſu, ad diſsimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expreſſa ſubſtitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario, uulgaris expreſſa ad tacitam pupillarem [f], & tamen hi caſus omnino diſsimiles ſunt.

x c. fina. xx. q. ij. §. ită opp.
y cap. Raynutiⁿ. de teſta.
z Bar. l. centurio. ij. q. iij. mẽbri. prin.
a d. c. tanta.
b d. l. fin. c. de his qui veni.
c c. j. §. penul. quibus mo. feu. amit.
d c. innotuit. de elect.
e Bal. conſil. 185. ij.
f l. iam hoc iure de vulg.

ſunt, cum tempore, tum modo, tum etiam effectu[f]. *Sed communiter in hoc deuētum eſt, cum dicamus haſce ſubſtitutiones, natura ſui conditionē habere: non enim aliud eſt ſubſtitutio, quàm conditionalis inſtitutio.* Expreſsio *igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex præſumit ſi de alia cogitatum fuiſſet, eam quoq; teſtatorem æquè expreſſurum fuiſſe.* Quòd *enim pupillaris continet uulgarem, eſt ipſius teſtatotis fauor: quod uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem reſpicit.* Meritò *igitur utriuſq; fauore, & propter paterni pupillarisq; teſtamēti coniunctionem, hæc interpretatio admiſſa eſt.* Nam *& ſi uoluit teſtator tam ſuam, quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad ſubſtitutum pertinere, multo magis ſuā uoluiſſe illi deferre credendum eſt, caſu quo filius repudiaret.* Adde *etiam quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, ſi filius hæres non erit, poteſt intelligi immutabiliter*[g], *& ideo adita hæreditate à pupillo non prorſus extinguitur ſpes ſubſtituti, quia quanuis hæres ſit, poteſt nuda uoluntate uſque ad pubertatem abſtinere, ſententiamq; mutare, quòd rectè* Pyleus *et ueteres cēſuerunt*[g], *licet* Accurſius *& poſt eum alij manifeſto cauillo diſſenſerint: quorum rationibus haud quaquam difficile eſt reſpondere, cum maiore facilitate ſe paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immiſceant, quod & alibi attigimus*[h]. Rurſus *obſtat conditio ſi intra decem menſes proximos mortis meæ naſcetur, illi eſt diſsimilis, ſi me uiuo naſcetur, & tamen ad hanc producitur*[h]. *Sed ex his quæ ſupra retuli, ſatis conſtat fieri hanc extenſionem.*

quia

f l. ſed ſi plures. §. ad ſubſtitutos.

g l. ei qui. de cond. inſti.

g l. impuberibus. l. neceſſarijs de acquir. hæred. l. pen. de auto. tut.

h l. ex contractu. de re iud. l. ſi filius qui patri. de vulg.

h l. fina. C. de poſth. hære.

quia teſtator ſe tunc moriturum credebat: unde ſi præter ſpem ſuperuixit, non ideo rumpitur teſtamentum[i]. *Rurſus inſtari poteſt: cõditio ſi nubere noluerit, ab eo plurimum differt, ſi nubere non potuerit: nolle enim & non poſſe, perquàm diſsimilia ſunt*[k]: *& tamen in ſubſtitutionibus, conditio, ſi hæres eſſe noluerit, intelligitur, uel non potuerit: & uice uerſa*[l]. *Sed reſpondendum eſt, hos caſus ex præſumpta teſtatoris uoluntate abſimiles non eſſe. Cum enim de ſubſtitutione uulgari agatur, per quam ipſi teſtatori ſucceditur, & ſic de eius fauore tractetur, ueriſimile eſt, quod de altero expreßit, alterum quoque, cum eadem ſubſit ratio, trahi uoluiſſe.* Q*uapropter ſi appareat teſtatorem non ad teſtamenti ſui fauorem attendiſſe, ſed ad hæredis pœnam, aliud dicendum eſſet: ut in hac ſpecie,* Titium *inſtituit, & ſi* Titius *eiusq; filij nolent nomen & gentilia teſtatoris inſignia deferre, ſubſtituit Caium: is* Titius *liberos nullos ſuſcepit, unde non potuerunt nomen & inſignia deferri, nunquid ſubſtitutus admittatur?* Et Socynus[m] *reſpondit, ſubſtitutioni locum non eſſe, quoniam is caſus diſsimilis ſit, & de pœna agatur.* Q*uæ tamen deciſio penes me dubia eſt, cum ex natura conditionis appareat, fauorem ſuum, ſiue ſuæ familiæ in animaduerſione teſtatoris fuiſſe, & ideo nomen & ſtemmata geri uoluerit: quòd ſi in hoc* Titium *cum liberis decendentem grauauit, quãtomagis caſu quo ſine liberis decederet?* Et *ex his in alia quoq; quæſtione quid ſentiendum ſit diſcerni poteſt:* T*eſtator inſtituit uentrem uxoris, & ſi maſculus naſcatur, & in pupillari ætate*

i Barto. l. gallus in prin.

k d. l. pater ſeuerinam. de cond.

l d. §. & quid ſi tantũ. l. ſi C. de inſtit. & ſubſtit

m Socy. conſi. 258

dece

decederet, ſubſtituit Sempronium, ſi naſcantur fœminæ. inſtituit eas in c c c c. aureis, uenter nihil peperit, nunquid ſubſtitutus admittetur? Ex facto conſultus Alexan.[n] reſpondit ſubſtitutum non admitti, & hunc caſum omiſſum cenſeri, cũ altero caſu naſcentium fœminarum Sempronio nihil reliquerit[o]. Ego hac in re uereor ne ſententia eius uera non ſit: pupillaris enim illa ſubſtitutio uulgarẽ continet[p], unde non nato maſculo, potuit teſtamentum à ſecundo gradu, id eſt, à ſubſtitutione uires aſſumere[q]. Et ideo hic caſus non uidetur omiſſus eſſe: accedit defuncti mens qui fœminis ſolum c c c c. reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad ſubſtitutum pertinere uoluit, et licet particularis inſtitutio, ſi alius hæres nõ ſit ſcriptus, legis diſpoſitione ad ius uniuerſale trahatur, cum tamen uniuerſalis ſubſtitutus hic adeſſet, ipſe admitti debuit, & fœminis præferri[r]: receptumq́; Baldi autoritate eſt, etiam qui ex tacita uulgari ſubſtitutione uocatus eſt, in re certa inſtituto præferendum[s]. Sed iterum tandem obijcitur: Communiter recepta eſt ſententia, ſi quis filio impubere hærede ſcripto pupillariter Titium ſubſtituit, & ſi Titius quandocunque ſine liberis decedat, Titio ipſi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronium pupillo hæredem fore[t]: ex qua apparet, Sempronij ſubſtitutionem factam Titio, & ſub conditione deficientium liberorum, ad caſum penitus diſsimilem trahi, tum reſpectu perſonæ, quia pupillo ipſi ſucceditur, tum reſpectu conditionum, quia etiam ſi Titius cum liberis deceſſerit nihilominus erit ſubſtitutioni locus[u]. Sed reſpondendum eſt, hunc caſum omnino eſſe expreſſo diſsimilẽ: hæc enim uerba

n conſili. 138. ij.

o l. ſi ita ſcriptũ. de li. et poſth.

p l. pe. de uen. inſpi.

q l. iij. §. ſi. de lib. & poſt.

r l. filius a patre. co. tit.

s Bal. l. fin. q. 33. C. de hęre. inſti.

t Bar. l. quandiu. ij. de acquir. hære.

u Pau de Caſ. conſili. 152. pręſens dubit. uidetur formari. in ſ. in nouiſſ.

uerba, quandocunque deceſſerit ſine liberis, uerborum compendio uulgarem quoque ſubſtitutionem continent: unde Titio præcedente, caput illud, ſi hæres nõ erit, dicitur eueniſſe, meritò ſubſtitutus, ceu hoc caſu uocatus admittitur. Verum igitur non eſt, ex perſona diſsimilitudinem ullam eſſe. Ex conditione quoq; diſsimilitudo nõ eſt: quia cum ſecundus gradus morte Titij peremptus ſit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; eſt, ac ſi Sempronium ſolum pupillo teſtator ſubſtituiſſet[x], nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari poteſt, appoſuit enim teſtator illam conditionem in Titij fauorem[y], ut ab inteſtato ſe derelictam hæreditatem accipere filij poſſent: unde ſi hæres non ſit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodeſſe hæredi legitimo debet, cui manifeſta teſtatoris uoluntas ſubſtitutum prætulit[z]. Et licet regula ſit, Conditione defecta, ſubſtitutum excludi[a], tamen nõ procedit, quando aliâs teſtator etiam fuiſſet relicturus[b]: at in propoſita ſpecie, conditio illa ſolius Titij fauorem reſpiciebat, de quo amplius non quæritur, cum ſatis ſit hæreditatem cum inſtituti cui ſucceditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio ſublatus eſt. Et ideo in quæſtione facti cum quis hæredi quandocunque ſine filijs fato fungeretur Titium ſubſtituiſſet, isq; hæres uiuo teſtatore liberis ſuperſtitibus deceſsiſſet, dixi ſubſtitutum admittendum, nec legitimo prodeſſe conditionis in caduco gradu defectum; tametſi hac in re poſt Oldradum[c] aliter Socynus reſponderit[d]. TERTIVM huius tractatus axioma

eſt:

x l. cohæredi. in princi. de vulg.

y Bar. l. illis libertis. de condi.

z l. public. §. ſi eod. tit.

a l. in teſtamẽto. eod. tit.

b gl. l. j. C. de inſtit.

c Ol. conſil. 141.

d Socy. 76. in ſt. iij.

eſt. Cōditio neceſſaria, ſiue actū ipſum, ſiue effectū reſpiciat, ad caſum ſimilē porrigitur: tanq; nō refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs ſuis legaſſet, ſi morte patris iuris ſui effecti fuiſſent, diuus Marcus cum emancipati eſſent legatum deberi iudicauit[e]*: ea enim conditio effectui actus neceſſaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret*[f]*. Quod & uice uerſa in ea ſpecie reſponſum eſt, cū mater ſub conditione emancipationis reliquiſſet, uel etiam donaſſet: nam & filius morte patris ſui iuris effectis debebitur*[g]*, effectum enim ſolum mater reſpexiſſe creditur. Vnde etiam ſolet dici, nō de itinere, ſed de meta curādum*[h]*. Sed tamen hiſce aduerſatur* Vlpia. *reſpōſum, ſi cui ita relictum ſit, ſi morte patris ſui iuris effectus fuerit, & emācipatione ſui iuris effectus fuerit, non uideri defeciſſe cōditionem*[i]*, ſed & cum mors patri contingat, quaſi extante conditione, ad fideicōmiſſum admittitur. Quibus uerbis apparet: nō ſolum emancipato deberi fideicōmiſſum, ſed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortiſſima eſſe* ἀντινομία, *ut* Accur. Bartoluſq; *non citra cauillum diſſoluere eam potuerint.* Mihi *ea ſententia placet, in quam iuiſſe multos uideo, ut* Vlpiani *reſponſum intelligatur, cum ab extraneo ſub ea conditione relictum eſt, is enim uidetur odio patris hanc adieciſſe conditionem, ne quicquam omnino in eum peruenire poſſit: unde expectāda erit mors, nec à uerbis recedendum.* In *matre uerò alia interpretatio aſſumitur, quæ ſub tali conditione legaſſe magis creditur, ut liberis ſuis conſuleret, quàm quòd patrem odio haberet. Aduerſatur rurſus*

e l. mulier. ad trebel.

f l. ſi mař. C. de inſtit.

g l. ſi. C. de dona. quę ſub.

h Bart. l. cum ſeruus. de verb.

i l. fideic. §. ſi cui ita. de lega. iij.

ſus reſponſo ſuo Pomponius[k], mihi ſæpe (ut ille inquit) uocandus ad partes: pater enim ne præteritione teſtamentum rumpatur, neceſſario poſthumum inſtituere debet: ea inſtitutio duplicem conditionem continet, ſi ſe uiuo, uel ſe mortuo naſcatur: & tamen alterius horum caſuũ expreßio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. ſentiendum eſt, talem conditionem uolũtariam appellante, quia ſimpliciter potuit inſtitui: nam & in ſententia diui Marci[l], potuit mater ſimpliciter filijs legare, & in conſilio Galli Aquilij, potuit teſtator ſimpliciter inſtituere, & tamen caſus mortis ad deportationem emãcipationemq; producitur. Igitur ut pugnantia ſubmoueamus, ſciendum eſt, omnem hanc materiam à cõiectura mentis teſtatoris uim, & robur accipere[m]. Et ideo ubi probabilis huiuſmodi coniectura eſt, ad caſum omiſſum fit extenſio, ſiue uoluntaria, ſiue neceſſaria ſit conditio: promptius tamen in neceſſaria ſumitur hæc præſumptio, quòd in ea ſolum effectum reſpiciamus. Vnde in hoc Pomponij reſponſo, cum non ſatis cõſtat, quæ mens patrisfamil. eſſet, à uerbis nõ debuit recedi, qui fortè alterum caſum expreßit, quia magis hoc animo ſuo ſedebat, ut ſuperius oſtendi: nam ſi propter neceßitatẽ inſtitutionis motus fuiſſet, quid oportuit alterũ caſum omittere? & dum anxie moroſus eſt, alterũ exprimere? cum ſatis illi fuiſſet, ſi ſimpliciter eũ qui naſcetur inſtituiſſet. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negaſſe cenſebitur[n]. Quod & in ea ſpecie cẽſendum, cũ teſtator ſic uerba concepit: Si quis filius mihi poſt mortem filij mei impuberis naſcetur[o]: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato ſimul

k d.l.commodiſſ.

l d.l. mulier.

m l.in conditionibus.de cond.& demonſt.

n l. maritus. de procur.

o l.ſi pater ſi. liß. de vul.

mul admitti, unde conditio ad eum caſum non producitur, ſed potius tabulæ teſtamẽti præteritione rumpũtur. Cuius rei aliqua quoque exẽpla afferri poſſent[p], niſi prædicta ſat, ſuperq; eſſe arbitrarer. Sed quid ſi limitatiua, ut ita dicam, dictione uſus ſit teſtator? exempli cauſa: Si filij mihi naſcentur, hæredes ſunto, & ſi ſine liberis deceſſerint, tunc Sempronius hæres eſto: nemine nato, reſpõſum eſt, ſubſtitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita reſtringit, ut ad caſum omiſſum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem pleriq; reſponſis ſuis declararunt, Anch. Socynus, Decius [q], & ſiqui alij. Nam & uulgaris ſubſtitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in ſe nullam habet, ut ferè receptius eſt[r]. Sed nobis dubia uidetur horum ſententia, cum Galli Aquilij uerba ſic concepta ſint: Qui nepos me mortuo intra. X. menſes naſcetur, tunc &c, tamẽ in eis fit extenſio, & ad caſus omiſſos & ad tempora. Item uulgaris ſubſtitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres nõ erit, tunc Seius eſto[s]: & tamen pupillarem in ſe habet. Alij [t] non hanc uim illi dictioni ditribuunt, ſed geminationi, ut cum dictum eſt, & tunc & eo caſu, Sed & hæc opinio ueriſimilis nõ eſt: Quis enim credat dictis iuribus locum nõ futurum, ſi præter aduerbium illud temporis, adiectum quoq; fuiſſet eo caſu? Mihi certe non fit uerisimile: cum enim teſtator eo caſu dicit, per argumẽtũ à cõtrario ſenſu uidetur cæteros caſus excludere: quod argumentum ex coniectura ſumitur, & ideo in primis coniectura ſpectanda eſt, quia una præſumptio aliam tollit[u]. Et ex his illa decidi cõtrouerſia poteſt: Teſtor uentrem

p l. filia quis. de vulg.

q Deci. 232. Socí. 258.

r Alex. l. quãuis. C. de impub.

s l. j. de vulg.

t Dec. conſil. 315.

u l. diuus. de in inte. reſt.

uxoris inſtituit, ſi maſculum pareret, eiq; Seium ſubſti-tuit, et ſi fœminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio cæſo uentre, extractoq; fœtu maſculo deceßit, qui etiam aliquantulum ſuperuixit. Quæritur: an Seius admitti poßit? Et uidebatur pleriſq; excludendus: non enim maſculum peperit, cui cæſo uentre infans extractus eſt[x]*. Sed tamen cum hæc conditio, ſi maſculũ peperit, neceſſaria ſit, propius eſt effectum conſiderari, & ſubſtitutioni locum eſſe: idq; crebriore calculo approbatum eſt*[y]*. Rurſus & illa uetus quæſtio definiri poteſt: Teſtator uxori uſumfructum reliquit, ſi uidua permanſerit, & poſt eius mortem Titio: uxor ſecundò nupſit, diſceptatur inter Titium & hæredem, utrius, donec uxor morietur, uſusfructus eſſe debeat: et frequentior ea uidetur ſententia*[z]*, ut ſtatim Titius uſumfructum habeat ut conditio mortis etiam ad ſecundas nuptias porrigatur, cum huiuſmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodeſſe non debeat*[a]*: unde ſi ad ſecundas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me deciſio dubium ancipitemq; reddit: cum enim teſtator in conditione poſuerit, ſi uidua permaneret, ſatis id cogitaſſe uidetur, potuiſſe eam ſecundò nubere: unde cum Titium nõ niſi poſt eius mortem uocauerit, manifeſte apparet, in caſum nuptiarum uoluiſſe interim excludi: ſicut aliàs quoque traditum eſt, cum teſtator in conditione filios maſculos ſcripſiſſet, ſi deinde in alia ſubſtitutione filiorum ſimplicem mentionem faciat, non cenſeri de maſculis tantum egiſſe*[b]*: cum enim eorum rationem ſemel dixerit, ſi de maſculis quoque alio in loco ſenſiſſet, utiq; & tunc ex-*

pre

x l. anniculus. §. fi. infra eo.

y Alexand. l. quod dicitur. de libe. & poſthu.

z d. l. mulier.

a l. a filia. §. alumno, ad Treb.

b l. ſi. l. qui filiabus. de leg. 1.

preßiſſet[c]. *Nam & diui Marci ſententia nō tam commu nem ſententiam adiuuat, quā proſternit expugnatq́; In ea enim mater mortis caſum expreſſerat, quia non credide rat fore ut pater eos emāciparet*[d]*: ſi igitur credidiſſet id futurum, caſus pro omiſſo haberetur. At in hac quæſtio ne, cogitauit teſtator eam ſecundò nupturam, igitur omiſ ſus eſt caſus: hincq́; appareat, non ſolius uxoris cauſa dila tionem adiectam, ſed hæredes quoq;, cuius utilitati in ea ſu omiſſo proſpexit*[e]. *Quapropter non temere arbitror hoc caſu à uerbis recedendum, adhærēdumq́; regulæ, qua proditum eſt, pœnam priuationis à teſtatore iuſſam, ad hæredem potius quā ad eū cuius fauore indicitur pertine re*[f]*. Communem igitur in hac quæſtione ſententiam mini me ſequendam cenſerem, cum uxor ipſa iuuenis eſſet, & quam ueriſimiliter potuit teſtator credere alium torum appetituram. Sed & ſi in legato diceretur, poſt mortem uxoris, tūc & eo caſu Titio uſumfructū, clarius eſſet, pro pter uim geminationis, interim illi non deberi*[g]*: Quod & ferè receptius eſt. Sed quid è conuerſo ſtatuendum? Reliquit uxori uſumfructum, ſi uidua permaneret, et ſi a lias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, ſed periit, Titiuś ne admittetur? Et admitti futilibus quibuſdam ra tionibus Socynus reſpondit*[h]*, ſed idem alibi alia ſentit: pu to enim uerius eſſe, eū non admitti: cum non euenerit con ditio, unde meritò hæredi remanebit, diſsimilis enim eſt nuptiarum mortiſq́; caſus.* QVARTA *principalis re gula eſt: Conditionem ſpontaneam præciſe et ad unguem ſeruari, nec ad ſimiles caſus extendi debere. Vnde condi tio, ſi ſeruo dederit*[i]*, ad dominū non prorogabitur: & cō*

c l. ſ. §. ſinau tē ad def. C. de cad. tol.

d d. l. mulier verſic. quæ quia.

e l. vxori v. ſumfructum uillæ. de vſu fruc. leg.

f l. vxorem. §. hære. de le ga. iij.

g d. l. vxori.

h Soci. conſil. 10. in. 3. con ſil. 5. eo. lib.

i l. qui hære. di. &. §. ſ. de condi.

ditio, ut hæredi detur, non eam interpretationē accipiet, ut fideicommiſſarijs dari poßit: debet enim factū ipſum obſeruari, ut ſi quis incapaci dare iußus ſit, det, licet nummos accipiētis non faciat[k]. *Et conditio ſi deceſſerit ſine liberis, non deficit, ſi liberos ſuperſtites relinquat, licet mox decedant, uel ſuccedere nolint, aut non poßint*[l]: *ſeruatur enim conditio uti ad literā ſcripta eſt, nec fit extenſio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur*[m]; *alioqui non diceretur in ſpecie obſeruata. Non procedit axioma hoc, quādo actus per omnia ex diſpoſitione legis exæquatur, ſubrogaturq́; illi quē teſtator expreßit. Quapropter cōditio de hærede, in bonorū poſſeſſore locum tenet*[n], *quoniam is & nomine & effectu hæres exiſtimatur. Eadem etiā in eo, cui prætor contra tabulas bonorum poſſeßionem dedit, obſeruabitur*[o]. *Item in hærede quoque hæredis, nā & is hæres cēſetur*[p]. *Sed & in eo cui libertatis cauſa bona ex diui Marci cōſtitutione addicuntur, idē reſponſum eſt*[q]. *Sic conditioni ut pupillo detur ſatisfaciet, qui tutori dederit, quoniā is pro pupillo accipit*[r], *imò cautius ei ſoluitur. Sic illa uerba, ſi centum ſoluerit, accipiūtur uel compēſauerit. Qui enim compenſat, ſoluit, id eſt liberat*[ſ]. *Adde quòd cui cōpenſatur iuſte contradicere nō poſſet, cum per eum ſtet quominus ſoluatur: dicet enim debitor, ſi mihi ſoluiſſes, & ego tibi conditionē adimpleßem*[t]. *Sic & eadem cōditio per acceptilationem obſeruatur, quoniam acceptilatio diſpoſitione legis ſolutio eſt*[u]. *Quæ tamē omnia intelligenda ſunt, niſi alia mens ſit teſtatoris, ut quia inter caſum expreſſum, & eum qui à lege ſubrogatur aliqua ſit*

differentia

k l. Mæuius. eo. tit.
l l. filiuſfa. §. cum quis. de leg. j.
m l. cui fund°. de cond.
n l. in conditionibus. §. patronus. eo tit.
o l. is, qui. §. fin. de leg. præſt.
p l. paterfa. de vulga.
q l. iij. § ſub cō di. de fid. li.
r l. ſi fundus. de condi.
ſ l. ſi peculiū. §. j. l. ſtatu. beri. §. j. de ſtatu lib.
t l. iij. verſi. vn de ſtat.
u l. iulian° ait. de cōdi. & demon.

differentia, quæ uériſimiliter teſtatorem retrahat, ut ea in quæſtione ſuprà à nobis dictũ eſt, cũ Titio relinquitur ſi hæres ſine filijs legitime natis deceſſerit, nam legitimatus per ſequens matrimoniũ defectum cõditionis nõ inducet. Quod & in ea conditione conſtitutum eſt, ſi legitimæ ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit nihilominus excludatur[x]. Rurſus non procedit regula, quãdo conditio iure adimpleri non poteſt, idq; teſtatorem non præteribat, ſufficiet enim ſi de facto ſeruetur[y]. Quapropter qui filiæ furioſæ fideicommiſit, ſi ſine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexiſſe creditur: cum furioſa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere[z]. Sic qui hæreditarium ſeruum iuſſus eſt manumittere, & deinde hæres eſſe, ſatis eſt ſi de facto manumittat[a]: de iure enim quomodo poteſt, cum adhuc hæres non ſit? Sic ſi pater ſacerdotis fideicommittat, ſi deceſſerit abſque filijs, de naturalibus, & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia ſacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur[b], uel ſi monachus ſit, de ipſa eccleſia[c], Nam & illud receptum eſt: ſi pro ſacris celebrandis centum teſtator myſtis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Põtificis celebrare illi poſſint, in aliud honeſtæ deprecationis genus erogationẽ conuertendam[d]. Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprendi poteſt, non modum, ſed finem ipſum in teſtatoris animaduerſione fuiſſe: tunc enim ſpontalis conditio à neceſſaria non differret. Vnde conditio, ſi tutela per pubertatem, ſeu per XIIII. annos finiatur, etiam eueniſſe cenſebitur,

x l. fi. C. de his qui ven.

y l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.

z l. hæredib. §. fi. ad tre.

a l. mulier. §. ſ. de condi. inſt.

b l. ſi qs poſt. hu. de lib. & poſthu.

c §. ſed hóc præſenti. de ſanct. epiſ.

d Capr. conſ. ſi. 20. l. legatũ. de vſufr. leg.

e l. liberto. §. ſi morte tutoris finita fuerit[e]: idq; ex coniectura mentis
e l. liberto. §. fi. de an. leg. — f l. arethuſ. de ſtat. ho.

teſtatoris. Sic & conditio, ſi centum Arethuſæ dederis, per alium adimpleri poteſt[f], ſicut & faciendi conditio, niſi cum perſonæ electa ſit induſtria. Eodem pertinet & illa conditio, ſi me mortuo poſthumus naſcatur, nam ſi teſtator eam adiecit, quòd crederet de illa ægritudine moriturum, nihil oberit, quo minus & qui ſe uiuo naſcetur hæres ſit[g]. Cui non abſimile, in conditione, ſi quis prior diem ſuum ſine filijs obierit, quam receptus eſt, etiam extendi, cum poſterior abſque prole decedat[h]. Quarum definitionum illa eſt ratio, quod in conditionibus potiſſimum defunctorum mens ſpectanda ſit. Igitur cum caſus ueniet, diligenter animaduertendum eſt, quæ fuerit teſtatoris ſententia, ut ex ea ad caſum omiſſum, uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum conſiſtamus. Decipimur tamen plerunq;, ut Baldus inquit[i], dum ſcrupuloſe nimis, & anxie coniecturis ceu exploratis rebus utimur. Quod ut manifeſtius fiat, aliquibus etiam quæſtionibus oſtenſuri ſumus. In primis igitur dubitari conſueuit, an æque in directis ſubſtitutionibus atque in fideicommiſſis ad caſum omiſſum fiat extenſio. & Pontanus[k] in fideicōmiſſis quidem fieri cenſuit, quod in eis ſola teſtatoris mens obſeruetur, in ſubſtitutionibus uero nō idem eſſe, quòd hæ expreſſis uerbis concipi debeant[l]. Quapropter (inquit) uidemus ſi pluribus hæredibus ſcriptis aliquis poſt mortem omnium directò ſubſtitutus ſit, non uidentur inuicem hæredes ſubſtituti[m], & tamen in fideicommiſſo poſt mortem omnium relicto aliud eſt[n]. In quam ſententiam Dyn. Paulusq; Caſtr. cōceſſit. Idem & Soc.

g d. l. fi. C. de poſth. hær.
h l. hæredes. §. cum ita. ad treb.
i Bal. l. preci-b⁹. C. de im pub.
k Rom. d. l. ſi cum dotem.
l l. iubemus. C. de teſt.
m l. vel ſingulis. de vulg.
n l. titia. §. ſeia l. bertis. de leg. ij.

& Socy. quodam reſponſo° cenſuit, hoc potiſsimum argumento uſus, quòd hæredi, cuius nomen inconſulto deletum eſt, Prætor bonorum poſſeſsionem non decernit, quia ex coniectura tantum conſtat eum hæredem[p]. In aduerſam penitus ſententiam alij iuere[q], potiusq; adiuuandam extenſione directam ſubſtitutionem, quam obliquam cenſuerunt; fauorabilior enim directa eſt[r], meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad caſum omiſſum conditionē in perſona inſtituti credidit, quam in ſubſtitutionibus extendatur[s]. Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq; abeſſe arbitror: cũ enim omnis ultima uoluntas à mente teſtatoris pendeat, non uidetur inter hos caſus probabilis eſſe differentia, ſolumq; id erit obſeruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi poſsit[t], confutéturq; maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiuſmodi diſtinctionem. Quinetiam ueterum probatiſsimi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Iaſ.[u] Nec uerum eſt, in fideicommiſſo poſt mortem relicto cenſeri hæredes inuicem ſubſtitutos, niſi non ſolum poſt omnium mortem, ſed etiam in tota hæreditate ſubſtitutum ſit: non enim poſſet tota hæreditas per eum qui ultimus moriatur reſtitui, niſi ad eum peruenerit: perueniſſe autem non potuit, niſi inuicem factam ſubſtitutionem proponamus. Nulla igitur inter ſubſtitutionē fideicõmiſſumq; hoc caſu eſt differẽtia. Nec me mouet, quod ex cõiectura Prætor bonorum poſseſsionem hæredi ſcripto, cuius nomen inconſulto deletum eſt, non decernit: quia ſatis eſt ei iure ciuili prouiſum eſſe[x]: cõiecturáq; in hoc

o Socy. conſi. 140. in. j.

p l. j. ſi tab. teſta. ext.

q Corn. cõſi. 320. in. 4.

r c. ſi pater. de teſta.

s Bar. l. gall. in prin.

t l. j. §. ſin autem. de hæ. inſt.

u d. l. vel ſingulis.

x l. i. §. ſed ſi legi. de his quæ in teſt.

 ſuffic

ſufficere: prætorij enim edicti uerba huic nõ cõueniebant quibus ei qui ſcriptus eſt, bonorũ poſſeſsio datur: at hic ſcriptus nõ dicitur, cũ nomen eius deletũ ſit. Secũdo quæritur: an ſubſtitutus poſthumo, caſu quo ille moriatur, cẽſeatur etiã ſubſtitutus, ſi nõ naſcatur? Et in uulgari ſubſtitutione crebrior eſt ſentẽtia, huiuſmodi quoq; caſu uocatũ cenſeri[y]. Si igitur teſtator filiũ, qui ſibi naſcetur hæredem inſtituit, & ſi hæres erit, & impubes deceſſerit. Caium ſubſtituit, nõ nato filio Caius admittetur[z], idq; ex ueriſimili mente inductũ eſt. In ſubſtitutione uero fideicõmiſſaria idẽ quoq; Socynus reſpõdit, cũ nulla ratio differentiæ afferri poßit[a]. Quod enim teſtatorẽ mouit, ut caſu quo adita hæreditate filius decederet ſubſtitutũ cæteris præferret, idẽ & mouere ueriſimiliter debuit, ſi filius nõ naſceretur: nã, ut inquit Decius[b], quod poſteà re cœpta permittitur, à principio quoq; permittendum eſt. In quã ſententiã, & nos quoq; trãſeundũ putamus. Imò etiã ſi filius naſcatur, & hæres eſſe nolit, adhuc ſubſtitutioni locũ eſſe arbitramur, eadẽ enim ſemper ratio mẽtis ſubeſt. Audẽtius reſpõdit Pontanus, ſubſtitutionẽ ſi filius in rerũ natura nõ eſſet, ad caſum quoq; producendã quo uiueret, & impubes decederet[c]. Tertio dubitatur. Teſtator inſtituit uario modo poſthumos tã maſculos quàm fœminas, deinde poſthumis, ſi omnes in pupillari ætate morerentur, amitam ſubſtituit, unus tantum poſthumus natus & impubes mortuus eſt, an ad amitam pertinebit hæreditas, an ad matrẽ quæ filio inteſtato legitima eſt hæres? Et Ordr. reſpondit[d], amitam excludi, cum in caſum plurium naſcentium ſubſtituta ſit: unde uno tantum in lucem

y Ray. in tracta. ſubſti.

z l. fi. C. de inſti. Cur. cõſ. 55.

a Soci. conſil. 52.

b Dec. 227.

c Rom. conſi. 6. Mod. d. l. j. de vulg.

d Old. conſil. 142.

cem edito, caſus omiſſo eſt: quod maxime fauore matris ſtatuendum eſt, ne à luctuoſa filij hæreditate reijciatur, cum æquum non ſit tacita coniectura eam priuari, & in hanc ſententiam pleriq; tranſiuere. Sed uerior eſt aduerſantium opinio[e], *ex* Pauli *reſponſo, qui his uerbis, cæteri oẽs filij filiæq; meæ exhæredes ſunto, recte unicum filiũ exhæredatũ ſcribit*[f]. *Nam etſi nullus natus eſſet, præ dicto caſu receptius aſt*[g] *ſubſtitutæ amitæ locũ futurum, idq; etiã in matris damnũ, dũ oĩno tacita non eſſet uulgaris ſubſtitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet? ex mente enim teſtatoris apparet, matri ipſi prædilectam fuiſſe amitã*[h]. *Quod & in ea ſpecie à me reſponſum eſt, cum in inſtitutione teſtator ſe unum uel plures qui naſcentur inſtituere dixiſſet: quanuis enim in ſubſtitutione ſubijciatur, & caſu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plures ſecundum inſtitutionis formam, à qua declarationem ſubſtitutio accipit*[i]. *Quarto hæſitatum eſt, cum teſtator iußiſſet, ſi filij abſq; maſculis morerentur, relictis fœminis, hæreditatem ſuam in partes tres diuidi, ex quibus una fœminis daretur, duæ* Titio *&* Sempronio, *& contigiſſet ut hi filij abſque maſculis fœmniſq; decederent, num ſubſtitutioni locus eſſet?* Et Decius *reſpondit*[k] *non eſſe, quia deficit conditio, cum nec fœminas quidem ſuperſtites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt*[l], *propter mentem teſtatoris: in quam ſententiam et ego pedibus eo. Si enim uoluit teſtator* Titium Sempro*niumq;, etiam inneptium ſuarũ damnum admitti, quanto magis eis nõ natis & omni hoc damno ceſſante?* Nam

& Ange

e Aret. l. placet. de lib. & poſth. Ray. d. §. & quid ſi tantum.

f l. titi⁹. in prĩ. de lib. & poſthu.

g Barto. d. l. j. col. antepe. verſi. 5.

h Bart. d. §. cũ ita. in fi.

i l. j. C. de impub.

k Dec. cõſilio. 89.

l Rayn. & Lãce. d. §. et qd ſi.

& Aegelus[m] non diſsimili quæſtione cum omiſſum eſſe hunc caſum ui uerborum præfatus eſſet, non tamen ſeaudere aduerſus ſubſtitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conſcientia abſterreretur, ne cōtra uoluntatē defuncti reſpondeat, quæ in conditionibus primas partes ſuſtinet. Quinto in hac quoque ſpecie non parum altercatum fuit, Teſtator maſculos qui ſibi naſcerentur inſtituit, & ſi ſine filijs decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommiſſum ſubſtituit: Si uerò non naſcerentur maſculi, ſed fœminæ, inſtituit uxorem, fœminis dotem conſtituit. Cum nec mares nec fœminæ nati eſſent, reſpondit Ancharanus, ſubſtitutioni locū non eſſe, uxoreḿq; excludi[n], quoniam hic caſus omiſſus eſſet. Et quia teſtator caſu naſcentium filiorum noluit à luctuoſa eorum hæreditate matrem excludi, quæ ratio eis non natis, deficit: in quam ſententiam & Fulg. tranſijt[o], quia cum inſtitueret paterfamiliás uxorem, dotemq; fœminis relinqueret, ueriſimiliter credidit fore, ut ex perſona matris ſua quoque hæreditas tandem ad ipſas deuolueretur. Quid ſi teſtator uxorem excitare uoluit ad ſobolis procreationem?nam & conſtat eas ex fœcunditate magis amari, atque ita recentioribus pleriſque placuit: mihi hæc ſententia omnino menti teſtatoris aduerſari uiſa eſt, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem ſubſtituerit ſatis eam uidetur potiorem feciſſe, etiam nemine nato: & cum eam uocauerit, etiam excluſis filiabus, quanto magis hoc caſu uocaſſe cenſendus eſt? & quæ ſupra pro Ancharani ſententia inducuntur adeò leuia ſunt, ut ex ſe ipſis ceu folia furfuri, quod Plautus inquit, difflari poſsint.

Sexto

m Ang. conſil. 93. in fi.

n Anch. cōſil. 356.

o Fulg. cōſil. 49.

Sexto dubitatum fuit, Pater filium iuſſit ſi ſine liberis & inteſtatus decederet fundum Sempronianum Titio dare: hunc fundum uxori legauerat, filio ſub certa conditione reſtituendum, interim mortuus eſt ſine liberis filius condito teſtamento, num legatum Titio debeatur? Et Socynus deberi reſpondit[p]*: Quoniam eam conditionem pater appoſuit: quòd uolebat ut filius de eo prædio poſſet diſponere, quod ubi non faceret, quia nollet aut nõ poſſet, conditio debuit poſſe per æquipollens adimpleri. hoc autem caſu non poterat de eo prædio diſponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturq́; is inteſtatus, qui quo ad rem de qua agitur teſtatus non eſt*[q]*. Sed hæc ſententia ſanequam futilis mihi uidetur, cum coniunctim ſub geminis conditionibus fundus ſit legatus, & altera (nempe quod inteſtatus non deceſſit) defecerit, clarum eſt legatum non deberi*[r]*. Nec quicquam facit quod de illo fundo teſtari non potuit, quia debuit intelligi fuiſſe legatum caſu quo ad eum perueniſſet, id eſt conditio qua ſibi à iure reſtituendus erat iam eueniſſet, unde cum ante eius euentum deceſſerit, euaneſcit legatum, id'que alij recte probant*[s]*. Septimo quæritur, Pater filium inſtituit, & ſi is ſacerdos efficeretur, iuſſit ut poſt mortem Seio hæreditatem reſtitueret, non eſt initiatus, ſed ſine liberis deceſſit, an locus erit fideicommiſſo? Alexander reſpondit*[t]*, hæreditatem Seio reſtituendam, quoniam uidetur teſtator ſacerdotij conditionem appoſuiſſe, propter filiorum defectum, unde ſatis eſt ex æquipollenti adimpletam. Iaſon contra, cum hæc conditio ſpontanea ſit ergo præciſe obſeruanda, aliâs defeciſſe uidetur.*

p Socy. conſi. 92. in. iij.

q §. quod autem. de legi. ag. tut.

r l. ſi hæredi. pl. de cõdi. inſt.

ſ Rain. d. §. et quid ſi tantum.

t Alex. conſi. 100 in. 4.

Quid enim ſi liberij ſuperſtitibus ante ſacerdotium ſuſceptis deceßiſſet, nónne uerba expreſſe Seium admittũt? Mihi hæc Iaſonis ſententia uero propior uidetur, ne facile, cum ratio in obſcuro ſit, à uerbis recedamus. Poſſent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio preualeret, nec refert conditionem eſſe uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad caſum omiſſum protenditur, ut ſupra docui. Octauo queſtionis fuit: Teſtator fratrem hæredem inſtituit: & ſi ſe uiuo moreretur, uulgariter & per fideicommiſſum prefectos ptochotrophij ſubſtituit, deinde mortuus eſt uiuo quidem fratre, ſed abſente, qui huius rei inſcius relictis liberis & ipſe deceßit, petebant à filio hæreditatem qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis reſpondit, quoniam illa conditio, ſi ſe uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; caſum debuit, quo ſe mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iaſon probauit [u]. Sed hæc opinio ſa nequam ridicula eſt, uulgaris enim illa ſubſtitutio, ſi hæres non erit, intelligitur, uel aliũ hæredẽ non fecerit: unde cum in filium frater iſte ius adeundi traſmiſerit [x], non uideo cur præfecti excludendi non ſint, manifeſta enim eſt differentia, ſi uiuo teſtatore decedit, nihil habet quod tranſmittat, meritò præfecti erunt potiores, ſi mortuo teſtatore traſmittet [y]. Quid ergo illi aduerſus uerba mentemq; defuncti ſatagunt? Senſere cõmuniter id doctores [z], dum prædicto caſu admitti ſubſtitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiaßet: tunc enim caſus non omnino dißimiles ſunt, nimirum innuentes, ſi repudiatum non ſit, aliud iuris eſſe.

u l. : ſi propo. nas. C. de hęred. inſt.

x l. Pantoni⁹. de acq. hęr

y l. j. §. cum au tem. de ca duc. toll.

z Alex. l j. in 4. col. verſi. ſecundo modo. de vul. & iij. qõ. j. effectus.

QVIN

QVINTVM *principale axioma eſt, Diſpoſitum in caſibus ſimplicibus,ad mixtum quoq; porrigitur.In qua reſciendum eſt, tripliciter mixtum id ſoluere diſtingui: aut enim in caſu ſimplici diſpoſitum eſt,cui alia qualitas annexa proponitur:aut in caſu mixto, ſed ſeparabili, aut in mixto inſeparabili. de omnibus igitur uidendum. Et primo caſu uera eſt regula, diſpoſitum in caſu ſimplici,in eo quoque locum habere,cui qualitas addita eſt. unde quod de ſenatore ſtatuitur, in eo quoq; ſenatore intelligitur,qui ſe plebeio in adoptionem dedit*[y]*,nõ enim ideo desijt ſenator eſſe.* Et *ſeruis lecticarijs legatis,is qui & lecticarius,& coquus eſt debetur*[z]*:& ſi lege municipali cautum ſit, ut macellarij ſint immunes, is quoque qui & macellarius, & piſcatotor ſit immunis habebitur*[a]*, & ſi qua ſimilia.*Non *procedit tamen hæc concluſio,quoties qualitas illa ſimplici diſpoſitioni repugnat*[b]. Quapropter *his quæ uxoris cauſa parata ſunt legatis, ea non continebuntur,quæ patrisfamiliæ promiſcuo quoque uſu erant*[c]*. Cum enim maritus principaliter ſit, uidetur potius pro uſu ſuo paraſſe,uxoremq; in ſequelam admiſiſſe, nec ſecerni poteſt qui principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam ſimplicis legati immutat.* Sic & *conſtitutio* Roma. Pon*tificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum ſacerdotij gradu inſigniri,alioquin ipſo iure ipſos priuat*[d]*,in rectore cui dignitas adſit,ut quia collegiatæ,ut uocant,eccleſiæ æditiuus,locum non habet:tum quia non ita facile dignitate quiſquam priuandus ſit, tum quia qualitas addita eſt dignior:unde uix eſt, ut iuxta alterius*

ſimpli

y l. per adoptionem. de adop.

z l. ſeruis verba. ¢. penul. de leg. iij.

a Bald. l. omniũ. inſti. de act.

b l. cũ ex oratione. §. fin. de exec. tu.

c l. hoc legatũ. de leg. iij.

d c. ſtatutũ. de elect. in 6.

ſimplicis naturā regatur, idq; præſertim cū de pœna agi-tur. Sic lex Iulia quæ adulterij crimen quinquennij præ-
[e] l. vim paſ- fam. §. præſcripta. de adult. ſcriptione ſubmoueri ſinit[e], ad adulterium. cui inceſtus iungatur, non protrahi, qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquæ quæſtiones poſſunt. Lege municipij mulier abſq; agnati cōſenſu cōtrahere ꝓhibetur, num & donare cauſa mortis? Et prohiberi quibuſdā uiſum eſt[f],
[f] Ancha. cōſ. 384. quia huiuſmodi actus dum fit, formam cōtractus habet, licet poſtquā inductus eſt, ultimas potius uolūtates imitentur[g].
[g] gl. l. ſ. de dote prælega. Ipſe in cōtrariā eo parte, & Rom. Socynū, Iaſoneq; ſequor: hæc enim qualitas, cauſa mortis, rationē contractus immutat: lex enim agnati cōſenſum requiſiuit, ne fragilitate ſexus dolis obnoxia eſſet mulier: quæ ratio in hoc
[h] l. ſed interim. §. ſ. de donatio. inter vi. cōtractu deficit, qui ex ſimplici uoluntate reuocatur, & ambulatorius eſt[h]. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus ſit, is enim ſine curatore non contrahet, & tamen nō minus cauſa mortis donare prohibetur, quàm teſtari, uel codicillos facere[i]. Poſſet ergo prior ſentētia ſu-
[i] Bal. d. l. ſ. de tut. & cau. ſtineri, quando mulier ex lege nō ſolum contrahere prohibetur, ſed etiā teſtamentum facere, quo caſu pleriq; loquuntur. LEX prohibet fundos aliquo contractu extraneis alienari, hæres iuſſu teſtatoris extraneo uendidit, an in legem commiſit? Et cum iſte propter iuſſum teſtatoris alienet, propius eſt ut lex de ſimplici loquens, ad hūc ca-
[k] Alex. l. ſi di gnū. ad leg. fal. ſum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iuſſu teſtatoris, repugnat[k]. LEX concedit priuilegia ſcholaribus,
[l] Auth. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Sa li. ibi. quid in ſcholaſticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore ſcientiæ non fiunt exules, quæ conſtitutionis Federici ratio eſt[l]. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel

aliquorum

aliquorum ordinum humanius eſt arbitrari, priuilegia huiuſmodi fauore ſtudiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rurſus quæritur, Comes Palatinus *cui illegitimos natalibus reſtituere ius*[m], *quendam pleniſsime reſtituit, ab alio citra ſpem ſucceſsionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat*[n], *quoniam illegitimos reſtituere poterat, is legitimus ſimpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capeſſendam attineret, pro illegitimo eſſet. Ipſe contraria ſentio, cum hæc qualitas diſpoſitionem ſimplicem non mutet, ſed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad perſonam, & quo ad ſucceſsionem facere poteſt, etiam illum quantum ad bona reſtituere poterit, qui iam quantum ad perſonam attinet reſtitutus eſt. In ſecundo caſu cum mixta ſunt ſeparabilia, unumquodque ſua natura, ſuo'que iure regitur*[o]. *Quapropter ſi in contractu innominato adſit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod ſupra eſt, poterit ex pœnitentia ſecundum contractus innominati naturam aboleri*[p]. *Et ſi ita facta ſit exhæreditatio, ſi filius natus nata'ue erit, exhæres eſto, utriſque natis non rumpitur teſtamentum, quia uterque ſeparatim exhæredatum ſe reperit*[q]. *Quo fit ut appareat hæc etiam in ſtricta atq; odioſa materia obſeruari*[r], *proprie enim hoc caſu ſub ſimplicibus mixtus continetur*[s]. *Et ex his conſequens eſt, quòd ſi domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iuſtæ æſtimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum eſt, cenſeatur uenditio, quatenus ſupra pretium ualet, ſit donatio*[t], *ſi tamen actum hoc ſit, & ita frequentius receptum*[t] *eſt:*

m l. j. C. de affec.

n Inter conſilia. Cur. 18.

o l. ſi vita. in fi. C. de bo. mat.

p l. ariſto. de dona.

q l. ſi ita. de iniuſto. rup.

r Corn. cõſil. 66. in. j.

ſ l. ſi ſtatu. li. §. fi. de ſtat.

t l. ſi ſpõſus. §. circa. de donat. inter vir.

cum enim ſeparationem hæc materia recipiat, utrunque de ſe cenſendum eſt, tametſi alij contra[u]. Sic ſi quis plurium artium magiſter ſit ſub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius uocatur, ad cauſamq; actionis attendemus[x], Sic & in hac quæſtione diſcernendum eſt, uendo tibi domũ acceptis centum aureis, & etiam uinea, quæ alijs centum aureis æſtimatur, quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino eſſe uenditionem[y], Romanus omnino eſſe innominatum contractum cenſuerunt[z]. Ego duos eſſe cõtractus magis arbitror, & domum partim uenditam, partim permutatam eſſe: quod ſi diſparis ſit ualoris res & pretiũ, quod maius erit obſeruabimus[a]. Quapropter cũ ex conſuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non ſoluatur, in uenditionibus ſoluatur, in prædicto caſu nõ niſi dimidium laudatiui pendetur, quod ſi pars permutata maior ſit, nihil præſtabitur[b], quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cum & partem tantum potuiſſet incola uendere, nec ideo dominus in toto iuſte petijſſet ſe præferri. In tertio caſu cum mixtum ſeparari non poteſt. Primo uidendum eſt, an proprie ſub ſimplicibus contineatur? Et receptum eſt non contineri[c], ſed ex ſententia legis tantũ ineſſe: non tamen expreßis ſimplicibus penitus omiſſum hunc caſum Bartolus cenſet: indeq; eſt, quod in fauorabilibus procedet axioma, ut ſub ſimplicibus de mixto quoque actum humanitate ſuggerente exiſtimemus[d]. Quapropter cum pater libros legales filio, ſi doctor iuris ciuilis fieret, legauiſſet, & Philoſophicos ſi in Philoſophia, & utrunque gradum filius aſſumpſiſſet, utrunque

u Andr. Sic. l. ij. de verb. oblig.

x l. j. §. fina. de tribu.

y Bal. in ph. feudo. colũ. iiij.

z Roma. d. l. ariſto.

a Bart. d. l. ariſto.

b Guid. pap. q. 92. in fin.

c l. quid ergo. §. ait. de in fam.

d l. ſi ita ſcriptã. de lib. & poſt.

que legatum conſequi debere Baldus reſpondit[e]. Sic & Alex. cũ lege municipali iuriſdictio in actionibus in perſonam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunque de mixtis poſſe cognoſcere reſpondit[f], quoniam hic de fauore ordinariæ iuriſdictionis agitur. Quod tamen intellige, niſi huiuſmodi actio in altero præualeat[g]. Si tñ appareret non niſi in caſibus ſimplicibus uoluiſſe teſtatorem prouidere, mixtumq; pro omiſſo haberi, tunc aliud obſeruandum eſſet, cuius rei exemplum apud Bartolum eſt[h]. In odioſis uero crebrius receptum eſt, ſub ſimplicibus mixtum nõ contineri, quæ tamen ſententia perquàm dubia eſt, cum in exhæredatione contineri ſuprà docuerimus[i]. Nam & legata ſtricte accipiuntur & tamen in eis regula procedit[k]. Sic & priuilegia, quãuis à iure cõmuni deflectant, tamen in eis quoque regula obſeruabitur[l]. Sic & edictum prætoris infamia notãs qui binas nuptias uel bina ſponſalia contraxerit, quanuis pœnale, tamen ad caſum mixtum porrigitur[m]. Sic in contractibus, ſi uaccam prægnantem tibi uendam, pacto ſi uitulum pariat, ſit meus, ſi uitulam, fœtus ſit tuus, utroque nato ſuum quilibet habebit[n]. Quid cenſendum? & cum mixtum ſeparationẽ recipit, uel ſimplici annexa eſt qualitas non repugnans, quia tunc proprie ſub ſimplicibus cõtinetur, non dubitauerim in odioſis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborum caſum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inſeparabile eſt, quia ex ſententia legis ſolũ ſub ſimplicibus cõtinetur, putarẽ uerius eſſe in

e Bald. l. ſi. C. cõ. de leg.

f Alex. l. gallus. §. ille caſus.

g Segn. conſ. 48.

h Bart. in. l. cũ auus. de cõdi. & demõ.

i d. l. ſi ita facta.

k l. titiæ textores. de lega. j.

l l. ij. §. amplius. de excu. tut.

m d. l. quid ergo.

n Bart. l. ſi extraneus. de cõd. ob cau.

in odioſis non contineri, & crebriorem ſententiam ſequeter. Ita tamen ut quibus in caſibus ſupra docui in pœnalibus fieri extenſionem, in his quoque caſibus ſimplices ad mixtū trahantur, & ex his complures quæſtiones finiri poſſunt. Et in primis illa, qua dubitari conſueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, caſus mixtus ſub ſimplicibus comprendatur? & Pont. non comprendi credidit, cum in contractibus, eius quod omiſſum eſt nulla ratio habeatur[o]. *Sed in hoc ego diſſentio, feuda enim beneficia ſunt, unde latam fauorabilemq́; interpretationem accipere debent, quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes continentur*[p]. *Vnde & traditum eſt, naturam bonæ fidei hunc contractum ſeruare*[q] *Quod maxime admittendum, ſi cum principe initus ſit, omnes enim eius contractus propter perſonæ qualitatē, in qua bonam fidem exuberare oportet, bonæ fidei exiſtimantur*[r]. *Secundo dubitatur, an in compromiſſo, cui adiecta ſit pœna, diſpoſitum in ſimplicibus, ad mixtum caſum producatur? & Corneus*[s] *reſpondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cum ueriſimile non eſt de caſu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an ſi iudex terminum cōceſſerit cauſa omnium exceptionum dilatoriarū, hæ quoque comprendantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur*[t]? *Et aliqui non comprendi dixerunt, quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habēt: ideoq́; materia iudiciorum, quæ ſtricte accipitur, ſub ſimplicibus contineri non debent, quã tamen in re amplius ipſe quærendum reor. Quarto, an conſuetudo feudalis, qua maſculi in beneficiarijs illis poſſeßionibus*

o l. quicquid. de ver. obl.

p cap. j. §. & ſi cliētulus. de ali. feu.

q c. j. de bene. fra.

r Bal. pe pace conſt. verſi. ſi qua vero

s Corn. cōſil. 63. in. 2.

t c. paſtoralis. de excep.

nibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito loc... ad beat? Et ſi maſculino ſexu magis incaleſcat, certum eſt conſuetudini locum eſſe[u]*, at cum planè dubium eſt, utro ſexu ſit potior, reſpondit* Bal. Beneficio excludi[x] *, quod huiuſmodi cõſuetudo ſtricte accipi debeat.* Nec *eſt uериſimile id actum, ut huiuſmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non niſi nobilibus & ſtrenuis uiris ſolebant indulgeri. Quinto, lex erat, in cauſis motis uel mouendis ſportulæ prius deponantur, quid in cauſa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem eſt, nec tamen penitus diuerſa.*[y] *Et* Alexand. *ex facto interrogatus, locum non eſſe legi reſpondit*[z]*, quoniam plebiſcitum id à iuris communis orbita recedit, & ſtricte accipi debet, meritò caſus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ ſi utroque caſu eadem ſubſit, fiet extenſio, quod ſupra à nobis traditum eſt. Sexto, lex municipij in cauſis ciuilibus actionem trium menſium ſpatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem ſimul capitalemq; controuerſiam contineat?* Et Angelus *non comprendi ea lege reſpondit*[a]*, & ideo non niſi ultra triennij metas ſecundum ueterem iuris ſanctionem perimi*[b]*. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obſeruabitur, quo pœna partim fiſco, partim actori exolui debet? Et cum tale iudicium ſit mixtum, non comprendi hunc caſum* Alexander *ſcripſit*[c]*, ſi tamen maior ea ſit pœna quæ fiſco debetur, magis eſt ut criminale potius exiſtimem, ſicut quæ priuato,*

u l. quæritur. de ſtat. ho.
x Bald. cõſil. 237. in. 3.
y Cyn. l. inuitus. q. xj. C. de proc.
z Alex. conſil. 96 in 2.
a Ang. conſil. 257.
b l. properandum. C. de iudi.
c Alex. in rubri. C. de iu.

ciuile erit[d]. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati ſunt natalibus reſtituere poteſt, itemq; eos qui ex inceſtu ſunt geniti: quid de eo qui utroque uitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur: materiaq; ſit fauore digna, cenſuerũt plerique eum qui adulterio inceſtoq; partu natus ſit, nihilominus legitimum fieri poſſe, at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculoſus ſit, odioſior cenſeri debet. Cui ergo quod minus eſt conceditur, id conceſſum non intelligetur quod plus eſt[f]. Sed ego primã ſententiam, quæ receptior eſt, ſequor. Si enim quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex inceſtu procreati eſſent, ſuſtuliſſet, utique omnes hac Comitis indulgentia natalibus reſtitui curare poſſet[g]: & tamen dubiũ non eſt, magis deliquiſſe ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quàm qui in uno tantum peccauerit. Quapropter ſi delictum parentum reſpiciamus, caſus mixtus minor eſt expreſsis, ſi ad filios ipſos attendamus, cum eorũ reſpectu conceſsio ſit fauorabilis (miſericordia enim digni ſunt, qui alieno laborant uitio[h]) dicendum eſt ad hunc quoque conceſsionem extendendam, quia in fauoralibus fit extenſio etiam ſi æque tanta ratio non ſubſit[i]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicem contrariæ concurrunt, conſtat potentiorem attendi[k], quænam igitur qualitas ualidior exiſtimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde ſi in eadem cauſa ſacerdos ſecularisq; litigent, beneficio initiati etiã profanus fruetur[l]. Sic ſi maior. xxv. annis communem cum minore cauſam habeat, & ipſe minoris priuilegio utetur[m]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium

d c. tux. de ꝓcur.
e Bart. d. l. ij. de verb.
f l. cui pacto de ſeru. except.
g l. iij. C. de epi. aud.
h l. lege. C. de nat. lib.
i c. fi. de Sym.
k c. per hoc. de hæret. l. 6. d. l. quæri itur
l l. præcipim⁹ §. hoc eodẽ C. de ap. pel.
m l. ſi communẽ. ff. quem. ſer. a.

æruſ

æruſcationis munus quibuſcunque adminiſtratoribus indixiſſet, nõ comprendi: Cardinales eius purpuratos reſpõſum eſt[n]: talis enim qualitas, tanquam dignior, cæterorũ adminiſtrorũ nomenclatione eos eximit: qua de re poſſent quàmplurima exempla adduci, quæ paßim apud recentiores collecta reperiuntur[o]. Potentior quoq; ea cauſa exiſtimanda eſt, quæ benignior ſit: quamobrẽ ſi pupillo legatum ſit ea conditione, ut decem quæ hæredi naturaliter debebat ſolueret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datã, quã conditionis adimplendæ cauſa creditur, quia id benignius eſt[p], tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti conſequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat reſtituiſſe. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, ſi Elephantes uel Cameli occiſi fuerint, ſit condẽnatio tanquam iumentis occiſis, cum tamen mixtum ſit genus, natura enim eorum fera eſt. Quæ feritas ſi reſpiceretur, legis Aquiliæ locus non erat[q]: nam id inductum credibile eſt, ut domino Elephantis uel Cameli damnum reſarciatur, quod certe benignius eſt, ne impune in re aliena damnum detur. Rurſus potẽtior ea eſt cauſa, quæ iure cõmuni reuertatur, quam quæ iure ſpeciali, uel commentitio ſuſtineatur. Quapropter miles in dubio uoluiſſe ſecundum ius cõmune teſtari magis creditur, quam militari priuilegio uti[r]. Hinc eſt, quòd ſi lex municipij non permittit aduerſus doctorem inquiri, aduerſus uero militem concedit: ſi quis idem, & doctor, & miles ſit, qui crimine promiſcuo deliquerit, ea reſpicietur qualitas quæ iuri cõmuni magis accedet[s]. Cauſa quoq; naturalis fortuitæ, &

n Rom. conſ. 498.

o Feli. c. ſecundo. de iudæ.

p l. ſi pupillus. ad. le. fal.

p l. ij. in fin. ad le. aquil.

r l. nam ſi. de iniuſt. rup.

s Bal. l. ſi quis dec. C. de fal.

extrinſecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt præualebit[t], niſi tamen aliud ex ſubiecto argumento appareat, ut cum frater miles aliū fratrē militem hæredem inſtituit, ex cauſa militiæ, & ob contubernium amore reliquiſſe potius creditur, quàm iure ſanguinis, caſtrenſeq; id peculium exiſtimabitur[u]: quod arbitror fauore militiæ conſtitutum. Specialis quoque cauſa potentior generali exiſtimanda eſt[x], ſicut & cauſa prohibitiua permiſſiuam ſuperat[y], & qualitas quæ nocet magis in animaduerſione eſt, quàm quæ proſit[z]. Vnde ſi ordinis lege cautum ſit, ut nullus doctor poſſit ſcholaſticorum rector eſſe, qui Philoſophiæ doctor ſit: medicinæ uerò auditor, legis prohibitione ex Baldi[a] reſponſo cōtinebitur. Sed & hæc & huiuſmodi ab alijs diffuſius tradita in præſentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extenſionem attinet ſatis ſunt. Supereſt ut pauca illi affinia attingamus. Et regula eſt generalis, quod ut agimus non ualet, ſaltem eo modo ualere quo facere poſſumus: ea ſub ſe quaſdam ſpecies continet, quales illa. Si diſpoſitioni impoſſibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[b], ſi per modū, modus reijcitur: diſpoſitio ſuſtinetur. Rurſus alia: qui actus proprie intellectis uerbis non ualet, ex improprietate ſuſtinebitur. Item alia, in ambiguis ea ſemper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quàm pereat. Rurſus quarta, Actus nullus, nullius effectus eſt, niſi quod ex eo quoque mens teſtatoris declaratur[c], ex qua quādoq; eandē uim habet atq; ſi ualidum eſſet ut quando conditionem de facto impleri ſufficit[d], quod ſupra attigimus. Idē in pœnis quando

t Bar. l. q hab bet. de tut.
u l. cū allegas. C. de caſtr. pe.
x l. ſeruis vrba. §. fin. de leg. iij.
y l. ſabinus. ff. com. diui.
z l. ſi quis in gratiam. §. fin. ad ſyll.
a Bal. i proœ. decr. iij. col.
b l. impoſsibilis. de verb.
c l. ſi. de reb. e.
d l. mulier §. j. de condi. inſt.

quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac ſi ualidus eſſet[e]. *Quod & in criminibus quoque receptum eſt, cum enim iure fieri nequeat, ſequitur ut ſi quis de facto committat, legitimis pœnis ſubijcitur*[f]. *Sed an actus nullus nomen ſaltem ſeruet? Et non uidetur. Quapropter ſtipulatio nulla, proprie ſtipulatio non eſt*[g]*: teſtamentum nullum, non eſt teſtamentum: ſententia nulla, non eſt ſententia. Sic in citatione, in inſtrumento, in ceſſione. Quod procedere Baldus cenſuit in actibus iuris*[h], *aliâs actus facti etiam proprie nomen ſeruant, tametſi perperam fiant*[i]. *Sed quid in contractibus iuriſgentium? hi enim facti ſunt. Et uidetur uenditionem nullam, poſſe uenditionem appellari*[k]*: ſicut & matrimoniũ nullum, matrimonium dicitur*[l]*: quod & in diuortio receptum eſt. Sed cum à iure ciuili fomentum recipiant, uerius reor, non niſi improprie, & demonſtrationis cuiuſdam cauſa ſic appellari. His accedit, quòd paria exiſtimantur, non habere, & inutilem habere*[m]. *Quapropter idem eſſe Accurſius ſcripſit, ſiue mulier maritum non habeat, ſiue habeat quidem, uerum inutilem*[n]*: ſed hoc ex effectu accipitur: quãtum enim ad uerba attinet, certum eſt maritum habere. Sed de his ſpeciebus ſatis eſt. Nunc iſtam principalem declaremus, in qua à Bar. eiuſq; in hoc crebriore calculo recepta ſententia neceſſario recedendum mihi uideo, quod omnes caſus non comprehenderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur ſciendum, non generaliter hîc nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod ſupra declarauimus, nec de quocũq; effectu nos loqui, ſed de eo tãtũ, qui*

e l. vbi. C. de tranſ.
f l. nemo martyres. C. de ſa. ſan. eccl.
g l. j. §. ſed ſi mihi. de verbo.
h Bal. l. iij. de teſt. tut.
i d. l. mulier.
k l. labeo. in verb. emerit infra eo.
l l. quod ſeruius. de cõ. ob cau.
m c. ſ. de præſcrip.
n gl. l. ſi. C. de plag.

actui attentato cõfinis eſt, qualis eſt pactio ſtipulationi, codicilli teſtamento, fideicommiſſum ſubſtitutioni, actus uiæ, & ſi qua huiuſmodi affinitate quadã iungũtur. In his ergo affirmandũ, actum qui ea forma, & modo quo agitur non ualet, in eũ qui poßibilis ſit modũ ſuſtineri, ſi modo teſtatoris uel contrahentium uoluntas eiuſmodi præſumatur: nam & hoc credere humanius eſt, & ex eo ſuadetur, quòd ſemper id in interpretatione agendũ, ne irriti omnino & eluſorij ſint cõtractus. Quod maxime abſq; dubio procedit, cum expreſſum eſt per partes, mentis ipſorũ eſſe, ut omni meliori modo quo poſſunt actus ualeat[o]. Quæ clauſula ſi in tabulis addita ſit teſtamentum præteritione filij nullũ, ſaltem iure codicillorũ ſuſtinebitur, & ſi pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clauſulam iure inſtitutionis reliquiſſe cenſebitur[p]. Non tamen tanti effectus eſt, ut actũ ſuſtineat in caſum à partibus nõ cogitatum, ut quia deinde inſperatò euenit[q], uel perquàm raro accidere ſoleret, nec ſola generalitas uerborum ſufficeret, ſi mens ueriſimiliter ab eo caſu abfuit[r]. Quod in ea ſpecie receptũ eſt. cum teſtator ſi nõ ualebit teſtamentũ iuſſit iure codicillorum obſeruari: præterito enim poſthumo rumpetur, nec in uim quidem fideicommißi poterit ſuſtineri, nõ enim ueriſimiliter id uoluit teſtator[s]: poſſunt tamẽ id agere partes, ut etiam in caſum non prouiſum ualeat, ut cũ aliquis ex cauſa quacũq; etiã incognita liberatur[t]: quod tamen adhuc tẽperatur, ne dolum remiſſum facile credamus[u], & hæc quidem cũ mens partium clara eſt. Cæterum etiã in dubijs, ut prædixi, potius credendum eſt uoluiſſe partes actũ non omnino inutilem

o l. j. de iure codicil.

p Alex. conſi. 112. in. 3.

q Rom. conſi. 294. Feli. c. cũ ſuper. de offi. delg.

r l. fiſtulas. §. frumẽta. de cõtrah. ẽpt.

s Soci. conſil. 93. in. 4.

t Alex. conſi. 11. in. ij. col. pen.

u l. tres fratres. de pac.

tilem

tilem facere, & ideo pro regula affirmandum eſt, huiuſmodi quod geritur prout fieri poteſt ſuſtineri. Quæ regula tunc non procedit, cum alicuius diſponentium mens aduerſatur: ueluti cum apparet quem uoluiſſe teſtamentum facere, nõ enim ſi irritum ſit interpretabimur ſaltem iure codicillorum defendi[x]. *Id ea ratiõe nititur, quòd nõ uidetur teſtator, qui de toto uoluit diſponere, id egiſſe, ut diuiſa in partes re aliter atq; aliter cenſeatur, qui hæres ex teſtamento eſt ſolidum conſequitur, qui ex codicilis, partem iure fideicommißi, cum aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retneat: quæ diuiſio cum diuerſa ſit ab eo quod teſtator egerat, non arbitrabimur id ſenſiſſe, ut actus in hunc modum ſuſtineatur. Qua ratione & libertas directa ſeruo alieno in teſtamẽto data in uim fideicommißi non firmabitur*[y]: *trãſiret enim in penitus diuerſam ſpeciem, cum per directam ſoli ſeruo prouideatur, per fideicommiſſariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis teſtatoris nec uere eſt, nec produci quidem poteſt*[z], *unde & ad extraneos hæredes non tranſit, quòd ſi in bonis teſtatoris eſſet, non ita diuerſa ſpecies exiſtimaretur. Qua ratione ſubſtitutio directa, in fideicõmiſſariam quãdoq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa ualere non potuit*[a]: *ſi enim potuiſſet, quia actus non dicitur irritus q ualere potuit: nõ fiet hæc interpretatio*[b]. *In cõtractibus quoq; quũ aliquẽ nobis obligamus, regula non procedet: cum enim non niſi ex utriuſq; partis conſenſu contractus uim accipiant, non eſt uериſimile eum qui obligatur, in alia ſpecie cõſenſurum*[c]: *quinimo credendũ eſt,*

qui

x l. nõ codicil 18. C. de teſta.

y l. ſi ſeruus. §. ſi ſeruus alienº. de leg. j.

z Bar. l. j. col. iij. de leg. j.

a l. ſcæuola. ad treb.

b l. verbis. de vulg.

c l. j. §. ſi quis ita. de verb. oblig.

qui inutiliter ſe obligat, delectari actum inutilem ſe facere, nec creditorem admoniturum[d]. Quapropter dominus pro ſeruo inutiliter fideiubens, quaſi iuſſerit nõ obligatur[e]: ſic fideiuſſor eo tempore datus, quo in peculio nihil eſt, niſi ſic acceptus ſit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, fruſtra acceptus cenſebitur[f]. Sic inutiliter tranſigens, non uidetur uoluiſſe ex pacto obligari: quis enim credat aduerſario, qui cũ litigatum eſt, uoluiſſe quenquam donare[g]? Cæterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non ſeruata, omnino actus perimitur. Vnde ſtipulatio cuius forma ſeruata non ſit, nec in uim pacti quidem ualebit[h]: fauore tamen liberationis receptum eſt, ut ſi acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uideatur, ne petatur, quod Paulus ſcripſit: Non quòd ea tacitum pactum in ſe habeat (cum enim acceptilatio cauſa liberationis fiat, uinculum obligationis nullum debet inducere) ſed ex quadam æquitate naturali, qua quis obligatur non petere[k]: & ita ego ſentio, licet, alij aliter. Et hec omnia quidem ex coniectura mẽtis inducũtur, quæ tempore initi actus fuiſſe præſumitur. Sed quid ſi caſus aliquis deinde ſuperueniat, quẽ ſi partes euenturum credidiſſent, aliud conſtituiſſent? Et in hoc breuiter diſtinguendum eſt, cum quæritur, an uoluntas intelligatur rebus ſic ſtantibus: Aut in hic loquimur quæ ex unius arbitrio pendent, & tunc ſi res incidat in eum caſum in quem ueriſimile ſit eum aliter diſpoſiturum, mutata uoluntas intelligitur[l]. Qua ratione ſi pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fuerit, non ſequetur magiſtratus iudicium teſtatoris[m], quẽ ueri

d l. an inutilis. de accep.

e l. j. § deinde quod iuſſu.

f l. eo tempore. verſi. ſed fideiuſſ. de pecul.

g l. ſuus. C. de repu. hære.

h l. j. §. eum q. de cõſt. pec.

i l. ſi vnus. §. ſi acceptilati. de pact.

k Bar. l. vbi. C. de tranſ.

l l. paulo. §. j. de leg. iij.

m l. mæuia. §. ſi. de au. leg.

uerisimile eſt ſi hoc prouidiſſet[n]*, tutorem non fuiſſe huiuſmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator conſtitutus, ſi prodigus, negligens, ſtupidus fiat, reuocatus cẽſebitur*[o]*. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationẽ reuocatur*[p]*. Sic teſtamentum natuitate liberorum*[q]*. Sic cum teſtator alienationem fauore pupilli prohibuiſſe, deindeq; conſtitiſſet pupillo eam expedire, reſpondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam*[r]*. Sic cum teſtator iuſſiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicquàm peteret, cenſuit Bart. ius accreſcendi ſublatum non uideri*[r]*. Sic priuilegia monachis conceſſa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur*[ſ]*. Hinc ex facto cum quidam unicum filium hæredem ſcripſiſſet, & conſanguineæ puellæ pro dote centum legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterit, deinde ad paupertatem redactus, eodem teſtamento deceßiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſque uiſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in cõtractibus loqimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligetur rebus ſic ſtantibus tantum facta promißio, nec alterius uolũtas mutata quicquam innouabit*[u]*. Quod tamẽ perpetuum non eſt. Quid enim ſi prior contractus ex errore proceßiſſet*[x]*? quid ſi ex fiducia*[y]*? quid ſi aliqua cauſa hoc ſuaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuiſſet? ut ſi promiſerim tibi gladium reſtituere, deinde furens petas*[z]*. Quapropter & in ſcholaſtico reſponſum eſt, quanuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam ſub iuriſiurandi*

religio

n l. in confirmando ; de conf. tut.

o l. cum quis de ſol.

p l. rẽ legatã.

q auetntic. ex cauſa.

r Are. cõſ. 22.

ſ Bart. l quoties. §. ſi duo in ſi de hære inſtit.

t c. ſuggeſtum de dec.

u l. ſicut. C. de act.

l. lucius. de euic.

x Bar. l. fin. §. idem quæſt uit. de cõd. ind.

y l. ſi. C. de nõ num pec.

z 22. q. 2. ne quis.

religione promiſerit nibilominus ſi in aliud Gymnaſium tranſeat, & ibi examine facto approbetur, non cenſeri periurum[a]*. Sed & conditionis quæ tacite ex natura contractus inſunt, ſemper intelliguntur. Si igitur tibi domũ locauero, & habere licere promiſero, intelligitur rebus ſic ſe habentibus, & penſione interim recepta*[b]*. Sed & cum lex ex noua cauſa reſciſſionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem cõcedit, apparet rebus ſic ſe habentibus promiſſum tantummodo fuiſſe, ut cum quis donat, deinde liberos ſuſcipit, reſcinditur ex Conſtantini reſcripto contractus*[c]*. Cæterum & quando tacitum pro expreſſo habendum ſit, eodem ferè modo diſtinguitur: in his enim quæ unius ex ſententia conficiuntur, non eſt dubium haberi*[d]*, in contractibus uero non haberi, ſi ab altero tantum id actum ſit*[e]*, ſi ab utroque, ſecus eſt: tunc enim idem eſt quod in ultimis uoluntatibus diximus, niſi actus in forma peccauerit*[f]*: cum enim forma ex neceſſitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduerſione eſt: idem cum hæc uoluntas probari non poteſt. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omiſſum eſt ex natura rei, in eum contractum accederet*[h]*: ſumitur & ex conſuetudine, quæ in actionibus humanis potiſſimam uim habet*[i]*: ſumitur & ex præſutionibus, huiuſmodiq; alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre præſentis inſtituti non eſt*[k]*. Sed nũquid tacita hæc diſpoſitio ex lege inducta, an potius ab homine cenſebitur? Et diſcernendos tres caſus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actum præſumit, nec huic partes ipſe renuntiare poſſunt*[m]*, tunc huiuſmodi legis* diſpo

a Imo. c. inter. p. de renũ.
b l. quæro. loc.
c l. ſi vnquã. C. de reuo. do.
d l. iteruẽſtẽ. de auro & arg.
e l. ſi repetendi. C. de cõdi. ob cau.
f l. j. de verb. obl.
g l. iubemus. C. de teſta.
h d. l. quæro.
i l. quod ſi nolit. §. q̃a aſſi dua de ędil. edi.
k d. l. ſi ſeruus pluriũ. §. ſi.
m l. ſi paterfa. in princ. de adop.

diſpoſitio, non autem hominis cenſebitur. Quapropter ius accreſcendi tametſi ex tacita quoq; teſtatoris mentæ proueniat, tamen ex legis diſpoſitione magis procedere exiſtimatur [n] *: non enim poteſt quis partim teſtatus, per tim inteſtatus mori. Sic* Barto. *in actione tutelæ, diem ex diſpoſitione legis ineſſe, nõ autem ex hominis credidit* [o] *: Quoniam ſi partes agerent ut ante diem ea actio orietur, utique fruſtra agerent* [p] *. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali diſpoſitione, ad defendendum quoq; conſtitutum cenſeri: ut enim id faciat, à lege ipſa etiam præter domini uoluntatem adigitur* [q] *. Sic receptum eſt, tempus quod à lege iudicatis confeßis' ue indulgetur tametſi in ſententia iudicis ſit expreſſum* [r] *, pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non ſit, qualem terminum conſtituat* [s] *. Nam & generaliter idem* Barto. *definiuit, illam obligationem à lege deſcendere, cum præter ueriſimilem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præſumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, non legis eſt* [t] *. Nec obeſt ſi quis dixerit, nónne legibus uoluntatẽ ſuã regere quilibet creditur* [u] *? Reſpondeo, uerum id eſſe, in his quæ libero partium arbitrio relicta ſunt, alioquin non ſponte facere, ſed legis iuſſu partes creduntur* [x] *. Quapropter legi* Falcidiæ *aduerſus uolũtatem teſtatoris locum eſſe ſcriptum eſt* [y] *, nec enim facere potuit teſtator, quo minus ea lex locum in teſtamento ſuo haberet. Secũdus caſus eſt, cum lex aliquid præſumit cui partes renũtiare poſſunt, & tunc huiuſmodi diſpoſitio hominis non legis dicitur: ut quod in mutuo æque bonũ reddatur: in promißione dandi Cartagini*

n l. ſi in teſtõ. in fi. de vul.

o Barto. l. ita ſtipula. ſ. q.

p l. cerdonem. de oper. lib.

q Bar. l. nõ ſolũ. de proc.

r l. iij. ſ condẽnatus de re iud.

s l. ij. eo. tit.

t Bartl. l. ſtip. non diuid. q viij.

u l. quidam cũ f. de verb.

x l. iiij. de regu. iur.

y l. titia. ad leg. fal.

tagini, tempus quo illuc iri cõmode poſſit, & ſi qua ſimilia. Senſit hoc & Bartolus[z], dum alias eſſe conditiones tacitas ſcripſit, quæ ex lege deſcendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præſumpta uoluntate. Quapropter cũ lex Municipalis conſanguineos de controuerſijs compromittere iuberet, ſi cõpromiſſum fuerit, neceſſario id dicetur factum, non ſponte, cum huic legi per alterum renuntiari nequeat: licet Salycetus, & Alexander hac in re aliter ſenſerin[a]. Ex hoc quoq; conſequens eſt, ut contractui depoſiti clauſula, dolum malũ abeſſe, legis diſpoſitione ineſſe credatur, non ſponte contrahentis[b]: non enim illi renuntiari poteſt, cum dolus malus in futurum remitti nequeat[c]. Tertius caſus eſt, quoties lex abſq; partium reſpectu aliquid inducit, & tunc quoq; diſpoſitio cenſebitur legalis[d]. Qua ratione id quod intereſt, recte pœnam legalem appellauerimus[e]: inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quanti ea res eſt ſoluendo, debitor liberetur, tametſi de hoc nihil actum ſit. Et hæc ſcitu utilia ſunt, tum quòd mitius cum lege agitur quàm cum homine, tum etiam quòd diſpoſitioni legis contra faciens inſolidum condemnatur, diſpoſitioni uero hominis pro hæreditarijs portionibus tantum[f]. Poſſent & aliæ differentiæ referri, quas in præſentia recenſere nihil attinet. Poſtremo uidendum eſt, quoniam ſuperius dictum à nobis fuit, non ſolum diſpoſitiones hominum à legalibus differre, ſed inter ipſas quoq; humanas actiones plerunq; non parum intereſſe, cur aliud conſtitutum in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaque, quomodo certius hæc

quoque

z Bart. l. quæ extrinſec. de condi. et demonſt.

a In .l. ſi quis maior. C. de tranſ.

b Paul. Aret. §. Cato. 5. oppo.

c l. iuriſgen. §. pen. de pac.

d Bart. d. l. ſtipulationes. q. viij.

e l. cum ſtip. ſi a procu lo. co. tit.

f l. in depoſiti. ff. depo.

quoq; diſcerni queant. Et *regulariter ſolet affirmari eodem iure ultima morientium mandata, uiuentiumq́; contractus accipienda eſſe, deq́; altero ad alterum, ceu ad ſimilem rem, interpretatione procedendum*[g], *niſi tamen diuerſa in his ratio afferatur: ea diuerſitas quinq;, ut plurimum, cauſis ſolet oriri.* Prima, *quòd in teſtamentis fauorabilior interpretatio, quàm in contractibus fiat*[h]: *hinc eſt quòd inſtitutis teſtamento filijs, etiam fœminas admitti indubitati iuris eſt: cum tamen, ſi quis pro ſe, & filijs emphyteuſim recipiat, maſculos tantum admitti ferè receptius ſit.* Eodem *modo, inſtitutis filijs, dubium non eſt, nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà reſponſum ſit*[k]. *Sic à legato quod filijs relictum ſit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint*[l]: *cum in contractibus huiuſmodi interpretatio minime accipienda uideatur*[m]. *Sic ſi fidei filij commiſſum ſit, coniectura paterne pietatis plus dictum, minus ſcriptum creditur, conditioq́; ſi ſine filijs deceſſerit, extrinſecus ſumitur*[n]: *quod in contractu locum ſibi non uendicat, Sic legata domo, aditum quoq; deberi reſpõſum eſt*[o]: *at uendita, uel familiæ erciſcundæ iudicio diuiſa, non deberi*[p]. *Sic conditio impoßibilis ultimas uoluntates non uitiat, ſed ipſa reijcitur*[q], *cum tamen contractus ratos eſſe non ſinat.* Secunda *cauſa eſt, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittuntur, pluribus enim actionibus in his ſuccurritur, nunc rei uendicatione, nunc pigneratitia ob hypothecam*[s], *quandoque & officio iudicis, quod perſecutionem uocant. Sed & interdicto plerunq; ſuccurritur poſſeßionis adipiſcendæ cauſa*[t]: *quam*

g l. ita ſtipul. de v̄b. obl.

h l. in teſt. de reg. iur.

i l. j. infra eo.

k Bart. infra. l. liberorũ. Saly l. ij. C. de iure emphy.

l autẽ. niſi. C. ad Treb.

m Spec. tit. de loc. verſicu. 120.

n l. cũ acutiſſi. C de fid. ubi Bal. in fin.

o l. teſtatrix. ſi ſer. vend.

p l. in vendendo. de cõtrahen. empt.

q l. j. de cõdi. inſtit.

r l. impoſſibilis. de verb.

ſ l. fin. C. com. de leg.

t l. fi. C. de ed. diui. adria

ob cauſam, & edictum diui Adriani olim in uſu erat: [u] quæ omnia in contrctibus aliter ſe habent, ex his enim ordinaria actione experiendum eſt, nullaq; executio præſtatur [x]. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates poſtquàm dies ceſſerit in pendẽti eſſe non poſſe, cũ in contractibus aliud ſit iuris [y]: unde & illud receptius eſt, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, nõ cenſeri ius crediti diuiſiſſe [z], cum in contractibus conſtet deuiſionem fieri [a]: facilius enim hoc modo teſtatoris uoluntas exitum habebit [b], nec ſuſpendetur quatenus alius cohæres non ſoluat. Sic & ſi tibi ſeruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec uulterius erit expectandum [c], cum in contractibus à perſona non recedatur, longiorq; præſtetur dilatio [d]: cui rei conſequẽs eſt, quod cautioni Mutianæ in contrctibus locum non eſſe uulgo traditum eſt, [e] cum & debitor in diem ex cauſa legati cauere debeat cum dies uenerit ſe ſoluturum [f], quod in contractibus admiſſum non eſt, niſi magna ex cauſa [g]. Tertia cauſa, quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe teſtatoris, iudicio pendent, contractus non niſi omnium contrahentium conſenſu perficiuntur, in illis igitur ſola defuncti mens in animaduerſione eſt: quapropter ſi bona ſua alienari prohibuerit, ex cauſa tamen dotis diſtrahi poterunt [h]: quoniam uериſimile non eſt, uoluiſſe eum à ſe deſcendentes fœminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita ſit, non procedit [i]. Eadem ratione ultima uoluntas poſterior, tametſi non omnino perfecta, priorem extinguit [k], cum aliud ſit in contractibus

p l. fin. C. quo. bo.
x l. minor cui fid. de min.
y l. receptum. com. præd.
z l. ſi ex toto. §. 1. de leg. 1.
a l. ſi creditores. C. de pa.
b l. uel negare ff. quẽ. teſt. aper.
c l. ſi. §. ſed & ſi quis. C. cõ mu. de leg.
d l. ſi arbitratu de verb. obl.
e l. mutianę. de cõd. & dẽ.
f l. inter. & l. ſeq. q. ſatiſ. cog.
g l. in omnibus. de iud.
h auth. res q. C. ad. l. falc.
i l. nulla. C. de iur. dot.
k l. legatũ ſub cond. §. fin. de adi. leg.

bus[l]*,ex actu enim inutili uoluntas tamen proſpici po-teſt,quod in legatis ſolum ſufficit*[m]*.item annuum lega-tum iuris interpretatione plura legata plures obligationes continet:at ſi annuum quid dari nobis ſtipulemur, una erit obligatio*[n]*.Cuius rei ea uidetur ratio,quòd in legatis uoluntatem ſpectamus,quæ præſtationem pluries fieri decreuit,meritò plura ſunt legata: in ſtipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica eſt. Quarta cauſa originem à præcedenti ducit, ea eſt, quod in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ,reuocationiq́; locus eſt.cum in cõtractibus quod factum eſt, infectum:quod ratum irritum, altero diſſentiente, fieri non poßit.*[o] *Hinc ſi libertus de ſe benemerentem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet cauſa patrono, ut in ſui fraudem id factum conqueratur*[p]*,cum ſi canſa mortis dederi,ſecus ſit*[q]*:quod enim huiuſmodi alienatio ex nutu eius reuocari poßit facillime fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adoleſcens cui curator datus ſit abſque eius autoritate contrahere non pôteſt,*[r] *cum tamen teſtari, legare, cauſa mortis donare poßit.*[s] *nec enim hic ullum ſubeſt periculum ne damnoſe agat, cum arbitratu ſuo omnia reuocandi ius illi ſit.*[t] *Quapropter ſi municipali plebiſcito cautum ſit,ne abſque agnati conſenſu mulier contrahat, id tamen ualebit, quod donatione cauſa mortis tradiderit, non enim legis ratio,ne mulier decipiatur,locum hoc caſu ſibi uendicat, cum pœnitere poßit*[u]*: quo exemplo & illud quoq́; reſponſum fuit,cum conſuetudine quadam peregrinorum facultates: quacunq́; eorum ultima uoluntate*

l l.j.de non. cap.

m l.fi.de reb. cred.

n l.ſi ſtichũ.§.j.de verbo. obl.

o l.ſicut.C.de actio.

p l.viu[s].ſi.qd i frau.patr.

q l.j.§.j.eo.ti.

r l.ſi curatorẽ.C.de in integ.reſt.

ſ l.aurelio.§.caius.de li.leg.

t l.ſed terim.§.j.de don.inter.vir.

u l.al.l.ij.de le ga.j.

reiecta, ad principem pertinerent, ſi donationis nomine
x l.diuus. *quicquam ab eis alienatum eſſet, non uideri fraudem*
fiſco factam[x]*: quod eo magis recipiendum eſt, quoniam*
illud in confeſſo ſit, diſpoſitionem ſtricti iuris in ultima
y l.non dubiũ *uoluntate inductam, ad contractus minime producẽdam*
C. de teſta. *eſſe*[y]*, nec econuerſo. Quinta cauſa eſt, quia contractus*
etiam ex ſummi iuris rigore effectum habent, quòd de re
ſua quemlibet diſponere poſſe iuſtum eſt, at ultimæ uo-
luntates indulgentia ſolum quadam, diſpẽſationeq; legis
z l.j.C.de ſac. ſan.eccle. *ſuſtinẽtur*[z]*, cum in id tempus earum effectus conferan-*
tur, quo quis mortuus eſt, nec res amplius ſua eſt: quo fit
ut ſuprema hæc iudicia ceu ſpecialius quoddam auxi-
a §. diſponat. *lium à legibus conſecuta, legum ipſarum naturam magis*
in autẽt. de nupt. *quàm contractuũ imitantur*[a]*: quapropter & in legatis,*
b glo.l.j.C.de *& in legum iuſsionibus ſi quicquam factum non ſit addi*
his quibus vt indig. *ta pœna, ſtatim fieri debet, ne in pœnam incidamus:*[b]
c d.l.ita ſtipu. *cum in contractibus non prius pœnæ locus ſit, quàm de-*
claratum fuerit amplius fieri non poſſe.[c] *Inde quoq; eſt,*
quòd prohibita à teſtatore alienatione, non magis domi-
nium trasferri non poteſt: quàm ſi lex expreſſum ueta-
d l.marcellus. *ret*[d]*, cum tamen in contractu prohibito eam transla-*
§. res quæ. ad Treb. *tionem non impediat, ſed in id quod intereſt agendum*
e l.ea lege.de cõd.ob cau. *ſit*[e]*. Cæterum & contraria ratione inſtitutum eſt, ut*
f l.j.§.ſi natu- *antè quàm ultimæ uoluntates legis fomẽto conualuerint,*
tem ſub .C. *contractibus ipſis imbecilliores cenſeantur: quapropter*
de cad tol. *ante dictionis euentum, in eis tranſmiſsioni locus non*
g §. x condi- *eſt*[f]*, cum ſtipulatio conditionalis nihilominus ad hære-*
tionali.inſti. de vb. obl. *des tranſeat*[g]*: firmius enim unicuiq; acquiſitum id cen-*
ſetur, quod propria ope cõſecutus eſt quàm quod alieno

beneficio

beneficio adipiſcitur[h]*: unde alimentis mihi ex contractu debitis, poſſum ex ſentẽtia mea tranſigere: cum ſi poſtremo alicuius elogio debeantur, abſque prætoris decreto non poßim*[i]*: qua ratione ſunt qui putent, in ambiguo diſiunctiuæ obligationis caſu ad legatarium electionem ſpectare*[k]*, cum in contractibus ad debitorem ipſum pertineant*[l]*: differentiæq; rationem eſſe, quòd hæredis hac in re damnum in animaduerſione non eſt, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus eſt, ut cui contigerit (quod Poëta ille ait) Res non parta labore, ſed relicta. cui tamẽ rationi illud obeſſe uidetur, quod traditum eſt, ſi manumiſſus à domino ſuperſtite ſeruus fuerit, peculium illi conceſſum cenſeri: ſed ſi teſtamento ab hærede libertas ei legata ſit, non cenſeri: quod argumentum tripliciter bene ſanè diſſoluit Accurſius*[m]*. Ego etiam illud dici poſſe arbitror, ideo ita conſtitututum, ne dominus quicquam illi ulterius impendendi cauſam haberet, ſed peculium illi pro alimentis ſufficeret. Siquidem & apud Plautum Epidicus ait: Nouo liberto opus eſt quod pappet. Cui reſpondet ſenex: Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductum credamus? quoniam qui hæredi ſeruum relinquit neceſſario relinquit, at in neceßitatibus non ita fit liberalitatis, & munificentiæ larga interpretatio*[n]*: nam & traditum eſt alienationes, quæ teſtamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiuſquam factas uideri, quoniam neceſſario fiant:*[o] *uulgò enim dicitur, ſuperſtitis eſt mancipium, & morientium ſedes uiui occupant, nec niſi nudos orcus recipit.*

h glo. l j. C. ſi aduer vẽd.
i l. cum hi. §. plane. de tranſ.
k l. lucio. de lega. ij.
l l. pleruq; iuri. de iur. do.
m l. j. C. de pecius qui lib.
n l. uñ legatam. de adi. leg.
o l. ex hoc edicto. de alie. iud. mutan. l. reos. de ſolu.

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE

LIBER IIII.

CVM SVPERIORIBVS LIbris à nobis de quadruplici uerborum ſignificatione noc indiligenter ſit ſcriptum, ſupereſt ut de figuris & tropis aliquid ſubijciamus: quæ cum mixtæ cuiuſdam ſint naturæ operepretium uiſum fuit in hunc locum eas reſeruare, quòd ſat commode non uidebantur poſſe ſupradictæ diſtinctioni coniungi: nam figurarum quædam ſolum ornatum reſpiciunt, & hæ ad proprietatem ipſam pertinent, imò elegantiorē, & magis perſpicuam orationē, quam ex ipſa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut merito Fab. Quintil. ſcripſerit: Quæ bene translata ſint, etiam propria dici ſolere. Quædam ad improprietatē penitus pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis eſt earum maxima pars, aliæ ab uſu prudentium autoritatem ſumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuantur ſed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimū ſunt Parœmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum cenſui, præſertim cum ſic quoque gratiorem me rem facturum hiſce opinarer, qui

iuris

iuris ſcrupuloſitatibus offenſi, in amœniora ſtudia diuertere deſiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus ſtudijs contineat, quantaq; ueterum Iureconſultorum in eis diligentia fuerit, declarat. Velim tamen hi ſciant, me non omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, ſed craßiore Minerua, quod noſtratibus doctoribus magis placere deprehendi, huiuſmodi ſchemata, & tropos interpretari: & ſicut apud Ennium Neoptolemus Philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe ſed paucis, nam omnino haut placere: ſic & ipſi mihi uideo cum Rhetoribus aliquantiſper conuerſandum eſſe, omnino haud placet: quòd ſibijpſi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus receſſerunt, æquo animo ferre debent ſi Iureconſultus eos, & ipſe non omnino ſequar, ſed aliqua conſultò innouanda duxerim, quæ huic noſtræ profeßioni magis conducere exiſtimaui. Ex his igitur longè frequentißima eſt quam μεταφορὰν, id eſt Translationem uocant, ſine qua nec quotidianus quidem ſermo conſiſteret: cum propter uocabulorum anguſtiam ſimilibus plerunque uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatum proprio elegantius ſit: ut cum Iureconſulti adulterinam monetam, adulterinam ſcientiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id eſt, conturbari, uel falsò deſcribi[a]. Sic ambulatoriam uoluntatem actionem legis poteſtatem, ſtipulationem dicimus: ſic uiam aperire, ſic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerunq; reperire eſt: hinc anfractus litium antiquare, id eſt, extinguere: hinc defloratæ ſpecies, enucleatum ius,

[a] l. ſ. in fine. de ſer. corr.

freni temperies, nuda conuentio: ſic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: ſic inhiare commodis, quod à lupis translatum eſt: Sic Rempublicam florere, dotem & donationem propter nuptias, aequis paßibus ambulare[b], tempora largiri cauſam capitalem, quae ad ſtatum pertinet dicimus, & ſi qua ſimilia, quae nuſquam in quocunq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum diſtat quae κατάχρησις id eſt abuſio dicitur, cũ omiſſo proprio, & peculiari nomine, alius apponimus, ut cum lex Iulia adulterium ſtuprum appellauit, generalißimo nomine uſa, cum ſpeciale crimen inſequeretur, merito Paulus lex inquit Iulia ſtuprum, & adulterium non promiſcue (ut habent uulgati codices) ſed καταχρηστικωτέρως appellat φθοράν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter geſtum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil intereſt. Sunt qui generaliter catachreſin definiant, quae nomen ſuum proximo accõmodet. Metaphorae quoque affines ſunt paroemiae, de quibus ERASMVS ROTERODAMVS locupletißimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo ſolus uidetur mihi ueteres omnes ſuperaſſe: is eam ſic definiuit. Paroemia eſt celebre dictum, ſcita quapiam nouitate inſigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum inſigniora uir ille dilligentißimus perquàm eleganter explicauit: qualia ſunt, Glauci, & Diomedis permutatio. Nec omnia, nec paßim, nec ab omnibus. Non ſoli Atridae uxores amãt, Pecunia abſque peculio fragilis. Officere luminibus. Cum ſacco adire: Manu longa, manu

b l.fi.C.de do nat.an.nup.

breui

breui: Actum ne agas: Leonina ſocietas: Illotis manibus: Longe lateq́;, Sarta tecta: Ruta Cæſa. Cæterum quædam & nos ab eo, fortè conſultò, prætermiſſa annotauimus: quæ quãuis non ita forſan elegantia ſint, non tamen eiuſmodi uiſa fuerunt, ut ſilentio omittenda duceremus. Ea ſunt: HERCVLIS CLIPEVS: in hexaſtico, quod Iuſtinianus ipſis Digeſtis præpoſuit, οἷα τις ἠρακλῆι παναίολον ἀσπίδα τεύξας, dicitur autem de re pulcherrima, & uarijs ornamentis inſigni: ab Heſiodo ſumptũ, in opere cuius titulus ἀσπὶς. DVPONDII IVVENES: ſtudijs tantum initiati, in procemio, à dupondio nummo, quaſi duobus aſsibus æſtimarentur, ſeu à pondere dupondio, quod & ſtater dicitur, & τετραδράχμον, ſunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillo uulgò dicimus. Eodem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur poſtquàm perfecti, abſolutiq́; in ea diſciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, ſparſim, & quaſi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali ſchemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis compoſita. Vnde & Salluſtius in Iugurthino, Quaſi per Satyram ſententijs exquiſit, is in deditionem accipitur: id eſt, non ſeruato ordine, ut ſeniores prius ſententiam rogarentur, ſed uti ipſi Imperatori libuiſſet. Eodem pertinet quod Sabinus à Pomponio[c] Cato ſui temporis dictus eſt. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uerſa uulgò dicunt, qui phantaſticas, abſurdas'ue opiniones in iure ciuili ſectatur[d]: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἔπος id eſt ad uerbum prouerbialiter Vlpianus

c l.ij.de orig. iur.

d l.j.de ſenat. Bal. l j. C. de ſac. ſan. eccleſijs.

nus[c] *dixit, de his, qui congruenter interrogationi ſibi fa-*
e l. de ætate. §. quod. autẽ. de inter. *ctæ reſpondent, quod à nobis in diſputationibus diffu-*
ſius explicatum eſt. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit *in oratione pro* L. Flacco. *Nun-*
quam nobis ad rogatum reſpondent, ſemper accuſa-
tori pluſquam ad rogatum. EREMODICIVM *Iuriſ-*
conſulti appellant, quoties in iudicijs abſente altera
parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradi-
centem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici
poſſunt. Lucianus etiam ad calumniatores tranſtulit.
Demoſthenes ſeparatim ἐρήμην δίκην *appellat. In per-*
iuros quoque prouerbiale eſt dictum, Vlpiano autore,
f l. ſi diuo. in fi. de iureiu. προπετῶς μὴ ὄμνυε, *temere ne iura*[f]*: quod illis ſuperin-*
dici ſolebat, cum fuſtium uel flagellorum ictibus ſubijce-
g l. quod debe tur. de pec. *rentur.* DVBIVS EVENTVS LITIS. *Ex Sceuola*[g]
h l. pen. de teſti *dici ſolet, apud' que nos ferè prouerbij loco uſurpatur,*
apertiſſimamq́; habet ſignificationem. PROBATIO-
NES DE DOMO[h] *uocantur non tam ſuſpectæ,*
quòd domeſtici teſtes non recipiantur, quàm confeſ-
ſiones, & ipſius accuſati rationes, cum quis proprio
ore conuincitur: & ſuo, quod dicitur, gladio iugulatur:
quo cenſu, & Græcum adagium accipi poteſt οἴκοθεν ὁ
μάρτυς. VESPERTILIONVM *appellari in iure*[i]
i l. ſi ita quis. de euict. *apparet eum, qui nec creditoribus ſatisfaciat latitet,*
& ueſpere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opi-
nor ex Aeſopi fabula, qua inter cætera proditur ueſperti-
lionem cum mergo ſocietatem nauticam contraxiſſe, &
ſummerſa naui, cum uterq; decoxiſſet, ueſpertilionem nõ
niſi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter

in undas ſe demittere, mercimonia amiſſa perquirentem: ut proculdubio male ſentiant qui ueſpillonem, uel uerſipellem pro ueſpertilione legunt. Traditur *&* quandoq; IACTVS RETIS[k] *pro re dubia, & mera ſpe, qua plerunq; homines decipiuntur.* A MANE quoque *uariæ parœmiæ deduci uidentur, ut cum dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum dimiſiſſe, & manus iniectionem retinuiſſe, Emiſſam quoque manum* Modeſtinus *dixit*[l], *pro cautione manu facta.* Dicitur *&* manus *pro arte, unde & manus pretium* Caio[m]. DOMVM *quoq; ſuam unicuiq; tutiſſimum refugium* Caius[n] *ſcripſit, ex notiſſima teſtudinis opinor fabula,* οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος OMNEM *fortunam in ſinu meo habui*[o], *prouerbialiter etiã dixiſſe uidetur* Scæuola, *nõ ſolũ eo ſenſu quo in manu, id eſt poteſtate habere dicimus, ſed etiã ut occultam, & ſibi ſoli creditã rẽ oſtenderet: unde & in ſinu gaudere* Ciceroni III. Tuſculanarum: *quanuis & alio ſenſu alibi accipiatur.* ERRONEM *quoq; frequẽter uagantẽ, & rebus nugatorijs tẽpora cõſumẽtẽ ex* Vlpiano[p] *dicere poſſumus, metaphora ab erronibus ſeruis ducta.* Ouid. in Epiſt. Sapphus, *Nec uos erronẽ tellure admittite noſtrũ. Cui nõ multũ abſimilis eſt, & miles qui* EMANSOR *dicitur, hoc eſt, ut* Modeſtinus *interpretatur, qui diu uagatus, ad caſtra reuertitur.* FELICI DIPLOMATE *uti dicũtur*[q], *qui omnia præproperè agũt: ab his ducto prouerbio, q cursu publico per diſpoſitos equos omni tẽpeſtate cõtẽpta, nocte dieq; iter agũt: quod abſq; principis diplomate (tractatoriã recẽtiores Cæſares*[r] *appellãt) facere*

k l. ſi iactum. de act. emp.

l l. quidam. de prob.

m l. mulieris. infra eod.

n l. pleriq; de in ius voc.

o l. qui. teſtamentum. de prob.

p l. quis ſit. §. erronem. de ædi. edic.

q l. continuus. de verb. ob.

r C. de cur. publi. lib. xij.

facere minime conceſſum erat, cuius rei præter Iurecon-*ſultos* Plinius *quoq; ad* Traianum, *&* Cornelius Tac. me-*minerunt.* Εμπλάτει *quoq; frequenter* Iureconſulti[s] *di-*
s l. in ſumma. §. item lab. de aqua plu. *cũt, eo ſenſu quo nos, largo modo, ſolemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant. id latius à nobis Diſpun-ctionum libro* II. *tractatum eſt.* Cui *ſignificatione non*
t l. quã tuberonis. de pecul. *abſimile eſt, quod* Vlpianus[t] παχυμερέστερον *dixit, id eſt craßius, & pingui* Minerua: *quo ſenſu &* Aulus Gel. *lib.* XIIII. *cap.* I. *utitur.* PEDEM IN FOVEA HA-
u l. apud. de fid. lib. BERE, *id eſt in periculo mortis eſſe.* Pomponius[u] *dixit his uerbis:* Ego *diſcendi cupiditate, quam ſolam uiuendi rationem optimam in octauum & ſeptuageſimum an-num ætatis duxi, memor ſum eius ſententiæ, quam dixiſſe fertur* Iulianus. Et *ſi alterum pedem in ſepulchro habe-rem, adhuc addiſcere quædam uellem.* COLOR QVAE-
x l. ſed Iul. ff. ad Mac. SITVS *dicitur*[x], *cum id quod uerè agimus, ſimula-tione aliqua obtegimus, ſiue fraudandæ legis gratia, ſiue alia ex cauſa id fiat. ſolentq; hoc loquendi modo* Iurecon-*ſulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à* Rhetoribus *accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; of-*
y l. tranſacta. infra eod. *fuſcant.* FACTVM TRANSACTVM EST[y], *de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non poßit.* Cicer. *in* Catil. *lib.* III. *atq; illud quod faciendum primum fuit, factum atq; tranſactũ eſt: translatione ab eo ducta, quòd finis litibus per tranſactiones imponatur.* CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus *ſcri-*
z l. iiij. de manumiſſ. *pſit*[z], *id eſt per diſsimulationem, cum is qui uidet, ocu-los interdum claudit, dum perſpicere non curat,* Accur-*ſius ſtricta iuris ciuilis ratione non inſpecta interpreta-tus eſt.*

tus eſt. DE PLANO [a] apud eoſdem fieri dicitur, quod facile, & abſque cauſæ cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores, & arduas cauſas pro tribunali ſedentes cognoſcunt: ubi uerò deſcenderint, in plano conſtituti, leuiora negotia decidunt, Honorius Imperator LEVATO VELO [b] id fieri dixiſſe uidetur: Cum cauſæ, inquit, huiuſmodi leuato uelo cognoſcantur. Quod & ipſum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE Calliſtratus [c] intellexiſſe uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marſupium oſtentant, ita tamen, ut nec qualis, quantá ue ſit agnoſcatur: unde uulgari ſermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij uſu diſsidere non uidentur, cum OMNI EXCEPTIONE MAIOREM dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAVTICAS, pro centeſimis, & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere, & blandiri: metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id eſt mori. Sed & eodē pertinet, quod alibi dicitur. SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas [d]. AEQVA quoque LANCE dicimus & PASSIBVS AEQVIS, de his quæ ſimilia ſunt. unde & lance una trutinare apud eoſdem reperitur. Iuſtinianus etiam κατὰ πόδα fieri dixit, quod alienis ueſtigijs inſiſtere ueteres dicere conſueuerunt. cum quis de ſuo nihil addit, ſed aliena ſolum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE dictum eſt.

Vſurpatur

a l. nequicquã §. de plano. de offi. pc.

b l. penul. C. de naufr. li. xj.

c l. cũ ſeruus. de cond. & demonſt.

d l. præſes. C. de ſer.

Vſurpatur eiuſdem Imperatoris exemplo,[c] de re quæ amplius in uſu non ſit, ut ABAVLA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter locutus uidetur, cum ſub finem Inſtitutionum, Sufficiat, inquit, hæc ſummo digito, & quaſi per indicem tetigiſſe: ubi Accurſius indicem digitum intelligit: ego poſſe etiam de tabula, ſeu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus[f] EMENDICATA SVFFRAGIA appellauit, quæ leuiter cauſam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus, dixit,[g] NOXA CAPVT SEQVITVR: Quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reũ comitatur. Sic & Ouidius: Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Sed & Cõſtantius Imperator.[g] SVO MARTE, inquit cauſæ diſcurrant: id eſt, ſuis uiribus, non autem aliunde accerſitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiuſdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia ſunt: COLLYRIO uno omnibus morbis mederi[h]. FACIEVS ſolem adiuuare[i]: quod de ſuperuacuis, & abſurdis dici cõſueuit. FALCEM in alienam meſſem mittere[k]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, ſibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apoſtol. pro diſsimulatore, & fœdo homine[l]. LABYRINTHVS, de re confuſa, & inexplicabili, unde Labyrintus erroris[m]. MARGARITAE ante porcos, ALTARE ſpoliat, ut aliud operiat.

Mingere

c l. nec in arb. C. de arb.
f l. ſinguli. C. de accuſ.
g l. licet. C. an ſer. ex del.
g l. ſ. C. ne lic. pot.
h 29. diſt. neceſſe.
i 6. q. j. ſi oia.
k Cle. venerabili. de elec.
l 23. q. j. paratus.
m 29. diſt. §. j.

MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in ſinu[m]. Fruſtratim lupus comedit agnum[n]. Malus choraules bonus ſymphoniacus[o], & ſi qua ſimilia. Cæterum & uulgò ex Accurſio recentioribus'que interpretibus, quædam nobis in uſu ſunt, non omnino indecora, ut quibus ſola uetuſtatis opinio deſit, cætera quæ prouerbio neceſſaria ſunt, abunde ſuperſint: ut cum de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus[u], quòd huius Iureconſulti reſponſa, quæ paßim in corpore leguntur obſcura ſint, & interpretatione indigeant. QVID AD RHOMBVM[o]? de his quæ ad collationem admitti non debent, uel nihil ad rem propoſitam faciunt: uidetur à piſce rhombo optimi ſaporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accurſius. REM non nouam aggredi[p]. De his, qui uxores uetulas accipiunt, obiectum riſus cauſa ab auditoribus Bulgaro, cum huiuſmodi uxorem duxiſſet, & mane conſtitutionem, cuius initium illis uerbis conceptum erat, auſpicaretur. OB SOLVM punctum caruit Robertus Aſello[q]: Ortum ex hiſtoria, quam Albertus Roſ. recenſet. Robertus opulenti ſacerdotij, cui aſinus nomen, ut uocant, Abbas erat: cæterum auarus, & inhoſpitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monaſterij proſcriptum erat. com mutato puncto inuenerit, Porta patens eſto nulli: clau daris honeſto, Id cum Pontifex Romanus reſciuiſſet, ſacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi tranſijt, prouerbialeq́; carmen ortum, de modico momento, rem magnam amittentibus. OVA hodie præſtant, quos lux det craſtina pullis[r]: Vulgare carmen repræſentationis

m c. etſi. de iu. dæis.
n §. quia ergo. 13 q. j.
o 16. q. j. legi.
n laſ. l. quæ do tis. ſol. matr.
o gl. autent. licet. C. de na. lib.
p gl. l. rem nõ nouã. C. de iud.
q Alb. in dict. punctus.
r l. cum hi. de tranſact.

tationis utilitatem aduerſus procraſtinatores oſtendens, quale eſt apud Plautum, Nihil coactio.in Aulularia. Sunt coactores qui in iure Collectarij dicuntur [s]*, hi in auctionibus reliqua publicanorum ſolent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procraſtinationem nequiuerunt exigere: ueneunt autem huiuſmodi nomina, cum mala ſint, modico pretio, quod uſu etiamnum uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipſe coactor Mercedes ſequerer. Meminit & Suet. in Veſp. itemq; Seneca.* CVI *aduenit unum, non aduenit ſolum* [t]*, prouerbialiter dixit Accurſius, quòd uno ex malo plura conſequantur, unde & Poëtis* CATENATI *labores dicti.* DOMINVS *cum rogat præcipit* [u]*, & id habet apertam ſignificationem.* QVALIS *ueruex, talis offa:* [x] *uidetur non abſimilis ſignificationis eſſe illi. Similes habent labra lactucas: cum par pari refertur.* ASINVS ASINVM NON PRAENDIT [y]*, de æmulatione, quæ inter æquales eſt, cum alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis.* HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO [z]*: cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipſe eodem laboret morbo: non abſimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuſet mœchos, Catilina Cethegum. Tempore quiſq; duos lepores ſectatur codẽ* [a]*, Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. Vulgatum carmen, illi Iuuenalis non diſſidens, Pectora noſtra duas nõ admittentia curas. Nec itẽ illi Palladæ in Epigr.* τεύξεν[?] *μεν⟨ος⟩ πάντων οὐδὲν ἴχεις ἴδιον. Omnia qui guſtas nil proprij ſed habes.* TANTI *offa, quãti panis intinctus* [b]*, de his*

s l. quiſquis C. ſi cer. pe.
t gl. in auten. vt iudi. ſine quo. verb. il licito.
u glo. l. ſ. quod iuſſu.
x gl. quod in hæredem. ſ. eligere. de tribut.
y gl. l. ſ. ſ. vete res. de acqu. poſſ.
z gl. l. quoniã C. de iudæ.
a gl. l. nemo. C. de aſſeſ.
b Iaſ. l. quæ ex trinſecus. de verb. obl.

de his quæ diuerſa exiſtimantur cum eadẽ effectu ſint. Ci*tantur & prouerbij nomine ab Accurſio Ouid. illi uer-ſus.* Fertilior *ſeges eſt alienis ſemper in agris,* Vicinumq; *pecus grandius uber habet.Sicut & ab Iaſone*[c] *illud* Ver*gilianũ,* Apparent *rari nantes in gurgite uaſto,in mate-ria difficili & latißima,ad quã tamen extricandam pau-ci interpretes acceſſerint .Sed &* Picus *quoties* Bartolũ *aut alium magni nominis doctorẽ inceſſeret,ſolebat hoc* Ouid.*Afferre* .A cane *non magno ſæpe tenetur aper.* REVOLVTO MANTELLO, *ex uulgari ſermone dixit* Accurſius[d],*cum contrarijs exceptionibus quis aduerſus diuerſos utitur,ab his ducta metaphora,qui ut ſcenæ ſer-uiant,mutat pallium.Et hæc quidem quod ad parœmiam attinet ſatis & ſuper,ne de fece(quod ille inquit)hauri-re uidear. Ad reliquas igitur figuras tranſeundum.* APOSIOPESIS,*id eſt reticentia,apud nos eſt,cum tacemus, quod dicendum erat,ſed ita tamen,ut ſubintelligi poßit. Hæc apud oratores habet affectum uel iræ,uel ſolicitudi-nis,uel id genus ſimilem,apud nos nõ item:quare quoties* Iureconſultus *quæſtionem refert, nec expreſſe decidit,ſi affirmatiue thema proponit, cenſetur etiam affirmatiue decidere:ſi negatiue,cenſetur & negatiue reſpondiſſe*[e]. Ἐνδιαδύο, *quoties ex duobus unum dicitur, ut Pateris libabat & auro,id eſt pateris aureis.Sic* Scæuola[f] *Semiſ-ſem patrimonij & portionis reſtituant, id eſt patrimo-nij in portiones diuiſi. ſic* Iuſtinianus, *Exigat quod legiti-me,uel quod pacto debetur,id eſt legitimo pacto. Cui nõ abſimile ,cum lex,* Arguamus,*inquit,id eſt arguendo con-uincamus*[g]. PROLEPSIS, *quædam anticipatio , quæ*

c Iaſ. l. re coniuncti. d le. ga. iij.

d glo. l. pap. §. ſed nec imp. ff. de inoffi. teſta.

e l. cũ fundus §. ſeruum. ſi cer. pet.

f l. lucius. §. Caio. ad S. C. treb.

g l. iij. §. poſſumus. naut. caup.

ſit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futu-rum, quod prius acciderat: unde dicitur poſthumus, etiã
h l.iij. §. j. de iniuſt. rup. *qui uiuo teſtatore poſt teſtamentum natus eſt*[h]. *Cui non abſimile, cum inſulam appellamus, quæ amplius non eſt,*
i l.ſi ſeruo.ff. de iur. dot. *ſed fuit. Sed & ex deſtinatione animi nomen attribui-tur, cum dos dicitur, quæ uerè dos non fuit*[i], *ſed deſtina-*
k l.ſi rem. §.ſi cũ mihi .de præſ.verb. *tione tantum: & cum uenderes, interpretamur, id eſt uen-dere uelles*[k]. *Cæterum & quandoque diuerſas res præ-cedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeu-gmatis genus eſt, ut cum dicimus, uxori ueſtem, ornamen-ta, mundum, aurum, argentum, quod eius cauſa paratum*
l l. hæres. §. vxori de legã. iij. *eſſet, omne lego*[l]: *intelligitur legata etiam ueſtis eius cau-ſa non parata.* ANTONOMASIA *eſt, cum ius ciuile*
m §.ſed ius.in ſti. de iur. na. Romanorum appellamus, per excellentiam [m] κατ᾽ ἐξο-χήν. *Sic urbs abſolute pro Roma: quæ & quandoque*
n l. j. C. de ſuar.lib.xj. *Vrbs æterna dicitur*[n]. *Auſonius: Vrbis ab æternæ dedu-ctam rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt.*
SYNECDOCHE, *cum pars pro toto: lego portionem*
o l. vxori .in prin de leg. iij. *domus in qua conſueuimus morari*[o], *intelligitur etiã de tota, nam q; plerunque de parte ad totum in iure ratio-cinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro ſingulis ſui*
p l. quæ de tõ ta. de rei vẽ. *partibus ponimus*[p], *ut quo anno, pro qua anni portio-ne, pro tempore, id eſt pro quacunque temporis parte: ſic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.*
PROTHESIS, *ut cum dicimus de dote prælegata: præ*
q gl. in rubri. de dot. pl. *abundat*[q]. HISTEROLOGIA, *conuerſus ordo, ut cum Iureconſultus prius determinat ſecundam quæſtio-*
r l. iij. §. la-beo. de in cend. *nem quàm primam*[r]: *dicitur etiam hiſteron proteron.*
SYNCOPA, *cum de medio tollitur, ut hæres meus da-*

re damnas

re damnas eſto, ideſt damnatus, alij tamen damnes legũt, ea ratione qua & copes dicitur copioſus. Sed ego ueterẽ lectionem magis probo. LYPTOTE, id eſt defectiua, cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scæuola interrogatus[s], de eo quem mater in actis profeſſa erat ex alio quàm ex marito ſibi natum, reſpondit ueritati locũ ſuperfore, intellexit enim non ſtari dicto matris, & præſumi filium mariti, ſi in domo uicinis ſcientibus natus ſit: idem eſt cum non ademit legatum dicimus[t], ideſt dedit. Eius contraria, AVXESIS, id eſt augmentatiua, ut cum Papin.[u] Huius, inquit, rei fortiſſimum argumentum eſt, cum loqueretur de argumento à contrario ſenſu, quod tamen plerunque ſubuertitur: ſic & quandoque euidentiſſimum dicitur, quod ſolis coniecturis conſtat[x], PLEONASMOS, cum dictio abundat, ut cum quis dicit, ſe oculo uidiſſe monachum[y], cui non multum apud Grammaticos diſſidet. PARELCON, quæ eſt ſuperflua uocis additio: ſed apud nos frequentior eſt, quæ Græcè παρεργεῖα dici poteſt, id eſt, ut ita dicam, ocioſitas: cum aliqua dictio uel etiam clauſula additur, quæ minime ad rem de qua agitur, neceſſaria ſit, ita ut etiam ſi ea deſit, nihilominus idem iuris fuerit conſtituendum[z]: & propterea uulgò ſolet dici, ex uerbis facti narratiuis enuntiatiuiſue non ſumi argumentum[a], niſi in eis ſpecialiter lex deciſionem ſuam conſtituat. Huc pertinent Vlpiani uerba[b], quod ait lex, cum filia adulterum deprehenderit, otioſum non eſt: uoluit enim in ipſa turpitudine deprehendi: quod Solon & Draco dicunt ἄςθςα ἐν ἄςθςοις ἔχοντα, id eſt, obſcœna in obſcœnis

s l. ſi. de prob.
t l. legata. de adi. leg.
u l. ſ. de offic. eius.
x l. ſi conſtante. ſol. matr.
y 20. q. iij præſens.
z l. ſi Romæ. §. callimachus
a gl. in .l. ſ. C. quando nõ pet.
b l. quod ait lex. de adul.

ſcœnis habentem: ueteres tamen codices ἐν ἔργῳ *caſtigatius habent.* Intelligit Vlpianus *ocioſum*, *id eſt (ut nos non ſatis eleganter ſolemus dicere) non ſine myſterio: quo ſenſu & Fab.* Quintil. *frequenter utitur.* Plinius *ad* Traianum, Itemq; *Scæuola*[c] *otioſam pecuniam dixit repoſitam, ex qua quis lucrum non faceret. aliquando etiam uacua dicitur*[d], EPANODOSIS *eſt quædam correctio, ut cum dicimus*[e], *Stichus imò* Pamphilus *liber eſto.* CAVILLATIO, *cum quis ſcienter falſo argumento utitur*[g], *aut uerba captat: nã, ut inquit* Cicero *oratione pro* Au. *Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, nõ cohærebit, ſi uerba inter nos aucupabimur: denique imperium domeſticum nullum erit, ſi ſeruulis hoc noſtris conceſſerimus, ut ad uerba nobis obediant, nõ ad id, quod ex uerbis intelligi poßit, obtemperent.* Extat *& facetus* Aeſopi *mythologi iocus, qui ſimulans domini iußis parere, unicam lentem emit, cum ille indefinite lentem emi mãdaſſet.* Quintilianus *metaphoræ ſpeciem eſſe arbitratur, cum indefinita pro uniuerſali, ſingulare pro plurali ponitur.* HYPERBOLE, *exceſſus, ut cum lex probationes luce clariores requirit*,[h] *uel momento fieri iubet, quod ſatis eſt ſi nullo extraneo actu interueniente fiat*[i], Item *cum* Antoninus Imperator *ſe totius mundi dominum dixit, qui nec* Perſis, *nec* Scythis, *neque* Sarmatis *unquam imperauerit.* Eodem *pertinet &* Conſtantij *conſtitutio*[l], Qui *adorant, inquit, fabricenſes noſtram æternitatem, quam hyperbolen* Amianus Marcellinus *hiſtoriæ lib.* XV. *irridet.* Fit *quandoque hyperbole etiam diminutionis cauſa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri.*

uel

c l. quil ſemiſſes. de vſur.
d l. quint°. de po.
e l. ſtichus. de man. teſt.
g l. j. de regu. cat.
h l. fi. C. de prob.
i d. l. continu°
k l. depcatio. ad le. rhod.
l l. ij. C. de fabr. l. ei.

uel cũ fundum appellamus palmum terræ, cuius rei Accurſius meminit [m]*: & hac ratione dicit conſtitutum, ne ſtipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmũ terræ debitor liberaretur, uiderat opinor ipſe Accurſius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quem poßim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Hyperboles exemplum eſt etiam in contractibus, ut cum equi uenditor eum commendans dicit, meliorem eſſe equum, qui ſit in Italia: huiuſmodi enim generalitas tanquã* ὑπερβολικῶς *dicta non obligat, idq́; pleriſq; uidetur. Eſt &* ANAPHORA, *id eſt relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cũ & ipſa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis* [n]*, quandoque non fit ad dictionem, ſed ad tempus, ut cum lex dicit* [o]*, nepotes poſt aui mortẽ conceptos, illis cognatos dici nõ proprie, ſed* ἀναφορικῶς *quandoque alijs modis. Eſt &* EPANALEPSIS, *cum maiore ſignificatione facta repetitio* [p]*, quã ſimpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus eſt, ſi uel clauſulam geminatam dicamus, ſiue ſolam uocem, ut ſi princeps iudici dicat, tu tu cognoſcas, non demandabit alij cauſam, ut Baldus putauit* [q]*. Illud non dubiũ, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum eſt* [r]*. Eſt & alia geminationis ſpecies, quæ in uitium tranſit, & nullius effectus eſt, ut* PERISSOLOGIA, *id eſt uerborum adiectio ſuperflua, quam & Conculcationem noſtrates uocant* [s]*, cuius quoque exempla plurima in Iuſtiniani Authenticis habemus. Vlpianus* [t]*, uitium morbumq́; ædiles dixerunt,*

n i tollendæ

m l.cũ poſt. ¶. gene. de iur.dot.

n l.ij.in princ. C. de offic. præf. præt.

o l.itẽ. de ſuis & leg.

p l.baliſta. ad treb.

q Bald.c.ſi.de off.deleg.

r Iaſ.l.j. colũ. viij.de offi. eius.

s gl.l. lecta.ſi cer.pet.

t l.j .de ædil. edi.

tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου, *id etiam à Grãmaticis* τὸ αὐτὸ *dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ* BATTOLOGIA *eſt, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. II. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiuſmodi geminatio diuerſam ſignificationem induxcit* [u]*, ut cũ dicimus, qualis qualis, pro qualiſcũq; ubi ubi, pro ubicunque. Eſt & quæ* NVGATIO *dicitur* [x]*, cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris conſentit ſaluo iure ſuo. Eſt etiam* PARALAGE*, quæ per literarum tranſmutationem fit, ut in eo, qui cum Gratinum ſeruum ſolum haberet, Cratiſto libertatem legauit* [y]*: ualet enim legatum. Cui non abſimile quod dicitur de eo, qui monumentum inſtar illis, quod erat Publ. Septimij Demetrij fieri iuſſerat, cum ſolum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ* [z]*. Eſt & ſubauditio, qua ſæpe Iureconſultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem ſubintelligit: in taxatiua exemplum eſt apud Venuleium* [a]*, cum morbum ſonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, ſubauditur tantum. Sed quid ſi ex tempore cum antiquis codicibus legas, id eſt ſtatim? Melius itaq; Vlpianus, furti actionem* [b] *non dominus rei ſurreptæ, ſed & ipſe habet, intelligitur enim nõ dominus tantum. Sic Cicero lib. de officijs II. eam orationẽ ſuſceptam dicit, nõ de filio, ſed de toto genere: ſubauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum eſt apud eundem Vlp.* [c] *dum ſcripſit, Si duo filij in poteſtate patris ſunt, eorum munera patrem nõ ſubire: intelligitur enim*

u l. gerit. de acqui. hære.
x gl. l. ſi debitor. §. j. qb. mod pig.
y l. qui habebat. de fide. lib.
z l. in teſtamẽto. de cond. & demon.
a l. fi. ff. de ędi. edi.
b l. j. furt. ad uer. nau
c l. iij. §. fi. de mun.

enim maxime ſi in poteſtate, nam nec emãcipatorum qui dem ſubit. Idem apud Calliſtratum[d]: Scio, inquit, propter rem minimam quęque non reſtitui, ſi maiori rei prę iudicetur: ſubauditur maxime. Eſt & AMPHIBOLOGIA cum ambiguitas oritur, uel ex ſingulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegãtiſſime per Fab. Quintilia. lib. VII. noſtri Iureconſulti ſub Rubrica de Rebus dubijs, pleraque attigere. Huic affinis eſt & ille locus, quẽ Tractatum τῶν ἀπόρων ueteres dixerunt[e]: fit, quoties quicquid conſtituerimus uerum eſſe, falſum reperitur. Eôdem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in ſucceſſionibus, & in ſtipulationibus habemus[f]. Eſt & τμῆσις id eſt ſectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet[g], ſatis poſſeſſorem dare, uel cum uſu hominem cepiſſe ait, id eſt ſatiſdare, & uſu cepiſſe[h]. Eſt & DIALYTON, cum ſine coniunctione aliqua clauſula conficitur, noſtri appellant ſolutam orationem[i]: figura non ſolum nobis cum Grãmaticis communis, ſed etiam cum Rhetoribus. Eſt & quandoq; IRONIAM reperire, cum uerba oppoſitum eius indicant, quod nos reuera ſentimus: Latini etiam Diſſimulationem uocant, ut cum lex, Pater, inquit, filium exhæredauit[k]: maximam ſcilicet ad illum affectionem oſtendens. Videtur & quandoque Iureconſultus per Oximorum ſeu Gryphum, qui ænigmatis eſt ſpecies, uoluiſſe lectorem morari: ut cum dixit[l], ante diem X. Calendarum, & poſt diem X. Calendarum: utroque ſermone XI. dies ſignificatur, quod loco ſuo explicaturus ſum. Eſt etiam παρ᾽ ὑπόνοιαν, cum præter expectationem aliquid

d l. ſcio. de in int. reſt.

e l. qui cece. ad le. fal.

f l. æquiſſi. ad tertul. l. ſi ti tij de verb.

g l. q ſi ſpecial. de min.

h l. ſi poſt acce. de iud.

i l. ſæpe. infra eo

k l. cũ quidã

l l. anniculus. infra eod.

reſpondetur, ut promittis centum? tu reſpondes, Arma uirumq́; cano [m]: eius exempla apud Ariſtophanē pleraq;. Sed & Plautus in Aſin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ cōplexæ ſunt, atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens, quin malus nequamq́; ſis: hæc enim uerba, quin malus, nequamq́; ſis, ſunt per παρυπόνοιαν dicta. Non multum illi abſimilis ἀπόνοια, cum à propoſito quis cadit, hoc eſt ἀπὸ νοῦ. Malum, inquit Auguſtinus, cadere à propoſito [n], ſed peius ſimulare propoſitum. In id uitium incidiſſe uidetur Modeſtinus, dum ſub rubrica de pignoratitia actione. C. Seium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: ſi tamen fidelia ſunt exemplaria. Eſt & TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non ſolum ad præſens tempus refertur, ſed futurum quoq; comprehendit, quod Iureconſulti ſolent παρατατικῶς dicere [o], id eſt cum extenſione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus: Si inteſtatus mortuus eſſet [p] παρατατικῶς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc uerba, neq; defenderetur [q], παρατατικῶς ſcripta ſunt, ut neque ſufficiant unquam defendiſſe, ſi non duret defenſio, neq; obſit ſi nunc offeratur. Qua ratione egerit, quādoq; interpretamur, id eſt agere perſeuerauerit [r]. Eſt δύναμις quæ & poßibilitas. Sabinus [s]: Qui à fideiußione petit, τῇ δυνάμει à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ effectū ſignificat, ad potentiam ſolum referuntur: ut cum lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id eſt nocere poßit [t]. Sit, committunt ſe partes prætori [u], id eſt cōmittere poſſunt. Sic, competit, id eſt competere poterit [u]. Sic finitum dicitur

m l. quæ extrinſec. §. ve verbo. obl.
n xii. q. ſ. certe.
o l. Caius. de pig. act.
p l. j. vnde le.
q l. iij. ex qb. cau. in poſ.
r l. aduerſus de arbi.
ſ l. j. in princ. de aq. plu.
t l. j. §. & poſt. de ope. no.
u l. ſi qs prioris. in prici. C. de ſecun. nup.

citur, quod finiri potuit[x]. Is quoq; modus loquendi ad ſi- x l.j.C.de pœnis.
guram pertinet, cum præſumptum pro uero ponitur: ut,
magnum damnũ nõ eſt in mora modici temporis[y], id eſt y l.ſi debitori. de iudi.
eſſe non præſumitur. Et, natus in domo uicinis ſcientibus,
eſt filius, id eſt, eſſe præſumitur. Et ratio eſt, quoniã præ-
ſumptio pro ueritate in iure accipitur[z]. Sed et quãdoque z l.ſi. de pb.
id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet a l.j.de cuſ. re
eiuſmodi non ſit: ut cum lex accuſatum arbitrio iudicis[a],
pro innocentia perſonæ remittit, intelligitur enim prima
facie innocentem, licet diſcuſſa cauſa reus appareat. Sic
& quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit:
ut cum dicimus, intelligo, id eſt, intelligere debeo[b]. b xxij q. v. quacunq.
Appellauit propter uiolentiam iudicis[c], id eſt appel- c l.j. §. ſi quis ipſius.quãdo ap.ſit.
lare debuit. ALLEGORIAM autem non temere
apud Iureconſultos reperies, cum enim perpetua, & re-
mota ſit translatio, apud nos in uſu eſſe nequit, qui ex uer
bis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot eſ-
ſent ſententiæ, uerumq; id carmen faceremus, quod ab Ia-
ſone audiui, cũ de recentioris cuiuſdam in tractatum de
pactis interpretationibus ſententiam rogatus eſſet. Cam-
pana[d] ſonat, phantaſticus quod ſomniat. Sunt tamẽ qui d l.peluis.
huc trahant cum Iureconſultus ait[e], imperium eſt gladij e l.imperium. de iuriſ.om. iud.
poteſtas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita lo
quar, dicitur, ſed ἀλληγορικῶς de iure puniendi faci-
noroſos homines. SOLECISMVS quoq; raro oc-
currit, tametſi ſunt qui à Soſone legumlatore dictum pu
tent, quod is in legibus ſuis pingui minerua loquutus ſit
noſtri enim autores puri ſermonis obſeruantiſſimi fue-
re, niſi quis ſolœcum putet, cum dixit Vlpianus[f]. Si quis f l.v. ad Syll.

in graui ualetudine affectus: præpoſitio enim abundat.
Cumq; Caius teneri uenditorem ad intereſſe dixit[g], cum
in id quod intereſt dicendum fuiſſet. Sed excuſatur exem
plo Græci ſermonis: ſicut & Perſius, Noſtrum iſtud ui-
uere triſte. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab.
Quint. annotauit. Eſt & ſolœci ſpecies, quā ἀντίπτωσιν
dicere poſſumus, cū caſus pro caſu ponitur, ut eam quam
frater inſtituit[h], nihil prohibet fideicōmiſſam peti: pro
ab ea qua. Cui ſimilis ἀλλ θετα cum numerus pro nume
ro ponitur, cuius exemplum non raro occurrit. BARBA
RISMVS uero procul omnino abeſt, tametſi uulgari cō-
ſuetudini non parum tribuiſſe Iureconſultos appareat,
ut cum Liberum pro filio ſingulari numero dixerunt[k]:
& exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari impoſte
rum uerbo: & denaria neutro genere[m], ſed utrūq; à Græ
co acceptum eſt. Quapropter & in Modeſtini reſpon-
ſis de excuſatione tutorum, & in Iuſtiniani authenticis
non ſpectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos
conſtat Græcè ſcripſiſſe, eorumq; libros in Latinum ſer-
monem ab homine uerſos, qui nec Græcè, nec Latinè ſci-
uerit. Laurentius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ,
ita & ſupra uires ſuas audax, nec à Iureconſultis quidem
temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum
quorundam ſignificatione, ceu Latinæ maieſtatis læſæ,
reos faceret, cuius accuſationis nouem & uiginti capita
breuiter ego confutāda duxi: tum ut tantam eius arrogan
tiam neſcio, certè φιλαυτίαν aliquatenus retunderem:
tum ut hi literatores non eſſe temere à noſtris recedendū
cognoſcerent, & ueriora à Iureconſultis, etiam in alienis
pro-

g l. quod ſe. pe. in fin. de cōtrah. ēpt.
h l. eam quam. C. de fidei-com.
i l. qui cum tutoribus. in fin. de tranſ.
k l. ius agnationis. ff. de pac.
l l. j. de var. cog.
m l. publianus. co dep.

profeßionibus tradi, quã ipſemet Valla, alioquin Grammaticorum præſtantißimus, in propria arte commentari potuerit. Primo *Iuſtiniani ſententiam non approbat, noxam appellantis ipſum quoq; ſerui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re* Beroaldum *ſectatorem habuit.* Ego *apud ueteres* Noxam *à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam* Nocumentum *ſignificare:* Quid. *Sine noxa luce bibuntur.* Meritò *ergo ſeruus qui nocuit, noxa dici poteſt: ſicut & ἄτη illa.* Home*rica, nox appellatur.* Noxia *uero ipſa eſt culpa, ſeu maleficium.* Plaut. Bacch. *Sat ſic ſuſpectus ſum cum careo noxia.* M. Manl. *Quin etiam infelix uirtus & noxia felix.* Vnde *meritò* Seruius Vergilium *noxam pro noxia dixiſſe ſcripſit: Vnius ob noxam: quo exemplo & alij*[n] *ueteres ſæpius utuntur, quod & alibi attingam.* Secundo *Iuſtinianum irridet, qui teſtamentum dixerit, teſtationem mentis eſſe, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, ueſtimentum, pauimentum, idq; genus ſimilia, à mente deducerentur.* Reſpondeo, *non etymologiam ibi Iuſtinianus adducit, ſed alluſionem, qualem Grammatici paronomaſiam,* Rhetores pariſon *habent, ſolumq; in ea nominis conformitas ſpectatur: quod &* Fab. Quintil. *non latuit, cum non ad originem uocis, ſed ad ſoni ſimilitudinem referatur, ut hoc caſu eo melior fuit alluſio, quòd ueritatem etiam reſpicit, in teſtamentis enim mens potißimum dominatur.* Tertio *negare uidetur mulieris appellatione uirginẽ contineri, quod* Caius *affirmauerat: at ego idem aio, cum ad ſexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat:*

[n] l. plebs. §fi. infra. eod.

cum

cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto, aduerſari Martianum Vlpiano ait, quod ille munus recte dici, quodcunque donum ſit, hic donum generis nomen, munus ſpeciei aſſeruerit: ſed difficillima non eſt res ſolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem ſignificet, ſiue cum cauſa ſiue abſque cauſa, at ſi ſpecialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum cauſa. Nec mirum eſt eandem uocem & ſpecialiter & generaliter accipi, ut in Iurisdictiõe adoptioneq́; dicimus, quam rem, ſicut & alias pleraſque alibi, nimirũ locis ſuis diffuſius tractabo. Quinto, Vlpiani ſententiam confutat, peculium puſillam pecuniam appellantis, confingitq; abſque aliquo autore peculium id eſſe, quod quis induſtria ſua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum eſt, qui peculium patrimoniũ teſtatoris appellant: quia olim cenſus Ramanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cæterum quoniam diminutiua forma peculium profertur, pro parte cenſus accipi cœptum eſt, qualem ſeruis domini concedunt, qualemq; filijfamiliâs à patre ſeparatim habent: addit & Celſus, ex conſuetudine ruſticorum ſenum ſic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad caſus repentinos repoſitam habet: Græci theſaurum dicunt, quod repoſita ſit εἰς αὔριον, id eſt in craſtinum, ſeu futurum tempus fruenda unde & θησαυρίζειν reponere eſt. Sexto, in Modeſtinum inuehitur, qui poſſeßionem dixerit ab agro iuris proprietate diſtare, ridiculumq́; & imperitum eum aſſerit, qui ſubſtantiam rei dæfinire uolens, de qualitate diſſeruit: at

ego

ego Valla reſpondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi eſt, qui neſcis ueteres poſſeßionem appellaſſe fundum per uſucapionem acquiſitum, quo caſu non iure dominij eius uſu defendimur, ſed autoritate legis: atq; ita in lege XII. tabul. accipit. Feſtus quoq; Pomp. autor eſt. Vnde apparet, non qualitatem, ſed ſubſtantiam à Modeſtino definiri: quod in eius reſponſi declaratione infra latius oſtendetur. Septimo, in Nouali uiſus eſt à Paulo diſſentire, dum terram proſciſſam eſſe, quæ anno ceſſet, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: ſed & id opinor non negaſſet Paulus. Octauo, Librum interpretatur partem operis ut puta XII. ſunt libri Aeneidos, Volumen uero minus eſſe libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri ſunt in ſex uolumina propter amplitudinem diuiſi; & ideo Vlpiani ſententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati ſint, centum uolumina ei dabimus, nō centum quæ quis ingenio ſuo metitus eſt, ut Homeri XLVIII. Sed ſciendum eſt, nō de ſignificatione uerbi agere Vlpianum, ſed de mente defuncti: quam, nemo eſt tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non ſit talem eſſe, qualem Vlpianus credidit: quòd ſi in modo loquendi eū Valla reprobat, recte Iureconſultū loquutū aſſero, & quid ſibi uellet neſciuiſſe Vallam: ſiquidem ſolebant Veteres in pugillaribus ſcribere, quos inuolutos, & duobus incluſos umbilicis manu geſtabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non ſecundum librorum diſtinctionem, ſed ſecūdum geſtantis commoditatem, quod ſatis Plinius

tis. Plinius ipſe oſtendit. Cum igitur Vlpianus nō de diui ſione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente teſtatoris intelligeret, ſed ex diuiſione, quam teſtator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat: dixit XLVIII. *libros, id eſt unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos uſus, ut ſicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obſeruata autoris in libro diuiſione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum aſſerculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione conſtat: quòd ſi probatur Vergilij Valeriją; Max. loquutio, qui uolumen in cauda ſerpentis dixerunt, quanto magis probandus eſt Iureconſulti ſermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepiſſe uideatur, Epiſtolarum ad Quint. fratrem libro* II. *Sed utros eius habueris libros (duo enim ſunt corpora) an utroſque neſcio. Nono, probrum & opprobrium Vlpianus idem eſt inquit: Valla Probrum ipſum dedecus eſſe, Opprobrium dedecoris exprobationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipſa dedecoris exprobratione poni: unde ſatis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum poſuit, ſed in edicto prætoris declarauit idem ſignificare. Decimo, Modeſtinum inſectatur, qui adulterium in nuptam committi, ſtuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue ſcripſit: nam exiſtimat Valla, etiam adulterium ſtuprum dici poſſe, autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim*

rim generalius eſſe ſtupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri decoris à uiro argutam meo: ita Modeſtini uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta ſpeciale adulterij nomen habeat, non fuiſſet ſatis generali ſtupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & ſibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Vergil. Hunc mihi da proprium uirgo ſata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri poteſt ſignificantius, Qua ratione & Vndecimum accuſationis caput non conſiſtit, dum Paulum damnat, qui parentes uſque ad trit auos proprio uocabulo dici aſſeruit, ulteriores uerò maiorũ appellatione contineri: nam quanuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non eſt proprio, id eſt, ipſis tantum conuenienti nomine, ſed generali: Iureconſultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium eſſe, quin ſtragula ueſtis ſit omne pallium, ſed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, ſed omne περίστρωμα ſcripſit: certiſſimum autem eſt Græcè ſic dici omne quod inſternitur, & circum inijciatur. Decimotertio, Offilij differentiam damnat, qui uerberare dixit, eſt cum dolore cædere. Pulſare ſine dolore, aitque uerberare potius eſſe cum uerbere, ſeu flagello cædere, pulſare cum graui, & uehementi ictu. Sed profectò Iureconſultum nõ latuit, uerberare à uerbere, flagello, ſeu ferula dici, ut qui alibi atteſtatus ſit, uerberaſſe abuſiue dici, &

eum

eũ qui pugnis ceciderit, ſed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui ſe pulſatum uerberatum'ue diceret, non potuit alia capi interpretatio: ſi enim Vallam ſequeremur, qui ſine graui impetu ſaxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia ſaxo non diceretur uerberaſſe quia ſine impetu, non pulſaſſet: quæ ſententia oppido quàm futilis eſt. Meritò Iureconſultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata ſignificatione accepto, & pulſare ſine dolore, cum frequentatiuum ſit à uerbo pello, unde fit pulto, pulſo, impellitur autem quis etiam ſine dolore. Decimoquarto, Maſurij Sabini ſententiam non omnino uidetur ſequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor ſit iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini ſententiã arbitror, ſiue enim à Græco παλλακὴ ueniat, ſiue Latina ſit uox à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probo qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iuſtini autoritas accedit: quorũ ueterem ſcripturam interpolauere pleriq; Vallam ſecuti, cum eos ex antiquis codicibus conſtet pellicum ſcripſiſſe, non pallacarũ, quæ uox ante Plinium, & Tranquillum in ſermone Latino nulla erat: in Græco uero non aliud ſignificat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei conſentanea tradiderunt, pellicis ſignificationem non ex autoribus accepiſſe, ſed regula planè Leſbia uſos, autores ipſos inuertiſſe, ut id quod ipſi ſentiebant, atteſtarentur. Decimoquinto, Caium oblique perſtringit, qui ſentire uideatur idem eſſe

cauillari

cauillari, & calumniari, ſed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres eſſet fruſtrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & calumnia inde deducantur, non tamen conſequens eſt alterum cum altero idem eſſe: ſicut cum dicimus, à uerto fit uerſus, & uerſura, non ſequitur uerſuram idem quod uerſum eſſe. Rurſus impetit Vlpianum quoniam Cauillatio dicatur, etiam ſi ab euidenter ueris ad falſa non fiat tranſitus. Reſpondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophiſtico accipitur, quod Græcè non σκῶμμα ut ipſe credidit, ſed σόφισμα eſt. Decimoſexto, præuaricari, tergiuerſari, calumniari generalius accipienda exiſtimat, quam Iureconſulti docuerint: nimirum oblitus, non doceres eos ſimpliciter eorum uerborum ſignificationem, ſed ſpecialiter in Senatuſconſulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus ſit. Decimoſeptimo, portare ait id etiam ſignificare, quod quis corpore ſuo baiulat, cum tamen Iureconſultus aliter docuerit: ſed ego arbitror ex origine uerbi Iureconſultum adiuuari: ſiquidem πορθμεύειν Græcè traijcere eſt, unde portus, in quem naui res deportantur: ſic & exercitum nauibus deportari Liuius plerunq; dixit. Quapropter etiam ſi quis iumento ducat, hac ſimilitudine portare dicitur: quod ſi ipſe ferat, non propriè, ſed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimo octauo, Conuicium negat à uocum concertatione quaſi conuocium dici, & aduerſus Labeonis ſententiam, etiam ſine uociferatione conuicium fieri putat, ſentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci; qua in re, opinor, egregiè fal-

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item ſi à uitio deducitur, ſecundam ſyllabam producit conuicium? cum conſtet uitium corripi: namque Cicero, quem ipſe adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone eſt: ut mirer eum tã leuibus argumentis, à recepta ubique Labeonis ſententia deſciuiſſe, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c, conuicium non per t, ſcribatur. Decimonono, *Verſicolores* Vlpianus *appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt, ſiue purpura, ſiue cocco, ſiue alio colore infectæ ſint;* Valla *ex uarijs autoribus oſtendit, uerſicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum ſit.* Sed Vlpiani *locum à* Valla *non intellectum arbitror, alioquin quæ à ſe dicuntur ſatis agnouiſſet* Valla *nihil* Vlpiani *ſententiæ aduerſari.* Igitur *ſciendum, ex origine uocabuli eam rem eſſe uerſicolorem, cuius color in alium uerſus ſit, ſicut & uerſipellis, non cui uaria pellis, ſed qui in aliam pellem uerſus eſt, unde homines in lupum mutati, uerſipelles* Plinio *appellantur: eadem ratione lanæ uerſicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem ſunt uerſæ.* Dubitat *igitur* Iureconſultus, *lanis uerſicoloribus legatis, quæ contineantur: & primo reſpõdet, legatis ſimpliciter lanis, uerſicoloria apud ueteres non comprehenſa: legato uero lanarum uerſicolorium, eas intelligi quæ tinctæ ſunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc ſint: tunc enim non lanæ, ſed ueſtimentorũ appellatione continentur.* Neta *lana dicitur, quæ ſtamen, & ſubſtamen eſt:* De texta *dicitur, cũ perfecta eſt, & à textrinis inſtrumẽtis de*

l. ſi cui. §. j. de leg. iij.

trahi

trahi poteſt, unde & detexere auferre eſt. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum texit Imaona Aleſus: id eſt ſpoliat. Contexta eſt, quæ quidē, in opere cōſummato eſt, ſed cui tamen deeſt prætextura, quā Cimoſiam uulgò uocamus. Ex his apparet Verſicolores ueſtes uarij coloris idcirco dici, quia ex uerſicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua ſimilitudine, & uerſicoloria arma Vergilius, & uerſicolorem plumam Propertius, & uerſicolorem caudam Cicero dixit. Viceſimo Penes idem quod Apud ſignificare oſtendit, cum tamen Vlpianus ſcripſerit, penes te amplius eſſe, quàm apud te: ſed nec Vlpianus puto negaſſet differentiam illā ſuam ab autoribus quandoque confundi, quæ tamē ex ui uerbi ueriſſima ſit: deducitur enim à dictione penitus, unde & peniſsimus, & penitiſsimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Viceſimoprimo Vlpiani ſententiam confutat, qui uictus appellatione etiam ueſtem contineri ſcripſerit, cum plurimæ gentes in Aethiopia abſque ueſtibus æuum degant, quaſi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui abſque ueſtibus non uiuunt: & quaſi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiuſmodi uictu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant, & nō ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt. Viceſimoſecundo Pignus & Hypothecam idem eſſe, cum Martiano ſentit, ſed alteram Græcam alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus propriè eſſe pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam eſſe: ſed hæc non tā Vallæ

l. veſtimētū. de aur. & argen. leg.

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item ſi à uitio deducitur, ſecundam ſyllabam producit conuicium? cum conſtet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipſe adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone eſt: ut mirer eum tã leuibus argumentis, à recepta ubique Labeonis ſententia deſciuiſſe, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c, conuicium non per t, ſcribatur. Decimonono, Verſicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt, ſiue purpura, ſiue cocco, ſiue alio colore infectæ ſint: Valla ex uariis autoribus oſtendit, uerſicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum ſit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à ſe dicuntur ſatis agnouiſſet Valla nihil Vlpiani ſententiæ aduerſari. Igitur ſciendum, ex origine uocabuli eam rem eſſe uerſicolorem, cuius color in alium uerſus ſit, ſicut & uerſipellis, non cui uaria pellis, ſed qui in aliam pellem uerſus eſt, unde homines in lupum mutati, uerſipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uerſicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem ſunt uerſæ. Dubitat igitur Iureconſultus, lanis uerſicoloribus legatis, quæ contineantur: & primo reſpõdet, legatis ſimpliciter lanis, uerſicoloria apud ueteres non comprehenſa: legato uero lanarum uerſicolorium, eas intelligi quæ tinctæ ſunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc ſint: tunc enim non lanæ, ſed ueſtimentorũ appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ ſtamen, & ſubſtamen eſt: De texta dicitur, cũ perfecta eſt, & à textrinis inſtrumẽtis de-

l. ſi cui. §. ſ. de leg. iij.

trahi

trahi poteſt, unde & detexere auferre eſt. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum texit Imaona Aleſus: id eſt ſpoliat. Contexta eſt, quæ quidē, in opere cōſummato eſt, ſed cui tamen deeſt prætextura, quā Cimoſiam uulgò uocamus. l. veſtimētſi. de aur. & argen. leg.
Ex his apparet Verſicolores ueſtes uarij coloris idcirco dici, quia ex uerſicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua ſimilitudine, & uerſicoloria arma Vergilius, & uerſicolorem plumam Propertius, & uerſicolorem caudam Cicero dixit. Viceſimo Penes idem quod Apud ſignificare oſtendit, cum tamen Vlpianus ſcripſerit, penes te amplius eſſe, quàm apud te: ſed nec Vlpianus puto negaſſet differentiam illā ſuam ab autoribus quandoque confundi, quæ tamē ex ui uerbi uerissima ſit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penißimus, & penitißimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Viceſimoprimo Vlpiani ſententiam confutat, qui uictus appellatione etiam ueſtem contineri ſcripſerit, cum plurimæ gentes in Aethiopia abſque ueſtibus æuum degant, quaſi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui abſque ueſtibus non uiuunt: & quaſi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiuſmodi uictu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant. & nō ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt. Viceſimoſecundo Pignus & Hypothecam idem eſſe, cum Martiano ſentit, ſed alteram Græcam alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus propriè eſſe pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam eſſe: ſed hæc non tā Vallæ

oppoſitior, quàm ipſorum inter ſe Iureconſultorũ quædã quaſi antinomia eſt, ea ſic diſſoluitur. Ex proprietate qui dem *ſermonis ueram eſſe* Vlpiani *ſententiã, ſiquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppoſitis ſic dici, in immobilibus uero ſolitos ueteres* Iurecon *ſultos potius Græca uoce uti, id eſt hypotheca, quæ* La*tinè ſuppoſitio dici poteſt, & ab utraque eorum ſermone trahitur,* Catullus *oppoſitionem dicit: Furi uillula noſtra non ad Auſtri flatus oppoſita eſt, nec ad Fauonij, uerum ad millia quindecim & ducenta: ſubaudiuntur autem ſeſtertia.* Viceſimo tertio, Ferruminare *dixit eſſe conſolidare, & conglutinare, non ſolum per eandem materiam, ut* Iurecõſulti *tradiderunt, ſed etiam per aliam, idq; plurimis* Plinij *exemplis probat, qui ferruminari ſurculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio propriè ſit ferri ipſius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc uerbo uti* Plinium, *& ideo* Iureconſulti *ſententiæ nihil aduerſari.* Viceſimoquarto, *Pomponiũ, inquit, atq;* Vlpianum *corrumpere linguam Latinam, qui quot menſibus, uel quot diebus ſcripſerint, pro ſingulis menſibus, ſingulis diebus: cui ego dixero: tale conuitium* Plauto *quoq;,* M. *Catoni, & deniq; doctiſſimo omniũ* Varroni *cõmune eſſe.* Plaut. *in* Stich. *Meminiſtis quot Calendis petere demẽſum cibum,* Cato *de re ruſt. Capita oleagina quot menſibus fodere oportet.* Varro: *Sacra quot menſibus feruntur in arcem; quod ante nos & alij notarunt.* Viceſimoquinto, Turbam *nõ multitudinis hominum perturbationem, ut* Labeo *ſcripſit, ſed ſimplicem perturbationem*

tionem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cōuiuium, ſunt nouem conuicium. ſed mihi hæc controuerſia non admodum ei abſimilis uidetur, quam Macrobius tradidit, prius'ne ouũ fuerit, an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt multitudinis, atque inde factam poſtea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, ſed nec quos adducis autores ſententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorũ dicere, nec etiam Græcus ſermo τύρβη in quo eadem poteſt eſſe hæſitatio, & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt Iureconſulti ſententia. Verba edicti ſunt, Cuius dolo malo in turba damnum quod factum eſſe dicetur, ea non poſſunt commodè de perturbatione intelligi, quæ ſemper eum afficit, cui damnum infertur: neceſſario igitur de multitudine accipiendum. Viceſimo ſexto Iulianum improbat, qui exautorationem à principe ſimpliciter factam, ignominiæ notam inurere ſcripſit: contrà Valla, cum exautorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Liuij teſtimonio uarijs locis probatur. Reſpondeo, in ueteri Republica hæc ſententia poſſet procedere, quo tempore ex ſolo commeatu, uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Auguſto, ſucceſſoribusq; militia, à qua non niſi poſt uiginti ſtipendia mittebantur, tributa quoque illis ſunt militaria inſignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non niſi turpi miſsione dimiſsis detrahuntur. Viceſimo

l. prætor. ſupra. de inc. rui. nau.

l. ſſ. de infamibus.

ſeptimo Depactum *ſimpliciter pactum ſignificare ait, ex autoritate* Terentij Phorm. *Depaciſci mortem cupio: cū tamen* Vlpianus *in edicto de calumniatoribus depactus dicat, eſt turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba* Te-
Lib. de calū. *rentij, ex* Vlpiani *declaratione poſſe intelligi, & etiam* Cicer. *ad* Heren. *lib.* 11. *Depactus cū hoſtibus, ut arma re linqueret. Sed & idem autor in* Verrem *actione* v. *Sciatote biduum cibo, tectoq; prohibitum, biduum in foro cuſtodijs detentū, neque antè dimiſſum, quàm ad cōditiones eius depactus eſt. His accedit, quòd huiuſmodi præpoſitio quandoq; in malā partē accipitur, ut deſperatus, demens, dedecet, deformis, degener.* Viceſimo octauo, Lapillum *ſi magnus eſt gemmā eſſe aſſerit, quo nomine & margaritam dici poſſe arbitratur, aduerſus* Sabini, Vlpianiq; *ſentētiam, gemmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimātium, ut ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: non translucentes uero lapillos, ut obſidianos, & ueientanos: at margaritas nec lapillos nec gemmas eſſe, ſed conchas, ſeu uniones: uerū ut in ſententiā* Iureconſultorum *ego tranſeam, illud me in primis mouet, quod etymus pro illis eſt: uidetur enim gemma dicta, quaſi gemina, propter trāſlucētē naturam, deinde uidemus à ſimilitudine in uitibus gēmas dici, ut* Fab. *autor eſt, & in* Catone maiore M. Cicero. *Unde oſtenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ ſint: idem & Plinij autoritate conſtat, in anulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profecto maioribus non conuenit: ad hæc quæ rationes à* Valla *adducūtur, ſanequàm frigidæ ſunt:* Lapillus, *inquit, generale nomen eſt: bene ſanè, ſed cum trāſlucet, peculiario*
ri no-

ri nominne gemma dicitur. Rurſus, *Gemmas, inquit, acce pimus multorum cubitorum inueniri. Accepit forte à Lu ciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refer tur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex dua bus gemmis.* Subijcit, *Quid ſi non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ: atqui ſatis eſt ſi natura ſui pel luceant, poßintq́; manu artificis in hunc uſum poliri.* Addit, *hac ratione etiam marmor Parium gemma eſſet, quia translucidæ eſt naturæ: quaſi Iureconſultus omnia translucentia definiat gemmam eſſe, & hunc honorem etiam ſpeculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur.* Poſtremò, inquit, *reperiuntur, qui partim pel luceant, partim non pelluceant.* Reſpondeo, *de his nihil à Iureconſulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas po tentior in his obſeruaretur.* Addit *ſecum ſentire Q. Cur tium, itemq́;* Horatium, *quorum alter,* Lapilli, *inquit, ex auribus pendebat, candore, & magnitudine inſignes: alter,* Niueos, *inquit, uiridesq́; lapillos.* Ipſe *quid horum uerba ſententiæ noſtræ obſtent noc uideo, puto nec ipſe* Valla *ſatis norat, cum abſque ſcrupulo ex* Iureconſulto*rum diſtinctione poßint intelligi: illud non diffiteor, dif ferentiam hanc inter gemmam, & lapillum non ſemper ab autoribus obſeruari, ut cum Catullus dixit,* Aut pellu*cidule delitijs lapidis: aut* Plinius *cum generaliter ſub ca pite de gemmis omnes lapillos deſcripſit, ſed* Iurecon*ſultus de proprietate loquitur, non de abuſu, & tranſ latione.* Viceſimonono, Venulei *definitionem confutat, qui ueteratorem ex* Celſi *ſententia non ſpatio ſeruien di, ſed ex genere, & cauſa eſſe exiſtimandum ait, magisq́;* l. ff. de ædil. edic.

approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mancipia appellat, quæ difficile ſit reformare.
l. præcipiũt. eo. tit. *Quibus uerbis apparet, ſpatio ſeruiēdi definiri ueteratorem, erigitq́; hoc loco in iurecōſultos cornua, tanquã contraria inuicē ſcripſerint, quē & alij recentiores ſequuti, pro antinomia nominatim hunc locū citant. Sed profecto æquius fuiſſet, & etiã magis nomini ſuo conſuluiſſent hi Grãmatici, ſi intra profeſsionis ſuæ cancellos cōſtitiſſent, quandoquidē uulgò dicitur, quam quiſq; nouit artem, in hac ſe exerceat: nō enim ſutores ſupra crepidam iudicaſſent, nec ceu teſtudines porrecto extra teſtam capita, periculis ſe obnoxios feciſſent. Igitur diſtinguendi tres ſunt caſus, aut loquimur in uenditore ſeu mangone, qui mãcipium diſtrahit, & ex edicto ædiliū nō poteſt ueteratorē pro nouitio uendere, tumq́; nouitius ſecundum Vlpiani ſententiã ex tyrocinio ſeruitutis accipitur, ueterator qui diu ſeruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipſo patrefamiliãs de ſeruis ſuis nouitijs, ueteratoribusq́; diſponente: & quia hoc omne ab eius ſententia dependet, pro nouitio habuiſſe uidetur, quem nulli miniſterio præpoſuit: rurſus pro ueteratore duxiſſe, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui*
l. ff. §. quoties. de publica. *præpoſuit, in quod ueteratores deſcribi ſolēt. Meritò igitur Celſum ſequemur, ut ex genere et cauſa cōſtituamus quē dominus ꝑ ueteratore habuit: aut de cauſa uectigalis agitur, & cum Reſpublica hac in re uoluntatem emptoris ſeu patrisfamilias non ſequatur, ſimpliciter Veterator accipietur, qui anno ſeruiuit. Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc caſu Mar*

ſu Martiani ſententia eſt probãda. Ex his igitur conſtat, non inuicem pugnantia ſcripſiſſe Iureconſultos, ſed diuerſa diuerſis caſibus tradidiſſe. Poſtremò fuere ex Grammaticis, qui Ireconſultos noſtros manifeſti furti arguerent, quòd bonam partem legis ſecundæ de origine iuris, itemq́; pleraq; de officio præfecti prætorio, proconſulis præſidis, à Feneſtella ſurripuerint, eius nuſquàm facta mētione. Sed hi uelim mihi eius rei fidē faciant, à Feneſtella Iureconſultum accepiſſe, qui enim titulo Feneſtellæ liber circūfertur, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quandā farraginē cōpoſitus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine, impreſſoribusq́; lucroſior fieret, Idq́; ego à Iano Parrhaſio non ſemel accepi, qui ſuam quoq; hac in re operam illi adhibuiſſe ſe teſtabatur: ſtyluſq́; ipſe planè indicat, unius autoris opus illud nō eſſe. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei ſententiam, ut qui minime litigator, aut φιλαίτιος ſim, ſcribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum inſolentia, ut in ſuis commentarijs ubiq; errorem aliquem Iureconſultis noſtris impingerent, nimirum quod ipſi nō perceperant, errori ſtatim adſcribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipſorum primipilus Valla tenebris offuſus eſt, modeſtiores eos, & alieno exēplo cautiores fore: ſed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iurecōſultos quędam reperiri, quæ delicatum lectorem poſſint aliquantiſper remorari: ſed ſi qua uitium ſonant, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum. nam & Caij intereſſe, cuius ſupra meminimus, in antiquis codicibus nō

 reperitur,

reperitur, in quibus ſimpliciter uenditorem teneri ſcriptum eſt, apparetq́; à gloſſematico aliquo margini adſcriptum, deinde ſcriptorum imperitia in ipſo contextu relatum. Unde & Vlpianum ſcripſiſſe. Si quis graui ualetudine affectus: arbitror, non in graui: tametſi ſint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quaſi ualde grauem, ſicut, incana menta Vergilius dixit, & indifficilem caſum Scæuola[a], in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus ſcriptum eſt, ille caſus in difficili eſt, quam lectionem caſtigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri reſcripto[b], quo uulgo legitur, eos qui teſtamento quid alienari uetant, nullius momenti ſcripturam eſſe: correctiora exemplaria eorum ſcriptum habent. Sicut & in Pauli reſponſo[c], dum dicitur, econtra ſi inter uirum, & uxorem facta ſit donatio, ſimpliciter contra ſcribendum eſt. Ad inſtar uero, quod Iureconſulti quandoq; ſcripſerint, non inſtar tantũ, exemplo ueterum nõ caret, ſuntq́; huiuſmodi controuerſiæ non tam doctrinæ, quàm iudicij: ſicut cum exequi paſsiua ſignificatione Vlpianus dixit[d], quærebatur an iudicis ſentẽtia exequi poßit: uel idoneior Modeſtinus: ſic &, quod in meo fundo naſciturum eſt, dixit Pomponius[e]: ſic & præſtauimus uerbo pro præſtitimus, uti Tribonianus nõ eribuit: erũt & qbus omnino nõ placebit deuirginare ancillã dixiſſe Paulũ[f]: & à Modeſtino ſcriptũ, decreto Adriani plectẽdos, qui menſuras & pondera falſaſſent[g]. Iidẽ & ſordidũ uerbũ exiſtimabunt certiorare, pro eo quod eſt certiorẽ facere, quo paßim Iureconſulti utuntur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ melioreſcere.

Sed

a l. Gallus. §. fina.

b l. filiusfa. §. diui. de le. j.

c l. ſi inter. de do. inter. vir.

d l. cũ quædã. de iuriſ. om. iudic.

e l. quod in re nũ. de leg. j.

f l. ſi. de offic. præſ.

g l. pen. de fal.

Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellant, cum alio ſenſu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non eſt, apud eos quaſdam dictiones eſſe quæ alijs in autoribus nuſquã eo ſenſu reperiãtur, ut cũ exhibere uerbo plerunque pro eo utuntur quod eſt alere: donare ad proceſſus[h], id eſt ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis eſt comitatu, id enim ſignificat proceſſus: unde & alibi dicitur,[i] cum proceßiſſet imperator ſalutatus eſt & c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent[k], & ad exercitum dẽferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & à Græcis πσοπώλαι dicũtur: eſt & apud eos Friuſculum[l], pro digreſſu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nuſquam alibi à me lecta, ut fortè friguſculum dicendum ſit, cum maritalis amoris ardor aliquantiſper refrigeſcit. Friuola[m] pro ſuppellectili inquilini, tametſi & hac uoce uſus uideri poſſit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon[n]. Lanipendia mulier pro lanifice, ſeu quæ lanificibus ipſis penſa diuidit. Latrunculator pro iudice rerũ capitaliũ, ſeu, quod magis arbitror, præfecto apparitorũ, & militum, qui latrones conquirũt. Notoria pro denũciationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebãt. Pannicularia ratio, quæ ad eas ueſtes uiliores pertinet, quas rei & damnati rerum capitalium habent, cum ad ſupplicium ducuntur. Perfunctoriè eſt leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo quod eſt utcunq; explicare. Peſſundat, pedibus percutit, nouè dixit Paulus cum in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit

uitioſum

h l. nã imp. de don. int. vir.

i l. j. C. de ſen. paſſ.

k l. ob negociũ. de cõp.

l l. cum hic ſtatus. de don. inter.

m l. ſolutũ. de. pig. act.

n l. ſed ſi vir. de don. int.

uitioſum, itē mulas quæ peſſundant. Spectabiles quoque & ſpecioſæ perſonæ gradu quodam dignitatis inſignes, in iure plerunquæ dicuntur, cum hoc ſenſu hæ uoces apud Ciceronem et antiquiores nullæ ſint. Reliquare *quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integre non ſoluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ cum appellant*[o], *qui ſibi ipſi alimenta ſuppeditare nequeat, ſed de alienis laboribus pendet: unde et Sequior ſexus, ni fallor, Apuleio, id eſt mulìebris. Solarium*[p] *pro uectigali quod publico præſtatur, ob ſoli publici occupationem, ſed idem quoque in priuatis uidetur. Vlpianus*[q], *ſi quis in lapicidinis cædere uoluerit, non aliter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolarium domino præſtet: quamuis Accurſius nunc ſalarium, nunc ſolatium legat. Schemata cogitationum in antiquis codicibus dixit Paulus, emēdatius, ut arbitror, quàm ſtemmata Iuuenalis. Imagines enim in gētilitijs armarijs uſui erant, at coronæ non erant: cum enim ſtemma uox Græca eſſet, mirum ſit apud Græcos pro gradu cogitationum uel imaginibus nunquā reperiri. Venerarij ſunt, qui aliquem ueneno ſuſtulerunt, eiusq; criminis ſunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utique & ipſæ raræ, ſed tamen ab alijs quoque autoribus uſurpatæ, quas ſimul referre operæ pretium duxi, aduerſione locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditorium, baſilica, belliſſime breuiarij rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cœnacularium, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capſarius, captioſus, captatorius, caſtratus, catellus, chaſma, commētarienſis, coactor* colle

o l.cum h·. de tranſ.

p l.ij. ne quid i loco.pub.

q l.vend. com præd.

collectarius,collonarium,conturbare, chorus pro cōgregatione,decidere,decretalis poſſeßio,damnas eſto, decoctor,dominica pecunia, delicatus, debitor, depoſitarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium,donatarium,mandatarium, legatarium,& ſimilia. Dilapidat bona,*dimiſit creditores,id eſt ſoluit, diarium, dietarij,diffiſſus dies,deſultor,emāſor,equitium, errores ſerui,exterris,exiguiores res, fœnebris pecunia,fœnerauit,id eſt accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id eſt fideicommiſſaria,functiones pro tributis,genuina pietas*[r], *quanuis uulgati codices habeant gemina.* Hamæ *pro inſtrumento ad arcendū ignem.*Debet,*inquit lex*[s], *præfectus uigilum noctu coërrare cum hamis.* Sic Iuuenalis: *Diſpoſitis prædiues hamis.*Meminit et *Cæcilius Plinius.* Imaginaria *uenditio, incontinenti informatur actio, in pendenti,iurisdictio reſtituenda,impoßibilis, imperſonalis,inſolidum,id eſt pro parte* [t], *in ſumma,id eſt breuiter intantum,inuentarium,largitur annus, largiuntur tēpora,licentia,lucratiuus titulus,manuaria mola,medianum cœnaculum,mißilia,magis eſt,nudus ſermo, nudum pactum,nugatoriæ res, in necem, id eſt in damnum, optiones,obrepere iudici,officiales*[u],*opiſtographum,orcinus libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colonus,pedanei iudices,peregrini pro deportatis, periculum quandoque pro ſpe nautici fœnoris, quandoq; aliter, ut in* Rubrica *codicis de ſententijs ſine periculo recitandis.Sic enim habet & codex* Theudòſianus, *ut appareat de periculo ſeu experimento memoriæ accipiendum,perpetuarius emphytheuta,* Pagani *pro quibuſcunq; nō militan*

r l.iij.de lide. ho.exh.
ſ l.ij.de offic. præfe. vig.
t l.ad ea.de reg.iur.
u l.præſides.ſi cer.pet.

litantibus, plaga pro parte fundi, polia pro grege equorum, præbenda locare, præiudicium, prætorium pro domo in uilla, promercalis res, perſona, potitus hoſtium, id eſt captus ab hoſtibus, exemplo Plauti in Captiuis, licet in titulo de captiuis, à quibuſdam male ſit immutatum: pulſare, id eſt agere, uel conuenire: quæſtuarius, quo de agitur per inuerſionem, reatus, receptitia dos regimenta Reipublicæ, repertorum, repetita die, repedare, reſtaurari, religioſiſſimus princeps, in ſacris patris, ſynedria nauis, ſtrata terrena, ſtrena, ſuſpendioſi, ſuus hæres, de cuius uocis ſignificatione interrogatus à Socyno Angelus Politianus obmutuit, cum tamen gloriatus eſſet in gloſſematis iuris ciuilis ſe uel Accurſium ſuperare poſſe. Simplaria uenditio, Topiarius ſeruus, Temporaneus tutor, teſtamentarius pro tabellione, qui teſtamentum ſcripſerit: teſtimoniũ pro ipſius teſtis aſſeueratione in ſcripturam redacta: uelamentum operæ, uenalitium ſeruorum, uenter pro infante necdum nato, uentrem facere paries, cum in uicini ædes porrigitur, ueſtiariũ, uiaticũ, uinarij, qui & uinoſi, uinacia, uoluntariũ: uoluptariũ, uſia Græca uox pro ſubſtãtia, uſurpare, id eſt, uſu capere, utenſilia.

FINIS.

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, COMMENTARIA.

QVAE PRAEFIGENDA ERANT *aliquot Commentarijs legum Summaria, ea ſunt in Indice numeris aptè diſtincta.*

1 C*V M inuenta ſint† uerba ut dicentis intentionem exprimant, merito eius uolũtas in primis ſpectãda eſt. Cognoſcitur autem ex eo quod uerba*
2 *ipſa indicãt.*† *Ea quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, ex uſu, ex abuſione, & per interpretationem. Prima ſpecies ita intelligitur, ut in quacũq; materia, etiã pœnali, uerba eatenus capiãtur, quatenus proprietas ſermonis ferre poteſt*[a]*, niſi nõ ita uoluiſſe autorẽ præſumamus: tũc enim*
3 *ex cõiectura reſtringũtur.*† *Ea uarijs ex cauſis aſſumitur.* Ex re. *Quid enim ſi de re tã modica, uel leui agatur ut operepretiũ nõ ſit diſpoſitionẽ legis generaliter in ea ſeruari?* Ex *perſona, ut cũ lex imponit certã pœnã delicto, & iniquũ eſſet ſi ampliſſimi gradus homines ea coercerẽtur*[b]*. Nã ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellẽtia, multa cõſtituta ſunt, quibus à generalibus regulis receſſũ eſt,* Ex *negotij qualitate, ut ſi neceſſitas ſuadeat, uel periculũ ſit in mora, uel abſurdũ ali*

a L. ea lege. ſupra de teſt.

b Rom. rep. ſ. de viro.

qd ſequatur,res'ue ad cũ caſũ deueniat,quẽ maxime au
tor abominetur,& ſi qua ſimilia. In hac parte etiã cõti
4 nẽtur,quæ figurate dicũtur. † quoniã ſiguræ ad ornatũ
orationis pertinẽt,et ꝓprietati cohærẽt, poſſentq; ferè
oĩm tã quæ à Grãmaticis,quã quæ ab oratoribus tradũ-
tur exẽpla,apud Iurecõſultos reperiri.Sed ſatis ſit,pau
5 ca admonẽdi cauſa in mediũ attuliſſe.Et in primis latiſ
ſima ea eſt ſpecies,quæ per trãſlationẽ fit:ut domus pro
familia,ciuitas pro ciuibus,uẽter ꝓ eo qui adhuc in ute
ro eſt,ponitur.Parricida nõ qui patrẽ ſolũ occiderit,ſed
& qui cæteros cõiunctos,quorũ lex Põpeia meminit,in
telligitur.Cuſtodia ꝓ ipſis cuſtoditis,ſeu carcere inclu
ſis accipitur.Sic cũ lex noxiũ in ære puniri mãdat,in bo
nis patrimonio'ue exercendã ultionẽ interpretamur.Sic
c l.j.§.j.ſupra de ſer.fug. & ſi is qui apud ſe fugitiuũ receperit plecti mãdetur[c],
nõ de eo qui iuxta ſe tenuerit ſimpliciter accipimus,ſed
qui refugiũ præſtiterit in domo ſua uel aliena,idq; oc-
cultãdi cauſa.Ad hanc cognitionẽ etiã pertinẽt alia fi-
6 gurarũ genera,ut † quod affectionẽ uocamus:ueluti cũ
in lege quoq; adulter,fur,aleator dicitur,qui hæc crimi-
na affectat,quãuis nõ perfecerit.Et fugitiuus qui cõſiliũ
d l. fugitiuus. infra eod. fugiẽdi habuit[d],licet adhuc fugã nõ arripuerit.Huic nõ
7 abſimilis eſt † anticipatio ſeu ꝓlepſis,cũ id nomẽ qđ po
ſterius res ſumpſit,ante tẽpus deſcribitur.Qua rõne li-
tem quoq; appellamus antequã cõteſtetur,tametſi ꝓprie
e l. malum.§. ij.infra eo. poſt iudiciũ acceptũ,hoc nomẽ habeat, Sic & pecuniã[e]
mutuã dicimus,quæ adhuc mutuo data nõ eſt,ſed ea de-
8 ſtinatiõe habetur ut mutuetur.Huic † figuræ ea eloquu
tio cõtraria eſt,qua rẽ ea appellatiõe ſignamꝰ,quã olim
habuit

habuit, licet in preſentia nõ habeat: ut cum Proculus in
ſulã appellauit eũ agrũ qui olim inſula fuit, licet hodie
propter aluionẽ deſierit. Sic & inſtrumẽtis[f], & Titio [f] l. eis. ſupra de cer. pet.
mortuo aliquis ſe filiũ Titij appellat ſuntq; plurima id
9 genus ſimilia. Adſcribi † chematis quoq; põt, cũ uerbum
actus ſignificatiuũ de potẽtia intelligimꝰ: ut in lege XII.
tab. ſi aqua pluuia nocet, id eſt nocere poterit. Et apud
Labeonem[g], ſi rationes tractaſſe uidebitur, id eſt uideri [g] l. labeo. de ſtatulib.
10 poterit. Eſt & † frequens in iure ſubauditio, ut cũ dici-
mus, Iuriſdictio eſt [h] iudicis dãdi licẽtia. ꝓ in licẽtia. Sic [h] l. imperium. ſupra de iuriſ. om. iud.
et quandoq; traxatiuã dictionẽ ſubaudimus, quandoq;
ecõuerſo augmẽtatiuã: maxime quãdoq; dictionẽ reijci-
mus, ut cũ duplex negatio prouincia ponitur, qui duode
cimus eſt ſolœciſmi modus. Quãdoq; unam coniunctio-
11 nẽ pro alia addimus. Sed † in his omnibus id generaliter
traditum ſit, ut quoties figura uel ornatus, uel neceßita
tis, uel emphaſeos cauſa apponitur, ſemper de ea cenſea
mus, quod & de proprietate iudicandum eſt: alioquin
ad abuſum potius uel interpretationẽ pertineat, de qui-
bus inferius dicetur. Sicq; explicitus ſit primꝰ tractatus.
12 SEQVENS articulus † de communi loquendi uſu erit:
is enim etiam proprietate potentior eſt[i]. Tametſi quod [i] l. anniculus. l. in vſu infra eod.
ex prudentum conſuetudine obtinuit, non dubitem
propter eorum autoritatem proprie dici. Alioquin Ty-
rannus improprie de malo principe diceretur cum olim
ſui natura qualemcunq; ſignificaret, quod & de Reli-
gioſo et Deuoto dicendum eſſet, cum olim hæ uoces in
malã partẽ ſolũ acciperentur, ad hodie ſolum in bonã.
Is uſus uarie accipitur. In teſtamentis patrisfamil. con-

ſuetudo ſpectanda: in contractibus, ipſorum contrahentium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præſumiturq́; ſe*cundum eum uſum qui communiter in ciuitate obſeruetur quemlibet agere, niſi de contraria obſeruatione probatum ſit, uel ille uſus nuper & citra decennium inualuerit: nec enim ueriſimile eſt, tam cito omnes in eius ob-*

13 *ſeruantiam conſenſiſſe.*†Per *abuſum uerba regulariter non accipiuntur, niſi aliter actus uel periret*[k], *uel eluſorius redderetur.* Idem & *ſi eadem ratio nos inducat, ut quod ex proprio ſenſu dictum, ad improprium trahamus: nam ex præſumpta mente diſponentis huiuſmodi interpretatio etiã in ſtatutis et correctorijs diſpoſitionibus admittetur.* Hocq́; *cauſu nihil nos deterrebit, quominus perſonam de uniuerſitate dicamus, teſtamentum de codicillis, curatorem pro tutore*[l]. Idem & *tunc dicendum erit, cũ aliter uerbis legis captarentur fraus'ue illi fieret.* Q*uapropter ſi lege municipali triticum extra territorium abſportare nemini liceat*[m], *nec farinam de-*

14 *ferri conceſſũ erit.*†Ex *interpretatione quæ admittuntur, ſi extra uim uerborum ueniant, ſoliq́; menti innitantur, nec in cõtractibus, nec in teſtamẽtis obſeruantur*[n]. Q*uoniam in eis licet primum locũ mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis ſaltem improprijs exprimi.* Non *ita eſt in legibus, quoniam uel ſola mens legis obligat*[o]. Q*uapropter in eis argumentum de ſimilibus ad ſimilia paſſim ſeruatur, & ſi eadem ratio ſubſit, una lex ad aliam trahitur, niſi correctiones'uel pœnalia odioſa'ue aliqua inducerentur.* Q*uæ non ita generaliter in cõtractibus & teſtamentis locum habent, ſi uerba aliquo*

k l. cum filio. ſupra ge le. iij.

l Alex. l. iij. ſupra de le. j.

m c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in. 6.

n l. quidã cũ filiũ. ſupra de hæredib. inſtit.

o c. certũ. de regul. iuris. in. 6.

aliquo modo non patiantur, niſi uel natura rei, uel conſuetudo adiuuet. Idem *ſi aliqua alia ratione ſuadeatur. Et ad hanc ſpeciem pertinent plura argumentorũ genera, ut quod à cõtrario ſenſu dicitur, et quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod cõmune eſt dicatur meũ, ut uerbum maioris ſummæ ſignificatiuum minorum contineat, ut quod per me non poſſum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in ſequẽs repetita uideãtur, ut in ſimplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorũ exẽpla in* Topicis Cicere *refert.*

De verborum & rerũ [a]

15 RERVM. † *Verba ſignificant, res ſignificantur. Tametſi & res quandoq; etiã ſignificẽt, ut hieroglyphica apud* Horum *et* Chæremonem, *cuius argumenti & nos carmine libellum compoſuimus, cui titulus eſt*
16 † *Emblemata. Sed et ex certis ſignis præſũptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatũ pertinent: capitur hic ergo ſignificatio & in actionis et in paßionis ſenſu, ſicut & teſtamenti factio* p. *Potſt & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem aſſumere*
17 *qui ut* Fortunatianus *tradit, hanc† differentiã inter uerbum, dictionem, et rem, conſtituunt, ut uerbum ſit quod ex ſe & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum eſt, dictio uerbi ipſius ſenſum habet. qui in proferentis animo cum latuiſſet, per uerbi expreßionem exijt, ſic uerbum cum ſenſu dictio eſt, res eſt quæ exprimitur & ex*
18 *uerbo dictioneq; declaratur: ut ſi interrogem, † uerbũ ſi quis, quid comprehendit? ſi quis, quatenus nudam pro-*

p l. filius fami. ſupra de teſtamen.

nuntiationem propter ſe reſpicit, uerbum eſt, quatenus ſenſum habet quem ego ante animo concepi, dictio eſt, maſculi uero & fœminæ ex eo uerbo ſignificatæ, res ſunt. Quam rem ſic Vergil. explicuit.

Litera rem geſtam loquitur, res ipſa medullam
Verbi, quam uiuax
mẽs uidet, intus habet.

ſignificatione [b].

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri ſimpliciterq; ſcriptam rubricam, De uerborum ſignificatione.

19 b ¶ SIGNIFICITIONE. † *Sumitur hæc ſignificatio uarijs modijs, nunc habito reſpectu ad ipſum proferentem, ut ſi uir imperitus ſit, craſſa Minerua accipiantur uerba, nunc conſiderata eius perſona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & ſecundum naturam eius rei de qua ſermo habetur, uel quæ in contractum deducitur, accipiturq; huiuſmodi declaratio etiam ſi præciſa indefinita generalia uerba ſint. Quoniam nihil impedit quin ad habilem ueriſimilemq; caſum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui conſuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clauſulis mentem coniectabit, quandoq; & diſtantiũ rationem ducet, interpretabimurq; ut cũ effectu prolata ſint, ut ſecundum debitum ordinẽ, ut actus potius ſuſtineatur quàm pereat, ut ſuperuacua ſint, ſed aliquid operentur, ut in potiorem ſenſum diſponant, ut ad ampliationem inducta non diminuant, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceãt, ut naturalẽ ſenſum potius quàm ciuilem*

tiuilem admittant, ut ſimpliciter prolata, prima uice oſficio ſuo fungãtur, ut ad id quod principaliter geſtũ eſt potius referãtur, quàm ad acceſſoria uel demõſtratiua, ut captioſa nõ proſint, ut clara nõ offuſcẽtur, ut ſuperflua non noceant, ut mitiora uelint, odioſa abhorreãt, poßibilia inducant, ut ad maiora expreßis nõ trahantur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX 1.

VErbũ hoc, Si quis, tã maſculos[a] quàm fœmias complectitur.

1 VERBVM.† *quia articulus hic rẽfertur ad hominẽ, quæ dictio eſt cõmunis, merito etiã ex ſermonis ꝓ*
2 *prietate fœminas cõprehẽdit, alioquin maſculina† appellatiua, ut filius, cubicularius, æquus, adoptiuus nõ ꝓprie eas cõprehenderẽt, ſed per extenſionẽ, eãq; cõmuni uſu approbatã, ut* Bald. *ſcripſit*[a], *uel ut Ancharano uiſum eſt, per expoſitionẽ ex legis mẽte deductã*[b]. *Quod uero cõformis nominis nõ eſt, ut frater, nõ niſi eſt interpretatione ad ſororẽ traheretur*[c], *qua ratione nec auũculi appellatio ad materterã, ſicut nec patris ad matrẽ pertinebit*[d], *idq; uſus ꝓbat, licet alij cõtra*[e], *prætterquã cum in numero plurali quis de fratribus dixerit, nam et ſoror eorum hac appellatione ueniet*[f].
3 a ¶ MASCVLOS.† *Vnde ſi expreſſa mẽtio facta eſt de*
4 *maſculis, fœminæ excludentur. Idẽ ſi de uiro.† Nã & id nomen nullo modo poteſt ad fœminas pertinere.*
5 b ¶ FOEMINAS COMPLECTITVR.† *Niſi aliter ſenſiſſe autorem appareat*[g], *uel ex coniecturis, uel cum*

a Bal. c. ad audientiã. de reſcrip.
b Anch. cõſil. 112.
c Capra cõſil. 62.
d Corn. cõſil. 271. in. iiij.
e Dec. l. fœminę. iſra. ti. i.
f Paulus in. l. tres fratres. de pact.
g l. Lucius. §. quæ ſitũ. ſupra de le. ij.

cum ſeparatim de utroq; ſexu actum [h]*, uel quia diſpoſitio non bene fœminis cõueniat. Quid enim ſi teſtator filios tutores, uel etiam exequutores conſtituat? Si lex propinquorum conſilium requirat? Certe hæc fœminis non cõueniunt. Quid ſi filijs feudum acquiratur? ab his enim fœmine excludũtur. Quid ſi hæreditatem relinquat, à qua fœmine ex lege municipali exiſtẽtibus maſculis reijciantur* [i]*? Quid ſi ei qui primus naſcetur caſtrum dono promiſſum ſit?*
6 *non enim conſueuere hæc donari fœminis* [k]*. † Idẽ & ſi lex perquã dura ſimulq; pœnalis ſit* [l]*, uel teſtatoris diſpoſitio odioſa eſt, ut cum filium ſuum exhæredat* [m]*.*
7 *† Idem & in cõtractibus, ut ſi pater ſibi & filijs aliquid acquirat, ſibi enim imputet qui legẽ apertius non dixit. Et id cõmuni conſenſu traditum eſt, quod mihi nũquam placuit. Satis enim manifeſte loquitur, qui iuris regulã ſequutus eſt: quæ in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in cõtractibus ſeruanda eſt? Quapropter, & in lege municipali ſeruabitur: niſi correctoria ſit, uel odioſa: uel niſi cautum ſit, ut in ea ad literã uerba accipiãtur, quod Bal. & Corneus exiſtimãt* [n]*. Sane et cũ pater filijs tãquã hæredibus ſtipulatus ſit, tũc dubio procul etiã fœminæ admittẽtur, nec cõmunis ſententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hic dixerũt.*

PAVL. LIBRO I. AD EDICTVM

LEX II.

VRbis [a] appellatio mu

1 *VRBIS. † Idẽ in ciuitate, caſtro, uilla, oppido.* [2] *Nam hæ dictiones id propriè ſignificãt, quod am*

bitus

h l. ſi ita. de lib. r. & poſt.

i Iaſ. l. ſi quis id quod. ſupra de iuriſ. om. iud.

k Guid. Papæ quæſt. 506.

l l. qſquis. C. ad. l. iul. ma.

m l. j. §. qirare. ſupra de vẽtre in poſſe. mitten.

n Bald. 460. in. §. Corn. 14. in. 2.

a c. ſi ciuitas. de ſentẽ. ex in. 6.

bitu murorum continetur. Quod tamen nõ admittitur, ubi aliam mentem proferẽtis conijceremus, ut ſi diſpoſitio eluſoria redderetur. Sed & in beneficijs principũ tam auguſta interpretatio minime eſſet admittenda.[b] *Quin etiam ſi quis caſtrum uẽdat, de omni iuriſdictione actum intelligetur,*

ris Romæ [b] autem, continentibus ædificijs fini-

quatenus in eius agro exerceri cõſueuit[c]. *Sed*

2 *& † ciuitas quãdoq; nõ pro loco, ſed pro ciuibus accipitur: ut cùm quis ciuitati*

3 *uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam † eos cõprendi qui ex uicis oppidis'ue eius urbis ſint, Bartolus credidit*[d]. *Alexander diſſentit ſi de ciuibus dictum ſit, quoniam Vicani non proprie ciues*[e] *ſint. Id ego non probo, cũ latiorem plerunq; habeat ſignificationem quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate*[f]. *Vnde in Hiſpania, Gallia, cæteriſq; prouincijs erãt pleraq; oppida, quorũ incolæ ciues Romani dicebantur, ut eſt apud Liuium, Pliniumq́;, & Strabonem, qui tamen ipſi in italiam nunquam uenerãt, nec idcirco urbs ſua Romana dicebatur. Quapropter communẽ ſententiam ſequor*[g], *ut nihil in*

4 *terſit, ſiue de ciuitate, ſiue de ciuibus agatur. Et † in priuilegijs ſimiliſq; argumẽti actibus, incolæ tantum ciuitatis ſuburbiorumq́; continebuntur. Alioquin etiã Vicani admittentur, niſi forte uel uſus loquẽdi, uel qualitas negocij aliud incident.*

5 b ¶ ROMAE. *Quid ſi † dictũ ſit urbis Romanæ? et aiunt idem ac ſi Romæ, quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis cauſa facta. In*

A 5 quo

b l. ſ. ſ. cũ urbem. ſupra de off. præf. urb.

c l. ſi quando. C. de bo. uacantibus. libro X.

d l. qui ex uico. ſupra ad municip.

e ſ. quicquid. in auth. qui b9 mo. nat. effi. ſui.

f l. j. ſ procu. C de lati. liberta. tol.

g Ale. in rub. ſol. mat.

epigrammata de uulgaribus horis loquens, prima diei parte ſolitos Romanos ſerijs rebus uacare oſtendit, reliquum uero palæſtræ, toro, cõuiuijs, iocisq́; tribui, ut merito Iuriſconſultus maiorem partem diei eſſe primarum ſeptem dicat, quo ſerijs incumbebant, non poſtremarũ, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc eſt:

VLPIA. LIBRO II. AD EDICTVM.

LEX III.

IN itinere [a] faciendo vi=

Prima ſalutãtes, atq; altera continet hora,
Exercet raucos tertia cauſidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies laßis, ſeptima finis erit.

Et quæ ſequuntur. Extat etiam Græcè ſimiles argumenti diſtichon.

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ᾽ αὐτὰς
γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι, λέγουσι βροτοῖς.

In ſextam labor uſq; horam, namque inde notantur
Literulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrãmatis ratio eſt quoniã ſeptima hora per Z ſignificatur, ſicut octaua per H. nona per Θ. decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῆθι cõficiunt, quod eſt, ueſci, ut uiuas. Sane Victorinus in Rhetorica Cicerõis, pri
14 *mũ Trimegiſtũ diem in duodecim horas diuiſiſſe tradit, cum ſacrũ Serapidi animal duodecies urinam feciſſe quadã die obſeruaſſet, pari ſemper tẽpore interpoſito: id animal Horus Cynocephalũ eſſe cõmẽtarijs ꝓdidit*

IN ITINERE. *Quid ſi nauigandum eſt: & Bar* [a]. *quinqua*

a in tracta. de inſu. in. 3. colum.

1 † quinquaginta miliaria, minus eſſe iuſta diei nauigatione arbitratus eſt. Ego nihil certum propter uentorũ & mollicici incertitudinem conſtitui poſſe cenſeo, ſed bo-
2 nus uir arbitrabitur. † Hinc Cato, quò pedibus contendi poßit, mari minime eundũ cenſuit, quod etiam Iuriſconſulti probant[b]. b l. ij. §. pe. ſupra ſi quis caut.

ginti[b] milia paſſuum[c] in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda, vt ſi poſt hanc dinumerationẽ, min9 quàm xx. milia ſup

3 b ¶ VIGINTI. † Atqui et hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquendũ[c]: quod uerum eſt cum certa miliaria conſtituta nõ ſunt, alioquin hæc computatio ſeruabitur, ut in eo qui abſens in ius uocatus eſt[d], ut in tutore qui ſe excuſat, & ultra cẽteſimũ lapidem abeſt[e], ut in eo qui ad præſidem tendit bonorũ poſſeßionem ſibi decerni poſtulaturus[f]. Sed et ſi lex non ipſum iter, ſed certam menſuram reſpeciat, intercapedo non per milia paſſuum humi menſa accipitur, ſed ex aëre, ratione Aſtrologis peculiari, idq; pleriſq; uiſum eſt, cum municipes conſtituiſſent, ne qui per quinquaginta miliaria uicinus eſſet, Prætor deſignaretur. Sed hoc Paulus Caſtrenſis, Alexan. & Iaſon nõ admiſerunt[g], cum uſus repugnet, conſtitutioq; ipſa homines reſpiciat, qui ipſi minime per aëra uolitãt, quod et nos probamus: cum enim de paſſuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris menſura?

c l. continuus. §. cũ ita. de verb.
d l. ſ. §. ſi q̃s cau.
e §. qui autẽ. de excu. tu.
f l. ij. §. penul. quis ord.
g in. d. l. j.

4 c ¶ PASSVVM. † Per eam ſcilicet uiam per quam iter fieri conſueuit[h]: ſi uaria eſt conſuetudo, præfertur quæ in planitie, etiam ſi alia breuior reperiretur: quaprop

h l. ſ. §. ſ. de his q deiec.
i Arch. c. ſtatutum. de re ſcd. in. 6.

ANDREAE ALCIATI IVRISC. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, COMMENTARIA.

QVAE PRAEFIGENDA ERANT *aliquot Commentarijs legum Summaria, ea ſunt in Indice numeris aptè diſtincta.*

1 *CVM inuenta ſint† uerba ut dicentis*
intentionem exprimant, merito eius
uolũtas in primis ſpectãda eſt. Co-
gnoſcitur autem ex eo quod uerba
2 *ipſa indicãt.*† Ea *quatuor modis ac-*
cipiuntur: ex proprietate, ex uſu, ex
abuſione, & per interpretationem. Prima *ſpecies ita in-*
telligitur, ut in quacũq; materia, etiã pœnali, uerba ea-
tenus capiãtur, quatenus proprietas ſermonis ferre po-
teſt[a]*, niſi nõ ita uoluiſſe autorẽ præſumamus: tũc enim* a l. ea lege. ſupra de teſt.
3 *ex cõiectura reſtringũtur.*† Ea *uarijs ex cauſis aſſumi-*
tur. Ex *re.* Q*uid enim ſi de re tã modica, uel leui agatur*
ut operepretiũ nõ ſit diſpoſitionẽ legis generaliter in ea
ſeruari? Ex *perſona, ut cũ lex imponit certã pœnã deli-*
cto, & iniquũ eſſet ſi ampliſſimi gradus homines ea co-
ercerẽtur[b]*.* N*ã ex amicitia, affinitate, odio, paupertate,* b Rom. rep. ſ. de viro.
maxima excellẽtia, multa cõſtituta ſunt, quibus à gene-
ralibus regulis receſſũ eſt, Ex *negotij qualitate, ut ſi ne-*
ceſſitas ſuadeat, uel periculũ ſit in mora, uel abſurdũ ali

q̄d ſequatur, res'ue ad eũ caſũ deueniat, quē maxime au tor abominetur, & ſi qua ſimilia. In hac parte etiã cõti
4 nētur, quæ figurate dicũtur, † quoniã figuræ ad ornatũ orationis pertinēt, et ꝓprietati cohærēt, poſſentq́; ferè oīm tã quæ à Grãmaticis, quã quæ ab oratoribus tradũtur exēpla, apud Iurecõſultos reperiri. Sed ſatis ſit, pau
5 ca admonēdi cauſa in mediũ attuliſſe. Et in primis latiſſima ea eſt ſpecies, quæ per trãslationē fit: ut domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uēter ꝓ eo qui adhuc in utero eſt, ponitur. Parricida nõ qui patrē ſolũ occiderit, ſed & qui cæteros cõiunctos, quorũ lex Põpeia meminit, intelligitur. Cuſtodia ꝓ ipſis cuſtoditis, ſeu carcere incluſis accipitur. Sic cũ lex noxiũ in ære puniri mãdat, in bonis patrimonio'ue exercendã ultionē interpretamur. Sic
c l.ſ.§.l.ſupra de ſer.fug. & ſi is qui apud ſe fugitiuũ receperit plecti mãdetur[c], nõ de eo qui iuxta ſe tenuerit ſimpliciter accipimus, ſed qui refugiũ præſtiterit in domo ſua uel aliena, idq́; occultãdi cauſa. Ad hanc cognitionē etiã pertinēt alia fi
6 gurarũ genera, ut † quod affectionē uocamus: ueluti cũ in lege q̃nq; adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quãuis nõ perfecerit. Et fugitiuus qui cõſiliũ
d l. fugitiuus. infra eod. fugiēdi habuit[d], licet adhuc fugã nõ arripuerit. Huic nõ
7 abſimilis eſt † anticipatio ſeu ꝓlepſis, cũ id nomē q̄d' poſterius res ſumpſit, ante tēpus deſcribitur. Qua rõne litem q̃nq; appellamus antequã cõteſtetur, tametſi ꝓprie
e l. malum.§. ij. infra eo. poſt iudiciũ acceptũ, hoc nomē habeat. Sic & pecuniã[e] mutuã dicimus, quæ adhuc mutuo data nõ eſt, ſed ea de
8 ſtinatiõe habetur ut mutuetur. Huic † figuræ ea eloquutio cõtraria eſt, qua rē ea appellatiõe ſignam⁹, quã olim

habuit

habuit, licet in preſentia nō habeat: ut cum Proculus in
ſulā appellauit eū agrū qui olim inſula fuit, licet hodie
propter aluuionē deſierit. Sic & inſtrumētis[f], ēt Titio [f] l. eis. ſupra ſſ cer. pet.
mortuo aliquis ſe filiū Titij appellat ſuntq; plurima id
9 genus ſimilia. Adſcribi† chematis quoq; pōt, cū uerbum
actus ſignificatiuū de potētia intelligim⁹: ut in lege xii.
tab. ſi aqua pluuia nocet, id eſt nocere poterit. Et apud
Labeonem[g], ſi rationes tractaſſe uidebitur, id eſt uideri [g] l. labeo. de ſtatulib.
10 poterit. Eſt & † frequens in iure ſubauditio, ut cū dici-
mus, Iuriſdictio eſt [h] iudicis dādi licētia. ꝓ in licētia. Sic [h] l. imperium. ſupra de iuriſ. om. iud.
et quandoq; traxatiuā dictionē ſubaudimus, quandoq;
ecōuerſo augmētatiuā: maxime quādoq; dictionē reijci-
mus, ut cū duplex negatio prouincia ponitur, qui duode
cimus eſt ſolœciſmi modus. Quādoq; unam coniunctio-
11 nē pro alia addimus. Sed † in his omnibus id generaliter
traditum ſit, ut quoties figura uel ornatus, uel neceſſita
tis, uel emphaſeos cauſa apponitur, ſemper de ea cenſea
mus, quod & de proprietate iudicandum eſt: alioquin
ad abuſum potius uel interpretatiōnē pertineat, de qui-
bus inferius dicetur. Sicq; explicitus ſit prim⁹ tractatus.
12 SEQVENS articulus † de communi loquendi uſu erit:
is enim etiam proprietate potentior eſt[i]. Tametſi quod [i] l. anniculus. l. in vſu infra eod.
ex prudentum conſuetudine obtinuit, non dubitem
propter eorum autoritatem proprie dici. Alioquin Ty-
rannus improprie de malo principe diceretur cum olim
ſui natura qualemcunq; ſignificaret, quod & de Reli-
gioſo et Deuoto dicendum eſſet, cum olim hæ uoces in
malā partē ſolū acciperentur, ad hodie ſolum in bonā.
Is uſus uarie accipitur. In teſtamentis patrisfamil. con-

ſuetudo ſpectanda: in contractibus, ipſorum contrahen
tium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præſumiturq́ȝ *ſe-*
cundum eum uſum qui communiter in ciuitate obſerua
tur quemlibet agere, niſi de contraria obſeruatione pro
batum ſit, uel ille uſus nuper & citra decennium inua-
luerit: nec enim uériſimile eſt, tam cito omnes in eius ob-
13 *ſeruantiam conſenſiſſe.* †Per *abuſum uerba regulariter*
non accipiuntur, niſi aliter actus uel periret[k]*, uel eluſo*
rius redderetur. Idem *& ſi eadem ratio nos inducat, ut*
quod ex proprio ſenſu dictum, ad improprium traha-
mus: nam ex præſumpta mente diſponentis huiuſmodi
interpretatio etiã in ſtatutis et correctorijs diſpoſitioni
bus admittetur. Hocq́ȝ *cauſu nihil nos deterrebit, quomi*
nus perſonam de uniuerſitate dicamus, teſtamentum de
codicillis, curatorem pro tutore[l]*.* Idem *& tunc dicen-*
dum erit, cũ aliter uerbis legis captarentur fraus'ue illi
fieret. Quapropter *ſi lege municipali triticum extra*
territorium abſportare nemini liceat[m]*, nec farinam de-*
14 *ferri conceſſũ erit.* †Ex *interpretatione quæ admittun-*
tur, ſi extra uim uerborum ueniant, ſoliq́ȝ menti innitan
tur, nec in cõtractibus, nec in teſtamẽtis obſeruantur[n]*.*
Quoniam *in eis licet primum locũ mens obtineat, atta-*
men eam oportet aliquo modo uerbis ſaltem improprijs
exprimi. Non *ita eſt in legibus, quoniam uel ſola mens*
legis obligat[o]*.* Quapropter *in eis argumentum de ſimi-*
libus ad ſimilia paſſim ſeruatur, & ſi eadem ratio ſub
ſit, una lex ad aliam trahitur, niſi correctiones uel pœna
lia odioſa'ue aliqua inducerentur. Quæ *non ita generali*
ter in cõtractibus & teſtamentis locum habent, ſi uerba
aliquo

k l. cum filio. ſupra ge le. iij.

l Alex. l. ij. ſupra de le. j.

m c. ſi cinitas. de ſent. exc. in. 6.

n l. quidã cũ filiũ. ſupra de hæredib. inſtit.

o c. certũ. de regul. iuris. in. 6.

aliquo modo non patiantur, niſi uel natura rei, uel conſuetudo adiuuet. Idem ſi aliqua alia ratione ſuadeatur. Et ad hanc ſpeciem pertinent plura argumentorũ genera, ut quod à cõtrario ſenſu dicitur, et quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod cõmune eſt dicatur meũ, ut uerbum maioris ſummæ ſignificatiuum minorum contineat, ut quod per me non poſſum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in ſequẽs repetita uideãtur, ut in ſimplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorũ exẽpla in Topicis Cicere refert.

De verborum & rerũ [a]

15 RERVM. † Verba ſignificant, res ſignificantur. Tametſi & res quandoq; etiã ſignificẽt, ut hieroglyphica apud Horum et Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine libellum compoſuimus, cui titulus eſt 16 † Emblemata. Sed et ex certis ſignis præſũptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatũ pertinent: capitur hic ergo ſignificatio & in actionis et in paßionis ſenſu, ſicut & teſtamenti factio p. Poſt & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem aſſumere p 17 qui ut Fortunatianus tradit, hanc † differentiã inter uerbum, dictionem, et rem, conſtituunt, ut uerbum ſit quod ex ſe & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum eſt, dictio uerbi ipſius ſenſum habet, qui in proferentis animo cum latuiſſet, per uerbi expreßionem exijt, ſic uerbum cum ſenſu dictio eſt, res eſt quæ exprimitur & ex 18 uerbo dictioneq; declaratur: ut ſi interrogem, † uerbũ ſi quis, quid comprehendit? ſi quis, quatenus nudam pronuntiati

p l. filius familias ſupra de teſtamen.

nuntiationem propter ſe reſpicit, uerbum eſt, quatenus ſenſum habet quem ego ante animo concepi, dictio eſt, maſculi uero & fœminæ ex eo uerbo ſignificatæ, res ſunt. Quam rem ſic Vergil. explicuit.

Litera rem geſtam loquitur, res ipſa medullam
Verbi, quam uiuax mẽs uidet, intus habet.

ſignificatione [b].

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri ſimpliciterq́; ſcriptam rubricam, De uerborum ſignificatione.

19 b ¶ SIGNIFICITIONE. † *Sumitur hæc ſignificatio uarijs modis, nunc habito reſpectu ad ipſum proferentem, ut ſi uir imperitus ſit, craſſa Minerua accipiantur uerba, nunc conſiderata eius perſona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & ſecundum naturam eius rei de qua ſermo habetur, uel quæ in contractum deducitur, accipiturq́; huiuſmodi declaratio etiam ſi præciſa indefinita generalia uerba ſint. Quoniam nihil impedit quin ad habilem ueriſimilemq́; caſum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui conſuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clauſulis mentem coniectabit, quandoq; & diſtantiũ rationem ducet, interpretabimurq́; ut cũ effectu prolata ſint, ut ſecundum debitum ordinẽ, ut actus potius ſuſtineatur quàm pereat, ut ſuperuacua ſint, ſed aliquid operentur, ut in potiorem ſenſum diſponant, ut ad ampliationem inducta non diminuant, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceãt, ut naturalẽ ſenſum potius quàm*

ciuilem

ciuilem admittant,ut ſimpliciter prolata,prima uice of- ficio ſuo fungãtur,ut ad id quod principaliter geſtũ eſt potius referãtur,quàm ad acceſſoria uel demõſtratiua, ut captioſa nõ proſint,ut clara nõ offuſcẽtur,ut ſuper- flua non noceant,ut mitiora uelint, odioſa abhorreãt, poßibilia inducant,ut ad maiora expreßis nõ trahantur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX 1.

1 VErbũ hoc, Si quis,tã maſculos[a] quàm fœ mias complectitur.

1 *V*ERBVM.† *quia articulus hic rẽ fertur ad hominẽ,quæ dictio eſt cõmunis,me rito etiã ex ſermonis p*

2 *prietate fœminas cõprehẽdit,alioquin maſculina† ap- pellatiua,ut filius,cubicularius,æquus,adoptiuus nõ p- prie eas cõprehenderẽt,ſed per extenſionẽ,eãq; cõmuni uſu approbatã,ut* Bald.*ſcripſit*[a]*,uel ut Ancharano ui- ſum eſt,per expoſitionẽ ex legis mẽte deductã*[b]*. Quod uero cõformis nominis nõ eſt,ut frater,nõ niſi eſt inter- pretatione ad ſororẽ traheretur*[c]*,qua ratione nec auũ- culi appellatio ad materterã,ſicut nec patris ad matrẽ pertinebit*[d]*,idq; uſus pbat,licet alij cõtra*[e]*,prçterquã cum in numero plurali quis de fratribus dixerit,nam et ſoror eorum hac appellatione ueniet*[f]*.*

3 a ¶ MASCVLOS.† *Vnde ſi expreſſa mẽtio facta eſt de*
4 *maſculis,fœminæ excludentur.Idẽ ſi de uiro.†Nã & id nomen nullo modo poteſt ad fœminas pertinere.*

5 b ¶ FOEMINAS COMPLECTITVR.† *Niſi ali- ter ſenſiſſe autorem appareat*[g]*, uel ex coniecturis,uel*

a Bal.c.ad audientiã. de reſcrip.
b Anch.cõſil. 112.
c Capra cõſil. 62.
d Corn.cõſil. 271.in.iiij.
e Dec.l.fœmi nę.ifra.ti.j.
f Paulus in.l. tres fratres. de pact.
g l.Lucius.§. quæſitũ.ſupra de le.ij.

cum ſeparatim de utroq; ſexu actum[h]*, uel quia diſpo-*
h l.ſi ita.de liber.& poſt. *ſitio non bene fœminis cōueniat. Quid enim ſi teſtator*
filios tutores, uel etiam exequutores conſtituat? Si lex
propinquorum conſilium requirat? Certe hæc fœminis
non cōueniunt. Quid ſi filijs feudum acquiratur? ab his
enim fœminæ excludū-
tur. Quid ſi hæreditatem relinquat, à qua
fœminæ ex lege municipali exiſtētibus maſcu-
i Iaſ. l. ſi quis id quod. ſupra de iuriſ. om. iud. *lis reijciantur*[i]*? Quid*
ſi ei qui primus naſcetur caſtrum dono promiſſum ſit?
6 *non enim conſueuere hæc donari fœminis*[k]*. † Idē & ſi*
lex perquā dura ſimulq; pœnalis ſit[l]*, uel teſtatoris diſ-*
k Guid. Papæ quæſt. 506. *poſitio odioſa eſt, ut cum filium ſuum exhæredat*[m]*.*
l l. quiſquis. C. ad. l. iul. ma.
7 *† Idem & in cōtractibus, ut ſi pater ſibi & filijs aliquid*
m l. j. §. quare. ſupra de vētre in poſſe. mitten. *acquirat, ſibi enim imputet qui legē apertius non dixit.*
Et id cōmuni conſenſu traditum eſt, quod mihi nūqum
placuit. Satis enim manifeſte loquitur, qui iuris regulā
ſequutus eſt: quæ in edicto Prætoris pœnali locum habēt, quanto magis in cōtractibus ſeruanda eſt? Quapro-
pter, & in lege municipali ſeruabitur: niſi correctoria
ſit, uel odioſa: uel niſi cautum ſit, ut in ea ad literā uer-
n Bald. 460. in. §. Corn. 14. in. 2. *ba accipiātur, quod Bal. & Corneus exiſtimāt*[n]*. Sane et*
cū pater filijs tāquā hæredibus ſtipulatus ſit, tūc dubio
procul etiā fœminæ admittētur, nec cōmunis ſententia,
ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hic dixerūt.

PAVL. LIBRO I. AD EDICTVM

LEX II.

VRbis[a] appellatio mu

a c. ſi ciuitas. de ſentē. ex in. 6.
1 VRBIS. † *Idē in ciuitate, caſtro, uilla, oppido.*[2]
Nam hæ dictiones id propriè ſignificāt, quod am-

bitu

bitu murorum continetur. Quod tamen nõ admittitur, ubi aliam mentem proferrẽtis conijceremus, ut ſi diſpoſitio eluſoria redderetur. Sed & in beneficijs principũ tam auguſta interpretatio minime eſſet admittenda. [b] Quim etiam ſi quis caſtrum uẽdat, de omni iuriſdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri cõſueuit[c]. Sed 2 & † ciuitas quãdoq; nõ pro loco, ſed pro ciuibus accipitur: ut cùm quis ciuitati 3 uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam † eos cõprendi qui ex uicis oppidis'ue eius urbis ſint, Bartolus credidit [d]. Alexander diſſentit ſi de ciuibus dictum ſit, quoniam Vicani non proprie ciues[e] ſint. Id ego non probo, cũ latiorem plerunq; habeat ſignificationem quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate [f]. Vnde in Hiſpania, Gallia, cæteriſq; prouincijs erãt pleraq; oppida, quorũ incolæ ciues Romani dicebantur, ut eſt apud Liuium, Plinium'q;, & Strabonem, qui tamen ipſi in italiam nunquam uenerãt, nec idcirco urbs ſua Romana dicebatur. Quapropter communẽ ſententiam ſequor[g], ut nihil in-4 terſit, ſiue de ciuitate, ſiue de ciuibus agatur. Et † in priuilegijs ſimiliſq; argumẽti actibus, incolæ tantum ciuitatis ſuburbiorum'q; continebuntur. Alioquin etiã Vicani admittentur, niſi forte uel uſus loquẽdi, uel qualitas negocij aliud incident.

ris Romæ [b] autem, continentibus ædificijs fini-

5 b ¶ ROMAE. Quid ſi † dictũ ſit urbis Romanæ? et aiunt idem ac ſi Romæ, quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis cauſa facta. In

b l.j.§. eſt urbem. ſupra de off. præf. urb.

c l. ſi quando. C. de bo. uacantibus. li. bro. x.

d l. qui ex uico. ſupra ad municip.

e §. quicquid. in auth. qui b[9] mo. nat. effi. ſui.

f l. j. § procu. C de lati. libert. tol.

g Ale. in rub. ſol. mat.

quo diſſentio, cũ uериſimilius ſit propter declarationẽ acceßiſſe. Nec enim urbs *ꝑprie de* Roma *ſolũ dicitur, ſed per ſubauditionem, uel potius* κατ᾽ ἐξοχὴν[h]. *Quid itẽ ſi dixerim in ciuitate* Peruſina: *& traditur id tantũ contineri quod muris clauditur: ſi uero ecõuerſo,* Peruſinam *ciuitatem appellauerim, etiam de continẽtibus ædificijs agi, ut id ſit obſeruandum, quod priore loco fuerit pronũtiatũ[i]. Quod ipſe nequaquã probo,*

tur[c], quod latius patet.

¶ Cuiuſque diei[d] maior pars horarum eſt ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

cum adiectiuum demonſtrationis loco ſubſtantiuo accedere Grammatici *fateantur. Quapropter ſi urbs* Roma *dictum ſit, cũ nullũ adiectiuum hic proponatur, perinde habebitur, ac ſi* Roma *ſimpliciter dictum eſſet[k]. Sanè patriæ quoq; lata ſignificatio eſt, nec ſolis mœnibus terminatur[l], quin & quãdoq; patriam de prouincia dicimus, ut* Bal. *probat[m]. Quod ergo† hic de* Roma *dicitur, id & in cæteris urbibus obſeruandũ eſt, ſi cõtinentia quoq; ædificia habeãt, quãuis fere omnes abſq; ſuburbijs ſint, & murotenus claudantur[n].*

7 c ¶ FINITVR. † *Quid ſi ampliora mœnia maioriſq; ambitus nuper conſtructa fuerint? Et quod eis continebitur urbs erit. Nec refert, ut* Bar. *ſentit, hic dubitare, poßint ne populi ſua ſponte ciuitatẽ cõdere, quia etiã ſi nõ poßint (quod tamẽ iure gentiũ falſum eſt) iã conditã ampliorem munitioremq; reddere non prohibentur.*

8 d ¶ CVIVSQVE DIEI. ¶ † *Tribus modis dies*

h §. ſi. inſti. de iure nat.

i l. ſi ſeru⁹ cõmunis. §. de ſtipu ſer.

k l. nam quod in ſi. de pen. leg.

l l. vxorẽ, §. legauerat. de leg. iij.

m Bal. aut. ſed omnino. C. ne vxor ꝓ mar.

n d. l. nam. quod.

dies accipitur. Primo ſecundum Romanæ eccleſiæ mo-rem°, qui & Athenienſium fuit, ut ab occaſu ſolis inci-piat, & in ſequētē occaſum finiat, et hoc uulgò utimur Eſt et dies ciuilis[p]*, à media nocte in ſequentem mediam noctem, qui in præſentia apud Gallos Germanosq; ple-riſque in locis eſt in uſu. Eſt etiam naturalis ab ortu ad occaſum ſolis, ut Cenſorinus autor eſt. Is uulgò ſemper horarum duodecim erat*[q]*, quæ cum ipſa luce uel auge-bantur, uel minuebantur, cuius horologij rationem libro*

9 *ultimo explicat M. Vitruuius. † Quapropter huiuſmodi horæ* καιρικαί*, id eſt temporales uulgares'ue appellatæ ſunt huius meminit Palladius rei ruſticæ autor, Aſco-*

10 *niusq; Pedianus, et Plautus, † cùm horā æſtiuā pro lōgo dixit, Sic & Vergilius tardos mēſes appellauit Iuniū & Iulium, quòd horæ tūc ſint lōgiſſimæ. Hinc & in Euāge-lio habetur, Non'ne duodecim ſunt horæ diei? De hoc à Iuriſcōſulto hîc agi pleriq; crediderūt, quāuis de eo intel-ligi quoq; poſſit q̄ īparibus ſit horis, quas † Græci* ἰσημε-ρινὰς *uocāt: nā et in Italia et in ꝑuincijs, maximus eſt q̄n-decim horarū, q̄ ꝑ et Ptolemæo, Procliq; in ſphærā cōmē-tarijs, facilè dignoſci pōt: ut meritò ſequēs pars, licet lō-gior, tamē minor à Iuriſcōſulto exiſtimata ſit: † quòd ue-ſpere nō ita uegeti prōptiq; ſicut manè ſimus. Vergi. ix.*

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Heſiodus quoq;, qui maturius manè operetur, tertiā par-tem conficere. ait: Ηὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπο μοῖρα-ν δατεῖ αἶσαν. † *Qui ergo à meridie ad occaſum opus fa-ciet, dimidiā operā præſtitiſſe nō dicet̄, nec diurnæ mer-cedis dimidiū meritò cōſequetur. Sanè Martialis quodā epigram*

o c.ſ. de feriis

p l. more ſupra de fer.

q l. ſ. ſupra de manumiſſ.

epigrammata de uulgaribus horis loquens, prima diei parte ſolitos Romanos ſerijs rebus uacare oſtendit, reliquum uero palæſtræ, toro, cõuiuijs, iociſq; tribui, ut merito Iuriſconſultus maiorem partem diei eſſe primarum ſeptem dicat, quo ſerijs incumbebant, non poſtremarũ, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc eſt:

VLPIA. LIBRO II. AD EDICTVM.

LEX III.

In itinere[a] faciendo vi=

Prima ſalutãtes, atq; altera continet hora,
Exercet raucos tertia cauſidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies laſsis, ſeptima finis erit.

Et quæ ſequuntur. Extat etiam Græcè ſimiles argumenti diſtichon.

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In ſextam labor uſq; horam, namquæ inde notantur
Literulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrãmatis ratio eſt quoniã ſeptima hora per Z ſignificatur, ſicut octaua per H. nona per Θ. decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῆθι cõficiunt, quod eſt, ueſci, ut uiuas. Sane Victorinus in Rhetorica Cicerõis, pri
14 mũ, †Trimegiſtũ diem in duodecim horas diuiſiſſe tradit, cum ſacrũ Serapidi animal duodecies urinam fecíſſe quadã die obſeruaſſet, pari ſemper tẽpore interpoſito: id animal Horus Cynocephalũ eſſe cõmẽtarijs ꝑdidit

IN ITINERE. Quid ſi nauigandum eſt: & Bar[a]. quinqua

a in tracta. de inſu.in.3.colum.

1 † *quinquaginta miliaria, minus eſſe iuſta diei nauigatione arbitratus eſt.* Ego *nihil certum propter uentorũ & molliciei incertitudinem conſtitui poſſe cenſeo, ſed bonus uir arbitrabitur.* 2 † Hinc Cato, *quò pedibus contendi poßit, mari minime eundũ cenſuit, quod etiam* Iuriſcon*ſulti probant* [b].

[b] l. ij. §. pe. ſupra ſi quis caut.

ginti [b] milia paſſuum [c] in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda, vt ſi poſt hanc dinumerationẽ, min⁹ quàm xx. milia ſup

3 b ¶ VIGINTI. † *Atqui et hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquendũ* [c]: *quod uerum eſt cum certa miliaria conſtituta nõ ſunt, alioquin hæc computatio ſeruabitur, ut in eo qui abſens in ius uocatus eſt* [d], *ut in tutore qui ſe excuſat, & ultra cẽteſimũ lapidem abeſt* [e], *ut in eo qui ad præſidem tendit bonorũ poſſeßionem ſibi decerni poſtulaturus* [f]. *Sed et ſi lex non ipſum iter, ſed certam menſuram reſpeciat, intercapedo non per milia paſſuum humi menſa accipitur, ſed ex aëre, ratione* Aſtrologis *peculiari, idq; pleriſq; uiſum eſt, cum municipes conſtituiſſent, ne qui per quinquaginta miliaria uicinus eſſet,* Prætor *deſignaretur.* Sed *hoc* Paulus Caſtrenſis, Alexan. & Iaſon *nõ admiſerunt* [g], *cum uſus repugnet, conſtitutioq; ipſa homines reſpiciat, qui ipſi minime per aëra uolitãt, quod et nos probamus: cum enim de paſſuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris menſura?*

[c] l. continuus. §. cũ ita. de verb.
[d] l. j. ſi quis cau.
[e] §. qui autẽ. de excu. tu.
[f] l. ij. §. penul. quis ord.
[g] in d. l. j.

4 c ¶ PASSVVM. † *Per eam ſcilicet uiam per quam iter fieri conſueuit* [h]: *ſi uaria eſt conſuetudo, præfertur quæ in planitie, etiam ſi alia breuior reperiretur:* quaprop

[h] l. ſ. §. ſ. de his q deiec.
[i] Arch. c. ſtatutum. de re ſcl. in. 6.

quapropter Bononienſis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius peruenire poßit. Idem ſi longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potißimum diligendum eſt[k].

k l. fin. §. cum enim. C. de iure delib.

d ¶ INTEGRVM *diem.* † *Singulis tamen ſeptem diebus unum habebit in quo requieſcat, isq; erit dominicus dies, quod pleriq; crediderunt*[l]*: nos iure nõ probari id ſcimus, nec uſquam lectum eſt prohiberi quenquam eo die iter facere.*

l Felin. c. cum olim. de excu.

ſint, integrum[d] diẽ occupẽt: Veluti XX. vnũ milia paſſuũ ſunt, biduũ eis attribuetur. quæ dinumeratio ita demũ colligenda erit, ſi de die nõ conueniat[e]. ¶ Eius qui apud hoſtes deceſſit dici hæreditas nõ poteſt[f], quia ſeru[9], [g] deceſſit.

e ¶ CONVENIAT. † *Nam tunc ſeruãda eſt fides: idem ſiut certo die adſis, Principis edicto, uel legis iuſſu compellaris, tunc enim minime ad hanc computationem recurrendum eſt*[m].

m Imol. d. §. cum ita.

§. EIVS QVI. *f* ¶ *Non poteſt. Ex ſummo iure, ut Accurſius ſentit, nam ex bono & æquo aliter lex. Cornelia conſtituit, quæ antequàm caperetur, mortuum fingit*[n]*: quæ interpretatio ut uera ſit uniuerſali tamen negatiuæ non conuenit.* † *Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hoſtes deceßit, nullo modo poſſe dici: licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus eſt dicere poßimus: quoniam hæc captura in ea lege uice mortis ſucceßit.*

n l. ex Corn. ſupra de vulga.

g ¶ SERVVS. † *Nam hæreditas eſt ſucceßio in ius defu*

defuncti, at ſerui nullum ius habent: in his uero caſibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum recte di cetur[o]*: ut cum ideo nõ fuit aliquis manumſſus, quia ta= bulæ teſtamenti, quibus libertas relinquebatur ex Sena= tuſcon. Silleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæ pretium non eſt*[p]*.*

o l.pen. C. de his quib.

p l. ſeruus .C. com. de ſuc.

PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM.

LEX IIII.

PEcuniæ appellatione rem [a] ſignificari Proculus ait.

IDEM.

LEX V.

REi [a] appellatio latior eſt quã pecuniæ: q̃a

1 *PECVNIAE. a* ¶ †*Rem, id eſt ſubſtãtiam: nec enim eſt ueriſimile Proculũ cũ hoc dixit, generaliter rẽ accepiſſe, ſed in cũ tantũmodo ſenſum cũ facultates cenſumq́;*
2 *ſignificat: nã pecuniã antiqui à pecore dedu xerunt, quod uniuerſa eorũ facultas in pecorũ fructu eſ ſet, ut Grãmatici aiunt: qua ratione & peculiũ dictum, quod quis ſua induſtria acquirit, ut Valla exiſtimat.*

1 *REI. a* ¶ † *Rei appellatio latiſſima eſt, & corporalia incorporaliaq́; cõplectitur, & ad omnẽ obligationẽ cõtractumq́; pertinet. Hinc æquitatẽ neceſſitatem'ue aliquãdo ſignificat, quandoq; & ueritatem, plerunq; & adminiſtrationem, ſed & pro iudicio, controuerſia, ſentẽtia accipitur: habet etiam negotij ſignificatum, pro rei quoq; ipſius æſtimatione nunc accipitur, nunc pro eo quod intereſt: homines quoq; rerũ appella tione cõtineri dubiũ non eſt*[a]*, ſicut & delicta, cæteraq́;* a l. omnia in ff. de leg. iij.

quæ

quæ in facto conſiſtunt: ſed & officia res appellãtur: reſtringitur autẽ ex ſubiecta materia quod alibi diſſerã.

2 † b ¶ EXTRA *computationem. Accurſius quatuor interpretationes affert, ut uel de his, quæ in patrimonio noſtro nõ ſunt ſed eſſe poßint, accipiamus: ut hæreditas iacens, uel de ſeruitutibus quæ nec in noſtro patrimonio, nec extra habetur*[b]*: uel de actionibus quaſi hæ pecuniæ appellatione non cõprehendãtur: uel de rebus ſacris, quoniam in nullius bonis ſint, et hanc probat, cum ſacra uendi, & in pecuniã redigi nõ*

3 *poßint, quod in alijs rebus eſt.* † *Sed profecto Iuriſconſultus haud ita ſenſit, ſed latius accipi rem quàm pecuniã ait, cũ res mea dicetur, etiã quæ in patrimonio non computatur: ut ſi de filio, uel conſanguineo ſentiẽs cõmendem tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei ſignificationi cõuenit, quam habet pecunia. Auſonius Poëta:*

Imperium, litem, uenerem, cur una notat res? Horat.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Plautus in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle, nam ita pauxilla eſt, digitulis primoribus.

b L. j. de vſuſr. lega.

& quæ extra computationem [b] patrimonij noſtri ſunt, cõtinet: cũ pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt.

¶ Opere [c] locato vel conducto, his verbis, ait La-

4 c ¶ OPERE *legato.* † *Alij codices habent locato: utrunq; recte, cũ enim de opere dicimus, de eo intelligimus quod ueri operis formam habeat, quæ quidem*

forma

forma non niſi ex conſummatione contingit[c] *: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit : & hæc eſt ratio cur facti obligatio indiuidua ſit*[d] *, licet aliter alij ſenſerint. Sanè & mens loquentis quãdoq; aliud ſuadet, ut cum quis argentum factum legat, nam & id ue-*

niet, quod elaborari cæ

beo, id op⁹ quod Græci ἀπο *ptum ſit, licet adhuc*

τέλεσμα[d] vocant, ſignificari: *non perfectum*[e] *, non*

id eſt ex opere facto corpus *enim in obligatione i-*

aliquod perfectum, *pſum facere hoc caſu*

uertitur, ſed res ipſa

præſtatur. Qua ratione & ſi quis partẽ parietis fouea, uel maceriei fecerit, opus illi nouũ nũtiari poterit[f] *: quia non debet damnum alicui, neque ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certam formam non habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & ſimilia: nam etiam ſi ſolum incepta ſint, dicitur opus factum eſſe, ſecus ſi certi termini uel menſura addita proponatur*[g] *.*

d GRAECI ἀποτέλεσμα. *Nomen id à perfectiõe abſolutioneq; deducitur, qua ratione Homerus quandoque* τετελεσμένον λόγον *dixit eodem ſenſu, ſed & ἀποτελέσματα Mathematicorum reſponſa dicuntur, ediditq; hoc titulo Ptolemeus librum, qui uulgo quadripartitus appellatur : meminit huius ſignificationis etiam* Euſta*thius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curioſitatem damnat, qui omnia ſubiecerint planetarum poteſtati : & proculdubio ridiculum eſt reſponſa ſua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius ſtultius excogitari poteſt : ars enim illa ab Aſtrologis*

c l. ſi is q ccc. §. j ad l fal.
d in l. i exc. ꝟ. ij. de verb.
e l. & ſi. §. qu ergo. de au. leg.
f l. ſtip. §. op ſupra de op. no. nun.
g l. ſtip. nõ di uiduntur.

confiƈta fuit, ut cum ſua profeßione nihil lucrarentur à curioſis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias æruſcarēt, & ideo antiquis ſapientioribusq; Philoſophis damnata, Chriſtianæ legi contraria, ab Imperatoribus etiam capitali ultione, coërcita. Aduerſus quã M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouiſſime Ioãnes Picus XII. libris diſcertauit: quod ſi quis eorum (quanquàm hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quandoque uera prædixerit, id non aſtrorum ſcientia, ſed cacodæmonum aliquo implente, uel falsò prædicta ad euentum perducere factum eſt, quorum maxime intereſt, huic impoſturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum ſit, cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiuſmodi apotelesmata permittant, quibus ſingulis annis ipſi efferuntur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grãdines, terremotus, huiuſmodiq; terriculamenta portenduntur. ſicq; nocentium animos, uel in ſpem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu, & deſperatione comminuunt, in cauſa'que ſunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri poßint.

VLPIAN. LIB. III. AD EDICTVM.

LEX VI.

NOminis [a] & rei [b] appellatio ad omnem

NOMINIS. *Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, ſicut cũ dicimus, uendo nomen, lego. obligo, do inſolutum, alioquin & alias ſignificationes habet*

habet,ſic enim cauſam, ſic accepti expenſiq; titulum[a], *ſic ſingula in conficiendis rationibus negotia appella-* a l.pen.& fi. C de cōuer ſiſ deb. *mus.Sed & in S.C.dicitur in certis nominibus pecuniam à Macedone filijsfa.credi ſolitam*[b], *ſic & Horat.epiſt.* b l.j.ad mace. *lib.i i.Cautos nominibus certis expendere nummos,*

Quandoq; & agnationem ſignificat,ut cum prohi-bemus fundum de nomine noſtro exire[c]. c l. is qui.de leg.iij.

b ¶ R E I. *Licet hæc uox generaliter intelligatur, quã-doque tamen ſpeciali ſignificatione accipienda eſt, ut cum in rem quis agit, ſpecies enim deſignari tunc de-* d l.ſi in rē. ſupra de rei vendic. *bet*[d]*,nam et iura nõ uẽdicantur*[e]*.Idem ſi res omnes meas legauero,iura enim non continentur,quia nec poßiden-* e l.vēdicatio. eo tit. *tur:pronomen autem meas poſſeßiuum eſt, atq; ita Bal-* f l j.de ſtatu. homi. *dus ſenſit*[f]*,quod ego non probo,cum grammatici in eam ſignificationem poſſeßiuum non accipiant,in quam Bal-dus exiſtimauit: quapropter & cum rem alienam dici-mus,etiam de iuribus intelligimus*[g]. *Verius ergo eſt id* g c.ſi.de præſcrip. *legatum per illam adiectionem ſolũ ad ea coarctari quæ* h l.quintus.§. arg de aur. leg. *in dominio noſtro habemus*[h]. *Sanè & cum res quas in illo fundo habeo tibi promittã,iura nõ debẽtur,quoniam eo loco nõ cõtinentur*[i]. *Dubiũ autem nõ eſt,quin uerba etiã generalißima per adiectionẽ reſtringantur.Sed fin-* i l. caius. de leg.ij. *ge princeps mihi uniuerſiſq; rebus meis pleniſsimam im-munitatẽ conceßit,an ſubditi quoq; immunes ſint?& eſſe reſponſum eſt:ſed quoniã ob mei fauorẽ hæc cõceßio fa-cta eſt, non poterunt in domini damnũ ea uti: & ad me pertinebit declaratio quos uelim immunes eſſe,ut belliſsi-me Andr. Siculus reſpõdit*[k]*. Sanè poſſumus & genitiuũ* conſil. 26 in ij. *hoc cũ à reo,id eſt obligato inflectere ut reus debendi di-*

 catur

catur, ex quocũq; cõtractu uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore inquit, reos appellabant, non eos modo qui arguũtur, ſed omnes quorum de re diſceptatur. Hincq; eſt, quòd reus non ſolum debẽdi dicitur, ſed etiam credendi, & ipſe quoq; per acceptilationem à nexu liberari cenſetur: oblatã enim pecuniam non poteſt non accipere[l]. Dicitur & reus uoti is qui dijs in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus eſt uoti, quod oſtendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Vergil. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius ſentit: ut nõ parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota ſoluerint, & non potius idcirco obligatos ad obſeruationem uoti, quia quod petierant impetrauiſſent, in qua re Nonij quoq; Marcelli diligentiam non ſatis probo, tametſi ſciam ex re cẽtioribus pleroſque Macrobium ſequi.

l l. fideicõ. §. ſi rem. de lega. iij.

cõtractum & obligationem pertinet. ¶ Verbum [c] ex legibus, ſic capiendum eſt, tam ex legum ſententi

c ¶ .§. VERBUM *ex legibus. Quod mens una cum uerbis legis poſſunt, id ſola eius mens poteſt, dum de ea conſtet. Cum ergo certa eſt legis ſententia, etiam ſi uerba eam non exprimant, expreſſus à lege is caſus dici poteſt[m]: & propterea nihil refert etiam ſi materia pœnalis uel odioſa ſit[n], cum non per extenſionem, ſed per expreſſionem caſus cenſeatur explicatus. Tũc autem mens dicitur certa, cum uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci poſſit, colligitur*

m l. præter. de ope. no. nũ.

n l. cũ mulier. ſſ. ſol. mat.

tur [o]*: uel per argumentum, neceſſario & euidentiſsimè concludens, ita ſenſiſſe legiſlatorem infertur* [p]. *Et in his caſibus actio ex lege directa oritur: quod ſi de mente non conſtet, ſed per interpretationem Iuriſconſultorum lex ad eum caſum porrigatur, rem tacite deciſam dicitur. Tuncq; potiſsimum de legum extenſione tractamus. Hoc autem caſu actio quæ conceditur non directa, ſed utilis eſt* [q]*: quoniam ex mente legis præſumpta propter utilitatem recipitur. Sed & ſi de aliquo caſu nihil actum ſit, cum uerisimile eſt legiſlatorem ſi de eo cogitaſſet, idem quod de alio ſimili diſpoſiturum, utiliter ex ea lege agetur* [r].

tia [d] quam ex verbis [e].

o gl.l.quāuis. de fideicō.

p Fel.c.in noſtra. de re. ſcrip.xj.co.

q l.curatoris. C.de ne.ge.

r l.tale.in fin. de pact.

d ¶ SENTENTIA. *Eadem uidetur eſſe mens ſeu ſententia, & ratio legis ut pleriq; omnes aiunt, aliqua tamē differentia eſt, quia ex ratione deducitur ſentētia, & propterea nunquā legis deciſionē protrahimus, ubi nō æque tantā ratio ſit, quo fit ut ſi ex duabus rationibus aliquid ſit introductū, ſi altera tātum afferri poßit, diſpoſitio locū ſibi nō uendicet* [s]*, niſi clare conſtet ex mente legis uel alteram ſufficere* [t]*: qua ratione & tūc ad caſum ſimilē, ſi mēs hoc uelit, fiet extenſio, tāetſi non æque tāta ratio ea fieri ſuadeat, quod Socinus annotauit* [u]. *Hinc etiam eſt quod correcta legis ratione, lex ſublata cēſetur* [x] *ſi tñ huiuſmodi ratio concludens non autem impulſiua ſit* [y].

s l.ſi iā.ſupra. de iur.omſ.

t §. affinitatis.de nupt.

u l.ij. §.ex his ſupra. de verbo. ob.

x l.j.ſupra de leg.tut.

y §. fœminæ. Inſtitut. de nup.

e ¶ VERBIS. *Ea tamen præſumitur legis ſententia, quam uerba oſtēdunt* [z]*: quapropter temere ab eis nō eſt recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis ratio-nem*

z l.pſpexit.ſupra q & à quib.

nem per cōiecturas nos aſſecutos credimus, quod ſi de ea conſtet, non eſt dubium quin & inde coarctatio inducatur, & ſi res ſuadet, extentio, quod alias admonui, quapropter non tanta eſt uerborum uis, ut ſi quis aduerſus ſententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, poßit idcirco euadere: atqui eodem punietur modo[a], ac ſi uerba quoq; uiolaſſet: quapropter qui triticū uel oleū filiofamil. credit, in S. C. Macedonianū incidet[b]: & mulier cum intercedere pro eo uellet, ſi principaliter in ſe obligationem ſuſceperit ex s. c. Velleiano iuuabitur[c]. Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interpoſito per fiduciam amico donet[d]. Non ita in eo eſt qui aduerſus uerba committit, ſententiam ſeruat, nam id impune licet.

a l.nō dubiū. C.de.ll.
b l.ſed iulia.§. mutui.ſup. ad Mac.
c l.quāuis.§. ſi cū ſupra ad Vell.
d Dy.c.fi.de reg.iur.i.6.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM

LEX VII.

SPonſio[a] appellatur non ſolum quæ per ſpon-

SPONSIO.a ¶ *Sponſio uidetur ſolum de ſtipulatione dici, quod ex eo probatur cum promiſſum lex ait accipi quod nuda promißione uel pollicitatione, uel ſpōſione debetur[a]. Hinc & ſponſalia[b] dicta, quod ueteribus moris fuerit per ſtipulationem ea contrahere: quapropter cū lex ait[c], eos obligari qui ſpōſione propter ſuffragium contraxerint, de ſtipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem ſuffragatus ſit, ut diſpenſationem aliquam obtinerem, non tamen ad promiſſum ſibi pacto nudo præmium agere poßit: licet noſtrates iuriſconſulti eam legem non intelligentes contraria opinentur:*

a l. faciendā, ſupra de ædi ed.
b l ij. de ſuo.
c l j.C.de ſuf frag.

tur: cuius etiam lib. XXII. Amianus Marcellinus mentionem facit: nec quicquam nos mouet quod hic dicitur, omnis ſtipulatio promißioq́;: quaſi hoc ſenſu alterũ ſuperflueret, nam coniunctiua oſtendit pro maiore declaratione id à Iureconſulto dictum, quod dubitari potuit ne ſtipulatio de ſola interrogatione diceretur[d]. Sanè & alio ſignificatu ſpõſio accipitur, nimirum cum quis interpoſita ſtipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita eſſet ſicut affirmabat: quo ſenſu Ciceroni, Quintiliano. Valer. Maxi. cæteriſq́; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iuriſconſultis quidam abſtinuere[e]. Hinc & ſponſor dicitur, quanuis Accurſius ſponſorem cum tantummodo dici crediderit, qui ſponte & à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat[f].

ſi[b] interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſ

d glo*ſ*. in l. j. de verb.

e l. ſi rẽ. ſupra de præſcrip. ver.

f gl. in rub. in autẽ. de fid.

b ¶ SPONSI. Quidam interpretatur, id eſt promißi: quod non conuenit, cum promißionis interrogatio non fiat, ſed ideo interrogemus, ut promittatur: uerius ergo eſt ut de ſponſalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iuriſconſultus adducat, aperte oſtendit, ſponſionem tantummodo de ſtipulatione dici, alioquin ſi quamlibet pactionem ſponſionis appellatione comprendi, prout communis eſt ſententia, uoluiſſet, non erat de una ſpecie ſtipulationis ſolum hic exempli cauſa loquendum. Nec obſtat[g], quod ſi in nouißima parte pactorum ſcriptum ſit, Titius rogauit, ſpopondit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur,

g l. iuriſg. §. quod fere. de pact.

 ſed

ſed etiam ſtipulationis: quia pacti uim habent, non ex uer. bo ſpopondit, ſed quia iam in modum pacti promiſsio præceſſerat, &c. ideo lex in nouiſsima pactorum parte ita ſcriptum ait.

h l.j.C.de v-ſur.

c ¶ PROMISSIO QVE. *In ſcriptura promiſsio*[h] *uidetur pro ſtipulatione accipi, quod tamen in teſtimonijs nõ eſt, quoniam uerba teſtium ambigua aduerſus eũ qui produxit interpretantur: id autem uerbũ ambiguum eſſe certum eſt, cum etiam ſimplex pactio promiſsio dici poſsit.*

ſio que.

I DEM LIB. IIII. AD EDICTVM.

LEX VIII.

VErbum[a] oportebit, tã præſens[b] quàm futu

VERBVM *oportebit.*

a ¶ *Exemplum legis eſt, cũ quis promittit quicquid dare facere oportebit, nam etiã ex ui ſermonis præſens cõprenditur, cum qui dare facere debet tempore cõtractus, etiã poſt contractum dare facere teneatur, nec enim per eũ cõtractum extinguitur præſens obligatio.*

l. ꝟbũ erit. infra eod.

a l. is qui put. §. ait. ſupra quod vi.

b l. ſi ſtip. §. cum ſtipulamur. ſupra de ꝟb. ob.

b ¶ PRAESENS. *Tempus præſens ad præteritum nõ refertur, niſi adiunctum participium id ſuadeat, ut cum dicimus, troia capta eſt: aut cum id præteritum etiã nunc durat*[a]*. Qua ratione futurũ quoq; nõ comprendit*[b]*, niſi natura actus aliud inducat: ut cum lex punit eum qui delinquit, futuris enim negotijs lex prouidet. Idẽ in teſtatore qui dixerit, quas pecunias legaui uel lego ſine diei appoſitione deberi annua bima trima die uolo, referetur enim hæc clauſula etiam ad ea legata quæ deinde uel*

in co-

in codicillis faciet [c], *nam hæc uoluntas durare præſumitur. Sed & diſpoſitio de re præſenti facta ad futuram actionem trahetur* [d], *quapropter & qui res ad ſe pertinẽtes pignori ſuppoſuerit, de acquirẽdis quoq; egiſſe uidebitur, quoniã cum obligatio duret, cenſetur acquirenda ex præſumpta contra*
bentium uoluntate loco acceßinonis cæterorum bonorũ eſſe [e], *licet* rum [c] tempus ſignificat: ¶ verbo actionis [d], non con
aliam rationem Bartolus adduxerit. Cæterum & ſi præſenti tempori addita ſint uerba habentia tractum, nõ eſt dubium quin futurum comprendant [f], *idem & ſi de futuris actum eſſe alia ratione præſumamus*

e l. talis. de lega. j.
d l. fi. § fi. de lib. leg.
e l. fin. C quæ res pig. l. ſi qs ſoc. ſupra p ſocio.
f l. ſi ita quis. de leg. j.

c ¶ FVTVRVM. *Id tempus regulariter nec ad præſens neq; ad præteritum refertur, niſi diſpoſitio tractum habeat, ut quia in futurum quoq; duret: ueluti ſi promiſſã, qđ dolus malus aberit* [g], *intelligetur etiã ut in præſenti nõ adſit, cum qui hodie dolus adeſt, etiam in poſterum perſeueret: & qui confirmet quod in codicillis ſcriptum erit, etiã quod codicillis iam factis legauit, cõfirmaſſe creditur* [h]. *Sed & cum materia ita ſuadet præſens pro futuro, & futurum pro præſenti ſumitur* [i].

g l. nouiſ. ſupra iudicia. ſol.
h l. plotiana. ſupra de cond. 3 l. q. ſi. ſi paulus.
i

d ¶ §. ACTIONIS. *Actionis uerbo improprie accepto contineri exceptionem dubium non eſt* [k], *quia excipiens agere dicitur, quod tanto magis procedit, cum de eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuiſſet: ut ſi quis compenſet, ſed Bartolus huiuſmodi exceptionem proprie actionis uerbo contineri credidit, cui nõ aſſentio, quia lex uideri eũ agere dixit* [l], *& propterea eũ*

k l. j. ſupra de excep.
l l. amplius. ſi. ſupra rem rat.

cui ſacris interdictũ ſit, licet agere prohibeatur, compen-
m c. cũ inter. de exc. *ſare tamen poſſe existimo*[m]*, quæ ſentẽtia humanior eſt.*
Cæterum & is prouocator cui iudex ex officio ſuccur-
rit, non proprie agere dicetur, ſicut nec reus eo caſu exci-
n in. l. j. ſupra de iuriſ. om. iud. *pere, quod plerique omnes ſentiunt*[n]*: qui uero replicatio-*
nem obijcit: actionem
o inſt. de repl. in prin. *intendere proculdubio*
dicitur[o].

tinetur exceptio[e].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

LEX. IX.

Marcellus apud Iulianum tractans notat, verbo rapuiſſe[a], & ſciſſum[b]

e ¶ EXCEPTIO.
Eius enim deſcriptio re-
pugnat, cum exceptio
ſit actionis excluſio, ta-
metſi dilatoriæ & ſo-
lius intentionis exclu-
p Abb. rub. extra. de excuſa. *ſiones, proprie quoq; exceptiones dicantur*[p]*, uerbũ enim*
generale eſt, idemq́; quod præſcriptio ſignificat. Fortu-
natianus tamen rhetor, Præſcriptio inquit, actionem ex-
cludit, translatio differt.

a l. iij. §. nõ ſolũ. ſupra de incend. MARCELLVS. *a* ¶ Rapuiſſe. *Hoc clarius locũ*
ſibi uẽdicat, cum quis ſcindit frãgit'ue ui adhibita
uel eo animo, ut ſi prohibeatur uim adhibeat[a]*: alioquin*
b l. iij. ſupra ne quis iu. *rapere eſt etiã de manibus auferre*[b]*: & qui uerbis puel-*
c c. ſi. 36. q. j. *lam ſeducit, eam rapuiſſe dicitur*[c]*. Sed & furari rapere*
d l. ſi quis ex do. ſupra de fur. *eſt*[d]*, improbior tamen fure, quãuis manifeſto, eſt raptor*
Quod cum ita ſit, cur leuius punitur? manifeſtarius enim
e l. ex maleſi. ff. de acti. *fur quadruplũ cũ re ablata ĩfert, raptor triplũ*[e]*: an quod*
fur potuit dominum latere, raptor minime, unde ex fur-
to potuit maius damnũ domino inferri, qui niſi noxiũ de-
prendiſſet, neſciuiſſet aduerſus quẽ ius ſuum perſequere-
tur

tur? Quapropter cum uterq; manifeſtus ſit, grauius fur quàm raptor plectitur, alij tamen aliter ſentiunt.

b ¶ SCISSVM. Laceratũ, fractũ, quaſſatũ. Sanè & uerbo corrupiſſe ſciſſum fractũq; cõtineri in.l.aquilia dicitur: quapropter ſunt qui hic rupiſſe legant, nõ rapuiſſe. Subdit huius reſponſi arg. Dinus, ſi lex municipalis certa pœna multet eũ qui de domo uicini aliqd rapuerit, qui uel ſolas fores effregerit, cõtineri. Quid ſi igne adhibito corruperit: & idem dici poſſe ego exiſtimauerim.

& fractum contineri, & vi raptum.

IDEM LIB. VI.

LEX X.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos quibus debet ex quacũq; actiõe vel perſecutiõe [b] vel iure ciuili [c]

CREDITORES. a ¶ Actione. Non tamen reali, cum qui rei uendicatione conuenitur, improprie debitor dicatur, ut Accurſius & cæteri exiſtimant [a]: quod ego non probo, quia negari non poteſt, qui rem meam poßideat reſtituere eam mihi debere: nec nos mouet quod lex eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumento apparet nullo iure perſonam ipſam obligari, ſed non ideo cõſequens eſt, ratione rei debitorem non eſſe.

b ¶ PERSEQVVTIONE. Quam uulgo officium iudicis merum appellamus, ea cauſæ omnes mixti imperij abſoluuntur. [b]

c ¶ IVRE ciuili. Hoc iure ſtipulatio inuenta eſt, & emphy

Alex.c8ſ. 103.in fi.

a Inſti de act. in prin. & §.j.

b l.pac.§.j infra eo.

emphyteuſis, literarũq; obligatio, & quæ ex ſponſalia largitate, uel tutela prouenit: nã & hæc VII. *tab. uerbis inuẽta eſt. Sanè & iure ciuili debetur, qđ ex iuriſgentiũ contract. debetur, id enim ius q̃rites approbauere* [c].

c l. iuriſgẽ. ſupra de pac.

d ¶ SINE *ulla. Qui ergò ipſo iure tenetur, ſi exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus ſit, debitor non eſt, nec quid ipſo iure ſit curamus, ſed quid in effectu.*

(ſine vlla [d] exceptiõis perpetuæ remotione) vel honorario vel extraordinario [e] ſiue pure ſiue in diem, vel ſub- conditione [f]. Quod ſi natura [g] debeatur, non ſunt loco creditorum: ſed & ſi nõ ſit mutua pecunia, ſed contra-

e ¶ EXTRAORDINARIO. *Cum deficiẽte ciuili actione ſuggerẽte æquitate in cauſis iuriſdictionis officium ſuum prætor impertit, ut cum filiumfami. tuetur qui uiaticum ſuum alteri mutauerit* [d], *& quoſdam caſus ſupra habemus ſub rub. de uar. & extroardi. cogni.*

d l. cũ filiꝰ, ſupra ſi certũ peta.

f ¶ SVB *conditione. Si omnino ſit extitura dubium non eſt, ut Pont. ait* [e], *eſſe creditorem. Si uero incerta ſit, non eſt creditor, niſi ex larga ſignificatione: at ubi euenerit etiam retro uidebitur proprie fuiſſe creditor* [f], *quod in legatis non eſt, nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro* [g].

e in. l. j. §. ſi cer. peta.

f l. is cui. ſupra de acti.

g l. j. §. ſerui. ad Sill.

g ¶ NATVRA. *De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur: quia de ea ſuperius actum eſt, cum de iure ciuili dixit* [h], *multo minus uero de ea intelligendum eſt quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc*

h l. legitima. de pact.

caſu

caſu creditor dici non poteſt. ſupereſt ergo ut de ſimplici naturali obligatiõe loquamur, quã ius noſtrũ nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex eſt [i], altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis ſunt actiones, exceptioni uero ſufficit & compenſationi & pignoris retentioni: quoniã id non eſt alium impetere, ſed ſe tueri, quæ naturalis defenſionis ſpecies eſt. In hac creditor proprie non dicitur, quia actionẽ hæc ex cauſa nullam habet: largius tñ accepto ſermone dici creditor poterit, & ideo fideiuſſor illa accedit [k]. Altera uero quæ ad antidora, id eſt remunerationẽ pertinet, nec eo quidẽ iure ex ſe efficax eſt: quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimũ poteſt. Hinc eſt quod remuneratoria donatio inſinuatione non indiget, ex ingratitudine uel filijs deinde natis, nõ reuocatur, inter uirum & uxorem permittitur, quaꝑpter cãm ſufficiẽtẽ contractui præſtat in bono uiro præſumitur alienationẽ rei ad eccleſiam uel minorem pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat [l].

i Barto. l. ex hoc. ſupra de iuſti.

k l. fideiuſſo. oblig. §. 1. ſupra de fideiu.

l Iaſ. in d. l. ex hoc.

ctus [h] creditores accipiuntur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVIN.

LEX XI.

CRreditorũ appellatione nõ tantũ hi accipiũtur qui pecuniã [a] credidere,

h ¶ SED contractus. Subaudi quilibet alius, ipſe caſtigatius in antiquo codice ſcriptum inueni, ſeu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM a ¶ Pecuniam. Videbatur enim

enim ita tantum accipiendum cum credere dicamur cuicumq; rei aſſentiamus alterius fidē ſecuti: ſed tamē cōmunis uſus peritorum creditorē generalius accipit, quacunq; ex cauſa quicquā debeatur: merito ergo uſum magis quàm etynologiā attēdemus. Quāuis tamen de creditore, ita dicamus, non idē erit de uerbo credere, uel nomine creditū: hæc enim ſolū indicant qui alterius fidē ſequutus ſit, ut Barto. *ſenſit atq; alij pleriq;.* Tenent *Salicetus,* Fulgoſius *Pōtanus contra*[m].

m l.j. ſupra ſi cer. pe.

ſed oēs quibus ex qualibet cauſa[b] debetur.

VLPIA. LIB. VI. AD EDICTVM LEX XII.

SI cui ex empto vel ex locato vel ex alio vllo debetur contractu, ſed & ſi ex delicto [a] debeatur, mihi videtur creditoris loco eſſe.

b ¶ CAVSA. *Puta edicto, ut ait Accurſius. Sed hic ego generaliter malim quacunq; ex cauſa, non ſolum contractu, ſed etiam quaſi contractu: qua ratione & ceßionarium proprie creditorem eſſe cæteris conſenſerim*[n].

n in d. l. j.

SICVI. a ¶ Ex delicto *Id dubium erat, cum delinquentis fidem ſequutus uideri non poßit creditor, tamen idem quod in cæteris cauſis eſt, quoniā delinquēs uidetur pœnæ ſemet obligaſſe: ideq; eſt in eo, cui quid ex legato fideiue commiſſo debeatur: nam hæres adeundo illi promittere cenſetur*[o]*: proprie ergo creditores hi propter uſum autoritateq; prudentiū dicentur, quāuis huic ſignificationi legis fictio cauſam dederit.* Hinc *eſt quod hic dicitur, creditoris loco eſſe: & alibi legatū quaſi æs alienum*

o l. apud Iul. §. fi. ex quibus cau.

alienum ſolui[p]: alibiq; lex non ſolum creditoribus, ſed etiam legatarijs prouidere ſe dixit[q].

p l.ſ.C.de bonis aut.iud.

q l.fi.ſ. licen. C.de iu.del.

b ¶ EX POPVLARI. Intellige in actione qua principaliter iniuriam publicam ſeu ius populi proſequimur: nam ante litem conteſtatam locupletiores non ſumus[r], nec fideiuſſor nobis obligatur[s], ſed ſi principaliter aliquis ſit læſus, puta quia uiolatũ eius ſepulchrũ, uidetur etiã ante litis conteſtationem creditoris loco eſſe, quapropter & tunc procuratorem conſtituit[t], & alius nemo admittitur, ſi ipſe agere uelit[u]; & hoc Accurſius probat.

detur poſſe creditoris loco accipi: quod ſi ex populari [b] cauſa, ante litis conteſtationẽ, recte dicitur creditoris loco nõ eſſe. ¶ Minus ſoluit [c] qui tardius ſoluit: nam & tẽpore [d] minus ſoluitur.

r l pen.ſupra de pop.act.

s l. ſi qs pro. in fi. de fid.

t l.licet.de p cur.

u l. iij .ſupra de ſepultu. viol.

c ¶ §. MINVS ſoluit. Id eſt ſoluere uult, ut Iac. Barto. & Albe. interpretantur: nam ſi creditor quamuis poſt tempus ſolutionem recepiſſet, non poſſet amplius illam acceſſionem quæ ex mora orta eſt petere[x]. Ipſe hanc expoſitionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non poſſit, non tamen ſequitur quin minus ſit ſolutum, licet ideo non petat, quia recipiendo ſine proteſtatione uidetur remiſiſſe, faciliterq; remiſſio huius acceſſionis præſumitur, cum non niſi iudicis officio debeatur. Quapropter ſi creditor nolit recipere, & debitor debitam ſummam ſine temporis acceſſione deponat obſignetq; non liberatur: quod omnes hic probant[y].

x l.iiij .C. de poſiti.

y l.obliga.C. de ſol.

d ¶ TEMPORE. Eadem ratione dicitur etiam quis

plus

plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ [a]. *Sed nunquid cum uſuræ hodie omnino ſint prohibitæ locum habeat hæc lex? & ſi creditoris nihil interſit eſſe tardius ſolutũ, ut quia non eſt mercator, nec qui propter hanc moram quicquã damni ſubiuerit, non procedere, mihi uidetur uerius.*

a .§. plus. de actionibus.

IDEM LIB. VII. AD EDICTVM.

LEX XIII.

MVlieris appellatione & virgo viripotens [a] continetur. ¶ Res [b] abeſſe videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet forma [c] mutata. & ideo ſi-

MVLIERIS. a ¶ *Viripotens. Et hoc ſi uerba proprie accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiã non uiripotens mulier eſt., nimirum quia muliebris eſt ſexus* [a], *nec etymologia repugnat cum à mollitie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt. Sanè ſi fœminam empturo uenditor dixerit, non eſſe mulierem de corrupta intelligemus* [b], *nec enim de ſexu uerìs ſimile eſt tunc fuiſſe dubitatum* [c]. *Et M. Cicero cum obiurgaretur quòd uirginem ſenex duxiſſet, cras inquit mulierem reddam.*

a l. arg. §. muliebri. ff. de aur. & argẽ. leg.

b l. alioquin. de contrah. empt.

c l. quæritur. §. mulierẽ. de ædil.

b ¶ §. RES *abeſſe. Et propterea non uidetur exhiberi quod mutata forma exhibetur* [d], *nec commodatum depoſitum'ue reddi, niſi in eadem cauſa reddatur* [e].

d l. iul. §. ſi qs. ſupra ad exhib.

e l. iij §. ſi redita. ſupra commo.

c ¶ FORMA. *Ex forma enim res ipſa nomen aſſumit: quapropter & ubi ea deeſt, rei quoque nomen deficit, niſi quid minimum de forma mutatum proponatur*

tur[f]*. Sanè materia, ſubſtantia, forma ſolẽnitas ſimul diſ-ferunt. Materia eſt unde quid conficitur, ut in ſcypho me-tallum, in contractu conſenſus. Subſtantia eſt per quam materia in certam ſpeciem deducitur, ut in uaſis, uel ue-ſtibus artificium, in emptionis contractu pretium. For-ma eſt quæ certe illi ſpeciei nomen dat: in iuribus uero pro forma id requiri dicitur quod ordinem reſpicit, ut in ſtipulatione quod præcedat interrogatio, incõtinenti reſponſio ſequatur*[g]*. Solen-nitas actui perfecto extrinſecus accedit, ut autoritas tu-toris in pupillorum, agnati conſenſus in mulierum con-tractibus. Promiſcuè tamen hæc doctores quandoq; ac-cipiunt*[h]*, ſubſtantiaq́; generaliter definitur, quæ ad rei eſſentiam neceſſario requiritur: quapropter materiam, formam, ſolennitatemq́; comprendit.*

f l.j.in fin. ſupra de vẽt. inſpi.

g Bald. ĩ.c. j. de no. for. fid.

h l. in vẽditio nib⁹. de cõtrad. empt.

corruptæ redditæ ſunt, uel transfiguratæ uideri[d] abeſ-ſe: quoniam plerũq; plus eſt in manus[c] pretio quàm in

d ¶ VIDERI *abeſſe. Et propterea res ipſa rurſus ſimpliciter petetur, tanquam ſi nihil reſtitutum ſit*[i]*. Se-cus ſi ideo petatur quia aliquid illi extrinſecus deſit: pu-ta, cum quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non enim ſimpliciter fundum petet, ſed addita cauſa, ut de euictione caueatur*[k].

i l. etiã. ſupra de ſolut.

k l. iul. §. j. ſupra de ver. obli.

c ¶ IN MANVS *pretio, id eſt artis.* Verg. *Artificũq; manus inter ſe, operumq́; labores Miratur. Iulius Soli-nus:* Ea *ædes manus Dædali oſtẽdebat. Sed quid ſi per hu-iuſmodi mutationem res facta ſit pretioſior? Et ratio iu-riſconſulti oſtendit tũc rem nõ abeſſe: nõ poterit tamen*

is qui reſtituit expenſas repetere[l]: quia ſibi non licuit, in re quam alienam ſciebat eſſe tam ingenioſum.

l .§.ſi quis in aliquo. iſt. detetũ diu.

f ¶ §. DESINERE. Lex Attinia furtiuã rem vſucapi prohibebat[m] niſi in poteſtatẽ domini reuerſa eſſet, deſijſſetq́; res abeſſe. Declarat Iuriſcõſultus deſijſſe abeſſe. ſi in domini poteſtatẽ liberã ẽet reuerſa: quod intellige dũmodo dominus qui ſciuit rem fuiſſe ſibi ſubtractã ſciat etiã reuerſam[n]. nam et tunc ſi rurſus cõtractetur, noua actio furti dabitur[o]. uerba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro XVII. Quod ſubreptum erit eius rei æterna autoritas eſto: id eſt, æternum tempus ad uſucapiendum, ut alibi declarabimus.

m l. ſequitur .§. quod autẽ. ſupra de. vſ.

n l. qui filiũ. .§. pẽ. ſupra pro empt.

o l. inter. ĩ fi. .§. de furt.

re ¶ Deſinere[f] autem abeſſe res tũc videtur, cũ ſic redit ĩ p̃tatem, ne amittere poſſeſſionem poſſimus[g], ob hoc quod furto pridem subtra

g ¶ POSSIMVS. Sed quõ dominus poſſeſſionẽ rei ſuæ amittere põt? & ſi ipſe eã per uim recuperauerit, dubiũ nõ eſt poſſe ab eo auferri: quoniã ĩ interdicto recuperãde exceptio dominij reijcitur[p]. Sed et ſi nõ furi ſed ſucceſſori eius particulari abſtulerit, etiã per triticariã cõdictionẽ reſtituere poſſeſſionẽ cõpelli poteſt, ut Accurſius ait[q]. Idemq́; eſt ſi dominus ipſe ſponte rem habuerit ab eo qui uiolẽter à poſſeſſore rapuerit: nã ſi dominus hoc ſciebat, ex æq̃tate iuris canonici poſſeſſori ſuccurritur[r], cui nec lex ciuilis aduerſatur, ut aliqui ſentiũt[ſ]. Sed & illud expeditũ eſt, redintegrãdæ poſſeſſionis beneficio huic prouiſum eſſe[t], quod ex cõmuni ſentẽtia etiã malefidei poſſeſſori cõpetit aduerſus eũ qui uel titulo poßideat[u], quoniam

p l. ſi quis. C. ad. l. Iul. de vi. pri.

q l. ij. in fi. ſupra de trit.

r c. ſæpe. de reſt. ſpol.

ſ l. ſi coloni. C. de agr. lib. x.

c. reintegr. iij q. j.

t l. rẽ. quæ nobis. ſupra de acquirẽ. poſ.

niã recẽs hæc poſſeßio cladeſtina et uitioſa præſumitur x *Vbicunq; ergo aliquo huiuſmodi interdicto abſtrahi à domino poſſeßio poſſet, res non deſinere abeſſe uidetur.* x c. licet. extra de proba.

h ¶ §. ABEST. *Abeſſe uerbum pluriſariã in iure accipitur. In ſtipulationibus abſentes ſunt, qui inuicem ſe exaudire nequeunt: in præſcriptionibus* y *qui in eadem prouincia, ſeu territorio non ſunt: in iudicijs abſens eſt, qui ad eum actum nõ eſt citatus, uel quanuis citatus, non adeſt. Idem & in eo quem citare difficile eſt* z*. In legũ diſpoſitione abſens eſt, qui lõge abeſt* a*, ſi uero prope ſit, non uidetur abſens, ſed expectari debet, ut Bald. ſenſit* b*. Illud dubium nõ eſt, qui mortui ſunt, abſentes eſſe, uel quia mortui nõ ſunt, ut Atticus apud Ciceronem in Tuſcul. diſputat, uel quod uerius eſt, quia reuerti & adeſſe amplius non poſſunt. Hinc iudex datus donec præſes abſit* c*, procedet etiã eo mortuo, quia non ſolum abeſt qui ad tempus, ſed & q perpetuo abſens eſt. Cum ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur prudens iudex ex ſubiecta materia quæ interpretatio capienda ſit dijudicare debebit.*

y Inſti. de vſu cap. in prin.
z l. aut qui. ſupra q vi.
a l. iiij. §. abeſſe ſupra de dam inf.
b l. fi. vbi au et. C. de bo. quæ lib.
c c. ſi deleg. de off. dele. à 6.

cta eſt. ¶ Abeſt h & ea res quæ in rebus hũanis nõ eſt.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICT.

LEX XIIII.

Labeo & Sabinus exiſtimant, ſi ueſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit veluti ſcyphi colliſi, aut tabula, raſa pictura, videri rem abeſſe a.

L ABEO & *Sabinus.* a ¶ *Videri rẽ abeſſe. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis libera-*

tur quod ita ſoluerit, Quāuis ergo ſolutione eius quod debetur liberationē cōſequamur, non tamen generaliter hoc uerū eſt. Nam et ſi res ſoluta poteſt auferri, ut quia alteri pignorata[a] uel ſub conditione legata[b], non uidetur ſoluta. Idē ſi aliquod ius extrinſecus deficiat, ut quia de euictione cautum nō
ſit[c]. Sed & ſi non eo quoniam earum rerum præ
titulo habuerim quo tium non in ſubſtantia, ſed
mihi debebatur, ſed in arte poſitum.
pretiū præſtiterim, ab- Item ſi dominus rem quæ
eſſe uidetur, Sanè in no- ſibi furto aberat ignorans,
ſtro caſu ſi rei debitæ
forma immutata non eſt, & pretium *in ſubſtantia non in arte poſitum ſit, quale eſt in uulgaribus indumentis, uideretur rem peti non poſſe, ſed in id quod intereſt rem non fuiſſe diminutam agendum[d], in qua tamen realiter ſolet diſtingui, ut in contractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipſam agatur[e], idemq́; in actione ex teſtamento quæ bonæ fidei naturam imitatur[f], in stricti uero iuris contractibus actione de dolo agi in id quod intereſt oporteret[g].*

b ¶ IGNORANS. *Quid ſi ſciens? & ſi ab alio emat idem eſt: quia non ideo uidetur furem liberaſſe, quin ab eo rem petere poßit. Si uero ab ipſo fure emat, hic uidetur probari tunc rem nō abeſſe, quod probo. Sed quid ſi huiuſmodi res ſibi pure legata eſſet, nunquid eam ab hærede emendo cenſeretur legato renuntiare?* Et Bart. *non renuntiatum credidit[h], quapropter & hoc caſu res uideretur abeſſe, ſed contra* Bart. *crebrior eſt ſententia.*

a l. ſi rem. l. q res. ſupra de ſol.
b l. nō quod. ſupra de lega. j.
c l. iul. §. qui fundum.
d l. exhibitionis. C. ad exhib.
e l. iij. §. ſi reddita. ſupra cōmod.
f l. meuius. §. in fundo. ſupra de le. j.
g l. & eleg. §. non ſolū. ſupra de dol.
h Barto. in. §. duo fratres in. 12. q.

c ¶ EMERIT. De *facto: nam iure rei ſuæ ſiue ſciens ſiue ignorans emptor nemô eſt*[i], *licet pretium ſolus repetat qui ignorans emit.* Et *hinc colligitur, ſi quis* Ti*tio prædia leget præter ea quæ à Sempronio emit, tametſi emptio ipſo iure nulla fuerit, excepta tamẽ uideri.* Li*cet enim in effectu emptio nulla, non ſit emptio, appellationem tamen iſtam de facto ſortitur, idq; ſatis eſt.*

emerit[c], recte dicitur res ab eſſe, etſi poſtea id ita ẽe ſcierit, quia res ei abeſſe uidetur [d] cui pretium abeſt[e].

d ¶ QVIA *uidetur.*

Et ſic pretiũ loco rei ſuccedit, quod in uniuerſalibus uerũ eſt [k], *ut in hæreditate uel dote*[l], *in particularibus minime*[m], *niſi cum quis ideo cõuenitur quia locupletior ſit factus*[n], *non enim minus locuples eſt qui pretium quàm qui rem habet: niſi item cõtra eum agatur qui debuit id agere ut rẽ actor ſine pretij alicuius ſolutiõe haberet: nã ſi id nõ fecerit, pretiũ qđ actori abeſt reſtituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatã ſoluere debuit* [o].

e ¶ CVI *pretium abeſt. Si à fure ipſo ignorans emerim, rẽ ipſam ab eo petã, uel etiã ipſum pretiũ, ſi ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui abſq; pretio dare tenetur, uel ipſam rem rurſus petit, uel pretiũ quod ſibi abeſt*[p], *idq; crebriore calculo receptum eſt, licet alij rem in obligatione, eſtimationem in ſolutione eſſe crediderint* [q]. *Sed quid ſi ab alio ignorans emerim? Et non uideretur rem abeſſe, quia tunc pretiũ nõ abeſt: cum enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetã. Nec dicitur ei abeſſe pretium, qui ad illud conſequẽdum*

i l. ſuæ. ſupra de contrah. emp.

k l. impe. §. fi na. ſupra de leg. ij.

l l. res ĩ dotẽ. ſupra de iure do.

m l. venditor. ſupra de hæred. ven.

n l. ſi ipſa. ꝑmet. cau.

o l. plane. §. ꝙ ſi rem. de leg. j.

p l. ſi filio. §. j. l. illud ſupra de do. cau. mor.

q d. §. quod ſi rem.

actionem habet, ſed cum electionem domini eſſe ſupra dixerim, ſi contra furē agere maluerit, uerius eſt uideri rē abeſſe, & ita Iuriſconſultus *hic intelligi debet.*

f ¶ §. REM *amiſiſſe uidetur.* Hoc uerbum proprietatem *hic denotat, ſi enim annulus mihi in mare clapſus ſit non ſolū iuris interpretatione, ſed etiā uere eū dicor amiſiſſe.*

g ¶ ACTIONEM. *Nam qui actionē habet rem habere uidetur, & quod nos, alteri dare, uel perſonali actiōe cogimur* [r], *abeſſe à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerū eſt, alioquin in executione facti aliud eſt, tum propter litis fruſtrationes, & dubios euentus, tum quia tutius eſt rei incumbere: quapropter lex municipalis quæ in rei ſuæ uenditore aliquid corrigat, in eo non ſeruaretur, qui ſibi debitā rem uenderet* [ſ]*: & ideo minus eſt actionem habere quàm rem, ut in regula iuris habetur.*

r l. ſi quis mā da. Titij. ſupra de neg. geſt.

ſ Doct. in l. gallus. §. uidendum.

¶ Rē amiſiſſe videtur [f] qui aduerſus nullum eius perſequēdi actionem [g] habet.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM

LEX XV.

BOna ciuitatis abuſiue publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quæ popu. Rom. ſunt.

BONA *ciuitatis. Ius imperij* Romani *ad populū pertinebat* [a], *donec per legem* Rhemiam *populus in* Au*guſtum Cæſarē ius omne trāſtulit: merito ergo quæ ad* Rempubli. Romanam *pertinebant, publica dicta ſunt, quaſi populica.* Ad Romanorum *tamē ſimilitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cōmunia uniuerſorum erant, publica*

a l j. ſupra de mād. prin.

blica dici cœpta ſunt: ſemper enim apud quaſcunque nationes ius ſupremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ inſtitutio oſtenditur. Nam cum hominem creauit Deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominiū conceßit: hominum autem ut alteri alter ſeruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iußione, ſed ex populi conſenſu Reges aſſumpti ſunt, quod & poſt Romani imperij occaſum ſeruatum fuit cū Carolus Magnus à populo Roma. Auguſtus electus eſt, & à Pontifice Leone ſacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in ſeptem Germaniæ primates translatum eſt. Sic & Franci Chilperico eiecto, quod regno idoneus non eſſet, Pipinū πανηκλητικῶ conſilio ſubſtituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degeneraſſet, rurſus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad ſummum faſtigium euexerunt: is Hugo eſt qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriūdi ſunt qui etiamnum Francorum rebus moderātur, & quod de maximis hiſce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum eſt, idē & in inferioribus obſeruatum fuiſſe, qui hiſtoricos legerit deprendet: ut merito cenſeam diuina lege eum iuſtum principem eſſe, qui ex populi conſenſu regnet, quod & Ariſtoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum eſſe, etiam ſi Cæſar ſit, à ſeptemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam ſuam tueatur. Vnde cū magna regna non ex ſubditorū cōſenſu, ſed per uiolentiā primo conſtituta ſint, merito diuus Auguſtinus LIB. *de ciuit. dei quarto, magna latrocinia eſſe dixit, adducto etiam Piratæ cuiuſdam exemplo, qui comprenſus*

& ante Alexandrum Magnum adductus, cum interrogaretur, Qua cauſa mare haberet infeſtum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infeſtum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna claſſe, imperator.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM.

LEX XVI.

EVm qui vectigal[a] pop. Romani conductũ habet, publicanũ[b] appellamus nã publici appellatio in con pluribus cauſis ad pop. Ro. reſpicit: ciuitates[c] enim loco priuatorum habeantur.

EVM qui. a ¶ *Vectigal eſt quod p rebus ciuitati inuectis uel euectis publico ſoluitur: ea eſt octaua pars*[1] *unde Octonarij quãdo que dicti exactores: ſicut & uigeſimarij, & ducennarij. Sũt & fundi uectigales, qui ciuitatum ſunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal* Reipublicæ *pendant, quod in diſputationibus, à me annotatum eſt, lib. III. cap. x.*

a l. ex præſtat. C. de vect.

b ¶ PVBLICANVM. *Quod publicum redimat, ſimpliciter enim publicũ accipitur pro uectigali.* M. Cicer. Tranq. *&* Tacito. Iabolenus, *Qui operas in publico, quod uectigalium cauſa locatum eſt dat,* Reipubli. *cauſa non abeſt*[b].

b l. miles. ſupra ex qui. b. cau. ma.

c ¶ CIVITATES. *Atqui regulariter quod iuris de fiſco ſtatuimus, etiam de priuatis conſtitutum cenſetur, & econuerſo*[c]*: quapropter licet uerbum publice proprie ad fiſcum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam caſus, quibus plus*

c l. item. §. in priua. ſupra de petit. hæred.

plus tributum eſt fiſco, quàm cæteris ciuitatibus: ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui ſentiunt: item in redhibitione rei morboſæ, quæ ex ædilitio edicto fit[d]*. Sunt & alij cũ ciuitatibus omnibus pluſquàm priuatis conceditur. ut in præſcriptione uel uſucapione, quæ uel longiori tẽpore*[e]*, uel nullo modo conceditur*[f]*: Idẽ ſi mancipiũ furto illis ſit ſubtractum*[g]*, atque id genus multa ſimilia*[h]*. Sed nun quid ciuitatibus concedenda ſit reſtitutio in integrum? & communiter concedi aiunt*[i]*: quoniam cum per adminiſtratores rogantur ſi in cõtractu uel iudicio leſæ ſint, iuſta eſt cauſa reſtitutionis, idemq́; in oppidis huiuſmodiq́; uniuerſitatibus*[k]*: quod uel maxime procedit, ſi in eis ſint & pupilli, & furioſi, & uiduæ & id genus, qui aliâs iure communi reſtituuntur.*

d l. j. §. illud. eod. tit.

e l. ſi. C. de ſacro ſan. eccl.

f l. vſucap. ſupra de vſu.

g l. mancipia. C. de ſer. fu

h l. ciuitas. ſupra ſi cert. pe.

i l. tempu. C. de iur. reip. lib. xj.

k l. reſp. C. ex qb. cau. ma.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

LEX XVII.

Inter publica[a] habemus, non ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis vſibus ſunt deſtinata, ſed ſi qua ſunt ciuitatum velut bona, ſeu peculia ſeruorũ ciuitatũ, procul dubio publica habẽtur. publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal

INTER *publica. Publicæ res proprio ſermone ſunt, quæ populi Romani ſunt, ſed & quæ ciuitatum in uſu publico ſunt, per ſimilitudinem publicæ dicuntur*[a]*: latiſſima uero ſignificatione, etiam ſi in publico uſu non ſint, ita tamen appellantur*[b]*: quem ſenſum Iuriſconſultus hic ſequutus eſt, & propterea non publica hæc eſſe, ſed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali*

a l. ſed celſ. ſupra de cõtrahẽ. emp.

b l. in tãtum. §. vni. ſupra de ſtatu ho.

c §.ſ.de rerũ diuiſ. *communia ſunt eorum uſus iuregentium eſt publicus*[c]*:et occupanti conceditur, quod non eſt in his quæ iure ciuili publica ſunt, de quibus hic agitur.*

b ¶ FISCVS. *Aerarium populi erat, fiſcus principis, donec omnia princeps in fiſcum ſuum tranſtulit. Conſtat autem, ut Pedianus ait, canone, indictiõe, oblatione. Canõ ordinarios principum reditus ſignificat, ut portoria, & eiuſmodi, quæ in urbiũ exitu uel ingreſſu ſoluũtur. Oblatio nomẽ ſumpſit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus ſit: eo continetur octaua, uel uigeſima, uel quicquid ex conſuetudine de rebus promercalibus ſolet pendi, quarum mentio hic habetur. Indictio eſt quod edicto principis ſubditis inducitur, quod ut plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure alitêr diſtinguantur, infra diſſeram.*

fiſcus[b] capitis quale eſt uectigal portus vel venalium[c] rerum, item ſalinarum & metallorum, & piſcariarum.

PAV. LIB. IX.
LEX XVIII.

MVnus tribus modis dicitur; vno donum[a] &

c ¶ VENALIVM. *Hæc eſt octaua pars, ſicut metallorum decima*[d]*: in Salinis uero ea eſt uectigalis natura ut ſoli mancipes*[e]*, hoc eſt, qui à fiſco hoc ius emerunt, ſal uendãt, idq; principis monopoliũ eſt, quod antiquis quoque inſtitutum fuit: quapropter Liuius Salinator dictus, idemq; in piſcarijs, ſecundum regionum quarũdam morem, obſeruatum eſt.*

d l.cuncti .C. de metal.
e l.ſi quis .C. de vectig.

MVNVS. *a* ¶ Donum. *Cum munus pro largitione accipitur*

accipitur tanquam ſpecies doni eſt, ſignificatq; quod ex aliqua cauſa fit donum, cum uero non habito ad largitionem reſpectu ſumitur, tunc generaliter quælibet munera comprendit, atq; ita hic accipiendum eſt.

inde munera dici dari mitti'ue altero onus[b] qđ cũ re mittitur vacationẽ militiæ munerisq; præſtat, inde im-

b ¶ ALTERO *onus. Et hoc ſenſu tripliciter accipitur, eſt enim munus patrimoniale, quod ideo ſic dicitur, quia cũ ſumptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quandoque perſonæ imponitur nulla facultatem ratione habita, ut eſt capitatio: quandoque ſecundum fortunam ſoluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, ſuperindictum ue: aliquando nullo perſonæ reſpectu rei ipſi incumbit, ut tributum, & cenſus: ſubiturq; uel in ipſa re, ut cum hoſpitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut ſi pecuniam pro cenſu præſtamus. Eſt & munus perſonale, id nunc dignitati adnectitur, & hono appellatur: nunc ſordidum eſt, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in ſe habet, ut cum ſubire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Eſt & munus mixtum, ut decaprotiæ*[a]*, id eſt, decemprimatus: erant enim* Decemprimi *ex decurionibus exactores tributorum, qui fiſcalia detrimenta de ſuo ipſi reſarciebant, publicanis mancipibus'ue non multum abſimiles. Ex his aliqua ordinaria ſunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria ſunt ſic definiri* Bartol. *ait*[b]*, ut ea ſint quæ à lege principe ue*

a l.ſſ. ſupra de mune.

b Bart. l.j. C. de mulieri. lib. xj.

pé ue

pé ue impoſita ſunt,& certam formam habent.

• ¶ IMMVNITATEM. Ea à patrimonialibus nunquam conceſſa uidetur [c], nec qui à perſonalibus immunis eſt ab honore excuſatus cẽſetur [d]: ſed & ſi immunitas per ampliſſima uerba cuiquã conceſſa ſit,non trahetur ad onus ex improuiſo inopinatoq; caſu impoſitũ,ut ſi bellũ ſuperueniat: publice enim intereſt huiuſmodi conceſſiones tunc negligi [d].

c l.his oneribus. ſupra de muneri.

d .l. cui muneris. ſupra eo.tit.

e Doct.i. l.ſi ex toto. ſupra de leg. j.

d ¶ MVNIFICOS. Munera militaria ſunt excubiæ, angariæ, geſtationes in uſum belli, decurſio cãpi, erectio ualli, atque id genus ſimilia: qui ab his muneribus immunes erãt Beneficiarij dicebãtur, qui ſubibant Munifices, Feſtus autor.

munitatẽ [c], appellari: tertio officium, vnde munera militaria & quoſdam milites munificos [d] vocari. Igitur municipes [e] dici quod munera ciuilia capiant.

VLP. LIB. XX.

LEX XIX.

LAbeo libro.I.prætoris vrbani diffinit, quod quædã agãtur, quædam geruntur, quædam contrahantur: & actum [b] quidem verbum generale eſſe, ſiue

e ¶ MVNCIPES. Qui ſint infra latius oſtẽdetur [f].

f infra eod .l. municeps.

LABEO. a ¶ Prætoris urbani. Sic aliquem ex libris ſuis inſcripſit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet ſtipulationem proprie contractum non eſſe, licet in ea tam reus credendi quàm debendi dicatur [a]. Sicut nec donationẽ, neq; liberationẽ, aut pactum refutatoriũ, idq; genus remiſſionis, cõtractu

a l.v. ſupra de verb.ob.

tractuũq; diſſolutiones, nã in his uiciſsim obligatio non oritur, quapropter ſi lex municipalis de cõtractu uerba faciat, hi minime cõtinebũtur, idq; receptius eſt[b]*: niſi ea dẽ ratio quæ in cæteris cõtractibus ꝓcedit, in his quoq; locũ habeat: nam cũ ex lata ſignificatione etiã hi cõtractus dicantur*[c]*, quanuis* re ſiue verbis quid agatur, *diſpoſitio odioſa ſit, à* vt in ſtipulatione vel nu- *ratione interpretationẽ* meratione: contractum [c] *ſumet: quapropter ſi* autem vltro citro'que obli- *lex uetat ſine agnati cõſenſu ex contractu mulierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit*[d]*, conſtitutum enim ita eſt, ut mulieris imbecilli conſilio ſuccurratur: at tũc uel maxime ſuccurrendũ eſt, cum donare, uel debitorẽ liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatẽ adire prohibetur? & aiunt communiter non prohiberi*[e]*: aditio enim hæreditatis etiã ex lata ſignificatione cõtractus nõ cõtinetur, licet lex interpretetur eum qui adeat quaſi cõtrahere cũ creditoribus hæreditarijs. Nam quãuis diſpoſitio de contractu loquens, etiã de diſtractu intelligatur*[f]*, tamen hoc ita accipitur, ſi uere geſtus eſt ille quaſi contractus, non ſi ficte*[g]*; ut in propoſita eſt quæſtione. Plerunq; enim lex nõ obſeruatis uerbis ex aliqua ratione, idẽ iuris cõſtituit de quibuſcũq; obligationibus, quod de contractibus*[h]*, ſed non ideo conſequens eſt, ut in municipalibus ſtatutis, quæ non niſi ex ui uerborum ductam interpretationem accipiunt, idem obſeruetur.*

c ¶ CONTRACTVM. *Quod Græci* συνάλλαγμα *uocant, Sic dicitur, cum ultra uerba contractus, aliquid*

b l. ſiue ap. C. de tranſ.

c l. ſi cum dona. C. quod met. cau.

d Bart. §. pactus ne peteret.

e l. more. ſupra de acq. hær.

f l. ad reſo. C. de prædi. mi. l. de eo. ſupra de iudi.

h l. omnẽ. ſupra de iudi.

quid utrinq; agitur : quapropter alibi Vlpianus [i] : Iu- lianum, inquit, puto recte à Mauritiano reprenſum in hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, manumiſiſti, euictus eſt Stichus : Iulianus ſcribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam actionem, id eſt præſcriptis uerbis ſufficere, eſſe enim contractum Ariſto adijcit συνάλλαγμα, unde hæc naſcitur actio: ita enim repoſita in Thuſco codice eſt hæc dictio, hoc ſenſu: cũ præſcriptis uerbis actio detur quoties ex utriuſq; parte aliquid factũ eſt quo uterq; ſit obligatus merito in caſu noſtro ea competet, quia uiciſſim quædam quaſi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio eſt, cur in contractu innominato, ut ſi faciã ut des, et poſtquã feci ceſſas dare, præſciptis uerbis non agatur, ſed de dolo [k]: nã hic nõ eſt συνάλλαγμα, id eſt, mutuum factũ obligatorium: petuit enim factum tuũ explicari abſq; meo, et ideo præſcriptis uerbis nõ agitur, quod nõ eſt in cõtractu, do ut facias uel do ut des, cum dare ſit dominiũ transferre, quod nõ niſi in conſentientem transferri poteſt: cũ ergo tibi dederim, & conſequenter utriuſq; factũ interuenerit, mei transferentis, & tui dominum acceptantis, merito præſcriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis, ſi ratio hæc uera eſſet: cũ traderem ut des (traditio enim facta eſt) de dolo agi non poſſet [l]: non enim tradere poſſum quin tu accipias: ſed et ſi facerem ut faceres: de dolo agendũ eſſet, quod præter Iuriſconſulti mentem uidetur eſſe. Cui ego reſponderim. cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, meorum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius facti

i l. iuriſgẽ. ſ. j. de pact.

k l. naturalis. ſ. q̃ ſi faciam ſupra de præſcri. uer.

l l. cũ propo- nas. C. de dolo.

ſacti executionem uenit, in contractu uero, cum facio ut facias, ideo ſemper præſcriptis uerbis agitur, quia ultra promißionem uidetur utrinq; interpoſitū mandatum: & ſecūdum hanc declarationem accipienda ſunt quæ Paradoxorū lib. v. cap. ſeptimo latius diſſerui. Sanè συνάλλαγμα, *Græcè* ἀσὺν *quod eſt ſimul, &* ἀλληλά *uicißim. & uerbo* ἀλλαττω *deſcendit, quod mutare uulgò ſignificat: ſed eius origo eſt ab* ἄττω, *uerbo antiquo, quod deducitur ab* αἴσσω αἴττω, *unde* ἄττω, *quod eſt impello, conuenio, tracto: qua ratione & contractum dici probabile eſt, quaſi contra ſeu uicißim actum, id enim hæc uox ſignificat. Vnde Vergil, homericon illud* τὸν δ᾽ἀπαμειβόμενος, *trāſtulit, quem contra: ſic & contrahere erit uicißim, & mutuo trahere. Eſt &* ἄλλαγμα *pro pretio, & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus* II, *in prophetam Amos commentario* ἀντάλλαγμα *quoque in euangelio Matthæi capit. XVI. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum commercia in permutationem datur. Interpres tributionem uertit. Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci contractum* συμβόλαιον *uocant.*

gationem [d], quem Græci συνάλλαγμα, vocant veluti emptione venditionem

d ¶ OBLIGATIONEM. *Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio*[m]*: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione naſci dicimus, Sanè et quedam eſt obligatio quæ ex contractu nō naſcitur, ſed ex quadam æquitate datur, ex ea non actione, ſed officio iudicis*

m l. licet. ſupra de pe.

n l.§ ꝗ colluſ. ſupra de ac. emp. in fi. *iudicis ſuccurritur*[n]. *Planè & obligationis uerbũ generale eſt, & tam ciuilem quàm naturalẽ continet: quapropter mulier quæ obligare ſe prohibetur ſine agnati conſenſu, neq; pactũ facere debitori de nõ petẽdo poterit*[o],

o Bar.d.§.pactus ne peteret. *quoniã ex eo naturaliter nõ petere obligaretur. Sed nunquid ſimpliciter liberare poßit? & ex uerbis dicendũ eſt, poſſe, niſi ratio legis aliud induceret*[p], *ut ſupra dixi.*

p Bal.in rub. C. de pact.

e ¶ GESTVM. *Cum rem ſine uerbis factam ſignificet, ad extraiudicialia tantum trahi Accurſius credidit, reprobantq; inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio geßiſſe negotia alicuius ſe aſſerebat. Sed hæc merito non recipiuntur, cum ex ſubiecto argumento geſtum etiã accipiatur ſiue ex contractu, ſiue aliter quid factum ſit*[q]. *Caius etiam infra tanquam leuem hanc differentiã inter geſta, & facta negligit. Nec dubium eſt ex cõmuni loquẽdi uſu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit*[r].

q l.ait prętor. ſupra de mino.

r l.ſ.de offic. procõ. cæſ.

locationẽ, conditionem, ſocietatem: geſtũ[e] rem ſignificare ſine uerbis factam.

IDEM LIB. XII. LEX XX.

VErba cõtraxerunt, geſſerunt, non pertinent ad teſtandi ius.

VERBA contraxerũt, Si minor teſtamentũ cõdat, aduerſus eius cõfectionem reſtitui nõ poteſt, quoniam edictum prætoris de eo quod geſtum eſt loquitur[a], *quæ uerba teſtamentũ nõ comprendunt, atq; hoc omnes probant*[b]: *ſi tamen dolo fuit inductus, ſuccurretur legitimis hæredibus per actionem de dolo*[c]. *Eadem ratione adoleſcens qui curatorem habeat, contrahendo res ſuas*

a d.l.ait prætor.

b l.j.§. fuit. ſupra ad treb.

c l.lege.§ ſ.ẽpronia. de leg.ij. l. nõ enim. de in. offi. teſta.

ſuas immobiles ſine decreto alienare prohibetur, & tamen teſtando non ſolum ipſe poteſt, ſed & cõcedere cui uelit, ut alienet[d]. *Eodem modo lex quæ contractus minorum propter iuriſiurandi religionem corroborat, in eorum teſtamentis locum non habet*[e]. *Hinc & conſtitutio quæ à filio deportati ante patris reſtitutionem geſta confirmat*[f], *in teſtamento non intelligitur: ſuntq; id genus plura ſimilia*[g], *quãdoq; tamen uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam teſtamentum accipiatur: quod ideo eſt, quoniam olim per imaginariam quandam uenditionem teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionibus in* Topica *Ciceronis Boëtius explicat. Sunt enim & quædam ſucceßiones in contractuum locum ſubrogatæ, ut bonorum poſſeſ. in bonis liberti, quam imago ſocietatis induxit*[h]. Nam *& de contractibus ad teſtamenta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat: ea colligitur pluribus cauſis, tũ quòd teſtamenta fauorabiliorẽ interpretationẽ recipiunt, tum quòd ambulatoria ab teſtatoris uoluntate pendent, tum quòd in eis non facile quis uel falſus, uel fallendi conſilium habuiſſe præſumitur*[i], *tum quòd eorum robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in teſtamentis contrahi poſſe dubium non eſt, quapropter & ab hærede ſtipulari legatario in teſtamento quis poteſt*[k], *& ſatis erit ſi duobus teſtibus hoc probetur, ut pleriq; ſentiunt: cũ uero ex teſtamento hæreditas aditur, nõ ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditarijs cenſetur*[l], *atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ eſt ultima uoluntas, ut de*

d Bal. l. ij. C. quãdo dec.

e Doct. in authent. ſacramenta.

f l. ſi. C. de ſenten paſſ.

g laſ. in l. quę de legato. ſupra de le. j.

h l. j. ſupra de bon. liber.

i Bart. l. ſi is qui. de vul.

k l. ſi. C. de ſi-deicom.

l l ſi ſupra ex quib. cau. in poſſ.

donatione cauſa mortis dubitatum ſit, utri magis aßimiletur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici omnes fatentur[m], quantũ uero ad efficaciã, effectum'ue, ultimæ uoluntatis naturam imitari[n]. Sed cum ita ſit, mirũ eſt cur conſentiente patre filiusfamil. teſtari nequeat, & tamen cauſa mortis donare poßit[o].

m gl. l. ſ. ſupra de do. præ.
n doct. l. ij. ſupra de le. j.
o l. tã is. ſupra de don. cau ſa mor.

PAVLVS LIB. XI. LEX XXI.

PRincips bona concedendo. videtur & obligationes[a] concedere.

PRINCEPS. ¶ Obligationes. Id dubium non eſt, cum is cui bona conceduntur etiam ea petere poßit, quæ alius debet, actiones enim in bonis ſunt. Sed quid ſi ſuper illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem eſſe Accurſius ex hoc reſponſo exiſtimauit, rationemq́; affert, quoniam in beneficijs principum fit plenißima interpretatio[a]: quæ ratio mihi nõ placet: fit enim plenißima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget, ſed in propoſita quæſtione dãnum eſt impetrãtis, ut obligatiões ſuſcipere cõpellatur: quare ipſe ita exiſtimauerim, bonorũ appellationẽ ære alieno deducto intelligendã, idq́; ex ſermonis proprietate: ex mẽte tamen diſponentis aliter quãdoq; cenſendũ; ea ſic præſumitur, cũ aliás aliquid abſurdũ induceretur[b], ueluti quod quis ꝑ parte tantum eſſet hæres[c], uel quod omnia onera ad aliquem pertinerent, ad aliũ uero omne lucrũ[d]. Idem eſt in reſtitutione facta à principe, qua omnia bona alicui cõcedit. Intelligitur etiã de obligatiõibus, quia aliás is qui reſtituitur melioris fieret conditionis, quam prius eſſet[e]. Idem

a l. ſi quando. C. de bon. mater.
b l. ſi quis ſer. §. ſi. de leg. ij.
c l. iij. ſupra de bõ. poſ.
d l. cogi. ad Treb.
e l. j. C. de ſen ten. paſſ.

Idem eſt ſi publicata bona alicui donat: nec enim ueriſimi le eſt uoluiſſe eum in hoc ærariũ ſuum aggrauare, ut æs alienum ſoluat, omni lucro ad alium ſpectante. Sed pone publicatis alcuius bonis indicta & exacta à principe eſt aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona ſua exul reſtitutus eſt, nunquid in eorũ reſtitutione deducendũ eſt, quod ex ea indictione ad eũ ſoluere petinuiſſet? & Alber. deducẽdum ait, idẽ & ipſe ſentio, ſi ad fructus quoq; interim perceptos ſit reſtitutus: qđ in dubio non eſt dicendum[f], *nã ſi fructus non ſint reſtituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere. cũ ſatis ſit ſi interim fiſcus, fructus ipſos lucratus eſt.*

f authẽ. idem. C. de hęret.

CASVS. LIB. IIII. LEX XXII.

PLus eſt in reſtitutione, quàm in exhibitione: nam exhibere [a] eſt præſentiam corporis præbere, reſtituere [b] eſt etiã poſſeſſorẽ facere fructusq; reddere: pleraq; præterea verbo reſtitu-

PLVS *eſt in reſtitutione.* a ¶ *Exhibere rem dicitur qui in præſentiam affert*[a]*: quapropter actio ad exhibendum, uẽdicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibẽtur, deinde à domino uendicãtur.* Hinc & *dicta ſunt interdicta exhibitoria, ut cũ prætor niſi tabulæ teſtamenti, uel liber homo, uel liberi exgibeantur interdicit* [b]: *quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoſciq; poßint* [c].

b ¶ RESTITVERE. *Eſt generalius uerbum, quod etiã ad fructus refertur, quod accipit* Oldradus Alberi*cusq; cum uerbum id à lege profertur* [d], *alioquini ſi ab homine, fructus non contineri* [e]: *quod defendi poteſt*

a l. ij. ad exhi.
b l. deinde. de lib. exhib.
c l. quod & . l. ſ. ait prætor. de lib. homi. exhi.
d l. in cõdem. infra tit. j.
e l. qui excu- bias. ſupra de remiſ.

ſi alia ratio ſit in fructibus, quàm in re ipſa. Ego diſtinguendum putauerim, ſi fructus bona fide ſint percepti, nec reſtitutionis cauſa retro inferat, tunc non reſtituantur[f]: quam ob cauſam ſi princeps deportatum de damnatis exemit, & ex indulgentia bona ei mandat reſtitui, interim acquiſiti fructus non reſtituentur[g], ſi reſtitutionis[c] continentur. uero mala fide percepti ſint, dubium non ſit quin reſtitui debeant. Idem ſi reſtitutionis cauſa repetita die aſſumatur, ut cum quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipſo principio irritum eſſe uult, ac ſi nihil alienatum foret[h]. Sanè & à principe reſtitutio facta, alteri damnũ afferre non debet: quapropter ad ea bona nõ extẽdetur, quæ interim alienata ſunt[i], niſi de apertiſſima principis mente conſtet, ut cum condemnationem publicationemq́; pro infecta haberi uelit[k]. Idem ſi publicæ utilitatis ratio hoc ſuadeat, uel ſi ideo quis reſtitutus ſit, quia iniuſte ſit condemnatus[l]: nam in his caſibus dãnum afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium reſtituere illi debeat, ex facto enim ſuo ſecuta eſt euictio: & ideo nõ prius reſtitui bona exiſtimauerim, quàm pretium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi eſſet rem cuius poſſeßioni incumbebat reſtituere, deinde aduerſus fiſcum experiri.

f l. at ex. §. j. ſupra de ret vend.
g authẽ. idem. C de hęret.
h l. videamus. ſupra de uſuris.
i c. quãuis. de reſcri. in. 6.
k Card. c. q̃a dilig. de el.
l l. quid ſi. §. ſcæuola. ſupra de min.

c ¶ RESTITVTIONIS *uerbo.* Nam non ſolum fructus cõtinẽtur, ſed etiam cauſa uſucapionis[m], habetq́; ex iuris interpretatione hæc uox amplam ſignificationem[n]. Sanè reſtituere princeps dicitur, cum ordini & dignitati

m l. reſtituere. infra eo.
n l. ſi infra eo.

tati reſtituit [o], *itemq; famæ* [p], *ut cum quis infamia nota tus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo caſu in famia facti nõ aboletur, nec eius effectus: nõ enim poteſt princeps facere quominus alicuius opinio apud graues bonosq; uiros notata ſit* [q]: *Reſtituũtur & natalibus qui ſerui nati ſunt, ingenuitatisq; iura acquirunt. Reſtituuntur & in integrum minores, & qui iuſtam cauſam, unde reſtitui eos æquũ ſit prætori probauerunt. Reſtituitur & dos ſoluto matrimonio. Reſtituitur ex S. C. Trebelliano hæreditas. Reſtituitur poſſeßio ex interdictis.*

o l. ſ C. de ſen tent paſſ.
p l. j §. de quæ de poſtu
q Feli. c teſtimoniũ. de teſtib.

VLP. LIB. XIIII. LEX XXIII.

REi appellatiõe & cauſæ & iura continentur.

REI APPELLATIONE. *Accurſius ita intelligit, ut qui rei mentionẽ facit, etiã de eius cauſis iuribusq; intellexiſſe credatur, ueluti ut cum quis generaliter res ſuas petat: quod exẽplũ in ſupplicatione principi porrecta procedere poteſt, item in libello qui in iudicio uniuerſali, generali'ue datus ſit, ut in petitione hereditatis, tutelæ, uel pro ſocio actione* [a], *alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo ſi fundum petierim, ei quoq; debitas ſeruitutes petijſſe uidear? & ſi petitus ſit cum his quæ ad eum pertinent, dubium non eſt etiam de ſeruitutibus actũ, & de his omnibus quæ ex cõſuetudine rei emptæ ſolẽt accedere* [b]. *Si uero ſimpliciter fundus petitus eſt, aut per actionem perſonalẽ, & ſeruitutes nõ debẽtur: cũ enim id ius in re ſit, actione perſonali cõſequi illud non poßimus.*

a l. j. ſupra de eden.
b Inno. c. cum ad ſedẽ. de reſti. ſpo.

Aut per rei uendicationem, & uerius eſt, deberi[c]: aut nõ conſtat quæ actio ſit intentata, & humanius eſt etiã de ſeruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec diſſentit Baldus[d]. Nam & rem uendens eam cum ſeruitute impoſita diſtraxiſſe exiſtimatur[e]: & rei præſcriptio ad ſeruitutes quoque huiuſmodiq; acceßiones trahitur[f], quod & de eius interruptione dicendum eſt[g]. Alij hanc legẽ aliter interpretãtur, ut appellatione rei cõtineantur cauſæ, id eſt domuinia: ut ſi quis rem legat, eius dominiũ legaſſe uideatur, ſi eſt dñs, alioquin id ius quod in re habet[h]: quem ſenſum ſi reciperemus, naturã ſuã cõiũctiua nõ ſeruaret.

c l. via. §. ſi fũdõ. ſupra de ſer. ruſti.
d l ij. de cõdi. inſti.
e l ſi aqua. de cõtrah. em.
f l. ſi aliena. §. hoc iure. de vſucap.
g l. ſi. C. de an na excep.
h l. ſi domus. in fin. ſupra de leg. j.

CAIVS LIB. VII. AD EDICTVM PROVIN.

LEX XXIIII.

Nihil aliud eſt hæreditas, quàm ſucceſſio in vniuerſum ius quod defunctus habuit.

Nihil. Refertur hic hæreditatis diffinitio, quã ita pleriq; intellexerunt, ut poſt defuncti mortẽ ante aditã hæreditatẽ quoddã ius interim ſubrogari exiſtimarint, quod loco defuncti ſuccedit, eumq; repræſentat, id hæreditatem appellari[a]. Exponitur itaq; hic ſucceßio id eſt, ius ſuccedẽs. Sed uix eſt ut hãc ego interpretationẽ ſimpliciter approbem: dictio enim uerbalis ſucceßio rem ipſam in uim nominis ſignificat, non autem ad participium refertur, quod uim uerbi aſſumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic ſentẽtiæ repugnat: cum enim hæres idem ſit quod dominus[b], ſequitur ut hæreditas ſit rerum ipſarum dominium, non autem ius ſuccedens

a Bar. rub. de acqui. hære.
b §. ſi inſti. de hære. qual.

cedens. Idem etiam ex eo confirmatur quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuiſionem recipit[c]*, quæ uix eſt ut congrue iuri huic ſuccedenti quadrare poßit: cũ enim diuiſio illa de re ipſa dicatur, conſequens eſt, ut & quod integrum eſt ad eam rem referatur. Nam & ſi ius hoc ſuccederet, non in multis ſed generaliter hæreditas perſonã defuncti ſuſtinere deberet*[d]*, & tamen in his quæ facti ſunt nõ ſuſtinet, nẽpe quia quæ facti ſunt*[e]*, in hæreditarijs rebus non ſunt, ad res igitur potius referenda eſt diffinitio. Accedit his, quod Iuriſconſultus*[f]*, cum de hæreditate ad bonorum poſſeßionẽ argumentatus eſſet, bonaq́; diffiniret, ſucceßionem dixit eſſe uniuerſalem in ius mortui, unde credendum non eſt eadem uerba hic de iure ſuccedente, alibi de rebus ipſis intelligi. Nam & ueteres Iuriſconſulti hæreditatẽ in rebus ipſis intellexerũt, quod ex ea finitione apparet quam M. Cicero ad Trebatium in Topicis refert: Hæreditas eſt pecunia que morte alicuius ad quempiam iure peruenit, nec ea aut teſtamento legata, aut poſſeßione detenta, confecta eſt. Merito igitur ſciendum eſt, quoties paterfamiliâs moritur, omnia eius bona, itemq́; iura ſine domino remanere, ea ſimul iuncta quadam uniuerſitate comprehenſa, id ius conſtituunt, quod hæreditas dicitur, id defunctum repreſentat, & ubi per hæredem*[g] *acquiſitum fuerit, fictione legis ab uſque principio in eius bonis fuiſſe cenſetur. Quapropter recte Barto.*[h] *quandoque docuit, dum ſucceßionem hanc pro ipſo patrimonio interpretatus eſt, quod de uniuerſali iurium nominumq́; collectione, nõ de particulari intelligendum eſt. Vnde cum lex municipalis matriſfamiliâs*

c l. ſeruum. §. fi. de hære. inſtit.

d l. hæreditas. de acqui. rerum do.

e l. vſufru. de ſtipu. ſer.

f l. iij. de bon. poſſ.

g l. hæres quoque. de acq. hære.

h Bar. d. l. iij.

bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdi-cerét, reſponſum eſt[i]*, poſſe nihilominus eam teſtari, & extraneum hæredem inſtituere. Cum enim hæreditas ſit ſucceſsio in uniuerſum ius, & à bonis differat, non uideatur duram huiuſmodi legem ad hunc caſum protrahendam: iure igitur hoc caſu hæres uniuerſali in iure ſuccedet, licet particulariter mobilia uel immobilia conſequi nequeat, ſed tamen non ideo minus hæres erit*[k]*, tum quia etiam abſque corporibus hæreditarijs hæreditas ſibi conſtat, tum quia iura & debitorum nomina conſequetur, quæ legis prohibitione non comprehenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hæreditatem dici cum adhuc adita non eſt, alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nõ amplius hæreditas, ſed hæredis patrimonium eſt*[l]*. Quamobrem cum plebiſcito municipali ſtantibus maſculis fœmina ab hæreditate patris excluderetur, & frater poſt patris agnitam hæreditatẽ ſtatim deceßiſſet, crebrius reſpõſum eſt, ſororem non excludi, cum nõ amplius patris hæreditas, ſed fratris patrimonium eſſet*[m]*. Idemq; traditum fuit, cum filia patris hæreditati renuntiaſſet, ut ad hanc fraternam extendi abdicatio illa non debeat*[n]*. Sed tamen ſcrupuloſa ea eſt ſententia, uideamusq; plerunq; hæreditatem appellari quæ adita ſit. Vnde lex Falcidia quæ de hæreditate quartam partem deducit*[o]*, de adita intelligitur, imò etiam in peculio locũ ſibi uendicat, quod à ſubſtituto tanquam hæreditas accipitur. Sic et in Senatuſcõſul. Tertulliano hæreditatem*[p]* ex ui nominis dici Iuriſconſultus ait, quæ adita ſemel fuit, licet deinde in integrum hæres reſtitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur,*

i Corn. conſ. 104. in. ij.

k l. hæreditas. pe pet. hær.

l l. ſed & ſi plures. ſ. ſi filio. de vul.

m l. j. ſ. veteres de acq. poſ.

n Socy. conſ. 74. in. iij.

o l. ſi iuſſu ad l. falc.

p l. j. ſ. ſi pars adita. ad ter tur.

tur, quibus hæreditatem uendi, cedi, reſtitui, dicitur, & de adita intelligitur, abſurdumq́; eſſet toties improprie loquutos Iuriſconſultos credere. Ciceronis quoq; diffinitio, etiã ſi adita ſit hæreditas, locũ ſibi uidetur uendicare. *Sed ego à creberrima noſtratium ſentẽtia recedendum non arbitror, quæ tamen quibuſdã caſibus declarãda ſit:* Et in primis plerunq; in iure hæreditas appellatur ἀναφορικῶς ad id quod fuit[q], licet amplius non ſit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate diſſidet. Sic & quandoq; inſulã dicimus[r], quæ non eſt, ſed quæ inſula fuit, Item propter adiunctum grauamen, ut poſſit de eo ſecũdum legis diſpoſitionem prouideri, adita hæreditas nomen hæreditatis ſeruat, quod in ſupra ſcripto legis falcidiæ exẽplo apparet. Rurſus quoties de hæreditate ipſa diſponendũ eſt, uel iuſſu legis, uel quod ita ex uſu[s], de adita intelligemus, ante enim quàm adeatur, de ea diſponere hæres non poteſt. Quapropter cũ Mediolani ſit lex, ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin nõ cũ hæreditate nuberet, ſed cũ adeunti iure[t], præpoſitio enim illa cũ, de habẽte intelligitur. Adde quòd ratio legis hoc ſuadet, ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cum & alioquin facilime eluderetur lex, ſi ante aditam hæreditatem nubere non poſſet[u]. Atqui contrarium ex ui uerborum uideretur dicendũ, ante aditam ſcilicet nubere non prohiberi, uerba enim legis cum hæreditate dicunt, nõ cum iure adeundi[x]. Sed tamen & hoc caſu legi locũ eſſe uero propius eſt, tũ ex uulgari loquendi uſu, quo eã habere hæreditatẽ dicimus que adire quo-

q l. item prætor. §. j. de ſuis et legi.

r l. iſula. de acquir. re. do.

s Bald. conſi. 393. in. 5.

t doct. d. §. veteres in. l. j. de pecul.

u c. ſi ciuitas de ſẽt. exc. in 6.

x Socy. d. conſil. 74. .i. 3.

ties uelit poteſt, cum idẽ exiſtimetur, ſiue quis habeat[y], ſiue habere ſtatim poßit: tum quia ius adeundi modus eſt per quẽ hæreditas acquiritur, unde prohibito effectu[z], modus quoq; uetitus cenſeri debet. Et hinc *ſumitur etiã alia declaratio, ut ſcilicet ex communi uſu loquendi hæreditatem dicamus etiã quæ adita ſit. Sunt qui idem exiſtiment, etiam ſi adita ſit, dum tamen rerum hæreditariarũ poſſeßio adhuc nõ fuerit apprehẽſa, propriè enim tũ hæreditatẽ dici: idq; eo argumẽto, quod lex hæreditatis petitionem tum aduerſus poſſeſſores concedat[a].* Qua ratio*ne proditum eſt, eam formulam non competere ei qui ſemel poſſeßionem apprehenderit, ſicut nec ei quorum bonorum[b] interdicto* Prætorem *ſuccurrere*. Sed *ipſe nõ arbitror rerũ apprehenſione ſignificationẽ hæreditatis uariari, cum per ſolam aditionẽ patrimonio hæredis accreſcat, dominiumq; ſtatim transferatur[c]*. Illud *generaliter fatendũ, quoties cõiectura aliqua ſuadeat, de adita actũ eſſe ſemper eam interpretationẽ accipiendam, dum titulo hæreditario acquiſita ſit, quod in propoſita ſpecie exiſtimaui. Legauerat teſtator omnẽ hæreditatem patris & matris ſibi obuentam, reſponderat* Decius[d] *de ea quoq; actum cenſeri, quam inſolutum à fratre acceperat.* Ego *contrà, cum titulo hæreditario[e] eam nõ acceperit, ſed ex contractu.* Ex *eadem quoq; diffinitione creditur iuris ciuilis hæreditatem eſſe, cum hoc à lege inductum ſit ut, id ius ipſi defuncto ſuccedere cenſeatur: ſunt tamen qui potius iurisgentium ſucceßiones eſſe exiſtiment, cum in* Biblijs, & *apud* Diog. Laërtium *appareat uſum teſtamentorũ apud alias gẽtes quàm* Romanos *fuiſſe, & ex eis hæ*

reditates

y Ang. l. item. §. petitã. de pet. hæred.

z l. oratione. de ri. nupt.

a l. ij. vbi Bar. de hd. hęre. pet.

b Alex. cõſi. 94. coll. iſ. in. ij.

c d. §. filio. l. cũ. hęredes de acq. poſ.

d Dec. cõſ. 69.

e l. ij. §. ſecũd. de hęr. vẽ. Ared. 148. Ang. 30.

reditates deferri ſolitas.Sed eo deuentum eſt,ut exiſtimemus origine[f] quidē tam teſtamēta quàm hæreditates gentiū iuris fuiſſe, naturaliq; ratione & æquitate inductas. Sed cū deinde Quiritium legibus alia teſtamētorum forma coſtituta ſit,aliusq; hæreditatū deferendarū modus, iuris ciuilis eſſe cœperunt.Quapropter qui iura Ciuilia amittunt,ut deportati, nullā teſtamēti factionē habent[g]. Hincq; conſequens eſt, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates poßint,et quoquo modo legiſlatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis ſunt,contrario municipum iure eorum arbitratu ſubuerti poſſunt[h]. Qua ratione cum ſupremus Princeps ſpurium filium inſtituiſſet,reſpondit Baldus[i] iure ei hæreditatem deferri, quoniam prohibitio ſucceßionis in ſpurio iuris ciuilis eſt, quæ à principe potuit conuelli.Quod ſi is princeps legibus ſolutus non eſſet[k], aliud dicendum fuerat.Eadem ratione & illud receptius eſt, poſſe legem municipalem filijs uel parentibus legitimam ex Iuſtiniani conſtitutione debitam auferre. Quoniam inſtitutionis titulo præſtatur,& hæreditatis pars eſt,uſque uero ad alimentorum ſummam non poſſe[l],cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus ſanctionibus immutari nequit.Quocirca etiam deportato alimenta relinquenda ſunt,ea enim in publicationem bonorū nō rediguntur[m]. Hinc quoq; à pleriſq; illud deducitur,in foro,quod conſcientiæ uocāt,hæredē tametſi inuentariū non confecerit, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia perſonam defuncti repræſentat[n]: at iure naturali uel diuino hæres non ideo tenetur, quòd autoris perſo

f l.teſta.factio. de teſt.

g l.j.C.de hære.inſti.

h Alex.cōſil. 2.i.2.in fi.

i Bald.conſil. 262.in.2.

k Bald.conſi. 361.in.5.

l Doct.c.raynutius.de teſta.

m l. legatū. de cap.di.

n l.fi.C.de iure delib.

perſonam ſuſtineat, ſed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus ſolū obligabitur, quaten⁹ peruenerint[o]: quæ ſententia receptiſſima eſt. Eum enim qui repertoriū nō fecerit, idcirco lex inſolidū obligat quod ſubtraxiſſe hæreditarias res præſumit, at in foro cōſcientiæ præſumptiones huiuſmodi legū nullius momenti ſunt, ſolaq; ueritas obſeruatur. Quapropter ſi conſtet legatarios creditores'ue ueritatis huius conſcios eſſe, eo in foro non ultra conſequētur, quàm ad hæredem peruenerit.

o In.d.rub.

PAV. LIB. XXI. LEX XXV.

Recte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum vſusfructus alienus eſt: quia vſusfructus

RECTE. Duplicem eſſe uſumfructum noſtrates Doctores prodiderūt, eum qui ſeruitus ſit, quē formalem appellant, isq; nullo modò ad dominum rei pertinet, quia cū de ſeruitutū ſpecie ſit, ſeruire illi res ſua non poteſt[a]: aliū qui cauſam dominij habeat, unde cauſalis dicitur: commoditas enim ea domini eſt, ut re ſua utatur fruatur'ue. Sed ego hanc commoditatē non memini in iure legiſſe proprie uſusfructus nomine appellari: quāuis enim lex[b] eum qui fundū, deinde uſumfructum ſtipulatus ſit, ei ſimilem dicat, qui totum deinde partem ſtipulatus eſt, non tamen de hoc uſufructu intelligi poteſt, qui non ſimilis parti, ſed uere dominij pars eſt: unde de ſeruitute accipiendum eſt, quæ in eo eſt ſimilis parti, quia integram utilitatem non affert, diuerſaq; eſt ab eo fundo: ideoq; ea ſtipulatio, ut aliqui exiſtimant[c], ualet: tametſi qui totū, deinde

a l. vti frui. ſupra. ſi vſ. pe.

b l. qui vſumfruct. ſupra de verb.

c Raph. ibidē.

deinde partē ſtipulatur, ſecunda ſtipulatione nihil agat. Non tamen negauerim, aliquam ſimilitudinem inter hāc domini commoditatē & uſumfructum eſſe. Quapropter ſi tibi fundum, alteri eius fundi uſumfructum legauero, uſusfructus iſte communicabitur[d], *& tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij uſumfructum habebit.* Eadem *quoq; ratione factum eſt, ut quādoq; alter alteri accreſcat: ut ſi liberis hæredibus inſtitutis uſumfructum fundi uxori cum liberis legauero: nam in liberorum perſona uſusfructus tanquam ſeruitus non conſtabit, cum enim ſint hæredes & domini, illis res ſua non ſeruit, & tamen mortuis liberis accreſcet uſusfructus uxori, & econuerſo, mortua uxore, accreſcet filijs*[e]. *Cum ergo etiam dominus uſumfructum cauſæ ipſi, id eſt domino cohærentem habere dicatur, pleruntq; accidit, ut uſusfructus appellatione de proprietate accipiamus: ut ſi legato uſufructu prohibeat teſtator alienationem*[f], *nā de proprietate eum intellexiſſe prohibitio alienationis arguit. Idem ſi is, cui uſusfructus pecuniæ legatus eſt, grauetur alteri reſtituere, cum enim ipſe non hæres reſtituere grauatus ſit, uériſimile eſt de proprietate actum*[g]. *Idem ſi re legata modus additus ſit, ut ea legatarius uti poſſit*[h], *quod & in donatione obſeruatur*[i], *cū enim res ad uſum donatur, non ſit ea interpretatio, ut ab uſu proprietas ſeparata cenſeatur, ſed & ſi duo inſtrumenta exhibeantur, quorum altero habere proprietatem, altero uſumfructum dicar, non ideo inuicem aduerſantia produxiſſe exiſtimandus ſum, quoniam de uſufructu cauſali Iaſon & Socy. exiſtimant*[k], *intelligi poteſt.*

d l. ſi alij. ſupra de vſuſ. leg.
e l. ſi mulieri. de vſu. acc.
f l. proculus. de vſufr.
g l. fin de vſu. earum rer.
h l. ſpecies. de auro et arg.
i l. donatiões. §. j. de dona.
k In. d. l. qui vſumfru.

Dominij.

b ¶ DOMINII. *Si de cauſali accipimus; dubium non eſt eſſe partem, ſicut paries pars eſt domus, uſuſfructus enim ille, unà cū proprietate plenariū dominij ius conſtituunt. Sed Iuriſcōſul. de formali hic intellexit, q̄ licet in ſe dominiū habeat (fructuarius enim illius iuris dominus* l d.l.vti frui. *eſt*[l]) *non tamen quicquā habet cōmune cum eius rei dominio, in qua uſuſfructus conſtitutus eſt, imò penitus ab eo diſſidet, nec ſimul eſſe poſſunt: quapropter ſi in libello actor ſe dominū* m Alex.§.nihil.commune.3.colū. *dixerit, & de uſufructu tantū probet, obtinebit*[m], *quia interpretabimur, eū de ipſius uſuſfructus dominio intellexiſſe: ſed ſi fundi dominiū dixerit nō obtinebit: qđ plerique aſſerunt, & ego generaliter uerum eſſe probauerim, quo*n l.§.de eden. *niam aliâs reus recte certioratus non eſſet*[n].

ctus non [b] dominij pars, ſed ſeruitutis [c] ſit vt via & iter: nec falſo dictum eſt meum eſſe, cuius non pōt vlla pars dici alterius eſſe, hoc & Iul. ait, & eſt verius.

c ¶ SERVITVTIS. *Quapropter qui fundum ſtipulatus uſumfructum accepto tulit nihil agit*[o], o l.& per ius. de accep. *quoniam hæc acceptilatio de re uel parte rei non eſt, quod & in qualibet alia ſeruitute procedit: differentia tamen eſt aliqua, quoniam uſuſfructus portionis inſtar obtinet*[p], p l.cum filius.§.dominus.de leg.ij.l.meuius.§.fūdo.eo.tit. *quod in cæteris ſeruitutibus non eſt: & ideo lex ait, in multis caſibus uſumfructum partem dominij eſſe*[q], q l.iiij.de vſu fruc. *quod intelligendum per interpretationem, non quod uere pars dominij ſit: fit autem hæc interpretatio ſuadente æquitate, ut in fideiuſſore pro eo uſumfructum promittente,* r l.ſi a reo.§.ij.ſupra de fide. *qui proprietatē dare obligatus ſit*[r]: *iniquum enim eſſet,*

decipe

decipereturq́; creditor, qui ſolius rei fidem ſequi noluit: ſi ex hac ſubtilitate fideiuſſoris obligatio nulla eſſet: idē ſi alia ratione ueriſimile ſit à partibus id actū^s, ut uſuſfructus pars dominij ſit. f d.l. medus.

¶ §. QVOD QVINTVS.

Quod Q. Mutius ait partis appellatione rem pro indiuiſo ſignificari: nā quod pro diuiſo noſtrum ſit, id nō partem, ſed totum eſſe: Seruius non inelegāter partis appellatione, vtrunque ſignificari.

Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiſo poſſideret, non partem poſſidere, ſed totum diceretur. Seruius etiam hoc caſu appellari partem poſſe dicit: quod dubiū non eſt, ſi ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuiſum erat[a]. idem ſi in re, cuius conſtitutio à domini uoluntate pendeat, appareat eum uelle ut pars ſit[b], cuius rei exemplum in fundo accipi poteſt: quapropter conſtat unum fundum dici, qui pro diuiſo à pluribus poßideatur, ſi ita ipſi uelint[c]: idem in domo, ut ſi tu cœnacula omnia, ego inferiora poßideam, erit enim una domus[d]. Sed dubitari poteſt, ſi ex lege municipali qui partem domus habet, inconſulto ſocio uendere prohibeatur, an conſtructo pariete, partem ſuam ſeparare poßit, ut non pars, ſed alia domus uideatur. Et poſſe ego exiſtimauerim, nec in hoc Seruij ſententia nobis aduerſatur, que tunc non procedit, cum partium uoluntas reclamat[e], legisq́; ratio non repugnat. Sanè & fundum cuius pars pro indiuiſo ſit mea, fundum meum appellare poſſum[f], cum iuris intellectu

a l. inſulā. in fi. de acqui. rer. do.

b l. caius. de lega. ij.

c Bart. l. ſtip. non diui. ſ. quæſti.

d Alexā. 24. in. 4.

e l. magis. ſ. ſi. de re. corū.

f l. pup. in fin. infra eod.

intellectu non diuiſione corporũ in eo partes habeam[g].

g d.l. meuius. §. duorum.
a l. qui vas. §. ſi ancilla de fur.
b l ſi alcina. §. ſi. de vſuca.
c l. ſi ego. §. partus. de publicia.
d l. ſequitur. §. hęres. eo. tit.

PARTVM. Cum partus rei furtiuæ pars non ſit, ſequitur ut uſucapi à bonæ fidei poſſeſſore poßit[a]: quod intelligendum eſt niſi apud furem conceptus ſit[b]: matrem enim cõtrectando, & eum contrectaſſe, qui eius uiſcerum portio eſt, uidetur: quod in furis hærede non eſt[c]: licet ipſe propter autoris ſui malam fidẽ uſucapere nequeat[d]: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius innominatus Poëta apud Græcos Diodorum iuriſperitum illudens, meminit hoc epigrammate:

VLPIAN. LIB. VI.

LEX XXVI.

PArtum non eſſe rei furtiuæ partẽ Scæuola lib. XI. quæſtionum ſcribit.

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δείλαιος ἀπελθὼν
Ἤρετό μιν τοίης ἀμφὶ δικασπολίης.
Ἡμετέρη θεράπαινα φύγεν ποτὲ τὴν δ' ἔτις εὑρὼν
Ἀλλοτρίην τ' εἶναι λάτριν ἐπιστάμενος.
Ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι, τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ·
καί τινι δουλεύουσιν εἰσὶ δικαιότεροι.
Ος δ' ὅτε μερμήριξε ἐν ἴδρακε βίβλον ἑκάστην
Εἶπεν ἐπιστρέψας χρυσὸν ἐλισκύνιον
Ἡ σοὶ ἢ τῷ ἑλόντι τεὴν θεράπαιναν ἀνάγκη
Δουλεύειν κείνοισιν χάριν ἐξερέεις.
Δίζεο δ' εὐμενέοντα δικασπόλον· αἶψα δ' ἀποίσει
ψῆφον ἀρειοτέρην εἴ γε δίκαια λέγοις.

Quod epigramma utcunq; Latine reddidimus, quo eius ſenſus qualicunq; lectori ſit apertior:

Rhetora uir quondam pauper Diodoron adiuit,

Scire

Sciret ut hac ſpecie quid ſibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captam repperit olim
Neſcio quis, famulam conſcius eſſe meam.
Atque ſuo iunxit ſeruo, quæ fœta puellos
Addidit, an'ne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa uolumina, tandē
Suſtulit hac uetulū uoce ſupercilium.
Hos opus eſt uernas tibi uel ſeruire, uel illi
Qui tenet ancillam non ſine fraude tuam
Sed tibi ſic iudex ſit amicus, dummodo iuſtam
Cauſam habeas, punctum protinus omne feres.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICTVM.
LEX XXVII.

AGer eſt locus qui ſine villa eſt.

*A*GER. *Ager ab agēdo dicitur* M. Varroni: *ſicut uilla, domus ruſtica, à uehendo, quod in eā fructus aruorum uehantur.* Ex *mente tamen teſtatoris quandoque ſit plenior interpretatio.* Paulus *ſententiarum libro tertio.* Villis, *inquit, uel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit.* Bartol. Villam *dici que ſine muris ſit.* Subdunt *alij, quaſi uallem uallatam appellari, quod ridiculum, & ineptum eſt. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem* Comitatum *uulgò appellamus, accipitur: quare non exiſtimauerim agri* Auenionenſis *dici caſtrum, cuius iuriſdictio ad alios quàm* Auenionenſes *pertineat, quamuis intra ipſorum fines conſtitutum ſit.* Refertur *& ager ad longitudinem, ut cum dixit* Horatius. *Mille pedes in fronte, trecentos* Cipus *in agrum.*

¶ §. STIPENDIVM. *Sic merces militum dicitur, ſicut & ſalarium: ea erat denarius in ſingulos dies. Tacito libro 1. qui unciæ argenti octaua pars eſt. Tributum etiam appellari Pomponius ait, ſed Tacitus lib. xx. Tributum accipit quod prouinciales ipſi præſtant. Stipendium cum militibus datur: Neque quies, inquit, gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendijs, neq; ſtipẽdia ſine tributis haberi queunt. Loquitur autẽ de tributis Galliæ, quæ cum à Iu. Cæſare in prouinciæ formam eſſet redacta, impoſitum illi uniuerſæ fuit ſtipẽdium HS quadringẽties, quæ ſumma eſt decies centena milia aureorũ, cum hodie ter tantum de Francia, quæ Galliæ pars eſt, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ populi Romani erant, Italia non erat, & ſi quæ urbes ius Italiæ cum haberent, uel fœderatæ eſſent.*

l. ſt. C. ſine cenſ. l. j. ſupra de cen.

¶ Stipendium dictum eſt à ſtipe, quod per ſtipes, id eſt modica æra colligatur, ideo hoc etiam tributum appellari Pompon. ait. & ſane appellatur à contributione tributum, uel eo quod militibus tribuatur.

PAVLVS LIB. XXI.

LEX XXVIII.

ALienationis[a] verbũ ẽt

ALIENATIONIS. a ¶ *Alienationis uerbum late pertinet, nam ad directi & utilis dominij translationem, ad uſucapionem, ad pignoris nexũ refertur[a]. idq; ſiue à lege, ſiue in cõtractu, teſtamento'ue prohibita ſit[b]. Sed hoc quidem intelligunt, cum id nominis large ſumitur, alioquin proprie alienationem eſſe cum directa domi-*

a l. fina. C. de reb. ali.

b c. nulli. de reb. eccle.

dominia transferuntur[c]. Et ideo ſi in aliquo argumento odioſo, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerisimiliter luendũ ſit nexus[d], uel hypotheca, uſus fructus'ue conſtitutio nõ prohibebitur[e]. Ego & iſtis caſibus proprie alienationẽ fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuatur, in aliumq; transferatur, quod translatum eſt negari, non poteſt eſſe alienatum: ſed in eo uertetur cõiectura, an de huiuſmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis[f], uel cauſa contractus diſcernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos Tyrannos ita conueniſſe, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari acquiriq; poßit, de iure hypothecæ interim actum non cenſebitur[g]: quoniam huius pactionis uerisimile eſt eam fuiſſe rationem, quod more aquilarũ uicini eſſe nollent: quæ ratio in ſimplici hypotheca non procedit, niſi cum iure pignoris dominium impetraretur[h]: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. Nam & prohibita alienatione, permutatio quãdoque permittitur, cum cauſa prohibitionis ſola fuit ne quis facultatibus laberetur[i]: ceſſat enim ratio, cum tãtũdem ex permutatione conſequuturus ſit idem ſi rerum particularis affectio nulla fuerit[k]. Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum ſibi uendicet, ſi lex emptionis uenditionisq; uerbo utatur? Et idem eſſe traditum eſt[l], quoniam lex XII. tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complectitur[m]: ſed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, ſicut & hæredis inſtitutio & emancipatio

c l.j.C.de fundo.
d l.qui habebat.de leg.iij.
e l.non alienã.infra tit.j.
f l.ex hoc.§.j.§.de ali.iud.mut.
g l.in quorũ.ſupra de pi.
h l.j.C.de iure dom.impe.
i l.ſi.ſupra de fur.dot
k l.emp.in fi.de leg.ij.
l Bart.d.l.in quorum.
m §.quintus.ſupra de ſtatu lib.

patio celebratur. Obſeruabimus itaq; an ratio legis generaliter procedat [n]*, uel in ea tantum contractus ſpecie* [o]

b ¶ VSVCAPIONEM. Quod ergo alienari prohibetur, uſucapi quoque non poterit [p]*, ut nemo non fatetur. Sed quandoq; non procedere uidetur, nam minor alienare immobilia hoc poteſt, & ea tamen non iure præſcribi poterant* [q]*, in quo magna eſt altercatio. Ipſe negauerim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri ſolum ſe interdicere tutoribus & curatoribus, ne ea diſtrahãt ſine cauſæ cognitione aſſerit* [r]*. Nec obeſt quod adoleſcẽtes ipſi etiã alienare prohibeantur, quia hoc non eſt propter res ipſas introductum, ſed quia in his quæ ſecum geruntur, præſumuntur propter facilitatem labi* [s]*: quæ ratio in præſcribente, qui nihil cũ eis agit, locum non habet. Sanè & res litigioſa alienari non poteſt, & tamẽ præſcribi poteſt* [t]*: quod ideo eſſe Accurſius tradit, quoniam uitium hoc rem ipſam non afficit. Ego accepi, licet id uitium perempta inſtantia duret, nõ tamen alienationem rei factam, irritã eſſe* [u]*, quapropter nec præſcriptionẽ. Et ex hoc conſequens eſt, ut quibus caſibus prohibitio alienationis non efficit quo minus diſtractus ualeat, uſucapio quoq; procedat.* [x]

vſucapionem[b] continet: vix eſt[c] enim vt non videatur alienare q̃ patitur vſucapi.

c ¶ VIX eſt. Interpretatur enim lex, quia patitur uſucapi, eum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs locum habebit. Et hinc eſt, quòd ſi ex forma legis

n l. fin. C. de præd. cur. lib. x.
o laſ. l. fi. C. de iur. ẽptio. col. 29.
p l. vbi. ſupra de vſucap.
q l fina. C. in quib. cau. i integ.
r l. j. ſupra de reb eo.
s l. iij. C. de i it. reſt. mil.
t l j. C. de lõ. temp. præſ.
v Bar l. cenſemus. C. de litig.
x l ea. l. C. de cõ. ob cau.

gis municipalis non poßit ſententia dici nulla, niſi intra triduum, eo elapſo, nõ poterit neq; excipi, tãquam iuriſdictio in iudice non eſſet: qui enim tremium labi permiſit, magis ex facto ſuo, quàm ex iudicis ſententia uidetur excluſus, nec ulterius erit audiendus ut Pau. Caſtrẽ. Yre ſpõdit, cuius ſententiam etiam alij probant. Y Cõſil. 319. Alex. 105. in .5. calcã. conſi. 15.

Eum quoque alienare dicimus, qui non vtendo [d] amiſit ſeruitutem. Qui occaſione acquirendi nõ vtitur, nõ intelligitur [e] alienare: veluti qui hæreditatem amit-

d ¶ NON utendo Alij codices, abutendo: ſed cõmunis lectio magis conuenit. Hincq; argumentũ ſumitur, idem eſſe ſiue expreſſe quis alienet, ſiue tacite per lapſum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior eſt[a].

e ¶ NON intelligitur. Merito lex in hæreditate exemplũ poſuit, quoniam ea non niſi adeunti acquiritur: in legatis aliud eſt, quæ ipſo iure in legatarij domininum trãſeunt[b]: unde ſi repudiat dominiũ ſibi iam quæſitum abdicat, merito alienare cenſetur[c]. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cum in hoc legato ipſo iure dominium nõ tranſeat[d], repudiãs alienare nõ uidebitur: in edicto tamẽ quo prætor in fraudẽ creditorum geſta reuocat non comprehenditur qui legatum repudiat[e], quoniam alienationis uerbo Prætor uſus non eſt, ſed ſimpliciter non permittit fraudationem, quæ minime interueniſſe uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium ſibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit teſtator ut creditoribus pro-

a l j. C. q. ad.
b l ſi titio. de fur.
c l. magis. §. fundum de reb. corũ.
d l. ſi quis bo norũ de le.
e l. qui autẽ. de his quæ in frau.

deſſet. Planè ſi quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, condemnabitur[f], *idem ſi non ex natura contractus teneatur, ſed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei reſtitutionem ali quem grauauerit, quæ non ſolum peruenit, ſed peruenire ad eum potuit*[g].

f l. ij. §. nõ tantã, de hære. vend.

g l. ſed ſi. §. proinde. ſupra de peti. hæred.

f ¶ OPTIONEM. *Quod prius mente optauimus, re ipſa eligimus quapropter promiſcue optio electioq; aſſumitur.*

¶ §. ORATIO. *Coniunctiua dictio utriuſq; rei concurſum requirit, diſiũctiua alterius. Finge ergo me ita ſtipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis? ſi de mente contrahentiũ non conſtet, diſiunctiue deberi Iac. ſenſit, ut ad minimam ſummam interpretatio redigatur. Accurſius idem hoc caſu arbitratur, ut aduerſus eum qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametſi ceſſantibus conięcturis non neget ea coniunctim prolata potius uideri. Ipſe à uerbis non recederẽ, quæ in coniunctam erunt: nam & ſimili caſu quandoque Accurſius apponendum punctum affirmat, quod coniunctionis loco ſit.*

tit, aut optionem[f] intra certum tẽpus datã non amplectitur. [f] Oratio quæ neque cõiunctionẽ neq; diſiũctionem habet ex mẽte pronunciantis vel coniuncta vel diſiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.

LEX XXIX.

Coniunctionem[a] enim nonnunquam pro diſ-

CONIVNCTIONEM. *Grammatici coniunctionẽ ſimpliciter uocant etiam quæ diſiuncta eſt: quapropter*

propter Iuſtinianus[a] coniūctionem, inquit, aut pro & accipi, ut uidetur copulatiuo modo eſſe prolata, ut magis ſit συνάφαια, ut & primam perſonam &c. Ita enim legendū, & uox Græca ex antiquis codicibus reſtituenda: ſicut uice uerſa Rhetores diſiunctam orationem uocant, & ſi concurſum enūtiatorum requirat, dummodo κῶλα, id eſt, membra orationis ſeparatim proferantur: cuius rei Aquilia Romanus autor eſt. Sed iuriſconſulti aliter accipiunt, & diſiunctionem appellant, quàm uulgò alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur. a 1. cū quidā C. cod.

iūctiōne [b] accipi Labeo ait, vt in illa ſtipulatiōe, mihi hæredicꝫ meo[c] te hæredem que tuum.

b ¶ PRO diſiunctione. Quapropter ſi pater filium, & ex eo nepotes in poteſtate habens ita inſtituat, filium & nepotes inſtituo, coniunctio naturam ſuam non ſeruat; quoniam ordo charitatis affectionisq́;, neque non inſtitutionis neceſſitas, ſuadent ut donec pater uiuat, filij nō admittantur, ſed ipſe ſolus heres ſit, ut communiter traditum eſt[b]: quod ſi neceſſitas hæc uel affectio non ſubſit à natura uerborum non recedemus. b 1. gallus. §. ſ. ſupra de li. & poſt.

c ¶ MEO. Atqui mentio hæredis uidetur ſuperflue addi, cum qui dari ſibi ſtipulatur[c], utiq; hæredi quoq; ſtipulatur, imo ſi alteri ex hæredibus tantū ſtipulari uellet nō poſſet: quoniam cum lex XII. tabul. obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, ſupra contingentem portionem cenſentur extranei, & alteri extraneo nemo ſtipulari poteſt. Sanè illa ſtipulatio, mihi hærediq́; c 1. cū qui. §. i. ſupra de verbor. oblig.

meo non ſemper diſiunctiue accipitur, uerumq́; eſt Labeonis exemplum, cum in ſtipulationem id deductum nõ eſt quod tractum habeat: ut ſi mihi hærediq́; meo centũ promittas, ſed ſi per te[d], hæredẽq́; tuũ habere licere promittas, item per te hæredemq́; tuum[e] uim non fieri, coniunctionis uim attendemus, infraq́; latius hæc attingentur.

d l. ſtipu. iſta. §. 1. ſupra de ver.

e l. ſi ſtipu. ſupra eod. ti.

CAIVS LIB. VII

LEX XXX.

Sylua cædua eſt, vt quidam putant, quæ in hoc habetur vt cædatur. Seruius eam eſſe quæ ſucciſa rurſus

Sylva. Arborum aliæ fructiferæ ſunt aliæ cæduæ, aliæ nõ cæduæ. Cæduas eſſe hic apparet, quæ exciſæ repullulant, ſiue ab eodẽ ſtipite, ſiue ex ſtirpibus, ut ſalix, arũdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætulla, ſambucus, populus, æſculus, quercus[a], multaq́; id genus ſpecies, quod ita intelligendum eſt, ſi in eum uſum haberentur, ut cæderentur, ſiue materiæ cauſa ſeu lignorum[b]: alioquin ſi in eum uſum habitæ nõ ſint, ex prima quæ hic refertur opinione pro cæduis nõ erũt. Quid enim ſi animi cauſa plantanũ, ulmũ, fagũ, fraxinũ, illicem educauerim? quid ſi ſyluam antiquã eãdemq́; glandariam habeã, quam nunquã cædere ſolitus ſim, ſed ſubulcis locare? an ſola arborũ cupreſſus nõ cædua erit, quia ſola nõ repullulat? quod Aretius & Picus[c] ſenſerunt, ſed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia eſt, nam fructiferas fructuarius non cædit[d], niſi uetuſtate conſumptas[e]: quod ſi ut uentorũ deiectæ ſint, in uſum ſuum, uel uillæ, ſi aliunde non habeat, accipere poteſt[f], reliquum ei auferre

a l. cũ manu §. ſylua. de contrahẽn.

b l. item. §. ij. de vſufruc.

c rep. §. titia. q. 36.

d l. æquiſſi. §. fructuarius

e l. agri.

f l. arborib.

auferre extra agrũ,ne ſolo officiant permittitur[g]*,ad do* g l. proculus
minũ tamẽ pertinebit.Cæduis uero ſicut paterfamilias cæ
debat uti,uel per frondatores ramos decutere poteſt,pe
damẽtaq́;(ſunt hi pali teretes uitiũ ſuſtinendarũ cauſa)
conficere[h]*,& etiã alteri uendere.In non cæduis,id ſolũ* h l.ex .ſylua.
conceditur, quod pro

ex ſtirpibus[a] aut radicibus *ipſius uineæ uſu neceſ-ſariũ ſit,dum fondus de*
terior ea cauſa nõ fiat,uel arbores grãdes nõ ſint,huiuſ-
modi enim uoluptatis cauſa ſolũ habentur, quã decuſſa
coma amitterent[i]*:harũ & M.Varro rei ruſticæ lib.III.* i d .l. ex ſylua.
cap.IIII.meminit,uideturq́; grãdes arbores intelligere,
quæ in ſylua cædua relinquũtur,nec unà cum cæteris am-
putãtur: poſſunt tamẽ etiã intelligi grãdes arbores,quæ
decacuminationẽ,quã Græci ἐπικόπην *uocãt,nõ ferunt:*
ut picea,pinus,abies,palma: addũt aliqui cupreſſum,&
cedrum.Quid ſi grandem arborẽ intelligamus,quã Græ-
ci ἀξιολογώτατον *uocant, uidelicet prægrãdibus ramis,*
ordinatis,paribusq́; numero,qualis fraxinus, ſorbus,pi-
cea?in conductore emphyteutaq́; aliud dicendum eſt,fru
ctiferas enim demortuas,ut lucretur ſubſtituere alias de-
beret[k]*:quod etiam in nõ cæduis opinor*[l]*:cæduis indiſtin-* k l.in fraudẽ. §.pe. de iur fiſ.
cte cædit[m]*,modo ex cõſuetudine regionis,uel patrisfam.*
locatoris,ſi aliud actum non præſumatur,accepto:nõ mi l l.diuortio. §. puto.ſolut. mat.
nus enim quàm fructuarij horum eſt ius.
a ¶ STIRPIBVS. *Sunt ſtirpes ferulæ ſeu uirgulta quæ* m d l.cum manu.
de radicibus naſcuntur,ea & germina dicũtur[n]*,hinc &* n d. §. puto.
germinalis arbor. Accurſius quæ ſtirpes ſunt pedamenta
eſſe arbitratur,cõtra M. Varronis,& columellæ,cætero-

rumq́; antiquorum autoritatem.

b ¶ STIPVLA *illecta, Culmus eſt cum ſpica non collectus, ſed in metendo derelictus, quem cum otium adeſt ruſtici deinde metũ: & quod dicitur deiecte, melius quadraret relictæ ſecundo caſu, quanuis & illud defendi poßit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptum eſt, ne ſtipulã inlectam, oliuas relictas, racemosq́; remanentes dominus colligat, ſed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde ſpicilegium racemationemq́; facere poßint, quod præceptum etiam in præſentia à pleriſque obſeruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hic legendum ſit, ſed occauerint: quod ruſtici primo meſſes faciant, deinde occent, fodiantq́; uineas, quo opere tanquam magis neceſſario perfecto, racemationem faciant: ſolere enim poſt meſſes occari uineas, autor eſt Palladius libro* VII. & VIII.

naſcitur. ¶ Stipula[b] inlecta eſt ſpicæ in meſſe deiectæ, necdum lectæ, quas ruſtici cum vacauerint colligunt. ¶ Noualis[c] eſt terra Proſciſſa quæ anno ceſſat, quam

c ¶ NOVALIS. *Græci* νεατὴν *ſeu ut alij* νέομα *uocant, & duplici ſignificatione accipitur, ut terra ſit quæ anno ceſſat, quod Paulus hic ait: itemq́; ager nũc primũ coli cœptus*[o] *cũ prius ſylua eſſet, uel alio modo incultus, atq; ita etiã Hieronymus interpretatur*[p]. *Addit Appianus lib.* I. *decimam partẽ fructuũ Reipublicæ ſolitã pendi pro uectigali eorũ agrorũ qui deſerti ad culturã redigerentur, hincq́; apparet inculta loca in dubio præſumi* Reipu

o l. fi. in fi. de ter. mo.
p c. j. c. quid ſit. extra eo

Reipublicæ, nec fieri occupãtis qđ' & alij tradiderunt[q]. Sanè proſciſſa dicitur terra, quæ primũ aratrum experta eſt grandioribus glebis relictis Catoni. Plinio, cæteris.

q l.j.de acq. poſſ.

d ¶ INTEGRA. Vt ſi quis uendat terram integram intelligetur nondum à pecore depaſtam, licet Accurſius paſcendi uerbum hic pro pinguefaciendi, contra rationem ſermonis, intellexerit[r].

r l.j. de glau. leg.

e ¶ GLANS caduca quæ ex arbore cecidit. Vnde interdictum de glande legenda competit. Sanè hæc expoſitio ex proprietate ſermonis non eſt, quoniam caducus non qui cecidit, ſed qui facile caſurus eſt: ruinamq; minatur, ſignificat, unde & paries caducus.

Græci νεαγην uocant ¶ Integra[d] autem eſt in quã nondum dominus paſcẽdi cauſa pecus immiſit ¶ Glans[e] caduca eſt quæ ex arbore cecidit. ¶ Paſcua ſylua eſt quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

VLP. LIB. VIII. AD EDICTVM LEX XXXI.

PRatum eſt in quo ad fructum percipiendum

¶ §. PASCVA ſylua. In quam ius eſt paſcendi cauſa pecora mittere. Sed finge deprendiſſe me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouiſum eſt? & lege aquilia agendum eſt[s], non autem iure pignoris pecus retinendũ, niſi illud diu aluerim[t], cum dominum ignorarem: uidetur enim, quia in rei utilitatem alimenta uerſa ſunt, eorum ratione retineri pecus poſſe[u].

s l.quintus.ad le aquil.
t l.hoc amplius.§.de his. de dam.inf.
v l.ſi nõ.§. cẽtum. ſupra cõ.

PRATVM. Pratum quaſi paratum, ut Vlpianus, ad fru

ad fructũ perceptionẽ, uel ut Varro, ad conſtitutionẽ: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua ſemente indigeat. Et *hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamẽ aliquid fœni teſtator colligeret, ſecus ſi in eis pecuaſcere tãtummodo ſolebat, nam ea non prata, ſed paſcua dicentur: quæ ſi ad pagum aliquem in uniuerſum pertineant, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim ruſtici ſunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo ſunt contineatur? ut in eis damnum inferẽs ea pœna afficiatur, quã lex municipij in eos conſtituit, qui in prato damnum fecerint?* Et *quibuſdam uidetur*[a], *tãquã arbores pars fundi ſint. Sed ego rationẽ legis conſiderandam arbitror: ex ui enim uerborũ nõ uidetur qui arbores inciderit, damnum prato feciſſe.*

falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII. LEX XXII.

Minus ſolutum intelligitur etſi nihil eſſet ſolutum.

a Alb. in dict.

MINVS. *In ſermone* Latino *hæc dictio quandoq; uim comparatiui nõ habet, unde quod nõ recepi, recte dixero minus recepiße, et minus tribuere uidetur*[b] *qui nihil tribuit, quod & infrà uidebimus.* Et *hinc argumentum colligitur, ſi in tranſactione*[c] *annuos ciuilium annonarum reditus tibi conceſſerim, addita lege ut ſi plus uel minus exigeretur tuo periculo eſſet, quanuis nihil exigatur, me non teneri. Verum eſt enim te minus exigere, ſi nihil exigis: id tamen ex proprietate ſermonis non eſt*

b l. illud. §. j. de tribut.

c l. verbũ am pl. l. ſi ita. infra eod.

non eſt, ſed ex interpretatione. Vnde ſi aliam mentem cō trahentium fuiſſe præſumamus, à proprietate compara- tionis non diſcedemus.

PALAM. *Palam quid fieri uarijs modis accipitur: pa- lam nūcupatus hæres dicitur, ſi teſtes exaudiuerint: palam quæſtum facit mulier, quæ paßim, & ſine delectu ſtuprari ſe ſinit*[a]*: palam ſpu- rio reliquiſſe uidetur, qui apertis uerbis uſus, nec hæredis fidem tacite ſequutus eſt*[b]*: palam quoq; rem eſſe dicimus, de qua con ſtat. Hic tractatus ſolet quadrupliciter accipi, aut enim res euidens eſt, quod uulgò notorium dicimus, aut ſimpli citer manifeſta, aut liquida, aut tantūmodo clara.* Noto- *rium eſt, quod omnibus conſtare poteſt, & colore nullo offuſcatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe eſſe: idē de re quam per inſpectionem iudex deprendit, ut cum quis accuſatur occidiſſe Seium, & Seius uiuus exhi- betur, & talis allegatio quandocunq; fieri poteſt: unde etiamſi in cauſa concluſum ſit, debent iudices accede- re in rem præſentem*[c]*, huiuſmodi enim probatio præua- let omnibus, imò hac ex cauſa res iudicata nullius mo- menti erit*[d]*: res enim iudicata quanuis hac in ſpecie con tineatur, & quod ex ea cōſtat, ſit euidentißimū, id tamē non uere, ſed præſumptione legis eſt, quā præſumptionē notorie huic ueritati cedere æquißimum eſt. Manifeſtum eſt quod allegari probariq; oportet, ut Titium coram* popu

VLP. LIB. XXI. AD EDICT.

LEX XXXIII.

PAlam eſt coram plu- ribus.

a l. palam. de ritu nup.

b l. non intelli gitur. de iu re fiſ.

c l. ſi irrupt. fin. reg

d c. frternita- tis. de frig.

populo occiſum, Seium publice fœnus reprobum exercere, atq; id genus multa, quæ põtificij iuris interpretes notoria quoq; dici contendunt: qua in re ego non multũ operæ poſuerim, qui ſciam uerborum hanc differentiam plerunq; confundi, de re ipſa igitur non de uerbis diſputandum eſt. Ego hac in ſpecie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excuſatione obtegi poteſt, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non ſunt, & ideo ſententia aduerſus huiuſmodi perſpicuitatem lata ipſo iure ualeret, prouocandiq́; remediũ ſolum ſupereſſet[e]*. Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis liquet, id enim proprie manifeſtus dici non poteſt*[f]*, tametſi iuris interpretatione non multum ab eo differat. Hæc in ſpecie uidentur contineri, quæ per inſtrumentum uel confeſſionem in actis conſtant: ſi enim huic inſtrumento uel confeſſioni nihil probabile obijciatur, ſi item confeſſionis error non adducatur, cenſebitur res liquida*[g]*. Sed & acta ipſa rem faciunt iudici liquidam, ſic & atteſtationes: hæc autem non ſimpliciter rem faciunt liquidam, ſed ipſi iudici tantum, indeq; aliqui effectus iuris oriuntur*[h]*. Quapropter ſi filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq; negent filium uxorem'ue eſſe, ſufficient huiuſmodi teſtimonia, etiam ante publicationẽ, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemq; expenſas litis*[i]*. Id enim eſt liquidũ, quod ſine moroſa difficultate iudici probatur: & ideo ſi conſtitutum ſit, cauſas inter agnatos compromitti, non intelligetur de his quæ hoc modo liquent*[k]*. Clarum generaliter accipi poteſt, ut ſupraſcriptos caſus comprendat, ſed inter ipſas partes*

e l. ciues. C. de appel.
f Cardi. c. ueſtra. 7. & 31. q.
g c. ſi. de coh. cle.
h c. ſignificauerunt. de teſti.
i c. ex parte. de accuſ.
k l. poſtrem. de tranſ

partes id clarum fuiſſe iudex arbitrabitur, quod inter eas geſtum ex inſtrumento uiderit, quod interim non modicæ utilitatis eſt[l]. Sed & quoties ſola admonitio ſufficit ne quis dolo denunciare uideatur, ex inſtrumenti extra iudiciũ oſtenſione, res palam facta exiſtimatur[m]. Sed cum omnino in iudicijs expectanda ſit ſententia, quæ rem Iudicatam inducat, quorſum attinet tam ſcrupuloſe perquirere, an res manifeſta, clara, liquidá'ue ſit? Verum his ego reſpõdeo in eo uerſari utilitatem, quod in euidenti, & manifeſto lata ſententia præſumatur[n], retro quoq; rem fuiſſe euidentẽ & manifeſtam, quod in alijs caſibus non ita eſt. Sed hæc hactenus, illud non prætereundum, differẽtiam eſſe quid palam factum dicatur, an publice: quandoquidem palam fieri dicitur, quod coram pluribus, puta duobus fit, at publice quod coram populo. Inde ſi teſtis aſſeruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac ſi extare publicam famam dixiſſet, quod quidam reſponderunt, licet alij hac in re controuertant[o].

l Bart. l. j. in l. p. de op. no num.

m Bart. d. l. j. q. xj.

n Fed. cõſi. 8.

o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

PAVL. LIB. XXIIII.
LEX XXXIIII.

Actionis verbo etiã perſequutio[a] continetur.

Actionis uerbo. a ¶ Perſequutio eſt imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellant, eſtq; extraordinariũ remediũ, ſicut enim actiones aduerſus eos qui ex facto ſuo uel alia iuſta obligatione tenentur, cõpetũt, ita perſequutiones aduerſus eos dantur, qui ſola æquitate, & quod dicitur de bono, et æquo ſunt obnoxij, quare harũ actionũ inſtar habẽt perſequutiones[a]: & ubi

a l. actionis. de act.

& ubi de ſtricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus. Quãdoq; autẽ huiuſmodi imploratio uim actionis habet, quãdoq; exceptionis[b]*: nõ tamẽ dubiũ eſt, quin ex larga ſignificatione perſequutio actionis uerbo comprendatur: ideoq; ſi eadem ratio ſubſit, quod in actione diſpoſitũ eſt, in hac perſequutione etiã in ſtricta materia obſeruabitur*[c]*: quod ſi nõ eadem ratio ſubſit, aliud erit: uerbi gratia, nõ poſſunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquum eſt ut ſaltẽ officio iudicis ei ſuccurratur*[d]*, quod etiam in filiofamiliãs aduerſus patrem concedendum eſt*[e].

b l. plane. de pet. hære.

c Alex. l. j. de tur. om.

d l. quintus. de an. leg.

e Glo l. j. C. qui ad.

IDEM LIB. XIIII. LEX XXXV.

Reſtituere autẽ is intelligitur, qui ſimul & rem & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicij accepti[a] tempore res ei reddita fuiſſet, item & uſucapionis cauſam, uel fructus.

Restitvere. *Qui rem ut reſtituat condẽnatus eſt, is & fructus reſtituere debet, à tempore litis conteſtate perceptos*[f]*, & actorem in eã cauſam ponere quã habiturus eſſet, ſi ſtatim ante litis cõteſtationẽ reſtituiſſet*[g]*: unde ſi ideo actor nõ uſucapit, quia eo tempore res ſibi reſtituta nõ ſit, reus quãti ea res erit tenebitur*[h].

a ¶ Ivdicii *accepti, id eſt, litis conteſtatæ*[i]*, tunc enim iudex iuris dicendi poteſtatem accipit, cũ ante diſfinitiue condemnari nemo poßit: ſolebant autẽ tunc partes quibuſdam uerbis ſolennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi poteſtatem faciebant, ut ex* M. Varrone. *lib. v*

f l. præterea. de rei ven.

g l. cũ fund. ſi cer. pet.

h l. iul. §. fi. ad exhib.

i l is q ſe ob. de rei vẽd.

lib.v.de lingua Latina colligi poteſt. Sanè quod hic dicitur, procedit in his caſibus, in quibus à tẽpore lit. cõteſta. fructus reſtituẽdi ſunt, quod in obligationibus dandi regulare eſt: in eo autẽ qui tradere tenetur aliud eſt, quippe is à tẽpore moræ fructus perceptos reſtituere debet[k]. Sed quid in uſurario? et lucrũ ſeu fructus, quos ſola induſtria ſua acquirit, nunquam reſtituere debet, quales ſunt, ſi qui ex ipſa pecunia licite perueniũt, cæteros reſtituere tenetur, damnumq; omne illi reſarcire, cui fœnora extorſit, atque ita etiam Theologi ſentiunt[l].

k l. videam⁹. de vſur.

VLPIA. LIB. XXIII. LEX XXXVI.

Litis nomen, actionẽ, ſignificat, ſiue in rem, ſiue in perſonam ſit.

l Anch. reg. peccatum. in ſexto.

Litis. Litem poſt conteſtationem ſolũ dici, cauſam uero etiam ante, Doctores ferè crediderũt[m]: quod ipſe nõ negauerim, quoties ſubiecta argumenti ratio hoc fert ut pro inſtantia cauſæ lis accipiatur[n]: alioquin proprie etiam ante iudicium acceptum litem eſſe Iuriſconſultus hic oſtẽdit, qui actionem ſiue in rem, ſiue in perſonã ſit ſignificari ait: nam & cum litem conteſtatam eſſe dicimus, uerba indicant quando adhuc conteſtata nõ erat, nihilominus litem fuiſſe. Eandem ſententiam etiam Cor. Fronto probat. Dum lis, inquit, naſcitur, pertinacia efficit controuerſiam. Idemq; de controuerſia Fortunatianus ſcribit, uidetur'que etiam extra iudicium litem dici[o], quod & Nonius Marcellus ferè ſentit, nec alij diſſentiunt. Hinc illa inſcriptio, Hæi uxor etiam mortua litigas? Et quod in lite eſt, ipſe etiam in quæſtionis uerbo

m l. cauſas. C. de tranſ.

n l. poſtquã. C. de pact.

o Abbas. c. ex parte. extra eod.

eſſe dixerim[p]*, quanuis Barto. cum quæſtionis uerbum in lege reperitur poſt litem cōteſtatam ſolummodo accipi ſenſerit*[q]*, quod non probo: nam & dubium non eſt, etiã ante lit. conteſta. cauſam dici*[r]*, ut eiuſdem ferè ſignificationis has eſſe dictiones cre lere pronius ſit.*

p l. ſi tibi. C. de lib. cã.
q l. amplius. rem rat. ha-
r c. de cauſis. de offi. dele.

VLPIA. LIB. XXVI. LEX XXXVII.

VErbum oportere, non ad facultatem iudicis pertinet, qui poteſt vel pluris, vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

VERBVM oportere. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius probus in opuſculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixiſſe, te mihi decē dare oportere, quomō hæc uerba accipiemus? Et Iuriſconſultus ait, tametſi uere mihi ea debeãtur, licere tamen iudici uel pluris, uel minnoris cōdemnare. Hincq; apparet euſque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uere debetur recedere poßit, & ex cauſa condemnationem uel augere uel minuere Auget in arbitrarijs[a]*, uel in his quæ ex inficiatione duplantur*[b]*, quod & expēſarum, uel eius quod intereſt ratione fieri poteſt*[c]*. Minuit ſi totius ſummæ actor capax non eſt, uel ſi pars aliqua poſt iudiciũ cœpit nō deberi*[d]*: minuit & in executione: cum reus non niſi quatenus facere poteſt conuenitur*[e]*: & hæc exempli cauſa ſatis ſint, alioquin generaliter licitum eſt iudici, ex cauſa legis diſpoſitionem interpretatione mutare*[f]*: quapropter quãuis lex ſimpliciter uelit interrogationibus reſponderi, poterit*

a l. j. de in lit. iur.
b Inſt. de pœ. tem. lit.
c l. terminato. C. de fru. et lit. exp.
d l. ſi ſeruus. de con. fur.
e l. ſunt qui. de re iud.
f Felynus. c. ſ. pe. cha. ec cōſt. ỹ. 7.

rit etiam diſiunctim reſpōdentem admittere g: & quanuis certa pœna noxijs ſtatuta ſit, illi tamen eam minuere uel etiam augere permittetur h. Quod & in dilationibus à lege conceſſis obſeruamus: ei enim qui pro tribunali cognoſcit eas, prorogandi coarctandi'ue ius non denegatur i, qua ratione & à uoluntate teſtatoris recedere ex iuſta cauſa conceſſum eſt. Quid enim ſi fauore pupilli hæredis prohibuit teſtator diuiſionem fieri, appareatq; id in euidēs eius damnum reflecti k. Poteſt quandoque plus iudicis ipſius quàm teſtatoris iuſſus l: nam & tutori, quo minus repertorium facere teneatur, teſtator remittere non poteſt, iudex poteſt, ut ſi uideat pupilli intereſſe ne patrimonij ſui ſecreta aperiantur m, Planè quoties huiuſmodi facultate iudex utitur, exiſtimationi eius conſultius erit, ſi non niſi expreſſa cauſa id agat, curetq; ut in actis eius ueritas appareat n. Accurſius in huius legis interpretatione neq; cœlum, quod dicitur, neq; terram attigit.

g l. iuſiurā. & ad. §. nō ſolū. de iur iu

h l. quid ergo §. pœna. de infa.

i l. ij. de re iu. dic.

k l. iij. §. ſi pater. de admi. tut.

l Aret. cōſi. 22. in. ij. co.

m l. in confirmādo l. vtilitatē. de cōfir. tut.

n Barto l. lucius. de ifa.

VLP. LIB. XXV.

LEX XXXVIII.

Oſtētū Labeo diffinit, omne cōtra naturam cuiuſq; rei genitū factumq;. Duo genera ſunt oſtentorum. vnū quoties quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte, aut pedibus aut qua alia parte corporis quæ naturæ cōtraria eſt: alterū, cū quid ꝓdigioſum

OSTENTVM. a ¶ Oſtentum Corn. Fronto ait, quod præter conſuetudinem offertur, ut puta ſi uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentum, quod porrò

& diutius tendit,futurumq; poſtmodum aliquid ſignifi
cat.Monſtrum, quod contra naturam eſt, ut Minotau
rus.Prodigium,quod mores faciunt, per quod detrimen
tũ expectatur: id enim eſt prodigere.Sed Feſtus quod fu
turum prædicat per literarum immutationem prodigium
dici arbitratur: alij qd'
porrò ſit adigendum, videtur, quod Græci φάσμα
quod Nonius Marcel. vocant b.
ſentit, qui & alias dif
ferentias refert,Sed antiquos indifferẽter his uerbis uſos
uerißimilius eſt.

b ¶ QVOD Græci uocant φάσμα, Ab apparendo no
men ſumpſit,Ciceroni ſpectrum dicitur, nos etiam mira
culum appellamus,ut ſi appareat uir humana forma au
guſtior,qui deinde euaneſcat.In hanc ſignificationẽ mẽ
tio eſt etiã Herodoto. Habẽt & Græci ἐμπούσαν, quam
interpres Ariſtophanis ait uarijs formis ſub meridiẽ ap
parere, & calamitoſis ab Hecata immitti ſolitam. Hoc
& dæmonium meridianum in pſalmis appellatur. Sunt
enim huiuſmodi cacodæmonũ ferè aëreorumq; ſpirituũ
opera,quorum uirtute etiam magi plurimum poßunt:ut
minime conſequens ſit aliquẽ ſanctitate uitæ præcelluiſ
ſe,quòd miracula fecerit o. Aduerſus ea præſentißimum
alexipharmacon eſt, inuocatio nominis IESV qua de
re diligẽter diſſeruit Capnion lib. de philoſophia Py
thagorica ultimo. C. Caßius apud Plutarchũ in uita M.
Bruti,ex Epicuri ſententia,nullos eſſe dæmonas diſputat
nec huiuſmodi ſpectra uere apparere, ſed nobis ita quã
doque uideri, idq; ex imaginibus quas falſo mens conci
pit

o ſ.q.j.teneatur.

pit.Cui opiniõi & Lucianus accedit,edito hac de re dialogo,qui φιλοψευδὴς,ἢ ἀπιστῶν *inſcribitur.Sed Chriſtianis auribus hæc ſententia impia eſt,& id mali genus Galenus de affectorum locorum notitia libro tertio* φαντασίαν *uocat, quam definit eſſe intellectus corructionem: quo morbo Athenis laborauit Thraſylaus, qui cum ad ſanitatem redactus eſſet: Pol me occidiſtis amici,non ſanaſtis ait, ut eſt apud Horatium.*

PAVL. LIB. LII.
LEX XXXIX.

SVbſignatũ dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt:nam veteres ſubſignationis verbo proſcriptione vti ſolebant.

SVE SIGNATVM. *Subſignare eſt ſignum ſuum,quod & ſigillum dicitur,ſubijcere.Ea ſigilli impreßio autoritatem ſcripturæ confirmat,receptumq́; eſt literis iudicis ſolito eius ſigillo munitis, plenam fidem ahiberi*[a] *,ſi de his atteſtatur quæ ad eius officium pertinent,& ab arbitrio ſuo pendent:quod ſi etiam teſtiũ ſubſcriptio acceſſerit,tunc generaliter iuſtam probationem facere*[b]*. Subſignare quoq; ſimpliciter eſt ſubſcribere:nã & ſcriptura ſignum eſt, unde ſcribentis perſona indicatur. Quoniã uero qui chirographo alicui ſubſcribit uel ſubſignat,ſe obligat,nõ ſecus ac ſi totum chirographum ſcripſiſſet*[c]*,receptum eſt, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod eſt obligare*[d]*.Subſignabant & olim reſponſa ſua Iuriſconſulti,quod & hodie ferè obſeruatur,redere enin teſtimonium uidentur quid iuris in propoſita quæſtione ſit*[e]*.*

a c. poſt ceſſ. de proba.

b c.ij.de fide. inſtru.

c Bart l, emptor.§. lucia. de pac.

d l.ſemper.§. conduct.de iur.im.

e l ij.§. & vt obiter. de orig.iur.

¶ §. BONA. *Finge Titium mihi tertiam partem bonorum ſuorum donaſſe, deinde deceßiſſe, & in eius hæreditatem quadringenta eſſe: deducetur primo æs alienum, quod forte centum eſt, & ex trecētis quæ ſuperſunt tertia pars mihi præſtanda erit*[f]*: ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum eſt.*

f l.fi.l. generali.i ſi de vſu.leg.

Qui ratione ſi uxori quis uſumfructū bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere[g]*, quatenus creditoribus ſatisfaciat, & in his quæ ſupererūt mulier uſumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis ſatis fiat*[h]*, ꝓcedere uerius eſt, niſi annua ſint legata. huiuſmodi enim de reditibus ſatisfaciendum eſt*[i]*, & hæc cum inuentarium hæres fecit, alioquin ſolus citra diminutionem ullam uſusfructus, inſolidum tenebitur*[k]*.*

¶ Bona intelliguntur cuiuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

¶ Atteſtari eſt abſenti denūtiare.

g l. vſufru.ad le.falc.

h l.fi.§.ſinautē ꝗs.C.de. bo.que lib.

i Vicus. §.tiſia.q.lx.

k l fina .C. de iure delib.

l l.pen.C.de an. præſcr.

m l.ſi filius.ſſ. ad Mac.

¶ §. ATTESTARI. *Dubium non eſt proteſtationem etiam abſente parte fieri poſſe*[l]*, ut cum quis denuntiat præſcriptionis interrumpendæ cauſa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipſius nomine contraxerat, literis, ſe non conſentire proteſtatur*[m]*. Sed dubitabit aliquis, cur magis atteſtari dicatur ꝗ abſenti, quàm qui præſenti denūtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re teſtes rogat, eiſq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus eſt, ut Plinius ait) uellit? ſic Horatius licet atteſtari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Perſa accepit.*

Qui

Qua ratione deinde receptum eſt, ut cũ abſenti denũtiamus proprie dicamur atteſtari: quia denũtiatio per ſcripturam fit, in qua neceſſario teſtes nõ niſi rogati interſunt[n]*: quod in præſente, quem uiua uoce admonemus, neceſſarium non eſt: nam tunc uel fortuito repertos minimeq́; rogatos teſtes ſufficere noſtri Iuriſconſulti exiſtimarunt, ueteres enim teſtes uidẽtur pro rogatis accipere. Verg. diuos, quanquàm nil teſtibus illis profeci, id eſt & inuocatis, & rogantis. In alijs codicilibus, deteſtari, ſcriptum eſt: atque ita etiam* Bar. *alicubi legit: uidetur enim utrunq; uerbum eiuſdem ſignificationis eſſe, de qua re infrà diffuſius diſſeram.* n auth. rogat. C. de teſtã.

¶ Incertus poſſeſſor eſt quẽ ignoramus.

¶ §. INCERTVS. *Poſſeſſor ille nobis incertus eſſe dicitur, cum ignoramus eum poßidere: & cum poßidere facti ſit, huiuſmodi ignorãtia eſt probabilis. Reſpectu autem ſui ipſius nemo omnino incertus eſt poſſeſſor, cum incertam (ratione loci, ſimulq́; quotæ portionis) rem nemo poſſeßionis cauſa acquirere poßit*[o]*: quod ſi huiuſmodi incertitudo declaretur, aliud eſt: ut cum lex poſſeßionem transfert, ea enim de his, quæ per rerũ naturam eſſe poſſunt, nunquã dubia eſt*[p]*. Idem cũ ambiguitas ſublata eſt, quod fit per relationem ad aliquod inſtrumentũ, uel per euentũ*[q]*: ut ſi cõſtituas te meo nomine etiã bona futura poßidere, eis enim acquiſitis incipis poßidere: tunc quippe quale quantumq́; ſit quod poßides certũ eſt. Sed & quod mihi per ſeruum, uel filium ex peculio queritur, quanuis incertus ſim, poßidetur tamen*[r]*, & hæc in* o l. iij. §. ſ. de acqui. poſ. p l. cũ quidã. §. quod dicitur. de acqui. poſſ. q l ſi quis extra. in ſi. de acq hæred. r l. j. ff. de acqui. poſſ.

poſſeßione: nam in contractibus dubium non eſt poſſe generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], ſicut & incertam partem in iudicijs uniuerſalibus uendicare non prohibeor[t].

s l. quod ſi. de here. vend.
t l. quæ de tota. § . j . de rei vend.

DETESTATIO. Proteſtationem quidam definiuerunt, clamoſam eſſe teſtationē, quæ ob teſtātis ipſius cautionē inuenta ſit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerūt, cum

VLPIA. LIB. VI. LEX. XL.

Deteſtatio eſt denūtiatio facta cū teſtatione

etiam citra clamorem, & in occulto quoq; proteſtatio fieri poßit, uel coram teſtibus, uel ſcriptura, quæ nō niſi improprie clamare exiſtimatur. Adde quòd quandoque proteſtatio in alterius quā in proteſtātis cautionem inducitur, ut cum pro alio proteſtamur, quod quibuſdam caſibus permiſſum eſt[a]: uel cum utilitatis publicæ cauſa denūtiamus. Quare Bar.[b] hoc in reſponſo ueriorē definitionem referri exiſtimauit, declarauitq; denuntiationē dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, teſtationem requiri ut oſtēdatur & in ſcriptis, & abſq; ſcriptura fieri poſſe[c]. Sed uix eſt ut hoc ego approbare poßim, cū denuntiatio ſit ſpecialius nomen, & anguſtius proteſtatione, eam enim ſolum ſignificat, que alteri nuntiatur. Quod & etymologia ſatis indicat. Sed & teſtationem ad teſtes nō referendā arbitror, cum de ſubſtantia proteſtationis nō ſint teſtes, neq; ſcriptura[d]: ſed probationis cauſam ſolū reſpiciant: nā & in libro rationum quandoq; fit proteſtatio[e], nec ulli teſtes neceſſarij ſunt. Meri

a l. j. C. ſi per vim.
b in. §. morte.
c l. ſi. de cuſt. reorum.
d Bar. l. nemo poteſt. de lega. j.
e l. neſennius. de neg. geſ.

Merito igitur nec Bart.ſententiã ipſe ſequor. Videturq; cõmodius ſic diffiniri.Proteſtatio eſt animi noſtri declaratio,iuris acquirẽdi,uel conſeruãdi,uel damni depellendi cauſa facta.Huius duplicem eſſe ſpeciem uerius eſt,alteram quæ ex animo proteſtantis principaliter pẽdet,alteram quæ factum eius cui proteſtamur reſpicit. Illa declaratoria,cõſeruatoria,certificatoriaq; dicitur:hæc incitatoria,prohibitoria,inhibitoria'ue:illa à teſtatiõe nomina accepit,hæc à nuntiatione. Et primæ illius uariæ ſunt appellationes,quæ tamen aliquam inuicem differentiam continent.Et in primis teſtatio nomen eſt generale, quoquo modo animi ſui ſententiã quis declaret[f].Specialiter uero eo nomine dicitur,quæ coram teſtibus facta eſt.Vnde et teſtato cõuenire,teſtato admonere dicimus[g]. Addit Barto.idem eſſe cùm ſcripturam adhibemus,quoniam in ea teſtes rogandi ſunt.Deteſtatio eſt quæ ad abſentem mittitur,ut hic & ſupra apparet, idq; præpoſitio de,oſtẽdit,cuius natura eſt augere, efficacioréq; actũ demonſtrare.Quod & in uerbo deprecor A.Gellius lib VI.cap.XVI. declarat.Tunc enim non ſolum ſententiam ſuam quis ſimpliciter oſtendit,ſed ſcriptura etiam cõuocatis teſtibus declarat. Conteſtatio eſt propriè plurium, ut in iudicijs, cũ actor quid mentis ſuæ ſit, petendo explicat,contrà reus negando diffitetur,unde & litis conteſtatio dicta. Idem & in exceptionibus[h],præſcriptionibus'ue[i].Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis proteſtatur.Idq; clam metu concuſſoris conteſtari dicitur[k].Atteſtatio uidetur eſſe,quæ præſenti fit,declarãdi animi cauſa[l].Quod ſupra ex Plauto Horatioq; docui-

f Inſti.de teſt. in prin.

g l.fin.pro de relicto.

d.§.atteſtari.

h l. ſi quidẽ. C.de exce.

i l.ẽptor. C. de præſcri. lon temp.

k l. ſi maior. C.de tranſ.

l l.ſi.C.de nego.geſt.

mus:quanuis ex uulgatis codicibus ibi atteſtari de aſſen=
m Barto.d.ſ. morte. *te accipi uideatur. Sed uerior eſt lectio deteſtari*[m]*. Pro*
teſtatio eſt, quæ declarat quo animo aliquid facturi ſi=
n l. j. ſ. j. de lib. agn. d. l. neceſſario. *mus*[n]*, præpoſitio enim, pro, anticipationem temporis ar*
guit. Secundæ ſpeciei quæ à nunciando nomen ſumit, ua=
ria quoque ſunt nomina: & in primis nũtiatio ipſa, quæ
in edicto Prætoris de operis noui nuntiatione prohibi=
o l. fin. ad leg. iul. de an. *tionem ſignificat, in lege Iulia de annona*[o]*, qua mulierũ*
nuntiatio admittitur, accuſationẽ. Erant & nunciatio=
nes, quas publice conſtituti Irenarchæ præſidibus facie=
p l. ab accuſa- tiõe. ad ter. *bant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria Lati=*
q l. ea qdẽ. C. de accuſ. *ne dicuntur*[p]*: iubetq́; lex, ut hi notorijs ſuis aßiſtant, &*
quæ detulerunt ita eſſe probent[q]*. Quod & in Curioſis*
r l. j. C. de cu rioſis. li. xj. *recipiendum eſt*[r]*: ſunt Curioſi qui in curia Principum*
uel magiſtratuum commiſſa delicta denuntiant. Eſt &
denunciatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitato=
riam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptione
deſiſtat, ut defendende cauſæ adſit, ut à matrimonio cau=
s l. lege Iul. de teſtib. *ſa legis Iuliæ exercendæ abſtineat. Fit & teſtibus, ut in*
iudiciũ cauſa perhibendi teſtimonij ueniãt[s]*, cũ alioquin*
ſponte ſe offerentes ſuſpicione non careant. Quæ prohi
bitoria erat, obnũtiatio proprie dicebatur. Vnde obnun=
tiare cõſilio, Ciceroni in oratione quam in ſenatu poſt re
ditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid
fieri prohibebant, quoniam auſpicia non addixiſſent. Ci=
cero Philip. 11. Nos enim (inquit) nuntiationem ſolum
habemus, Conſules & reliqui Magiſtratus etiam inſpe=
ctionem. Rurſus: Ementitus es auſpicia, obſtrinxiſti po=
pulum Romanum religione, Augur Auguri, Conſul Con

ſuli obnunciaſti. Eſt & *renuntiatio, cum quis ius ſuum repudiat, unde & renuntiare hoſpitium ueteres dixere: ſumitur & quandoq; pro relatione quam* Architecti *re inſpecta iudicibus faciunt*[t]. Renuntiantur & *ſuffragia, cum refertur & proclamatur quem ſuffragia deſignaſrint, Sic & Magiſtratus renuntiari quandoq; legimus. Et hæc quidem, quod ad proteſtationis nomen attinet, ſufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum.* Et *hic triplex eſt diſtinctio.* Aut *enim proteſtatio in his facta eſt, quæ à iure depēdēt, aut in his, quæ à poteſtate noſtra tantum, aut in his quæ à nobis, itemq; ab alterius facto uires ſumunt.* In *prima ſpecie pro regula traditū eſt, proteſtationem in his quæ à legis diſpoſitione pendent nihil operari*[u]*: quapropter ſi mater alat filiū: proteſtaturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi id facere, non tamen his caſibus repetere poterit, quibus uel ipſa ad id tenebatur, uel maritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, ædituoq; deſignato, fruſtra proteſtamur*[x]*, nolle nos ius aliquod epiſcopo in ea eſſe: nec enim poteſt quiſquā facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid diſponit, cuiuſquam uoluntate nō inſpecta, fruſtra ille proteſtatur. Quapropter ſi plures arbitri in ſententia ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit, cum id à lege pendeat, prædictio huiuſmodi nullius erit momenti*[y]*: & qui dicit ſe litem conteſtari animo nō cōteſtandi, litē cōteſtatus intelligatur*[z]*: huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione dependent, & cum alio agūtur, qui poſtquā eum conteſtari accepit de eius animo nullam alterius curam gerere debet. Sicut*

& cum

t l. qui fundū de contrah. emp.

u gl. l. alimenta. de nego. geſt.

x x. q5. ſ. c. ſi quidam.

y Gloſ. c. ſ. de arbi. 6.

z Ang. l. iuris gen. ſ. q fere. de pact.

& cũ quis alteri, ſaluo (inquit) honore tuo mentiris: uerbum enim ipſum iniuriã irrogat[a]*, quã honoris illa ſeruatio nõ extinguit. Quod & in ea ſpecie proditũ eſt, cum quis tædet me, inquit falſi damnatum te eſſe*[b]*, proteſtatio dolentis animi nullius effectus eſt. Idem cũ quis aduerſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, facinoroſos' ue eſſe, proteſtaturq́; id ſe non animo iniuriam illis faciendi, ſed cauſam ſuam defendendi dicere, poterit nihilominus Lege Cornel. de iniurijs conueniri*[c]*. Sed & Canonici collegam ſibi adoptantes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit reditus aliquos præbendam' ue accipere, nihil tali præditione agũt*[d]*: quia lex ei qui canonicus ſit, dari ea omnia iubet. Huc pertinet etiã cũ in his proteſtamur, in quibus nulla nobis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tantum, ut in delictis, nihil enim tali teſtatione agimus: ut cum quis uulnerat, præfatus animum ſibi occidendi nõ eſſe, ſecuto homicidio, nihil ea prædictione iuuabitur*[e]*, nõ enim in manus ſua eſt certos ictus dirigere, & qui nõ niſi ex præſcripto lædant. Sed & cũ quid ex diſpoſitione legis, itemq́; facto alterius pendet, idem eſt, ut cum emphyteuta inconſulto domino alienat, ſaluo domini conſenſu, uolente enim domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit*[f]*, nec proteſtatione huiuſmodi adiuuatur, ſi tamen ea diſpoſitio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit, eo conſentiente ualebit proteſtatio*[g]*, idq́; in pacti conuentiuim. Quapropter patronus qui ſacram ædem conſtituit, ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, ut inſtituendi ſacerdotis ius nõ ad epiſcopum, ſed ad aliũ præſulem pertineat*[h]*. Et hinc infertur, cum cauſidici actionem edunt ſaluo*

a Bart. l. ſi qs extraneus. de acq. hęr.

b Ange. l. veſtẽ. de iniur.

c Soci. cõſil. 118. j.

d c. cũ M. de conſt.

e c. fin. de homi. in. 6

f l. fi C. de iure emph.

g l iij. C. cõ. vt. iud.

h l cum dilectus. de cuſ.

ſaluo addēdi uel minuendi iure, fruſtra his uerbis uti, cū addere uel diminuere propoſitæ intentioni, non niſi ex legis præſcripto poßimus[i]. Quod & reſponſum eſt, cū inſtrumenta in actis exhibent, in his tantum quæ ſibi utilia ſint, poterit enim iudex religionem ſuam etiam aduerſus producentem ex his inſtruere[k], idq; uerius arbitror, cum fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecunda ſpecie, cum omnino à uoluntate noſtra proteſtatio pendet, regula eſt, ualere proteſtationem, animumq; declarari[l], nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis an id minus, cum cauſa an ſine, ſufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas[m]: quapropter traditum eſt lapſo triennio, poſſe dominum aduerſus emphyteutam, qui non ſoluit, proteſtari, declarareq; uoluntatis ſuæ eſſe ut à meliorationibus is cadat, quanuis abſens ſit. Sed & cum quis in cauſa, qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionem ſuā in formā qualis qualis petitionis offerre dixiſſet, reſpondit Anch.[n] proteſtationi huic ſtandū, adeo ut potius perperā egiſſe uideri debeat, id enim à ſola actoris uoluntate pendebat: ſi tamen quiſquam ex huiuſmodi proteſtatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia ſpecie latius explicaturus ſum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu ſe excuſare[o], & his caſibus quibus ſciētia & patientia conſenſum inducit, niſi aduerſatus fuerit, cōſenſiſſe cēſebitur[p]: per huiuſmodi quoq; notitiā in mala fide cōſtitueretur, unde rem tanquam furtiuam uſucapere non poterit, & uiceuerſa, qui dominum admonuerit non poterit cenſe

i l. egita. C. de eden.

k Bald. l. j. C. vt quæ deſ. ad.

l l. at ſi quis. §. plerìq. de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. con ſi. 32.

o l. ſi fideiuſſor. §. j manda.

p l. j. §. j. de libeagno.

censeri clam poſſediſſe [q]. In eo etiam ea iuris regula obſeruabitur. Eum qui certus eſt, amplius certiorem facere non oportet [r]. Sed & proteſtans ipſe ſi eum cuius intereſt admonuerit, uel eius familiam, inſimulari non poterit, clam uoluiſſe quicquā facere [s]. Hincq; apparet, hac in ſpecie comprendi qualemcunq; proteſtationem, ſiue animum noſtrum declaret, ſiue iuris noſtri alieni'ue conſeruandi cauſa facta ſit, dum à ſola uoluntate noſtra id pendeat cuius rei plurimis caſibus accipi exemplum poteſt, ut cum creditori ſolutionis cauſa debitor fundū pignoratū dat, iſq; proteſtatur, uelle priora iura ſibi ſalua eſſe [t]: uel cū quis forte impræſentiarum recipit ſaluo ſibi iure uſuras, uel pœnā huiuſmodi'ue acceſſiones petēdi [u]: uel cum recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, proteſtatur creditor ius ſolidi ſibi ſaluum eſſe deberet [x]: uel cū immunis aliquis onera ſubit, proteſtatus abſq; immunitatis ſuæ præiudicio ſe id facere [y]: uel cum emphyteuta alienat, ſaluo domini conſenſu, iſq; deinde conſenſerit [z]. Sed & cum teſtator fundum legat, ſaluo iure coloni, ualet proteſtatio [a]: ſicut & ſententia qua iudex expenſarū uel fructuum taxationem ſibi reſeruat, uel in poſſeßionem ex decreto ſuo mittit, ſaluo iure legitimi poſſeſſoris [b]: uel debitorem certa pecunia cōdemnat, ſaluo ſi intra decem dies illud uel illud fecerit [c], quod & in conceßionibus principum receptum eſt, cum ſaluo inquiunt iure alieno, & ſi qua ſimilia. Sed hic ambigua ſuboritur quæſtio, an per contrariū factum ea proteſtatio tollatur? & Bart. ſi incōtinenti ſubſequatur, non tolli exiſtimauit, ſi ex interuallo ſecus [d]. Verum hac in re altius

q l. ſi ancillā. pro ſuo.
r c. eū qui. de reg. iur.
s l. aut qui a i. ter. quod vi aut clam.
t Bart. l. ſi qs aliā. de ſol.
v Bar. l. fin. de eo ꝙ cer.
x l. ſi credito- ri. de pa.
y l. j C. de his qui ſpon.
z l. j. . de fū dis patri.
a l. ſi quis le gauerit. de leg. j.
b l terminato C. de fruc. l. ille. §. j. ad Treb.
c Spec. tit. de ſent. §. ſpecies.
d l. per retentionē. C. de vſu.

altius conſiderandum eſt, uidemus enim quæ in præfatio nibus dicuntur, in ipſo contractu cenſeri repetita[e]: uide mus item ea quæ tractata ſunt, ſi in cōtractu omittātur, per errorem omiſſa cenſeri[f]: & errorem in principali, etiam in conſequentibus exiſtimari[g]. Videmus rurſus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiuſq; aliquid facien tis declarari[h], etiam ſi extra illum actum, & ex interual lo dixerit[i]. Ad hæc iuris regula eſt: Cuiuſq; uoluntatem mutatā non cenſeri: quæ procedit etiam ſi diutinum tem pus lapſum ſit[k]: quapropter concludēdum, proteſtatio nem etiam ad cōtrarium actum, qui ex interuallo inter uenerit trahendam: cum & lex proteſtationem in teſta mento factam, etiam in codicillis obſeruari mandet[l]: ſo lentq; codicilli etiam longo tempore poſt tabulas teſta menti confici. Vnde & generalis eſt concluſio, Solere codicillos, quocunque tempore factos, ſecundum expreſ ſam in teſtamento mentem declarari[m]. Obſeruabitur autem id tum certius, cum proteſtationis uerba generali ter concepta, & futurum reſpiciunt[n]: idem ſi ex natura rei talis proteſtantis mens argueretur, ut cum quis pro teſtatur, nolle ſe alimenta donare, cum enim eorū præſta tio tractum habeat, etiam proteſtatio in futurū proten detur[o]. Idem ſi ſemper eadem ratio & cauſa ſubeſt, ut in eo qui ſe religionibus, metu initiari profeſſus eſt[p], uel qui metu Tyranni ſoluit, uel matrimonium contrahit[q] & ſi qua ſimilia: Idem ſi natura contractus id ſuadeat, ut in mandato quod non ſolet protinus per procuratorē expediri[r]. Vnde ſi Titio mādaueris, ut hominem occidat, etiam ſi poſt aliquod tempus fecerit, mandati criminis

rem

e l. titia. §. j. de ỳb. oblig.

f l. ita ſtipul. eo. tit.

g l. et ſi me. §. j. de cōd. in

h l. ſi cer plu. §. ſi de le. j.

i Bal. l. preci bus. col. ij. C. de ipu.

k l. ſancimus. C. de teſta.

l l. ſi quis. in prī. de leg. iij.

m l. talis. in fi. de leg. j.

n l. ſi ita ſtipu. lat. ij. de fi deiuſ.

o d. l. neſenni us.

p Bar. l pe. ff. de cond. ob tur. cau.

q Gl. c. ad id. de ſponſ.

r Bar. l. nō ſo lū. §. ſi man dato de in iur.

& diutius tendit,futurumq́; poſtmodum aliquid ſignifi cat. Monſtrum, quod contra naturam eſt, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentũ expectatur: id enim eſt prodigere. Sed Feſtus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigium dici arbitratur: alij qd'

porrò ſit adigendum, videtur, quod Græci φάσμα quod Nonius Marcel. vocant [b].

ſentit, qui & alias differentias refert, Sed antiquos indifferẽter his uerbis uſos ueriſimilius eſt,

b ¶ QVOD Græci uocant φάσμα. Ab apparendo nomen ſumpſit, Ciceroni ſpectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut ſi appareat uir humana forma auguſtior, qui deinde euaneſcat. In hanc ſignificationẽ mẽtio eſt etiã Herodoto. Habẽt & Græci ἐμπούσαν, quam interpres Ariſtophanis ait uarijs formis ſub meridiẽ apparere, & calamitoſis ab Hecata immitti ſolitam. Hoc & dæmonium meridianum in pſalmis appellatur. Sunt enim huiuſmodi cacodæmonũ ferè aëreorumq́; ſpirituũ opera, quorum uirtute etiam magi plurimum poſſunt: ut minime conſequens ſit aliquẽ ſanctitate uitæ precelluiſſe, quòd miracula fecerit [c]. Aduerſus ea præſentiſſimum alexipharmacon eſt, inuocatio nominis IESV qua de re diligẽter diſſeruit Capnion lib. de philoſophia Pythagorica ultimo. C. Caßius apud Plutarchũ in uita M. Bruti, ex Epicuri ſententia, nullos eſſe dæmonas diſputat nec huiuſmodi ſpectra uere apparere, ſed nobis ita quãdoque uideri, idq́; ex imaginibus quas falſo mens concipit

c ſ.q.ſ. teneatur.

pit. Cui opiniõi & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς, ἢ ἀπιστῶν *inſcribitur. Sed Chriſtianis auribus hæc ſententia impia eſt, & id mali genus Galenus de affectorum locorum notitia libro tertio* φαντασίαν *uocat, quam definit eſſe intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thraſylaus, qui cum ad ſanitatem redactus eſſet: Pol me occidiſtis amici, non ſanaſtis ait, ut eſt apud Horatium.*

PAVL. LIB. LII.
LEX XXXIX.

SVbſignatũ dicitur, q᷑ ab aliquo ſubſcriptum eſt: nam veteres ſubſignationis verbo proſcriptione vti ſolebant.

SVBSIGNATVM. *Subſignare eſt ſignum ſuum, quod & ſigillum dicitur, ſubijcere. Ea ſigilli impreßio autoritatem ſcripturæ confirmat, receptumq; eſt literis iudicis ſolito eius ſigillo munitis, plenam fide ahiberi*[a], *ſi de his atteſtatur quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio ſuo pendent: quod ſi etiam teſtiũ ſubſcriptio acceſſerit, tunc generaliter iuſtam probationem facere*[b]. *Subſignare quoq; ſimpliciter eſt ſubſcribere: nã & ſcriptura ſignum eſt, unde ſcribentis perſona indicatur. Quoniã uero qui chirographo alicui ſubſcribit uel ſubſignat, ſe obligat, nõ ſecus ac ſi totum chirographum ſcripſiſſet*[c], *receptum eſt, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod eſt obligare*[d]. *Subſignabant & olim reſponſa ſua Iuriſconſulti, quod & hodie ferè obſeruatur, reddere enim teſtimonium uidentur quid iuris in propoſita quæſtione ſit*[e].

a c. poſt ceſſ. de proba.
b c. ij. de fide. inſtru.
c Bart l, emptor . §. lucis . de pac.
d l. ſemper . §. conduct. de iur. im.
e l ij. §. & vt obiter . de orig. iur.

 §. Bona

¶ §. BONA. *Finge Titium mihi tertiam partem bonorum ſuorum donaſſe, deinde deceßiſſe, & in eius hæreditatem quadringenta eſſe: deducetur primo æs alienum, quòd forte centum eſt, & ex trecētis quæ ſuperſunt tertia pars mihi præſtanda erit*[f]*: ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum eſt.*

f l.fi.l. generali.i ſi de uſu.leg.

¶ Bona intelliguntur cuiuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

¶ Atteſtari eſt abſenti denũtiare.

Qua ratione ſi uxori quis uſumfructũ bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere[g]*. quatenus creditoribus ſatisfiat, & in his quæ ſupereruñt mulier uſumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis ſatis fiat*[h]*, ꝓcedere uerius eſt, niſi annua ſint legata. huiuſmodi enim de reditibus ſatisfaciendum eſt*[i]*, & hæc cum inuentarium hæres fecit, alioquin ſolus citra diminutionem ullam uſusfructus, inſolidum tenebitur*[k]*.*

g l. vſufru.ad le.falc.

h l.fi.§.ſin autē ꝗs.C.de bo.que lib.

i Picus. §.titia.q.lx.

k l.fina.C.de iure delib.

¶ §. ATTESTARI. *Dubium non eſt proteſtationem etiam abſente parte fieri poſſe*[l]*, ut cum quis denuntiat præſcriptionis interrumpendæ cauſa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipſius nomine contraxerat, literis, ſe non conſentire proteſtatur*[m]*. Sed dubitabit aliquis, cur magis atteſtari dicatur ꝙ abſenti, quàm qui præſenti denũtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re teſtes rogat, eiſq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus eſt, ut Plinius ait) uellit? ſic Horatius licet atteſtari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Perſa accepit.*

l l.pen.C.de an. præſcr.

m l.ſi filius.ff. ad Mac.

Qua ratione deinde receptum eſt, ut cũ abſenti denũtiamus proprie dicamur atteſtari: quia denũciatio per ſcripturam fit, in qua neceſſario teſtes nõ niſi rogati interſunt[n]*: quod in præſente, quem uiua uoce admonemus, neceſſarium non eſt: nam tunc uel fortuito repertos minimeq́; rogatos teſtes ſufficere noſtri Iuriſconſulti exiſtimarunt, ueteres enim teſtes uidẽtur pro rogatis accipere. Verg. diuos, quanquàm nil teſtibus illis profeci, id eſt & inuocatis, & rogantis. In alijs codicilibus, deteſtari, ſcriptum eſt: atque ita etiam* Bar. *alicubi legit: uidetur enim utrunq; uerbum eiuſdem ſignificationis eſſe, de qua re infrà diffuſius diſſeram.*

¶ Incertus poſſeſſor eſt quẽ ignoramus.

¶ §. INCERTVS. *Poſſeſſor ille nobis incertus eſſe dicitur, cum ignoramus eum poßidere: & cum poßidere facti ſit, huiuſmodi ignorãtia eſt probabilis. Reſpectu autem ſui ipſius nemo omnino incertus eſt poſſeſſor, cum incertam (ratione loci, ſimulq́; quotæ portionis) rem nemo poſſeßionis cauſa acquirere poßit*[o]*: quod ſi huiuſmodi incertitudo declaretur, aliud eſt: ut cum lex poſſeßicinem transfert, ea enim de his, quæ per rerũ naturam eſſe poſſunt, nunquã dubia eſt*[p]*. Idem cũ ambiguitas ſublata eſt, quod fit per relationem ad aliquod inſtrumentũ, uel per euentũ*[q]*: ut ſi cõſtituas te meo nomine etiã bona futura poßidere, eis enim acquiſitis incipis poßidere: tunc quippe quale quantumq́; ſit quod poßides certũ eſt. Sed & quod mihi per ſeruum, uel filium ex peculio queritur, quanuis incertus ſim, poßidetur tamen*[r]*, & hæc in*

n auth. rogat. C. de teſtã.

o l. iij. §. j. de acqui. poſ.

p l. cũ quidã. §. quod dicitur. de acqui. poſſ.

q l ſi quis extra. in ſi. de acq hęred.

r l. j. ff. de acqui. poſſ.

poſſeßione: nam in contractibus dubium non eſt poſſe generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], ſicut & incertam partem in iudicijs uniuerſalibus uendicare non prohibeor[t].

s l. quod ſi. de here. vend.
t l. quæ de tota. §. j. de rei vend.

VLPIA. LIB. VI. LEX. XL.

DEteſtatio[a] eſt denũtiatio facta cũ teſtatione

DETESTATIO. Proteſtationem quidam definiuerunt, clamoſam eſſe teſtationẽ, quæ ob teſtãtis ipſius cautionẽ inuenta ſit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerũt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoq; proteſtatio fieri poßit, uel coram teſtibus, uel ſcriptura, quæ nõ niſi improprie clamare exiſtimatur. Adde quòd quandoque proteſtatio in alterius quã in proteſtãtis cautionem inducitur, ut cum pro alio proteſtamur, quod quibuſdam caſibus permiſſum eſt[a]: uel cum utilitatis publicæ cauſa denũtiamus. Quare Bar.[b] hoc in reſponſo ueriorẽ definitionem referri exiſtimauit, declarauitq; denuntiationẽ dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, teſtationem requiri ut oſtẽdatur & in ſcriptis, & abſq; ſcriptura fieri poſſe[c]. Sed uix eſt ut hoc ego approbare poßim, cũ denuntiatio ſit ſpecialius nomen, & auguſtius proteſtatione, eam enim ſolum ſignificat, que alteri nuntiatur. Quod & etymologia ſatis indicat. Sed & teſtationem ad teſtes nõ referendã arbitror, cum de ſubſtantia proteſtationis nõ ſint teſtes, neq; ſcriptura[d]: ſed probationis cauſam ſolũ reſpiciant: nã & in libro rationum quandoq; fit proteſtatio[e], nec ulli teſtes neceſſarij ſunt.

a l. j. C. ſi per vim.
b in. §. morte.
c l. fi. de cuſt. reorum.
d Bar. l. nemo poteſt. de lega. j.
e l. neſennius. de neg. geſ.

Meri

Merito igitur nec Bart.ſententiā ipſe ſequor. Videturq́; cōmodius ſic diffiniri.Proteſtatio eſt animi noſtri declaratio,iuris acquirēdi,uel conſeruādi,uel damni depellendi cauſa facta.Huius duplicem eſſe ſpeciem uerius eſt,alteram quæ ex animo proteſtantis principaliter pēdet,alteram quæ factum eius cui proteſtamur reſpicit. Illa declaratoria,cōſeruatoria,certificatoriaq́; dicitur:hæc incitatoria,prohibitoria,inhibitoria'ue:illa à teſtatiōe nomina accepit,hæc à nuntiatione. Et primæ illius uariæ ſunt appellationes,quæ tamen aliquam inuicem differentiam continent.Et in primis teſtatio nomen eſt generale, quoquo modo animi ſui ſententiā quis declaret[f].Specialiter uero eo nomine dicitur,quæ coram teſtibus facta eſt.Vnde et teſtato cōuenire,teſtato admonere dicimus[g]. Addit Barto.idem eſſe cùm ſcripturam adhibemus,quoniam in ea teſtes rogandi ſunt.Deteſtatio eſt quæ ad abſentem mittitur,ut hic & ſupra apparet, idq́; præpoſitio de,oſtēdit,cuius natura eſt augere, efficacioreq́; actū demonſtrare.Quod & in uerbo deprecor A.Gellius lib VI.cap.XVI. declarat.Tunc enim non ſolum ſententiam ſuam quis ſimpliciter oſtendit,ſed ſcriptura etiam cōuocatis teſtibus declarat. Conteſtatio eſt propriè plurium, ut in iudicijs,cū actor quid mentis ſuæ ſit, petendo explicat,contrà reus negando diffitetur,unde & litis conteſtatio dicta. Idem & in exceptionibus[h],præſcriptionibus'ue[i].Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis proteſtatur.Idq́; clam metu concuſſoris conteſtari dicitur[k].Atteſtatio uidetur eſſe,quæ præſenti fit,declarandi animi cauſa[l].Quod ſupra ex Plauto Horatioq́; docui

f Inſti.de teſt. in prin.
g l.fin.pro de relicto.
d.§.atteſtari.
h l. ſi quidē. C.de exce.
i l.ēptor. C. de pręſcri. lon temp.
k l. ſi maior. C.de tranſ.
l l.ſi.C.de nego.geſt.

mus: quanuis ex uulgatis codicibus ibi atteſtari de aſente accipi uideatur. Sed uerior eſt lectio deteſtari[m]. Proteſtatio eſt, quæ declarat, quo animo aliquid facturi ſimus[n], præpoſitio enim, pro, anticipationem temporis arguit. Secundæ ſpeciei quæ à nunciando nomen ſumit, uaria quoque ſunt nomina: & in primis nũtiatio ipſa, quæ in ædicto Prætoris de operis noui nuntiatione prohibitionem ſignificat, in lega Iulia de annona[o], qua mulierũ nuntiatio admittitur, accuſationẽ. Erant & nunciationes, quas publice conſtituti Irenarchæ præſidibus faciebant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria Latine dicuntur[p]: iubetq; lex, ut hi notorijs ſuis aßiſtant, & quæ detulerunt ita eſſe probent[q]. Quod & in Curioſis recipiendum eſt[r]: ſunt Curioſi qui in curia Principum uel magiſtratuum commiſſa delicta denuntiant. Eſt & denunciatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitatoriam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptione deſiſtat, ut defendende cauſæ adſit, ut à matrimonio cauſa legis Iuliæ exercendæ abſtineat. Fit & teſtibus, ut in iudiciũ cauſa perhibendi teſtimonij ueniãt[s], cũ alioquin ſponte ſe offerentes ſuſpicione non careant. Quæ prohibitoria erat, obnũtiatio proprie dicebatur. Vnde obnuntiare cõſilio, Ciceroni in oratione quam in ſenatu poſt reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auſpicia non addixiſſent. Cicero Philip. 11. Nos enim (inquit) nuntiationem ſolum habemus, Conſules & reliqui Magiſtratus etiam inſpectionem. Rurſus: Ementitus es auſpicia, obſtrinxiſti populum Romanum religione, Augur Auguri, Conſul Con

ſuli

m Barto. d. §. morte.

n l. j. §. j. de lib. agn. d. l. neceſſario.

o l. fin. ad leg. iul. de an.

p l. ab accuſatiõe. ad ter.

q l. ea qdẽ. C. de accuſ.

r l. j. C. de curioſis. li. xj.

s l. lege Iul. de teſtib.

ſuli obnunciaſti. Eſt & renuntiatio, cum quis ius ſuum repudiat, unde & renuntiare hoſpitium ueteres dixere: ſumitur & quandoq; pro relatione quam Architecti re inſpecta iudicibus faciunt[t]. *Renuntiantur & ſuffragia, cum refertur & proclamatur quem ſuffragia deſignarint. Sic & Magiſtratus renuntiari quandoq; legimus. Et hæc quidem, quod ad proteſtationis nomen attinet, ſufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex eſt diſtinctio. Aut enim proteſtatio in his facta eſt, quæ à iure depēdēt, aut in his, quæ à poteſtate noſtra tantum, aut in his quæ à nobis, itemq; ab alterius facto uires ſumunt. In prima ſpecie pro regula traditū eſt, proteſtationem in his quæ à legis diſpoſitione pendent nihil operari*[u]*: quapropter ſi mater alat filiū: proteſteturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi id facere, non tamen his caſibus repetere poterit, quibus uel ipſa ad id tenebatur, uel maritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, æditoq; deſignato, fruſtra proteſtamur*[x]*, nolle nos ius aliquod epiſcopo in ea eſſe: nec enim poteſt quiſquā facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid diſponit, cuiuſquam uoluntate nō inſpecta, fruſtra ille proteſtatur. Quapropter ſi plures arbitri in ſententia ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit, cum id à lege pendeat, prædictio huiuſmodi nullius erit momenti*[y]*: & qui dicit ſe litem conteſtari animo nō cōteſtandi, litē cōteſtatus intelligatur*[z]*: huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione dependent, & cum alio agūtur, qui poſtquā eum conteſtari accepit de eius animo nullam alterius curam gerere debet. Sicut*

& cum

t l. qui fundū de contrah. emp.

v gl. l. alimenta. de nego. geſt.

x x. q5. ſ. c. ſi quidam.

y Gloſ. c. ſ. de arbi. 6.

z Ang. l. iuris gen. §. qp ſe re. de pact.

& cũ quis alteri, ſaluo (inquit) honore tuo mentiris: uer
a Bart. l. ſi qs *bum enim ipſum iniuriã irrogat*[a]*, quã honoris illa ſerua*
extraneus. de acq. hęr. *tio nõ extinguit. Quod & in ea ſpecie proditũ eſt, cum*
b Ange. l. ve *quis tædet me, inquit falſi damnatum te eſſe* [b]*, proteſta-*
ſtě. de iniur. *tio dolentis animi nullius effectus eſt. Idem cũ quis aduer*
ſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, facinoroſos'ue eſſe,
proteſtaturq; id ſe non animo iniuriam illis faciendi, ſed
cauſam ſuam defendendi dicere, poterit nihilominus Le-
c Soci. cõſil. 118. j. *ge Cornel. de iniurijs conueniri*[c]*. Sed & Canonici colle-*
gam ſibi adoptantes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit reditus
aliquos præbendam'ue accipere, nihil tali præditione
d c. cũ M. de conſt. *agũt*[d]*: quia lex ei qui canonicus ſit, dari ea omnia iubet.*
Huc pertinet etiã cũ in his proteſtamur, in quibus nulla
nobis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tantum, ut in deli-
ctis, nihil enim tali teſtatione agimus: ut cum quis uulne
rat, præfatus animum ſibi occidendi nõ eſſe, ſecuto homi-
e c. fin. de. homi. in. 6 *cidio, nihil ea prædictione iuuabitur*[e]*, nõ enim in manus*
ſua eſt certos ictus dirigere, & qui nõ niſi ex præſcripto
lædant. Sed & cũ quid ex diſpoſitione legis, itemq; facto
alterius pendet, idem eſt, ut cum emphyteuta inconſul-
to domino alienat, ſaluo domini conſenſu, uolente enim
f l. fi C. de iure emph. *domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit*[f]*, nec*
proteſtatione huiuſmodi adiuuatur, ſi tamen ea diſpoſi-
tio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit, eo
g l iij. C. cõ. vt. iud. *conſentiente ualebit proteſtatio*[g]*, idq; in pacti conuenti*
uim. Quapropter patronus qui ſacram ædem conſtituit,
ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, ut inſtituendi ſa-
cerdotis ius nõ ad epiſcopum, ſed ad aliũ præſulem per-
h l cum dilectus, de cuſ. *tineat* [h]*. Et hinc infertur, cum cauſidici actionem edunt*

ſaluo

ſaluo addēdi uel minuendi iure, fruſtra his uerbis uti, cū addere uel diminuere propoſitæ intentioni, non niſi ex legis præſcripto poßimus[i]. Quod & reſponſum eſt, cū inſtrumenta in actis exhibent, in his tantum quæ ſibi uti lia ſint, poterit enim iudex religionem ſuam etiam aduerſus producentem ex his inſtruere[k], idq; uerius arbitror, cum fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecunda ſpecie, cum omnino à uoluntate noſtra proteſtatio pendet, regula eſt, ualere proteſtationem, animumq; declarari[l], nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis an id minus, cum cauſa an ſine, ſufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas[m]: quapropter traditum eſt lapſo trienio, poſſe dominum aduerſus emphyteutam, qui non ſoluit, proteſtari, declarareq; uoluntatis ſuæ eſſe ut à melioratiombus is cadat, quanuis abſens ſit. Sed & cum quis in cauſa, qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionem ſuā in formā qualis qualis petitionis offerre dixiſſet, reſpondit Anch.[n] proteſtationi huic ſtandū, adeo ut potius perperā egiſſe uideri debeat, id enim à ſola actoris uoluntate pendebat: ſi tamen quiſquam ex huiuſmodi proteſtatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia ſpecie latius explicaturus ſum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu ſe excuſare[o], & his caſibus quibus ſcietia & patientia conſenſum inducit, niſi aduerſatus fuerit, cōſenſiſſe cēſebitur[p]: per huiuſmodi quoq; notitiā in mala fide cōſtitueretur, unde rem tanquam furtiuam uſucapere non poterit, & uiceuerſa, qui dominum admonuerit non poterit cenſe

i l. egita. C. de eden.

k Bald. l. j. C. vt quæ deſ. ad.

l l. at ſi quis. §. pleriq;. de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. con ſi. 32.

o l. ſi fideiuſſor. §. j. man da.

p l. j. §. j. de li beagno.

altius conſiderandum eſt, uidemus enim quæ in præfatio nibus dicuntur, in ipſo contractu cenſeri repetita[e]: uide mus item ea quæ tractata ſunt, ſi in cõtractu omittãtur, per errorem omiſſa cenſeri[f]: & errorem in principali, etiam in conſequentibus exiſtimari[g]. Videmus rurſus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiuſq; aliquid facien tis declarari[h], etiam ſi extra illum actum, & ex interual lo dixerit[i]. Ad hæc iuris regula eſt: Cuiuſq; uoluntatem mutatã non cenſeri: quæ procedit etiam ſi diutinum tem pus lapſum ſit[k]: quapropter concludẽdum, proteſtatio nem etiam ad cõtrarium actum, qui ex interuallo inter uenerit trahendam: cum & lex proteſtationem in teſta mento factam, etiam in codicillis obſeruari mandet[l]: ſo lentq; codicilli etiam longo tempore poſt tabulas teſta menti confici. Vnde & generalis eſt concluſio, Solere codicillos, quocunque tempore factos, ſecundum expreſ ſam in teſtamento mentem declarari[m]. Obſeruabitur autem id tum certius, cum proteſtationis uerba generali ter concepta, & futurum reſpiciunt[n]: idem ſi ex natura rei talis proteſtantis mens argueretur, ut cum quis pro teſtatur, nolle ſe alimenta donare, cum enim eorũ præſta tio tractum habeat, etiam proteſtatio in futurũ proten detur[o]. Idem ſi ſemper eadem ratio & cauſa ſubeſt, ut in eo qui ſe religionibus, metu initiari profeſſus eſt[p], uel qui metu Tyranni ſoluit, uel matrimonium contrahit[q] & ſi qua ſimilia: Idem ſi natura contractus id ſuadeat, ut in mandato quod non ſolet protinus per procuratorẽ expediri[r]. Vnde ſi Titio mãdaueris, ut hominem occidat, etiam ſi poſt aliquod tempus fecerit, mandati criminis

rem

e l. titia. §. j. de vb. oblig.

f l. ita ſtipul. eo. tit.

g l. et ſi me. §. j. de cõd. in

h l. ſi cer plu. §. ſi de le. j.

i Bal. l. preci bus. col. ij. C. de ipu.

k l. ſancimus. C. de teſta.

l l. ſi quis. in pri. de leg. iij.

m l. talis. in fi. de leg. j.

n l. ſi ita ſtipu. lat. ij. de fi deiuſ.

o d. l. neſenni us.

p Bar. l pe. ff. de cond. ob tur. cau.

q Gl. c. ad id. de ſponſ.

r Bar. l. nõ ſo lũ. §. ſi man dato de in iur.

reus eris. Tametſi dici poßit iccirco eſſe, quia factum ſubſequens, proteſtationi nō ſolum non aduerſatur, ſed concordat, eiusq́; executionem reſpicit[s]. Qua ratione etiam traditū eſt, ſi in uenditione excepta ſit ſeruitus, & deinde ex interuallo re tradita, ſtipulatio nulla ſeruitutis interceſſerit, iure agi ad ſeruitutem poſſe[t], traditio enim executionem contractus reſpicit: quāuis ſint qui ideo agi poſſe exiſtimēt, quia uenditori ex proteſtatione iam ius quęſitum erat[u]. A prędicta concluſione tres caſus excipiuntur. Primus eſt in contractibus qui cum alio geruntur, & iuſta eſt eius exiſtimatio, à proteſtatione receſſum credentis[x]: quod maxime obſeruādum, cū proteſtatio pœnalis eſt, ſeu uſurarium pactum adiuuat. Vnde per nouam conuentionem maiorum uſurarum, non cenſetur obligatum pignus[y], quę enim ex conuentione partium ob commodum actoris contractui inſunt, non cenſentur nouata ſtipulatione repetita[z], ut fideiuſſores, pignora, pœnę, uſurę. Alter eſt quando ex ſubſecuto actu aliqua proteſtātis pœnitentia arguitur: uerbi gratia, cum quis proteſtatus eſt de actu, quem incōtinenti facere debebat, nam ſi ex interuallo fecerit, ſicut in tēpore pœnituit, ita & à proteſtatione ipſa diſceßiſſe uideri debet[a]: idem ſi aliter geſſerit quàm dixerat[b], pręſumitur enim proteſtatum rebus ſic ſtantibus, capieturq́; facilius huiuſmodi mutationis cōiectura in his quę ex interuallo, quàm quę incontinenti fiant[c]. Tertius eſt caſus, cum factum illud poſt proteſtationem cum alio gerendum eſſet, tunc enim factum contrarium, non autē proteſtatio obſeruatur, ne alioquin ille damno pręter mentem ſuam afficeretur[d]. Vnde

s l. ſi vero. de euic.
t l. binarum. de ſer. vrb.
u Alex. cōſ. 27. iij.
x Gl. l. pacta nouiſ. C. de pact.
y d. l. per retē tionem.
z l. ſi creditor. de noua.
a l. ſi tibi certū. de ali. le.
b l. diuus. §. licet. de cō di.
c l. nam ad ea. de cond.
d c. j. q met' cau.

Vnde qui proteſtatur ſe nolle eſſe hæredẽ, ſi pecuniã deinde à ſtatulibero cauſa conditionis implendæ accipiat, uidetur proteſtationi renuntiare, cũ ille liber non eſſet, fruſtraq; pecuniã dediſſet, niſi renuntiatum cenſeretur[e], *merito ad factũ attendimus, proteſtationẽ nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non eſt, & plerũq; præualebit proteſtatio. Quid enim ſi ille cum quo actus geritur proteſtationi conſenſerit*[f]? *ualebit utique dum in ea materia agatur, quæ uolũtati contrahentium ſubijciatur ſufficietq; uel tacitus conſenſus, unde qui ſalua prouocatione ad ſedem apoſtolicam, ad archiepiſcopum acceſſit: ſi ab eo tanquam contraria allegans reijciatur, proteſtationi renuntiaſſe non cenſebitur*[g], *quia archiepiſcopus eum reijciens proteſtationi tacitè conſenſiſſe uidetur. Quid item ſi pars quidẽ non conſenſit, ſed tamen ſubeſt iuſta cauſa, puta metus uel iuſſus iudicis? certe proteſtatio ualebit*[h], *actus cõtrarius nõ ſeruabitur. Quid rurſus in foro quod conſcientiæ uocamus? cum enim in eo ſolam mentem perſpiciamus, proteſtantiſq; teſtimonio ſtetur, tum quoq; proteſtatio præualebit*[i]. *Quapropter ſi mulier iurauerit patri, ſe fundum dotalem nunquã alienaturam, atq; ita ſit proteſtata, ſi inde alienauerit, etiam conceptis uerbis, tamen uerius eſt proteſtationẽ ualere, contractum nõ ualere*[k]: *quoniã ſequẽs iuramentũ per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id conſequi quod ſua intereſt, cum fraude mulier egerit, quæ eũ prioris illius iuriſiurandi non admonuerit*[l]. Et hoc in iuramento obſeruandum, quod principaliter Deo præſtatur, & ex foro

e l. pro hære. de .§. papi. de acq. hær.

f Glo. d. l. pacta.

g c. ſolicitudinem de ap. pel. in fi.

h l. qui aliena. §. fi. de acq.

i c. tua. de ſpõſal.

k Alex. cõſil. 16. iij.

l Glo c. licet. de iur. in 6.

conſcientiæ interpretationẽ capit. Cæterum & quoties eodem momẽto actus proteſtatioq́; illi cõtraria perficiũtur, proteſtationẽ ualere, actũ perimi Bartol. *ſenſit: eo exemplo, cum quis dicit, obligo me nõ animo obligandi, non enim cenſebitur obligatus* [m] *: quæ ſentẽtia eo quoq; exemplo fulciri poteſt, quo traditum eſt, creditorẽ uenditioni pignoris, ſaluo iure ſuo, conſentientẽ, nihil agere, & ſaluũ illi ius remanere* [n]. *Nã & ſi teſtator fundi ſui fructum, deducto uſu, legauerit, propter proteſtationẽ deductionis uſus, legatũ perimitur* [o]. *Vnde apparet etiã parum referre, ſiue proteſtatio ipſi facto contraria ſit, ſiue conſequentibus intrinſecus facti ſubſtantiam, qualis eſt uſus in fructu ſemper enim factũ perimitur, proteſtatio efficacior erit, quod ſi proteſtatio adminiculũ aliquod reſpiciat, ſecus eſt* [p], *ut cum teſtator uſumfructũ fundi legat, & proteſtatur ne eum ſequatur aditus cum uia adminiculum quoddam ſit, non autẽ pars ſubſtãtiæ uſusfructus inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum precario aliquid datur, ſub proteſtatione, quod in Calendas Iulias poßideat, proteſtatio ceu contra precarij ſubſtantiã reijcitur* [q], *quia ea in fauorem accipiẽtis facta eſt, qui uerisimiliter conſenſurus eſt, ut ſaltem ſimpliciter cõtractus ualeat, nec omnino extinguatur* [r], *cũ uel modicum habere præſtet quàm nihil. Sed & quoties lex protæſtationi repugnat, ſemper contrario actu tollitur, ut cum quis ſaluo iure appellationis Metropoliten adijt, illeq́; eum non reiecit, adeundo enim iudicem, cenſetur à lege appellationi renuntiaſſe* [ſ]. *Idem in diacono, qui in ordinis aſſumptione proteſtatus erat, ut ſal uum ſibi*

m l. obl. ſubſt. de actio. & oblig.
n l. ſi debitor. §. j. quibus mod. pig.
o l. per ſeruũ. §. penul. de vſu. & ha.
p l. j. §. j. ſi vſufru. pet.
q l. cũ precario. ff. de pcario.
r l. ſi peculiũ. §. j. vbi Bar. de pec. leg.
ſ d. c. ſolicitudinem.

uum ſibi ius ducendæ uxoris eſſet[t]. Idem in eo qui ſacerdotium accepit cum proteſtatione, quod non renunciabat gratiæ ſibi cauſa alterius obtinendi conceſſæ[u]: fruſtra enim, lege prohibente, proteſtatus eſt. Sed hæc magis ad primam ſpeciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduerſione ſunt, cum proteſtationi contrarius eſt actus: ſed ſi non contrarius, uerum diuerſus ſit, in confeſſo eſt, huiuſmodi actum ambiguum ex proteſtatione declarari[x]: ut cum quis reſpondeat libello, animo litem non conteſtandi, ualet reſponſio, & cenſetur reſponſum ut ſimpliciter iudex inſtruatur[y]: & cum quis adit iudicem, ſaluo iure propria autoritate exequendi, quod ex pacto ſibi competit, nam non cenſebitur illi reũciaſſe[z], & cum quis in iudicio proteſtatur, ſe iudicem non approbare, non exiſtimabitur prorogata iuriſdictio[a]: & cum ad rogatum rei, reſpondet actor, uelle ſe teſtibus uti quatenus uerum dicant, excuſabit eum proteſtatio à falſi pœna[b]: & ſi quis de poſſeßione aduerſariũ deijciat, proteſteturq́; ſe ciuilem tãtum uel naturalem uelle acquirere, ualebit proteſtatio[c], cum alioquin omnem abſtuliſſe uideretur[d]. Intelligendum tamen ex proteſtatione declarari actum ambiguum, quando huiuſmodi interpretatio ab animo proteſtantis pendet, ſecus ſi à legis diſpoſitione, quod ſuprà diximus. Idemq́; ſi ea legis diſpoſitio non ex ueritate, ſed ex quadam firmiore præſumptione oriatur[e]. Sed & ſi declarationem turpem & illicitatem induceret, non eſſe ei ſtandum, receptius eſt[f]. In tertia ſpecie, cum de his proteſtamur, quæ à facto noſtro, itemq́; alterius pendent, non

t c. diacono. 28. diſt.
v Cle. gratiæ. de reſcrip.
x Gl. l. in concubinatu. de cõcub.
y Doct. c. j. de lit. cote.
z Alex. cõſil. 103. in. 5.
a Alex. l. ſi ita ſcriptũ. de leg. j.
b Bartol l. diuus. de fal.
c Gl. ſ. C. uti poſſ. verb. nec vi.
d Glo. Bar. l. ſed ſi nolit. de acq. poſ.
e Gl. c. p tuas. de cõd. ap. Iaſon. d. ſ. morte.
f Aret. d. l. titia. ſ. j.

eſt dubium ualere proteſtationē, dum tamē illi facta ſit.
Solet autē diſtingui, ut cum de iure quæſito tollendo agi-
g l. perfectā. C. de dona. q̄ ſub mo. *tur, requiratur conſenſus* [g], *quia ius noſtrum à nobis ſi-*
ne conſenſu noſtro auferri nō poteſt. Sed & nautæ, cau-
pones, ſtabularij, ſi proteſtētur ut hoſpes, uel uector, res
ſuas ſeruet, nolle enim ſe cuſtodiā præſtare, nihilominus
h l. fin. §. item. ſi prędixerit. ff. nautæ caup. ſta. *tenebuntur, niſi ille expreſſe conſenſerit* [h]*: ſuſpecta enim*
lex iſtorū ingenia habet, ne aduerſus eos, quos recipiunt,
cum furibus coëant [i]*, & ideo obligari iubet, niſi pars ex*
i l. j. in princ. eod. tit. *preſſe remiſſerit. Quod & ego in locatore horrei obſer-*
uandum arbitror: accipitur horreum pro quocunque lo-
co ad reponēdū merces, cuius cuſtodia & claues ad hor-
rearium ipſum pertinēt. Pone igitur eū habuiſſe propoſi
tū, ſeu quod idē eſt, pro ualuis horrei proſcripſiſſe (nec
enim propoſitum pro mente accipere poſſumus, cum ſi
ſubſtātiua uox eſſet Iurecōſulto Latine dicendū fuiſſet,
Propoſitum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla
lib. 1. cap. XXVII. *annotauit) ſe aurum, argentum, mar-*
garitam, periculo ſuo non recipere, deinde ſimpliciter
eas receperit, certe niſi expreſſus mercatoris conſenſus
k l. cū in plures. §. locator. ff. loc. *acceſſerit nihil ab huiuſmodi proteſtatione iuuabitur* [k]*,*
nam cum claues ipſe habeat, facillimum illi eſſet cum fu-
ribus coire, & mercatorem accipere, idemq́; in eo iuris
eſt, quod in nautis, atque id genus ſimilibus, cum enim
exercitium horrearij elegerit, uidetur, ſicut & nautæ,
& caupones tali cuſtodiæ ſe à principio obligaſſe,
quæ obligatio non niſi expreſſo patris conſenſu re-
l l. ſicut. §. nō videt. qb. mod. pig. *mittitur. Tacere enim eos uериſimilius eſt, non quod*
conſentire uelint, ſed quia ius ſuum durare ſciant [l]*.*
Si uero

Si uero de iure quærendo agatur, tunc ſatis eſt partẽ admoneri, nec conſenſus requiritur. Et ideo ſi creditori Titij prædixero, ne me in fideiuſſorẽ accipiat, quia ſi acceptus fuerim nolo obligari, isq; nõ contradixerit, ſed ſimpliciter tacuerit, & deinde me in fideiuſſorẽ acceperit, non tenebor[m]. ſibi enim imputet, qui proteſtationi meæ ſciens nõ eſt aduerſatus: idq; frequẽtius receptũ eſt, tametſi non parum à ueteribus hac in re altercatum ſit, Bartolusq; ipſe[n] aliter quandoq; diſſeruerit, qui diſtinguit, proteſtatio cauſa obligationis tollẽdæ fiat, an uero limitandæ, ut hoc caſu nõ requiratur expreſſus cõſenſus, illo requiratur: ſed crebriore calculo id reprobatum extat[o]. Sed & cum ab emphyteuta, qui per triẽnium non ſoluerat, dominus canonẽ etiã futuri temporis recipit, proteſtaturq; ius caduci ſibi ſaluum fore, niſi emphyteuta contradicat, ſenſit Bartolus proteſtationẽ ſuſtineri[p]: quod opinor ea ratione defendi poteſt, tanquã emphyteota tacendo cõſentire uideatur, agit enim de eo iure quærẽdo, à quo ceciderat, merito lapſo ſolutionis tempore, manus inijci fundo poterit[q]. Sunt tamen & alij caſus, quibus taciturnitas ſufficit, lexq; cõſenſum interpretatur, ut cũ de priuilegij remiſſione agitur[r]: cum enim facilius priuilegio quàm iuri derogetur, ſilentium pro conſenſu eſt. Vnde ſi tibi ꝑteſter, quod ſi mecũ cõtraxeris, intẽdo fore, ne priuilegio ulli locus ſit, tuq; tacueris, perinde erit, ac ſi conſenſiſſes. Idem cũ præter ſilẽtium aliquod quoq; factum interuenit, quale eſt receptio literarum[ſ]: quamobrem paterfami literis filij aſſerentis ſe mutuum quaſi ex mãdato eius contraxiſſe, receptis, ſi obligari non uult.

m Bar. d. l. pacta nouiſſ.

n Barto. d. §. morte.

o Imo. & Alexan. ibi.

p Barto l. ij. C. de iu. emp.

q Moder. d. c. cum M.

r Gl. l. ſi fideiuſſo. g. ſa cog.

ſ Clemẽ. j. de procur.

nec uideri conſenſiſſe, continuo proteſtationem contrariæ uoluntatis interponere debet[t]*.* Nec hic ego Pauli Caſtrenſis ſententiam ſequor, *id conſtitutũ aſſerentis propter odium exceptionis, quæ ex* Macedoniano Senatuſconſulto *oritur: itemq́; quia uel ſola ſcientia pater obligatur: nam reſpectu patris, quod ipſe ex contractu filij obligari non debeat, regulare eſt, nec odium aliquod adeſt.* Quod *autem ſola ſcientia obligetur, uerum eſt, cum pater ſcit, & prohibere poteſt, nec prohibet*[u]*: at ubi abeſt, qui noſter caſus eſt, non uidetur conſentire, niſi acceptis literis.* Illud *fateor, cum lex continuo conteſtationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores conſulendi: debet enim ueriſimilis eſſe conſenſus, qui præſumptioni legis innititur.* Quid *enim ſi rationem calculi hæ literæ contineãt: num credendum erit diſpunctioni conſenſum*[x]*?* Iaſon *enim negat, & recte, nam & cum procurator ſcripſiſſet domino, ſe eius nomine centum* Titio *donaſſe*[y]*, reſpondit* Raphaël Comenſis *receptis literis ius ſaluum domino eſſe perſcrutãdi, donatio uere facta eſſet uel'ne. Cæterum ſunt qui in iudicialibus quoq; taciturnitatem pro conſenſu eſſe exiſtimauerint: ſed horum ſentẽtia recepta non eſt: quod eo exemplo proditum eſt, Cum quis teſtes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduerſarius enim qui præſens & ſciens tacuit, nõ tamen acquieuiſſe exiſtimabitur*[z]*: aut enim actus fit à iudice, & tacens non cenſetur conſentire, niſi lapſo conquerendi prouocandi'ue tempore*[a]*: aut fit à parte, & tunc idem obſeruan*

t l. ſi filius. ij. ad macedo.

u l. ſi tamẽ. eo tit.

x Iaſo. repe. l. admonẽdi. col. 53.

y Com. cõſi. 177.

z c. tuis. de teſtib.

a c. ſi. de accu.

obſeruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contra dicendo actum impedire potuit, & nõ fecit, cenſetur approbaſſe[b]*, alioquin cõtra*[c]. *Ad hanc ſectionẽ etiam pertinet, cum iuris noſtri conſeruandi cauſa proteſtamur, ut cum legatarius hæredi rẽ legatam alienanti conſentit, ſaluo iure ad pretium, non enim alius conſenſus requiritur*[d]*, imo etiã contradicẽte hærede, ſaluũ eſſet huiuſmodi ius: ſicut quando aliquis immunis ſubit munera, cũ ſe immunitati renuntiare nolle prædixiſſet*[e]. *Nam & monachus poſt probationis annum, pallium, cucullionemq; indutus, ſi nõ ideo uelle ſe initiari proteſtatus ſit, nõ cenſebitur profeſſus*[f]*, etiam ſi proteſtationi huic monachi aduerſati ſint: hic enim agit ne ulterius aggrauetur, unde ſatis eſt ſi proteſtatio ei cuius intereſt palã facta ſit, nec enim tunc eius conſenſus requiritur*[g]. *Qui enim certior factus eſt, nõ debet conqueri ſi alius iure ſuo utatur. Sed quid ſi is qui ledi poſſet incertus ſit, quo modo admoneri poterit? Finge conſtituiſſe me iam diu Titiũ procuratorem meum, quẽ nunc uelim reuocare, nõ enim diuinare poſſum quis cum eo cõtracturus ſit, & ſi certus ſit locus in quo contrahendum eſt, ſufficit ſi proteſtatio huiuſmodi ibi proſcribatur*[h]*, & publice proponatur*[i]*: quod ſi locus quoque incertus ſit, frequentiſſima urbis parte proſcribendum eſt, edictaq; proponenda: & ita crebrior ſe habet ſententia*[k]*, quam ueram eſſe etiam eo caſu arbitror, quo faciliter potuit proteſtans de loco, uel perſona certiorari: adhuc enim uidetur ſufficere edictum cum hic principaliter non agat ut alium ſibi obliget, ſed ſolum ut ſe exoneret, ne ex mandato quod*

b l.j.C.de rel.
c Bar.l.pompo.§.rati. de procu.
d l.codicillis.§.j. de leg ij.
e Bart.d.l.§ C.de his q ſp.
f Inno.d.c.j. ꝙ me. cau.
g l.ſi mandaſſe.ff.mad.
h l.ſed ſi pub.§.proſcrip. de inſtitut.
i l.ſi putator. ad l. acqui.
k Barto.l.qui hominẽ.§.ſi titiũ.de ſol.

reuocauit poſſit obligari. Illud conſtat, ut quis ſe ab obligatione legali abſq; facto ſuo orta exoneret, non requiri aliam partis ſcientiã: ut cũ pater proteſtatur, ſe electioni filij, qua in decurionem cooptatus eſt, non conſentire[l]*: cũ enim abſq; ſuo facto ex præſumpto cõſenſu obligaretur, per cõtrariæ uolũtatis teſtationẽ præſumptio elidit*, *tur, & remanet liberatus: in actionibus enim legũ, ſcientia partis neceſſario non requiritur*[m]. *Sed quid ſi is qui admonendus eſt abſens ſit? & regulariter uidetur ſufficere, ſi adhibitis teſtibus proteſtetur*[n]*: ſicut etiam ſolemus dicere, cum quis metu aduerſarij nõ audet coram eo proteſtari*[o]*, ſatis enim erit ſi idipſum publicè, uel corã probis uiris faciat*[p]*: quod tamen nõ procedit, cũ aduerſarius ipſe eſt iudex, tũ enim debet corã alio iudice proteſtari*[q] *quod ſi de iudice conquerat: haud quaquam mihi neceſſitas iniũgitur eũ diutius perquirẽdi, ſed ſufficiet ſi apud tribunal teſtationẽ interpoſuero*[r], *dum talis ſit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honeſtis perſonis teſtari nos lex iubet*[s]. *Sed & his caſibus, quibus in ius uocari de domo quis poteſt, putarim etiã proteſtationẽ ad domum tranſmiſſam ſufficere*[t]*: quod maxime in ea proteſtatione obſeruandum, qua quis aliũ non offendit, ſed ſe excuſat, ne clam feciſſe uideri poſſit, tũc enim & uxori, & amico & familiæ denuntiari poteſt*[u]. *Sed & emptor pupillo, ſi tutore careat, uel is abſens ſit, euictionis cauſa denuntiare poterit*[x]*: quod pupilli fauore introductum eſt, ne ſola teſtatiõe eo abſente facta periclitaretur. Sed an ſcriptura proteſtationi neceſſaria eſt? & reſponſum eſt non eſſe*[y]*, niſi cum proteſtatio uice actionis, uel exceptionis obijci*

l l. honores. §. fi. de decur.
m l. ſi pecuniã §. plane. de cond. ob cau.
n l. labeo. de nau. fœn.
o l. fi. C. de his q p met.
p l. iubemus. C. de def.
q l. vt perfectius. C. de anna. præſ.
r l j. §. adeundi. qñ. ap. ſit.
s c. paſtoralis. §. fi. de off. del.
t Bart. l iij. §. prætor. de dam. i' e. d. cle. cauſam.
u d l. aut qui aliter.
x l ſi dictũ in fi. de euict.
y l ſi C. de nego geſt.

obijcitur,ut cũ præſcriptionẽ interrumpere uolumus[z], *uel exceptionem non numeratæ dotis opponere*[a]*,nam ſicut actio in ſcriptis neceſſario edenda eſt,& exceptio in actis producẽda,ita & proteſtatio ſcripturam requirit, cum earum uicem ſuſtinet.*Hinc *preſbyteri ſi tutelam acceptare uolunt, ex ſcripto proteſtari debent*[b]*, is enim actus ſori eſt.Idem cum maritus uxoris aſſectatori denũtiat,ne cum ea conueniat*[c]*,cum enim impune eum occidere poßit,iuſq; propria autoritate ſibi dicat, ſcriptura neceſſaria eſt,perinde ac in iudicijs. Sunt & hi qui idem exiſtiment,quoties aliquis filio uel agnato denuntiat,ut curam furioſi ſuſcipiat*[d]*. oportet enim ex ſcriptis atteſtationem eis dirigere, alioquin denuntianti hæreditatis lucrum non defertur,*Ego *accepi, quanuis lex ſcripturæ mentionem faciat,non tamen eam probationem excludere quæ teſtibus fit*[e].

¶ SVPEREST *ut ad ſecundam ſpeciem deueniamus, quæ à nuntiando nomen ſumit,quoniã ab eius facto,cui aliquid nuntiamus,effectũ habeat.In hac quoq; dupliciter diſtingui poteſt,aut enim huiuſmodi denuntiatio regulas iuris imitatur,aut aduerſatur.*De *prima uidẽdum, & eius exemplum eſt,cum aliquem admones, ut id faciat quod debet, ueluti debitorem meum interpello,ut mihi ſoluat,ualet huiuſmodi requiſitio*[f]*, & eum in mora cõſtituit,nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à ſe contracte probabilẽ ignorantiam nõ habet*[g] *:quod ſi haberet,ut quia in alterius locũ ſucceßiſſet,& alieno ex facto obligatus eſſet,tũc fides ei facienda eſt*[h]*, oſtendendumq; nominis contracti inſtrumentum, nec aliâs autoritate*

z d.l.vt perfectius.

a Gl.in auth. de tẽp .non num dot.

b autẽ.preſbyteros.C.de epiſ.et cler.

c aũt.ſi qs ei. C.de adult.

d auten.vt cũ de appel.§. ſi quis de predictis.

e l.j.C. de iu- emphy.

f. l. quod re.ſi cer.pet.

g l ſi.pro ſuo.

h C le.cauſã. de elect.

tate iudicis ei iubendũ ut faciat, quia res ita ſe habeat[i].
i l.fin. de lege com. *Sed & ſi mihi centũ ſpoponderis poſt* Titij *mortem, & denuntiẽ, ut ſoluas quia deceſſerit* Titius, *huius rei fidem ſaltem duorum teſtium relatione tibi facere debeo, alioquin iuſte credes inhumanis adhuc eſſe* Titium. *Qua ratione etiã emptor, cui mota eſt cõtrouerſia uenditori denuntiãs, ut litẽ ſuſcipiat, cœptæ litis fidẽ, citationiſq; uel libelli copiam ei facere debet, cum alioquin iuſte credere poſſet, controuerſiam nullã adhuc eſſe. Sed & debet huiuſmodi denuntiatio clara eſſe: certioremq; uenditorẽ facere cur ei denuntietur, nẽpe ut ueniat, & iudiciũ ſuſci-*
k c fi. de emp. & vend. *piat*[k]*, ne uẽditor idcirco ſe admonitũ credat, ut ipſi em-*
l l. ẽptori. C. de euict. *ptori inſtrumẽta probationeſq; ſuggerat*[l]*, non ut liti aſ-ſiſtat; unde tametſi ſciat litẽ motam, tamen receptius eſt*
m l. qui abſenti. ff. de procurat. *incitationem hãc neceſſariam eſſe*[m]. Et *hoc eſt quod lex ait, autorẽ laudandũ*[n]*: id eſt citandũ, & ad partes trahẽ-*
n l. herẽnius. §. j. de euic. *dum, quãuis nihil referat uerba expreſſim incitatoria ſint an tacitè hoc inducant.* Quid *enim ſi debitorem meum interpellans, urbaniuſq; agendũ putans ſic dixerim?* Indi*gerem tali pecunia, uel nihil mihi in præſentia antiquius eſſet, quàm ſi meæ illius pecuniolæ meminiſſes, opinorre cte interpellatum uideri. Cæterum & loco, & tempore congruo facienda eſt, regulariterq; receptum eſt, quemli-*
o l. dies. C. de ferijs. *bet locũ, & quodlibet tempus idoneum uideri*[o]*: unde & in eccleſia, & feriato die ualet denũtiatio, actus enim eſt extraiudicialis, qui quandocunque fieri poteſt: quapropter quibus caſibus in iudicio fieri debet, aliud eſſet*
p l. cum poſtulaſſem. ifra tit. j. *obſeruandum*[p]*: conferenda tamen erit ſolutio in locum & tempus idoneum.* Potero *igitur te in Lupanari fortuito*

*tuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo ſol=
uas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de
reliquis ſatisfacias, non enim tempus noctis ſat idoneum
eſt recipiendis nummis, ſicut nec cum quis in menſa uel
in lectulo eſt, uel tranſuehitur, uel funeralem pompam
ducit*[q], *& ſi qua ſimilia. ad hanc quoque ſpeciem per=* q l.ij.ff. de in
tinet, cum inhibeo tibi ne id facias, quod iure facere non ius voc.
*potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetq́; hu
iuſmodi denuntiatio, efficitq́; ut quod alioqui clam fe=
ciſſe uidereris, ui cenſeatur factum*[r]*: quod ſi iuſta cau=* r l.j. & .ij. q
ſa præceſſit, qua iuſte facere arbitrabaris, debet tibi fie= vi.
*ri fides eam cauſam amplius non ſubeſſe, cum aliter in=
hibitio ſit nulla: quod eo exemplo receptum eſt. Cum
quis exulem publicum hoſtem occidere uellet, iſq́; ob=
nuntiabat abolitionem indulgentiamq́; criminis ſe con=
ſecutum, non erit ei credendum*[ſ]*, niſi in promptu aſ=* ſ l.non oẽs.in
ſertionem ſuam ueram eſſe docuerit, uel in iudicium ſi.de remi.
ſe tunc uenturum obtulerit[ſ]*, poßitq́; tuto deduci. Sa=* ſ Alexã.d.§
nè his caſibus procuratoris quoque denuntiatio ſuffi= morte.
ciet[t]*, quoniam iuris communis regulæ conſentanea eſt,* t l. cũ ſatis.§. ſi.C. de ag. & cen.
quod & in negotiorum geſtore, & in coniuncta v l.ſi qs ſolu.
perſona receptum eſt[u]*, dum tamen debitorem inter=* §.j.de vſu.
pellent, ut ipſi creditori ſoluat[x]*, negotiorum enim* x Bar.l.ſi ſer.
geſtori uel coniunctæ perſonæ ſolui non poteſt. Nunc uum.§. nũc vidẽdũ .de
ad ſecundam tranſeundum, in qua id regulariter fa= verb.ob.
*tendum eſt denuntiationem, quæ regulis iuris aduer=
ſatur, non ualere, ut cum incito ut id facias quod in
tua poteſtate eſt uelis uel nolis*[y]*, nec enim meo
ſuaſu auferre ius tuum poſſum: præſtat tamen hæc* y l.fideiuſſor. cred. de fi.
denun

denuntiatio proteſtanti iuſtam excuſationis cauſam, ut cum per eum nō ſteterit, cōditio pro impleta habeatur[z]*, unde & debitorē excuſat, qui ſoluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cenſeatur, ſed ipſe potius creditor*[a]*: qua ratione & creditor cōditionalis, qui conditionē adimplere potuit, huiuſmodi nuntiatione in mora cōſtituitur*[b]*: & uice uerſa idē in debitore cōditionali reſpōſum eſt, qui interpellatus conditionē adimplere neglexit, ſiue is ex ultima uoluntate debeat*[c]*, ſiue legis iuſſu*[d]*, ſiue ſententia iudicis*[e]*, ſiue, ut ego opinor, ex contractu, ut cū ita ſtipulatus ſum, ſi hominē Pamphilū non dederis: centum dabis? poſtquā enim denūtiauero ut hominē des, tuq; neglexeris nō amplius homo, ſed pecunia debebitur*[f]*, quod Paradoxorum lib .I. cap. XI. latius à nobis diſputatū eſt.*

Quod in incitatoria hac ſpecie dictum eſt ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum eſt, cum id prohibemus, quo ꝓhibito facere arbitrariū eſt. pari enim rōne obnūtiatione mea efficere nō poſſum, ut quod arbitrij tui eſt, id nō ſit: qđ maxime obſeruandū ſi nullā iuſtā cām habuero[g] *uel etiā ſi habuero, ſed tu ſalua honeſtate & exiſtimatione tua obtemperare non poſſis*[h]*, uel ſi ad me negotium illud nihil attineat, is enim cuius nō intereſt, uix eſt ut audiri debeat*[i]*, niſi in id tantum, ut quod clam erat detexiſſe, ſcientiamq; qualēqualē induxiſſe uideatur*[k]*, quæ tamen ſcientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo ſit, uel de lucro captādo in alterius damnum tractet*[l]*. Quandoque tamen inhibito huiuſmodi ualet, nempe cum eius qui prohibet intereſt, iuſtaq; cauſa ſubeſt, & à principio priuſquam ius aliquod ſibi*

z l. ſi titius ſtatus. de cō di. l.
a ſi certū. §. ſeq.
b l. hæc conditio ſi in capito. de cō d. & demō.
c l. j. §. itē ſi. ad leg. fal.
d Gl. j. C. de his quib. ut indig.
e Bar. l. ſuus. §. ſi. de hęr. inſti.
f l. ita ſtip. de ver. ob.
g l. ſi maior. C. de re. vē.
h l. quintus. mand.
i l. ij. quod falſo tut.
k l. itē. §. petitam. de pe. ti. hæred. d. l. ij.

ſibi quæreretur fuit monitus[m]: ut cum denuntio, ne emas talem fundum, quia eſt meus, uel mihi obligatus[n]: uel cũ te admoneo ne uendas, quia fundum ipſum uendicaturus ſum: niſi parueris, uideberis dolo diſtraxiſſe[o]. Idem etiã cum creditores teſtato emptorem conueniunt, ne debitoris ſui bona temere emat, ſi emerit, dolo emiſſe cenſebitur[p]: quod ſi poſtquam emerit denuntietur, nulla eſt interpellatio, niſi aſſertionis illius fiat fides, idq; inſtrumentorum exhibitione[q], uel iudicis autoritate, quod ſuprà à nobis proditum eſt. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij ſunt, non poſſe nos noſtra denuntiatione efficere, ut ideo minus ſint, conſequens eſt ut idẽ multo fortius fateamur, cũ ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut ſi uenditori quis prohibeat, ne fundum uẽditum tradat[r], ut ſi debitor ei qui pro ſe conſtituit denuntiet ne ſoluat[s], quî enim facere quiſquam poteſt ne uenditor fidẽ nõ ſeruet, aut qui cõſtituit non ſoluat? quod eo magis ſeruandũ eſt, cũ nulla prohibitionis iuſta aut uera affertur ratio, tametſi etiam ſi allegetur tantum idem ſit, cum nihil referat quid uerum non ſit, an non probatum[t]. Oportet igitur, ſi iuſta & uera cauſa prohibitionis ſubſit, ut denuntiatio ualeat, fidem fieri, inſtrumentumq; ei cui denuntiatur legi[u], uel eius exemplum ei relinqui, eadem quam ſuperiori caſu diximus ratione. Sola tamen ueriſimilis cauſæ allegatio alicuius quandoque effectus eſt, in eoq; ſufficit ut excuſandus ſit debitor, niſi cautio à creditore præſtetur indemnem eum eius denuntiationis cauſa futurum[x], quod in arbitrio iudicis plurimum reſidet. Sed & uériſimilis cauſa id efficit ut excuſari debeat qui denun

m l. virilis. §. pen. de leg. præſt.
n l. ſi fundũ. C de rei vẽ
o l. fulcinius. quibus ex cau. in poſ.
p l. ait. infra ſi quis parti. ceps. ff. que in ſtau. cre.
q l. nomen. C. quæ res pi.
r l. ſi quis prohibuit. de publi.
s l. vtrũ. de cõſti. pec.
t Arch. 30. q. 5. iudicãtẽ.
v d. clem. cauſam. d. l. nomen.
x l hæc autẽ. ff. ſi cui pl⁹ quã per le.

denũtianti credidit[y] *,poſſitq́; aduerſus eum de dolo agi, & ſi ſoluendo nõ fuerit, restitutio in integrum detur*[x]. *Sed et quoties res principaliter ad denũtiantẽ pertinet denõtiationi huiuſmodi etiã ſi alia fides tũc nõ fiat, obſequandũ eſt*[a]*: ut cũ debitor fideiuſſorem ſuũ admonet, ne creditori ſoluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus eſt. Idem cũ à denũciantis uoluntate res omnis effectũ ſumit, quapropter creditore denũciante debitori ne ſoluat, iuſte parendum eſt, moraq́; omnis diluitur*[b]*, Sicut & cũ prohibetur quod ſola denuntiatis uoluntate illicitũ fit, ualet proteſtatio: ut ſi uetuero ne fundum aucupij aut uenationis cauſa ingrediaris,*[c] *ne negotia adminiſtres, ne mandato tibi ceu procuratori meo facto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij eſt, unde alia probationis fides non eſt neceſſaria. Sed an huiuſmodi denũtiatio per ꝓcuratorẽ fieri poſſit? Et clarum eſt poſſe, dũ mãdati huius fides fiat*[d]*, q. ſi non fiat, cautio rati nequaquã ſufficeret*[e]*; Lex enim ſi fieri denũtiationẽ iubet, ut is cui ea fit cognoſcat rẽ ita eſſe: quæ notitia ex cautione huiuſmodi non percipitur, tãetſi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nũtiatione, quod iudicij præuia ſit ſufficiat*[f]*, idq́; receptius eſt. Quapropter ne negotiorũ geſtori id ius cõpetit, niſi in his caſibus qbus ſola notitia à quocũq; facta ſufficit*[g]*: ius cũ poſſeſſori hæreditatis denũciamus ne bona diſtrahat, quoniam hæreditas ad eum nõ pertinet cõſtituetur enim in mala fide*[h]*. Qua ratione & appllationis intimatio à negaciorum geſtore fieri poteſt*[i]*, quod multo magis in coniuncta perſona admittendum*[k]*. Sed an procuratori fieri poterit? & non*

puta

y l. §. de eo ꝑ quem fact.
z l. fi. co. tit.
a l. ſi fideiuſſor. mand.
b d. §. ſequitur.
c l. diuus. de ſer. ruſt.
d d. l. ſi quis. i ſi. de poſ.
e Bal. in rub. extra de ꝓcur.
f l. de pup. §. qui procuratorio.
g Bar. l. facta. §. ſi hæres. ad. Treb.
h d. §. petitã. Rota. 127. nouiſſ.
k d. l. qui ab ſenten.

putarim, niſi his caſibus, quibus ſciētia ꝓcuratoris domino nocet[l]*: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in domini plenā notitiā peruenire aliquid iuberet, nō enim ſufficeret etiā ſpecialē procuratorē admoneri*[m]*. Item non procedit, niſi cum dominus ipſe propter abſentiā conueniri nequit*[n]*. ſed & cū animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nunquam ſufficit procuratori nuntiare*[o]*.*

¶ Serui[b] appellatio etiam ad ancilam refertur.

¶ Familiæ[c] appellatione liberi quoque continentur.

b ¶ §. SERVI. *Econuerſo autem appellatione ancillæ, ſerui non continentur*[p]*: quod obſeruandum eſt, etiam ſi eadē utriuſq; ratio ſit*[q]*, niſi gratia frequentioris uſus de fœminis mētio facta ꝓponatur. Quapropter ſi lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atq; ita ex facto reſpōſum fuiſſe cōſtat*[r]*: aruis enim calamitoſum, præſertimq; Baccho, infeſtū id animal eſt, ut etiam Græco epigrammate admonemur.*

Κὴν με φάγεις ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θυομένῳ.

Rode caper uitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram
In tua quod ſpargi cornua poßit, erit.

c ¶ §. FAMILIAE. *De familiæ ſignificatione infrà latius diſſeretur, quod ad præſentem rem attinet dubium faciebat, quoniam familia ab oſco uerbo famul deducitur, quod ſeruum ſignificat, atque ideo de ſeruis proprie dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines*

l c. ꝓcuratoris. de trib
m Glo. d. cle. cauſam. ꝟ. appellatū.
n d. l. aut qui aliter.
o d. § petitā.
p l. ſeruis. de lega. iij.
q c. quoniam de ſim.
r Albe. in ſta. j. q. 104.

mines trahi: ſed tamen uſus aliter obtinuit. Hincq; ſequitur, ut argumentum ab Etymo. itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens ſemper ſit.

¶ Vnicus [d] ſeruus familiæ appellatione non continetur: nec duo quidem [e] familiam faciunt.

s Bald. l. iubemus. §. ſin autē. C. ad Treb.

d ¶ §. VNICVS. *Videtur hinc Baldi ſententia confutari*[s]*: Exiſtimauit ipſe cōſtitutionem de eo, qui cū familia acceſſerit uerba faciente, illū quoque complecti, qui cum unico ſeruo accedat, ſi eum ſolum habuerit, Sed ego rationē legis perpendendam magis crediderim, quæ ſi in dubiū deducatur, propius erit, ut de unico ſeruo familia, quatenus ad perſonas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus*[t] *dicitur qui uel ab unico ſeruo deiectus eſt: ſed id ex interpretatione, nō ex ui uerborum eſt. Sed quid ſi lex municipalis cuiquā alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat, niſi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico ſeruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto conſultus reijci reſpōdi, tum huius reſponſi argumento, tum quia familiam alibi maiorē reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam ueriſimile eſt eum quādoq; reuerſurum fuiſſe. Lex autē municipalis id beneficiū concedit his, quos per tanti temporis incolatum ſuſpicatur non receſſuros.*

t l. j. §. familiæ. de vi et vi arma.

u l. neratius. j fra eod.

x l. j C. de tuto. ill. perſ.

y l. prætor. vi bon rap.

e ¶ NEC DVO QVIDEM. *Tres ergo familiam conſtituent*[u] *ſicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit*[x]*, quod & de turba, dicendum eſt*[y]*,*

que

quæ uox à Græco ſermone τύςβη *deducitur,quod & de congregatione*[a] *ego crediderim,niſi ex ſubiecto argumẽto aliud inducatur,quo caſu à Canoniſtis nõ diſſentirem, qui uel ex duobus congregationem conſtare dixerũt. Sed & populũ plebem'ue decem uiris confici plerique exiſtimauerũt: quod nuſquã probatur,& ratiõe caret:cum maiorem numerum populi appellatio, quam cœtus requirat. Sanè dubium non eſt,* — [a] c.j.de elect.

CAIVS LIB. XXI
LEX XLI.

ARmorum appellatio, non utique tantum

quin decem oues gregem cõſtituant,quod de minoribus animalibus ſolum intelligitur:nam quinq; ſues,uel quatuor equinos pullos,gregem ſuum equorum'ue conficere Bartolus ſentit[a]*.Cuius rei argumento, ſi lex pœnam ei qui gentẽ congregauerit, imponat,eum nõ puniri exiſtimauit, qui minus decem peditibus,aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet,ne à turba gentem diſtinguamus,idemq; utroq; ſit caſu. Illud non omittendum,tametſi uniuerſitates huiuſmodi ex pluribus perſonis conſiſtant,cæteris extinctis,ius uniuerſitatis in unũ recidere,nec extingui*[b]. — [a] l.oues. de abig. — [b] l.ſicut.in ſi. ꝙ cuiuſ. uni.

ARMORVM.*Armorum appellatio non eſt ea tantum,quæ offendendi cauſa habemus, refertur,ſed & ea continet,quæ pro noſtri corporis tutela gerimus, ut clypeus,& caſſis:quod ſi lex non de armis, ſed de telis loquatur,aliud eſt;nam hæc uox ea ſolum ſignificat, quæ alterius lædendi cauſa habentur*[a]*.Nec Angeli*[b] *ſententiã ſequi poſſum improprie arma dici exiſtimãtis,quæ* — [a] Bar.l.j.et ſi. de vi.pub. — [b] Ang l.ſi pignore. de fur.

ſolum defenſionis cauſa parantur: id enim à Iuriſconſulti noſtri mẽte procul abeſt: non tamen negauerim, ex ſubiecta materia, armorũ appellationem aliter quandoq; aſſumi: ut in Iuſtiniani conſtitutione[c], qua fabricenſibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quæ militantibus uſui eſſe poſſent, quoniam id publicæ ſecuritatis cauſa cõſtitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fuſtem habuerit, non tenebitur[d],

c Authen. de armis.

d Gl. dicta authen.

ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat, ſed & fuſtes, & lapides.

VLPIA. LIB. LIII. LEX. XLII.

tametſi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprendatur: & ideo ſi quis huiuſmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuiſſe[e], Aretinus[f] reſpondit. Sed & conſtitutio qua monachis tenere arma nõ permittitur, haudquaquam de fuſtibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium uſum haberi ueriſimilius[g] ſit, conſuetudoq; uulgaris ſermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur[h]. Sed cum Iuſtiniani ſanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitũ diximus, conſuetudine nõ ſeruetur, an licebit machinas fuſiles habere? quales ſunt quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi poſſunt, at huiuſmodi quæ ad demolitionem murorum ſolum ſunt uſui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc caſum uidetur producenda conſuetudo.

e c. ſignificaſti. de homi.

f Conſi. 80.

g Cle. j. de ſtatu mon.

h Car. d. cle.

PRobrũ & opprobriũ idẽ ſunt. Probra quædam natura turpia ſunt, quædam ciuiliter, & quaſi more ciuitatis, vt puta furtũ[b]: adulteriũ eſt natura tur

PROBRVM. a ¶ Probrum pro crimine ipſo quandoq; accipitur, ſed quia ex huiuſmodi delictis ignominia oritur, ſolentq́; ea à conuiciantibus obijci, frequentior uſus obtinuit, ut pro inominia conuicijsq́; accipiatur ſicut & opprobriũ, quod nil aliud eſt, quam obiectũ probriũ, hocq́; modo à Vallæ morſibus defenditur Vlpianus.

b ¶ FVRTVM. Accurſius ita intelligit ut furtum adulteriũq́; natura probrum ſit. quoniam in Decalogo legitur. Non furtum facies, nõ mœchaberis: quæ interpretatio ut uera ſit, poteſt tamẽ ita punctis diſtingui, ut defendamus furtum nõ natura, ſed ciuili lege probrum eſſe, adulterium uero etiam natura: nam legũtur fuiſſe aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Ariſtone iuriſcõſulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur eſſe furem, nec deprendi: quod hoc potißimum exercitamento cautiores diligentioresq́; adoleſcentes fierent. Leges autem XII. tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus ſumpſiſſe dubium non eſt, Cum ergo communi omnium gentiũ iure furtum non puniretur, merito huiuſmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nõ eſt de adulterio, id enim etiam iuregentium abhominabile eſt, ut pote quod matrimonium polluit, datamq́; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatibus

tibus quæ malæ inſtitutæ ſunt, maior pecuniæ quam morum ratio habetur, fureſq; laqueo ſtrangulantur, adulteri mulctantur pecunia. Sanè quãuis lege Iudæorum fures punirentur, nõ tamen conſequens eſt, iuregentium id crimen puniri, nec enim ſoli Iudæi ius gentium conſtituunt quibus, ut Cornel. *Tacitus inquit, Moſes nouos ritus contrarioſq; cæteris mortalibus indidit. Sed & ſi concedamus lege naturali furtum uetari*[a], *non tamen ſequetur ut ideo ſit probrum;*

a l. j. de fur.

pe, enimuero tutelæ damnari, hoc nõ natura[c] pbrum eſt, ſed morte ciuitatis: nec enim natura probrum eſt, quod poteſt & in hominem idoneum incidere.

nam & lege ciuili non poteſt maritus donare uxori, & tamen huiuſmodi donatione opprobrium aliquod nõ inducitur. Illud ergo probrum eſt, quod non ſolũ prohibetur, ſed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc utcunq; contra receptam ſententiam induci poſſent, licet ab ea recedere periculoſum ſit.

c ¶ NON *natura, Diſtinctio hæc iuriſconſulti non magni effectus uidetur eſſe, quãdoquidem parũ refert, quis iure ciuili an naturali propudioſus ſit, parem enim infamiæ notam ſuſtinet*[b]*; multum uero refert in pactionibus quæ contra bonos mores fiunt: nam ſi contra bonos mores, quatenus iure ciuili conſiderantur, initæ ſint, iuramẽto cõfirmãtur*[c]*; Atq; hinc eſt, quod donatio inter uirum & uxorem, uel patrẽ & filium iureiurando ſancita, neceſſario obſeruanda eſt,*[d] *ut cõmuni calculo proditũ eſt quod procedit cũ ſimpliciter lege ciuili contractus prohibetur*

b l j. de his q no.

c c. cũ contingat de iure iur.

d l. pacta quæ cõtra. C. de pact.

hibetur, nam ſi etiam pœna appoſita ſit, aliud forte eſſet dicendum[e] *: idem ſi iuregentium cõuentio reprobata ſit, huiuſmodi enim nec iuramento quidem roboratur.* e l. cõuenire. de paſt. do.

VERBO *uictus. Si quis legauerit Titio uictum cenſebitur omnia legaſſe quæ ei ad uiuendũ neceſſaria ſunt, & ideo & ueſtiariũ, & calceariũ, & habitatio, & lectus debebitur: idemq́; & ſi alimenta legata ſint, uel educatio*[a] *: hæc enim nomina exæquata ſunt. Legatis uero diarijs*[b] *uel cibarijs, ſecus eſt: Interpretamur autẽ diarium, unius diei cibum, quem Græci* διαιτην *uocant. Sed quid ſi alicui promiſero (quod uulgo dicimus) tribuere expenſas? & uidetur uerba idem ſignificare quod uictus ut uidelicet impendere illi omnia tenear, quæ eius uitæ neceſſaria ſunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione de ueſtiario quoq; intelligamus, cũ multæ ſint regiones, in quibus ueſtes uſui hominibus non ſunt, ut in Aethiopia: quod ridiculũ eſt, nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, ſed Romanorum, qui ſine ueſte non ſolent, uiuere. Non tamen negauerim, hanc ſignificationem ex interpretatione magis, quam ſtricta uerborum ui eſſe: & ideo ex mente diſponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde ſi quis alimentis uel uictui renuntiauerit*[c] *, non cenſebitur de ueſtiario uel calceario actum, huiuſ-* a l ſi. de alim. leg. b l. diarij. eo tit. c l. cum hi. §. qui trãſ. de tranſ.

IDEM LIB. LVIII. LEX XLIII.

Verbo victus continentur, quæ eſui, potuiq́;, cultuiq́; corporis, quæq́; ad viuendum homini neceſſaria ſunt, veſtẽ quoq; victus habere vicem, Labeo ait,

 modi

modi enim repudiationes ſtriſtè accipiuntur. Qua rõne qui famulo uictum mẽſtruamq; mercedem promittit, non uidetur de ueſtibus intellexiſſe, nec ulla alia re præter cibaria[d] *: & idem in prætore, qui ſimili modo officialibus ſuis promiſerit, quod & generaliter in quacunque odioſa materia procedit.*

d Bar. l. legatis. ſupra de ali. leg.

CAIVS LIB. LXXII. LEX XLIIII.

Caetera quibus viuẽdi, curandi'ue corporis noſtri gratia vtimur, ea appellatione ſignificantur.

VLPIANVS. LEX XLV.

IN ſtratũ omne veſtimentum continere quod inij

CAETERA. *¶ Curandi. Intelligunt hoc doctores, ut q uictũ debeat, etiam ægrotanti pharmaca ſuo ſumptu præſtare teneatur, ſine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, ſatis eſt ſi ea præſtat quæ ad cibum pertinent*[a]*, ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamenta emere non tenetur, niſi forte modica impenſa habere ea poßit*[b]*, quod aliqui exiſtimauerunt. Sed nunquid qui alere tenetur, in diſciplinam quoq; minerual pendere cogatur? & non teneri uerius eſt*[c]*, niſi iure ſanguinis ex legis diſpoſitione id debitum contractum ſit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisq; præceptoribus inſtruendum committere*[d]*, quod & in fratre dicendum eſt.*

a Bart. d. l. legatis.
b l. in rebus. §. poſſunt. cõ mod.
c d. l. legatis.
d l. ꝙ de bonis. §. pe. de car. edi.

IN STATVM. *Si quis prohibuerit uictum ſtratum'ue*[a] *iudicato in carcerẽ deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & ſtratum? & Vlpianus in ſtratum eſſe omnia*

a l. ſi victũ. ſupra de re iu.

ueſti

ueſtimenta que inſternuntur, ſeu inijciuntur ait, qualia ſunt toralia, gauſapa, cētones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera ueſtimenta quæ nō ſternūtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, cum cui uictus uel alimenta debentur, ſtragula aliqua conſequi non poſſe: quod bona ratione non ſubſiſtit, ſine illis enim uiuit nemo: nam & cū ex qualitate perſonæ alimenta debeantur[b], æquum nō eſt, nobilem uirum ſine ſtragulis agere. Sed & cum conſtet huiuſmodi legato lectum contineri[c], de inſtructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen eſt à uerbis legis recedere, niſi aliter de uoluntate teſtatoris conſtet. Nec uerum eſt ſine ſtragulis uiuere aliquem non poſſe, qui enim aliunde non habet, ſuum ſibi indumentum inſternat: quod ſi uictus & ueſtitus legatus ſit, forte etiā ſtragula debebuntur, nam ea ueſtitus appellatione contineri udentur[d].

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiū eſt quin ſtragula[b] veſtis, ſit oē περιστρῶμα. In victū ergo veſtē accipiemus, non ſtragulam: In ſtratum, omnem ſtragulam veſtē.

b l. quos nos. i ſi. ifra eo.

c l. pen. de ali. men. leg.

d l. veſtis. de aur. & arg. lega.

b ¶ STRAGVLA *ueſtis ſit omne pallium. Atqui pallium indumenti ſpecies eſt, non ſtragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, ſit omne* περιστρῶμα, *quam dictionem aliqui ſuperaddito gloſſemate interpretati ſunt palliū, eaq; gloſſula ab imperitis in cōtextū recepta eſt. Significat Græcè periſtroma omne quod inſternitur, ſicut Latinis ſtragula: nec ea uox à noſtris non recepta eſt, Plauto in Pſeud. & Cicero. in Philip. 11. Hinc que ap-*

paret cõtra Vallæ ſententiã ſtragulam nõ pro lecti operimẽto tantũ, ſed generaliter pro omni ueſte quæ inſternitur, accipi: ſic & Tranq. Funeratus eſt, inquit, Nero ſtragulis albis auro intextis, quibus uſus kl. Ianuarijs fuerat. T. Liuius libro XXXIIII. Cum tibi uiro liceat purpura in ueſte ſtragula uti. Feſtus Pomp. Veſtis generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris: ueſtimentũ pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.

IDEM LIB. LIIII. LEX XLVI.

PRonuntiatum[a] & ſtatutũ dici idem poteſt, promiſcue enim & pronunciaſſe & ſtatuiſſe, ſolemus,

PRONVNTIATum. *Siue dicamus iudicem pronũtiaſſe, ſiue ſtatuiſſe, idem eſt: hæc enim uerba ſententiam latam oſtendunt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, cenſere, & iubere. Non tamen[a] eiuſdem ſignifictionis ſemper eſt pronuntiare & ſtatuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter profer rimus, ſicut recitare, quod ex ſcripto: ſtatuere uero dicitur etiã qui generaliter aliquid cõſtituit, ut cũ lex in uniuerſum ſancitur. Hincq́; eſt ut leges municipales uulgò ſtatuta apellentur, quem ſenſum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id ſolum quod inter partes pronuntiatur, idq́; Accurſius probat. Dum ergo lex alibi dicit[b], nulli qui ſtatuendi non habeat facultatem interdicere cuiquam patria ſua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuerſum pro certo delicto conſtituere interdictionis pœnam non poteſt, is nec priuatim ea pœna multare aliquem*

a c. In his. de verb. ſig.

b l. nulli. C. de ſent.

aliquem poſsit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. *Cum ergo arbitri[a] ipſi quoq; ius cognoſcendi habeant, ſequitur proprie dici eos pronuntiaſſe, uel ſtatuiſſe, quod & in arbitratoribus admitterem: tametſi negent Doctores ſententiam proprie dici[b], quod ab arbitro pronũtiatum eſt: quod tamen mihi non ſit uериſimile, cum id quod unuſquiſque etiam priuatus ſentit, Latine & eleganter ſententia dicatur: nec aliter ſoleant Iuriſconſulti arbitrorũ definitiones[c], quàm ſententias appellare. Laudum enim barbara uox eſt, & inepta.*

a l. ait prętor. ſupra de re iud.

b in l. j. de re iudi.

c ſl. litigatores. l. qualẽ. de arbi.

dicere eos, qui ius habẽt cognocẽdi [b]. ¶ Matremfamilias[c] acccipere debem⁹, quę non inhoneſte in domo ſua vixit: matrẽ enim familias à cæteris fœminis mores diſcernunt, atq; ſeparant: proinde nihil intereſt, nupta ſit, an vidua: ingenua, an libertina: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, ſed boni mores,

c ¶ §. MATREMFAMILIÂS. *Tribus modis olim uxor habebatur, uſu, farre, emptione. Confarreatio ſolis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignitatem admittebantur, niſi confarreatis parentibus geniti, ut Cornel. Tacitus ſcribit. Emptio quibuſdam ſolennitatibus peragebatur, & ſe coëmendo inuicem interrogabant: Vir, an ſibi mulier materfamiliâs, Illa, an uir ſibi paterfamiliâs eſſe uellet: reſpondebantq; inuicem, uelle: atque ita mulier in uiri manum conueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ: ut ex Vlpiani autori-*

H 5 tate

tate in Topicis Ciceronis Boëtius *refert. Si uero abſque hac ſolēnitate nuptiæ cōtractæ fuiſſent, huiuſmodi uxor uſu habebatur.Conſentiunt igitur* Cicero . Boëtius, Vlpia. Aul.Gellius, *cæteriq; antiqui,matremfamiliâs ſolam apud ueteres fuiſſe,quæ coëmptione nupſerat,& in manum, id eſt poteſtatem uiri conuenerat, in eius enim familiam ſic trāſibat .Sed hæc antiquitus fuere.nam longa cōſuetudine obliteratis illis ſolēnitatibus,ex pudicitia & bonis moribus materfamiliâs appellari cœpit.Sumitur tamen ſignificatio quandoque etiam ſtrictius, ut ſolam matronam comprendat,quæ notæ ſit autoritatis*[d]*: ſiquidem dicebat* Euripides,*Famam mulieris, non formam uulgatam eſſe oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet fœmina intelligimus,quæ ſui ſit iuris,ut* Accurſius *ait*[e]*, quod nō arbitror uerum,niſi adſint & boni mores,ut in exemplo uiduæ quod Iuriſconſultus affert.*

d l deinde.in ſi de lib.exhib.

e l.nā ciuiū. de his qui ſunt ſui.

PAVLVS LIB. LVI. AD EDICTVM.

LEX XLVII.

Liberationis verbū eandem vim habet, quam ſolutionis.

L IBERATIONIS. *Soluere eſt eum qui alligatus ſit,liberum facere : inde qui præſtitit quod debet, ſoluiſſe dicitur,& ſe ab obligationis nexu liberaſſe:quo fit ut proprie ſolutionis uerbum liberationiſq; eiuſdem ſit ſignificationis*[a]*:atque ideo ſiue debitor ſatisfecerit,ſiue acceptilatione ſit liberatus,dicetur ſolutus.* Quod ſi *lex non ſimpliciter de ſolutione loquatur,ſed pecuniam ſolui requirat,tūc acceptilatio nō ſufficeret*[b]*,in ea enim*

a l.ſolutionis. ſupra de ſo.

b l.ſolutam. de ſolu.

pecuniæ

pecunia nō interuenit. Nec nos mouet quòd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniam ſoluāt, mandat, ſibi locum non uendicat, aduerſus eum qui acceptilatione ſit liberatus[c]: quoniam in eo edicto pecuniæ mētionem prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet[d], ſed ut oſtēderet non ſufficere iudicato ſi ſatiſfaceret, puta datis pignoribus uel fideiuſſore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo diſtinguunt, ut de ſtricta ſignificatione ſoluiſſe non dicatur, niſi qui pecuniā numerauit: latiore uero ſenſu quoquo modo quis ſit liberatus, cenſeatur ſoluiſſe. ſed hoc nō tamen improprie erit, quando quidem poteſt una dictio & ſtricte & late accipi, utroq; tamen modo proprie[e].

c l.iiij.§.ſolluiſſe. de re iudi.

d d.l.iiij.§.ait

e l.cum lege. de teſt.

CAIVS. LIB. I. AD EDICTVM PRAET. VRB.
LEX XLVIII.

QVi neque ſequantur neque ducantur.

QVI NEQVE ſequantur. Accurſius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iuriſconſulti ita inſcriptum titulum credidere, alij eum qui prætoris edicto obſequi non tenetur, coram tribunali per uim minime eſſe deducendum[a], ſunt et qui affirmāt ſicut in ius de domo ſua uocatus ſeq uiatorem nō tenetur, ita nec inuitum debere deduci[b]. Ipſe arbitror interpretari Caium eiuſdem ſignificationis eſſe ſe qui & duci, quandoquidē is ducitur, qui ante ſe quem ſequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ Verſus:

a l.in crimina li.C.de iur.

b l.pleriq;.de in ius voc.

Ducunt

Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis ſane codicibus ſic ſcriptũ legitur: Caius. li. 1. ad edictũ prætoris urbani, titulo, qui neq; ſequuntur, neq; ducuntur.

¶ §. SOLVTVM. *Solutus ergo is dicitur cui recedendi eſt libera facultas* [c]*, non ſi adhuc ſub cuſtodia ſit, & idcirco cum promiſſio in carcere ei facta qui iniuſte me in eũ locum detruſit nullius ſit momẽti* [d]*, ſi extra deductus, aſſiſtente tamẽ aliquo cuſtode eam ratam habuerim, nihilo magis cõfirmatur. Sed cum poſſit iudex ex cauſa, uel propter uiri probitatẽ aut criminis leuitatem alicui ciuitatem pro carcere aßignare, uel ſub uadimonio dimittere* [e]*, an huiuſmodi dicitur ſolutus? & hic uidetur probari, non eſſe ſolutum* [f]*.*

c l. ij. de libe. ho. ex.

d l. qui in carcerẽ. quod met. cau.

e Ange. l. ſi a bonę. ſupra de rei vẽd.

f l. nec nõ. §. j. ex quibus cau. ma.

¶ Solutũ non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus ſi, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intelligimus ſolutum, qui in publico ſine vinculis ſeruatur.

VLP. LIB. LVIII. AD EDICTVM
LEX LXIX.

BOnorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis eſt.

¶ Naturaliter bona ex eo dicũtur, quòd beãt, hoc eſt,

BONORVM. *Bona acipiuntur & naturaliter & ciuiliter: Naturaliter cum id ſolum ſignificant quod beat, id eſt prodeſt: unde quod ſupereſt, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali ſolum comprenditur. Ciuiliter uero id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, ut hæreditas, uel id quod bona fide poßidemus. atq; ita Accurſius interpretatus eſt. Ego aliam fuiſſe*

ſuiſſe Iuriſcoſulti ſententiam exiſtimauerim, nam bona ex natura ſignificatione omnia comprendunt quæ proſunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali ſenſu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλὰ de quo extat diſtichũ:.

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις,
Ἄμμι δίδου τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀπερύκοις.

Quod nos ita uertimus
Siue uelint homines ſeu nolint, Iuppiter illis.
Da bona quæ mala ſũt etiam cupientibus aufer.

beatos [a] faciunt: beare enim eſt prodeſſe. ¶ in bonis autẽ noſtris cõputari ſciendũ eſt, nõ ſolum quæ dominĳ noſtri ſunt: ſed etſi bona fide à nobis poſſidẽtur, vel ſuperficiaria [b] ſint ¶ Aeque bonis adnumerabitur, etſi

Hinc antiquis Iouis epitheton eſt optimi, quod Cicero interpretatur beneficentiſsimi. Igitur cum ſenſu naturali bona dicerentur quæcunq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates noſtras hoc traxit, quoniã & hæ proſunt, utlesq; nobis ſunt, hinc diſtinctio bonorum corporis & animi apud Philoſophos.

a ¶ BEATOS. *Beati dicuntur diuites. quia cæteris prodeſſe poſſunt, & debẽt. Iuuena. Vetulæ ueſica beatæ. Sic appellantur etiam felices, nõ abſimili ratione. Vergi. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Perſio: Beatulus alto compoſitus lecto, eodem ſenſu.*

b ¶ SVPERFICIARIA. *Bona hæc ſunt eius qui in alieno ſolo ædificiũ poßidet, nã utilis in rẽ actio huic datur*

tur g: diſtatq́; ab emphyteuta, quod ille & ſolū & melio

g l.ij ſupra de ſuperfi. ratiões ſuas à domino recognoſcit, certamq́; ex hac cauſa penſionem præſtat: hic plerunq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, niſi ſuperficiem quoq; conduxerit, imo finito cōtractu indiſtincte eas illi auferre licet. Et hinc argumentari poſſumus, ius quod quis ex conducto habet, bonorum appellatione contineri:

quid eſt c in actionibus, petitionibus, perſequutionibus: nam hæc omnia in bonis eſſe videntur,

c ¶ ETSI QVID Quod ergo nobis uel actione in perſonam uel petitione in rē, uel officio iudicis debetur, in bonis cōputatur: nā & nuda bonorum appellatione dubium non eſt nomina, huiuſmodiq́; iura cōtineri. Hincq; conſequens eſt in generali bonorum obligatione ea quoq; comprendi, quæ bona fide poßidemus, ut hic traditur: eorum enim cauſa nobis actio competit à Publicio prætore conſtituta h.

h Rom. ſing. 630.

IDEM LIB. LXI. AD EDICT.

LEX I.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda eſt.

NVRVS. Cum in aliquo actu ſit nurus mētio de pro nuru quoq; & ulterius intelligi pōt: quapropter cū in edicto prætoris infames pro quibuſdā affinibus, & nuru poſtulare permittantur, poterūt etiā pronurū tueri a: & cū rupto teſtamēto per petitionē bonorū poſſeſſionis cōtra tabulas conſeruetur legatum nurui pro dote factū, idē erit ſi pronurui debeatur b, & ſicut poſſumus nurui

a l. cui. §. affini. de poſtu.

b l. virilis. §. nurus. de leg. præſtan.

nurui noſtræ donare, ita & pronurui[c]*, hæc tamen interpretatio non procedit, cum ipſius nurus perſonã reſpicimus: ut ſi tibi promiſerim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru*[d]*, proprie enim nõ eſt nurus, quod indicat Iuriſconſultus dum dicit, appellationem porrigendã. Porrigere enim eſt extendere, alioquin dubitãdum non erat, an ſicut eam quæ ex adoptiuo filio nurus fuit uxorem ducere non licet, ita nec pronurum liceat*[e]*: itemq́; an edictũ prætoris quo qualemcunque fideiuſſorem nurui in iudicio ſiſtendæ ſufficere ait ad pronurũ extendatur*[f]*.*

[c] l. iij. §. ſocrui. de do. inter vi.

[d] l. ſi quis ita. de teſt. tut.

[e] l. adop. §. nurus. de rit. nup.

[f] l. ij. §. prætor. qui ſatiſd. cog.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM. PROVIN.

LEX LI.

Appellatione parentis non tãtum pater, ſed etiam auus & proau⁹, et deinceps omnes ſuperiores cõtinentur: ſed & mater, & auia, & proauia.

Sanè ſicut appellatio nurus ad pronurum protenditur, ita & ſoceri, generi, nepotis, aui, ad proſocerum, progenerum, pronepotem, proauum[g]*: quod inferius ſuo loco explicabimus.*

[g] l. gallus. §. forſitan. de lib. & poſt.

APPELLATIONE. *Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex ſermonis proprietate continentur: quod & in ſuperioribus benigna interpretatione admitendum eſt, alioquin hi ſolum maiores dicerentur*[a]*: atque ita proprio uocabulo Romanos uſos accepimus*[b]*, non quod pater, & auus, & deinceps maiores non dicerentur, ſed quòd cum ultra tritauum parentes non dicerentur, neceſſario qui ſupra erant*

[a] l. iiij. §. prætor. de in ius vo.

[b] l. fi. § parentes. de gra-

erant maiores appellabātur, ut parētes inſint maioribus, ſicut ſpecies ineſt generi, nā & huiuſmodi dictio eos ſimpliciter quandoq; comprendit, qui natu maiores ſunt: ut cum M. Portius Cato Tuſculo ortus primus ſui nominis in ſenatū allectus, uetuſtiſsimos ſenatores, qui Reipublicæ fundamēta iecerant, maiores ſuos apud Salluſtium appellat. Quapropter Vallæ ſententiam non omnino probo, in elegantijs ſuis à Iuriſconſulto noſtro diſſentientis. Et hinc receptum eſt, ut conſtitutio Pontificum, qua de functos in ſepulchro maiorū ſuorū tumulari debere cautum eſt[c]*, ita obſeruetur, ut in patris & aui conditorium quis potius deferatur*[d]*, quàm in eorum, qui deinceps fuerunt, locū; quod & obſeruandū erit, cū principis edicto unuſquiſq; habitare in ea urbe cōpellitur, in qua ipſe & maiores ſui nati ſunt*[e]*, tametſi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum non latuit Lib. aduerſus Rufinum II. Hinc parentela, quæ dictio apud Capitolium in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari ſermone concipiuntur, uel ab imperitis compoſita ſunt, hæc ſignificatio erit accipienda, ſi igitur perduellium parentes capiendi honoris ius huiuſmodi edicto amiſerint, & affines, & cæteros alia qua ratione coniunctos excludi Angelus reſpondit*[f]*, cui aſſentio: niſi ratio conſtitutionis aliud ſuaderet. Sed quod de parentibus Iuriſconſultus inquit, an idem eſt & de patre? & Accurſius negat*[g]*, proprie enim ad ſolum genitorem refertur: interpretatur tamen prerunq; lex, ut patris nomine auus demonſtrari intelligatur*[h]*:*

c Old. conſi. 25.
d l. ex quæ. verſi. maiorum. C. de admi. tut.
e Iaſ. d. l. iiij. §. prætor.
f §. œconomis. in autē. de alien. & emphy.
g l. lege. de ri. nup.
h l. iuſta. infra eod.

PATRONI

PATRONI. *Sicut domino ſubijcitur ſeruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defenſore eorum quos in clientela habet, primumq; locum poſt patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorum hodie inſtar obtinent, quos barbara uoce Vaſallos uocamus. Sanè huius reſponſi duplex eſt interpretatio, poteſt enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ ſeruũ manumiſerit, intelligi debeant: quãdoquidem dubiũ nõ eſt, quin maſculinũ, ut uulgò dicitur, fœmininum cõtineat, atq; is ſenſus omniũ calculo probatur. niſi quod aliter ſpeciali ratione conſtitutum quandoq; legere eſt*[a]. *Poteſt & alio modo accipi, nimirũ ut quod de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictum cenſeatur, ut patronam hic pro patroni coniuge declaramus. Verum hæc expoſitio haudquaquam placet, quoniam huiuſmodi proprie patrona non eſt, licet bonis moribus conueniat, huic etiã reuerẽtiã à liberto exhiberi & ideo ſine uenia in ius uocari non debeat*[b].

VLPIA. LIB. LXIII.

LEX LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

PAVLVS LIBRO L. AD EDICTVM.

LEX LIII.

SAepe ita cõpertum eſt, vt coniuncta pro diſiun=

SAEPE *ita compertum. Proſequitur eleganter Iuriſconſultus, & declarat, quemadmodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut coniũctiua pro diſiunctiua, &*

a l. ſicut pat. de op. lib.

b l. j. C. de in ius voc.

cum nulla appoſita eſt, quo caſu oratio dicitur ſoluta, id eſt neq; coniunctim, neq; diſiunctim connexa, fieri interpretationẽ ex ſubiecta materia. Sunt autem cõiunctæ dictiones & , que, atque, ac: Diſiunctæ, aut, uel, ne, ſeu, Addit diuus Auguſtinus, in ea quam ſcripſit Grammatica, nec, neque diſiuncti-uam eſſe c *, quod noſtri non amitterent, cõiunctim enim negant, & ideo quanuis alterum non fiat, committitur ſtipulatio* d.

ctis a, & diſiuncta pro coniunctis accipiautur, Interdũ ſoluta pro ſeparatis. Nam cum dicitur, apud ueteres

c l. ſi ita quis ſtipu. ſupra de verb. obliga.

d l. ſi is qui cc §. cũ ita. de re. dub.

a ¶ CONIVNCTA *pro diſiunctis. Negari non poteſt, quin regularis cõiunctiuæ ſignificatio ſit, ut coniungat, & utriuſq; coniuncti concurſum requirat* a*: quod procedit, niſi ex re ipſa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum ſit. Quid enim ſi repugnantia copulentur? tunc dubium nõ erit, pro diſiuncta accipi: ut cũ quis fundum, eiuſq; uſumfructũ Titio legat* b*. Quid ſi eiuſdem ſignificationis duæ dictiones coniunguntur? nam & tũ ad diſiunctam, uel potius expoſitiuã ſignificatio trahetur* c*. Quid ſi ſecundũ hunc ſenſum abſurdũ aliquod cõſequeretur? ut cum quis filios & hæredes ſubſtituit* d*, uel filijs & heredibus ſtipulatur. Sed & ubi uerba inter quæ copula additur, ex ſe principaliter, non autem alterius reſpectu, proponuntur, diſiunctim fit interpretatio, ut lege* XII. *tabu. cum dicitur,* Agnatorum Gentiliumq; *hæreditas ſit: prius enim agnati admittuntur, nam & hoc æquitas ſuadet. Sicut cum pater filios & nepotes inſtituit*

a l. ſi hæredi. de cõd. iſti.

b l. ſi Titio de vſu. leg.

c l. j. ſupra de pac.

d Bart. l. Gallus. §. etiã. de liberis & poſth.

tuit[e], *cæterum & idem eſt, quoties orationibus ſeparatis coniuncta interſeritur, quæ & ipſæ alicuius ſpeciei reſpectum non habent ut ſi lege notari infamia dicantur, qui depoſitum abnegauerint, & qui ſocio tutelæ mandati condemnati*[f], *& qui calumniæ præuarecationiſq; iudicati ſint. Eadem ratio* agnatorum [h] gentiliumq́, *ne concurſus non ſit,* pro ſparatione accipitur: *cum duo adiectiua multitudinis numero abſq; aliquo ſubſtantiuo proferũtur*[g], *ut lego empta & parata gratia uxoris. perinde enim eſt ac ſi dictum eſſet, lego empta, & lego parata. Idemq; eſſe arbitror, quoties ea adiectiua ſubſtantiuũ reſpiciũt generale, uel indefinitũ*[h] *ut idem ſit, ſiue empta & parata legantur, ſiue res emptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc reſoluuntur. Quapropter cui ueſtes emptæ & paratæ legantur, eas etiã obtinebit quæ paratæ, licet non emptæ ſint*[i]. *Si igitur alicui ſeruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur, etiã eos deberi qui ſimpliciter uernæ uel textores ſint*[k]: *quod Socinus probauit: licet Bart. diſſentiat. Sed & ſi nomina appellatiua cõiũctim prolata pro ponantur, ſi materia odioſa non ſit, putarim hunc concurſum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus legat, nec enim requiremus eundem & medicum doctorem eſſe*[l]. *Idem in conſtitutione quæ debitores fugitiuos & ceſſantes aliqua pietate proſequatur*[m], *quod ſi odioſam quandam ſeueritatem exerceat, non niſi qui idem & ceſſans & fugitiuus ſit, ea coërceri humanius eſt*[n].

e d. l. gallus §. j.

f l. j. de his q not. infa.

g l. ea tamen de leg. iij.

h l. j. de iuſti. & iur.

i l. qui concubinã. de lega. iij.

k l. ſi is q cc. §. vtrũ de reb dub.

l Bal. & Iaſ. d. l. ſ.

m Rom. cõſ. 104. pater.

n Ang. cõſil. 16. viſis.

b ¶ AGNATORVM. *Verba ſunt legis* XII. *tabul.*

quorum mentio eſt libro Rhetoricorum ad Herennium primo. Si paterfã. inteſtatus moritur, familia, pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; eſto. & rurſus: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius poteſtas eſto. Sunt autē gentiles, quos uulgò uocamus, eiuſdē parentelæ eos ita in:

at cum dicitur[c], ſuper pecunia tutela'ue ſua, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt: & cũ dicimus, quod dedi aut donaui, utrunque continemus. Cum uero di-

Topicis Cicero diffinit Gentiles ſunt, qui eodē inter ſe nomine ſunt. qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit: nam ſine dubio latior gētis quàm familie eſt ſignificatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rurſus in Cæſare; Cuius gentis familia eſt noſtra. Igitur gentis nomen agnatos & cognatos cõtinet, Vnde cum prius agnatorum mentio facta ſit, ſequitur ut de cognatis ſub gentilium appellatione accipiamus: quam interpretationem Accurſius probat. Alij gētiles clarioris familiæ agnatos exiſtimãt, quam interpretationem in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: poſtea enim etiam qui à ſeruis oriundi erant, gentiles dicti ſunt. Plin. lib. XXIII. Singuli Marcipores Lucipores'ue dominorum gentiles uitam in promiſcuo habebant.

c ¶ AT CVM *dicitur. Diſiunctiuæ dictiones ſunt, aut uel, ue, ſeu, ſiue: in his regula eſt, ut non utrunque diſiunctum, ſed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obſeruatur, ut cum alterum ſine*

altero

altero eſſe nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem ſuper pecunia tutelá ue pupilli dari: cum enim pupilli cuſtodiæ tutor datur, conſequenter etiam rebus datur, curaq́; pecuniæ pars adminiſtrationis ipſius tutelæ eſt: nam & quum inter genus & ſpeciem diſiuncta ponitur, plerumq́; in coniunctam tranſit [a]. Sed & ſi Titium uel Seium inſtituero, uel tutores conſtituero, uel legatum fidei ue commiſſum illis dedero, coniunctim huiuſmodi diſpoſitio accipietur[b], ne propter perſonæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum eſt quoties uel ex ui uerborũ, uel ex alijs legibus, uel ex præſumpta loquentis mente hoc infertur. Primi caſus exemplum eſt, in dictione ſeu[c], quæ ampliãdi uim habet: quapropter ſi quis donet pecuniam quam Peruſij ſeu Patauij habet, utranq; donaſſe intelligitur: idem enim eſt, ac ſi pecuniam quam Peruſij, uel etiam Patauij habet, donaſſe ſe dixiſſet: quoniam diſiunctiua hæc duplex ſubdiſiunctiuæ coniunctæq́; ſimul uim habet [d]. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cum in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id eſt pecudem, intelligi debere, ut deſiũcta pro expoſitiua ſcripta ſit. At cum quis ita ſubſtituit, ſi filius meus, aut filia hæres non erit, Seius eſto: clarum eſt ex mente teſtatoris diſiunctam pro coniuncta accipi[e], ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq́; in ea ſubſtitutione, ſi filius meus inteſtatus, uel ſine liberis deceſſerit [f], non enim ueriſimile eſt uoluiſſe teſtatorem nepotes ſuos excludere, quia filium teſtatus non ſit.

a l. Qu. Mutius. de au. le.
b l. pẽ. C. eo.
c l. ſi quis ita leg. de aur. l. g.
d l. ij. ad leg. aquil.
e d. l. ſi is qui. §. fi.
f l. generaliter C. de inſtit.

cimus [d], quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum ſufficit probare. ¶ Cum vero dicit prætor, ſi donum, munus [e], operas

d ¶ CVM *uero dicimus. Solutam pro ſeparatis poni præter regulam eſſe oſtendit dictio interdum, cuius natura eſt de frequentioribus caſibus excipere: niſi ergo ex ſubiecta materia aliud appareat, ipſe arbitror ſolutã orationem inconiunctam magis, quàm diſiunctam inferre. Vnde cum uerba tũc coniuncta dicantur, alterutrum fieri non ſufficiet* [g]*: licet alij aliter, etiã crebriore calculo. Contra quos etiam eſt ueterum* Rhetorũ *ſententia, qui* διάλυσιν *id eſt, diſſolutionem uocant, quã iuroſconſultus hic ſolutã dicit, eã ſic Cicero diffiniuit: Diſſolutio eſt quæ cõiunctionibus uerborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Itẽ, Deſcẽde in integram defenſionem, noli quicquã recuſare, da ſeruos in quæſtiones, ſtude uerum inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniã habet, & uehementiſſimũ eſt, & ad breuitatẽ accommodatum: hæc ille. Cæterũ dubiũ non eſt, in quibus caſibus diſiũcta impropriè accipitur ut coniungat, multo magis ſolutã coniungere: & rurſus. Quoties cõiuncta diſiũgit, & ſolutã diſiungere, uidetur enim huiuſmodi ſoluta oratio ambigua eſſe: quæ in alterutrã ſignificationẽ cõmode uerti poteſt. Sanè in huiuſmodi oratione illud proprie procedit, quod quandoq; Accurſius dixit, punctum loco copulæ eſſe.*

g l.i co.§.vbi infra tit.j.

h l.iul.de bo. lib.

e ¶ SI DONVM, *munus. Edixerat prætor* [h] *ſi donum mu*

munus, operas á patrono impoſitas libertus redemiſſet, aduerſus eius tabulas bonorum poſſeßionem patrono nõ daturum. Pone ergo ſolum donum fuiſſe impoſitum, ut libertus poßit libere teſtari illud debebit redimere: nõ autem deſideratur, ut etiã nõ impoſita redimat: quod ſi munus quoque & operas impoſuerit, etiam hæc redimenda ſunt.

redemerit, ſi omnia impoſita ſunt. certũ eſt omnia redimẽda eſſe: ex re ergo ꝑ coniunctis habẽtur, ſi quædam impoſita ſunt cætera nõ deſiderabuntur. ¶ Item dubitatum [f] eſt, illa verba ope, cõſilio, queadmodum accipienda ſint, ex ſẽtentia cõiungentiũ aut ſeparantium: ſed & verius eſt, & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud eſt factum eius qui ope, aliud eius qui conſilio furtum facit: ſic enim alij

f ¶ ITEM dubitatum Eum, cuius ope, cõſilio, furtum factum ſit, furti teneri lex ait: unde dubitatũ eſt, an coniunctim hæc uerba accipi deberent, an ſeparatim: uariaueruntq́; in hoc antiquorum ſententiæ, ſed Labeo eos, qui ſeparatim accipiẽda dixerũt, probauit: quod aliud ſit conſilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui ſolam opem adhibet, furti tenetur, tametſi ipſe non conſuluerit, furtũ fieri debere, quod ut uerum ſit, defendi tamẽ & illi poſſunt, qui coniunctim accepere: quoniam nõ ſat ſit opẽ præſtare, niſi eo conſilio, id eſt animo præſtetur, ut furtũ fiat. Si ergo cõſiliũ pro ſuaſione accipiamus, ſoluta illa oratio diſiũctiuæ, ſi pro doloſa adiuuãtis intẽtione, cõiunctim intelligetur. Et hic uerus eſt huius reſponſi

ſenſus, quem nec Accurſius, nec cæteri ſatis percepere.

g ¶ ALII *condici.* *Scilicet ei qui opem tulerit: quod tunc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cum fur ſoluendo non eſt*[i]*: ipſe enim in ſubſidium tenetur, alioquin nec contra eum qui opem præſtitit furtiua cōdictio competit: atque ita uulgo dicitur*[k].

condici [g] poteſt, alīj non poteſt[h]. Et ſanè poſt veterū autoritatem eo peruentū eſt, vt nemo videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum [i] habuerit: nec cōſilium [k] habuiſſe nocendi, niſi & factum ſecutum fuerit.

h ¶ NON *poteſt. Scilicet ei qui cōſuluit, quādo aliās furtum facturus quis erat*[l]*: atq; ita Accurſius ſentit*[m]*, & pleriq; ſequuti ſunt. In dubio tamen contra cōſultorem præſumemus, eum uidelicet cauſam delicto præſtitiſſe: nec enim poſtquàm quis omnino furari cōſtituit, ſolet conſiliū petere, ſed cum adhuc dubius eſt. Quapropter qui conſilium dediſſe probatus fuerit, furti condemnabitur: niſi ipſe oſtendat, etiā ſi nō conſuluiſſet, nihilominus furē idem fuiſſe facturū*[n]*, nam tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex cōmuni ſententia afficietur*[o]*, ut merito antiquum carmen celebretur, Malum conſilium conſultori peßimum.*

i ¶ CONSILIUM *malignum. Id intellige, ut ſi criminaliter agatur, lata culpa non idem ualeat quod dolus*[p]*: quod ſi ciuiliter, cum in cauſa furti qui condemnatus eſt ipſo iure notetur infamia*[q]*, uidetur tunc latam culpam ſufficere: qua de re alibi latius diſſeritur*[r].

k ¶ SECUTUM. *In ſimplici cōſilio cogitationeq; uera iuriſconſultus prodit*[s]*, quod ſi ultra conſilium conatus*

i l. peculiū. §. ſi opem. de pecul.
k l. proinde. de condi. fur.
l l. nō ſ lum. verſi. attili. de iniur.
m c. j. de offi. deleg.
n Ang. l. furt. §. ope. de furt.
o c. ſicut dig. §. quia vero de hom.
p l. lege corn. de ſicar.
q l. j. de infa.
r l in actio. de in lit. iur.
ſ Fely. in tracta.

aliquis interuenerit[t], in atrocibus delictis regula eſt pœnam irrogari[u], in leuibus non irrogari[x]. Qua ratione ſi etiam de atroci crimine ciuiliter agatur[y], conatus ſine effectu nō punitur: ideóq; eſt quoties delictū nihil nocuiſſet, ut cū quis falſum cōmittit, quod alicui damnū inferre non poteſt[z]: idemq; ſi ante delictum quis ſponte pœnitētia ductus deſtiterit[a]. Cæterum et in hac re in primis legis uerba penſitanda ſunt, nam ſi actum perfectū uerba reſpiciūt, qui nondum perfecit non tenetur, ut cum infligitur pœna ſi quis appellauerit: actus enim conſummatio per uerbū præteriti tēporis denotatur[b], aliud eſt in futuro ſi appellabit[c]. Sed & ubi ipſo iure pœna irrogatur, perfectū oportet fuiſſe crimē[d]: quod & in legibus municipalibus obſeruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autē eſt crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta eſt.

t l. is qui cum C. de ſicar.
v l. ſi quis nō. C de epiſc. & cler.
x l. j. quod quiſq; iur.
y Bal. l. ſi con ſtiterit. C. ſi. reg.
z l. damus. C. de fal.
a l. qui ea. de furt.
b Car. c præterea. de appellat.
c Ioā. And. c. ꝑpetuo. de elec. in. 6.
d Bart. l. j. de ſicar.

VLPIA. LIB. XII. LEX LIIII.

Conditionales[a] creditores dicuntur hi, quibus nondum competit actio,

Conditionales. Creditor cui ſub conditione debetur, interim proprie creditor non eſt, cum ab inuito extorquere nihil poſſit: ſed poſt euentum conditionis uere eſt creditor, quæ cōditio cum in contractibus retrotrahatur, cenſetur uſq; à principio creditor fuiſſe[a]. Et ideo diſpoſitio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui ſub cōditione debuerunt. Quapropter cum teſtator hæredi mandaſſet, ut omnia debita Titij diſſolueret[b], reſpondere

a l. is cui. de act. & ob.
b l. j. ſi ſtipu. fuerim. ·.·. j. de ꝟb. ob.

pleriq; etiã ad dotẽ, quam ſoluto matrimonio uxori ſuæ Titius reſtituere omnino debebit, obligari. Nam & ſi cõſtitutũ ſit, ut re uenali proſcripta, teneãtur qui ius habẽt illud in ſcriptis intra certum terminum exhibere, aliâs ea res emptori euinci nõ poßit[c]: cenſuerũt ueteres ius quod ſub cõditione competere poteſt, in profeßionẽ eſt autem competitura[b], redigendum; non enim uel qui ſpem[c] habent vt huiuſmodi legis uerba competat, magis ad præſens quàm ad futurũ tempus referũtur. Accedit his, quod fideiuſſor ſub conditione, ſi principalis non ſoluerit, promiſiſſe uidetur, & tamen dubium non eſt, quin debitor ſit[d].

c Raph. Iaſ d. §. j.

d Bart. l. j. ß. cert. pet.

b ¶ COMPETITVRA. Vt quia promiſſum ſit cum morietur, certum enim eſt hanc conditionem aliquando euenturam: uera tamen conditio illa eſt, quæ omnino eſt incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus[e].

c ¶ VEL QVI ſpem. Videtur hic probari ſi ſpes nulla ſubſit quod cõditio eueniat, creditoris loco nõ eſſe, ſic ut nec illud pignus uidetur, quod ueriſimile eſt fore, ut nunquam luatur, quod Barto. ſenſit[f]. Sanè ſpes in iure uarijs modis accipitur: alia enim eſt quam uigilantium ſomniũ Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cũ agnatus agnato ſucceſſurum ſe opinatur, & hæc nullius effectus eſt: alia eſt Paulo proximior, ut quam filius in hæreditate patris concepit, & huius quandoq; propter naturale uotum parentum ratio habetur[g]; alia eſt quæ ex præſenti iure nititur, ſemperq; in conſideratione eſt: ut in eo qui

e l. cedere.

f l. in quorũ. de pig.

g l. nec ei. §. præterea. de adop.

qui per fideicommiſſum alicui ſubſtitutus eſt, niſi enim huiuſmodi ſpes probabilis eſſet, ei per cautionem fideicommiſſi nomine prætor nõ ſuccurreret[h]. Idem in eo qui eſt ſtatuliber, & præſentẽ ſpem habet, ut quia hæreditas adita ſit, quod & in contractu conditionali obſeruamus. Vnde illa clauſula quæ in contractibus ſolemus dicere, nos rem ittereomne ius quod habemus, uel habere ſperamus, ad ius ſolum præſens trahitur, uel ad futurum, quod tamen ex cauſa præſenti habere ſperamus[i], ut Bart. ſcripſit.

h l. ij. de ſtat. lib.

i l. poſt eman cip. §. fi. de lib. leg.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT.

LEX LV.

Creditor[a] autem is eſt, qui exceptione perpetua ſubmoueri non poteſt: qui autem exceptionem temporalem timet, ſimilis eſt[b] conditionali creditori.

Creditor. Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petẽdo excluditur, ipſo iure ſit creditor, imò niſi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia ueriſimile eſt reũ in re ſua fore diligentem, & actori præſcripturum, talis creditor non intelligetur: conſiderat enim lex effectum. Et ideo ſi petente creditore uelit lex etiam indicta cauſa debitorem in carcerem detrudi, hũc caſum excipiemus: quoniam nec is propriè creditor eſt[a], qui exceptione perpetua ſubmouetur[a] nec propriè debitor, qui eam habet: idemq; cum dubium, eſt, an perpetua exceptio futura ſit[b], ut cum promiſi non petere donec Titius conſul fiat.

a l. creditores ſupra eo.

b l. ſufficit. de condi. ind.

b ¶ Similis eſt. Sicut enim conditionalis creditor euent

euentum cõditionis, ita iſte diem expectat[e]*: alioquin non*
e Bartol. l. ita ſtip. in. j. q. de yb. ob. *paucæ ſunt differentiæ inter hos caſus. Sed ſufficit ſimilitudinem eſſe reſpectu eius rei de qua agitur*[d]*: unde ſimilia dicuntur, quæ eadẽ ratione innituntur, uel quæ in*
d d. l. ſufficit.
e l. j. §. igitur. de excerc. *effectu & cauſa conueniunt: idq́; potius obſeruabimus*[e]*, quàm formã: quãuis quæ in forma nõ cõueniant, diſſimilia plerunq; appellẽtur. Vnde quod noſtrates Dialectici aiunt ut tollatur cõſequentia ſufficere inſtantiam, accipiendum eſt, ſi inſtantia de ratione deducat, non ſimpliciter de pronuntiatio*[f]*.*
f Iaſ. l. creditori. de op. no. nun.

VLP. LIB. LX.

LEX LVI.

COgnoſcere[a] inſtrumẽta eſt relegere, & recognoſcere. Diſpungere, eſt conferre accepta & data.

COGNOSCERE. *Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio rationum instrumentorum'ue differunt. Deſcribimus ea, quorum exemplum accipimus. Subnotamus, cum quaſi inuentarium conficimus*[a]*, adſcribimusq́; quot corpora inſtrumentorum ſint, & de qua re. Cognoſcimus, cum ea legimus atq; relegimus, qui enim rationes recognoſcit, uerum eſt, eum ipſas cognoſcere, ſicut qui reddit, dat: qui repetit, petit*[b]*. Diſpungit rationes, qui data & accepta confert, excutitq́;, & examinat: unde & diſpunctio, pro diligenti percontatione examinationeq́; accipitur*[c]*. Opinor quia ueteres ſolerent rationes, cum data acceptaq́; conſtitiſſent, tranſuerſo pũcto confodere: hinc Iuuenalis, moroſam auaraq́; mulierem deſignans, quæ rationes diu peractas, abſolutasq́; recognoſceret: Longi (inquit) relegit tranſuerſa diurni*

a l. fi. de bon. auto. iud.
b Bar. in rub. ſol. matr.
c l. ſi ſtatulib. pœnæ in fi. de ſtatu.

diurni.Id etiam expungere quandoq; appellatur[d]*, quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere ſignificat*[e]*, quoniam ſuffragia puncto notabantur,unde quos ſeu indignos præteribant,expungere dicebantur.*

d l.in oib⁹.ſupra de diu. præſcri.

e l. pen.de re mil.

b ¶ §. LIBERORVM. *Huius reſponſi exemplum hoc affert Accurſius, ſi is qui opus Reipublicæ pollicitus poſtquam inchoauerit, deceſſit*[f]*: hæres extraneus in quintam patrimonij partem, tenetur: quod ſi ex liberis ſit, ſolum in decimam: interpretatusq; eſt diuus Pius inter liberos nepotem quoque ex filia contineri*[g]*, quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi ſentētia receptum eſt. Idemq; ſi lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim, tum teſtator qui liberos inſtituit, prius de agnatis ſenſiſſe, & eum ordinem ſequutus, qui in inteſtati ſucceſſione ſeruandus erat*[h]*.*

¶ Liberorum [b] appellatione continentur, non tantum qui ſunt in poteſtate, ſed omnes qui ſui iuris [c] ſunt

f l.pe & fi.de pollici.

g l.j de iur.I. l. quia.ſol. mat.

h Bar.l.hæredes.§. cum ita. ad treb.

c ¶ SVI iuris. *Vt emancipati & naturales: regulariter enim appellatione filij, etiã naturalis cõprenditur*[i]*: naturæ enim id nomẽ eſt, nõ iuris ciuilis tãtũ et hoc niſi teſtatoris cõditio & dignitas*[k]*, præſumpta'ue diſponentis mens aliud inducat*[l]*. Quid enim ſi legitimi adſint? potiores certe illi eſſe debẽt. Quid item ſi ab eccleſia emphyteutica bona pro ſe & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nõ poſſunt: nec ueriſimile eſt de eis actũ fuiſſe, qui abbominato à iure*[m]* canonico concubitu orti*

i l.tutelas.de cap.di.

k l.ex facto.§. j.ad Treb.

l l.fin.de iure delib.

m c.ſtatutum. ij.de hæret. in.6.

orti ſunt, ſed & in materia odioſa humanius erit de eis nõ intelligi[a]*, dum tamen melior inde nõ fiat naturalium quàm legitimorum conditio, uel pater ipſe propter naturalium numerum priuilegia non conſequatur*[o]*: & hæc de naturalibus. At de ſpurijs aliud eſt, hos enim lex pro filijs non habet*[p]*.*

a Bar.l.quia. de i ius vo.
o l.ij.§.legitimos. de ex cu.tut.
p Authent.ex complexu. C.de ince. nu.

Et ideo conditio, ſi ſine liberis deceſſerit, fideicommiſſo addita, propter ſpurium non deficit: quod ego arbitror uerum, etiam ſi per reſcriptum principis legitimatus ſit, quoniam lex incertum illi patrem tribuit, nec præſumit ex legitimante ortum. Vnde parentis fideicommiſſo grauati, confeßio & tractatus ipſi obeſſe debet, non autem ſubſtituto, niſi uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, que cum alio non conſueſceret[q]*.*

q Alb.l.filiũ. de dis qui ſunt ſui.

d ¶ VIRILIS *ſexus. Differentia eſt ſubſtituat quis ex uirilis, ſeu per uirilem ſexum deſcendentes, an per lineam uirilem: nam primo caſu etiam fœmina ex filio uel nepote nata contine bitur, ſecundo non continebitur: non enim per lineam deſcendit, niſi qui in linea eſt*[r]*.*

r Mod.l.gallus.§.nunc. de leg.ff. de libe & poſt.

CVI præcipua. a ¶ *Magiſtrare moderari eſt, ut Feſtus*

ſiue virilis ſiue fœminini ſexus ſunt, ex'ue fœmineo ſexu deſcendentes.

VLP. LIB. LVIII.
LEX LVII.

CVi præcipua cura rerũ incumbit, & qui magis quàm cæteri diligẽtiã & ſolicitudinẽ rebus quibus præſunt, debent, hi magiſtri[a] appellantur. Quinetiam ipſi magiſtratus per deriua

ſtus inquit, unde magiſtri, non ſolum doctores artiū, ſed etiā pagorū præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorū, ſocietatum'ue, quos Abbates appellant. Hinc & magiſter populi Dictator, & magiſter haſtæ, qui iau ctionibus præeſt, & magiſter pecoris, ipſe cuſtos, & magiſter nauis, cui cura nauis demandata eſt. Sic autē dicti ſunt, quoniā magis cæteris poſſunt, unde & magiſtratus, q per imperia potētiores ſunt, quàm priuati.

tionem à magiſtris cognominantur, vnde & cuiuslibet diſciplinæ[b] præceptores magiſtros appellari à monēdo, uel monſtrando[c].

b ¶ CVIVSLIBET *diſciplinæ. Hinc legū doctores magiſtri dicūtur, putauerimq́; generaliter hoc nomine contineri. Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis more Græciæ antiquo inſigniri debebant[a], ita in agone literario tres ſunt diſtincti gradus. Primus qui à baccā laurea ſumpſiſſe nomen uidetur, ſcholaſtico ordini proximior, quàm doctorum. Secūdus ad eos pertinet qui nondum inſignia ſuſcepere, electi tamen autoratiq́; ſunt, traduntq́; in materia fauorabili, hunc pro doctore haberi.*

a l. i. C. de ath.

c ¶ VEL *monſtrando. Atqui ſuperius non à monſtrando, ſed quod magis cæteris coram præſtare debeant magiſtros dictos ait, ſed ipſe arbitror illam etymologiā, hanc alluſionem eius uocabuli eſſe. Verū fingamus aliquē huiuſmodi curā non præſtare, an idcirco magiſter non erit? & aiunt eſſe: quoniam nomen ab eo dicitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & pontificem & Auguſtum*

Auguſtum appellabimus, qui ad uitam æternam pontem non faciat, & qui imperij corpus non augeat.

d ¶ §. PERSEQVI. *Accurſius perſequi interpretatur, id eſt conſequi: nam qui ſatis accepit, puta fideiuſſores*[b], *uel pignora, perinde habetur ac ſi rem petitam conſequutus eſſet*[c]: *quæ expoſitio mihi non probatur, quia proprie illud perſequimur, quod nõdum ſumus conſequuti, quapropter & libro 11. A. Gellius. Non puto, inquit, Cæcilium ſequi debuiſſe quod aſſequi nequiret. Verior igitur ſenſus eſt, ut quãuis aliquis ſatis acceperit, tamen adhuc dicatur perſequi: quia ſatisfactio pro uera ſolutione nõ eſt*[d]. *In quo tamen articulo ſolet diſtingui: aut lex ſatisfactionẽ requirit, & ſufficit fideiuſſores, uel pignora offerre: aut ex forma contractus alicui ſatisfaciendum eſt*[e], *& ſoluere pecuniam opus eſt, quoniam in his non de ſimplici ſecuritate creditoris actum uidetur, ſed de actus perfectione, plenaq; liberatione, quam ſolutione demum facta conſequimur. Sanè & perſequi dicitur, qui officiũ iudicis implorat quapropter ſi caueri mihi poſtulem per fideiuſſores quod in prætorijs ſtipulationibus regulare eſt*[f], *perſequi uidebor, expediuntur enim hæc officio iudicis*[g].

¶ Perſequi[d] uidetur & qui ſatis accipit.

CAIVS LIB. XXXIII.

LEX LVIII.

Licet inter geſta[a] & facta videatur quædã eſſe ſubtilis differentia, attamen καταχρηστικῶς, inter factum & geſtum nihil intereſt.

L ICET. *Quoniam ſupra geſtũ rem ſignificare ſine uerbis*

b l. item. §. j. quib. mod. pig.
c l. ſi rẽ. §. dicim⁹. de pi. act.
d. l. j. ſupra q ſat cog.
e authẽ. ſi qñ. C. de cõſti. pec.
f l. j. §. ſtipul. de præt. ſti.
g l iubere. de iur. cm. iud.

uerbis factum, ex Labeonis[a] *ſententia traditum fuerat. Eam differentiam Caius hic tanqam nimis ſubtilem contemnit: quia* καταχρηστικῶς *id eſt, abuſiue inter factum & geſtum nihil intereſt. Laurentius Valla geſta referri ad Rempublicam, maiorisq; dignitatis eſſe tradidit, acta etiam de priuatis dici, quod non omnino probo, quãdoquidem etiam de negotijs geſtis id uerbum pſſrimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciendi eſt ſignificatio, quam hic explicat Accurſius, nos alibi commodius attingemus.* Id *ex hoc reſponſo ſumme annotandum eſt uocem* καταχρηστικῶς *(Sic enim in antiquis codicibus legitur) id eſt abuſiue, plerunq; propria & ſubtili interpretatione reiecta, accipi: nimia enim iuris ſubtilitas, crux eſt, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici: Summum ius ſumma iniuria eſt. Fabius Quintilianus* κατάχρησιν *figuram eſſe autor eſt, ubi proprio nomine omiſſo, aliud uicinum aſſumimus, Translationem uero, ubi nomen proprium deeſt, quo fit ut hanc neceßitas excuſet, Vſurpationem ornatus, uel ratio carminis.*

a l. Labeo.

¶ Paternos[b] libertos, recte uidemur dicere noſtros libertos: liberorum noſtro=

b ¶ §. PATER NOS. *Solebant Quirites cum repudiare uxorem uellent*[b], *libertum ſuum huius rei nuntiũ mittere, quod & Satyra ſexta Iuuenalis indicat:*

Collige ſarcinulas clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

b l. nullam. de diuor.

Dubitatum fuit, quẽ libertũ ſuum intelligeremus, & paternũ quoq; ſeu auitũ ſuum libertum eſſe iuriſcõſulti tradi=

tradiderunt, Quòd ſi à filio fortè milite caſtrenſis peculij ſeruus manumiſſus ſit, is libertus patris dici non poterit: miles enim eius patronus eſt, nõ pater[c]*. Ceterũ & filius q ex aßignatione patris libertũ habet, ſolus ei patronus eſt, nõ autẽ frater*[d]*, quãuis etiã quantũ ad eũ recte pater nus libertus dicatur.*

c 1. ſtep. qui & 1 quib.

d l. j. de aſſig. lib.

c ¶ NOSTRORVM *liberorum.* Alij codices *habẽt libertorũ: nam libertus*[e] *liberti mei meus libertus non eſt, ſed ueᵴrior hic lectio eſt liberorũ, nã & in antiquiſſimis excplaribus una cõplexione ſic finitur:* Paternos libertos noſtros libertos, liberorũ

e 1. modeſtinus. iſra eo.

rum[e], non recte libertos noſtros dicimus.

VLPIA. LIB. LXVIII. LEX LIX.

PORtus appellatus eſt cõcluſus locus, quo iportãtur merces, & inde exportantur: ea'q; nihilominus ſtatio eſt cõcluſa atq; munita: unde angiportũ dictum eſt.

noſtrorũ nõ recte noſtros libertos dicimus, Sed an id obſeruabitur etiã uiuẽte manumiſſore? & qa gñaliter Iuriſcõſ. loqtur, uerisimile eſt, hoc quoq; caſu ſciẽtiã hãc producendã, nec abhorret ut patris libertus filij quoq;, cũ rerum paternarũ in uita patris filij quodãmodo dñi habeãtur[f]*. Ceterum quãuis libertus filijſa, militis manumiſſore mortuo patris libertus non dicatur, deferretur tamen illi eius hæreditas, ſecundum Iuſtinia. conſtitutiones*[g].

f l. in ſuis. de lib. & poſt.

g ¶. militis in ſti. de ſuc. liber.

PORTVS. *Portũ antiqui plerũq; p inſula aut domo, ut feſtus, inquit, dicebãt: cuius rei rationẽ Iuriſcõſultus hic aßignat, qđ' ſcilicet merces in eã portarẽtur. Hinc á ſimilitudine, portus appellari cœpta eſt, nauium ſta*

tio

tio, qua incluſæ naues à uẽtis tutæ eſſent: iſq; frequentiſſimus eſt huius uocis ſignificatus. Sed & angiportũ anguſtam uiam inter portus, id eſt domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici diſſeruere.

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICT. LEX LX.

Locus eſt non fundus, ſed portio aliqua fũdi. Fundus aũt integrum eſt aliquid: & plerunq; ſine villa fundũ accipimus. Cæterum adeo opinio noſtra & cõſtitutio locũ à fũdo ſeparat, vt modicus locus poſsit fũdus dici, ſi fũdi animo eũ habuimus: non enim magnitudo locũ à fundo ſeparat, ſed noſtra affectio: et quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi iam hoc cõſtituerimus nec nõ & fundus locus cõſtitui põt, nã ſi eũ alij adiũxerimus fũdo, loc⁹ fũdi efficitur.

LOCVS. *Locus fundi portiũcula eſt: fundus aũt intellegitur ſecundũ dñi mẽtẽ, qui ex uno plures fundos facere põt, ſi quibus qſq; finibus contineatur deſignauerit: quapropter & minimã partem fũdum dicemus, ſi talis fuerit eius affectio.* Hinc *eſt, quod ſtipulatio fundi in genere nullius eſt momẽti, ꝓpter incertitudinem, offerẽdo enim uel ceſpitem terræ liberaretur promiſſor, ut quidam ſcribunt*[a]. *Sed & M. Ciceronis in quodã ioculari libello citantur hæc Carmina.*

Fũdũ Varro uocat quẽ poſſim mittere funda:
Ni tñ exciderit qua caua funda patet.

Igitur niſi affectio teſtõris ꝓbetur, in dubio appellatiõe fundi, de toto intelligemus[b]*: nec ut ab hac interpretatione recedamus ſufficiet, ſi in plures regiones commodioris culturæ gra-*

a l. cum poſt §. gener. de iure dot.

b l. ſi defenſor. §. j. de interrog. act.

tia fundum diuiſerit c, Sed & ſi tibi quis partem fundi Corneliani legauerit, deinde eadẽ ſcriptura fundum Cornelianum legit, non ſola pars ſed totus debebitur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cũ ea affectio eſt teſtatoris, ut non pars, ſed totũ ſit, Quod in propoſita quæſtione dici non poteſt, quomodo enim pro integro fundo habuiſſe eum teſtator uidetur, qui partem fundi tantummodo appellauit? ut meritò Pauli Caſtrenſis d ſententia, qui aliter exiſtimauit, reijcienda ſit, Cæterum etiam ſi domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falſo periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo modo eſt interpretatio in humaniorum partem.

c l. caius. in fi. de leg. ij.

d l. plane. §. j. & fin. de lega. j.

¶ Locis appellationem b, non ſolum ad ruſtica, verũ ad vrbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit; ſed fundus quidem ſuos habet fines, locus vero latere poteſt quatenus determinetur & definiatur.

b ¶ LOCI appellationem. Locus ubi quid collocari poteſt, dicitur; eius autem μεταφορικῶς uaria eſt ſignificatio, ut cum dicimus quẽ loco obſcuro natum, uel loco fratris fuiſſe: illud enim ad genus nobilitatemq; refertur, hoc uicẽ denotat: ſed & Ariſtoteli Ciceroniq; loca ſunt argumentorum ſedes, hoc eſt uniuerſales propoſitiones, quæ particularia continent, ſicut loci corpora. In iure uero quãdoq; locus generaliter accipitur e, & ex mẽte ꝓferentis interpretationem capit. Qua ratione in prædijs urbanis locus ſine ædificio dicitur area: in ruſticis, ager. At cum

e l. fundi. ĩfra eo.

At cum ſpecialiter reſpectu fundi locum dicimus,de portione aliqua accipimus. Quod ſi fundi Tuſculani dominus ſimpliciter locum ſuum Tuſculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, exiſtimauerim generaliter intelligendũ,ut integer fundus debeatur,nam & huiuſmodi expoſitio uulgari ſermoni alludit.

PAVL. LIB. LXV.

LEX LXI.

SAtiſdationis appellatione interdum etiã repro-

SATISDATIONIS[a]. Satiſdare proprie dicitur qui dat fideiuſſores : Satisfacit qui pignore uel qualibet alia ratione ſecutũ contentum'ue creditorẽ reddit[b]: Repromittit qui nuda ſtipulatione ſe obligat. Cauere uero uarie accipitur, in diſpoſitione prætoria ſatiſdationẽ requirit[c],in ciuili ſolam promiſsionem, cum hypotheca bonorum,ut quidam ſentiũt. Quod ſi lex cauſa cognita caueri uelit,uel idonee,plene,recte,cõpetenter, ſufficiẽter'ue,tũc arbitrio iudicis etiã ſatiſdandũ erit[d],ueluti ſi ſuſpectus ſit qui cauere debet, uel pignus præſtandum, aliâs nullius effectus eſſet[e]. Sanè qui ſimpliciter repromittit ex ui uerborum,non uidetur ſatiſdediſſe, licet lex ꝑpter creditoris cõſenſum ita interpretetur:ut in defenſore,quẽ lex ſatisdare iubet[f].quod & in eo dicendũ eſt, qui euidẽtiſsime ſit locuples:nõ enim lex, quæ ſatisdationem requirit, de huiuſmodi homine ſenſiſſe uidetur[g]: quod uerum putauerim cũ ſatiſdatio idcirco ſolũ requiritur,quia quantum ad facultates, lex creditori conſultum uelit[h] : ſed ſi etiam celeritatem perficiendæ litis reſpici

a l.j. qui ſatiſ. cog.
b l.j. de præt. ſtip.
c l. ſancimus. C de verb. ſign.
d Alexã. l. di uortio. §. in terdũ. ſol. mat.
e l. in omnibus. de iud.
f l.v. §. nunc. videamus. iud. ſolui.
g l. quicunq;. ſj. C. de fũ. pat. lib xj.
h l. j. vt leg. nom.

ſpiciat, fideiuſsio, tum quoq; præſtāda erit [i]: cum noſtra quandoq; interſit, poſſe cum fideiuſſore experiri, qui nō ita litigioſus, et tergiuerſator ſit, ſicut principalis, quiq; bonam fidem fortè agnoſcet. Cæterum & bonus uir, qui compulſus ſatiſdare, propter paupertatē non poſsit, repromittēs cū iuriſiurandi religione, admittetur [k], ne eum ad impoſsibilia obligare lex uideatur, uel aliàs ius ſibi iam quæſitum amittat [l].

i l. minor. § ſi. de procu.

k Iaſ l. j. in fi. qui ſatiſda. cog.

l § ſed hodie. inſt. de ſat.

TIGNI. Legis XII. Tabularum uerba hæc erant, quorum mentionem Feſtus Pompon. facit, Tignum iunctū ædibus uineæ'ue uendicato, nec ſoluito. Declarat ea Iuriſconſultus, ut tigna [a] appellatione omnis materia, ex qua ædes conſtant, cōtineatur. Vnde tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atque id genus ſimilia, hoc nomine comprendentur [b]. Tigna enim à tegendo dicta ſunt. Quæ ratione & fabri tignarij appellatione oēs materiarij, murarij, albarijq; ſignificabuntur [c]. Huiuſmodi tamen interpretatio à communi uſu loquendi abhorret: quandoquidem tigna ſolent trabes appellari, quibus ſumma domus contegitur, hinc & cōtignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mētio eſt M. Vitruuio: ut hinc argumentū colligi poſsit, poſſe dictionem quamlibet, quoties deriuatio cū ratione legis

missio cōtinebitur, qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVIN.

LEX LXVII.

Tigni appellatione in lege XII. tabularum

a l. tigni. ad exhib.

b l. j. de tigno iniuncto.

c l. ferri. infra eod.

legis conueniat, ſecundum eam acccipi, tametſi cõmunis loquendi uſus repugnet. Sanè uerborum legis XII. *tabul. in iure quoq; mentio eſt ubi dicitur, quemadmodũ ea lex, tignum ædibus iunctum uendicari poſſe ſciſcit, ſed interim id ſolui prohibuit, pretiumq́; dari uoluit*[d]. *Quo in loco Accurſius, ſi ſcit ſeparatim legit, nimirum ignorans, idem eſſe ſciſcere, quod confirmare, unde & plebiſcitum dicitur.* d l. qui reſ. in. ſi. de ſolu.

omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

VLPIANVS.

LEX LXIII.

PEnes te, amplius eſt quàm apud te: nam apud te eſt, quod qualitercunque à te tenetur: Penes te eſt, quod quodammodo à te poſſidetur.

P*ENES. Qui penes ſe rem habet, plus iuris in ea habere uidetur quàm qui apud ſe: idem enim eſt penes ſe habere, quod penitus apud ſe, id eſt in poteſtate, iure dominioq́; ſuo, cum dictio apud, ad perſonam uel locum ſimpliciter referatur: quod & Feſtus Pompo. probat, & Laur. Valla. Depoſitarius igitur, commodatarius, & colonus apud ſe habet, dominus penes ſe*[a]. *Licet confundi hanc differentiam plerunq; animaduerterim*[b]. *Quapropter ſi lege indicatur pœna illi, penes quẽ furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui ſimpliciter ſciens detineat, obligari: tametſi ex hoc reſponſo, is non penes ſe rem habere, ſed potius apud ſe dicatur: nec enim uerisimile eſt legislatorem ad huius tam ſubtilis differentiæ modulum uerba ſua redegiſſe.*

a l. titia. §. Caius. de lega ij.

b l. ſi quis in tantam. C. vnde vi.

INTESTATVS. *Teſtari uerbum inter alia ſignificat etiam ſententiam ſuam expromere: unde teſtimonium & teſtamentum deducitur & inteſtabilis, qui nec teſtimonium dicere, nec teſtamentum facere* [a], *ex teſtamento'ue aliquid conſequi poteſt.* Hinc *etiam inteſtatus deriuatur, cuius uocis triplex eſt ſignificatio: primo enim eum ſignificat qui teſtamentum non fecit, et hæc propria & indubitata eſt interpretatio: quoniam ut* Bartolus[b] *inquit, participium, id eſt, cuius ea eſt natura, ut potentiam ponat, actum neget: quam rationem non ſatis ſcio, an Grammatici reciperent: cum enim præpoſitio uerbo nõ conueniat, ſequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuiſus, inſolens, euidens, uim participij haberent, quod ipſi negant.* Cæterum *& is inteſtatus eſt, cuius teſtamentum iure defecit, ut quia iniuſtum uel irritum pronuntiatũ eſt.* Idem *enim eſt teſtamentum omnino non facere, uel huiuſmodi facere, quod nullũ pronuntietur*[c], Secundo *inteſtatus dicitur, qui teſtamentum ex ſe quidem ualidum fecit, ſed quod ex eo corruit, quia hæres inſtitutus noluerit adire: & hic ſẽſus quoq; non improprius eſt.* Dixit *tamen* Bar. *ſi lex aliquem admittat in eius ſucceſsionem qui inteſtatus decederet, uerba legis hoc caſu ceſſare: nõ enim inteſtatus decedit, is ex cuius*

VLPIA. LIB. LXVI. AD EDICTVM.

LEX LXIIII.

INteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentum nõ fecit, ſed etiam is, cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

a l. cum lege. de teſta.

b Barto. l. j. de ſuis.

c Inſt. de hæred. quæ ab inteſtato. in princ.

cuius teſtamento hæreditas nõ aditur,cum tempore quo decedit uerum ſit eum eſſe teſtatum,licet deinde ex hære dis ſcripti facto reddatur inteſtatus.Sed hãc ego ſubtilitatem nõ approbo,quæ contra Iuriſconſulti uerba eſt[d]*, eum proprie inteſtatum deceßiſſe dicentis,cuius hæreditas adita nõ eſt: ut inde appareat dictionẽ hanc tractum habere,& ad perfectionẽ temporis referri,quod non niſi adita hæreditate conſumitur.Tertio inteſtatus dici poteſt etiam is,qui teſtamentum facere iure non potuit,ut pupillus & furioſus:& ideo ſi filio inteſtato conſtitutũ ſit agnatos ſuccedere,pupillo mortuo nihilominus ſuccedent,matremq́; excludent: quoniam communi uſu etiam inteſtabiles inteſtati dicuntur: idq; aliqui cum* Bart.*ſenſere*[e]*. Sed frequentius in contrariam ſententiam itum eſt,quod inteſtati improprie hi appellentur, nec de hoc communi uſu quicquam appareat: uideturq́; agnatos in eius qui teſtamentum facere poßit, hæreditatem facilius admittendos,ex defuncti præſumpta uoluntate, qui cum teſtamentum nullum fecerit,uoluiſſe illis hæreditatem relinquere cenſetur.At in eo,qui etiam ſi aliter diſponere uoluiſſet,non potuit,præſumpta nulla pro agnatis eſt uoluntas.Nobis* Barto.*ſentẽtia potior uiſa eſt,cum de communi iuriſconſultorum uſu ex quàmpluribus legibus conſtet*[f]*, nec præſumpta uoluntas teſtatoris probabilis cauſa differentiæ eſt,cum lex eam non ſequatur, ſed ipſa legem. Voluntatem enim ſuam ſecundum leges regere & moderari quiſq; præſumitur, alioquin ſi quis de facto impeditus teſtari non potuiſſet, agnati fuiſſent excludendi, quod abſurdum eſt. Sanè dubium non eſt,*

d d.l.j.

e Alex.l. generalit r. C. de iſtit.

f l. qui duos. l.lucius. de vul.l. diu°. l.credẽtes, qui pet.tut.

g Alex.d.l.generaliter. recte proprieq; de inteſtabilibus dici[g], eos ſine teſtamento, uel etiam ad inteſtato deceßiſſe, quãuis proprie inteſtati non dicatur.

a l.ſi.C.de hæred.inſti. HAEREDIS. a ¶ Hæredis appellatio etiã ultra proximum hæredem extenditur[a], unde ſolemus dicere, hæredis hæredem teſtatoris hæredẽ eſſe: quod ex ꝓprietate ſermonis, atq; etiam in pœnis ꝓcedit, ut apud pleroſq; tractatum eſt[b]. Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis poteſt[c]. Hinc & pater iure caſtrenſis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur[d], cui filius ipſe miles etiam ſucceſſerat, quod & Pontanus annotauit[e]. Sed & ſi de ſcriptis hæredibus mentio facta ſit, etiam hæredem hæredis cõtineri, tametſi ſcriptus non ſit, pleriq; contẽdunt[f]. Verum id ipſe non ex ui uerborum, ſed propter utilitatem receptum eſſe arbitror: quando nulla ueriſimilis affectio magis in ſcripto hærede conſiderari poteſt, quàm in non ſcripto[g]. Et ideo generaliter ſecundum hæredem non contineri: ego ex ſermonis proprietate ſentio, quoties ſcripti hæredis mentio fit, idemq; ſi infraſcripti, uel ſupraſcripti dicatur[h]: ſed & ſi ſuum hæredem, uel ipſum, quis addiderit, non uideri, de hærede hæredis agi aliqui dixerunt[i]: quoniam huiuſmodi pronomina ſpecialiter ad perſonam

b Iaſ.l. ſi quis filium. § fi. de acquirẽ. hæred.

c l. cum ita. in fi. de cond.

d l.j. de caſtr. pec.

e Roma. ſing. 602.

f l.j. C. quorũ leg.

g Cor. cõſi li. 69. in iiij.

h Bar. l. qui liberis. § j. de vulg.

i Ol. cõſi. 21. Bald. 304. in. 5.

PAVLVS LIB. LXII. AD EDICTVM.

LEX LXV.

HAeredis appellatio [a], non ſolum ad proximum hæredem, ſed ad ulte-

perſonam referuntur. Quod ego non ſufficere arbitror, niſi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cũ teſtator, quiſquis ſibi hæres erit, filio ſuo ſubſtituit, de primo hærede intellexiſſe uidetur, quia illi nõ parũ affectus fuiſſe creditur[k]*. Quæ præſumptio in eo ceſſat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorem obſeruationem priorum habuiſſe, quã ſequentium ueriſimile eſt: quod inferius diffuſius attingam*[l]*. Cæterum & quoties* Titio *eiusq; hæredibus uſusfructus legatur, de primo tãtum hærede accipiemus*[m]*, ne proprietas inutilis ſublata consolidationis ſpe reddatur. Idem eſt quoties appellatio hæredis extraneos nõ cõprehendit, nõ enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiam primus reijciatur.* Hoc *autem aliquibus caſibus procedit, ut cum* Titio *hæredibusq; ſuis donec ipſe uixerit aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli ſint hæredes, merito de filijs intelligemus*[n]*. Idem cum mentio hæredum fit in materia ex cuius natura ſit ut extranei excludantur: ut in emphyteuſi eccleſiaſtica, & feudo*[o]*. Idem etiã ſi de hæredibus maſculis dictum ſit, uidetur enim ad proprios deſcendentes reſpexiſſe. Sed & ſi iniquum aliquid ex generali interpretatione ſequeretur, hæredis appellationem reſtringemus: ut ſi quis hæreditatem reſtituere debeat, ſi ſine hæredibus deceſſerit*[p]*: ut enim conditio aliquando euenire poßit, à deſcendentibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiſus fideicommiſſarium excluderet.* Et *eadem ratione ne extraneos ſubſtituti hæredes ſenſeatur teſtator extraneis hæredibus filij ſui, quẽ prædilexerat, prætuliſſe*[q]*, hæc dictio reſtringetur: non*

k d.l. qui liberis.

l l. in annalibus. C. de leg.

m l. antiquitas C. de vſuf.

n l. in ſuis. de lib. & poſt.

o c. ſi. ſi de feudo fue. cõtro. inter dom.

p l. ex facto ſi ad Treb.

q Bar. d. l. gallus. §. etiã.

non uidentur autem extranei hoc in caſu, qui eiuſdem agnationis ſunt. Quapropter ſi pater filio ſine liberis decedēte Titiū agnatum, eiusq; hæredes ſubſtituerit, eueniente cōditione, hæredes Titij agnati non reijcientur, ut Ang. ſcripſit[r]*, cui aſſentio: ſecus ſi omnino extranei ſint*

r d. §. etiam.

b ¶ VLTERIORES.

Etiam per longiſsimam ſucceſsionem, ut alibi dicitur[f]*: unde & pontifex Romanus Petri ſucceſſor dicitur, quanuis maximo numero alij medij interceſſerint*[t]*.*

f l. qui per ſucceſ. infra ti. j.

t c. j. de homicid. in 6.

riores[b] refertur: nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione cōtinetur.

IDEM LIB. LXVI.

LEX LXVI.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

MERCIS. *Mercem de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij ſerui nō comprehendantur uarijs locis proditum eſt: qua ratione de facto cōſultus* Alexander[a]*, non eſſe abſurdum reſpondit, ſi legē municipalem, quæ à ſocio initum mercatū ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidem mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dicitur, ubi merx non eſt, ibi nec mercatus. Sed ipſe à uerbo mercari potius trahi id nomē crediderim: quod uerbum ſimpliciter emere plerunq; ſignificat, atque ita uulgaris loquēdi uſus ſeruat: Inde enim & mercatores dicūtur*[b]*, qui res emunt, quas in eadem ſpecie charius uendant. Nā qui emunt, ut ipſi in aliam formam uertant, quia manum operam adhibent, artifices ſunt. Mercatores autem ipſi non artificium facere, ſed officium habere dicuntur, ſi uera*

a Conſil. 36. in 2.

b Roman. l. ſi publican°. §. j. de pub.

uera Bartol. ſenſit [c] *: tametſi nemo dubitet, exercitium utriſq; commune uerbum eſſe,*

c Barto. trac. de teſte. §. fic. 61.

ALIENATVM *a* ¶ *Alienare dicitur, qui ius aliquod dominij transfert; ſed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum transferuntur* [a] *) merito non dicitur alienaſſe, cũ ſola perſonali actione poßit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus, is cui prius res tradita eſt præfertur* [b]*. Si igitur aliquod ius ex uẽditione transferatur,*

a l. traditionibus. C. de pact.

b l. quoties. C. de rei uẽd.

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICT.

LEX LXVII.

Alienatum [1] non proprie dicitur quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicetur.

cenſebitur alienatum, nec lex noſtra procedet; ueluti in eccleſia emente, cui ex priuilegio competit, ut abſq; traditione in eam tranſeat dominium [c] *: idẽ in principe uendente, ut aliqui exiſtimauerunt* [d]*. Sed & ſi emptoris nomine poßidere ſe uenditor conſtituerit, dubium non eſt eſſe alienatum: per huiuſmodi enim conſtitutionem poſſeßio uera transfertur* [e]*. Idem ſi ſpecialiter rem uẽditam pro contractus obſeruatione uenditor hypothecæ obligauerit* [f]*, dicetur enim alienaſſe: quandoquidem qui pignerat, alienare dicitur* [g]*. In generali autem obligatione bonorum de his quæ uenduntur actum non uidetur: ut pote quæ non obligenda à uenditore ſed tradenda ſunt* [h]*. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteutam qui emponemata inconſulto domino uendidit, ante tradi*

c l. fi. C. de ſacroſ. eccl.

d Iaſ. d. l. quoties

e l. quod meo. de acq. poſ.

f Butri. conſi. 34.

g l fi. C. de rebus alie.

h Roma. ſing. 605.

traditionem à iure ſuo non cadere[i]*: nam & uendere cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio omnino perfecta nõ eſt*[k]*, licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita ſe habet omnium ferè cõſenſus*[l].

i l.ſi.C.de iu. emphy.
k §.venditæ. iſti de rerũ diui.
l l.cũ ſæpe .§. ſi res. de cõtrah em.

b ¶ §. DONATIONIS. *Donationem generale nomen eſſe plerique autumant, & ideo ſub ſe continere, etiam cauſa mortis donationem, & quaſcunque alias: cum uero ſpecialiter accipitur, proprie eam donationem ſolum dici, quæ pura eſt, & protinus ſine ſpe recuperandi dominium transfert*[m]*, & de hac in dubio ſiue in diſpoſitione hominis, ſiue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare poſſit, nec cenſetur de ea donatione ſenſiſſe, quæ cauſa mortis fit*[n]*. Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem noſtram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in ſpecie uel genere dictio hæc ſit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprehendere exiſtimo, ut hic dicitur, ſed diuerſis temporibus, diuerſo modo: nam quæ ſub conditione collata eſt, poſt euentum conditionis proprie donatio fuiſſe cenſenda eſt, ante euentum propter dubietatem improprie. Quæ uero ſub conditione reſolui poſſet, ut in mortis cauſa donatione, ubi ſpes reſolutionis nulla ſubeſſe amplius poterit, & ipſa proprie fuiſſe donatio cenſebitur, interim non: & ideo conceſſio patris non uidetur ad eam trahenda, niſi ex eius uerborum*

¶ Donationis[h] verbo ſimpliciter loquẽdo omnẽ donationẽ cõprehendiſſe videtur, ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa fuerit.

m l.j.ſupra de donat.
n l.filius. verſi. ſed eni. de dona.

magna

magna generalitate uel ſimili ratione aliud præſumamus[o]*. Sed & donatio propter benemerita eatenus proprie fuiſſe donatio exiſtimabitur, quatenus iuſtam remunerationis mercedẽ excedit*[p]*, quod & in qualibet remuneratione dicẽdum eſt*[q]*, quæ modico pretio facta proponatur*[r]*, quicquid enim ultra pretium receptum iuſti ualoris ſupereſt, proprie donatũ cenſebitur*[s]*. Idem in indebito quod ſciens ſoluerit. Et ex his conſequẽs eſt, ut ſolẽnitates quæ aliqua cõſtitutione in donationibus requirũtur, etiã in prædictis ſpeciebus neceſſariæ ſint*[t]*: nec quatenus diximus uerã eſſe donationẽ, cõtractus irritetur*[u]*. Sanè & donationis appellatione etiã legatũ cõtineri dubium non eſt*[x]*: quod procedit, ſi effectum conſideremus, uſus enim ſeparatã eſſe ſpeciem obtinuit. Donationẽ autem cauſa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus iuriſconſultus*[y] *cenſuit: apud eum enim Odiſſe. ς. Telemachus ſic donat Piræo. Eius carmina ſunt,*

τὸν δὲ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ποτὶ δῶμα γυναῖκας
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc

o Corn. cõſi. 237 pe. coſũ. in. iiij.
p Imo. l. aquilius. de dõ.
q Alex. cõſil. 21. in. 3.
r l. non amplius. de lega. j.
s l. quod ſi adipiſ. de do. Iter virum. Calca. conſil. 24.
t Imol. d. l. j.
u Calc. d. cõſ.
x l. legatum. de leg. ij.
y l j. ſupra de do. ca. mor.

Hoc ſermone uirum Pireus commonet ultro
Telemache ad noſtras famulas age dirige ſedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus ſapiens ita farier orſus,
Piræe haud equidem hæc poſſum dignoſcere facta,
Nãq; proci ſi me ſpatio ſa per atria furtim Occidant, rapiantq; ſibi patrimonia fortes, His te malo frui donis quàm quẽlibet horum. Quòd ſi illos fato merita & multauero morte.
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.
Quorum carminum eò libentius mentionem feci, quod & in inſtitutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta inſigni lacuna, quam hiſce carminibus replendam duxi.

IDEM LIB. LXVIII.

LEX LXVIII.

ILla verba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius ſignificant, & in ſeruum non cadunt.

ILLA VERBA. *Arbitrorum duo ſunt genera, nam alij ex compromiſſo adeuntur[a], quorum ſentẽtiæ metu pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, ſunt qui tanquam boni uiri arbitrari & conſtituere aliquid debent, iuris diſpoſitioni minime obnoxij, nec commimatione pœnæ formidabiles, quorum ſententia magis tranſactioni, quàm iudicio conformis eſt[b], uidentur enim partes tranſigere arbitratu illius: cum priores arbitria ſua inſtar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant[c]. Igitur in prima ſpecie indubitati iuris eſt, ſeruorum arbitrum eſſe non poſſe, ſed nec arbitrat*

a l. ſocietatẽ. §. arbitrorum. pro ſocio.

b c. quintaualis. de iureiurando.

c l. j. de arb.

bitratorem[d] Vlpianus ex communi omnium expoſitione hic exiſtimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autem non cenſuit ad ea quæ iuris ſunt ſeruos admittendos; tum quòd in perſonam ſerui ius reſidere nequit, ſed merum factum[e]: tum quod quo ad ea quæ iuris ciuilis ſunt, ſerui pro nihilo habentur. Sed dubium eſt, quomodo huiuſmodi uerba ad ius referantur. Arbitrari enim uidetur facti eſſe: & Accurſius ideo arbitraria ius eſſe exiſtimauit, quoniam non niſi in legitimam perſonam cõpromitti queat: itemq; quia arbitrator tanquã bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet, quanuis enim ſecũdum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negotiũ debet, ut effectus iuris ex eius ſententia oriatur merito hoc officium in ſeruum hominem conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi poteſt? & omnes ſentiunt poſſe[f], niſi antequam deportaretur mandatũ ſibi fuerit, uidentur enim partes propter ſtatus mutationem mãdatum reuocaſſe[g]: quod tamen in teſtatore, qui electionẽ aliquã Titij arbitratu fieri iuſſit, non procederet[h], cum enim is teſtator mortuus ſit, fingi non poteſt reuocaſſe mandatum. Sed & quod in deportato diximus[i], àd excommunicatum quoque communi calculo producitur, ut quo minus arbitrator ſit, non cenſeatur prohibitus: quod intelli ge, niſi ex municipalibus ſtatutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudiciario actu, præterquam ſi ſe defendat, excommunicatus repellitur[k]. Idem ſi arbitraria hæc paratam habeant executio

d l. pedius. de arb.

e § ſed cũ factũ. iſtit. de inut. ſtip.

f l. cũ pater. §. hęre. de lega ij.

g l. cũ quis. de ſolut.

h l. ex facto. §. ſi qs rogat' ij ad treb.

i Bar. l ſi arbitratu. de verb. obli.

k c. ad probãdũ in fi. de re iud.

nem uidentur enim iudiciorum inſtar tunc obtinere.

HAEC *uerba. Finge, promiſiſti mihi aliquid per ſtipulationem, & ab ea ſtipulatione dolum malum abeſſe, cui rei niſi dolus malus abfuerit, promiſiſti centũ: declarat* Iuriſconſultus *hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari poteſt:* Etenim *reſpectu perſonarũ ſtipulatio hæc generalis eſt, quia nõ ſolum factũ ſuum hæredumq́; promiſiſſe cõtrahens uidetur* [a]*, ſed etiam cum ſtipulatio pœnalis ſit, factum extranei* [b]*: & ita frequẽtius proditũ eſt, licet diſſentiente* Bartolo*: nam & cum quis* Titium *daturum & facturum promiſerit (quãuis ſtipulatio nõ ualeat, quia factum alienũ uidetur promiſiſſe) ſi tamẽ ſubdiderit dolum malum abeſſe, abfuturum'ue eſſe, non ſimplex abnutiuum promiſſum lex interpretatur* [c]*, ne corruat ſtipulatio, ſed potius ex præcedentibus curaturum eũ promiſiſſe intelligit, quod* Titius *dabit & faciet: alioquin ſtipulator deceptus remaneret. Cæterum reſpectu quoq; rei ipſius ſtipulatio generalis eſt, quoniam dolus uox eſt generalis, dolũ uerũ, & præſumptũ cõtinens, ſed & latiſſimã culpam, & plerũq; latiorẽ* [d]*.* Fraudẽ *quoq; dolo ineſſe* Labeo *ait, qua de re infra latius diſputabo* [e]*.*

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICTVM.

LEX LXIX.

HAec verba, cui rei dolus malus aberit generaliter cõprehendũt omnem dolum quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio interpoſita eſt.

a l. nouiſſima. iudi. ſol.

b l. ſtipul. iſta. §. ſi qs dolũ. de verb. obli.

c l. iter. ſupra de ver. ob.

d Bar. l. quod nerua. dep.

e l. iuriſgẽ. §. ſed ſi. de pa.

Sciendũ

SCIENDVM. *Superius diffuſe uidimus hæredem[a] appellationem per multas ſucceßiones accipi, declarauimusq; quomodo hoc intelligendum ſit, hic uero proſequitur Iuriſconſultus tres caſus quibus ea regula non procedit.* [a] l. hæredis.

PAV. LIB. LXXVII.
LEX LXX.

SCiendum eſt hæredem etiam per multas ſucceſſiones accipi: nã paucis ſpeciebus hęredis appellatio proximum continet: veluti in ſubſtitutione[a] impuberis, quiſquis mihi hæres erit idẽ filio hæres eſto: vbi hæres hæredis non continetur, quia incertus eſt.

a ¶ SVBSTITVTIO. *ne impuberis. Sed quæ ratio eſt, quod hoc caſu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredem non admitti*[b]*: quia ex iudicio teſtatoris non uenit, per huiuſmodi autem ſubſtitutionem hi demum uocati uidentur, quos affectione aliqua teſtator proſequitur. Quæ ratio ut uera ſit indiget tamen ſecretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiuſmodi uerba de certa perſona intelligi poßint, non debent extendi ut incertas quoque contineant. Quum ergo hæres aliquis inſtituitur, ſiue etiam ſeruus, ſiue filiusfamiliâs ſit, nõ debet intelligi de hærede hæredis, qui ipſi teſtatori incertus eſt. Eodẽ modo non intelligemus de patre aut domino, cum potuerit filiusfamiliâs emancipari, & ſeruus uel manumitti, uel uendi, quo caſu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non eſſet: non ergo uerba teſtatoris accipiemus, ut*

[b] l. qui liberis. §. j. de vulg.

ad incertos hoſce caſus porrigantur, ſed ut eas tantum perſonas contineant, de quibus nominatim actum eſt.

b ¶ ITEM *in lege. Sentiam familiam Romae fuiſſe, oſtendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorũ in epiſtolis meminit Caecil. Plinius, & etiam Sentius Saturnius Vetulio apud Valer. Maxi. lib.* VIII. *Igitur Aelius Sentius legem tulit, quae ab eius nomine Aelia Sentia appellata eſt. cuius Cicero in Topicis, & Boetius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quae hic referre non attinet.*

¶ Itẽ [b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus [c] poteſt libertum paternum vt ingratum accuſare, nõ etiã ſi hæredi hæres extitit:

¶ Idem dicitur [d] in operarũ

c ¶ HAERES *proximus. Interpretatio haec ex uerbis legis deſcendit, cum enim filium haeredem proximum dixerit, conſequens eſt, de eo intelligi non poſſe, qui poſt aliquas ſucceßiones ſit haeres. Placuit autem legislatori hãc ingrati accuſationem coarctare, quae tanquam libertatis peremptoria odio nõ caret, quod etiam libro hiſtoriae* XIII. *Cornel. Tacitus tradit. unde non niſi proximo haeredi*[c]*, eidemq; filio, id iuris conceſſum eſt, cum etiam ſi proximus haeres non ſit, bonorum poſſeßionem contra tabulas liberti filius impetret* [d]*, nec enim id beneficium ita odioſum eſt: nam & qui manumittere cõpulſus eſt*[e]*, ingrati actionem nõ habet, & tamen praeteritus contra tabulas poſſeßionem petit* [f]*.*

d ¶ IDEM *dicitur. Operarum duplex eſt ſpecies, quae officia*

c §. illud. in authẽ. vt li. de cæt.
d l. ſi filius. §. paulus. de bo. lib.
e l. ij. C. de ope lib.
f l. j. C. de bo. poſſ. contra tab. lib.

officiales dicuntur, & quæ artificiales [a]: illæ perſonam patroni reſpiciunt, cui officioſum eſſe libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, ſono, ſaltatione obiectare, ſuntq; huiuſmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & ſi quæ ſimiles, & ſunt plerunque certæ, quia ſub certo numero ſolent promitti: alioquin incerta promißio arbitratu patroni ſecundum conſuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, aßiduitatemq; non complectuntur, ad obſequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur *ſi patronus operas ſibi præſtari ſtipulatur, regula eſt, ut ad hæredes hæredum talis ſtipulatio non tranſeat [b]. Obſequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur [c]. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æſtimatio hæredi ex iudicato præſtanda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet [d]. In officialibus uero operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non tranſeant [e]. ſed ad filios tantum, etiam, ſi non ſint hæredes [f], & ideo parum refert, quot à patre hæredes ſint inſtituti [g]. Atq; ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri poteſt, an in caſibus quibus teſtator mentione hæredis facta de filio cenſetur intellexiſſe, eũdem requiratur hæredem quoque eſſe: & in contractibus dubium non eſt, filium non admitti, niſi ſit hæres: quapropter ſi quis ſibi & filijs & hæredibus emphytheuſim ſtipuletur, niſi filius ſit hæres, excludetur [h]. In teſtamentis quoq; idem crebriore calculo reſponſum eſt, in ea ſpecie, cum teſtator filio ſi ſine hærede morere-*

a l.& ſi nõ. §. libertus. de condi. ind.

b l. cum patronus. §. j. de ope. lib.

c l. ſed ſi hac §. liberos. de i ius. vo.

d l. qui liberti nº. § pe. de ope. lib

e l. fabriles.

f l. ſi operarũ eo tit.

g l. vt ius. § fi. eo. tit.

h Bart d. l. vt ius. § fin.

tur ſubſtituiſſet, non enim ſufficit ſi filiũ reliquerit, niſi ſi quoq; hæres ſit, quod & in eo caſu Paulus Caſtrenſis reſpondit[i], cum filio ſine liberis moriente Titius & eius hæredes ſubſtituti ſunt: non enim ad fideicõmiſſum Titij filij admittentur, niſi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid ſi legitimi hæredes uocati ſint? & cum de his intelligatur qui inteſtato ſuccedũt, fortè etiam ſi Titio hæredes nõ fuerint, admittentur, ne teſtator uideatur fideicõmiſſum Titij arbitratui reliquiſſe, qd' infra attingam.

i l.ex facto §. ſi ad Treb. .v

k Paul .l.gal. lus, § j.

exactiõe, ut filius hæres exigere poſsit, non longa ſucceſsione effectus. ¶ Verba hæc [f] is ad quẽ ea res pertinet, ſic intelliguntur, vt qui in vniuerſum dominiũ vel iure ciuili vel prætorio ſuccedit, contineatur.

f ¶ §. VERBA *hæc. Quoties in lege hæc uerba repetiuntur, conſiderandum eſt ob quam cauſam ſint adiecta: nam ſi prætor actionẽ puta redhibitoriam emptori, eiq; ad quẽ ea res pertinebit daturum pollicetur, de particulari ſucceſſore intelligi non poterit, ſed de uniuerſali tantum, ut hic dicitur: perſonalis enim actio ad particularem ſucceſſorem nõ pertinet[l]. Quod ſi de ea quæ in rem ſcripta uel ſimpliciter in rẽ ſit, loquatur, tunc aliud erit[m]: idemq; cum etiam particulari ſucceſſori ut ſuccurratur eadẽ æquitas ſuadet[n], ſed & in iure excipiendi dubiũ non eſt, quoniam id ad quẽcũq; indiſtincte tranſit[o], ut etiã ſi beneficium ſit perſonale, nihilominus eo cui cõceſſum eſt uiuente donatorio proficiat[p]. Accipiẽt igitur hæc uerba ex ſubiecta materia interpretationẽ, alioquin*

l l.ſciendũ.§. deinde .de ædi edi.

m l.ſi titius .§. ſi qs ter .de aqua plu.

n l.his verbis. de adopt.

o l ait prætor. de iureiur.

p l ſi tibi. § pactũ. de pact.

ex ſui

ex ſui proprietate ſucceſſorem particularem compren-dere putauerim, ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem. Quod maxime erit obſeruandum ſi materia ſit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum ſit generale pronomen quicũque, & ſimilia, quæ de nomine ſucceſſoris recentiores tradiderunt[q]. *Sanè quæ iura ſucceſſoribus particularibus dentur quæ'ue contra eos competant, latior eſt articulus, quàm ut hic perſtringi poßit*[r].

VLPIAVS LIBRO LXXIX.

LEX LXXI.

ALiud eſt capere[a], aliud accipere: capere cũ ef- [c]

ALIVD eſt capere. a ¶ *Capere uerbũ ad effectum acquiſitionis refertur*[a], *atq; ideo qui reſtituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc eſt, quod ſpurius ſubſtitutus pupillariter fratri legitimo, ipſo iure quidem uniuerſorum bonorum hæres erit, ſed quæ à patre prouenerunt reſtituet agnatis*[b], *quia eorum capax non eſt, filius tamen familias & ſeruus, quanuis reſtituere teneantur, capere dicuntur*[c], *quia per eos ſtatim, abſque alia reſtitutione patri uel domino acquiritur. Aſt uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerunque accepiſſe dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquiſiuit*[d]. *Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit*[e], *uel ſimpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligant*[f]: *quod mihi non diſplicet, ut præpoſitionem ad pro*

q l.1. quędã. §. j. de eden do.
r Bart. d. §. ſi quis terti°.
a l. nõ uidetur quiſquã. j. tit. j.
b l. ſi is qui. de vulga.
c l. cepiſſe. infra eod.
d l. naturalis. § j. de præſcri. verb.
e l. j. de fide. tuto.
f Mod. d l. nõ videtur.

iuxta interpretemur: quãuis ſi teſtator Titio mandet ut fundum accipiat[g], quia de teſtatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

g Bar l. centurio iij. col. de vulg.

b ¶ CVM effectu. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter ſi exulem capienti certum præmium dari conſtituatur, non intelligetur cepiſſe qui ad præfectum non traxerit[h]: uel cum armis reperiſſe, qui nõ ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere non dicitur[i], cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatũ, cõceſſum dicitur, quod deductis omnibus expenſis reliquum eſt[k].

h Iaſ. l. j. §. ſi. ꝙ quiſ. iur.

i l. ciuitati. in fi. de leg. j.

k l non amplius. de leg. j.

fectu [b] accipitur: accipere & ſi quis non ſic accepit vt habeat. Ideóque non videtur quis capere, quod eſt reſtituturus, ſicut perueniſſe [c] proprie illud dicitur, quod eſt remanſurum,

¶ Hæc verba [d], his rebus recte præſtari, hoc ſignificãt, ne quod periculum vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi eſt ſignificatio, ut id quod remanſurum eſt perueniſſe dicamus[l], licet plerunq; ex ſubiecta materia aliter etiã non improprie interpretemur, quod alibi attingam[m].

l l. ſi ipſa. ꝙ met cau.

m l. perueniſſe infra eod.

d ¶ §. HAEC uerba. Quod conuentus rei uendicatione propter eã rem alteri promiſit, ut ab actore indemnis ſeruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præſtari ſpõdes? quã cautionẽ etiam emptor recipit[n], qui redhibitoria aduerſus uẽditorẽ experitur

n l. ipſi. de rei vendi.

tur, ſi eius rei nomine, quæ redhibenda eſt, alteri aliquid ſoluere damnatus eſt[o]. Interpretamur enim rectè, id eſt tuto & ſecure, hoc eſt ſine periculo & damno. Periculũ autem ad perſonam, damnum ad res ſeu pecuniã referri Accurſius credit. Hincq; argumentum accipitur, pro ſui defenſione cautiones interponi poſſe. Quare ſi male ab aduerſario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio compellet, ut caueat, per ſe non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur[p], idq; etiam ſub pœna, & datis fideiuſſoribus. Sanè & M. Varro rei ruſticæ lib. II. ſolitos tradit eos qui indomitos boues emunt, ſic ſtipulari, Illoſce iuuencos ſanos, deq; peco re ſano eſſe, noxiſq; ſolutos rectè præſtari ſpondes? atq; hanc formam M. Manilij actionibus cõtineri, que uerba hoc ex reſponſo interpretationem recipiunt.

o l. redhibe re. §. cauendã. de ædi. edi.

p Mod. l. ſi ſu per. C. de tranſ.

PAVL. LIB. LXXIII.
LEX LXXII.

APpellatione rei, pars etiam continetur

APPELLATIONE. Qui de aliqua re quicquã conſtituit, ut de domo, inſula, fundo, de qualibet eius parte conſtituiſſe intelligitur, & id quidem proprie, ſicut in genere ſpecies, in maiori ſumma minor continetur. Alioquin quæ uox totum ſignificat, proprie de parte dici non poteſt, quare ſi quis de domo loquatur, aut inſula, de toto, non de parte locutus intelligetur[a]: quapropter ſi teſtes actoris fundum ab eo poßideri dicant, de integro accipiatur, niſi alij teſtes omnino prioribus æquales, idẽ de reo dicãt, tunc enim ut à periurio ſoluantur, fiet interpretatio tam actorẽ quàm reum cũ fundum

a l. titia. §. j. de leg. ij.

L 5 commu

communiter pro indiuiſo poſſidere[b], atq; id plériq; omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totũ ualere argumentũ[c]: quod uerũ eſt, niſi alia ratio ſit in toto, quàm in parte. Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli cauſa, tres arithmetica pars eſt nouem[d], uſusfructus pars integralis dominij eſt, ſicut paries, domus: at triens, quadrans, ſemis quota pars eſt aſsis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalem enumerationẽ, quod particularẽ omnium ſpecierum[e]: quod ita intelligimus, dum ſub generali ſermone ea nõ accipiamus, quorũ ſpecialem mentionẽ fieri opus eſt[f]: etenim dubium non eſt de generali ſermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hic referre nimiæ curioſitatis eſſet[g].

b in.l. ſi duo. vti poſ.
c l. quę de tota de rei vẽ.
d Bar. l. ſi mater. §. ſi iter de exce. rei iud.
e l. oẽs. C. de præſc. xxx anno.
f l. quod trãſlatũ de off. leg.
g Roma. §. de viro.

VLPIA. LIB. XXX.

LEX LXXIII.

HAec verba in ſtipulatione poſita, eam rem recte reſtitui, fructus continent: recte enim verbum, pro viri boni arbitrio eſt.

HAEC VERBA. Reſtituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, ſupra oſtenſum eſt, quare cũ iuriſcõſultus in hac ſtipulatione fructus contineri, propter dictionẽ recte ſentiat, uidetur in ſtipulationibus, id uerbum ſimpliciter poſitũ, fructus nõ comprendere[a], quod Iacobus & Oldradus ſentiunt. Sed id ita generaliter ſupra ſequutus nõ ſum: quãuis enim ex huiuſmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti eſt; cum deberi eos arbitrio boni uiri oſtendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iuſtit

a l. in conden. §. j. iſta ti. j.

iuſtitiā cauſæ referri, ſicut ritè ad ritum, id eſt ſolennitatem [b]. *Atq; hinc aliqui exiſtimauerunt, ſi iudici demandatum ſit, ut cognoſcat an Titius recte captus ſit, non poſſe eum diſcernere, an feriato licito'ue tempore ſit captus, ſed an iuſta cauſa ſubeſſet, propter quam capi debuerit. Quæ deciſio prudentibus uiris merito diſplicet: demandatis enim mens fuit, omnem quæſtionē committere. Et Iuriſconſulti differētia hac nimis ſubtili abutuntur, & doctiſſimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro*, Rite *à ritu, nam quod ſecundum ritus fit, id ratum & rectum eſt. Priſcianus,* Rite *pro recte: quia nihil traditur ritibus, niſi quod rectum eſſe creditur. Donatus,* Recte *dicitur, quod nullo uitio uerborū dicitur. Vere ad rei ſeu ſententiæ ueritatē refertur: hinc Terent. in Adelphis:* Recte *& uere dicis.* b Bar. l. lecta. ſi cer. pet.

PAVL. LIB. II. AD EDICT. AED. CVRV. LEX LXXIIII.

Signatorius anulus ornamēti appellatione nō continetur,

SIGNATORIVS. *Signatorius anulus eſt, qui charactera, id eſt ſculpturā habeat, quo utimur ut ſignum imprimamus* [a]. *Erant autem id genus anuli plurimo in uſu apud antiquos, nā propter multitudinē ſeruitiorū recluſa omnia, obſignataq; à dominis tenebātur: ſicq; à rapina, ut Plinius inquit, uendicabūtur. Cū ergo huiuſmodi nō ornamēti cauſa: ſed cuſtodiæ principaliter fierēt, merito appellatione ornamētorum nō cōtinebātur* [b]: *q. maxime in his pcedit, q leuis pretij eſſent, utpote aureos quinque* a l. ad teſtiū. § pen. de teſta. b l. arg. §. ornamenta de aur. leg.

quæ non excedentes, & ita iure cautum eſt [c]. Sed hanc ego ſummam hodie leuem non arbitror, Idq; propter noſtrorum temporum paupertatem, nam conſtat ueteres Romanos fuiſſe ditiſſimos.

c l. diuus. de bo. corum.

RESTITVERE. Reſtituere eſt retroſtatuere: id eſt in eũ caſum rẽ cõſtituere, in quẽ fuiſſet, ſi nihil aduerſus qd' faciẽda eſſet reſtitutiõ euenißet: de quo uerbo latius ſupra attigimus. Generalius aũt eſt quã reddendi. Reddit enim qui retro dat, id eſt trãſfert dominium: at reſtituere etiã ad facta pertinet. Proprie autem reſtituere dicimur, quod accipimus: quapropter ſi lex dicat, ſoluto matrimonio maritum tertiã partẽ dotis reſtituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligetur, non de promiſſa [a]. Sed id ego nõ probo, cũ nulla ratio ſit, cur promiſſam minus lucrari debeat quàm datã: et reſtituere ſatis dicitur [b]: qui actionẽ remiſit, remq; in eũ caſum cõſtituit, ac ſi promiſſa non eſſet, itaq; ita Salice. [c] cenſet, nec omiſit Iaſon [d].

IDEM

LEX LXXV.

Reſtituere videtur is, qui reſtituit quod habiturus eſſet actor, controuerſia ei facta non eſſet.

IDEM

LEX LXXVI.

Dediſſe intelligẽdus eſt etiam is qui permutauit, vel compenſauit.

a Ang. conſil. 158.
b infra. l. ſeq.
c Sal. l. ſi cõſt. C. de don. ante nup.
d Iaſ. rub. ſo. matr.

DEDISSE. Quanuis uerbum dare proprie de eo intelligetur, qui per traditionem dominium transfert [a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel compenſat dare dicitur [b]. Vnde homo liber ſciens qui

a l. vbi. in fin. de verb.
b l. ſi ei. nupt. de iur. dot.

qui tanquam ſeruus ueneat, emptori tenetur, non ſolum in eo quod datum eſt[c]*, ut uerba legis indicant, ſed etiam quod ea cauſa permutatum, uel cõpenſatũ fuit. Nam & qui remittit, ſeu accepto fert, dare dicitur*[d]*: æquiparãtq; Iuriſcõſuti dantẽ accepto ferenti: quod procedit etiam in conditionibus quæ ad amuſsim implẽdæ ſunt*[e] *& quanuis ex ui ſermonis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dediſſe interpretatur*[f]*: qua ratiõe remiſsio quæ ultra quingẽtos aureos transfert, inſinuatione indiget*[g]*, idq; communiter approbatur. Quandoq; tamen nõ fit huiuſmodi interpretatio, ut cum per remiſsionem nihil iuris ſeu commodi acquiritur*[h]*, uel aliam ob cauſam quis remittit quàm ut donet uel cum debitum quod remittitur liquidò non apparet*[i]*, id enim facto magis quam dationi accedit. nam & quandoq; donare licet*[k]*, remittere non licet, ut quia lex extorqueri remiſsionem præſumat, quia facillius inducitur quiſq; ut remittat quàm ut det*[l]*, quod & Bart. annotauit*[m]*. Sanè cum pecunia ſolutioni præparata eſt, remiſsio alia quoq; ratiõe uim dationis habet, quod uidelicet lex reſtitutam fingit, & incõtinenti rurſus datam*[n]*.*

IVLIANVS.

LEX LXXVII.

FRugẽ pro reditu[a] appellari nõ ſolũ ꝗ frumentis aut leguminibus, verum & quod ex vino, vel ſyluis cæduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶ Iul.

FRVGEM. a ¶ *Reditus nomen generale eſt ſicuti prouentus*[a]*, ſeu obuentiones: comprendit autem omnia*

c l. in tantũ. de lib. cau.
d l. ſi mulier. de cõdi. ob cau.
e l ſi fundum. §. titio. de leg. j.
f l. Iul. de con di. & dem.
g l. creditori. C. de pac.
h Abb. c. veniens. infra de teſ.
i Pau. l cõtra. §. j. de pact.
k Bar. l. acti. C. de tranſ. gl. c. ſtatuũ §. notanũ. de reſ. in 6.
m Bar l ſi duo in ſi. de ver. oblí.
n l ſi ſponſali bus. §. j. de iure dot.
a Cardi. cle. j. de exc prę.

omnia iura ſeu utilitates quæ percipi poſſunt. Quam ſignificationem etiā frugem habere aliqui dixerunt. Contra Iulianus, qui fruges eſſe quibus homo ueſcatur, cenſuit, præter carnes & poma, quæ ſentētia uerior eſt, atq; ita uſus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugum genus agnoſcit, quod ariſtam habeat, ut frumenta, & quod ſiliquā, ut legumina. Antiquiores tamen latius accepere, ut fruges ſint, quicqd ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione idem Plinius frugiferas arbores oēs appellat, quæ fructiferæ ſunt, oliuam, pyrum, pomū. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod ſumma pars gulæ eſt, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius ſcribit,

ſcribit, fruges omnes eſſe, quibus homo veſcatur, falſum eſſe: nō enim carnem, aut aues, feras've, aut poma fruges dici. ¶ Frumentum [b] autem id eſſe, quod ariſta in ſe teneat recte Gallum diffiniſſe. ¶ Lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non ariſta, ſed ſibi

b ¶ FRVMENTVM. *Ariſtam habent triticum, auena, ordeum, ſiligo Laconica. Siliquā, id eſt folliculum, omnia legumina: ſiſama uero & papauer uaſculis continentur: at milium & panicum nullis defenduntur integumentis paruarū uolucrū iniuriæ expoſita. Sanè quāuis frumenti appellatio amplior ſit, tamen* κατ' ἐξοχὴν *de tritico intelligamus, atq; hoc communis loquendi uſus in Italia obſeruat, & ita etiam Iacobus & Bart. exiſtimauere.*

Sili

c ¶ SILIQVA, *Id eſt, membranula ſeu folliculo. Signifi cat etiam fructum arboris dulcis, longũ, & coloris atri, cuius* Pli. *quoq; meminit: &* Hora. *Viuit ſiliquis & pa ne ſecundo.* L. Columell *fœnũ* Græcũ *ſic appellari quoq; cenſet. Capitur etiã in iure alio ſignificatu*[b], *nimirũ pro certo pondere: nã quatuor grana ſiliquã pendũt*[c], *hoc eſt quod Græci uocant cerationi: Aurifices noſtri corrupto ſermone caraton: eſt autem* XXIIII. *pars ſolidi, &* XVIII. *drachmæ,* Theodoſiani *codicis interpres, Centeſima, inquit, uſura eſt, qua in anno tres ſiliquas pro ſolido habemus: Sicilicus uero duplici drachma conſtat;*[d] *quo fit ut quarta pars ſit unciæ. Licet pleriq; inemendati codices pro ſicili co ſiliquam ſcriptum habeant. Eſt & Siclus apud* Hæbræos *maioris ponderis: ſic enim ipſi ſtaterem, id eſt Semunciã appellant, in quem ſenſum uidetur etiam* L. Colu mellæ *capi, &* Græcis *quibuſdam autoribus.*

b auth. de ho die. C. de epiſc. & cle.

c auth. ad hęc. C. de uſur.

d l. liberto. §. filiũ, de an. leg.

qua[c] cõtinẽtur: quæ Seruius apud Alphenum in frumento contineri putauit[d].

PAVLVS LIB. IIII. AD PLAVT.

LEX LXXVIII.

INterdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat: ſicut in eo, qui poſſeſsiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

d ¶ PVTAVIT. *Et male: colligitur autem hinc, legato frumento uel frugibus etiam contineri quod adhuc in agro, in ariſta, uel ſiliqua eſt.*

a l. fina. C. de præd. mino. l. cũ res. C. de cõt. emp.

INTERDVM, *Non ſolum apud* Iuriſconſultos[a] *in &*

& in cōſtitutionibus poſſeßio pro proprietate ipſa ſeu prædio capitur, ſed etiam apud alios autores. Vnde poſſeßiones urbanæ & ruſticæ Ciceroni in Philippicis. Et idem in Paradoxis: Callidi, inquit, æſtimatores prata & areas magni æſtimant, quod ei generi poſſeßionū à nemine noceri poteſt. Meritò igitur ſi quis dicit ſe poſſeßiones ſuas legare uel donare, uel aliter alienare, de ipſa proprietate intelligimus: nec enim de nuda poſſeſſione actum uidetur, cū ea non ſoleat à proprietate his uerbis ſeparari: alioquin uſum quis uel uſumfructum legaret, non poſſeßionem[b]*. Ad res tamen mobiles hoc legatum nō extendetur, quoniam communis loquendi uſus repugnat, ut proprietatem mobilium poſſeßionis nomine deſignemus, tametſi dubium nō ſit etiam proprie mobilia poßideri*[c]*. Ad hanc rem pertinent quæ Feſtus quoque ſcribit, Poſſeßiones appellantur agri late patentes, publici, priuatiq;: quia non mancipatione, ſed uſu tenebantur, & ut quiſq; occupauerat poßidebat.*

b Bar. l. vxorē. §. legauerat. de le. j.

c Iaſ. l. j. de acqui. poſſ. in prin.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.

LEX LXIX.

IMpenſæ neceſſariæ[a] ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

IMPENSAE, a ¶ *Neceſſariæ impēſæ dicūtur, quæ impendendi neceßitatē habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: ſed & quæ ex cōſuetudine regionis ſine dedecore omitti nō poſſunt neceſſariæ exiſtimātur*[a]*. Harū plura exempla in iure habentur, ut ſi quis aggeres coërcen-*

a Barto. pec. in fin. ſupra de an. lega.

o tor

do torrenti faciat, in demortuarū locū alias arbores ſurroget, ædificium ruens inſtauret. Sed quid ſi iam cauſu dirutū ſit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et alii qui ſcribunt, eſſe neceſſariam impenſam. Quibus aſſentio, ſi ad uillæ neceßitatem ille locus pertinebat. Quid enim ſi caſa agreſtis non neceſſaria utilitati prædij eſſet? Sanè has impēſas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei poſſeſſor, itemq; malæ[b]*: niſi ſint impenſæ quæ rei utilitatē perpetuam non reſpiciant, ſed ſolummodo impendentis pro tempore cōmodum*[c]*: tunc enim ne mo deducit, ſed fructibus imputat.*

¶ Vtiles[b] impenſas eſſe. Fulcinius ait quæ meliorem dotem faciant, deteriorē eſſe nō ſinant, ex quibus reditus mulieri acquiratur: ſicuti arbuſti paſtinatione vltra quàm neceſſe fuerat. Item doctrinam puerorum, quorū nomine onerari mulierē ignorantem vel inuitā non oportet ne cogatur fundo, aut mancipijs carere. In his impenſis & piſtrinum & hor-

b l. domꝰ. C. de rei vid.

c l. ſi. & ſeq. ſupra de impen.

b ¶ VTILES. Impenſæ quæ rem meliorem faciunt, ut arbuſti paſtinatio, doctrina puerorū, ſtercoratio, nouelletū, piſtrinum, horreūq; adiectiuū, & his ſimilia. Eſt autem arbuſtum. locus quo certo ordine arbores uitium cauſa plantātur: hæ ſunt populus, ulmus, atinia, ornus: debet autem ſaltem bis in anno paſtinari, id eſt paſtino, quod ferramentum bifurcum eſt, fodi: huiuſmodiq; impenſa neceſſaria eſt: quod ſi tertiò quoq; fodiatur, erit utilis: atque ita M. Columella lib. III I. capit. XXVIII. præcipit: has utiles impenſas

maritus non conſequitur[d], niſi uolente uxore fecerit, aut mulier eas cõmode reſtituere poßit, aliunde quàm ex fundo dotali: ſatisq́; eſt ſoluendo eam eſſe, uel tempore quo impenſæ fiunt, uel quo repetuntur[e]. In cæteris uero bonæfidei poſſeſſoribus, quatenus dominus eſt locupletior, eatenus deducũtur, tan=

quam eorum negotium reum[c] inſulæ dotali adie= utiliter ſit geſtum, idq́; &um plerunque dicemus.

niſi dominus ipſe non fuiſſet eas facturus[f]. Quid enim ſi pauper erat, qui re qualiſqualis fuiſſet erat uſurus? nec curaret pretioſiorẽ facere, ut qui uenalem eam non haberet? permittetur tamen poſſeſſori hoc caſu de impenſo id tollere[g], quod ſine detrimento domini poteſt, ſibiq́; utile futurum ſit. Idemq́; in malefidei poſſeſſore[h], ſed in hoc differentia eſt, quod prædo ſi impenſa quam utiliter uel etiam neceſſario effudit, euaneſcat, ut quia res perimatur, nihil deducit[i]. quod in bonæfidei poſſeſſore aliter obſeruatur: præter quàm cum rei uendicatione agitur[k]. Sed & ſi ædificium aliquod à fundamentis conſtruat, ſcien[illegible] in alieno ædificare, uidetur domino donare[l], & nil repetit, niſi tanquam negotiorum geſtor fecerit[m], uel dominus is ſit, in cuius perſona conſiſtere donatio nequeat, ut cum uir in hæreditario uxoris fundo ædificat[n].

c ¶ HORREVM. Meritò addita eſt dictio plerunque; nam ſi magnus fundus eſt, & frugum ferax, & plurima familia colatur, & piſtrini, & horrei impenſa neceſſaria eſt[o]: ſi uero modicus fundus ſit, piſtrinum & horreum ad utilitatem ſolum pertinet, quia locari poteſt.

d ¶ Volu

d l. j. §. ſed ne. C. de rei. vxo act.
e Dyn. l. j. ſupra de imp.
f l. ſin autẽ. in fi. de rei. vẽ.
g l. in fũdo. ſupra de rei vend.
h d. l. domum.
i l. plane. de peti. hære.
k l. vtiq. ſupra de rei vend.
l §. ex diuerſo. inſtit. de rer. diui.
m d l. domum.
n arg l. in voluptu. ſupra de impen.
o l. j. §. pen. de imp.

d ¶ VOLVPTARIAE. Ad ornamentum ſolum pertinent[p], præter quàm in re promercali : quapropter in prædio urbano ſi maritus cœnacula que locari ſolent picturis exornet, pictura erit utilis non ſimpliciter uoluptaria : tanto enim pluris cœnaculum locabitur : quia ornatius, Has impenſas niſi dominus ipſe facturus fuiſſet, nec maritus, nec bonæfidei poſſeſſor deducit[q] : licitum tamẽ eis eſt auferre quod commode ſeparari poteſt. In malæ uero fidei poſſeſſore diſtinguimus, ut ſi impẽſa in re facta ſit, quæ ſeparationem ſui natura non admittat, uideatur donaſſe[r] : ut ſi aliquo caſu ſeparentur, auferre tamen ei nihil liceat : ſi uero ſui natura res ſit ſeparabilis, licitũ eſt ei auferre, nec enim donaſſe uidetur[s], quod auferre poteſt : & ita ipſe extrico, licet alij differentiam in modo agendi conſtituant[t].

p l. ꝙ ſi hær. de impen.

q l. pro voluptarijs. co. ti.

r d. .c. ex diuerſo.

s l vtiles. ſupra de peti. hære.

t Barto d. l in fundo.

¶ Voluptariæ[d] ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiã fructum augent: vt ſunt viridaria, & aquæ ſaliẽtes, incruſtationes[e], loricationes[f], picturæ.

IDEM LIB. IX.
AD PLAVTIVM.
LEX LXXX.

e ¶ INCRVSTATIONES. Tectoria ſunt parietum, ex cruſtis marmoreis.

f ¶ LORICATIONES, Sunt ſuperficies integendi cauſa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq́; ex calce & arena : qua de re M. Vitruuius lib. VII. plura. Eſt & lorica quæ uallis caſtrorum, uel podijs apponebatur alio ſignificatu.

INGENERALI. *Verba legis* XII. *tab. erant*[a]. *Is uti legaſſet rei ſuæ ita ius eſto. Quibus uerbis generaliter tributa eſt poteſtas legatarijs, legata ſua petendi. Sed an idem ſit in his quibus libertas teſtamento legata eſt? & ex uerbis uideretur non eſſe idem: qui enim libertatẽ legat, rem ſuam non legat, quippe libertas in bonis teſtatoris non eſt: & id neq; uere, neq;, ut Bartolus inquit*[b], *cauſatiue: ſed tamen ex mẽte legis idem dicendum eſt. Accurſius hic uerbũ petitione intelligit pro repetitione, quod mihi non placet, quãuis in iure uerũ ſit, ſub generali repetitione legatorũ in ſubſtitutione facta, etiã libertates contineri*[c]. *Quæ res argumento eſt, generali in diſpoſitione etiam ea intelligi, quæ ſpeciali priuilegio inſignita ſunt, ut libertates, dotes, teſtamẽta militũ, & ſimilia*[d]. *Quod uerum, niſi priuilegium illud tolleretur, non enim ueriſimile eſt generalibus uerbis uoluiſſe legislatorẽ corrigere ea quæ fauore ſpecialis cauſæ indulta ſunt: ut hac in re ridiculi ſint, qui contraria prodiderunt*[e].

a l. uerbis inf. ra eo.

b Bart. l. j. de leg. j.

c l. cũ in ſubſt. de leg. iij.

d l. in fraudẽ. in fi. de teſt.

e Iaſ. l. j. 3. nota. ſol. matr.

IN generali petitione legatorum, etiam date libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM.

LEX LXXXI.

CVm prætor dicat, vt opus factum reſtituatur, etiam damnum datum actor conſequi debet, nam verbo reſtitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

CVM *prætor. In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clam factum eſt reſtituas, item quod quis ſpreta nuntia*

nuntiatione noui operis fecit, reſtituat, & id genus ſimilia. Explicat Iuriſconſultus quid reſtituendum ſit, & *non ſolum opus*[a], *ſed etiam omne damnum reſarciendum eſſe teſtatur, hanc eſſe enim uim huius uerbi reſtitutionis*[b]. *Sed dubium eſt cum hic dicitur damnum reſtitui, an etiam ratio lucri ceſſantis habenda ſit. Et extat reſpōſum apud Baldum*[c] *in ſimili ſpecie, eius qui conuenerat damnum reſtituere: exiſtimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud eſt enim damnum, aliud ceſſatio lucri. Sed hæc ſententia hoc reſponſo confutatur, quo omnem utilitatem reſarciendam ei eſſe teſtatum eſt, cui damnum debet reſtitui. Itaq; ego hæc uerba ſecundum legis diſpoſitionem interpretor, ut in caſibus, in quibus de iure, ceſſantis lucri ratio habetur, qui damnum reſtituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur.* Regulariter autem *traditur, lucri quod quis ueriſimiliter feciſſet, rationem habendam, præterquàm ſi cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur*[d]. *Idem in emptionis contractu ſeruatur*[e], *cum enim emptor, ſi pecuniam non det, in legitimis ſolum uſuris condemnetur, non fuit æquum ut uenditor, ſi rem non tradat, grauius puniretur, ceſſantisq; lucri rationem reſolueret.*

IDEM LIB. XIIII. AD PLATIVM.

LEX LXXXII.

VErbū amplius, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti è contrario minus ſolutum uidetur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

VERBVM *amplius.* Amplius *& minus comparatiua*

a l. ſemper. §. i hoc. ſupra quod vi.

b l. antep. §. fi ne. ſupra de ope. no.

c Bald. conſil. 152. in. j.

d l. ſi is cui. de fur.

e l. ſi ſterilis. §. cū per vē di. de act. emp.

tiua quanuis ſint tamen ex ſubiecto argumento uim cõparationis quandoq; amittunt [a], poniturq; amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promiſit ſe reſtituturum, ſi quid legatorũ nomine ceperit amplius quã per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienũ per quod legata omniũ extinguuntur [b], certe totum reſtituere debebit, licet ea dictio ex proprietate ſermonis partem tantum comprenderet. Finge conſtitutũ eſſe ut ſi prætor aliquẽ condemnauerit amplius quàm debeat [c], ipſe certa pœna afficiatur, qanuis in tota ſumma quis indebite fuerit damnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem ſi pronomẽ illi addatur, rerũ repetitionem facere [d]: ueluti cũ dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius quàm talem rem. Si uero ſimpliciter apponatur actum legãdi ſolum repetere, nõ ipſam rem [e]. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus aduerbium, poſitiuo adiunctum, cõtrariæ ſignificationis cõparatiuum demõſtrat ut minus ſtultus, id eſt prudentior. Terentius in Eunucho. Hoc nemo fuit minus ineptus, id eſt aptior, ut Priſcianus interpretatur.

a ſupra .l. minus. infra .l. ſi ita.

b l. j. §. hæc. uerba. ſi cui plus.

c Bar .l. ſi ſeruus. §. ſi ita. de leg. j.

d l. ſi ſic. de legat. iij.

e d. §. ſi ita.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVTIO.

LEX LXXVIII.

PRoprie bona dici non poſſunt, quæ plus incõmodi quàm cõmodi habẽt.

PROPRIE. Cum ſuperius dictum ſit bona intelligi ære alieno deducto, oſtendit hic generaliter Iuriſcõſultus qualecunq; incommodum ſit, etiam ſi aliud quàm æs alienum, eius reſpectu proprie bona non dici. Quotieſcun

tieſcunque ergo alicui ſunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea rectè non appellabit, & ideo permittitur eccleſiæ ſine aliqua ſolennitate huiuſmodi prædia alienare[a] tanquam bona nō ſint, quod & in minore plerique ſenſerunt[b]. Quandoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienum comprehenditur, itemq; ea in quibus plus incommodi eſt, ut in bonorum poſſeſſione. Sed quid in legatis? pone eum qui lx. habet, alijs xxx. mihi tertiam partem bonorum legaſſe, xx. ne, an x. conſequar? & xx. me conſequi, nec quæ alijs legata ſunt deduci Bartolus cenſuit[c], quanuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs ſunt, æs alienum ipſius teſtantis non erant, quòd ſi ea huiuſmodi fuiſſent, ut in illis lex Falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferuntur[d], de mea ſolū portione fiet deductio: unde in propoſita ſpecie cæteris legatarijs xxx. mihi decem, hæredi xx. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

a §.pe. i auth. de non ali.

b Iaſon. l. ij. ſupra de offi. eius.

c in. l. ſi qs ſeruum. §. fina. de lega. ij.

d Auth. ſimiliter. C. ad. l. fal.

PAVLVS LIB. III. AD VITELLIVM.

LEX LXXXIIII.

Filij appellatione, omnes liberos intelligimus.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolunt, quaſi φίλιον, ſed ſyllaba refragatur. Ipſe magis à Græco ſermone υἱός dictū arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός, ſicuti ϝελένην ἑλένην dixerunt. Aeolico autem ſermoni noſtrum ſimillimum eſſe fabius Quintil. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur.

tiua quanuis ſint tamen ex ſubiecto argumento uim cō parationis quandoq; amittunt[a]*, poniturq; amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promiſit ſe re ſtituturum, ſi quid legatorū nomine ceperit amplius quā per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienū per quod legata omniū ex tinguuntur*[b]*, certe to tum reſtituere debebit, licet ea dictio ex pro prietate ſermonis par tem tantum compren deret. Finge conſtitutū eſſe ut ſi prætor aliquē condemnauerit amplius quàm debeat*[c]*, ipſe certa pœna afficiatur, qanuis in tota ſumma quis indebite fuerit damnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non præ tereundum, hanc dictionem ſi pronomē illi addatur, rerū repetitionem facere*[d]*: ueluti cū dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius quàm talem rem. Si uero ſimpli citer apponatur actum legādi ſolum repetere, nō ipſam rem*[e]*. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus ad uerbium, poſitiuo adiunctum, cōtrariæ ſignificationis cō paratiuum demōſtrat ut minus ſtultus, id eſt prudentior. Terentius in Eunucho. Hoc nemo fuit minus ineptus, id eſt aptior, ut Priſcianus interpretatur.*

a ſupra .l. minus. infra .l. ſi ita.

b l. j. §. hæc. uerba. ſi cui plus.

c Bar. l. ſi ſeruus. §. ſi ita. de leg. j.

d l. ſi ſic. de lega. iij.

e d. §. ſi ita.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVTIO.

LEX LXXVIII.

PRoprie bona dici non poſſunt, quæ plus incō modi quàm cōmodi habēt.

PROPRIE. *Cum ſuperius dictum ſit bona intelligi ære alieno deducto, oſtendit hic generaliter Iuriſcō ſultus qualecunq; incommodum ſit, etiam ſi aliud quàm æs alienum, eius reſpectu proprie bona non dici. Quo tieſcun*

tieſcunque ergo alicui ſunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea recte non appellabit, & ideo permittitur eccleſiæ ſine aliqua ſolennitate huiuſmodi prædia alienare[a] tanquam bona nō ſint, quod & in minore plerique ſenſerunt[b]. Quandoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienum comprenditur, itemq; ea in quibus plus incommodi eſt, ut in bonorum poſſeſſione. Sed quid in legatis? pone eum qui lx. habet, alijs xxx. mihi tertiam partem bonorum legaſſe, xx. ne, an x. conſequar? & xx. me conſequi, nec quæ alijs legata ſunt deduci Bartolus cenſuit[c], quanuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs ſunt, æs alienum ipſius teſtantis non erant, quòd ſi ea huiuſmodi fuiſſent, ut in illis lex Falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferuntur[d], de mea ſolū portione fiet deductio: unde in propoſita ſpecie cæteris legatarijs xxx. mihi decem, hæredi xx. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

a §.pe. i auth. de non ali.

b Iaſon. .ij. ſupra de offi. cius.

c in.l. ſi qs ſeruum. §. fina. de lega .ij.

d Auth. ſimiliter. C. ad. L. fal.

PAVLVS LIB. III. AD VITELLIVM.

LEX LXXXIIII.

Filij appellatione, omnes liberos intelligimus.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolunt, quaſi φίλιον, ſed ſyllaba refragatur. Ipſe magis à Greco ſermone υἱὸς dictū arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός, ſicuti ϝελένην ἑλένην dixerunt. Aeolico autem ſermoni noſtrum ſimillimum eſſe fabius Quintil. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur.

atque hanc eſſe rationem exiſtimât, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis ſit mutuus aui amor. Ipſe ex ſermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[a]*, ſed ex interpretatione, quæ in diſpoſitione legis generaliter procedit*[b]*, & id etiã in odioſis, niſi ratio diuerſa aliud ſuadeat. Ecce, miles à tutela præterquã filij cõmilitonis excuſationem habet, quid ſi ſit nepos? certe in eo eſt diuerſa ratio, quia pater nõ militauit, licet auus fuerit miles*[c]*. Rurſus, Filij fideicommiſſo grauati, tametſi uolente teſtatore fructus in rationem quartæ non imputant*[d]*, quod in ſolatium grauaminis lex illis ſpecialiter indulſit, ergo ad alios trahendum non eſt. At in diſpoſitione hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelligetur*[e]*, nec enim in eiuſmodi materia fit extenſio, niſi alicunde de mente conijciamus*[f]*, ut cum alioquin dura ſeparatio induceretur*[g]*: uel extranei ſuis proponerentur, uel uſus teſtatoris hoc ſuaderet*[h]*. Idem ſi natura contractus, ut cum cliens beneficiarium fundum pro ſe & filijs accipit*[i]*, natura enim huius contractus eſt, ut in nepotes tranſmittatur.*

MARCELLVS LIB. I. DIGESTORVM

LEX LXXXV.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegiũ & hoc magis ſequendũ eſt.

N*ERATIVS. Fuerunt fortaſſe qui crederẽt duobus conſtare collegium, quandoquidem & college dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius ſententiam tanquam probabiliorem Marcellus*

a l. quod ſi nepotes de teſtat. tut.
b l. filius. ad Mac. l. ſenatus. de ritu nupt. l. ij. §. ſi mater. ff. ad Tertul.
c l. ſed & milites. de exc. tut.
d l. iubemus. C. ad Trebel.
e §. ſi. inſt. qui dat. tut.
f l. liberorũ. infra eodẽ.
g l. lucius. de hære. inſti.
h l. alimẽta. de ali. lega.
i l. ſ. §. inſtituens. in l. gallus.

cellus probat. Cum enim collegiũ ſit uniuerſitatis nomẽ, aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autem uaria collegia, ſicut fabrûm, qui arcendis incendijs inſtituti ſunt, dendrophororum, qui arbores cædunt. & torrent, centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorum artificum complures alibi nominantur [a]: qui quod tenuiores ſint, poſſunt ſe collegijs congregare, & ſtipem conferre. Permiſſa etiam ſunt maſtigophororum, quos diſciplinatos uocãt, collegia, quod rei ſacræ cauſa cõueniant, ea & ſcholæ & cõfratriæ appellãtur, quippe uaria ſunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, ſocietas, thiaſus, ordo, conuenticulum, ſodalitium, quæ eandem ferè uniuerſitatem ſignificant. Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita, niſi permiſſa expreſſa reperiantur: habuere enim maiores noſtri ea ſuſpecta, nec multitudinem coire ſine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerunq; etiam ſub ſacri conuentus prætextu multa improbos aduerſus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius libro. xxxix. eleganter proſequitur. Extat etiã hac de re Traiani Imper. reſcriptum ad C. Cæcil. Pliniũ. Sanè quod de collegio hic traditur [b], de familia quoq; dici ſupra uidimus. Vbicunque autem dubitatur aliquis in collegium admittẽdus ſit, an id minus pro admiſſione pronuntiandum Baldus [c] reſpondit: id enim eſſe fauorabilius. Sed finge ſcolares ſeu collegas certæ eccleſiæ neminem aliquo defuncto ſubrogare, ut quo pauciores ſunt, eo tutius in ſuos uſus reditus pios uertãt, quomodo puidebitur? Et puto ſi nõ minori quàm triũ numero ſint, non poſſe cogi ut alios ſubſtituant uel eligant, & id huius re

a l. fin. de iur. im

b l. deteſtatio. §. fi.

c Bald. cõſil. 183. in. ij

ſponſi argumento, niſi tam ampli ſint reditus ut recte adminiſtrari à tam paucis nequeant. Illud conſtat negligentes, uel fures ab epiſcopo amoueri poſſe[d].

d l. nulli. vbi Bal. C. de epiſ. & cle.

*Q*VID *aliud. Iura prædiorũ ſeruitutes eſſe, ſiue de ruſticis, ſiue de urbanis loquamur, dubium nõ eſt.*

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVI.

QVid aliud ſunt iura prædiorum, quã prædia æqualiter ſe habentia, vt bonitas, ſalubritas, amplitudo?

Sed iuriſconſultus hic interpretatur clauſulam, quæ inſtrumentis apponi conſueuit, cum quis prædia cum iuribus ſuis reſtituere promittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiuſdem ſcilicet bonitatis, ſalubritatis, amplitudinis. Quapropter legendũ hic eſt, æqualiter nõ autẽ qualiter: nã ratio ſenſus, & recti ſermonis nõ cõſtaret. Illud tamen non negauerim, ſeruitutes ipſas qualitatẽ prædiorũ: nõ autẽ ſubſtantiã reſpicere[a]*: quapropter eas ſic deſcripſit Baldus*[b]*, ut ſeruitus ſit accidẽtalis habitudo & extrinſeca qualitas prædij.* Bartol. *uero ſubtilius definiuit*[c]. *Seruitus eſt quoddã ius prædio inhærẽs quod eius utilitatẽ reſpicit, uicini diminuit. Planè hoc in reſpõſo, ius pro qualitate rei inhærẽte ponitur, ſicut & alibi pro cõmoditate*[d]*: ſed & pro nuda facultate plerunq; uſurpatur, ut ſi dicã, ius mihi eſt per uiam publicam eundi: uel filiusfam. ſeu ſeruus adeundi ius habẽt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id eſt facultatem, ut* Areti. *ſenſit*[e]. *Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum*

a l. pe de euic.
b Bal. auth. et q. C. de bo. aut. iud.
c Bart. l. j. de ſer.
d l. quod didimus. infra eo
e Aret. l. legа. §. de leg. j.

diorum quicquid uellet alienare conceſſum erat, poſſe reditus ex fructibus perceptos diſtrahere, huius legis argumento reſpondit [f].

f Conſil. 15. in. 2.

VT ALPHENVS. *Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo ſolebāt in cōdendis ciuitatibus maiores uti, ſicq; muros definiebant, meritò urbs ſolū dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uero etiā continētia urbi ædificia ſignificat, quod ſupra latius attigimus* [a]. *Sanè cum urbem ſacram appellamus, ſunt qui Hieroſolymitanā accipiant, ut Baldus* [b]. *Ego Romā potius intellexerim, ſicut & cum æternam dicimus* [c]. *Auſonius*, Vrbis ab æternæ deductam rege Qirino. *Vt mirū ſit, quod literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Oſtendit & id uarijs locis Amianus. Cæterum cum Iuriſconſultus conſuetudinem loquendi in teſtimonium adducat, hinc apparet ſecundum communem uſum uerba potius accipi, quàm ſecundum proprietatis originem, quod etiā in pœnalibus & odioſis receptū eſt. Sed hæc ita plerįq; declarant, ut in diſpoſitionibus peritorū, eorum uſus attendatur* [d], *ſicut in idiotarū ſermone, conſuetudo imperitorum quod*

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVII.

VT Alphenus ait vrbs eſt Romana, quæ muro cingeretur. Roma eſt etiā, qua cōtinentia ædificia eſſent: nam Romam nō murotenus exiſtimari ex cōſuetudine quotidiana poſſe intelligi, cū diceremus Romā nos ire, etiam ſi extra vrbē habitaremus.

a l. ij. ſupra. e.

b l. ij. C. de naut. fœn.

c l. j. C. de ſu. ar. lib. xj.

d Bald. c. j. de ſuc. feud.

quod non diſplicet.In dubio autem unum eũdemq; uſum eſſe credemus, nec aliter loqui plebem quàm patritios [e]*. Sed & ſi cõſtitutum ſit ut uerba ad literam intelligãtur, uel proprie,tunc communem uſum imperitorũ non attendemus,eruditorum uero obſeruabimus* [f]*: Quandoquidẽ cõſenſus eruditorum, ut Fabius ſcribit, cuicunq; proprietati præualet: penes enim eorũ uſum, arbitrium eſt, & ius & norma loquendi,* Horatio autore. *Probato autem uſu præſentis anni, non ſequitur eundem retro fuiſſe obſeruatum: niſi ab eo tẽpore cœpiſſet,cuius initij nulla eſſet memoria:quod enim tam diu uiguit, ſemper fuiſſe obſeruatum,etiam ante hominũ memoriã, creditur: idq; plerique omnes ſcripſere.*

e l. ſi chorus. §.j.de lega. iij.

f Mod.in rubri.de ope. no.nunc.

CELSVS LIB. XII. DIGEST.

LEX LXXXVIII.

PRopemodũ tãtũ quiſq; pecuniæ relinquit,quãtum ex bonis eius refici poteſt.Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in prædijs,cæteris´q; rebus ſimilibus habet. Non idem eſt in fundo alieno legato,quãquam is hæreditaria pecunia parari poteſt, neque quiſquã eum qui pecuniam numeratam habet. habere dicit quicquid ex ea præſtari poteſt.

PROPEMODVM.

Quæcunq; res ſecundum pecuniam æſtimationem recipiunt, non autem pecunia ſecundum res: etenim iure gentium ea de cauſa ſignatus eſt nummus,ut commercia rerum facilius celebrarentur: functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non eſt, unde minus in uſu cœpit eſſe

eſſe permutatio [a]*. Si igitur tu decem debeas: & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici eſſe iubeā* [b]*, tanquam de alia re promiſerim fideiuſsio non ualet: nec enim res pecuniæ loco ſuccedit, ſed pecunia quibuſdam caſibus loco rei* [c]*. Planè dubium eſt, cum quis in cenſu habere dicatur quantum pecuniæ ex bonis refici poteſt, quomodo ineunda ſit ratio: an ducto ualore ſecundum communem æſtimationem* [d]*, an ſecundum reditus, ut tanti res cenſeatur quantum uiginti annorum reditus conferunt* [e]*, an quanti uendi poteſt: quod uerius uidetur, reſponſi enim huius uerba hoc indicant* [f]*. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tanti æſtimari debent quantum pecuniæ reperitur, niſi de reſciſsione propter læſionem agamus* [g]*: tunc enim is cēſetur læſus, qui à communi curſu aberrat. Sed & quoties rem æſtimamus eius reſpectu qui eam acquiſiuit, ſiue titulo hæreditario, ſiue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æſtimatione res uendi poteſt* [h]*: nec enim affectionis ipſius ratio eſt habenda, nec etiam quid alius tunc ſit oblaturus, cum is qui eam eſt adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non ſit compellendus, eam quàm primum uendere. Vnde ſumma ratio eſt, ut tali caſu communem ualorem potius æſtimemus, in qua æſtimatione redituum quoque ratio habebitur* [i]*: quod autem communiter reperitur, id iuſtū pretium eſt, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu conſtituatur. Quapropter eum in lege iuſti pretij ſit mentio, de eo quod communiter perciperetur intelligemus* [k]*.*

a l.j. de contr. empt.
b l. ſi ita fide. de fideiuſ.
c l. imperator. ſ ſi. de le. j.
d l. prætia. ad le. fal.
e auth. perpetua. C. de ſacroſ. eccl.
f l. mortis. 4. in fin. ſupra de do. cau. mor.
g l. ij. C. de reſcin. ven.
h d. l. pretia.
i gl. i. d. auth. perpetua.
k Alex. l. qui Romę ſ. co hæredes.

Boues

POMPO. LIB. VI. AD SENATVS C.

LEX LXXXIX.

BOues magis armētorū, quàm iumentorum nomine appellantur. ¶ Hoc ſermone, dum nupta erit, primæ nuptiæ ſignificantur.

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant quod currui iūgerētur: ea erāt equi, & muli: boues uero armenta potius dicebantur, ab arando[a]*, ut Varro inquit, quod principalis eorum uſus is eſſet. Igitur legatis iumentis, nō uidetur de bobus actū*[b]*, & Aediles cum de iumento mentionem fecere, ſubdiderūt, etiam de pecoribus*[c]*, ut boues comprenderentur. Lucius tamens Columella lib. VI. iumenta appellari credidit, quæ noſtrum laborem, uel onera ſubuectādo, uel arando iuuarent. Sed aliter Iuriſconſulti ſentiunt, lege enim XII. tab. à iungendo, nō à iuuando iumenta dicuntur: ut A. Gel. eſt autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum uſu Columellæ approbari ſententia.*

a l. ſeruis. de leg. iij.

b l. legatis. §. fi. de leg. iij.

c l. ædiles. §. iumentorū. de ædi. edic to.

¶ §. HOC SERMONE. *Hæc dictio dum, eam ſignificationē habet quā donec, & quādiu: unde proprie hæc uerba interpretantur, donec ſeu quādiu erit nupta, referunturq́;, ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rationē arbitror, quia eis diſſolutis, uerba ceſſant, amplius enim nupta nō eſt: & qd' ſemel deſinit, rurſus nō cōualeſcit*[d]*. Cōmuni tamē calculo aliter traditur*[e]*, uidelicet regulam eſſe, ut ſermo ſimpliciter prolatus, de primo tantū actu intelligatur*[f]*, eā nō procedere in ſermone negatiuo*[g]*, ut ſi teſtator mandet, ne filiæ ſuæ mercatoribus nubant,*

d l. ſtip. de dote. ſupra de iur. dot.

e Iaſ. l. diuortio. §. quod in anno. ſupra ſo. mat.

f l. dotis promiſſio. de iure dot.

g l. ſi ſic ſtib. ſupra de ỹbo. oblig.

nam

nam neq; ſecundas nuptias cum eis contrahere poterũt[h]. *Idemq; in diſpoſitione legis, nam ſi lex uelit cauſas inter agnatos cõpromitti, compromittendũ ſemper erit, donec lis finiatur*[i], *ſed & ſi prior actus ſit nullus, de ſecũdo ita ſuadente æquitate intelligemus*[k]. *Quinetiam ſi materia ſit fauorabilis interpretatione eam adiuuabimus, ut ſequentes quoque actus contineantur. Vnde ſi uxori ſuæ quis alimenta legauerit, etiam de ſecunda intelligetur. Et ex facto ita reſpondit Alexan.*[l] *Idem cum pater filiæ, caſũ quo uidua ſit, habitationem domus relinquat, nam ſi tertio & quarto uidua fiet, legatum conſequetur: quoniam uerba hæc generalia ſunt, & ad rem natura ſui multiplicabilem referũtur*[m]. *Sed & generaliter ex ſubiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim ſi natura rei iterationem requirit? ut ſi ueſtitum teſtator uxori legauerit*[n], *uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, ſolent enim ea perpetua eſſe, nõ autẽ quàm primum finiri*[o]. *Quid ſi ex primo actu menti diſponentis non ſatis fiat? ut ſi procuratorem ad appellandum cõſtituam*[p], *an à prima ſententia ſolum appellabitur? & hæc quidem cõmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antiſtitis fraus iniuſta detegitur, is Alberto Francorum comiti ſub iuriſiurandi fide perſuaſit, ut relicta inexpugnabili, quã inſederat, arce, ſecũ ad Ludouicũ regem, cuius filium occidiſſe inſimulabatur, deſcenderet: ſe enim uel eũ regi conciliaturum, uel ſoſpitem in arcem reducturum, uixq; egreſſo, tanquam melius eſſet prius prandere, iuſſit ut reuerteretur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum: cũq; ad ſupplicium duceretur, antiſtitis periurium*

h Ol. cõſi. 16.

i Alex. l. ſi cũ dotẽ. §. j. ſolu. mat.

k l. hæc conditio infra de cõdi. & de.

l cõſi. 171. in ij. l. placet ſupra de li. & poſthu.

m But. cõſ. 30.

n Bald. l. j. C. de fideicõ.

o Feli. c. ij. de treug.

p Bald. l. fideicõ. §. ſi qs. x. de leg. 3.

iurium accuſanti reſpondit, ſe datæ fidei ſatisfeciſſe, religioneq́; exolutum, cum eum prandendi cauſa in arcem incolumen perduxit. Dignus perpetua nota ſacerdos, *qui ignorauerit fraude periurium aſtringi, non ſolui.*

q l. j. ſupra de eden.

¶ §. INTER *reddere.* Edere *eſt rationes exhibere*[q]*, & copiam deſcribendi facere.* Reddere *uero eſt computare, & reliqua reſtituere*[r] *: quod ſi ad reliqua quis non tenetur, nec quidẽ rationes reddere debet*[ſ]*.* Hincq́; *eſt quod uulgò dicimus ubi duo propter unum, ubi unum.* Edere *autem tenentur argẽtarij, tanquam fides eorum publicè approbata ſit: habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias ſub fœnore locabant, eligebãturq́; magnæ fidei homines, & eorum codicibus fides dabatur.* Hodie *uero per chirographa debitorum manu ſubſcripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at nũmularij, & trapezitæ, & menſarij, collectarijq́; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex* Plauto *facilè eſt dignoſcere.*

r l. cũ ſeruus. de cõdi. & demon. ſ l. qui liber. §. j. de euic.

¶ Inter reddere, & edere rationes multũ intereſt: nec is qui edere iuſſus eſt, reliquũ reddere debet: nã & argẽtarius edere rationẽ videtur, etiã ſi quod reliquum apud eum ſit, non ſoluat.

VLPIA. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

LEX XC.

QVi vti optimæ maximæ ſunt, ædes tradit nõ hoc dicit ſeruitutem illis

QVI VTI. *Clauſula eſt in alienationibus rerũ immobilium poni poſita, quum dicimus nos prædium uti optimum*

optimum maximumq́; eſt tradere: quæ clauſula nihil de eius bonitate, amplitudineq́; diminutũ eſſe ſignificat, & ideo libellum dari, quia ſi ſeruitutẽ aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutũ: quanuis ergo hac clauſula fundum liberũ eſſe oſtendamus, nõ tamen ideo deberi illi aliquam ſeruitutem per uicinos pollicemur[a]. Sanè qui fundum ſimpliciter uendit, ſi ſeruitutem debeat, talem qualis eſt præſtare debet[b]: competit tamen emptori actio quanti minoris, ſi ſeruitutis ignarus rem emit[c]: poterit etiam ex empto agere[d]. Quod ſi additum ſit, optimum maximumq́; uendi, tanquã fides ſeruata nõ ſit, nec uenditor parte ſua adimpleuerit, poſſe etiam ad reſciſsionem cõtractus agi uerius eſt. Sed & ſi uicinus ſeruitutẽ imponi aduerſus emptorẽ obtinuerit, per actionẽ de euictione prouidebitur[e], atq; ita ego ſentio, licet Accurſius aliter: qui eo ſolum caſu talem qualis eſt, fundum præſtandum credidit, cum uenditor expreſſe prædixit, ſe eum uti optimus maximus eſt nolle præſtare[f]: quæ interpretatio Iuriſconſulti uerbis non quadrat.

deberi: ſed illud ſolum ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt nulli ſeruire.

PAVLVS LIB. II. FIDEICOMIS.

LEX XCI.

MEorum & tuorum appellatione, actiones quoque contineri dicendum eſt.

a l. pen. ſupra de euict.
b l. cũ vẽderes. ſupra de cõtra. emp.
c l. quoties de ædil. edic.
d l in vẽditio. de act. emp.
e l. penulti. de euic.
f d. l. cum venderes.

MEORVM. Quoniam meum dicitur id, quod uendicare poſſum[a], cõſtetq́; actiones tanquã res incorporales, nõ uendicari, uidebatur hac appellatione eas nõ

a l quintus. infra de au. et arg.

continieri, ſed Iuriſconſultus aliter cenſuit. Qui ergo oĩa mnia ſua, uel omnes res ſuas donat, & nomina debitorũ donaſſe intelligitur, & ita cõmuniter traditũ eſt[b]: idem enim eſt, ſiue omnia mea dixerim, ſiue addito uniuerſali ſubſtantiuo omnes res meas, ſeu bona mea dicã. Sed ſi generale ſubſtãtiuũ appoſitũ proponatur, ut ſi quis dicat, argentũ meum, ueſtes meas, hæc pronomina ad dominiũ, uel quaſi dominiũ referẽtur[c]: niſi ſubiecta materia aliud uelit, ut cum ſeruo uel monacho pecunia ſua legatur, nec enim illi quicquã in domino habere poſſunt[d]: uel cum de famulis ſuis quis loquitur: nam ſi in dominio eos ſuo haberet, ſerui eſſent, nõ famuli. Sed & cũ colonus uineas ſuas, armiger (quẽ hippagiũ uocant) equos ſuos dicit, ratione curæ intelligitur, nõ dominij[e]. Quoties uero ſubſtãtiuo particulari id pronominis iungitur, demonſtrationẽ facit, præterquã ſi futurũ reſpiciat, ut cum lego, Stichum qui meus erit, tunc cõditionale legatum eſt[f]. Celebre eſt Biãtis illud dictũ, cum patria ſua capta, omnes cum rebus ſuis fugerent, ipſe interrogatus, cur ſolus bona ſua non aſportaret: Ego, inquit, omnio mea mecũ porto. Inde oſtẽdens bona animi propria & noſtra eſſe, nõ corporis. Scribit Philoſtratus, Cyrum Perſarum regem, cum exercitũ in Odryſios moueret, oraculum Orphei conſuluiſſe, reſponſumq; accepiſſe, τὰ ἐμὰ ὦ κῦρε σὰ, id eſt, mea ò Cyre tua. Quod ille interpretatus eſt tanquã Odryſios, quibus Orpheus imperauit, ſubacturus: cum ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus eſt, ita Cyrus à Maſſagetarũ regina. Quibus exemplis conſtat has dictiones latiſſimæ ſignificationis eſſe.

b l. ſi legatus. §. ſi qs. l. nã quod. § fin. ad Treb.

c l. ſeruo ſũt. de leg. iij.

d l. iiij. de manumiſſ.

e gloſ. l. ij. in prin. de ori gin.

f l. iiij. de le. j.

Proximus

PROXIMVS. Superlatiuum nomen eſt, & ideo ex natura ſua poſitiuum præſupponere deberet[a]: ſicut optimus præſupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem[b], ſed tamen in iure hoc non ſeruamus. Et cum lex proximo agnato hæreditatem deferat, ſi unus ſolum ſuperſit, is proximus dicetur[c]. Quod & de dictione primus obſeruandum eſt: unde primogenitus dicetur, quem nemo ſequitur, dum ante ſe neminem habeat[d]. Sed & lex quæ primogenito regnum defert, in eo locum ſibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem deceſſere: quod etiam approbat Baldus[e], quoties quis ſibi & primogenito emphyteuticum ius acquirit[f]: ſatis eſt enim, ne aliquē ante ſe habeat. Quod & in pluribus recipiendum eſt, ut duo eiuſdem gradus, ambo ad ſucceßionē admittantur. Et ſi corona muralis ab Imperatore illi promiſſa ſit, qui primus murum aſcēderit, ſi duo eodē tempore aſcenderint, utriq; ſua debebitur: Verū eſt enim eos primos, quos nemo anteceßit. Et ita obſeruaſſe P. Scipionem autor T. Liuius eſt, lib. XXVI. nec noſtrates Doctores omnino reclamant[g]. Et quod de proximo dictum eſt, eadem ratione in ſupremo receptum eſt, ut ſupremus dicatur, quem nemo ſequitur: ut cū prætor bonorum poſſeßionē ſecundum tabulas ſupremas pollicetur[h]: ſitq; hac ratione, ut ſi unus ſupereſt, idem proximus & ſupremus ſit.

IDEM LIB. VI.

LEX XCII.

PRoximus eſt, quem nemo antecedit: ſuprem9 eſt, quem nemo ſequitur.

a l. vbi. de p. bo. obl.

b l. illa verba infra eo.

c l. j. §. proximi. vnde co.

d c. Ioſeph. extra eod.

e Bal. l. ſi q. §. talem. C. de ſec. nup.

f l. ij col. ij. C. de iu. emph.

g l. g filiabus. §. j de le. j.

h l. j. §. j. debeno. po. ſec. tab.

Quod annotandum eſt, cum quis ei qui ſuperémus moriе tur, ſubſtituit[1]*. His conſequens eſt quæſtio, cũ filio teſta tor ſubſtituit, eum qui tunc ſecundo genitus erit filiorũ ſororis ſuæ, & defuncto primo, collitigat ſecundus cum tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc is ſecundogenitus eſt filiorum ſororis, & ita ex facto reſpondi.*

1. qui duos. de reb. du.

CELSVS. LIB. XXIIII. DIGEST.

MOVENTIVM. LEX XCIII.

MOuentiũ, itẽ mobiliũ appellatione idem ſignificamus, ſi nõ apparet defunctũ animala duntaxat, quia ſe ipſa mouerẽt mouẽtia vocaſſe, quod verũ eſt.

Licet mouentia actiuam ſignificationem reſpiciat, ſicut mobilia paſſiuam, tamen pro eodem accipiũtur, niſi aliter de mente conſtet: ut in edicto prætoris[a]*, in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut eqnis, mulis, aſinis, bubus, & ſimilibus, oſtenditur, quàm in mobilibus facta ſit, dũ tamen id debitori cõmodius uideatur. Dum ergo hoc in reſponſo legitur, ſi tamẽ apparet, caſtigatior lectio eſt, ſi nõ apparet. & id etiã Latini ſermonis ratio poſtulat. Sed an nomina uel iura mobiliũ uel immobilium appellatione cõprehendentur? Et non cõprehendi certum eſt*[b]*, ſeparata quippe eſt ſpecies. Sed ſi ſub altera prædictarũ ſpecierũ hæc quoque collocãda eſt (ut quia cõſtet de omnibus bonis actũ) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut ſi rem mobilẽ petant, id nomen inter mobilia computetur, ſi rem immobilẽ, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit*[c]*, quod*

ex ut

a l. a diuo. §. ij. de re iudi.

b l. quã tuberonis. de pecu. d. §. ij.

c Dy. l poteſt. ſupra de au. put.

ex ui ſermonis non eſt, ſed ex interpretatione legis: quoniam qui actionē habet, rē ipſam habere uidetur. Sed & ſi conſtitutione prohibitū ſit, quæcunq; bona, ſiue mobilia, ſiue immobilia in extrancos trāſferri, de iuribus quoque actū uidetur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quæcunq; propter generalitatem etiā ad hoſce improprios caſus trahitur[d]. *Vnde, quicunq; hæres etiā improprie hæredem comprehendit: & cum de quibuſcunq; cōtractibus loquimur*[e], *etiam de abuſiuis dicimus: quod tamen procedit, cū nulla differentiæ ratio aßignari poteſt. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoq; reditibus locū habet*[f]*: in quibus tamen fit huiuſmodi diſtinctio, ut ſi perpetuo debeantur, immobilibus æquiparentur: ſi uero breui tempore ſint duraturi, mobilibus*[g]. *Sed hanc ego diſtinctionem ita intelligo, ut ſi dies ceßit, incipiantq; iā deberi, mobilibus æquiparentur: nam cum actio inde competat, uidetur res ipſa haberi, alioquin immobilium potius ſimilitudinem in eis approbo. Illud non prætereundum, iura quandoq; mobilibus potius adſcribi, quàm immobilibus, quoties ratio hoc ſuadet: ut ſi lex prohibeat bona mobilia curialiū ſub quiuſquā aſpectu diuidi*[h], *ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura continebuntur, & illa enim latere, in abſconditoq; eſſe poſſunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendum eſt, quod ſententiarum lib. 111. titulo de legatis, ſcriptum Paulus Iuriſconſultus reliquit*[i]*: is mobilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, niſi de his quoque manifeſte ſenſiſſe teſtatorem poßit oſtendi.*

d Ro. l. in tēp. in fi. de vſu cap.
e Mod. l. vnius. §. cognatorū. ſupra de quæſtio.
f clé exiui. de verb. ſign.
g c. querelam. de elect.
h l. ij. C. quando quar. q. s.
i l. ſi chorus. de legat. ij.

a l. Iudus. §. ſ. l. hæres. de leg iij.

b l. ſ. §. elegan ter. de p.

VERBVM *reddendi. Reddere quandoque capitur ſimpliciter pro dare*[a] *: unde ſi teſtator alicui centum reddi iubet, quãuis nihil ipſe accepiſſet, tamẽ legatũ deberi dubiũ nõ eſt. Quod tamẽ Accurſius ex interpretatione*[b] *legis eſſe arbitratur, nõ ex ſermonis proprietate.* Reddere enim proprie *eſt retrodare, nam plerunq; per abuſum hanc præpoſitionẽ ſuperflue addimus: ut cũ Lucilius dixit,* Repudium remiſſum, *id eſt ſimpliciter miſſum: & Terentius,* Renuntio *futurũ, id eſt nuntio, quod nec Grammatici omiſere. Verbum autem dãdi proprie reddendi ſignificatũ habet: quia qui reddit, utique dat: qui repetit, petit.*

IDEM LIB. XX. DIGESTORVM.

LEX XCIIII.

VErbum reddẽdi, quãquã ſignificatũ habet retro dãdi, recipit tamen & per ſe dãdi ſignificationem.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORVM.

LEX XCV.

POteſt reliquorum appellatio, etiam vniuerſos ſignificare

c Bar. in rub. ſol. mat.

d Bart. conſ. 123.

e in l. reſtitue te.

Hinc dicimus, ſoluto matrimonio dotem peti[c]*: quoniã id uerbũ generalius eſt, & repetitionẽ quoq; cõtinet. Sanè huius legis argumẽto reſpõdit Bar.*[d] *cũ duo fratres in diuiſione certũ fundũ excepiſſent, pro dote uxori reddẽda, tametſi nõ cõſtet ullã dotẽ eos accepiſſe, tñ fieri interpretationẽ tãquã dotẽ dari ſimpliciter ſtipulati ſint. Quo ca ſu abſenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & de uerbo reſtituẽdi, quoſdã approbaſſe ſupra retuli.*[e] POTEST. *Reliquorum appellatio proprie ad partem*

tem reſtātē refertur, à qua ſermonis proprietate in dubio nūquam recedimus[a] *. Vnde ſi ex fideiuſſoribus alter x. promiſerit alter reliquū, ſi primus ſoluere nequeat, nō tamen ſecundus in totū condēnabitur. Sed & teſtator, qui illud quod reſiduū eſt pecuniarū, apud argentariū eccleſiæ legat, ſi deinde nouis lucris eam ſummmā auxerit non tamē totam legaſſe uidetur*[b] *, ſed id ſolū quod tuuc erat.* Quapropter Barbatij *ſententiā nō probo*[c] *, qui cū* Rom. *pōtifex cuidā præpoſito indulſiſſet, ut de reditibus ſacerdotiorū libere teſtaretur, dum tamen de reſiduo liberalē ſe erga eccleſiā exhiberet, reſpondit ſaltē dimidiam partem appellatione reſidui cōtineri: quod ipſe nō approbo, cū reſiduū proprie de quacūq; reſtāte parte dicatur: ſatis ergo erit, ſi boni uiri arbitratu munificus ſit. Sed & eadem ratiōe factū eſt, ut qui decē pro reſiduo ſoluerit, cenſeatur liberatus*[d] *: cū enim creditor eam ſummā ſibi reſtare fateatur cōſequens eſt, ut ea perſoluta debitor liberetur.* Recedimus *tamē quādoq; à proprietate ſermonis, ut quia hoc materia ſuadeat, uel narrantis inuentio: fitq; eo caſu, ut reſiduum quandoq; totum, quandoq; nihil inducat*[e] *.* Finge *teſtatorem ex ſemiſſe ſpurium inſtituiſſe, ex reſiduo* Titium: *cum ſpurius ſit incapax, uidetur* Titius *in uniuerſum inſtitutus, nec enim pro parte ſolum uoluit teſtatus decedere.* Qua *ratione ſi quis partē domus uxori leget, quā uiuens ſolebat inhabitare, ſi integram inhabitabat, tota debebitur*[f] *: ſiue quia uidetur partem dixiſſe reſpectu aliarum domuum, ſiue quia præualet intentio ex alijs uerbis coniecta, proprietati uerborum.* Finge *è conuerſo* Titium *in aſſe inſtitutum.* Sempronium *in re-*

a Mo. l. ij. C. de hęre. inſti.

b Pau. l. cū ſtipulamur. ſupra de ṽb. obl.

c Barb. cōſil. 33. in. j.

d l. ſi ex pluribus. de acc.

e l. ij. C. de hęre. inſtis.

f l. vxori. de leg. iij.

ſi duo certe nihil ei debebitur, cum nihil ſuperſit [g]. *Non* [g] l. ſed quod. *recedimus ergo à priore ſignificatione, niſi ex coniectu*- §. ſed ſi. et. l. *ra uoluntatis, atq; ſic communiter dici conſueuit,* qui non. de hære. inſtit.

LITTVS. *a* ¶ *Littus*, *pprie maris eſt, ripa fluminũ, Veteres tamen* μεταφορικῶς *littus de quacunq; extremitate dixerunt: qua ratione Verg. Iacet (inquit) ingens littore trũcus. Illud ſic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus ſit quouſque hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in topicis relatum eſt. Sũt autem hyberni fluctus maximi: quod eo tempo*

CAIVS LIB. XXV. DIGESTORVM. LEX XCVI.

Littus[a] eſt, quouſq; maximus fluctus à mari peruenit: id'q; M. Tullium aiunt, cum arbiter eſſet, primum, conſtituiſſe. ¶ Praedia [b] dicimus aliquorum

re circiter Vergiliarum occaſum tempeſtatibus maria conturbantur: quamobrem ex die tertio Iduum Nouembris, uſque in diem VI. Iduum Martij, maria clauduntur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius ſcribit: quod tamen in præſentia non obſeruatur. Nihil enim inauſum reliquit noſtrorum temporum auaritia.

b ¶ §. RAEDIA. *Tres fratres certa prædia habent diuiuiſa, nec in alterius portione ullum ius eſt alteri, an recte dicemus, prædia illa eſſe illorũ fratrũ* [a]? *Et huiuſmodi ſermone uidebatur potius ſignificari, eſſe communia, & indiuiſa, ſed tamen etiam facta diuiſione recte ſic dici, Iuriſconſultus ait: debent enim uerba congruæ adaptari,* [b] *& ſecundum debitum ordinem intelligi, ut quanuis de*

a l. recte. §. quotus. ſupra eodem.

b l. gallus. §. j.

uniuerſo uerba concipi uideantur, de ſingulis uniuerſi partibus actum cenſeamus. Nam & ſi teſtator pluribus filijs inſtitutis[c], ſubijciat, ſi aliquis eorum deceſſerit, uolo hæreditatem meã pauperibus diſtribui, aliquo decedẽte erogabimus nõ hæreditatẽ totã, ſed eam portionẽ quæ decedentis fuerat: ſitq; uniuerſi interpretatio pro ſingulis eius portionibus. Qua ratione & quãdoq; genus pro ſingulis ſui partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet temporis parte[d].

c Alex.l.ide. ad falc.

eſſe, non vtique communiter habentium ea, ſed vel alio [c] aliquid habente.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM.
LEX. XCVII.

d gl.c. generali.§.illos.de elec.in.6.

Sed & ſi lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur[e].

e Mod.l.ij.§. ſi tamen.de verb.obli.

c ¶ VEL ALLIO. *Id eſt etiam alio. Vel coniũctio quandoq; augmẽtatiua eſt, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miſeranda manus. Sicut econuerſo diminutiua, ueluti cũ lex mandat Chriſtianis[f], ut animum demittant, quod uel capitis inclinatione teſtentur: capitur ibi uel, id eſt ſaltẽ. Quandoq; diſiũctiua, ut promittis Stichum uel Pamphilum? Quandoq; coniunctiua[g], ut in eo qui ſibi uel hæredibus ſtipulatur. Quãdo exemplaris, uel apud Terentium, uel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id eſt ueluti Pamphilus. Aliquando correctiua, ut ſi dicam Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerunq; declaratiua, uel pro id eſt, ut cũ inter genus & ſpeciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia.*

f c.decet.de im.ec.in.6.

g c.j.de eo q ſibi in feud.

quadrupedum uel pecudem.

CVM STIPVLAMVR. *Cum pecuniæ uerbum generale ſit*[a]*, ſi emptor hæreditatis ſtipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, ſpecies ipſas ſtipulatus uidetur, nõ pretia earũ*[b] *: idem ſi quantas ſummas ſit ſtipulatus: quod etiam in legatis obſeruatur, uerba enim huiuſmodi de certis corporibus nõ im proprie accipiẽtur. Sed quid ſi aliquis quantitatis nomine uſus fuerit? Et ſpecies comprendi eodem argumento proditum eſt*[c]*. Mibi res dubia uidetur, dictio enim quantus, ad amplitudinem refertur, at quantitas non uidetur ſecundum uſum accipi pro certis ſpeciebus. Sed an hæc ſtipulatio etiam iura comprendet? Et dubium non eſt comprendi*[d]*; ſortiũtur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci eſſe exiſtimantur, ubi debitores conueniri poſſunt*[e].

a l. venditore. de hær. vẽ.

b l. quiſquis. de leg. iij.

c Bar. l. j. in. j. colũ. C. de ſen. quę pro eo.

d l. pecunię. in fra. eo.

e Alex. cõſ. 14. in. j.

CVm ſtipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipſas quæ peruenerunt, non pretia earum ſpectare videmur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM

LEX XCVIII.

CVm biſſextus[a] in calendis...

CVM BISSEXTVS. a ¶ *Habuere ueteres Romani inſtitutum à* Romulo *annum decẽ menſium qui erat dierũ* CCCIIII. *Incipiebatq; Martio menſe: quæ ratio cum neq; Solis, neq; Lunæ curſui cõueniret,* Numa *duos menſes addidit, Ianuariũ &* Februariũ*, atq; ita dies diſtribuit, ut omnino* CCCLV. *eſſent. Sed quia hæc quoq;* conſtitutio

conſtitutio non quadrabat, neceſſario intercalaris menſis cōſtitutus eſt, id eſt mēſis interpoſititius arbitratu pōtificum, qui alternis annis nunc XXII. *dies, nūc* XXIII. *intercalabant. Is menſis additițius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni inſerebatur. Sed hunc quoque modum curſui ſolis non conuenire, cum C. Iul. Cæſar animaduertiſſet, decē dies addidit intercalariumq́; menſem ſuſtulit. Et quoniam ſolis curſus annuus quadrantē quoq;, id eſt ſex horas occupat, ſingulis quibuſq́; quadriennijs diē inſeruit, qui Biſſextus dicitur. Intercalatur enim, id eſt uocato populo inſeritur, is dies poſt eū, qui ſextus calendarū Martij eſt, & duo loco unius habētur. Vera ergo eſt Mutij ſententia, qui menſem intercalarem, id eſt in quo intercalatur ſeu inſeritur Biſſextus, dixit eſſe dierum* XXIX. *Quæ uero M. Cato diſſeruit, computationi præſenti non reſpondent: floruit enim ille ante Cæſarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, ſed alternis annis* XXII. & XXIII. *dies inſerebantur, qui dies totum menſem intercalarē faciebant, & non aliter quàm ſi ſolum momentum temporis occuparent, obſeruabantur. Sed dum illum menſem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri poteſt Græcos imitatus qui* ἐμβολίμους *ſuos, id eſt exemptiles menſes ſub finē anni ſuperaddebant. Romani uero* VI. *diebus anteuertebant poſt celebrata Terminalia, ne ueterem religionis ſuæ (ut Macrobius ſcribit) morē cōturbarent. Nam ut etiam libro* XXVI. *Amianus Marcellinus tradit, dies is Biſſextus, Romanis rebus infauſtus atq; ater erat. Diuiditur autem menſis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus eſt*

dies

dies tunc enim pontifex calato, id eſt uocato populo pronunciabat quot dies à calendis ad nouas ſupereſſent, καλέω enim Græcè, idem eſt quod uoco. Confluere autem Nonarum die in urbem populares oportebat, ut addiſcerent, quid eo menſe in diuinis humaniſq; rebus faciundū eſſet. Erantq; Nonarū aliæ quintanæ, aliæ ſeptimanæ: & ſic dictæ ſunt, quaſi nouæ obſeruationis initium, quæ ex noua Luna aſſumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapſu celebrabantur. Idus uero ab Hetruſco ſermone dicuntur. apud quos Iduare eſt diuidere: is autem dies diuidit menſem, nam eo lapſo, computamus dierum numerum, quatenus à ſequentibus calēdis diſtant. Vnde cū dicimus, ſexto calendas, ſextum diem intelligimus, qui ante calēdas eſt. Dies autem menſium his carminibus annotari poſſunt: Septēbris Iunij Aprilis trigintaq; nono Menſe dies, unū adde alijs, duo Februus aufert. At nonarū Iduumq; ratio non abſimili diſticho ſic uulgò tradita eſt.

dis [b] eſt, nihil refert priore, an poſteriore die qs natus ſit: & deinceps ſexto Calendas eius natalis dies eſt. Nā id biduum pro vno die habetur.

Sex Maius Nonas, October Iulius & Mars,
Quattuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

b ¶ IN *Calendis, non ſolum primus dies calendarum ſimpliciter calendæ appellatur, ſed omnes dies qui poſtridie idus incipiunt, uſque ad ſequentem menſem: idq; fortè exemplo Græcorum, qui primam partem menſis ἱσταμένου uocant, ſecundum ἐπὶ δέκα, tertiam quæ poſt*

l. iij. § mino. ff. de mino.

uigeſi

betur, ſed poſterior dies in tercalatur [c] non prior: Ideo quo anno intercalatum nō eſt, ſexto Calen. natus, cum biſſextus Calendis eſt, priorem diem natalem habet. Cato [d] putat menſem intercalarem addititium eſſe, omnes que eius dies pro momento [e] tēporis obſer-

nigeſimam diem eſt φθίνοντα.

c ¶ INTERCALATVR. *Id eſt inſeritur, & ſupra numerum additur, quod oſtendit etiam Græcus ſermo ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares, Sic autem dicitur, quoniam calato, id eſt uocato populo, olim pontifex pronuntiabat, quando mēſis intercalaris habendus eſſet: quod cum quādoq; propter gratiā negligeretur, anniq; ratio nō cōſtaret, C. Cæſar eū menſem ſuſtulit, & ſingulis quadriēnijs unū diē intercalariū fecit, ut ſupra retulimus.*

d. ¶ CATO. *Hic eſt qui M. Portij filius fuit, & egregios de iuris diſciplina libros reliquit, ut ſcribit Gellius: & ut ex eius lectione cōſtat fuit lōge antiquior Cæſare, ut meritò eius ſentētia præſenti cōputationi nō quadret, ſed antiquiori, cū menſis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæſar deinde ſuſtulit, additis unicuiq; anno x. diebus ut Tranquillus ſcribit.*

e ¶ PRO *momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritò in ultima die computandi fuerant: ſicut hodie duo dies pro uno habentur. Sanè ſcribit Accurſius, x. momento punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentum ſimpliciter accipiunt, pro breui tempore, ſicut & punctum.*

Hora

Horat. Quid enim? concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero ſexaginta cōſtare horam receptum ex autoritate prudentium eſt: at Boëtius libro Geomet. ult. Pūcto minus eſſe minutum, rurſus minuto momentum, autor eſt.

f ¶ ATTRIBVIT.

More Græcorum: Latini enim ſexto Calendas Martias inſerebant, ne instatæ eorum ceremoniæ confunderentur.

uat, extremo'q; diei menſis februariis attribuit [f]. Quintus Mutius [g], menſis ait intercalaris conſtat ex diebus [h] XXIX.

g ¶ QVINTVS. *Mutij ſententia eſt uera, ſi intercalarē menſem accipiamus, id eſt in quo fit intercalatio: ſi enim de toto intercalari menſe intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius eſt autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipſe attingit.*

h ¶ DIEBVS XXIX. *Quamuis ergo dies interalaris pro eodē habeatur, cū eo qui eſt ſextus ad Calendas, neq; computetur: ſi tamen diſpoſitio de certo dierum numero*

a l. ij. ſupra. de diuer. præſ. *tractet, ut ſi liceat uenditori intra XXX. dies redimere[a], etiam biſſextilis dies computabitur. Sed hic conſueuit dubitari, Iudex mihi delationē menſtruam concedit, de quot diebus intelligemus? & cum menſis abſolute fit mentio*

b l. ſi. §. ſ. C. de iure delibe. Alex. cōſi. 114. in 5. *traditum eſt XXX. dies computari[b], tot enim diebus cum tardiſſime à coitu ſolis luna remoratur, ad ſuas uices redit, curſumq; cōficit. Menſes aūt à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos menſis* μήν, *Luna* μήνη *dicitur*

c l. vbi. infra eis. j. *Quod ſi materia fauorabili agatur[c], ubi lex duorū menſium*

ſium mentionē facit, & qui lxi. die uenerit, audietur: quod etiam procedere exiſtimauerim, ſi lex duorū menſium utiliū terminū ſtatuat. Quod ſi à certa die terminus mēſis aßignetur, ut ſi quinta die auguſti iudex dicat, ſe mihi menſis terminum conſtituere[d], *uſq; ad v. ſeptēbris* d l.ij.l.ꝗ.§.ſ. C. de temp. app.

VLPIAN. LIB. I. DE OFF. PROCONS.

LEX XCIX.

NOtionem[a] accipere poſſumus & cognitionem & iuriſdictionem.

durabit, cōplecteturq́; hac ratione unum & xxx. diem.

NOTIONEM. a ¶ *Notionis uerbū generale eſt, & nō ſolū ad eos pertinet qui iuriſdictionē habēt ſed & qui ſimplicē cognoſcēdi facultatē. Quare aſſeſſores ſiue amici, qui in cōſiliū Procōſulū adhibētur, cū etiā ipſi cognoſcāt, dicūtur habere notionem.* Arbitri quoq; *quos ex cōpromiſſo adimus, habēt notionē.* Cum enim ex *pacto priuatorū iuriſdictio cōferri nequeat, cōſequēs eſt ut ſaltē notionē habere dicātur. Quare cū Iuriſcōſultus*[a] a l. ait. de re iud.
exequēdas eſſe eorū ſentētias, qui notionē habēt, atteſtetur, etiā de arbitris intellexiſſe uidetur: quorū ſententiæ uel per pœnæ petitionē[b], *uel per exceptionē, uel etiam per actionē in factū, ſi arbiter à iudice datus ſit, executionem ſortiūtur*[c]. b l. diem. §. ſtari. de arbi.
Hodie etiā ſi à partibus ſimpliciter ſint c l. ab arbitro. qui ſat.
electi, & ὁμολογῆια. *id eſt approbatio ſubſequuta ſit*[d]. d l. iiij. & ſeq. C. de arb.
Sed & ſi ſub pœna etiā rato manēte pacto cōpromiſſum ſit, oriri actionē in factū crebrius receptū eſt[e]: *licet aliq* e d. l. ait.
ſufficere pœnæ petitionē exiſtimauerint, quorū ſentētia cōmuni calculo locū ſibi tantūmodo uendicat, cum actū

non

non eſt, ut ratum ſit pactum. Sed an is cui mandata eſt iu

f l.j. in fin. de offi. eius. *riſdictio notionem ſolũ habeat? quod pleriſq; uidetur*[f], *nihil enim proprium habet. Nobis magis ea ſentẽtia probatur, ut habere iuriſdictionẽ dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui cauſæ cognitio conceſſa eſt diffinire poterit? Et*

g l. iij. §. cognoſcit. de offic. præf. vig. *ſi à lege concedatur, dubium non eſt poſſe*[g], *ſi uero ab homine Bartolus negat quoniã aliud ſit cognoſcere, aliud diffinire*[h].

h l. vbi. C. de fal. *Nam & ſi alicui mandetur, ut cauſam audiat, nõ iudicandi munus, ſed referendi mandatum uidetur*[i].

i Cle. audi. tor. de reſc. *Ego ſi ordinario cognitio demandata per principem ſit, putauerim etiam ius decernendi conceſſum. Solent enim ordinarij ipſi iudicare, non autem referre*[k].

k l. j. C. ſi con tra ius. l. fin. C. vbi ſen.

¶ Cõtinẽtes ꝓuincias[b] accipere debemus eas quæ Italiæ coniunctæ ſunt, vt puta Galliã & Prouinciã. Siciliã magis intercõtinẽtes accipere nos oportet, quæ modico freto ab Italia diuiditur.

b ¶ CONTINENTES. *Prouinciæ dictæ ſunt, quod procul ab Italia armis uictæ fuerãt. In has Procõſules & legati mittebãtur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ autẽ erant cõtinentes, aliæ trãſmarinæ. Cõtinentes, ut Gallia, Illyricũ Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Trãſmarinæ, Aſia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum eſt, quid de Sicilia: uidebatur enim tranſmarina quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cũ illud fretum modicum ſit, magis probat Iuriſconſultus, ut & ipſa inter continentes ſit. Hincq; apparet Italorum appellatione non contineri Siculos, tametſi olim,*

priuſquã

priuſquam irrũpente freto dirimerentur, aliud eſſet. Nec *obeſt quòd cum inſula ſit Italiæ uicina, pars potius Italiæ ſit[l] exiſtimanda, quàm prouincia: nam cũ in eam prætor deſtinaretur, ſicut in cæteras prouincias, eſſetq; ampliſſima & uiris & urbibus, maior exiſtimata eſt, quam ut inſula appelletur.* Refert *autem plurimũ ut ſciamus prouinciæ continẽtes an trãſmarinæ ſint:* — l l. inſulę. de iud.

Inſtrumentorũ appellatio ne quæ cõprendãtur per quã

propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent[m]. Scribit Dion, *edicto diuum Auguſtum prohibuiſſe, ne ſenatores iniuſſu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquàm in Siciliam, et prouinciã Narbonẽſem: illam, quia Italiæ cõtinens, propinquáq; eſt: hanc quia imbellis, & nouandis rebus minime apta. Tacitus tamẽ lib. x i i. egregiæ erga patres Narbonenſium reuerentiæ hoc tributũ à Claudio atteſtatur. Sanè quantũ ſit ad iuriſdictionẽ, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, ſuosq; ſibi magiſtratus cõſtituat, prouinciæ æquiparatur[n]. In iure uero pontificio, prouincia pro diœceſi accipitur[o]: in qua x. uel x i. ſint ciuitates, quibus is qui dominatur* Rex *dici poteſt.* — m l. j. C. de dil.; n l. cũ in ſ6gi. C. de lõ. tẽ. præſ.; o 6. q. ij. ſcitote.

c ¶ §. INSTRVMENTORVM. *in cauſis pecuniarijs dilatio unica debet concedi[p], & ſecundum locorum diſtantiam temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionem ſuam adiuuare: quod ſi ſpecialiter ad aliquod capitulum dilatio conceſſa ſit[q], nihil obſtat quin ad alia capitula plures dentur: quod ſeruandum non eſt, ubi generalis dilatio ſit ſemel data, uel* — p l ſ. C. de dil.; q l. ſi. vbi Alexan. de fer.

etiam ſpecialis: ratione enim eius ſpeciei, ſecūda dari nō
r l. oratiōe. de ſeq. *debet*[r]*, atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis*
tamē cauſa receptum eſt, ut etiam ſecunda dari cauſa co
gnita poßit: ut ſi ſub ſacramenti religione allegetur ali
s d. l. ſ. *quid inopinatum emerſiſſe, uel impedimentum affuiſſe*[s]*.*
Sed & propter instru-
mēta cauſæ dilatio dan difficile erit ſeparare[d]: quæ
da eſt: quod Iuriſcōſul-
tus hic declarat, ueluti cum pars allegat aliquem de ea re
instructū eſſe, & ideo certum terminum cōſtitui petat,
intra quem ille ſui copiam facere, adeſſeq; poßit: nam ſi
ueriſimile ſit eum eſſe instructū, ut quia allegetur ab eo
negotium fuiſſe tractatum, dilatio concedenda erit. Hinc
ergo probatur, instrumentorū appellatione etiam teſtes
t l. ſ. de ſi. inſtru. *contineri*[t]*, & quidem proprie: & ipſi enim cauſam in-*
ſtruunt, unde merito instrumenta appellantur. Idemq; *in*
ſcripturis priuatis. Ex *cōmuni tamen loquendi uſu aliud*
eſſe doctores ſentiūt: unde in ſtatutis municipalibus, quæ
ſtrictam interpretationem accipere ſolent, ea appellatio-
u Imo. ī rubr. extra de ſi. inſtr. *ne, de teſtibus, huiuſmodiq; ſcripturis, nō intelligemus*[u]*:*
& ſi publicatis atteſtationibus, iudex dilationem instru
x Alex. & d. l. oratiōe. *mentorū cauſa concedat, de teſtibus, nō accipietur*[x]*: quo*
niam licet ſcripturæ uſq; ad concluſionem cauſæ produci
y c. cū dilect⁹. de ſi. inſ. z c. de teſtib⁹. extra de teſtib. *poſſint*[y]*, teſtes poſt publicationem non admittuntur*[z]*.*
d ¶ SEPARARE, Diſtinguere. *Cū enim arbitrio iudi-*
cis hoc tributum ſit, qui ex ueriſimilibus coniecturis ſub
odoret, an is cuius abſentia allegatur, cauſam instruere
poßit, perquàm id eſt ualde difficile eſt, certam doctri-
nam tradere cū ex qualitate negotij coniecturæ oriūtur.

e ¶ Quæ

e ¶ QVAE *enim. interrogatiue legendum hoc modo, Quæ enim propriæ ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, unde cognoſcemus? non autem inde.*

f ¶ IN *præſentiam. Id eſt donec ſit præſens. Hæc enim eſt natura præpoſitionis iunctæ accuſatiuo caſui, ut cum Virg. dixit, In lucēq; tuliſſet, id eſt uſq; ad lucē: quod à Seruio Diomedeq; Grammaticis animaduerſum eſt.*

g ¶ IN *ſeruitute. Poteſt ergo liber homo teſtimoniũ eius rei perhibere, quam cum ſeruus eſſet, uidit: & maior xxv. annis, de eo atteſtari quod cum minor eſſet cognouit* [a]*: dum tamen ꝓximus pubertati Sed quoties lex ad ſubſtantiam negotij certum teſtium numerum requirit ut in teſtamentis, neceſſe eſt tunc, cum negotium agatur, eſſe liberum* [b]*. Illud conſtat, qui impræſentiarũ infamis ſit, ſi teſtimonium dicat, fidem non facere, etiã earum rerum, quas inculpatas adhuc uiderat* [c].

enim [e] proprie ſint inſtrumẽta propter quæ dilatio danda ſic vnde dignoſcemus? ſi in præſentiã [f] perſonæ quæ inſtruere poſſit dilatio petatur, puta qui actum geſſit, licet in ſeruitute [g], vel qui actor fuit conſtitutus, putem videri inſtrumẽtorũ cauſa peti dilationem.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC.

LEX C.

SPecioſas [a] ꝑſonas accipere debemus, clariſſimas

SPECIOSAS. *a* ¶ *Quatuor eſſe in iure dignitatũ nomina, recentiores tradiderunt* [a]*: Superilluſtres, ut Senatores, Conſules, Patritios, Dictatores: Illuſtres, ut*

a l. excipitur. §.j ad ſyl.
b § ſed cũ .in ſti de teſta.
c l.iij. §. duæ. de carb.
a l.j. de offi eius.

Præfectũ pretorio, Præfectũ urbis, Quæstorẽ: Spectabiles, Pretorẽ, Præfectũ uigilũ, & Auguſtalẽ: Clariſsimos, Præſidẽ prouinciæ, & procuratorem Cæſaris. Sed hanc ſententiã ipſe nunquã probaui, & quãdoq; diffuſioribus annotationibus oſtendi[b]*, longe & late à uero abeſſe. Nã & hoc reſpõſo ſatis ap⸗ paret, ſpectabilem, ſeu* perſonas vtiuſque [b] ſextus. *quod idẽ eſt, ſpecioſum à clariſsimo non differre. Itaq; ſciendum eſt Senatores dignitate clariſsimos fuiſſe*[c]*, quod in iure apertiſsime uarijs ex locis probatur*[d]*. & oſtendit Lãpridius in Seuero, qui Præfectis prætorij ſui eũ tribuiſſe ſenatoriã dignitatẽ tradit, ut clariſsimi dicerẽtur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus, qui priuſquã imperaret. Præfectus præt. Seueri fuit, clariſsimus appellatur*[e]*. Et quia ex his Senatoribus aliqui conſulari prætoriaq; ornamẽta conſequebãtur, uel principis indulgẽtia, uel quia eos magiſtratus geſſerãt omneſq; latum clauum habebãt, ſpecioſi, ſpectabiles, illuſtres'ue, propter ornamẽta ipſa proprie ſunt dicti. Deligebantur autem ſorte ex conſularibus Proconſules, ſicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias populo Romano attributas, cũ poteſtate mittebãtur. Cæſar uero in prouincias quas ſuæ curæ reſeruauerat Præſides uel legatos mittebat; qui ſi ex ſenatu eſſent, Clariſsimi erant, alioquin ſola Præfectiſmatus dignitate fruebantur*[f]*, Meminit eius rei Amianus Mercellinus lib.* XXI. *Quæ autem eſſent conſulares prætoriæq; prouinciæ, in calce operis ſui Strabo Amaſinus refert.*

b ¶ VTRIVSQVE. *ſexus. Fœminæ enim marito⸗ rum*

b diſp. lib. iiij. c. iiij.
c l. fœminæ. de ſen.
d l. dj. C. de his qui ven.
e l. j. C. de ſenten. paſ.
f l. j. C. de perfect. dig. lib. xij.

rum dignitate illuſtrantur.[g] *Vnde quæ clariſsimo uiro nupta eſt, etiam ipſa ſit clariſsima. Addit angelus, fœminam naturalem, ſi legitimo uiro iuncta ſit, effici legitimam*[h]. *Quod ita intellexerim, ut eas dignitates conſequi poſsit, quas aliæ legitimo cõcubitu ortæ ex mariti perſona habent*[i].

g l. j. de ſenat.
h §. quod vero. i authẽ. quib. mod. nat. ef. ſui.
i l. ſi qs. C. de nat. li. in ſi.

Item eas, quæ onamentis[c] ſenatorijs vtuntur.

MODEST. LIB. VIII. DIFFERENT.

LEX CI.

INter ſtuprum & adulterium[a] hoc intereſſe quidam putant, quod adulte-

c ¶ ORNAMENTIS. *Id eſt ueſte laticlauia. Gerebant enim ſenatores latum clauum, idq; ampliſsimi ordinis inſigne erat*[k]. *Concedebantur etiam alijs conſularia, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quæſtoria ornamenta. Conſularium prætoriorumq; inſignia erant, ſella curulis, & trabea ueſtis*[l]. *Decernebantur & quibuſdã triumphalia ornamenta, ea ſunt tunica palmata & toga picta: nam cũ omnia bella principis auſpicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hoſtes ſuperaſſent, triumphus decerni non poterat, quia alienis auſpicijs uicerant: unde repertum, ut ſaltem triumphalia ornamenta conſequerentur. Conceſsit tamen Beliſario Iuſtinianus, ut de Parthis triumpharet: quanuis non ſuis auſpicijs uiciſſet.*

k l. ſi rufinus. C. de teſta. mil.
l l. fina. C. vt dig. ord.

INTER *ſtuprum.* a ¶ *Adulteriũ proprie in nupta cõmittitur, ſtuprũ in uidua, uel uirgine, ſeu qualibet alia muliere quæ corpore quæſtum non faciat. In puero quoque perpetrari ſtuprũ, alibi traditur*[a]. *Horum criminum*

a l. ſtuprũ. § ſ. de adul.

uariæ pœnæ conſtitutæ ſunt. In adulteros gladius[b]*, niſi quod nobiliores deportantur*[c]*. Mulier hodie in monaſterium detruditur. Stupratores uirginũ uel uiduarũ ex lege Iulia coërtione corporali*[d]*, ut fuſtium, flagellorum, plumbatarũ, uerberibus, relegationeq́; affliguntur, Honeſtioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum multantur. extra ordinem tamen ſolent omnes extremo ſupplicio affici*[e]*. Hodie iure canonico qui uirginis florẽ delibat, uel ipſe eam in uxorẽ accipere, uel dotẽ, qua cum alij nubat, præſtare compellitur*[f]*. At cum uir nubit in fœminã uiris porrecturam, armãtur iura gladio*[g]*, notaturq́; ipſo iure uterq; infamia. Quapropter ex facto reſponſum eſt, etiã priuſquã accuſati ſint, ſi moriãtur, ab eis cõditũ teſtamentum non ualere. Hos enim improbos & inteſtabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter diſputauit*[h]*. Sanè hinc apparet, tã adulteriũ quàm ſtuprum lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiuſmodi dãnato coitu nati paternorũ bonorũ ſint incapaces*[i]*, quippe hoc nec ali quidem leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiuntur hi qui proprie naturales ſunt, uidelicet ex concubina domi retẽta, uxoria quadã honeſtate, His addẽdi & ſpurij ſunt*[k]* *quos ex meretrice ſuſcepimus. Sed & ſi ex pediſequa cliẽtá ue aliqua uiliore orti ſint, idẽ iuris uidetur*[l]*: has enim propter uilitatem conſtat legum laqueis non innodari*[m]*. Sed quid in dubio præſumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo reſponſum eſt*[n]* *non cenſeri naturales in dubio filios, quia ad licitum concubinatum multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt*[o]*. Idẽ annotauit, ſi quẽ inſtituam tanquam filium certæ mulieris, & probe*

b l. quãuis. C. de adul.
c l. clau. de his quib vt id.
d §. ij. inſti. de pub. iud.
e l j. in fin. de extraor. cr.
f c. j de adult.
g l. cũ vir. C. de adul.
h In conſilijs Barb l. vlt. in j.
i auth, ex complexu. C. de inceſt. nup.
k l. ſi ea. C. de adul.
l l. quæ adulteriũ. C eo.
m Salic. d. auth. ex complexu.
n conſil. 262. in. j.
o l. iiij. de lib. & poſth.

probetur ex me ortum, incapacem præſumi. Ego edictum ad teſtamenti factionem pertinens prohibitorium eſſe ſcio[p] *, & ideo quemlibet capacem eſſe qui non probetur incapax: quãobrem alio non conſtituto, putarem hunc admittendum, idq́; benignius eſt* [p l. ſi quamuis. de teſt.]

rium in nuptam, ſtuprũ in viduam committit. Sed lex Iulia de adulterijs, hoc verbo indifferenter [b] vtitur. ¶ Diuortium [c] inter virũ & vxorem fieri dicitur, re-

b ¶ INDIFFERENTER. *Alibi lex*[q] *, Græce* καταχρηστικώτερον *appellat, ideſt abuſiuus, ut inde colligatur, in conſtitutione pœnali uerba etiã per ſummũ abuſum accipi, quando ex ipſius lectione conſtat, eius autorẽ indifferenter, & promiſcue ea uoce uti ſolitum, tanquam propria.* [q l. inter liberas. § .j. de adul.]

c ¶ §. DIVORTIVM. *Diuortium proprie in coniugibus eſt, Repudium ſponſæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, ſed ſolum ſeparatio ex certis cauſis: nec interim licet aliã ducere, etiã ſi ſeparationi uxor cauſam dederit: ueluti ſi ipſa adulterium commiſit, uel impietatis in deum, quam hæreſim uocant, ſit rea. Aliter tamẽ aliqui ex antiquis patribus olim obſeruauere, inter quos Ambroſius, qui ex iuſta cauſa marito ius facit diuertendi, atque aliam ducendi: non enim hos homo ſeparat, ſed Deus, quando ita optimis antiſtitibus propter malos fœminæ mores uidetur: quod & late diſputat* ERASMVS *in priorem Pauli ad Corinthios epiſtolam*[r] *nec eſt ueriſimile, Iuſtinianum pijſſimum imperatorem hunc tractatum non fuiſſe de iure ciuili amputaturum, ſi* [r ſ. ad corin. cap. 7.]

paſſim tempeſtate ſua pontificius ille canon obſeruatus fuiſſet: ut fortè credendum ſit, licere pōtifici eos canones tollere, & ius Romanum obſeruari permittere, ſi uelit. Nam & hodie filiusfamilias eo iure etiam patre reclamante, matrimonium contrahere poteſt, cum tamen ius ciuile aduerſetur, & Euariſtus Rom. ponti. in uetuſtiſſimis decretis[s]*, unde pleraq; Gratianus compilauit, illud expreſſim approbet.*

s §.j. in fi. de nup.

d ¶ SPONSAE. *Vxorem tamen repudiari etiam alibi legitur*[t] *ſicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimoniū fuit*[u], *Res enim quandoq; legitimi actus appellationem ſortiuntur quanuis de facto ſolum tenuerint: unde ſupra annotaui poſſe dici eum emiſſe, qui de facto emit.*

t l. ſi qua. ſupra de rit. nup.

u l. quod ſeruius. de con di. ob tur.

pudium vero ſponſæ [d] remitti videtur: quod & in vxoris perſonam non abſurde cadit. ¶ Verum [e] eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum:

e ¶ §. VERVM. *Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter ſe morbus, & uitium differrent: & Modeſtinus hic morbum temporalem, uitium perpetuū dixit, cui ſententiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus uitiū generalius nomen eſſe definiuit*[x], *quod etiam ad animum referatur, ſed & balbū uitioſum eſſe, non morboſum. Vlpianus pro eodem accipi uitium & morbū ait, quanuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis cauſa bis* κατὰ τὸ αὐτὸ *idem dictum ſit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem exiſtimauit, ægrotationem*

x l. j. §. ſed ſciēdū de ædil. edic.

nem ſi imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter ſe diſsident, ut diſtortio membrorũ, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inſcriptione,

Morborum uitia & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

veluti ſi luſcus[f] ſit, nam & luſcus vtiq; vitioſus eſt.

Huius Iuriſcõſultorum controuerſiæ etiam A. Gellius libro noctium atticarum IIII. capitulo II. meminit.

f ¶ LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus Antigonus, omnes optimi imperatores, cũ tamẽ uno culi & coclites eſſent. Sanè oculorum uitia ſic declarat Vlpianus[a]. Sed & μύωπα morboſum eſt conſtat, idem ubi homo neque matutino tempore neque ueſpertino uidet, quod genus morbi Græci uocant νυκταλωπίαμ. eluſcationẽ eam eſſe quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quaſi minus uidẽtes dicas: cuius uocis etiã apud Nonium eſt mentio. Nyctalopes uero Latini luſcioſos uocant. Feſto autore, Horum duplex ſpecies, alij interdiu uidẽt, noctu nihil, quorũ Paulus Aegin. Alexãder libr. I. Celſus VI. meminere: ſed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parum interdiu uident, ueſpere aut noctu acie acutiore ſunt, ut Galenus in Iſagoge ſua teſtatur, horum quoque Plinius aciem ueſpertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iuriſconſultus diffinit, licet imperitis anſam calumniãdi dederit, non nyctalopa, ſed cæcum ab

a l. idem of. de ædil. edic.

eo deſcribi cauillantibus.

g ¶ §, SERVIS. *Satis ſupra perſtrinximus*[b]*, quando maſculinum concipiat fœmininū, oſtēdimusq; per extenſionem cōmuni uſu approbatā, ex* Baldi *ſententia, id fieri. At hoc reſponſo uidetur potius ex proprietate ſermonis eſſe*[c]*, dum nomen id cōmune appellat, et ita aliqui annotarunt. Interpretaturq; Angelus commune eſſe nomē in ſubſtātia*[d]*, licet non ita ſit in prolatione ſermonis. Ipſe arbitror etiā in prolatione eſſe commune. Serua enim datiuum habet pluralem ſeruis ſicut ſeruus: unde meritò ex proprietate ſermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quod maſculinum concipiat fœmininum: ſed ex alia quæ habet, uerba generaliter accipienda, quatenus ex ui ſermonis inferre poſſunt*[e]*. Et quod de ſeruis dicitur, idē de dictione filijs dicendū eſt: ueteres enim nō filiabus ſolū, ſed etiā filijs fœminino genere protuliſſe cōſtat. Ego cū ius dicerē & in teſtamēto patris cōditione filio appoſita, ſi ſine filijs deceſsiſſet, aliqui de maſculis tantū intelligendū putarent, quibuſdam cōiecturis, quod uidelicet propriā filiā teſtator excluſerat, & quod ex lege municipali maſculi fœminis præferentur, conſului quàm plurimos notæ prudentiæ patres familiâs, an ſi ipſi illis uerbis teſtarentur, decedente filio neptem ſuam excludi uellent: negauerunt omnes & huiuſmodi ſermone, de utroq; ſexu ſe cōmuniter intelligere profeſsi ſunt, ſcrupuloſam recētiorum in-*

> ¶ Seruis [g] legati, etiam ancillam debere quidā putant: quaſi commune nomen in vtrunq; ſexum contineat,

b l. j. ſupra eo.

c l ſeruis. de leg. iij.

d Ange. l. qui cōq. C. de ſer. fug.

e l. j. de ale. iuſ.

terpre

terpretationem omnes uno ore damnantes.

DEROGATVR. ¶ *Ferebãtur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Conſulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellẽt, iuberent'ne quid fieri: qui ſi ſciuiſſent, id eſt, confirmaſſent, lata, ſancitaq́; lex erat.*

IDEM LIB. VII. REGVLARVM.

LEX CII.

Derogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cũ pars detrahiť, abrogať legi cũ prorſus tollitur.

IDEM. LIB. VIII. REGVLARVM.

LEX CIII.

Licet capitalis,[a] lãtine loquẽtibus, omnis cauſa

Quæ & alio nomine rogatio dici poteſt. Vnde & adoptionis ſpecies eſt arrogatio, quia ut A. Gellius ſcribit, non niſi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uero reſcripto principis opus eſt[a], *poſtquàm Popu. Roma. omne imperium in Auguſtum trãſtulit: quanuis hac in re aliter alij ſentiant*[b]. *Eadẽ ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id eſt legis: ſicut abrogatio, cum tota penitus tollitur, ut etiam in* II. *Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.*

a l.ſ. de mand.

b l.iſ d: adop.

LICET. a ¶ *Capitalis cauſa quælibet intelligitur, quæ ad exiſtimationẽ refertur: ſed ſi pœnã capitalẽ dicimus, de ea intelligimus, cũ uita, libertas uel ciuitas perditur*[a]. *Corruptus aũt eſt codex, in aliquibus enim legitur, nõ tamen, in alijs deeſt negatio: ſed omnino legendũ eſt, pœnæ tñ. Hinc argumẽtũ colligitur, ſi in lege municipali*

a l.ij. de publ. iud. l.ij. de pœn.

pœna

Exiſtimatiōis, videatur, pœnæ tamen appelletio capitalis, vel mortis[b], vel amiſſionis ciuitatis, intelligēda eſt.

MODEST. LIB. I. EXCVSAT.
LEX CIIII.

b ¶ MORTIS. A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici ſuſpēdebantur. Verum M. Portius Cato legem tulit ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, ſed ex delicto in exelium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna cauſa, more maiorum, id eſt eorum qui ante legem Portiam uixere, reos punire; ut in L. Catilinæ collegas obſeruatũ fuiſſe Salluſtius tradit. Imperatoribus quoq; quoniam legibus ſoluti eſſent, ad necem ciuem Romanum cōdemnare permiſſum erat, ut in Auguſto Dion eſt autor. In exteros autē, raro quoque pœna mortis conſtituta fuit, ſed damnatio in metallum, uel in inſulam, ſufficere uiſa eſt: aliquis enim eorũ uſus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæſar apud Salluſtium inquit: In luctu & miſerijs, mors ærumnarum requies, non crutiatus eſt. At hodie in pœnis mera carnificina eſt, & per leges municipales uel ſtrãgulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei; qui ſi in opus publicum damnarentur, & perpetuã pœnam ſubirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo eſſent, publiceq; utilitatē aliquam afferrent, ut negari non poſſit, ut in pleriſq; alijs rebus, ſic hac quoque in parte ab anti

ab antiquis recentiores legum latores ſuperari.

NATORVM. C. Herennius Modeſtinus libros de excuſationibus ſex conſcripſit, & hos quidem Græco ſermone, quorum bonam partem in digeſtis Iuſtinianus referri iuſſit, leguntur q; hodie inde excepta pleraq; libro. XXVII.

Η τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Natorũ appellatio & ad nepotes extenditur.

Sed ab indocto aliquo in Latinum ſermonem translata: in eorum II. id reſponſum habetur, quod ſub hunc titulum Tribonianus collocauit. τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. *Veriſimile autem eſt à Burgaro Latinitatem conſequutum fuiſſe, eo quo in præſentia legitur modo. Sanè hinc notandum eſt, per extenſionem filios nepotes appellari, idemq; in Græco ſermone eſſe, ut hinc argumentum ſit, etiam in noſtro uulgari idiomate idem obſeruandum. Qua ratione, ſi in uiri imperiti teſtamento mentio liberorum, quæ latior eſt quàm filiorum, reperiatur, putarim ſecundum iuris diſtinctionem intelligi, quòd & Barto. probat: ueriſimile enim eſt tabularium eius emphaſeos uerba latine ſcripſiſſe, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quód de natorum appellatione hic dicitur locum ſibi uendicet etiam, cum de prognatis, ſeu progenitis ſit mentio? Et horum appellatione proprie nepotes contineri magis crediderim, propoſitio enim hoc inducere uidetur. Sicut cum pronurum, pronepotem, proſocerum dicimus; nam & progenitores, pro quibuſcunq;*

aſcen

aſcendentibus accipiuntur.

MODESTINVS. *Solent teſtatores ueſtiarium, uel alimenta libertis, libertabuſq; ſuis legare: quæri potuit, an liberti libertorum intelligerentur? & hic traditur non contineri, quod dubium non eſt, niſi cum teſtator eos quoque libertos ſuos conſueuiſſet appellare: quæ cõſuetudo uel ex patrisfamiliãs epiſtolis, etiam nuntiatiue prolatis uerbis, probari poteſt*[a]*: ut ſi ſcriptum ſit,* ῥεςίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελεύθερε. *hincq; argumentũ ſumitur, ſocij mei ſociũ, non eſſe ſociũ meum*[b]*. Itemq́; inimici mei amicum, mihi inimicum non eſſe, niſi in perniciem meam uinculo amicitiæ ſeſe coniunxerint*[c]*, ſimulq́; cõſpirauerint. Qua ratione & clientis mei cliẽs, clientulus mihi non eſt. Si tamen beneficiarij fundi, quem à me quis in fidem acceperit*[d]*, cauſa aliquem clientem acquiſiuerit, poteſt ille* καχυμεσίτερον *cliens meus dici: ſicut colonus meus appellari poteſt, is qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit*[e]*. Quod & in ſecundo emphyteuta dicendum uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione ſubditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne ſuum ius penitus tranſtulit. Regis ſubditi proprie non dicuntur*[f]*: improprie uero ſecus eſt. Quarũ deciſionum eam eſſe rationem arbitror, quod uerba de eo quod prius eſt proprie accipiuntur non de eo*

IDEM LIBRO. XII. RESPONSORVM.

LEX CV.

Modeſtinus reſpõdit, his verbis, libertis libertabuſq; meis, libertum libertæ teſtatoris nõ cõtineri.

a l. alimẽta. de ali. leg.

b l. ſocij. infra tit. j.

c glo l. j. §. 5. cũ patron⁹. de off. præfec.

d gl 8⁹. diſti. legitur.

e Bald. l. j. C. cõ. de leg.

f Mod. d. l. ſocij.

de eo quod poſterius, per quæ aliam perſonã aſſumunt[g].

g l.j. ꝙ liberis. §.j. de vul.

DIMISSORIAE. *a* ¶ *Apoſtoli dicũtur nũtij* ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, *quod eſt remittere. Sũt & de* Le*borum genere naues quædam* Demoſtheni. *Significant etiã in iure dimiſſorias literas. Cũ enim à ſentẽtia iudicis appellatur, debet is qui appellat inſtãter ab eo petere huiuſmodi literas, quibus ſecundus iudex de cauſa inſtrui poſſit, teneturq́; is à quo petiti ſint eos apoſtolos dare: qui ſi appellationi detulit, dimiſſorij dicuntur*[a]*: ſi non detulit, refutatorij. Omnes autem obſequij aduerſus ſuperiorem teſtimonium præſtant: unde & ſi dubitetur, an deferendum ſit, dari debent*[b], *et ideo reuerẽtiales quibuſdam appellantur. Sanè qui apoſtolos nõ petit, appellationi renũtiare intelligitur*[c]. *Idem ſi in termino, quem ſibi iudex eorum accipiendorũ cauſa ſtatuerit, nõ cõpareat. Succurri tamen in his caſibus ruſticitati quidã exiſtimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obſeruationem nouerunt, ſed id ego affirmare non auſim*[d].

a l. fi. C. de ap.

b c. j. de appe. in. 6.

c Cle. quãuis. de app.

d Guid. pap. quæ. 436. iij. col.

IDEM LIBRO I. DE PRAESCRI.

LEX CVI.

Dimiſſoriæ literæ dicũtur, quæ vulgò dicuntur apſtoli[a]: dimiſſoriæ autem dictæ ſunt quod per eas cauſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECTA.

LEX CVII.

Aſſignare libertum, eſt hoc teſtari, cuius ex liberis libertũ eum eſſe velit.

ASSIGNARE. *Velleio Ruſo & Hoſtorio Scapula* COSS.

la COSS. *Senatuſconſulto conceſſum eſt patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit libertos ſuos aßignare*[a]*: & licet huiuſmodi aßignatio neq; legati, neq; fidei cõmißi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei fi-* a l.j. de aßig. lib.
2 *lio, cui fuit aßignatum.* † *Sanè uerbũ aßignare ambiguũ eſt, & ad tranſlationem dominij referri poteſt*[b] *& ad ſolam pignoris uel cuſtodiæ cõceßionem*[c]*. Quapropter cauſa aßignationis obſeruari debet: ſi enim tranſlationi dominij ſufficit, eũ qui aßignauit dediſſe interpretabimur, ſi non ſufficit, ſolam cuſtodiam cõmiſiſſe*[d]*. Quod et in dubio recipiendũ eſt, ne donatio præſumatur: & ita Barto. & pleriq; omnes declarant*[e].

b l.iij. de ſul.
c l.j. §. antep. ſupra de uẽ. in poſ.
d l. cum pater § pluribus. de leg. ij.
e Bart. l. ſi cõſti. ſol. mat.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

LEX CVIII.

DEbitor[a] intelligitur, is, à quo inuito exi

1 Debitorem quomodo ſtrictè accipiamus.
2 Qui ſub conditione vel in diem debet, propriè debitor non eſt.
3 An is, cui promiſſum fuit non petere per certum tempus, ſit debitor.
4 Lex à tutela debitorem generaliter reijciens, quomodo accipienda.
Ibid. Si conſtitutum ſit, ne debitor vectigalia redimat, de quo debitore accipiendum.

DEBITOR. a ¶ *Suprà declarauimus quo ſignificatu accipiẽdus ſit creditor, & quo debitor la-* a l. creditores. l. cõditionalis.
1 *tioremq; barũ uocum expoſitionẽ oſtendimus* †*: hic Iuriſcõſultus nos admonet, quomodo ſtrictè debitorẽ acci-*
2 *piemus: ut is ſit, à quo inuito exigere poßimus.* † *Qua*

ex diffinitione apparet, eum qui ſub cõditione uel in diẽ debeat, propriè debitorẽ nõ eſſe, poſtquã autem condi=
3 tio euenerit, retro fingitur uerè debitorem fuiſſe. † Sed an is cui promiſſum fuit non petere per certum tempus ſit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit [b]; & ſimilem eũ illi cre‑ diderim, qui in diẽ de=
4 bet. † Colligitur autẽ hinc argumentũ, ſi lex à tutela debitorem ge neraliter reijciat: ſi itẽ conſtitutum ſit, ne de‑ bitor uectigalia redi‑ mere poßit, eum conti neri, qui proprie ſit de bitor, nõ autẽ conditio nalem, uel qui in diem debeat [c]. Sed hæc mihi ſententia nõ placet, ratio enim huiuſmodi legum eſt, ut magis conſultum ſit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promißionis retrotrahatur [d], poſ= ſet Reſpublica uel pupillus à priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiẽdum, cum par ratio utroque in caſu hoc ſuadeat [e].

b ¶ EXIGI. Id eſt ab initio extorqueri: hæc enim huius eſt uerbi ſignificatio, ut Accurſius probat [f].

b l. creditor ſu pra eo.
c Iaſ. l. j. in fin. ſi cer. peta.
d l. is cui. ſu‑ pra de acti.
e Areti. l. ſi fi‑ deiuſſor. de leg. j.
f l. fideicõ. §. ſi rẽ. de lega. iij.
a l. proprie. de poſ.

gi [b] pecunia poteſt.

IDEM LIB. VI. PANDECTA.

LEX CIX.

Sequeſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua cõtrouerſia eſt depoſuerunt: dictus ab eo quod occurrenti, aut qua‑ ſi ſequenti eos qui conten= dunt, committitur.

SVMMARVM.

1 ☞ Sequeſter quis dicatur à Modeſtino I.C.
2 Modeſtinus taxatur in dictione Sequeſter.

Occur

3 Occurere & ſequi quomodo differant.
4 Sequeſtres à depoſitarijs differunt.
5 Quæ actio aduerſus ſequeſtrum detur.

1 *SEQVESTER.† Sequeſtrum hic dici proditum eſt quaſi occurrentem cõtrouerſiæ,ſequentemq́; litigatores. Lauinius tamen in libro quem ſcripſit de uerbis ſordidis,ſequeſtrum dici mauult,quod eius utraq; pars fidem ſequatur:idq́; etiam A. Gellius libro xx. probat*
2 *& mihi diſplicet.† Etymologia enim, à Iuriſconſulto hic tradita,ſubdura eſt,in quem & illud intorqueri poteſt, quod occurrere & ſequi pro ſimilibus accipit,*
3 *cum penitus ſint diuerſa.† Occurrit qui aduerſum tendit,*
4 *ſequitur qui poſt uenit.† In hoc autem differunt[a] Sequeſtres à Depoſitarijs,quod illi plurimum partium ſe medios gerunt,hi etiam ab uno deliguntur:hincq́; apparet errare magiſtratus, qui ſub prætextu,ut iurgijs & ſeditionibus obuiam eant,fructus penes alterũ partium ſequeſtro deponunt: debet enim ſequeſter eſſe medius,non ex collitigatoribus eligi[b]. Quod ſi iudex uereatur ne fructus rei controuerſæ diſsipentur, non eos ſequeſtro tradere, ſed deſcribere ſimpliciter de-*
5 *bet, ut finita lite uictori conſultum ſit[c].† Sed quæ actio aduerſus ſequeſtrem competit? Et nemo dubitat, depoſiti actionem ſequeſtrariam[d]. Addunt quidam etiam preſcriptis uerbis agi poſſe, ut aduerſus eum, qui quos ſponſionis cauſa anulos accepit,reddere negat[e]. Sed hic ſequeſter non eſt,nec enim*

a l.proprie.de poſ.

b Bald.c.ſ.de ſeq.poſſ.

c l.penul.§.ex quadrã. de doli excep.

d l.&apud.l.ſi in aſia.dep.

e l.ſi rẽ.in ſi. de præſcri. verb.

ab utraque parte anulus depoſitus fuit, nec de eo ulla erat controuerſia.

e l. ſi rē. in ſi. de præſcri. verb.

1 ☞ Bonæ fidei poſſeſſor fructus lucratur, & longo tempore preſcribit.

2 Quis ſit bonæ fidei poſſeſſor.

3 Etiam iniuſta & fatua cauſa officit, ne poſſeſſor cenſeatur eſſe malæ fidei, & ut lucretur fructus.

4 Bona fides regulariter præſumitur, quod & exemplis oſtenditur.

5 Bona fides an in eo præſumatur, qui nullum habet titulum.

6 Quoties poſſeſsioni ius ciuile reſiſtit, bona fides non præſumitur.

IDEM LIBRO V. PANDECTA.

LEX X.

BOnæ fidei emptor eſſe videtur, qui ignorauit eam rem alienam eſſe, aut eum qui vendiderit puta:

a l. ſi furt. §. ſ. de vſuca.

b l. quæcunque in ſi. de publici.

c l. igitur. §. poteſt. de li. cau.

d l. ſed & ſi. §. ſcire. de pet. hære. Bart.

BONAE FIDEI. *Multũ intereſt ſcire, quando quis* 1 *bonæ fidei poſſeſſor ſit.* † *Is enim & fructus lucrat & longo tẽpore præſcribit*[a]. *Hic autẽ Iuriſcõſultus,* † 2 *eũ eſſe bonæ fidei oſtẽdit, qui titulũ habet, ſeu ab eo quẽ dñm arbitratur, ſeu ab eo quẽ dñi pcuratorẽ, aut tutorẽ exiſtimat*[b]. *Quod ſi credulitati illi ſuæ iniuſta fatua'ue aliqua cauſa anſam dederit, nihilomin⁹ fructus lucrabitur*[c]: *quoniam ut eos ſuos faciat, ſufficit ſi dolo careat.* 3 † *Huiuſmodi autem cauſa, licet in bona fide poſſeſſorem nõ cõſtituat, efficit tamen ne malæ fidei uideatur*[d], *idq; ſatis eſt, & fructuum acquiſitioni, & longiſsimæ præſcriptioni*[e]: *itẽq; ei poſſeſsioni, de qua ſummariæ litis*

tis inſtruēdæ cauſa ſolet tractari[f] *.At uſucapioni, & x. uel x x. annorū præſcriptioni nō ſufficit*[g]*: hæc enim nō*
4 *niſi bonæfidei poſſeſſorem adiuuāt.* † *Præſumitur autē regulariter bona fides*[h]*, etiā in eo. qui iuris errore lapſus ſit, niſi cōtractui lex ſpecialiter reſiſtat ueluti cum cēſitorum uēditio abſq; agro cui aſcripti ſunt, celebratur*[i]*. Idem ſi in iure naturali, uel quaſi naturali, uel etiā in ciuili iure ueriſimilibus omnibus explorato, euidentiſſimoq; erretur*[k] *: atq; ita pleriſq; uiſum eſt. Sed & qui domino contradicente emit, malæ eſt fidei*[l] *& qui dolo uenditorem pellexit*[m]*, quiq; ab eo emit, quem uendendi*
5 *ius non habere ſciebat*[n]*.* † *Sed an bona fides in eo præſumatur, qui nullum habet titulum? Et niſi de poſſeſſore antiquiore conſtet, præſumi receptum eſt*[o]*. Quod uerum arbitror, ſi is perſuaſum habet ad ſe rem pertinuiſſe, alioquin quod ſuū nō eſt, ſcire debet ad alios ſpectare*[p]*.*
6 † *Cæterum & quoties poſſeßioni ius cōmune reſiſtit, bona fides non præſumitur. Quapropter qui ius ſeruitutis præſcripſiſſe aſſeritur, bonam fidem probare debet, cum pro cuiuſque rei libertate regulariter præſumamus*[r]*.*

uit ius uendendi habere, puta procuratcrem, aut tutorem eſſe.

e l. ſ. C. vbi cau. ſtat.
f d. §. poteſt.
g l. ſi. pro ſuo.
h l. pen. C. de euict.
i l. quēadmodum. C. de agr. & cēſ.
k doct. l. ex cō ſenſu. §. fin. de app. Ang. Imol. Raph.
l l ſi fundum. C. de rei vē.
m l. dolus. C. de reſc. vēd.
n l. qui a quo ſi bet. de con. trahen. emp.
o Barto. l. celſus. de vſuc.
p l. ſi. C. vnde vi.
q ca. j. de re ſcri. in. 6.
r l. altius. C. de ſerui.

i ☞ Cenſere, eſt ſententiam ſuam exponere, & conſtituere.
2 Senatus cenſuit, populus iuſſit.
3 Cenſere interdum ſignificat præcipere.
4 De cenſoribus aliqua.

5 Principes,duces,pontifices,non habere abſolutam poteſtatem in ſubditos.
6 Ius Italicum à prouincialibus iure diſtingui.
7 Libertæ ſeu francæ ciuitates in Germania ſolæ antiquam libertatem obtinent.

1 CENSERE.† *Cenſere proprie eſt ſententiam ſuam exponere[a], & conſtituere. Solebant autem à Conſulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uero Romanus, uellet iuberet'ne. Quapropter*

a l. item. §. pri dic. pe peti. hære.

IABOLEN. LIB. VI. EX CASSIO.

LEX CXI.

CEnſere eſt cōſtituere, & præcipere: vnde & dicere ſolemus, cenſeo hoc facias, & ſenatum aliquid cenſuiſſe: inde & cēſoris nomen videtur tractum.

2 *pter † ſenatum cenſuiſſe, populum iuſſiſſe, recte dicimus. Hocq; loquendi modo plena ſunt antiquorum autorum uolumina:*
3 *quāuis & † cenſere ſit præcipere, quæ enim cenſuerat*
4 *ſenatus, obſeruanda omnino erāt[b]. Hinc & † cenſores dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, præſentis tranſactè uitæ rationem perquirerent, indignos honoribus abdicarent, famoſos notarent, publica locarent, cenſum ciuium peragerent, per quam neceſſarius recte inſtitutis urbibus magiſtratus, qui tamen hodie nuſquam eſt, cum ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; æruſcationem pertinent, officia mirum in modum coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinātibus Theologis, adulantibus Iuriſconſultis, perſuadentibusq; omnia principis licere, ſummamq; eorum*

b §. S. conſul. inſti. de iur. nat.

5 rum & liberam eſſe poteſtatem.† Quod certe in Italia uerum non eſt: Romani enim cæteris Italis fœdere in ſocietatem attractis, in Auguſtum lege regia nō niſi ius trnsferre potuerunt, quod ipſi ex fœdere habebant: ut ridiculum ſit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos Germani ca uoce, Marchiones uocant, abſolutam in ſubſtitutos poteſtatē cōpetere, quæ nec ipſi Imperatori in Italos competit, unde illi cauſam habent. Atq; hinc eſt, quod ſupra in tra-

IDEM LIB. XI.

LEX. CXII.

Littus publicū eſt eatenus quatenus maxime fluctus exeſtuat: idem iuris eſt in lacu, niſi is totus priuatus eſt.

6 ctatu de cenſibus[c], † ius Italicum à prouincialium iure diſtinguitur: illi in cenſum uniuerſas facultates deferre tenebātur, & tributū ſoluebant. Itali liberi erat, æquoq; c l. j. ſupra de cenſ.

7 cum Romanis iure agebant.† Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris faſtigium libenter agnoſcūt, ita tributis ſe atteri, uiolentia urgeri, tyrannide opprimi non patiuntur.

1 Quod de littore dicitur, idem in lacu publico locum habet.
2 Lacus publicus quis ſit.
3 Lacus, ſtagnum, foſſa, differunt.

1 LITTVS.† Quod de littore maris ſupra uidimus, producitur per Iuriſcōſultū etiā ad lacus, dum tamen priuati nō ſint, ſed & ſi Reipublicæ ſit, qui ſoleat

piſcatoribus locari, ut eſt Traſimenus Peruſij, uidetur priuatorũ naturã ſequi,idq; in alluuiõis tractatu[a].Bar
2 to.probat.† Publicũ ergo lacum propriè accipiemus,
3 q̃ in uſu publico ſit,& in quo unicuiq; piſcari fas eſt.† Sanè Lacus eſt,qui perpetuã habet aquã[b].Stagnũ q̃d tẽporale,ut ſi hyeme tantum:Foſſa receptaculum eſt aquæ,manu factum.In eo autẽ priuatus lacus à publico differt,quod publicus eatenus publicũ littus habet,quatenus hybernus fluctus maximus exæſtuat,at in priuato id tantum littoris cõſtituitur,quatenus actum eſt[c],& in eius uẽditione tempus cõtractus obſeruamus

b l.j.vt in flu. pub.

c l. rutilia. de cõtra. emp.

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

LEX CXIII.

MOrbus ſonticus eſt, quicunq; rei nocet.

1 Morbus quomodo accipiatur in lege duodecim tabularum, & item morbus ſonticus.& numero.5.
2 Morbo ſontico impeditus,in ius venire non tenetur
3 Dies fiſſus in iure qualiter intelligatur,
4 Diffundere pro differre.

MORBVS.Lege XII.tabularum qui morbo laborabat,in ius uenire non cogebatur,niſi aduerſarius iumentum illi dediſſet,uel plauſtrum,quo ueheretur.
1 tur.† Accipit autẽ ea lex morbũ,pro aliqua imbecillitate,& inualentia:alioquin ubi uitæ periculum uertitur,morbũ ſonticũ appellat,quaſi maiorẽ,uimq; nocendi habentẽ,ut Sex.Cæcil.Iuriſconſultus apud A.Gelliũ
2 interpretatur.† Hoc morbo qui affectus erat,neq; in ius uenire,ſed nec ꝓcuratorẽ mittere cogebatur[a],ſen

a l.ſſ.§. ſi quis i iud. ſupra ſi quis caut.

tentiaq́; aduerſus eum lata, nullius erat mometi[b]*, iube-bat enim lex iudicij diē eſſe diffuſum, cuius nominis ra-tionē ex Seruio Grammatico in* VI. Aeneid. *cōmentario* b l. quęſitum de re iudi.
3 *colligere licet* †. *Is in iure diem fiſſum dici interpreta-tur, qui partim religioſus, partim faſtus eſt. Idem opi-nor qui & interciſus à* Macrobio *appellatur.* Cum *er-go aliqua negocia expedienda erant, quæ propter reli-gionē differre oportebat, dies diffindebatur, id eſt ſcin-debatur in ſequētem, Meminit huius uocis præter* A. *Gellium Liuius quoque ab Vrb. cōd. lib.* IX. *Sed & Ho-rat. lib.* II. *ſermo. Nihil hic diffindere poſſum, id eſt dif-ferre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita ipſe ſen-tio, licet indiſcuſſum id uerbum* Politianus *in* Miſcella-*neis cap.* XL. *reliquerīt, idcircoq́; non omnes ſuam in*
4 *ſententiam trahere potuerit* †. *Sanè* Iuriſconſultus *hic ſimpliciter ſonticum morbum diffinit, qui cuiq́; rei, in-tellige de qua agitur, nocet. Et ideo nequis in ius ueni-at ſonticus morbus accipietur, qui grauior eſt nocetóq́; ne uenire poßit, ut magna febris*[c] *ne uero mancipium ueneat, ſonticus accipietur, perpetuus uel reſiduus*[d]*: non enim eſt uериſimile, emptorem ſi huiuſmodi morbo labo rare ſeruum ſciuiſſet, fuiſſe empturum.* c d.l.quæſitū

1 Soluendo an quis ſit, attenditur, ut ſolidum creditori ſuo ſoluere poſsit.
2 Soluendo eſſe dicitur, cuius fideiuſſor ſoluendo eſt.
3 Soluendo eſt, qui in nominibus æs ſuum habet.
4 Regula, factum non uideri, quod perfectum non eſt, in quibus procedat.
5 Indiuidua quatuor modis accipi.

1 SOLVENDO. a ¶ † An quis ſit ſoluendo creditori ſuo, hoc attenditur, ut ſolidum poßit ſoluere. Quapropter cum lex fulloni aduerſus furem actionem det[a] ſi is fullo domino ſoluendo ſit, niſi poßit ſolidum dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet cōtra fullonē ex locato agat, et quanto minus conſequetur, aduerſus furem cōdicat, id enim ei damnoſum eſſet: ſed qui cum duobus contraxit, graue ſibi exiſtimare non debet, ſi contra duos experiendum

a l. itaque. de fur.

IDEM LIB. XV. LEX CXIIII.

Soluēdo eſſe nemo intelligit, niſi q̄ ſolidū[b]

2 erit: qua ratione † ut quis ſoluendo dicatur, etiam fideiuſſoris facultates ei aggregādæ erunt[b], ſatis enim eſt ſi

3 per alium ſoluendo ſit[c]. † Sed & qui in nominibus æs ſuū habet, ſoluendo dicitur[d], compelli enim poterit in executione cōdēnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, ſi debitores idonei ſunt, & bonam fidem agnoſcunt[e]: Sanè is cuius bona uenierunt ſuſpectus iſt tanquam ſoluendo non ſit[f].

b l. ſi plures. §. preterea. de fideiuſ.

c l. nemo dubitat. infra ti. tu. ſ.

d l. facere. vbi Alexā. ſol. mat.

e l. a diuo. §. ſi. ſupra de re iudi.

f l. tres tutores. in fi. de admi. tut

4 b ¶ SOLIDVM. † Annotat hinc Accurſius, factum non uideri, quod perfectum non ſit[g]: quæ regula in his

5 procedit, quæ indiuidua appellamus[h]. † Ea quatuor modis accipi receptum eſt: natura, ut ſeruitutes: Voluntate contrahentiū, ut in eo qui in binos arbitros compromiſerit, uel binos ſymphoniacos emerit, non enim uériſimile eſt altero fuiſſe contentum. Forma, ut in fideiuſſione quæ principali obligatione grauior eſſe nequit, aliàs

g l. rei. §. ſi. ſupra eod.

h Bar. l. grece. §. illud. de fideiuſſo.

aliàs penitus uitiatur. Acceßione, ut cū quis Iudæo fundum cū colonis Chriſtianis uēdit, coloni enim à fundo ſeparari poſſunt[i]. i l. quēadmodum. C. de agri. lib. xj.

poteſt ſoluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM.

LEX CXV.

QVæſtio ē, fūdus à poſſeſsiōe, uel agro, uel prædio quid diſtet. Fūdus eſt oē, quicquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, quæ ad vſum dominis cō paratur, Poſſeſsio ab agro iuris ꝓprietate diſtat: quicquid enim apprehēdimus cuius proprietas ad nos nō pertinet, aut nec pōtpti nere, hoc poſſeſsionem ap

1 Fundus ager, poſſeſſio, prædium, quomodo inter ſe differant, & num. 3. 4. 5.
2 Fundus tranſlatiuè pro autore accipitur.
6 lege XII. tabul. duplex tātū alieatiōis ſpecies
7 Per vſucapionem lege XII. tabul. proprietas nō acquirebatur, ſed iuris autoritate poſſeſſio defēdebatur. Ibi. vſucapio dicitur autoritas.
8 valla reprenſus.
9 Poſſeſsionis definitio.
10 Poſſeſsio quare dicatur, vſus à iure ſeparatus.
11 Ex facto ius oritur.
12 Poſſeſsio ſemper eſt facti, ſiue de acquirenda, vel acquiſita, vel amiſſa loquamur.
13 Poſſeſsionis duplex qualitas, naturalis & ciuilis.
14 Ciuilis poſſeſsio ſēper iuſta, naturalis quādoq iniuſta.

1 QVAESTIO. *Declarat Modeſtinus† qd inter ſe differāt quatuor hæc uocabula, fundus, ager, poſſeſſio, prædiū. Et fūdū generaliter accipit pro omni eo qd'*
2 *ſolo cōtinetur*[a]*, deduciturq; à uerbo fundare: hinc† & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Feſtus inquit. Sic apud Cicer. in oratiōe pro CN. Corn. Fundi po-* a l. v. C. dep.

puli: & apud Plautum in Trinummo. Fundus potior,
3 *id eſt pes, & fundamentum promißionis* †. *Ager uero non tam latam habet ſignificationem, ſed eum fundum ſignificat, in quo agatur, unde & nomen ſumpſit, ſecundum M. Varronem. Ager ergo eſt qui colitur, & qui fructuum cauſa habetur, cum fundus quamlibet ſoli ſuperficiem etiam incultam, & nulli uſui deſtinatam*
4 *in qua aliquid fundari poßit, ſignificet* †. *Poſſeßio is eſt fundus, qui non iure ſeu mancipatione nobis comparatus eſt, ſed uſu & præſcriptione quæſitus, ut etiam Feſtus ſcribit: & ideo eius proprietas ad nos nõ pertinet. Sed & ſi pertinere non poßit, ut quia res ſacra, poßideri*
5 *tamen poteſt, poſſeßioq́; dicitur.* † *Prædium tam ad poſſeßionem, quàm ad agrum refertur: unde ſiue quis per mancipationem, uel in iure ceßionem, agrum, ſiue per uſum poſſeßionem acquiſiuiſſet, recte ſuum prædium appellabit. Tradidit autem Modeſtinus hac differentiam, legem XII. tab. interpretans,* † *quo iure du-*
6
plex tantummodo alienationis ſpecies erat, quæ per nexum, & quæ per ceßionem fiebat[b], *ut M. Cicero in*
7 *Topicis declarat* † *Per uſucapionẽ uero propietas non acquirebatur, licet iuris autoritate poſſeſſor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius uſucapionem autoritatem appellat. Autoritas, inquit, uſus fundi biennium eſt, ſit ergo & ædium. Idem officiorum lib I. Aduerſus hoſtem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius lib. XVII. meminit, dicebatur, quod ſubreptum erit, eius rei æterna autoritas eſto; id eſt æternum tempus antequam uſucapiatur. Venuleius autoritas*

b. C. l. j. C. de uſuca. tráſf.

toritatem ius eſſe interpretatur, quo autor, id eſt dominus rem ſuam uendicare poteſt: unde amitti, inquit autoritatem, id eſt actionem pro euictione[c], placet. Et ita accipiendum hoc reſponſum ipſe arbitror quo ſenſu ridiculis ipſe Valla erit, qui cùm uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæſiſſet, Iuriſconſultum noſtrũ increpat, Muſca planè, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in poſteriore iuris diſciplina, hãc differentiam nõ fuiſſe obſeruatam, cuius rei nos etiam Accurſius admonet. c l.ſi. de euic.

pellamus, Poſſeſsio [a] ergo vſus eſt, Ager proprietas loci eſt. Prædiũ vtriuſque ſupraſcripti generale nomẽ eſt: nam & ager & poſſeſsio huius appellationis ſpecies ſunt.

9 a† ¶ POSSESSIO. *Colligi hinc poteſt diffinitio poſſeßionis, ut ſit uſus rei à proprietate uel iure ſeparatus. Hinc uſucapio, id eſt, acquiſitio, quæ per uſum, hoc eſt poſſeßionem fit. Aelius quoq; Gallus, cuius reſponſa frequenter in Digeſtis citantur [d], poſſeßionem definiuit, eſſe uſum fundi, uel ædificij, atq; ita Feſtus Pon. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit, onus, in poßi-*
10 *dẽte uſus eſt. † Idcirco autem à iure dixi ſeperari poſſeſſionẽ, tum ut oſtenderem ab eo caſu, qui ſeruitutis ſpecies eſt, differre: tum etiam, ut eos ſequerer qui poſſeßionem facti, non iuris eſſe cenſuerunt: quod apertißime multis in locis Iuriſcõſulti atteſtati ſunt[e]. Nec quicquã me mouet, quod etiã ius poſſeßionis aliquãdo legimus: † ex facto enim ius oritur, et ius habere is quoq;, qui ex pigno*

d l. nec vtilẽ. C. ex quib. cau. ma.

e d. l. nec vtilẽ l. j. §. j. & ij. de acq. poſ.

f l. ſi finita. §. pe. de dam. infe.

pignore prætorio detinet, dicit[f]: nec idcirco conſequẽs eſt contractionem illam eſſe iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquiſitionem, retentionem, amiſſionemq; poſſeßionis diſtinguunt: cum hi actus manifeſte ab ipſa poſſeßione differãt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui naſcendo
12 *homo fuit, moriendo eſt aſinus.* † *Quapropter ſi cum poſſeßio acquiritur facti eſt, et acquiſitam, & amiſſam,*
13 *cõſequẽs eſt facti eſſe[g].* † *Eius poſſeßionis duplex eſt ratio, ſeu qualitas: nam cũ quis corpore poßidet, uſumq; rei apprenſæ percipit, naturaliter poßidere dicitur: quod ſi uere ipſe rei non inſiſtat, neq; uſum percipiat, ſed per interpretationem legis, ciuiliter quoq; poßidet. Qua rõne per fructuarium, & eum qui precario rogauit, poßidemus[h]: & licet ipſi naturaliter fundo inſiſtant, tamen proprie non poßident, quia nomine noſtro*
14 *ſunt in predio[i].* † *Ciuilis igitur poſſeßio ſemper iuſta eſt, quoniam lex interpretationem illam, non niſi iuſta ex cauſa adhibet. At naturalis quandoq; iniuſta eſt, ſiue quia res prohibita poßideri[k], ut liber homo: ſiue quia perſona incapax, ut ſeruus[l]: ſiue cauſa iniuſta, ut raptor: ſiue iure ciuili inualida[m], ut cũ pater filio, maritus uxori donat[n]. Et ita ipſe ſentio, licet alij aliter diffuſißimis tractatibus, & à quibuſdã recentioribus uſq; ad nauſeam auctis.*

f l. ſi finita. §. pe. de dam. inf.
g l. nemo. C. de acq. poſ.
h l. certe. §. de preca.
i l. j. § fi. ſupra de oper. no. nun.
k l. quod ſeruius. de acpoſſ.
l l. iiij. §. fi. eo. tit.
m d. l. j §. ij.
n l. j. §. deijcitur de vi & vi arma.

1 His verbis, Siquis mihi alius filij filius ue hæres ſit, au filia contineatur.

2 In præſumptionum concurſu illi adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur

Si con

3 Si conſtitutum ſit, verba teſtamentorum ad literam accipi debere, relictũ filijs an ſit præſtandum filiabus.
4 Filijs pro filiabus, in caſu datiuo veteres dixere.

QVISQVIS. †. *Cum teſtator unum ex filijs exhæredem feciſſet, alios etiam poſthumos hac clauſula inſtituit, quiſquis mihi alius filij filius'ue hæres ſit dubitatũ fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi non contineri Labeo, ſed ex mente Proculus exiſtimauit: quapropter ſi aliquibus coniecturis de contraria mẽte appareat, Labeonis ſenttia obſeruabitur, ueluti cum teſtator proprijs filiabus excluſis, filiũ inſtituit & ſi ſine filijs deceſſerit Sẽpronium: natis enim filiabus, nõ deficere conditionẽ pleriq; exiſtimauerant: nam cum proprias filias pater excluſerit, uerisſimile eſt multo fortius noluiſſe ab hæreditate nepotes reijci. Sed hoc mi hi non ſufficere uidetur, proprias enim filias propter filij maſculi maiorem amorem excluſit, at Sempronium teſtator non ita amaſſe exiſtimãdus eſt, ut neptibus ſuis prætulerit: efficacior eſt igitur cõiectura, cum ex legé municipali ab inteſtato ſucceden*

IDEM LIB. VII.
LEX CXVI.

QVisquis mihi alius filij filius ve hæres ſit, his verbis Labeo ait non videri filiã cõtineri. Proculus cõtra: mihi Labeo videtur verborũ figurã ſequi, Proculus mentem teſtãtis Reſpondi, non dubito, quin Labeonis ſententia vera non ſit.

cedentes maſculi fœminas excludunt: uidetur enim teſtator cum de filijs mentionem fecit eos ad ſucceßionem uocaſſe, quemadmodū à lege uocātur: præſumpta enim teſtatoris mens, per quam maſculinum concipit fœminum, illi præſumptioni cedit, qua ſecundum leges uoluntatem ſuam quamlibet regere[a], accommodareq́; dicimus

a Baſt. §. cum ita ad Tre.

3 † & in præſumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur. Cæterum & ſi conſtitutum ſit uerba teſtamētorum ad literam, & ſine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præſtabitur, atq; hoc Iaſoni[b] uiſum eſt. Sed hac in quæſtione id ipſe non approbauerim, cum potius credendum ſit antiquorum exemplo de

b Iaſ. l. qui filiab'. de leg. j.

4 fœmina quoq; actum fuiſſe. † Siquidem Næuius Plautusq́; caſu dandi filijs, non filiabus dixerunt, ut Priſcianus lib. ſeptimo probat: quapropter ſatis uidetur ad literā poſſe accipi de fœminis, ut meritò ſententia Labeonis figurā uerborū cōſiderātis, nihil nos moueat, cum etiam uis uerborum expoſitioni huic non refragetur, tametſi ex frequentiore uſu fortè aliud ſit ſtatuendum. Additur & à plerisq; alia coniectura, ut ſi in aliqua parte teſtamenti filiorum maſculorum mentionem teſtator feciſſet, quæuis alio in loco ſimpliciter filios nominet, uideatur ſemper de maſculis tantum, intellexiſſe, ſed id non omnimo uerum eſt, ut infra attingam[c].

c infra l. heredius.

1 ☞ Ad facti ſpeciem adaptata hæc lex.

2 Extenſio tex. noſtri ad fideiuſſorem, actionis arbitrariæ nomine intercedentem.

1 NON POTEST. † Finge, decē tibi ex ſorte debebā
ſed propter morā meā intererat tua plus accipe-
re, Iudex me condēnauit in ſortē, an ea ſoluta, dicar mi-
nus ſoluiſſe? Et hic traditur non uideri: eius enim quod
ex mora debebam, actio nulla tibi cōpetebat, ſeu totum
officio iudicis cōtine-
batur, quod lata ſentē-
tia amplius nō inter-
2 ponitur[a]. † Idemq; eſt
in fideiuſſore, qui acti- a l. v. C. dep.
onis arbitrariæ nomi-
ne intercedit, quod e-
nim propter rei mo-
ram ex arbitrio iudex
auget, ſi non ſoluerit, non tamen minus ſoluiſſe uide-
ri poteſt, cum huius damni cauſa nulla aduerſus eum
3 actio competat[b]. † Sed pone, aliquis fideiuſſit hoc mo-
do, ex his quæ Titius tibi debet, quātominus ſoluet, ſpō- b l. fin. de eo quod cer.
deo: is Titius miles eſt, ita quod niſi in eo quod facere
poteſt cōueniri nequit, an fideiuſſor tenebitur[c]? & pu- c l. ſi cum. de re iud.
to teneri: aduerſus enim Titiū amplioris ſummæ actio
mero iure competit, licet per exceptionem illi conſiſta-
tur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius eſt minus ſolu-
tum uidetur, tametſi actio illi non competat, ut in chi- d l. j. C. etiā ob chirog.
rographario[d] creditore, & eo qui ſub pignore mutua-
uit, & nudo pacto cauit de uſuris[e]. e l. per retent. C. de vſur.

IDEM LIB. VIII. EPISTO.

LEX CXVIII.

NOn poteſt uideri minus ſoluiſſe is aduerſus quē amplioris ſummæ actio non competit.

1 ☞ Nationum, aliæ Romanis ſubditæ, aliæ fœderatæ, aliæ liberæ, aliæ nec hoſtiles, nec coniunctæ. & nu. 3.

2 Germani ſemper pro libertate aduerſus Romanos pugnarunt

4 Omnes Chriſtianos hodie populum Romanum eſſe.
5 In bello cum Turcis ius poſtliminij locum habet,& capti efficiuntur capientium,ſecus inter Chriſtianos,
6 Capti libertatem hodie non amittunt.
7 Capta bello inter Chriſtiaeos geſto, an fiant capientium.

POMP. LIB. II. AD QV. MVTIVM.
LEX CXVIII.

Hoſtes hi ſũt q nobis, aut qbus nos publice bellũ decernimus,cæteri latrones,aut prædones ſũt,

1 HOSTES.† *Nationum aliæ Populo Romano ſubditæ erant,ut prouinciales: aliæ fœderatæ,quo iure quedã ciuitates & in Aſia, & in Hiſpania,alijſq; puincijs utebantur*[a]*:ſic etiã* Aetolos *ſe Romanis iunxiſſe,*T.Liuius *libro* XXXVIII.*eſt autor:aliæ penitus liberæ, & ſuis legibus relictæ,niſi quod maieſtatem* Popu. Roma.*cõmuniter obſeruare tenebãtur,ut Maſſilieſes:aliæ hoſtiles,ut Parthi & Germani:quorũ illi propter æmulatio*
2 *nem,†hi pro libertate aduerſus Romanos ſemper pugnauerunt:donec tandem Imperium euerterunt Turcæ qui ex perſide prouenerant, Orientale, Gothi,Hunni, Vandali,omnes ex Germania, Occidentale: quod tamen Caroli magni auſpicijs rurſus inſtauratum eſt.Aliæ nec hoſtiles ne aliquo modo illis cõiunctæ*[b]*,ut Scytæ,quos Tartaros uocamus,quiq; Mœotim incolũt.At cum Antonimi conſtitutione omnes qui in orbe Romano*[c] *erãt,*
4 *ciues Romani effecti ſint.† Sequitur omnes Chriſtianos hodie populum Romanum eſſe: quo iure exciderunt,qui in Aſia,Africa'ue,cæteriſq; prouincijs fidem*

a l.nõ dubito. de cap.
b l.iiij .§.ſ. de capt.
c l.in orbe. de ſtat.hom.

CHRI

CHRISTI non agnoſcunt: hi enim Hoſtes Pop. Romani
5 ſunt, & ciuitatis Romanæ ius amiſerunt. † Hincq́; eſt, quòd cum Turcis & Sarracenis indictum nobis eſt bellum: ſuntq́; uiciſsim iura poſtliminij, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Chriſtianos aliud eſt, cum enim ex lege CHRITSI omnes ſint fratres[d], quæ inter eos mouentur arma, pluſquã ciuilia ſunt, unde ius
6 poſtliminij in his non eſt[e]. † Hincq́; uidemus antiquiſſima conſuetudine introductum, ut capti libertatem nõ amittant, ſed præſtita uictori pecunia (λύτρον Græci
7 uocant) ueniam recedendi impetrent. † Qua ratione etiam arbitror, capta in huiuſmodi bello capientium non fieri: & id præſertim in eo, quod forum conſcientiæ uocamus, licet Theologi, uel ματαιόλογοι potius quidem aliter ſenſerint: niſi ab his capta ſint, qui libertatem ſuam tuentur, & iniuſte ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defenſio, quã nec Chriſtiana lex nobis abſtulit: alioquin ſi duo principes de imperio belligerent, ridiculum eſt credere permiſſum eſſe militibus, alterutrius ſubditos ſpoliare, cum eorum nihil interſit, uter regnet: paratiq́; ſint illi uictoris imperio obſequi, & quod Petrus in priore epiſtola præcipit, ὑποτάσσειν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύτσιον.

d xj. q. iij. c. ad mẽſam.

e l. ſi quis. §. ſi. de cap.

SVMMARIVM.

1 Nomina iuris alia particularia, alia uniuerſalia.

2 Vniuerſalia tripliciter aſſumuntur.

3 Hæreditas eſt iuris,& hæres dicitur,& ſi nihil ſit in hæ reditate.

5 Pecuſium,dos,patrimonium,vt nomen ſuum habeat, aliquid requirit.

6 Quæ corporum vniuerſalia ſunt,vniuerſaliter vendicantur,non particulariter:ſecus in his,quæ iuris communionem habent.

7 Bona deducto ære alieno intelligantur.

IDEM LIB. III, LEX LXIX.

Haereditatis appellatio,ſine dubio continet& dãnoſam hæreditatẽ iuris enim nomẽ eſt, ſicuti

HAEREDITATIS.† *Nomina iuris alia ſunt particularia,ut obligatio ſeruitutis,dominiũ. Alia* 2 *uniuerſalia*†,*ea tripliciter aſſumũtur,aut enim uniuerſitas ſolius facti ſeu corporum eſt,ut grex,chorus,familia:aut iuris & facti mixtim,ut peculiũ,dos,patrimoniũ,aut ſolius iuris,ut hæ* 3 *reditas*†*ea enim nomen ſeruat,etiã ſi nulla corpora hæreditaria ſint*[a]*:ideq́; arbitror ſi nihil ſit in hæreditate. Vnde ſi quis nec alienũ neq; ſuũ æs habẽs decedat,poterit ſe proximus agnatus eius hæredẽ appellare: quãuis* 4 *in hæreditate nihil omnino ſit:*†*nomen enim hæreditas eſt iuris,per quod perſona defuncti præſentatur,nõ au*5 *tem facultatũ.*†*At peculiũ,cũ ſolius iuris nõ ſit,ut nomen ſuũ habeat,aliquid requirit. Idẽ in dote & patrimonio.In his uniuerſalibus propter æs alienum non fit deductio corporũ,unde ſi ſeruus debeat dño pluſquam ſit in peculio,corpora tamen peculiaria remanent*[b]*: & ſi uxor debeat marito propter expenſas neceſſarias in fundo*

a l. hæreditas. de peti.hęr.

b l.peculiũ.§. pe.de pecu.

fundo dotali ſactas pluſquã fundus ualeat, remanet tamen ex Pompo. Vlpianiq; ſententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino deſinere[c], *Paulus ſoluta pecunia reuerti in cauſam dotis*[d], *cenſuerint. Diminuitur tamen uniuerſitas ipſa, licet corpora nõ diminuãtur, cenſebiturq;* c l. q dicitur de impenſ. d l ſi is qui. § j. de iur. do
6 *tanto minus in peculio & dote eſſe.* † *Sanè quæ corporum uniuerſalia ſunt, particulariter uẽdicari nequeũt, ſed uniuerſaliter: ut grex*[e]. *At quæ iuris cõmunionẽ habent, in uniuerſum non uendicantur, ſed particulariter: quãobrem nec peculiũ neq; dotem uendicamus, ſed rem peculiarem, & fundum dotalem*[f]. e l. vẽdicatio. de rei vẽd. f l. ſi peculiũ. de pec. leg.

a ¶ BONORVM *poſſeſſio. At qui aliud dicendum ex ui*
7 *uerbi uidebatur*[g], † *cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnoſa eſſe poßint: ſed in hac compoſitione propriam naturam non ſeruant, cum enim uniuerſas facultates bonorum poſſeßione proſequamur, abſurdum eſſet commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda*[h]. g l. princeps. ſupra eod.

1 ☞ Verbum legare, ſtricte & latè accipitur.
2 Verbum legandi, in teſtamentis obliquum eſt.
3 Subſtitutio facta per verbum Lego, eſt fideicommiſſaria.
4 Fallit ſi ex alia partæ teſtamenti aliud appareat.
5 Facultas teſtandi ex lege xij. tabularum conceſſa, quo modo deinde coanguſtata fuerit. & numero. 7.
6 Libertatem conferendarum ius reſtrinxit Aelius Sentius, & fuſius Caninius.
8 Nemo facere poteſt, quo minus in teſtamento ſuo leges locum habeant: & quomodo hoc debeat accipi.

VERBIS. *In duodecim tabulis lex hæc poſita his uerbis fuerat. Is uti legaßit (id eſt legauerit) ſuæ rei ita ius eſto. Quā legē Iuriſconſultus interpretatur, ut liberam facultatem teſtatori reliquerit non ad legata ſolum, ſed etiam in hæredis inſtitutione, libertatum datione tutelarum conſti-*
1 *tutiōe.* † *Legare enim uerbū, licet ex frequentiore uſu ſimpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in teſtamento relinquuntur, intelligatur: tamē latiorem etiā ſignificationem habuit, idemq; eſt legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dici-*
2 *mus.* † *In teſtamētis tamen, in quibus uerba ſecundū teſtatorū conſuetudinē accipiūtur, uerbum le-*
3 *gandi, obliquū eſt.* † *Vnde in ſubſtitutione quā his uerbis filio pupillo pater facit. Quandocūque deceſſerit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptū eſt*[a]*, ut*
4 *omni tempore pro fideicōmiſſaria accipiatur:* † *niſi ex alia parte teſtamēti aliud appareat*[b]. *Quid enim ſi aliquādo Titiū hæredē appellat? quid ſi dixerit Seiū in dimidia parte hæredē facio. Titio aliam dimidiem lego*[c]? *Quid ſi dictum eſſet: ſi filius in pupillari ætate deceſſerit,*

bonorum [a] poſſeſſio.

IDEM LIBRO V. LEX CXX.

Verbis legis xii. tabularum, Is uti legaſsit rei ſuæ ita ius eſto, latiſsima poteſtas tributa videtur & hæredis inſtituēdi, & legata & libertates dādi, tutelas quoq; cōſtituēdi. ſed interpretatione coanguſtatum eſt, uel legū, uel autoritate iura cōſtituentium.

a Bar. l. centurio. §. co.
b ca. raynaldus. de teſt.
c l. mulier. §. fi. ad Treb

rit, omnem eius hæreditatẽ Titio lego[d]*. Arguitur enim his caſibus mens teſtatoris directe nõ per fideicõmiſſum inſtituere uolentis. Idem ſi nemine inſtituto hæreditatẽ ſuã ſe legare dixerit, uidetur enim tũc uerbũ legare ad inſtitutionẽ referri, quod pleriq; probant*[e]*. Sed & ſi cõſtitutũ ſit, ne maritus habens filios aliquid uxor legare poßit, crediderim inſtitutionem quoq; uetari, eadẽ enim eſt ratio, & uerba inferre hoc poſſunt*[f]*, tametſi aliter Cornæus reſponderit*[g]*. Quomodocũq; igitur de re ſua quis decreuiſſet, ex* XII. *tabul, uerbis obſeruandũ fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenã poteſtatem iusq; necis & uitæ haberet*[h]*, ſi tutores illis cõſtituebat*
5 *de re ſua decernere dicebatur.† Coanguſtata autẽ fuit hæc poteſtas uarijs legibus & Senatuſcõſultis: & in primis Auguſti tempore, ut Dio. ſcribit: C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus teſtamento legaret, quam ut quarta pars hæredibus ſupereſſet. Addit Hieronimus in Chronica Euſebij, quartam partẽ hæredibus neceſſarie relinqui debuiſſe, ſi quatuor aut minus eſſent: ſi autem plus quatuor, medietatem: eo tenore, ut ſiue liberis, ſiue ꝓpinquis, uel exteris pater ſua legaret, illa pars qua Falcidius conſtituit, niſi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eiſdem carẽtibus æqualiter diuideretur. Aelius quoq; Sentius, & Fuſius Caninius libertatum cõferẽdarũ ius reſtrinxerũt*[i]*. Nã ille in fraudem creditorũ manumitti uetuit, minoribusq́;* XXV. *annis, niſi cauſa cognita, hoc ius nõ cõceßit. At lege Fuſia*[k] *quoniam pleriq; nimis liberales, prodigiq́; cum morerẽtur erãt certus fuit conſtitutus numerus, ultra quẽ teſtamen*

d Bal. l. ſi. C. ſa. erc. in ſi.

e Bal. Corne. l. ij C. com. mu. de leg

f l. filiũ. §. ſed ſi portio. de leg. præſt.

g conſil. 185. in. j.

h l. in ſuis. de li. & poſth.

i Inſtit. q ma. non poſ.

k Inſti. de l. fuſia can. tol.

ſtamento libertas ſeruis dari non poterat: quam rem diffuſe Caius Inſtitutionum libro primo proſequitur. Sed Iuſtiniani conſtitutione aliter cautum eſt, Pegaſiano quoq; Senatuſconſulto, & Trebelliano eadem poteſtas quæ ex XII. competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus quæ teſtamenti factionem certis per
8 *ſonis auferebant.† Sed & generaliter proditum eſt neminem facere poſſe, quo minus in ſuo teſtamẽto leges ſibi locum uendicent, ut quanuis teſtatoris uoluntas poteſtati legis æquiparetur[l], non tamen iuri publico derogare poſſit, quod in his legibus conſiſtit, quæ bonos mores reſpiciunt, uel certam formam inducunt, uel clauſulam derogatoriam habent[m].*

l §. diſponat. in authẽ. de nup.

m l. nemo. C. de leg. j.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXI.

VSura pecuniæ quam percipimꝰ, in fructu nõ eſt: quia nõ ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt: id eſt ex noua obligatiõe.

1 ☞ Vſura quid
2 Vſura iure Ciuili ad legitimum modum permiſſa fuit, ſed à Chriſto omnino prohibita.
3 τόκος belua quædam apud Ariſtoph. in Nubibus.
4 Vſuram in fructu non eſſe, quomodo accipiendum.
5 Vſuræ ex contractu principali non debẽtur, ſed opus eſt ſtipulatione.
6 Quoties ex mora fructus non debentur, nec vſuras deberi.
7 Vſuræ, quas filius ex peculio profectitio lucratur, an ſint peculij.
8 In generali peculij conceſsione non præſumitur pater mandaſſe filio, vt fœneret.

Vniuer

9 Vniuerſa fœnerandi ratio damnata.
10 Pub licè intereſſet, à fœnerãtibus ius ciuile obſeruari.

1 *VSVRA. † Vſura ſortis acceßio eſt, quæ propter mutuo datæ pecuniæ uſum uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili uſque ad legitimum modum permiſ-*
2 *ſa fuit*[a]*: † ſed diuinis* CHRISTI *traditionibus omnino prohibita. Cum enim non niſi ab indigentibus, ex quadam neceßitate, ſub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq;, ut ipſi propter certitudinẽ promißionis ſoluere tenerentur, cum nullos fructus rerum ſuarum percepiſſent, ſicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatũ eſt. At* CHRISTVS *non conuenire exiſtimauit mutua, quæ amicorum cauſa inducta ſunt, in lucri certitudinem*
3 *uertere: atq; ideo uetuit, ex mutuo quicquam ſperari. † Apud Ariſtophanem in Nubibus deſcribitur* τόκος *(ſic enim à partu uſura dicitur, ſicut à fœtu fœnus) eſſe bellua quæpiam, quæ ex proceſſu temporis argentum*
4 *ſemper numeroſiore fœtura progeneret. † Eam in fructu non eſſe, hoc eſt naturaliter ex re non oriri, Iuriſconſultus hic tradit, ſed extrinſecus prouenire. Debe-*
5 *tur enim ex alia cauſa, id eſt obligatione, † quando quidem uſuræ ex contractu principali non debentur*[b]*, ſed opus eſt ſtipulatione: ſunt enim odioſæ, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earum ſolutione obligatio non arguitur*[c]*, ex lapſu temporis earum remißio faciliter præſumitur*[d]*, debentur tamen ex quorundam*

a l. eos. C. de vſur.
b l. iij. C. de vſur.
c l. creditor. eo. titu.
d l. cũ quidã. ſ. j. ſupra eo.

q 5 contra

6 contractuum naturæ[e]. Illud conſtat, † quoties ex mora
e l. videamus. eo. tit. 7 fructus non debentur, nec uſuras deberi. † Sanè uſuras
quas ex peculio profectitio filius lucratur, nõ eſſe pecu
lij, Oldradus, Albericuſq; exiſtimant: quoniam hic per-
uenire extrinſecus dicantur. Sed nõ dubito contrariã ſen
f gl. Bal. in. l. cũ oportet. C. de bon. quæ lib. tentiam ueriorẽ eſſe, qualecunq; enim lucrum peculio
accedit[f], atq; ideo ſi pater peculium petat, eas conſequi
debebit, & reſtituere: ſed ſi tanquã uſuras petat, impro
g 46. di. ſicut. 8 be petit[g], ut pleriſq; uiſum eſt. † In generali tamen pe-
culij cõceßione, non eſt exiſtimandum, mandaſſe patrẽ
filio ut fœneret: id enim turpe eſſet, & reprobũ[h], quod
h l. ſi procurator. de cõdi. indeb. 9 genus mandati in dubio præſumendum non eſt. † Extat
Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo uni
uerſam fœnerandi rationem damnat, quòd contra na-
turæ regulã ſit, quæ eſt, ex nihilo nihil gigni: quòd pau-
pertati unicum eius ſolatium, nempe animi ſecuritatem,
aufert: quod nondum natos fructus deuoret: quòd qui
accipiunt ſub uſuris, uorſurã ex uorſura facientes, nun-
quam ſe extricant: quod ſimiles Phinei ſint, cui Harpyæ
uictum deuorabant: quòd ut plurimum ex luxu æs illud
alienum contrahatur: cõſulitq; potius hæredium quod-
libet uendendum, quàm mutuo à Daniſta quicquam ac-
10 cipiendum. † Apud nos certe publicè intereſſet legem
i l. eos. C. de vſur. ciuilem obſeruari[i], quæ certum modum fœnerantibus
conſtituit, ut qui eum excederent, plecterentur: nam
propter Canonum prohibitionem, non niſi peßimus
quiſque & impudentißimus fœnerat, qui Cambij no-
mine, uel alio ficto titulo indigentem, atque neceßita-
te, quod humaniores non reperiat, compulſum, deglu-
bit:

bit:nec epiſcopi & ſacerdotes id hominum genus ullo modo coërcent,ſed adiuuant potius,ſuis quoque pecunijs Daniſtæ an id lucrum clam creditis,quod & diuus Cyprianus conqueritur.

1 ☞ Si teſtator ſcribat,filio tutores do,de omnibus ſenſiſſe cenſetur.

IDEM LIB. VIII. LEX CXXII.

2 Si dicat teſtator, filio filijsqué tutores do, an defœmina ſenſiſſe videatur.

3 Si teſtator ſimpliciter filios nominet, etiam fœminæ continentur.

4 In hac ſubſtitutione, Filios meos maſculos inſtituo, ſi ſine filijs deceſſerint,Sempronius hæres eſto,nata filia ſubſtitutum excludet.

5 Quando prædicta doctrina non obtineat.

7 Filijs in datiuo,etiam de fœminis intelligitur.

8 Ius ſemper certum eſt.

9 Dictio,liberis,in textu, pro filijs ponitur,nec ad hæres protenditur.

HErēnius ait,ſi ita ſcriptū ſit,filio filijsque

1 HERENNIVS. † *Cum teſtator plures filios impuberes habens,ſimpliciter ſcribit, filio tutores,do propter incertitudinē de omnibus ſenſiſſe uidetur*[a] *: nō enim eſt ratio,cur magis de uno, quàm de alio acipiamus,meritò oēs continentur:*

2 *†At ſi dixerit,filio filijsq; meis,quidā fœminas non cōprēdi dixerunt,quaſi nominū maſculini generis geminatio mentē eius arguat eiuſmodi eſſe,ut de fœmimis nō intellexerit.Sed id Pōponio non placet,quādoquidē huius geminationis alia potius coniectura aſſumēda ſit:nimirū cum de ſingulari dixiſſet,ad pluralē numerū tranſitū feciſſe, ut omnibus filijs cōſuleret,& ideo à regula nō eſſe recedendū,ut filiorū*

[a] l.ſi quis ita. de teſta.tut.

3 *appellatione filiæ quoq; cõtineantur.*† *Et hinc ſumi ar*
gumentum poteſt, cum in teſtamento filiorum maſculo
rum mẽtionem teſtator fecit, ſi alia in parte ſimpliciter
4 *filios nominet etiã fœminas cõtineri.*† *Quapropter in*
hac ſubſtitutione, filios meos maſculos inſtituo, ſi ſine
filijs deceſſerint, Sempronius hæres eſto: nata filia, Sem-
pronius cõditione defectus cẽſebitur, ſi enim neptes ex-
cludere teſtator uoluiſſet, utiq; qualitatem priorem re-
petijſſet, ut Ancharanus[b], *Ananiaſq; reſpõdit, idemq;*
Iaſoni[c] *recentioribuſq; quibuſdam uiſum eſt. Alijs tamẽ*
non idem uidetur, maximeq; controuerſi iuris hæc quæ-
5 *ſtio, ſed priorem ſententiam ego magis probo,* †*niſi ali*
qua uerba addita proponãtur, quæ uim repetitionis ha
beant, ut cũ conditio ſic concipitur. Si deceſſerit ſine fi-
lijs maſculis, uel nepotibus: uidetur enim maſculis repe
titũ[d]. *Idem ſi filiabus in re certa inſtitutis, & maſculis*
hæredibus relictis ſcriptũ ſit, omnes filios meos inuicẽ
ſubſtituo, intelligemus de maſculis[e]. *Subſtitutum enim*
in portionibus hæreditarijs uidetur, quæ nullæ apud fi-
6 *lias erant.*† *Quod & in ea ſpecie traditum eſt, cum di*
ctum eſt. Si quis eorum deceſſerit, portio ſuperſtitibus
relinquatur[f]: *eorum enim, id eſt maſculorũ, accipimus:*
qui ipſi hæredes fuere. Sed & in ea conditione, ſi filij
mei ſine filijs morientur, uel ex eis unus tatum rema-
neat, & filios non habeat, tunc ille qui remanſerit fi-
lius maſculus centum Titio det. Reſpondit Nicolaus[g]
Abbas, ſi fœmina ſuperſit, non uideri conditionem eue
niſſe: quoniam licet prius filium ſimpliciter appellaue-
rit, dum tamen paulò inferius addidit, maſculum: ſatis
oſtendit

b Anch. no.
c Iaſ. l. qui filiabus. Alexan. 49. in. 4.
d Corn. cõſi. 127.
e Bar. l. lucius. pe. colũ. de vulga.
f Bar. l. fin. ad Trebel.
g Abb. 37. l. j.

oſtendit de fœmina non intellexiſſe.

7 *a* ¶ EVNDEM *ſenſum.* † *Atqui filijs in dandi caſu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Næuij Plautiq; autoritate Priſcianus libro ſeptimo docet. Sed Iuriſconſultus ad temporum ſuorum frequentiorum uſum reſpexit, quo filiabus plerunq; dicebāt, nō filijs.*
b ¶ FACTI *quæſtionem. Propter incertitudinem uoluntatis teſtatoris, quæ ex cōiectu-*
8 *ris colligitur, †ius uerò ſemper certū eſt, unde et articulis iuris reſpōdere nō cogimur[h]. probabilis tamē in iure eſt dubitatio, ꝓpter altercationē ſētētiarū: ſuccuriturq; in eo erranti, ſicut ſi in facto erraret[i].*

meis hoc tutores do, maſculis duntaxat tutores datos: quoniam à ſingulari caſu hoc filio, ad pluralem videtur tranſiſſe, continentem eundem ſexum[a], quē ſingularis prior poſitus habuiſſet. Sed hoc facti[b], nō iuris habet quæſtionem: poteſt enim fieri, vt ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis[c] proſpexiſſe in tutore dādo voluerit: qđ magis rationabile eſſe videtur.

9 ¶ LIBERIS. † *Sed an nepotibus? & hic uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falſum eſt[k], cum teſtator filijs tutores dedit: nec Iuriconſultus hic uult idem eſſe, ſiue filijs, ſiue liberis dictum ſit: ſed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen ſolos duos filios teſtator haberet, & ex alio præmortuo pluſeres nepotes, putarē de eis quoq; ſenſiſſe eū uideri, ne ſubijciēdo dictionē filijs, uideatur incōtinēti ſe correxiſ-*

h l. ornamēto rū. de au. le

i Socy. in ru. de reb. dub.

k l. ſed ſi nep. de teſt. tute.

1 ☞, Verbum, erit, quomodo ad præteritũ trahatur.
2 Verbum, eſſe, atque erit, ex Gellio declaratur.
3 Quando ad futurum tempus incerta diſpoſitio producenda ſit, ambigua quæſtio eſt.
4 Tempus indefinitum omnia tẽpora cõprẽdere poteſt.
5 Tempus indefinitum propriè de præſenti intelligitur, & regulariter.
6 Fallit aliquoties.
7 Exemplum ponitur ex T. Liuio,
8 Legata codicillis olim non dabantur.

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

LEX. CXXIII.

VErbum erit[a], interdũ etiã præteritũ, nec ſolum futurũ tẽpus demon-

1 *VERBVM erit.* a ¶ *Explicat* † *Juricõſultus, quo modo uerbũ erit ad præteritũ trahatur: in quo articulo dubitaſſe ueteres legis Attiniæ interpretes, lib. XVII. capitu. VII. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius*
2 *in hunc modũ diſſeruit:* † *Verbũ eſſe atq; erit, quãdo per ſe ponuntur, habent atq; retinent tempus ſuum cũ uero præterito iunguntur, uim temporis ſui amittunt, & in præteritum contendunt: cum enim dico, im campo eſt, in comitio eſt, tempus inſtans ſignifico: item cum dico, in campo erit, tempus futurum demonſtro: at cum dico factum eſt, ſcriptum eſt, ſubreptum eſt, quanquam uerbum eſt, temporis ſit præſentis, confunditur tamen cum præterito, & non minus præſens, quàm præteritum oſtendit. Idem cum dico ſubreptum erit, non duo, ſed unum uerbum eſt, quod unica patiendi declinatione non ſolum futurum, ſed & præteritum indicat, hæc ille. Vnde apertiſſime Iuriconſulti reſponſum hoc declaratur.* † *Ceterum in iure perquam am-*

bigua quæſtio eſt, quando ad futurum tẽpus incerta di
ſpoſitio producenda ſit: & in his caſibus, quibus ſupra
retuli, præſens tempus etiam ad futurũ referri[l], *dubium*
4 *non eſt multo magis indefinitiũ referri debere, †id enim*
5 *omnia tempora cõprendere poteſt, † proprie tamen de*
præſenti actum potius intelligitur, idq́; regulariter ob-
ſeruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus
præſens inſpicitur[m], *in reſcriptis, compromiſſis, renun*
ciationibus feriarum, conceſſione ſacerdotiorum, de fu-
turis[n] *litibus, ferijs, ſacerdotijs non accipietur: et publi-*
catio bonorum[o], *immunitas ædicularũ bona præſentia*
6 *ædiculasq́; continebit*[p]. *† Nõ obſeruatur tamẽ hæc regu*
la certis caſibus, ueluti in uniuerſalibus, ut ſi quis gregẽ
leget, uel peculiũ, capita enim quæ accedunt, etiã gregi
imputantur[q]. *Idem ſi me familiamq́; meã hoſpitari pro-*
miſeris, ſi enim mihi familia iuſte augeat, nihilominus
eam recipere debebis[r], *niſi magnũ tibi damnum immine*
ret[ſ]. *Sed et ſi generaliter omnia bona ſua, uel eorũ uſum*
fructum quis legauerit: in uniuerſum diſpoſuiſſe intelli
getur, & iccirco futura bona comprendet[t]. *In priuile-*
gijs quoq; ne cõtra naturam ſuam tẽporalia ſint, de ſub
rogatis intelligemus, ut ſi antiſtiti cõceſſum ſit, ut qua
tuor eius clerici, tametſi ab eccleſia abſentes, ſacerdotio
rũ fructus acquirant[u]. *Idemq́; quoties de ſolo cõcedens*
tis damno agitur, fit enim pleniſſima interpretatio, atq;
ideo de futuris quoq; actũ cenſetur, ne diuerſum ius iiſ-
dem de rebus conſtituamus[x]. *Cæterum & ſi contrahen*
tes futura prouidere potuerũt, generaliter de eis quoq;
promiſſio accipietur, ut ſi quis promiſerit luminibus nõ
officere

l l. ybũ opor tet. ſupra eo.
m l. rutilia. de cõtra. empt.
n l. aſ l. ſi ſtip. tu. §. j. ſupra de ver obl.
o l. ſi tibi. §. in cuius. ſupra man.
p c. cũ capella. de priuil.
q l. grege. de lega. j.
r Alexã. 177. in. ij.
ſ c. quanto. de cenſib.
t l. quoties. §. ſi. de vſufr.
u Gem c. ſi. & titu in. 6.
x c quia circa. de priuil.

officere[y]*. Quod etiam alia ratiõe niti poteſt, qui enim ſibi ita cauet, non idcirco renuntiare intelligitur, quo minus ſibi liceat ampliores feneſtras facere, abſurdũq; eſſet ſi illis per uicinũ obſtrui luminibus liceret:*
7 *† quam rationem in nõ diſsimili caſu* T. Liuius *lib.* x x i. *affert:*

ſtrat: quod eſt nobis neceſſarium ſcire. & cũ codicilli ita cõfirmati teſtamẽto fuerint, qđ in codicillis[b] ſcriptũ erit: vtrum ne futuri tẽporis demõſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat, quod qui de ex vo-

In fœdere Romanorũ *Carthaginiẽſiũq; cautum erat, ne alteri alteris, ſocijs'ue bellũ inferrent.* Deinde Romani *Sagũtinos in ſocios adſciuerũt, quibus* Carthaginnienſes *intulere bellum, quæſitum fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq́; futuris ſocijs ea conuentione proſpectũ: qua in re* Liuius, *Si priore (inquit) fœdere ſtaretur: ſatis cautũ erat Saguntinis, ſocijs utrorũq; exceptis.* Nam *neq; additũ erat, his qui tunc eſſent: nec, ne qui postea aſſumerentur.* Et *cum aſſumere nouos liceret ſocios, quis æquum cenſeret, aut ob nulla quẽquã merita in amicitiã recipi, aut receptos in fidẽ nõ defendi? Tantũ'ne* Carthaginiẽſiũ *ſocij aut ſollicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur.* Angelus[z] *in propoſita ſpecie ideo ad futuros ſocios fœdus trahi exiſtimauit, quoniam mutua promiſsio eſt, quæ utriq; utilis eſſe poteſt. Sed ipſe etiam ſi ab altera tantum parte promiſſum ſit idem opinor*[a]*, quod & frequentius*[b] *receptum uidetur*[c].

y l. ſi ſeruit'. ſupra de ſerui. vrb.

z conſil. 260. 192.

a ar. d. l. ſi ſeruitus.

b Io. And. in rub. de treu. in Spec.

c Iaſ. d. ſ. cũ ſtipulamur.

Codi

8 b ¶ CODICILLIS. †Legata codicillis iure ueteri dari nō poterāt, ut Inſtitutionū li. II. Caius ſcribit, et ex recentioribus aliqui[d] tradiderūt, niſi hi codicilli teſtamento confirmati eſſent. Pone ergo ſic in teſtamēto dictum, qd' in codicillis ſcriptū erit, uel qd' quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: & intelligentur hæc uerba, cū moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur ſcriptum[e], ſiue ante teſtamentum ſcriptæ ſint tabulæ, ſiue poſt.

d Raph. Arr. l. j. de leg j.

e l. plotiana. de iur. cod.

luntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc uerbū eſt, nō ſolū præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat, ita & hoc verbū erit, nō ſolum futurū; ſed interdum etiā præteritū tempus demōſtrat. Nam cū dicimus, L. Titi⁹ ſolutus eſt ab obligatione, & pręteritū & pręſens ſignificam⁹: ſicut hoc L. Titius allegatus eſt. Et idē erit cum ita loquimur, Troia capta eſt, non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur hic ſermo, ſed ad præteritum.

1 ☞ Diſiunctiua & ſubdiſiunctiua quæ dicatur.
2 Contraria & diuerſa differunt.
3 Alternatiuam vulgò vocant, tam diſiunctiuam, quàm ſubdiſiunctiuam.
4 Quoties diei fit mentio, ad differētiam noctis, de naturali intelligitur, non ciuili.
5 Naturalis dies eſt ab ortu ad occaſum ſolis.
6 Natura oppoſitorum quæ.
7 Contrariorum cōtraria iuris diſpoſitio eſt.
8 Termini ſunt partes prædicatiuarū, verbáque quibus propoſitio cōnectitur.
9 Accumbere, & occumbere, & incubare.
10 Accurſius reprehenſus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMAN.

1 HAEC uerba,ille. a ¶ † Diſiunctiua eſt quæ inter econtraria ponitur,quorũ uno poſito,alterũ tollitur,ſublato ponitur.Subdiſiunctiua eſt quæ diuerſa di
2 uidit,ſiue ea ſimul poßint,ſiue nõ poßint.† Intelligo autem hoc in loco cõtraria,quæ nullo medio inuicẽ repugnant:diuerſa quæ medium habent,ut ſedere & ambulare, medium enim eſt accumbere, & ſtare.Idem ſi inuicem non repugnent,ut in homine actiua & paßiua qualitas:ſed et quoties ſenſus cõiungitur licet uerba diſiungantur,ſubdiſiunctiua eſt, ut Alexander ſiue

PROCVLVS LIB. V. EPISTOLA.

LEX CXXIIII.

HAec uerba,ille aut[a] il
1 le,non ſolũ diſiunctiua,ſed etiã ſubdiſiunctiua orationis ſunt. Diſiũctiuũ eſt veluti cum dicimus,aut dies [b] aut nox eſt:quorum

Paris[a].Idemq́; ſi aurũ uel argentũ à te petã:nõ enim alterum peto ut alterũ excludã,cum utrũq; ſim paratus
3 accipere. † Cõmuni autem uocabulo tam diſiunctiuam quam ſubdiſiunctiuam,recentiores alternatiuam uocãt quam uocem non omnino barbaram exiſtimo, ſed ueteribus quibuſdam uſitatem.

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

4 b ¶ AVT dies.Hinc argumẽtũ colligitur† quoties diei fit mẽtio ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili.Eſt autẽ naturalis ab ortu ad occaſum ſolis,ut Cenſorinus tradit:quapropter poſt occaſum,tametſi lux aliqua adſit,nox dicitur,ſicut & ante ortũ albeſcente cœlo;idq; pleriſque uiſum eſt [b].

b Bar. l. aut facta. § tẽpus. ſupra de pœna.

6 c ¶ POSITO altero † Natura enim oppoſitorum eſt
7 ut ſe inuicē tollãt: ut ponãt, hincq; ſolemus dicere, † cõ
trariorũ cõtrariã iuris diſpoſitionē eſſe: quod uerũ ſi cõ
traria inuicē rõne nitãtur[c], alioquin ſi eadē utriuſq; eſt
rõ, tũc eadē cõtrariorũ, ut uulgò dicitur, eſt diſciplina.

c l. fuit. de acqui. hære.

poſito altero[c], neceſſe eſt tolli alterũ: itē ſublato altero, poni alterũ. Ita ſimili[d] figuratione uerbũ aut poteſt eſſe ſubdiſiunctiuũ. Subdiſiũctiuorum autem genera ſunt duo: vnũ, cũ ex propoſitis finibus[e], ita nõ poteſt vtrũq; eſſe, vt poſsit neutrũ eſſe: veluti cũ dicimus, aut ſedet, aut ambulat: nam ut nemo poteſt vtrũq; ſimul facere, ita aliquis põt neutrum, ueluti is q̃ accũbit[f]. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finib[g] ita nõ poteſt neutrum eſſe, ut poſſit eſſe vtrũque: veluti cũ dicimus omne animal aut facit[g] aut pãtitur: nullũ enim

d ¶ ITA ſimili. Caſtior lectio, item.
e ¶ FINIBVS. Id eſt
8 terminis. † Sunt autem termini prædicatiuarũ partes, uerbaq; quibus propoſitio cõnectitur. Sed hic finibus uſus eſt iuriſcõſultus, ut oſtenderet inter has propoſitiones mediũ quiddã eſſe, atq; ideo inter diuerſa, nõ inter contraria ſubdiſiũctiuã poni.
f ¶ ACCVMBIT. Qui
9 iacet. † Occumbit, qui in faciē cadit: hinc milites qui moriētes mordicus humũ captabant occumbere dicebãtur. Incubat qui fouet, hinc gallina incubatrix.

g ¶ AVT facit. † Accũrſius ridicule ad coitum hæc refert
10 cũ iuriſcõſultus uelit in quocũq; animal eſſe affectus,
ſeu qualitates actiuas & paſſiuas: qđ à dialecticis acce

11 ptū eſt.† q in ſubiecto has decē prædicatiões cōſtituūt, Subſtantiā, Qualitatē, Quātitatē, Relationē, locū, Tempus, Situ, Habitū, Actionē, Paſsionē, quæ ſi quis intelli-
12 gere cupit: librū Ariſtotelis περὶ κατηγορίας cōſulat.† Sanè & Plutarchus hiſtoricæ narrationis argumenta hæc eſſe prodidit, Perſonā, Cauſam, Locum, Tempus, Inſtrumentū, Actionē, Perpeſsionē, Modū. Quæ in diſtinctione Ariſtotelē uidetur imitatus.

animal eſt, ꝙ nec faciat nec patiat: at poteſt ſimul & pati & facere.

IDEM LIB. V. EPISO. LEX CXXV.

1 Cùm ſocer genero dotē promittit, cū poterit, vel cōmodum erit, quādo eā debeat.
2 Promiſsio cū potero & cū cōmodū erit, an omnino idem polleat.
3 Fauor dotis.
4 Verbum, Poſſe, quid ſignificet.
5 In fideicōmiſsis nō attenduntur verba, dum mens colligi poſsit.
6 Verbum Poſſe, interdū præciſam neceſsitatē inducit.
7 Verba ābigua in cōtractibus pro qua parte intelligēda
8 Verbum ambiguum ex A. Gellio declaratur.
9 Verbum ambiguum & obſcurum differunt.
10 A verborū proprietate regulariter nō eſt recedēdum.
11 Militi relinquenda arma, ſcholari libri.
12 Ei, qui beneficium competentiæ habet, relinquēdum eſt pro ſua dignitate.

NEpos Proculo ſuo S. Ab eo qui ita dotē tibi ꝓmiſit cū cōmodū erit dotis filiæ meę tibi erūt aurei C. putas ne ꝓtinus nuptijs factis, dotē peti poſſet quid ſi ita ꝓmiſiſſet, cū potero doti tibi erūt C. quod ſi aliquā vi habeat poſte-

Nepos

1 NEPOS. †Cū ſocer genero dotē promittit cū potе rit uel cōmodū erit, uel cōmodiſſimū[a]: intelligie tur cū deducto ære alieno, & ſalua dignitate poterit: [a] l.auus. de iu re dot.
2 atq; ita oēs hoc reſpōſum interpretãtur: † quãuis Pro culus aperte nō explicet, an illa promiſſio, cū potero, o mnino idē polleat qd' cum cōmodum erit: po tuitq; probabiliter du bitari, quoniam ſocer qui ſimpliciter dotem promiſit, nō niſi in id qd' facere poteſt dāna tur, nec tamē æs alienū deducitur[b]: ergo hu iuſmodi promiſſio eadē ratione extante ære alieno uide [b] l.ſunt qui.l. ſicut .ſupra. de re iudi.
3 debatur intelligenda. † Accedit is quod de fauore dotis hic agitur, quã ſolidã ſolui publice intereſt, & p qua in ambiguis pronūtiandū eſt. Sed tñ ex cōiectura mētis aliter Proculo uiſum eſt, ut pleriq; oēs interpretantur.

rior obligatio poſsit verbū quomō interpretaris, vtrum ære alieno deducto, an extãte? Proculus putat, cum dotem quis ita promiſit cū potero doti tibi erūt C. exiſtimo ad id quod

4 ¶ POSSIT. † Significat id uerbū ſimplicē potentiã, nulli neceſſitati ſubiectã, idq; ex ſermonis proprietate, à qua tñ ex cōiectura mentis qñq; recedimus: ut cū teſta tor heredi diligentē agrorū curam mandat, ut ad filios peruenire poſſint: his enim uerbis fideicōmiſſi neceſſitas
5 inducitur[c]: † quoniã in fideicōmiſſis nihil refert, quēad modū uerba cōcipiantur, dū mens colligi poſſit. Sed & ſi quis ſeruū liberū eſſe uelit, cū decem hæredi dare po terit, niſi res ipſa detur, libertas nō cōpetet[d], nō enim cō ditio ſolius dilationis cauſa adiecta uidetur, ſed ut hæ [c] l.ſi.ſ. hæc verba. de le ga.iij. [d] l.iiij.ſ.ſi qs ſic accep. de ſtatu lib.

redi quoq; conſultũ ſit. In caſu quoq; noſtro, cum quis daturũ ſe ſpõdet cũ poterit, interpretatione ꝓmiſſionẽ moderamur, quoniam nõ uidetur ꝓmiſiſſe, quod cũ ſũ-
6 mo incõmodo facere poteſt [e] †. Quoties uero negatiua cõiũctio id uerbum præcedit, præciſam neceßitatẽ inducit, generaliterq; modũ omnẽ remouet, unde effici diſpoſitio poſſet [f]. Quod tamẽ ex ſubiecti argumẽti natura quãdoq; nõ recipitur, ut cũ Roma. Põtifex ſe nõ poſſe diſpẽſare ait [g]: intelligitur enim, niſi ex iuſta cauſa, uel cũ id quod ad ſuã notitiã perueniſſet, non potuiſſe uicinos latere affirmat [h]: accipiemus enim nõ potuit, id eſt nõ potuiſſe præſumitur. Sed & quamuis lex pupillũ non obligari dicat [i], uel alteri ſtipulari alterum nõ poſſe [k], naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

b ¶ ID QVOD actum. Cum enim uerba ſenſum noſtrũ
7 exprimant, is in primis ſpectandus eſt †. Vnde in contractibus illud obſeruabimus, quod ueriſimile eſt à partibus fuiſſe actũ: quod ſi uerba huiuſmodi ſint, ut ueriſimile ſit, alterã partiũ uno mõ, alterã alio intellexiſſe, cõtra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem [l], locatorem, ſtipulatorem [m] in dubio intelligemus, ut ei faueamus qui ſe obligat: ſatis aperte locutus tamen uidetur qui generali uſus eſt uerbo [n].

8 c ¶ AMBIGVE. † Chryſippus omne uerbum ambiguum natura eſſe ait quoniam ex eodem duo uel plura accipi poßunt. Diodorus autem, cui Crono cognomẽtum fuit. Nullum, inquit, uerbum eſt ambiguum, nec quiſquam ambiguum

e gloſ. l. iij. de an. leg.
f gl. c. j. de regu. iur. in 6.
g c. literas. de reſti. ſpo.
h c. quãdo. de præſum.
i l. obligari. de auto. tu.
k §. alteri. inſti. de inuti. ſtipu.
l l. veteribus. de pac.
m l. quicquid. de ver. ob.
n l. in lege. lo.

ambiguũ dicit aut ſentit, nec aliud dici uideri debet, quã quod ſe dicere ſentit is qui dicit: at cũ ego inquit, aliud ſenſi, tu aliud accepiſti, obſcure magis dictũ quã ambigue uideri poteſt: ambigui enim uerbi natura illa eſſe debuit, ut qui diceret duo, uel plura diceret, nemo aũt duo uel plurã dicit, q ſe ſentit unũ dicere. Hæc A.
9 *Gell. li. XI. ca. XII.* †*Sed ego ambiguũ eſſe accepi, quod in ambas partes agi poteſt: obſcurũ quod in quãplurimas: ut ſi quis leget fundũ, quàmplures enim ſunt fundi: confunditur tñ ab autoribus plerunq;*
10 *hæc differẽtia.*

actum[b] eſt, interpretationẽ redigẽdã eſſe: nam qui ambigue[c] loquimur, id loquitur, quod ex his quæ ſignificãtur ſenſit[d]: propri⁹ eſt tamen, vt cum hoc ſenſiſſe exiſtimẽ, deducto ære alieno potero[e]. Poteſt & illa accipi ſignificatio, cũ ſal

d ¶ SENSIT. †*In primis tamen cõſiderãda ſunt uerba, à quorũ ꝓpria ſignificatione nõ eſt recedendũ[o], niſi de mẽte cõſtet expreſſa, uel etiã præſumpta[p]. Idem cũ in ſuperueniẽti caſu ſi de eo cogitatũ eſſet, ueriſimile fuerit teſtatorẽ aliquo mõ diſpoſiturũ[q]: id enim in teſtamẽtis obſeruatur, dũ uerba nõ repugnẽt. Quod ſi uerba certa ſint & clara, ab eis nunquã recedimus[r], tãetſi alia uolũtas teſtatoris allegetur[ſ]: nõ enim ſufficit uoluntas, niſi diſpoſitio ſeu actus ipſe accedat.*

e ¶ POTERO. *Sed hoc non ſufficit, quum euenire poßit, ut deducto ære alieno, adhuc commode ſoluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei que ſubſequitur, coniũgenda eſt.*

o l. non aliter de leg. iij.
p l. cum auus. de condi.
q l. tale. in fi. de pac.
r l. labeo. de ſup. leg.
ſ l. quidã. de hære. inſtit.

11 *f* ¶DIGNITATE. *Id eſt cōmodo.* † *Nam ſi miles eſt ei relinquenda ſunt arma, ſicut ſcholaſticis libri, quod Accurſius tradit: nec enim huiuſmodi inſtrumenta in obligatione generali cōprehenduntur, nec in his ſeruia*

12 *na locum ſibi uendicat* [t]. † *Hincq; argumentum accipie tur, quoties priuilegiū quis habet ne condēne tur, niſi quatenus facere poßit, debere ita fieri deductionē ne egeat relinquendum ei eſſe, unde ſecundum dignitatem ſuā, honeſtè cū familia ſua uiuere poſſit, quod pleriſq; uiſū eſt* [u]*: poterūt tamē quæ ad molliciē pōpam'ue pertinēt, oīa auferri, ut mulæ inſtratæ, quæ urbē perambulādi cauſa ſolū habētur, ſerica ueſtis tapetia, idq́; genus ſimilia, nec enim apud ſeueros & graues uiros quiſquā minoris autoritatis eſt quia huiuſmodi nō habeat.*

t Iaſo. §. item ſerui inſtit. de act.

u Are.cδſt.17. pen.col.

ua dignitate [f] mea potero: quę interpretatio magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, cum commodum erit, hoc eſt, cum ſine incōmodo meo potero.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXVI.

SI cū fundū tibi darē, legem ita dixi, vti optimus

1 Vendēs rē, liberā vēdere debet vel admonere ēptorē.
2 Quid obtineat ſi vēditor dicat, ſe vti opt. maxique eſt, vendere.
3 Clauſula Notariorum, pro dato & facto ſuo.
4 Et quid operetur hæc clauſula, ſi ī cōtractu apponatur.
5 Subſequens clauſula præcedentē generalē reſtringit.
6 Quibus caſibus hoc non procedat.
7 Ex ſcripturæ proximitate rationis mentiſque coniectura ſumitur.

1 SI CVM *fundum.* † *Cùm quis rē uendit, liberā uēdere tenetur*

1 *tenetur, uel emptorem admonere, † quod ſi ſe uti optimus maximusq́; eſt, fundum uendere dixerit, ſit huiuſmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus ſeruitutibus liberum tradere uideatur: ſed ſi ſubdiderit clauſulam illam, quæ in pleriſq; inſtrumentis ſolet apponi*

mus, maximusq́; eſſet, & adieci ius fũdi deterius factũ nõ eſſe[b], ꝑ dominũ id præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi

uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum non eſſe, præcedentia ſecundũ hãc declarantur, generaliſq; clauſula à ſubſequenti declarationẽ accipit. Cùm enim conſtet hoc actum, ut ius fundi diminutum non ſit, ſi tradatur uti optimus maximus eſt fundus, ſit relatio ad id quod actum eſt: dictio enim uti ad aliud relatiua eſt, non ex ſe diſpoſitiua[a]. a l. ſ. vti poſſ.

3 a ¶ IVS FVNDI. † *Clauſula hæc eadem eſt cũ ea, quã tabelliones barbare pro dato, & facto ſuo tantum ap-*
4 *pellant: † quã ſi uenditor in cõtractu appoſuit, nihilominus ſucceſſoris quoq; ſui factũ promiſiſſe uidebitur, cẽſetur enim is eadẽ perſona: qua ratione ſi res ex facto quoque autoris ſui euincatur, uẽditor obligatus erit[b]: uidetur enim ſolũ euictio, quæ ab extraneis fieret, excepta[c]. Quapropter & ſi ex facto autoris ſingularis euincatur, uẽditor nõ tenebitur, is enim uẽditori extraneus cẽſetur, cũ in eum perſonales actiones nõ tranſierint[d].*

b ¶ NON *eſſe, per dominum. Concepit Iuriſconſultus uerba clauſulæ in tertiam perſonã, alioqui uenditor ſolet dicere, ius deterius per ſe factum non eſſe.*

b l. ſtip. iſta in prin. de verbo. obl.
c Bar. l. ſi ſeruus. de cõd. fur.
d Crem. ſing. 157.

r 5 c ¶ PRA

c ¶ PRAESTABITVR. *Alij codices id præſtabitur,*
9 *& caſtigatius* d ¶ POSTERIOR. † *Subſequens ergo clauſula præcedentem generalem reſtringit, quod uerum eſt, quoties præcedens ad ſequentem ſe refert*[e], *ut in hoc reſponſo, uel aliàs ambigua incertaq; eſt: idem ſi utraque clauſula ab eodem uerbo regmē, determinationemq; acciplat*[f]. *Sed & ne poſterior ſpecialis diſpoſitio fruſtra adijceretur, præcedētem generalem arctari dixit*
6 *Bal.*[g]. † *Quod tamen nō omnino uerum eſt, attēdimusq; in uniuerſum rei geſtæ rationē, à qua dubiū nō eſt quālibet diſpoſitionē regulari, ut ubi ceſſet ratio, & diſpoſitio quoq; ceſſet: ceſſare autē non dicetur, ſi aliquo modo applicari negocio poßit. Ecce, lex Iulia quo facilius per quæſtionē explicari de adulterio dominæ poßit, uetuit intra certū diem ſeruos manumitti, an de eo quoq; ſeruo intelligemus, qui abſens fuit? Et receptū eſt, hunc etiā contineri*[h]*: non enim omnino ratio ceſſat, cū is de priori uita atteſtari poßit, unde ſubſequentis indicia aſſumuntur*[i]. *Adde quod ſi dubitaretur, abſens an præſens fuiſſet, iudices ut libertati fauerēt, potius abſentem pronuntiaſſent, exemiſſentq; quæſtioni*[k], *quod præter legiſla*

prior pars, qua ſcriptū eſt, uti optim⁹ maximusq; ſit, liberū eſſe ſignificat: eoq; ſi poſterior pars adiecta nō eſſet, liberū præſtare deberē: tamen inferiore parte ſatis me liberatū puto, quod ad iura attinet, ne qd aliud præſtare debeā, quàm ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

e l. legatorū. i fi. de le. ij.

f l. nā quod. §. fi. de pe. leg.

g Bald. l. quoties. C. fam. erc. l. quæſitū. in fin. de fundo inſtr.

h l. proſpexit. ſupra qui et a quib.

i c. mandato. de præſcri.

k l. iij. §. j. de ali. iud. mu.

7 *legiſlatoris mentem accidiſſet.* † *Sanè & illud conſtat, ex ſcripturæ proximitate ſumi plerunq; rationis mentiſq; coniecturam*[1]. 1 l. ſi ſeru. pl. §. fina. de leg. j.

1 Veſtimentorum varia genera. & num. 5.
2 Veſtis vnde deriuatur.
3 De veſtibus tragicis & comicis.
4 Thymelici, tibicines qui.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

LEX CXXVII

VEſtis[a] appellatiõe tã virilis, q̃ muliebris, & ſciẽtia ẽt ſi tragœdica: aut cytharœdi ſit, cõtinet.

1 VESTIS. *a* ¶ † *Veſtimẽtũ alia uirilia, alia muliebria, alia cõmunia uiris mulieribuſq; ſũt: ea igitur omnia ueſtis appellatione continentur.* 2 † *Sumpta autẽ uidetur hæc uox à Græco ſermone* ἐσθής. *Addit Iuriſconſultus etiã ſcenicas, tragœdicas, comœdicaſq; contineri. Solebant enim in ſcena uſui eſſe pleraq; indumenta, quæ à choragis aſſumebantur, quæq; præbenda ædiles locabãt, ut eſt apud Plaut. in Perſa. De huiuſmodi ueſtimentis non* 3 *pauca prodidit Iul. Pollux onomaſticon lib. IIII.* † *ubi Tragicas ueſtes his deorum heroũq; perſonis aptas refert, quæ repreſentabãtur: ſicut et comicas, quales in ſeruis palliolũ album coquis duplũ & rude, aniculis ueſtis gilua, uel cœleſtis coloris, iuuenibus byßina, lenonibus tunica florida, & circũplexa, paraſitis nigra uel fuſca, ruſticis pellis caprina, adoleſcentibus purpurea.*

b ¶ CITHAROEDICA. *Suas citharœdis ueſtes, ſuaſq; item aulœdis tragœdiſq; fuiſſe, Lucianus in Cyni*

co oſtendit. Itelligi autem hinc poteſt, Thymelicorum
4 *ornamenta, à cæterorum indumentis diuerſa extitiſſe.* † *Thymelici uerò ſunt fidecines, citharistæ, lyriſtæ. Tibicines, qui in orcheſtra actiones ſuas peragebant, ſicut hiſtriones in ſcena, ut M. Vitruuius eſt autor. Quanuis igitur hæc indumenta certis ſolum actibus uſui ſunt, ueſti tamẽ appellatione continẽtur. Quapropter cum hodie ſub ueris initio, ex antiquorum cõſuetudine, cuius hiſtoriæ, lib. primo Herodianus meminit, ſoleant iuuenes perſonati choreas & ludicra exercere, legatis ueſtibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum uſum paratæ ſunt ſiue uerſicolores, ſeu uirgatæ, ſeu quoquo alio modo ſint.*

VLPIANVS AD LEGEM. IVL. ET PAPIAM.

LEX CXXVIII.

SPadonũ[a] generalis appellatio eſt, quo noĩe

1 Spadonum varia genera.
2 Spadones apud veteres fuiſſe in pretio.
3 Quibus vnus teſtis relictus eſt generare poſſunt.
4 Qui dicantur Græcis ημι τιλεις ᾽συνȣ̃χοι.
56 Caſtrati, quaſi caſtri facti, & qui dicantur caſtrati.
7 Lege cautum olim fuiſſe, ne pueri caſtrarentur.
8 Eunuchi aliqui apud veteres inſignes viri.
9 Spadones eunuchoſq́ue ad quãcunque dignitatem aſſumi poſſe.
10 Spadones vnde dicti.

1 SPADONVM. a ¶ † *Spadonum uaria ſunt genera. Caſtrati qui penitus nõ arrigunt, ſiue quia naturaliter*

liter ſine teſtibus progeniti ſunt, ſiue quia ante puberta tem omnino exciſi: Thlaſiæ, quibus teſtes fracti ſunt, θλάω enim frango ſignificat, hi & θλαδίαι dicūtur: Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ τοῦ θλίβειν Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id eſt lectum uirginum cuſtodiūt, alij quod bonæ ſint mentis εὐνόοι, & à venereis ſemotæ, dictos autumāt, his enim nō ſolū teſtes, ſed & totus coles ipſe ſolebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc diſtare eunuchos à ſpadonibus ait, quòd eunuchi ab ipſo ſtatim ortu execti, nihil uirile unquam experiri poterunt, quo ſenſu uidentur hi Græcis eſſe eunuchi, qui apud Latinos ſunt caſtrati. Sunt et qui aliqua ægritudine teſtiū uſum amiſerunt, ſunt qui uno tantum teſte nati ſunt, ſunt & quibus cū uterq; adeſſet, altero exſecti ſunt. Caſtrari quoq; mulieres in Lydia repertum eſt: has autem omnes ſpecies ſpadonis appellatione cōprendi, Iuriſcon
2 *ſultus hic tradit. †Erāt planè apud ueteres in pretio hi ſpadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoæ regibus Perſarū, Ligdus Druſo, Sporus Neroni: quod & in Aſia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; ſubſeruiebant, quæ iniri uolebāt, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei ueneræ ſpado-*
3 *nes omnes abſtinētes ſunt: †nam quibus unus teſtis relictus eſt etiam generant*[a]*, ſed & qui puberes execti ſunt et hepate ſūt feruētiore, uaſaq; genitalia capaciore poſ*
4 *ſident, hi coëunt, licet nō generent, †uocāturq; Græcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere poſſunt*[b]*, & adoptare*[c]*. & poſthumum*[d]*,*
5 *inſtituere: at qui nō poſſunt, †hi caſtrati, id eſt caſti facti di*

a l. pōp. in fi. de ædi. edi.
b l. ſi ſeru. in fine. de iure dot.
c §. ſed & illud. inſti. de adop.
d d. l. 6. ſupra de liber. & poſth.

cti dicuntur, qui cum non arrigãt, nec ducere uxorem,
nec adoptare queunt. Accurſius *& eum ſequuti cæteri*
6 *recentiores,* † *caſtratos ſolum intelligunt, qui natura-*
liter ſine teſtibus ſunt, unde et uulgatum extat carmen,
Caſtratos natura facit, uiolenta Spadones.
Improbitas, *amor* Eunuchos, *& fœda libido. Sed ex La-*
tinis autoribus apertiſſime oſtenditur, etiam caſtratos
dici quibus ferro diminuta ſunt uirilia[e]*: unde rectius*
eſt caſtratos interpretari caſtos, ſiue natura non arri-
gant, ſiue quia omnino ſpadones ſint. Habẽturq́; *hi pro*
7 *uitioſis*[f], *& in his locus eſt redhibitioni.* † *Sanè uetuit*
Domitianus Impe. *edicto, ne pueri caſtrarẽtur*[g], *quod*
& Conſtãtij *lege eſt cautum: eſtq́; inde publicum iudi-*
ciũ ex lege Cornelia *conſtitutũ, quod et in his qui* Thli-
bias faciunt, locum ſibi uendicat[h], *ſiue libidinis, ſiue cõ-*
8 *mercij cauſa factum proponatur.* † Fuere autẽ *apud ue-*
teres eunuchi aliqui inſignes uiri, ut Phauorinus Philo-
ſophus Arelatenſis, *quæ urbs eſt iuxta* Eridanum, *ut eſt*
apud Philoſtratum. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν *lib.* III.
oſtendit, Eridanum *à* Græcis *quoq; dici, qui apud nos*
Rhodanus *eſt.* Narſes *quoq;* Iuſtiniani *dux, qui* Gothos
Italia *expulit, ſpado fuit. Celebrat &* Amianus Mar-
cellinus libro XVI. Enterium Cubiculo Conſtantij Cæ-
ſaris præpoſitum, qui ſicut inter uepres roſæ naſcuntur,
& inter feras nonnullæ miteſcunt, ita ipſe inter ſpado-
nes recti exempli fuit. Quapropter *poſſe ſpadones eu-*
nuchosq́; ad quamcunq; dignitatẽ aſſumi non dubitaue-
rim, tametſi Lucianus *tempore ſuo, an ad doctoris offi-*
cium diligi poſſent, dubitatum tradat, & propter iudi-
cum

e l. ſi ſeruus. §. & ſi puerũ. ſupra ad. l. aquil.
f d. l. pompo. & l. ſeq.
g l. j. C. de eunuch.
h l. 3. 4. 5. de ſicar.

cum uarias ſententias rem ampliatam. Sed & Suidas ira tum Theodoſium Antiocho præpoſitio ſcribit edictum protuliſſe, ne inter patrtios eſſent eunuchi.

10 b ¶ NATVRA. † *Cum his diuulſi teſtes nõ ſint, uidebatur*
11 *ſpadonis nõ omnẽ cõuenire:* † *deducitur enim hæc uox παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, eſt, ab euellẽdo, ut eſt in etymolo. magno: qua ratione: & ἐκτομίαι appellãt, quaſi exectos dicas ſicq; eos Pau. Aegineta lib. vi. appellat quib⁹ uero colliſi sũt, eũucbos. Infãtes enim, inqt, pellui inſidere faciũt, & flaccescentibus ob calidæ aquæ calorem corpuſculis, digitis teſticulos collidunt, quoad euaneſcãt, nec contrectari amplius poßint.*

tam hi qui natura [b] ſpadones ſunt, item thlibiæ thlaſiæ que, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continetur.

PAV. LIB. II. AD LE. IVL. ET PAP. L. CXXIX.

QVi mortui [a] naſcuntur, neque nati, neq; procreati vidẽtur: quia nũ

1 ☞ Qui mortui naſcũtur: nũq nati vidẽtur, nec teſtamentum eorum præteritione rumpitur. & num. 4.
2 Quid ſi viui quidem nati ſint ſed non vitales?
3 Abortiui præteriti teſtamentum non rumpunt.
5 Quid ſi hæredes abortiuum, mater vitalem natum fuiſse dicant?
6 Octauo mẽſe natus, ſecũdũ naturam viuere nõ poteſt.
7 Mortui nati pro viuis habentur, in fauorem matris.

1 QVI MORTVI. a ¶ † *Eos qui mortui naſcũtur, non uideri unquam natos conſtat, & ideo teſtamentum eorum præteritione non rumpi certum eſt. Sed illud eſt dubium, quid ſi uiui nati ſunt, eiuſ=*

modi tamen ut ſecundum naturam uiuere non poſſent, ut ſi ante ſeptimum mēſem[a] ? Et crebrius receptum eſt non rumpere, quoniam lex abortiuos prӕteritos non rū pere teſtamentum ait: nec dubium eſt quin abortiui dicantur[b], tametſi uiui nati ſint, nam & conſtat huiuſmodi filios non eſſe perfectos[c], qui tamen ut rumpant
4 *perfecte debuerunt naſci[d], & ad orbem deuolui.* † *Sed quid ſi legitimo tempore infans natus eſt, ſed antequā omnino de uentre extraheretur, puta cùm pede adhuc retineretur, extinctus eſt? Et idē eſſe receptum eſt, non enim perfecte natus eſt, niſi inciſo aliquo mēbro uiuus extractus eſſet[e], perfectus enim dicitur, ſicut & uir manu amputata, non ideo minus perfectam hominis ſub*-
6 *ſtantiam in ſe habet[f].* † *Quid ſi mater legitimo tempore editum contendat, & heredes teſtamento inſtituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendū, niſi ex medicorum obſtetricumq́; ſententia[g]. Sanè qui octauo menſe naſcitur, ſecundum naturam uiuere non poteſt, idq́; medicinӕ autoribus receptiſſimū eſt, hoc autē in tractatu ex curſu Lunӕ conſiderandi uidentur menſes, non autem habito reſpectu anni quem Cӕſar ordinauit, nō enim de eo Hippocrates cӕteriq́; antiquiſſimi medici diuinare potuerunt.*

a in l. quod dicitur. ſupra de libe. & poſth.
b l. vxoris C. de poſth. hӕred.
c Soci. in. l. cū auus. in fin.
d l. iij. C. de poſth. hӕre.
e d. l. iij.
f d. l. quod dicitur.
g Barto. l. gallus. in prin

7 b ¶ LIBER I. † *Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris reſpicit, ueluti in illa, Arethuſa ſi liberos pepererit libera eſto: cum enim etiam ſi monſtrum enixa ſit libertatem conſequatur, quia non eſt quod ſibi imputetur[h]. Idem cenſendum ſi mortuum,*

h l. quӕreret i[n]fra eod.

uel

uel debilem, uel imperfectum pariat.

1 Legitima hæreditas eſt, quę ab īteſtato defertur.
2 Quid de ea, quæ ex teſtamento defertur.
3 Iuſta hæreditas quæ.
4 Nomé, iuſtus, emphaſim habet, quod exēplis cōſtituitur.
5 Qui ſibi & ſuis legitimis hæredibus ſtipulatur, an ad exrraneos trahi poſsit.
6 In contractibus ſtipulans ſibi & ſuis hæredibus legitimis, nō cēſetur agnatis ſtipulat'
7 Confirmans dare videtur, & quando hoc procedat.
8 Confirmatio irriti priuilegij non prodeſt à principe emanata, niſi ex certa eius ſcientia facta ſit.

VLPIAVS LIB. II. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX. CXXX.

Lege obuenire hæreditatē, nō improprie q̄s dixerit etiam eam quæ ex teſtamento defertur: quía ex lege XII. tabularum teſtamētariæ hæreditates cō

1 *L*EGE *obuenire.*† *Legitima hæreditas proprie dicitur, quæ ab inteſtato defertur*[a], *quoniam eam lex* a l. j. de ſuis & leg.
2 *ipſa abſq; facto hominis defert.*† *Sed & quæ ex teſtamēto defertur, legitima quoq;, nō improprie, latiore tamen ſenſu dicetur: ea enim à lege XII. tab. cōfirmatur, dū in illa conſtitutū eſt, uti quis rei ſuæ legaſſet, ita ius eſſe*[b]. *Eſt & iuſta hæreditas, quæ iure ſanguinis gētilitatisq; defertur*[c], *ea enim omni æquitate ſuggerēte, & oī iure, tā naturali, quā ciuili debita eſt, & ideo iuſta di-* b l. verbis. ſupra eo. c l. iij. ſupra pro ſocio.
3 *citur:* † *quoniā id nomē emphaſim quandā habet, quale apud Græcos ὀκςἰδἰς ἰκνοὐμ...ὀὀμ... Inde dicimus teſtamētum*[d] *eſſe iuſtā ſententiā, id eſt per quā ſolennē & plenam iuſtos liberos*[e] *ex uera uxore genitos, iuſtā uxorē*[f] d l. j. de teſta. e l. cū quis. C. de nat. lib. f l. ſi vxor. de adul.

redi quoq; conſultũ ſit. In caſu quoq; noſtro, cum quis daturũ ſe ſpõdet cũ poterit, interpretatione ꝓmiſſionẽ moderamur, quoniam nõ uidetur ꝓmiſiſſe, quod cũ ſũ-
6 mo incõmodo facere poteſt [e] †. Quoties uero negatiua cõiũctio id uerbum præcedit, præciſam neceſsitatẽ indu cit, generaliterq; modũ omnẽ remouet, unde effici diſpoſitio poſſet [f]. Quod tamẽ ex ſubiecti argumẽti natu ra quãdoq; nõ recipitur, ut cũ Roma. Põtifex ſe nõ poſſe diſpẽſare ait [g]: intelligitur enim, niſi ex iuſta cauſa, uel cũ id quod ad ſuã notitiã perueniſſet, non potuiſſe uicinos latere affirmat [h]: accipiemus enim nõ potuit, id eſt nõ potuiſſe præſumitur. Sed & quamuis lex pupillũ non obligari dicat [i], uel alteri ſtipulari alterum nõ poſſe [k], naturalem tamen obligationem non probiberi interpretabimur.

b ¶ ID QVOD actum. Cum enim uerba ſenſum noſtrũ
7 exprimant, is in primis ſpectandus eſt †. Vnde in contractibus illud obſeruabimus, quod ueriſimile eſt à partibus fuiſſe actũ: quod ſi uerba huiuſmodi ſint, ut ueriſimile ſit, alterã partiũ uno mõ, alterã alio intellexiſſe, cõtra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem [l], locatorem, ſtipulatorem [m] in dubio intelligemus, ut ei faueamus qui ſe obligat: ſatis aperte locutus tamen uidetur qui generali uſus eſt uerbo [n].

8 c ¶ AMBIGVE. † Chryſippus omne uerbum ambiguum natura eſſe ait quoniam ex eodem duo uel plura accipi poſſunt. Diodorus autem, cui Crono cognomẽtum fuit. Nullum, inquit, uerbum eſt ambiguum, nec quiſquam ambiguum

e glo. l. iij. de an. leg.
f gl. c. j. de regu. iur. in. 6.
g c. literas. de reſti. ſpo.
h c. quãdo. de præſum.
i l. obligari. de auto. tu.
k §. alteri. inſti. de inuti. ſtipu.
l l. veteribus. de pac.
m l. quicquid. de ver. ob.
n l. in lege. lo.

ambiguũ dicit aut ſentit, nec aliud dici uideri debet, quã quod ſe dicere ſentit is qui dicit: at cũ ego inquit, aliud ſenſi, tu aliud accepiſti, obſcure magis dictũ quã ambigue uideri poteſt: ambigui enim uerbi natura illa eſſe debuit, ut qui diceret duo, uel plura diceret, nemo aũt duo

a∃um[b] eſt, interpretationẽ redigẽdã eſſe: nam qui 9 ambigue[c] loquimur, id loquitur, quod ex his quæ ſignificãtur ſenſit[d]: propriꝰ eſt tamen, vt cum hoc ſenſiſſe exiſtimẽ, deducto ære alieno potero. Poteſt & illa accipi ſignificatio, cũ ſal

uel plurã dicit, q ſe ſentit unũ dicere. Hæc A. Gell. li. xi. ca. xii. †Sed ego ambiguũ eſſe accepi, quod in ambas partes agi poteſt: obſcurũ quod in quãplurimas: ut ſi quis leget fundũ, quàmplures enim ſunt fundi: confunditur tñ ab autoribus plerunq;

10 *hæc differẽtia.* d ¶ SENSIT. †*In primis tamen cõſiderãda ſunt uerba, à quorũ ꝓpria ſignificatione nõ eſt recedendũ[o], niſi de mẽte cõſtet expreſſa, uel etiã præſumpta[p]. Idem cũ in ſuperueniẽti caſu ſi de eo cogitatũ eſſet, ueriſimile fuerit teſtatorẽ aliquo mõ diſpoſiturũ[q]: id enim in teſtamẽtis obſeruatur, dũ uerba nõ repugnẽt Quod ſi uerba certa ſint & clara, ab eis nunquã recedimus[r], tãetſi alia uolũtas teſtatoris allegetur[ſ]: nõ enim ſufficit uoluntas, niſi diſpoſitio ſeu actus ipſe accedat.*

e ¶ POTERO. *Sed hoc non ſufficit, quum euenire poſſit, ut deducto ære alieno, adhuc commode ſoluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei que ſubſequitur, coniũgenda eſt.*

o l. non aliter de leg. iij.

p l. cum auus. de condi.

q l. tale. in. fi. de pac.

r l. labeo. de ſup. leg.

ſ l. quidã. de hære. inſtit.

11 *f* ¶DIGNITATE. *Id eſt cõmodo.* † *Nam ſi miles eſt ei relinquenda ſunt arma, ſicut ſcholaſticis libri, quod Accurſius tradit: nec enim huiuſmodi inſtrumenta in obligatione generali cõprehenduntur, nec in his ſeruiana locum ſibi uendicat* [t]. 12 † *Hincq́; argumentum accipiatur, quoties priuilegiũ quis habet ne condẽnetur, niſi quatenus facere poßit, debere ita fieri deductionẽ ne egeat relinquendum ei eſſe, unde ſecundum dignitatem ſuã, honeſtè cũ familia ſua uiuere poſſit, quod plerisq; uisũ eſt* [u]*: poterũt tamẽ quæ ad molliciẽ põpam'ue pertinẽt, oĩa auferri, ut mulæ inſtratæ, quæ urbẽ perambulãdi cauſa ſolũ habẽtur, ſerica ueſtis tapetia, idq́; genus ſimilia, nec enim apud ſeueros & graues uiros quiſquã minoris autoritatis eſt quia huiuſmodi nõ habeat.*

t Iaſo. §. item ſerui. inſtit. de act.

u Arc. cõſ. 17. pen. col.

ua dignitate [f] mea potero: quę interpretatio magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, cum commodum erit, hoc eſt, cum ſine incõmodo meo potero.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXVI.

SI cũ fundũ tibi darẽ, legem ita dixi, vti opti-

1 Vendẽs rẽ, liberã vẽdere debet vel admonere ẽptorẽ.
2 Quid obtineat ſi vẽditor dicat, ſe vti opt. maxique eſt, vendere.
3 Clauſula Notariorum pro dato & facto ſuo.
4 Et quid operetur hæc clauſula, ſi ĩ cõtractu apponatur.
5 Subſequens clauſula præcedentẽ generalẽ reſtringit.
6 Quibus caſibus hoc non procedat.
7 Ex ſcripturæ proximitate rationis mentiſq́ue coniectura ſumitur.

1 SI CVM *fundum.* † *Cùm quis rẽ uendit, liberã uẽdere tenetur*

1 *tenetur, uel emptorem ad monere, † quod ſi ſe uti optimus maximusq; eſt, fundum uendere dixerit, ſit huiuſmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus ſeruitutibus liberum tradere uideatur: ſed ſi ſubdiderit clauſulam illam, quæ in pleriſq; inſtrumentis ſolet apponi uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum non eſſe, præcedentia ſecundũ hãc declarantur, generaliſq; clauſula à ſubſequenti declarationẽ accipit.*

mus, maximus'q; eſſet, & adieci ius ſũdi deterius factũ nõ eſſe[b], p̱ dominũ id præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi

Cùm enim conſtet hoc actum, ut ius fundi diminutum non ſit, ſi tradatur uti optimus maximus eſt fundus, ſit relatio ad id quod actum eſt: dictio enim uti ad aliud relatiua eſt, non ex ſe diſpoſitiua[a].

a l. ſ. uti poſſ.

3 a ¶ IVS FVNDI. † *Clauſula hæc eadem eſt cũ ea, quã tabelliones barbare pro dato, & facto ſuo tantum appellant:*
4 *† quã ſi uenditor in cõtractu appoſuit, nihilominus ſucceſſoris quoq; ſui factũ promiſiſſe uidebitur, cẽſetur enim is eadẽ perſona: qua ratione ſi res ex facto quoque autoris ſui euincatur, uẽditor obligatus erit[b]: uidetur enim ſolũ euictio, quæ ab extraneis fieret, exceptæ[c]. Quap̃pter & ſi ex facto autoris ſingularis euincatur, uẽditor nõ tenebitur, is enim uẽditori extraneus cẽſetur, cũ in eum perſonales actiones nõ tranſierint[d].*

b l. ſtip. iſta. in prin de uer bo. obl.
c Bar. l. ſi ſeruus. de cõd. fur.
d Crem. ſing. 357.

b ¶ NON *eſſe, per dominum. Concepit Iuriſconſultus uerba clauſulæ in tertiam perſonã, alioqui uenditor ſolet dicere, ius deterius per ſe factum non eſſe.*

c ¶ PRAESTABITVR. *Alij codices id præſtabitur,*
9 *& caſtigatius* d ¶ POSTERIOR. † *Subſequens ergo clauſula præcedentem generalem reſtringit, quod uerum eſt, quoties præcedens ad ſequentem ſe refert*[e]*, ut in hoc reſponſo, uel aliàs ambigua incertaq; eſt: idem ſi utraque clauſula ab eodem uerbo regimē, determinationemq́; accipiat*[f]*. Sed & ne poſterior ſpecialis diſpoſitio fruſtra adijceretur, præcedētem generalem arctari dixit*
6 *Bal.*[g]*.* † *Quod tamen nō omnino uerum eſt, attēdimusq́; in uniuerſum rei geſtæ rationē, à qua dubiū nō eſt quālibet diſpoſitionē regulari, ut ubi ceſſet ratio, & diſpoſitio quoq; ceſſet: ceſſare autē non dicetur, ſi aliquo modo applicari negocio poßit. Ecce, lex Iulia quo facilius per quæſtionē explicari de adulterio dominæ poßit, uetuit intra certū diem ſeruos manumitti, an de eo quoq; ſeruo intelligemus, qui abſens fuit? Et receptū eſt, hunc etiā contineri*[h]*: non enim omnino ratio ceſſat, cū is de priori uita atteſtari poßit, unde ſubſequentis indicia aſſumuntur*[i]*. Adde quod ſi dubitaretur, abſens an præſens fuiſſet, iudices ut libertati fauerēt, potius abſentem pronuntiaſſent, exemiſſentq́; quæſtioni*[k]*, quod præter legisla*

prior pars, qua ſcriptū eſt, vti optim⁹ maximusq; ſit, liberū eſſe ſignificat: eoq; ſi poſterior[d] pars adiecta nō eſſet, liberū præſtare debe=rē: tamen inferiore parte ſatis me liberatū puto, quod ad iura attinet, ne qd aliud præſtare debeā, quàm ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

e l. legatorū. i ff. de le. ij.
f l. nā quod. §. fi. de pe. leg.
g Bald. l. quoties. C. fam. erc. l. quæſitū. in fin. de fundo inſtr.
h l. proſpexit. ſupra q̄ui et a quib.
i c. mandato. de præſcri.
k l. iij. §. j. de ali. iud. mu.

7 *legiſlatoris mentem accidiſſet.* † *Sanè & illud conſtat, ex ſcripturæ proximitate ſumi plerunq; rationis mentiſq; conieƈturam.*[1]

1 l. ſi ſeru⁹ pl. §. fina. de lega. j.

1 Veſtimentorum varia genera. & num. 5.
2 Veſtis vnde deriuatur.
3 De veſtibus tragicis & comicis.
4 Thymelici, tibicines qui.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

LEX CXXVII

VEſtis[a] appellatiõe tã virilis, q̃ muliebris, & ſcœ̃nica ẽt ſi tragœdica: aut cytharœdi ſit, cõtinet.

VESTIS. a ¶ 1 † *Veſtimẽtũ alia uirilia, alia muliebria, alia cõmunia uiris mulieribuſq; ſũt: ea igitur omnia ueſtis appellatione continentur.* 2 † *Sumpta autẽ uidetur hæc uox à Græco ſermone* ἐσθής. *Addit Iuriſconſultus etiã ſcenicas, tragœdicas, comœdicaſq; contineri. Solebant enim in ſcena uſui eſſe pleraq; indumenta, quæ à choragis aſſumebantur, quæq; præbenda ædiles locabãt, ut eſt apud Plaut. in Perſa. De huiuſmodi ueſtimentis non* 3 *pauca prodidit Iul. Pollux onomaſticon lib. IIII.* † *ubi Tragicas ueſtes his deorum heroũq; perſonis aptas refert, quæ repreſentabãtur: ſicut et comicas, quales in ſeruis palliolũ album coquis duplũ & rude, aniculis ueſtis gilua, uel cœleſtis coloris, iuuenibus byſſina, lenonibus tunica florida, & circũplexa, paraſitis nigra uel fuſca, ruſticis pellis caprina, adoleſcentibus purpurea.*

b ¶ CITHAROEDICA. *Suas citharœdis ueſtes, ſuaſq; item aulœdis tragœdiſq; fuiſſe, Lucianus in Cyni*

co oſtendit. Itelligi autem hinc poteſt, Thymelicorum
4 ornamenta, à cæterorum indumentis diuerſa extitiſſe.† Thymelici uerò ſunt fidecines, cithariſtæ, lyriſtæ. Tibicines, qui in orcheſtra actiones ſuas peragebant, ſicut hiſtriones in ſcena, ut M. Vitruuius eſt autor. Quanuis igitur hæc indumenta certis ſolum actibus uſui ſunt, ueſti tamē appellatione continētur. Quapropter cum hodie ſub ueris initio, ex antiquorum cōſuetudine, cuius hiſtoriæ, lib. primo Herodianus meminit, ſoleant iuuenes perſonati choreas & ludicra exercere, legatis ueſtibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum uſum paratæ ſunt ſiue uerſicolores, ſeu uirgatæ, ſeu quoquo alio modo ſint.

VLPIANVS AD LEGEM. IVL. ET PAPIAM.

LEX CXXVIII.

Spadonū[a] generalis appellatio eſt, quo noīe

1 Spadonum varia genera.
2 Spadones apud veteres fuiſſe in pretio.
3 Quibus vnus teſtis relictus eſt generare poſſunt.
4 Qui dicantur Græcis ημιτιλεις ʼσυνȣ̃χοι.
56 Caſtrati, quaſi caſtri facti, & qui dicantur caſtrati.
7 Lege cautum olim fuiſſe, ne pueri caſtrarentur.
8 Eunuchi aliqui apud veteres inſignes viri.
9 Spadones eunuchoſqúe ad quācunque dignitatem aſſumi poſſe.
10 Spadones vnde dicti.

1 SPADONVM. a ¶ † Spadonum uaria ſunt genera: Caſtrati qui penitus nō arrigunt, ſiue quia naturaliter

liter ſine teſtibus progeniti ſunt, ſiue quia ante puberta
tem omnino exciſi: Thlaſiæ, quibus teſtes fracti ſunt,
θλάω *enim frango ſignificat, hi & θλαδίαι dicũtur:*
Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ το θλίβειν *Eunu*
chi, qui τὴν εὐνὴν*, id eſt lectum uirginum cuſtodiũt, alij*
quod bonæ ſint mentis εὐνόου*, & à ueneręis ſemotæ, di*
ctos autumãt, his enim nõ ſolũ teſtes, ſed & totus coles
ipſe ſolebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc diſta
re eunuchos à ſpadonibus ait, quòd eunuchi ab ipſo ſta
tim ortu execti, nihil uirile unquam experiri poterunt,
quo ſenſu uidentur hi Græcis eſſe eunuchi, qui apud La
tinos ſunt caſtrati. Sunt et qui aliqua ægritudine teſtiũ
uſum amiſerunt, ſunt qui uno tantum teſte nati ſunt,
ſunt & quibus cũ uterq; adeſſet, altero exſecti ſunt. Ca
ſtrari quoq; mulieres in Lydia repertum eſt: has autem
omnes ſpecies ſpadonis appellatione cõprendi, Iuriſcon
2 *ſultus hic tradit.* †*Erãt planè apud ueteres in pretio hi*
ſpadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoæ regi
bus Perſarũ, Ligdus Druſo, Sporus Neroni: quod & in
Aſia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; ſub-
ſeruiebant, quæ iniri uolebãt, non parere, quod Satyra
VI. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei ueneręæ ſpado-
3 *nes omnes abſtinẽtes ſunt:* †*nam quibus unus teſtis reli*
ctus eſt etiam generant[a]*, ſed & qui puberes execti ſunt*
et hepate ſũt feruẽtiore, uaſaq; genitalia capaciore poſ
4 *ſident, hi coẽunt, licet nõ generent,* †*uocãturq; Græcis*
ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. *Qui igitur coire queunt, hi & uxo*
rem ducere poſſunt[b]*, & adoptare*[c]*, & poſthumum*[d]*,*
5 *inſtituere: at qui nõ poſſunt,* †*hi caſtrati, id eſt caſti fa-*
cti di

a l. pόp. in ff. de ædi. edi.
b l. ſi ſerua. in fine. de iure dot.
c §. ſed & illud. inſti. de adop.
d d. l. 6. ſupra de liber. & poſth.

cti dicuntur, qui cum non arrigāt, nec ducere uxorem, nec adoptare queunt. Accurſius & eum ſequuti cæteri
6 *recentiores,† caſtratos ſolum intelligunt, qui naturaliter ſine teſtibus ſunt, unde et uulgatum extat carmen,*
Caſtratos natura facit, uiolenta Spadones.
Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido. Sed ex Latinis autoribus apertiſſime oſtenditur, etiam caſtratos
dici quibus ferro diminuta ſunt uirilia[e]*: unde rectius eſt caſtratos interpretari caſtos, ſiue natura non arrigant, ſiue quia omnino ſpadones ſint. Habẽturq; hi pro*
7 *uitioſis*[f]*, & in his locus eſt redhibitioni.† Sanè uetuit Domitianus Impe. edicto, ne pueri caſtrarẽtur*[g]*, quod & Conſtātij lege eſt cautum: eſtq; inde publicum iudiciũ ex lege Cornelia conſtitutũ, quod et in his qui Thlibias faciunt, locum ſibi uendicat*[h]*, ſiue libidinis, ſiue cõ*
8 *mercij cauſa factum proponatur.† Fuere autẽ apud ueteres eunuchi aliqui inſignes uiri, ut Phauorinus Philoſophus Arelatenſis, quæ urbs eſt iuxta Eridanum, ut eſt apud Philoſtratum. Sed Oppianus* ἁλιευτικῶν *lib. III. oſtendit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud nos Rhodanus eſt. Narſes quoq; Iuſtiniani dux, qui Gothos Italia expulit, ſpado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus libro XVI. Enterium Cubiculo Conſtantij Cæſaris præpoſitum, qui ſicut inter uepres roſæ naſcuntur, & inter feras nonnullæ miteſcunt, ita ipſe inter ſpadones recti exempli fuit. Quapropter poſſe ſpadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatẽ aſſumi non dubitauerim, tametſi Lucianus tempore ſuo, an ad doctoris officium diligi poſſent, dubitatum tradat, & propter iudi-*
cum

e l.ſi ſeruus.§. & ſi pueri. ſupra ad. l. aquil.
f d.l. pompo. &.l.ſeq.
g l.j.C.de eunuch.
h l.3.4.5 .de ſicar.

cum uarias ſententias rem ampliatam. Sed & Suidas ira tum Theodoſium Antiocho præpoſitio ſcribit edictum protuliſſe, ne inter patrtios eſſent eunuchi.

b ¶ NATVRA. † *Cùm his diuulſi teſtes nõ ſint, uidebatur ſpadonis nõ omnẽ cõuenire: † deducitur enim hæc uox παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, eſt, ab euellẽdo, ut eſt in etymolo. magno: qua ratione: & ἐκτομίαι appellãt, quaſi exectos dicas ſicq; eos Pau. Aegineta lib. vi. appellat quib⁹ uero colliſi sũt, eũuchos. Infãtes enim, inqt, pcllui inſidere faciũt, & flaceſcentibus ob calidæ aquæ calorem corpuſculis, digitis teſticulos collidunt, quoad euaneſcãt, nec contrectari amplius poſſint.*

tam hi qui natura [b] ſpadones ſunt, item thlibiæ thlaſiæ que, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continetur.

PAV. LIB. II. AD LE. IVL. ET PAP. L. cxxix.

QVi mortui [a] naſcuntur, neque nati, neque procreati vidẽtur: quia nũ

1 Qui mortui naſcũtur: nũq̃ nati vidẽtur, nec teſtamentum eorum præteritione rumpitur. & num. 4.
2 Quid ſi viui quidem nati ſint ſed non vitales?
3 Abortiui præteriti teſtamentum non rumpunt.
5 Quid ſi hæredes abortiuum, mater vitalem natum fuiſse dicant?
6 Octauo mẽſe natus, ſecũdũ naturam viuere nõ poteſt.
7 Mortui nati pro viuis habentur, in fauorem matris.

1 QVI MORTVI. a ¶ † *Eos qui mortui naſcũtur, non uideri unquam natos conſtat, & ideo teſtamentum eorum præteritione non rumpi certum eſt. Sed illud eſt dubium, quid ſi uiui nati ſunt, eiuſ-*

modi tamen ut ſecundum naturam uiuere non poſſent, ut ſi ante ſeptimum mēſem[a]*? Et crebrius receptum eſt non rumpere, quoniam lex abortiuos præteritos non rū pere teſtamentum ait: nec dubium eſt quin abortiui dicantur*[b]*, tametſi uiui nati ſint, nam & conſtat huiuſmodi filios non eſſe perfectos*[c]*, qui tamen ut rumpant*
4 *perfecte debuerunt naſci*[d]*, & ad orbem deuolui.* † *Sed quid ſi legitimo tempore infans natus eſt, ſed antequā omnino de uentre extraheretur, puta cùm pede adhuc retineretur, extinctus eſt? Et idē eſſe receptum eſt, non enim perfecte natus eſt, niſi inciſo aliquo mēbro uiuus extractus eſſet*[e]*, perfectus enim dicitur, ſicut & uir manu amputata, non ideo minus perfectam hominis ſub*
6 *ſtantiam in ſe habet*[f]*.* † *Quid ſi mater legitimo tempore editum contendat, & heredes teſtamento inſtituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendū, niſi ex medicorum obſtetricumq́; ſententia*[g]*. Sanè qui octauo menſe naſcitur, ſecundum naturam uiuere non poteſt, idq́; medicinæ autoribus receptiſſimū eſt, hoc autē in tractatu ex curſu Lunæ conſiderandi uidentur menſes, non autem habito reſpectu anni quem Cæſar ordinauit, nō enim de eo Hippocrates cæteriq́; antiquiſſimi medici diuinare potuerunt.*

7 b ¶ LIBER I. † *Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris reſpicit, ueluti in illa, Arethuſa ſi liberos pepererit libera eſto: cum enim etiam ſi monſtrum enixa ſit libertatem conſequatur, quia non eſt quod ſibi imputetur*[h]*. Idem cenſendum ſi mortuum,*

uel

a in l. quod dicitur. ſupra de libe. & poſth.
b l. uxoris C. de poſth. hæred.
c Soci. in l. cū auus. in fin.
d l. iij. C. de poſth. hære.
e d. l. iij.
f d. l. quod dicitur.
g Barto. l. gallus. in prin
h l. quæreret ſupra cod.

uel debilem,uel imperfectum pariat.

1 Legitima hæreditas eſt,quę ab ĩteſta[illegible] defertur.
2 Quid de ea,quæ ex teſtamento defertur.
3 Iuſta hæreditas quæ.
4 Nomẽ,iuſtus,emphaſim habet,quod exẽplis [illegible]ditur.
5 Qui ſibi & ſuis legitimis hæredibus ſtipulatur,an ad exrraneos trahi poſsit.
6 In contractibus ſtipulans ſibi & ſuis hæredibus legitimis, nõ cẽſetur agnatis ſtipulat'
7 Confirmans dare uidetur,& quando hoc procedat.
8 Confirmatio irriti priuilegij non prodeſt à principe emanata,niſi ex certa eius ſcientia facta ſit.

VLPIAVS LIB. II. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX. CXXX.

Lege obuenire hæreditatẽ,nõ improprie q̃s dixerit etiam eam quæ ex teſtamento defertur: quia ex lege XII. tabularum teſtamẽtariæ hæreditates cõ

1 *Lege obuenire.† Legitima hæreditas proprie dicitur,quæ ab inteſtato defertur*[a]*,quoniam eam lex*
2 *ipſa abſq; facto hominis defert. † Sed & quæ ex teſtamẽto defertur,legitima quoq;,nõ improprie,latiore tamen ſenſu dicetur:ea enim à lege XII.tab. cõfirmatur, dũ in illa conſtitutũ eſt,uti quis rei ſuæ legaſſe[illegible],ita ius eſſe*[b]*.Eſt & iuſta hæreditas,quæ iure ſanguinis gẽtilitatisq; defertur*[c]*,ea enim omni æquitate ſuggerẽte, & oĩ iure,tã naturali,quã ciuili debita eſt,& ideo iuſta di*
3 *citur:†quoniã id nomẽ emphaſim quandã habet,quale apud Græcos* ὀνομαστικῶς ἐπινοούμενον*.Inde dicimus teſtamẽtum*[d] *eſſe iuſtã ſententiã,id eſt per quã ſolennẽ & plenam iuſtos liberos*[e] *ex uera uxore genitos,iuſtã uxorẽ*[f]

a l. j. de ſuis & leg.
b l.verbis .ſupra eo.
c l. iij. ſupra pro ſocio.
d l. j.de teſta.
e l.cũ quis.C. de nat .lib.
f l ſi vxor.de adul.

omni legum perfecta ſolẽnitate ductã iuſtum pactum, quod u[illegible]ò ueſtitũ dicimus[g], & ſtipulatione roboratũ, iuſtum [illegible]orem, apud Tibullũ immẽſum, & omnes Cupidin[illegible] uires complectentem, iuſtum præliũ, Liuio magnum, & ſtataria pugna certatum. Sic & Apuleius in apologia ſecũda: Sciebat, inquit, inteſtati pueri legitimum magis quàm iuſtũ hæredem ſe futurũ: quod & Paradoxorũ lib. IIII. latius proſequutus ſum. Igitur ſi de iuſta hæreditate qualiſcumq; diſpoſitio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab inteſtato defertur. Si uerò de legitima dictum ſit, utranq; contineri ex ui uerbo

5 rum conſtat. †Et ideo qui ſibi & hæredibus ſuis legitimis ſtipulatur, etiam de his ſenſiſſe uidetur, qui tametſi extranei, teſtamento hæredes inſtituti fuerint: licet domino Alexandro[h] aliter uiſum ſit, cuius ſententia uera nõ eſt, niſi ex ſubiecto argumento hoc perſuadeatur, ut ſi quis in regno Titium & eis legitimã ſucceßionẽ inſtituat[i]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniã natura ſucceßionis huiuſmodi, hoc indicat. Idem ſi teſtator ueriſimiliter aliquo modo afficitur hæredis ſui agnatis, quos prima ſpes ſucceßionis attingit. his enim uerbis de huiuſmodi propinquis intellexiſſe uidetur[k]. Quapropter filio inſtituto, ſi ſine liberis deceßiſſet, cũ Titius pater bona ſua ſe fratri & illius hæredibus legitimis maſculis relinquere dixiſſet, & poſt cõditionis euentũ is teſtatoris frater hærede extraneo inſtituto deceßiſſet, reſpõdi ad fideicõmiſſum agnatos, qui eiuſdẽ cũ Titio familiæ erãt, uideri uocatos: uerborũ enim proprietas, & ſuæ gẽtis affectio hanc in ſententiam

g l. ſtichum. §. naturalis. de ſolut.

h Alex. conſil. 56. in. ij.

i Abb. cõſi. 3. in. iij. dub. in. ij. lib.

k l. ex facto in ſi. ad Treb.

*tentiā me trahebāt: nec mouebar, quod à ſubſtituto ex-
tranei, nō autem legitimi, id eſt agnati, eſſent inſtituti:*
6 *† quia licet in cōtractibus ſtipulās ſibi & ſuis hæredibus
legitimis, non cenſeatur agnatis ſtipulatus, niſi ſint hæ-
redes, quia nō eſt ueriſimile uelle aliquē alteri quàm hæ-
redi ſtipulari, in præſēti tamen fideicōmiſſo aliud eſſet
dicēdum, ex Titij uoluntate, quem non eſt ueriſimile uo-
luiſſe in bonis ſuis fideicōmiſſum facere cluſiorium, &
cuius uires ex grauati uoluntate penderent, ut ſi alios
quàm legitimos inſtitueret, onus fideiconmiſſi extingue-
retur. Illud non diffiteor, quoties teſtator ipſe & tabel-
lio ignari & idiotæ ꝓbarētur ex uulgari uſu illa uerba
de filijs accipi, nō de agnatis.* b ¶ CONFIRMATVR.
7 *† Qui ergo confirmat, dare uidetur. In quo tractatu*

firmantur b.
IDEM LI. III. AD L. IVL. & PAPIAM. LEX CXXXI.

*ſic cenſeo diſtinguen-
dum, ut ante omnia pē-
ſemus cōfirmantis intē-
tio qualis fuerit. Si enim
actus qui fit, ſubſtātiā
à mera cōfirmantis uolūtate ſumit, cōfirmans actū nul-
lum dare dicitur* [l]*: idē ſi actus ſit ualidus, ſed tamē cōfir-
mans hoc egit, ut nouū actum induceret* [m]*. At ſi ex ſola
uolūtate confirmātis negotiū nō pendeat, qui confirmat
non dat, ut cū hæres centū, quæ autor ſuus Titio lega-
uerat, rurſus ipſe legat* [n]*. Sed & prætor qui alienationē
pupilli confirmat, alienare ipſe nō uidetur, quoniā natu-
ra huius conſenſus hanc interpretationē nō admittit* [o]*,
nec id actum eſt. Quod ſi Præfectus præto. defenſorē à
popularibus electum cōfirmet* [p]*, dare uidebitur, princi-
pale enim robur eius actus à Præfecto initium ſumpſit,*

l adoptio. ſupra. de ado.
m l. quærebatur. de teſta. mil.
n l. vnum. §. ſi de ſupra de leg. ij.
o Bar l. more. de iuriſ. om iud.
p §. decreto. autħenti de def.

cum magiſtratũ ſibi eligere, & iuriſdictionẽ conferre, 8 † *ſoli priuati nequeant. Illud annotãdũ eſt, cõfirmationem irriti priuilegij à principe emanatam nõ prodeſſe, niſi ex certa eius ſciẽtiã facta ſit, quæ tunc præſumitur, cum cauſa cognita cõfirmatio impetrata, uel ſcire libelli totus tenor declaratus, uel geminata iuſſio ſubſequuta ſit. Idẽ ſi ex certa ſciẽtia ſe hoc facere princeps atteſtetur, uel æque pollentibus uerbis utatur, quãuis ſi probetur principi obreptum fuiſſe, nihilominus cõfirmatio nullius effectus eſt, ut pleriq; omnes tradidere*[q].

A Liud eſt fraus, aliud pœna: fraus enim ſi-

[q] c. porrecta. de cõfir. uti

1 Fraus differt à dolo.
23 Fraus pro pœna veteribus, & pro periculo & læſione.
4 Fallacia, calliditas, machinatio, differunt.
5 Sontes rariſsimè pœnas euadunt.
6 Inquiſitio priuſquã fiat, conſtare oportet perpetratum eſſe crimen.
7 Sine culpa, niſi ſubſit cauſa, non eſt aliquis puniendus.
8 Quando hæc regula non procedat.
9 Filij quoque inijcientis violentas manus in principem, puniuntur.
10 Multa, quale nomen.
11 Multa ex vſu pecuniariam tãtùm pœnam ſignificat.
12 Multa & pœna varijs modis differunt.
13 Generalis delicti nomen quomodo intelligatur.
14 Speciale delictum, ſiue innominatum.
15 Multa enim ex pecude pendebatur.
16 Multa quomõ ex arbitrio eius veniat, qui eam dicit.
17 Certari multa quid.
18 Quãdoque certa pœna eſt, & multa dicitur.

Vbi

19 Vbi à iure non eſt conſtituta certa pœna, tunc arbitraria imponitur,
20 Adiudicare quid ſignificat.
21 Olim corpus debitoris adiudicabatur creditoribus.
22 Illis tantùm ius multæ eſſe: qui imperium habent.
23 Delegatus iudex multam non indicit.
24 Ius multæ dicendæ inductum ex lege XII. tabulę.
25 Municpales magiſtratus ius dicenda multæ non habent. & num. 22.

1 *ALIVD eſt fraus. a ¶ † Fraus differt à dolo, quod dolus ſit alterius circũueniẽdi cauſa, fraus proprie dicitur etiã ſi decipiendi conſilium non adfuerit* [a]; a l. fraudis. infra ti. j.
ſed is qui deceptus eſt à ſeipſo, uel ex euentu fraudatus eſt, uñ quatenus alter circũuẽtus ſit, fraus dolo ineſt [b]. b l. iuriſgẽ. §. ſed ſi. ſupra de pact.
Aliqui tñ ex Ggãmaticis dolũ in faciẽdo cõſiſtere credi derũt, fraudẽ in uerbis, argumẽto Græci ſermonis φρά-
2 *ζειν, quod eſt loqui. † Dixeræ etiã ueteres fraudem pro pœna* [c], *quos & Vergilius imitatus eſt Aeneid. XI.* c l. cum abſt. §. excipit. de ædi. edic.
Iam noſces uentoſa ferat cui gloriæ fraudem.
3 *Dixere & pro periculo, & ita in iure legi atteſtatur Seruius, ut cũ dicimus, ne ea res fraudi ſit. Hinc & Vergilius — Quis deus in fraudem egit. Accipitur & pro læſione, ut apud Horatium in carmine ſeculari:*
Iuuit ardentem ſine fraude Troiam.
4 *Quod Acron interpretatur. † Differunt autẽ fallacia, calliditas, machinatio, impoſtura, uidẽturq; fraudis ſpecies eſſe. Fallaciam loquendo comitti, calliditatem tacẽdo, Accurſius* [d] *exiſtimauit. Ego fallaciam ſimulationi annexã arbitror, calliditatem ad ingenium referri, machinationẽ ex præcogitata aliqua inuentione, manuq;* d d. l. iuriſgẽ.

 & ar-

& arte cõfici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς *unde & techna dicitur,*
ἀπὸ τῆς τέχνης *impoſtura ab impoſtoribus.i.deceptori*
bus[e] *, quos etiã planos uocant,nomen ſumpſit:ductaq́;*
uidetur metaphora ab his,qui operimentũ rei imponũt,
ut uitium tegant. b ¶ SINE POENA. *Vt quia fraus*
eiuſmodi ſit quæ pœ=
nam nõ mereatur : uel
etiã,quia delictũ tam=
etſi graue probari ne=
5 *quiuerit*[f]*,* † *ſciãt tamẽ*
ſontes rariſsime accide
re ut pœnas euadant:
quandoquidem,ut Græco uerſiculo admonemur.

ne pœna[b] eſſe poteſt, pœ=
na ſine fraude eſſe non po=
teſt :pœna eſt noxæ vindi=
cta,fraus & ipſa noxa dici=
tur:& quaſi pœnæ quædã

Ἐστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ᾽ ὁρᾷ.
Eſt iuſtitiæ oculus qui ubiq; conſpicit.
6 c ¶ NON POTEST. † *Quapter antequã acquirere*
iudex incipiat,cõſtare prius perpetratum fuiſſe crimen
oportet,tũ enim quærẽdũ deinde eſt.Quis perpetrauit.
Sanè huic dicto cõformis eſt iuris regula[g]*:* † *Sine culpa,*
7 *niſi ſubſit cauſa,nõ eſt aliquis puniẽdus.* † *Quod tamẽ*
8 *non procedit,cum in conſequentiam quis punitur,ut in*
eo qui ſeruũ noxæ cauſa dat.Sed & fauore publico etiã
quandoq; receptum eſt,ut ubi fraus nõ fuerit,pœna ſit:
ueluti cum ex ſenatuſconſulto ſumebatur ſuppliciũ de
ſeruis omnibus qui ſub eodem tecto fuerãt, cũ dominus
à ſeruo occiſus eſſet[h]*:quanuis enim aliqui in eis inſon=*
tes eſſe potuiſſent,tamẽ attrocitate pœnæ ſecuritati do
mum conſulendum fuit: quod eleganter C.Caſsius apud
Tacitum lib. XIIII. *diſſeruit: Vbinam & ex fuſo(in=*
qui

e l.ſ.§.ſ. de var.cog.
f l.abſentem. de pœn.
g l.ſ.§.itẽ. ad Sill.
h l.ſ.ad Sil.

quit) exercitu, cum decimus quiſq; fuſte feritur, etiam
ſtrenui ſortiūtur: habet aliquid ex iniquo omne magnū
exemplū, quod contra ſingulos utilitate publica repen=
9 *ditur.* † *Qua ratione introductum arbitror, cum quis in*
principem uiolentas manus infert[i], *etiam filios puniri.* i l. quiſq;. C. ad.l.Iul.ma.

præparatio. ¶ Inter mul=
tā auten[d] et pœnam mul

uerisimile eſt pleroſq;
fore qui uel liberorum
ſuorū charitate ab hu=
iuſmodi conſilijs abſti
10 *neant.* d ¶ §. INTER *multam.* † *Multa Oſcū uerbū*
eſt, quo pœna ſignificatur, licet Grammatici quidam à
mulcendo per antiphraſim dictam putent, unde multa=
re uerbum condēnare eſt & punire: Sic Plautus multa
re matrimonio: Terentius & Vergil. Aenei. lib. XI. mul
tare morte: Trāquillus, multare gētilitijs hæreditatibus
11 *Corn. Tacitus, multare uerberibus, dixerūt.* † *Ex uſu ta*
men, anguſtiore ſignificatione uox hæc, pro pecuniaria
12 *tantū pœna, recepta eſt:* † *ſicq; uariæ differētiæ introdu*
ctæ ſunt, quod pœna quælibet coërtio eſt, multa ſolius
pecuniæ: quod pœna certa eſt, legeq; expreſſa, multa ab
ius dicentis arbitrio pendet: quod pœna à quocūq; iudi
ce infligi poteſt, cui criminis exequutio demandata ſit,
multa ab ordinarijs tantummodo, hiſq; qui pro tribuna k l.pen.C. de mod. mul.
li ſedent: quod multa fiſco datur[k], *pœna etiā parti ap=* l l.j.C.codē.
plicari poteſt: quod multa infamiā non irrogat[l], *pœ=*
na quādoq; irrogat: quod à pœnæ irrogatione cū quis
criminis cōuictus eſt, prouocatio nō eſt[m], *at multæ in=* m l. ſi qua. īfra eo.
dictio per iudicē appellationis reuocari poteſt: ſed & ſi
ultra modū à lege conſtitutum Præſes prouinciæ mul=

tam dicat, ipſo iure reſciſſum eſt, ſi pœnam, appellatione opus eſt: is quoq; qui multam dixit, officio ſuo functus non eſt, & ideo eam reuocare poteſt[o]*, ut qui pœnam conſtituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœnæ per leges & S. conſulta certis delictis conſtitutæ, multa ſpecialibus quibuſdam: ut cùm quis in ius uocatus iudicem negligit*[p]*, contumaciæ enim infligitur. Plini. epiſt. lib. III. Licinius Nepos Prætor acer & fortis multam etiam dixit Senatori, qui ad iudicandum non uenerat, egit ille in ſenatu cauſam ſuam, egit autem ſic, ut deprecaretur: remiſſa eſt multa, ſed timuit, ſed rogauit, ſed opus uenia fuit.*

n l. certa. C. qñ pro. nõ eſt.

o. l. illicitas. in fin. de offi. preſ.

p l. j. ſupra ſi quis in ius voc.

tum intereſt: cum pœna generale nomẽ ſit, & omniũ delictorum coërtio, multa ſpecialis [e] peccati, cuius animaduerſio hodie [f] pecuniaria eſt, pœna autem nõ tan

13 e ¶ † SPECIALIS. *Generalis delicti nomẽ intelligit Iuriſconſultus illud, quod certa appellatione plurima eiuſdẽ naturæ crimina cõplecti poteſt, ut furtũ, homicidium, falſum*[q]*. Quod & doctores noſtri nominatũ de-*
14 *lictum appellãt.* † *Speciale uerò delictũ uidetur, quod innominatũ dicunt, ut cũ quis in ius uocatus nõ paret*[r]*, cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere ſibi impoſito per deſidiam quis ceſſat*[s]*: eiuſmodi enim facta, pluribus uerbis ſpecialiter deſignantur, non uno generali.*

q l. ſi familia. ſupra de iu om. iud.

r l. ij. C. de ep. aud.

ſ l. ij. C. de ſport.

15 f ¶ HODIE. † *Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaq; erat XXX. boum, & duarũ ouiũ, minima*

unius

unius ouis: deinde in pecunia cœptum eſt multari, & bos centuſſe, ouis decuſſe æſtimata eſt. Mentio huius rei eſt A. Gellio, & Sex. Pompeio.

16g ¶ EX ARBITRIO. † *Siue quia arbitrarium ei ſit quam multam dicat dum legitimum modũ non excedat qui hodie in Præſidibus prouinciarũ uſq; ad duas auri uncias eſt, in Proconſulibus ſex, idemq́; Præfectis Aegypti* [t], *at in alijs ſpectabilibus uſq; ad tres: Siue quia poſtquã dicta eſt multa, adhuc in arbitrio iudicis eſt eam remittere* [u]. *Olim ex lege XII. tab. pro-*

tum pecuniaria, verum & capitis, & exiſtimatiõis irrogari ſolet: & multa quidẽ ex arbitrio [g] eius venit, qui multã dicit pœna non irrogatur, niſi quæ quacũque lege, vel quo alio iure ſpecialiter huic delicto impoſita eſt [h]: gnimo multa ibi dicit, Vbi ſpecialis pœ-

t l.eos .C. de mo.mul.

u d.l.illicitas, §.fin.

17 *uocabatur ad populũ,* † *dicebaturq́; certari multa cum petebat eius remiſſio, uel modus* ꝙ *ex T. Liuio lib. XXV. et M. Cicerone in Philip. XI. cognoſcere in prõptu eſt.*

18h ¶ IMPOSITA. † *Quandoq; tamen certa pœna eſt, & multa appellatur, ut in eo qui X. H.S. argenti punitur* [x], *quia temere appellauit Sed hoc caſu mulca improprie dicitur: ut quidam ſentiunt, uel quod eſt uerius cum prius huic delicto certa pœna conſtituta nõ eſſet, proprie dicebatur multa, unde quanuis certitudo ultionis addita ſit, antiquum nomen tamen ſeruauit.*

x l.ij.C.de pe. aud.

19i ¶ SPECIALIS †. *Intelligendũ eſt, cum pœna pecuniaria infligitur, alioquin ubicunq; à iure determinatũ*

non eſt, quæ pœna delinquenti conſtituenda ſit, arbitra
y l.j.§. quib°. de effract. riũ iudici eſt, nec huiuſmodi pœna ideo multa dicitur[y].
20 k ¶ ADIVDICATIO. †Adiucare eſt iudicio per acto
21 rem controuerſiam actori addicere. †Olim ex lege xii. tab. ſi debitor ſoluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusq́; partiendi, quod deinde tacito cõſenſu abrogatũ eſt, cœptũq́; eſt pecunia tranſigi, et bona ipſa non corpus adiudicari: quod apud A. Gel. lib. xx. Cæcilius Iuriconſultus elegãter
22 diſputat. † Cùm ergo

na non eſt impoſita. Item multã is dicere poteſt, cui adiudicatio[k] data eſt, magiſtratus[l] enim ſolos et prę ſides prouinciarũ Poſſe multã dicere, mandatis permiſſũ eſt: pœnã aũt vnuſquiſque irrogare poteſt, cui huius criminis, ſiue delicti ex

z l.iubere. ſupra. de iuri. om. iud. adiudicatio merum mixtũq́; imperiũ reſpiciat[z], ſequitur
a l.ij. in fin. de iudi. hic probari eis tantummodo ius multæ eſſe, qui imperiũ
b l.ij. C. de defen. ciui. habeat, quod & alibi proditum eſt[a]. Quapropter inde
c l. j. ſi quis ius di. conſequens eſt, ut defenſores ciuitatũ[b], magiſtratusq́; municipales, item duumuiri[c] (hi ſunt ipſius ordinis duo præfecti) multam dicere nequeant, licet aduerſus contu
23 maces alijs remedijs uti eis permiſſũ ſit. †Sed & eos quibus mandata eſt iuriſdictio, multã nemini irrogare poſſe cõſtat, niſi is ſit delegatus principis: & ita frequen
d c. de cauſis. de offi. del. tius proditum eſt[d].
24 l ¶ †MAGISTRATVS. Ius multæ dicẽdæ ex lege xii. tab. introductum eſt, & ſolis magiſtratus Po. Ro. conceſſum: eius uerba ſunt: Iuſta imperia ſunto: ijſq́; ciues modeſte ac ſine recuſatiõe parẽto. Magiſtratus ne obe

dientē et nocuū, ciuē, multa, uinculis, uerberibus'ue coërcēto: ni par, maior'ue poteſtas, popul9 q; prohibeßit, ad quos ꝓuocatio eſto. Cū magiſtrat9 iudicaßit, irrogaßit ue, per populū multæ certatio eſto. referuntur hæc à M. Tullio lib. de legibus III. † *Cū ergo id ius à XII. tabulis magiſtratibus cōceßū ſit, nō poteſt de municipalibus intelligi, qui bus lex XII. tab. ſcripta non eſt, & qui nō ſimpliciter magiſtratus, ſed cū additamēto municipales dicūtur. Præſidibus uero prouinciarū id ius cōpetit: qa mandatis, quæ ſolent imperatores legatis ſuis, cum eos in prouincias deſtinant, dare hoc permittitur.*

ecutio competit [m].

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL.

LEX CXXXII.

ANnicul9 amittitur q extremo anni die moritur, & conſuetudo loquēdi ita eſſe daclarat.

m ¶ COMPETIT. Vnde & defenſores ciuitatis uiūl criminum cognitionem habent [c], & quos ſontes reperiunt pœnis afficiunt. c ſ.& audiẽt. de def. ciui.

1 Anniculus infans, ſiue iuuenis quis.
2 Legiſlatori de conſuetudine atteſtanti creditur. Quid in doctorem?
3.4. Aliud eſſe, decimo Calend. aliud decimo die Calendarum, contra Paulum Iuriſconſultum.
5 Quibus modis defendatur hoc Pauli reſponſum à Doctoribus.
6 Nona Alciati declaratio ad hoc reſponſum.

1 ANNICVLVS. † *Anniculus infans dicitur anni unius, quē quidē Vniennē uocant, exemplo Græci*

ſermo

ſermonis ἐνιαυσιαῖος, diciturq́; hoc nomine qui extremum anni diem attigit, tametſi integrũ eũ non uixerit: comprobatq́; id Paulus ex conſuetudine ſermonis, quod
2 mirum eſt in hac uoce, præſertim repertu rara, †uerùm legislatori de conſuetudine atteſtanti credi par eſt. Sed an cui libet doctori egregio? et Bartolus[a] credi exiſtimauit, ſi ab eo in ſcriptis redacta ſit, cuius ſententiam probare ipſe nequeo: cum enim ſit facti, quis plenam fidem adhibebit[b]? cum etiam prudentiſſimos huiuſmodi prætereant, idq́; crebrius receptum mihi uidetur.

¶ Ante diẽ decimũ Calendarũ, et poſt diẽ decimũ Ca

a Bar. l. de q b[a]. in. 4. q. prin. c.

b Iaſ. d. l.

¶ §. ANTE diem. Variè hic locus accipitur, apud ueteres enim uidetur nõ eodem ſenſu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante x. diem Calẽdarũ, uidetur perinde ac ſi dixiſſet, decimo Calẽdas: ſicut q ante calẽdas ſtipulatur, perinde eſt, ac ſi Calendis ſtipularetur[c]: Nã ratio hoc ſuadet, cum decimo Calendas compendio uer
3 borũ dicatur, pro decimo die ante calendas. †Sed tamen ipſe aliud opinor decimo calendas, aliud decimo die Calendarum. Cùm enim ante calendas dicimus, ipſæ Calendæ non comprenduntur. Cicero ad Lentulũ: Senatus haberi ante calendas Februarias per legẽ Papiam, id quod ſcis, non poteſt, neque menſe Februario toto, niſi perfectis aut reiectis rogationibus. Verùm in aliam ſententiã nos urget, quod per hæc uerba dies, qui eſt nono Calẽdas, ſignificari uidetur: idq́; probatur Ciceronis autoritate, qui Philippica v. Ante diem (inquit) XIIII. Calend.

c l. qui ãte. de verb. obl.

lend. Ian. decretis eum ueſtris concidiſtis, conſtitutiſq́;
ut hæc ad uos Calend. Ian. referrentur. Rurſus Philippi
ca ultima: Memoria *tenent, me ante diem* XIIII. Ca-
lend. Ian. *principem reuocandæ libertatis fuiſſe, me ex*
Calend. Ian. *ad hanc horam uigilaſſe. His autẽ uerbis de*
eo die intelligebat, qui eſt XIII. *Calen. Ian. quod oſten*
ditur in dicta Philippica *v. in principio. Cum enim eam*
orationem uti cenſuerat Senatus Calend. Ian. *haberet:*
Recordamini *(inquit) qui dies nudius tertius decimus*
fuerit. Et *paulo inferius:* Hoc *dies* XII. *profuerunt, ut*
quem nemo præter Cotylam &c. Idem *apertius oſtẽdit*
lib. epiſtol. famil. XII. *ad Cornificium, nam eius diei mẽ*
tionem faciens, ad XIII. Calend. *(inquit)* Ian. *Senatus*
frequens mihi eſt aſſenſus. Et *iterum:* Ad XIII. *Calend.*
4 *Ian. fundamenta* Reipub. *ieci.* † Quomodo *ergo* Paulũ
hic defendemus, penitus his contraria ſentiẽtem, cum ſi
gnificari his uerbis cenſet eum diem, qui XI. *Calend.*
eſt? Adde *quòd etiam ante Calendas & poſt, idem eſſe*
exiſtimat, quod falſũ eſt eſt, imò ut apparet apertiſsime
diſsident. Sed *et Cælius Ciceroni:* Dicebat *(inquit)* Pom
peius ſe ante Calẽdas Martias *non poſſe ſine iniuria de*
prouincijs Cæſaris ſtatuere, poſt Calẽdas martias ſe nõ
5 *dubitaturum.* † *Sunt qui his difficultatibus adducti ſcri*
pturam inuertant, & legendũ exiſtimant, nõ poſt diem
x. ſed poſt diẽ XII. Qui *ſẽſus indubitatus eſt, reditq́;*
reſponſum hoc ſuperfluum, prætereaq́; aduerſus ueterũ
omnium Codicum fidem fit huiſmodi mutatio. Alij *neu*
tro ſermone legunt, non utroque: ſed hæc inſolẽtior eſt
correctio: & nõ ſatis uera. Alij *craſsiore minerua intel*
ligunt,

ligunt,ut ante diem decimum Calẽdarum, de undecima
die actum putemus menſis lapſi,ſi retro, & menſis in-
ſtantis,ſi porrò computemus.Qua ratione ante diẽ de-
cimum Calend.Ian.uigeſima erit Decembris,quia ab ea
ad Calẽdas undecim interſunt dies, poſt diem decimum
Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim unde
cim interſunt dies. Sed certe Iuriſconſultus ludere nos
6 *hoc sẽſu potius,quàm docere uoluiſſe uideretur.*† *Ego*
dupliciter declarari id reſponſũ poſſe ſentio. Et in pri
mis,ſi de die præterita loquamur,ut quia me quicquam
feciſſe poſt diem decimum Calendarum dicam,id intelli
gi arbitror XI. *Calendas eſſe factum, quod ſi ante diem*
decimum dicam, intelligitur nono Calendas:ſicut apud
Ciceronem,ante XIIII. *diem Calend.intelligitur* XIII.
Cal.Et ratio ea eſt,quia in cõputatione præteriti, unde
cima poſt decimam eſt,ſicut. XIIII. *ante* XIII. *quod ſi*
de futuro uerba faciam,ut quia poſt.x. diem Calen.ſpõ
deam tibi centum,nono Cal.intelligitur:ſi ante x. diem
ſpopondero,undecimo obligabor.Vnde meritò Iuriſcon
ſultus utroq; ſermone undecimã diem ſignificari dixit:
Quod intellige diuerſis tamen caſibus.Ante decimã diẽ
ſignificat undecimam de futuro loquar, poſt decimam
7 *diem ſignificat undecimã,ſi de præterito agatur.*† *Alte*
ro modo poteſt etiã accipi ſiquidem illud ſcire debemus
apud Græcos conſuetũ fuiſſe ut dierũ cõputatio retror
ſum à ſequente mẽſe duceretur,fiebatq́; uti menſis, quẽ
tum φθίνοντα *id eſt deficientem appellabant ,* ἀπὸ τῆς
εἰκάδος, *hoc eſt à uigeſima die inciperet retro nũera*
ri ad ſequentem.Quod in Nubibus Ariſtophanes oſten
dit, &

dit, & Homerus τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο. *Eum morē & Latini ſeruauerūt, & poſt præcedētis menſis Idus, ſubſequentis Calēdas numerare cœperunt. Quapropter quartus dicimus Decēbris dies, decimuſſeptimus eſt Calēdarū Iāuarij, ſicq; deinde procedimus, Sextūdecimum, quintūdecimū, quartumdecimū ab augmento in diminutionem uſq; ad ipſum Calēdarū diē cōputando. Si ergo ſcriptū ſit, poſt diem decimū Calendarū aliquid factū, undecimo Calendas cēſetur factū quoniā ab inſtante mēſe retro cōputādo undecimus dies poſt decimū numeratur: quod ſi ante diem decimū dicatur, idem ſignificari poteſt: reſpectu enim deficiētis menſis undecimus ante decimū eſt. Et ſic diuerſis rationibus ſermo qui hic repugnās uidetur, idem denotare poteſt.*

8 *Sanè hinc argumentum ſumitur, † nō uideri inuicem aduerſari teſtes, quorum aliqui ante bellū, aliqui poſt bellum rem geſtam dicāt: cum enim hæc res tractū habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectum*[d], *& poſt bellum cœptum, idq; frequentius traditū eſt*[e] † *Ego accepi hāc dictionē ante ad initiū, & poſt ad finē referri, idq; ex ſermonis proprietate, à qua ut teſtes à periurio tueātur, recedere permiſſum eſt. Sed & qui ante Calendas promittit, ſolis Calendis conuenietur*[f], *ante enim dies non uenit, alioquin momenti illius ratio eſſet habenda, quod Calendarum initium anteceſſit, at in diebus momenta temporum non cōſiderari infra traditur*[g]. *Quapropter ſi tibi ſpondeam ante menſem Februarium centum aureos me daturum, initio eius menſis conueniri potero, idq; receptius eſt.*

9 (margin, beside "lum cœptum")

d Bart. l. ij. §. creditum. ſi cer. pet.

e l. ij. C. ne de ſtat. def.

f d. l. qui ante.

g l. ij. in fra eo.

¶ . §. F A

10. ¶ †. §. FALSVM. *Parere uerbũ, enitẽtis mulieris actũ ſignificat, quapropter ſi executo utero infans ei detrahatur, peperiſſe nõ uidetur. Hincq; eſt quod ſi Titio legauerim ſi Arethuſa pepererit, cũ conditio uoluntaria ſit, execte utero non ueniet*[h]*: ſi neceſſaria, ſecus eſt: ut cum quis ſi uxor ſua pepererit filiũ inſtituit, & ſi deceſſerit, Titiũ: nõ enim reſpexiſſe modũ uidetur quo filius in lucem prodeat, ſed quomodocunq; natus ſit illi cõſuluiſſe: & ideo ex coniectura mẽtis fit interpretatio, etiam ſi cõditionis uerba omnino non quadrent: & ita Baldo Salicetoq;*[i] *uiſum eſt, quod & nos contra Iaſonis*[k] *ſententiam probauimus.*

h Bart. l. gallus. §. & quid ſi.

i Sali. l. ſi. C. de poſt. hære. inſti.

k Iaſ. l. q di citur. de lib. & poſt.

lẽdarũ vtroq; ſermone vndecima dies ſignificatur.

Falsũ ẽ ea peperiſſe, cui mortuæ filius exectus eſt.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXXXIII.

SI qs ſic dixerit, vt itra[a] diẽ mortis eius aliquid

1 Antiquæ præpoſitiones, in, uls, cis, poſtea additionem receperunt, vt diceretur, ultra, citra, intra.

2 Intra Calendas, quomodo accipiendum.

3 Præpoſitio, intra, accuſatiuo iuncta, etiam pro vſque accipitur.

1 SI QVIS SIC. a ¶ † *Apud ueteres tres erant præpoſitiũculæ diuerſo ſenſu, in, uls, cis, quæ quoniã obſcuro ſonitu promebantur, euphoniæ cauſa additionem eãdem receperunt, diciq; ultra, citra, inter cœptum eſt: ſicq; intra idem ſignificat, quod in, unde recte dicimus, Brigantium intra alpes eſt. i. in alpibus ipſis, ſicut Segu-* 2 *ſiũ citra alpes, Voconij ultra* † *Sic & qui dicit ſe intra*

tra Calendas factur ũ, in ipſis Calendis dicere uidetur, ut apud Aulum Gelliũ lib. XII. cap. XII. Sulpitius Apollinarius diſſeruit. Vſus tamen obtinu t, ut nõ ſolum diem Calendarum, ſed omne tempus quod citra eum diem eſt contineat: quapropter ſi libertas ſic relicta ſit. Stichus intra annum poſtquã mortuus fuero, liber eſto[1]*: ſtatim poſt mortem liber eſt: Cuius cõ*[a]

fiat[b], ipſe quoq; dies quo qs mortuu eſt numeratur.

ſuetudinis loquendi ratio eſt, quia tempus conceßionis uſque ad extremum diem, quo negotium explicari poteſt, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum eſt, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non eſt quin etiã dies quo quis moritur comprenſus ſit, perinde ac ſi in diem mortis dictum eſſet.[2] † *Præpoſitio enim iſta, accuſatiuo iũcta, etiam pro uſq; accipitur, ut in diem interpretemur uſque ad diem, quod & ſuprà*[b] *ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iuſſus eſt, Calendis ipſis recte atq; ordine pronuntiaturus eſt.*

b ¶ FIAT. *Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis ſuæ mihi monumentum ſuis ſumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatum debebitur: idq; Accurſius probat, quoniam id factum eius naturæ eſt ut per alium explicari poßit*[c].

a l. ſi ita. ſ. de man. teſta.

b l. notionẽ. § ſi. ſupra eo.

c l. j. §. ne aut. C. de ca. tol.

1 ☞ Lex anni mentionem ſi faciat, de perfecto intelligitur.

2 Sufficit ad perfectionem anni ultimũ diem ceptũ eſſe.

3 In odioſis de momento ad momentum fit computatio.
4 Quandoque ſufficit cœptũ fuiſſe annum.
5 Taxatiua, Tantum ſæpe ſubauditur in legibus.
6 Biſſextus quare inſtitutus ſingulis quatuor annis.

1 *A*NNICVLVS. *d* ¶ † *Quoties in lege certi anni mẽtio habetur, intelligim⁹ de perfecto, qui* CCCXLV. *dierũ eſt: † nec ideo minus perfectus eſt quod ultimus dies nondũ ſit exactus, cum ſatis ſit eſſe cœptũ idq́; in his quæ fauorẽ reſpiciunt, ut in uſucapionibus* [a], *in teſtamentis* [b], *in li-*
3 *bertatibus. † Quòd ſi de re odioſa agatur, de momẽto ad momẽtum fit computatio. Hincq́; eſt, quod qui ultimo die uigeſimi quinti anni cõtraxit, & læſus eſt, in integrum reſtituetur* [c], *idẽ & in præſ-*
4 *criptionibus* [d] *†. Quandoq; etiam fit latißima interpretatio, & ſatis eſt cœptum fuiſſe annum, ut eſt in municipalibus muneribus* [e], *quæ curã Reipublicæ non expoſcant. Idem ſi uerba hoc inferant, ueluti ſi ſcriptũ ſit, in* XX. *ano licere aliquem ad ſacros ordines promoueri* [f], *ſufficit enim* XX. *annũ eſſe cœptum. Idem ſi intra* XX. *dicatur* [g], *uel (quod ferme idem eſt, ut Aul. Gel. lib.* XII *cap.* XII. *tradit) ante uigeſimum. Hæc enim uerba magis initium*

PAL. LIB. IIII.
LEX CXXXIIII.

ANniculus [1] nõ ſtatim vt natus eſt, ſed trecẽteſimo ſexageſimoquinto die dicitur, incipiẽte plane, non exacto [b] die; quia annuum ciuiliter [c] nõ ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

a l. & ideo. de vſuca.
b l. de ætate. de teſta.
c l. iiij. §. minore. de min.
d l. in oĩb⁹. de ac. et obl.
e l. ad rẽpu. de mun.
f Cle. ſi. de ęta le. vbi Car.
g l q filiã. §. ſi. ad treb.

initium quàm finem reſpiciunt.

5 b ¶ NON *exacto*†. *Id eſt perfecto. & ſubauditur taxatiua: qui modus loquendi Iuriſconſultis eſt frequens*[h], *ut cum dicitur, ueteratorē non ex tempore, ſed ex genere & cauſa æſtimandū. Item domus appellatione*[i] *nō proprietatem, ſed domicilium contineri: interpretabimur enim non ex tempore tantum, & non proprietatem tantum. Et id, quoniam ſubiecta materia hoc indicat: alioquin certum eſt, ſi quis debere ſe quinque dicat, tum quoque taxatiuam ſubinduci*[k], *quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hic intelligemus, non tantum exacto, ſed etiam incipiente die.*

h l. ſi. de ædil. edict.

i l. lex corne. §. domum. d: iniur.

k l rogaſti. ſu pra ſi cer. pe.

c ¶ CIVILITER. *Secundum iura ciuilia, nam naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet,*

6 *& præterea quadrans, hoc eſt ſex horæ, †unde inſtitutus ſingulis quibusq; quadriennijs eſt Biſſextus.*

1.2 ☞ Monſtroſorum partuum duæ ſpecies in muliere.

3 Vlpianus fataliter naſci monſtroſos partus cenſuit.

4 Variæ referuntur opiniones, vnde progenerentnr partus monſtroſi.

5 Defenſæ mulieres ab adulterio ratione picturarum, &c.

6 Filij communiter legitimos patres referunt.

7 Adulterini partus adulteris ſimiles,

8 Plumbini dux ridiculo habitus ob Aethiopem ex ſua concubina natum.

9 Partus aliquatenus ampliora membra habens: pro mōſtro non habendus.

10 Philoſophus tres teſtes habuit.

11 Emendatus huius legis locus.

Q V A E R E R E T *aliquis.a* ¶ *Monſtroſorũ partuũ duæ uidentur in muliebribus eſſe ſpecies.* Prima *eſt cum quid aſpectu inæquale naſcitur: cũ enim ita homo à natura formatus ſit, ut ſumma ſit in eo proportio reſpondeátq; uiciſſim ſingula membra, quoties aliquid deficit, uel præter cæterorum naturam augetur monſtrum eſt: ut cum magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis naſcitur, ut quos pumilios uocamus. Item ſi ſuperfluis mẽbrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficiẽtibus aliquibus, ut qui unica tãtũ manu prodeunt, uel qui ſine capite: itẽq; quibus ſuo loco membra non ſunt, ut qui oculos in pectore, uel in fronte, aures ſupra tẽpora habẽt. Hos partus ꝓuenire Empedocles exiſtimauit, ex defectu uel augmento ſeminis: alij ob uerſam, uel ſpiritu interceptã matricem* † *Alia ſpecies eſt, quam Græci* ἑτερομορφίαν *uocãt, cũ mulier partũ producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruſcam mulierem ſerpentem peperiſſe: nati etiam traduntur caninis capitibus quidã, alij & aſininis auribus fuere & qui uagiẽtes ruderent. Traditum eſt, cum Thales in Periandri armento ex equa natũ monſtrũ conſpicatus eſſet, quod pectore*

VLPIA. LIB. IIII. AD LEG. IVL. LEX CXXXV.

QVæreret aliqs ſi portẽtoſum, vel mõſtroſum[1], vel debilẽ mulier edi

re tenus humanā effigiem referebat,cætera beſtiā:ſurri dentē admonuiſſe,ne paſtoribus quibus uxores deeſſent
3 *uteretur.*†Sed *Vlpianus fataliter,id eſt diuinæuolūtatis, inclinãte in id præſtituta ſerie,naſci huiuſmodi naturæ*
4 *ludibria exiſtimauit:* † *cui facilè Aſtrologi conſenſuri ſunt,* ex *qbus* Alchabitius *quoſdā gradus cōmemorat, in quibus ſi luna ſit,dum aliquis concipitur, monſtroſum naſci opinatus eſt: quod & ex* Iulio Materno *cognoſcere poſſumus.* Accurſius *in cogitationem mulieris cauſam refert,ſi cū miretur de aliquo animali cogi*
5 *tauit*†Nam & Hypocrates *mulierē ſuſpicione adulterij laborantē,quod marito penitus diſsimilē filium procreaſſet,hac ratione liberauit,quod in cubiculo picturam ea mulier habebat,cui ſimilē infantē pepererat:idq́;* Hierony.*in quæſtionibus ſuper* Geneſim *refert.*Quo *argumento &* Quintilianus *matronā defendit,quæ* Aethiopem *enixa erat,cum eius coloris icunculā in thalamo haberet.*Meminit *etiā nō abſimilis rei* Auguſtinus *libro de ciuita.*Dei.x.Vbi & Iacob Hebræi *inuentū approbat,qui ut uerſicolorem gregem haberet,in canalibus uariegatas uirgas ponebat,ut tales fœtus progignerentur,quales erant uirge,quas potū ducta pecora con*
6 *templabantur,ut* Geneſeos *cap.x* l.*habetur.*†Quæ *ratio ut quãdoq; uera ſit,frequentius tamen accidere uſu uidemus,ut legitimos patres filij referant,alioquin qui ex adulterio concipiūtur,maritis maxime ſimiles eſſent cum in huiuſmodi coitu ſolicitari de mariti aduētu mu*
7 *lierem ueriſimile ſit,*†&,*tamen experiētia cognitū eſt*
8 *adulteris ſimiles eſſe adulterinos partus,* † *quod &*

Plumbini dux patrum noſtrorum memoria re ipſa expertus eſt, is cum de ſe prægnantem concubinam crederet, inuitaſſetq́; ad baptiſmi ſacra quàmplurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, quoquo ſuo ſimilimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæſtione ueritatem deprendit, cuius ſententiæ fuiſſe etiam Phocylidem Poëtã eius carmen indicat:

Οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Diſsimiles gignunt ſtuprata cubilia natos.

l. nõ ſunt. de ſtat. hom. 9 † *Variè hoc ſciẽdum pro monſtro non haberi partum, qui aliquatenus ampliora membra habet, ut qui ſenis ſunt digitis uel tribus teſtibus, quos Græci* τριὸρ-

10 χεις *uocant †: qualẽ fuiſſe Philelphũ ætatis ſuæ doctiſsimum, ſed eundem libidinis indomitæ uulgò ferunt.*

11 b ¶ V E L *qualem.* † *Ratio Latini ſermonis argumento eſt corruptum eſſe locum, & inæqualem legendum uidetur, & ſequalis dici poſſe, quem Græci* ἄποιον *appellant, quaſi ſine ulla qualitate dicas. Alij codices ſimpliciter, uel uiſu ſcriptum habent.*

derit, uel inæqualem[b], viſu vel vagitu nouũ, nõ humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quã hominis partũ, an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? Et magis eſt, ut hæc quoq; parẽtibus proſint: nec enim eſt quod eis imputetur, qui qualiter potuerũt, ſtatutis obtẽperauerunt: neq; id quod fataliter acceſsit, matri damnũ iniungere debet.

1 Generi appellatione qui contineantur.
2 Præpoſitio Pro, in compoſitione variè accipitur.

GENE

1 GENERI. † Generi appellatione hîc traditur pro generos, & ſi qui ulteriores ſunt, cõtineri, quod ex proprietate ſermonis eſſe Barto. credidit, at alij contra. Ipſe ex interpretatione eſſe nõ ambigo, cui tamẽ interpretationi larga uocabuli ſignificatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacũq; materia hoc procedere, niſi rationis diuerſitas aliqua reddatur, qua aliud in genero, aliud in progenero ſtatui debere appareat †. Præpoſitio enim pro, in compoſitione uariè accipitur, quãdoq; ut ordinem quẽdam deſignet, qui porrò, procul'ue ſit, ut ſi pronepotẽ proauum, progenerũ, proſocerũ dicamus, quòd in gradu diſtantior nepos, auus, gener, ſocer ſit. Quandoq; ut improprietatem oſtendamus, eũq; qui loco alicuius habetur: ut cùm dicimus, protutorẽ, proregem, proconſulẽ. Quãdoq; ut extra ordinem rem geſtã denotemus, unde proprætor dicitur, nõ ſimpliciter qui loco prætoris eſt, ſed quilibet extraordinaria prætura inſignis. l. gallus. § inſtituens.

IDEM LIB. V. LEX. CXXXVI.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tã ex filio, quàm ex filia editarũ, cæterarumq; maritos nontineri, manifeſtum eſt. 2

1 ☞ Multa fœcundis mulieribus præmia à Romanis conſtitutá. & numero 3.
2 Ancillæ olim propter multos partus libertatem conſequebantur.
4 Hodie virginitas à fœcunditate nihil differt.
5 Ter enixa mulier quæ dicatur.
6 Quod argumentum ex hac lege ſumi poſſit.

1 TER ENIXA † Procurabãt ueteres Romani, quã tum poterant, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcundis mulieribus præmia conſtituebant. Hinc cautũ Tertulliano S. conſulto, ut quæ mulier ingenua tres libe ros enixa eſſet[a], filio defuncto ſuccederet: traditq; Gellius profuiſſe hoc matribus, etiam ſi filij ſtatim deceßiſſent. † Lucius quoq; Columella moris antiquorũ fuiſſe autor eſt, ut ancillis quæ tres liberos pepeſſent uacationẽ, quã plures libertatẽ cõcederent. Vnde fortè illa conditio in iure emanauit. Arethuſa ſi tres pepererit, libera eſto[b]. † Apud Euſebiũ quoq; proditũ eſt, matronis quæ filios progenuiſſent, lecticarũ uſum, margaritarũq; permiſſum, cũ alijs eſſet lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuiſſe cõſtitutũ, quapropter Trãquillus teſtatur, cũ eius legis claudius uacationẽ certis ex cauſis permiſiſſet, Latinæ cõditionis uiris ius Quiritium cõceßiſſe, fœminis uero ius quatuor liberorũ. Quod enim Romanæ mulieri pri uilegiũ ex tribus filijs cõpetebat, Libertinæ, uel Latinæ conditionis ex quatuor dabatur: cuius rei in S. conſulto 4 Tertul. exemplũ ſumi poteſt. † Hodie tamẽ & Honorij & Iuſtiniani cõſtitutionibus[c], extincta hmõi priuilegia ſunt: nihiloq; differre à fœcũditate uirginitatem uo luerũt: qd' Græcus autor Procopius admodũ improbat cauſamq; euerſionis Ro. Imperij inde ortã arbitratur, quod

2

3

5

PAV. LIB. II. AD LEG. IVL LEX CXXXVII.

TEr enixa videt etiam, q̃ ter geminos pepit.

a .§. ſ. Iuſtit. ad S.C Tertu.

b l. arethuſa. de ſtat. ho.

c l. i. & ij. C. de iur. deli.

qđ cū hoīes propagationi prolis nō cōſulerēt, in frequē tiores factæ ciuitates, à barbarorum ingentibus exerci-
5 *tibus ſe tueri nequiuerunt. † Igitur oſtēdit hic Iuriſcon ſultus, ter enixam mulierē dici, etiā quæ uno partu tres edidit, nihilq; refert diuerſis temporibus, an uno utero tres pepererit: cum enim non eodem nixu plures infantes naſcantur, ſed unus poſt aliū, proprietas uerbi hanc interpretationem neceſſario recipit. † Qua ratione ſumi hinc argumentum poteſt, ſi ei qui tribus uulneribus aliquem affecerit certa pœna ex lege conſti tuta ſit, qui cū tridente ſeu trifixili telo uulnerauerit, te neri[d], ut nihil referat, an diuerſis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incuſſerit: quod utiq; crebrius recep ptum eſt, præterquam cum uerba legis actum percu- tientis reſpiciunt: ut ſi ita concepta ſint, Si quis ter ali- quem uulnerauerit, uel ſi quis telum contorſerit, itemq; ſi quis in cuiuſq; crura ſagittas iecerit.*

d Bar.l.fin.ſu pra ar. fun. cæſ.

IDEM LIB. IIII.
LEX CXXXVIII.

HAereditatis appellatiōe, bonorū quoq; poſſeſsio continetur.

1 ☞ Bonorum poſſeſſio pro iure ipſo hæreditario accipitur, quod cùm prætoris decreto acquiritur.
2 Bonorum poſſeſſio & hæreditas differunt.
3 Bonorum poſſeſſor an propriè hæres appelletur.

HAEREDITATIS. †*Bonorum poſſeſsio pro iure*
1 *ipſo hæreditario accipitur, qud cum Prætoris de creto acquiritur: ut tametſi res ipſas hæreditarias poſ- ſideamus, bonorum tamen poſſeßionem, id eſt ius ipſum*

2 *à iudice impetrare nobis neceſſariũ ſit: † nihilq; ea ab hæreditate differt, niſi quod ſolo animo hæreditas aditur, bonorũ poſſeßio, ut acquiſita uideatur, ius dicẽtis officium requirit. Qui ergo bonorum poſſeßionem agnouit, hæreditatẽ habere, uel pro hærede gerere, etiã pro-*
3 *prie dicetur*[a]. *† Sed an bonorũ poſſeßor proprie hæres appellabitur*[b]*? Et loco hæredis eſſe traditum eſt: quo fit, ut propriè hæres non ſit*[c]*: na & præptor hæredẽ ipſe facere non poteſt, ſed cũ omnino hæredi ſubrogatus ſit, quælibet diſpoſitio de hærede uerba faciẽs, eũ quoq; comprendet*[d]. *Quod opinor obſeruandum, etiam ſi materia odioſa pœnaliſq; ſit*[e]*, quanuis quidam aliter ſentiant eo potißimum argumento, quod in huiuſmodi materia nec pater, qui iure peculij caſtrenſia filij occupat*[f] *nec fideicommiſſarius pro hæredibus habentur*[g]*. Sed illi quo ad effectum ſolum hæredibus æquiparantur, bonorum poſſeſſor etiam quo ad nomen.*

a l. pubert. C. de iur. deli.
b l. j. ſupra. de bo. poſ.
c .§. quos aũt. inſti. de bon. poſſ.
d l. in cõdit. §. ſi patronus. de cod.
e Soci. l. j. ij. no. de vulg.
f l. pap. §. j. de inoff.
g l. ſi ante. l. ſeq. ad Sil.

VLP. LI. VII. LEX. CXXXIX.

AEdificia Romæ fieri, etiã ea videntur, quæ

1 Aedificiorũ penſiones olim Romæ indictæ.
2 Munus colonarium quid.
3 Quæ intelligantur ædificia Romæ eſſe.
4 Caſus ad hanc legem ſecundum Accurſium.
5 Alia ſpecies applicata ad hanc legem.
6 Perfectum quid dicatur.
7.8 Perfectum ædificium quomodo accipiatur.
9 Factum non dicitur ante conſummationem rei.

AEDIFICIA. † *Cùm populo Rom. aduerſus Antoniũ in Mutinæ obſidione belligerãti pecuniæ deeſſent,*

ſent, ſcribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictũ, ut quatuor obolos ſolueret, in ſingulas quasq; tegulas ædificiorũ quæ Romæ incoleret: idem à triumuiris cõpulſos ciues ait, ut edificiorũ quæ Romæ habebãt, pẽſiones pẽde
2 rent †: quod munus Colonariũ appellari M. Cicerõe ad Atticũ epiſt. lib. XIII.

in cõtinẽtibus Romæ ædificijs fiunt.

& C. Cæſare bellorũ ciuiliũ cõmentario III. ipſe arbitror, cuius uocis etiam in authenticis[a] mentio habetur, tametſi & Co
3 lumnariũ legi poßit †. Igitur potuit dubitari, quæ intelligãtur ædificia Romæ eſſe: & hic traditur, etiam quæ extra muros in cõtinentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus nõ terminatur, ſed cõtinentibus ædi
4 ficijs. † Accurſius caſum in lege fingit. Si conſtitutũ eſſet, ut qui ædificium Romæ feciſſet, ciuis Romanus haberetur. Addit Bart. talem uere & proprie ciuem eſſe, quoniam quoties lex ea confert quæ ſolius iuris ciuilis ſunt, proprie confert, nõ per fictionem: unde conſequẽs eſt, ut etiam in idioſis huiuſmodi receptitius pro ciue
5 exiſtimetur[b] †. Ipſe in ea quoq; ſpecie interpretationẽ hãc intellexerim, cum cautum eſt, ut ædificia Romæ ultra certam altitudinem non erigantur[c], uel nõ deſtruantur, & ſi qua ſimilia, intelligentur enim Romæ eſſe, & quæ in ſuburbijs ſunt. Sanè quod ad ædificantium inſtructionem attinet, Græcum elegans extat carmen.

Σώματα πολλὰ τρέφειν καὶ δώματα πόλλ' ἀνεγείρειν,
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorum & paſcere uentres,
Pauperiem in miſeram prompta frequensq; uia eſt.

[a] §. quidã. in auth. de nõ ali.

[b] l. ſ ex oratione. C. de exc. tut. vbi Bal.

[c] l. j. &. ij. C. de æd pri.

6 ¶.§.PERFECISSE.† *Perfectũ dicitur, cui nihil ad di uel minui, ſalua integritate, poteſt* [d], *idq́; proprie. Quandoq; tamen ex ſubiecta materia aliter iudicamus,*

7 † *& perfectũ ædificiũ interpretamur, quod in tali uſu eſſe poteſt, qualem paterfamiliâs deſtinauit, ſicq́; Vlpiani uerba hic accipiẽda ſũt, alioquin quodlibet imperfectum ædificiũ, aliquo in uſu eſſe poteſt. Scribi. M. Vitruuius*

¶ Perfeciſſe ædificiũ is videtur, qui ita conſũmauit, vt iam in vſu eſſe poſsit.

architectonices libro x. Ephesi antiquam legem fuiſſe, Architectus cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto ſumptu ſit futurum ædificio perfecto, ſi quod profeſſus eſt, omne impenſum fuerit & ultra quartam eius partem etiam aliquid, quod præterea

8 *excurrerit de ſuo ſuppleat:* † *quomodo hic accipiemus perfectum ædificiũ? an ſimpliciter, ut Vlpianus hic ait? Minimè uerò. Sed perfectum intelligemus, cum factum*

9 *eſt illud, qd' fieri inter partes cõuenit:* † *antè enim quàm res conſummationem acceperit, factum nõ dicitur, quæ ſi acceſſerit, non ſolum factum, ſed etiam perfectum dicetur.*

10 † *Sed finge, concedit lex uolẽti laute ædificare, ut uicinum ad proxime rei uenditionem cogere poßit, an eum quoq; adiuuabit, qui lautum ædificium perfecit, ſed addere illi aliquid deſiderat, puta hortum ampliare, uel impluuium? Qua in re cum ego impeterer, negabã adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita conſtitutum eſſet, & quo ciues ad expolienda ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfeciſſet, hæc ratio locum non habebat:*

d l. iuriſperitos. de exc. tut.

bat:nam incitandus non erat qui iam perfeciſſet,nec uolebat ædificare qui iam ædificaſſet: quãdoquidem et modica illa ampliatio ciuitati ipſa ornamento nõ erat, ſed ædificium quod ſatis iam perfectum fuerat:reſtringendumq́; interpretatione decretum dicebam,quod non ſolum aduerſus legem ciuilem inductum erat, ſed etiã ius gentiũ tollebat, quod lib. Regũ III.*cap.*XXI. *habetur: nam & Tranquillus tradit, Auguſtum Imp.forũ feciſſe anguſtius,cum poſſeſſoribus proximas domos extorquere auſus non fuiſſet:aiebantq́; optimi principis Auguſti exemplum imitandum, non cuius uis alterius, qui eius decreti autor fuiſſet.Verum cũ non tam iuri meo quàm iudicibus diffiderem,tranſegi:ut uerißimum ſit illud Heſiodi:*

Μὴ δ' βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod ut L.Columella ait, non ſolum de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei familiaris, adeò refert non habere malum uicinum.

PAVL. LIB. VII.

LEX CXL.

CEpiſſe quis intelligit quis alijs acquiſiuit

1 Facti ſpecies applicata ad hanc legem, vnà cum dubitandi,decidendique ratione.

2 Cepiſſe an intelligatur,qui alijs acquiſiuit.

3 Non videtur receptum quod receptum non durat.

1 CEPISSE.† *Cum filio uel ſeruo aliquid relictum eſt,& præſtitum, quanuis eius rei dominum incõtinẽti in patrem uel dominum trãsferatur, nihilominus* 2 *ipſe filius uel ſeruus cepiſſe uidetur:* † *qua in re potuit meritò dubitari,cũ cepiſſe nõ uideatur,qui reſtituturus ſtatim*

ſtatim eſt[a]. Sed hæc diſsimilia ſunt, pater enim uel domi nus ex iure ſubiecti ſibi hominis nituntur[b], qui etiã po tuit illud ius nõ agnoſcere[c]. Sed is cui quis reſtituere de bet, proprio iure innititur, & ut ſibi reſtituatur actio nem habet. Quãuis igitur effectum acquiſitionis atten damus, ut acquiſiuiſſe nõ uideatur, niſi is cui quæſitũ durat, tamẽ et filius uel ſeruus acqui ſiuiſſe uidentur, cũ ta le ius ex eorũ perſona conſideretur, ſicut qd' pater cum moritur ac quirit, acquiſiuiſſe uidetur, quia illud in hæredẽ trãſmit tendi ius habet[d]. Idem in eo qui continenti reſtituere nõ habet neceſſe: cõmoditas enim medij tẽporis non mo dici effectus eſt[e]. Et ex his decidi poteſt quæſtio, ſi lege municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit domino translato, teneatur Reipublicæ uectigalis nomi ne decem pendere, qui recepit, ſed cõtractus deinde reſo lutus eſt, an debeat? Et extat reſponſum, non debere[f] quo niam non uidetur receptũ, quod receptum non durat[g]. Quod uti uerum eſt, cum recipientis ius extinctum eſt, alioquin ſi nõ extinctũ, ſed translatum proponatur, ex hoc reſponſo receptum uidetur.

a l. aliud. ſupra eo.
b l. qui hominem. §. quidã. de ſolut.
c l. cũ proponas. C. de hære. inſti.
d Bart. l. ſi. de cõdi. inſtit.
e l. ſulpitius. de iure do.
f Abb. conſil 69. in. j.
g gl. c. nã &. extra eo.

VLP. LIB. VII.

LEX CXLI.

ETiã ea mulier cũ moreretur creditur filiũ habere, quæ exciſo ventre edere poſsit: nec nõ etiam

1 ☞ Duo exempla, quibus mater cùm moritur, filium non habet, quem poſt mortem habet. & num. 2.
3 Si mater aliquid ſibi, filijsque quos cùm moritur habet, acquiſierit, etiam cæſi ex vtero continentur.
4 Cæſo ex vtero, omnia, quæ cæteris filijs indurgentur, competunt.

1 *ETIAM.† Referūtur hic duo exēpla, quibus mater cum moritur filium non habet, quē tamē poſt mortem habet. Primum eſt, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cū execto uentre natus eſt, uere mortua matre naſcitur, ſed lex eum qui in utero eſt fingit uiue-*
2 *re.† Secūdū eſt, è conuerſo cū uere filiū, habet, ſed lex interpretatur nō habere: ut quādo filius ab hoſtibus*
3 *captus eſt.† Et hinc cōſequēs eſt, ſi mater aliquid ſibi filijsq́; , quos cum morietur habebit, acquiſiuerit eos etiam cōtineri, qui cæſo utero naſcuntur*[a]*: quod ex proprietate uerborum nō eſſe* Baldus *ſentit*[b]*, ſed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipſis fauorabili cū primis obſeruāda eſt: cui ego facile aſſentior.* Hincq́; fit, *ut is fratribus inſtitutis, à matre præteritus, pro inſtituto habeatur, at extraneis inſtitutis querelam inoffícioſi*
4 *teſtamenti habeat*[c] †. *Generaliter enim proditum eſt, quæcunque cæteris filijs indulgentur, huic quoq; Cæſari competere*[d].

alio caſu mulier poteſt habere filium quē mortis tēpore non habuit, vt puta eum qui ab hoſtibus captus remeauit.

a l. ſi. C. de ſuis & leg.
b l. cū mater. C. de inoffi. teſta.
c l. poſthumus. ff. de off. teſt.
d l. quod dicitur. de libe. & poſth.

1 ☞ Epitome huius legis.
2 Cognito quod mixtū eſt, ſimpliciū natura cognoſcitur.
3 Coniuncti verbis.
4 Re & verbis coniuncti.
5 Re & verbis coniunctus cæteris præfertur.
6 Verbis tantùm coniunctus, excludit re tantùm coniūctum.
7 Quibus caſibus præcedens doctrina fallat. & num. 8.

uerbis

9 Verbis coniuncti ab initio ſibi partes faciunt, re cōiun-
cti per concurſum.
10 Explicatus Seruius Iuriſcouſ. in l. i. ē § j. de hære. inſtit.
11 Confutata ſentētia eorum, qui putant, ſi teſtator Titio
& Seio leget fundum, non eſſe re coniunctos.
12 Tacitus intellectus in
cōiunctionis materia
non conſiderandus.
13 Hæc verba ī, qua par
te Titiū inſtitui, in ea
Seium inſtituo, quid
operentur. & num. 14.
15 Re tantum cōiuncti,
á Iuſtiniano ſemper diſiuncti appellantur.

PAV. LI. VI. AD L. IVL. & PAPIAM. LEX CXLII.

TRiplici [a] modo ītelligi cōiūctio pōt: aut enim re ꝑ ſe cōiūctio cōtin

1 *TRIPLICI. a* ¶ † *Explicat hic Iuriſcōſultus triplicē cōiūctionis ſpeciem, proſequiturq; exempla*
2 *cōiunctorū re & uerbis: † quouiā cognito quod mixtū eſt, ſimpliciū natura cognoſcitur, demū exēplū affert, quo ex tribus cohæredibus duo re coniungūtur, tertius*
3 *nullo modo. Sciendū itaque, † cōiunctos uerbis dici, qui una ſtructura in eiuſdē rei partibus cōiūgūtur: ut ſi ita dixerim. Titio fundū Seianū lego, Seio eūdē fūdū æquis portionibus: nā ſi Titius & Seius à diuerſo uerbo regerētur, dubiū nō eſſet cōiunctos nō uideri: idē ſi reſpectu diuerſarū rerū coniūgerentur, ut ſi dictū eſſet, Titio fūdū & Seio centū lego* [a] *; licet enim uerbis copulentur, quia tamē nō ad eiuſdē rei certas partes uocātur, huiuſ*
4 *modi cōiūctio modici effectus eſt. † Quod ſi ad eādē rē, nō diuiſā, ſed ſolidā à principio cōiunctim aliqui uocētur, etiā re coniūcti dicūtur: ut in ꝓpoſito caſu, ſi dictū ſit, Titio & Seio fundū Seianū lego: uidetur enim quilibet ad integrū fundū uocatus, unde per cōcurſū partes*

l. huiuſmodi. § quibus de leg. j.

ſibi faciũt, & altero excluſo, alter totũ habet: nõ quia collegæ portio ſibi accreſcat, ſed iure ꝓprio: quia cũ à principio ſolidũ uideatur ſibi legatũ, collega nõ cõcur-
5 *rente portio decreſcere nõ debet†. In hac cõiunctione, qui re & uerbis cõnexus eſt*[b]*, cæteris præfertur: duplex*
6 *enim uinculũ fortius allegat.† At qui uerbis tantũ iungitur, eũ excludit, qui ſolũ re cõiunctus eſt: cũ enim uerbis coniuncti ad eandẽ rem, licet certis portionibus, uocati ſint, portionũ illarũ à teſtatore mẽtio facta uidetur, reſpectu coniunctorũ inter ſe, qui unũ corpus cenſentur: unde ſi eorũ aliquis excluditur, perinde cæteri admittũtur, ac ſi quo ad eũ partiũ mentio nulla fuiſſet facta: cõiunctiq; illi nõ uerbis ſolũ, ſed & re forẽt*[c] *quapropter*
7 *qui re ſolũ coniũgitur, ab eis excluditur*[d]*.† Quæ interpretatio quãdoq; ex alijs cõiecturis ceſſat: & re coniũctus æqualiter cum cõiuncto uerbis ſuccedit, ueluti cum apparet re cõiunctũ à teſtatore cæteris prædilectũ eſſe, ut ſi quis ita ſcripſit*[e]*, Titius hæres eſto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes ſunto. In hoc enim exemplo, cũ primũ ſolidum Titio datũ ſit quã Caius & Mæuius uerbis cõiuncti nominarẽtur, nõ uidetur fuiſſe mẽs teſtatoris, in deficientis portione eũ penitus excludi interpretamurq; intẽtionis eius fuiſſe ſingulos ſeparatim inſtituere, ſed ut celerius ſcriberet, duos poſtremos con-*
8 *iunxiſſe quod & Sali. probat*[f]*. †Ideóq; ſi ſcriptũ ſit, Mæuio fundi partem dimidiã, Seio partẽ dimidiã lego: eundem fundũ Titio lego: quãuis enim Titius re cõiunctus ſolũ ſit, tamẽ in Seij deficiẽtis parte cũ Mæuio, qui uerbis cõiungitur, ſuccedet: nõ enim minus eo dilectus uidetur,*

b l.re cõiũcti. de leg.ij.

c l.ſ.§.hęc ita. C.de cad. tol.

d l.plane.in pri.de le.ſ.

e l.ſi ita quis de hęr.inſti.

f l.Mæuio. de leg.ij.

tur, qui ultimo loco ad ſolidū uocatus eſt, cum Mæuius ſolum ad dimidiā admitteretur. b ¶ NEC *dubium. Poſ*
9 *tuit tamē dubitari, † quoniā qui, uerbis cōiunguntur, ab initio ſibi partes faciunt, qui re per cōcurſum: unde tanquā qualitates hæ inuicem aduerſarētur, nō uidebūtur poſſe iungi: quod falſum eſt, ut enim quis uerbis cōiungātur, ſatis eſt ſi nominū complexu copulatus ſit.*
10 c ¶ VENIANT. † *At qui cū ſine partibus inſtituti in hoc exēplo ꝓponātur, portio uacās etiā Sēpronio accreſcere deberet, ex Seruij ſētentia: qui quātum ad ius accreſcēdi nō eē cōiūctos ait*[g]*, q ſine partibus inſtituūtur, ſed intelligēdus eſt Seruiꝰ in his hæredibus qui ſeparatim inſtituti sūt, cū enim partes expreſſe nō ſint coniuncti re nō uidētur: ſed quoties uerbis iuncti ſunt, non eſt dubiū ius accreſcēdi uiciſſim eſſe*[h].

g l. it. §. ſ. de hære. inſti.

h l. æredes. ſupra de hær. inſt.

git: aut re & verbis, aut verbis tātū: nec dubium eſt [b], quin coniuncti ſint, quos & nominum & rei complexus iungit: veluti, Titius & Mæuius ex parte dimidia hæredes ſunto: vel ita Titius Mæuiuſqꝫ hæredes ſūto: vel ita, Titius cum Mæuio ex parte dimidia hæredes ſunto. Videamus autem, ne etiam ſi hos articulos detrahas, &, qꝫ, cum interdum tamē coniūctos accipi oporteat: vel uti, L. Titius P. Mæuius hæredes ſunto ex parte dimidia: vel ita, P. Mæuius L. Titius hæredes ſunto Sempronius ex parte dimidia hæres eſto: vt & Titius & Mæuiꝰ veniāt [c] in partē dimidiā, & re & verbis coniuncti videātur [d]. L. Ti-

VIDE

11 d ¶ †VIDEANTVR. *Confutatur hinc aliquorũ ſenten*
tia qui exiſtimauerũt, ſi teſtator Titio & Seio leget fun
dum nõ eſſe cõiunctos, quia per copulã ab initio uide-
tur in uiriles portiones facta diſtributio[i]: quod ſi uerũ i .l.j C. ſi plu vn.
eſſet, Mæuius hic nõ cõiungeretur re Titio, unde meri-
to eorũ opinio recepta nõ eſt: nam & copula
ex propria natura ſo-
lum coniungit, licet ta
cite & per interpræta
tionẽ diſtribuere uiri-
12 *liter cẽſeatur: †Sed ta*
citus hic intellectus in cõiunctionis materia nullius cõſi
derationis eſt[k]: quippe hoc in ea potiſſimũ attendimus, k Bal.l.ſi for. nid. C.de leg.
an expreſſe eadem ſtructura plures uocentur, an id mi-
nus: arbitror tamen in is quæ pondere, numero, menſu-
ráue conſiſtunt prædicto caſu coniunctionem nullã re
fieri[l], cum enim diuiſio abſq; creditorum alio facto in l l.ſi mihi. de verb. obl.
eis protinus fiat, non uidetur ſolidum ab initio unicuiq;
datum, ſed uiriles ſolum portiones.

tius ex parie dimidia hęres eſto: Seiꝰ ex parte qua[e] L. Titiũ hęredẽ inſtitui, eſto: Sempronius ex parte dimidia hęres eſto. Iulianus poſ

13 e ¶ EX PARTE *qua. †Videretur his uerbis partẽ Titij*
omnẽ adimi, & Seio dari: ſicut cũ dicimus, quod Titio le
gaui, id Seio do[m]: ſed in legato aliud eſſe quidã reſpon m l ſicut. de adi.leg.
derũt: quod pleriq; reprobant[n], nõ enim differre hac in n Bar.l.re cõiuncti.ij.op po.
re legata ab hæreditate: unde cõmuniter tradũt, in ꝓpo
ſito caſu nõ oẽ legatũ trãsferri: ſed Titiũ Seiũq; cõiun-
gi[o], quod mihi à Iuriſcõſulti mẽte abeſſe uidetur, igitur o In.d.l.ſicut
14 *forma uerborũ conſiderãda eſt: ſi enim dixero, †In qua*
parte Titiũ inſtitui, in ea Seium inſtituo, uerba tranſ-

lationem non inferunt, cũ abſurdũ nõ ſit in eadem parte duos inſtitutos eſſe: at ſi dixero, quod Titio legaui, id Seio do in perſona Titij ademptio neceſſario infertur: nõ enim dari potuit Seio, niſi Titio auferatur [p]: ut enim nouũ nõ eſt, eandẽ rem pluribus legari, qui per concurſum ſibi partes faciãt, ita quod uni legatũ eſt alteri dari non poteſt, niſi illi adimatur: quoniam ſi per concurſum admitteretur, nõ haberet ſecũdus quod primo legatũ eſt, ſed partem, qđ cõtra teſtatoris uerba induceretur.

p l. Meuio. de leg. iij.

ſe dubitari ait, an tres ſemiſſes [f] ſint facti, an Titi[9] in eũdẽ ſemiſſem cũ C. Seio inſtitutus eſt, ſed eo[g] qđ Sẽpronius quoq; ex parte dimidia ſcriptus eſt veriſimilius eſſe, in eundẽ ſemiſſem duos coactos, & coniun-

f ¶ SEMISSES. Et cauſa dubitationis ex relatiuo erat, ſi enim ad quãtitatem ſimpliciter referretur, tres ſemiſſes faciendi erant, ſed magis eſt ut ad eandẽ ſpeciẽ trahatur, ideoq; cenſeatur uterq; in unum ſemiſſem coactus, ſintq; re cõiũcti: addũt aliqui etiã uerbis cõiunctos uideri tantãq; relatiõis emphaſim eſſe, ut quãuis duæ ſint orationes, una uideatur: que ſententia recepta non eſt.

g ¶ SEDEO. Quid ſi hæc ratio ceſſaret, ut quia Sempronius ex triẽte ſolũ inſtitutus eſſet? Et putarim in eũdẽ ſemiſſem Seiũ nihilominus admitti [q]: nec cũ hac rõne Iulianus tuetur, ſed ꝑpter naturã relationis. Quid ſi etiã Ttius in triente inſtitutus eſſet? & hoc caſu fortè à natura relationis recederemus, tum ut omnes hæredes eſſent æquales, tum ne uideretur teſtator de parte ſolum

q l. Iul. quoq. de hær. inſt.

hæredit

hæreditatis prouidiſſe.

15 h ¶CONIVNCTIM. † Re *tantum, ut creberrima ſe habet ſententia: tametſi Iuſtinianus huiuſmodi, qui ſolum re coniunguntur diſiunctos ſemper appellet*[r]. r l.j.C.de cad. tol.

1.3 ☞ Qui actionem habet, rem habere videtur.

2 Actiones ad mobilia competentes, inter res mobiles numerantur.

ctim[f] heredes ſcriptos eſſe.

VLPIA. LIB. IX. LEX CXLIII.

ID apud ſe qs habere videt, de quo habet actionem: habetur enim quod peti poteſt.

1 ID APVD. *Qui actionem habet † rẽ ha-* 2 *bere uidet: hincq́; eſt, quod actiones quæ ad mobilia competũt, inter res mobiles computantur*[a]. *Procedit autẽ hæc regula nõ ex ueritate, ſed ex interpretatione legis*[b]: *alioquin minus eſt actionẽ habere quàm rem. quod propter litium anfractus introductum eſt*[c]. *Hinc eſt quod in odioſis uel correctorijs ſupra diximus regulam hãc nõ obſeruari, qđ etiam dicendũ eſt, cum de reſciſsione cõtractus agitur. Quapropter cũ tranſactionem ex eo reſcindimus, quia in dimidia iuſti pretij parte erratum ſit*[d], *iuſtũ pretiũ non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum eſt, ſed quod ex dubio euẽtu colligi poteſt. Inde etiã eſt, quod poſſeſſor in cenſum rẽ ipſam deferre debet*[e], *nõ ꝗ interim actione aduerſus eũ experitur: prodeſtq́; hmõi poſſeſsio, ne ſatisdare quis ex edicto compellatur*[f].

a gloſ. l.j.C.ſi aduer. trãſ.
b l. minus.infra tit.j.
c l labeo.§.ſi. ſupra eo.
d Bar.l.ſi qs cũ aliter. ſupra de ver. obli.
e l.forma.§.ſi eũ.de cenſ.
f l.pe.§.pe ꝗ ſat.cog.

1 ☞ Pellicis ſignificatio explicatur ex ſnĩa Maſurij.

2 Latinè a viris nõ dici, hæc eſt pellex mea, ſed ad vxoribus.

3 Defenſus Maſurius ab impugnatione Vallæ & Peroti.
4 Pellex eſt, quam Græci παλλάκην dicunt.
5 Accurſij ſententia de amica & concubina.
6 Concubinæ nomen apud ueteres nō fuit inhoneſtum.
7 Amicæ nomen quaſcunque meretrices continebat.
8 Meretrices à Solone publicitus inſtitutæ.
9 Meretrix quæ ſit.

PAV. LIB. X. AD LEG. IVL. & PAP.

LEX CXLIIII.

MAſuri⁹ ſcribit libro Memoraliū pellicē apud antiquos eam habitam, quæ cū vxor nō eſſet, cū aliquo tamen viuebat: quàm nunc vero nomine amicam, paulo honeſtiore concubinam appellari. C. Flac⁹ in libro de iure Pepy

1 *MASVRIVS. † Explicat. Iuriſconſultus pellicis ſignificationem, oſtendit ex Maſurij Sabini ſentētia eo nomine accipi, quæ citra matrimoniū cum aliquo conſueſcat, domiq; retineatur, ſubijcitq; uulgò ſic accipi: quæ cum eo ſe miſceat, cui ſit uxor. Sed priorem interpretationem nobiliſsimi Grammaticorum Valla & 2 Perotus non recipiunt: † quoniam Latinæ à iuris dici non arbitrantur, hæc eſt pellex mea, ſed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in meta. ſe pellicē ſororis dicit, & apud Senec. Tragicū Iuno ſe cedere pellicibus ait, ut manifeſte appareat, pellicē nō dici niſi uxoris reſpectu, forteq; à pellēdo, quod maritos ad expellēdas uxores cōpellat: quod ſi apud aliquos autores aliter legatur: ut apud Plin. Curtiū Trāq. codices uitio librariorū cōtendūt: & nō pellices, ſed pallacas, quæ Græcā uox eſt, legendū autumant. † Verum penes me anti-*

quior eſt Maſurij autoritas, quem & in Satyra Perſius
4 *celebrat, & apud Græcos Athenæus:* † *nam & Nonius*
Marcellus pellicem eſſe, quàm Græci παλλάκην *uocãt,*

riano ſcribit: pellicem nunc vulgo vocari: quę cum eo, cui vxor ſit, corpus miſceat, quoſdam eam quę vxoris loco ſine nuptijs in domo ſit, quàm Græci παλλάκην vocant.

cum Iuriſconſulto opinatur, ut merito eiuſdẽ ſignificatiõis utraque uox ſit. Sed & Martialis ponticũ deludit, pellice læua utentem: quem locum ne corruptum credamus ratio carminis manifeſto argummẽto eſt: qui, ſi Vallæ ſentãtia probaretur, nimis dura & barbara trãslatione uſus eſſet. Satius ergo Iuriſcõſulti eſt expoſitionẽ ſequi, & utrãq; interpreta-
5 *tionẽ defendere.* † *Quod aũt uero nomine amicã, paulò honeſtiore cõcubinã appellari hic traditur. Accur. non probat ut honeſtius nomẽ cõcubinæ cenſeatur, quã amicæ, & ideo nõ reſpectu amicæ ſed pellicis cõparationẽ fieri exiſtimat, quæ interpretatio cũ ſermõis ipſi9 ductu*
6 *nõ admodũ cõuenit.* † *Igitur ſciendũ, apud ueteres cõcubinæ nomẽ inhoneſtũ nõ fuiſſe, ſolũq; ſic appellatas quæ*
7 *extra legis pœnã, & ſine metu criminis haberẽtur:* † *at amicæ nomẽ, etiã quaſcũq; meretrices cõtinebat, qđ ex Terẽ. Plautoq; uarijs in locis cõſtat, idq; Græcorũ exẽplo, q̄ ἑταίρας .i. amicas, quæcũq; ſcortilia uocãt, etiã ignobilia. Hinc Ariſtophanes in Pluto.* Τὰς γ' ἑταίρας φάσι τὰς κορίνθιας
8 *& quæ ſequũtur:* † *Inſtitutus autẽ publicitus meretrices à Solone Philemõ eſt autor, ut ea uene-*

re contenti iuuenes, à pudicis ſolicitandis abſtinerent.
9 *†Sanè meretricem nõ eſſe quæ cum uno aut altero, etiã pecunia accepta, ſe commiſcet, dubium non eſt: ſed eam quæ palam & pluribus ſe proſtituit, ſolamq́; huiuſmodi de uicinia poſſe expelli exiſtimauerim, ne probis mulieribus malo ſit exemplo.*

VLPIAVS LIB. X.

LEX CXLV.

1 ☞ Virilem portionem pro æquali intelligi.
2 Aliquando dictio, uirilis, naturam ſuam amittit.
3 Excuſſa l. pater §. filiã. ff. de hæred. inſtit.

Virilis appellatione, interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum eſt.

1 VIRILIS. *†Virilis portio pro æquali intelligitur. unde ſi Titium & Seium in uiriles partes inſtituero*[a]*, æqualiter admittentur. Sed finge Titium hæredẽ eſſe non poſſe, an totũ Seius habebit*[b]*? Et hic probatur*
2 *habiturũ, † & hoc caſu dictio illa uirilis, naturam ſuã nõ ſeruabit, quod & ſupra de dictione reſiduũ tractauimus*[c]*. Et ex hoc reſpõſo ſunt, qui conſequentem quæ*
3 *ſtionẽ decidant †. Filia hærede inſtituta uetuerat*[d] *quis ædificiũ de nomine ſuo exire, ſed ad uernas quos nõiauerat pertinere iuſſerat, defuncta hærede & legatarijs cum uernarum unus ſupereſſet, reſpondit Scæuola ei uirilem partem præſtandam. Interpretatur Accurſius, pro uirili portione omne fideicommiſſum comprendi, atque ita à cæteris traditum eſt. Sed negari non poteſt, quin expoſitio hæc impropria ſit; nec uerbis iuriſconſulti*

a l. uirilis. de leg. præſt.
b l. ij. C. de hære. inſti.
c l. poteſt. ſupra eo.
d l. pater. §. filiam. de le. iij.

ſulti quadrâs, unde ego proprie de uirili portione intelligo, & cum ex ordine contextus appareat prius hæredē deceßiſſe quàm legatorios, ſtatim ab eius morte ipſo iure uirilis portio translata eſt, unde quanuis alijs deceſſerint, ſuperſtiti ſola ſua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum ſuum ad hæredem tranſmittunt, nō enim ipſi quicquam reſtituere grauati fuerant, ſed filia: & licet prohibitione de nomine ſuo exiret, uim aliquam fideicommißi habere uideatur, quia tamen nominauerat quibus legatum reſtitui uellet, ſatis eſt ipſis ſemel acquiſitum fuiſſe quæ deciſio in fideicommiſſo uniuerſali non procederet, cum illud neceſſe ſit agnoſci, nec ipſo iure quæratur [c]. c Bar.l.j.de le ga.j

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.

LEX CXLVI.

Soceri et ſocrus appella

1 Soceri, nomine ſocer magnus continetur: idem de ſocru.

2 Patrui nomine continetur patruus magnus, & quando hoc obtineat,

3 Soceri ſocruſque deriuatio.

4 Antiqui ſoceram pro ſocrum dixere.

1 SOCERI. † Cùm ſupra explicuerimus, an appellatione generi & nurus, progener & pronurus cōtinetur [a], cōſequēs eſt idē in ſocero dicēdū; correlatiua enim ſunt, nec abſq; altero alterū eſſe poteſt. Illud hic tātūmodo admonendus eſt lector, ſicut ſoceri nomine ſocer magnus continetur, † ita dicendū de patruo, ut de eo lex a l.nurus.l.generi.

uerba faciens etiam patruum magnum comprendat. In quo articulo magna eſt cõtrouerſia, uideturq́; crebrius
b l.j.C.de ſu. edi. recipi[b], ut in materia fauorabili cõprendatur, in ſtricta uero uel aliàs odioſa non comprendatur: in quam ſententiam & ipſe accedo. Quandoquidem in fauorabilibus cum amplior fiat interpretatio, ueriſimile eſt de utroq; patruo actum, nec nouum eſt aliquã dictionem duplici de ſpecie
3 intelligi[c]. †Sanè ſocer
c l.in lege.locati. à Greco ſermone deducitur ἑκυρὸς ſicut ſocrus ἑκυρὰ ut Mode-
d l.iiij.de gra. 4 ſtinus ſcribit[d]: †quo exemplo & aliqui ex antiquis ſoceram pronuntiauerunt, non ſocrum.

tione, auum quoq; et auiã vxoris vel mariti continere reſpondit

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.

LEX CXLVII.

QVi incontinentibus vrbis nati ſũt, Romę nati itelliguntur.

1 ☞ Continentia pro ſuburbijs accipi.
2 Natus in continentibus, in vrbe natus dicitur.
3 Oriundum quomode accipiamus.

1 QVI IN cõtinẽtibus. † Continentia pro ſuburbijs
e l.ij.ſupra eo accipiũtur[e], qđ cũ ipſa urbe ſe teneãt, cõtiguaq́;
2 ſint: †qui ergo in his naſcitur, Romæ natus dicitur.
f l.q ex vico. ad mun. Quid ſi in uico aliquo qui urbi Romanæ reſpõdeat[f]? Et licet is patriam Romam habeat, non tamem Romæ natus intelligitur. Quid item ſi lex eum qui Romæ natus non ſit à dignitatibus excludat, an is cuius mater

extra

extra domicilium peregre peperit, recipiendus ſit? Et certum eſt uerbis legis eum excludi, licet ex interpretatione aliud forte ſit[g]*: in eo enim loco is eſſe intelligitur, in quo domicilium conſtituit, & non receßiſſe uidetur qui animum reuertenti habet*[h]. *Quid ſi lex non de nato ſed de oriũdo loquatur? † Et uulgò traditũ eſt, oriundum eſſe*[i]*, qui ipſe natus eſt, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati ſunt. Sed peritiores oriũdum non eſſe qui ipſe natus ſit exiſtimant, ſed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracuſis.*

g pe. Cy. l. hęres ſuſm. §. legatũ. de leg. i. l. plerique de ritu nup.

h

i c. ide vſur. in. 6.

CAIVS LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXLVIII.

Non eſt ſine liberis, cui vel unus filius una'ue filia: eſt hæc enim enunciatio habet liberos nõ, habet liberos, ſemper plurali numero profertur ſicut, & pupillares, & codicilli,

1 ☞ Dictio, liberi, de vnico filio dicitur.
2 Liberum etiam ſingulariter dicimus pro filio.
3 Pupillares quid.
4 Sine liberis non decedit, qui vnicum filium relinquit.
5 Conditio, Si ſine liberis deceſſerit, relicto nepote ex filia, deficit.
6 Si conditio de filijs loquatur, an ad excludendum ſubſtantiuum vnicus ſufficiat.
7 Si lex dicat, Extantibus liberis filiæ excludantur, vno exiſtente excludi debent.

1 *Non eſt ſine liberis*†*. Hæc dictio liberi, etiã de unico filio dicitur. Solet enim Latine loquẽtibus plurali*

rali numero proferri, ſicut pugillares, & codicilli:
2 *†quanuis quandoque etiam ſingulariter liberum dicamus: & ut Iuſtinianum omitam, cuius autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multum pollet: Modeſtinus*[k], *Non poteſt, inquit, quis nolle ſuũ liberum eſſe. Vlpianus quoq;*[l], *Locupletior non eſt factus qui liberum acquiſiuit. Addit Valla ſe eandem uocem apud*
3 *Quintilianũ obſeruaſſe. Pugillares quoq; † (ſunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus ſcribebant, quos Græci, ut opinor, πυκτίδια uocant) ſingulari numero repe riuntur, ut apud Auſonium: Bipatens pugillar expedi. Quod & de Codicillis frequentius inuenitur: ſed tamen qui caſtigatius loquuntur, Caij ſententiam hic*
4 *approbant †. ut dubium non ſit, qui cum unico filio filiá ue decebat, ſine liberis non decedere. Sed hoc am*
5 *plius conſtitutum eſt †, conditionem ſi quis ſine liberis deceſſerit, relicto nepote ex filia, deficere*[m]*: receptumq; eſt idem eſſe ſi additum eſſet, ſine liberis ex ſe natis: quoniam per continuationem ſanguinis, nepos uel neptis ſatis dicitur ex auito corpore naſci, ut Bal. & Corn. exiſtimarunt, licet reclament aliqui*[n] *†. Sed quid ſi conditio de filijs loquatur? uidetur enim in eo caſu ſaltem duos requiri propter pluralem numerum. Sed in deſcendentibus dubium non eſt etiam unico filio extante ſuſtitutum excludi, idq; coniectura pietatis*[o]*, ne alienos ſuo ſanguini præpoſuiſſe teſtator uideatur. Dubitari igitur poteſt, cum conditio illa extraneo adiecta eſt, nam tunc etiam ratio Caij hic ceſſat. Sed tamen unico nato deficere conditionem uerius eſt*[p]*, et rece ptius,*

k l. iuſtantẽ de pact.
l l. nemo præ do. infra ti. j.
m l. j. C. de cõ di. infer.
n Guid. pap. q. 353.
o l. cũ au. de cõd. & dem.
p Bald. d. l. j.

ptius, ut ex præſumta mente pluralis numerus in ſingu-
7 larem reſoluatur†. Sicut in lege municipali, qua extanti bus liberis, fœminæ excludantur: non enim eſt ratio, cur uno exiſtente, excludi non debeant. Quod & in ea ſpecie proditum eſt, cum pontifex mihi ſacerdotium conferri mandat, ſi pro alijs non ſcripſit: nam ut ſubmouear, uel pro uno ſcripſiſſe ſatis eſt: & ita plerisq; huius reſpõſi argumento uiſum eſt[q]. His accedat, q quod ex facto reſpõditi Calderinus[r], cum r hæredes ſi ſine liberis decederent ædiculam cõſtruere à teſtatore iuſſi eſſent, altero defuncto ſine liberis, non tamen alterum interim teneri, nec conditionem ſcindi. Sunt et id genus pleraq; ſ quæ à recentioribus coacta legere eſt[s].

q Bald. Car. c. mandatũ de reſcrip.

r Cald. conſil. 42. de teſta.

ſ Fely. c. octo j. diſt.

IDEM LIB. X. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX. CXLIX.

Nam quē ſine liberis eſſe dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt, vt dicamus liberos habere.

1 ☞ Argumentum per locum à contrarijs ſemper concludit.

2 Cum pluribus ſubſtitutũ eſt, ſi ſine liberis legitimè natis deceſſerint, etiam pupillo ſubſtitutum videtur.

1 Nam quem.† Argumentatur Iuriſconſultus per locum à contrarijs: repugnãt enim habere liberos, & non habere, ut altero conceſſo, alterum neceſſarium ſit negari, quod genus argumenti ſemper concludit, niſi ex mente loquentis alliud colligatur: uerbi gratia, Hæc conditio, ſi Titius & Seius hæredes erunt, altero repudiante deficit: ergo iſta, Si Titius & Seius hæredes non erũt, hoc caſu euenit, & tamẽ his uerbis aliquis ſubſti-

tutus nõ admittitur[a]. *Sed primus hæres ſolidum habet, quod propter mentem teſtatoris eſt, qui uidetur primũ magis dilexiſſe, quam ſubſtitutum*[b] † *. Sed dubitari poteſt, cum pluribus ſubſtitutum eſt, ſi ſine liberis legitime natis deceſſerint, an pupillo ſubſtitutum uideatur, & uideri Bar. ſenſit, idq́; uerius eſt*[c].

a l. quãuis. C. de impud.
b Imo. §. cum ita.
c in l. cẽturio, 5 col.

2 (margin)

IDEM LIB. VII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CL.

1 Promittens quanto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigatur, ſolidum debet.
2 Dictio, minus, etiã ad nihilũ referri poteſt.
3 Comparatiuum nomẽ propriè naturam ſuam ſeruat, & poſitiuo confertur, déque eadem ſpecie intelligitur.
4 In ſubſidium promittens, videtur ſub conditione debere, nec propriè fideiuſſor eſt.
5 Cautela, vt à promittente in ſubſidium totum exigi poſsit.

SI ita à te ſtipulatus fuero, quãto min⁹ à Titio cõſecutus fuero, tantũ dare

1 SI ITA *à te, à* ¶ † *Qui promittit quãto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigatur ſolidũ debet, quia dictio hæc minus, ex mente contrahentium uim comparationis amittit, & perinde eſt, ac ſi promiſiſſet, etiam ſi nihil à Titio haberi poterit, quod etiam ſuperius à nobis tractatum eſt. Hinc eſt quod cum Iuſtinianus conſtituerit coniugem innopem coniugi locupleti in quartã partẽ bonorũ ſuccedere ſiue plures ſiue minus, filij fuerint, interpretabimur conſtitioni locum eſſe, quanuis*
2 *filij nulli adſint*, † *quoniam dictio illa minus, etiam ad nihilum*

nihilum referri poteſt [a] *: idq; Alex. & Iaſo. probant. Sed & Bal. cum conſtitutum eſſet, ut qui centum liberis cenſerentur ſoluant decem, qui minus, ſoluant quinq;, etiam eum quinq; debiturum ſcripſit, cuius cenſus eſſet nullus* [b]*. Cæterùm quanuis hæc interpretatio admitta-*
3 *tur.† propriè tamen comparatiuum nomē natura ſuam ſeruat, et poſitiuo confertur, & de eadem ſpecie intelligitur. Quapropter cū lex uerberantem multa x. aureorum afficeret, uulnerantem maiore, arbitrio iudicis: Reſponſum eſt, non poſſe iudicem aliam quàm pecuniariam pœnam pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratione multæ collationem facit* [c]*: idq; Cy. Bal. ſaſ. ſcripſerunt.*

re ſpōdes? Nō ſolet dubitari, quin ſi nihil à Titio fuero cōſecutus, totū debeas [b] quod Titius debuerit.

4 b ¶ DEBEAS.† *Is enim, puta Seius, qui in ſubſidium promiſit, uidetur ſub conditione debere* [d] *, quatenus à Titio conſequi non potero, & ideo proprie fideiuſſor non eſt, & ante euentum conditionis, id eſt priuſquàm conſtet à Titio me non poſſe conſequi: utiliter cum eo*
5 *agi nō pōt.† Arbitror tamē poſſe me ab eo totū petere, dū tempore accepti iudicij, id eſt quo lis cōteſtatur, excuſſionē fieri procurē, & per iudicis interlocutionē declarari, quatenus Titius ſoluendo ſit: nam quāto minus ſoluendo erit, tanto petionē totius, prius præſtitā moderabor, itaq; à Seio cōſequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quā ſentētiā Celſus probat*

a autheñ. præterea. in fin. C. vnde vit.
b L. ſi. ſupra. ſi cer. pet.
c l. vbi. de verbo. obli.
d l. x. de. ꝟbo. obli.

bat [e]*: licet in uulgatis codicibus cum prius legeretur, tanto minus poſtea petere poßũ: additũ exiſtimem: à Titio: & in de maxima inter doctores altercatio orta ſit.*

e l. ſi cer. pe.

1 ☞ Vt adire quis poſſit hæreditatem, quæ ſint neceſſaria.

2 Que dicatur delata hæreditas.

3 Si ſtatutum mandet, delatam in quemcunque ſucceſſorem tranſmitti, an ea trãſmittatur, quã ſibi quis delatam ignorauit.

TERENT. CLEMENS LIB. V. AD. L. IVL. ET PAPIAM.

LEX CLI.

Delata hæreditas[2] intel

4 Infanti propriè dicitur delata hæreditas.

5 Quid in furioſo.

6 Ratio, cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio nõ valeat ſecundum Alciatum.

7 Vnde ſit, quòd decretalis bonorum poſſeſſio repudiari nequeat.

9 Bonorum poſſeſſiones edictales, & decretales.

1 DELATA *hæreditas a* ¶ † *Vt adire hæreditatem quiſquã poßit, neceſſariũ eſt cũ ſcire hæreditatẽ ſibi delatã, & delationis cauſam. Et ideo ſi neſciat teſtatorẽ mortuũ uel dubitet de iuribus teſtamẽti, uel quomodo ſit inſtitutus, pure, an ſub cõditione, uel an aliquis eũ præcedat: itemq́; an teſtator iure teſtatus ſit, uel ex qua cauſa ſibi hæreditas defferatur, ex teſtamẽto, an ab inteſtato, uel ex quota parte ſit hæres* [a]*, ſuus'ne & neceſſarius an uolũtarius, adire non poteſt, quapropter nec re-*

a l. is poteſt. de acq. hære.

2 *pudiare.* † *Explicat igitur Iuriſcõſultus quæ dicatur delata hæreditas, et proprie ſic dici arbitratur, quando eã*

hæres

hæres adire poteſt, ita quod nihil neq; ex parte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eam conſequi poßit. Quod ſi aliquid impediat ex perſona ipſius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidam exiſtimant, non dicitur delata. Hinc eſt quod furioſo nō dicimus delatam[b], large tamen accipiẽdo ſecus ẽ.† Hincq; dubitatum fuit, ſi lex municipalis hæreditatem delatam in quẽcunq; ſucceſſorem traſmitti mandet, an ea tranſmittatur quam quis ſibi delatam fuiſſe ignorauit? Aliqui negāt[c], ſed Alex.[d] & pleriq; aiunt, quibus ego accedo, & quanuis hæres ignoret, hæreditatem proprie delatam dici arbitror: poteſt enim eam quis adeundo conſequi[e], quod in dubitante non procedit.† Quapropter infanti proprie dicitur delata[f], qui quanuis in præſentia ius ſuum ignoret, tamen præſumitur quòd factus adultior ſciet; † at furioſus nec ſcit, nec ſciturus præſumitur, unde illi non pleno iure, ſed miſerationis cauſa ratione fructuum prouidetur.[g]

ligitur, quam quis poſsit adeundo conſequi[b].

b l. j. §. furioſi. de ſucceſ. edic.

c Math. notabi. 194.

d Alex. d. l. is poteſt

e l. pantonius. eo. tit.

f l. ſi infanti. C. de iu. del.

g l. ſ. ſupra. de bo. poſ. inf. fur.

h l. is q hæres de acq hær.

i l. fuit. eo. tit.

6 b ¶ CONSEQVI. Et repudiando amittere. † Sed cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio non ualet[h], cum facilius uideatur ſpem ipſam à nobis ſegregare, quàm ius ſemel quæſitum? Alcia. reſpondet, eum qui repudiat nihil iuris ſibi acquirere, nec in alium transferre, nec enim transferre poteſt, quod ipſe adhuc nō acquiſiuit[i]; & ideo quanuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, ſed quãdo iure delato repudiat

diat, ſubit incontinenti qui gradu proximus eſt, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uero conditione nemo ſubit, cum interim uocetur nemo: quod ſi quis ius futurum pacto remiſit, uel in iudicio publicæ perſonæ abſentis nomine acceptanti renuntiauit, licet nihilominus lex ei hæreditatem legatum'ue deferat, ex pacto tamen non agnoſcere id lucrum tenetur, ſi modo paciſcentis intereſt, & in hoc Rapha. Paul. Iaſon con
7 *ſenſerunt*[k]. † *Sed unde eſt, quòd decretalem bonorum poſſeßionem repudiari non poſſe lex ait*[l]? *quoniam antequam decreta ſit, non eſt delata, poſtquàm autem decreta eſt, ſero repudiatur, quod iam acquiſitum eſt? Cum enim id ſit delatum, quod adeundo poſſumus conſequi, ſi in caſu à lege permiſſo decretalem petam, cum eam conſequi poßim, cur delata dici non debet? Et ſi communem ſentẽtiam ſequamur, qua traditum eſt, eandem bonorum poſſeßionem antequam decreta ſit dici edictalem, poſt uerò decretalem, non uideo quid re*
8 *ſponderi eleganter poßit:* † *ſed exiſtimo edictales bonorum poſſeßionem eſſe quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuunt. decretales uerò extraordinarias, quæ ſunt facti, ut Carboniana, & quæ uentris nomine, uel litis inſtituendæ gratia*[m]*: itemq́; quæ furioſo decernitur, nam ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum neceſſarium fuiſſe, ſolæ tamen extraordinariæ decretales dictæ ſunt, quoniam hæ potißimum à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur aliquid ſunt, & ius in ſe continent, quo defuncti perſona repræſentatur, ſed poſteriores omnem*

k d.l.is qui.

l l.j.de ſucceſ. edic.

m l.ij. .ſ.ſi qs ex libe. ad Tertul.

ſubſtan

ſubſtantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodem momento oriuntur: petentiq; acquiruntur: non ergo ante decretum poteſt dici ius aliquod delatum eſſe, cum ius nullum adhuc ortum ſit, ſed ſperemus ut ex decreto prodeat.

CAIVS LIB. X. AD LEGEM IVL. ET PAPIAM.

1. 4 ☞ Homo, tam maſculum quàm fœminam continet.
2. Adam, quaſi terra natus.
3. Homo vnde dictus.
5. Qui in vtero eſt, homo non dicitur.
6. Veterũ ritus, vbi quis primùm natus eſſet.

LEX CLII.

Hominis appellatione

1 HOMINIS.† *Homo commune nomen eſt, & tam maſculum quàm fœminam continet, idq; exem-*
2 *plo Græci ſermonis,* ἄνθρωπος, *nam & Hebræi*† *Adam quo nomine terra natum hominem ſignificant, ad utrunque ſexum referunt, ut habetur Geneſeos quinto. Creauit eos & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi uerò ſunt antiquiores Græci, dum neſcio quem Adamum finxerunt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud*
3 *Stephanum* περὶ πόλεων *legere eſt.*† *Dicitur autem homo ſiue ab humo, ut Varro exiſtimauit: ſiue à concordia,* ἀπὸ τῆς ὁμονοίας, *quod nullum animal*
4 *ſit ſocialius.*† *Et hinc apparet legem, quæ de hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam eſſe,*

 & quidem

& quidem propriè[a] quod arbiratur Bartol. etiam ſi articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq; exemplo Græcorum qui per articulos ὁ ἡ ſexum diſtinguunt. Illud † conſtat, cum hominem dicimus, quemcunque contineri, non ſolum ſiue maſculus ſiue fœmina ſit, ſed ſi liber ſiue ſeruus, ſiue pubes, ſiue impubes[b]. † Sed an is qui in utero eſt, homo dicatur[c]? Et conſtat non dici. expectari igitur lex iubet poſtquàm natus eſt, & in terram ceciderit[d], quæ uerba ex antiquorum conſuetudine interpretari debemus.

tam fœminam, quam maſculum contineri non dubitatur.

a l. ſ. ſupra eo.

5

b l iij. §. ſ. de lib. ho. exhi.

6

c l. cum iter. de fid. lib.

d l pen C. de poſth. hær.

7 † Siquidem ſolebant ueteres, ubi quis natus eſſet, nudum protinus in terra ſtatuere, opemq; Deûm inuocare, ut naſcenti auxilio eſſent: cuius rei meminit Auguſtinus ciuitatis diuinæ Libro quarto. Et Plinius libro ſeptimo, Macrobiusq;. Hinc Statius: Tellure cadentem, Excepi, fouiq; ſinu,

1 ☞ Qui in vtero eſt, pro nato habetur, in ſui fauorẽ fall. num. 3. 4.
2 Lex fingit impoſſibilia, dum ſubſit æquitas.
5 In cõputatione annorum ortum hominis attẽdimus.
6 Aduerſus eum, qui in vtero eſt, vſucapio procedit.
7 Lex in eadem ſpecie bis non fingit.

1 INTELLIGENDVS. † Qui in utero eſt, in ſui fauorem pro nato habetur, idq; per fictionem legis, quæ licet per naturam impoßibile ſit ante ſeptimum menſem eũ
2 naſci & uiuere, hoc fingit: † ut omnino uerum non ſit quod

quod uulgò traditur, legem nunquam fingere impoſsibilia: fingit enim dum ſubſit æquitas. Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis ſuæ uiuat, centum relinquat, etiam eum qui in utero eſt admitti, Dynus reſpondit. Qui enim in utero eſt, cum de ſuo commodo agitur, natus exiſtimatur.† Quod tamē ſemper non procedit, uelu ti cum damnum nullum partui infertur, ſi natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum neceſſaria nulla cauſa hoc ſuadet? & ideo poſthumo non confertur[a], antequā ſit natus: item ad partē hæreditatis interim nō admittitur[b]: nec præteritus rumpit teſtamentū[c], neq; interim ſuus eſt hæres, nam & propter incertitudinem his in caſibus aliud cō

TERENT. CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CLIII.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe qui in vtero relictus eſt.

4 ſtitui non potuit †. Cæterū & ſi decretum ſit, in demortuorum decurionum locum filios ſubrogari[d], Oldradus exiſtimauit eius qui in utero ſit rationem non habendam, cum huiuſmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure ſtatuti uel conſuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, niſi protinus uel ſine dilatione ſubrogandū lex diceret. Cum enim appareat moram ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectāda, ſed & ſi uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus, ſi tamē eiuſmodi ſit lex quæ ex ficta interpre-

a l.ſi. ſupra de col.
b l.antiqui de pet.hær.
c Iaſ.i.poſth. mo.C.de cō tra.tab.
d Alb.in.l.pe. C.de aduo. di.iud.

tatione extendi nequeat, ueluti ſi ſancitum ſit hominis occiſorem decollari: conſtat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniam ut ſuprà quoque diximus: hominis appellatione qui in utero eſt non comprehenditur quod in hac ſpecie ea quoque ratione obſeruandum eſt, quoniam hic de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes conſen-
5 *tiunt*[e]. † *Illud quoque certum eſt, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam ſi eius utilitas hoc ſuaderet, ab hominis enim ortu ſolemus annos numerare; idq; & Baldus prodidit*[f]. *Verum & quamuis dubitetur, an contra infantem ipſo iure currat præſcriptio, dubium*
6 *non eſt,* † *aduerſus eum qui in utero eſt uſucapionem procedere*[g], *licet reſtitutionem prætor polliceatur. Cæterum & ſi mater prægnans apud hoſtes enixa ſit, nec infans reuerſus ſit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuiſſe, nec aliquod legis Corneliæ*
7 *caput ei patrocinabitur,* † *ne bis in eadem ſpecie fingere lex uideatur.*

e Pan. c. ſicut. de hom.

f c. cũ in cunctis. de elec.

g L. etiam. ij. de min.

1 ☞ Menſurarum aliqua nomina.
Ibid. Digitus, palmus, pes.
2 Dimidius pes, ſemis vulgò apppellatur.
3 Spithana græcè latinè dodrans dicitur.
4 Cubitus, greſſus, paſſus.
5 Vlna, pertica, plethrum, iugerum.
6 Stadium, diaulus, milliarum, dolichus, & leuca.
7 Paraſanga triginta cenſetur ſtadijs.
8 Scœnus, & ſtathmus, & manſum quid.
9 In dimenſuratione vnde inunda computatio.

Mille

MARCELVS
LIBRO I.

MILLE PASSVS. LEX. CLIIII.
Mille paſſus[a], nõ à mu

MILLE PASSVS. a ¶ Vt ſciamus qua lon
1 gitudine ſit paſſus, † præfari nos oportet menſurarum aliqua nomina, ex quibus minima eſt Digiti, quorum quatuor Palmum conficiunt decimũſextũ
2 Pedem. Eſt autem Pes tanquam as in numeris, † & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quantum uidelicet pugno extenſoq; pollice metimur.
† Sicut Spithama uox 3
Græca, quæ & ipſa uulgò ſeruat nomen, quantum extenſis articulis à minimo ad pollicem amplecti poſſumus: Latinè Do
4 drans dicitur, & Palmus maior quibuſdam: † at Cubitus ſeſquipedalis eſt, Greſſus uerò duos pedes & Semiſſem continet: Paſſus quinque pedes, ſic dictus, quod paſsis, id eſt dilatatis brachijs & manibus hanc
5 dimenſionem conficiamus. † Vlna (ſic enim Orgyian interpretor) ſex pedibus, ut Herodotus ſcripſit, conſtat: Pertica duos paſſus in ſe habet, hoc eſt pedes decem, unde & decempeda dicitur: Plethrum pedes centum: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus con
6 ficitur, duosque in ſe Actus continet. † Stadium paſſus centumuigintiquinque habet, qui ſunt plus paulò pedes ſexcenti: Diaulus duo ſunt ſtadia: Miliarium ſunt mille paſſus, hoc eſt ſtadia octo: Dolichus ſtadiorum eſt duodecim: Leuca dico eſt Gallica,

cuius tamen Amianus Marcellinus meminit, mille & quingẽtos etiã ipſa paſſus habet, ut Antoninus in itine-
7 *rario oſtẽdit, licet pleriſq; in locis ſit amplior,* † *Para-ſanga uocabulũ perſarũ, triginta cenſetur ſtadijs, quæ*
8 *mẽſura paulò minor eſt miliario Germanico.* †*Schœnus apud Aegyptios ſexaginta eſt ſtadiorum: Sthathmus, id eſt manſio, miliaria habet uigintiocto ſemis, huius in autenticis*[a] *mentio habetur.*

ro vrbis[b], ſed à cõtinẽtibus ædificijs numerandi ſunt.

a .§ ſi igitur. in authẽ. vt om. obe. *Eſt & uulgaris uox Manſum, qua tantum agri ſignificatur, quantum ſingulis annis par boum arare co-*
b c.j. decẽſib. *lereq; poteſt*[b].

9 b ¶ VRBIS. † *Quapropter cùm præfectus urbis, de his, quæ intra centeſimum lapidem perpetrata ſint*[c],
c l.j.§.cũ vrb. de off. pręf. *cognoſcat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio ſemper ſeruandum eſt: alioquin diſtinguimus quemadmodum concepta ſint uerba, ut ſi probibiti ſint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris, ſi prope Romam à continentibus, ut plerique hic ſentiunt.*

1 ☞ Cùm lex agnato proximo hæreditatem defert; an hæredem ſe aſſerens, eam qualitatem probare debeat.
2 Proximus dicitur etiam ille qui ſolus eſt.
Ibid. Is præſumitur ſolus, cuius ſocij nulli apparent.
3 Deriuatio voculæ proximus.
4 Ius proximitatis ex cõmuni vſu, de cognatione ſpeciali intelligitur.
5 Proximus interdum dicitur, qui priorem ante ſe habet.
6 Proximus à conſorte differt.

Proximi

PROXIMI. Quemadmodum proximus intelligatur qui ſolus eſt, ſupra à nobis tractatum eſt:
1 † ſed dubium eſt, cũ lex agnato proximo hereditatem deferat, an neceſſe habeat eam qualitatem probare, is qui ſe heredẽ aſſerit? Et ſi non poſſideat, aliusq; agnatus ei contradicat, non eſt dubium probari debere: quod ſi in iudicio alius agnatus non appareat, durum eſſet ſi eum ad id cogeremus, ut probaret, neminem quàm ipſe ſit, defũcto propinquiorẽ eſſe: idq; Corneo[a] placuit, cui & nos aſſentimus: †cùm proximus ſit, ut
2 hic dicitur, qui ſolus eſt, cumq; præſumamus ſolum, cuius ſocij nulli appareant: cum uériſimile ſit ad lucri partem omnes conuolaturos ſi extarent. Terent. in Phorm. At ſi talentũm rem reliquiſſet decem, primus eſſes, memoriter progeniem ueſtram uſq; ab auo atq; atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen.

LICINIVS RVPHIN. LIBRO VII. REGVLARVM.

LEX CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille continetur, qui ſolus eſt.

Τῶν ἐυτυχόντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum ſunt proximi.

Sufficit igitur ſi intra eũ gradũ eſſe ſe probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexand. probat[b], hunc enim eſſe proximũ agnatum cẽſebimus. Cæterum hic ſupereſt uidere, & quæ prima ſit huius uocis ſignificatio

a conſi. 194. in. iiij.

b In. l. is pot. de acq. her.

3 *catio:* † *& conſtat à propriè fieri proximum, & ideo uox eſt ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur & amicus transfertur & ad ſanguinis iura, & pro-*
4 *ximi, tam agnati quàm cognati dicuntur.* † *In uſu autem magis eſt, ut cum ius proximitatis dicimus, de co-*
5 *gnatione ſpecialiter intelligamus*[c]*:* † *quo ſenſu etiam qui ante ſe aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis neceſſariiſq; perſonis ſolummodo deferri copiam de adultero accuſandi*[d]*: non enim dubium eſt licere patruo accuſare, licet frater extet. Itẽq; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, niſi proximæ perſonæ relictum ſit*[e]*: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu*
6 *ſit.* † *Addit Baldus*[f] *hoc differre proximum à conſorte, quòd proximus per conſanguinitatem dicitur, conſors ſocius eſt, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, conſortem eiuſdem ſortis & conditionis hominem ſignificare, ſed ex ſubiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.*

c l. ad teſtati. C. de le hæ.

d l. quamuis adulter. C. de adul.

e l. cũ cem. C. de leg.

f Bal. l. dudũ. C. de cõtra. empt.

1 ☞ Maiore parte anni poſſediſſe quis dicatur.
2 Interdictum vtrobi, & vti poſsidetis, ſunt exæquata.
3 Aduerbia, vtrobi, alibi, inibi, necubi, ſicubi, nuncubi.

MAIORE. *Interpretatur hic Iuriſconſultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore par-*
1 *te anni fuiſſet, ibi & maneret:* † *oſtenditq; maiorem partem anni intelligi, reſpectu poſſeßionis aduerſarij: hodie*

hodie tamen hoc in interdicto id ſolum attēdimus, utrobi litis cōteſtatæ tēpore ea res ſit[a], *de cuius poſſeßione* a .§.ſed hodie. Inſtit. de interd.
2 *litigatur: idq; exemplo interdicti,* † *Vti poßidetis, exæquata enim hæc ſunt. Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & ſicubi, ſi quo in loco, Ouidius:*

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim cenſeo legendum.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

Maiore parte anni poſſediſſe qs intelligitur etiā ſi duobus mēſib⁹ poſſederit: ſi mō aduerſarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis poſſederit.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem ſenſiſti in te claudier? Conciſa autem ſunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

1 ☞ Murus propriè eſt, qui urbem munit.
2 Murus pro pariete priuati ædificij.
3 Maceria.
4 Parietum varia genera.
5 Via, iter, actus differunt.
6 Via ſi de ſeruitute nō accipiatur, etiā ſemitam cōtinet.
7 Iter diſtat à ſemita,
8 Varia viarūm genera.
9 Via publica de regalibus an ſit.
10 De eo, qui in via publica deliquit, quiuis ſupplicium ſumere poteſt, cui ex generali principis conſeſsione competit.

Quan

1 QVANTVM. *a* ¶ † *Murus propriè dicitur pu-*
2 *blicis qui urbem munit, & mœnia continet: † im-*
propriè hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod pa-
ries dicitur: quo ſenſu aduerſus Vallæ traditionem,
etiam Cornel. Tacitus lib. xv. utitur. Oſtendit autem Iu-
riſconſultus parietem
3 *eſſe etiã maceriã, † ſic appellatur paries ſine*
calce aliáue compa-
ctione formatus. Erãt autem parietum uaria
4 *genera, † lateritij, lapidei, cæmentitij, teſta-*
cei, cratitij. Fuerant Lateritij ex lateribus
duriſſimæ ſoliditatis, ut pote qui crudi ſub ſole diutius permãſerãt, ut exic-carentur: Teſtacei ex latere cocto, qui etiam nunc ſunt in uſu: Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cratitij, quos concratitios Papin.[a] *appellat, ligneis cratibus inſertis fiebant, ſeu aſſeribus arrectis tranſuerſiſq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergerini, ut etiam Feſtus oſtendit, quod uidelicet uicinorum cœnacula his dirimeretur, quod diffuſius explicat M. Vitruuius.*

AELIVS GALLVS.

De verb. quæ ad ius pertinet ſignificatiõe.

LEX CLVII.

QVãtũ ad iuris ptinet largã ſignificatiõnẽ, paries eſt, ſiue murus[a], ſiue maceria eſt. Item via[b] eſt, ſiue ſemita, ſiue iter eſt.

5 *b* ¶ VIA. † *Cum de priuata uia loquimur, quatenus ſeruitutis ſpecies eſt*[b], *ab itinere actuq; diſtat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab cundo*

a l. ſi fratres. ſupra ꝓ ſo.

b Inſti. de ſer. in prin.

eundo dictum eſt, & ideo iter ius eſt eundi hominis.
Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus eſt.
Via à uehendo, & ideo ius in ſe continet etiam uehicu
lum ducendi, tametſi & qui habet actum, in conſe-
quentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poſ-
ſit. Sanè lege XII. tabul. ea menſura uiam confici tra
ditum eſt, ut in porrecto pedum octo eſſet, in anfractu
XVI. cuius dimidium actui tributum eſt. Qum uerò
de ſeruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cō-
7 tinetq; non ſolum iter, ſed etiam ſemitam:† Hoc autem
diſtat iter à ſemita, quod iter latius eſt, ſemita angu-
ſtior, & quidam quaſi callis. Videtur etiam iter proprie
dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio
Frōtino lib. de colonijs Italicis intelligi poteſt, quo ſen-
ſu ſemitam tramitem priuatum interpretabimur. Græci
ἀτραπὸν dicunt, unde parœmia, cuius Euſtathius
Odiſ. N. meminit, ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζη-
τεῖς. Cum præſto uia ſit, tu requiris ſemitam Plaut. in
Calcul. Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte,
per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur
currus & iumenta: quapropter apud eum paraſitus
minatur ſe facturum, ut obuij capite ſi ſtant in uiam de
ſemita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos commentario
aliter explicat, nimirū ut ſemita ſit ſemis uia, uia actus
dimidius, qua poßit ire uehiculum actum autem duo ca
pere propter euntiū & uenientiū uehiculorum occur-
8 ſum, in qua re diſſentit à Iuriſcōſultis c†. Sūt autē uiarū c l.§. nequid in hoc pub.
aliæ βασιλικαί, quas cōſulares uocāt, aliæ uicinales, quæ
ad uicos ducūt, & ex his utraq; publica eſt: ſicut priua-
tarum

tarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſer
9 uitutes ſpectant. Sed dubium eſt, † uia publica ad quem pertineat? & extat relatum eſſe de regalibus[d], & ideo uideretur in ſimplici conceſſione caſtri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere[e], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatẽ ad principem ſpecialiter pertinere, eius fundũ ad municipes, iuriſdictionem uero ad eum cui caſtrum ipſum cõceſſum eſt. † Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſupplicium de eo ſumere quemcunq;, cui ex generali principis conceſſione hoc competat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.

d c.j. quæ ſint reg.

e Bar. l. continuus. §. cum qui. de ver. obli.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vſu iuris frequẽter uti nos, Caſſelli[9] ait, ſingulari appellatiõe, cũ plura generis eiuſdẽ ſignificare velimus, nã multũ hominẽ ve

1 Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.

2 In legibus indefinita æquipollet vniuerſali ſecus in diſpoſitione hominis.

1 IN VS v. † Orationum alia eſt particularis, ut cum ſignum particulare præponitur, quale eſt quidam, aliquis, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt par

ticula

ticulariter'ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento conijciemus. Conſtat autem neceſſario huiuſmodi ſermonem uniuerſalem ſenſum non accipere, & id circo in teſtimonijs non fiet hæc interpretatio[a], ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut non probatũ ſit intelligimus[b].

a l. nõ hoc vbi lat. C vnde leg.

b Bar. l. ſi pluribus. de lega. ij.

2 *† In legibus autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cum legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omnium conſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur.*[c]

niſſe Romã, & piſcẽ vilẽ eẽ dicimus. Itẽ in ſtipulando, ſatis habemus hæredi cauere ſi ea res ſecũdũ me hęredem'ue meũ iudicata erit. Et rurſus, quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ: nẽpe æque ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

c l. iiij. §. cato. de verb ob.

3 *† At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quandam ſignificent, ut piſcis, aurũ argentũ, lana: idem in hærede ex communi uſu loquendi, cum enim plures ſunt hæredes, hæc dictio hæres uni ſoli omnino non conuenit[d], cum inſolidum non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt plerique, de omnibus ſucceſſoribus actum uideri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo*

d Bar. l. Lucius. §. Sẽpr. de leg. iij.

partica

paticulariter potius propter ſermonis proprietatem in telligeremus, & mediocris poſſet accipi [e]. *In diſpoſitione quoq; ipſi proferēte fauorabili uerisimile eſt tali ſermone eum uniuerſaliter prouidiſſe, ut cum pater filiū ſuum ſe inſtituere, uel filio tutores dere profeſſus eſt* [f]: *quod ſi pluraliter id nominis proferat, tūc uniuerſaliter, & ideo collectiue, ſemper accipitur, ut ſi filios exhaeredare ſe dicat, uel cognatis legare* [g].

e l. legato. generaL. de lega. j.

f l. ſi quis ita de teſta. tut.

g Raph. d. l. ſi pluribus.

VLPIA. LIB. I AD S.C.

LEX CLXX.

ETiā aureos numeros æs dicimus.

1 Aes metalli ſpecies antiquior ferro.
2 Qualiſcunque pecunia, æris appellatione continetur.
3 ἐξαργυρίζειν græcè, latinè exargentare.
4 Numus aureus cuius olim valoris.
5 Solidus idem quod aureus.
6 Græci χαλκὸν id eſt, æs pro quacunque pecunia accipiunt.

1 ETIAM *Aureos.* † *Aes ſeparata ab auro argentoq; metallis ſpecies eſt, apud antiquiſsimos quoque prius in uſu quàm ferrum, ut Heſiodi Poëte carmē indicat: unde et pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hincq; paulatim factum eſt, ut qualiſcunque pecunia, æris appellatione comprenderetur: idemq; in tranſalpina Gallia de argento: qualencunque enim nummorum ſpeciem, ſimpliciter argentum uulgo appellant: nam & Grece* ἐξαργυρίζειν *quod Mar. Cicero ex argentare tranſtulit, in pecuniam redigere ſignificat. Nummos autem*

autem aureus, cuius hic mentio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimatio
5 *nis aureus fieri cœpit,† & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari,* l. quoties. C. de ſuſcep.

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.

LEX CLX.

CAeterorũ & reliquorum appellatiõe, etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

quorum ſeptuagintaduo aurei librã conficiũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt ſolidũ drachmam pepẽdiſſe, eiuſq; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas
6 *ſex.† Sanè & Græci* χαλκὸν, *id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde* ἀχαλκεῖ *apud Lucillium Epigramma II.*

Ἑρμοδότου τόδε δόγμα τὸ, πάνσοφοι, ἤ τις ἀχαλκεῖ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάσιον.

Hermoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit,

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera unde deducatur.
3 Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.

CETERORVM.† *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de*

toto dici:ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio optione ſeruorũ, & cæteris Sẽpronio relictis, ſi Titius non optet uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt [a] *: non quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex ui ipſorum uerborum: & ita Pontanus* [b] *id reſponſum declărat, & in eo qui ſuperfluum relictũ erat Raphaël* [c] *ex facto conſultus idem reſpõ-*

a l. cum optio. de op. leg.

b Roman. ſin gul. 35.

c Cum. conſ. 105.

PAVL. LIB. II. AD S. C.

LEX CLXI.

Illa verba, optim⁹ maximusq; vel in eum cadere

2 *dit.*† *Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco,*
3 *ϗ ἑτέρα, id eſt, et alia:*† *& ideo cũ abreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita, quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebătur, obſeruabimusq; hac in re notarij ipſius conſuetudinẽ: unde in re dubia, nõ licebit eius ſucceſſori abſq; iudicis mădato eă clauſulam extẽdere, ut Bart. ſenſit* [d]*. Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura, uel expreßio uerborũ, nõ eſt exiſtimădũ ſufficere, quod eius clauſulæ inuolucro tabelliones implicant* [e]*, & ideo nec iuramentum, nec ſtipulationem in ſe cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extenſim cætera ſcriptum ſit, an præſcriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.*

d Bart. l. gallus. §. ij.

e l. j. de his que in te ſta.

1 Fundus opt. maximusque in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt.
2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.
4 Puer vnde dictus, & ſub puero puellam contineri.
5 Reprehenſus Paulus Iuriſconſultus.

uete

c Veteres pueras dixere.

poſſunt, qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur etiam ſolæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ & ἡ παῖς appellant.

1 *ILLA VERBA.* † *Legauit teſtator fundum ſuum, quem optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit, ſi*
2 *in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent,* † *ſuperlatiua*
3 *ua enim de pluribus ſolent dici.* † *Sed quoniam quandoque etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiũtur, uerius eſt, ad unũ quoq; referri, idq́; prætoris exẽplo, q cũ ſe daturũ bonorũ poſſeſſionem ſecundum ſupremas tabulas edixiſſet, eum quoque admittit, qui ſolis tabulis inſtitutus ſit[a]. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret ultimum interpretatur primum, poſt quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uolũtate legis eſſe autumat, licet non ex uerbis.*

[a] l.j.§.j.ſupra de ſec.tabu.

4 §. *PVERI.* † *Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ & ἡ παῖς di*

5 *cant.*† *Sed iudicio meo hæ rationes nõ conſiſtũt, cũ puer*
6 *pera non à puero, ſed à puera dicatur:* † *Veteres enim pueras dixiſſe, ut in Caligu. Tranquillus autor eſt, & M. Varro Noniusq; Marcellus indicant, unde diminutiuum puella: nec Græcorum exemplo quicquam moueri poſſumus, cum apud eos* παῖς *commune nomen ſit, ut ipſe ait, & Theocriti carmine in Syracuſis admonemur:* καλλίστα παῖδον πεί- ραθὴν πάντα τελεῖται.

IDEM LIB. VII.

LEX CLXIII.

Non eſt pupillus qui in vtero eſt.

Latinorum nemo puerum fœminino genere protulit. Satius eſt ergo id reſponſum per eam interpretionem ſimpliciter accipere, qua maſculinum concipit fœmininum.

1 ☞ Pupillus non eſt qui in vtero eſt.
2 Ancilla non ideo precioſior, quia prægnans.
3 Parturiens mulier in periculo mortis cenſetur eſſe.
4 Hæreditas in lege Falcidia propter ventrem ancillæ non augetur.
5 Si mulier prægnans in exilium acta ſit, filius ibi natus non eſt exul.

1 NON EST PVPILLVS. † *Qui in utero eſt, pupillus non eſt, ſed uiſcerum matris quædam portio: & ideo ancilla prægnante uendita, ſi partus euincatur, non agitur duplæ: quia nõ uidetur magis in contractu ad partum habitus reſpectus, quam ad quoduis a-*
2 *liud inteſtinum*[a]. *Hincq; eſt conſequens,* † *ut nõ ideo pretioſior ſit ancilla, quod prægnans ſit: quamuis enim*

aliqua

aliqua ſpes lucri inde domino ſubeſſe uideatur, contra-rio tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim ſi an-
3 cilla abortiret? † cum præſertim parturiens mulier cen-
4 ſeatur in periculo mortis eſſe[b]. † Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrem hæredi tas non augetur[c], quod periculum in brutis tam fre-quens nõ non eſt. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo oneroſo habere uideb.tur[d]. Sed & ſi fur matrem ſuſtu lerit, partum quoque qui apud eum conceptus eſt con-tractaſſ. uidetur, unde neque eum ullo tempore per poſ ſeſſionem acquirit, quod ſuprà attigimus[e]. Et ex his
5 cõſequens eſt, † ſi mulier prægnans in exilium acta ſit filium ibi natum non uideri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduerſus homicidas latam, uerius eſt non procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametſi alij aliter ſenſerint[g]. Illud quoque traditum eſt, ſi lex portorij uectigal pro quocunque animali imponat, pro eo quod in utero eſt nihil ſoluendum eſſe, nam & hu-iuſmodi in cenſum non refertur, & in hoc omnes conſentiunt. Sanè Iuriſconſultus pupillum hic uide-tur lata ſignificatione accipere, pro quocunque in-fante. Accurſius tamen etiam propriè accipit, & ideo infert tutores pupillis ſuis datos non uideri uen-tris tutores fuiſſe, ſi infans non naſcatur, cuius ſen-tentia uera eſt[h].

b Abb. c. paſtoralis i ſi. de offi. ord.

c l. I. §. I. ſi ſal pla. cuit. ff ad l. falc.

d l. quod ſi ex pamphil. de leg. ij.

e l. partum. ſupra eod.

f Bar. l. in ſeruorũ. de ſta hom.

g F li. c. ſicut. de homic.

h l. cũ pater de neg. geſt.

1 ☞ Applicata facti ſpecies ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui vnicus fuit.
De qua ſubſtitutione text. ſit accipiendus.

4 Quid ſi dictum ſit, Mihi & ei, qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto.
5 Humanitus accidere, eſt mori.
6 Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.
7 Et an mors ciuilis hoc caſu ſufficiat.
8 Imperiti teſtatoris verba ex vulgi conſuetudine declaranda.

POMPONIVS LIBRO II. AD S.C.

LEX CLXIII.

IN vulgari ſubſtitutiõe, qua ei, qui suprem⁹ morietur, hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutũ etiam vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

1 *IN VVLGARI. † Instituit teſtator filiũ quẽ habebat, & quoſcunq; habiturus eſſet: eiq; qui ſupremus morietur Seium ſubſtituit, dubitari potuit, ſi alios filios non habuerit, an Seius illi ſaltem quem tum cum teſtaretur habebat, rectè ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis duodecim tabularum rectè ſubſtitutum defendit*[a]*, †* 2 *quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit, ſatisq; eſt ut ultimus qui cenſeatur, qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoque precedatur, quod & ſupra latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur*[b]*: & receptum eſt cenſeri legitimæ ſucceßionis inter plures cohæredes ius reſeruatum, niſi ultimo decedenti in omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit*[c]*: non enim qui ſupremus moritur omnem hæreditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe eam habuerit, at habere eam non poteſt, niſi uicißim eos grauatos dicamus.*

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel ſingulis. ſupra de vulga.

c l. titia ſeio. §. ij. de leg. ij.

Sunt

Sunt qui idem eſſe opinantur[d], *cum ita uerba concepta ſunt, ut poſt mortem omnium reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictum non ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat*[e]*: quod rationem in ſe ullam non habet, non ergo ultimus omnium portionem, ſed in eo caſu unuſquiſque ſuam reſtituet.*

mus agnatus, etiam ſol9 habetur. Si quis ita[b] in teſtamento ſcripſerit, ſi qu d fit

3 *a* ¶ VVLGARI. †*Accurſius interpretatur, id eſt pupillari. Ego aliter ſentio, cum enim teſtator filijs inſtitutis ei qui ſupremus morietur ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur ſi poſt aditam, ante tamen quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poſſet uulgaris appellari, nec obſtat quod ex uulgari ei non ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pronomen illud pro ſuperuacuo*

4 *habetur, idq;* Albericus *probat*[f]. †*Sed quid ſi dictum ſit mihi & ei qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opinari quis poßit de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolum egiſſe teſtatorem ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiam fideicõmiſſariam contineri aiunt, ut* Ponta. & Iaſon[g] *& in electione ſubſtituti eſſe, directe an per fideicommiſſum hæreditatem uendicet: quæ ſententia propter ueriſimilem teſtatoris uoluntatem adiuuanda eſt.*

5 *b* ¶ §. SI QVIS ITA. †*Humanitus accidere eſt mori*[h].

d Soci. §. cum ita ad Tre.

e argu. l. codicilli, de vſufru. leg.

f l. j. in prin. de vulg.

g Iaſ. l. penu. C. de imp.

h Inſti. de do. in prin.

X 4 *& ita*

& ita docti ſolent loqui. Sed teſtatores ex uulgi ſermone qui conciſior eſt[l], & breuior, ſimpliciter accidere, & cõtingere pro uita defungi accipiunt: ultimus enim

l l. publia. de poſ.

6 *qui homini euenire poßit caſus, eſt mors: † meritò illa conditio, ſi quid acciderit, de morte intelligitur[k], alioquin propter generalitatẽ nullius ferè momenti eſſet.*

k l. vxorẽ. §. ſeia. de leg. iij.

lio meo acciderit, Damas ſeruus meus liber eſto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis attamen vulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

7 *† Sed an mors ciuilis hoc quoq; caſu ſufficiat, ut qa in exiliũ quis miſſus ſit? & Baldus[l] de ea ſentire contrahẽtes nõ arbitratur.*

l Bal. in rubr. C. de poſ.

8 *† Hincq́; argumentum ſumi poteſt, imperiti teſtatoris uerba ex uulgi cõſuetudine declarari: quod & Socinus[m] in ea ſpecie annotauit, cùm filium quidam uiuum & mortuum relinquere ſe Titio in teſtamento dixiſſet, interpretatus eſt enim Titium uiuenti tutorem datum, mortuo hæredem[n]. Sed huiuſmodi uerbis hæreditatem dari periculoſius eſt, quàm ego affirmare auſim, cùm & curam mortui gerere quis poßit, dum pompam funeris, ornatum ſepulchri, parentaliaq́; huiuſmodi procurat.*

m l. qui duos. de reb. du.

n Lancel. l. cẽturio. in fin

1 ☞ Poſthumus propriè quis.
2 Teſtator de filiabus diſponẽs, an de poſthumis ſenſerit.
3 Propria ſignificatio ex interpretatione reſtringenda: & quando id locum non habeat.
4 Portio de qualibet parte dicitur.
5 Quando hoc non obtineat.

Quibus

6 Quibus caſibus etiam de minima portione actum fuiſſe intelligatur.
7 Regulariter verba cum effectu accipienda.
8 Habere quis dicatur.
9 Vis pro effectu accipitur in iure.

VLPIA. LIB. XV. AD S.C.

LEX CLXIIII.

NOmen filiarum, et in poſthumam 1 cadere quæſtionis non eſt, quanuis poſthumæ non cadere in eam quæ iam in rebus 2 humanis ſit, certum eſt.

NOMEN filiarũ. a ¶ *Poſthumus propriè intelligitur, qui patre humato natus: ſed & qui poſt teſtamentum natus eſt, largo modo poſthumus dicetur*[a]*. †Sed pone teſtatorem de filiabus aliquid diſpoſuiſſe, an de poſthumis quoq; actum cenſebimus? Et dubium non eſt, ex proprietate ſermonis poſthumas ea appellatione contineri: ſed quia earum meminiſſ non uidetur, neq; cogitaſſe ut poſthumæ naſcerẽtur, ad futuros poſt* b
3 *mortem ſuam filios reſpexiſſe non creditur* [b]*, & ideo propriam ſignificationem ex interpretatione reſtringimus: quæ interpretatio locum non habet, cùm cõtrarijs coniecturis prior præſumptio tollitur, ut ſi in parte teſtamenti poſthumarum mentionem fecerit, nõ enim oblitus uideri poteſt, qui aliqua parte poſthumam commemorauit. Idem ſi neceſſariò poſthuma admitti deberet ut in inſtitutione, teſtamentum enim corrueret. Quod & dicendum eſt, cum filiabus tutores*[c] *quis deſignat,* c

a l. iij. §. ſ. de iniuſt. rup.

b l. q filiabus, de leg. j.

c l. ſi q de te

1 QVANTVM. a ¶ † Murus propriè dicitur pu-
2 blicis qui urbem munit, & mœnia continet: † im-
propriè hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod pa-
ries dicitur: quo ſenſus aduerſus Vallæ traditionem,
etiam Cornel. Tacitus lib. xv. utitur. Oſtendit autem Iu-
riſconſultus parietem
3 eſſe etiã maceriã, † ſic
appellatur paries ſine
carce aliá ue compa-
ctione formatus. Erãt
autem parietum uaria
4 genera, † lateritij, lapi
dei, cæmentitij, teſta-
cei, cratitij. Fuerant
Lateritij ex lateribus
duriſſimæ ſoliditatis,

AELIVS GALLVS.
De verb. quæ ad ius per-
tinẽt ſignificatiõe.
LEX CLVII.

QVãtũ ad iuris ptinet
largã ſignificatio-
nẽ, paries eſt, ſiue murus [a],
ſiue maceria eſt. Item via [b]
eſt, ſiue ſemita, ſiue iter eſt.

ut pote qui crudi ſub ſole diutius permãſerãt, ut exic-
carentur: Teſtacei ex latere cocto, qui etiam nunc ſunt
in uſu: Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus
calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cra
titij, quos concratitios Papin. [a] appellat, ligneis crati-
bus inſertis fiebant, ſeu aſſeribus arrectis tranſuerſiſq;
in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergerini,
ut etiam Feſtus oſtendit, quod uidelicet uicinorum cœ-
nacula his dirimeretur, quod diffuſius explicat M.
Vitruuius.

a l. ſi fratres. ſupra ꝓ ſo.

5 b ¶ VIA. † Cum de priuata uia loquimur, quatenus
ſeruitutis ſpecies eſt [b], ab itinere actuq; diſtat, quæ do-
ctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab
eundo

b Inſti. de ſer. in prin.

eundo dictum eſt, & ideo iter ius eſt eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus eſt. Via à uehendo, & ideo ius in ſe continet etiam uehiculum ducendi, tametſi & qui habet actum, in conſequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poſſit. Sanè lege XII. tabul. ea menſura uiam confici traditum eſt, ut in porrecto pedum octo eſſet, in anfractu XVI. cuius dimidium actui tributum eſt. Quum uerò de ſeruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cō-
7 tinetq; non ſolum iter, ſed etiam ſemitam.† Hoc autem diſtat iter à ſemita, quod iter latius eſt, ſemita anguſtior, & quidam quaſi callis. Videtur etiam iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frōtino lib. de colonijs Italicis intelligi poteſt, quo ſenſu ſemitam tramitem priuatum interpretabimur. Græci ἀτραπὸν dicunt, unde parœmia, cuius Euſtathius Odiſ. N. meminit, ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. Cum præſto uia ſit, tu requiris ſemitam Plaut. in Culcul. Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum paraſitus minatur ſe facturum, ut obuij capite ſi ſtant in uiam de ſemita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos commentario aliter explicat, nimirū ut ſemita ſit ſemis uia, uia actus dimidius, qua poßit ire uehiculum actum autem duo capere propter euntiū & uenientiū uehiculorum occur-
8 ſum, in qua re diſſentit à Iuriſcōſultis c†. Sūt autē uiarū aliæ βασιλικαὶ, quas cōſulares uocāt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducūt, & ex his utraq; publica eſt: ſicut priuatarum c l. §. nequid in hoc pub.

tarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſer
9 *uitutes ſpectant. Sed dubium eſt,† uia publica ad quem pertineat? et extat relatum eſſe de regalibus*[d], *& ideo uideretur in ſimplici conceßione caſtri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere*[e], *& idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatē ad principem ſpecialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iuriſdictionem uero ad eum cui caſtrum ipſum conceſſum eſt.*
1 † *Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſupplicium de eo ſumere quemcunq;, cui ex generali principis conceßione hoc competat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.*

d c.j. quæ ſint reg.

e Bar. l. continuus. §. cum qui. de ver. obli.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

In vſu iuris frequēter vtimos, Caſſelli⁹ ait, ſingulari appellatiōe, cū plura generis ſignificare velimus, nā multū hominē ve

1 Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.

2 In legibus indefinita æquipollet vniuerſali ſecus in diſpoſitione hominis.

1 I N V S V. † *Orationum alia eſt particularis, ut cum ſignum particulare præponitur, quale eſt quidam, aliquis, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt particula*

ticulariter'ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento conijciemus. Conſtat autem neceſſario huiuſmodi ſermonem uniuerſalem ſenſum non accipere, & idcirco in teſtimonijs non fiet hæc interpretatio[a], ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut non probatū ſit intelligimus[b].
2 *† In legibus autem nō ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cum legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omnium conſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur[c].*
3 *† At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatē quādam ſignificent, ut piſcis, aurū argentū, lana: idem in herede ex communi uſu loquendi, cum enim plures ſunt heredes, hæc dictio heres uni ſoli omnino non conuenit[d], cum inſolidum non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt plerique, de omnibus ſucceſſoribus actūm uideri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo particu*

niſſe Romā, & piſcē vilē eē dicimus. Itē in ſtipulando, ſatis habem⁹ hæredi cauere ſi ea res ſecūdū me hęredem'ue meū iudicata erit. Et rurſus, quod ob eā rē te hæredē'ue tuū: nēpe æque ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

a l. nō hoc vbi Iaſ. C vnde leg.

b Bar. l ſi pluribus. de lega. ij.

c l. iij. §. cato. de verb ob.

d Bar. l. Lucī⁹. §. Sēpe. de leg. iij.

patícularíter potius propter ſermonis proprietatem in telligeremus, & mediocris poſſet accipi [e]. In diſpoſitio ne quoq; ipſi proferẽte fauorabili ueriſimile eſt tali ſer mone eum uniuerſaliter prouidiſſe, ut cum pater filiũ ſuum ſe inſtituere, uel filio tutores dere profeſſus eſt [f]: quod ſi pluraliter id nominis proferat, tũc uniuerſaliter, & ideo collectiue, ſemper acci pitur, ut ſi filios exhæ redare ſe dicat, uel cog natis legare [g].

e l. legato. general. de lega. j.

f l. ſi quis ita de teſta. tut.

g Raph. d. l. ſi pluribus.

VLPIA. LIB. I AD S.C.

LEX CLIX.

ETiã aureos numeros æs dicimus.

1 ☞ Aes metalli ſpecies antiquior ferro.
2 Qualiſcunque pecunia, æris apellatione continetur.
3 ἐξαργυρίζειν græcè, latinè exargentare.
4 Numus aureus cuius olim valoris.
5 Solidus idem quod aureus.
6 Græci χαλκὸν id eſt, æs pro quacunque pecunia ac cipiunt.

1 ETIAM Aureos. † Aes ſeparata ab auro argen toq; metallis ſpecies eſt, apud antiquiſsimos quo que prius in uſu quàm ferrum, ut Heſiodi Poëte carmẽ indicat: unde et pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hincq; paulatim factum eſt, ut qualiſcunque pecunia, æris appellatione comprenderetur: idemq; in tranſalpina Gallia de argento: qualencunque enim nummorum ſpe ciem, ſimpliciter argentum uulgo appellant: nam & Græce ἐξαργυρίζειν qnod Mar. Cicero ex argentare tranſtulit, in pecuniam redigere ſignificat. Nummos autem

autem aureus, cuius hic mentio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimatio
5 *nis aureus fieri cœpit,† & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari,* l. quoties. C. de ſuſcep.
quorum ſeptuaginta duo aurei librã conficiũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt ſolidũ drachmam pepẽdiſſe, eiusq́; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas
6 *ſex.† Sanè & Græci χάλκον, id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde ἀχαλκεῖ apud Lucillium Epigramma 11.*

Ἑρμοδότου τόδε δόγμα τὸ, πάνσοφον, ἤν τις ἀχαλκῇ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit,

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.
LEX CLX.

CAeterorũ & reliquorum appellatiõe, etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera unde deducatur.
3 Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.

CETERORVM.† *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de*

toto dici:ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio optione ſeruorũ,& cæteris Sẽpronio relictis, ſi Titius non optet uel alio modo à legato excludatur,omnes ad Sempronium pertinebunt[a] *: non quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex ui ipſorum uerborum: & ita Pontanus*[b] *id reſponſum declãrat, & in eo qui ſuperfluum relictũ erat Raphaël*[c] *ex facto conſultus idem reſpõ-*

a l. cum optio. de op. leg.

b Roman. ſingul. 35.

c Cum. conſ. 105.

PAVL. LIB. II. AD S. C,

LEX CLXI.

ILla verba, optim⁹ maximusq; vel in eum cadere

2 *dit.*† *Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco,*
3 *ἕτερα, id eſt,et alia:*† *& ideo cũ abreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita, quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebãtur, obſeruabimusq; hac in re notarij ipſius conſuetudinẽ: unde in re dubia,nõ licebit eius ſucceſſori abſq; iudicis mãdato cã clauſulam extẽdere, ut Bart. ſenſit*[d] *. Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura,uel expreſſio uerborũ,nõ eſt exiſtimãdũ ſufficere,quod eius clauſulæ inuolucro tabelliones implicant*[e] *, & ideo nec iuramentum,nec ſtipulationem in ſe cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extenſim cætera ſcriptum ſit, an præſcriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.*

d Bart. l. gallus. §. ij.

e l. j. de his que in teſta.

1 & Fundus opt. maximusque in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt.
2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulanter.
4 Puer vnde dictus,& ſub puero puellam contineri.
5 Reprehenſus Paulus Iuriſconſultus.

uete

c Veteres pueras dixere.

1 **I**LLA VERBA. † *Legauit teſtator fundum ſuum, quem optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit, ſi*
2 *in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent,* † *ſuperlatiua*
3 *ua enim de pluribus ſolent dici.* † *Sed quoniam quandoque etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiũtur, uerius eſt, ad unũ quoq; referri, idq́; prætoris exẽplo, q cũ ſe daturũ bonorũ poſſeßionem ſecundum ſupremas tabulas edixiſſet, eum quoque admittit, qui ſolis tabulis inſtitutus ſit*[a]*. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret ultimum interpretatur primum, poſt quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uolũtate legis eſſe autumat, licet non ex uerbis.*

[a] l.j.§.j.ſupra de ſec.tabu.

poſſunt, qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur etiam ſolæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ ϗ ἡ παῖς appellant.

4 §. PVERI. † *Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ ϗ ἡ παῖς dicant*

aliqua ſpes lucri inde domino ſubeſſe uideatur, contrario tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim ſi an-
3 *cilla abortiret? † cum præſertim parturiens mulier cen-*
4 *ſeatur in periculo mortis eſſe*[b]. † *Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrem hæreditas non augetur*[c], *quod periculum in brutis tam frequens nõ non eſt. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo oneroſo habere uidebitur*[d]. *Sed & ſi fur matrem ſuſtulerit, partum quoque qui apud eum conceptus eſt contractaſſe uidetur, unde neque eum ullo tempore per poſſeſsionem acquirit, quod ſuprà attigimus*[e]. *Et ex his*
5 *cõſequens eſt, † ſi mulier prægnans in exilium acta ſit filium ibi natum non uideri exulem*[f]. *Sed & legem Corneliam aduerſus homicidas latam, uerius eſt non procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametſi alij aliter ſenſerint*[g]. *Illud quoque traditum eſt, ſi lex portorij uectigal pro quocunque animali imponat, pro eo quod in utero eſt nihil ſoluendum eſſe, nam & huiuſmodi in cenſum non refertur, & in hoc omnes conſentiunt. Sanè Iuriſconſultus pupillum hic uidetur lata ſignificatione accipere, pro quocunque infante. Accurſius tamen etiam propriè accipit, & ideo infert tutores pupillis ſuis datos non uideri uentris tutores fuiſſe, ſi infans non naſcatur, cuius ſententia uera eſt*[h].

b Abb. c. paſtoralis § fi. de offi. ord.
c l. i. §. fi. pla. carit. ff ad. l. falc.
d l. quod ſi ex pamphil. de leg. ij.
e l. partum. ſupra eod.
f Bar. l. in ſeruorũ. de ſta. hom.
g F li. c. ſicut. de homic.
h l. cũ pater de neg. geſt.

1 ☞ Applicata facti ſpecies ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui vnicus fuit.
De qua ſubſtitutione text. ſit accipiendus.

4 Quid ſi dictum ſit, Mihi & ei, qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto.
5 Humanitus accidere, eſt mori.
6 Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.
7 Et an mors ciuilis hoc caſu ſufficiat.
8 Imperiti teſtatoris verba ex vulgi conſuetudine declaranda.

POMPONIVS LIBRO II. AD S.C.

LEX CLXIII.

IN vulgari ſubſtitutiõe, qua ei, qui ſuprem⁹ morietur, hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutũ etiam vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

1 *IN VVLGARI.† Instituit teſtator filiũ quẽ habebat, & quoſcunq; habiturus eſſet: eiq; qui ſupremus morietur Seium ſubſtituit, dubitari potuit, ſi alios filios non habuerit, an Seius illi ſaltem quem tum cum teſtaretur habebat, rectè ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis duodecim tabularum rectè ſubſtitutum defendit*[a], *† quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit, ſatisq; eſt ut ultimus qui cenſeatur, qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoque precedatur, quod & ſupra latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur*[b]: *& receptum eſt cenſeri legitimæ ſucceßionis inter plures cohæredes ius reſeruatum, niſi ultimo decedenti in omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit*[c]: *non enim qui ſupremus moritur omnem hæreditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe eam habuerit, at habere eam non poteſt, niſi uicißim eos grauatos dicamus.*

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel ſingulis. ſupra de vulga.

c l. titia ſeio. §. ij. de leg. ij.

Sunt

Sunt qui idem eſſe opinantur[d]*, cum ita uerba concepta ſunt, ut poſt mortem omnium reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictum non ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat*[e]*: quod rationem in ſe ullam non habet, non ergo ultimus omnium portionem, ſed in eo caſu unuſquiſque ſuam reſtituet.*

mus agnatus etiam ſol9 habetur. Si quis ita[b] in teſtamento ſcripſerit, ſi qu d fit

3 *a ¶ VVLGARI. †Accurſius interpretatur, id eſt pupillari. Ego aliter ſentio, cum enim teſtator filijs inſtitutis ei qui ſupremus morietur ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur ſi poſt aditam, ante tamen quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poſſet uulgaris appellari, nec obſtat quod ex uulgari ei non ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pronomen illud pro ſuperuacuo*
4 *habetur, idq; Albericus probat*[f]*. †Sed quid ſi dictum ſit mihi & ei qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opinari quis poßit de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolum egiſſe teſtatorem ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiam fideicõmiſſariam contineri aiunt, ut Ponta. & Iaſon*[g] *& in electione ſubſtituti eſſe, directe an per fideicommiſſum hæreditatem uendicet: quæ ſententia propter uериſimilem teſtatoris uoluntatem adiuuanda eſt.*
5 *b ¶ §. SI QVIS ITA. †Humanitus accidere eſt mori*[h]*.*

d Soci.§.cum ita ad Tre.
e argu.l codicilli.de vſu fru.leg.
f l.j.in prin. de vulg.
g Iaſ.l.penu'. C.de imp.
h Inſti.de do. in prin.

3 catio: † & conſtat à propriè fieri proximum, & ideo uox eſt ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur & amicus transfertur & ad ſanguinis iura, & pro-
4 ximi, tam agnati quàm cognati dicuntur. † In uſu autem magis eſt, ut cum ius proximitatis dicimus, de co-
5 gnatione ſpecialiter intelligamus[c]: † quo ſenſu etiam qui ante ſe aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius conſtitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis neceſſarijsq; perſonis ſolummodo deferri copiam de adultero accuſandi[d]: non enim dubium eſt licere patruo accuſare, licet frater extet. Itéq; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, niſi proximæ perſonæ relictum ſit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu
6 ſit. † Addit Baldus[f] hoc differre proximum à conſorte, quòd proximus per conſanguinitatem dicitur, conſors ſocius eſt, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, conſortem eiuſdem ſortis & conditionis hominem ſignificare, ſed ex ſubiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

c l. ad Treſſati. C. de le hæ.

d l. quamuis adulter. C. de adul.

e l. cũ cem. C. de leg.

f Bal l. dudũ. C. de cõtra. empt.

1 ☞ Maiore parte anni poſſediſſe quis dicatur.
2 Interdictum vtrobi, & vti poſsidetis, ſunt exequata.
3 Aduerbia, vtrobi, alibi, inibi, necubi, ſicubi, nuncubi.

MAIORE. Interpretatur hic Iuriſconſultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore par-
1 te anni fuiſſet, ibi & maneret: † oſtenditq; maiorem partem anni intelligi, reſpectu poſſeſſionis aduerſarij: hodie

hodie tamen hoc in interdicto id ſolum attĕdimus, utrobi litis cōteſtatæ tĕpore ea res ſit[a], de cuius poſſeßione a *.ſ.ſed hodie. Inſtit.de interd.*
1 *litigatur: idq́; exemplo interdicti,† Vti poßidetis, exæquata enim hæc ſunt.* Eadem autem ratione dicimus, *utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & ſicubi, ſi quo in loco, Ouidius:*

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim cenſeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem ſenſiſti in te claudier? Conciſa autem ſunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

MAiore parte anni poſſediſſe q̃s intelligitur etiā ſi duobus mĕſib⁹ poſſederit: ſi mō aduerſarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis poſſederit.

1 ☞ Murus propriè eſt, qui urbem munit.
2 Murus pro pariete priuati ædificij.
3 Maceria.
4 Parietum varia genera.
5 Via, iter, actus differunt.
6 Via ſi de ſeruitute nō accipiatur, etiā ſemitam cōtinet.
7 Iter diſtat à ſemita,
8 Varia viarum genera.
9 Via publica de regalibus an ſit.
10 De eo, qui in via publica deliquit, quiuis ſupplicium ſumere poteſt, cui ex generali principis confeſſione competit.

Quan

1 QVANTVM. a ¶ † Murus propriè dicitur pu-
2 blicis qui urbem munit, & mœnia continet: † im-
propriè hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod pa-
ries dicitur: quo ſenſus aduerſus Vallæ traditionem,
etiam Cornel. Tacitus lib. XV. utitur. Oſtendit autem Iu-
riſconſultus parietem
3 eſſe etiã maceriã, † ſic
appellatur paries ſine
calce aliá ue compa-
ctione formatus. Erãt
autem parietum uaria
4 genera, † lateritij, lapi
dei, cæmentitij, teſta-
cei, cratitij. Fuerant
Lateritij ex lateribus
duriſſimæ ſoliditatis,

AELIVS GALLVS.

De verb. quæ ad ius per-
tinet ſignificatiõe.

LEX CLVII.

QVãtũ ad iuris ptinet
largã ſignificatio-
nẽ, paries eſt, ſiue murus[a],
ſiue maceria eſt. Item via[b]
eſt, ſiue ſemita, ſiue iter eſt.

ut pote qui crudi ſub ſole diutius permãſerãt, ut exic-
carentur: Teſtacei ex latere cocto, qui etiam nunc ſunt
in uſu: Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus
calceq́; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cra-
titij, quos concratitios Papin.[a] appellat, ligneis crati- a l. ſi fratres. ſupra pro ſo.
bus inſertis fiebant, ſeu aſſeribus arrectis tranſuerſisq́;
in modum cratis, uocanturq́; alio nomine intergerini,
ut etiam Feſtus oſtendit, quod uidelicet uicinorum cœ-
nacula his dirimeretur, quod diffuſius explicat M.
Vitruuius.

5 b ¶ VIA. † Cum de priuata uia loquimur, quatenus
ſeruitutis ſpecies eſt[b], ab itinere actuq́; diſtat, quæ do- b Inſti. de ſer. in prin.
ctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab

eundo

eundo dictum eſt, & ideo iter ius eſt eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus eſt. Via à uehendo, & ideo ius in ſe continet etiam uehiculum ducendi, tametſi & qui habet actum, in conſequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poſſit. Sanè lege XII. *tabul. ea menſura uiam confici traditum eſt, ut in porrecto pedum octo eſſet, in anfractu* XVI. *cuius dimidium actui tributum eſt. Quum uerò de ſeruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cõ-*
7 *tinetq; non ſolum iter, ſed etiam ſemitam:*† Hoc autem *diſtat iter à ſemita, quod iter latius eſt, ſemita anguſtior, & quidam quaſi callis. Videtur etiam iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio* Frõtino *lib. de colonijs Italicis intelligi poteſt, quo ſenſu ſemitam tramitem priuatum interpretabimur.* Græci ἀτραπὸν *dicunt, unde parœmia, cuius* Euſtathius Odiſ. N. *meminit,* ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. *Cum præſto uia ſit, tu requiris ſemitam* Plaut. *in* Culcul. *Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum paraſitus minatur ſe facturum, ut obuij capite ſi ſtant in uiam de ſemita.* Mar. Seruius *in* IIII. *Aeneidos commentario aliter explicat, nimirũ ut ſemita ſit ſemis uia, uia actus dimidius, qua poßit ire uehiculum actum autem duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorum occur-*
8 *ſum, in qua re diſſentit à Iuriſcõſultis* c†. *Sũt autẽ uiarũ aliæ* βασιλικαὶ, *quas cõſulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica eſt: ſicut priua-*

c l. ſ. nequid in hoc pub.

tarum

tarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſer-
9 *uitutes ſpectant. Sed dubium eſt,† uia publica ad quem pertineat? &t extat relatum eſſe de regalibus*[d], *& ideo uideretur in ſimplici conceſſione caſtri eam non tranſferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere*[e], *& idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatē ad principem ſpecialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iuriſdictionem uero ad eum cui caſtrum ipſum cõ-*
1 *ceſſum eſt.† Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſupplicium de eo ſumere quemcunq;, cui ex generali principis conceſſione hoc competat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.*

[d] c. j. quæ ſint reg.

[e] Bar. l. continuus. §. cum qui. de uer. obli.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vſu iuris frequēter vtinos, Caſſelliꝰ ait, ſingulari appellatiõe, cũ plura generis eiuſdē ſignificare velimus, nã multũ hominē ve

1 Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.

2.3 In legibus indefinita æquipollet vniuerſali ſecus in diſpoſitione hominis.

1 *IN* V S V.† *Orationum alia eſt particularis, ut cum ſignum particulare præponitur, quale eſt quidam, aliquis, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt par-*
ticula

ticulariter'ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et *cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento conijciemus. Conſtat autem neceſſario huiuſmodi ſermonem uniuerſalem ſenſum non accipere, & idcirco in teſtimonijs non fiet hæc interpretatio*[a]*, ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut non probatũ ſit intelligimus*[b]*.*

2 † *In legibus autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cum legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omnium conſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur*[c]*.*

3 † *At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quãdam ſignificent, ut piſcis, aurũ argentũ, lana: idem in herede ex communi uſu loquendi, cum enim plures ſunt hæredes, hæc dictio hæres uni ſoli omnino non conuenit*[d]*, cum inſolidum non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt pleriq; de omnibus ſucceſſoribus actũm uideri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo*

niſſe Romã, & piſcẽ vilẽ eẽ dicimus. Itẽ in ſtipulando, ſatis habem⁹ hæredi caue- re ſi ea res ſecũdũ me hære- dem'ue meũ iudicata erit. Et rurſus, quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ: nẽpe æque ſi plures hæredes ſint, con- tinentur ſtipulatione.

a l. nõ hoc vbi Iaſ. C vnde leg.

b Bar. l ſi pluribus. de lega. ij.

c l. iij. §. cato. de verb ob.

d Bar. l. Lucio. §. Sẽpr. de leg. iij.

partica

autem aureus, cuius hic mentio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimatio
5 *nis aureus fieri cœpit,† & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari,* l. quoties. C. de ſuſcep.

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.

LEX CLX.

CAeterorũ & reliquorum appellatiõe, etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

quorum ſeptuagintaduo aurei librã conficiũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt ſolidũ drachmam pepẽdiſſe, eiusq; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas
6 *ſex.† Sanè & Græci* χάλκους, *id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde* ἀχαλκεῖ *apud Lucillium Epigrammma* 11.

Ερμοδότȣ τόδε δόγμα τὶ, πάνσοφοι, ἤ τις ἀχαλκεῖ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάσιον.

Hermoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit,

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera unde deducatur.
3 Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.

CETERORVM.† *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de*

toto dici:ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio optione ſeruorũ, & cæteris Sẽpronio relictis, ſi Titius non optet uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt[a]: non quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex ui ipſorum uerborum: & ita Pontanus[b] id reſponſum declarat, & in eo qui ſuperfluum relictũ erat Raphaël ex facto conſultus idem reſpõdit.†

2 Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco,
3 ϗ ἑτέρα, id eſt, et alia:† & ideo cũ abreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita, quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebãtur, obſeruabiturq; hac in re notarij ipſius conſuetudine: unde in re dubia, nõ licebit eius ſucceſſori abſq; iudicis mãdato cã clauſulam extẽdere, ut Bart. ſenſit[d]. Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura, uel expreßio uerborũ, nõ eſt exiſtimãdũ ſufficere, quod eius clauſulæ inuolucro tabelliones implicant[e], & ideo nec iuramentum, nec ſtipulationem in ſe cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extenſim cætera ſcriptum ſit, an præſcriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.

a l. cum optio. de op. leg.

b Roman. ſingul. 35.

c Cum. conſ. 105.

d Bart. l. gallus. §. ij.

e l. j. de his que in te ſta.

PAVL. LIB. II. AD S. C.

LEX CLXI.

ILla verba, optim⁹ maximusq; vel in eum cadere

1 Fundus opt. maximusque in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt.
2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.
4 Puer vnde dictus, & ſub puero puellam contineri.
5 Reprehenſus Paulus Iuriſconſultus.

6 *Veteres pueras dixere.*

1 I*LLA VERBA.* † *Legauit teſtator fundum ſuum, quem optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit, ſi* 2 *in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent,* † *ſuperlatiua* 3 *enim de pluribus ſolent dici.* † *Sed quoniam quandoque etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiũtur, uerius eſt, ad unũ quoq; referri, idq́; prætoris exẽplo, q cũ ſe daturũ bonorũ poſſeßionem ſecundum ſupremas tabulas edixiſſet, eum quoque admittit, qui ſolis tabulis inſtitutus ſit*[a]. *Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret ultimum interpretatur primum, poſt quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uolũtate legis eſſe autumat, licet non ex uerbis.*

[a] l.j.§.j.ſupra de ſec.tabu.

poſſunt, qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur etiam ſolæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ ἡ παῖς appellant.

4 §. *PVERI.* † *Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ ἡ παῖς dicant*

5 *cant.*† *Sed iudicio meo hæ rationes nō conſiſtūt, cū puer*
6 *pera non à puero, ſed à puera dicatur:* † *Veteres enim pueras dixiſſe, ut in Caligu. Tranquillus autor eſt, & M. Varro Noniusq; Marcellus indicant, unde diminutiuum puella: nec Græcorum exemplo quicquam moueri poſſumus, cum apud eos* παῖς *commune nomen ſit, ut ipſe ait, & Theocriti carmine in Syracuſis admonemur:* καλλίστα παῖδον κεί- σαθὴρ πάντα τελεῖται. *Latinorum nemo puerum fœminino genere protulit. Satius eſt ergo id reſponſum per eam interpretionem ſimpliciter accipere, qua maſculinum concipit fœmininum.*

IDEM LIB. VII.

LEX CLXIII.

Non eſt pupillus qui in vtero eſt.

1 ☞ Pupillus non eſt qui in vtero eſt.
2 Ancilla non ideo precioſior, quia prægnans.
3 Parturiens mulier in periculo mortis cenſetur eſſe.
4 Hæreditas in lege Falcidia propter ventrem ancillæ non augetur.
5 Si mulier prægnans in exilium acta ſit, filius ibi natus non eſt exul.

1 NON EST PVPILLVS. † *Qui in utero eſt, pupillus non eſt, ſed uiſcerum matris quædam portio: & ideo ancilla prægnante uendita, ſi partus euincatur, non agitur duplæ: quia nō uidetur magis in contractu ad partum habitus reſpectus, quam ad quoduis aliud inteſtinum*[a]. *Hincq; eſt conſequens,* † *ut nō ideo*
2 *pretioſior ſit ancilla, quod prægnans ſit: quanuis enim*

aliqua

aliqua ſpes lucri inde domino ſubeſſe uideatur, contra-
rio tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim ſi an-
3 *cilla abortiretur? † cum præſertim parturiens mulier cen-*
4 *ſeatur in periculo mortis eſſe*[b]. † *Meritò ergo in legis* b Abb c. paſtoralis i fi. de offi. ord.
falcidiæ computatione propter ancillæ i.enti em hæredi
tas non augetur[c], *quod periculum in brutis tam fre-*
quens nõ non eſt. Si tamen chariore pretio propter par c l.i.l.fal pla. cuit. ff ad. l. falc.
tum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo
oneroſo habere uidebitur[d]. *Sed & ſi fur matrem ſuſtu* d l. quod ſi ex pamphil. de leg. ij.
lerit, partum quoque qui apud eum conceptus eſt con-
tractaſſe uidetur, unde neque eum ullo tempore per poſ
ſeßionem acquirit, quod ſuprà attigimus[e]. *Et ex his* e l. partum. ſupra eod.
5 *cõſequens eſt,* † *ſi mulier prægnans in exilium acta ſit*
filium ibi natum non uideri exulem[f]. *Sed & legem*
Corneliam aduerſus homicidas latam, uerius eſt non f Bar. l. in ſeruorũ. de ſta hom.
procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametſi alij
aliter ſenſerint[g]. *Illud quoque traditum eſt, ſi lex por*
torij uectigal pro quocunque animali imponat, pro g F li. c. ſicut. de homic.
eo quod in utero eſt nihil ſoluendum eſſe, nam & hu-
iuſmodi in cenſum non refertur, & in hoc omnes
conſentiunt. Sanè Iuriſconſultus pupillum hic uide-
tur lata ſignificatione accipere, pro quocunque in-
fante. Accurſius tamen etiam propriè accipit, &
ideo infert tutores pupillis ſuis datos non uideri uen-
tris tutores fuiſſe, ſi infans non naſcitur, cuius ſen-
tentia uera eſt[h].

h l. cũ pater de neg. geſt.

1 ☞ Applicata facti ſpecies ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui vnicus fuit.
De qua ſubſtitutione text. ſit accipiendus.

3 catio: † & conſtat à propriè fieri proximum, & ideo uox eſt ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur & amicus transfertur & ad ſanguinis iura, & pro-
4 ximi, tam agnati quàm cognati dicuntur. † In uſu autem magis eſt, ut cum ius proximitatis dicimus, de co-
5 gnatione ſpecialiter intelligamus[c]: † quo ſenſu etiam qui ante ſe aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius conſtitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis neceſſarijsq́; perſonis ſolummodo deferri copiam de adultero accuſandi[d]: non enim dubium eſt licere patruo accuſare, licet frater extet. Itéq́; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, niſi proximæ perſonæ relictum ſit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu
6 ſit. † Addit Baldus[f] hoc differre proximum à conſorte, quòd proximus per conſanguinitatem dicitur, conſors ſocius eſt, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, conſortem eiuſdem ſortis & conditionis hominem ſignificare, ſed ex ſubiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

c l. ad Teſtati. C. de le hæ.

d l. quamuis adulter. C. de adul.

e l. cũ cem. C. de leg.

f Bal. l. dudũ. C. de cõtra. empt.

1 ☞ Maiore parte anni poſſediſſe quis dicatur.
2 Interdictum vtrobi, & vti poſsidetis, ſunt exæquata.
3 Aduerbia, vtrobi, alibi, inibi, necubi, ſicubi, nuncubi.

MAIORE. Interpretatur hic Iuriſconſultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore par-
1 te anni fuiſſet, ibi & maneret: † oſtenditq́; maiorem partem anni intelligi, reſpectu poſſeſsionis aduerſarij: hodie

hodie tamen hoc in interdicto id ſolum attēdimus, utrobi litis cōteſtatæ tēpore ea res ſit[a], de cuius poſſeßione a *litigatur: idq; exemplo interdicti,† Vti poßidetis, exæquata enim hæc ſunt. Eadem autem ratione dicimus,* .ſ. ſed hodie. Inſtit. de interd.

utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & ſicubi, ſi quo in loco. Ouidius:

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim cenſeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem ſenſiſti in te claudier? Conciſa autem ſunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

Maiore parte anni poſſediſſe qs intelligitur etiā ſi duobus mēſib⁹ poſſederit: ſi mō aduerſarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis poſſederit.

1 ☞ Murus propriè eſt, qui urbem munit.
2 Murus pro pariete priuati ædificij.
3 Maceria.
4 Parietum varia genera.
5 Via, iter, actus differunt.
6 Via ſi de ſeruitute nō accipiatur, etiā ſemitam cōtinet.
7 Iter diſtat à ſemita,
8 Varia viarūm genera.
9 Via publica de regalibus an ſit.
10 De eo, qui in via publica deliquit, quiuis ſupplicium ſumere poteſt, cui ex generali principis confeſsione competit.

AELIVS GALLVS.

De verb. quæ ad ius pertinẽt ſignificatiõe.

LEX CLVII.

QVãtũ ad iuris ptinet largã ſignificatiõnẽ, paries eſt, ſiue murus[a], ſiue maceria eſt. Item via[b] eſt, ſiue ſemita, ſiue iter eſt.

1 QVANTVM.[a] ¶ † *Murus propriè dicitur pu-*
2 *blicis qui urbem munit, & mœnia continet:* † *im-*
propriè hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod pa-
ries dicitur: quo ſenſus aduerſus Vallæ traditionem,
etiam Cornel. Tacitus lib. xv. *utitur. Oſtendit autem Iu-*
riſconſultus parietem
3 *eſſe etiã maceriã,* † *ſic*
appellatur paries ſine
carce alia'ue compa-
ctione formatus. Erãt
autem parietum uaria
4 *genera,* † *lateritij, lapi-*
dei, cæmentitij, teſta-
cei, cratitij. Fuerant
Lateritij ex lateribus
duriſsimæ ſoliditatis,
ut pote qui crudi ſub ſole diutius permãſerãt, ut exic-
carentur: Teſtacei ex latere cocto, qui etiam nunc ſunt
in uſu: Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus
calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cra-
titij, quos concratitios Papin.[a] *appellat, ligneis crati-*
bus inſertis fiebant, ſeu aſſeribus arrectis tranſuerſisq;
in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergerini,
ut etiam Feſtus oſtendit, quod uidelicet uicinorum cœ-
nacula his dirimeretur, quod diffuſius explicat M.
Vitruuius.

a l. ſi fratres. ſupra ꝑ ſo.

5 b ¶ VIA. † *Cum de priuata uia loquimur, quatenus*
ſeruitutis ſpecies eſt[b], *ab itinere actuq; diſtat, quæ do-*
ctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab
eundo

b Inſti. de ſer. in prin.

eundo dictum eſt, & ideo iter ius eſt eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus eſt. Via à uehendo, & ideo ius in ſe continet etiam uehiculum ducendi, tametſi & qui habet actum, in conſequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poſſit. Sanè lege XII. *tabul. ea menſura uiam confici traditum eſt, ut in porrecto pedum octo eſſet, in anfractu* XVI. *cuius dimidium actui tributum eſt. Qu um uerò de ſeruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cõ-*
7 *tinetq; non ſolum iter, ſed etiam ſemitam:* † Hoc autem *diſtat iter à ſemita, quod iter latius eſt, ſemita anguſtior, & quidam quaſi callis. Videtur etiam iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex* Iulio Frõtino lib. de colonijs Italicis *intelligi poteſt, quo ſenſu ſemitam tramitem priuatum interpretabimur.* Græci ἀτραπὸν *dicunt, unde parœmia, cuius* Euſtathius Odiſ. N. *meminit,* ἢδ' ὁ παρϊοῦσαις τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. *Cum præſto uia ſit, tu requiris ſemitam* Plaut. in Culcul. *Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum paraſitus minatur ſe facturum, ut obuij capite ſi ſtant in uiam de ſemita.* Mar. Seruius *in* IIII. *Aeneidos commentario aliter explicat, nimirũ ut ſemita ſit ſemis uia, uia actus dimidius, qua poßit ire uehiculum actum autem duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorum occur-*
8 *ſum, in qua re diſſentit à* Iuriſcõſultis [c] †. *Sũt autẽ uiarũ aliæ* βασιλικαὶ, *quas cõſulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica eſt: ſicut priua-* c l. ſ. nequid in hoc pub.

tarum

tarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſer
9 uitutes ſpectant. Sed dubium eſt, † uia publica ad quem pertineat? & extat relatum eſſe de regalibus[d], & ideo uideretur in ſimplici conceßione caſtri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere[e], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatē ad principem ſpecialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iuriſdictionem uero ad eum cui caſtrum ipſum cōceſſum eſt.
1 0 † Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſupplicium de eo ſumere quemcunq;, cui ex generali principis conceßione hoc competat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.

d c.j. quæ ſint reg.

e Bar. l. continuus. §. cum qui., de ver. obli.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vſu iuris frequēter vti nos, Caſſelli⁹ ait, ſingulari appellatiōe, cū plura generis eiuſdē ſignificare velimus, nā multū hominē ve

1 Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.

2 In legibus indefinita æquipollet vniuerſali ſecus in diſpoſitione hominis.

1 † IN VS V. † Orationum alia eſt particularis, ut cum ſignum particulare præponitur, quale eſt quidam, aliquis, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt par

ticula

ticulariter'ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento conijciemus. Conſtat autem neceſſario huiuſmodi ſermonem uniuerſalem ſenſum non accipere, & idcirco in teſtimonijs non fiet hæc interpretatio[a], ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut non probatũ ſit intelligimus[b].

2 *† In legibus autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cum legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omnium conſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur[c].*

> niſſe Romã, & piſcẽ vilẽ eẽ dicimus. Itẽ in ſtipulando, ſatis habem⁹ hæredi cauere ſi ea res ſecũdũ me heredem'ue meũ iudicata erit. Et rurſus, quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ: nẽpe æque ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

3 *† At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quãdam ſignificent, ut piſcis, aurũ argentũ, lana: idem in herede ex communi uſu loquendi, cum enim plures ſunt hæredes, hæc dictio heres uni ſoli omnino non conuenit[d], cum inſolidum non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt plerique, de omnibus ſucceſſoribus actũm uideri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo*

partica

a l. nõ hoc vbi Iaſ. C vnde leg.

b Bar. l ſi pluribus. de leg. ij.

c l. iij. §. cato. de verb ob.

d Bar. l. Luci°. §. Sępe. de leg. iij.

autem aureus, cuius hic mentio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimatio
5 *nis aureus fieri cœpit,† & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari, quorum ſeptuagintaduo aurei librã conficiũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt ſolidũ drachmam pepẽdiſſe, eiuſq; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas*
6 *ſex.† Sanè & Græci* χάλκον, *id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde* ἀχαλκεῖ *apud Lucillium Epigramma* 11. — l. quoties. C. de ſuſcep.

Ερμοδότου τόδε δόγμα τὸ, πάνσοφοι, εἴ τις ἀχαλκεῖ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit,

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.

LEX CLX.

CAeterorũ & reliquorum appellatiõe, etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera, unde deducatur.
3 Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.

CETERORVM.† *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de*

toto dici;ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio optione ſeruorũ,& cæteris Sẽpronio relictis, ſi Titius non optet uel alio modo à legato excludatur,omnes ad Sempronium pertinebunt [a]: non quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur,ſed ex ui ipſorum uerborum:& ita Pontanus [b] id reſponſum declărat, & in eo qui ſuperfluum relictũ erat Raphaël: ex facto conſultus idem reſpõdit.

a l cum optio. de op.leg.

b Roman. ſingul.35.

c Cum.conſ. 105.

PAVL. LIB. II. AD S. C,

LEX CLXI.

ILla verba, optim⁹ maximusq;.vel in eum cadere

2 dit·† Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco.,
3 ἕτερα, id eſt,et alia:† & ideo cũ abreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita, quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebãtur, obſeruabimusq; hac in re notarij ipſius conſuetudinẽ: unde in re dubia,nõ licebit eius ſucceſſori abſq; iudicis mãdato cã clauſulam extẽdere,ut Bart.ſenſit [d].Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura,uel expreſſio uerborũ,nõ eſt exiſtimãdũ ſufficere,quod eius clauſulæ inuolucro tabelliones implicant [e],& ideo nec iuramentum,nec ſtipulationem in ſe cõtinere uidebitur.Sunt & qui plurimum referre putent extenſim cætera ſcriptum ſit, an præſcriptis notis &c.quod ridiculum ego arbitror.

d Bart.l. gallus.§.ij.

e l. j. de his que in teſta.

1 ☞Fundus opt.maximusque in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt.

2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.

4 Puer vnde dictus,& ſub puero puellam contineri.

5 Reprehenſus Paulus Iuriſconſultus.

uete

c Veteres pueras dixere.

1 *ILLA VERBA. † Legauit teſtator fundum ſuum, quem optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit, ſi*
2 *in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent, † ſuperlati-*
3 *ua enim de pluribus ſolent dici. † Sed quoniam quandoque etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiũtur, uerius eſt, ad unũ quoq; referri, idq́; prætoris exẽplo, q cũ ſe daturũ bonorũ poſſeſsionem ſecundum ſupremas tabulas edixiſſet, eum quoque admittit, qui ſolis tabulis inſtitutus ſit*[a]*. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret ultimum interpretatur primum, poſt quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uolũtate legis eſſe autumat, licet non ex uerbis.*

poſſunt, qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur etiam ſolæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ ϗ ἡ παῖς appellant.

[a] l. j. §. j. ſupra de ſec. tabu.

4 *§. PVERI. † Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ ϗ ἡ παῖς dicant*

*aliqua ſpes lucri inde domino ſubeſſe uideatur, contra-
rio tamen detrimēti periculo eliditur. Quid enim ſi an-
3 cilla abortiret? †cum præſertim parturiens mulier cen-
4 ſeatur in periculo mortis eſſe[b]. † Meritò ergo in legis
falcidiæ computatione propter ancillæ uentrem hæredi
tas non augetur[c], quod periculum in brutis tam fre-
quens nõ non eſt. Si tamen chariore pretio propter par
tum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo
oneroſo habere uidebitur[d]. Sed & ſi fur matrem ſuſtu
lerit, partum quoque qui apud eum conceptus eſt con-
tractaſſe uidetur, unde neque eum ullo tempore per poſ
ſeßionem acquirit, quod ſuprà attigimus[e]. Et ex his
5 cõſequens eſt, † ſi mulier prægnans in exilium acta ſit
filium ibi natum non uideri exulem[f]. Sed & legem
Corneliam aduerſus homicidas latam, uerius eſt non
procedere in eo, qui abortionē procurauit, tametſi alij
aliter ſenſerint[g]. Illud quoque traditum eſt, ſi lex por
torij uectigal pro quocunque animali imponat, pro
eo quod in utero eſt nihil ſoluendum eſſe, nam & hu-
huiuſmodi in cenſum non refertur, & in hoc omnes
conſentiunt. Sanè Iuriſconſultus pupillum hic uide-
tur lata ſignificatione accipere, pro quocunque in-
fante. Accurſius tamen etiam propriè accipit, &
ideo infert tutores pupillis ſuis datos non uideri uen-
tris tutores fuiſſe, ſi infans non naſcatur, cuius ſen-
tentia uera eſt[h].*

b Abb. c. paſtoralis in fi. de offi. ord.
c l. i. l. ſi. pla. cuit. ff ad. l. falc.
d l. quod ſi ex pamphil. de leg. iij.
e l. partum. ſupra eod.
f Bar. l. in ſeruorũ. de ſta hom.
g F li. c. ſicut. de homic.
h l. cũ pater de neg. geſt.

1 ☞ Applicata facti ſpecies ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui vnicus fuit.
De qua ſubſtitutione text. ſit accipiendus.

4 Quid ſi dictum ſit, Mihi & ei, qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto.
5 Humanitus accidere, eſt mori.
6 Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.
7 Et an mors ciuilis hoc caſu ſufficiat.
8 Imperiti teſtatoris verba ex vulgi conſuetudine declaranda.

POMPONIVS LIBRO II. AD S.C.

LEX CLXIII.

IN vulgari ſubſtitutiõe, qua ei, qui ſuprem⁹ moritur, hæres ſubſtituitur, rectè ſubſtitutũ etiam vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

1 *IN VVLGARI.† Inſtituit teſtator filiũ quẽ habebat, & quoſcunq; habiturus eſſet: eiq; qui ſupremus moreretur Seium ſubſtituit, dubitari potuit, ſi alios filios non habuerit, an Seius illi ſaltem quem tum cum teſtaretur habebat, rectè ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis duodecim tabularum rectè ſubſtitutum defendit*[a], 2 *† quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit, ſatiſq; eſt ut ultimus qui cenſeatur, qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoque precedatur, quod & ſupra latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur*[b]*: & receptum eſt cenſeri legitimæ ſucceßionis inter plures cohæredes ius reſeruatum, niſi ultimo decedenti in omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit*[c]*: non enim qui ſupremus moritur omnem hæreditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe eam habuerit, at habere eam non poteſt, niſi uicißim eos grauatos dicamus.*

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel ſingulis. ſupra de vulga.

c l. titia ſeio. §. ij. de leg. ij.

Sunt

Sunt qui idem eſſe opinantur[d]*, cum ita uerba concepta ſunt, ut poſt mortem omnium reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictum non ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat*[e]*: quod rationem in ſe ullam non habet, non ergo ultimus omnium portionem, ſed in eo caſu unuſquiſque ſuam reſtituet.*

d Soci. § cum ita ad Tre.
e argu. l codicilli, de vſu fru. leg.

mus agnatus, etiam ſol⁹ habetur. ¶ Si quis ita[b] in teſtamento ſcripſerit, ſi qu d ſit

3 *a* ¶ VVLGARI. †*Accurſius interpretatur, id eſt pupillari.* Ego *aliter ſentio, cum enim teſtator filijs inſtitutis ei qui ſupremus morietur ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur ſi poſt aditam, ante tamen quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poſſet uulgaris appellari, nec obſtat quod ex uulgari ei non ſucceda tur, ſed teſtatori, quia pronomen illud pro ſuperuacuo*
4 *habetur, idq; Albericus probat*[f]*. †Sed quid ſi dictum ſit mihi & ei qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opinari quis poßit de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolum egiſſe teſtatorem ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiam fideicōmiſſariam contineri aiunt, ut Ponta. & Iaſon*[g] *& in electione ſubſtituti eſſe, directe an per fideicommiſſum hæreditatem uendicet: quæ ſententia propter ueriſimilem teſtatoris uoluntatem adiuuanda eſt.*

f l. j. in prin. de vulg.
g Iaſ. l. penul. C. de imp.

5 *b* ¶ §. SI QVIS ITA. †*Humanitus accidere eſt mori*[h]*.*

h Inſti. de do. in prin.

& ita docti ſolent loqui. Sed teſtatores ex uulgi ſermone qui conciſior eſt[i]*, & breuior, ſimpliciter accidere, & cõtingere pro uita defungi accipiunt: ultimus enim*
6 *qui homini euenire poßit caſus, eſt mors: † meritò illa conditio, ſi quid acciderit, de morte intelligitur*[k]*, alioquin propter generalitatē nullius ferè momenti eſſet.*
7 *† Sed an mors ciuilis hoc quoq; caſu ſufficiat, ut qa in exiliũ quis miſſus ſit? & Baldus*[l] *de ea ſentire contrahētes nõ arbitratur.*
8 *† Hincq; argumentum ſumi poteſt, imperiti teſtatoris uerba ex uulgi cõſuetudine declarari: quod & Socinus*[m] *in ea ſpecie annotauit, cùm filium quidam uiuum & mortuum relinquere ſe Titio in teſtamento dixiſſet, interpretatus eſt enim Titium uiuenti tutorem datum, mortuo hæredem*[n]*. Sed huiuſmodi uerbis hæreditatem dari periculoſius eſt, quàm ego affirmare auſim, cùm & curam mortui gerere quis poßit, dum pompam funeris, ornatum ſepulchri, parentaliaq; huiuſmodi procurat.*

lio meo acciderit, Damas ſeruus meus liber eſto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis attamen vulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

i l. publia. de poſ.

k l. vxorē. §. ſeia. de leg. iij.

l Bal. in rubr. C. de poſ.

m l. qui duos. de reb. du.

n Lancel. l. cē. turio. in fin

1 ☞ Poſthumus propriè quis.
2 Teſtator de filiabus diſponēs, an de poſthumis ſenſerit.
3 Propria ſignificatio ex interpretatione reſtringenda: & quando id locum non habeat.
4 Portio de qualibet parte dicitur.
5 Quando hoc non obtineat.

Quibus

6 Quibus caſibus etiam de minima portione actum fuiſſe intelligatur.
7 Regulariter verba cum effectu accipienda.
8 Habere quis dicatur.
9 Vis pro effectu accipitur in iure.

VLPIA. LIB. XV. AD S.C.

LEX CLXIIII.

NOmen filiarum, et in poſthumam [1] cadere quæſtionis non eſt, quanuis poſthumæ non cadere in eam quæ iam in rebus humanis ſit, certum eſt.

NOMEN filiarũ. a ¶ Poſthumus propriè intelligitur, qui patre humato natus: ſed & qui poſt teſtamentum natus eſt, largo modo poſthumus dicetur [2]. †Sed pone teſtatorem de filiabus aliquid diſpoſuiſſe, an de poſthumis quoq; actum cenſebimus? Et dubium non eſt, ex proprietate ſermonis poſthumas ea appellatione contineri: ſed quia earum meminiſſe non uidetur, neq; cogitaſſe ut poſthumæ naſcerētur, ad futuros poſt mortem ſuam filios reſpexiſſe non creditur [b], & ideo propriam ſignificationem ex interpretatione reſtringimus: quæ interpretatio locum non habet, cùm cōtrarijs coniecturis prior præſumptio tollitur, ut ſi in parte teſtamenti poſthumarum mentionem fecerit, nō enim oblitus uideri poteſt, qui aliqua parte poſthumam commemorauit. Idem ſi neceſſariò poſthuma admitti deberet ut in inſtitutione, teſtamentum enim corrueret. Quod & dicendum eſt, cum filiabus tutores [c] quis deſignat,

2 l. iij. §. ſ. de iniuſt. rup.

b l. q filiabus, de leg. j.

c l. ſi q de te

tarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſer
9 *uitutes ſpectant. Sed dubium eſt,† uia publica ad quem pertineat? & extat relatum eſſe de regalibus*[d], *& ideo uideretur in ſimplici conceßione caſtri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere*[e], *& idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatē ad principem ſpecialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iuriſdictionem uero ad eum cui caſtrum ipſum cōceſſum eſt.† Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſupplicium de eo ſumere quemcunq;, cui ex generali principis conceßione hoc competat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.*

d c.j. quæ ſint reg.

e Bar. l. continuus. §. cum qui. de verb. obli.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vſu iuris frequēter vtimos, Caſſelli[9] ait, ſingulari appellatiōe, cū plura generis eiuſdē ſignificare velimus, nā multū hominē ve

1 Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.

2, 3 In legibus indefinita æquipollet vniuerſali ſecus in diſpoſitione hominis.

1 IN V S V. † *Orationum alia eſt particularis, ut cum ſignum particulare præponitur, quale eſt quidam, aliquis, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt par ticula*

ticulariter'ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento conijciemus. Conſtat autem neceſſario huiuſmodi ſermonem uniuerſalem ſenſum non accipere, & idcirco in teſtimonijs non fiet hæc interpretatio [a] *, ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut non probatũ ſit intelligimus* [b].

2 *† In legibus autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cum legum natura ſit, ut de uniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omnium conſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur.* [c]

3 *† At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quãdam ſignificent, ut piſcis, aurũ argentũ, lana: idem in herede ex communi uſu loquendi, cum enim plures ſunt hæredes, hæc dictio heres uni ſoli omnino non conuenit* [d] *, cum inſolidum non ſit hæres, ſed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt plerique, de omnibus ſucceſſoribus actum uideri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo*

nisſe Romã, & piſcẽ vilẽ eẽ dicimus. Itẽ in ſtipulando, ſatis habem⁹ hæredi cauere ſi ea res ſecũdũ me heredem'ue meũ iudicata erit. Et rurſus, quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ: nẽpe æque ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

a l. nõ hoc vbi Iaſ. C vnde leg.

b Bar. l. ſi pluribus. de lega. ij.

c l. iij. §. cato. de verb ob.

d Bar. l. Lucius. §. Sẽpt. de leg. iij.

autem aureus, cuius hic mentio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimatio
5 nis aureus fieri cœpit,† & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari, l.quoties.C. de ſuſcep.
quorum ſeptuagintaduo aurei librã conficiũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt ſolidũ drachmam pepẽdiſſe, eiusq́; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas
6 ſex.† Sanè & Græci χάλκον, id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde ἀχαλκεῖ apud Lucillium Epigramma 11.

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.

LEX CLX.

Caeterorũ & reliquorum appellatiõe, etiã omnes cõtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Ερμοδότȣ τόδε δόγμα τὸ, πάνσοφον, ἤι τὶς ἀχαλκῆι
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάσιον.

Hermoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer, indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit,

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera. unde deducatur.
3 Clauſula, Et cætera, abbreuiationis cauſa appoſita, quid operetur.

CETERORVM.† *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de*

toto dici;ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio *optione ſeruorũ,& cæteris Sẽpronio relictis, ſi* Titius *non optet uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt*[a]*: non quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex ui ipſorum uerborum: & ita Pontanus*[b] *id reſponſum declarat, & in eo qui ſuperfluum relictũ exrat Raphaël: ex facto conſultus idem reſpõdit.*

a l. cum optio. de op. leg.

b Roman. ſingul. 35.

c Cum. conſi. 105.

PAVL. LIB. II. AD S. C,

LEX CLXI.

ILla verba, optim⁹ maximusq; vel in eum cadere

2 *dit.*† *Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco,*
3 *ἕτερα, id eſt, et alia:*† *& ideo cũ abreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita, quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebãtur, obſeruabiturq; hac in re notarij ipſius conſuetudinẽ: unde in re dubia, nõ licebit eius ſucceſſori abſq; iudicis mãdato cã clauſulam extẽdere, ut Bart. ſenſit*[d]*. Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura, uel expreßio uerborũ, nõ eſt exiſtimãdũ ſufficere, quod eius clauſulæ inuolucro tabellio nes implicant*[e]*, & ideo nec iuramentum, nec ſtipulationem in ſe cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extenſim cætera ſcriptum ſit, an præſcriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.*

d Bart. l. gallus. §. ij.

e l. j. de his que in teſta.

1 Fundus opt. maximusque in eum cadere poteſt, qui ſolus eſt.
2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.
4 Puer vnde dictus, & ſub puero puellam contineri.
5 Reprehenſus Paulus Iuriſconſultus.

uete

c Veteres pueras dixere.

1 ILLA VERBA. † *Legauit teſtator fundum ſuum, quem optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit, ſi*
2 *in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent,* † *ſuperlatiua*
3 *enim de pluribus ſolent dici.* † *Sed quoniam quandoque etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiũtur, uerius eſt, ad unũ quoq; referri, idq́; prætoris exẽplo, q cũ ſe daturũ bonorũ poſſeßionem ſecundum ſupremas tabulas edixiſſet, eum quoque admittit, qui ſolis tabulis inſtitutus ſit*[a]. *Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret ultimum interpretatur primum, poſt quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uolũtate legis eſſe autumat, licet non ex uerbis.*

a l. j. §. j. ſupra de ſec. tabu.

poſſunt, qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur etiam ſolæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella ſignificatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ & ἡ παῖς appellant.

4 §. PVERI. † *Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ & ἡ παῖς dicant*

aliqua ſpes lucri inde domino ſubeſſe uideatur, contra-
rio tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim ſi an-
3 *cilla abortiret? †cum præſertim parturiens mulier cen-*
4 *ſeatur in periculo mortis eſſe*[b]. † *Meritò ergo in legis*
falcidiæ computatione propter ancillæ uentrem hæredi-
tas non augetur[c], *quod periculum in brutis tam fre-*
quens nõ non eſt. Si tamen chariore pretio propter par-
tum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo
oneroſo habere uidebitur[d]. *Sed & ſi fur matrem ſuſtu-*
lerit, partum quoque qui apud eum conceptus eſt con-
tractaſſe uidetur, unde neque eum ullo tempore per poſ-
ſeſſionem acquirit, quod ſuprà attigimus[e]. *Et ex his*
5 *cõſequens eſt,* † *ſi mulier prægnans in exilium acta ſit*
filium ibi natum non uideri exulem[f]. *Sed & legem*
Corneliam aduerſus homicidas latam, uerius eſt non
procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametſi alij
aliter ſenſerint[g]. *Illud quoque traditum eſt, ſi lex por-*
torij uectigal pro quocunque animali imponat, pro
eo quod in utero eſt nihil ſoluendum eſſe, nam & hu-
huiuſmodi in cenſum non refertur, & in hoc omnes
conſentiunt. Sanè Iuriſconſultus pupillum hic uide-
tur lata ſignificatione accipere, pro quocunque in-
fante. Accurſius tamen etiam propriè accipit, &
ideo infert tutores pupillis ſuis datos non uideri uen-
tris tutores fuiſſe, ſi infans non naſcatur, cuius ſen-
tentia uera eſt[h].

b Abb. c. paſtoralis i. fide offi. ord.
c l. i. §. ſi placuit. ff ad l. falc.
d l. quod ſi ex pamphil. de leg. ij.
e l. partum. ſupra eod.
f Bar. l. in ſeruorũ. de ſta. hom.
g F li. c. ſicut. de homic.
h l. cũ pater de neg. geſt.

1 ☞ Applicata facti ſpecies ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui vnicus fuit.
De qua ſubſtitutione text. ſit accipiendus.

4 Quid ſi dictum ſit, Mihi & ei, qui ſupremus monetur, Seius hæres eſto.
5 Humanitus accidere, eſt mori.
6 Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.
7 Et an mors ciuilis hoc caſu ſuff.ciat.
8 Imperiti teſtatoris verba ex vulgi conſuetudine declaranda.

POMPONIUS LIBRO II. AD S.C. LEX CLXIII.

IN vulgari ſubſtitutiõe, qua ei, qui ſuprem⁹ moritur, hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutũ etiam vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

1 *IN VULGARI. † Inſtituit teſtator filiũ quẽ habebat, & quoſcunq; habiturus eſſet: eiq; qui ſupremus moriretur Seium ſubſtituit, dubitari potuit, ſi alios filios non habuerit, an Seius illi ſaltem quem tum cum teſtaretur habebat, rectè ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis duodecim tabularum rectè ſubſtitutum defendit[a], 2 † quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit, ſatisq; eſt ut ultimus qui cenſeatur, qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoque precedatur, quod & ſupra latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur[b]: & receptum eſt cenſeri legitimæ ſucceßionis inter plures cohæredes ius reſeruatum, niſi ultimo decedenti in omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit[c]: non enim qui ſupremus moritur omnem hæreditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe eam habuerit, at habere eam non poteſt, niſi uiciſsim eos grauatos dicamus.*

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel ſingulis. ſupra de vulga.

c l. titia ſeio. §. ij. de leg. ij.

Sunt

Sunt qui idem eſſe opinantur[d]*, cum ita uerba concepta ſunt, ut poſt mortem omnium reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictum non ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat*[e]*: quod rationem in ſe uiuam non habet, non ergo ultimus omnium portionem, ſed in eo caſu unuſquiſque ſuam reſtituet.*

d Soci. §. cum ita ad Treb.

e argu. l. codicilli, de vſu fru. leg.

mus agnatus, etiam ſol⁹ habetur. Si quis ita[b] in teſtamento ſcripſerit, ſi qu d ſit

3 *a* ¶ VVLGARI. †*Accurſius interpretatur, id eſt pupillari. Ego aliter ſentio, cum enim teſtator filijs inſtitutis ei qui ſupremus morietur ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur ſi poſt aditam, ante tamen quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poſſet uulgaris appellari, nec obſtat quod ex uulgari ei non ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pronomen illud pro ſuperuacuo*

4 *habetur, idq; Albericus probat*[f]*. †Sed quid ſi dictum ſit mihi & ei qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opinari quis poßit de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolum egiſſe teſtatorem ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiam fideicõmiſſariam contineri aiunt, ut Ponta. & Iaſon*[g] *& in electione ſubſtituti eſſe, directe an per fideicommiſſum hæreditatem uendicet: quæ ſententia propter uериſimilem teſtatoris uoluntatem adiuuanda eſt.*

f l. j. in prin. de vulg.

g Iaſ. l. penu. C. de imp.

5 *b* ¶ §. SI QVIS ITA. †*Humanitus accidere eſt mori*[h]*.*

h Inſti. de do. in prin.

6 Quibus caſibus etiam de minima portione actum fuiſſe intelligatur.
7 Regulariter verba cum effectu accipienda.
8 Habere quis dicatur.
9 Vis pro effectu accipitur in iure.

VLPIA. LIB. XV. AD S.C.

LEX CLXIIII.

Nomen filiarum, et in poſthumam[1] cadere quæſtionis non eſt, quanuis poſthumæ non cadere in eam quæ iam in rebus humanis ſit, certum eſt.

Nomen filiarũ. a ¶ *Poſthumus propriè intelligitur, qui patre humato natus: ſed & qui poſt teſtamentum natus eſt, largo modo poſthumus dicetur*[a]. 2 †*Sed pone teſtatorem de filiabus aliquid diſpoſuiſſe, an de poſthumis quoq; actum cenſebimus?* Et dubium *non eſt, ex proprietate ſermonis poſthumas ea appellatione contineri: ſed quia earum meminiſſ non uidetur, neq; cogitaſſe ut poſthumæ naſcerẽtur, ad futuros poſt* 3 *mortem ſuam filios reſpexiſſe non creditur*[b], *& ideo propriam ſignificationem ex interpretatione reſtringimus: quæ interpretatio locum non habet, cùm cõtrarijs coniecturis prior præſumptio tollitur, ut ſi in parte teſtamenti poſthumarum mentionem fecerit, nõ enim oblitus uideri poteſt, qui aliqua parte poſthumam commemorauit. Idem ſi neceſſariò poſthuma admitti deberet ut in inſtitutione, teſtamentum enim corrueret. Quod & dicendum eſt, cum filiabus tutores*[c] *quis deſignat, utilis*

a l. iij. §. ſ. de iniuſt. rup.
b l. q filiabus, de leg. j.
c l. ſi q; de te

utilis enim hic actus poſthumæ eſt, nec hæreditati damnoſus: unde propter fauorem de poſthumis quoque actum credimus, & uim uerborum obſeruamus. Sanè qui poſt teſtamentum naſcitur, indiſtincte admittendus eſt, ſi tamen teſtator eum natum eſſe ſciuit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; ſe intellexiſſe, & hoc Bar. probat[d].

d l. ſi cognatis de reb. du.

¶ §. PORTIONIS.

4 †*Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cùm lex in totū uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimum recepit, pœnæ reus eſt*[e].

¶ portionis[b] nomē, nō ſemper dimidiam ſignificat: ſed prout adiectum eſt: poteſt enim iubere aliquis, & maximam partem partiri poſſe, & viceſimam & tertiam, & prout libuerit, ſed ſi nō fuerit portio adiecta dimidia pars debetur.

Eſt emphyteuta qui particulare damnum tolerare, ſuoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, ferret[f]. *Et facultas rem à ſocio uenditam luendi, illi qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius ſi milleſima non denegabitur*[g]. *Quoties autem ueriſimile non eſt, de minima re actum eſſe, ut quia diſpoſitio nullius redderetur momenti, ueluti in eo qui partem fundi promittit*[h], *uel alio ſimili dubioq; caſu, de dimidia accipiendum eſt*[i]. *Vnde qui partis bonorum uſumfructum legat, de dimidia intellexiſſe uidetur*[k]. *Et cum quis ab altera ſe parte electum ait, non minus quàm dimidia ſit intelligemus*[l]: *alioquin quæ in pauciore numero eſſet,*

e c. auariciæ. ī fin. de elec. lib. 6.
f l. j. C. de iu. emph.
g Bald. l. j. C. de com. ſer. ma.
h gl. l. cū poſt. §. gener. de iur. dot.
i l. plane. § fi. de l g. j.
k l. etiam. de vſufr.
l gl. c. ſi prius quā. 18. dif

eſſet, cum nullius momenti haberetur: alterā nihil impe
6 *diret.* † *Quod ſi portiūculæ mentio fiat, uel alicuius, uel*
quātæcūq;, uel certæ patris, uerius eſt etiam de minima
intelligi [m]*. Idem ſi quantula, uel minuſcula ſcriptum*
ſit [n] *: niſi ad certam aliquam iuris diſpoſitionem ſe re-*
ferāt, ex ſubiecta enim materia interpretatio nem recipiunt. Quapropter qui in teſta-
mento ſextam partem hæreditatis ſuæ relinquit, ſextam
aßis legaſſe intelligetur, idq́; Bart. uiſum. Quod in hæ-
reditate procedit, quam lex in duodecim partes diui-
dit, in alijs uero rebus Angelus diſſentit [o]*, quod & nos*
probamus. Quapropter ſi duas partes rei petieris, non
duas ex aſſe, ſed ex tribus partibus petijſſe uideberis:
quod ſi ſex partes dari teſtator uoluerit, dubium non
eſt ſemiſſem deberi. Qua ratione ſi unam partem hære-
ditatis relinquere ſe dixerit [p]*, de una uncia intelligen-*
dum uidetur.

¶ Habere [c] ſicut peruenire, cū effectu accipiendū eſt.

c ¶. §. HABERE. *Regula eſt generalis quam alibi at-*
7 *tigimus.* † *Verba cum effectu accipienda eſſe* [q]*.* † *Is au-*
8 *tem eſt effectus, ut ex perſona ſua quis habeat, ut de-*
ductis oneribus, lucrum illi ſuperſit, ut momentanea
non ſit acquſitio, quæ ſi non interueniant, habere quis
proprie et ſtrictè non uidetur. Effectū quoq; ea reſpice
re exiſtimātur, quibus actus alicuius ſi momēti, nō autē
eluſorius remāet [r]*. Sed et ut lex rebus ipſis, nō uerbis im*
poſita

m Bar. l. ij. C. qn̄ & quib. lib. x.
n l. qui cōcub. §. j. de le. iij.
o Ang. l. defū cta. de vſuf.
p Bar. l. inter dum. de hę red. inſti.
q l. aliud. l. ce piſſe.
r c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in. 6.

9 *poſita cenſeatur, ad effectum pertinet*[f]. † *In iure quoq;*
f l.ſi.C. com. de leg. *lectum eſt uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum*[t],
t l. q decē. §. ſtichū. de ſolu. *ei qui hominum ſtipulatus eſt, promiſſor eum dando qui tunc illi ſeruierat, liberatur ui ipſa. Sic et Cornelius Tacitus lib. XIII. Vectigal manciporum remiſſum magis ſpecie, quàm ui.*

POMP. LIB. V. AD. S.C.

LEX CLXV.

VEniſſe ad hæredē nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

Cuius locutionis ratio eſt, quia uis à Græco βίυ *deſcendit, cuius contrarium & κατ' &* ἀντιστοίχιον *eſt ius, Vnde ad differentiam eius quod ipſo iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipſa factum.*

SVMMARIVM.

1 Ad hæredem perueniſſe dicitur, quod deductis oneribus peruenit.
2 Quid in legatario obtineat.
3 Regula, Eatenus habuiſſe quilibet uidetur, quatenus deductis oneribus remanet. Fallit hæc regula, ut num. 4.

1 V*ENISSE.* † *Ad hæredem id perueniſſe exiſtimandum eſt, quod deductis oneribus peruenit: hocq;*
2 *exemplo legis falcidiæ rationem inibimus.* † *Ad legatarium uerò qui fundum accipere, & decem hæredi dare iuſſus eſt, totum fundum iure legati perueniſſe interpretabimur*[a]. *& hoc quantum ſit ad hæredis falcidam,*
a l. ad veterani. ad le. fal. *qui X. illa conditionis implendæ cauſa ſibi data computare non tenetur, alioquin uerum eſt huiuſmodi legatarium*

rium in toto fundo lucratiuum titulum non habere[b].
3 † *Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuiſſe* b l. nõ amplius. de leg. j.
quemlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet[c]*. Hinc ſi quis ſacerdotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit quod ducentis* c Dec. conſil. 156.
cenſeatur, ſi deductis oneribus ſola centum ſint reliqua: quod & in portoriorum legibus obſeruandum eſt. Habetur autem in his oneribus & medij temporis uſurarum ratio[d]*, & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re* d Iaſ. d. l. non amplius.
ipſa effundatur, quale eſt ἑρμηνευτικόν*, id eſt, proxenetæ merces, haſtarumq́; ſolennium impendia, & ſi qua ſimilia. Sanè cùm lex exactionis effectum non reſpicit, ſed petitionis modum, aliud dicendum eſt: ut ſi actorem mandet duos aureos in ſingula centum, quæ petat pro ſportulis, deponere, ſacramentoq́; ſic contendere*[e]*: nihil* e l. cũ quædã. de iuriſ. om iud.
enim refert, quòd reus ita inops ſit, ut etiã ſi uincatur, petitam ſummam ſoluere nequeat.

1 Vrbana mancipia a ruſticis quomodo ſeparentur.
2 Diſpenſator quis, & vnde dicatur.
3 Seruus villicus.
4 Seruus inſularius.
5 Inſulæ pro domibus accipiuntur.
6 Numerus etiam ordinem & turmam ſignificat.
7 Serui ordinarij & vicarij.
8 Qui prouinciæ præeſt, extra eam pernoctare non poteſt.
9 Quid ſit pernoctare.
10 Dictio, Per, in compoſitione ad totum ſiue integritatẽ refertur.
11 Pernox luna.
12 Peregiſſe reum,

VRBA

refertur.
11 Pernox luna.
12 Peregiſſe reum,

a l. quęadmodũ. de ſup. leg.

1 VRBANA. *a* ¶ † *Vrbana mancipia non loco, ſed genere uſus cognoſcuntur*[a], *& à ruſticis ſeparantur: unde qui rationes uillicas diſpenſat, & de cibarijs prouidet, in ruſticis computabitur: at qui inſulas cuſtodiunt, urbani exiſtimabuntur, cum tamen dubitamus, quid paterfamiliâs ſenſerit, ex eius conſuetudine deprendimus*[b]*: cuius rei & ex rationibus libellisq́; eius, aut uicariorum, qui uel ruſtica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.*

b l. ſeruis vrb. de leg. iij.

IDEM LIB. VI.
LEX CLXVI.

VRbana familia[a] & ruſtica, nõ loco, ſed genere diſtinguitur: põt enĩ aliquis diſpẽſator[b], nõ eſſe vrbanorum ſeruorum numero, veluti is qui ruſticarum rerum rationes diſpẽſet, ibiq́; habitet, & non multũ abſit à villico [c]. In

2 *b* ¶ DISPENSATOR. †*Seruus eſt qui impendia domus curat, & uictui præeſt: huic obſonatores, piſcarij, coqui, idq́; genus ſerui parent. Sumpſit nomen ab expendendo pecuniam, uel quod rationes diſpendat, id eſt procuret, & conſideret, calculumq́; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.*

3 *c* ¶ VILLICO. †*Villicum M. Cato. & L. Columella pro eo ſeruo accipiunt qui ruri præeſt, & agriculturam ruſticasq́; operas curat, eisq́; ſecundum domini*

utili

utilitatem præcipit: huic ſerui ipſi agricultores ſubijciuntur.

4 d ¶ INSVLARIVS.† Recentiores quidam *inſularium accipiunt ſeruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in inſulamq; relegatus ſit, quod falſum eſt. Inſularius enim ſimpliciter ſeruus accipitur inſu*

ſularius d autē vrbanorū

5 *læ cuſtos, cuius rei* Pomponius *autor eſt* c. † Inſu*las autem* Feſtus *interpretatur domos quæ uicinorum communibus parietibus non coniunguntur, ſed quoquo uorſum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam ſententiam ſunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex* Pomponio. *Victore conſtat, longe plures Romæ inſulas, quàm domos fuiſſe, quod uerisſimile non eſſet, ſi hoc ſignificatu inſulæ accipientur: quapropter ipſi interpretantur inſulas eas ædes eſſe, quæ inquilinis locari ſolerent: quod & ipſe probarem, ſi aliqua hoc Etymologiæ ratio ſuaderet.* Feſti *igitur opinionem ſequor, quæ ex Corn. Taciti .lib. xv. confirmatur. Is propter crebra incendia, cum multi aquæductus in urbē deferrētur, à* Nerone *excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret, ædificiaq; non communione parietum, ſed proprijs quæq; muris ambirētur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimēdis ignibus aqua facili⁹ decurreret, hinc inſulæ nomē deductū. Erāt autē nō modo ab incen*

c l. ſi ita. de vſu. & hab.

ab incendijs tutiores[d] *,ſed etiam à furibus,qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretioſiora quæq; reponebantur,u tquæ ſolius effracturæ periculo ſubijcerentur.*

d l.iij.§.effractarij de of. præf.vi.

6 e ¶ NVMERO.† *Numerus etiam ordinem & turmam ſignificat*[e] *,unde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiæ.Obſeruandum igitur erit,an paterfamilias in ordine & conſortio ruſticorum ſeruorum aliquem haberet,an uerò urbanorum.*

numero[e] eſt:videndum tamē eſt,ipſe dominus quorum loco quēq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex vicarijs[f] apparebit.

e l.j.in fin. de bon.poſ.ex teſt.mil.

7 f ¶ VICARIIS.† *Serui ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus conceßit,negociariq; ſinit*[f] *: Vicarij ſunt,qui ordinarij uices gerebāt, quidamq; quaſi ſubinſtitores.Igitur ſi ordinarius urbana ruſticaq; negocia pertractaſſet,habuiſſetq;alios uicarios urbanis,alios ruſticis, qui ſeruus in ruſtici uicarij famulitio erit, ruſticus cenſebitur.Martialis,Eſſe ſat eſt ſeruum, iam nolo uicarius eſſe.*

Qui rex eſt,regem Maxime non habeat.

f l.ſi ſeruus.ſupra depecu.

8 g ¶.§.PERNOCTARE.† *Qui prouinciæ præeſt, extra eam etiam uoti ſoluendi cauſa pernoctare non poteſt*[g] *.*
9 *Quæritur,†quid ſit pernoctare? & integram noctem ſignificari Iuriſconſultus ait. Sic Flamem Dialis quoties ualetudo aduerſa incidiſſet non ultra binoctiū pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. ſcribit .Sic & in lege XII. Tabula. Quæ trinoctio abnoctaſſet.*

g l.illud de offic.præf.

uſur

uſurpabatur. ut ex Q. Mutio A. Gellius libro tertio tra
10 *dit.* † *Id autem dictio per, in compoſitione demonſtrat,*
quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumen-
to ſi lex prætori in delictis ſui officij tempore perpetra
tis iuriſdictionem mandet, cum prioris tempore quis
13 *uulneratus à ſicario eſſet, & ſub ſucceſſore*
perijſſet, reſponſum à
quibuſdam eſt, neutri
ius cognoſcendi eſſe,
quum integrum deli-
ctum neutrius tempore factum ſit, perpetrare autem ad
totum refertur [h]. *Sed hæc deciſio uera non eſt, qui enim*
letifere percuſſit [i], *quod inſe eſt, omne delictũ perfecit,*
& ideo ad primũ magiſtratũ ius coërtionis pertinet [k].
11 † *Sanè hoc exemplo & pernox Luna dicitur, quã Græ-*
12 *ci* πανσέληνον *uocant.* † *Sic & peregiſſe reum dici-*
tur: non qui ſolummodo detulit, ſed qui comdẽnauit [l]:
quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, &
perlegere & perferre, & percipere: hæc enim omnia
ad quandam integritatem, perfectionemq́; referuntur.
Tametſi non negauerim in compoſitione eã dictionem
aliter quoq; accipi, ut cum perfidum, periurum dicimus
Itemq́; perpluere, perſpicuus: & rurſus perpauci, perti
nas: ſed & perorare dicitur, cui finis orandi demanda-
tus tantummodo eſt.

¶ Pernoctare extra vrbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in vrbe eſt: per enim totã noctẽ ſignificat,

h A'b. hic.
i l. fin. §. ſicut de bo cor.
k l. deuotio. §. ſi vir ſol. ma tri. Alex.
l l. ij. de adul.

1 ☞ Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non venit.
2 Appellatione materiæ, quod ex ea factum eſt, nõ ve-

nit,ſi ſpeciali nomine vocetur.
3 Ligni appellatione quid contineatur.
4 Carbonarij à Græcis dendrophori dicti.
5 Ligna propriè quæ.
6 Sulphurata quid.
7 Nuclei oliuarum pro nucleis non habendi.
8 βάλανος quid ſignificet.
9 Bellaria ſunt ſecundæ menſæ.
10 Palma arbor alia mas,alia fœmina.
11 Pinus quid.
12 De ſtrobylis aliqua.

CARBONVM.

VLPIANVS LIB.XXV. LEX CLXVII.

CArbonũ appellatione 1 †*Materia rei appellatione, quæ ex ea conſi:tur,non uenit. Vnde qui carbones dicit,de lignis non intelligit,qui libros,de chartis,qui calcem de lapidibus:quanuis ex lignis carbones,ex chartis libri,ex lapidibus calx conficiatur : idq; & Accurſius,* 2 *& quadam diſputatione Pylleus probat.*† *Econuerſo, nec appellatione materiæ, quod ex ea factum eſt,comprenditur,ſi ſpeciali nomine nuncupetur, niſi eiuſmodi ſit quod effectum eſt,ut in materiam ſuam redigi rurſus poßit*[a]*;quale eſt argentum factum,uel aliter mentem teſtatoris conijciamus.*† 3 *Hinc eſt quod ligni appellatione,id ſolùm continetur, quod comburendi cauſa paratum eſt*[b] *, & à ſolo diuulſum,& alio ſpeciali nomine non appellatum,niſi uel teſtatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud ſuaderent. Quo exemplo cum omnia nemora quis locaſſet, reſpondit* And.

a l.quæſitum. §.illud. de lega.iij.

b l.ligni.de lega.ij.

Andr. Siculus[e], de eo non cenſeri actum, quod materiæ cauſa haberetur, cum id in alium elegantem uſum deſtinatum eſſet. Sed hæc in re planè μαται@ eſt, & Siculis gerris uaniora conſcribens. e Barb. cõſi. 4. in. 2.

materiam[a] non contineri, ſed an lignorũ? & fortaſſis quis dicet, nec lignorum[b]: nõ enim lignorũ gratia habuit: ſed & titiones, & alia ligna cocta ne fumũ faciãt, vtrũ ligno, an carbonũ, an ſuo generi ãnumerabim⁹? & magis eſt, ut propriũ genus[c] habeatur. Sulphurata quoq; de ligno æque eam

a ¶ MATERIAM. Sic propriè ligna appellatur, quæ ædificiorum cauſa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hic autem de materia intelligit, quam idcirco quis præparauerat: ut carbones conficeret: 4 *† hi in antiquorum eulogijs[d] Græca uoce dendrophori appellantur, quod arborem ferunt & torrent.* d l. fi. de iur. im.

5 *b ¶ LIGNORVM. † Sunt lignis propriè quæ comburendi cauſa habemus: unde materia carbonum, cùm in alium uſum principaliter habeatur, non intelligitur lignum eſſe.*

c ¶ GENVS. Cùm enim ſpeciale nomen titiones, ſulphurata, faces, & nuclei habeant, non uidetur quiſ-
6 *quam ligna nominans, de eis intelligere. † Sunt autem ſulphurata tenuiſſima ligna ſulphure utrinque illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò ſulphuretos uocamus.*

7 d ¶ NVCLEIS *oliuarum.* † *Hi enim ab antiquis oſſa oliuarum appellantur, ut meritò pro lignis habendi nō ſint: quod & in cæteris dicendum eſt, quales ſunt glandium, nucum, amygdalarum, & ſiqua ſimilia. Idemq́; in uinacijs ſtatuendum, cum acini non ignibus tantum, ſed & paſcendis columbis uſui eſſe ſoleant.*

e ¶ BELLARIIS. *Antiqui codices balanis habent, & caſtiga-*
8 *tius.* † *Significat* βάλανος *glandem generali nomine, ſed ſpecialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, guſtu ſuauiſſimos, ut bellaria*
9 *omnia præcellant.* † *Sunt bellaria quæ ſub finem conui-*
10 *uij afferuntur, & ſecundæ menſæ appellantur.* † *Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœmininam arbitratur; & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq́; ſententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticoſo'ue operimēto quod elatem ſeu ſpathen uocant, & ipſum magni in medicina uſus, ut Galenus oſtendit, tametſi hodie in eis regionibus nullū alium quàm ignibus uſum præſtet.*
11 f ¶ PINV. † *Nihil aliud eſt pinus, quàm picea excultior, eius nuces ſtrobyli, coccali, coni, & Latinis nu-* clei

dem habebunt diffinitionem: ad faces quoq; parata nō erūt lignorū appellatione cōprenſa, niſi hęc fuerit volūtas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarū, ſed & de balanis[e] idem eſt, uel ſi qui alij nuclei ſunt. De pinu[f] autē integri ſtrobuli, ligni appellatione continentur.

eli i uocantur, qui pinei ſunt detrahuntur guſtatu idonei, & medicina utiles. At Iuriſconſultus hic, cum integros ſtrobylos dixit de pinu agreſti, uel picea intellexiſſe uidetur, qui caſſi & cibo inutiles ſunt, ideoq́; à cono non diuelluntur, ſolis ignibus aptiſſimi. Poteſt & de nuce ipſa pinea domeſtica intelligi, in quibuſdam enim̃ regiõibus ita abũdat, ut eius fructus 12 *nulla ſit æſtimatio:† nã de ea ſtrobylos ſpeciali ore ſignificatione dici ex* Dioſcoridis *lectione obſeruatũ eſt, qui lib.1. cap.*LXXV. *itemq́; cap.*LXXIX. στροβύλον *pro pinu accipit,* πύτιν *pro picea,* πύκην *pro tæda, quæ congeneres omnes arbores ſunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio ſit, non opinarer, legatis lignis ſtróbylos eius integros contineri: ſed tum deberi, cum fructus exempti fuerint.*

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC.

LEX CLXVIII.

PAli & perticæ ĩ numerum materiæ redigẽdi ſunt & ideo lignorũ appellatione non continentur.

1 ☞ Pedamentorum tria genera.
2 Pedamenta lignis legatis non continentur.
3 Quando hæc deciſio non habeat locum.

1 PALI.† *Pedamentorũ, quæ uitium adminicula ſunt, tria ſunt genera: unum robuſtũ ſeu fiſſile, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur* Ridica: *alterum eſt è pertica, qui palus dicitur, hicq́; teres eſt: tertium ob inopiam ex harundineto ſumitur, ſicq́;* M. Varro, *&*
2 L. Columella *tradiderunt.† Hæc pedamẽta, quæ & ſtatumina*

tumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia ſunt & alium uſum quàm ignis præ-
3 *ſtant: † putauerim tamen: cum propter uetuſtatem amplius in uineæ uſu eſſe non poterunt, præſtandam: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ redigu-ntur, imò tunc ſolent patres familiarũ eos palos comburere.*

IDEM LIB. V. LEX CLXIX.

1 ☞ Si fundus, vti optimus maximúsquæ eſt, ſit vẽditus, idque obligatione aliqua propter munera publica ſit affectus, an venditor teneatur.
2 Clauſula hæc, vti optimus maximúsque eſt, & in contractibus & teſtamentis apponi olim ſolita.

NOn tantũ in traditionibus, ſed etiã in emptióibus & ſtipulationib⁹, & teſtamẽtis, adiectio hæc, uti optim⁹, maximuſq; eſt, hoc ſignificat, ut liberum præſtetur prędiũ, nõ etiã ut ſeruitutes ei debeantur.

NON TANTVM. ¶ *Qui fundum tradit, uendit, legat ita uti optimus maximuſq; eſt, non illi quidem ſeruitutem deberi ait, ſed nemini eum debere: qua*
1 *de re ſupra à nobis tractatum eſt. † Sed quid ſi fundus ea cum clauſula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus ſit? Et ſi uenditor ſciens emptorem eius obligationem non admouerit Aretinus*[a] *reſpondit, quãti minoris emptor comparaturus rem erat, poſſe uenditorem conueniri, nec eius adiectionis prætextu excuſari. Sed & Pau. Caſtrẽſis*[b] *non imputari hoc caſu emptori exiſtimauit, ſi cũ generaliter ſciret fundũ obliga-*

a coiſil. 105. in fi.

b cõſi. 195. in j. in nouiſſ.

obligatum, minime diligentiã adhibuit, ut quãtitatem, ſummãq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius ſuũ non diminui ſciebat[c], niſi ſpecialiter fuiſſet admonitus. † Erat autẽ clauſula hæc & in cõtractibus[d], & in teſtamẽtis apponi ſolita, quod & antiqua inſcriptio oſtendit, quæ in Gratiano oppido Mõtisfirrati ſic legitur V.F.T. Vectius. T.L. Hermes Seplaſiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti optimi maximiq; ſunt cineribus ſeruiant meis, nam curatores ſubſtituam, qui ueſcantur ex horum hortorum reditu natali meo & præbeant roſam in perpetuum, hos neque diuidi neque ab alienari uolo.

c L. ſi cut. §. nõ uidetur. ſupra quibus mo. pig.

d l. iuli. §. idem Iuli. de act. emp.

VLPIA. LIB. XXX. AD S. C.

LEX CLXX.

HAeredis appellatione omnes ſignificari ſucceſſores credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſsi.

1 ☞ Si hæres grauatus ſit legato, nec adeat, an ſubſtitutus illi ſoluere teneatur.
2 Hæredis nomen ad quoſcũque gradus pertinet, omneſque ſucceſſores continet.
3 Sibi, & quibuſcunque hæredibus paciſcens, de particulari ſenſiſſe intelligitur.
4 Idem ſi hæredib. & ſucceſſoribus dictum ſit.

1 HAEREDIS. † Heres meus Seio cẽtũ dato, primus hæres nõ adiuit, an ſubſtitutus ſi adeat tenebitur? 2 Et dubiũ nõ eſt † ad quoſcũq; gradus hæredis nomẽ pertinere

tinere [a]*, tum omnes quoq; ſucceſſores intelligi, ſiue iu-*
a l. hæreditatis. ſupra eo. *re ciuili, ſeu prætorio, ſiue directè, ſiue per fideicommiſ-*
ſum ſuccedā: ſed & qui particulariter ſuccedit, ſeu in
certa re, hæredis appellatione continebitur [b] *, dum uel*
b l. in conuentionalib. ſ. tit. *materia fauorabilis ſit, uel res eiuſmodi ſit naturæ, ut in*
3 *ſingularem ſucceſſorem tranſeat.† Sed & cùm quis ſi-*
bi & quibuſcunq; hæredibus paciſcitur, de particulari
c Ro. in l. tempus. de vſuc. 4 *quoq; accipiendum erit* [c] *. † Idem ſi hæredibus & ſucceſ-*
d l. fluminū. §. j. de dā. inf. *ſoribus dictum ſit* [d] *, ut geminatio alicuius ſit effectus,*
e l. 1. §. 1. quidā. §. j. de edē. *nec alterum uideatur ſuperfluum* [e] *. Sed in hoc quidam*
diſſentiunt, cum hæredes de iure ciuili ſucceſſores de
prætorio intelligere poſſimus [f] *, quod non probo: qui*
f l. ſtip. ita habere. i prin. de verb. ob. *enim ſic contrahit, non modo ſucceſſionis, ſed effe-*
ctum conſideraſſe uidetur. Adde quòd cum hodie ex
iure prætorio fere nunquam ſuccedatur, non eſt ueri-
ſimile infrequentis caſus mentionem factam: nam &
ſi hæredis tantum mentio facta eſſet, ſatis hoc re-
ſponſo apparet bonorum poſſeſſoris habitam ratio-
nem. Verior itaque prior eſt ſententia, quam de fa-
g 19. in 2. *cto conſultus Alexander approbauit* [g].

SVMMARIVM.

1 ☞ Facti ſpecies præſenti legi adaptata.
2 Dubitandi cauſa in hac lege.
3 Decidendi rationes.
4 Perueniſſe ad me quid dici poſſit. & num. 5.
6 Verbum, Peruenire, in ſubſtitutionibus an ſit directū vel obliquum.
7 A liberto, pro, de liberto.
8 Accurſium ignoraſse huius legis hypoteſim.

Perueniſſe

1 PERVENISSE. † Per rogationem adoptauerat quis filium, qui cuiuſdam liberti patronus erat, caueratq; qđ ad eũ filiũ perueniſſet, eo impubere defuncto, his ad quos ea res pertinere potuiſſet, reſtitutum: deinde is filius liberto ſuo ſucceßit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidem in eius persona constituit[a]: ſed protinus patri quæſita eſt, fuit dubitatum, an ad filium hæreditas perueniſſe diceretur? 2 † Et dixiſſet aliquis, non uideri perueniſſe. huiuſmodi enim uerbum cum effectu accipitur, & dictio Per, illi addita, perfectionẽ quandã ac- b
3 quiſitionis denotat[b], † ſed tamẽ in propoſito caſu aliud dicendum fuit, non eo ſolùm argumento, quod etiam ſi cautio nulla interpoſita fuiſſet, nihilominus ea hæreditas reſtituẽda erat, quia ipſius filij reſpectu nõ autẽ patris delata uideretur[c]: ſed hac etiã ratione, quia uerba c
4 ſtipulationis hoc inferũt. † perueniſſe enim ad me dicitur quod per me ad aliũ peruenit, dũ ille iure meo nitatur, ut ſuperius à nobis expoſitũ eſt: idẽ ſi culpa mea peruenerit. Exempli cauſa, Conſtitutum eſt, ut Præfectus pro apparitoribus ſuis in id teneatur, quod ad ſe peruenerit ſi aliquid peruenerit, quanuis amplius non habeat, ut d
5 quia per iniuriã amiſit, nihilominus tenebitur[d]. † Alibi

POMP. LIB. XVI.

LEX CLXXI.

PEruenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium peruenerit, vt in hæreditate à liberto per patronum filium familias patri eius adoptiuo acquisita responsum est.

a l. placet. de acq hære.

b l. qui concubinã. §. ij. de leg iij.

c l. ſed ſi plures. §. in arrogato. ſupra de vulg.

d paul. Cle. j. §. cæterum. de priui.

quoq; produtum eſt, id ſolum perueniſſe uideri, quod deductis expenſis ſupereſt, idq; in uenditore hæreditatis[e], qui quod ad ſe peruenit tradere tenetur, reſpõſum

e l. ũ. §. ſ. de hære. vend.

6 *eſt. Dubitatum quoq; extat, † an peruenire uerbũ in ſubſtitutionibus directum ſit, an ſolum fideicommiſſi uires habeat? & non eſſe directum frequẽtius traditum eſt[f], niſi additũ eſſet, ut eo ipſo perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiuſmodi enim uerba eius ſunt effe-*

f Mod. l. centurio. in ff.

VLP. LIB. XXXVIII. LEX CLXXII.

Liberti appellatione, etiam libertam contineri placuit.

7 *ctus, ut hæredis manus expectanda non ſit. † Sanè hoc in contextu annotanda eſt conſtructionis forma, qui Iuriſconſultus acquiſitam à liberto hæreditatem, id eſt de liberto dixit. Sicut cum nos à quæſtoribus acquiſiuiſſe mancipium dicimus, hoc eſt lucrifeciſſe, uel comparaſſe.*

8 *† Accurſius conſtructionis huius nouitate motus, ὑποθεσιν, ſeu facti ſpeciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre diſtædeat.*

1 Liberti appellatione etiam liberta continetur.

2 Libertorum tres fuiſſe olim ſpecies, ex Caio: Ciues Romani, Latini, Dedititij.

3 Manumiſſi per vindictam efficiebãtur ciues Romani.

LIBERTI. *Solebant teſtatores ueſtiaria, uel cibaria libertis libertabusq; ſuis relinquere[a], quod & de iuribus ſepulchrorum obſeruantum fuiſſe, ex quàm*

a l. ũ. de all. leg.

1 *plurimis inſcriptionibus conſtat. † Pone teſtatorem ſolũ mentionem libertorũ feciſſe, exiſtimat Vlpianus etiã de liberta*

libertabus accipiendum, quod etiam in fideicommiſsis proditum eſt. Cuius rei ea eſt ratio, quod maſculinum ſemper ſub ſe fœmininum complectitur [b], ut ſuperius tractauimus. Tres autem libertorum fuiſſe ſpecies Caius inſtitutionum lib. 1. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios eſſe Dedititios. Ciues Rom. ſunt, qui teſtamento aut in æde ſacra, aut ante conſulem fuerint manumiſsi. Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manummittuntur. Dedititij uero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publice pro criminibus cæſi ſunt, aut in quorum facie uel corpore quæcunq; indicia aut igne aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa, ut deleri non poßint. Hi ſi manumiſsi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Roma. meliorem ſtatum habent, quia & teſtamenta facere poſſunt, & ex teſtamento quibuſcunque perſonis ſuccedere: nam Latini & Dedititij nec teſtamenta condere, nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt ullatenus uendicare, tametſi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Romano. libertorum conſequi poſſunt, Dedititij uero nulla ratione poſſunt ad Ciuium Romano. libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id eſt ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in æde ſacra, aut ante conſulem manumittuntur, Ciuium Romano. priuilegia conſequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quod Iuſtinianus, qui has differẽtias ſuſtulit, nimis cõciſe, & ſuſpenſa ut dicitur manu, eas declarauit, tametſi

b l. cum pater. §. cũ inter. de leg.

tametſi ad multorum in iure ueteri locorum interpre-
c l. qui Rom. §. flaut. de verb. obl. 3 *tationem pertinerem*[c]. † *Nam cùm de manumiſſis uin-*
dicta mentionem reperimus. Ciues Rom. *intelligimus: eo enim modo ante conſulem, ſeu quod idem eſt, procon ſulem, uel prætorem manumittebantur, fiebantq́; Ciues Roma. niſi aliter con-*
d l. ſ. §. fin. C. de lat. lib. tol. *uētum eſſet*[d]. *Perſius: Vindicta poſtquàm meus à prætore receſſi. Hinc Corn. Tacitus lib.* XIII. *eos tradit, qui uindicta manumiſſi non eſſent, aliquo uelut ſeruitutis uinculo teneri. Auſon. in Grippo: Triplex libertas, capitisq́; minutio triplex. Meminit et Boëthius in Topica Marci Ciceronis.*

IDEM LIBRO XXXVIII. LEX CLXXIII.

COllegarū appellatione hi continētur, qui ſunt eiuſdem poteſtatis.

1 Collegæ qui propriè dicantur.
2 Ab eligendo collegæ dicti.
3 Eccleſia collegiata dicitur, etſi Canonici eius ſimul non habitent.
4 Collegia quæ dicantur.
5 Vt collegium dicatur, non eſt neceſſe aliquē ei præfici.
6 Collegæ poſſunt de his, quæ ad artem ſuam pertinēt, cōſtituere, dummodo alijs præiudicium non ferant. & numero. 7.
8 Collegæ an conſtituere poſſint, ut aliquis non recipiatur, niſi omnibus conſentientibus & num. 10.
9 Id in collegijs maior pars poteſt, quod totus ordo.
11 Quæ dicatur eſſe maior pars.
12 Abeſſe quis dicatur.
13 Emendatus locus huius legis.

COLLE

1 COLLEGARVM.† Collegas Iuriſperiti noſtrates eos proprie dici opinãtur, qui ſimul habitãt, quaſi unà ſe colligãt, cui ſententiæ ueterũ autoritas aduerſa-
2 tur, † à quibus proditum eſt, ab eligẽdo collegas dictos, quaſi in idẽ munus coelectos diceremus quod & Iuriſconſultus hic ſentit, cũ eiuſdem eſſe poteſtatis ait, ſicut
3 erant cõſules, prætores, tribuni plebis, & ſimiles† Quapropter And. Siculi rationẽ non approbauerim[a], eccleſiam collegiatam (ut ipſe ait) negantis, quoniam eius canonici ſimul non habitarent: nam hoc nil referre uerius eſt, dum aliter de eorum iure conſtet: ſufficitq́; ſi eligere actorem conſueuerunt[b], & ſigillo communi uti, aliaq́;
4 eiuſmodi facere, quæ uniuerſitatum propria ſunt. † Eadẽ ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eliguntur, dum pauciores tribus non ſint[c]. Sic collegiũ doctorum dicimus, ſic & nauiculariorũ, ſic cæterorũ artificium. Fuit & collegium olim Poëtarũ. Solentq́; hi aliquos ſibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum
5 rectorem habeant, ſunt & qui nullũ: † nec enim ut collegium dicatur, neceſſariũ eſt aliquem ei præfici[d], imò eo caſu congregandi collegij, referendiq́; ius ad eũ pertine
6 bit, qui in albo prior antiquiorq́; ſit[e]. † Poſſe autem eos collegas de his quæ ad artẽ ſuam pertinent, cõſtituere, ſeq́; uiciſſim illis decretis alligare, euidentiſſimi iuris eſt,
7 † dũ tamẽ alijs præiudicium nullum inferant[f]: ut ſi monopolium ſapiant, uel ambitioſa ſint. Vnde cũ ſemel cõſtituiſſent, ne qui ſacris initiatus eſſet addmiteretur, Reſponſum eſt, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iu

a Barb. cõſil. 27. in. ſ.

b Abb. c. a nobis. de iure patro.

c l. neratius. ſupra eod.

d Inno. c. cum nõ. de præ.

e l. ſi. de alb. ſcr.

f l. ſi C. de iur. om iud.

gio iudicum, quale Mediolani eſt, non cenſetur ſeruandum: nec enim huiuſmodi decreto libertas eccleſiaſtica imminuitur, cũ iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs

g c.ij. ne cle. vel mo.

8 *abſtinere eos honeſtas ſuadeat*[g]. †*Sed nũquid conſtituere poßint, ut aliquis non recipiatur, niſi omnibus conſentientibus? Et licet conſtitutio ex ſe ualeat, præſertim ſi iuramentum acceſſerit: putauerim tamen, qui à maiore parte admiſſus*

¶ Qui extra cõtinentia vrbis eſt, abeſt: cæterum vſq; ad continentia non abeſſe videbitur.

ſit, iure admiſſum uideri. Nec *enim legem ſibi imponere potuerunt, à qua recedere non poßint; tametſi periuri*

h l. dilecto. de præb.

9 *efficiantur*[h]. † *Id enim in collegijs maior pars poteſt*[i], *quod totus ordo*[k]. *Et hoc maxime annotandum aduerſus eos eſt, qui ſinguli plurima promittunt munificosq; ſe exhibent, cum uniuerſi eius legis prætextu nihil extricent, fidemq; uiolent.*

i l. quod maior. ad mun.cip.

k Bald. l. fin. C. de aut. præſt.

10 †*Si tamẽ à principe eiuſmodi conſtitutio confirmata eſſet, non diffiteor omnium conſenſum neceſſarium eſſe*[l].

l gloſ. c. v[illegible] verb. ſingulis. de elect. in. 6.

11 †*Sed quam maiorem partem eſſe dicemus?* Et *receptum eſt, duas partes ex tribus neceſſario requiri, ſi tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati ſint, & quia non aduenerint contumaces habiti, in his qui paruerint ſolis ius uniuerſitatis reſidet, tametſi minima pars adſit: Secus ſi à collegis ſimpliciter fuerint uocati, ut quia collegiũ præfectis careat, uel præfecti iuriſdictionem non habeant*[m]. *Et ita ego cenſeo, repugantiumq; ſententias concilio.*

m Dec. c. cum oẽs. de cõſt.

¶. §. QVI EXTRA. *Abſentium procuratores rem*

ratam

ratum haberi[n], aut iudicatũ ſolui, ſatiſdare debent, præ-
1 ſentis non debent. † Quæritur ergo, quis abeſſe dicatur? n glo. l. præſens. de pc.
Et Iuriſconſultus reſpondet: eum abeſſe, qui extra conti
nentia urbis eſt, id eſt ſuburbia, & quatenus ſe urbs cõti
2 net. † Vulgati condices continentiam fœminino genere ſcriptũ habent, ſed ratio Latini ſermonis hoc nõ patitur, neutro itaq; genere pronunciandum eſt. Sanè uerbũ id abeſſe uarijs modis in iure accipi ſupra[o] oſtendimus, ut minime operæpretiũ ſit ea quæ diximus repetere: tametſi & infra Iuriſconſultus de eodem non nihil ſcribat. o l. mulieris.

IDEM LIB. XL. LEX CLXXIIII.

Aliud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxaq; ſolutum: qui eum dicit furẽ nõ eſſe, de hominis propoſito loquitur qui furto noxaq; ſolutum, nemini eſſe furti obligatum promittit.

1 Mancipium vendens, tenetur id præſtare, eum furto noxaque ſolutum.
2 Et quomodo verba accipi debeant
3 Admittitur excuſatio, quia dominus rei, vt furẽ liberet, ſua ſponte rem alatam aſteſtatur.

1 Aliud eſt promittere. † Qui uendit mancipium, tenetur id præſtare[a] eum furto noxaq; ſolutum: a l. ſ in princ. de ædi. edic.
2 † quæ uerba hoc ſignificant, ut tempore quo uenditur ſolutus ſit. Vnde quamuis aliquando furtum fecerit, ſi tamen ea noxa ſit liberatus, redhibitioni locus non eſt. At qui furem non eſſe dicit, de moribus dixiſſe uidetur, & ideo

& ideo hoc præſtare debet, quòd nunquã furtum commiſerit[b]*. Sed & ſi ipſi uenditori quandoq; furatus fuerit, non dubitatur quin ex ſtipulatione emptori ſuccurratur* [c]*. Sed finge uenditorem, ut iudicium euitet, aſſerere, nullum furtum ſibi à ſeruo unquam factum fuiſſe, ſed ſeruum ſe uolente accepiſſe, et propter familiaritatẽ quam cum ſeruo dominus habuit: fortè credendum ei uideretur,*

b l. quod ſi nolit. §. j. eo. ti.
c l. furtũ. eo. situ.

POMP. LIB. XXIII.

LEX CLXXV.

Faciẽdi verbo reddẽdi cauſa etiã continetur.

3 *cùm traditum ſit, † admitti eam excuſationem, qua dominus rei, ut furem liberet, ſua ſponte rem ablatam atteſtatur*[d]*: ſi ex amicitia, uel familiaritate, quam cum domino is qui furti reus eſt, habebat ueriſimile id ſit. Qua ratione deprenſi in concubitu, & adulterij accuſati, ſe excuſant, ſi coniugium cõtraxiſſe adſeuerent, eorumq; affirmatio ueriſimilis ſit*[e]*. Sed in propoſita quæſtione eam aſſertionem emptori non obeſſe exiſtimauerim: cum enim integritatem morum, & propoſiti, id eſt uoluntatis ſerui pollicitus uenditor ſe præſtiturum uideatur, non ſufficit ſi ſua ſponte ablatam rem dixerit, niſi & hoc probetur, credidiſſe ſeruum qui abſtulit, ſe uoluntate domini auferre.*

d Bar. l. inter. §. recte. de fur.
e gl. l. pen. C. de fideiuſſ. Felin. c. j. de præſ.

1 Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, reſtitui prætor iubet.
2 Factum dicitur, quod eſt redditum.
3 Stipulatio quæ de reddendo eſt, ſi actum ſit, vt incõtinenti reddatur, magis facti quàm dationis dicitur.
4 Qui dat, facere dicitur.

FACIEN

1 FACIENDI.† ¶ Quæ in fraudem creditorum facta eſſent reſtitui Prætor iubet[a]. Finge in fraudē creditorum illud quod ſub conditione, uel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidiſſe, an creditoribus cō-
2 ſuletur? Et indubitati iuris eſt conſuli: † factū enim dicitur, quod eſt redditū. Quapropter & cum prætor ſi quid metus cauſa factum affirmaretur, auxilium pollicitus eſſet[b], diuus Marcus edicto declarauit, id quoq; factum uideri, cum per metū ſibi rē ſuam non adito iudice aliquis debitorē reddere compuliſſet. Sanè cum ſtipulationes aliæ in facto,
3 aliæ in dando conſiſtant, † ea quæ de reddendo eſt, ſi actum ſit ut incōtinenti reddatur[c], magis facti quàm da-
4 tionis exiſtimatur[d]: † tametſi & negari non poßit uerbum facere tam generale eſſe, ut & dationem comprendat, quod infrà ſuo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit.

a l. oēs in fin. quæ in fraac.

b l. extat. q met. cau.

c l. ſi pœnā. de verb. ob.

d Bal. l. cū allegas. de vſur.

VLPIA. LIB. XLV.
LEX CLXXVI.

Solutionis verbo ſatiſfactionē quoq; omnē ac-

1 Procurator ſolutioni recipiendæ conſtitutus, ſi delegationem aliam ne ſatiſfactionem recipiat, debitorē nō liberat.
2 Mandans ſolutionem recipi, mandaſſe id intelligitur, vt in ſpecie debita recipiatur.
3 Quoties lex pecuniam ſolui vult, de alia ſatiſfactione ſolui non poteſt.
4 Procurator recipiendæ ſolutioni conſtitutus, ſi confiteatur ſe recepiſſe, debitorem non liberat, niſi de vera numeratione conſtet.
5 Contraria ſententia defenſa.

SOLVTIONIS. ¶ Quid ſolutionis, liberationis, ſatiſdat:iōis, ſatisfactiōisq; uerbo cōtineatur, ſuperius
1 à nobis traditū eſt. Hic ſolū admonendi ſumus, † procuratorē qui ſolutioni recipiēdæ cōſtitutus ſit, ſi delegationē aliam'ue ſatisfactionē recipiat debitorē nō liberare: ut enim ſolutionis uerbo uerū ſit omnem ſatisfactionē accipi, tamen cū aliud pro alio inuito creditore præ

cipiendam placet, ſoluere dicimus eū, qui facit quod facere promiſit.

2 ſtari nō poßit. † qui mādat ut ſolutio recipiatur, mādaſſe id intelligitur, ut in ſpecie debita recipiatur: & ideo abſq; dñi conſenſu, procurator reū debendi liberare nō potuit, idq; Alex.[a] in facti quæſtione reſpōdit, quod et nos probamus. Dum ergo hic omnē ſatisfactionē contineri dicitur, ſubinferendū eſt[b], quā tamen creditor acceptare uoluit. Addit Bart. † quoties lex pecuniam ſolui
3 uult, de alia ſatisfactione intelligi nō poſſe, quod à nobis ſuperius explicatū eſt. † Illud cōſtat, procuratorē ad
4 recipiendū ſolutionē cōſtitutum, ſi confiteatur ſe receepiſſe, debitorem non liberare, niſi uera de numeratione aliter conſtaret, idq; frequentius receptum eſt: quoniā ſi de numeratione non appareat, qui confitetur, donare uidetur: at huiuſmodi mandato nō eſt exiſtimandum id
5 actū ut donare liceat[c]. † Fuere tamen, qui hoc in articulo diſſentirent, quorū ſententia hac mihi uidetur ratione defendi poſſe: nā cur nō ea ſit interpretatio ut de donando mādatū uideatur, ratio illa prodita eſt, quòd qui donat perdit, remq; ſuā prodigit, quod in noſtro caſu non

a conſil. 95. in .iij.

b l. item liberatur .in ſ. qb. mod pig.

c Bart .d. ſ. in ſ. ſi cer. pet.

non eſt, cum poſsit dominus aduerſus procuratorem agere, ut rationes reddat, reſtituatq́; quod ſe recepiſſe confeſſus eſt: quod non ſoluendo procurator ſi ſit, æquius eſt ut domino id imputetur, qui huiuſmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem ſequutus ei ſatisfecit, & apocham recepit. Et ſatis durū uidetur ad debitorem id pertinere, ut probare debeat ueram numerationem interueniſſe, ut ſic in domini facultate ſit procuratorem eligendo, duriorem debitoris cōditionē facere. Et fortè uerior hæc opinio eſt, niſi quod ut in cæteris rebus, ſic in iure numerātur plerunq́; ſententiæ, nō ponderantur.

IDEM LIB. XLII.

LEX CLXXVII.

NAtura cauillationis, quā σόφισμα Græci appellauerūt, hęc eſt, ut ab euidenter veris, per breuiſsimas mutationes, diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, producatur.

1 ☞ Cauillari, varijs modis in iure accipi.
2 Cauillari dicitur, qui eo aſſumpto, quod euidenter verū eſt, diſimiliter, acceptis termis, quod falsū eſt infert.
3 Tribus id modis fieri, ex Ariſtotele probatur.
4 Sylogiſmus ſophiſticus.
5 Reſtituta Græca dictio in hac lege. & num. 7.
6 Διαβολή definitur.
8 Sophiſtæ nomen quod veteres honeſtum.
9 Mutato facto, etiam ius mutari.
10 Ex facto ius orit, quo variato, & ipſum variari neceſſe eſt.
11 An cauillationibus vti aduocatum deceat.

1 NATVRA. † *Cauillari uarijs in iure modis accipit. Cauillatur, q calūnioſe agit: cauillat q breuiter*

& falſe aduerſariũ ſermone captat, aut irridet: cauillatur, qui ſciens, ut ſuã ſententententiã tueatur, falſa prodit.
2 † *Specialius uerò & ut ita dicã, ἐμφατικωτέρως cauillari dicitur, qui eo aſſumpto quod euidenter uerũ eſt, diſ-*
3 *ſimiliter acceptis terminis, quod falſum eſt infert.* † *id tribus modis fieri Ariſtoteles in Elenchis tradit: Aut enim argumentum in materia peccat, aut in forma, aut in utroq;. In materia, ut ſi dicam, quæ in nullius bonis ſunt, occupanti conceduntur, res ſacræ in nullius bonis*
4 *ſunt, ergo occupanti conceduntur.* † *Is autem ſyllogiſmus propriè σοφιστικὸς appellatur, de quo Accurſius Iuriſcõſultum hic intellexiſſe exiſtimat, cui & ipſe aſſentior. In forma, ut omnis ſeruus in poteſtate eſt, filiusfamiliâs eſt in poteſtate, ergo filiusfamilias ſeruus eſt: nomenq́; huic argumento παραλογισμὸς eſt. In utroq; peccat, cum dicimus, quilibet ſeruus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris eſt, qui ſeruus non ſit, qui igitur alieni iuris non eſt, pro mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Ariſtotele eiusq; interpretibus accipienda ſunt.*
5 † *Quomodo autem cauillatio Græcè appellatur, Iuriſconſultus hic oſtendit: ſed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum exi-*
6 *ſtimauerunt:* † *eam ſic definiendam Lucianus arbitratus eſt, ut ſit criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας. Id eſt, nocumento orta, cùm reo nihil ſciente, nedum ad contradicendum non admiſſo, ſoli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco nõ eſſe reponendam: hîc enim non de calũnia agitur, ſed*
7 *de ſophiſtico argumẽto.* † *Antiqui codices hic γοητείαν*

habent

habent, & infra de regulis iuris, ubi idem reſponſum le
gitur, σόφισμαι quæ lectio utraq; conuenit, poſterioróq;
plus mihi arridet, quæ magis ſpecialiter rem exprimit,
quãdoquidẽ γοητεία pro quacunq; fraude uidetur poſſe
8 *accipi.* † *Apud antiquiores tamen ſophiſtarum nomen*
honeſtum fuit, & qui philoſophiæ doctores erant,
uulgò ſophiſtæ dicebantur, idq́;, ex Philoſtraro, & M.
Victorino palam eſt: ſuſpicorq́; propter malos eorum
mores, nominis quoq; dignitatem conuerſam: nam &
Plutarchus, grauis autor, à maiorum inſtitutis eos de
generaſſe oſtendit, & pro Philoſophis, Planos, Sy-
cophantasq́; quoſdam fuiſſe. Sanè hinc apparet, ex bre
9 *uiſſima mutatione ueritatem obnubilari:* † *unde prodi*
tum eſt, mutato facto etiam ius mutari: nec ideo Iuriſ-
conſultum reprendi poſſe, qui uaria reſponderit, cum
aliquamtulum mutatæ ſibi facti ſpecies eſſent propoſi-
10 *tæ:* † *ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipſum*
11 *uariari neceſſe eſt.* † *Sed an huiuſmodi cauillationibus*
uti aduocatum deceat? Et graui uiro conuenit nunquã
uti[a]*: nec enim debet quis de uictoria magis, quam de ue* a 22.q.ij. dominus.
ritate eſſe ſolicitus: quoniam id uitium, ut Cicero in-
quit, maxime contra prudentiã eſt. Sed recentiores ple
riq; ambitione præcipites, omnes diſciplinas puerilibus
hiſce nugis peruertere, & quum paucis ueritatem ex-
plicare poſſent, per argumenta & oppoſitiones, artem
in uerborum contentionem deduxere. Sic magno reipu.
Chriſtianæ detrimento Theologi & Philoſophi, ſic de
nique & legũ interpretes fecere: receptiſſimumq́; apud
omnes eſt, licere aduocato bonam cauſam falſis rationi

bus tueri,& fraude fraudem trudere. Imò pro conſilio proditum eſt, plurimas ſemper rationes iudicibus afferendas, uerisq; falſas immiſcendas, cum indocti pleriq;, qui iuſto argumento fidem nō adhibuerunt, futili moueantur. Sed & neſcio cuius Pontificis factū laudatur, qui nocenti impunitatē promiſerat, ut delicti cōfeßionē extorqueret: huiuſmodi ego dolū probare non poſſum, nec ex ſimili cōfeßione damnari reum debere arbitror, cum ea fiducia fateri potuerit, ut quāprimū litium carceris'ue moleſtiā euitaret: cū crederet fore, ut ſibi fidem iudex ſeruaret: niſi ergo ſpe huiuſmodi defectus reus, priorem confeßionē ratam habeat, liberabitur: atq; ita Imo. & Decius ſcripſerunt[b]*: licet in contrariā ſententiam frequentius itum ſit, pro qua apud Græcos extat hic Aeſchyli ſenarius.*

b l. ea eſt. Iſta tit. ſ.

Ἀπάτης δικαίας ὀυχ' ἀποστατεῖ θεὸς
A fraude iuſta nec Deus quidem abſtinet.

1 [illegible] Pecunia vnde dictum.
2 Pecuniæ appellatio ad omnem cenſum refertur.
3 Pecuniam pro numis ſimpliciter accipi.
4 Hæreditatem vendens, reb' hæreditarijs euictis nihil præſtat.
5 Diminuta hæreditate, ſi grauatus reſtituere, tantum ex fructibus percepit, reſtituere eos cogitur, quatenus diminuta eſt.
6 Hæreditas quibus modis augeatur.
7 Iure gentium nullæ erant actiones, ſed in XII. tabulis repertæ ſunt.
8 Formulæ actionum olim variæ.
9 Formula rei Vendicationis pro re immobili.
10 Forma rei vendicationis pro re mobili.

Actionis

11 Actionis in perſonam formula antiqua.
12 De interrogationibus & vindicijs.
13 Propoſita olim actionis formula, quæ fuerint iudicis partes.
14 Sacramento vincere apud M. Varro. & Ciceronē, quid.
15 Sportulæ iudicum.
16 Vadimonium facere, ſiue vadari.
17 De legis actione.
18 Cùm lex de magiſtratu, apud quem, legis actio eſt, verba facit, de ordinario iudice intelligit.
19 Actionū variæ ſpecies.
20 Interdicta dicuntur, quaſi interin dicta.
21 Officij iudicis imploratio, propriè perſecutio dicitur, & ad mixti imperij cauſas pertinet.
22 Officium iudicis quoque competit, quod in executionibus exerceri ſolet.
23 Fideicōmiſſa antiquo iure an ordinariè per actionem peti potuerint.
24 Verbum, Debere, ſi ad omnes actiones refertur, etiā realem comprehendet.

IDEM LIB. XLVIII. AD S.C. LEX CLXXVIII.

Pecuniæ[a] uerbum, non ſolùm numeratam pecuniam complectitur, uerum etiam omnē omnino pecuniā, hoc eſt, omnia corpora: nā corpora quoq; pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt, qui ignoret.

1 PECVNIAE uerum. a ¶ †*Pecuniam dictam eſſe à pecu receptum eſt, quòd in pecoribus omnis ueterum cenſus eſſet: hincq; tractum eſt,* 2 † *ut appellatio pecuniæ[a], cùm latiſſimè accipitur, ad omnem cenſum referatur, quo ſenſu & ſpecies, & corpora, & iura quoq; cōtinentur: in fauoracilibusq; ꝓpius eſt, ut ita intelligamus.* 3 †*Plinius tñ pecuniā pro nūmis ſimpliciter accipit,* quòd

a l.R.C. de cō ſti. pec.

quòd pecudum nota antiquitus moneta ſignaretur, qui ſenſus in materia odioſa probabilior eſt[b], *hocq́; & uulgarem loquendi uſum ſecuti pleriq; tradiderunt: quòd ſi ſubiectum argumentum nec omnino fauorabile*[c], *nec odioſum ſit, mediam uiam diligemus, pecuniamq́; ad id quod in numerato eſt referemus*[d]: *idemq́; ſi pondere uel menſura conſiſtat, ut in legatis & contractibus: niſi aliud ex coniectura uoluntatis appareat, uel ratio legis æquæ in corporibus procedat, atque in quantitate*[e].

¶ Hæreditas[b] nomen iuris eſt, quod & accuſationem, & deceſsionem[c] in ſe recipit: hæreditas aũt vel[d] maxime fructibus augetur.

b ¶ §. HAEREDITAS. *Ipſum ius eſt, perſonam defuncti referens, ideoq́; ab ipſis rebus hæreditarijs differt*: 4 †*unde qui hæreditatẽ uendit*[f], *rebus hæreditarijs euictis nihil præſtat* ἀναφοσικῶς *tamen ſupra dixi pecuniã ipſam hæreditariã, hæreditatis nomine accipi poſſe.*

5 c ¶ DECESSIONEM, *Id eſt diminutionem: † plerũq; enim accidit, ut diminuatur hæreditas, quo caſu grauatus reſtituere, ſi tantùm ex fructibus percepit, reſtituere eos compellitur quatenus deceſſit hæreditas, ut Celſus & Metia ſcribunt*[g].

6 d ¶ VEL. *Id eſt, †etiã fructibus. Augetur enim & alijs modis, ut partu ancillarum*[h], *itemq́; penſionibus: intereſtq́; hoc ſcire, ut omne hæres habeat, nam & fideicommiſſario, huiuſmodi fructus reſtituendi ſunt: nec diſtinguitur, coactus hæres, an ſponte adierit: pars enim hæreditatis*

b l. ſed iul. ſ. mut. ad maced.
c l. ſi vero. in ſi. ſol. mat.
d Bar. l. talis. de leg. j.
e l. j. & ſeq. de calum.
f l. ij. in princ. de hęr. ven.
g l. ſi is q. cccc. ad Treb.
h l. ancillarũ. de pet. hęr.

reditatis ſunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differunt[i]*. Sed quid ſi iacenti hereditate ſeminatum eſt, & ea adita ab hærede fructus percepit? & exiſtimauerim eatenus computandum, quatenus in agro ſpes, quæ aditionis tempore ſuberat, uendi potuiſſet. E ita accipi quod uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis eſſe*[k]*, quodq; alibi traditur, hoſce fructus filium ſibi in legitimam iure naturæ debitã imputare*[l]*: licet alij aliter e* ¶. §. ACTIONIS.

Actionis[e] verbum generale eſt, & ſpeciale: nam omnis actio dicitur, ſiue in perſonam, ſiue in rẽ ſit petitio: ſed plerunq; actiones perſonales ſolemus dicere. Petitionis autem verbo in rem actiones ſignificari videntur. Perſecutionis verbo extraordinarias perſecutiones puto contineri: vt puta fideicõmiſſorũ, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

7 † *Iure gentium olim actiones nullæ erant, ſed manu regia controuerſiæ dirimebãtur: deinde in* XII. *tabulis actiones repertæ ſunt, & certis uerborum formulis cõcluſæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebant: qui formulam male concepiſſet, cauſa*
8 *cadebat.* † *Huiuſmodi autem quæſtiones in hoc genere, ut Quintilianus libro tertio ait uerſabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinato-*

i l. ita tñ. §. ſi. ad Trebel. vbi Alex.

k l. in lege ad l. falc.

l l. in fideicõ ad Trebell. vbi Alexã.

riaſq; exceptiones appellamus. Hæ formulæ ex natura
9 actionum uariæ erant.† In petitione fundi, huiuſmodiq;
rei immobilis, hæc ex parte uendicantis uerba recepta
fuiſſe traditum eſt. Fundus qui eſt in agro, qui Sabi-
nus uocatur, meus eſt: cum ego ex iure meum eſſe
aio: ibi ego te ex iure manu conſertum uoco. Cui is,
à quo uendicabatur ſic præſcribebat: Vnde tu me ex
iure manu conſertum uocaſti, inde ego te reuoco.
Quorum uerborum Cicero in oratione pro Murena
meminit, uimq; eorum libro ult. cap. IX. A. Gellius
10 explicat.† Rei uerò mouentis uendicatio ſic fiebat,
apud magiſtratum Populi Rom. uel prætorem, uel præ
ſidem, is qui uendicat in iudicio rem exhibitam tenens
dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam eſſe
aio. Cui aduerſarius, At ego eam contra uendico.
Quod ſi aduerſarius contra non uendicabat: ſed actui
aſſentiebatur, ceſſio in iure dicebatur [m]: fiebatq; ut
plurimum, cum filium quis adoptionis cauſa uendica-
ret, imaginaria enim hæc uendicatio obſeruabatur,
prætorq; uendicanti addicebat, idq; legis actio uocaba-
11 tur: cuius rei lib. Inſtitut. II. Caius eſt autor.† Actionis in
perſonam uerba erant, In uſu aio te mihi dare oporte-
re [n]. Itemq; oportere facere: quorum Val. Probus in libel
12 lo de præſcriptis notis meminit.† Harum actionem præ
paratoriæ erant Interrogationes, & Vindiciæ. Interro-
gatio ſic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. id eſt, quando te
in iure conſpicio, poſtulo an te facias autorem. Vindiciæ
erant ius poſſeſsionis, quo diſceptabatur pendente iudi-
cio,

m l. ſ. §. j. de rei vend.

n l. verbum oportere. ſupra eo.

*cio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet rema-
nere: ſic dictæ, ut Pedianus ait, quòd qui in his ob-
tineret, uindicem, id eſt prædem dare deberet, nil in
re poſſeſſa deterius interim facturum. Pomponius*[o], o l.ij.de orig. iur.
*Cum animaduertiſſet, inquit, Virginius App. Clau-
dium uindicias filiæ ſuæ à ſe abiudicaſſe, & ei qui in
ſeruitute ab eo ſuppoſitam petierat, addixiſſe. Quæ
uerba adduxi, quoniam in uulgaris codicibus corru-*
13 *pta circumferuntur.* † *Cæterum propoſita formula,
Prætor de ea primum cognoſcebat, ut an formula
uel actione actor excidiſſet, perſpicere: ut ſic actio-
nem, quod Vlpianus*[p] *quoque uſurpat, eximeret: ſi* p l.ſed & ſi.§.ait.ſupra ex qui cau.ma.
uero negocio conueniens[q]*, iuſtaq́; ea formula uide-
retur, actionem dabat, quam quoniam certis uerbis* q l.j.C.de for.
*partes petebant, impetrare dicebâtur. Interrogabat
enim, An ſibi de ea re iudicandi poteſtatem facerent?
Ipſiq́; ſe facere reſpondebant: ſicq́; iudicium accipieba-
tur, id eſt lis conteſtabatur, deponebantq́; in æde ſacra
ſportulam, in qua pecunia erat, quam qui uiciſſet, lucra-*
14 *batur: ea pecunia ſacramentum dicebatur.* † *Inde eſt
apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento uince-*
15 *re.* † *Et quia deinde cœptum eſt ex huiuſmodi ære iudi-
cibus honoraria perſolui, ſportulæ iudicum unde no-
men traxerunt. Erant & qui re ipſa non deponerent,
ſed ſimpliciter ſponderent: unde ductum ut Sponſione
contendere, dicerentur, tractabanturq́; huiuſmodi
ſacramenta & ſponſiones, ut ego arbitror, ſponte par-
tium: inuiti uerò compellebantur uadimonium facere,
id eſt ſub certa pœna ſe iudicio ſtaturos promittere.*

Id etiam

Id etiam Vadari dicitur, quòd uidelicet ea de cauſa qui multæ fidei poſſeſſor non erat, uadem, id eſt fideiuſſo-
17 *rem dare tenebatur. † Supererat poſtremo legisactio, cùm prætor negotium definiebat: id tribus uerbis explicatur, Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: ſecundum ad facta, uel rei uendicatio nem: ultimũ ad executiones pertinet, ſicut & adiudico.*
18 *† Cùm igitur lex de magiſtratu, apud quem legis actio eſt, uerba facit, de ordinario iudice intelligit*[r]*, qui non ſolum iudicare, ſed etiam exequi poßit. Idemq; eſt, cum de eo meminit, cui adiudicatio data ſit, ut ſupra uidi-*
19 *nus*[s]*. † Sanè actionum uariæ ſunt ſpecies, non enim in rem aut in perſonam tantum ſunt, ſed etiam mixtæ, quibus utrunque perſequimur*[t]*: qualis eſt familiæ erciſcundæ formula. Sicut & perſonales in rem ſcriptæ, ut quæ ad exhibendum datur*[u]*, omniaq; ferè interdicta: licet enim in perſonam ſint, tamen ratione rei compe-*
20 *tunt*[x] *† Dicuntur autem interdicta, quaſi interim dicta: cum enim poſſeßionem reſpiciant, totam litem non perimunt, quum de dominio quæri poßit. Quapropter & præiudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud ueteres id ſignificat, quod interim dicere, Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro. I I. cap. X I. Verum pueriles horum opiniones rectißimis rationibus, cum uoles, refellemus: impræſentiarum hoc interdice-*
21 *re non alienum fuit*[y]*. † Eſt & officij iudicis imploratio, quam Perſequutionem propriè uocamus*[z]*. ſolaq; æquitate ſuggerente conceditur, & ideo extraordinarium eſt iudicium. Pertinet autem ad mixti imperij cauſas, ſicut*

r l. iiij. de adoptio.
ſ l. aliud ſupra eo.
t §. quædam. inſtit. de act.
u l. iij. §. eſt autem. & §. fi. ad exhib.
x l. j. § interdicta. de iterd.
y l. actionis. ſupra de act.
z l. actionis. ſupra eod.

ſus, ſicut Accuſatio ad meri[a]*, Actio ſimpliciter ad nu=*
dam iuriſdictionem: ſic res iudicata executioni manda= a l.imperiũ.de iur.om.iud.
tur, ſic de damno infecto cauetur[b]*, tutores conſtituun=* b l.iubent.co= rit.
tur, iudices dantur, decretum ſemel iterumq; interponi=
tur: ſic & fideicommiſſa olim effectum habebant, licet
hodie Iuſtiniani *con= ſtitutione actio con= ceſſa ſit, tam perſona= lis quam hypotheca=*

¶ Hoc verbum[f], debuit, omnem omnino actionē

22 *ria*[c]*.* † Addit Angelus[d]*, officium quoq; iudicis compe=* c l.j.C. com. de leg.
tere, quod in executionibus exerceri ſolet, quoniam ſi d Ang.§.fi.in authē.de hę re & fal.
in teſtamento non cancellato nec abolito ſcripta ſint,
executionem in promptu habeant[e]*: cui ego aſſentior,* e Mod.l.fin. C.de edi.diui Adr.
licet alij contra, quorum ſententia hoc iure uerior eſ=
23 *ſet.* † *Sunt & qui hoc iure fideicommiſſa ordinarie per*
actionem peti crediderint, nam plerunq; ex fideicom=
miſſo rem peti, agi, uendicari, in ipſis digeſtis reperi=
tur. Accedit *his quod* Vlpianus[f] *ſcribit, per omnia exæ=* f l.j.de leg.j.
quata eſſe legata fideicommiſsis, uideturq; crebrior hæc
ſententia, cui tamen nos minime aſſentimur, nec enim
Vlpianus *è conuerſo dicit fideicommiſſa legatis exæ=*
quari, ut ſicut ordinario iure legata petuntur, ita &
fideicommiſſa peti neceſſario fateamur: annotauimusq;
pleriſq; in locis, uerba illa, peti, agi uendicari, ad of=
ficium iudicis referri: qua de re Paradoxorum *libro* g l.etiã.C.de compenſat.
II. cap. x. diffuſius diſputauimus: ſentitq; nobiſcum[g]*,*
Petrus, *Cyn.* Bald. Imol. Raphaël, *& quandoq; idem*
aſſeruit Bartolus *cum* Accurſio.

24 f ¶. §. HOC VERBVM. † *Verbum, debere ſi ad*
omnes

omnes omnino actiones refertur, proculdubio etiam eam quæ in rem eſt comprendet: quam ſententiam ueriorem eſſe etiam ſupra teſtatus ſum[h], *& Accurſius hic probat: atque ideo conſequens eſt, ut lex municipalis aliquid aduerſus eum, qui quod ſibi debetur petere negligit, conſtituens, etiam de eo intelligetur, qui uendicare rem ſuam noluit*[i], *licet aliqui diſſentiãt. Qua ratione etiã*

comprehendere intelligitur, ſiue ciuilis, ſiue honoraria, ſiue fideicommiſſaria fuit perſecutio.

arbitror ſi quis liberationem ab eo quod ſibi debetur legauerit, etiam legata uideri, quæ uendicari potuiſſent, niſi cum probatur teſtatorem hoc non egiſſe, ut donaret, ſed quia uere redditas ſibi rationes exiſtimabat[k], *tunc enim ne furtum committere quiſquam tutor impune poßit, propius eſt, ut in rem actio hæredi detur. Sed & ſi quis uetet rationem repoſci, clarum eſt his uerbis non eſſe rei ſuæ dominium remiſſum*[l]. *Sed num is qui id quod Titius debet, fide ſua eſſe iußit, promiſiſſe etiam uidebitur, quod officio iudicis acceſſorio debetur, quales in contractibus bonæfidei ſunt uſuræ? Et nõ teneri uerius eſt, niſi in omnem caſum promiſerit*[m].

h l.creditores. ſupra eod.

i Bal. Iaſ. inſt. de act. i princip.

k Bal. l. cũ neceſſ. C. de ſi deicõ. l. pactum. C. de coll. q. x. ij

l l. ſi. §. pẽ. de lib. leg.

m l. quæro. ff. loc.

1 ☞ Hæc verba, quanti ea res eſt, ad veram rei æſtimationem referuntur.
2 Pleiunque tamen etiam ipſum intereſſe continent.
3 Item hæc verba interdum ad pœnam referuntur.
4 Clauſula, In quãtũ iudici æquũ videbitur, quid cõtieãt.
5 In iudicijs id dicitur eſſe verum, quod ex actis verum eſſe probatur.
6 Iudex ſecũdũ acta iudicare debet, non ſecũdũ cõſci.

1 INTER HAEC VERBA.† Hæc uerba quanti ea
res eſt, ad ueram rei, de qua agitur æſtimationem re-
feruntur [a], non etiam ad id quod intereſt: illud enim
2 plerunque rei pretium excedit.† Quandoq; tamen etiã
id quod intereſt continent: uerbi gratia, in magiſtra-
tum qui damni infecti caueri non curauerit, lex quanti ea res eſt actionem dat [b], eius enim culpa non minus damnum rei quàm acceſsiones quoq; reſpicit: unde meritò omnis utilitas actori reponenda eſt, quoniam ea
res, id eſt detrimentum de quo agitur, tanti eſt. Sed
& hæc clauſula ad eam quæ petita eſt quantitatem
quandoque refertur [c], licet ueritas æſtimationis alia
ſit, ut quidam ſentiunt [d], quod tamen ipſe omnino
non probo, intelligimusq; quanti ea res eſt, ſcilicet
3 quæ petita eſt [e]. † Refertur & quandoque ad pœ-
nam, ut cum quis ſtipulatur, ſi dolus malus non abe-
4 rit, quanti ea res erit dare ſpondes [f]? † Eſt & alia clau-
ſula huic ſimilis, In quantum iudici æquum uidebitur [g]:
quæ ſine dubio idq;, quòd intereſt continet. Hinc au-
tem notandum eſt, non differre quanti eſt, uel quanti
eſſe apparet, id enim eſſe dicimus, quod probatum eſt.
5 †Vnde in iudicijs id uerũ eſſe proditum eſt [h]: non quod
ex ſe ſimpliciter uerum eſt, ſed quod ex actis uerum eſ-
ſe pro

IDEM LIB. LI.
LEX CLXXIX.

INter hæc verba, quanti ea res erit, vel quanti eã rẽ eſſe apparet, nihil intereſt: in vtraque enim clauſula placet veram rei æſtimationem fieri.

a l. arbitro. ſupra de dol. l. prætor. ij. vi bo. rap.
b l. iiij. §. 3 eo. de dam. inf.
c l. fin. ſupra ſi quis ius di.
d l. iij. i fi. qui ſatiſ. cogã.
e l. hæc verb. infra eo.
f l. nouiſſima. iud. ſol.
g l. fin. de var. cog.

6 ſe probatur. † Qua ratione infertur, debere iudicem[i] ſecundum acta iudicare, non ſecundum conſcientiam ſuã: niſi is legibus ſolutus ſit, ut princeps: uel qui abſq; actorem confeſſione ius dicere poßit, uel exploratißimum habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter ſe habeat, quàm probatum fuerit: tunc enim principem admonere debet, cum probabiliter dubitet, illudq; exequetur quod ſibi reſponſum fuerit[k]. Crediderim & poſſe eum munere iudicandi abſolui, ſi ſibi non liquere iurauerit: cum enim per conſcientiam ſuã probationes infirmentur, non iniuria quid agere debeat dubitare poteſt, & ideo more maiorum iurabit N. L. id eſt, non liquere[l]. Quod & A. Gellius cum iudex à Prætore allectus eſſet, ſe in caſu non æque dubio feciſſe autor eſt, libro XIIII. cap. II.

i l.illicitas. §. veritas de off. præſ.

k §. fi. authen. de iud.

l l.põp. de re iudi.

POMP. LIB. XXX.

LEX CLXXX.

TVgurij appellatione, omne ædificiũ, quod ruſticæ rei magis cuſtodiẽdæ conuenit, quàm quod vrbanis ædibus, ſignificatur. Ofilius ait, tuguriũ à tecto, tanquam tegulariũ eſſe dictum, vt toga, quod ea tegamur.

1.4 Tugurium quid & vnde dictum.
2 Res ab eo denominandæ, quod ſibi ſpecialius eſt
3 Vnumquodque ab eo, quod potentius eſt, denominari debet.
5 Mapalia & attegiæ apud Verg. & Iuuenal.

1 TVGVRII. † Tugurium ruſtica eſt caſa, à tegendo dictũ, quòd uidelicet maximũ in eo uſum præſtet, quòd

quòd ab aëre & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem
enim cratiũ, nec à frigore ſatis defenditur, nec à calore,
2 *neq; admodũ à furibus effractoribus'ue tutũ eſt.* †*Hincq́;*
apparet, debere quaſcũq; res ab eo potius denominari,
quod ſibi ſpecialius eſt, quàm quod cum alijs commune
habeat. Sic ſtipulatio potius à uerborum firmitate quã
à conſenſu nomen ſumpſit[a]*. Sic hominem negat Fab.* a l.ſ.in princ. de ver. ob.
Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus
3 *cõmune ſit:* †*nam & ab eo quod potẽtius eſt, unũquod*
que denominari debet, potentius autẽ id ceſnetur, quod
4 *magis ſpecialiter conuenit*[b]*.* †*Sanè uidetur Iuriſconſul*
tus tuguriũ accipere pro quacunq; domo ruſtica, quod b l.quæritur. de ſtat. ho.
ita ſimpliciter uerum non eſt, quæ enim parietibus &
tegulis latericijs cõſtat, tugurium non eſt: igitur de gur
guſtiolo intelligendũ eſt, quod uel harundine, uel ulua
paluſtri, ſtramentis'ue, uel etiã, ut Verg. ſcribit, Ceſpite
contectũ ſit: cuius parietes uiminei, luto, uel huiuſmodi
materia cruſtati ſint. Videturq́; prius dictũ eſſe teguriũ
à tegulo, quaſi tegularium: non autem à tecto, ut uulga
ti hic habent codices, Plin. tegulo aquaticarum harun-
dinum domos ſuas ſeptentrionales populi operiunt.
5 †*Hunc in modũ domũculas ſuas habebant Aphri. quas*
Vergil. Mapalia, Iuuenalis Attegias uocat.

1 ☞ Verbum, Pertinere, latiſſimam habet ſignificationem.

2 Pertinere ad me dicitur, quod nullo iure pertinet, ſed pertinere poteſt.

3 Articuli dicuntur pertinentes, ſi quoquomodo etiam leuiſſimę cauſæ adminiculentur.

4 Petens rem in libello: cum his, quæ ad eam pertinẽt,

petijſſe intelligitur quicquid ad eam ſpectat.

5 Furti aliquem accuſans, ſi ſimpliciter dicat, rem ad ſe pertinere, obtinebit.

6 Verbum, pertinere, in ſubſtitutionibus commune eſt.

1 VERBVM *illud pertinere.* ¶ † *Verbum, Pertinere, latiſſimã habet ſignificationem, ſiue enim res aliqua ad me iure dominij, ſiue etiã iure poſſeßionis tantũ ſpectet, pertinere dicitur, idẽ*
2 *ſi iure pignoris:* † *ſed & ſi nullo iure pertineat, ſed pertinere poſſit, idem dicendum eſt.*

IDEM LI. XXXV. L. CLXXXI.

Verbũ illud ptinere, latiſsime patet: nã et eis rebus petẽdis aptũ eſt, quæ dominij noſtri ſunt, & eis quas iure aliquo poſsidea

Quare ſi quis mihi Stichum dare promiſerit, quo caſu ſola perſonali actione conueniri poteſt, uere potero di
3 *cere Stichum ad me pertinere.*† *Quapropter dicuntur articuli ad cauſam pertinere, qui quoquo modo uel leuißime adminiculentur*[a], *atque ideo admittendi ſunt.*
4 † *Sed & qui quancunq; in libello rem petit, cũ his quæ ad eam pertinent petijſſe intelligetur quicquid ad eam ſpectat, ſeu ex iuris cõis, uel municipalis forma*[b], *ſeu ex conſuetudine, ſeu per ſe, ſeu per alium*[c]. *Vnde qui fundum cum his quæ ad fundũ pertinent uendidit, ius quoque incidendi nemoris pro illius fundi uſu uẽdidiſſe intelligetur*[d], *ſi ex domini conſuetudine id nemus in hoc deputatũ erat, atq; id Socino placuit. Sed & ſi Roman. Pontifex epiſcopo concedit quæcunq; ad legatos pertinent, ea quoq; tribuiſſe uidebitur, quæ ſpeciali priuilegio le*

a Bal. c. j. extra de teſti.

b docto. c. cũ ad ſedẽ. de reſti. ſpo.

c glo. c fin. de elect. in. 6.

d Socin. l. j. de ſeb. du.

gio legati cõſequuntur, ut Decius reſpondit[e]*, & mihi placet: quoniã id beneficiũ tanquã fauorabile interpre-* e Conſ.128.
5 *tatione adiuuandũ eſt.* † *Cæterùm dubitari poteſt, cùm is qui furti accuſat, debeat aſſerere in libello, an res ablata iure proprietatis, uel quaſi dominij ad ſe ſpectet: ſi ſimpliciter ad ſe pertinere dicat, an cauſam obtinere poßit? Et quidam negant, propter eius uerbi incertitudinem*[f]*. At ipſe aio: debet enim ad iuris diſpotionẽ referri, ut de eo intelligatur, quod ſuſtinendæ intentioni neceſſarium erat*[g]*. Illud* f Soci.cõſ.2. col.ij. g l.ſi quis intẽtiõe.de iud.
6 *non omittendum,* † *id uerbum in ſubſtitutionibus commune eſſe, & tam ad directam quàm fideicommiſſariam ſubſtitutionem referri*[h]*, idq; frequentius proditum eſt.* h l.licet.C.de pact.

mus: quãuis noſtri dñi nõ ſint: ptinere ad nos etiã ea dicimus, quæ in nulla eorũ cauſa ſint, ſed eſſe poſsint.

VLPIA. LIB. XXVIII. AD EDIC. L. CLXXXII.

PAterfamiliâs peculiũ habere nõ põt, quẽadmodum nec ſeruus bona

1 ☞ Peculij lata ſignificatio.
2 De quo peculio Iuriſconſultus hîc loquatur.
3 In filijſfamil. peculium quadruplex.
4 Peculium ſeruorum.
5 Serui præter peculiũ nihil proprij habere poſſunt.
6 Seruus iuregentium bona habere poteſt,
7 Seruus naturaliter poſſidere potuit, non etiã ciuiliter.

1 PATERFAMILIAS. ¶ † *Peculium rata ſignificatione pro patrimonio omni accipitur*[a] *ea quoq; pecunia, quam repoſitam qui in ſubditos caſus habet,* a l. cogi. ad Treb.

peculium dicitur. Quapropter Proculus ſe audiſſe ruſticos ſenes refert, aſſerentes pecuniam ſine peculio fra-
2 gilem eſſe[b]. *† Sed hoc ſenſu minimè i i reſponſum intelligi poteſt. Eſt & peculium, de quo hic Iuriſconſultus loquitur. quod niſi his, qui in aliena poteſtate ſunt, quæritur; & cum extra poteſtatem mittuntur: amplius*
3 peculium non eſt[c]. *† In filijsfamiliâs Profectitium dicitur, quod propter patrem habent, Aduentitium, quod aliunde, Caſtrenſe, quod militibus acquiritur. Quaſi caſtrenſe his qui priuilegia militum habent, quales ſunt*
4 ſacerdotes & aduocati. † Habent & ſerui peculium, quod illis dominus adminiſtrãdum permittit, unde etiã
5 exercitoria inſtitoriaq́; actio prodita eſt, † alioquin ꝓpriũ nihil habere poſſunt ſerui[d], *præterquã ſi quid cõniuentibus oculis domini acquirant*[e], *uel ex dimẽſo ſuo,*
6 uel aliunde: † Iure tamen gentium non ambigo ſeruum bona habere poſſe, quod in Hæbraica Regum Hiſtoria cap. I X. & cap. X V I. probatur. Vnde ſi paulò opulentiores eſſent, ad munera quoque publica eligebantur, quod ab Ariſtotele lib. Politicorum I I I. cap. X V. proditum eſt. Nam & eo iure dominis ſine legitima prole decedentibus, ſuccedebant, ut ἐν τοῖς βιβλίοις *Geneſeos cap. XV. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nõ multum*
7 à liberis apud Germanos differre eos tradidit. † Vnde non dubito, ſeruum naturaliter poßidere potuiſſe[f], *licet ciuiliter ſecus ſit*[g]. *Nec mihi placet quorumdam ſententia duplex ius gentium diſtinguentium, ut ex antiquiore ſerui ſibi acquirerent, ex poſteriore non acquirerent, ſed pro nihilo reputarentur: hæc enim diſtin-*
ctio

b l. chorus. de leg. iij.
c l. ſi C. de in offi. teſta.
d l. recte. ſupra ex qui. cau. maio.
e l. iiij. de manumiſſ.
f l. quod ſeruus. de acq. poſſ.
g Bar. l. ſi id quod. de cõdi. inde.

ctio iure probari non poteſt, & lex expreſsim iure ciuili incapaces eos eſſe[h]*, non autem gentium dicit, mecũq; Archidiaco. & Aretin. ſentiunt*[i].

h l. quod attinet infra ti. primo.

i l. 1. de acquir. poſſ.

1 Taberna vnde dicta.
2 Argumentum ab etymologia quando valeat.
3 Cùm etymologia vim definitionis habet, argumentũ & affirmatiuè & negatiuè concludit.
4.5. Cùm etymologia naturam ſuam ſeruat, argumentũ affirmatiuè non valet negatiuè valet.
6 Quod nõ procedit, ſi ratio inuentionis vocabuli aliud inducat.
7 Monachi, tutores, pontifex, Auguſtus, vnde dicti.
8 Si ab eo, quod olim obſeruabatur, nomen deductum ſit, argumentũ ab etymo non concludit.
9 Alluſio ad ſolius vocis ſimilitudinem refertur.
10 Vera poſſeſſionis, magiſtri, furtis, teſtamenti, ſacelli, interdicti, deriuatio.
11 Argumentum ab alluſione quando ſit validum.
12 Alluſio quid ſit.

IDEM LIB. XXVIII. AD. EDICTVM.

LEX CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne vtile ad habitãdum ædificium, non ex eo quod tabulis claudatur.

1 TABERNAE. ¶ † *Taberna dicta eſt, quod tabulis, ut Feſtus interpretatur, conficeretur, non quòd tantũmodo claude已retur: omne tamen ædificium, licet tabulis nõ cõficiatur, uel claudatur, taberna dici poteſt. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiã*
2 *negatiue aſſumendo, nõ ualere. † In quo articulo inextricabil*

tricabiliter ferè diſputatum eſt. Sed hanc rem ego ſic fi-
3 *nire ſoleo: † Cum etymologia uim diffinitionis habet,*
quam κατ' ἀντίλεξιν *Victorinus appellat, argumentum*
& affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, eſt,
doni datio: exceptio, eſt actionis excluſio: inſtrumen-
tum, quod inſtruit cauſam. Appellauerunt autem uete-
4 *res id genus non etymologiam, ſed aduerbium. † Cùm*
uerò etymologia naturam ſuam ſeruat, argumentum
affirmatiue non eſt efficax: cùm enim generalius id ſit,
a l. ſi quid. §. inter. de lega. iij. *unde fit deductio, quàm ipſum quod deducitur*[a]*, poſita*
aliqua generis parte, non ſequitur eam ſpeciem, de qua
agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non
5 *ideo concludit eſſe mutuum. † Negatiue uerò effi-*
cax eſt, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet
ſpecies remouetur: exempli cauſa, Fur à ferendo, id eſt
contrectando dicitur: uerum erit ſi dicamus res nõ fuit
b l. j. de acqui. poſſ. *contrectata, igitur in ea furtum factum non eſt*[b]*: & id*
6 *pro regula proditum eſt. † Quæ hanc exceptionem pa-*
titur, ut non procedat, cum ratio inuentionis uocabu-
li aliud inducit. Quid enim ſi quid inductum eſt ab eo
quod fieri deberet? Non ſequitur ſi id minus fiat, no-
7 *men non competere. † Tutores dicti ſunt, quòd pupillũ*
tueri debent: Monachi, quòd ſolitarij eſſe deberent: nõ
conſequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non
eſſe tutorem: nec aſsiduum in frequentibus locis, non eſ-
ſe monachum. Quod & in Pontifice, & Auguſto ex
recentium interpretatione dicendum eſt: iam diu enim
eſt, cum nec Pontifices ad uitam æternam nobis pontem
8 *faciunt, nec augent imperium Auguſti. † Quid item, ſi*

ab eo,

ab eo, quod olim & frequẽtius obſeruabatur, nomen de
ductum ſit: ut nuptiæ quod in his ſolerent obnubi capi
ta[c]: tametſi nõ obnubãtur hodie mulieres, ſunt tñ nuptiæ. c Inſtit. de pa. poteſt.
Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret, unde
etiam ſi alio modo conficiatur, nihilominus ſeruat no
men. Sic monaſterium nomen retinet, etiam ſi à mona
chis derelictum ſit[d]. Putarem tamen in dubijs propius d c. cum dilecti. de cõſu.
eſſe, ut arbitremur, ab eo quod de ſubſtantia in præſen
tiarum ſit[e], fieri deriuationem, quã ab eo quod eſſe de e Abb. c. j. in fi. de iudi.
beret, uel olim fuerit. Et ideo conſequens erit, caret mo
lis, ergo non eſt molendinum, ut Baldus ſcripſit[f]. Item f Bald. c. j. §. ſi quid. de cõtro. inueſti.
non inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario de
ſcribendum non eſt[g], ut Bartolus exiſtimauit, & hæc g l. tutor. de admi. tut.
in etymologia procedunt, quam ueriloquium Cicero ap
9 pellat.† In alluſione uerò aliud eſt: hæc enim nec ad
ſubſtantiam rei, nec ad deriuationem omnino reſpicit,
ſed ad ſolius uocis ſimilitudinem refertur: ut poſſeßio
quaſi poſitio, magiſtri quòd monſtrent, furtum quaſi
furuum, teſtamentum teſtatio mentis, ſacellũ ſacra cel
10 la, interdictũ inter duos dictũ: † uera enim poſſeßionis
etymologia eſt, à ſedibus magiſtri, quòd curã magis cæ
teris præſtare debeat: furis à Græco φῶς, quæ uox ἀπὸ
τοῦ φέρειν, id eſt, auferendo contrectandoq; deducitur:
teſtamenti ſacelliq; à ſimplici teſtatione, & ſacro: in
11 terdicti, quaſi interim dicti, ut ſuprà oſtẽdimus.† Vnde
conſequens eſt, ut cum alluſio ad ſimilitudinem uocũ ſo
lum referatur, argumẽtum ab ea non ſit iuſtum, niſi ſi
militudini nominis ſimilitudo quoque rationis accedat.
Damnãtur à pleriſque huiuſmodi alluſiones, ut à Do

nato, Fabioq; Quintiliano, libro primo. Sed & Diuus Hieronymus quadam epiſtola interpretem Lucæ da-
12 *mnat, qui alludit in uerbis, friget in ſenſu.† Videtur al-luſio eſſe, quam Græci.ut Martianus inquit, παρισον uocant, uel παρονομασίαν, id eſt, adnominationem.*

SUMMARIUM.

1 ☞ Taberna pro omni habitatione.
2 Contubernales ſunt, qui ſimul habitant.
3 Taberna ex vſu loquendi dicitur, in qua merces venduntur.
4 Tabernarij apud Ciceronem.
5 Contubernales qui ſint in re militari.
6 Contubernium.

PAVL. LIB. XXVIII LEX CLXXXIIII.

INde tabernacula, & contubernales[a], dicti ſunt.

INDE. a ¶ *Contubernales. Aedificia antiquorum ſo-*
1 *lis tabulis conſtabãt, claudebanturq;: † unde taberna generaliter poteſt accipi pro omni habitatione, & ta-*
2 *bernaculo.† Inde & contubernales, qui ſimul habi-*
3 *tant.† Vſus tamen poſteriorum obtinuit, ut tabernam ſimpliciter dicamus, in qua merces uenduntur. Sicq; Catullus dixiſſe uidetur: Salax taberna uosque contu-*
4 *bernales, A pileatis nona fratribus pila.† Sic & M. Cicero tabernarios accepit pro his, qui negotiationes in tabernis faciunt, dum inquit, Opifices, & tabernarios, atque illam omnem fœcem ciuitatis, quid eſt negotij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempeſtate ſua tabernas appellari ſolitas uinarias, quod & uulgò*
a l.12.§ J. cō-mod. 5 *nunc obtinet.† In re militari contubernales[a] dicuntur, qui*

qui in iiſdem tabernaculis ſeu tentorijs militant.
6 † *Hinc & contubernium. Sanè quod in quiritibus matrimonium eſt, in ſeruis contubernium quandoque appellatur* [b]. b l. libertorũ. infra eod.

1 ☞ Tabernam vendens vel legans, de ſolo loco intellexiſſe videtur: tabernam veró pigneraſſe dicitur.
2 Si tabernam cum Inſtrumento dicat, quid in ea contineatur.
3 Inſtructam tabernam quomodo Vlp. accipiat.

VLP. LIB. XXXV. AD EDICT.

LEX CLXXXV.

INſtructam autem tabernam ſic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negociationē parata cōſtat.

1 INSTRVCTAM. † *Qui tabernam uendit, uel etiam legat, de loco ipſo intellexiſſe uidetur* [a] *non de inſtrumento uel mercibus: qui uero pignerat* [b], *etiam merces pigneraſſe intelligitur, nullum enim inde detrimentum debitori affertur cum non ideo plus debeat. Idemq́; ſi quis de taberna pannaria ſeu pannorum contrahat* [c], *uidentur enim merces cauſa demonſtrationis adiectæ.* a l. qui tabernas. de con trah. emp. b l. qui tabernã. de pig. c Bart. l. cũ pater. §. mẽſæ. de leg ij.
2 † *Quód ſi tabernam cum inſtrumento dici, non contineri inſtitores Paulus reſpondit* [d], *ſunt enim illi negotiationis ipſius, non autem loci inſtrumenta: unde tabernæ Cauponiæ inſtrumento legato, loci tantum inſtrumenta præſtabuntur, ut doliaria uaſa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa abenum ſolent* d l. tabernę. de fund. inſtr.
3 *traijci congearia, ſextaria.* † *Nec obſtant quod inſtructam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ nō ſolum re*

bus, ſed etiam hominibus ad negociationem parata eſt: quia quanuis taberna hominibus inſtructa dici poßit[e], non tamen inſtitores ipſi tabernæ inſtrumenta proprie ſunt, niſi cum tabernam pro uniuerſitate iurium ipſius negotiationis, non autem ſimpliciter pro loco accipere nos conſtat, de cæteris igitur ſeruis accipiendum hic eſt, cum eiuſmodi eſt negociationis genus, ut ſine operis non conſiſtat[f].

e l. librorum. § ſed ſi biblioth. dele ga. iij.

f l. cum quæritur. de fund. inſtr.

IDEM

LEX CLXXXVI.

Commēdare nihil aliud eſt, quàm deponere.

1 Commendare in iure variè accipi.

2 Commendatio generalibus verbis facta non obligat.

1 COMMENDARE. † *Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quē laudibus, ut charior alicui ſit, proſequimur. Commēdamus rem quam deponemus: unde qui centum tibi commēdat uſuras exigere nō poteſt, id enim notißimos depoſiti terminos excederet. Commendat[a] et Roma. Pontifex ſacerdotia, cum adminiſtratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem conſtituit, cenſeturq́; is leberam habere procurationē, modo nimirū reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex ſacrorum fructibus* οἱ ἰλμεσινέπλοι *luxuriarentur. Commendat etiam qui cuſtodiam mandat.*

2 *† Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] non obligat[c]: & teſtator qui libertum ſuum hæredi commendat, non ideo alimenta legaſſe exiſtimatur. Sed & ſi Seium tibi commendem, iubeamq́; ei plenā fidem adhiberi, non*

a c. nemo. de elect.

b Barto. l. hucius de fide iuſſ.

c l. fideicō. §. j. de leg. iij.

beri, non tamen meo periculo illi credes, cum aliquid perſuadere tibi uoluerit [d], quod ad ſuam utilitatem uel honorem pertineat, ut ſi ſe conſtitutum à me procuratorem dicat.

d l. ſi. C. q cum eo.

1 ☞ Verbum, exigere, variè accipi.

2 Exegiſſe propriè dicitur, qui id recipit, quod inſtituta actione petebat.

3 Exactā pecuniā quomodo Vlpianus intelligat.

4 Delegatio vicem ſolutionis habet.

5 Procurator ad exigendum conſtitutus, etiam præſēte domino voluntariam ſolutionem recipere poteſt.

6 An mulier, cui vſusfructus legatus eſt, donec dotem nō exegerit, ſi alteri actiones cedat, legato excludatur.

IDEM LIB. XXX.

LEX CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ, nō ſolū ad ſolutionem referendum eſt, verum etiā ad delegationē.

1 VERBUM exactæ. †Exigere uariè accipitur, exigit qui extra agit, id eſt expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio[a]. Exigit qui requirit, qui perficit, 2 qui iniuſte petit[b]. †Sed ſtricta ſignificatiōe proprie exegiſſe dicitur[c], qui id recepit, quod inſtituta actiōe petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriſcōſultus tamē 3 latius id uerbū patere exiſtimauit, † et exactā pecuniam intelligit, quæ perſoluta eſt: ſiue enim uolēs, ſiue inuitus debitor dederit, non eſt dubiū dici eum ſoluiſſe. Sed & 4 exegiſſe dicitur, cui per delegationē ſatisfactū eſt, † cum delegationem uicem ſolutionis habere receptum ſit [d]: hincq; arbitror in dubijs hunc ſenſum admittendum eſſe, ut exegiſſe dicamus, etiam quod ſponte debitor obtulit cum

a l. ij de orig. iur.
b x. q. ij. quia Arch.
c l. fideicō. §. ſi rem. de lega. iij.
d l. quāuis. §. interdū ad Vell.

5 *lit cum alioquin inuitum potuiſſemus cogere : † unde qui procurator ad exigendum conſtitutus eſt, etiam præſente domino uoluntariam ſolutionem recipere po-*
e l. nō ſolum. ſol. mat. 6 *terit*[e]*, idq́; crebrius probatum eſt. † Sed an mulier, cui uſus fructus à marito legatus eſt, donec dotem non exegerit, ſi alteri actiones cedat, legato excludetur*[f] *? Et non excludi uerius eſt, qui enim cedit, non ideo exigit, quod ſi ceſſionarius ipſe exegerit putauerim uſumfructum amplius non deberi, non enim à teſtatore hæredem intantum uoluiſſe grauari credendum eſt : atqui ideo uſumfructum legauit, quia interim dotem hæres poßidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit* [g].

f Bar. authēt. qđ locū. in fi. C. ſi mul. ſec. nup.

g l. qui ſaliſ. infra titu. ſ. Barto. l. amplius. in fi. rē rat. ha.

IDEM LIB. XXIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXVIII.

HAbere duob⁹ modis dicit̄, altero iure dñij altero obtinere ſine īterpellatione id quod quis emeruit...

1 ☞ Habere tā ad dominū, quàm poſſeſſionē refertur.
2 Is qui de facto detinet, habere dicitur.
3 Hæc verba, habere licere, in venditionis contractu eū ſolum intellectum recipiunt, vt emptori liceat ſine interpellatione obtinere.
4 Venditorem non teneri ad dominij traſlationem.
5 Hæc ſtipulatio, habere licere, eſt indiuidua.
6 Cauere dicitur, qui vel fideiuſſores, vel pignora dat.
7 Si lex ideo caueri velit, vt creditor reddatur ſecurior, ſimplex ſtipulatio non ſufficit: ſecus ſi eum cauere velit, quem adhuc debitorem eſſe non conſtat.

1 HABERE. † *Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad poſſeßionem refertur: † qui*
2 *etiam*

etiam de facto detinet,ut ſeruus, habere dicitur[a]. *Cor-
nelius* Fronto, *in libro quem de uerborum differentijs* [a]
*ſcripſit:*Habere,*inquit,poteſt etiam fur,nequam:poßi-
det nemo,niſi qui aut relictæ,aut donatæ,aut emptæ rei
dominus eſt: ita in habente onus,in poßidente uſus eſt.*

rit.¶ Cautum intelligitur ſiue perſonis, ſiue rebus cautum ſit.

Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, nõ autẽ id iuris qđ hodie receptũ eſt[b]

3 †*Solebat autem in uenditionibus emptori promitti ha-
bere licere, quæ uerba cùm ex ſe duplicem habeant in
tellectum, in hoc contractu alterum tantummodo reci-
piunt, ut uidelicet emptori liceat ſine interpellatione
obtinere, in eo enim contractu de iure dominij actum
4 non uidetur*[c]: †*quoniã uerior eſt eorum ſententia, qui
non teneri ad dominij translationem uenditorem exi-
ſtimauerunt, & ideo tradendo liberari, quod &* Iu-
riſconſultus hic ſentit[d], *& nos quandoq; diſputando
demonſtrauimus*[e] *licet in contrariam partem frequen-
5 tius itũ ſit.*† Sanè *hæc ſtipulatio habere licere diuiſionẽ
non recipit*[f], *accidit enim contractui uẽditionis qui pro
parte ualere non debet: unde ſi rei diuiduæ accederet,
aliud dicendum eſſet, quod pleriq; probant*[g].
6 ¶.§. CAVTVM.†*Siue fideiuſſores quis dederit, ſiue pi-
gnora, cauiſſe dicitur: uerbum enim cauere, idem ſignifi
cat, quod ſecurum facere.* Is *autem ſecurus eſt, cui uel pi
7 gnore, uel fideiußiõe cõſultũ eſt.*†Et *ideo quoties lex ea
cauſa caueri poſtulat, quod ſecuriorem reddere credito
rem*

a l. ſtipl. iſta. § hi qui. de verb.ob.
b ſupra eo l. quæſtio.
c l. ſi ita.de cõtrah.emp.
d l. ſi ſtipu. de vſur.
e l. j. C. de eo quod inter.
f l. cũ ex cauſa. de verb. oblig.
g l. ij ſupra de verb.ob.

rem uelit, exiſtimarent ſimplicem ſtipulationem non ſufficere: ſi uero eum quem adhuc debitorem eſſe non conſtat cauere uelit, ſecus eſt: quoniam Iuſtinianus ſanxit h cautionis nomine, uel ἀσφαλίιας (ita enim ille ſcripſit, licet in uulgatis codicibus Græca uox, quæ ſecuritatem ſignificat, deficiat) nudam promiſsionem ſignificari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per ſtipulationem iuri ſuo conſuluit. Quod ſi is debitor pauper ſuſpectus ue ſit, ſola ſtipulatio non ſufficeret i, non enim ſecurus creditor eſſet, qua de re ſuperius k à nobis latius diſputatum eſt.

h l. ſancimus. C. de verb. ſignif.

i l. pen. de pe. ti. hære.

k l. ſatiſdationis.

IDEM LIB. XXXIIII. LEX CLXXXIX.

FAcere nõ oportere, & hãc ſignificationẽ habet vt abſtineat qs ab eo facto, quod cõtra conuentionẽ fieret, & curare ne fiat.

1 Promiſſio, vt aliquis non faciat duplicem habet ſenſum,

2 Facti appellatione, etiam ne fiat continetur.

3 Et quomodo in tractatu ſit diſtinguendum. & num 4

a l. ſi fundus. loc.

1 FACERE.† Promiſit aliquis non facere a, quominus domo mihi locata frui poſſim: habent ea uerba duplicem ſignificationem. Altera eſt ut abſtineat ab omni facto, per quod uſus meus impediretur. Altera eſt, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari ſcriptura ſenſus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, abſq; negatione ſcriptum habent: qua ex le-
2 ctione colligitur, † facti appellatione, etiam ne fiat conti-
3 neri. † In quo tractatu ſic diſtinguendum opinor: aut ſi

*aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris ſunt dif-
ferunt, & propriè obligationem, ne quid fiat, facti eſſe
dicemus: cum enim in dando non conſiſtat, conſequens
eſt ut facti ſit*[b] *Aut in naturalem ſenſum id uerbum ac-* b L.ij. ſupra de verb. ob.
*cipimus, & qui non facit, proprie facere non dicitur:
quapropter lex perduellionis, quæ eos inſequitur, qui
aduerſus principis perſonam aliquid faciunt, in eo lo-* c l.j. & ij. ad leg. pomp.
cum ſibi non uendicabit[c]*, qui conſpirationem ſciens,
non reuelat, idq́; receptius eſt, punietur enim mitius: &
hoc ex proprio ſenſu dicendum eſt, nam ex interpreta-
tione legis aliquando ultra uim uerbi aliud reſponde-
mus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui
ſeruitutes per negligentiam amittit, uel rem pro dere-* d l.iiij. ſupra quę in frau. cred.
4 *licto habet*[d]. † *Ceterum cùm in lege de eo fit mentio,
qui contra facit, obſeruabimus qualis ſit iuſſio: ſi enim
affirmatiua eſt, qui negligit, aduerſus eam facere dici-
tur*[e]*: rurſus ſi prohibitiua, ne quid fiat, fit aduerſus eam* e l. ſi quis maior. C. de tranſ.
*negligendo non facimus, ſed faciendo tantum. Hincq́; ap
paret, ſi à teſtatore ei hæredi pœna conſtituatur qui
aliqua in re aduerſus teſtamentum fecerit, pœnam com
mitti, ſi legata ſoluere hæres neglixerit, idq́; indubitati
iuris opinor, tametſi quidam aliter exiſtimauerint*[f]. f Alex. l. vbi. §. qui id q. de verb. ob.

1 ☞ Prouinciales qui dici poſſunt.
2 De iure domicilij patria acquiritur.
3 In prouincia ortos, & alibi domicilium habentes, pro-
uinciales non eſſe, quomodo accipi debeat.
4 Ortus & oriundus inter ſe differunt.
5 Appellatione Florentinorum non ſolùm hi continen-
tur, qui Florentiæ originarij incolæque ſunt, ſed etiam
qui altero tantúm iure nituntur.
7 Ius prænſionis à veteribus clarigatio dicebatur.
Prouincialem eſſe, & de prouincia eſſe, idem ſignificat.

1 PROVINCIALES. † *Vario modo uidetur accipi prouincialem poſſe, & qui origine in colatuq; ex prouincia eſt, is omnino abſq; ulla dubitatione prouincialis eſt: ſed & qui in prouincia domicilium habent id nominis ſortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus eſt, quanuis patria Alexandrinus eſſet, ut Suidas ſcribit, Aggripinenſes quoq; apud Cornel. Tacitum libro. x x. deductis, in quiunt, olim alienigenis, & nobiſcum per cōnubia ſociatis, quiq;*

IDEM LIB. XXXIIII. AD EDICTVM.

LEX CXC.

PRouinciales eos accipere debem⁹ q in pūicia domiciliū hñt, nō eos, qui ex pūincia oriūdi ſūt.

2 *mox prouenere hæc patria eſt:* † *ut minime dubitari oporteat ex iure domicilij patriam acquiri, & id propriè, licet aliqui diſſentiant. Qui uerò in prouincia orti ſunt, & alibi domicilium habent, ſentit Iuriſconſultus ex recentiorum ſententia nō eſſe prouincialis quod interpretatur Iac. Oldra. Alberi. ex communi loquendi uſu. Sed ipſe prouinciales eſſe magis ſentio, ne minus natiuitas, quàm domicilium poſſit: deceptiq; in eo*
3 *ſunt interpretes,* † *quod oriundum exiſtimauerunt idem ſignificare quod ortum, cùm ſuprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici reſpectu originis maiorum ſuorum, non reſpectu ſuæ. Quanuis igitur originem patris filius ſequatur*[a], *non tamen eius patriæ nomine cenſetur, cum aliò pater habitatum conceßit, & liberos ſuſtulit, & ita noſtræ opinioni reſpōſi*

a l. aſſumptio. ad munic' p.

huius uerba non obſtabunt. Accur. *Bartolusq́; dictionē dũtaxat in uerbis Iuriſconſulti ſubaudiũt, quã & aliqui ipſi cõtextui inſeruerũt, nec exemplo caret, ut ita ſubau*
5 *diamus, quod à nobis ſupra demõſtratũ eſt*[b]. † *Et ex* b in.l. annicu
his infertur, apellatione Florentinorum, nõ ſolũ eos cõ l°. ſupra eo.
tineri, qui Florentiæ originarij incolæq́; ſunt, ſed etiã qui altero tantum iure nitun-tur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate

PAVL. LIB. XXXV.

LEX CXCI.

INter diuortium & repudiũ hoc intereſt, quod re

aliquam reſtictionem. Finge conceſſum aduerſus Florē
6 *timos* † *ius prenſionis (Clarigationem ueteres dixere) iniquum eſſet eos qui Florentiæ non habitant, nec munera ſubeunt, comprendi, tametſi inde orti proponan-*
tur[c]*: cùm enim Reipublicæ munera ibi non ſubeant,* c Alex. in rub. ſol. mat.
non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales ſunt huiuſmodi prē-
7 *ſiones, manumq́; iniectiones.* † *Sed an idem eſt, ſiue*
prouincialem dicamus, ſiue eũ qui de prouincia ſit[d]*? et* d c.ſ. de ſpo
idem eſſe communiter traditum eſt, niſi quod illa uerba de prouincis, aliquanto magis ad originē, quàm ad do
micilium referuntur[e]. e l.j.ī ſi de tu. & cur. dat.

1 ☞ Repudiare propriè ad ius quærendum refertur.
2 Repudium & diuortium quomodo differant.
3 Diuortium etiam de ſponſis dici poſſe.
4 Fribuſculum quid apud Vlpianum ſignificet.

1 INTER DIVORTIVM. † ¶ *Repudiare generale uerbũ eſt, quod proprie ad ius querẽdũ refertur: quæſita enim propriè nõ repudiantur: itq; hinc dicimus hæ-*

2 reditatem delatā repudiari.† Hinc etiā Repudium dicitur, cùm futuri matrimonij ſponſalia dirimūtur. Diuortium uerò non niſi inter coniuges eſt[a]:† quanuis pinguiore minerua putem etiam de ſponſis dici poſſe. Qua 3 ratione & P. Vergilius diuortia aquarū dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cum etiam diſcedant ſponſi, in diuerſasq; eant partes. Non diffiteor tamen ἰμφατικωτέρως in coniugibus dici, cùm enim coniuncti prius fuerint, pudiari etiam futurū matrimoniū poteſt, non rectè aūt ſpōſa diuertiſſe dicitur: quod diuortiū ex eo dictū eſt, quod in diuerſas partes eunt qui diſcedunt. miſſo repudio, uerè in diuerſas partes eunt. Eſt & apud 4 Vlpianum [b] † Fribuſculum dictio à me nuſquam alibi lecta, cum propter iram ſubitariam coniuges recedunt, non tamen diuortunt, ſed ceſſante fribuſculo, & quieſcente ira, reuertuntur.

a l. inter ſtu. prē. §. ſ. ſupra eo.

b l. cum hic. §. ſi diuortiū. de do. i. vi.

1 ☞ Hæc clauſula, plurisve, vel, plus minus, certo numero adiecta, ad modicam ſummam refertur.

2 Si quis fundi veram æſtimationem neſciens, eum centum aureis vendat, & ſi plus valeat, illud ſe donare dicat, non intelligitur donaſſe, niſi cùm aliquid modicū plus valet.

3 Quicquid illud eſt, quod dimidium excedit, tametſi modicum & incertū ſufficit vt contractus reſcindatur,

4 In teſtimonijs hæc adiectio, pluris ve, nulli⁹ eſt effect⁹, quoties de certa quantitate deponendum fuit.

5 Probationes neceſſariò concludere debent.

6 Ampliatio legis noſtræ.

7. 9 Ad iudicem pertinet conſtituere, quæ minuſcula

ſumma ſit.
8 Modica ſumma in iure variè accipitur.
10 Textum huius legis variare.

1 HAEC ADIECTIO. ¶ *Hæc adiectio, pluris'ue, quæ ſolet numero certo adijci, ad modicã ſummã refertur: quod & dicẽdum eſt, cum quis plus minus dicit*[a], *quã clauſulam duabus notis P. M. antiqui ſcribere ſolebant.* † *Hinćq; argumẽtari poſſumus, cum qui ueræ æſtimationis neſcius fundum centũ aureis uendat, & ſi plus ualet, illud reliquum donare ſe aſſerit, nõ intelligi donaſſe, niſi cũ aliquid modicũ plus ualet*[b]. *Quapropter ſi multo pluris res uẽdita ualeat, poterit cõtractus reſcindi. Sed & ſi me ultra iuſti pretij dimidiũ deceptũ, uel rẽ eius pretij qđ accepi, duplo pluriſq; ualere, pbauero, cõtractus reſcindetur:* † *quoniã quicqđ illud eſt, quod dimidiũ excedit, tãetſi modicũ & incertũ, ſufficit ut cõtractus reſcindatur*[c]. *Qua ratione in interdicto retinẽde, ſi cæteris probationibus paribus, alter litigantiũ ſe tanto tẽpore quãto aduerſarius intẽdit poſſediſſe, pluſq; pbauerit, obtinere debebit, ſufficit cũ etiã tẽpus incertũ, ut lõgiore poſſeßiõe uſus uideatur, & ex eo aduerſariũ ſuperet*[d]. † *In teſtimonijs uerò hæc adiectio nullius eſt effectus*[e], *quoties*

IDEM LIB. XXXVIII. AD EDICTVM.

LEX CXCII.

HAec adiectio, pluris'ue nõ ĩfinitã pecuniã continet, ſed modicã duntaxat. Adiectio hæc ſolidorum x pluris'ue, ad minuſculam ſummam refertur.

a l. publia. in fi. dep.
b Bar. i. l. ſi qs cũ aliter. de verb. ob.
c l. ꝟ. C. de reſcin. vend.
d c. licet cãm. de probat.
e l. ſ. 1. & ſi poſt. ſi qs. caut.

ties de certa quãtitate affirmare teſtes debent:ſi enim in
5 certũ afferũt pro ſuperuacuo habetur,†quoniã ꝓbatio
nes neceſſario cõcludere debent [f]:idq́; crebrius receptũ
eſt:niſi teſtẽ iudex rurſus interroget,ut certius teſtimo
nium ꝓhibeat,& de quãta ſumma ſenſerit declararet [g].
6 †Et hæc nõ ſolum in hac dictione ol: ſeruanda ſunt,ſed
etiã in præpoſitionibus,ultra,citra,circiter,penè locũ
ſibi uendicãt,& ſi quæ aliæ ſimiles,quæ tamẽ ex ſubie-
cta materia aliter atq; aliter accipiũtur [h]. Vnde in his
cum certa ſignificatio afferri non poßit, arbitrio iudi-
7 cis erit deferendũ [i],†cuius partes etiã in eo uerſabũtur,
ut conſtituat quæ munuſcula ſumma ſit,quãdoquidem
in iure pro modica ſumma quãdoq; duo aurei accipiũ-
8 tur [k],†quãdoq; quarta pars eius de quo agitur [l],quan-
doq; quod intra ſextã eſt,ut cũ ab arbitro nos læſos di-
cimus [m],quãdoq; quod minus centũ aureis eſt:huiuſmo
diq́; lites ideo breuiores ſunt [n]:quandoq; quod x.libras
9 nõ excedit [o].†Ex qualitate igitur perſonarũ ius dicen-
tis religio,quid conſtituendũ ſit,diſcernet : nã & pau-
peri uiro maximũ erit,quod locupleti & aßiduo modi
10 cum:† Sanè in antiquis quibuſdã codicibus aliter,quã
in uulgatis reſponſi huius uerba concepta ſunt,hoc ſci-
licet modo:Hæc adiectio pluris'ue,non infinitam pecu-
niam cõtinet,ſed modicã,ut taxatio hæc ſolidorum de-
cem,pluris'ue ad minutam ſummam refertur

f c. in præſentia. de pro.
g §. illud. ĩ auth. de teſt.
h iij. q. vij. qui ſine.
i l. ſ. ſupra de iure delib.
k l. idẽ. ſupra de dolo.
l l ſi q̃s ĩ ſuo. ĩfra de inof. teſt.
m l. ſocietatẽ. §. arbitrorũ vbi Bar. ſupra pro ſoc.
n Bar. ĩ auth. niſi. C. de ſẽten. paſſ.
o l. ſed et ſi. §. j. ſupra de iudic.

SVMMARIVM.

1 ☞ Verbum, Eſſe, ad veritatem refertur.
2 Hæc verba, quanti ea res ſit, veram æſtimationem cõ
tinent.
3 Facta quia difficulter æſtimari poſſunt, tutius eſt pœnã
certam

certam comprændere.

4 Triplex intereſſe in iure, ſingulare, commune, & conuentionale.

1 HAEC uerba, quãti. ¶ †Verbũ eſſe ad ueritatẽ re=
2 fertur: † ũde ſi Prætor quãti ea res ſit actionẽ det, de ea quãtitate, quæ ueram æſtimationem complectatur intelligemus, non autẽ de eo quod præterea intereſt: & cum de re danda agitur, facilliſmè cognoſcitur quanti ea res ſit: ſed cũ ideo datur actio, quia ali=

IDEM LI. I. L. CXCIII.

HAec verba, quanti eã rẽ apparet eſſe, nõ ad id quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

3 ter quã debeat fiat, difficilius ratio initur, † quoniam pleraq; facta in prõptu æſtimari nequeũt, & ideo conſultius tunc eſt, certã pœnã comprændere, quod in prætorijs ſtipulationibus obſeruandum Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negotij diſcernemus, quãti æſtimatio ducẽda ſit. Finge iuſdicenti me nõ paruiſſe, in eo cõdemnabor quod habita ratione iudicis & mea æquũ uidebitur, ut quo grauior & dignior eſt iudex, uel cõtemptus iniquior, eo grauius, & in maiorẽ quãtitatem puniar: nõ autẽ eius quod intereſt tali caſu ratio ducetur. l. fi. de præto. ſtip. l. j. in fi. ſi qs ius dic.

4 †Triplicitet autẽ noſtra intereſt, ſingulariter, cõmuniter, & ex cõuentione, quæ qui apertius dignoſcere uelit, is eum librũ legat, quem de eo quod intereſt inſcripſi, nec ulterius hoc in reſponſo à nobis elucubrandum eſt, cum in eiuſdem argumẽti lege ſupra explicata ſint, quæ ad rem pertinere uiſa ſunt.

1 Differentia inter munus & domū quæ ſit, variatū à Grammaticis.
2 Iuriſconſultorum interpretatio de munere & dono.
3 Munera nuptiarū & natalitia, Græcis ἐπαύλια & γενεθλίδια.
4 Varia munera nomina apud Græcos.
5 Φυτίοι. emphiteutica penſio, corruptè fictū dicitur.
6 Cœnacularium apud Vlpianum quid.
7 Cœnaticum quid.
8 Varia munerū nomina apud Latinos.
9 Xenium in iure quomodo accipiatur.
10 Xenicon quomodo apud Ariſtophan. ſumatur.
11 Verba textus, Quod inter genus & ſpeciē, explicantur.

VLPIA. LIB. XLIIII. AD EDICTVM.

LEX CXCIIII

INter donum & munus hoc intereſt, qđ inter genus & ſpeciē: nā gen⁹ eſſe donū Labeo ait, vt à dādo vel à donando dictū. Munus ſpeciē: nam mun⁹ eſſe donum cum cauſa: vt puta natalium, nuptiarum.

1 INTER *donum.*† *Quid inter munus & donū intereſſet, non Iuriſcōſulti tantùm, ſed & Grammatici plerunq; dubitauere: alijs opinātibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato, alijs ad homines etiā quibus à potentiore donatur. ut cùm pauperibus diuites. Impera-*
2 *tor militibus donat, quod Corn. Frōtoni placuit.† Sed uerior eſt Iuriſcōſultorum interpretatio, ut donū latiore ſignificatione accipiatur, quàm munus: eſſe enim munus quod ex neceßitate officij, iuſtá ue aliqua cauſa præſtatur, ut cū patrono donatur, qui nuptias contraxerit, uel qui filiū ſuſtulerit. Terent. in Phormi. Nam Herilē*

filium

filium eius duxiſſe audio uxorẽ, ei credo munus hoc corradiatur. Et rurſus: Porrò aũt ferictur alio munere, ubi hera pepererit: Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies. erat enim hæc ueterũ cõſuetudo: unde ΣΩΤΗΡΙ *noſtro recẽs nato, Magi reges aurũ, thus, mirrhã obtu*
3 *lerunt.* †*Suntq́; hæc munera quæ nuptiarũ & natalitia*
4 *hîc dicũtur, Græcis* ἐπαύλια *&* γενέθλια †*Apud eos enim uarijs ex cauſis uaria munerũ nomina habẽtur, ob inuentionem* εὕρετρον, *ob redemptionẽ rei amiſſæ*[a] λύτρον, *ob nuntiũ* μήνυτρον, *ob uictoriam* νικητήριον, *ob certamẽ* ἐπάθλον, *ei qui nos duxerit* ἡγεμόσυνον, *q̃ ſono demulſerit* προαύλιον, *qui nutriuerit* θρέπτρον, *uel* τρόφημα, *qui mediũ ſe uel interpretem pro nobis geſſerit*[b],
5 ἑρμηνευτικόν, *qui rẽ mihi meã attulerit* φόρετρον, †*Arbitror &* φύτιον *dici poſſe emphyteuticã pẽſionem, ſeu mercedẽ meliorationis quæ pro plãtis pẽditur, unde uulgus corruptè Fictũ dicit, ut quod in prædijs urbanis eſt* ἐνοίκιον, *in ruſticis ſit* φύτιον, *uideturq́; utrunq; Latinè*
6 *dici poſſe Colonarium.* †*Eſt & cœnaculariũ Vlpiano*[c], *pro penſione quã inquilini pro cõducto Cœnaculo ſol*
7 *uunt.* †*Cœnaticũ uerò Sportulam ſignificat, quã cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præſtãtur, Soteria, uel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, didactra, uel didaſcalia, Latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliqd ferẽti, Comiſtra:*
8 *beneficio, Chariſteria:* †*quo exẽplo & Latini, quod iudicibus datur, Sportulas uocant: quod Iuriſcõſultis Honorarium: quod militibus ſtipendiũ: quandoq; & ſolatium, Græci & obſoniũ dicunt. Lucæ in Euãgelio, unde*

a l. falſ. §. pleriq. de fur.

b l. fi. ſupra de proxen.

c l. ſolutũ. in ff. de pig. act.

& Iſelaſticorū obſonia Plin.x.in epiſt.quod extra or-
dinem exercitui, Donatiuū: plebi, Congiariū: quod Rei
d ſupra ne qd in loco pub. *pub.pro ſolo occupato, Salarium*[d]*; quod magiſtratui*
pro ſupellectile, cæteriſq; ad commeandum neceſſarijs,
Vaſariū: quod ubi cōmeauerit, pro præmio geſti hono-
ris, Salarium: quod nutricibus in mercedem, Nutriti-
tium: quod Nautis naulum: quod præconi, præconium.
Plauto in Menæh.quod aduocatis, uel amicis, Strena:
quod principi in nouæ dignitatis honorem, Coronariū
quod cōmentarienſi ob diligentis cuſtodiæ ſignificatio-
e l.pen.de bo. dam. *nem, Carceraticū*[e]*: quod Reipu.ob cloacarū purgatio-*
nem, Cloacarium: quod abſenti ut alere ſe poßit, Viati-
cum: quod ut quis ſingulis diebus ſe alat, Diariū: quod
pro calceis impenditur, Calciariū: pro ueſtitu, Veſtia-
9 *rium: idq; genus ſimilia.† Eſt et Xeniū propriè munus,*
quod hoſpitibus datur, ſed in iure pro munuſculis acci-
pitur, quæ iudicibus ſolent ad eorum gratiā aucupan-
f l.ſolēt.§.pe nul. de offi. proconſ. *dam mittit*[f]*, de quo extat prouerbium,* οὔτε πάντα οὔτε
πάντη οὔτε πασὰ πάντων. *Teſtatur Plinius Cæcilius qua*
dam epiſtola in cauſis dicendis ſe omni dono, munere,
xenijs abſtinuiſſe, quæ uerba à Iuriſconſulti noſtri diſ-
10 *tinctione non dißident. † Xenicon uerò apud Ariſto-*
pha. pro militari nutrititio accipitur, quod Corinthij
aduenis militibus pendebant. Laurentius tamen Valla
etiam cum cauſa donum dici exiſtimauit, Iuriſconſul-
toſq; inſectatur, quòd pugnantia ſimul ſcripſiſſe uideā-
11 *tur, ſed hanc ego litem infrà dirimā.† Quod autem hîc*
dicitur, intereſſe inter hæc uerba, hoc quod inter ge-
nus & ſpeciem: non aliud ſignificat, quàm ſicut latior
eſt ge

eſt generis quàm ſpeciei ſignificatio, ita eſſe latiorem doni notationem quàm muneris: nec enim proprie donũ genus eſt. Similiter & alibi ſcriptum eſt, plebs à populo differt, quod ſpecies à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat g.

g §. plebs. inſti. de iu. na

1 ☞ Sub maſculino continetur fœmininũ ex extẽſione, non ex proprietate ſermonis.
2 Regulariter in quacunque materia ſub maſculino comprehendetur fœmininum: & quando fallat.
3 Familia ad res & perſonas refertur.
4 Familia de perſonis quinque modis poteſt accipi.
5 Verba legis XII. tabul. relata.
6 Quomodo dignoſcendum, cùm familiæ ſit mentio, de rebus, an perſonis actum ſit.
7 Accurſij intellectus ad hoc reſponſum non quadrat.
8 Alciati intellectus ad hanc legem.
9 Liberti olim parentela patroni cenſebantur.
10 Perſonæ ſubiectæ ſunt & naturali & ciuili iure.
11 Vxor eſt in familia viri.
12 Legato facto familiæ, etiam vxor admittetur. item & vidua.
13 In odioſis vxor nomine familiæ non veniet.
14 Familiæ appellationem vltra quantum gradũ in deſcendentibus intelligi ex Vlpiano hîc probatur.
15 In prohibitione alienationis hæredi facta, vt res in familia perpetuò remaneant, Iuſtinianus ſecus ſtatuit.
16 In fideicommiſſo familiæ, agnati ad decimum vſque gradum admittuntur.
17 In fideicõmiſſo, quod duobus antiquioribus de domo relictum eſt, etiam vlteriores admittuntur.
18 Domus pro familia,
19 Dominium pro præeminentia.
20 Paterfam. vt quis dicatur, ſufficit vt familiæ ſuæ ſit dominus.

21 Emancipati ſunt extra patris familiam,
22 Emancipati hodie in fauorabilibus de familia eſſe dicuntur.
23 Familiam etiam pro agnatione accipi, & cognatione.
24 Cùm familiæ teſtator reliquit, admittēdi sūt qui proximiores gradu tempore teſtamenti vel mortis erant, cōceptis poſt mortem excludendis.
25.27 Caſus vbi etiam cencepti poſt mortem admittūtur.
26 Prohibita hęredi alienatione extra familiā, illi cenſentur vocati, qui tūc in familia proximiore gradu erant.
28 Si cuilibet ex familia relinquatur, omnes promiſcuè admittentur vſque ad decimum gradum.
29 Si quis ſimpliciter iuſſus ſit fundum in familiam relinquere, poteſt eligere de familia quem velit.
30 Filius illegitimus an ſit ex familia.
31 Gens pro agnatione, vnde gentiles agnati.
32 Seruientium appellatio latior quàm ſeruorū & ſeruientium familiam dici.
33 Dominus liberatur, ſi ſeruum pro noxa det.
34 Nobiles qui in famulitium improbos homines accipiunt puniuntur arbitrio iudicis.
35 Caupones & nautæ pro familia ſua tenentur.
36 Si hoſpes ab aliquo ex familia cauponis vulneretur, an dominus teneatur.
37 Quomodo cognoſcendum, de qua familiæ ſignificatione intelligere nos oporteat.
38 In viris familiæ nomē durat p omnē deſcēdētiū ſeriē.

IDEM LIB. XLVI. LEX CXCV.

Pronūtiatio ſermōis in ſexu maſculino, ad vtrūq; ſexū plerunq; porri

PRONVNTIATIO. † *Sub maſculino nomine cōtineri fœmininū, nō ex ꝓprietate ſermōis eſt, ſed ex exten*

2 *extenſione, quod uerbū porrigitur hic oſtēdit: † quia tamen extenſio hæc communi uſu recepta eſt[a], in quacūq; ferè materia regula hæc obſeruabitur, niſi cùm aliā loquentis intentionē eſſe apparebit, ut quia diuerſa ratio diuerſum ius ſuadet: quapropter ſi filij exulū lege lata extra urbem expellēdi ſunt, de filiabus actum nō uidebitur, propter enim ſexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet[b], quà de re à nobis latius ſupra tractatum eſt[c].*

gitur. ¶ Familiæ appellatio[a] qualiter accipiatur videam⁹, & quidē varie accepta eſt: nam & in res, & in perſonas diducit[b]. In res, vt puta in lege x II. tabularū his verbis: Agnatus p-

a Bal. c. ad au dictam. de reſcrip.

b Ba. d. l. quæcunque. de ſer. fug.

c l. j. ſupra.

a ¶ §. FAMILIAE.

3 *† Familia ad res & perſonas refertur: cum de perſonis* 4 *intelligitur, quinq; modis poteſt accipi. Primo, † ut certas perſonas, puta libertum contineat. Secundo ut corpus quoddam, cuius caput iure proprio membra ſubiecta habet, ut filiorum, nepotum, pronepotumq; ſoboles qui in patrisfamilias poteſtate ſunt. Tertio, corpus in quo non præeminet alicuius poteſtas, ſed communi omnes iure utuntur, ut agnati inter ſe. Quarto ſeruientium turba, qui uetuſtiſſimus huius uocis ſignificatus eſt: antiqui enim Famuli ſeruum dicebant, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad commune, neq; ad ſeruos refertur, ſed ad originem, & memoriam, ut cum dicimus, hic eſt ex Iulia familia .i. originem à Iulio traxit.*

b ¶ DIDVCITVR diuiditur.

5 c ¶ FAMILIAM.† *Id eſt hæreditatem. Cicero ad Herennium libro Rhetoricorum primo cap.* XXVI. *uerba legis.* XII. *tabularum ſic concipit: Pater familiâs uti ſuper familia pecunia'ue ſua legauerit, ita ius eſto: ſi inteſtatus moritur, familia pecuniaq; eius agnotorum gentiliumq;*

6 *eſto.* †*Sed quomodo dignoſcimus de rebus, an perſonis actum ſit? Et proditum eſt, cum familiæ relinquitur, de perſonis actum cenſeri*[d]: *cum à teſtatore de familia diſponitur, tunc, de rebus agi.* Nec *enim poſſumus tunc de perſonis intelligere, quæ cum liberæ ſint, ad nullius diſpoſitionem pertinent.* Ego arbitror, *& cum de familia diſponitur, de famulitio ſeruorum'ue choro actum uideri: obſoleuit enim ex communi uſu illa quæ in* XII. *tabulis eſt ſignificatio: quapropter de ea in dubio accipiendũ non eſt, niſi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia teſtator rogat hæredem, ut familiam ſuam reſtituat, ſi enim de ſeruitio intelligeretur, nõ erat opus hæredẽ rogare in eo quod directe legari potuit*[e].

ximus familiã [c] habeto. Ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio, ita cũ de patrono et liberto loquitur lex, ex ea familia [d], et ex ea

7 d ¶ EX EA FAMILIA. † *Accurſius uerba legis ſic adſcribit.* Ex *ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniãt.* Intelligitq; *de bonorum poſſeßione, quæ patrono in liberti bonis datur*[f]: *qui ſenſus non quadrat, quoniam huiuſmodi bonorum poſſeßio ex edicto prætoris deſcendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur.*

8 † *Ipſe igitur aliter ſentio, & opinor uerba legis hæc fuiſſe:*

d Bar. l. fin. C. eod.

e l. nã quod. ſ. ad Treb.

f ſ. quinto in ſti. de bon. poſſ.

fuiſſe: Ex ea familia, unde Titius miſſus manu eſt, in eam
9 *familiam adſcribatur.* † *Liberti enim nomine, ſeu ut ita loquar, parentela patroni cenſebantur, ut in diſpunctionibus docuimus, accipiturq; tunc familia pro ſingularibus ipſorum perſonis, nec enim cõmunia cũ cæteris cognationis iura habent, nec aut ſerui, aut domus habitatores ſunt: meritò igitur hæc ſignificatio à cæteris diſtinguenda fuit.*

inquit, in eã familiã: & hic de ſingularib⁹ perſonis legẽ loq cõſtat. Familiæ appellatio refertur & ad corporiscuiuſdã ſignificationẽ quod aut iure propio ipſorũ, aut cõi vniuerſę cognatiõis cõtinetur. Iure enim ꝓprio[e] familiã dicimus plures perſonas, quæ ſunt ſub vni⁹ poteſtate, aut natura aut iure ſubiectæ: vt puta patremfamiliâs: matrẽfa.[f]

e ¶ IVRE proprio.
10 † *Perſonæ ſubiectæ natura ſunt, id eſt æquitate naturali, uxor marito, gener, nuruſq; ſocero, deniq; quilibet familiaris domino. Filij uerò & nepotes, cæteriq; deinceps qui in poteſtate ſunt, etiam iure ciuili ſubijciuntur*[g].

11 *f* ¶ MATREMFAM. † *Videtur hic probari, uxorem in familia uiri eſſe*[h]*: habet enim maritus dominiũ, id eſt quãdam præeminentiã in illam.*
12 † *Quapropter legato facto familiæ, etiã uxor admittetur*[i]*: quod & in uidua obſeruãdũ eſt, iuris enim interpretatiõe adhuc ĩ matrimonio*
13 *eſſe exiſtimatur.* † *In odioſis tamẽ fortè aliud obſeruãdũ eſſet. Et ideo ſi quis in exilium cũ familia mittatur, uxor ea lege nõ tenebitur, idq; Oldrad⁹ et Albericus probãt.*

g l. in ſuis. de lib. & poſt.

h l. quicũque. C de remi.

i d. l. fin.

¶ NEP

14 g ¶ NEPTES & deinceps. † Hic conſtat familiæ appellationem ultra quartum gradum in deſcendentibus 15 intelligi: † in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneant[k], Iuſtinianus ſanxit, ultra quartum gradum deſcendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij 16 uiderint. † Illud conſtat, in fideicommiſſo familiæ uſque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, inſtar ſucceſſionis: quæ ab inteſtato defertur, uocantur: 17 † in fideicommiſſo uero quod duobus antiquoribus de domo relictum ſit, cum non ſanguinis coniunctio, ſed ſolum familiæ nomen in teſtatoris conſideratione fuiſſe uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam ſenſerunt[l].

filiũfam. filiãfa. quicq; deinceps vicem aliorũ ſequuntur, vt nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater autẽ fã. appellatur, qui in domo[h] dñiniũ habet, recte q; hoc nomine appllatur, quãuis filiũ nõ habeat: nõ enim ſolam perſonam eius, ſed & ius[k] demonſtramus. Deni-

18 h ¶ DOMO. † Quandoq; tamen domus pro familia accipitur, idq; præſertim in uulgari ſermone: uideturq; μετωνυμικῶς continens pro contendo poni[m]: quapropter proprie de his qui unà habitant intelligitur[n].

i ¶ DOMINIVM. Id eſt, præeminentiam. † Alioqui alio ſenſu dominiũ eſt ius perfecte diſponendi de re ſua corporali[o]. Sanè qui ſolo huiuſmodi præeminẽtiæ iure etiã principibus ſubſunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur[p].

k in authẽ. de reſt. fideicõ.

l Deci. 321. in fin.

m l. pe. de teſt.

n l. cum vnus. de ali. leg.

o Bar. l. ſi qs vi. § differẽtia. de acq.

p Cle. paſtoralis. § deniq; de re iud.

20 k ¶ SED & ius † *Vt quis paterfamilias dicatur, ſatis eſt ut familiæ ſuæ dominus ſit, quoniam hæc uxor nō ſolū in eis locū habet, qui uere patres ſunt, filios quæ habent, ſed etiam in eis qui ſine prole ſunt, dum iura in domo ſua habeant quæ cæteri patres familiâs.*

que & pupillū patremf. appellamus: & cū paterſam. moritur, quotquot[l] capita ei ſubiecta fuerūt, ſingulas familias īcipiūt habere: ſinguli enim patrūſamil. nomē ſubeūt. Idemq; eueniet in eo, qui emācipatꝰ[m] eſt, nā & hic ſui iuris effectus, propriā familiam habet. Cōmuni iure familie dicimus omniū agnatorū[n] nā

l ¶ QVOTQVOT capita. *De ſuis hæredibus intelligendū, quia qui in aliorū poteſtate recidūt familias nō habēt*

m ¶ EMANCIPATVS.
21 † *Extra patris familiā emācipati ſunt, ut hic traditur, alioqui propria familiā non haberēt: quod hoc iure maxime ꝓcidit, quo emancipati agnationem nō*
22 *ſeruant[q]: † ſed cùm hodie inſtar ſuorū redacti ſunt[r], putauerim in fauorabilibus eos contineri ſiue de familia lex uerba faciat, ſiue de agnatione[ſ]. Quod in legibus quoq; municipalibus obſeruandum eſſe arbitror, quibus agnati maſculi cæteris excludunt: non enim in his uinculum patriæ poteſtatis in animaduerſione eſt, ſed id ſolum, quod cognomen familiæ eiuſq; inſignia ſeruent[t]: quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uiſum ſit[u].*

q tutelas. de cap.dimi.
r l.meminimꝰ C. de legi. hæred.
ſ d.l.fin. & l. q ſe patris C. vnde li.
t Bal.in.l.fin. C.de eman. lib.
u Dec.cōſ.13.

23 n ¶ AGNATORVM. † *Accipitur ergo familia etiam pro agnatione, quod dubium eſſe non debet: cum*

huius

14g ¶ NEPTES *& deinceps.* † *Hîc conſtat familiæ appellationem ultra quartum gradum in deſcendentibus*
15 *intelligi:* † *in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneant*[k], *Iuſtinianus ſanxit, ultra quartum gradum deſcendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij*
16 *uiderint.* † *Illud conſtat, in fideicommiſſo familiæ uſque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, inſtar ſucceßionis: quæ ab inteſtato defertur, uocantur:*
17 † *in fideicommiſſo uero quod duobus antiquoribus de domo relictum ſit, cum non ſanguinis coniunctio, ſed ſolum familiæ nomen in teſtatoris conſideratione fuiſſe uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam ſenſerunt*[l].

filiūſam. filiāſa. quicq; deinceps vicem aliorū ſequuntur, vt nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater autē fā. appellatur, qui in domo[h] dn̄iniū habet, recte q; hoc nomine appllatur, quāuis filiū nō habeat: nō enim ſolam perſonam eius, ſed & ius[k] demonſtramus. Deni

18h ¶ DOMO. † *Quandoq; tamen domus pro familia accipitur, idq́; præſertim in uulgari ſermone: uideturq́; μετωνυμικῶς continens pro contento poni*[m]*: quapropter proprie de his qui unà habitant intelligitur*[n].

i ¶ DOMINIVM. *Id eſt, præeminentiam.* † *Alioqui alio ſenſu dominiū eſt ius perfecte diſponendi de re ſua corporali*[o]. *Sanè qui ſolo huiuſmodi præeminētiæ iure etiā principibus ſubſunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur*[p].

k in authē. de teſt. fideicō.

l Deci. 321. in fin.

m l. pe. de teſt.

n l. cum vnus. de ali. leg.

o Bar. l. ſi q̄s vi. § differētia. de acq.

p Cle. paſtoralis. § deniq; de re. iud.

20[k] ¶ SED & ius † *Vt quis paterfamilias dicatur, ſatis eſt ut familiæ ſuæ dominus ſit, quoniam hæc uxor nõ ſolũ in eis locũ habet, qui uere patres ſunt, filios quæ habent, ſed etiam in eis qui ſine prole ſunt, dum iura in domo ſua habeant quæ cæteri patres familiâs.*

que & pupillũ patremf. appellamus: & cũ paterfam. moritur, quotquot[l] capita ei ſubiecta fuerũt, ſingulas familias ĩcipiũt habere: ſin guli enim patrũfamil. nomẽ ſubeũt. Idemq; eueniet in eo, qui emãcipat[9][m] eſt, nã & hic ſui iuris effectus, propriã familiam habet. Cõmuni iure familie dicimus omniũ agnatorũ[n] nã

l ¶ QVOTQVOT *capita.* *De ſuis hæredibus intelligendũ, quia qui in aliorũ poteſtate recidũt familias nõ habẽt*

m ¶ EMANCIPATVS. 21 † *Extra patris familiã emãcipati ſunt, ut hic traditur, alioqui propria familiã non haberẽt: quod hoc iure maxime pcidit, quo emancipati agnationem nõ* 22 *ſeruant*[q]: † *ſed cũm hodie inſtar ſuorũ redacti ſunt*[r], *putauerim in fauorabilibus eos contineri ſiue de familia lex uerba faciat, ſiue de agnatione*[ſ]. *Quod in legibus quoq; municipalibus obſeruandum eſſe arbitror, quibus agnati maſculi cæteris excludunt: non enim in his uinculum patriæ poteſtatis in animaduerſione eſt, ſed id ſolum, quod cognomen familiæ eiusq; inſignia ſeruent*[t]: *quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uiſum ſit*[u],

23 n ¶ AGNATORVM. † *Accipitur ergo familia etiam pro agnatione, quod dubium eſſe non debet: cum*

huius

q tutelas. de cap. dimi.
r l. meminim. C. de legi. hæred.
ſ d. l. fin. & l. ſi ſe patris C. vnde li.
t Bal. in. l. fin. C. de eman. lib.
u Dec. cõſ. 13.

huius uocabuli ſignificationem, Iuſtinianus in cognatis quoq;, cæteriſq; propinquis acceperit, quod ideo eſſe ab eo conſtitutum arbitror, quoniam agnatis cognatos
24 *æquales in ſucceßionibus fecerat.† Cùm igitur familiæ teſtator relinquit, qui proximiores in gradu tempore teſtamenti, uel mortis erāt, admittendi ſunt*[x] *quippe illi proprie agnati ſunt. Qui uerò poſt eius mortem concepti ſunt*[y]*, cùm agnati non ſint, non admit-*
25 *ſterentur,† niſi aliter de uoluntate teſtatoris appareat.*

etſi patreſa. mortuo, ſinguli ſingulas familias habēt: tamē omnes qui ſub vnius poteſtate fuerūt, recte eiuſdē familiæ appellabūt qui

Veluti in fideicōmiſſo conditionali, cum enim dies tempore exiſtentis conditionis cedat, eos admittemus, qui
26 *tunc in familia proximiore gradu erunt*[z]*.† Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi cenſeantur uocati, qui propinquiores ipſi hæredi ſupererunt cum alienabitur, tametſi alij extent ipſi teſtatori coniunctiores: idq; quanuis doctißimis quibuſdam reclamantibus*[a] *receptius apud recentiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicommiſſum accipitur. Sed in directis ſubſtitutionibus, cum ab ipſo teſtatore continentur hæreditas deferatur, eius proximiores cen-*
27 *ſentur uocati*[b]*.† Sed & ſi quis uelit fundum in familia remanere ſatis conijcitur, mortuis his quibus fideicommiſſum reſtitutum eſt, eorum propinquiores deinde*
28 *admitti, licet poſt teſtatoris ſupremum diē natos*[c]*† Sed quid ſi cuilibet ex familia relictum ſit? & promiſcue in obſerua*

x l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

y l. titius. de ſuis & leg.

z Io. An. rub. de teſta. in Spec.

a Socin. in l. ſi cognatis.

b l. ſi. C. de inſti. & ſubſti.

c Com. d. §. fi.

obſeruato gradu quicunq; admittentur[d]*, dum intra decimum gradum ſint, ut etiam* Paulus *Caſtren. reſpon-*
19 *dit*[e]. † *Quid item ſi ſimpliciter quis iuſſus eſt fundū in familiam relinquere? Et poſſe eum quem uelit de familia eligere idem reſpondit*[f]. *Quid rurſus, ſi familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus eſſet, reliquero? Et admitti eius deſcendētes omnes æqualilier, pleriſq; uiſum eſt*[g].

ex eadē domo [o] & gēte p diti ſunt. Seruiētiū [p] quoq; ſolemus appellare familiā, vt in edicto prætoris oſtē-

d l. vnum de leg. ij.

e Paul. conſil. 383 notandum in. j

f cōſi. 32. proprietari⁹. in j. l. volūtas. C. de fidei.

g Barto. d. l. ſi cognatis. in fine.

30 o ¶ E x *eadem domo & gente* †. *Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cū agnatus nō ſit, nō erit,*
31 *ſi familiam hac quarta ſignificatione accipiamus.* † *Gēs enim hic pro agnatione ſumitur: unde gentiles agnati. Sed cū hodie in fauorabilibus* Iuſtinianus *omnes cōtineri ſanxerit* [h], *qui ab eodē ſanguine proficiſcuntur, cognatosq; etiam admiſerit, dubitandum non eſt, quin naturales hoc caſu ex familia cenſeantur: quod aliter in ſpurijs eſt, quoniam illorum patrem incertū lex exiſtimat odioq; inſectatur.*

h d. l. fin.

32 p ¶ SERVIENTIVM. † *Non de ſeruis ſolū intelligēdum eſt, ſed etiam de quibuſcunquæ famulantibus, & operam ſuam in id, quod domōſtatum eſt, præſtātibus. Sic in edicto familia publicanorū accipitur*[i]. *Sic & qd raptum, uel ui factum, cum familia dicitur* [k]. *Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, reſarcire uenditori uoluerunt, quatenus ſeruus culpa ſua, familiæ'ue ſuæ deterior factus eſt* [l]. *Sed cum in prædictis caſibus*

i l. j. §. familię. de pu.

k l. ij. §. hæc actio. vi bo. rap.

l l. j. l. adde etiā. de ædi. edi.

dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoque idem generalitr conſtituemus? Et non obligari dicẽ
33 *dum eſt*[m]*: † quapropter liberabitur, ſi ſeruum pro noxa det, niſi eum delinquenti conſenſiſſe conſtet, quod ex coniecturis quoq; deprendetur ut quia conſultus de delicto tacuit, uel cũ poſſet, non prohibuit*[n].
34 † *Sed & nobiles, qui in famulitium ſuum Sicarios, Lenones, idq́; genus improbos retinent ex eorum delictis arbitratu iudicis puniẽdi ſunt*[o]*: præſumũtur enim eorum conditionem notam habuiſſe, nec eis licuit deteſtabiles hoſce domi habere*[p]*, & fauoribus proſequi: & ideo etiam ſi dolo careant, culpa nõ*
35 *carent*. † *Caupones*

dimus, ſub titulo de furtis vbi prætor loquitur de familia publicanorũ: ſed ibi nõ omnes ſerui, ſed corpus quoddã ſeruorum continetur: quod demõſtratur eius rei cauſa paratũ eſſe, id eſt uectigalis cauſa. Alia autẽ parte edicti omnes ſerui cõtinentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum Itẽ redhibitoria, ſi deterior res reddatur ẽptoris opa aut familiæ eius, & interdicto vndevi, familiæ

quoq; & nautas pro familia ſua teneri conſtat[q]*, ſi damnum in re commiſſum eſt, cuius cuſtodiã præſtare de-*
36 *buerunt: † Sed finge hoſpitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratũ, quid erit? Et ſi in diuerſorio dum cauponum curæ confidit affectus eſt, putarim dominũ obligari, damnumq́; ab eo emendandum, alioquin cauponem abſoluendum*[r].

m l. ſſ. ſupra de noxa.

n c Petrus. de homici.

o clemẽ. ne in agro. §. porro. de ſtatu. mona.

p c. cõſtituti. de teſti.

q l. 1. ſupra nau. caup.

r Iaſ. l. j. col. ij. C. de ſer. fug.

q ¶ FILII S. *Siue in poteſtate, ſiue ſui iuris ſint, ſiue una cum patre habitent, ſiue ſeparatim: eademq́; interpretatio in ædilitio edicto capitur*[s]. — s l. quod ſi no lit. §. idem.

r ¶ *Vltimi. Retro computādo. Et hæc ultima ſignificatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gen-*

appellatio omnes ſeruos cō prendit, ſed & filij[q] continentur. itē appellatur familia pluriū perſonarū, quæ ad eiuſdē vltimi[r] genitoris ſanguine proficiſcitur: ſicuti dicimus, familiā Iuliā quaſi à fonte quodam memoriæ. Mulier[ſ] autē familiæ ſuę & caput & finis eſt.

tiles iſti nullo gradu ſe cōtingunt: ſic enim hoc caſu ab agnatione differet familia, & ita cæteri interpretes
37 *ſentiūt: †Sed cū ī hoc reſpōſo tot familiæ ſignificationes proditæ ſint, quomodo cognoſcemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex ſubiecta materia arbitror diiudicādū eſſe, ut ī relictis familiæ, cōſtitutionē*[t] *Iuſtiniani ſeruemus ſi lex captū à familia prætoris certa pecunia condemnet, de ſeruientibus, iureq́; officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non cenſebitur*[u]. *Si piſtor panem coquere* Titio *eiuſq́; familiæ promiſit*[x], *de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamiliâs curæ domui ſuæ tantum prouidiſſe, ut quibuſdam uidetur*[y]. *Quem ſenſum & accipere, lex debet, quæ ciuem cogit, cum familia ſua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit*[z].

t d. l. fin.
u Ray. d. l. ædiles
x l. tria onera. de excu. tut.
y Cep. de ſer. verb. ca. 50.
z l. ſſ. C. de epiſ. & cler.

ſ ¶ MVLIER. *Caput, id eſt principium. Refertur autē*

38 *hoc ad ultimā familiæ ſignificationem.*† *In uiris enim familiæ nomen per omnem deſcendentium ſeriem durat. Vnde Aſcanius, qui Iulius dictus eſt Iuliæ familiæ primus autor, deſcendentes ſuos Iulios appellatos ſemper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorū Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nō ſeruant, ſed patrū ſuorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, ſed cum eis extinguitur.*

CAIVS LIB. XVI. AD EDICTVM PROVINCIALE.

LEX CXCVI.

FAmiliæ appellatione, & ipſe princeps familiæ continetur.

1 Familię appellatio & dn̄ū cōprehēdit.
2 Collectiua ſeu vniuerſitatum nomina, & membra, & caput includunt.
3 Epiſcopus, in ſtudio vniuerſali ſcholaſticorum nomine cenſetur.
4 Legitimi filij patris familiam ſequuntur.
5 Quidam ex priuilegio, matris originē ſequuntur.
6 Nobilitas ex patre deducitur, cuius & inſignia gentilitia geruntur.
7 Illegitimi non patrem, ſed ventrēm ſequuntur.
8 Qui pēdēte ſtat⁹ cōtrouerſia natus eſt, vētrē ſequitur.

1 FAMILIAE.† *Cùm familia à famulādo, id eſt ſeruiēdo deducatur, ut ſupra oſtendimus, non uidebatur eius appellatione poſſe dominū contineri, tanquā Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic cenſuit:*
2 † *quoniam nomina hæc collectiua uel uniuerſitatū, nō membris ſolū, ſed & capite cōſtant, ideo illud quoq; cōprendere debēt. Sic appellatione militum, Imperator* a *appell*

a l. ſ. de teſta. mil.

appellatione Populi, Senatus continebitur [b] *. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus* [c]*, cũ monachos, de Abbate* [d]*, cum capitulũ, de Decano quoque intelligemus* [e] *. Sic & ſcholaſticorum nomine, rec*
3 *tor admittetur: nam † & epiſcopus qui ſtudiorum cauſa in Academia ſit, nihilominus ſcholaſticus dicetur, id quę Baldus tradit* [f]*.*

b .§. plebs iſti. de iur. nat.
c Oldr. hic.
d c. fina. de ſi-mo.
e c. quia. §. j. de cõceſ. præb. in. 6.
f iu proœ. decretal. in. iij. col.

Fœminarum liberos, in familia earum non eſſe, palam eſt: quia qui naſcũtur, patris, nõ matris familiam ſequuntur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX CXCVII.

¶ §. FOEMINARVM.

4 *Hoc regulariter proditum eſt, ut filij legitimi patris familiã ſequantur, nõ matris:*
5 *† niſi ſpecialiter aliud indultũ ſit* [g]*, ut Ilienſibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priulegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ ſequãtur. Ex hacq́; regula tradi*
6 *tũ eſt, nobilis matris filiũ uon idcirco nobilẽ eſſe, † quoniã ex patre ſolũ deducitur nobilitas, unde nec gẽtilitia matris inſignia filio gerere conceſſum eſt: nec præter principẽ quiſquã cõſtituere poſſet, ut originem matris filij ſequerẽtur* [h]*: quoniam ne id ab aliquo decernatur,*
7 *lege expreßim prohibitum eſt. † Et id in legitima prole ſibi locum uendicat, alioquin ſpurij, cæteriq́; illegitimi*
8 *uentrem ſequuntur* [i]*. † Sic & natus pendente ſtatus cõtrouerſia, cum matre euentum litis maternæ ſequetur quod in eis non ſeruatur, qui ante litem nati ſunt* [k]*.*

g l. ſ. ad mun.
h l. exẽplo C. de decur.
i l. cũ legit. ſupra de ſtat. ho.
k l. ſi. C. de libe. cau.

1 ☞ Defert, qui coram iudice nocẽtem nominat, cauſamque cognoſci petit.
2 Delatio libello fiebat, ſubſcripto delatoris nomine.
3 Delator ſi obtinuiſſet, premium: ſin cubuiſſet, pœnam ferebat.
4 Cognitio de iudicijs delationem ſequebatur.
5 Accuſabant olim aduocati continuis orationibus, de cauſa cum partibus diſputantes.
6 Accuſatoris præmium erat, quarta pars bonorum rei.
7 Indicat reum, qui defert, arguit, accuſat, & cõuincit.
8 Non dicitur arguiſſe, qui non & conuincerit.
9 Arguere, & demonſtrare ſignificat.

Indicaſſe reum, eſt detuliſſe: arguiſſe, accuſaſſe & conuiciſſe.

1 INDICASSE. † *Deferre reum, idem eſt quod poſtulare*[a], *id eſt coram iudice nocẽtem nominare, & ut*
2 *cognitionẽ ſuſcipiat, petere.* † *Fiebat autẽ id libello, cui*
3 *ſubſcribere neceſſe habebat qui detuliſſet,* † *ut ſi obtinuiſſet, præmijs afficeretur, & ſi ſuccubuiſſet, ex Turpi*
4 *liano Senatuſcõſulto puniretur.* † *Hoc peracto diſputabatur, an ſuſcipienda cognitio eſſet, de iudicijſq́; cognoſcebatur: id erat arguere reum, id eſt demonſtrare, & ex argumentis probare, ab eo cõmiſſum crimen: quod ſi ſubeſſe legitimas coniecturas iudex uidiſſet*[b]*, ulterius procedendũ eſſe interloquebatur, ſicq́; eius nomen, qui*
5 *delatus erat, inter reos recipiebatur*[c]*:* † *tum iudex oratores, aduocatoſ'ue admittebat, qui unà cũ partibus cõtinuis orationibus de cauſa diſputabant, tumq́; proprie Accuſare dicebãtur, & hinc Accuſator, inde reus eſſe.*
6 † *Si reus cõuictus eſſet, præmiũ accuſatori decernebatur,*

a l. deferre. de iur. fiſ.

b l. Senat⁹. in fi. od. tit.

c Bar. l. is qui re⁹. iiij. co. de pub. iud.

tur, quarta pars bonorũ rei, ut in crimine Læſæ Maie-ſtatis Cor. Tacitus lib. III. autor eſt: Silio, inquit, con-demnato M. Lepidus quartam accuſatoribus, ſecũdum
7 *neceſsitudinem legis, cætera liberis cōceſsit: † Igitur oſtē-dit Iuriſconſultus indicare reum id ſignificare, cum nō ſolum delatus, argutusq́; reus: ſed & accuſatus conui-ctusq́; eſſet. Quapropter cũ ei præmiũ debeatur, qui fa-moſi libelli autorem indicauerit, ut conſtitutioni locus ſit: reũ oportet eſſe conuictum* [d]*. Et quæ diximus ex ſtri-cta ſignificatione procedũt, nam latius quãdoq; ea uer-*
8 *ba accipiuntur: † & arguiſſe quoq; nō uidetur, niſi & qui conuicerit. Vnde cum ex ſenatuſcōſulto libertas pro præmio ſeruo debeatur, qui cædem domini arguerit, ar-guiſſe intelligemus, qui oſtenderit* [e]*, & damnari fece-*
9 *rit. † Sic & in quibuſdã conſtitutionibus reſponſum à prudentibus eſt, cũ præmia his decernerētur, qui impie-tatis reos arguerēt* [f]*: id enim uerbũ generaliter pro oſtē-dere demōſtrareq́; accipitur, ut in carmine Vergiliano.*

Degeneres animos timor arguit.

d l. lex. Cor. § fi. de iniur.

e l. ſi quis in graui. § ſi ex ſtipu. ad ſy.

f Alber. l. j. C. qb. ex cau. ſer. pro præ.

1 ☞ Seruitutes à prædio denominantur, cui debētur.
2 Seruitus eundi & agendi ad domũ per fundum, vrba-na eſt.
3 Vrbana prædia, ſunt oīa ædificia habitãdi cauſa facta.
4 Diuerſoria & tabernæ hic ſtabula dicuntur.
5 Stabula pro ſeptis in ruſticis prædijs habentur.
6 Meretur, qui mercede operam præſtat.
7 Prætorium domus Imperatoris, vt principia, taberna-culum principis.
8 Olim quicunque Imperator prætor dicebatur.
9 Prætorium dicitur hodie ornatior domus ruri poſita.
10 Villa triplex eſt.

11 Vrbanam inhabitat dominus.
12 Ruſticam villici,operæque ruſticæ incolunt.
13 Fructuaria,in quam fructus deuehuntur.
14 Aedificium in uſum hominis extructum,vrbanum eſt prædium,licet caſa uel tugurium ſit.
15 Pecorum habitatio domui proxima, vrbani prædij pars eſt.
16 Horti uoluptarij cum ędificijs contiguis cenſentur.
17 Horti ob reditus conſtituti,ruſticis prædijs connumerantur.
18 Olitor ab olere dicit.

IDEM LIB. II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

LEX CXCVIII.

VRbana prædia[a] oīa ædificia accipimus, non ſolum ea, quæ ſunt in oppidis,ſed & ſi forte ſtabula[b] ſunt,vel alia merito

VRBANA.

1 *a* ¶ † *Seruitutum aliæ ſunt urbanæ, aliæ ruſticæ:quæ ſic nomen ſumunt,quod prædio urbano uel ruſtico debeâtur: obſeruamus enim non ſimpliciter ſeruitutem ipſam,ſed*
2 *prædium cui debetur*[a]*.† Vnde quanuis uia cenſeatur ruſtica ſeruitus, ſi tamen per fundum tuum eam mihi debeas,ut ad domum meam ire agere poßim,uerius eſt urbanam ſeruitutem tunc eſſe,quoniam urbano prædio*
3 *debetur.† Quæ autem ſint urbana prædio, ſic explicat Iuriſconſultus,ut ſint omnia ædificia habitandi cauſa facta ubicunq; ſint,ſiue in urbe,ſiue extra urbem,in uicis uillis'ue,& conciliabulis:urbanum enim prædium materia non locus facit.*

a l.ſ.§ area.de ſer.ruſt.pręd.

4 *b* ¶ STABVLA.† *Diuerſoria,& quas tabernas uocamus,ueteres ſtabula appellarūt.Sed & hæc uox pro ſeptis*

ptis accipitur, quibus iumenta uel greges ſtabulantur: in priore ſignificatu hic accipiẽda eſt, quod arguũt ſubſequẽtia uerba: tumq́; certiſſimum eſt, urbanũ prædium
5 *ſtabulũ eſſe:* †*In poſteriore ſẽſu uidetur accepiſſe Neratius*[b]*, cum numero urbanorum non eſſe, quoniam à cæteris ædificijs ſeparata ſint, ſcripſit. Cũ enim non pro hominum habitatiõe, ſed pro pecorũ, quæ in rei ruſtice fructu ſunt, commoditate ſtructa fuerint, naturam ruſticorum ſequuntur, tametſi ædificijs conſtent.* b l.eo iure.ſupra in qb. cau.pig.

ria[c] ĩ villis, & ĩ vicis, vel ſi peætoria [d] voluptati tãtũ deſeruientia; quia urbanum prædium non locus

6 c ¶ MERITORIA. †*Mereri eſt mercede operã præſtare: unde loca meritoria, quæ mercede locãtur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria ſcorta meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq́; genus ſimilia.*
d ¶ PRAETORIA. *Prætoriũ domus imperatoria eſt,*
7 †*quòd quẽcũq; militũ Imperatorẽ antiqui prætorẽ dicebant*[e]*. Sic & Principia pro principis tabernaculo acci-* c l.officiũ. in fin.ſupra de re mili.
8 *piũtur Vegetio.* †*Cœpit tamẽ prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliâs ruri habi-*
9 *tat.* †*Tripartito enim uilla diuiditur:* †*Prima urbana,* d l.plenum.de vſu.& hab.
10 *quã dom.nus ipſe ad inhabitãdũ ſumit*[d]*, ea et prætoriũ dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrẽtino, et*
11 *Iuriſcõſultis:* †*Altera Ruſtica, quã uillici operæq́; ruſti-*
12 *cæ incolũt*[e]*:* †*Tertia fructuaria, in qua fructus deuehũ-*
13 *tur: unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.* e l.videamus. locati.
14 e ¶ MATERIA. †*Quid ergo ſi quis tuguriũ, uel ca-*

ſam ex ſtramentis ædificet? Et ſi pro uſu hominis ſit, urbanũ eſſe prædiũ receptũ eſt: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, non magis poterit, quam ex domo [f].

f l. plerisq. de in ius voc.

15 † *Si uerò boum, pecorumq; habitationi præparata ſit, aliud eſt, niſi domui coniũcta uel proxima ſit, nam tunc urbani ædificij pars cēſcebitur* [g].

g Cap. cap. xj. de ſeru.

facit, ſed materia [e]. Proinde hortos [f] quoq; ſi qui ſunt in ædificijs conſtituti, dicēdum eſt in vrbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurium horti in reditu ſunt vinearij forte, vel etiã olitorij [g], magis hæc non ſunt vrbana.

16 *f* ¶ HORTOS † *Cũ horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui ſunt, cõparẽtur, æquum eſt urbanis eos cõtineri:*

17 † *quod ſi plurimum in reditu ſint, id eſt principaliter propter ruſticos reditus cõſtituti, ſecus eſt. Quid enim ſi olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patrisfamiliæ non minus utilitatis ut fructus uendat, quam amœnitatis cauſa eos colentis.*

18 *g* ¶ OLITORII. † *Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accurſius exiſtimauit.*

1 ☞ Abſentiæ cauſa quadruplex.
2 Abeſt, qui extra vrbis continentia eſt.
3 Reus in faciem citandus ſub initium cauſæ.
4 Semel iudicium ingreſſus, ad domum citatur.
5 In cauſis quibus mora nocet, ad domum denutniatur.
6 Abeſt nonnunquam, qui in iure non eſt.
7 Ab hoſtibus captus, non dicitur abeſſe.
8 Mortui quoque abſunt.
9 Succeſſor eius qui captus eſt ab hoſtibus, citandus eſt.
10 Captus à latronibus, abeſſe dicitur.

1 ABSENTEM. † *Abeſſe quis dicitur uarijs modis, ſunt enim qui ex cauſa neceſſaria probabiliq; abſunt, ut milites*[a]*: qui ex probabili tantum, ut qui ſtudiorum cauſa peregre agunt: qui neceſſario tantum, ut rei legati: ſunt & qui ſponte, ut mercatores. Accipitur au-*

a l. ſi. de reſti. in integ.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABſentē accipere debemus eū qui nō eſt in eo loco, in quo petitur: nō enim trans mare abſentē

tē abſentia uarijs modis, ut ſuprà à nobis an-
2 *notantum eſt. † Hoc uerò in reſponſo, is traditur abeſſe, qui extra urbis continentia eſt. Quapropter cùm lex uelit in iudicijs ordina-*
3 *rijs*[b]*, † ſub ipſum cauſæ initiū reū corā & in faciē, niſi abſens ſit, citari: non ualebit citatio ad domū facta, niſi proponatur reū extra cōtinētia urbs fuiſſe*[c]*, uel niſi la-*
4 *titet, ut hic dicitur: † poſtquàm uerò ſemel in iudiciū ue-*
5 *nerit, ſufficiet ſi denuntietur domum*[d]*. † Sed & in cauſis quæ celeritatem requirunt, ut quia periculoſa ſit mora*[e]*, ſatis erit etiam à principio libellum uoca-*
6 *tionis domum deferre*[f]*: † diceturq; tunc abeſſe, qui*
7 *in iure non eſt. † Quod autem hic ſubijcitur abeſſe non uideri, qui ab hoſtibus captus eſt, eam habet ex ueterum interpretum ſententia rationem*[g]*, quia capti ab hoſtibus pro mortuis habentur: in quo ipſe dubito,*
8 *† quoniam etiam qui mortui ſunt abeſſe dicuntur. † Ve-*
9 *rius igitur eſt, abſentem ſecundum ſubiectam materiam accipi, & cum hic reſpectu petitionis loquamur, nō poterit captus ab hoſtibus neq; tanquam abſens uocari, citatione in domum ſuam delata, ſed eius ſucceſſor uocā*

b §. ſi vero etiam. in aut. de exhib. reis.

c l. fulcinius. §. illud. ex quib. cau. in poſ.

d l. & poſt. de iudi.

e c. cauſam. de dolo.

f l. iiii. §. abeſſe dedam. infe.

g l. mulieris. ſupra eo.

10 *dus erit: †In capto uerò à latronibus aliud eſt, licet ei propter iuſtam cauſam Prætor ſuccurrat*[h].

h l.ſuccurritur. ſupra ex q. cau. maio.

1 Noxa omne delictum continet.
2 Stipulatio, noxis ſolutum eſſe mancipium, excludit fraudem capitalem.
3 Ex legis diſpoſitione conſtractus cenſetur.
4 Maſculini fœminis præferebantur.
5 Promiſſio, legata ſolue re deducta falcidia in telligitur.
6 Verba cõtrahẽtiũ ſũt generaliter accipiẽda.
7 Crimen famoſi libelli, publici eſt iudicij
8 In publicis iudicijs facta arguebantur, dicta impunè erant.
9 Auguſtus primus de falſis libellis cognouit ſecundum legem maieſtatis.
10 Publicũ crimen nonnunqnam id eſt, quod tamen publicis iudicijs non communeretur.

deſideram[9]: ſed ſi forte extra cõtinentia vrbis eſt, ab eſt, cæterum vſque ad cõtinentia nõ abeſſe videtur, ſi nõ latitet. Abeſſe nõ videbitur, qui ad hoſtibus captus eſt, ſed qui à latronibus detinetur.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

LEX CC.

HAec ſtipulatio, noxis [a] ſolutũ præſtari, nõ exiſtimat ad eas noxias ptiere, quæ publicã exe

a l.plebs.§. fi. infra eod.

HAEC STIPVLATIO, *a* ¶ †*Licet noxæ appellatione omne delictũ contineri uerum ſit*[a] 1 †, 2 *cũ tamen emptor mancipij à uenditore ſtipulatur noxis ſolutum eſſe, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum cenſetur. Cuius rei illa eſt ratio, quoniã ædiles qui cõſtituerãt quibus caſibus redhibitioni locus ſit*[b], *noxam ab huiuſmodi freude diſtinxerãt* 3 †*Vnde creditur contrahentes uerba ſua ſecundum legis ſenſum de*

b l.j.l. ſi qs ſit. §. qđ aiũt. de ædi. edi.

ea re loquentis intellexiſſe: qua ratione affirmandũ uideatur, generalis uerbi ſignificationem reſtringendã eſſe, ut ſecundũ legis diſpoſitionem contractum cenſeatur.

4 *†Sic qui poſteris & ſucceſſoribus hæreditatẽ relinquit, maſculos fœminis prætuliſſe exiſtimãdus eſt, quãdo ex*

lege municipali præſe

cutionem[b], & coërtionem *ſrebantur* [c]*. †Sic hæres* c But. cõſ.2. de conſtan.

capitalem habent. *qui legata generaliter*

ſoluere promittit[d]*, de* d l.ſi.C.ad le falc.

ducta falcidia promiſiſſe intelligitur: quod hanc quoq; rationem habet, quum enim huiuſmodi cautio ex neceſſitate præſtetur, nõ uidetur ulterius cautum, quàm quatenus ex legis iuſſione cauendum fuerat, quod & in hu

6 *ius reſponſi ſpecie dicendum eſt, †alioquin uerba contrahentium generalia ſatius eſt generaliter accipi*[e]. e gl.l.ſi prior. ſol. ma.

b ¶ PVBLICAM. *executionem. De quibus delictis*

7 *ſupra habetur ſub rubrica de publicis iudicijs. †Crimen quoq; famoſi libelli publici iudcij eſt*[f]*, quam rem Corn.* f l.quod ſenatus. de iniu.

Tacitus libro hiſtor. primo ſic exequitur: Legem maieſtatis Tyberius reduxerat, cui nomẽ apud ueteres idem, ſed alia in iudicium ueniebãt, ſi quis proditione exerci

8 *tũ, aut plebẽ ſeditionibus, † deniq; malè geſta Republica maieſtatem Pop. Ro. minuiſſet, facta arguebantur, di*

9 *cta impune erant: † Primus Auguſtus cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis eius tractauit, commotus Caſſij Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illuſtres procaci*

10 *bus ſcriptis diffamauerat. † Quæ uerba referre placuit, ut ambigere deſinerent doctores, quomodo crimẽ illud publicum ſit, quod tamen in tractatu publicorũ iudiciorum non*

rum non connumeretur[g] *: apparet enim ſub lege Maieſtatis contineri, cum ad eius exemplum iudicetur*[h].

g l.j.de publi. iud.
h l.famoſ. in ſi. ad le. iul. maie.

1 Filij appellatio non propriè, ſed ex rationis ſimilitudine ad filiam, nepotem, neptemque extenditur.
2 Nepotes potius ſub deſcendentium nomine, quàm filiorum continentur.
3 Filiæ per appellationē filiorū tantùm ex interpretatione continentur: propriè enim fœminæ dicuntur,
4 Patris nomine & auus cōtinetur, niſi ratio diſparāt odiū impediat.
5 Quæ gradu longius diſtant, minus deſcendētes afficiunt.
6 Dedecus filiæ magis patrem quàm auum reſpicit, vtpote iunctiorem ſanguine.
7 Certa perſona patris excludit auum.
8 Dictio reſtrictiua, ſolus, in dubio non excludit à patre auum.
9 In matris & auiæ appellatione, & proauia continetur.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

LEX CCI.

IVſta interp̄tatione recipiēdū eſt, vt appellatione filij[a], ſicuti filiamfamili. cōtineri ſæpe reſpōdim[9] ita & nepos videatur com

1 *IVSTA. a* ¶ †*Sicuti filius etiam filiam continet, ita et nepotem, eademq; ratione opinor & neptum: cumq; conformes eſſe has regulas Iuriſconſulus hic oſtendat: conſequens eſt, ut ſicut maſculinum non niſi per interpretationem fœmininum ſexum continet, ita & filius ad nopotē ex ſermonis proprietate non referatur, ſed tantū modo ex interpretatione, per quā ex ſimilitudine rationis fit extēſio, & ita cōmuniter receptum eſt.*
2 †*Hincq; ſi teſtator filijs Titij & eius deſcendētibus fun* *dum*

dum per fideicommiſſum relinquat, ſi aliqui filij ſuper-
ſint, prius admittentur[a]*, tanquam ſub illo nomine, filijs,* a l. cum ita. §. fi. de lega. ij.
cenſeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes
Titij, ex alijs filijs præmortuis, ſuccedent: illi enim ſub
nomine deſcendentium, potius quàm filiorum cõpren
dentur: quippe appellatio filiorum, non niſi per extenſionem, deſcendentium uero etiã proprie, ad eos refer-

prendi: & patris nomine[b], auus quoque demonſtrari intelligatur.

tur. Donec ergo ſuperſunt filij qui prius nominati
ſunt, non erit locus cæteris deſcendentibus poſteriore b Dec. cõſ. I. in fin.
3 *loco ſcriptis: & ita quidam ſentiunt* [b]. †*Idemq; di-*
cendum in ea ſpecie, cum exiſtentibus filijs, fœminæ
à ſucceßione repellantur: cenſebitur enim filias fœmi-
nas excluſas: quoniam ſub dictione filijs, per quam
uocarentur, non niſi per interpretationem continen-
tur: at ſub uerbo fœminæ, per quod excluduntur, pro-
priè habentur.

4 b ¶ PATRIS nomine. †*Sicut filij nomine nepotes ſic*
et patris auus cõtinetur: quod generaliter uerũ eſt, niſi
cum materia odioſa eſt, & non omnino tantũ rationis
5 *eſt in auo quãtũ in patre.* †*Hinc lex Iulia, quæ Senatori*
prohibet, ne eam uxorẽ ducat, cuius pater artem ludi-
cram fecerit[c]*: non uidetur prohibere, ſi non pater, ſed* c l. lege Iul de ritu nup.
auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu diſtat, eo mi-
6 *nus artis infamia deſcendentes afficit.* †*Eadẽ quoq; patri*
concedens, ut deprehenſam in adulterio filiam occidere
poßit, tantum iuris auo dediſſe non uidebitur[d]*, ad eu-* d l. patri. ſupra de adult.
ius

ius dedecus adulteræ turpitudo nõ ita pertinet, ſicut ad
7 *patrem ſanguine iunctiorẽ.† Sed & quoties certam per ſonam patris appellatione intelligimus* [e], *ad auum non*
8 *fiet extenſio.† Quid ſi lex aliquid ſoli patri concedere ſe dicat, an propter eam dictionem reſtrictiuam auus excludetur? Et ex ſubiecta materia faciendã interpretationem pleriq; ſenſerunt, & in dubio caſu propius eſt ut non excludatur:*
9 *†nam & lex contra ueteris iuris regulas, ſolis matri et auiæ tutelam defert* [f], *& tamen frequentius proditum eſt, pro auiam non excludi* [g].

e Bart. l. liberorũ. in fin.

f auten. vt matri & auiæ.

g Moder. in l. gallus. §. inſtituens.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

LEX CCII.

CVm in teſtamẽto ſcriptũ eſſet, vt hæredes in funere, aut in monumẽ

1 ☞ Hæres plus expendendo, quàm certam ſummam teſtatoris, non derogat vltimæ voluntati.
2 Maior ſumma minorem continet.
3 Nec taxatiua duntaxat hæredem fingit.
4 Fauori ſuo qui vis renuntiare poteſt.
5 Hodie tamen taxatiua ſtringit in odium auaritiæ ſacerdotalis.
6 Impia ſacerdotum exactio circa mortuorũ ſepulturã.
7 Ex neceſſitate legis pars deducitur in legato ſepulchri loco.
8 Executor, mandata ſibi cura ſepulchri, ſi prætor iuſſum plus ĩpẽdat, nulla actione ab hærede cõſequetur.
9 Minus mandato impenſum, hæredi proficit.
10 Fauor aut induſtria executoris, hæredi cõmodat.
11 Vltima volũtas pro modo facultatum obſeruãda eſt.

CVM

CVM in teſtamento.† *Cùm teſtator certã ſummã in*
2 *funere erogari mãdat, poteſt & plus expendi:* † *in*
3 *maiore enim ſumma etiã minor continetur:* † *quod ſi eã ſummã dũtaxat conſumi uoluit, adhuc idem eſt, uidetur enim taxationẽ additã, ut ei qui grauatus eſſet, conſule-*
4 *ret:* † *unde licitũ eſt ſu-*

to dũtaxat aureos centum conſumerent, non licet minus conſumere: ſi amplius uellent, licet: neque ob eam rem conrra teſtamentum facere videntur.

uori ſuo renũtiare, & quicquid ulterius ue-
5 *lit, impendere.* † *Quod hodie fortè aliter eſſet obſeruandũ, cum ple-runq; accidat, ut pru-dentes teſtatores man dent ſe duobus tantũ cereis, totidemq; presbyteris præ-ſentibus ſepeliri, propter enim auaritiã quorũdam ſa-cerdotũ coërcendam, ita præcepiſſe uidentur: qui cõtra Chriſtianę legis ſimplicitatẽ, mille ſtrophas inuenerũt,*
6 *unde hoc nomine pecunias extorquerent.* † *Quid enim ipſi ꝑpter pallia, propter cruces, propter æris campani ſonitus, propter deniq; ſacræ humationis, uel defodiẽdi cœmiterij ius remiſerũt, quod aliquo colore poſſent exigere? Ad hæc, cãdelas, cãtores, ſandapilarios, parochos, pannos? Quid de his cõtrouerſijs dicã, quæ ad quartam*
7 *canonicã pertinẽt?* † *Vt ſi quid ſponte loco ſepulchri legatũ eſt, ex neceßitate legis contra uoluntatẽ teſtatoris pars deducatur*[a]*. Cũ igitur in propoſita ſpecie, nõ tam* a c.j. de ſepul.
ut hæredi cõſuleret teſtator ita mandaſſe uideatur, quã ut auaritiæ Symonicoq; ambitui ſacerdotũ obuiã iret, nõ putarẽ licere plus impendere, nec reſpõſum hoc Al-

8 *pheni obſeruandū.†Illud conſtat,executorē cui ſepul-chri cura mādata ſit,ſi præter iuſſum plus impenderit,*
9 *nulla actione ab hærede conſequi poſſe*[b]*,†quòd ſi minore pretio induſtria ſua mādato defunctus eſt ab hærede quod ſupereſt proficere*[c]*: tametſi enim non poſſe minus quàm iuſſum ſit impendi hic dicatur, ſi tamen per*
10 *induſtriā,† uel quia apud artificē quis gratia ualeat, alia'ue ratione minore pretio quis id cōſequetur, quod ſecundū cōmunē æſtimationē deſignata à teſtatore pecunia fuiſſet cenſendū, ſatiſfeciſſe mandato uidebitur, accreſcetq́; hæreditati illud lucrū,ut* Dyn. Albericusq́;
11 *prodiderunt.†Quid ſi ultra modum facultatis ſuæ iuſſerit quis ſumptum fieri? Et hanc uoluntatem non eſſe ſequendam, recepti iuris eſt*[d]*.*

b l.qui alena. §.j. de neg. geſt.
c l.lucius. §.ſ. de leg.ij.
d l.& ſi quis. §. qd ergo. de relig.

1 ☞ Vectigal quatenus exigēdū cenſores ſtatuebāt.
2 Vectigal à rebus inuectis.
3 Portorium à mercibus in portu datur.
4 Exactor portorij,portitor eſt.
5 Domicilium eſt,in quo frequētius paterfam. habitat.
6 Sedes & perpetua habitatio.
7 Poſſeſſio à potis & ſede dicitur.
8 Vſus ſemper generaliter accipitur.
9 Vectigal non ſoluitur de his quæ in vſu ſunt.
10 In dubio contra fiſcum reſpondetur.
11 Fiſco publicani hactenus æquiparantur.
12 Vſus impropriè ad victui parata reſtringitur.
13 In vſu eſt,quod domi eſt vſui.
14 Verba ex præcedentibus coarctantur.
15 Vectigal iure communi de ſeruis vſuratijs penditur.
16 Lex de aſportādo tritico quo ad vſum non prohibet.
17 Iuramento aſportātis ſtatur,ni contrarium appareat.
18 Atrienſes domini negotia procurabant.

Atrien-

19 Atrienſes ab atrio dicti, in quo cibaria ſeruis diuidebant.
20 Textores ſerui a taxendo.
21 Operarij ſunt operæ ruſticæ.
22 Tolero pro ſuſtento.
23 *Vectores* ſerui dominos vehere ſolebant.
24 Cubicularij, qui cubili præſunt.
25 Adminiſtratores menſæ curam agebant.

IDEM LIB. VIII.

LEX CCIII.

IN lege cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: Seruos quos domum quis duceret ſuo vſu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, ſi quis à Sicilia ſeruos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa; vtrum pro his hominibus portorium[a] dare debet, nec ne? Reſpondi duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones. Prima quid eſſet

1 IN LEGE CENSORIA. † *Solebāt cenſores publica locare, & ideo pacta cū publicanis inibant, quibus ſtatuebatur, quatenus uectigal exigundum eſſet. Cum igitur in lege Cenſoria portus Ciciliæ cautum eſſet, ne pro ſeruis quos quis domum pro uſu ſuo duceret, uectigal ſolueretur, fuit apud Alphenū dubitatū quo modo eiuſmodi uerba accipienda eſſent.*

2 a ¶ PORTORIVM, † *id eſt uectigal, quod quia de rebus*
3 *inuectis ſoluatur, nomen ſumpſit* † *ſic, & portorium quod pro his mercibus quæ in portu ſunt, detur:*
4 † *cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiquis autoribus.*

5 b ¶ DOMVM. † Vbi igitur domiciliū aliquis conſtituerit, domum habere dicitur, ut ſatis non ſit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedendi, ſed neceſſarium eſt domiciliū eſſe cōſtitutū, id eſt rerum ſuarum ſummmam ibi eſſe, frequentiusq; à patrefamiliâs incoli.

6 c ¶ SEDES. † Id eſt, habitationem perpetuam. Vergilius. Nec uero hæ ſine ſorte datæ ſine iudice ſedes. Et rurſus: Priuſquā ſedibus oſſa quierint. Potes etiā intelligere agros, ſeu fundos: 7 † unde poſſeßio nō à pedibus, ut uulgò legitur[a], ſed à dictione pos, unde fit impos, & compos, & potis: itemq; à ſedibus dicta eſt. Hinc capere ſedes, mutare ſedes, occupare ſedes, & ſimilia apud ueteres exempla. Ille ergo poſſdet, qui ſedere, id eſt ſedē ponere potis eſt, à ſeßitando Galli etiānū uulgò cōtinuare poſſeßionē ſeßire uocant.

a l. j. de acqui. poſſ.

domum[b] ducere: Altera quid eſſet ſuo vſu ducere. Igitur quęri ſolet, vtrū vbi quiſq; habitaret: ſiue in prouincia, ſiue in Italia, an dūtaxat in ſua cuiuſq; patria domus eſſe recte diceretur? Sed de ea re recte cōſtitutū eſt, eā domū vnicuiq; debere exiſtimari, vbi quiſq; ſedes[c] et tabulas haberet, ſuarumq; rerū cōſtitutionē feciſſet. Quid autem eſſet vſu ſuo magnā eſſe dubitationem[d]; & magis placet, qđ

8 d ¶ Magnam dubitationem. † Et ratio dubitationis eſſe poterat, tum quia cū de uſu loquimur[b], generaliter ac-
9 cipimus, ita ut familia quoq; ipſa uti poßit: † tum etiam quia iure cōmuni de his quæ patres familiâs ad uſum proprium

b l. iij. de vſu.

proprium reuerebũt uectigal nõ ſoluitur[c]. Vnde ut lex cenſoria aliquid induceret, debuiſſet latior interpreta-

10 tio ſumi.† Accedit his, quòd ſicut in dubijs quæſtioni-

11 bus aduerſus fiſcum facilius reſpondẽdũ eſt[d], †ita & ad

12 uerſus publicanos, qui cauſã à fiſco habẽt.† Et certe ne-gari nõ poteſt, quin aduerſus proprietatẽ uerbi ex hac interpretatione fiat reſtrictio.

victus ſui [e] cauſa paratum eũ, tãtũ cõtineri. Item'q; de ſerui: eadẽ ratione quæri q eorũ vſus ſui cã parati eſſent vtrũ diſpẽſatores[f], in-

e ¶ VICTVS SVI.

13 †Ratio deciſionis eſt, quia immunitas ei cõcedebatur, qui domũ pro uſu ſuo duceret: quibus uerbis apparet, nõ illud cõſideratum fuiſſe, quod uſui domino quoquo modo eſſe poſſet: ſed quod uſui in domo eſſet: id autẽ eſt quod uictus patrisfamiliâs cauſa habetur: ut ſerui, qui ad domini perſonã tuendã, eiuſq; cultũ perti-

14 nẽt. †Non igitur nouũ eſt, ex præcedẽtibus uerbis ſubſe-

15 quẽtia coarctari. †Satis priuata portus Siciliæ lex operabitur, cum iure communi etiã de ſeruis, quos ſibi uſuarios quis duxit, uectigal pendatur: licet aliud ſit in cæte-

16 ris rebus[e]. † Vnde cõmuniter receptum eſt, ſi lex triticum extra territorium abſportari uetet, qui pro ſuo

17 uſu ducat, non cenſeri prohibitum[f]. † Addunt pleriq;, iuramento eius, qui abſportat ſtare publicanum debere[g], quod intellexerim, dum nullæ ſint ex aduerſo coniecturæ[h].

f ¶ DISPENSATORES. Qui ſint hi ſerui, ſicut & Inſularij, & Villici, à nobis ſuprà expoſitum eſt.

c l. vniuerſ. C. de vectig.

d l. non puto. de iur. fiſ.

e l. fin. §. quoties. de publica.

f Bart. l. cæteræ. §. ü. de le. gà j.

g Clem fin de cenſi.

h l. j. C. de lit. & iti. cuſt. libro. xij.

18 g ¶ ATRIENSES. † *Horum ſumma erat autoritas, quod domini negotia procurarẽt, res uenales diſtraherent, debita exigerent, & in alios ſeruos non parum iuris uſurparent, quod ex Plauti Aſinaria cognoſci poteſt:*
19 *† arbitror & alimenta cæteris ſeruis diuidere ſolitos, & inde ab atrio nomen ſumpſiſſe: conſtat enim in atrio ſportulas cibaria'ue diſtribui.*

ſularij, villici, atrienſes[g]: textores[h], & operarij[i] quoq; ruſtici, qui agrorum colẽdorum cauſa habentur, ex quibꝰ agris paterfamilias fructus caperet, quibꝰ ſe toleraret[k]: omnes deniq; ſeruos q̃s quiſq; emiſſet, vt ipſe haberet atq; eis ad aliquam rem vteretur, neque ideo emiſſet vt venderet. Et ſibi videri, eos demum vſus ſui cauſa patremfamiliâs habere, qui ad eius corpus tuendum, ad'q; ipſius cultum præpoſiti deſtinatiq; eſſent: quo i genere ue-

h ¶ TEXTORES.
20 *† Serui à texẽdo dicti.*

i ¶ OPERARII.
21 *† Qui ruri operabantur, unde & antiquis autoribus ſimpliciter operæ appellantur: affirmat M. Cicero ab operis Clodianis Milonem inſidias paſſum uiſſe.*

k ¶ TOLERARET.
22 *† Id eſt ſuſtẽtaret: nouus modus loquendi. Cæſar equos tolerari, cætera iumenta interijſſe. Sic & Tacitus tolerare uitam, Græci διαζῆν dicunt.*

23 l ¶ VECTORES. † *Solebãt ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: inde ſerui Vectores dicti, quo genere lecticarij, Agaſones, muliones'q; sũt, quos tñ uſu ſuo habeat.*

24 m ¶ CVBICVLARII. † *Qui cubiculo uel ad limina aſſident.*

25 n ¶ ADMINISTRATORES. † *Miniſtri ipſius patrisfamiliâs in menſa: ſic enim proprie miniſtrare accipimus à manibus ducto ſermone.*

ctores [l], cubicularij [m], coqui adminiſtratores [n]: atque alij qui ad eiuſmodi vſum parati eſſent, numerarentur.

PAVL. LIB. II. EPISTOLARVM.

LEX CCIIII.

PVeri appellatio, tres ſignificationes habet;

1 ☞ Puer tria ſignificat, ſeruum, maſculũ, minorem quatuordecim annorum.
2 Puer propriè impubes dicitur.
3 Pueritia in poſtulãdo decimum & ſeptimũ annum, in legatis alimentis ad pubertatẽ, decimumoctauum deſignat.
4 Ars vel induſtia propria alimoniæ puerorum, non ſufficit ante decimumoctauum annum.
5 Puer in ſacris exactam ætatem ſignat.
6 Macrobius ſeptem ætates facit.
7 Seruius Tullius tres.
8 Ariſtoteli corpus deficit poſt trigeſimum ſextum, animus poſt quadrageſimumoctauum annum.
9 Varro quinque gradus facit.
10 Iureconſultis infans ad ſeptimum, adoleſcẽs decimũ quartũ, iuuenis donec ſenuerit, ſenex maior quinque & quinquaginta annis aut ſupra ſeptuaginta habetur.
11 Cùm adultus, & cùm vir factus fuerit, diſpares conditiones ſunt.

1 PVERI. † *Explicatur hic triplex pueri ſignificatio. Prima eſt, cum ſeruos pueros appellamus,*

cuiuſcunq; ætatis ſint. Sic Perſius: I puer & ſtrigiles Criſpini ad Balnea defer. Qui ſermo in uulgari idiomate etiam hodie eſt in uſu. Altera eſt cū cōtrario puellæ nomine utimur: ut uidelicet ſexū diſcernamus: tametſi dubium nō eſt pueris legatis[a], etiam puellas contineri: qua de re ſupra dictū fuit.

a l. ſeruis. §. ſi pueris. de lega. iij.

Tertia eſt, qua ætatē
2 iudicamus: † unde propria ſignificatione, cùm puerū dicimus, impuberem intelligemus, id eſt qui quatuordecim annos non expleuerit.

vnam cùm omnes ſeruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum cōtrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonſtraremus.

3 † Accipitur tamen aliquando aliter ex ſubiecta materia: unde cùm prætor à poſtulando pueritiam excuſauit[b], excuſatus cenſebitur, qui decem & ſeptem annos nondum compleuit: ſed & legatis uſq; ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimūoctauum annum quis peruenerit, debebūtur: quod propter alimentorū fauo-
4 rem conſtitutū eſt, & rationem habet: † ante enim eam ætatem, ut plurimū uidemus nō ſufficere pueris ſuā ipſorum artē, uel induſtriā, ut ſe alāt: meritò interpretatio in id tempus proferēda fuit, nā & tūc plenæ pubertatis
5 eſſe incipiūt[d]. † Accipitur & in ſacris literis pleniore ſignificatione hæc uox, ut apud Eſaiā: Maledictus puer centum annorum[e]. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiēdum eſt, id eſt per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates diſtinguantur, uaria fuit
6 apud ueteres ſentētia. † Nam Macrobius gradus omnes huma-

b l. j. §. pueritiam. de poſtul.

c l. mella. de ali. leg.

d l. arrogato. §. nō tantū. de adop.

e ij. q. vij. Paulus.

humanæ uitæ ſeptenario numero diuidit:Bis ſeptē annis
pueritia perficitur, incipitq́; pubertas:Poſt ter ſeptem
genas flore iuuenta ueſtit, idemq́; annus finem in longū
creſcendi facit:Poſt quater ſeptem in latum quoq; cre-
ſcere deſinimus:Quinquies ſepteno uirium incrementū
abſoluitur:Sexta hebdomas ante collectum robur con-
ſeruat: A' ſexta in ſeptimā fit occulta paulatim diminu
tio:Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam
7 *animi:Decima uitæ metam præſcribit.*† *At Seruius Tul*
lius Rex Romanorum cum claſſes cenſum faciendi gra-
tia institueret, Pueros exiſtimauit, qui minores eſſent
annis ſeptēdecim:abinde uſq; ad annū quadrageſimum
ſextum, Iuuenes, et militiæ idoneos:qui ſupra eū annum
erant Seniores:idq́; ex Tuberonis hiſtoria A.Gellius li-
8 *bro decimo refert.*† *Ariſtoteles uerò in Politicis, corpo*
re uigorem poſt annum trigeſimū ſextum minui putat,
9 *animi uerò poſt duodequinquageſimum.*† *Sed M.Var-*
ro, cui propemodū conſentiunt Arabes medici quinq;
ætatis gradus commemorat:Pueritiam, ad quintumde-
cimum Adoleſcentiā, ad trigeſimū annū:Iuuentutem ad
quadrageſimumquintum: Virilitatem, ad ſexageſimum:
10 *qui ulterius uiuendo progrediuntur, Seniores eſſe.*† *Ce-*
terùm prudētius exiſtimaſſe Iuriſconſulti nobis uiden-
tur, qui Infantiam ad ſeptimū uſq; annum acceperunt[f]: f l.j.§.j.de ad mini. tut. l. j. de mino.
Pubertatem, ſeu Adoleſcentiam à quartodecimo initiū
ſumere, uigeſimoquinto perfici:Iuuentutem inde appel-
lari, cui certus terminus non ſit conſtitutus, ſed ex habi
tu corporum, & conſuetudine eum, ad cuius notionem
pertinet, exiſtimaturum: ut qui adhuc inter Seniores

numerari non cœpit, pro Iuuene habeatur: atque ita Marcellus reſpondit[g]. Eodem modo & de Senecta iudicandum, niſi quod ab oneribus perſonalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tanquàm ſenes excuſantur[h]: à tutela uero et cura qui ſupra ſeptuaginta annos

11 uixere † Exiſtimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde acſi eadē ſit conditio, cùm uir factus erit, uel cùm adultus, erit: ſed hanc ego ſententiam Diſpunctionum libro quarto cap. XII. confutaui.

[g] l. nō aliter. ſupra de lega. j.

[h] l. fina. C. qui ætate.

IDEM LIBRO IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

LEX CCV.

QVi fundū vendidit,

1 Omnis fructus adeundo paratus pomum eſt.
2 Pomum in ſpecie accipitur hîc.
3 Verba in dubijs ſecundum ſpeciem accipiuntur.
4 Pactio ambigua venditori nocet.
5 Paulus indefinitè pomum accipit,
6 In pactione non ambigua, verbis ſtatur.
7 Vuæ in eſcam repoſitæ, pomo continentur.
8 Duracinæ contra frigora durant.
9 Purpureæ vuæ in ollis condiuntur, vt fiat omphacium antequam nigreſcant.
10 Vua græca dicitur Maſſilienſis
11 Vuæ eſui deſtinatæ decem et tres habent ſpecies.
12 Ex præcio fundi vuarumque quantitate contrahentium voluntas æſtimatur.
13 In re planè bubia cōtra venditorē pronuntiandū eſt.
14 Recipit qui excipit, & præſtaturum pollicetur.

QVI FVNDVM uendidit, pomum.

1 a ¶ † APPELLATIONE Pomi omnis fructus,

ctus, edendi cauſa paratus, continetur: non ita ſi ad potum pertineat: & dubium in hoc caſu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi poteſt, ſpeciali ſignifica-
2 *tione, qua mala intelligimus, itemq; generali.* † *Videba-*
3 *tur autem potius ſpecialiter capiendum.* † *tum quia uerba in caſibus dubijs ſunt potius ſecundum ſpeciem, quàm ſecundum genus interpretanda* [a], *tum quia cum*

pomum [a] excepit: nuces, & ficus, & vuas duntaxat duracinas [b], & purpureas,

exceptio hæc à uenditore facta fuerit [b], *æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere.*
4 † *Adde quòd indefinite prolatus fuit huiuſmodi ſermo, & in contractibus indefinita oratio*
5 *propriè uniuerſali non æquipollet* [c]. † *Sed tamen aliud Paulo uiſum eſt: non enim aliter, quàm in uniuerſum, exceptio illa indefinita intelligi poteſt, alioquin nullius effectus eſſet: nec in ſpecie de malo tantummodo fuit accipiendum, cum non minus propriè nuces, cæteriq; fructus, pomi nomine comprehendatur, quàm ma-*
6 *la: licet hodie in uulgari uſu loquentium aliud ſit.* † *Non ergo tam ambigua eſt pactio, ut quid actum ſit, intelligi nequeat: unde uerbis ſtandum eſt, nec contra uenditorem interpretio ſumenda.*

7 b. ¶ DVRACINAS. *& purpureas. Oſtendit Iuriſconſultus eas uuas quas nō uini cauſa habemus, ſed eſus, poma dici poſſe: eas Græci τρωξίμους, quaſi comeſtibiles di-*
8 *cas, appellant: atq; ita in antiquis eſt codicibus.* † *Sunt autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatem etiam*

a l. hoc legatum, de leg. iij.
b l. veteribus, de pact.
c Bar. l. ſi pluribus, de legat. ij.

etiam contra frigora durarent, & ideo ſeruarentur: ſunt qui earum ſpecies eſſe Veniculas, & Numeſianas credant: Purpureas uerò appellaſſe Iuriſconſultus eas uidetur, quæ in ollis condirentur, quoniam cùm adhuc rubeſcunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam Omphacium fit Dioſcoridi, uuæ uidelicet μικο πεςμαζούσις

& quæ eiuſdē generis [c] eſſent quas nō vini cā haberem⁹, & Græci τςωξίμυς ap

id eſt nondum nigreſcentis, ut ego interpretor. Poteſt & hic intelligi de uitis ſyluestris, quam Græcis τὴν ἄμπελον ἀγρίαν uocant, uuis. Hæ enim κιςςοῖ, id eſt ruffi coloris ſunt, uel ut Plinius inquit, cocco ſimiles.

10 †Sunt & ſatiuæ aliquæ purpureæ, uſui aptiſſimæ, quas Græcas in prouinciam Maſſilienſi uulgò appellant. Oui Metamorphoſeos libro octauo non uuas, ſed uites ipſas purpureas appellat.

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & plinius libro decimoquarto. capite tertio & quarto.

11 c ¶ GENERIS. † Vuarum quæ eſui ſeruantur, quasq; aliqui ſuburbanas uocāt, hæ ſpecies ab autoribus proditæ ſunt: Præcoquæ, quas & lagoas, quaſi Leporarias dicunt: Duracinæ Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ, Ceraunia, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ & ex his aliquæ etiā uinis conficiendis uſui eſſe poſſūt.

12 † Vnde ſi uenditor edules eſſe aſſerat, emptor uerò tanquam

quam uinarias ad ſe pertinere contendat, putarem id, quod ueriſimiliter actum eſt, obſeruandum & ex pretio fundi, uuarumq́; quantitate æſtimandum, quid contrahentes ſenſerint : 13 *† in re uerò planè dubia contra uenditorem pronuntiandum.*

pellant, recepta [d] videri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

LEX CCVI.

Vinaria vaſa [a], ꝓpriè vaſa torcularia eē pla

14 d ¶ RECEPTA, †Id *eſt excepta. Inde receptitius ſeruus, quem mulier de dote excipit ut Gellius interpretatur. Eſt etiam Recipere præſtaturum ſe promittere, quod Græci* ἀναδέχεσθαι *dicunt, & uterq; ſenſus hic quadrat.*

1 ☞ Vinaria vaſa multifaria.
2 Torculari muſtum fiebat.
3 Serijs & dolijs deferueſcebat.
4 Seriæ figulini erant operis.
5 Promercalia vina minoribus vaſis continebantur.
6 Amphora, vrnale, cadus, minora vaſa.
7 Vrnale vrnam continet.
8 Vrna viginti quatuor ſextarios continet.
9 Sextarius congij pars.
10 Modius ſextarij ſedecim.
11 Medimnus modij ſex.
12 Amphora duæ vrnæ.
13 Cædus tres vrnæ.
14 Cupæ incertæ menſuræ vaſa.
15 Vino legato vaſa non debentur.
16 Vaſa tantùm vino parata ſeruandū, cū vino debētur.

1 VINARIA. a ¶ †*Varia ſunt apud ueteres uaſorū nomina, quibus uina imponebātur:† et in primis* ea erant,

ea erant, quæ conficiundo muſto uſui habebātur, & tor
3 *culari coniuncta erant, unde Torcularia dicta ſunt:* † *Eo*
perfecto, in Dolia & Serias inferebatur, in quibus de=
ferueſceret: erant hæc uaſa maiora, & capacia, & non
minus quam Culleum, id eſt uicenas amphoras contine=
4 *bant:* † *uideturq; ſerias*
figulini fuiſſe operis,
nec ſolebant ea de cel=
lis uinarijs abſportari,
licet alij quoq; uſui eſ
ſe poſſent, quàm uino
5 *continēdo:* † *ubi deſer=*
buiſſet, quod promer=
cale effici uolebant, ut
melius inueteraſceret,
in minora uaſa, & cer
tæ menſuræ, diffunde=

cet: dolia aūt, & ſerias, tam
diu in ea cauſa eſſe, quam=
diu vinū haberent: cū ſiue
vino eſſe cœperint, deſine=
re in eo numero eſſe, quo=
niā ad aliū vſum tranſferri
poſſunt: veluti ſi frumētū
in his addatur. Eandē cau=
ſam amphorarum eſſe, vt
cum vinū habeant, tūc in

batur: conſueuerantq; patresfamiliâs illud ſic diffuſum
l. vinum. de tri. leg. 6 *uendere.* † *Ea uaſa erant Amphoræ, uel Vrnalia, aut*
7 *Cadi: dicta ſunt* † *Vrnalia,* † *quòd urnam contine=*
8 *rent, hæc eſt menſura ſextariorum uigintiquatuor.*
9 † *Eſt autem Sextarius quinædenæ unciæ, ſic dictus,*
10 *quod ſexta ſit pars congij.* † *Sextarij ſedecim conficiunt*
11 *Modium,* † *modios ſex continet Medimnus:* † *ut Am=*
12 *phora idem eſt quod Quadrantal, quia pedē quadratū*
13 *recipiat: id duarum urnarum pondus eſt,* † *ſicut cadus*
14 *uel metrata triū.* † *Diffundebatur etiam quādoq; in Cu*
pas uel Cupulas, quæ & ipſa uaſa modica erant, ſed nō
l. iij. eo. tit. *certæ menſuræ, ut arbitror. Quæſitum igitur fuit quæ*
proprie uinaria uaſa eſſent? & ea ſolum Vlpianus re=

ſpondit, quæ torcularia ſunt: dolia enim, & ſeriæ, & amphoræ, etiam in alium uſum, quàm uini habentur: ut ſi tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius amphorã mellis: Perſius, Argenti ſeriã dixit: Cicero quadrãtal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locũ ſibi 15 *uendicant.* †*Sed ſi legatum ſit uinũ, uel uenditum, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non*

vaſis vinarijs, cum inanes ſint, tunc extra numerum Vinariorũ ſint, quia aliud in his claudi poſsit b.

debebuntur: quoniã ea non ſolent loco amoueri, ſed patribus fam. remanent. Sic apud Terentium, Chremes uir locuples, Relui, inquit, dolia omnia, omnes ſerias. At Horatius ſe empto uino uti oſtendens, Torquatum uocat, ut ſecum uina bibat, Tauro iterum conſule diffuſa. d.l.iij.&.6.

16 b ¶ POSSIT. †*Si tamen uini ſolum cauſa eis paterfamiliás ſemper eſt uſus, uinariorum uaſorũ numero erũt ut ueteres probauere. Idem ſi in eum tantummodo uſum comparata fuiſſe huiuſmodi uaſa conſtet. Sed hæc interpretatio ex mente, non ex uerbis deſcendit. Iuriſconſultus autem hic de ui uerborum diſputat.* Iac.& Alb. hic.

1 ☞ Mercator emit quę reuendat nõ abſque quæſtu.
2 Vnus actus emẽdi ut reuẽdas, nõ cõſtituit mercatorẽ.
3 Conducere poſſeſsiones & locatæ non ſunt merces.
4 Qui ſibi nata vendit, non mercatur.
5 Vſurarij non ſunt mercatores nec fœneratores.
6 Pecunia non eſt merx.
7 Mercator eſt q̃ ã pliorẽ ſubſtãtię ptẽ ĩ mercimo. habet.
8 A principaliori exercitio quis denominatur.
9 Sine fraude in albũ mercatorũ adſumpt⁹ nõ excluditur
10 Venalitiarij emunt minutatim, vt iterũ vẽdãt alijs.

11 Serui in mercibus non ſunt,ſed venalitie.
12 Mango à manu & ago dicitur.
13 Artifex eſt,qui à ſe rem in aliam formam elaboratam reuendit.
14 Merx non eſt artificium.
15 Magnarij negotiatores, mercatores ſunt proprie.
16 Mercator nō eſt, qui non ipſe quandoque negotiatur.
17 Tabernaria non cenſetur vilis, ſi per alios tantùm exerceas.
18 Qui exercet, non qui imperat vilia notatur.
19 Mercatores inhonoratæ perſonæ ſunt.
20 Qui ergaſtarijs adhærent,à militia & dignitatibus arcebantur.
21 Hodie ſordida dicuntur, quæ vrbis conſuetudine vilia habentur.
22 Honeſta,quæ ab honeſtis geruntur.
23 Sordidi quæſtus ſunt,qui in hominum odie ſunt.
24 Opifices voluptatis & gulæ viles habentur.
25 Miropolæ animos effœminant.
26 Qui negociatores lucrū mentiendo faciunt ſordidi habentur.
27 Literator monſtrua mercede ſeruiens vilis eſt.
82 Factores,qui priuatas res adminiſtrāt,indecores ſunt.
29 Scribæ & tabelliones non ſunt hodie ignobiles.
30 Scribæ conſiliorum ſunt participes omnium.
21 Præco ignobilis eſt.

AFRIC. LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVII.

MErcis appellatione, homines nō cōtineri Mela ait:& ob eam rem

1 MERCIS.† *Mercator eſt qui negotiationis exercēdæ, quæſtusq́; faciēdi cauſa merces emit, ut uēdat*

†Qui

2 †Quapropter qui ſemel emit pannos ut uenderet, mer
3 cator non eſt, quia in eo deficit exercitium: † Idemq́; &
cùm quis poſſeßiones conducit, & locat, hæ enim mer-
4 ces non ſunt[a] †. Sed & cùm quis triticum, uinũ, oleum,
in agris ſuis collectum uendit, non ideo mercator eſt,
non enim ab alio emit,
5 ut uendat[b]. † Vſurarij
quoq; mercatores non
6 ſunt, † quia pecunia in
merce non eſt: imò ſi
quis ſit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorũ
priuilegijs non fruetur: quoniam non eſt uériſimile, le-
gislatorem tam improbo homini quicquã uoluiſſe in-
7 dulgere. † Cæterum & qui amplum patrimonium ha-
bens, in re modica negotiatur, licet eius reſpectu merca
tor ſit, non tamen huiuſmodi priuilegio fructur[c].
8 Cùm enim quilibet ab eo nomen ſortiatur quod princi-
paliter agit, non uidetur lex mercatorem accepiſſe, qui
principaliter non ſit, & ampliorem partem ſubſtantiæ
9 in mercimonijs non habeat. † In qua tamen quæſtione
quæ ratio legis ſit, in primis attendemus[d], & ſi citra
fraudem in album mercatorum quis fuerit aſſumptus,
eiusq́; negotiationis ſe profiteatur, mercator propric
exiſtimandus erit, tametſi non magnam fortunarũ ſua-
10 rum partem in quæſtũ deduxerit[e]. † Venalitiarij ſunt,
qui quæſtus cauſa uenalitiarum rerum negotiationem
exercent. Sunt autem uenalitiæ res quæ in uſum indigen
tium uenales propoſitæ ſunt: quapopter qui ipſi à mer-
catoribus minutatim emunt, ut rurſus uendant, uena-

mangones, non mercatores, ſed venalitiarios appellari ait, & rectè.

a l. mercis. ſupra eod.

b Bart l. legatis. de le. iij.

c l. ſemper. §. negociatores. de iure immu.

d Bal. in rub. C. de conſt. pec. col. fi.

e l. ſi quid. in fi. de ædi. ed.

litiarij ſunt. Hos *uulgò reuenditores appellamus. Sic*
& Propolæ & Annonarij, quiq; à ruſticis eſculenta
emunt, ut deinde uendant, uenalitiarij ſunt. Mangones
quoq; uenalitiarij ſunt quoniam uenalitia, id eſt ſeruos
uenales expoſitos ipſi emere præoccupant, ut charius
11 *uendant.* † *Cùm enim mercis nomen in huiuſmodi ſer-*
uis locum non habeat [f], *tametſi mercis loco ſint, conſe-*
12 *quens eſt,* † *ut ſaltē uenalitij appellatione cenſeantur.*
† *Dicuntur autem Mangones, quòd homines agant in*
13 *manum, id eſt poteſtatem.* † *Artifices ſunt, qui rem à ſe*
in aliam formam elaboratam uendunt [g], *quales ſunt cer*
donæs, fabri, pelliones, ſutores, textores, ſarcinatores,
14 *fullones, bractearij.* † *Mercis enim appellatio ad hos*
non pertinet [h]: *quod & in pigmentarijs dicendum eſt,*
qui ipſi medicamenta conficiunt, & contuſas ſpecies mi
15 *nutatim uendunt:* † *nam magnarij negotiatores, qui*
trans mare ad ſe deuehi ſpecies curant, uere, & ut ita di
cam, ἐμφατικοτερῶς, *mercatores ſunt. Sed quid ſi utrun*
que aliquis faciat, ut quia trans mare negotietur, &
etiam domi pharmaca conficiat, officinisq; aßideat? Et
mercatorem eſſe dicendum eſt, ſi id principalius agit [i].
16 † *Quid item ſi ipſe non exerceat, ſed inſtitorum ſeruo*
rumq; opera utatur? Et ſi nullo modo ipſe negotium
tractet, uerius eſt mercatorem uel artificem non eſſe:
ſed ſi aliquando non ſolum rationes excutiat: ſed &
ipſe negotium curet, aliud eſſet. Illud non negauerim,
leges quæ reſpectu exercitij, propter utilitatem aliquē
notant, in eo non procedere, qui per alios artem exer-
17 *ceat* [k], *licet ipſe rationes deinde à ſeruis exigat.* † *Sic*
tabernaria

f l. ſeruos. in fi. de leg. iij.

g 88. diſt. eijciens.

h l. i. §. j. de tribut.

i l. legatis. §. ſi vnus. de lega. iij.

k arg. l. iij. §. ſi procurator. qui ſatiſda. cog.

tabernaria, licet inter uiles & abiectas perſonas connumeretur, ſi tamen per alios ſolum exerceat, uilis non cenſebitur [l]*. Sic & Clericus, qui præſens ipſe eam artem non exercet* [m]*, uti tabernarius non notabitur. Tradit Philoſtratus in ſophiſtarum uitis, lege fuiſſe prohibitū ne quis artifex, ſeu ut ille inquit,* τῶν βαναύσων ἢ ἐντελῶν ἐργάζων *ſtatuam in Olympijs habere poſſet: quo argumento Iſocratis Rhetoris patrem Theodorum oſtendit inſtrumenta muſica non confeciſſe, cum ipſius*
18 *ſtatua in Olympijs conſpiceretur.† Potuit igitur non ipſe quidem confeciſſe: ſed aliorum opera in eo artificio uſus eſſe. Sic & Ariſtoteles in tertio Politicorum accipiendus eſt, dum in bene inſtructis ciuitatibus tradit, à ciuium conſilio excludi* τοὺς βαναύσους, *id eſt ipſos uilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, ſi ipſi non operentur: in qua tamen re urbis ipſius conſuetudo obſeruabitur, an eos quoque qui his imperant inter uiles & mechanicos habeat. Eiuſmodi legem apud Hebreos quoque fuiſſe oſtenditur Eccleſiaſtici capite trigeſimo octauo, ubi de pigmentarijs, pictoribus fuſoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens: In eccleſiam (inquit) non tranſilient, & ſuper cathedram iu-*
19 *dicis non ſedebunt.† Conſtat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices ſolum, ſed etiam mercato-*
20 *res inter inhonoratas perſonas cenſeri* [o]*. † Quapropter lex trapezitas, id eſt menſarios, gemmarumque & argenti, & ueſtium diſtractores, omnesque apothecarios. & quibuſcunq; ergaſterijs adherentes. à*

l l. humilem vbi Alb. de inceſt. nup. l. quæ adul. C de adult.

m Cō. c. j. de vita cler. i[illegible]

o l. ſi cohort. C. de cohor. lib. xij.

21 *dignitatibus & militia ſubmouet.† Sed hodie aliud dicendum uidetur, non enim ea eſt in prouincijs Populi Roma. opulentia, diuitiarumq́; copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores paßim inter uiles non habentur: & cum huiuſmodi artium negotiationumq́; autoritas & honor ab ipſius populi exiſtimatione dependeat, ea exercitia ſordida interpretabimur,*

p Barto. l. ſ. C. de dig.

22 *quæ ex urbis cõſuetudine pro ſordidis habentur* p: †*ea uerò honeſta, quæ ab honeſtis communi ſententia perſonis geruntur: uideturq́; communem urbium in Italia opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero officio-*

23 *rum libro primo cenſuit.* † *Is illiberales & ſordidos quæſtus eorum eſſe ſcripſit, qui in hominum odia incurrunt, ut portitorum (hi ſunt qui uectigalia portubus inſidentes exigunt & magnarijs publicanis ſubſeruiũt) & fœneratorum, itemq́; eorum quorum opera, nõ quo-*

24 *rum artes emuntur.* † *In quorum genere etiam ſunt opifices, qui in rebus ſordidis uerſantur, et maxime qui uoluptati & gulæ ſubſeruiunt, ut cætarij, lanij, coci, fartores, piſcatores. Sed & unguentarij eodem pertinẽt quos urbe expulſos à Lacedæmonijs, autor eſt Seneca*

25 *naturalium quæſtionũ lib. IIII.* †*Hi Myropolæ Græcis*

26 *dicuntur, effœminandorum animorum artifices.* † *Saluatores quoque in eadem cauſa ſunt, ſed & Mercatores tenues ſicut & Venalitiarij, qui à mercatoribus emunt, ut ſtatim uendant (uulgò Retaliatores dicũtur) ſordidi ſunt: quod uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios Pictores et Statuarios uiles non cenſeri ſicut nec copioſos*

mercato

17 mercatores. Sed an literator pædagogus uilis ſit? † Et
nõ eſſe arbitrarer, profitetur enim ſtudia liberalia: qđ'
ſi mẽſtrua mercede in domo aliena cõductus deſeruiat,
Luciani teſtimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶν
ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquã indecori muneris aſſecta-
18 tor, reijciendus eſt. † Eos quoq; qui rem alicuius pri-
uatam adminiſtrant (uulgò factores uocamus) uelu-
ti indecores à præfectißimatus dignitate leges repel-
lunt[q]. Huiuſmodi enim procuratiõem ſuſcipientes, tan- q l.j.C.de præfect.dig.lib.xij.
19 quã immemores libertatis & generis, lex notat[r]. † Sed
quid de ſcriba, aut Tabellione cenſebimus? Et cum eis r l.ſi quis pe. C.de decur.
merces hodie, non tam pro opera, quã pro induſtria & l. vni uerſos. C.de decur.
publico autoramento conſtituta ſit, non uidentur pro
ignobilibus habendi, idq; ex Ciceronis diffinitione: licet
conſtitutionibus Cæſarũ aliud cautũ ſit[s]. Scribit Aemi-
lius Probus, apud Graios honorificentius eſſe ſcribarũ
30 officium, quam apud Romanos: † hi enim mercenarios s l. eos. ſupra de decur.
exiſtimant, at Græci ad id munus neminem admittunt,
niſi honeſtis natalibus, fideq; & induſtria cognitum:
quòd neceſſe ſit eos omnium conſiliorum eſſe parti-
cipes, quem morem etiamnum ſeruari ubique con-
31 ſtat. † Quid rurſus de præcone dicemus? & Mar. Ci-
cero. Epiſtol. libro ſexto, ex autoritate Balbi Iuriſcon-
ſulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari eum
in decurionibus eſſe[t], ad Leptam ſcripſit. Quam ſen- t l. eos. ſupra de decur.
tentiam & nos probamus, non enim ſimpliciter hic
muſicam profitetur, ſed uoce & clamore populum
alloquitur. Iuuenalis.

Quondam hi cornicines & municipalis harenæ

Perpetui comites, notæq; per oppida buccæ.

1 ☞ Bona hæreditaria, æs quoque alienũ includunt.
2 Regulariter nomina in bonis non ſunt.
3 Dos materna in ære alieno patris continetur.
4 Emphyteuſeos bona ad filios hæredes pertinent.
5 Hæreditas & nomina continet.
6 Legatis debita non compenſantur.
7 Dos datur alieno, ære deducto.
8 Hæreditati omne augmentum debetur.
9 Bona augmenta poſt mortem excludunt.
10 Legitima filij de bonis præſtatur.
11 Legitima filij in hæreditate eſt ſecundum quoſdam, ſed malè ſentiunt.
12 Filius honoratiore titulo ſuccedit.
13 Pater filium in certo fundo rectè hæredem ſcribit.
14 Legitima deducto ære alieno debetur.
15 Filius perceptos fructus non reſtituit, deductionem æris alieni non moratur.

IDEM LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVIII.

Bonorũ appellatio, ſicut hæreditatis, vniuerſitatem quãdã ac ius ſucceſsionis, & non ſingulas res demonſtrat.

1 *Bonorum.† Cùm bonorum appellatio ad ſucceſſionem refertur, pro hæreditate capitur, ſeu iure uniuerſali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi poteſt, cùm quis bonorum poſſeſſionem petit, uel bona ſua Titio reſtitui man-* 2 *dat*[a] *: † declarauimus'que ſuprà, quando id locum habeat, ut cenſeatur appellatione bonorum de uniuerſitate agi: regulariter enim eo ſermone æs alienum non*

a l.iij. de bon. poſ. l.nam quod. in fi.ad trebel.

non ſignificari conſtat, in eoq́; ab hæreditate non mo-dico interuallo differunt bona: tumq́; hoc Iuriſcon-ſulti reſponſum non procedit: quod quibuſdam exem-plis explicari poteſt. Finge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam quam reſtituere pater teneba-
3 *tur, petere poterit?* † *Et cùm huiuſmodi dos æs alienum* b
4 *ſit, conſtat non prohiberi*[b]. † *Idemq́; in emphiteuticis bonis, quæ ex forma initi contractus neceſſariò ad fi-* c
lios hæredes pertinerent[c]*: quod ſi prohibita eſſet de hæreditate petere, aliud conſtitueretur: tametſi enim ut*
5 *quodlibet æs alienum debeantur,* † *non eſt dubium hæ-*
6 *reditatis appellatione æs alienum contineri.* † *Finge rur-ſus, maritum uxori de bonis ſuis centum legaſſe, an compenſare uoluiſſe credemus quod uxori debebat*[d]*?* d
Et negant plerique, cum enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius prius deducatur, reſtituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum
7 *præſtandum.* † *Qua ratione ſi mulier ære alieno op-preſſa bona ſua in dotem dat, etiam in detrimentum ma-riti creditores exequentur: quoniam id actum uide-tur, ut id ſolum, quod ære illo deducto ſupereſt,*
8 *ſit doti*[e]. † *In ea quoquoque ſpecie aperta inter hæ-* e
reditatem bonáque differentia eſt, quòd cum hære-ditas ſit uniuerſitas quædam, augmentum omne illi ac-cedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate poſ-ſe C. Falcidius conſtituit, is ſeruus imputabitur[f]*, qui in hæreditate tempore mortis non erat, ſed poſt fuit, ut* f
9 *quia ab hoſtibus reuerſum ſit.* † *At in bonis aliud eſt,*

b Bart. l. vt iuriſiur. in fin. de oper. lib.

c Iaſ. authen. vnde. C. de inoff. teſt.

d Iaſ. auth. præterea. col. pen. C. unde vir.

e Guid. pap. q. 447.

f l. ſerui q. ad leg. Fal.

quapropter cum legitima quæ patrono debetur, nõ quota pars hæreditatis, ſed bonorum ſit, quod augmentum undecumq; poſt tempus mortis prouenit, nihil patro-
10 *no ꝓficiet*[g], *ſed hæredi.* † *Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cum ea quoque ex bonis præſtãda ſit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam*[h], *& ita pleriſq; uiſum, & ex facto reſpondit Cur-*
11 *tius*[i]. † *Contrà uidentur ſentire alij: cùm enim iure inſtitutionis debeat, & ideo in ipſis corporibus hæreditarijs accipi poßit, augmentum non minus filio, quàm hæredibus proderit*[k]: *nam & filius in legitima hæres eſt.*
12 †*Sed hæc ego non probo, cũ clarißimi iuris ſit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi: & inſtitutio ſolum requiritur*[l], *ut honoratiore titulo filius ſuccedat,*
13 †*alioquin non poſſet pater in certo fundo filiũ pro legitima ſua inſtituere, cùm fundus quota hæreditatis pars non ſit*[m], *& tamen conſtat poſſe: & hic enim ex corpore rerum hæreditariarum eſt*[n]. *Sibi ergo imputet,*
14 *qui ſtatim fundum pro legitima non petijt.* † *Hincq; etiam conſequens eſt, ut cum legitima hæc portio non*
15 *niſi deducto ære alieno debeatur,* † *ſi hæres moram nõ fecerit quò minus deducatur, non eſſe compellendum ut reſtituat fructus, interim dum ad liquidum res perducitur perceptos*[o]: *quod & in ratione legis Falcidiæ obſeruamus, in qua tamen quæſtione aliter atque aliter altercatum eſt*[p].

1 ☞Coram & preſens eſt, qui corpore præſtò eſt,
2 Coram Titio fit, etiam id quod non intelligit.
3 Plerunque res & præſentiam & intelligentiã requirũt.

g l.ſi patronũ. in ſi. de bo. lib.
h Iaſ.l. authẽ. nouiſſima.
i Curt. cõſi. vlt.
k Corn.conſi. 295.in ſ.
l l.pap.§.quarta.de inoffi.
m §. cęterũ.in authẽ. vt cũ de app.
n l. ſcimus.§. repletionẽ. C.de inoffi.
o Ang. conſi. 101. l.in fideicõmiſ. de vſu.
p Fab.d.auth. q.6.ver.7.

Fruſtra

4 Fruſtra præſens eſt, qui rem quæ agitur non intelligit.
5 Mens, non oculus, videt.
6 Notarius conſcribens inſtrumentum teſtibus non intelligentibus rem, punitur.
7 Coram cliente ſi poſitionibus reſponſum ſit, non intelligente, non dicimur coram eo feciſſe.
8 Crimen falſi committit notarius qui dolosè agit.
9 Præſens habitu intendentis, intelligere præſumitur.
10 Præſumptionem legis tutò notarius ſequitur.
11 Quod impunè inuitis fit, multò magis neſcijs vel abſentibus.
12 Vbi conſilium alterius requiritur, accepiſſe ſufficit.
23 Imperitus non tantùm accipere, ſed etiam ſequi conſilium debet.

FLOR. LIBRO. X. INSTITVT.

LEX CCIX.

CORAM[a] Titio aliquid facere iuſſus, nõ videtur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat: ita ſi furioſus, aut infans ſit, aut dormiat, nõ videtur corã eo feciſſe: ſcire autẽ, non etiã velle is

CORAM titio.
1 *Ca* ¶ † *Coram et in præſentia idem eſt, referturq; ad corporalem præſentiã.*
2 *† Vnde ſi teſtis aliquid coram Titio factum dicat, quanuis Titius nõ intelligeret, nõ ideo mendax erit, dum corporaliter adeſſet[a]. Sic & lex quæ ſolennia teſtamenti in præſentia teſtium fieri requirit[b], non tamen in hoc adigit, ut intelligãt, ſed ſatis eſt ut ſciant, cui rei*
3 *ſint adhibiti[c]. † Ex natura tamen rei plerunq; illud corã factum non uidetur, cui intelligentia non acceſſerit[d], ut cũ quis coram Titio facere iubetur, nã niſi eo intelligẽte fieret*

a Bar l. j. in fi. de aut. tuto.
b l. ſi vnus. C. de teſta.
c l. qui teſta. in fin. de teſta.
d l. ſi dic. co ram. de arb.

te fieret huiuſmodi præceptum nullius effectus eſſet.
4 † *Quid enim opus erat eius præſentiã adhibere, qui qđ*
5 *agatur non intelligat? † ſi quidem aiebat Epicharmus Philoſophus mentem eam eſſe, quæ uideat, non autẽ ocu*
6 *los: qui igitur animo non adeſt, abeſſe uidetur. † Sed & notarius qui intelligentibus teſtibus conficere inſtrumenta, debet, ſi ſimpliciter ſcribat, rem coram illo & illo geſtã, niſi intellexerint puniri poteſt: cum enim oporteat ut teſtes negotium percipiant, id uerbum ſecundum naturam actus accipietur, ut non corpore ſolum, ſed etiam animo præſenti eſſent: unde ſi aliter reperiatur, tabellio ipſe reus agi*
7 *poterit. † Quapropter cùm aduocatus in præſentia eligẽtis poſitionibus latino ſermone reſpondet: non debet notarius in actis profiteri coram cliente reſponſum fuiſſe, niſi ſciat eum Latini ſermonis peritiam habere,*
8 *ut intellexerit* [e]. † *Sed an in prædicta quæſtione notarius reus, crimine falſi puniri poterit? Et non putauerim, niſi doloſe egiſſe aliter probetur: ut quia data opera tempus obſeruauit, quo qui præſens erat, non attenderet, uel ſcienter affirmaſſe eum ſcripſit, qui ſomno*
9 *allectus capite annuebat: † alioquin qui præſens negocio, habituq; intendentis eſt, intellexiſſe quoque præ-*
10 *ſumitur, † nec fraudi notario eſſe debet, qui præſumptionem legis ſequutus eſt* [f].

debet: nam etiã inuito [b] eo recte fit, quod iuſſum eſt.

11 b ¶ INVITO. † *Et hoc caſu non procedit quod dici ſolet, qui poteſt inuitis facere, multo magis & ignorantibus, &*

e Bald. l. j. C. de er. aduo.

f Bal. l. ſi tutor. C. de peri. tut.

bus, & abſentibus: & ratio eſt, quia uis uerborum ita
12 *ſuadet.*† *Qua ratione & qui cum conſilio alicuius fa-cere tenetur, ſatis eſt ſi conſilium accipiat*[g]*, licet non ſe-quatur, tametſi & hoc perpetuum non ſit. Quid enim ſi expreßim mandatum eſt ut ſequatur? Quid ſi tacitè ex coniecturis hoc colligamus? ut quia conſultor idem & ad miniſtrationis collega*
13 *ſit.*†*Itē quia is qui requirere conſilium debet, inhabilis et idiota alioquin ſit, ut cùm lex adoleſcentibus permittit*[h] *ſuſpectos facere curatores, dum ex conſilio neceſſariorum id faciant*[i]*. Qua ratione cùm princeps cauſam difficilem & maximè controuerſi iuris cuidam legum imperito mandaſſet, ut non niſi me conſulto iudicaret: reſponſum fuit, mandatum non obſeruaſſe, qui ſimpliciter conſilium petijt, niſi & ſequutus fuerit*[k]*. Idemq́; dicendum eſt, quoties aliæ coniecturæ hoc ſuadeant, nec enim omnes enumerare poſſumus.*

g c. cum olim. de arb.

h l. tirium. de admi. tut.

i l. impuberib*. de ſuſp. tut.

k Raph. Cō. conſ. 55.

MART. LIB. VII. INSTITVT.

LEX CCX.

IS qui natus eſt ex mācipijs vrbanis & miſſ⁹ eſt in villam nutriendus, in vrbanis ſeruis conſtituetur.

1 ☞ Locus deſignatus ad tempus, non cenſetur perpetuus.
2 Omni ſupellectile vrbana legata, etiam ea continentur quæ ad tempus in villam miſſa ſunt.
3 Legatis omnibus quæ in villa ſunt quoquo modo, etiā ibi nutriendos continet.

1 IS QVI *natus.*†*Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, nō ideo ruſticis ſeruis conſtituitur: quia quæ ad tem*

ad tempus in aliquem locum delata ſunt [a], *non cenſetur ibi eſſe, ſed potius in loco in quo adeſſe conſueuerunt* [b]. *Quapropter ſi quis omnem ſuppellectilem, quam urbe habet, legauerit: ea quoq; continebuntur, quæ in uillam miſſa ſunt eo animo, ut diutius ibi non eſſent, ſed in urbem referrentur, ut Paulus caſtrenſis reſpondit. Hincq; conſequens eſt, ſeruis ruſticis legatis, eum qui in uillam nutriendus miſſus eſt, non contineri* [c]. *Idemq; arbitror, ſi omnes ſerui qui in uilla ſunt legati fuerint:* 3 †*quod ſi dictum fuerit, qui in uilla quoquomodo ſunt, ſecus eſſe Bart. ſentit, & ratione non caret* [d].

a l.j. C. de verbo. ſig.
b l. quæſitum. §. ff. de leg. iij.
c l. ſeruis vrb. de leg. iij.
d Bar. l. generali. §. vxori. de vſufr. leg.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.
LEX CCXI.

FVndi appellatione omne ædificiũ, & omnis ager continetur: ſed in vſu vrbana ædificia ædes, ruſtica villæ dicũtur. Locus vero ſine ædificio, in vrbe

1 ☞ Fundus omne ædificium continet.
2 Quæuis res ſuper fundum poteſt fundari.
3 Veteribus agri quàm fundi ſignificatio latior erat.
4 Villa receptaculum eſt frugum.
5 Aedes ſolo & ſuperficie conſtant.
6 Superficie continetur quicquid ſuper terræ faciem eſt.
7 Aedes ſine tecto, domus minimè eſſe poteſt.
8 Area ſine ædificijs eſt ab hæriditate dicta.
9 Area ruri tantùm eſt.

FVNDI. *Explicat Iuriſconſultus, quid fundus, quid ager ſit: quid uillæ, quid ædes, itemq; quid area.*

1 *area.*† *Fundus omnem agrum, omneq́; ædificium ſigni-*
2 *ficat*[a] † *quia ut ſupra uidimus, ab eo nomen ſumpſit,* [a] l. quæſtio. l. loci
quòd fundari ſuper eum quæq; res poßit, ut minime Io-
uiani Pontani ſententiam probem, qui dictum opinatur,
quòd fructus patriſfamiliæ fundat, id eſt præſtet: quod
& M. Varro tradidit.

area, in rure autē ager appellatur: idemq; ager cum ædificio fundus dicitur.

3 † *In formulis ueterum Iuriſconſultorum uidetur latiorē fuiſſe agri, quàm fundi ſignifica-*
tionem, dum ita uerba concipiebant: Fundus qui in agro
eſt, qui Sabinus uocatur. Sed forte in ea formula ager
pro ipſo territorio accipitur, nō pro prædio, de qua ſi-
4 *gnificatiōe ſuo loco dicemus.*† *Villæ domus ſunt in quas*
fructus deuehūtur, quod & ſuprà oſtendimus, uulgò ta-
men in Gallia uillas etiā ciuitates dicunt: ſed hanc ſigni
5 *ficationem ſermo Latinus non admittit.*† *Aedes urbana*
6 *ſunt prædia, quæ ſolo ſuperficieq́; conſtant.*† *Eſt autem*
Superficies, omne quod ſupra faciem terræ eſt: quapro-
pter in prædijs urbanijs parietes & tecta, in ruſticis ar-
bores, herbæ, frutices ſuperficiei adſcribuntur. Latiorē
eſſe ædiū quàm domus appellationē pleriq; ſenſerunt[b]. [b] l. j. §. deinde. de don.
7 † *Aedes enim pro omni ſpecie ædificij capi, etiā ſi nulla*
adſint tecta: at Domū non dici, quæ adhuc cōtecta non
ſit. Sed promiſcue hæc accipi, ego magis ſentio, exemplo
Græci ſermonis. Vnde apud Homerū, ὑψήπυλα (?) δώματα.
8 † *Area, locus ſine ædificio eſt, ab ariditate dictus, quòd*
in ea fructus areſcant: alij quòd ſolo ſit nimio ſolis ar-
dore arido: quidam quod ſicut ara in tēplis pura eſt, ita
hæc ab

hæc ab ædificijs pura, nec obtecta ſit: ſunt & qui ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream proprie pro ruſtico loco interpretor[c], *de quo P.Vergilius.*

c l.A.C de ſer uit.in fi.

Area quàm primùm ingenti eſt æquanda cylindro.

9 † *Nec in urbe ſibi nomen uendicare arbitror, niſi* μεταφορικῶς. *Videtur enim quod ueteres impluuium cohortem, plateã, hypetriumq́; dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari poſſe.*

VLP. LIB. I. DE ADVLT.

LEX CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus, qui cauſam aduerſarijs ſuis donãt, et ex parte actoris, in partem rei cõcedunt: à varicãdo enim præuaricatores dicti ſunt.

1 Varicantur qui in trãſuerſum eunt.
2 Varicari à varice deriuatur.
3 Præuaricatores ſunt, qui prodita ſua cauſa aduerſariũ adiuuant.
4 Præuaricator infamia notatur.
5 Præuaricator à vario certamine non dicitur.
6 Non præuaricatur qui viſis aliorum iuribus priori renuntiat, & aduerſæ parti accedit tanquam iuſtiori.
7 Prodẽs ſecreta alterius partis, falſi pœna coërcetur.
8 Honoratorio reſtituto iuſtiori accedere cauſæ pti licet.

1 PRAEVARICATORES. † *Varices noxiæ uenulæ ſunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgeſcunt, & ferro ductioneq́; curantur: Græci Ixyta uel circos appellant: qui eo morbo laborant, rectè ire*
2 *nequeunt:* † *inde Varicari uerbum in tranſuerſum ire*
3 *ſignificat, & præuaricari.* † *Sunt autem præuaricatores,*

qui cum aduerſa parte colludunt, quod frequentius ab
accuſatoribus fit, qui ſubornati uera crimana abſcon-
dunt,& diuerſam partem prodita cauſa adiuuant[a]*: &* a l.ſ. de præuaric.
inde nomen traxerunt,quaſi uaricentur, id eſt in aduer
4 *ſam partem eant:† in hos ex legibus grauis pœna con-* b l.athletas.§. pen. de his, qui not.
5 *ſtituta eſt*[b]*,condemnatiq; etiam infamia notantur.†La*
beo à uaria certatione id nomen tractum aiebat:ſed eius
ſententiæ etiam ratio ſyllabæ refragatur quæ in præua
ricatore quandoq;producitur,cum Varius primam cor
6 *ripiat.†Sanè exiſtimauerunt aliqui*[c]*, cum aduocatum,* c Bar.d.l.ſ.
qui uiſis alicuius iuribus,aduerſæ parti acceſſit,cũ prio
ri renuntiaſſet,præuaricatorem non eſſe:non enim cau
ſam prodit, qui aperte aduocaturum ſe negauit. Quod
7 *& ipſe probo,dum ſciamus,†qui cauſæ alicuius ſecre-*
ta iam cognouerit, non debere in alias partes tranſire,
quoniam ea aduerſarijs prodens, lege Corn. falſi coër-
cetur[d]*.* Quid *ergo ſi nihil ſecreti in cauſa, ſed omnis* d l.j.§.qui de poſita. de fal.
8 *quæſtio iuris eſt?†* Et *licere ei defendere quem ſciat iu-*
ſtiorem cauſam habere, uerius eſt,dũ tamen honorariũ
quod ab alio cauſæ tuẽde gratia recepit,reſtituat;ſicq;
in Senatu damnatũ Tuſcillium nominatum Vicẽtinorũ
cauſæ deſertorẽ, Plin. Cæcilius ad Valerianũ ſcripſit.

1 Dies cedit,quo ius alicuius incipit.
2 Venit,quo obligatio orta eſt.
3 Licet dies & ceſſerit & venerit,actionis tamen exercitium ſuſpenditur paruo tempore.
4 Suſpenſi exercitij tempus decendium eſt.
5 Dos poſt annum exigitur.
6 Executio rei iudicatæ quadrimeſtri ſuſpenditur.
7 Qui anticipat hoc tempus,nullam pœnam ſuſtinet.

Pœna

eſt: quæ excellẽtes, in leui: excellentiſsimi, in leuiſsima.

1 CEDERE † diem. Cedere uerbum uariæ ſignificationis eſt, accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: ſic cedit dies hoc in reſponſo, cum incipit ea die res ad ius

IDEM LIBRO I. REGVL.

LEX CCXIII.

CEdere diem ſignificat incipere deberi pecuniam: venire diẽ ſignificat eum diẽ veniſſe quo pecunia peti poſsit. Vbi purè qs ſtipulatus fuit, & ceſsit, & venit dies: vbi in diem, ceſsit dies, ſed nõdum venit: vbi ſub cõditione, neq; ceſsit, neq; venit dies pendente adhuc conditione.

alicuius pertinere, licet agi adhuc poßit.
2 † Venit uerò dies, quãdo perfecte pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter & uere orta eſt. Referuntur autem hic exempla ſtipulationis puræ & quæ in diem, itẽq; eius quam ſub conditione concipimus.
3 † Videndum igitur eſt ſpecialiter de ſingulis. In prima ſpecie quãdo debetur pure & ceßit et uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter eſt orta, ſuſpenditur tamen actionis exercitiũ [a] ἐμ,πλήθει & modico tempore, arbitratu iudicis [b]: non enim creditor ſta-
4 tim cũ ſacco uenire debet [c]. † Aliquibus tñ caſibus id tẽpus quale ſit expreſſum eſt, in cõſtituto, ut ante decimũ
5 diẽ nõ cõueniatur [d]: † in dote, quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, hodie poſt annũ ſoluenda eſt [e]: in re iudicata, cuius olim xxx. dies iuſti ex lege xii. tabulæ.

a §. fi. inſti. de inuti. ſtip.
b l. j. de iure delib.
c l. quod dicimus de ſol.
d l. ꝓmiſſor. §. j. de cõſt.
e l. j. §. exactio. C. de rei vxo. actio.

6 bula.erãt,ut A.Gellius ſcribit,† hodie uerò ei executio
ni quadrimeſtris dilatio indulta eſt[f],poſſetq́; qui ꝑ tri-
bunali ſedet,huiuſmodi terminos ex cauſa mutare[g].
7 †Si quis tamen hmõi tempus humanitatis cauſa indultũ
nõ obſeruaret,ſed ſtatim peteret,nõ ideo ante diem di-
8 ceretur agere:†nec illi in nimiæ celeritatis pœnã dupli
9 carentur induciæ[h].†Hincq́; eſt quòd in præſcriptione
eius dilationis rationẽ nõ habemus[i]:unde nec cõpenſa-
tioni impedimẽto eſt[k].neq; exceptioni,cũ uideatur do-
lo facere actor qui id petit quod poſt eum terminũ reſti
tuere cõpellitur[l], & hæc cõmuniter approbata ſunt[m].
10 †In ſecunda ſpecie,cum de obligatione in diem agitur,
receptior eſt opinio,ante diem & obligationem & a-
ctionem eſſe ortam,ſed obſtare exceptionem:cuius ſen-
tentiæ illa eſt ratio, quia cum dies addita obligationis
executionem reſpiciat,nõ debet interim eius ſubſtantia
11 impediri[n], unde obligatio actioq́; formantur,† cùm nõ
ſoleat tempus adiectum ipſo iure,effectum obligationis
12 auferre[o].†Non procedit tamẽ hæc cõcluſio in ꝑmiſſo
ne uſusfructus, in ea enim ante diẽ nec obligatio neq;
actio naſcitur[p], ſiue quia cum ad hæredes uſusfructus
non tranſeat,ſi antequàm dies ueniret moreretur cre-
13 ditor,fruſtra obligatio eſſet orta:† lex autem plurimũ
cauet,ne quicquã fruſtra inducatur, ſiue quia uſusfru-
ctus antequã dies ueniat in rerum natura nõ eſt, ſed in
ipſa proprietate permanet,nec operæpretiũ fuit ſepa-
ratam à proprietate rationẽ eius haberi priuſquã con-
ſtaret omnino eſſe re ipſa præſtandũ,ut quia & ceßiſ-
14 ſet & uenißet dies.†Nõ procedit rurſus in actione in
rem

f l. fin. C. de vſur. rei iu.
g l. ij. de rei iu.
h §. hodie. inſti de act.
i l. in rebus. C. de iu. do. in fin.
k l. ſi cũ mili. ti. ſ ſi decõ. penſ.
l l. ſi ſocer. §. Lucius ff. ſolu. matr.
m Bar. i l. ita ſtip. in. j q.
n l. ex his. C. qñ di. leg.
o l. oblig. fere. §. placet. de act. & obli.
p l. j. in fi. quã do dies leg. vſ. ced.

rem[q]*, nam in ea ante diem actio nulla oritur: trãslatio*
enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, q l. Semper At tal⁹. de vſu. leg.
quam lex ante diem non facit, unde huiuſmodi actio cõ
petere non poteſt: uendicatio enim propter dominiũ in
15 *re detur.* † *Quapropter cùm repudiatio ad dominũ re-*
feratur, qui legatum in diem ante eam diem repudiat,
16 *nihil agit*[r]*, adhuc cum non pertinet.* † *Et hinc etiã con* r l. ſi ita ſcalptum. §. j. de leg. ij.
ſequens eſt, ut quoties ex diſpoſitione legis tacita dies
ſubauditur, ante eius aduentum actio non oriatur[s]. s l. interdũ. de verb. obl.
17 † *Lex enim quandoque perperam agi dicit*[t]*, quandoq;* t l. iij. §. ſi qs. ij. de eo q̃ cer.
peti noc poſſe: quæ uerba ad actionem ſolum referun-
tur, licet hoc caſu aliqui etiam obligationem non naſci u l. continuus. §. ij. de ver. ob. vbi Arc.
18 *crediderint*[u]*, quæ ſententia recepta non eſt.* † *Nam &*
in die incerta ueluti cùm moriar, crebrior eſt corũ opi-
nio, qui idem iuris eſſe opinãtur, ut ante diem ſolũ oria-
tur obligatio, poſt diem actio: unde qui ante diem ſol- x l. ſub conditiõe de cõ. indeb.
uit non repetit[x]*, cum uere interim deberet, licet agi nõ*
poſſet. Nec nos mouet, quòd medij tẽporis utilitas incer
ta eſt, non enim hoc obeſſe poteſt quo minus in id quod
19 *principaliter deductũ eſt, obligatio proueniat.* † *Qua-*
propter ſi ultra diei incertitudinem alia quoq; quæ in
promiſſonem deducuntur incerta ſint: ut cum quis fru-
ctus qui ex fundo percepti fuerint promittit, neq; obli-
gatio, neq; actio interim oritur[y]*: hæc enim maxima in* y l. ſ. de cond. & dem.
20 *certitudo cõditionẽ ſapit.* † *Idem cũ nõ ſolùm dies, ſed*
obligationis quoq; ſubſtãtia poſt mortem cõfertur, tunc
21 *enim obligatio ab hærede incipit*[z]. † *Sanè & in diem,* z l. j. C. vt act. ab hære.
quæ multiplicandæ obligationis cauſa additur ſolet diſ-
tingui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec

actio competant, quoniam tacitam in ſe, ſequentium
22 *annorum reſpectu, conditionem habeant*[a], † *in con-*
tractibus uerò competat[b] *: cuius rei ratio à nobis li-*
bro Paradoxorum primo. cap. XVI. diſputata eſt. *In ter-*
tia ſpecie, quando ſub conditione aliquid debetur cer-
tiſſimum eſt neq; obli-
gationem, neque actio-
nem ullam eſſe, ante-
quam conditio euene-
23 *rit:* † *ideóq; eſt ſiue ex-*
preſſa ſit conditio, ſi-
24 *ue tacita, ut quæ à lege ſubinducatur*[c], † *dum tamen*
propriam conditionis naturam habeat, ſubſtantiámq;
rei, non autem ſolam executionem reſpiciat[d] *: condi-*
tio enim quam certum eſt extituram, uel quæ tem-
pus præſens reſpicit, proprie conditio non eſt, ſed
pro pura habetur[e].

¶ Aes alienum eſt, quod nos alijs debemus: æs ſuū eſt quod alij nobis debent.

25 ¶ §. AES ALIENVM. † *Vetuſtiſſimorum Roma-*
norum pecunia in ære cōſiſtebat: quoniam propter eo-
rum paupertatem, rarus illis argenti, rarior auri uſus
fuit: indéq; æris appellatio pro pecunia accipi conſue-
uit: & quanuis domitis nationibus in maximas diuitias
excreuiſſent, ſeruauerūt tamen antiquum nomen, & ſi-
ue pecunia aurea, ſiue argentea eſſet, æs appellabatur:
quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena,
id eſt, quæ noſtra nō eſt, ſed alijs debetur : ſicut æs no-
26 *ſtrū eſt quod nobis alij debent:* † μεταφορικῶς *uerò la-*
tius quoq; accipitur, ut cū dicimus, quicquid in ære no-
27 *ſtro eſt, id in tua manu eſſe ſcito* †. *Intelligitur enim, nō*
ſolum

a l. ſi in ſingulos. de ann. leg.

b l. ſi Stichū. §. j. de verb. oblig.

c l. item quia. §. j. de pac.

d l. ita demū. in fi. de arb.

e l. ſi pupillus. §. j. de nouat.

ſolũ in noſtris nũmis, ſed etiã in omni facultate & poteſtate, Trahitur etiã quãdoq; latiſſimè ad profeſſionem. ut cũ Iuriſcõſultus de ſophiſmate dialectico interrogatus, reſpõdet, id in ære ſuo nõ eſſe, id eſt ad profeſſionẽ ſuã nihil attinere. Sanè notãdus eſt hic loquẽdi modus, æs ſuũ eſt, qđ alij nobis debent: rectius enim ſcriptũ fuiſſet æs noſtrum, niſi ea uerba ex aliqua lege deſumpta credamus, quã hic Iuriſconſultus interpretetur, ut ἀποφαντικῶς *appoſita ſint, uel (ut Accurſius ſolet loqui) materialiter.*

¶ Lata culpa, eſt nimia negligentia, id eſt non intelligere, quod omnes intelligunt.

28 ¶ §. LATA CULPA. † *Explicat Iuriſconſultus quid ſit lata culpa, & eã ita diffinit, ut ſit nimia negligentia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, aduerſus quam doctores noſtri nouas argutias confinxerunt*[a]*, ut & aliquid ipſi ſcire uiderentur, quod Iuriſcõſultum latuiſſet, fiuntq; hac ratione ex interpretibus accuſatores, uel potius calumniatores.* 29 † *Aiunt primò, nõ in negligendo ſolùm eſſe culpam, ſed etiam in faciẽdo, cùm id fit, quod fieri non debet*[b]*, quaſi negligere etiam ad factum non referatur, cùm aliquam rem non adhibita cura, ſed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum dementem uel pupillũ nõ intelligere quod omnes intelligũt, & tamẽ in culpa ideo non eſſe.* 30 † *Sed hi nõ idcirco non intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid imputetur, ſed quia in altero naturæ uitiũ, in altero ætates defectus eſt: nam & cũ lex aliquid nõ intelligenti imputat,*

a in. l. qđ nerna. dep.

b l. ſi ſeruum. § j. de ver oblig.

de eo accipiendũ uidetur, qui ſi uoluiſſet intelligere, po
31 tuiſſet. † Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur qui cõſentire potuit[c]. Sicut & propriè ſilere ſolum dicitur, qui poteſt loqui. Et propriè excuſatur qui poteſt acceptare[d], unde & generalis eſt regula: Eius eſt nolle, qui poteſt & uelle[e]. Argumentãtur rurſus, Medicus propter imperitiã & latam culpam tene-
32 tur[f], & tamen non omnes medicinam intelligunt. † Sed & hoc eadem ratione tollitur, non enim in alijs quam medicis ignorantia medicinæ negligentiæ imputatur.
33 † Negligẽs enim dicitur in ſua quiſq; cõditione & pro-
34 feſſione, nõ in aliena. † Subdunt etiam errorem iuris latæ culpæ aſſignari[g], & tamen pauci iuriſperiti ſunt.
35 Sed hoc in pœnam ignorantium conſtitutum eſt, cum omnes prudentes uiri quæ ipſi ignorant, ab alijs peritioribus ſcrutentur: qui igitur ipſe nec ſcit, nec peritiores conſulit, in lata eſt culpa, nam & idem hominum genus Heſiodi carmine improbatum eſt, quãuis & generalis hæc dictio ſecũdum ſubiectam materiã reſtringatur, ut de eis ſolũ intelligatur, qui eiuſdẽ conditionis uel
36 profeſſionis ſunt[h]. † Et ex hac diffinitione infertur, qđ non omnis imperitia latæ culpæ aſſignatur, ſed ſi in eo quis errat, quod cõmuniter omnes eius artis intelligũt, eſt lata culpa: ſi in eo, quod ſoli excellentes, eſt ſolum leuis: ſi in eo quod non niſi rariſſimus quiſq; ſciebat, ut quia excellentiſſimis ſolum erat cognitum, leuiſſima uidetur culpa, ut pleriq; ſenſerunt. Sed quia hic tractatur iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infrà quid ſententiæ nobis ſit differemus[i].

l. 2. § adminiſtratiõe. C. de leg.
d Abb. conſi. 22. in. ij.
e l. iiij. infra titul. ſ.
f l. illicitas. §. fin. de offic. præſ.
g l. reg. §. pe. de iur. igno.
h l. j. §. ij. de ope. no. nũ.
i l. lata. l. magna.

Munus

1 ☞ Munus pro onere capitur.
2 Munus pro largitione vſurpatur, ex cauſa tamen non neceſſaria.
3 Conſuetudo longa ſufficit ad impoſitionem muneris, quod vectigal concernit.
4 Præſumptio firmiſſima eſt pro longa conſuetudine pariformi.
5 Conſuetudo longa omnium iuri officit.
6 Vſucapio aduerſus vectigal non principis, procedit in bonæfidei poſſeſſore.
7 Qualiſcunque largitio vel donum, múnus vocatur ex vſu communi loquendi.

MARC. LIBRO I. PVB. IVDIC.
LEX CCXIIII

Mvn⁹ ꝓprie eſt, quod neceſſario ſubimus, lege, more, imperio'ue ei⁹, qui iubēdi habet poteſtatem. Dona autem proprie ſunt, quæ nullá neceſsitate iuris, officio'ue, ſed ſponte præſtantur: quę ſi non præſtentur, nulla reprenſio eſt; & ſi præſtētur, plerūq; laus ineſt. Sed ín hoc ventū eſt

1 *MVNVS. † Duplex eſt muneris ſignificatio de qua hic agitur: altera onus officium'ue quodcūq; intelligitur, quod necessario ſubimus,*
2 *† altera largitiones accipiuntur, quæ ex cauſa aliqua, non tamen neceſſaria fiūt. In priore ſignificatione quēadmodum ſoleat diſtingui ſuperius[a], à nobis tractatū eſt.*
3 *† Illud ſupereſt addendū exiſtimaſſe Accurſium, non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent, ex ſola cōſuetudine imponi, niſi etiam lex acceſſerit[b]: & ideo dum hic dicitur, munus lege more*

a l. munus ſupra cod.

b l. ſi pub'i. c. ſi. de pub.

 ſubiri

ſubiri, coniunctim accipit: ſed crebrius receptum eſt ut diſiunctiue hæc ſoluta oratio accipiatur, ſufficiatq; alterum, ſiue lex iubeat ſiue conſuetudo, dum uetuſtiſſima, & poſt hominum memoriam ſit, ea enim priuilegij ius habet, & qualis nunc eſt, præſumitur ſemper re-
4 *tro fuiſſe*[c]*: † eſtq; illa firmiſſima præſumptio, quàm uulgò iuris*
5 *& de iure uocãt: † nec in ea conſuetudine introducenda uidetur, principis ſcientiam neceſſariò requiri cum non ſimpliciter, ſed in uniuerſum iuri omnium officiat*[d]*. Qua ratione & aduerſus Imperatorem, ex tali iure, poterunt pleræq; Italiæ urbes præſcriptione ſe tueri, tametſi Imperator ignoraſſe ſe alleget, idq; uerius uidetur, præſertim cum ex fama ſatis potuerit hoc Cæſar ſcire, ſi modo res Italas curaſſet. Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in ſummas calamitates incidere permittat, cum ipſe interim, uel ſacrificulorum preculis, uel alijs non æque neceſſarijs rebus*
6 *operam inſumat. † Sanè aduerſus uectigal quod ad aliũ quàm ad principem pertineat, non eſt dubium uſucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides poſſeſſioni præſcribentis acceſſerint*[e]*. Quod ad alteram muneris ſignificationem attinet,*
7 *à nobis latius ſupra diſputatum fuit. † Illud in præſentia omittendum non eſt, exiſtimaſſe Vallam, Martianum hic Vlpiano aduerſari*[f]*, quòd ille tradit, doni*

vt non quodcũq; munus, idem donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

c c. ſuper. §. j. extra eo.

d Imol. d. §. ſi. Alex. cõſ. 6.

e Bar. d. § fin. Barbat. cõſil. 8. j.

f l. inter donũ ſupra eo.

doni ſignificationem latius quam muneris patere: at hic aliter diſtinguatur, nimirum munus ad neceßitatem pertinere, donum ſponte dari, rurſus in hoc uentum eſſe, ut omne donum munus dici poßit. Sed has obiectiones ipſe ſic extrico, ut munus, ſi generaliter accipiatur, cum ad onera officia'ue etiam pertinet, uerum ſit non quodcunque munus donum eſſe: ſed ſi pro largitione accipiatur, tunc id ſignificare, qđ ex neceßitate alicuius officij, uel ex cauſa datur, niſi quòd in hoc ex communi loquendi uſu uentum eſt, ut qualiſcunq; largitio uel donum, munus dici poßit. Vlpianus igitur rationem ſermonis, Martianus uſum conſiderat.

SVMMARIVM.

1 ☞ Poteſtas pro mero imperio accipitur.
2.4 Merum imperium quid, & vnde dictum.
3 In quibus mixtum imperium exerceatur.
5 Poteſtatis ſignificatio in perſona liberorum.
6 Patria poteſtas hodie ad omnes Chriſtianos pertinet.
7 Poteſtatis ſigificatio in perſona ſerui.
8 Poteſtas pro facultate.
9 In lege Attinia quando in poteſtatem domini res venisse dicatur.
10 Nimia Accurſij reſtrictio a d hoc reſponſum.
11 Poteſtatis plures eſſe ſignificationes, quàm hîc Paulus recenſeat.
12 Poteſtates pro magiſtratibus accipi.
13 Poteſtas pro cura & adminiſtratione, item pro autoritate ſumitur.
14 Poteſtas pro copia.
15 In poteſtate conſiſtere dicitur, quod in actu non eſt. ſed eſſe poteſt.

POTESTATIS. Poteſtatis uariæ ſunt ſignificatiõ
1 nes, ex quibus quinq; hic connumerantur. † Prima
eſt, cũ de magiſtratu dicimus eum, habere poteſtatem:
2 intelligimus enim merum imperium, † quod nil aliud
eſt, quam poteſtas animaduertendi in facinoroſos homi
nes[a]: dicunt autem merum, quaſi liberum: quoniam cum delicta ex uarijs cauſis uel aggrauentur[b], uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis reſidet, quam potiſsimum pœnam irroget: quod non eſt in cauſis pecuniarijs, in quibus certam proferre ſententiam, ſecundum ea quæ probata
3 ſunt, debet. † Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam ſummo iure non debentur, plurimumq; in arbitrio eius conſiſtunt, et tamen priuatam utilitatem reſpiciunt, imperium mixtum exer-
4 cetur. † Merum igitur imperiũ in inquiſitionibus, accuſationibuſue cõſiſtit,

Mixtum

a l. imperiũ. de iur. om. iud.

b l. aut facta, de pœ.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

LEX CCXV.

Poteſtatis verbo plura ſignificantur: in perſona magiſtratũ, imperium: in perſona liberorum, patria poteſtas, in perſona ſerui, dominium. At cum agimus de noxæ deditione, cum eo qui ſeruũ non defendit, præſentis corporis copiam facultatem que ſignificamꝰ. In lege Attinia in poteſtatem domini rem furtiuam veniſſe videri, ſi eius vendicandæ poteſtatem habuerit, Sab. & Caſſius aiunt.

Mixtũ perſequutiõibus, Simplex iuriſdictio actionibus.
5 †Secunda ſignificatio eſt in perſona liberorũ, ut patriã poteſtatẽ intelligimus: hoc ius propriũ ciuiũ Romano-
6 rũ eſt quoniã à lege XII. tabul. introductũ eſt: †ſed cùm conſtitutiõe Antonini[c], qui in orbe Romano ſunt, ciues Ro. effecti ſint, ſequitur ad omnes Chriſtianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis cõmunicatũ eſt; qui licet Regibus Germanorũ, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices inſigniuerunt, non ſubſint: Romani
7 tamen imperij et ipſi pars ſunt, coq; iure uiuũt. † Tertia ſignificatio eſt, in perſona ſerui, & ad dominium refertur: ut cum dominus ſe ſuos ſeruos in poteſtate habere dicit, uel de poteſtate dimittere: id autem ex iuregẽtium deſcendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Auſonius:

Capta manu, ſed miſſa manu neſciuit herile
Imperium, dominæ uult domina eſſe manus.

8 † Quarta accipitur pro facultate, quæ in præsẽtia & ad manum ſit: unde cum lex[d] niſi dominus ſeruum pro noxa det, cogat eum ad ſuſcipiendum iudicium, ſi modo in poteſtate ſua ſit, intelligemus poteſtatem, id eſt facultatem exhibendi: quid enim ſi ad aram confugerit? † Quin
9 to in lege Attinia in poteſtatem domini res ueniſſe uidetur, ſi eius uendicandæ ſibi facultas data ſit, & ipſe neglexerit, nõ enim amplius cẽſetur inuito domino ablata,
10 unde tanquã furtiua nõ ſit, poterit, uſucapi. † Accurſius nõ ſufficere exiſtimauit, quod dominus rei uendicãdæ facultatẽ habuerit, niſi etiam apprenderit, uel litis æſtimationem ſit cõſequutus: quæ interpretatio reſpõſi huius uerba

c l. qui in orbe. de ſtatu ho.

d l. quoties. de nox.

uerba nimis coarctat. Et hæ sũt, quas huic uerbo ſignifi
11 *cationes Paulus refert :* † *uerisimile autem eſt, noluiſſe*
eum plures recenſere, ſunt enim & aliæ: ueluti cùm ip=
ſos magiſtratus ſimpliciter Poteſtates *appellamus*[e]*, ut*
eſt apud Plin. & Apul. *ſic &* Iuuenalis: An Fidenarum
Gabiorumq́; *ecce poteſtas? Quod* μετωνυμικῶς *dictum*
uideri poteſt, cùm generaliter poteſtas[f]*, pro qualibet iu*
riſdictione quandoq; accipiatur: nam et quod Paulus ad
Ro. *dixerat,* ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις *Latini poteſtatibus*
ſublimioribus habent[g]*, quibus omnis anima ſubdita eſſe*
præcipitur. Antiquiores tamen, cùm poteſtatem dice=
bant de maioribus magiſtratibus intelligebant, qui me=
rum imperium haberent[h]*: quod &* Paulus Caſtrenſis
13 *annotauit.* † Dicitur etiam Epiſcopus *eccleſiæ fundos*
in poteſtate habere[i]*, id eſt in cura & adminiſtratione,*
tutor quoq; in pupilli caput poteſtatem habet[k]*, id eſt*
autoritatem. Vnde & alibi ſua poteſtate quis feciſſe di=
14 *citur, quod propria autoritate fecit*[l]*.* † *Sed & in edicto*
prætoris poteſtatem ſui non facere intelligitur[m]*, qui*
ſui copiam, ut conueniatur, non facit: quales ſunt abſen=
15 *tes, uel qui latitant.* † *Illud quoq; in poteſtate conſiſtere*
exiſtimatur, quod in actu non eſt, ſed eſſe poteſt, quod
Græci δυνάμει *dicunt, quo ſenſu &* Iulianus[n]*: nam* δυ-
νάμει *inquit, qui à fideiuſſore petit, à reo petit.*

e l. ſi fideiuſſ. de pig.
f l. iij. de reb. eo. c. ſi. de iudi.
g xj. q. 3. magnum.
h l. eſt qui. de iur. om. iud.
i c. j. de reb. eccle.
k Inſti. de tut. in prin.
l Auth. ne def. in prin.
m l. iij. ex qb. cau. in poſſ.
n l. aduerſus. de arbi.

1 ☞ Corporali pœna afficiẽd', ĩ vĩculis teneri debet.
2 Reus in graui delicto in vinculis cauſam dicat.
3 Qui in carcere eſt, non cenſetur vinctus.
4 Quomodo incluſus tãtùm, vinctus dicatur improprié.
5 Vincula multiplicia ſunt.
6 Boiæ torques damnatorum eſt.

collaria

7 Collaria infamiam irrogant.
8 Numellæ incuruus quis includitur, tantùm pedes & caput exercens.
9 Mulieres caudici allıgatæ opus faciebant.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM. SENTIAM.

LEX CCXVI.

VErũ eſt eũ qui carcere clauditur, nõ videri neq; vinctũ, neq; in vinculis eſſe, niſi corpori eius vincula ſint adhibita.

1 *V*ERVM. †*Quoties reus in carcerem coñijcitur, et corporali aliqua pœna afficiendus eſt in uinculis teneri debet, ſi de crimine conuictus eſt*[a] *: ſed & ſi conuictus non*
2 *fuerit, †uerùm grauiſſimum delictum commiſiſſe arguatur, ueriſimiliaq; extent indicia, in uinculis quoq; cauſam dicere debet*[b]. *Meritò igitur hic dubitatum fuit, quemadmo*
3 *dum in uinculis quis eſſe intelligitur.* † *Et quanuis in carcere ſit, non tamen idcirco uinctus cenſetur. In edicto tamen prætoris, quo his qui in uinculis eſſent, per in integrum reſtitutionem ſuccurritur*[c], *etiam qui ſimpli*
4 *citer incluſi ſunt, continentur.* †*Sed id ex æquitate per interpretationem extenſum eſt, non ex uerborum pro*
5 *prietate de qua hic agitur.*† *Sanè uaria ſunt uinculorũ genera, nam &* Compedes, *&* Pedicæ, *&* Manicæ *le*
6 *guntur : tum* Catenæ, Nerui, Boiæ. † *Sunt autem* Boiæ *damnatorum torques, quaſi iugum boum : unde locus*
7 Plautinus *in ſeruum uinctum,* Boius boiam terit.†*Ad hæc ſunt et uincula ad infamiam magis & pœnã, quàm* cuſto

a l. ſi cõfeſſus. de cuſt. reo.
b l. diuus. eo tit.
c l. ſuccurrit ex quibus cauſ. ma.

cuſtodiam pertinentia, ut Collaria quibus in publico blaphemi et lenæ etiamnum alligantur, ut deriſui uiatoribus ſint. 8 *†Eſt et Numella ligneum inſtrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impetitur uulgò Berlinam dicũt, at Græci* κυφῶνα, *cuius mentio Ariſtophani quoq; in Nubibus eſt.* 9 *†Solebant & mulierculæ ſic notari, ut caudici ſiue ſtipiti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius:*

Codicis immundi uincula ſentit anus.

Iuuenalis: Horrida quale facit reſidens in codice pellex.

Serui quoq; in compedibus opus faciebant, ne facile fugam poſſent capeſſere. Idem.

Squalidus in magna faſtidit compede foſſor.

Inde etiam in latomijs, hoc eſt lapidicinis cuſtodiebantur, idem & in ergaſtulis.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

LEX CCXVII.

INter illam cõditionem, cũ fari potuerit, & poſt-

1 Cùm fari potuerit, naturalẽ potentiam ſignificat.
2 Poſtquàm fari potuerit, ad actum refertur.
3 Legatum ſub cõditione poſtquàm, ſine actu nõ cedit.
4 Nemo poteſt quod non reducit in actum.
5 Diſcrimen inter Cùm, & Poſtquã, nõ tenet cõtra Bart.
6 Et, Cùm & Poſtquàm, conditionem important.
7 Pluralis locutio duobus contenta eſt.
8 Incertitudo numeri per errorẽ omiſſi vitiat cõditionẽ.
9 Promiſſio, In illis diebus, nihil operatur.
10 Iudex de promiſſione ex cõiecturis cognoſcit incerta.

INTER

1 INTER illam. †Illa conditio, Cùm fari poterit citius
uenit, quàm illa, poſtquàm fari poterit: quoniam pri-
ma ſtatim cùm primum quis poteſt proloqui adimple-
2 tur, at alia ſucceſſiuum aliquod tempus deſignat.† Ol-
dradus primam referri ad potentiam naturalem exiſti-
ſtimauit, unde cum ſe-
ptimo anno infantiam
pueri exeant, ſequitur
ut eo tempore dies ue-
niat, at ſequens ad
actum ipſum refertur.
3 †Quapropter cui le-
gatum eſt, poſtquam
fari poteri, ſi mutus eſ-
ſe perſeueret, legatum
non conſequetur: & hanc interpretationem licet hic ua
cillet, tamen alibi Barto. approbauit[a]. Mihi non placet,
quia non uideo cur & in priore caſu nō debeat expecta
4 re, donec actu fari quis poſſit: † nō enim poſſe propriè
5 dicimus, quod actu facere nō poſſumus: †nec ulla eſt ra
tio cur hæc coniunctiua cum, ad potentiā ſolam refera-
tur, & poſtquam, etiam actum reſpiciat. Alibi Bart.[b]
cū, non ita expreſſam conditionem facere atteſtatus eſt,
ſicut poſtquam: & ideo legatum Titio, cū hæres certæ
ætatis eſſet, non uideri conditionale, cum tamen legatū,
6 poſtquam certæ ætatis erit, conditionale ſit[c]. †Sed hæc
ſententia recepta non eſt, utranq; enim eſſe conditionē
hic dicitur, niſi quòd hæc poſterior aliquāto uberior eſt.

quā ſari potuerit, multum intereſt: nā poſteriorē ſcri-
pturam vberiorem eſſe cōſtat: cum ſari potuerit, ar-
ctiorem: & id tantūmodo ſignificari tempus, quo pri-
mum ſari poſsit.
¶ Ita data conditione: illud

7 ¶ §. ITA DATA.† Quoniam pluralis eloquutio
duorum

a l.ſſ.de iniu. rup.

b l.ſi cui legetur.§.j. de verb.obl.

c l. libertis. quos.§. ad hæredibus. de ali.eg.

duorum numero cõtenta eſt[d]*, ſi quis conditionem hanc apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non exprimat, in duobus diebus, faciendum erit:* † *quod tamen non procedit, quando per errorem omiſſus eſt numerus: tunc enim ob incretitudinem uitiatur*[e]. In odioſis *quoq; proprium eſt, ut imperfectam ſententiam exiſtimemus*[f]*, & huiuſmodi oratio nullius ſit effectus.* † *Sed ſi quis promiſerit aliquid dare in diebus illis, nihil agit*. *Videtur enim ſe retuliſſe ad communem uſum loquendi, quo ita ſolemus tempus infinitum ſignificare: translatione à myſticis fidei Chriſtianæ libris accepta, in quibus quæ uel olim fuerunt, uel poſt innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis eſſe facta, uel futura. Et ita aliqui*[g] *exiſtimauerunt, licet articulus controuerſus ſit.* † Ego *in arbitrio iudicis conſiſtere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promiſsio huiuſmodi facta ſit.*

facito in dieb[9], ſi nihil præterea fuiſſet adiectum, in biduo cõditionem impleri oportet.

d l. libertas. §. fi. de manu. teſt.

e l. ita ſtipu. de verb. obli.

f ar g. d. §. fin.

g In l. eum qui calde. verb. oblig.

1 & Facere ad omnia facta refertur.
2 Facere pro darè accipitur.
3 Facere pro ſoluere.
4 Facere pro munerare.
5 Facere interdum iudicare ſigificat.
6 Facit furem qui eum ſolicitat,
7 Facere pro procurare.
8 Facit damnum ſæpe qui patitur.
9 Facit reum qui accuſat.
10 Scripta, dicta, cõſulta criminosè, pœnali lege cõtinẽ.
11 Conuicia in maleficijs non ſunt,

Maleficos,

12 Maleficos, nocturnos incantatores lex intelligit.

1 VERBVM *facere.*† *Verbũ facere perquã generale*
2 *eſt, & ad quecunq; facta refertur:*† *& quandoq;*
facere interpretamur, id eſt dare, unde qui facere iuſſus
3 *eſt ut centũ habeã*[a], *eam ſummã dare cogi poteſt:* †*quã*

PAP. LIB. XXXVII. QVAESTIONVM, LEX CCXVIII.

VErbũ facere omnem omnino faciẽdi cauſam complectitur: dandi, ſoluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

doq; ſignificat ſoluere
ut cũ dicimus quaſdam
eſſe perſonas, à quibus
exigi plus non poteſt,
quã facere poßint[b]: *in*
telligitur enim, quã cõ
mode ſoluere poßint.
4 †*Interdũ idem eſt face*
re quòd numerare,
unde paria feciſſe dici
tur, qui pecuniã quã acceperat, numerauit, & id quod
5 *debet rèddidit.*†*Sic & iudicare hoc uerbo cõtinetur, ut*
cũ dicimus, factum eius rei eſſe iudicium. Sed & iter fa=
cere dicitur, qui ãbulat[c]*: unde & ſtipulatio, iter fieri*[d].
6 *Et hæc quidem hic iuriſcõſultus.*† *Cæterum alijs quoq;*
modis accipitur, ut cùm paciſcimur, ne ſeruum facias fu
rem, aut fugitiuum, id eſt ne ad furtum fugam'ue ſolici=
7 *tes:* †*uel cũ mandat lex, ut ſoboles quàm cenſiti fecerint*
non alienetur[e], *declaramus fecerint, id eſt, procreaue=*
8 *rint:*†*uel cùm quis promiſit damni infecti uicino, in ea*
enim ſtipulatione damnum facere intelligitur[f], *id eſt pa*
9 *ti:* †*uel cùm aliquẽ reũ facturos nos pollicemur, id enim*
eſt reum facere, quod accuſare[g], *& indicare: ſicut fa=*
cere ſuſpectum tutorem, eſt detegere, & iudici appro=

a l. ſi hæres de leg. j.
b l. ſunt qui. de re iud.
c §. Cato.
d l. j. de his qui. deie.
e l. cũ ſatis. de agr. lib. xj.
f l. Proculus. de dã. infec.
g l. ſi veris. C. de ſi. inſt.

bare ſuſpicionis cauſas[h] *: Sed finge conſtitutũ, pœnas*
h l.ſſ.C. de vſu.pub. *maleficiorũ quæ noctu cõmittantur duplicari quomo*
do intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quaſi male
facta, uidetur non contineri, quæ dicta, ſcripta, conſulta
i Bar.l. aut facta. de pœn. *male. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœ*
10 *nam non incidet*[i]*, & id frequẽtius probatur.*† Ego nõ
dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ ſcripta
dicta, conſulta, criminoſe ſint : cum uerba generaliter,
k l.cũ lege.de feſta. *& quatenus ſermonis proprietas fert*[k]*, tum quoq; acci*
11 *pi debeant.*† *Sed ne conuitia hoc caſu comprehendan*
tur, ratio legis ſuadet, ex qua de his delictis ſignificari
oſtẽditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel gra
uiore cum noxa fierent: quod in iniuriarũ crimine non
l rubri. C. de maleſ. 12 *eſt.*† *Sanè cùm antiqui* Maleficos *ſpeciali nomine* In*cantatores intellexerint*[l]*, huiuſmodiq;* Diuinatores, *de*
eis potius eſt, ut legis uerba accipiãtur, cum noctu præ
ſertim ſolcant umbras euocare, & animas reſponſa da
turas, ut Canidia *apud* Horatium. Q*uo ſenſu &* Exodi
XXII. *ſcriptũ eſt:* Maleficum ne patiaris uiuere, *id eſt,*
Sortilegum *& carminibus ueneficia facientem.*

1 ☞ In contractibus, quod actum eſt, obſeruatur.
2 Cùm de voluntate ambigitur, verbis ſtandum eſt
3 Voluntas colligitur ex precedentibus, aut contractus naturæ.
4 Actiones in perſonam, neque rem neque ſingularem ſucceſſorem ſequuntur.
5 Hæres in perſonam coneuniri poteſt.
6 Voluntas contrahentium in primis ſpectatur.
7 Verba operantur ſecundum naturam actus.
8 Legatarius á locatore in poſſeſſionem interdicitur cũ obligatione quinquageſimæ.

In do

9 In donatione petitio introductionis, & ſolutio quinquageſimæ ſufficiunt.

10 Conductor ius ſuum alienat non requiſito locatore, ſaluo eius iure.

IDEM LIBRO. II. RESPONSO.

LEX CCXIX.

In cōuētionibus cōtrahētiū volūtatē, potius quā verba ſpectari placuit: cum

1 In conventionibus. † *Certiſsimi iuris eſt, in contractibus, ſiue bonæ fidei, ſiue ſtricti iuris ſint, id in primis obſeruandum quod actum eſt, etiam ſi uerba impro-*
2 *priè accipiātur.* † *alioquin niſi de uoluntate conſtet à uerbis non*
3 *recedimus.* † *Conſtat autem quandoque expreſſe*[a]*, puta ex præfationibus, uel præcedenti tractatu: quandoque tacite*[b]*, ut quia natura contractus, qualitas rei, perſonæ, contrahentium conſuetudo, eius quod actum eſt, coniecturam inducant: poteſtq́; hoc in reſponſo exemplum accipi: fundus enim emphyteuticarius, uel uectigalis, & ad hæredem conductoris, & ad ſucceſſorem particularem, niſi aliud actum ſit, transferri poteſt.*

Quid ergo ſi contrahentes pacti ſint, ut ad hæredes tranſeat? Et uidebatur eam pactionem propriè intelligi debere: tum ex communi regula, qua cauetur. In caſibus dubijs, à proprietate ſermonis non eſſe recedendum[c]*: tum quia aliàs, pactio eſſet ſuperflua: cum enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, niſi per huiuſmodi pactionem dice-*

a l.Titia.l.ita ſtip.de ver. oblig.

b l. ſemper in ſtip.infra ti. ſ.

c l.non aliter. de leg.j.

d l.ſi quando. de leg.j.

remus cenſeri legatarios excluſos[d], non'ne nullius eſſet
4 momenti? Quæ interpretatio fugienda eſt.† Accedit his quòd magna ſubeſt ratio, cur hæres ſolum admittendus ſit, non autem legatarius: eſſet enim non modicum detrimentum domino, qui aduerſus legatarium nullam actionem perſonalem haberet, cũ actiones in perſonam, neq; rem ipſam neq; ſingularẽ ſucceſ=

e l.ſi. de controuer.emp.

5 ſorem ſequãtur[e]: †de hæreda ergo ſolum debuiſſet intelligi, qui ipſe in perſonam conueniri poteſt.

Si igitur ea lege fundũ vectigalem municipes locauerint, vt ad hęredẽ eius q ſuſceperit pertineret, ius hæredum ad legatarium quoq; transferri potuit.

6 † Sed tamen Papiniano aliter uiſum eſt, quoniam uoluntas contrahentiũ ante omnia ſpectanda
7 eſt, etiam quòd aliud dictum ſit,† Voluntatis autẽ coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeãt uerba intelligi ut effectus alicuius ſint, non tamen operantur niſi ſecundum naturam actus: idq; & Bal.[f] &
8 Alex.[g] reſponderũt: †nec probabile aliquod damnũ locatori infertur, cùm non poſſit legatarius propria autoritate poſſeßionem ingredi, ſed ab ipſo introducendus ſit, quo tempore eum in dominum agnoſcet[h], ſeq; obligabit, quinquageſimamq; illi, quod præmium uul-
9 gò Laudatorium uocant, præſtabit.† Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum eſt: nec enim tunc aliqua denuntiatione opus eſt, ſed ſatis eſt, petitio introductionis, & ſolutio quinquageſimæ. Nec diſtinguitur, locator emphyteutici fundi ſit pri

f Bal. rub. C. de cõtrahẽ. emp.

g Alex. cnſ. xxj. colũ. ij. in. 5.

h l. iij. C. de iure emph.

ſit priuatus aliquis ciuis[i], *uel reſpublica, uel eccleſia:*
10 †*poterit enim conductor ius ſuum per legatum uel donationem transferre, etiã eis irrequiſitis, dum ſaluo eorum iure & citra fraudem alienet*[k]*: & ita crebrius approbatũ eſt. Qua autem ratione uectigales agri ciuitatum locari ſolerent, ex Iul. Hygino à nobis traditum eſt diſpunctionum libro tertio, cap. x. Sed & quibus caſibus appellatio hæredis ad ſingulares ſucceſſores pertineat, ſuprà attigimus*[l].

i l. j. C. de fũ. patr. lib. xj.

k l. ij. C. ne rei dom.

l l. hæredis. ſupra eod.

1 ☞ Liberorum nomine omnes deſcendentes continentur.
2 Liberorum nomen ſtrictè ad trinepotes porrigitur.
3 Filiorum appellatione, propriè deſcendentes non comprehenduntur.
4 In fauore, filij nomen, etiam nepotes continet.
5 Vbicũque verſatur fauor, largè verba accipiẽda ſunt.
6 Beneficia principum largam interpretationem recipiunt, priuilegia ſtrictam.
7 Semper actus interpretari debet, vt valeat.
8 In vltima voluntate, filij nomine & nepos continẽtur.
9 In ſtatutis filius nepotem continet.
10 Nepotes filiabus præferuntur, quia & filij.
11 Sicut filia non ſuccedit, ita nec ex ea nopos.
12 In dando tutore, filiorum appellatione nepotes minimè veniunt.
13 Vbi verſatur odium, ibi filiorum nomine nepotes nõ continentur.
14 Odium non directum nepotes non excludit.
15 Cùm filij interdicta alienatione grauentur, etiam nepotes intelliguntur, ſi & inſtitutione non continentur.
15 Verba eandẽ, eandẽ quoque recipiũt interp̃tationem.
17 Vbicunque ijſdem verbis inſtitutio & ſubſtitutio cõcepta eſt, filij & nepotes continentur, contra Decium.

18 Prohibitio ĩ rẽ cõcepta, per filios & nepotes cõplectitur.
19 Quoties ratio diſpoſitione generalior eſt, filiorum nomen & reliquos deſcendentes continet.
20 Diſpoſitio de filijs, alterius reſpectu, non comprehendit nepotes.
21 Coniectura nepotes à filio excludit.
22 Quoties cõditio vel cã fauorẽ reſpicit filiorũ & nepotes cõtinẽtur.
23 Cùm principaliter fauor filiorum ſpectatur, non veniunt nepotes.
24 Verborũ proprietas in cõditionib⁹ maximè attẽditur.
25 Vſus loquendi napotes à filijs ſeparat
26 Filius nepotes excludit, dum eius ſignificatio reſtringitur.
27 Vbi qualitas inhærens, diſpoſitioni cauſam præbet, filium non egreditur.
28 Cùm nepotes aliquàm filiorũ nomine magis propriè dici poterat, non procedit extenſio.
29 In contractibus aduerſus eũ interpretamur, pro quo pactio cencepta eſt.
30 Conductus fundus pre ſe & hæredibus, legari poteſt.
31 Hæres legatarium impropriè continet.
32 Beneficiarius fundus dicitur feudum.
33 Feudum conceſſum filijs, & nepotibus competit.
34 Contractus feudi latè interpretamur.
35 Sanguinis continuatio & in nepte eſt.

CALLIST. L. II. QVESTIO. LEX CCXX.

Liberorũ appellatione, nepotes & pnepotesq;

1 Libellorvm.† *Libellorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterosq́; deſcendentes contineri certum eſt, idq́; exemplo duodecim tabulæ. quæ primam ſucceßionis cauſam liberorum eſſe uolebãt, & de omnibus deſcendentibus intelligebant. Quo ſenſu & prætores*

prætores in edictis acceperunt,ut cum patroni liberos
2 in ius ſine uenia uocari prohibuerūt[a]:ſtrictè tamē hæc uox quādoq; accipitur,& uſq; ad trinepotē ſolum intelligitur,& ita ueteres exiſtimabant,quod Pompo.& Paul.refert[b]. Sed C.Caßius & Vlpianus,& in hoc reſponſo Calliſtratus latius pertinere exiſtimauerunt, & in infinitum dici,idq; tanquā honeſtius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorum ſit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos inſtituit[c], ordine ſucceßiuo uocaſſe uidebitur, quod non eſt receptum,ſi filios dixiſſet[d]:
3 † propriè enim appellatione filij nepotes & deinceps deſcēdentes nō cōtineri uerius eſt,ſed ex interpretatiōe tantū:quo in tractatu quid ipſe ſentiā,ſupra explicaui[e].In præſentia,quid ab alijs cōiter traditū ſit,recitabimus,& quadrupliciter in hoc diſtingui à maioribus ſolet:aut enim filijs ꝓuidetur, aut grauātur,aut de
4 eis uerſus aliū fit mentio,aut in cōditione ponūtur.†In prima ſpecie appellatiōe filiorū cōprendi nepotes receptius eſt[f],
5 † cū enim actus hic fauorabilis ſit,debet lata ſignifi-

teriq; qui ex his deſcēdūt, cōtinētur:hos enim oēs liberorū appellatiōe lex x11. tabul.comprehendit:toties enim leges neceſſariū ducunt cognationū ſingularū nominib⁹ uti ueluti filij nepotis,ꝓnepotis,cæterorum'ue qui ex his deſcēdunt,quoties nō omnibus qui poſt eos ſunt, præſtitū voluerint ſed ſolis his ſuccurrerēt,quos nominatim enumerarent. At vbi non

a l.ſed ſi.§.ſi. de in ius vo.

b l.Iuriſcō. de grad.

c c.Raynutius, de teſta.

d l.gallus.§.j.

e l.filij.l.iuſta. l.natorum.

f l.Lucius.de hære.inſti.

ſignificatio accipi, & hoc ſiue in teſtamentis, ſiue in le-
6 *gibus, ſiue in beneficijs principum loquamur: † fit enim in his amplior interpretatio*[g]*, licet in priuilegijs ſit cõ-*
7 *tra. † Si igitur pater filios ſuos inſtituat, etiam nepotem ex filio præmortuo inſtituiſſe uidebitur: quod tamen uarie acceptũ eſt, aliquibus ideo inſtitutum cenſentibus, quia niſi ita interpretaremur, præteritiõe teſtamentum rumperetur: interpretamur autem ſemper ut actus ua-*
8 *leat: † Alijs, ne durum, abſurdum'ue aliquid conſequatur, quale eſt cum à parentibus filij ſepararẽtur, uel melioris fierent conditionis nepotes quã filij, idq; genus ſimilia: Alijs, quoniam diſpoſitio in futurum confertur, cũ enim uериſimiliter dubium ſit, an in id tempus filij uel nepotes exiſtant, debet mens teſtatoris largius accipi, ut non exiſtentibus filijs, nepotibus prouiſum uideatur, ut etiam in facti quæſtione conſultus* Alexand.[h] *reſpondit: quæ declarationes dubitationem nullam habent, cum generaliter propter fauorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore ſententia*

perſonis certis, non quibuſdam gradibus præſtatur, ſed omnibus qui ex eodem genere orti ſunt liberorum appellatione comprendũtur. ¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Reſpõſorum ait, Prędio cum uillico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri, niſi uoluntas teſtatoris aliter ſe habeat: filij enim appellatione ſæpe & nepotes accipi, multifariam pla-

g l. ſed & ſi. §. j. de excuſ. tut.

h cõſi. ix. in. j.

9 *tentia procedat :* † Vnde *& in municipalibus ſtatutis idem obſeruatur.* Finge *cautum eſſe*[i], *ut filij maſculi ex cluſis fœminis ſuccedant, nunquid nepotes etiam ipſi*
10 *præferrentur ?* † Et *reſponſum eſt, præferri :ratio enim eius legis eſt, ut agnatis ſaluæ ſint facultates:quæ ratio*

cere.¶ Diuus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum hæredem reliquit.¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreãdorum animo, & voto vxores ducũt, filiorum appellatione omnes, q ex nobis deſcendũt, contineri : neq; enim dulciori nomine poſſumus nepotes noſtros, quàm filij appellare: etenim idcirco filios filias'ue concipim⁹, atque edimus, vt ex prole eorum earum'ue diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

in nepotibus locum habet, & tametſi in lege expreſſa non ſit, ab ea tamen argumẽtari nos poſſe receptius eſt[k]*: cum enim hoc beneficium à lege patri conſeratur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiuſdem ſexus perpetuare*[l]*, qui in ſucceſſione patris ſui locum tenet, eiq; ſubrogatur, nã & cũ filia propter fauorem filij maſculi excludatur, maſculo ipſo ſuperſtite nepote defuncto, idem fauor durat unde etiam ſi ipſa maſcula ſobole relicta decederet, nihilominus frater, eiuſ'ue filius ei ſoboli præferrentur : quoniam fauor propter quem ipſa excluſa fuit, non extinguitur:*

Hh 5 *& ſicut*

i Alex. conſi. 29. in. iij.

k l. quãuis. C. de fideicom.

l l. gallus. §. vi dendum. de li. & poſth.

11 † : & ſicut filia ipſa ſuccedere non potuit, ita & ex
ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque
decidunt [m]. Et huius interpretationis, uti diximus,
cauſam præſtat fauor, quo ceſſante, interpretatio quo-
12 que non admittitur. † Et ideo cùm quis tutorem filijs
dediſſet, non cenſeri nepotibus promiſſum Vlpianus re-
ſpondit [n]: tum quia reſpectu tutorum nullus eſt fauor,
imò oneroſa eſt tutela: tum quia non multum inde
commodi nepotibus oritur, cum ceſſante teſtamento,
de tutore illis per iudicem prouidendum ſit, & ita Bar
13 to. ſenſit. † In ſequenti ſpecie, filiorum uerbo non con-
tineri nepotes certius eſt: unde qui filios exheredat,
nepotes exheredes feciſſe non uidebitur [o], odioſum
enim hoc eſt: quod & in diſpoſitione legis proditum
eſt. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit, filiam adulte-
ram occidendi, in nepte non habet locum [p]: idemq;
dum prohibet Senatori filiam eius ducere qui artem
ludicram exercuerit, poterit enim in neptis matrimo-
nium conuenire [q]. Nam cum leges huiuſmodi merum
odium filiorum & quidem principaliter ſapiant, me-
14 rito nepotes non continebuntur. † Quòd ſi directò
odioſæ non eſſent, aliud reſpondendum fuiſſet: ut
in S. Conſulto quo tutor pupillam ſibi uel filio ſuo
nuptui collocare prohibetur, nam nec nepoti quidem
impunè collocabit [r]. Sed quid iuris eſſe dicemus, cùm te-
ſtator filijs alienationem bonorum interdixit, an nepo-
tibus quoque uetitum credemus [s]? Et non uideri tradi-
tum eſt, huiuſmodi enim prohibitio odioſa eſt, ſed hæc
conclu

m l. ſi viua. C. de bo. mat.
n l. qđ ſi nep. de teſt. tut.
o l. j. §. quæritur. de vent. inſp.
p l. patri. de adul.
q l. lex Iul. de ritu nup.
r l. S. cõſultũ. de ritu nup.
ſ gloſa. §. nos igitur. de re ſti. ſi.

15 *concluſio, aliquo modo reſtringenda eſt.* † *Pone in-*
ſtitutos filios, & ne alienent grauatos, ſi enim in
uerbis inſtitutionis nepotes contineantur, cur non &
16 *in uerbis prohibitionis comprendi debent?* † *Conſen-*
taneum certè eſt, eadem uerba eandem recipere inter-
pretationem, nec eſt ueriſimile uoluiſſe patrem minus
17 *oneris nepotibus imponi, quàm filijs impoſuerit.* † *Et*
quod in hac prohibitione diximus, in fideicommiſſo
quoque reſpondendum eſt: ut fideicommiſſo filijs in-
iuncto, nepotes non contineantur [t], *niſi ſub iiſdem* — [t] Dec. conſil. 218. ver. vl.
uerbis inſtitutio ſubſtitutioq́; concepta ſit: tametſi
imprudenter hac in re labi mihi Decius *uideatur* [u]. — [v] conſi. 95.
18 † *Pone rurſus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs*
inſtitutis, in rem concepta eſſe, ut quia dictum eſt, ueto
bona mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos perue-
niant: uidetur enim hoc caſu eſſe etiam nepotibus inter
19 *dictum, & ita etiam cenſuit* Alexand. [x] † *quod multò*
magis dicendum eſt, cum ratio diſpoſitione generalior — [x] §. diui. arg. l. peto. §. fratre. de leg. ij.
eſt: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uo-
lebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim ca-
ſu omnes deſcendentes prohibiti cenſebuntur [y]*: quod*
& reſponſum eſt, cum teſtator fratris fideicommiſiſ- — [y] l. pater fil. §. fendum. de leg. iij.
ſet, ut hæreditatem filijs reſtitueret, quia mentis ſuæ
erant, ne bona extra familiam peruenirent, petent enim
fideicommiſum nepotes quoq; & cæteri deſcendentes:
& ita contra quàm Iaſon *reſponderat, ex facto iudica-*
20 *ri uidi.* † In *tertio caſu, cùm de filijs alterius reſpectu*
diſponitur, non comprendi nepotes conſtat, niſi dura
aliqua ſeparatio induceretur, ut cùm quis ancillam
cum

cum filijs legat, tunc enim Papyrij Frõtonis reſponſum,
cuius hic Calliſtratus meminit, attendendum eſt: cum
non ſit ueriſimile, uoluiſſe teſtatorem à patribus ſuis, fi-
21 lios ſeparari[z]. † Idem ſi aliqua alia coniectura hoc ſua-
deat, quales ſunt, quas ſuprà retulimus, quando aliàs
actus effectum non ſortiretur, uel adſurdũ aliquid con-
ſequeretur, uel conſuetudo ſermonis ita ſuaderet, & ſi
22 quæ aliæ ſunt ſimiles[a]. † In ultima ſpecie concludendũ
eſt, quoties cõditio uel cauſa fauorem filiorum reſpicit,
etiam nepotes eo ſermone contineri: uerbi gratia, Lex
dicit[b], ſi mater filijs tutores non petierit, ius uendican-
dorum bonorum nõ habeat, illis enim uerbis etiam quæ
nepotibus tutores nõ petierit, ab hæreditate repelletur,
23 nã actus hic filijs ipſis fauorabilis eſt: † quòd ſi de fauo-
re filiorum principaliter non agatur, aliud eſt: ut in eo
exemplo, cum lex à tutela eum excuſat, qui tot filios ha-
buerit, non enim nepotes excuſationis cauſam præſta-
rent, niſi lex liberorum uerbo uteretur[c]: principaliter
enim hoc caſu de patris, non autem filiorum fauore agi
24 tur: † unde cùm filiorum fauor non urgeat, à proprie-
tate uerborum non recedimus, quæ in conditionibus ma-
ximè attenditur, & primum locum in caſibus dubijs te-
net[d]. Excipiuntur tamen aliqui caſus in quibus filiorũ
appellatione generaliter dicendum eſt, nepotes non ſi-
25 gnificari. † Primus eſt, in communi loquendi uſu: ex cõ-
ſuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus,
& ita ſentit Accurſius[e]. Sed doctiores non adducunt, ni-
ſi probaretur huiuſmodi cõſuetudo, nec ex ſermone uul-
gari ad Latinum probabile argumentũ deduci poteſt[f].

Secun

z l. vxorẽ. §. concubinæ. de leg. iij.

a l. alimẽta. §. libertis. de ali. leg.

b l. ij. §. ſi mater. ad Tert.

c l. ij. § hoc autem. de exc. tut.

d l. mæuius. de cond. & de.

e glo. Inſt. qui dat. tut.

f Alex. d. conſil. 26.

26 Secundus caſus eſt, quoties lex ex aliqua cauſa ſignificationem eius dictionis coarctat, ut cum fructus in quartam, quæ ex falcidia debetur[g], non imputari quamuis teſtator iuſſerit, lex Iuſtiniani præcepit, ſubijcitq; eo præcepto nepotes non alligari: idemq; in hoc reſponſo, cum leges neceſſarium ducunt cognationum ſingularum nominibus uti, quia non omnibus præſtitum uoluerint, ſed his ſolis quos nominatim enumerant: ut cum diuus Pius conſtituit[h], ne liberi decurionum uſque ad pronepotes torqueri poſſent, uel cum uſque ad eum gradum concedit lex ei ſuccedi, qui inceſtas nuptias con-
27 traxerit[i], & ſi qua ſimilia. †Tertius caſus eſt, eum de filio non diſponitur, ea ſolum ratione, quia ſit filius, ſed etiam reſpectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam diſpoſitio huiuſmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas non inſit, ueluti cum lex filium ſpurium inſtitui prohibuit, non enim exiſtimabitur uetita inſtitutio legitimi, ex filio ſpurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit[k]. Idem in municipalibus ſtatutis, quæ excluſa filia, filios maſculos ad ſucceßionem admittunt, non erunt admittendæ neptes, cum qualitas maſculina illis deſit, quod et ab Alexandro[l] reſponſum eſt, in eo qui filium primo-
28 gentium ad fideicõmißi petitionem uocauerat. †Quartus caſus eſt, cũ ſub alio nomine poteſt cẽſeri magis proprie nepotes uocatos, quàm ſub nomine filiorũ: ut ſi fratri meo, et eius filijs, & deſcendentibus fideicommitam, admittuntur enim prius filij quàm nepotes[m], tanquam prius nominati, cũ de nepotibus potius uerbo deſcendentis, quàm uerbo filij actum cenſeatur: ſub illo enim pro-

pric,

g l. iubemus. C. ad Treb. Dec. cõ. 87.

h l. a diuo. C. de quæſt.

i l. ſi quis ince ſti. C. de inceſt. nup.

k l. ſi. de natu. lib.

l cõſi. 123. i. ſ.

m l. cum. ita. §. ſi. de leg. ij.

prie,ſub hoc non niſi per interpretationem cõtineretur: idq; Decius reſpõdit[n]*, et mihi non diſpliceret ſupra at*
29 *teſtatus ſum.* † *Quintus caſus eſt contractibus, in eis enim fit interpretatio aduerſus eum,pro quo pactio cõcepta eſt*[o]*: & ideo ſi quis accipiat emphyteuticum fundum pro ſe & filijs,nepotes non admittentur*[p]*, & ita*
30 *quàm plurimis uiſum eſt:* † *quæ ſententia apertißime falſa eſt, cùm ſuprà traditum legerimus, eum qui pro ſe & hæredibus huiuſmodi fundum conducit, etiam le-*
31 *gare poſſe:* † *atqui magis impropriè appellatione hæredis legatarius comprehenditur*[q]*, quàm filij appellatio-*
32 *ne nepos.* † *Illud receptißimum eſt, clientem cui benefi-*
33 *ciarius fundus,feudum uocãt,* † *pro ſe & filijs concedi-tur,etiam nepotibus,cæteriſq; deſcendentibus relinque-*
34 *re poſſe,* † *hic enim cõtractus latißimam interpretatio nẽ propter beneficij naturam recipit*[r]*. Qua ratione idẽ & in donationibus dicendum eſſet,fauorabilis enim hic contractus eſt. Sextus caſus eſt, cum de filijs fit mentio ex proprio corpore natis,nam uidetur nepotes nõ contineri,& hos præſertim qui ex filiabus nati ſunt, & ſic*
35 *ab aliquibus reſponſum comperi*[ſ]*.* † *Sed in hoc opinatißimi ſcriptores diſſentiunt, ſanguinis enim continuatio in nepte quoque eſt*[t]*, niſi igitur alia coniectura adſit quæ nos in altam partem deducat, promptius eſt ut pro nepotibus pronuntiemus*[u]*.*

n cõſi.j. in fi.
o l.veteribus. de pact.
p Iaſ.§.inſtituens.
q ſupra.l.pro xi.
r Iaſ.d.§.iuſtituens.
ſ Gui.pap. q.353.
t Alex.l.ex facto.§.fin.ad Treb.
u d.l.Lucius.

1 ☞ Pupillus à falſo tutore læſus,reſtituitur.
2 Falſus tutor quis,
3 Quod nullum eſt,actus nomen non habet.
4 Iuramentum de obſeruandis ſtatutis,vera tantùm intelligit.

Infacto

5 In facto inutiliter actum, nomen actus retinet.
6 Libellus licet inutiſis, libellus tamen dicitur.
7 Epiſcopus hæreticus, tanquam non ſit, habetur
8 Actus iuris vel propter enuntiationem vel affectum, quanuis inutilis, nomen retinet.
9 Rex, Cæſarem dominum non cognoſcit, facti, non iuris eſt.

PAVL. LIBRO. X. RESPONSORVM,

LEX CCXXI.

PAulus reſpondit, falsũ

1 PAVLVS.† Quod falſo tutore autore geſtum eſt, lex in integrum reſtitutione emendat prætor & quanti ea res eſt aduerſus eum qui dolo fecit a l.j.l.nouiſti. qđ fal.tut.
2 actionem dat[a]. † Declarat hic Iuriſconſultus, quis dicatur falſus tutor: & eum eſſe interpretatur, qui uere tutor datus non eſt, uel qui datus eſt, ſed perperam & b §.interdum. Inſti.de cur. inutiliter, ut qui habenti alium tutorem datus eſt[b]: ſicut et falſum teſtamentũ dicitur, quod nullũ, uel inutile eſt,
3 idemq; in modio iniquo. †Et hinc accipi argumentũ poteſt, tutorem inutiliter datum, propriè tutorẽ non dici[c], c l.iij. de teſt. tut. & ideo adiectione illa falſi diſtinguitur: unde cõſequens eſt, ut hic probetur quod cõmuniter traditum eſt, quod d l.ij.§.j.quẽ. ad.teſt. ape. nullũ eſt actus nomen proprie non habere, ſi actus iuris e l.j.§. ſed ſi mihi. de verbo.obli. ciuilis ſit: qua ratione teſtamentum nullum, non eſt proprie teſtamẽtum[d]: ſtipulatio nulla, non eſt ſtipulatio[e]: f l.iiij.§.cõdẽ natũ. de re iud. ſententia nulla, nõ eſt ſententia[f]: quod nõ in iudicijs ſolum, ſed & in compromiſsis procedit. Sic & electio nulla, non dicitur electio[g]: & ceſsio perperam facta nõ ha- g Bart l. filiũ. de leg.præſt.
bet

4 *bet ceßiōis nomē,†et q i:rat ſe ſtatuta obſeruaturū[h],*
h Feli.c. ex te nore. de re ſcrip.
de his quæ nullo iure ualent,iuraſſe nō intelligitur:ſic et
alienaſſe emphyteuta nō dicitur[i],qui uēditione nulla,et
i Bald .l.ij.de epi.aud.
5 *non ſolēni diſtraxit.† Quòd ſi nomina facti,non autē iu*
ris ſint,quod imutiliter actum eſt,propriè nomē ſeruat.
6 *† Vnde libellus incer*
k l.ſ.in princ. de ſer.
tus,uel citatio innutilis[k],nomen ſuum ſeruant,licet in effectu nō
l c.j.de præſ.
7 *obligent[l].†Sic & epiſcopus inutilis,uel hæreticus. epiſcopus proprie eſt,tametſi perinde habeatur[m],ac ſi nō*

tutorem eum verè dici,qui tutor non eſt,ſiue habenti tutorem datus eſt, ſiue nō: ſicut falſum teſtamētum, quod teſtamentū non eſt, & modius iniqu⁹,qui modius non eſt.

m c.inter. de tranſ. præl.
eſſet.Eadem ratione etiam inutilis maritus[n],nomen ma
n l.fi.C. ad le. fal. de plag.
riti ſeruat, quanuis legis interpretatione eius uxor or
8 *bata exiſtimetur.†Sanè plerunq; accidit,ut etiam actus*
iuris ſub uero nomine deſignentur, licet caßi & inutiles ſint : quod quandoq; fit enuntiationis cauſa,ut cum lex matrimonium nullum, uel diuortium, ſimpliciter
o l.quod ſer uius.de con di.ob tur.
ſuo nomime appellat[o]:quandoq; per locum qui ex affectu dicitur[p],ut cum Titium rem ſuam emiſſe ſcribimus,
p Labeo.ſupra eo.
nimirum indicantes, hoc eum egiſſe, ut rem emeret: quandoque actus ſuſtinendi cauſa, ut cum iuſſus eſt quis hæredtarium ſeruum manumittere, & deinde hæ
q l.mulier .§. j.de condi. inſti.
res eſſe[q] : ſufficiet enim uel de facto manumittere, ut
r c.per venera bilē.qui filij ſint legi.
9 *adire poßit.Sed & lex Pontificia[r].†Rex,inquit,Cæſa*
rem in dominum non recognoſcit : quod de facto interpretantur pleriq;, hoc enim uerbum magis ad factum,
quam

quam ad ius refertur.

1 ☞ Pecunia mobilia & immobilia etiã iura cõtinet.
2 Iuſſus pecuniam omnem reſtituere, etiam de actionibus intelligitur.
3 Nummi & pecuniæ non eſt vna ſignificatio.
4 Pecunia ſtrictè, numerata dicitur.
5 Denarius eſt argenti drachma.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

LEX CCXXII

Pecuniæ nomine, nõ ſolũ numerata pecunia, ſed omnes res, tã ſoli, quã mobiles, & tam corpora, quam iura continentur.

PECVNIAE nomine.† Pecuniæ ſignificationem vario modo accipi[a], ſupra demonſtrauimus: & quãdoq; latius patere, quàm ut id quod in numerato eſt, ſolũ comprehendat, mobilia enim & immobilia cõplectitur, atq; etiã iura, ceterasq; huiuſmodi res incorporales: quapropter ſi tibi pecuniã, quam Titius debet, donauero, actionem
2 *quoq; donaſſe uidebor[b]: †hincq; apparet, pecuniæ uerbum uniuerſale eſſe, ut meritò Senatuſcõſultum Trebellianum in eo locũ habeat[c], qui pecuniam omnẽ reſtituere rogatus ſit, de iuribus enim actũ quoq; intelligetur: cuius rei rationem aſſignat hanc Accurſius, quia omnes res in pecuniam conuerti poſſunt, idq; quarto Ethico-*
3 *rum Ariſtoteles ſenſit. † Sed hac ratione etiam cum nũmum dicimus aliud quàm quod in moneta eſt ſignificaremus, parq; eſſet nummi & pecuniæ notatio[d], quod falſum eſt. Verius igitur[e], quod Auguſtinus in libro de*

a l. pecuniæ. ſupra eo.
b Bart. §. ſi ſeruus. §. fi. de ſtip. ſer.
c l. nam quod. in fi. ad Tre.
d l. litigatores. §. quod ait. de arbi.
e Iaſ. l. talis de leg. ij.

4 *bet ceßiõis nomẽ,†et q i::rat ſe ſtatuta obſeruaturũ*[h]*;*
de his quæ nullo iure ualent,juraſſe nõ intelligitur: ſic et
alienaſſe emphyteuta nõ dicitur[i]*,qui uẽditione nulla,et*
5 *non ſolẽni diſtraxit.† Quòd ſi nomina facti,non autẽ iu*
ris ſint,quod inutiliter actum eſt,propriè nomẽ ſeruat.
6 *† Vnde libellus incer-*
tus,uel citatio innuti-
lis[k]*,nomen ſuum ſer-*
uant,licet in effectu nõ
7 *obligent*[l]*.†Sic & epi-*
ſcopus inutilis,uel hæ
reticus, epiſcopus pro
prie eſt,tametſi perin-
de habeatur[m]*,ac ſi nõ*

tutorem eum verè dici,qui
tutor non eſt,ſiue habenti
tutorem datus eſt, ſiue nõ:
ſicut falſum teſtamẽtum,
quod teſtamentũ non eſt,
& modius iniqu9,qui mo
dius non eſt.

eſſet.Eadem ratione etiam inutilis maritus[n]*,nomen ma*
riti ſeruat, quanuis legis interpretatione eius uxor or-
8 *bata exiſtimetur.†Sanè plerunq; accidit,ut etiam actus*
iuris ſub uero nomine deſignentur, licet caßi & inuti-
les ſint: quod quandoq; fit enuntiationis cauſa,ut cum
lex matrimonium nullum, uel diuortium, ſimpliciter
ſub nomime appellat[o]*:quandoq; per locum qui ex affẽ*
ctu dicitur[p]*,ut cum Titium rem ſuam emiſſe ſcribimus,*
nimirum indicantes, hoc eum egiſſe, ut rem emeret:
quandoque actus ſuſtinendi cauſa, ut cum iuſſus eſt
quis hæredtarium ſeruum manumittere, & deinde hæ-
res eſſe[q]*: ſufficiet enim uel de facto manumittere, ut*
9 *adire poßit.Sed & lex Pontificia*[r]*.†Rex,inquit,Cæſa*
rem in dominum non recognoſcit: quod de facto inter-
prætantur pleriq;, hoc enim uerbum magis ad factum,
quam

h Feli.c. ex te nore. de reſcrip.
i Bald.l.ij.de epi.aud.
k l.ſ.in princ. de ſer.
l c.j. de præſ.
m c.inter. de tranſ. præl.
n l.fi.C.ad le. fal. de plag.
o l.quod ſeruius.de con di.ob tur.
p Labeo.ſupra eo.
q l.mulier.ſ.j.de condi.inſti.
r c.per venera bilẽ.qui filij ſint legi.

quam ad ius refertur.

1 ☞ Pecunia mobilia & immobilia etiā iura cōtinet.
2 Iuſſus pecuniam omnem reſtitnere, etiam de actionibus intelligitur.
3 Nummi & pecuniæ non eſt vna ſignificatio.
4 Pecunia ſtrictè, numerata dicitur.
5 Denarius eſt argenti drachma.

HERMOGENIANVS 1
LIB. II. IVRIS EPITOM.

LEX CCXXII

PEcuniæ nomine, nō ſolū numerata pecunia, ſed omnes res, tā ſoli, quā mobiles, & tam corpora, quam iura continentur.

P*ECVNIAE nomine*[1]*.*† *Pecuniæ ſignificationem uario modo accipi*[a]*, ſupra demonſtrauimus: & quãdoq; latius patere, quàm ut id quod in numerato eſt, ſolū comprehendat, mobilia enim & immobilia cōplectitur, atq; etiā iura, ceterasq; huiuſmodi res incorporales: quapropter ſi tibi pecuniā, quam Titius debet, donauero, actionem*
2 *quoq; donaſſe uidebor*[b]*;* †*hincq; apparet, pecuniæ uerbum uniuerſale eſſe, ut meritò Senatuſcōſultum Trebellianum in eo locū habeat*[c]*, qui pecuniam omnē reſtituere rogatus ſit, de iuribus enim actū quoq; intelligetur: cuius rei rationem aßignat hanc Accurſius, quia omnes res in pecuniam conuerti poſſunt, idq; quarto Ethico-*
3 *rum Ariſtoteles ſenſit.* † *Sed hac ratione etiam cum nūmum dicimus aliud quàm quod in moneta eſt ſignificaremus, parq; eſſet nummi & pecuniæ notatio*[d]*, quod falſum eſt. Verius igitur*[e]*, quod Auguſtinus in libro de*

a l. pecuniæ. ſupra eo.
b Bart. §. ſi ſeruus. §. fi. de ſtip. ſer.
c l. nam quod. in fi. ad Tre
d l. litigatores. §. quod ait. de arbi.
e Iaſ. l. talis de leg. iij.

pa eſt. Vnde qui promiſerit damnũ præſtare quod ſerui mei culpa contigerit, ſi quid doloſe deliquerit, ut quia
2 *furtũ fecerit, reſarcire quoq; tenebitur.* † *Solent tamen Iuriſcõſulti*[a], *cùm culpam nõ præſtandã ſimpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim, cũ dolo proxima ſit, ferè ſemper præſtanda*
3 *eſt.* † *Dicitur autẽ dolo ꝓxima duobus modis, aut quia præſumptam in ſe fraudem cõtineat*[b], *ut cum nõ eã diligentiam in rebus alienis quis adhibuit, quam in ſuis: aut quia tam ſupina & excuſabilis culpa eſt, ut tametſi non præſumatur fraus parum tamen ab ea diſtet*[c]*: ueluti cum quis in gratiã amici negligens fuit:*
4 † *licet enim gratia & nimia facilitas*
5 *excuſet à dolo, proxima tamen illi eſt.* † *Et ideo regulariter proditum eſt, cum lex aliquem dolum præſtare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quẽadmodum accipiẽdum ſit infra tractabimus*[d]. *Quis autem huius culpæ ſit finis, id eſt definitio, ſuperius diſ-*
6 *putauimus.* † *At leuis culpa ſic definiri poteſt, ut ſit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curã non adhibet, quam cæteri patresfamilias ſolent, tametſi in ſuis minime diligentior ſit.*

intelligere id, quod omnes intelligunt.

¶ Amicos appellare omnes debemus, non leui notitia coniunctos, ſed quibus fuerint iura cum patrefamil. honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

a l. contractus. infra tit. j.
b l. quod nerua. dep.
c l. ſi proc. in fin. mad.
d l. magna.

7 ¶ §. AMICOS. † *Pluribus modis accipitur amicitia: eſt enim quedã maxima, & penitus inherens animis inuicẽ*

ſe amantiũ,cuius multa exempla cõmemorat Lucianus
8 *in dialogo qui* Toxaris *inſcribitur*, *quãq;* Græci † *ſic*
explicãt σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία*,ut eadẽ anima duo*
bus in corporibus eſſe uideatur,quod idẽ uterq; uelit,
9 *nolitq;.Alia eſt* † *quæ hic deſcribitur,nõ quidẽ tam ar*
dens,ſed tamen non leuiter coniuncta,& honeſta con
ſuetudine introducta:& de hac proditum eſt leges ac
cipiendas eſſe,quæ cauſa amicitiæ aliquid indulgent[e],
uel uetãt:prior enim illa cum Heſiodi Erigone *ad ſupe*
ros opinor receßit,& nuſquam in humanis habitat.Eſt
& alia uulgaris qua cõgerrones,idq; genus ſocij etiam
num uulgò amicos ſe inuicem appellãt: ea ex leui noti
10 *tia contingit,& inter improbos quoq; plerunq; eſt .*†
Sunt autem arctißimæ illius amicitiæ cauſa pleraq; con
ceſſa,& quicquid cognationis fauore introductum eſt,
id omne ad huiuſmodi amicos extẽditur[f]*:quæ enim ma*
11 *ior poteſt eſſe cõiunctio?*† Hinc *aliqui tradiderunt li*
citi eius amoris ardorẽ,uim clauſulæ codicillaris habe
re[g]*aliqui reuocationẽ clauſulæ derogatoriæ inducere,*
12 *quæ in priore teſtamẽto adiecta ſit*[h]*:*† *aliqui in ſubſti*
tutiõe fideicõmiſſaria ſimpliciter facta hoc operari ut a
13 *mici ſui filij ſubſtituto præſtrãtur*[i]*.*†*Sũt & q ſicut cõ*
iunctũ,ita & amicũ abſq; mãdato ad agẽdũ admitti cre
diderint[k]*.Quæ omnia uera eſſe ego arbitror in priore*
illa amicitia,quæ uſq; adeò noſtris tẽporibus rara eſt,
14 *ut cuiuſdã prodigij loco ſit,ſi uſquã gẽtiũ reperiatur:*†
Sed nunquid amicus ad teſtimoniũ admiſſus pro amico
probet[l]*?Et de fide diminui illi cõſtat,& ideo ex nũero*
teſtiũ cõualeſcere poſſet,utſi ubi aliàs duo ſufficerẽt tres
amici

e l. ſciendum. §. ſi alicui. ſupra de legatio.
f c. requiſiti. de teſta.
g Bal. l. ſi iure. C. de teſt. manu.
h Rom. conſi. 179.
i Barb. l. cũ acutiſſ. col. 17.
k Iaſ. l. exigẽdi. C. de procur.
l L. ij. de teſti.

amici reciperētur. Addūt aliqui tā immēſam amicitiam poſſe deprendi, ut non ſolum diminueretur, ſed omnino eleuaretur[m]. *Contra Bald.*[n] *cū amicitia uirtutis & fidei nomen ſit, non eſſe admittendū, ut propter eam fidei*
15 *minus teſti adhibeatur.*† *Sed in hoc deuentū eſt, ut amicitiæ cauſam iudex inſpiciat, & ex ſocietate otioſa uel nō multū egregia, nec ſeueris uiris laudata cōſuetudine proueniſſe deprehenderit, ſummamq́; eſſe, nihil eis fidat, & ita arbitretur,*

VENVLEIVS LIB. VIII. STIPVL.

LEX CCXXIIII.

VInculorum appellatione vel priuata, vel

16 †*magna enim affectio*
17 *ueritatem prorſum impedit*[o]. † *Nec refert ad amicitiā ſe inuicem unquam uiderint aliqui, uel id minus, cum ex fama & bonis operibus ſæpius accidat*[p], *ut iter ignotos quoque non uulgaris dilectio exoriatur. Sanè nō omnis qui parcit amicus eſt*[q], *nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Auguſtinus ait.*

m Fely. c. quoties. de teſt.
n Bal. l. eos. C. de teſti.
o l. iij. q. 5. accuſatores.
p 29. q. j. c. j.
q 5. q. 5. c. nō omnis.

1 Vincula tam publica quàm priuata cenſentur.
2 Cuſtodia publici iuris eſt.
3 Iudex ex leuiſſima ſuſpicione præuia, qualicunque veſtigatione ducit in carcerem.
4 Iudex nullam pœnam ſuſtinet, innocentem vinciēs.
5 Actio iniuriarum iudicem punit ciuiliter, que temere innocentem capit.
6 Reus captus, à religione ſacramenti veritatis non liberatur.
7 Rei carcere tantùm cuſtodiæ cauſa concluduntur.
8 Ob debitum fiſcale, & qui condemnatus eſt, carceri mancipatur.

lege XII. tab. aliud erat, cui per deſuetudinẽ recte dero gatũ fuiſſe, apud Gell. Cecilius Iuriſcõſultus diſputat.

1 Venditor mancipij, vitia indicare cogitur.
2 Errones poſt vagationes reuertuntur.
3 Fugitiuus eſt, qui actum fugæ adhibuit.
4 Verba iactatoria non obligant.
5 Iactator cædis quæſtioni tantùm poteſt ſubijci.
9 Nemo ex confeſſione extra iudicium facta, torquetur.
7 Voluntas ſepæ pro exercitio capitur.

TRIPHONIVS LI. I. DISP. LEX CCXXV.

FVgitiuus[a] eſt, non is qui ſolum fugiendi cõſilium à domino ſuſceperit, licet id ſe facturũ iactauerit[b], ſed qui in ipſo facto fugæ uitium mentis dedu xerit: nam & furem, & adul terum, & aleatorẽ quãquã

1 FVGITIVVS. *a* ¶ † *Qui manci pia uendunt, ex edicto Aedilium curuliũ certiores facere emptores debent, ſeruus fugiti*
2 *uus, an erro ſit* [a]. † *Sũt autem errones, hi qui à domino recedunt, ut cùm uagati aliquandiu fuerint, reuertantur: ſic apud Ouid. Sappho Phaonem appellat.*

a l. j. I. quis ſit. de ædi. edi.

Nec uos erronem tellure admittite noſtrum.

Licet eius loci interpretes Grammatici id iuris uerbum non perceperint.
3 † *Sanè oſtendit Iuriſconſultus, ſolam mentem propoſitum'que fugiendi non ſufficere, ut fugitiuus quis dicatur, niſi & aliquis actus fugæ acceſſerit.*

4 *b* ¶ IACTAVERIT. † *Verba ẽm iactatoria nõ obligãt*
5 *& nullius effectus ſunt*[b]: † *unde & ſi qs iactauerit ſe titium occiſurũ, quãuis deinde cõſtet fuiſſe occiſum, nõ tñ*

b l. fi. de hære. inſt.

aduerſus iactatorē illū præſumitur,ut condēnari poſſit,ſed ſolum poterit quæſtioni ſubijci[c]*.Quid ſi homine occiſo,glorioſus aliqs inter cōgerrones ſuos iactauerit ſe ei⁹ criminis autorē?Et putauerim nō ſufficere id quæſtioni,niſi aliæ cōiecturæ accedāt,ut qa inimicus eius eſſet,uel alioqn percuſſor, & reprobæ uitæ.*

c l.ad metū.C. quod metus cau.

6 †*nam & cōfeßio extra iudiciū habita,tāti non eſt,ut ex ea ſolùm torqueri quis poßit*[d]*.*

d l.capite. ſupra de adul.

c ¶ ALIA *ſignificatione.Quātū ſit reſpectu* Dei,*ut* Accur. *exponit.Quoniam apud* Matthæū *ſcriptū eſt*[e]*. Qui uiderit mulierē et cōcupiuerit,iā mœchatus eſt in corde ſuo.*

e 32. q.5. qui viderit.

7 †Ego *nō arbitror* Ethnici *ſcripta ab* Euāgelio *īterpretationē accipere. Satius igitur eſt,ut de eo loco intelligamus,quē,*κατὰ τὴν προσπάθειαν Hieron.*appellat.*Grāmatici *ab affectu uocant.* Cicero *in* Aratæo *carmine,*

Vt *quondam* Orion *manibus uiolaſſe* Dianam.

I*deſt uiolare appetiſſe.* Vergilius.

Galli *per dumos aderant,arcemq́; tenebant. Id eſt affectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorem dicemus, qui horum criminum affectatores*

alia ſignificatiōe [c] ex animi ꝓpoſitiōe cuiuſq; ſola dicere quis poſſet etiam hūc q nunq; alienā rē inuito domino ſubtraxerit,qui nunquam alienā matrēfa. corruperit,ſi mō ei⁹ mētis ſit, vt occaſione data id cōmiſſurus ſit,tamē oportere hęc eadē crimīa aſsūpto actu[d] intelligi:& ideo fugitiuum quoq;,& erronē,nō ſecundū ꝓpoſitionē ſolā,ſed cū aliquo actu intelligi cōſtat.

tores fuerint.

d ¶ ASSVMPTO *actu, Id eſt ab actu quē fecere cœperit, & per eum non ſtetit, quo minus faceret, ut Oldradus ait.*

1 ☞ Neglıgentia ſimplex culpa leuiſsima eſt.
2 Culpa ın legibus accipıtur leuis.
3 Teſtes qui culpam interueniſſe dicunt, ob incertitudinem non probant.
4 Lata culpa dolus præſumptus eſt.
5 Lata culpa ſæpe & latior dicitur.
6 Vbi dolus, ibi & lata culpa præſtatur.
7 Lege Cornelia de ſicarijs, lata culpa à dolo diſtinguitur.
8 Homicida de dolo tenetur, non lata culpa.
9 Vbi expreſsè lex de dolo cauit, lata culpa excluditur.
10 Infamiæ nota dolum tantùm punit.
11 In lata culpa non eſt mala fides.
12 Reſtituitur qui in lata culpa eſt.
13 In contractu mutui, lata & leuis culpa præſtatur.
14 In re friabili, leuiſſima quoque præſtatur culpa.
15 In contractu qui alteram duntaxat partem reſpicit, dolus & lata culpa præſtantur.
16 In mandato leuis culpa præſtatur.
17 Procurator litis de leuiſſima culpa tenetur.
18 Tutor in exactione nominum tantùm de lata culpa tenetur.
19 Commodatarius & leuiſſimam culpam præſtat.

MAGNA *negligentia.*† *Negligentia ſimplex eſt,*
2 *quā culpā leuiſsimā uulgò uocāt.*† *Culpa uerò, cum ſimpliciter in lege ponitur pro ea accipitur, quæ lenis eſt: id enim inter leuiſsimā & latam medium eſt, &*
3 *hoc niſi ſubiecta materia repugnet.*† *Idē in teſtibus qui*

11 *nem cōceſſum fuit.†Sed et qui in lata culpa eſt, uere ma*
læfidei non eſt[k], *at qui in dolo eſt, ipſe eſt malæfidei.* k l. ſed & ſi. §. ſcire. de peti.hær.
12 †*Quapropter et in ītegrū reſtitutio hoc caſu nō cōcedi*
tur[l], *quā tamen & maxime, negligētes ſolēt impetrare.* l l.vbi.decedē.
Sanè quēmadmodū in cōtractibus cupa præſtanda ſit, lō
ga eſt duſputatio, quæ tamē paucis finiri ſic poteſt, ut di
ſtinguam[o], *an utriuſq; cauſa incātur cōtractus, an dātis*
13 *tātū.n, an accipiētis.*†*In priore caſu nō ſolū lata, ſed etle*
uis culpa præſtāda eſt: quod in uēditione, pignore, dote,
14 *emphyteuſi, locatiōe, ſocietate dicēdū eſt*[m], † *niſi res lo* m d.l. contractus.
cata friabilis ſit, & quæ facillimè frāgitur[n]: *tūc enim et* n l. ſi merces §. qui colū. nam.locati
leuiſsima culpa præſtabitur. Sed & ſi quis ſocium negli
gentiorē aſſumpſerit, ſibi imputet: nō enim quicquā præ
15 *ſtabit, dum in ſuis rebus diligētior nō ſit*[o], †*Sequētis ſpe* o §. ſi. Inſtit. pro ſoc.
ciei cōtractus ſolū dolū et latam culpā recipiūt[p]: *qua-*
propter qui depoſitū accepit, leuis culpæ nō dānabitur, p d.l. contractus.
cum enim ſua gratia contractus initus nō ſit, ſed aliena,
æquum uiſum eſt, ut ſolū dolū ſeu latā culpā præſtaret,
Qua ratione ſi contra naturā cūmodati[q], *gratia cōmo-* q l.ſi vt certo §.interdum cōmo.
dātis ſolius cōtrahatur, leuis culpa nō oberit.† Nō *tamē*
hæc perpetua ſunt: Nā in mādato etiā leuis culpa quan-
doq; præſtabitur[r], *ut cum res de qua mandatum eſt me* r d l. contractus.
17 *diocrem diligentiā requirit:* †*præſtabitur & leuiſsima,*
cūm natura negocij exactiſsimam induſtriam poſtulat,
ut in procuratore ad lites[ſ], *& præfecto Liburnicarum:* ſ l. a proc. C. mand.
qui enim huiuſmodi mandatum ſuſcipit, ſe actui manda
to idoneum penitus profiteri uidetur, & ita Alex. re-
ſpōdit[t]. *Negociorum quoq; geſtor, leuis culpæ nomine* t Alex.conſi. 4 l.in.3.
conuenietur, cū enim ſe ſponte offerat mediocrē diligen
tiam

tiam præſtare debet [u]. † *In tutelæ quoq; contractu, quo minoribus magis ſuccurſum eſſet, leuis culpæ nomine agi poſſe placuit, niſi in exactione nominum ceſſatũ eſſet* [x], *uel in prædiorum emptione captio fuerit, tunc enim ſolum lata culpa geſtum reſarciet* [y]. *Sed & tutorũ hæredes ex lata culpa ſolum conuenien-tur* [z]. † *In ultimo caſu receptum eſt, etiam leuiſſimæ culpæ rationẽ reddendam, unde & cõmodatarius ſic condemnabitur: cùm enim ob eius gratiam contractus initus ſit, debuit diligẽtiſſimus eſſe* [a], *ne beneficium commodanti damnoſum fiat. Quod & in contraria actione depoſiti & mandati eadem ratione receptum eſt* [b]. *In precario tamen, ſolum latæ culpæ periculum ſubeundum eſt, ſibi enim imputet dominus, qui ſtatim precariũ non reuocet* [c], *ſi accipiẽtis diligentiã ſuſpectã habeat: nã poſtquã reuocauerit, ſi mora facta fuerit, de leuiſſima quoq; iudicium reddetur* [d].

u l. tutori. C. de neg. geſt.
x l. ſi. C. arb. tut.
y l. tutor q. §. ij. de adm. tu.
z l. ſ. C. de hæred. tut.
a §. itẽ is. Inſtit. qui. mo. re.
b l. ſi ſeruus. §. iuſſiſſ. de fur.
c l. quæſitũ. §. illud. de preca.
d d. §. ex hoc. &. §. ſeruitus.

IDEM LIB. II. MANVAL.

LEX CCXXVII.

Ex illa parte edicti, eũ quem ei hæredem eſſe oportet, hæredis hæredib9 bonorum poſſeſſio nõ defertur. Item in ſubſtitutione his verbis, quiſquis hæ-

1 ☞ Edicto, vnde legitimi, agnato bonorũ poſſ. datur.
2 Hæres agnati reijcitur à borum poſſeſsione.
3.5 Hæres in edicto, ad proximum refertur.
4 Quando id non obtineat.
6 Subſtitutionis pupillaris ſpes ad hæredem non tranſmittitur.
7 Exceptio ad prædictum axioma.
8 Amplificatio eiuſdem axiomatis.

1 EXILLA.† *Verba edicti unde legitimi à prætore uo*
cantur[a], *ſunt, eũ quẽ ei hæredẽ eſſe oportet, ſi inte* — a l.ſ. vnde. le.
ſtatus mortuus eſſet, bonorũ poſſeſſorẽ faciam. Quibus
uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata eſſet, ad
2 *bonorũ poſſeßionẽ à prætore admittitur*† *Vnde cùm eius*
agnati hæres, aut non æquè proximo, aut nullo penitus
gradu eum qui inteſtatus mortuus eſt contingat, meritò à bonorum poſſeßiono reijcitur, ſicut et ab hæreditate re

res mihi erit, proximus hæres, tãtũ ſignificatur, imo non tantum proximus hæres, ſed etiam ſcriptus,

3 *pelleretur.* † *Sicq; uerbũ illud hæredis, in edicto prætoris ad proximũ tantũ rẽ*
4 *fertur.*† *In caſibus tamẽ, in qbus ius agnoſcẽdæ bonorũ*
poſſeſ. ad hæredẽ tranſmittitur, uideretur hæredẽ quoq;
hæredis cõtineri[b]: *ut cum intra terminũ deliberãdi legi* — b l. emãcip. C. qui adm.
timus hæres moritur[c], *niſi tunc eũ hoc edicto non uoca* — c l. cum antiquioribus. C. de iur. del.
ri, ſed aliarũ cõſtitutionũ extẽſione dixeris, quod magis
5 *probo.*† *Alius eſt etiã caſus, quo proximus tãtũ hæres in*
telligitur, in illa uidelicet ſubſtitutione. Quiſquis mihi
hæres erit, Titio filio meo, ſi pupillus morietur, hæres
6 *eſto. Cuius rei illa eſt ratio,* † *quòd ſubſtitutiõis pupilla-*
7 *ris ſpes ad hæredẽ nõ tranſmittitur*[d]: † *quapropter ſi iu*
ri accreſcẽdi cõiuncta ſit, aliud eſſet: cùm enim ius accre — d l. ſed ſi plures. de vulg.
ſcendi nõ perſonã ſed rẽ reſpiciat, hæredi quoq; hæredis
portio accreſcit[e]. *Et ideo in propoſita ſubſtitutiõis ſpe* — e l. ſi ex pluribus. de ſuis. & leg.
cie, ſi pupilli cohæredem adijſſe proponatur, deinde pu
pillũ mortuũ, eius quoq; hæreditas illi neceſſariò accre
ſcet[f]: *qđ' ꝓceditẽt ſi ante pupillũ cohæres iſte deceſſerit.* — f l. qui patri. de acq. hær.

Qui

1 MVNICIPES. † Vrbium quæ Romano Imperio ſubijciebantur, uaria fuit conditio : ut enim ſtipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ Coloniæ, aliæ Municipia
2 dicebantur. † Coloniæ erant, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agerq; eis aßignatus: ſolebant autem deduci ueterani, et pro diutinorũ laborũ mercede, unde ſenectutem tolerarent, iugera bina acciplebant. Cauſa deductionis erat, uel infrequẽtia urbi, uel pœna, qua ueteres Coloni male de Republica meriti, multabantur.

IDEM LIB. SINGVL. DE COGNITIO.

LEX CCXXVIII.

Mvnicipes intelligẽdi ſunt, & hi qui in eodem municipio nati ſunt.

3 † Hæ Coloniæ tanquam quædam urbis Romanæ effigies, paruaq; ſimulacra erant, Metropolis enim ſuæ legibus neceßitatibusq; adſtringebantur, & ideo magis obnoxiæ quàm Municipia, licet propter autoritatem amplitudinemq; Po. Ro. maiore in honore eſſent, unde & in præmium ius Colonicũ quibuſdam prouincialibus quãdoq; tributũ fuit, ut Berytenſibus & Heliopolitanis [a].
4 † Municipes igititur aliquãto melioris erant cõditionis quòd uidelicet ſuis legibus, ſuisq; moribus uiuerent, & nihilominus ciues Rom. eſſent, honoresq; in urbe Romana capeſſerent, & ſicut cæteri ſuffragiorum ius haberẽt
5 † unde & nomen ſumpſerunt: ab eo uidelicet, quòd honorarij muneris capaces eſſent, licet onerũ neceßitatibus nõ adſtringerentur, ut lib. XVI. A. Gel. diffuſius explicat: atq;

a l. ſ. de cẽſib.

abuſiue municeps dicetur.

1 Quis dicatur agere.
2 Exigere, peragere, tranſigere quid.
3 Tranſactio ſtrictè & generice accipitur.
4 Tranſacta dicũtur etiã quæ ſine cõtrouerſia facta sũt.
5 Ratio, quare tranſactionis vox potius ſpecialiter accipiatur.
6 Exceptio litis finitæ, ſi, ne, vlteri⁹ progrediatur oppoſita fuerit, impedit conteſtationem.
7 Quæcunque exceptiones, peremptoriæ, litis conteſtationem impediunt.
8 Idque verum, ſi ſtatim probari poſſint.

IDEM LIB. SING. DE TACIT. FIDEIC.

LEX CCXXIX.

TRanſacta, finita'ue intelligere debem⁹, nõ ſolum de quibus cõtrouerſia fuerit, ſed etiã quæ ſine controuerſia ſunt poſſeſſa.

TRANSACTA.

1 †*Agit qui in iudicio proſequitur id quod ſibi debetur. Ab hoc uerbo deducũtur exigere, peragere, trãſigere.* 2 *†Exigit, qui quod iudicio proſequutus eſt recipit. Peragit qui obtinet: unde peregiſſe reum dicitur, qui damnauit. Tranſigit, qui actionem ſibi competentem*[a]*, ſiue inſtituta ſiue inſtituenda ſit, aliquo accepto, cauſa concordiæ omittit.† Hæcq; tranſactionis uera & ſtri-* a l.j. de tranſ.
3 *cta eſt ſignificatio: generaliter tamen etiam accipitur pro quocunq; actu quo cõcordia inducatur, uel ab obligatione recedatur*[b]*, uel ad finẽ aliquid ducatur. Vnde* b l.j. de pact.
tranſigere æſtatẽ Plin. dixit, ſic & tranſigere æuũ, trãſigere diẽ dicimus. †Igitur in Senatuſcõſulto, quo trãſa-
4 *cta, finita'ue rata maneãt*[c]*, cautũ eſt: tranſacta generaliter accipiemus, etiã quæ ſine controuerſia finita ſunt.* c l.j. in fin. ad Tertul.

5 †*Cur autē ſpecialiter potius uox hæc accipiatur, dubita ri poteſt: an quod particula 'ue, ſubdiſiunctiuæ uim habet, & codē ſenſu intelligendā oſtēdit, quo & finita intelligitur? an quod nulla eſt ratio cur magis in ſpecie acciipiatur? Nec enim ſolū rata eſſe debēt, quæ iuſta tranſactione ſopita ſunt, ſed & quecunq; alio modo finem*

6 *habuerūt.* † *Quapropter uulgò dicimus*[d], *litis finite exceptionem, ſi, ne ulterius procedatur oppoſita fuerit, conteſtationē impedire. Sūt aūt huiuſmodi exceptiones nō hæ tantū, quæ hic enumeratæ ſunt, rei uidelicet iudicatæ, uel tranſactæ, uel uſucaptæ, ſed etiam multæ aliæ:*

7 †*unde generaliter proditum eſt, quācunq; exceptionem peremptoriā, qua euidēter & incōtinenti conſtare poſſit, nō potuiſſe reum in ius uocari, litis conteſtationem impedire*[e]: *ueluti, quoties cōſtat actionē nullam actori competere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitio 'ue ſit*[f]. *Idem ſi agētis nihil interſit, uel in criminalibus accuſationibus exceptione obiecta factū im-*

8 *punibile reddatur*[g], *idq; protinus appareat.*† *Nā recepti iuris eſt, nullā exceptionē, etiā rei iudicatæ, conteſtationē & cauſæ ſtatū impedire, niſi ſtatim ꝓbari poßit, idq; ſe facturū reus recipiat. Quæ enim altiorē indagationē requirunt, poſt iudicium acceptum reſeruantur*[h].

d c. ſ. de lit. cō teſt. in. 6.

e Bar. l. elegā ter. §. ſi qs poſt. de con di. inde.

f l. mater. de inoffi. teſt.

g l. ſi ſeru°. C. de his qui ad eccl.

h Bar. l. nā & poſtea. de iu reiur.

SVMMARIVM.

1 ☞ Tres exceptiones litis conteſtationem impedientes hic enumerantur.

2 Finita intelliguntur, quæ longioris temporis ſilentio finita ſunt.

3 Vſucapio & mobilium & immobilium rerum eſt, contra communem.

Præſcrip

4 Præſcriptio propriè eſt exceptio ex vſucapione deſcendens.
5 Præſcriptionis vera diffinitio.
6.7 Vſucapione ſemper directum acquiri dominium, tam in mobilibus rebus, quàm in immobilibus.
8 Vſucapiens cum mala fide, ſolam exceptionem habet ad ſe defendendum.

IDEM LIB. SINGVL. S.C. ORPHITIANI. LEX CCXXX.

VT ſunt iudicio terminata trāſactiōe cōpo-

1 *VT SVNT. † Enumerantur hic tres exceptiones, quæ litis cōteſtationē impediunt, ſi à reo ſint oppoſitæ, quia litigare ſe uelle neget, tanquā res minime dubia ſit, quā finitā eſſe iam cōſtet, quod ſi ſimpliciter ſe nō debere aſſerat, litemq́; cōteſtetur, tunc in uim peremptoriarū obijciētur, cognoſcetq́; iudex, & diffinitiue pnuntiabit.*
2 *† Sanè annotandus eſt loquendi modus, dum Iuriſconſultus finita intelligit, quæ longioris temporis ſilentio finita ſunt: quibus uerbis per uſucapionem negotium finiri ait, non autem dominium acquiri. In quo articulo à noſtratibus doctoribus diu diſputatum fuit*[a], *in hocq́; tandem deuentum, ut uſucapione directum dominium, præſcriptione utile ſolum acquiratur.*
3 *† Eſſe autem uſucapionem in rebus mobilibus, præſcriptionem in immobilibus. Quæ ſententia omnino mihi non placet: Paßim enim ueteres uſucapionem appellant, etiam immobilium rerum*[b] *idq́; & Iuriſconſultorum uerbis, & ex XII. tabularum lege, cæteriſq́; autoribus, & M. Cicerone præſertim in Topicis,*

a in rubr. de præſcript. extra.

b l. iij. l. ſi fur. in fin l. cum qui. de vſucap.

 probari

4 probari poteſt. † Præſcriptionem uerò aſſumere propriè uidentur pro exceptione ipſa, quæ ex uſucapione deſcendit: & ideo rectè iudicio meo definiuerunt ueteres,
5 res,† Præſcriptionẽ eſſe exceptionem, quæ ex temporis lapſu ſubſtantiã capit, & actioni obijcitur[c]. Licet Neoterici futilibus quibuſdam argumẽtis diſſentiant.

sita, longioris temporis ſilentio finita.

6 tiant.† Igitur per uſucapionem acquiri uerum & directum dominiũ, ſiue mobiles ſint res, ſiue immobiles ego arbitror. Et cùm dominium ſit iuris, nõ eſt dubium, poſſe autoritate legis propriè & uere transferri. Nititurq́; ea ratione lex, quod qui uſucapi rem ſuam permittit, præſtare cõſenſum trãslationi uidetur[d] alioqui nec mobilium rerum uſucapio unquam procederet, cum inuito domino contrectatæ res, uitio reali, id eſt furti afficerentur. Quo caſu lex Attinia uſucapionem
7 inhibet. † Cum ergo in huiuſmodi rerum uſucapione ceſſante odio furis interpretetur lex acceßiſſe conſenſum, meritò dubitandum non eſt, directum dominiũ acquiri; in rebus autem immobilibus, cum aduerſus ſcientem & negligentem uſu quis acquirit, eadem ratio ſuadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari poſſet. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis uerius eſt, directum transferri: licet ratione naturali perſpecta, quandoq; dicatur utiliter aduerſus eum præſcribi[e], idq; eius effectus eſt, quod re huiuſmodi ad extranei manus delata, poſſet naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur poſſeſſor qui ab alio uſucaptum

c 16. q. iij. in ſumma.

d l. alienationis. ſupra. e.

e l. j. in fin. de aqua plu. ar.

ptum eſſe affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de
8 *iure alterius diſceptare?† Illud uulgò cognitũ, qui cum* f 1. ſi qs ampl. §. j. de præſcrip. xxx.
mala fide uſuceperit, nullum dominij ius acquiſiuiſſe[f]*,*
ſed ſola exceptione defendi. Cæterum iure Pontificio
neceſucepiſſe intelligitur[g]. g c. ſi. de præſcrip.

1.6 ☞ Regula, qua dicitur, eum qui in vtero eſt, pro nato haberi, vera eſt, quoties de eius vtilitate quæritur: ſecus ſi de alterius.
2 Hæc limitatio exemplo declaratur.
3 Eius exempli reſtrictio.
4 Argumẽtum ex hac lege ductum, de lupa plures lupulos edente.
5 Fictio illa, quod in vtero exiſtens pro nató habeatur, in brutis non habet locum.
7 Infans conceptus dicitur poſt infuſum ſemem.
8 Indicia inchoati hominis quæ.
9 Quando anima infundatur conceptui.

IDEM LIB. SIGVL. 1
Ad S. C. TERTVL.
LEX CCXXXI.

QVod dicimus, eũ qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe, tũc uerum eſt, cum de ipſius iure queritur: aliĳs autem non prodeſt, niſi natus ſit.

QVOD *dicimus.* †*Superius traditum fuit, eum qui in utero eſt, haberi pro nato. Quæ regula hic declaratur, ut uera ſit, quoties de eius utilitate quæritur, alijs enim non prodeſt, niſi na-*
2 *tus ſit.* † *Quapropter in illa cõditione fideicommiſſi, ſi rex Parthorũ ſine liberis ex ſe legitime natis deceſſerit, talis Reſpublica ſit hæres. Rñdit Bal.*[a]*, q in utero tẽpore mortis fuerit nõ eſſe impedimento, quo* a Bal. l qui in vter. de ſtatu. ho.

minus euenisse conditio uideatur: hic enim non de uentris, sed de hæredis commodo agitur.† Quòd si his hæres qui grauatus est ipse posthumi pater sit, aliud mihi uideretur: intereſt enim haud dubie eius qui in utero eſt ut pro nato habeatur, ſicq; paternam hæreditatem locupletiorem habeat. Quod & Aretinus [b], licet alia ratione motus, probat.† Cæterum ex hoc responſo tradūt pleriq;, ſi ei qui Lupum ceperit aliquod præmium conſtitutum ſit, uenatorem à quo Lupa prægnans capta fuerit, non ultra unicum præmium conſequi poſſe, etiam ſi deinde enixa plures Lupulos ediderit: hoc enim caſu, nō de Lupulorū, ſed de uenatoris utilitate agi.† Quod ut uerū arbitror, ita cōſtanter negauerim, fictionē hanc in brutorū partu locū habere: ſolius enim hominis cauſa introducta eſt, nec æquitas ulla ſubeſt, ut in beluis eadē fingamus.† Et quod diximus in aliorū cōmodum nō fingi, intelligēdū eſt, nec patri quidē pſit: nā ut ius triū liberorū interim habeat, haudquaquā ſatis eſt duobus natis, alium in utero adhuc eſſe, idq; diuus Seuerus conſtituit [c]. Quocirca nec matri quidē pderit, quæ licet prægnās puniri ſummo ſupplicio nequeat [d], & uētris nomine in poſſeſſionē mittatur [e], nō tamen hoc ideo eſt quia iā peperiſſe fingatur, ſed quia qualiſcūq; futura eſt ſpes in lucē pdituri hominis, extinguēda non fuit. Subeſt autem ſpes illa à conceptionis die, uſq; ad decimū mēſem. †Diciturq; cōceptus infans, poſt infuſū ſemē, †ab eo enim tēpore poſt decē dies dolores capitis, uertigineſq; oculorū mulieri oriūtur, iudiciū ſcilicet, ut Plin. inquit, inchoati hominis: motus uero in utero quadrageſimo fit

b Are. l. qui ſi liabus. de leg. 1.

c l. ſ. de excu. tut.

d l. ſi prægnātis ſupra de pœnis.

e l. j. ſupra. ſi mul. vendi nom.

(Margin numbers: 3, 4, 5, 6, 7, 8)

ſit die,ſicq́; & omnibus antiqs, & etiã Iuriſcõſultis cõ 9 *ceptum accipi dubiũ nõ eſt:† licet recentiores aliqui,ſo lum quadrageſimo die conceptũ infantem dici opinen tur* [f], *tunc enim infundi illi animã. Sed Phyſicorum cele berrimi quadrageſimoquinto in maribus id fieri prodiderunt, longiore in fœminis termino, Empedocles, Diogenes, Herophilus dũ in utero ſit, propriã animã nõ habere ullam exiſtimarunt, ſed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animã formato iam in humanã effigiẽ ſemine à Deo creari,infundiq́; receperũt:quo autẽ tẽpore corpus ipſum formetur, in medium reliquerũt. Quod & nos facturi ſumus,cum id ad Iuriſconſultos minime pertineat,qui,ut diximus,conceptionem ab infuſo ſeminne appellant,nõ à cõformatione quæ in utero fiat,quãdoquidẽ & inter ipſos Philoſophos hac de re minime conuenit, uarijs Empedoclis Aſclepiadæq́; ſententijs,quarum libro de placitis Philoſophorum quinto Plutarchus meminit.*

f in authẽ. de reſti. & ea. §. vnum.

CAIVS LIB. I. DE VERBO. OBLIG. LEX CCXXXII.

HAec enuntiatio, quæ fuit pluris aureorum

1 ☞Hæc locutio,pluris aureorum xxx. & quantitatis & æſtimationis ſignificatiua eſt.
2 Taxatio aurei in conſtitutionibus principum.
3 Aureus,quo hodie vtimur veteri ſurrogatus.
4 Denarius & aureus an idem.

1 HAEC ENVNTIVTIO.† *Quoties ita loquimur quod in cenſum detulit Titius, pluris eſt aureorũ*

XXX. id ſignificare poteſt, non ſolum quantitatem triginta aureorum in cenſum relatam, ſed etiam tantum rerum ſeu corporum detuliſſe, quãtum æſtimatio triginta
2 aureorum efficere poteſt. † Superius autem admonui in Cæſarum conſtitutionibus ita taxari aureũ[a], ut ſeptuaginta duo aurei librã conficiãt, licet aureus qui hodie in uſu eſt, minoris ſit æſtimationis, cum nonaginta ſex ex eis libra contineat. Vnde aliqui cenſuerunt, tamet ſi conſtitutũ ſit, donationẽ ultra quingentos, niſi inſinuata ſit[b], non ualere, eam tamẽ in qua DCLXVI. noſtrates aurei erogati ſint, ualere. Et ita Angel. & Iaſoni uiſum eſt[c].
3 † Nobis uidetur aureum quo hodie utimur, ex generali omnium populorum conſuetudine eſſe, ueteri illi ſubrogatum, & ideo quæ de ſolido in iure ciuili cauta ſunt, ad noſtrum hunc, quanuis leuioris ſit ponderis, referenda. Nam & in præſentia propter temporum qualitates pauperiores ſunt ciues quàm olim eſſent[d], & ante eas conſtitutiones, cũ Romanũ floreret imperium, conſtat grauio-
4 ris ponderis aureos nũmos ſignari ſolitos. † Sunt & qui denarios aureos uariæ æſtimationis quoq; ſignatos fuiſſe crediderint, iidemq; arbitrãtur denariũ & nummum eſſe[e], uulgarisq; ſermonis argumẽto utuntur: qua in re ulgarẽ ipſi doctrinã planè oſtendũt. Denarios enim argenteus ſolum erat, põderis drachmæ, quatuorq; ſeſtertijs nũmis cenſebitur, hoc eſt æris aſſibus decem, unde et nomen ſumpſit. Tritiora ſunt hæc apud rei Latinæ peritos

XXX. ſimul & quãtitatis, & æſtimatiõis ſignificatiua ẽ.

a l. quoties C. de ſuſcepi. lib. x.

b l. ſancimus. C. de don.

c Iaſ. l. ij. §. ex his in ſi de verb. obli.

d § j. Inſti. de ſuc. lib.

e Docto. in l. quæ extrin. ſecus. de verbo. obli.

ritos, quàm ut autorum tibicinibus ſit opus: apud Græcos tamen dubium non eſt auream quoq; drachmam ſignari ſolitam, quam à ſimilitudime ponderis Plinius quandoq; καταχρηστικῶς denarium appellat.

1 Interpretatio verborum, Calumnietur, moretur, fruſtretur.

IDEM LIBRO II. AD LEG. XII. TABVL.

2 Calumniari & cavillari idem.
3 Quæ mora calumniæ præſũptionẽ inducat.
4 Inſtantiæ terminus in criminalibus bienniũ in ciuilibus trienniũ.
5 Error quorundam in iudicijs.
6 Calũniator e ũ, qui de re minima litẽ criminalẽ ordi.
7 Sycophantæ apud Atrienſes.
8 De re minima uagentes, à iudicio repellendi.
9 Voti deſcriptio.
10 Vota olim pro principe nuncupabantur,
11 Vota anniuerſaria ob diem imperij.
12 Vota ob ſalutẽ principis à ſacerdotibus & conſulibus.
13 Item à priuatis.
14 Vota in quinquennium publicè municipata.
15 Votorum origo.
16 Vota decennalia.
17 Item vicennalia, tricennalia.
18 Teli qualis acceptio.
19 Teli etymon.
20 Quoc Latini telum, Græci βέλος dicunt.
21 ζοξευμα & τόξον.
22 Emendatus locus in hac lege.

LEX CCXXXIII.

SI calũnietur, et moretur

1 SI CALVMNIETVR. † *Arbitror enũciatiue uerba hæc poſita eſſe, & ut recentiores dialectici dicunt,*

 mate

materialiter. Interpretatur autem ea Iuriſconſultus, ut calumniari idem ſit, quod per moras & fruſtrationes negocium differre, uel per fraudē alios litibus uexares.

2 † *Idemq́; & cauillari dicitur, utrunq; enim uerbum ab antiquo uerbo Caluire deducitur, quod decipere ſignificat, & fruſtrari: tracta à caluis metaphora, qui eos fruſtrantur à quibus per capillos prehendi uidentur.*

3 † *Quæ autem mora calumniæ præſumptionem inducat, ſic definiri poteſt, ut qui in termino accuſationi proſequendæ, arbitratu iudicis conſtituto, non adeſt, cauillari uideatur* [a]*: non debet autem is terminus eſſe longior, quàm ut intra biennium cauſa expediri poßit:*

4 † *is enim eſt inſtantiæ criminalium finis,*

5 *ſicut triennium in ciuilibus* [b]. † *Et ideo bis errant uulgares latrunculatores, qui ſi reum conuincere nequeant, eum rebus ſic ſtantibus abſoluunt, ut quandocunque uel minima coniectura ducti, rurſus in carcerem trudant. Nam alapſo biennio inquietari amplius non poteſt, & cum accuſatori ſtatutus eſt terminus probationum recipiendarum cauſa* [c]*, ſi probatum non ſit, definitiue reus eſt abſoluendus, non autem ea forma, quam concuſſores, & δημοβόροι iudices repererunt* [d].

6 † *Sanè & qui de re minima litem criminalē orditur, ui-*

7 *detur non abſurdè calumniator poſſe appellari* [e]*: † exemplo Athenienſium, qui huiuſmodi homines Sycophantas uoca*

& fruſtretur: inde & calūniatores appellati ſunt, qui per fraudem & fruſtrationē alios vexarent litibus: & inde cauillatio dicta eſt.

a l. qui crimē. C. de accuſ.

b l. ſ. C. ut in cer. temp.

c l. properandum. §. & ſi quidē. C. de iudi.

d Imol. c. ſ. de off. ord.

e l. fuſtibus. C. de inof.

uocabant, quòd propter ſubreptos ficus, minimaq́; hu iuſmodi detrimenta, capitalem queſtionem excitarent.
8 †*Quapropter ſi qui collitigāt de re minima, et uiciſſim longas ambages tricasq́; acumulant, non de utilitate ſoliciti, ſed ut aduerſario noceant, putauerim partes religioſi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemq́; deneget.*

¶ Poſt Calendas Ianuarias die tertio pro ſalute principis uota ſuſcipiuntur.

¶ §. POST *Ca*
9 *lendas.* † *Votum eſt alicuius faciendi, uel non faciendi,*
10 *uerſus Deum deliberata & iuſta promiſſio.*† *Solebant autem ueteres quāplurima uota pro principe nuncupa*
11 *re.*† *Concipiebātur uota anniuerſaria ob diem Imperij, cùm uidelicet ad Imperium princeps aſſumptus eſſet, quorum & in iure mentio habetur*[f]. *Imperatori Veſpa ſiano diem Imperij fuiſſe Calendis Iulijs, cumq́; in poſte*
12 *rum celebratū, apud autores traditum extat.*† *Concipiebantur ob ſalutem principis à Sacerdotibus & conſulibus, idq́; poſt tertium diem Calendarum Ianuariarū, ut hic dicitur: pertinebatq́; in prouincijs hæc cura ad præſides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. x. Epiſtolarum eſt autor. Calēdas ipſis non autem poſt tertium diem hæc uota ſuſcipi Corn. Tacitus lib. I I I. ſentire uidetur. Idem Tiberium ægrè tuliſſe tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota ſuſciperent, iiſdem Dijs filios quoq́; Germanici cō mendaſſent. Sed & lib. xvi. Thraſeæ ab accuſatore obiectum ſcribit, quòd principio anni ſolenni iuſiurandum uitaret,*

f l. omnes. C. de ferijs.

uitaret, nuncupationibusq; uotorum non adeſſet, quanuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, *Tum ſolitos ciues ſocos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu oboleſacere, uino lutum cogere, cateruatim curſitare.*
13 † Concipiebantur & pro ſalute principis *uota à priuatis, aliquid uouentibus, ſi principem ſuperſtitem reliquiſſent, ut in* Auguſto Tranquillus *oſtendit.* Idem autor *eſt* C. *Cæſarem* Caligulam *pleroſq; huiuſmodi conualeſcentes, tanquam impoſtores per ora hominum traductos, infulatosq; peſſime multaſſe, quoſdam etiam ad necem uſq; compuliſſe.*
14 † Erant *& alia uota quæ in quinquennium publicæ nuncupabantur, habebanturq; tum ludi pulcherrimi, &* Quinquennalia *appellantur.*
15 † Eorum origio *uidetur* ex libris Sibyllinis *emanaſſe, quibus tradebatur, ut in difficillimis* Reip. *temporibus uer ſacrum uouerent, ſi ad quinquennium proximum res ita ſaluæ, uti tunc erant, ſorent: cuius rei lib.* XXXII. T. *Liuius meminit.* Horum *uotorum* Ludorumq; Quinquennalium & Nazarius & Mamertinus
16 *in* Panegeyricis *mẽtionem ſecerunt.* † *Sunt & decẽnalia uota, quorum rationem* Dion *in* Auguſti *uita ſic exequitur: cum* Auguſtus Rempu. *reſtituere uellet, reclamantibus cunctis, non ultra decennium ſe imperaturum promiſiſſe, quo tempore elapſo, precibus adactum, in ſequens decennium diſtuliſſe, atque item in aliud.* Quamobrem *eius ſucceſſores, licet perpetuam adminiſtrationem accipiant, ſingulis tamen decem annis ludos uouent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatum*

tunc

17 *tunc renouare incipiant.† Hinc & Vicennalia & Tricennalia dicta ſunt. Notantur autem in ueteribus numiſmatis hoc modo* VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. *Horum meminit Trebellius in uita Galeni, & Amianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem ſcribit Arelate Tricennalia celebraſſe, Theatrales; & Circēſes ludos ambitioſo apparatu.*

¶ Telū vulgo quidē id appellatur, qđ ab arcu mittitur, ſed nūc oē ſignificatur qđ manu mittit̄: itaq; ſequtur, vt & lapis & lignū, & ferrū hoc noīe cōtineatur, dictū ab eo quod in lōginquū mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, Græca voce figuratū: nā et hāc ſignificationē inuenire poſſum⁹ & in Græco noīe: nā qđ nos telū appellam⁹, illi βέλος appellāt: eoq; nomine vulgo quidē id ſignificatur, quod ab arcu mittitur. Sed nō min⁹ oē ſignifi

¶ §. TELVM. Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo, cauſa hominis occidendi fuerit:
18 *† dubitatum eſt quemadmodum telum accipiendum ſit, & ſolùm quod ab arcu mittitur ſignificari, ſed omne quod manu mitti poteſt Iuriſconſultus ait:*
19 *† idq; argumento ab Etymologia ſumpto: ſiquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. quod longe ſignificat. Probatur*
20 *idem & Græci ſermonis ſimilitudine:† quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicunt: deduciturq; ea uox*
21 *ἀπὸ τοῦ βολλέσθαι, id eſt à iaciendo.† Quanuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur, τόξος enim arcum ſignificat: unde & toxicum: quoniam eo ſagittæ intinge*

intingebantur, ut Plinius ait. Quòd autem ita ſit in ſermone Græco, probat Iuriſconſultus autoritate Xenophontis, qui ita ſcribit: τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λόγχαὶ τοξευματα σφενδναι πλείστοις δὲ καὶ οἰστοί. *Huiuſmodi, inquit tela ſimul ab eis habebâtur, lanceæ, ſpicula, fundæ, plurimis aũt & ſagit*

12 *tæ. †Sic autem emendandus hic eſt locus, ex antiquorum codicũ lectione, ſuſpicorq́; eodem modo ſcriptum fuiſſe à Tribuniano in Inſtitutionibus ſub rubrica de publicis iudicijs, ubi Epigramma in Xerolopho ſcriptum allegatur. Quanuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuiſſe, in quibus epigrammata ſcribit ſolerent, ut etiam Priſcianus Grammaticus libro primo ſcribit: Xerolophiq́; mentio pro tumulo ex congeſtis lapidibus facto fit etiam Suidæ: tamen conuenire magis uidetur, ut Xenophontis facta ſit mentio, acceperitq́; Tribunianus eum locum à Iuriſconſulti hoc reſponſo.*

cat̃, ꝙ mittitur manu, ἀπὸ του βαλλέσθαι, & id ꝙ ab arcu mittitur, apud Græcos quidẽ ꝓprio nomīe τὸ ξεῦμα vocat̃, apud nos aũt cõi noīe telum appellat̃: ſic & Xenoph. τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλείστοις δὲ καὶ οἰστοί.

1 ☞ Hoſtis apud antiquos pro peregrino.
2 Hoſtire ſignificat æquare, & hoſtimẽtum pro æquamento.
3 Hoſtis pro perduelle,
4 Hoſtes, publicos inimicos ſignificant.
5 Perduelliones qui veteribus dicti.
6 Quod ſit perduellionis crimen.

Crimen

7 Crimen perduellionis,& læſæ maieſtatis differunt.

8 Si legatus Cæſaris mandet alicui, vt principi tantũ au reos mutuet ſub pœna perduellionis, an id non faciẽs perduellis ſit.

9 Si princeps aliquẽ nouarum rerum ſuſpectũ vrbe abſcedere iubeat, certaque illi confinia cõſtituat, iſque nõ paruerit, an ſit reus læſæ maieſtatis.

10 Locupletes antiquis qui dicti, & quis propriè ſit locuples.

11 Qui pro qualitate rei, de qua agitur, non ſatis habet, pauper dicitur.

12 Quis locuples ſit, vel pauper, in iudicantis arbitrrio conſiſtit.

13 Appellatione victus & veſtimenta & ſtramenta contineri.

14 Nomine ſtramentorum quid ſignificetur.

15 Verbum, nutrire, an cum verbo, viuere, in ſignificatione conueniat.

16 Quid de verbo, cibare.

17 Cibi appellatio potum continet.

18 Cibarius panis.

IDEM. LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXIIII.

QVos nos hoſtes appellamus, eos veteres Perduelles appellabãt, per eãdem adiectionem indicantes cum quibus bellum eſſet.

1 *QVOS nos hoſtes.*† *Hoſtis apud antiquos peregrĩo accipiebat, quòd ſuis legib⁹ ita uiueret, ſicut nos*
2 *noſtris, et ideo par nobis uideret.* † *Hoſtire enim æquare ſignificat, unde Hoſtimentũ æquamentũ eſt. Sic Paulus in Aſinaria: Par pari hoſtimentũ datũ eſt opera pro pe*
3 *cunia.*† *Deinde cœpta eſt hæc uox in aliũ ſenſũ accipi,*
ut uidelicet perduellem ſignificaret: nam et illi iure gentium

tiũ æquali cauſa ad bellum procedere exiſtimabantur: unde quos eo bello capiebant, ſeruos ſibi efficiebant, dominiumq́; eo iure acquirebant: & licet ex ſua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen ſibi acquirebant: quoniam non per maliciam aut fraudem agere, ſed æqua cum Romanis *cauſa rem gerere exiſtimabantur.* Licet *enim iure ciuili* Romani *præcellant, iure tamen gentium æquales cæteris cenſentur.* Meritò *igitur hoſtes, publicos inimicos ſignificant: quos ueteres quia cum illis duellum, id eſt bellum eſſet.* Perduelliones
5 *appellabant: †ea enim dictione hi ſolùm indicantur, aduerſus quos ius belli eſt.* Quapropter *priuatus inimicus noſter perduellio non eſt, latrones quoq; perduelliones non ſunt.* Vnde *&* Cicero *libro 11.* Officiorum: Pirata, *inquit, non eſt perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum ergo hanc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum ſit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter* Accurſius *in-*
6 *telligat.* † Hincq́; *apparet, quod ſit perduellionis crimen*[a]*: nimirum cùm quis hoſtili animo aduerſus* Rem-
7 *publicam uel principem animatus fuit.* † Quapropter *non omne læſæ maieſtatis crimen, idem & perduellio-*
8 *nis eſt, ſed alterum altero generalius eſt.* †Sed *quod ſi legatus Cæſaris mihi mandat, ut principi aureos centum mutuem ſub pœna perduellionis, an niſi id faciã, ceu hoſtis plecti potero? Et puto nõ poſſe legatum ſtatuere id perduellionis crimen eſſe*[b]*, quod nõ ſit: ſicut nec in huiuſmodi iuſſionis exequutionem contumaciam bona publicare poterit*[c]*: quod principi, hisq́; qui in ſumma adminiſtra*

a ff. ad l. Iul. maieſt.

b l. famoſi. ver ſi. hoc tamẽ. eo tit.

c l. 1. C. ne ſine iuſſ.

miniſtratione ſunt, tantũ conceditur. Nec ideo quod extra ordinem id munus aliquibus demandatũ ſit, uidētur in ſumma adminiſtratione eſſe: imo hac in re cõcuſſoris potius munere fungũtur, tyrãnicæ auaritiæ ſatellites, pu-
9 blici fures, & quod dicitur, ſplen patriæ. † Sed quid ſi ipſe princeps aliquem nouarum rerũ ſuſpectum, urbe abſcedere iubeat, certaq; illi confinia conſtituat, unde citra ſuum iuſſum non abſcedat, iſq; non paruerit, an læſæ maieſtatis reus erit? Et Bald.[d] negauit: ſed tantummodo arbitratu principis extra ordinem ceu ſacrilegum plectendum[e].

¶ Locuples eſt, qui ſatis & idoneè habet, pro magnitudine rei, quam, actor reſtituendam eſſe petit.

10 ¶ §. LOCVPLES. † Locupletes antiqui locorũ, id eſt agrorũ plenos appellabant: unde qui ex prædiorũ poſſeſsionibus diues eſt, is proprie eſt locuples[f], Cum ergo in edicto Prætoris qui in ius uocati ſunt, fideiuſſorẽ locupletem iudicio ſiſti dare debeant, eum intelligemus, qui ſatis & idonee habet: in rebus tamen immobilibus
11 pro magnitudine rei quæ petitur. † Et inde conſequens eſt ut qui pro qualitate rei, de qua agitur, ſatis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiam nobilis uiri filiam eligere, qui licet habeat unde uiuat, non tamen ſalua dignitate ſua, ſi quicquam dotis nomine alienaret, uiuere poſſet[g], Scribit Corn. Tacitus Valerio Meſſalæ coſuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtuliſſe Neronem in ſingulos annos quingenta ſextertia, qui-

d Bald. conſ. 271. in 2.
e l. ſacrilegij. C. de diuer. reſcrip.
f l. ij. ſupra q ſatiſd.
g Bald. 1. ſi qs. ad decl. C. de epi. & cl.

bus paupertatem innoxiam ſuſtentaret. Quæ ſumma noſtræ pecuniæ eſt, duodecim miliũ & quingentorum aureorũ. Eam ſi qui hodie habent, omnium ditißimi exiſtimantur, & tamen tunc Meſſala paupertate laborare

12 credebatur.† In arbitrio itaq; ius dicẽtis erit, ut ex perſonarũ & rerum qualitate dijudicet, quem locupletem, quem'que pauperem ducat: ut quis uero ab accuſatione propter paupertatem reijciatur, ſufficiet ſi minus quã quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Abſurdum fortè uiſum eſt, illum ad criminis executionem admittere, qui ſi aduerſus edictum eũ cui uenia debetur in ius uocaret, non haberet unde pœnam ſolueret[i].

Verbum viuere, quidam Putabant ad cibum pertinere: ſed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & veſtimenta & ſtramenta contineri: ſine his enim viuere neminem poſſe.

h l. nonnulli. de accuſ.

i l. ſi. de in ius voc.

13 ¶ §. VERBVM uiuere.† Superius à nobis tractatũ fuit, quemadmodum appellatione uictus, etiam ueſtimenta continentur: additur hic etiam ſtramenta contineri:

14 † quo nomine, ſignificatur omne quod ſolo cauſa quieſcendi inſternitur ut ſtoreæ, phormiones, paleæ & mat-

15 tæ: unde & uulgò mattaracia uocamus.† Sed quod de uerbo, uiuere, hic dicitur, num & in uerbo, nutrire, eãdem interpretationem accipiemus[k]? & apud Cornæum

16 reſponſum extat, idem eſſe.† Quid ſi cibare dictũ ſit? & aliud eſſe arbitror, cum conſtet cibum cibariaq; ad

17 eſculenta ſolum referri.† Cibi uero appellatione po-

k Corn. cõſ. 45. in. 4.

tum

18 *tum quoque contineri* [l]*,dubium non eſt:*†*at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorem,à quo furfur ex*[l] *cretum non eſſet,ſicut ſimilagineum albicantiſsimum, qui ex ſolo flore conſtat.*

l Archid.c.In qbus de cõ ſec.diſt.ij.

1 ☞ Differentia inter ferri, portari,agi.
2 Portari dicitur quod quis ſuis humeris fert.
3 Fabri qui dicantur.
4 Fabri nomen ex adiectione diſtinguitur
5 Tigni appellatione omnis materia,vnde domus conficitur,continetur.
9 Faber tignarius eſt oĩs quæ ædificat,in lege xII.tabu.
7 Faber in ſpecie,pro tignario ſiue materiario.
8 Vocabula à fabro deducta.
9 Collegia fabrũm.
10 Fabrorum varia inſtrumenta.
11 Hama eſt falcis vel ſarculi ſpecies.

IDEM LI. III. L. CCXXXV.

FErri proptie dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat:portari ea, quæ qs iumento ſecum ducit:agi ea,quæ animantia ſunt,

1 FERRI.† *Enarrat Iuriſconſultus differentiã inter hæc uerba ferri, portari, agi: Ferri ſit proprio corpore baiulare,Portari ſecum cum iumẽto ducere.Quapropter aliqui ꝓdiderũt,cũ lege municipali caueretur ne quis triticũ extra territoriũ portaret, ſolũ de eo actũ uideri,q cũ iumẽto duceret:quibus tamẽ ipſe minime aſſentior, cũ enim hoc cõſtituatur,ut uilior ſit annona ciuibus,ſiue iumẽto,ſiue baiulos,ſiue quoquo alio modo,quis deferat,par eſt ratio:nimis enim ꝓpria & ſubtilis eſt hæc*
2 *Iuriſcõ.noſtri interpretatio.*†*Qñquidẽ & portari dici*

 tur,

tur,quod quis ſuis humeris fert ut recte Valla *annota-uit ex* Terētij Horatijq́; *carminibus,quorū alter,* Mi, *inquit,homo quid iſthuc obſecro? quo puerū portas? Alter uero,* Ne *fortè ſub ala,* Faſciculū *portes librorū, ut ruſticus agnū.* Illud *nō diffiteor,qui guſtus cauſa annonam abſportarit nō uideri aduerſus eam legem feciſſe,quod à nobis* Diſpūcti.*lib.quarto annotatum eſt.*

¶ Fabros tignarios dicimus nō eos duntaxat,qui tigna dolarent,ſed omnes qui ædificarent.

3 ¶ §. FABROS. † Fa
bri dicuntur manu artificium aliquod facientes,eſtq́; ge
4 *nerale nomen:† unde ex adiectione ſolet diſtingui, ut*
cum dicimus, faber lignarius faber murarius, faber aura
a l.tigni.ſupra eo. 5 *rius,* & *ſimilia.* † *Cæterum quia in lege* XII. *tabul.*[a]
tigni appellatione omnis materia,unde domus cōfici po
6 *teſt,continetur,*† *ideo in ea faber tignarius intelligitur,*
7 *omnis qui ædificat.* † *Videtur tamen in ſpecie fabrum*
accipi pro lignario, ſeu materiario tantū, qualem Græ-
b l.pen.de via pub. *ci* τέκτονα *uocant: cuius uocis meminit* Papinianus[b], *dū*
licitu eſſe tectoni tradit, trochos, id eſt rotas, extra er-
8 *gaſterium proponere.* † A' *fabro deducitur uerbū* Fa-
brico,unde & Fabrica, *quæ quidē* & *ipſa generalis di-*
c in authē. de armis i prin. *ctio eſt*[c]: *ſed in conſtitutionibus ſpecialiter accipitur p*
armorū factione: unde & *fabricēſes dicti,in quē ſenſum*
& Fabricæ Cremonēſis *meminit* Amianus Marcel.*lib.*
d l.pen §. pe. de iure im. 9 XV.[d] † *Erant* & *collegia fabrum ea de cauſa inſtituta,*
ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad il
lud compeſcendū accurrerēt: eorū inſtrumēta hæc con-
numerat

numerat Vlpianus[c]*, licet corrupta ſint exẽplaria. Centones, funes, perticæ, ſcalæ, phormiones, ſpongiæ, hamæ, ſyphones, & acetũ: hæc enim incẽdij extinguẽdi cauſa parantur. Syphonis in hũc uſum & Hamæ* C. Plinius *quadam ad Traianũ epiſtola meminit, lib. x. Itemq; Iuuenalis Satyra* XIIII. *Diſpoſitis prædiues hamis: & ſubdit.* c l. quæſitũ. de fund. inſt.

Idem LIB. III. AD LEGEM XII. TAB.
LEX CCXXXVI.

QVi venenũ dicit, adijcere debet vtrũ bonũ

*Dolia nudi non ardẽt Cynici. Vt appareat de inſtrumento quod quod ignium cauſa habetur loqui, licet inter pretes hoc nõ percepe*11 *rint.*† *Eſt autẽ Hama falcis uel ſarculi ſpecies: & ita ſolet Græcis accipi, ſed his in locis aliter uidetur dicendum: nam & eo nomine uaſculum ferreum ſignificatur Heſychio: eſt & fabrile inſtrumentum, quod ab igne* πυϛάμνμ *quoque uocant, Suidæ.*

1 ☞ Venenorum malorum prohibitum commerciũ.
2 Noxiorum venenorum nomina.
3 Veneni uox media.
4 Medicamenta venena dici poſſunt.
5 Qui fatetur ſe venenũ alicui dediſſe, non punitur vt veneficus.
6 Hodie ex vſu loquendi venenũ de malo intelligitur.
7 Glandis appellatio omnes fructus continet.
8 ἀκϱόδϱυα apud Græcos.
9 Licet maternum idioma ſecundum literatum ſermonem exponere.

1 QVI VENENVM.† *Venenorum quæ ſolùm nocumento eſſe poſſunt*[a]*, prohibitum eſt commercium* a l. quod ſæpe. §. i. de contrah. emp.

cium, unde de eis nec ſocietas, nec emptio contrahi po-
b l.iij.de ſica. teſt: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[b]. qui
2 temere huiuſmodi uendiderint,† qualia ſunt Cicuta, Sa
lamãdra, Aconitum, Pityocampæ Bupreſtis, Mandago
ra, Cãtharides: quorũ uenenorũ remedia diffuſe attin-
git Dioſcorides libro ſexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure conſtituta ſunt cũ quis ueneni mentionẽ facit explicare debet, an de iſtis intelligat:
3 †uox enim hæc media eſt, & in bonã quoq; partem accipi poteſt:
4 † nam & medicamenta uenena dici poſſunt quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum eſt, mutet. Vnde Vergilius.

Ille malum uirus ſerpentibus addidit atris,

eſſet, an malum: nã & medicamẽta venena ſunt, q̃a eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius naturam, cui adhibitum eſſet, mutat: cum id ꝙ nos venenũ appellamus, Græci φάρμακον dicũt, apud illos quoq; tã medicamẽta, quã quæ nocẽt hoc nomine cõtinẽtur: vnde adiectiõe alterius nominis diſtinctio fit. Admonet et nos ſummus apud eos poëtarum Home. ſic dicens:

φάρμακα πολλά μέν ἐσθλά

Vt oſtenderet, eſſe quoque aliquod uirus, quod malum non ſit. Idem & Græci fecerunt, qui φάρμακον id eſt uenenum adiectione qualitatis diſtinguunt, ut Homerus in Odyſſeæ quarto:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά

Mixta

Mixta uenena quidem bona ſunt, ſunt plurima amara. *Et alibi,* φάρμακον ἀνδροφόνον *dixit. ſic & Hierony-*
5 *mus in Rufinũ,* φάρμακον θανάσιμον. *id eſt letale.* † *Et his exemplis ſatis conſtat, cum qui uenenũ ſe dediſſe alicui fateatur, non tamen tanquã ueneficum puniri poſſe, cum de medicamento ſalubri intelligi poßit. Quod in non dißimili caſu Alexander quoq; reſpondit*[c]. *Nam & Vergilius: Nec aſſyrio, inquit, fucatur lana ueneno, quum de purpureæ conchæ ſpuma intelligeret. Quæ omni nocumento caret.* † *Hodie tamen uulgaris conſuetudo admiſit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona ſunt ſimpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati ſermone, forenſibuſq; hiſce ſcribliginibus, non putarem hanc Iuriſconſulti differentiam obſeruandam,*

μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά.

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iabolenus ait, exẽplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies appellantur ἀκρόδρυα.

[c] conſil. 115. in. iij.

§. GLANDIS. *Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro ſuo in alienum agrum caducam*
7 *glandem, tertio quoque die legeret.* † *Quæſitum fuit à Priſco Iaboleno, quid glandis appellatione ueniret? reſponſumq; eſt, omnes fructus contineri, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies uocantur* ἀκρόδρυα. *nimirum* ἀπὸ τῆς δρυός, *id eſt, à quercu: unde eodem ſenſu &* δρύκαρπα

l. ſ. de glã. leg.

8 *omnes arborei fructus dicuntur.*† Diligentiſſimi tamen *Grãmaticorũ aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine ſolum uolunt, quæ lignoſi exterius fructus ſunt, ut nuces caſtaneæ, pictacia, malũ punicum, & ſi qua ſimilia: ſicuti* ὀπῶραι *è conuerſo, quæ extrinſecus mollia ſunt ut mala omnia: ſed nobis* Iuriſconſulti *ſen-*
9 *tentia uidetur uerior.*†Et cùm ſemel atq; iterũ Latinas *uoces exemplo* Græci *ſermonis hoc in reſponſo declarari uideamus, argumentum ſumi poteſt, nobis quoq; licere uulgare noſtrum maternumq; idioma ſecundũ literatum ſermonem exponere: unde cùm tabernacula lingua filiolos ſuos inſtituere teſtator dixiſſet, de nepotibus quoq; quorum pater iam deceſſerit actum fuiſſe reſpondi. Illud tamen cum* Alexandro *ſentio tametſi probetur in uulgari locutione cõmuni uſu aliter accipi legitimũ filium quàm legitimatum, non tamen cõſequens eſſe, ut idem ſit in ſermone* Latino. Q*uod ab his præſertim annotandum eſt, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, ut* Franci, & Sequani.

Alex.cõſ.2 col.6.in.j.

1 ☞ Populus Romanus tribus ordinibus conſtabat.
2 Plebs, equites, ſenatus.
3 Quæ ad ſenatum Romæ ſpectarint.
4 Centumuirales cauſæ quæ.
5 Centumuirale iudicium.
6 De iudicum decurijs.
7 Equitum cenſus qualis fuerit.
8 Senatorum cenſus.
9 Equitum & ſenatorum inſigne.
10 Teſtari quid, & teſtes & teſtamentum à teſtando dictum.
11 Teſtari pro iurare.

Deteſt

12 Deteſtari verbum.
13 Pignus propriè quid ſit.
14 ἐνεχυράζειν & ἐνέχυρον apud Græcos quid.
15 Pignus & hypotheca an differant.
16 Hypotheca etiam de re mobili contrahitur.
17 Noxa veteribus eſt, quod nocet.
18 Noxa exoluere.
19 Noxia de maleficio ipſo dicitur.
20 Noxiā etiā ſubſtantiuè dici, contra vallā & Beroaldū.

IDEM. LIB. VI.
LEX CCXXXVII.

Plebs eſt, cæteri ciues, ſine ſenatoribus.

1 *Plebs.† Tribus ordinibus conſtabat populus Romanus, plebe, equite, & ſenatu. Quanuis latiore ſignificatione, plebis ap*
2 *pellatione, Equites quoq; continerentur.† Plebs munera militiæ tributaq; ſubibat. Equites dicti: quòd ad eos equo*
3 *militare pertineret.† Senatus curam Reipublicæ gerebat. In eum diligebantur à Cenſoribus, qui ex familijs patritijs erāt, uel qui magiſtratus aliquos geßiſſent, uel bello doniſq; militaribus maxime illuſtres. Iudicia quoq; aliquo tempore ad eos ſpectarunt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centumuiri delecti ius reddebant. Oppreſſa uero ab imperatoribus Republica, cum eius curam principes tractarent, cœperunt rurſus Senatores in controuerſijs grauioribus, et quibus libero arbitrio, nec legibus præſcripto opus eſſet, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus puta Centumuiris, decurijsq; iudicum, & Prætore, cui ipſæ decuriæ aßidebant.*
4 *† Sunt autem Centumuirales cauſæ, in quibus uſu-*

capionum, tutelarum, gentilitatem, agnationum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminũ, ſtillicidiorum, teſtamentorũ iura uerſantur: ut lib. de Oratore
5 *primo Tullius ſcribit. Hinc Centũuirale iudiciũ.* † *Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero centum & octoginta iudices ſederent, & in quatuor partes diuiſi*
6 *eſſen.* † *Iudicium uerò decuriæ in foro conſidebant, & in Prætoris erant conſilio, ex his ſortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoſcerent, quiq; ipſo Prætore præſidente, ſententias tabellares ferrent, aſſediſſe ſe Pretori: datũq; etiã in cauſa pecuniaria iudicẽ A. Gellius teſtatur. Igitur ab his iudicib⁹ prouocatio ad Senatũ erat. Cœperũt et ſenatores*
7 *à plebe ex cenſu diſcerni.* † *Equitis cenſus erãt Quadringenta ſeſtertia, quæ pecunia eſt decem ferè millium au*-
8 *reorum noſtratiũ.* † *Senatores duplicem eã ſumma poſſidebãt, deinde etiã triplicem tẽpore Auguſti, ut Tranq.*
9 *eſt autor.* † *Equitum inſigne erat aureus anulus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id eſt ſenatorius.*

¶ Deteſtatum, eſt cum teſtatione denuutiatum.

10 ¶ §. DETESTATVM. † *Teſtari eſt ſententiam noſtrã exponere, unde teſtes dicti, quòd ea quæ de rei geſtæ ueritate ſentiunt, in iudiciũ proferant. Hinc & teſtamen*-
11 *tum.* † *Cæterũ quoniam ut maior fides adhiberetur, etiã per numen aliquod affirmatio inducebatur, tractũ eſt,*
12 *ut teſtari pro iurare accipiemus, & precari.* † *Vnde et Deteſtor idem eſt quod deprecor & abominor & hæc*

uſita

uſitatior eſt ſignificatio: in iure tamē deteſtari, eſt cum teſtatione denuntiare, hoc eſt ſententiæ ſuæ aliquē per denuntiationem admonere, quod et proteſtari dicimus.

13 ¶ §. PIGNVS. †*Pignus propriè eſſe id, cuius poſſeſſio traditur creditori, et præſertim rei mobilis, Iuriſconſultus approbat argumento etymi, tanquam à pugno dictū ſit: quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Inſtitutionibus relatum* 14 *eſt:* † *cui ſententiæ Græcum exemplum ſuccurrit, ἐνεχυράζειν*

¶ Pignus appellatum eſt à pugno, quia res quæ pignori dātur, manu traduntur: vnde etiā videri poteſt verū eſſe quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis conſtitui.

enim à ſecuritatis captione ipſi appellant, & ἐνέχυρον l.res hypo. ſupra de pi.

15 *pignus prætorium.* †*Marcellus tamen pignus & hypothecā ſolo nominis ſono differre exiſtimauit, cuius ſententiæ Valla acceßit: nā conſtat ueteres ſcriptores de re quoq; immobili pignus dixiſſe, ut Terē. Ager oppoſitus eſt pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iuriſcōſulti frequenter accipiunt, etiā ſi nulla traditio interuenerit.* l.nō ſolū. §. ſi rē. de vſuc.

16 †*Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi: eſt enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, quod eſt obligationi ſupponere. Vnde & receptū eſt, ſi quis promiſerit decem modios frumenti ſuper tali fundo, uideri huiuſmodi uerbis contractam eſſe hypothecā. Quid enim aliud eſt fundum ſupponere obligationi? Quòd ſi decem modij de tali fundo promißi ſint, aliud eſt: ſola enim perſonalis obligatio inde naſcitur.* Bart.l. fundus. de ann. leg.

¶ §. NO

17 ¶. NOXAE. † §. Noxã dicere antiqui id quod nocet:
18 quapropter culpa, pœna, detrimentum, noxa eſt. † Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, Noxa exoluere, id eſt à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoque qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa
19 eſt. † At noxia ſolummodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut noxa. Cicero lib. III. de legibus. Noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas, ignominia. M. Manlius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi, Sat ſic ſuſpectus ſum, cum careo noxia. Quo ſenſu & in Moſtellaria & in Pſeudolo uſus eſt. Terentius quoq; in Phormione: In re incipienda, ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxam eos adſcripſiſſe quiſquam dixerit,
20 cum ratio carminis non conſentiret. † Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, quàm iniquo iure Iuſtinianum in elegantijs ſuis inſectetur Valla, et Seruiũ Beroaldus, dum adiectiuè tantum dici noxiam opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis ſupra quoque diſputatum eſt.

℣ Noxæ appellatiõe omne delictum continetur
IDEM LIBRO. V.
AD L. XII. TAB.
LEX CCXXXVIII.

1 ☞ Duæ negationes affirmant.
2 Quando id non procedat. & num. 3. 4.
5 Interdum tres negationes nõ plus efficiũt quàm duæ.
6 Quedam uerba ſui natura prohibitiua ſunt, quibus ſi negotio addantur, non tamen abſolutè permittunt.

1 DVOBVS. † *Duæ negationes affirmatiuam indu-cunt, ut etiam Grammatici fatentur: cuius rei illā rationem affert Auguſtinus, quòd negatiuæ natura ſit, ut quicquid inueniat, deſtruat: unde ſi conſentiua præ-*
2 *cedat, eam in negationem redigit, & contrà.* † *Id tamen perpetuum non eſt.*

DVobus negatiuis verbis, quaſi permittit lex magis, quàm prohibuit: idq; etiam ſeruius animaduertit.

Quid enim ſi ad maiorem emphaſim iterum negetur? ut in euangelio: Sit ſermo ueſter, eſt, eſt: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quandoq; mentem ſcriptoris augere ait. Quid item, ſi negationi addita ſit dictio quidem? ut in hoc exē plo, Recte dictū eſt non obligari, nec fideiuſſorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum. Neq; errarent, nec
3 *aduerſarij quidē.* † *Quod & receptum eſt, quoties ea dictio tacitè intelligitur: unde cùm idē ſit nemo, quod nec homo quidē, ſi dicamus, nemine nihil faciente, locus publicus damnū infert: recta eſt loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrū lib. III. Qua abſtinentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorū noluerit nemo accipere, Perinde eſt atq; dixiſſet, munera eorū noluerūt accipere, nec homo quidē. Sunt qui per duodecimū modū ſolœciſmi id accipiāt, fit enim ex geminatione abnuendi, ut cū dicimus, nihil nunquā peccaui, pro nunquā.*
4 † *Sed & quoties altera negatio pro uniuerſali ponitur, et particulares ſequūtur, negatiuæ naturā ſuam ſeruant: ut nullas à te accepi*

l.j.§.ſi quis ita.de verb.

l.fluminum. de dam. inf.

accepi literas,nec breues,nec prolixas.Verum potius id
eſſe ego arbitror ex ui dictionis,nec,quæ uerbi repetio
nem inducit.Vnde & certum eſt cum duobus uerbis aut
poſitis,aut intellectis duæ negationes adduntur,conſen
tiuam non intelligi:ut nec me amas,nec Titium:ſubau-
5 *ditur enim amas.* † *Qua ratione etiam quandoq; fit, ut*
tres negationes non plus efficiant,quàm duæ : ut cũ lex
dicit, in fugitiuo locum non habere nec uſucapionem,
nec præſcriptionem[b]*.De qua re uidendum eſt Valla ele*
6 *gan.111.lib.* † *Cæterum & quædam uerba ſunt natura*
quidem ſui prohibitiua,quibus ſi negatio addatur, non
tamen abſolute permittunt, licet hoc magis inferant,
quàm negent de quibus loqui Iuriſconſultum noſtrum
ego arbitror:exemplo cauſa, Si prætor dicat: Quo mi-
nus ſcorta proſtent, non ueto : non enim prætor par-
tes ſuas interponit,ut quicquam iuris concedat,ſed non
prohibet. Sunt etiam alia uerba prohibitionis tacitam
quandam uim habentia, quæ idem poſſunt, addita, uel
non addita negatione : ut uereor, timeo,caueo : ſi enim
dixero, uereor ne adoptio impediatur[c]*, idem eſt, ac ſi*
dixiſſem, ne nõ impediatur. Et hæc quidẽ pro reſponſi
huius interpretatione ſatis ſint, cætera diffuſius extri-
canda Grammaticis reliquamus.

b l.j.C.de ſer. fug.

c l.nõ ſolum. §.ſed videamus.de ritu nup.

1 Pupillus diminutium à pupo.
2 Pupillus ex etymo eſt,in patris poteſtate reſidens.
3 Pupillus Iuriſconſultis dicitur, qui patris poteſtatem egreſſus eſt.
4 Modi egrediendi poteſtatem patriam.
5 Emancipandi modus ueteribus vſurpatus.
6 Capti in bello iuregentium fiebant capientium.

7 Serui à ſeruando dicti.
8.9.10 Non licet hoſtem, poſtquàm captus eſt occidere.
11 Incola quis propriè dicatur.
12 Mens manendi in aliquo loco vnde colligatur.
13 Domicilium pluribus in locis eodem tempore habere poſſumus.
14 Quod domicilium attendatur & præualeat.
15 Incolam Græci πάροικον dicunt.
16 Accola quis,
17 In patria agrum domumque habens,ſi eis retentis aliò tranſmigret,incolaque fiat, nihilominus antiquius domicilium retinet.
18 Muneris publici definitio.
19 Quatuor modis vtilitas publica conſideratur.
20 Emendatus text. in verb.extraordinarium.
21,23 Aduena & incola quomodo differant.
22 Aduenam Græci ἄποικον dicunt.
24 Conuenæ qui ſint.
25 Populi vox incolas continet,non aduenas.
26 Decuriones ſunt cuiuſque ciuitatis magiſtiſtratus.
27 Decurionum nominis origo.
28 Magiſtratuum municipalium varia munera.
29 Aedilium munus.
30 Archeiotæ
31 Xenoparochi,nicoſtrategi,& ſimiles.
32 Duumuirorum munus.
33 Quartumuiri,ſextumuiri.
34 Decemuiri Stlitibus iudicandis.
35 Auguſtales.
36 Decurionum cenſus varius erat.
37 Decuriones in caſtris vnde nomen habeant.
38 Turma ex XXXII.equitibus conſtat.
39 Etymus urbis.
40 Intra mœnia olim non licebat ſepulchra cõſtituere.
41 Euocare ſacra Iuriſconſultis quid.

42 Muri vrbium ſancti
43 Iure Canonum non appellantur vrbes, niſi quibus cõſtituti ſunt epiſcopi.
44 Opidum quid.
45 Oppidi etymus. & num. 46.
47 Oppidi generaliſſima acceptio.
48 Oppidò aduerbium.
49 Territorium & diſtrictus explicantur.
50 Comitatus quid.
51 Diœceſis quid.
52 Si caſtrum ſit à principe de omnimoda ciuitatis iuriſdictione exemptum, an eiuſdem territorij dicatur.
53 Princeps donando alicui caſtrum, an territorium quoque & iuriſdictionem donaſſe cenſeatur.
54 Princeps territorium concedens, an proprietates conceſsiſſe videatur.
55 Territorium ad iuriſdictionem refertur.
56 Si exercitus vltra fines proceſsit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi talem puniet.
57 Rem certam ſuam aſſerens, de tota re ſenſiſſe dicitur.
58 Quod commune eſt, propriè meum dici non poteſt: nec quod de re, quæ propria alicuius ſit, à lege conſtitutum eſt, in ea locum ſibi vendicat, quæ partim quoque aliena ſit.
59 Quando id non procedat.
60 Cùm è duobus teſtibus alter dixit fundũ à Titio poſſideri, alter negauit, cõcordiæ cauſa dicendum, de parte alterum, alterum de toto intellexiſſe.

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

LEX CCXXXIX.

PVpillus eſt, qui cùm impubes eſt, deſijt in pa

1 *PVPILLVS.† Pupillus dimmutiua uox eſt à pupo, quæ dictio puerum ſignificat, quem Catulus poëta etiam*

2 *etiã pupullũ dixit:†unde ex etymo qui in patris poteſta te eſt pupillus dici poterit*[a]*.Seruus quoq; impubes,hoc nomine appellabitur*[b]*,& hæc huius uerbi latiſsima eſt*
3 *ſignificatio.†Iuriſconſultorũ enim frequentior uſus aliter accipit,eum ſcilicet impuberẽ,qui in patris poteſtate eſſe deſijt,aut morte,aut emancipatione:*

tris poteſtate eſſe aut morte,aut emancipatione.

¶ Seruorũ appellatio ex eo

4 *† morte,ut quia pater uere fato exceſſerit,uel in exiliũ miſſus ſit:cuius rei rationẽ hanc Caius* Inſtitutionũ *libro primo refert,quia nõ poteſt ciuẽ* Romanũ *in poteſtate habere, homo peregrine cõditionis effectus:unde exiliũ hoc ca-*
5 *ſu idẽ poteſt,quod naturalis mors poſſet.†* Emãcipatio *ne,ut quia pater eum ſui iuris eſſe uoluit,miſitq; manu.* Eſt *enim emãcipatio,è manu traditio,introducta à lege ueteri,per quãdam uẽditionis ſimilitudinẽ:quia præter naturalẽ patrem,alius adhibebatur,qui fiduciarius nominabatur.*Hic *certo patri unum aut duos nũmos,quaſi in ſimilitudinem pretij numerabat, quo accepto,pater illum mancipabat,manúq; tradebat, idq; ter coram præſide uel curia fiebat,adhibitis quinq; ciuibus* Romanis,& Libripende *qui ſtaterã tenebat,itemq; alio qui* Anteſtatus *uocabatur:*Eum *ſic emptum,fiduciarius deinde manumittebat.* Quapropter *iure antiquo manumiſsio in emãcipatione proprie interueniebat: quæ omnia diffuſius à* Caio *eo quẽ citauimus loco referũtur: hodie autem huiuſmodi ſolennitates ſublatæ ſunt.*
6 ¶ §. SERVORVM.† *Iuregentium introductum eſt,*

[a] l.fi.de verb. oblig.
[b] l.quam tub. de pecu.

ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quo-
niam multi hoſtili odio in captiuos deſæuiebant, eosq́;
trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iuſ
7 *ſeruntq́; uendi, non autē occidi:* † *unde ſerui dicti ſunt:*
8 *quaſi ſeruarentur.* † *Hincq́; apparet non licere nobis*
hoſtem noſtrum, poſt-
quam captus eſt, inter
9 *ficere.* † *Quod intelli-*
gunt doctores eſſe ob-
ſeruandum cum intra
præſidia noſtra iā de-
ductus eſt, ante uerò
quam deductus ſit occidi iure poterit, cum multa in-
terim poſſent accidere[c]*: quid enim ſi fugam capeſſeret?*
10 *uel cum hoſtibus rurſus congregaretur?* † *Sed nobis ui-*
detur in ipſa acie ſolum id licere, idq́; aduerſus eos qui
dedere ſe nolunt. Nam dedititium hominem occidere,
crudeliſſimum eſt, nec boni Imperatores hoc patiun-
tur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam natura-
liter homo homini debet. His illud quoque conſenta-
neum eſt, ut ſi lege municipali exules pro hoſtibus pu
blicis habeantur, impuneq́; occidi poſſint, cum qui ca-
ptus iam à familia ad quæſtorem rerum capitalium du-
catur, occidi impune non poſſe: cum enim captiuus
iam ſit, debet ſeruari non occidi, alioquin haud diſ-
ficulter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de con-
ſcijs interrogari poſſet, uel ut maturius ignominiæ
pœnæq́; eximeretur.
11 ¶ §. INCOLA. † *Incola propriè eſt, qui cùm aduena*
eſſet

fluxit, quod Imperatores noſtri iubēt captiuos vēde re, & per hoc ſeruare, nec occidere ſolent.

¶ Incola eſt, qui in aliquā

c l. in laqueū. de acqui. re. do.

eſſet in aliquam ciuitatem ea mente habitatum uenit, ut
12 *ibi perpetuò ſit, ſummamq́; rerum ſuarum habeat:* †*ea mens ex uarijs coniecturis ſumitur: qui enim uendit is, quas alibi poßidebat rebus ſuis, in aliam urbem cum familia demigrauit*[d]*, uerisimile eſt, ſedem in ea ſuam conſtituere uelle. Qui itē diutius, puta decēnio, in aliena patria habitauit*[e]*, credibile eſt ibi perſeueraturū nec alio iturū. Ex proteſtatiōe quoq; animus declaratur, unde q ſtatim ubi habitare urbē cœpit, uelle ſe in ea domiciliū cōſtituere affirmat, abſq; mora incolatū acquirit*[f]*. Idē & in eo habitatore reſpōſum eſt, qui priuilegium impetrauit, quo*
13 *ius ciuitatis petebat*[g]*.* †*Qua rōne etiā efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodē tempore habere ualeamus, ſi modo de animo noſtro appareat. Nā &*[h] *Reges ipſi ut plurimū qualibet in urbe ſibi ſubdita domiciliū habent,*
14 *licet aliquod unū ſit principalius:* †*potißimūq́; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quòd ſi res de qua agitur in domicilio frequentiori ſit, illud præualebit*[i]*, duplex enim cauſa fortius alligat. Nec quicquam refert in oppido aliquo quis domiciliū cōſtituat, an in eius finibus, uicoúe, cū uicus perinde ac pars ciuitatis ſit*[k]
15 †*. Incolā Græci* πάροικον *appellāt: unde qd' in Pſalmo* CIIII. *dicitur* ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. *Hieronymus ſic tranſtulit, cum*

regionem domicilium ſuū cōtulit. quem Græci πάροικον appellāt: nec tantū qui in oppido morantur, incole ſunt, ſed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita a-

d l. prædia. §. j. de fun. inſtru.

e l. ij. C. de incol. lib. x.

f Abb. cōſ. de paroch.

g Dec. conſil. 283.

h l. aſſumptio. §. iuris. ad mun.

i Dec. d. cōſ.

k l. qui ex vico ad mun.

eſſent numero breui, pauciſſimi & incolæ eius. Quem locū Accurſius quoq; adducit & accolam legit, ſed male. 16 *†Eſt enim Accola, nō qui aliquo in loco domiciliū conſtituit, ſed qui prope aliquem locum ſimpliciter habitat. Et proprie iuxta flumina ſunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur, Sed & Vergil. in VII. Amniſq́; uadoſi Accola Vulturni. Non tamē negauerim Paroecon Græcis quādoq; ſimpliciter pro aduena dici. Quem illi et προσήλυτον uocant, & ἔνοικον, de quo infrà uidebimus.*

grum [a] habent, vt in eum ſe, quaſi in aliquam ſedem recipiant.

¶ Munus publicū eſt officium priuati hominis, ex quo commodū ad ſingulos vniuerſosq́ꝫ ciues rēq́ꝫ eorum imperio magiſtratus extra ordinē peruenit.

17 a ¶ AGRVM. †*Hinc argumētum ſumi poteſt, cum qui in patria ſua agrum domumq́; habeat, ſi eis retētis alio ſe transferat, incolaq́; fiat nihilominus domiciliū quoque antiquius retinere, uideriq́; eum nouum aliud domicilium acquiſiuiſſe, non autem uetus perdidiſſe, & ita ex facto reſponſum ſcio.*

¶ MVNVS. *Superius uiſum fuit, inter cæteras muneris ſignificationes, munera quoque perſonalia contineri.* 18 *†Quapropter hic traditur, quemadmodum eo ſenſu definiendum ſit. Et eſt, inquit Iuriſconſultus, officium priuati hominis, quoniā ſolum priuati homines ad huiuſmodi officia deligūtur. Principes enim ea ſubiri mādant, non autem ipſi exequuntur. Subijcit, Ex quo commodum*

modum ad ſingulos, uniuerſosq́; ciues, remq́; eorum, ſcilicet publicam, peruenit. Quæ uerba eam, quæ propriè
19 utilitas publica eſt, cõprehendunt.† Nam quatuor modis ea cõſideratur: Prima, cum in uniuerſum & particulariter cõmodum affertur: quod in ſacerdotibus, magiſtratibusq́; conſiſtit [l]. Secunda, quæ in uniuerſum conducit, non autem ſingulis, ut quoties de locupletando fiſco agitur [m]. Atqui optimus Impe. Traianus dicere ſolebat, Fiſcum eſſe ueluti lienẽ, quod ſicut eo excreſcente, artus reliqui contabeſceret, ita ex priuatorum detrimẽto locupletaretur fiſcus. Tertia eſt utilitas, quæ priuata proprie eſt, licet ex ea conſequatur etiã publica: ut cum dicimus, publice intereſſe dotes mulieribus conſeruari [n], liberiſq́; hominibus ciuitatem repleri, id enim quod conſequitur, in uniuerſum prodeſt. Quarta eſt quoties id quod cõſequitur ſingulis prodeſt, nec in uniuerſum quẽlibet particulariter iuuat, ut cũ generaliter dicimus, reipublicæ intereſſe, ne quis re ſua abutatur [o]: Quæ omnia diffuſius à recẽtioribus
20 explicata cernere eſt [p].† Quod ſubditur, Imperio magiſtratus extraordinariũ, puto extraordinario, uel extra ordinẽ legendum: ut cõpelli municipes ad ſubeunda munera dicãtur, nõ iure actionis, ſed officio iudicis: id enim remedium eſt extraordinarium [q]. Quã interpretationem, etiam Accurſius probat. Sanè quemadmodum diſtinguantur munera, à nobis ſupra tractatum eſt.

Aduena eſt quem Græci ἄποικον appellant.

l l.j.§. huius. de iuſti. & iur.

m l.pen. C.de princip. lib. xij.

n l.j.ſol.mat

o §.pen.Inſt. de his qui ſunt ſui.

p d.l.j.

q l.cum ſi'ius. ſi cer pet

¶ §. ADVENA. Inter aduenã & incolam hoc intereſt,

quòd Incola fixit ſedem, domiciliumq́; conſtituit, Adue-
22 *na non-cōſtituit,† & ideo cùm Græci* ἄοικον *appel-*
lant: quaſi ſine lare aut domicilio: unde qui cum eo con
trahit in loco contractus agere nō poteſt: quia uidetur
tanquā cū receſſuro contraxiſſe, domiciliū igitur adire
23 *debet*[r]. † *Dicitur autē*
aduena, quaſi aliunde
adueniēs, quapropter
à Græcis προσήλυτος
quoq; dicitur: Tametſi
ea uoce in Actis Apo-
ſtolorū Lucas eos in-
tellexerit, qui diuerſæ
ſectæ nati, in ius Moſaicæ legis recepti eſſent. Appellāt
& ἀοίκους *Græci elegāti epitheto Scythas, quòd domi-*
bus ſint nullis, uectantur enim ſuper currus, nullis cer-
24 *tis ſedibus.† Sunt & Conuenæ collectitij habitatores,*
ſic dicti, quòd plures ex diuerſis regionibus in unum
locum conuenerint. Strabo συγκλύδας *uocat; unde &*
25 *Conuenarum urbs in Aquitania.* † *Sanè receptum eſt*
appellatione populi, eius urbis incolas contineri, adue-
nas non contineri[s].
26 ¶ §. DECVRIONES. † *Vnicuiq; ciuitati ſecūdum mo*
res ſuos, ſui magiſtratus ſunt, qui decuriones dicuntur,
27 *conſilij publici gratia primùm introducti.* † Emanauit
autem nominis origo à Colonijs populi Romani, in qui
bus qui eas deducebant Triumuiri decimum quēq; con-
28 *ſilij cauſa aſcribebant, ex his magiſtratus municipales*
29 *eligebantur*[t]. † *Quorum uaria fuere munera*[u]: † *& in*
primis

¶ Decurioes quidā dictos aiunt, ex eo quòd initio coloniæ, cum deducerentur, decima pars eorū qui deducerentur conſilij publici gratia cōſcribi ſolita ſit.

r l. hæres. §. ſſ. de iud.

s Feli. c. rodulphus. de reſcrip.

t l. ſſ. de mun.

v l. & ideo. de cōpenſ.

primis Aediles, qui rē frumentariam ponderaq́; & mē
ſuras curabant, ἀγορανόμους pleriq́; uocant, Iuriſconſul-
30 *tus Arcadius etiā epiſcopos*[x]. *Erant Archeiotæ,*† *qui* x d.l.fin.
publico archiuio præerant, in ſcholis Græcis traditum
eſt, aulam locum eſſe in quem ſontes ducerentur, eum
31 *à Iunioribus* ασκιον *appellari*[y]. † *Erant & Xenopa-* y d.l.fin.
rochi, quos uox indicat præbendis hoſpitijs præfuiſſe.
Nicoſtrategi, qui pro uictoria Ducū excubarent, de-
nuntiarētq́; quid in hoſtico gereretur, ſic enim etymus
indicat. Maſtigophori, id eſt flagelliferi, qui athlatas
(ſeu athlotetas mauis) in certaminibus comitarētur. Te
lephori uectigalium exactores, uel mancipium præfe-
cti, unde Teleſphoria munus ipſum. Sitocomæ, Deca-
proti, Proſtatæ. Logographi, de quibus à me alibi diſ-
32 *putatum eſt. Et hi magiſtratus Græcorū erant.* † *In La*
tinis municipijs Duumuiri, primi in arbo deſcribeban-
tur, hi carceribus præerant, publica locabant, faſcibus
utebantur, quod libro diſpunctionum III. *à nobis an-*
33 *notatum eſt.* † *Ad hæc Quartumuiri. qui appellationū*
cauſas audiebant, in antiquis motumentis ſic annotan-
tur IIII. VIR. AP. *Sextumuiri & ipſi de his, quæ ad*
34 *Rempublicā pertinebant, ſolebant cognoſcere*[z]. † *Erāt* z l.ij.§. deinde. de origi. iur.
& decē VIRI STL. IVD. *id eſt dece uiri ſtlitibus iu-*
dicandis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit.
Et hunc magiſtratum geßiſſe C. Cæcilium Plinium, ex
duobus uetuſtiſsimis monumentis, quæ Mediolani con-
35 *ſpiciuntur; conſtat.* † *Fuere & Auguſtales, quos eligi*
à Decurionibus ſolere aliàs retuli, diuerſus magiſtra- a l. ſi quos. C. de decurio lib. x.
tus ab Alexādrino præfecto[a], *qui Auguſtalis & ipſe di*

36 cebatur.† Decurionum cenſus ita ut lege municipali præcipiebatur, uarius erat. Plinius libro Epiſto. primo, Comi fuiſſe centum millium tradit: quæ ſumma eſt noſtratis pecuniæ aureorum duorum milium & quingentorum. Solebant autem, cum in ordinem reciperentur, binos denarios, uel huiuſmodi certã quãtitatẽ, ſingulis collegis diſtribuere: ſed & quoties aliqua ſtatua ædicula'ue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant[b]: ea pecunia Sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautum eſt, minores x x v. annis Decuriones factos, ſportulas accipere poſſe, licet ſuffragium ferre nequeant. Et hæc quidẽ

¶ Vrbs ab urbo appellata eſt: vrbare eſt aratro diffinire: & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi ſolet.

b l. ſpurij. de decur.

37 de municipalibus ſatis ſint.† In caſtris quoq; erant Decuriones, ſic dicti, quod denis equitibus præeſſent, ut Feſtus ſcribit, licet Frõto præfuiſſe eos turmæ dicat.† Cõ38 ſtat turma ex duobus & x x x. equitibus. Erant & in palatina militia, unde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum Decurionem fuiſſe, ſed de his nihil ad præſentem materiam. Quomodo autem Coloniæ deducerentur ſupra uidimus.

39 ¶ §. V R B S.† Vrbs ab urbando dicta eſt: urbare autem eſt aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iunctis bobus, tauro & uacca, Hetruſco ritu, in condẽdis urbibus, aratro ſulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabantq;: id religionis cauſa, & auſpicatò fiebat, quo

quo eius loci Penates & Genios magis propitios habe-
40 rēt †unde intra eū circuitum, nō licebat ſepulchra cō-
ſtituere[c]: quòd huiuſmodi feralibus contaminari ſanctū municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur. c l. mortuorū. C. de relig.
41 † Nam & cùm hoſtes urbē expugnarent, in primis eos omnes euocabāt Deos ut non oſtenderentur, & expugnatores ſacrilegij nomine exoluerent: Quod Iuriſconſulti euocare ſacra appellant[d]. Id autem conceptis quibuſdam uerbis fiebat, quæ ſe apud d l. ſacra. de rerum diuiſ.

¶ Oppidum ab ope dicitur, quòd ei⁹ rei cauſa mœ

42 Serenū Sammonicum legiſſe Macrobius refert. †Eadē ratione & muri urbium ſancti appellantur[e], unde & iure ciuili ſine Principis uel Præſidis autoritate in eis aliquid cōmitti non poteſt[f]: & ideo eo iure, nulli populo licitum eſt urbem conſtituere, niſi ex principis autoritate: quod in his gentibus non procedit, quæ liberæ ſunt, & uacantia occupant: illæ enim iure gentiū reguntur[g].

e l. ſanctum. eod. tit.

f Doct. l. ſ. §. ſiue. de ope. no.

g l. ex hoc. de iuſti. & iu.

43 Quo iure Romani Imperatores non præcellunt: † In pontificijs autem, recentioribusq; Canonibus, nō uidētur urbes appellari[h], niſi quibus Epiſcopus datus eſt: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo urbibus Epiſcopi conſtituti fuere[i]. Sed tamen hodie quàm pluri-mæ in Germanis Sarmatiſq; urbes ſunt, quibus ſpecialiter nullus ſacrificulus antiſtes præeſt. Hæ enim nationes non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in ſacris Chriſtiani ſint, noſtramq; rem armis à Turcarum impetu egregie, quantum in eis eſt, tueantur.

h Bald. d. l. ex hoc.

i a j. de priui.

44 ¶ §. OPPIDVM. †Oppidū uidetur mihi id eſſe, quod

tanquam propugnaculum aduerſus hoſtes conſtructum
45 *eſt, & mœnibus uallatū:* † *id enim etymologia arguit,*
cùm dicatur ab ope, id eſt auxilio, quòd eius cauſa factū
ſit, unde ut plurimum condebantur oppida, ut etiam na
tura loci tuta eſſent. Vergilius *ſecundo* Georg.

Adde tot egregias ur-
bes, operumq; laborē,
Tota *congeſta manu*
præruptis oppida ſaxis.

nia ſunt conſtituta.

Sic & T. Liuius *lib.* XLIIII. *prohibitum* Lacedæmo-
niorum Tyranno *tradit, ne quod oppidum in ſuo alie-*
no'ue agro conderet: quod uidelicet nollent Romani
habere eum, quò poſſet ſe recipere, & armis tueri.
Sic & C. Cæſar *commentariorum quinto:* Oppidum,
inquit, Britanni *uocant, cùm ſyluas impeditas uallo*
atque foſſa munierunt, quò incurſionis hoſtium uitan-
46 *de cauſa conuenire conſueuerunt.* † *Sunt tamē qui*
oppidum dictum exiſtiment, quòd eò priuati opes
ſuas conferant: ſed quod Pomponius *hic ait, uerius eſt.*
47 † Quapropter *ſiue urbs ſit, ſiue caſtrum; emporium,*
conciliabulum, pagus, uicus, præfectura, burgus,
metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incur-
ſu hoſtium tuta ſint, putauerim dici propriæ oppida
idq; cum cæteris noſtratibus interpretibus. Lauren-
tius enim Valla, *quiq; eum ſecuti ſunt* Grammatici, *op-*
pidum omnem urbem dici exiſtimauerunt, præter Ro-
mam, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit, ut
48 *cætere urbes, oppida uocarentur.* † Eſt *& oppidò ad-*
uerbum, pro ualde, tractumq; id eſt à conſuetudine
agrico

agricolarum. Qui cum interrogarentur quãtum meſſiũ collecturi eſſent, reſpondebant, oppidò. Quaſi & ſibi, & oppido ſuffecturas dicerent.

Territoriũ eſt vniuerſitas agrorum, intra fines cuiuſque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magiſtratꝰ eius loci, intra eos fines terrendi, id eſt ſubmouendi ius habẽt.

¶ §. TERRITORIVM. *Quatuor ſunt nomina eiuſdem intellectus, territorium, comitatus, diſtrictus, diœceſis: eorum ſignificatio ex diffinitione*
49 *hic poſita: † intelligitur, & ſicut territorium, à terrendo, ita diſtrinctus à diſtringendo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus ſumpſiſſe uideri poteſt: tametſi ſint qui latius patere diſtrictum putent*[k]*, ut hoc nomine ſignificetur, quicquid ultra territorium ſuum ex alieno ditioni ſuæ ciues addunt, uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum uidetur.*[l]*. Qua in re uix eſt, ut ego diſputare uelim, qui ſciam, uocem hanc apud antiquo-*
50 *rum neminem reperiri. † Comitatus propriè de imperatoria aula dictur, ſed quia tempore Caroli Magni, regnantibuſq; Berengarijs, & Othonibus, ad ſingulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebantur, cœpit Territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phriſingẽſis in Aenobarbi hiſtoria, à comminando comitatum dici exiſtimat, eadem ratione quæ*
51 *& à terrendo territorium. † Diœceſis Græca uox eſt, qua ad*

k Clem. paſtoralis. de re iud.

l Aret. conſil. 77.

qua adminiſtratio ſignificatur, in iure noſtro pro pro=
uincia aſſumitur[m], unde Aegyptiaca dicœceſis. Sed in
patrum decretis, ſolet ad Epiſcoporum munus deflecti,
non enim in primitiua eccleſia epiſcopi iudicia exerce=
bant, ſed ſacra adminiſtrabant, curabantq́; : meritò
διοίκησις, id eſt procuratio, diſtributioq́; in eis proprie
locum ſibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur,
quatenus iudex ius terrendi habet, ſic Diœceſis dici=
tur quatenus epiſcopus ius adminiſtrandi ſacra habet.
Acciditq́; in limitaneis uicis, ut non eiuſdem ſit diœce=
52 ſeos caſtrum cuius eſt territorij. † Sed finge aliquod
caſtrum à principe fuiſſe de omnimoda ciuitatis iuriſdi=
ctione exemplum, an eiuſdem territorij uel comita=
tus dicetur? Et uerius eſt non eſſe, cum enim urbis præ=
tor, uel comes, ius terrendi eo in loco non habeat,
non uidetur de territorio uel comitatu amplius eſſe.
Quapropter ſi conſtitutum ſit, ut eius caſtri legibus
deficientibus, ius commune Romanorum obſeruetur,
conſtitutiones ciuitatis, cui ante ſubijciebatur, non ob=
ſeruabimus. Quod ſi exemptum non eſſet, minime pro=
cederet, cum ius commune Romanorum mandet, ca=
ſtra quæ in territorio ſunt, urbis ſuæ legibus coërceri,
idq́; & Pontano uiſum eſt[n]. Idemq; arbitror, ſi non
omnino ab urbe ſeparatum ſit, ut quia aliquo caſu illi
ſubijciatur: adiuuatur enim origine inſpecta, territo=
rijq́; nomen ſeruat, quod ex facto Baldus reſpondit[o].
53 † Finge rurſus principem caſtrum alicui ſimpliciter
donaſſe, an territorum quoque & iuriſdictionem do=
naſſe cenſebitur? Et ſi iam exemptum à iuriſdictione
urbis

m l. ſ. C. de priua. carc.

n Rom. conſi. 218. Soci. 81.

o Bald. conſil. 183. in 2.

urbis erat, uerius eſt uideri donatum: pleniſsimam enim huiuſmodi munificentia interpretationem recipit [p]. *Quod ſi paratum non erat, haud quaquam de iure ciuitatis ueriſimile eſt uoluiſſe principem quicquam di-* 54 *minuere* [q]. † *Quid itē ſi territorium conceſſerit, an & proprietates palatiaq́; conceßiſſe uidebitur? Et Oldradus non uide-* 55 *ri reſpondit.* † *Territorium enim ad iuriſdictionem refertur, non ad eas poſſeßiōes, quæ dominij principalis,* 56 *ſunt, idq́; & cæteri probant* [r]. † *Sed quid ſi exercitus alicuius populi extra fines proceßit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et reſpōſum extat ab eo puniri poſſe* [s]. *Iure enim gentium eius ſoli, quod quis bello captum poßidet, habetq́; dominium, iuriſq́; dictio quæritur, ut meritò territorum ſuum dici poßit, à terrendo, id eſt ſubmouendo: ſolebant enim magiſtratus Populi Romani in ſummæ poteſtatis ſignum, lictores habere cum faſcibus, quibus mandabatur ut turbam ſummouerent, unde & ſummouere pro terrendi iure accipi cœptum eſt.*

¶ Verbum ſuum, ambiguum eſt, vtrum de toto, aut de parte ſignificet: & ideo qui iurat ſuum non eſſe, adijcere debet, neque ſibi commune eſſe.

57 ¶ §. VERBVM. *ſuum.* † *Qui fundum, Stichum, domum, huiuſmodiq́; certam rem nominat, ſuamq́; eſſe affirmat, de tota re, integraq́; ſpecie loquutus intelligitur.*
58 † *Qua ratione quod cōmune eſt* [t], *proprie meum dici non poteſt, nec quod de re, quæ propria alicuius ſit, à lege*

p Bal. l. ſi qſt. C. de bo. va.
q Bart. ſ. C. de exc. mu. lib. x.
r Alb. hic.
s Bart. hic.
t c. ſin. eo. tit. in. 6.

lege conſtitutum eſt, in ea locum ſibi uendicat, quæ
partim quoque aliena ſit: id tamen perpetuum non eſt.
59 † Nam in indiuiduis, ſi plures ſint inſolidum domini,
res illa cuiuslibet, etiam proprie, eſſe exiſtimabitur[u].
Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad pa-
troni honorem ſalutemq; pertinent[x], pro proprio ha-
bebitur: is enim honos inſolidum debetur[y]. In lega-
tis quoque, quoniam uoluntas potiſſimum locum ob-
tinent, idem dicemus. Vnde qui legat Stichum, qui ſuus
erit cum morietur, etiam legaſſe eum intelligetur[z], ſi
non ſuus, ſed communis erit, eaq; pars debebitur, quæ
ad eum ſpectat: nec enim dubium eſt, quin illa pro-
prie ſit ſua. Cæterum & cum iudex pronunciat fun-
dum Titij non eſſe, intelligetur id pronuntiaſſe, ut
neque illi communis ſit. Cum enim in iudicio de ueri-
tate totius ſummæ agatur, cenſetur iudex etiam de qua-
libet eius parte pronuntiaſſe[a], alioquin facile eſſet
rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus
dicendum eſt[b], qui enim interrogat, an fundus ſit ſuus,
non ſolum de toto, ſed & de qualibet parte interro-
gaſſe cẽſebitur. Et ideo ſi illi reſpondeatur ſuũ non eſſe,
perinde erit, atq; ſi neq; ſibi conmunem dixiſſet. Quid
ergo ſi iurauerit ſuum non eſſe, et deinde probetur cõ-
munẽ eſſe, an punietur tanquam periurus? Et uideretur
non eſſe exiſtimandum periurum: ut enim crimen illud
euitetur, ex humanitate receptum eſt[c], etiam abuſiuam
60 uerborum interpretationem admittenda. † Vnde cum è
duobus teſtibus alter affirmaſſet fundum à Titio poſſi-
deri, alter uero negaſſet, concordiæ cauſa reſponſum

fuit

u l.illud de ritu nup.
x l.j.§.domini.ad Sylla.
y l.cõis.de in ius voc.
z l.serui.§.j.de leg.j.
a l.si quis cum totũ.de execu.rei iud.
b l.qui seruũ.in fi.de int.act.
c c.cum tu.de testi.

fuit [d]*, de parte alterũ, alterũ de toto intelligendũ. Meri to igitur Iuriſcõſultus ambiguũ eſſe hunc caſũ aſſerit, & ideo debent iudices eũ qui iurauit ſuum non ſſe, compellere, ut explicet, ſit'ne ſibi cõmunis, ne periuriũ obtegere uerborũ inuolucro poßit: quanuis uerior ſententia ſit etiã ſi nihil explicet, cenſeri periurum* [e].

d Dyn. Bald. L ij. de cõdi. ind.

e Doct. l. j. §. ſi ſtipul. de verb. obli.

PAVL. LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM,

LEX CCXL.

1 Dubitandi cauſa in hac lege.
2 Verbum, ſoluto matrimonio dotem reddi, etiam caſum mortis continet.
3 Ablatiui abſoluti natura eſt, vt conditionem inducat.
4 Et quomodo id accipiendum. & num. 5. 6. 7. 8.
9 Bartolus an eas coditiones, quæ de ablatiuis abſolutis inducuntur, rectè expreſſas appellet.
10 Participia in duo terminata, nullo modo ad cõditionẽ attinent, ſed id ſignificant, quod fieri oportet:

CVm quærebatur, an verbũ ſoluto matrimonio

CVM Quærebatur. *Cùm quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotẽ ſibi reddi, fuere qui crederẽt, cõditionem ſtipulationis eo ſolum caſu euenire quo per di*
1 *uortium ſolueretur, non etiam ſi morte alterius:* † *quorum ſententiam ea ratio adiuuabat, quod cũ matrimoniũ conſenſu cõtrahatur, proprie contrario cõſenſu diſſolui uidetur. Qui autẽ moritur, non exiſtimatur diſſentire, unde & uiduæ iuris interpretatione in pleriſq; habentur, ac ſi in priore matrimonio adhuc eſſent. Sed Imper. Titus etiã caſũ mortis contineri exiſtimauit: quãobrẽ. & quo*

& quoties conſtante matrimonio dos petitur, ut ſi maritus facultatibus labatur, locum eſſe ſtipulationioni uideretur, cum nullo caſu dotem remanere apud maritum pronuntiauerit[a]*. Sed hoc communiter non admittitur, cum ſolutum non ſit, & beneficium repetitionis mulieri ipſi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea uerba, ſoluto matrimonio, id eſt cũ matrimonium ſo*
3 *lutum erit.† Indeq́; colligunt, ablatiui abſoluti naturam eam eſſe, ut conditionem inducat.*
4 *† In quo articulo ſciendum eſt, ablatiuos quãdoq; in uim ſeptimi caſus, ut Diomedes, Seruiusq́; docuerũt, enũtiari: tũcq́; dubiũ non eſt ad conditionem non referri. Inducitur autem huius caſus uis ſimpliciter in nominibus, ut cũ dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, ſaluo cõsẽſu do*
5 *mini alienaui, & ſi qua ſimilia.† Quandoq; per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inſpicere, præſentis, præteriti, an futuri ſit temporis. Quod præſentis temporis eſt, conditionem non inducit, ut ſi dixerim, rato manento pacto pœna ſoluatur: item filio præcedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis, adoptare, hic enim nõ uidetur ſubeſſe conditio.*

dotem reddi, nõ tãtum diuortium, ſed mortem cõtineat, hoc eſt, an de hoc ꝗꝗ caſu contrahentes ſentiãt: & multi putabant non de hoc ſenſiſſe: & quibuſdam aliĳs contra videbatur: ſecundum hoc Titi⁹ Imper. pronunciauit: id actum eo pacto: vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

a gloſ. l ſi conſtante. ſolu mat.

ditio, Quod tamen non procedit, cū participium ipſum
licet præſentis temporis, futuros tamen caſus reſpicit,
ut ſi conſtitutum ſit, ſtantibus maſculis fœminas à ſuc-
ceßione excludi: illa enim uerba, ſtantibus maſculis,
quoniam ab eo prolata cenſentur[b]*, qui ius de ea re ſta-* b Bar. l. §. 5. fi. ad Text.
tuendi habet, & conditionem inducunt, & diſpoſitio-
nem, quia non ſolum fœminas ſub conditione exclu-
6 *dunt, ſed ipſos maſculos admittunt.* † *Cùm participium*
præteriti eſt temporis, obſcurior eſt quæſtio, quoniam
ex adiectione uerbi poteſt ad omnia tempora referri, ut
ſupra à nobis ex P. Nigidij *ſententia traditum eſt*[c]*: un-* c in l. verbum erit. ſupra eodem.
de hæc uerba, ſoluto matrimonio, generaliter accipi ex
materia ſubiecta poterunt, ſiue retro ſolutum ſit, ſiue in
futurum ſoluetur, reſpectu futuri conditio eſt, non au-
tem reſpectu præſentis præteriti'ue. Nam *& cum ſer-*
mo Latinus *præſens à paßiuo uerbo participium nullū*
habeat, ſoliti ſunt ueteres in eum ſenſum præterito uti,
ut apud Vergil. *Vimq; addere uictis, id eſt qui uincebā-*
tur. Et in Georg. *Quàm quibus in patriam uentoſa per*
æquora uectis, id eſt qui uehuntur. Sic & in edicto præ-
toris[d]*, dum in eum qui rate naue expugnata quid ra-* d l. §. 5. deinde. de incēd.
puiſſe dicetur, actio conceditur, illa uerba, naue expu-
gnata, exponuntur, id eſt dum expugnatur, & præſens
7 *quoque tempus reſpiciunt.* † *Sumuntur & quādoq; hu-*
iuſmodi participia ferè in uim nominis, ut cum dicimus,
uelo leuato iudicauit, reſeruato domini conſenſu alie-
nauit, penū excepto uino legauit: Quo caſu dubiū non
eſt diſpoſitionem inferri, non conditionem. Idemq; *iuris*
8 *eſt, quod de ui ſeptimi caſus ſupra docui.* † *Cùm futuri*

temporis participium eſt, tempus potius quàm condi-tio inducitur, ut in illo Lucani: uenturo Cæſare Ro-mam, Ignauæ liquere manus, id eſt cum eſſet uenturus:
9 *†Vnde quanuis Bartolus*[e] *eas conditiones, quæ ab abla-tiuis abſolutis inducuntur, expreſſas appellet, mibi ta-men uidetur huiſmodi ablatiuos principalius ad tempus, quã ad conditionem referri. Nam & illud in cõfeſſo eſt, magis diſpoſitioni eos accedere, quam conditio expreſſa faciat*[f].
10 *†Illud etiam conſtat, quæ in Dus, participia terminantur, nullo modo ad conditionem, neq; expreſſam, neq; tacitam attinere, ſed id ſignificari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iuſtiniani, poſterioribus ſecundo relinquendis: & rurſus, liberis inſtituendis uel exhæredandis.*

e in.l.j. vẽ q. de condi. & dem.

f Iaſ. in rub. ſol. mat.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLARIVM ὅρων.

LEX CCXLI.

IN rutis & cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quę'que opere ſtructili, tectorio'ue nõ continentur.

1 [illegible] Q.Mutij liber ὅρων
2 ὅρος apud Græcos quid ſignificet.
3 Domum venditores ſolebãt ruta & cæſa excipere, ne empta cenſerentur.
4 Quæ dicantur ruta & cæſa.
5 Opus ſtructile quid.
6 Tectorium quid.
7 Ruta cæſa, an inteſtina opera contineant.
8 Quid de ſtatuis et imaginibus.

1 IN RVTIS. †*Scripſit Q. Mutius ſingularẽ librũ, quẽ inſcrip*

inſcripſit ὥρων id eſt horarum, uel etiam annalium: ſi
quidem ὧροι apud Lucianum hoc ſenſu accipiuntur.
2 †Potuit & titulus operis fuiſſe τοῦ ὅρων per o breue.
ſic enim Ariſtoteles in Topicis diffinitionem, ſiue ut M.
Cicero notationẽ uocat: nam & certa de aliqua re ſen-
tentia ὅρος dici poteſt: & hæc ſecunda lectio mihi ma
gis placeret, niſi in antiquis codicibus huius reſpõſi lem
ma per o magnum ſcriberetur, nimirum hoc modo. Q.
Mutius libro ſingulari ὥρων unde ab ea ſcriptura te-
mere recedẽdum nõ eſt. Igitur in eo libro Mutius expli
3 cuit, quænã ruta eſſent & cæſa. †(Solebãt enim domuũ
4 uẽditores ea excipere, ne empta cenſerẽtur.) † & uideba
tur quecũq; eruta uel cæſa ſint ſignificari, id enim uo-
ces illæ denotant: Sed Mutius[a] non cõtineri ea quæ ter- a l.fundi. §. ſi ruta. de act. emp.
ræ fixa ſunt exiſtimauit: ſed & ſiqua opere ſtructili uel
5 tectorio cõcluſa sũt idẽ eſſe[b]. † Dicitur opus ſtructile,
quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; cõſtru- b l.ſicuti. §. ſi ſer ui. vend.
ctum eſt, eaq; proprie pars ædificij eſt: unde & auferri
6 nõ poteſt. † Tectoriũ uero incruſtatio eſt, ſiue expoli-
tio parietũ, pluribus inductis ex arenato corijs, totidẽq;
ex marmorato, quam rem M. Vitruuius lib. VII. copioſe
explicat. Dureſcebat autẽ ea ſpecies in cruſtas, adeò ut
ſpeculorũ modo imagines redderet, poſſetq; in abaco-
rum quoq; uſum eximi: quæ tametſi uera eſſent, nõ ta-
mẽ ea eximere uẽditori licet, cũ hic diffinitũ ſit, rutorũ
7 cæſorumq; appellatione non comprehẽdi. † Sed an inte
ſtina opera comprehendantur, ut ſcamna, ſedes, fulcra
abaci, armaria, ſcrinia, idq; genus ſimilia: & cõtineri
quibuſdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæ-

8 ſa conſtent, ſatis uidētur ex ui uerbi ſignificari.† Quid de ſtatuis & imaginibus, quales maiorum ſuorum antiqui in atrijs & ueſtibulis conſeruabant, ſicut Philoſophorum, doctrinaq; inſigniū hominum in bibliothecis, cæterorū in hortis uel horreis? Et M. Cicero. 11. de Oratore, rutis cæſisq; attribuere uidetur. Quapropter uendita domo emptorē nō ſequerentur[c]. Quod tamen aliter ab antiquioribus obſeruatū fuiſſe Plinius eſt autor. Is libro XXXV. In foribus, inquit, & circa limina animorum ingentiū imagines erant, affixis hoſtiū ſpolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Quæ etiā dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed hæc olim fuere: Mutij enim ſententia deinde recepta eſt, ut ruta cæſaq; ædium fundi'ue eſſe non cenſeantur[d], niſi id ſcriptum ſit. Sanè harum dictionum M. Cicero in topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales uenditores, ut cum ædes fundum'ue uendiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod orandi cauſa apte & ſuo loco poſitum uideatur. Explicauit hunc locum BVDEVS quoque.

c l. Celſus. 5. idem Iul. ad exhib.

d l. in vendendo de contrah. empt.

1.4.5 ☞ Artemon quid.
2 Verbum, ἀρτάω ſignificat aſſuere & ſuſpendere.
3 ἄρτημα.
6 Artemon in qua ſignificatione Iabolenus hic accipiat.
7 Artemon non eſt nauis pars.
8 Recentiores hallucinati in hoc reſponſo.
9 Vendens lembulum, an & remos debeat.
10 Naui inſtructa legata, artemon debetur: ſecus in ſcapha.
11 Proiectum & immiſſum quomodo differant.

Mæmiana

12 Mæniana quæ ſint,vndeque dicta.
13 Suggrundia quid:
14 γεῖσα & ὑπογεῖσα.
15 Non modici iuris eſt diuerſitas,immiſsũ quid an proiectum dicatur.
16 Nec in alienas,nec in communes ædes immiſſum proiectumue habere licet.
17 Veteres plumbo domos tegebant.
18 Diuerſa lectio ad § plumbum.in hac.l.
19 Vera lectio huius § & verbum, hypæthrij, declaratũ. & nume.21.
20 Hypæthria,& ſubdiuales ambulationes,idem.
21 Hypæthrij tegmenta non ſunt ædificij.
22 Reſtitutus locus in.l.quæſitum § de velis.ff. de fund. inſtr.
23 Vidua,quaſi ſine duitate,ſecundum Labeonem.
24 Vidua dicitur etiam quæ nunquam fuit nupta.
25 Labeonis etymos reprobatur.
26 Viduus pro priuato.
27 Vidua à vorbo iduare dicta,quod ſeparare ſignificat.
28 Vidua dicitur,quæ à viro ſeparata eſt.
29 Vidua an ſit,quæ ſtuprum patitur poſt mortem viri.
30 Vidua dicitur,quæ inutilem maritum nacta eſt,
31 Qua ratione erga viduas ſolent leges eſſe indulgentiores.
32 Structuræ ex tabulis exemptiles, an ſint ædium.
33 Telaria vel vitraria,vendita domo debentur.
34 Specularia vendita domo non debentur.
35.36 Specularia quomodo conficiebantur.
37 Habens in domum vicini ius proſpiciendi,an ſpecularia immittere poſſit,vnde ipſe vicinum videat.

1 MALVM.† *Artemon uelum eſt addititium dirigende nauis cauſa,cuius Iulius Pollux meminit,&*

in actibus Apoſtolorum Lucas: ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ. id eſt extollentes artemonem ad auræ fla
2 *tum.† Deducitur à Græco uerbo ἀρτάω quod ſuſpen*
3 *dere ſignificat, & aſſuere.† Vnde & ἀρτῆμα in etymo logico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena*
4 *adſuitur.† Eſt & hac ſimilitudine artemon trochlea, quam Græci ἐπάγοντα uocant, ea ingētis oneris lapides tollūtur: cum enim cæteræ huiuſmodi machinæ duas tantummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiā requirit, quæ additit ia eſt, & ideo artemon epagonq; dicitur, ut*
5 *M. Vitruuius ſcribit.† Eſt & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus uoluptariam uitam agere cœpit, ut apud Atheneum legi: unde περιφόρητος. id eſt circumlatitius, prouerbio quoque di*
6 *ctus, de quo alij aliter prodiderunt.† Sed hoc in Iaboleni reſponſo de uelo illo extraordinario accipiendum eſt. Quod etiam Iſidorus, ut tempora ſua ferebant, non prorſus malus autor, dirigendæ potius nauis cauſa, quàm celeritatis commendari, libro decimonono tra*
7 *didit.† Igitur id uelum tanquam additi tium, non eſſe*

IABOLENVS LIB. II. EX POSTERIOR. LAB.

LEX CCXLII.

MAlum nauis eſſe partem, artemonē aūt nō eſſe, Labeo ait, & veri⁹ eſt, qa plerunq; naues ſine malo ĩutiles eſſent, ideo'q pars nauis habetur: artemon autem magis additamentū quā pars nauis eſt.

nauis partem hic traditur: Nam *& pleræq; naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles ſunt.*
8 † *At ex recentioribus plerique, quid artemon eſſet ignorantes, temonem expoſuerunt, quod ſic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur.* Hincq; *uarie ſe torſerunt, dum rationem nullam uident, cur illud pars nauis non ſit, cũ alibi expreſsim traditum legerint gubernacula, malum, antennas, quaſi membra nauis eſſe*[a]. *Hinc autem apparet uendita, uel legata naui, quid*
9 *præſtandum ſit.* † *Sed quid ſi quis uendat tibi lembulum, an & remos debeat?* Et *deberi uidetur,* Ni*ſi ex conſuetudine alia'ue ratione aliud a-*
10 *ctum conſtet.* † Q*uid ſi nauim inſtructam quis legauerit, an artemon præſtabitur?* Et *licet pars nauis non ſit*[b]*, tamen non eſt dubitandum, quin eius inſtrumentum ſit.* Q*uod in ſcapha contra reſponſum eſt: ſcapha enim nauis inſtrumentum non eſt. Sanè ſciendum eſt, nauim ex uniuerſo quodam conſtare, & ideo ſingulis tabulis euictis, non uideri partem euictam*[c].

¶ Inter proiectum & immiſſum hoc intereſſe Labeo ait, quod proiectum eſſet, id quod ita proueheretur, vt nuſquam conquieſceret, qualia mænianа & ſubgrundia eſſent. Immiſſum autem quod ita fieret, vt in aliquo loco requieſceret: veluti tigna, trabes'que, quæ immitterentur.

11 ¶ §. INTER PROIECTVM. † *Interpretatur Priſcus Iabolenus quid inter proiectum & immiſſum differat,*

a l. ſcapha. de euict.
b l. fi. de fund. inſtr.
c l. naue. de euict.

 aitq;

aitq́; Immiſſum id eſſe, quod ita immitteretur, ut in alieno requieſceret, unde & ſeruitus tigni immittendi nomen ſumpſit. Proiectum autem eſt, quod prouectũ extra parietem uel ædificium, nuſquã conquieſcit: qualia

12 *sũt mæniana, & ſubgrũdia*[d]. †*Mænia Græci orthas appellant, nomen ſumpſere, ut Accurſius ait, à mœnibus, cui tamen doctiſſimi Grammaticorum merito aduerſantur, ex hiſtoriaq́; etymologiam hanc adducunt. Fuiſſe enim Mænium quendam Romanum, qui cum patrimonium abliguriuiſſet, domum uendidit, quam ad forum ſpectantem reliquam habebat, excepitq́; ſibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podiũ efficeret, unde gladiatores ludos conſpiceret. Hincq́; exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mæniana.*

d l.pen.C. de ædi. priu.

13 †*Suggrũdia uero ſunt, quas ſuggrũdas quoq́; uulgò di-*

14 *cimus, minẽtes uidelicet tecti partes:* † *Græci* γεῖσα *uocant, &* ὑπογεῖσα. *Varro de re ruſt. ciues, inquit, ſubtus ſuggrundas ab initio uillatico uſæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne quis in ſubgrũda proiecto'ue id poſitũ habæret*[e], *quod alicui nocere poſſet. Extat etiam rubrica de damno infecto, & ſubgrundis, & proie-*

15 *ctionibus.*† *Sanè non modica iuris eſt diuerſitas, immiſſum quid, an proiectum dicatur. Nam immiſſum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at ſupra ædes meas proiectum non licet, ſed lege Aquilia agendum eſt*[f], *Quapropter cum quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, uela, id'que genus texta ſoli exiccanda ſuſtinerentur, ſupra uicini domum proiectas haberet, reſpondi non licere propria autoritate deijcere, ſed*

e l.ſi vero .§. prætor. de his q̃ deie.

f l. quẽadmodum. §. j. ad le. Aquil.

16 *re, ſed legis actionem ſupereſſe.* † *Non ſolum autem in ædes alienas immiſſum proiectum'ue habere nõ licet, ſed nec in ædes communes, niſi iure ſeruitutis, uel alia ratione id debeatur*[g]. [g] l. ſi duo. §. labeo. vti poſ.

17 ¶ *§.* PLVMBVM. † *Solebãt ueteres, quod in præſentia penitus non exoleuit, domos plumbo tegere, eoq́; tegularum loco uti, id Labeo ædificij eſſe aiebat: unde domo uendita, & ipſum emptori accedebat.*

¶ Plumbum autem quod Pro tegulis poneretur, ædificij eſſe, ait Labeo: ſed id quod hypæthrij tegẽdi cauſa poneretur, contra eſſe.

Nec hac in re quicquam ambigitur. Sed quod ſubſequitur perquam obſcurum eſt. Accurſius ingenue faſſus eſt, ſe
18 *hunc locum non percipere.* † *Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi cauſa poneretur contra eſſe: ut cẽſuerit Labeo, id plumbũ, quod fluminæ aduectũ in ripa adhuc eſt, tamen ſi ea mente paterfamiliâs adportari fecerit, ut domum contegeret non tamen ædificij eſſe. Quod quidem iure uerum eſt, cum conſtet deſtinationem rei*[h]*; pro ipſo facto, non haberi, niſi cum aut opus iam cœptum, factoq́; ipſi proximum eſt*[i]*, aut in id res eſt deſtinata, quod prius fuit: ut cum tegulas, plumbum'ue quis detraxit, ut reponeret: ædificij enim cenſebuntur, cum alioquin tegulæ nondũ impoſitæ, ædificij ipſius non ſint.*
19 *Cæterum hæc interpretatio antiquiorum codicũ lectioni non cõgruit, in quibus apertiſſime legitur, id quod hy-*
20 *pæthrij tegẽdi cauſa poneretur, contra eſſe.* † MORIS *fuit apud ueteres, media ſpatia quæ inter porticus ſunt ador-*

[h] l. fundi. §. ſtē l. ſeq. de act.
[i] l. librorum. §. perſcripta. de le. iij.

nare, ambulationesq́; eas pulcherrimis pauimentis ſterne re, & hypæthria, quòd ſub aperto æthere ſint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto oſtendit. Latinis etiam Sub diuales ambulationes dicuntur, ut Plin. lib. XVII. & Sub dialia pauimenta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiam ante templorum ueſtibula conſueuiſſe, autor eſt Zenodatus in adagijs: qui Bacchi ſtatuam quem Morychum Siculi dicunt, ἔξω τῦ νεὼ collocatam fuiſſe ſcribit, παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ, id eſt extra templum, iuxta in-
21 *greſſum in hypæthro.* † *Igitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperentur, plumbo fortè, uel quapiam alia materia tegabantur, quæ æſtate demum tollebatur: meritò id non eſſe ædificij Labeo ſenſit, cum ad ſtructuram non pertineat, & perpetui uſus cauſa non apponeretur: Aeſtate quoque ius hypæthrijs ſolis ardores, expãſis uelis defendebant:*
22 † *ea uela Sabinus & Caßius* [k] *ſupellectili adſcribunt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis ſcriptum habeant) unde ædificij non magis eſſe, quàm ſupellectilem conſtat.*

¶ Viduam non ſolum eã, quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ uirũ nõ habuiſſet.

[k] l. quæſitũ. §. de velis de fun. inſtr.

23 ¶ §. VIDVAM † *Viduam eſſe quaſi ſine duitate Antiſtius Labeo dixit, quoniam particula, ue, priuatiua*
24 *quandoque eſt, ut in ueſano, uecordeq́; diximus.* † *Quapropter etiam quæ nunquam nupta fuit, uidua rectè appellabitur, competentq́; ei cætera priuilegia, quæ uiduis*

25 *duis conceſſa ſunt*[l]. †*Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix ſcio quantum approbem, non, quod A. Gellij exemplo mouear, qui & ipſe quaſdam eius ſimiles deriuationes quandoq; confutauit, ſed quòd quæcunque autoritate potiores apud me ſunt rationes.*

ſet, appellari, ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt: quaſi vecors, veſanus qui ſine corde, aut ſine ſanitate eſſet, ſimiliter viduam eſſe dictam ſine duitate.

Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in ſyllaba corripitur, cum ſi Labeonis uera eſſet ſententia, produci debuiſſet? ſicut et uecors, ueſanusq; producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumentabimur, ut quia ſine duitate puella ſit, uidua dicatur, cũ huiuſmodi argumentum non conſiſtere frequentius receptum ſit? Sed & non parum me legis Iuliæ[m] *exemplũ mouet, quæ uiduam à uirgine ſeparat, licet in utraq; ſtuprum committatur.* Hieronymus *quoq; ad* Fabiolã[n], *Vidua, inquit, eſt cuius mari-*
26 *tus mortuus eſt.*† Nã *& antiqui autores uiduũ ſimpliciter pro priuato accipiũt, unde uiduus pharetra* Apollo *apud* Horatium. *Elegãtior igitur ſubtiliorq; Labeonis mihi uidetur ſentẽtia, quàm uerior, ut meritò nõ niſi ex lata ſignificatione ſuſtineri eã pleriq; reſponderint*[o].
27 † *Quãdoquidem et ſcientiſſimi Grammaticorum ab antiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod ſeparare ſignificat: unde &* Diuidere *uerbũ, et Idus dictæ Ma-*
28 *crobio.*† Sit *igit̃ uidua, quæ à uiro ſeparata eſt cui ſẽtẽ-*

tia &

[l] Bart. l. ſ. C. qñ imp. int. pup.

[m] §. item lex. inſt. de pub. iud.

[n] 34. diſtin. vidua.

[o] in. c. ex tenore. de ſo. cõ.

tiæ & cæteri antiqui communiſq; omnium uſus aſſentiare uidentur. Addunt[p] aliqui ita demum proprie dici uiduam, ſi à uiro, cui ſuperſtes exiſtit mulier, facta ſit: quod ego non probo, cũ nutias non concubitus, ſed con
29 ſenſus faciat. † Sed quid ſi mortui uiri honorem nõ procuret, ſtuprumq́; patiatur? & non eſſe uiduam quibuſdam uidetur, quod per interpretationem[q]: propter enim ſuum dedecus, eis priuilegijs indigna eſt, quibus pudicæ uiduæ hone
30 ſtantur. † Cæterum quæ inutilem maritum nacta eſt,
31 eadem interpretatione uidua cenſebitur[r]. † Sed qua ratione moueri legiſlatores exiſtimabimus, ut erga uiduas indulgentiores ſint? Et credibile eſt ſexus imbecillitati miſertum fuiſſe, qui per alios regitur, ut plurimum infidos & dominicarũ rerum negligentes. In lege pontificia illud quoque conſiderari uidetur, ut præmijs uiduitatis adductæ, non facile ad ſecundas nuptias relaberentur, quas ea lex non ſatis approbat, ſed in cœlibe lecto caſtæ eſſent quod quò difficilius his eſt, quæ illiciũ Veneris expertæ ſunt, eò & commendatione dignius. Si quidẽ ut Græco prouerbio admonemur, δύσκολα κατὰ καλά, quanuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

¶ Structuram loci alicuius ex tabulis factam: quę æſtate tollerentur, & hyeme ponerẽtur, ædium eſſe ait La

32 ¶ §. STRVCTVRAM. † Fiunt plerunq; ſtructuræ ex tabulis exemptiles, unde dubitari potuit, an illæ ædium ſint, itta ut domo uendita debeantur, & eſſe Labeo ſcripſit: cum enim perpetuò in hunc uſum paratæ fuerint, ta

p Maria. d.c.

q §. quæ vero. in authẽ. de nup.

r gl. 1. fi. C. de plag.

rint, tametſi quandoq; tollantur remanent tamen ædiũ[f],
ſicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rurſus re- f l.fundi.in ſi. de act. emp.
33 *ponantur, ædium permanent.* † *Quo argumento arbi-*
trarer etiam telaria, uel uitraria, quibus in feneſtris
utimur licet exemptilia ſint, tamen uendita domo debe-
ri, in perpetuum enim
uſum parata ſunt, nec
alij præterea feneſtræ
ſolent conuenire, niſi
ei cui obturãdæ ſpecia
liter effecta ſũt. Quod

beo, quoniã perpetuo vſui
parata eſſent neq; ad rem
pertinere, quod interim
tollerentur.

non eſt in cæteris operibus, quæ rutorũ cæſorũq; appel-
34 *latione recipiuntur.* † *In ſpecularibus uerò, licet eundẽ*
uſum præſtẽt,[t] *aliud Pegaſo et Caßio uiſũ eſt: cũ enim* t l. quæſitum. §. itaq. de fund. in ſtru.
pretioſiora ſint in ornamẽto ædiũ magis, quàm in inſtru-
35 *mẽto habentur:* † *conficiebãtur autẽ ex ſpeculari lapide*
in tenuißimas cruſtas ſecto, & pellucido, cuius mentio
paßim apud bonos autores habetur. Qua ratione &
domus uſufructu legato, ſpecularia non deberẽtur quo-
niam in inſtrumento non ſunt. Sed tamen Vlpiani[u] *ſen-*
tentia receptior eſt, qui ſpecularia affixa domus partẽ v l.ſed & ſi. de uſufru.
36 *eſſe cenſuit*[x]*: ſicut & pegmata.* † *Fuere ex recentiori-*
bus doctoribus quidam[y]*, ſpecularia exiſtimantes eſſe, ta-* x d.l. quæſitũ. §. ſpecula. riis.
bulas clatris cancellis'ue ſpißioribus diſtinctas quæ fene-
ſtris opponuntur, ne uirgines à prætereuntibus conſpici y Cep. in tra. de ſer.
poßint, uulgus Zeloſias uocat. Sed hæc ſententia ex
Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis ſpecularia puros
Admittunt ſoles, & ſine fece diem.

Sed

37 † *Sed nunquid qui in uicini domum ex feneſtra iure ſeruitutis proſpectum habet, ſpecularia immittere poßit, unde ipſe uicinum, minime illi contra perſpicuus, uideat? Et non poſſe quidam aſſerebant[a], duriorum enim uicini conditionem fieri, cum mutuus proſpectus ceu à Plutonis caßide, uel Gygis anulo adimeretur. Contra alijs uiſum: cuilibet enim in ſuo id facere permittendum[a], quod ſibi conducere exſtimauerit.*

a l.j.§.illud.de aqua quod.

a l.proculus, de dam.inf.

SCAEVO. LIB. XVIII. DIGESTORVM.

LEX CCXLIII.

Scæuola reſpõ. Semper receptũ eſt, vt libertorum appellatione, etiam hi cõtineri intelligantur, qui eodem teſtamẽto, vel poſteriore loco manumitterẽtur: niſi manifeſte is à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

1 ☞ Applicata hypotheſis ad text.

2 In Inſtrumentis quæ ab vltimo tractu perfectioné accipiunt, eodem tempore cenſentur acta omnia.

3 Codicilli teſtamenti iam facti pars eſſe videntur.

4 Codicilli ad teſtamenti ſenſum interpretatione producendi, & econtrà.

5 Exemplis hæc regula declaratur. & num. 6.

1 Scaevola. † *Aßignauerat paterfamiliâs in teſtaẽnto libertos ſuos uni ex filijs[a], deinde poſteriore ſcriptura Titium ſeruum liberum eſſe iuſſerat: dubitari potuit, an is quoq; aßignatus eſſet: cum de eo intellexiſſe non uideatur teſtator, qui cum aßignatio ſcripta eſt, adhuc libertus nõ erat: Sed Scæuolæ aliud uiſũ eſt: nõ enim hoc in caſu ordo ſcripturæ uidetur diuerſitatẽ iuris indicere,*

a l.j.de aſſig. lib.

ere,† cũ in inſtrumentis quæ ab ultimo tractatu profe ctionem accipiunt[b], eodem tempore cenſeantur acta omnia, idcircoq; parum referat poſteriore, an priore loco libertas data ſit. Sed quid ſi non teſtamento, ſed codicillis poſt aliquod tẽpus factis, libertas Titio relicta ſit? Et idem eſſe arbitror. Nec enim Scæuola hic diſtinguit qualis qualis fuerit poſterior ſcriptura[c]: nam & quod codicillis ſcriptum eſt, perinde eſt, ac ſi teſtamento adno

3 tatum eſſet,† quoniam codicilli teſtamẽti iam facti pars

4 eſſe uidentur. Alibiq; traditum eſt[d],† & codicillos ad teſtamẽti ſenſum interpretatione producendos, & uice

5 uerſa teſtamentũ ad codicillorũ ſententiam[e],† unde & conditio in teſtamento legato addita, ex mẽte teſtatoris repetita in codicillis, etiam translato legato cenſetur[f].

6 Quod & Decio uiſum eſt[g].† Sic & ſubſtitutio fideicõmiſſaria in prioribus tabulis facta ex his declarationem ſumit[h], quæ poſteriorib9 codicillorũ tabulas ſcripta sũt idq; niſi uerba euidentiſſime repugnent, uel contraria uoluntas defuncti, ut hic dicitur poſſit oſtendi. Sed quid ſi uerba quidem omnino non repugnent, ſed quædam alioquin ſuperfluant, quædam diuerſa ſuadeant? Et Corneus reſpondit[i], tũ quoq; codicillos ſecundum teſtamenti uerba intelligendos eſſe. Et ideo ex uniuerſali ſubſtitutione in codicillis facta, non uideri particulares correctas, quæ teſtamento ſcriptæ proponerentur.

b l. j. §. prius. de uulg.

c l. talis. in fi. de leg. j.

d l. ij. §. codicillorum. de iure cod.

e l. deſennius. de exc. tut.

f l. caio. de. a'i. leg.

g Dec conſi. 190.

h l. fi. ad treb

i Corn. conſi. 44. in 4.

1 ☞ Labeo à Paulo reprehenſus ratione multæ & pœnæ.

2 Multa & pœna, inſpecta vocabuli origine, nõ differũt

3 Paulus ſecundum temporum ſuorum conſuetudinem loquendi multam accipit.

Si qua

4 A pœna non prouocari, à multa prouocari, quomodo accipiendum.& num. 5.

6 Manifeſtus vſurarius etſi appellare prohibetur, ſi tamen afferat ſe tantum fœnoris non extorſiſſe,&c. prouocationi locus eſt.

7 Pœnam quilibet iudex delicti cognitionem habens. inferre poteſt :multã verò non ,niſi cui à lege,vel mandatis principum conceditur,

8 Pœnæ ſingulorũ peccatorum ſunt certæ, multa verò incerta eſt,& ex arbitrio iudicis dependet.

9 Si certa pecunia à lege conſtituta ſpeciali adiecto ſit, ea propriè multa dicetur.

10 Res exemplo declaratur.

11 Multæ etiam hodie incertæ ſunt, licet ſtatutum ſit, quatenus multam dicere magiſtratus poſſunt.

12 Athenienſes multas in aram Διὸς σωτῆρος dedicabant.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

LEX CCXLIIII.

SI qua pœna eſt, multa eſt:ſi qua multa, pœna eſt: Paulus vtrumq; eorũ

1 *SI QVA pœna.*†*Scripſerat Antiſtius Labeo, pœnam & multam idem eſſe: ſed Paulus falſum id exiſtimat, & præter cæteras, tres differentias adducit, qui-*
2 *bus probet alliud eſſe multam, aliud pœnam.*†*Sententia tamen Labeonis, inſpecta uocabuli origine, uera eſt. Quandoquidem ſupra ex uetuſtißimis ſcriptoribus admonui, multam Oſcium eſſe uerbum quo pœna ſi-*
3 *gnificetur.* † *Sed Paulus ſecundum temporum ſuorum conſuetudinem loquendi multam accipit, qua inſpecta,* non

non eſt dubium expoſitionem Labeonis ſuſtineri non poſſe. Connumerauimus autem ſuperius[a] *quãplures differentias in horum uocabulorum ſignificatione: Nunc de tribus ſolum attingendum eſt, quæ à Iuriſcõſulto re-*
4 *ſcrũtur.* †*Prima eſt, quòd à pœna nõ prouocatur, à multa uero prouocatio eſt.*

[a] 1. aliud. ſupra eo.

falſum eſſe: nãq; harũ rerũ diſsimilitudo ex hoc q̃q; apparet q̃ de pœna prouocatio non eſt, ſimul atq; enim victus quis eſt, eius maleficij, cui[9] pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ prouocatio eſt, nec ante debetur, quã aut non eſt prouocatũ, aut prouocator victus eſt, nec aliter quã ſi is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earũ rerum diſsimilitudo apparere poterit, quia certæ pœnę ſingulorũ peccatorũ ſunt, multę cõtra: quia eius iudicis poteſtas eſt quãtam dicat, niſi cum lege conſtitutum eſt, quantam dicat.

Quæ uerba uario modo à doctoribus accepta ſunt. Sed Bartolus intra tempus prouocãdi defuncto reo pœnã deberi, multã uero nõ deberi interpretatus eſt. Hincq; probari exiſtimat, pœnæ petitionem in hæredes quoq; competere, multæ uero morte rei extingui.
5 † *Quæ ſententia mihi uidetur non ſatis recepta eſſe: crebrius enim traditum eſt à pœna non eſſe prouocationem: quoniã ſi de delicto conſtet, cum à lege pœna imponatur, ſi quis prouocaret, nõ de facto iudicis, ſed de iniquitate legis cõquereretur, & ideo admittẽdus nõ eſt: quod in multa nõ procedit, quæ*

4 A pœna non prouocari, à multa prouocari, quomodo accipiendum.& num. 5.

6 Manifeſtus vſurarius etſi appellare prohibetur, ſi tamen aſſerat ſe tantum fœnoris non extorſiſſe,&c. prouocationi locus eſt.

7 Pœnam quilibet iudex delicti cognitionem habens. inferre poteſt :multã verò non ,niſi cui à lege,vel mandatis principum conceditur,

8 Pœnæ ſingulorũ peccatorum ſunt certæ, multa verò incerta eſt,& ex arbitrio iudicis dependet.

9 Si certa pecunia à lege conſtituta ſpeciali adiecto ſit, ea propriè multa dicetur.

10 Res exemplo declaratur.

11 Multæ etiam hodie incertæ ſunt, licet ſtatutum ſit, quatenus multam dicere magiſtratus poſſunt.

12 Athenienſes multas in aram διὸς σωτῆρος dedicabant.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

LEX CCXLIIII.

SI qua pœna eſt, multa eſt:ſi qua multa, pœna eſt: Paulus vtrumq; eorũ

1 *SI QVA pœna.*†*Scripſerat Antiſtius Labeo,pœnam & multam idem eſſe: ſed Paulus falſum id exiſtimat, & præter cæteras, tres differentias adducit, qui-*
2 *bus probet alliud eſſe multam,aliud pœnam.*†*Sententia tamen Labeonis, inſpecta uocabuli origine, uera eſt. Quandoquidem ſupra ex uetuſtiſsimis ſcriptoribus admonui, multam Oſcium eſſe uerbum quo pœna ſi-*
3 *gnificetur.*† *Sed Paulus ſecundum temporum ſuorum conſuetudinem loquendi multam accipit,qua inſpecta,*

non

non eſt dubium expoſitionem Labeonis ſuſtineri non poſſe. Connumerauimus autem ſuperius[a] quāplures differentias in horum uocabulorum ſignificatione: Nunc de tribus ſolum attingendum eſt, quæ à Iuriſcōſulto re- [a] 1. aliud. ſupra eo.
4 *ferūtur.* † *Prima eſt, quòd à pœna nō prouocatur, à multa uero ꝓuocatio eſt.*

falſum eſſe: nāq; harū rerū diſsimilitudo ex hoc q̊q; apparet ꝙ de pœna prouocatio non eſt, ſimul atq; enim victus quis eſt, eius maleficij, cuiꝰ pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ prouocatio eſt, nec ante debetur, quā aut non eſt prouocatū, aut prouocator victus eſt, nec aliter quā ſi is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earū rerum diſsmilitudo apparere poterit, quia certæ pœnę ſingulorū peccatorū ſunt, multę cōtra: quia eius iudicis poteſtas eſt quātam dicat, niſi cum lege conſtitutum eſt, quantam dicat.

Quæ uerba uario modo à doctoribus accepta ſunt. Sed Bartolus intra tempus prouocādi defuncto reo pœnā deberi, multā uero nō deberi interpretatus eſt. Hincq; probari exiſtimat, pœnæ petitionem in hæredes quoq; competere, multæ uero morte rei extingui.
5 † *Quæ ſententia mihi uidetur non ſatis recepta eſſe: crebrius enim traditum eſt à pœna non eſſe prouocationem: quoniā ſi de delicto conſtet, cum à lege pœna imponatur, ſi quis prouocaret, nō de facto iudicis, ſed de iniquitate legis cōquereretur, & ideo admittēdus nō eſt: quod in multa nō procedit, quæ*

ab ipſo iudice dicitur,nõ autẽ à lege certo modo diffini
ta eſt.Quapropter ſi quis eo prætextu à pœna appella
ret,quod innoxiũ ſe diceret,uel quod ex lege huiuſmo=
di pœna affici nõ poſſet,dubiũ nõ eſt,qnim admittendus
foret,nõ enim hoc caſu de legis iuſtitia,ſed de ius dicẽ=
6 tis facto diſceptaretur[b].†Cui ſentẽtiæ nõ abſimile uide-
tur,quod traditũ eſt,tãetſi manifeſtus uſurarius appel-
lare prohibeatur[c],ſi tamen aſſerat ſe tantũ fœnoris nõ
extorſiſſe,inq; quãtitatis modo prægrauari,prouocatio
ni locũ eſſe:quod Iac.& Albe. probant. Meritò igitur
cum quis facinoris cõuictus eſt,ſtatim pœna à lege cõſti
tuta debetur,at multa nõ prius debetur,quã in rei iudi-
catæ uim ſentẽtia eius indictiua trãſierit.Nam & Cor-
ne.Tacitus lib.XIII.Cenſuit(inquit)L.Piſo conſul deſi=
gnatus ne multã à Tribunis dictã queſtores ærarij in pu
blicas tabulas ante quatuor mẽſes referrẽt,medio tempo
7 re cõtradicere liceret,deq; eo conſules ſtatuerent.† Se=
cunda differentia eſt,quod pœnam quilibet iudex, qui
delicti cognitionem habeat,inferre poteſt,at multã is ſo
lis dicere licet quibus ex lege uel mandatis principũ con
ceſſum eſt. Quapropter nec magiſtratus municipa-
les[d],nec defenſores ciuitatum,nec delegati iudicum,iu-
riſdictionem ſuam per multæ cõminationem tueri poſ-
ſunt. Quod & in arbitro dicendum eſt[e], niſi ex com=
8 promiſſo hæc ei poteſtas à partibus data ſit.†Tertia dif-
ferentia eſt,quia certæ pœnæ ſingulorum peccatorum
ſunt,at multa incerta eſt,& ex arbitrio ius dicẽtis pen
det:ubicunq; igitur delictum perpetratum ſpeciale eſt,
& certam pecuniæ taxationem in ultionem non habet,
ibi

b Bal.l.j.col. v.C.ne ex del.def.

c c. quam ſit. de vſur.

d l.j. ſi quis ius dic.

e l.non ex omnibus. de arbi.

ibi proprie multa eſt: ut ſi quis contumax fuerit, coram tribunali irreuerenter aliquid egerit, prætorem contumelioſe compellauerit, & ſi qua ſimilia. Hæc *enim delicta commune aliquod nomen non habent, ſed ſpecialiter deſignantur.* Ea *uero quæ communi generali'ue nomine dicũtur, ut ſtuprum, furtum, falſum, peculatus, certas & à lege conſtitutas habent pœnas, & ideo in eis multa proprie locũ ſibi nõ uendicat.* Q*uò fit, ut tametſi ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorum prætori conceſſum ſit, quãuis furi, uel adultero pecuniariam pœnam indicat, non tamen proprie multaſſe dici poßit, quoniam huiuſmodi delicta communia generaliaq; ſunt, at multa de ſpecialibus infligitur.*

9 †Q*uòd ſi certa pecunia in pœnam à lege cõſtituta ſpeciali alicui delicto ſit, ea propriè multa dicetur: cũ enim ante eã legẽ incerta eſſet, quãuis deinde ex conſtitutione ad præfinitam taxationem redigatur, ſeruat tamen*

10 *nomen ſuum: uerbi gratia,* † Si *clericus fruſtratoriæ appellaret*[f] *, uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim multabatur*[g] *, deinde conſtitutum eſt, ut quinquaginta argenti libras ſolueret, an ideo minus hæc multa dicetur?* Et *propriè multam eſſe dicendum eſt, idq; etiam ex hoc reſponſo probatur, licet aliter Accurſius ſenſerit.* Q*uod & de ea pecunia arbitror, quam fiſco iudices litium protelatores exoluere cogũtur*[h]*: multã enim eam lex appellat, & quidẽ pro‑*

11 *priè.* † I*llud cõſtat, cùm hodie ſtatutũ ſit, quatenus multam dicere magiſtratus poſſunt*[i]*, quoniã minorem infligendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas eſſe mul‑*

f l.iſ.C. de epiſco. aud.

g l.ab exequi. C. quo ap.

h l. properandum. §. ante penul. C. de iudi.

i l. eos. C. de mod. mul.

tas, & in eis nomen id proculdubio proprie locum habere. Et *hæc iure* Romano *uera ſunt;* Athenienſes *enim aliter obſeruaſſe quandoq; legimus, hi multas in aram* διὸς σωτῆρος. Id *eſt,* Iouis *conſeruatoris dedicabant, quas ſemel illatas remittere non licebat. Quanuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq́;* Platonis *exemplo, qui ſingulis delictis pecuniarias multas conſtituit. Cætera quæ ad multarum cognitionem pertinent ſuperius à nobis explicata ſunt.*

POMPO. LIB. X. EPISTLARTM.

LEX CCXLV.

STatuę affixę baſib⁹ ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga pa-

SVMMARIVM.

1.3 Statuæ affixæ baſibus ſtructilibus, an ſint ædiũ.
2 Baſis ſtructilis quid ſignificet,
4 Structile opus pars ædificij eſt.
5.6 Tabulæ religatæ catenis, aut prope parietem affixæ, ſint ne ædium.
7 Ornamenta à domo ſeparabilia, ſi inde perfectioni domus nihil decedat, ædium non ſunt.
8 Varia lectio huius reſponſi.
9 Prothyron an ſit ædium.
10.14 Prothyron quid ſignificet.
11 Hyperthyron, hypothyron, diathyron quid.
12 Dithyron ſiue Biualuium.
13 Secundus rhetor ἐπίθυρος cognominatus.
15 Prothyron ex frequentiori ſignificatione veſtibulum ſignificat.
16 Alciati ſententia, quid hoc in loco prothyron ſignificet.

Statuæ

STATVAE. Explicat hoc reſponſo Pomponius tres ſatis dubias quæſtiones,quarū prior eſt huiuſ=
1 modi.† An ſtatuæ affixæ baſibus ſtrutilibus,ſint ædium.
In quo articulo prius ſciendum eſt,quid ſignificet baſis
2 ſtructilis.† Et Conſtat baſem eſſe ſedem, & pedamen=

rietem affixæ,aut ſimiliter, quę cohęrēt tignis,nō ſunt ędiū,ornat⁹ enim cauſa pa rantur,non quo ædes perfi ciantur. Idē Labeo ait,pro thyron qđ in ædibus inter dum fieri ſolet,ædium eſt.

tum cuiq; rei ſuſtinendæ:unde baſes uaſorū Corinthiorū Iaboleno [a],baſes catapultæ & columnarū M. Vitruuio. Hæ ex ſolido lapide quādoq; fiebant, quādoq; opere ſtructili,id eſt ex laterculis,
3 calceq;.† Igitur ſi quæ ſtatuæ marmoreis baſibus inſiderent,in confeſſo fuit ædium non eſſe,ſed rutis cæſiſq; annumerari [b],ut ſuprà uidimus: & ideo uendita uel legata domo,auferri poſſunt. Sed ſi ſupra ſtructiles baſes
4 collocatæ eſſent,tractatus magis ambiguus eſt:† quoniā ſtructile opus pars ædificij eſt,nec amoueri poteſt:ſicut ergo baſes ipſe pars ædium ſunt,ita eis impoſitæ ſtatuæ ædibus adſcribi debēt,in qua tamē re aliter Pōponio uiſum eſt:apponūtur enim magis cauſa ornatus,quàm ut
5 ædes perficiātur.† Sequens quæſtio eſt, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis'ue affigebant,an illæ ædium eſſent? Et eadem ratione non eſſe reſponſum eſt:ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiuſmodi tabulæ,nō autem quicquam
6 ad eius perfectionē faciunt.† Quod ſi in tectorio opere

a l. hæres. §. pe de leg. iij.

b l. in rutis.

loco cruſtarum marmorearum inde exemptarum appo
c l.fundi.§.ij. de act. empt. ſitæ ſint[c], tunc ædium partes ſunt, uidentur enim tecto
rij ipſius perfectioni accedere, & parum refert ex mar
more, uel ex tabulis pictis, quod illi deeſt ſuppleatur.
Quid autem ſit tectorium ſuperius à nobis tractatum
d l.in rutis. 7 eſt[d]. † Hincq; probatur, ornamenta, quæ à domo ſepara
ri commode poſſunt, ſi eam ob rem nihil perfectioni do
mus deeſt, ædium non eſſe, & ideo ædibus uenditis uel
8 legatis non deberi. † Sanè hoc loco antiquorum codi
cũ uaria eſt ſcriptura, quidã enim habent, Aut ſimiliter
9 quæ cohærent lignis: Alij, lichnis: alij tygnis. † In ulti
ma quæſtione dubitari potuit, an protyron ædium ſit,
10 & reſponſum eſt, eſſe. † Sed in hoc non modica eſt dif
ficultas, explicare, quid ſibi prothyron uelit. Et Græcus
ſermo indicat aliquid ſignificare, quod ante ianuã uel
hoſtiũ ſit, à Græca præpoſitione πρò & dictione θύρα.
11 † Qua ratiõe & hyperthyron dicimus, quod ſuperlimi
nare quidam uocant, ſicut Pſeudothyron poſticum, Hy
pothyron hiantiàm ciuitatem'ue ianuæ. Diathyron
quod per eam ponitur, qualis eſt in anuis, quam uulgò
poſterulam uocamus, in hoſtijs uero, quam uulgò bu
xulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcen
da, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit &
quandoque uice tabularum, appoſitis tapetibus, uel pe
12 ripetaſmatis, huiuſmodi'que uelamine. † Eſt & Di
thyron quod biualuium dicere poſſumus, unde Ariſto
teles de animalibus quarto, genus quoddam oſtracon
appellat dithyra: quaſi biſores teſtas, quæ uox etiam po
ſterulæ conuenire poteſt, quaſi ſit διπλῆθυρα unde &
dithyron

dithyron Græci, pro eo quod duplicatum eſt uſurpant,
13 ut Heſychius & Suydas tradit. † Philoſtratus quoque in uitis Sophiſtarum autor eſt, Secundum Rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuiſſe cognominatum, quòd fabri
14 eſſet filius. † Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini Veſtibulum dicunt, unde Pindarus in Olympijs Corinthum Peloponeſi prothyron appellat, quaſi portam, uel fauces dicas. Sed & Poßidippus in Epigrammate, ἐν προθύροις inquit, θῆκε διδασκαλίην, uibetur'que accepiſſe pro ſtatuariorum pergula, in qua publice ante ianuam ſpectanda opera proponebantur. Hieronymus uero in Ezechielē, quod Aquila & Theo
15 dotio prothyron dixerat, limen portæ tranſtulit: † frequentior tamen interpretatio eſt, ut ueſtibulum ſignificet. Sed in hunc ſenſum hic accipi ego non arbitror, nō quòd me moueat Aelij Galli Iuriſconſulti autoritas, quem refert A. Gellius ſcripſiſſe libro de ſignificatione uerborum quę ad ius ciuile pertinent ſecundo, Veſtibulum partem ædium non eſſe: ſed quia non uideo cur hoc ſenſu Pomponius & Labeo Græca magis dictione quàm Latina, & quidem uſitatiore, uti debuerint, præſertim cum indubitatum ſit, ut ego ſentio, ueſtibulum, tametſi extra ianuā domus ſit, ædibus tamen adſcribi, et
19 eorum membrum exiſtimari: † Arbitror igitur hac uoce poſterulam uel buxulā ipſam ſignificari. Interdum enim ea, ut hìc dicitur, in ædibus ſit, nam M. Vitruuius autor eſt, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis probāt, dithyra dicūt, à Latinis prothyra appellari, Papinianus quoque[e] prothyron domus, inquit, ſi uelamē eſt inſtrumento

[e] l. quæſitum. §. pap:n. de fun. inſtru.

mento domus continetur. Quibus uerbis aperte indicatur, non poſſe nos de ueſtibulo intelligere, ſed potius de ſtragulis aliquibus pictis. Quãdoquidem Iul. Pollux *libro decimo, inter ianitoris inſtrumẽta prothyra quoq; connumerare uidetur,* πολυποίκιλα, *id eſt multifariam uariegata:* Diſtinguendum *igitur eſt, ut buxula, ſi ex tabulis ſimili'ue materia confecta ſit, pars ædium cenſeatur, ſicut & poſterula, ſi ex uelamine huiuſmodiq; aulæis non pars, ſed inſtrumentum ſit domus.*

SVMMARIVM.

1 ☞ Exhibere quid ſit ex ſententia Labeonis.
2 Labeonis definitio à Pomponio reprehenſa.
3 Labeo defenſus ab Alciato.
4 Præſentia propriè ad corpus refertur.
5 Caſus, quibus furioſus pro abſente non habetur.
6 Generaliter furioſorũ conſenſus eſt nullus &, tamẽ abſentes per procuratorem conſentire poſſunt.
7 Si quis furioſi præſentiam præſtare promiſerit, valet ſtipulatio, contra Accurſum.
8 Niſi poſt ſtipulationem in furorem inciderit.
9 Muti à natura, infantibus & furioſis ſimiles exiſtimantur.
10 Simpliciter mutus omnes contractus facere poteſt, excepta ſtipulatione.
11 Reſtituere quid ſit,
12 Non ſufficit corpus reſtituere, niſi omnino res ipſa præſtetur.
13 Res acceptiones fructusue continet.
14 Ex libris à Iuſtiniano editis non omnes factorum ſpecies decidi poſſe.
15 Sine Bartolo, alijſque interpretibus, ius noſtrum non conſiſtere,

Apud

1 APUD LABEONEM. *Scripſit Labeo πιθανῶν id eſt ueriſimilium libros octo.† in hoc opere definiuit quid ſit exhibere*: Et id eſſe arbitratus *eſt,*
2 *quod eius de quo agitur præſentiam præſtare.* † *Quam definitionem à Pomponio hic reprobari communi calculo receptum eſt, idq; duobus argumentis. Nam qui in iudicio hominem ſiſtit, præſtat eius de quo agitur præſentiam, & tamen aliud eſt ſiſtere, aliud exhibere: rurſus, furioſus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur & tamen eorum præſentia nõ uidetur præſtari, loco enim abſentium habentur.*
3 † *Poſſet tamen Labeonis ſententia defendi, ſi eum qui hominen ſiſtit, etiã exhibere dicamus ut exhibendi uerbum generalius ſit: eſt enim exhibere*[a], *extra ſecretum habere: nec ſimpliciter uerum eſt, furioſi, infantis, muti præſentiam nullam eſſe, ſed pro abſentibus haberi.*
4 † *Quoniam præſentia propriè ad corpus refertur, nec dibium eſt corpore eos præſentes, licet lex plerunq; propter ſenſus imbecillitatem abeſſe eos interpretetur.*

IDEM. LIB. XVI. EPISTOL.

LEX CCXLVI.

APud Labeonem πιθανῶν ita ſcriptũ eſt, exhibet q præſtat eius dequo agitur præſentiã: nam etiã qui ſiſtit in iudicio, pręſtat eius de quo agitur præſentiã, nec tamẽ eum exhibet, qui mutum aut furioſum aut infanten exhibet, non enim poteſt videri ei⁹ pręſtare præsẽtiã: nemo enim ex eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt.

a l. i. §. ait prętor. de libe. ho. exhi.

5 pretetur.† Quapropter quoſdam caſus reperire eſt, quibus furioſus pro abſente non habetur, ut cùm de perſeuerantia, non autem de nouo conſenſu agitur[b]. Itéq; cum hoc non tractatur ut conſentiat, ſed ſatis eſt ne cõtradicat: cuiusrei exemplum eſt in muliere furioſa[c], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitio

6 †ne cauet. Nã & generaliter furioſorũ cõſenſus eſt nullus, & tamen abſentes per procuratorem conſentire

7 poſſunt[d].† Quapropter ſi quis furioſi præſentiam præſtare promiſerit, non ualere ſtipulationem minime cum Accurſio ſenſerim[e]: ſed potius corpore, & de facto exhi-

8 bendum eſſe.† Illud non diffiteor, ſi poſt ſtipulationem in furorem inciderit, promiſſori competere exceptionem[f]. Cum enim de ſani hominis præſentia agitur, non uidentur partes uoluiſſe exhiberi caſu quo propter

9 dementiam impediretur.† Et quod de muto hîc dicitur, de eo qui naturaliter mutus ſit accipiendũ eſt, hmõi enim et ſurdi ſunt: unde quid ſentẽtiæ intellectuſ'ue habeãt exponere nequeũt, idq; in cauſa eſt, ut infantibus et furio-

10 ſis ſiſes exiſtimẽtur: †alioqn qui ſimpliciter mutus eſt oẽs contractus facere poteſt excepta ſtipulatione, quoniam expreßio uerborum in ea neceſſario requiritur.

11 ¶ §. RESTITVIT.† Reſtituere eſt rem in ea condi-

12 tione quæ retro fuit, præſtare.† Nõ ergo ſufficit corpus ipſum puta fundum reſtituere, niſi omnino res ipſa præſtetur

¶ Reſtituit nõ tãtũ qui ſolũ corpus, ſed etiã qui oẽm rẽ cõditionẽ' q; reddita cã præſtat, & tota reſtitutio iuris interpretatio eſt. FINIS.

b l. patre. qui ſunt ſui vel ali. iur.

c l. ij. §. fi. ſol. matr.

d l. ij. de proc.

e l. ſtipul. iſta. §. hi qui. de verb. oblig.

f l. ij. §. ſi qs. ſi quis ca.

13 ſtetur.†Res autē dictio eſt uniuerſalis,quæ acceßiones
fructus'ue continet.Sed & in ea condutione eſt reſtituē
da,in qua olim erat,ut ſi cauſa uſucapionis ſuberat, ea
quoq; reddatur.Sed quoniam non ſemper acceßiones et
fructus uel cauſa redditur,ſed aliter atq; aliter ſolet di-
ſtingui,ideo hæc reſtitutio omnis in iuris interpretatio-
ne uerſatur,de qua re ſuperius à nobis tractatum eſt.Sūt
enim hoc ſub titulo quatuor eiuſdem ſenſus ad hanc ma
teriam pertinentia reſponſa,ut non poßim non mirari,
cur idē toties inculcauerint,qui ſub Iuſtiniano centones
hos legum conficiendi curam aſſumpſerunt, quaſi alia
14 noua magiſq; neceſſaria deeſſent.† Scribat Iuſtinianus
quantum uelit,glorieturq́; ſuos hoſce libros cauſarum
negotiorumq́; deciſionibus ſatis eſſe, res ipſa plane re-
clamat,nemoq́; ciuilis profeßionis eruditus eſt,qui aper
tißime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto
oriri,quas niſi omnino Oedipus is ſit, ex harum legum
15 ſylua decidere nemo unus poßit:†ut planè ſine Bartolo
alijsq́; quibuſdam interpretibus, ius noſtrum non conſi
ſtere affirmare auſim. Quid enim,ſi bonarum literarū
cognitionē excipias, illi aut acutißime nō excogitarūt
aut clarißime non docuerunt, ut noſtris oculis offuſas
per hoſce Græculos tenebras aperirent?Illud non diffi-
teor,ſi antiquorum iuriſconſultorū opera extarent,nec
Iuſtiniani iniquißimo illo edicto ſublata fuißent, Accur
ſij,& qui poſt eum ſcripſerunt, minime neceſſarias fu-
turas fuiſſe lucubrationes.Sed ſatis ſit,conceptam animi
indignationem haſtenus prompſiſſe ne crabronum acu-
leos irritaſſe uidear. FINIS.

INDEX LEGVM SVB RVBR. DE VERB. SIGNIF.

Abſentē accipere 199
Actionis uerbo 34
Aedificia Romæ 139
Ager eſt locus 27
Alienationis uerbum 28
Alienatū non proprie 67
Aliud eſt capere 71
Aliud eſt fraus 131
Aliud eſt promittere 174
Anniculus amittitur 132
Anniculus non ſtatim 134
Appellatione rei 72
Appellatio parentis 51
Apud Labeonem 246
Armorum appell. 41
Aßignare libertum 107
Bona ciuitatis 15
Bonæ fidei emptor 110
Bonorum appel. 49
Bonorum appell. 208
Boues magis. 89
Carbonum appel. 167
Cedere diem 213
Cenſere eſt 111
Cepiſſe quis 140
Cætera quib. 44
Cæterorum 160
Cognoſcere inſtrumēta 56
Collegarum 173
Commendare mihil 186
Cōditionales creditores 54
Coniunctionem enim 29
Coram Titio 209
Creditor autem is 55
Creditores accipiendos 10
Creditorum appella. 12
Cum biſſextus 98
Cum in teſtamento 202
Cum prætor dicat. 81
Cum quærebatur 240
Cum ſtipulamur 97
Debitor intelligitur 108
Dediſſe intelligendus 76
Delata hæreditas 151
Derogatur legi 102
Deteſtatio eſt 40
Dimiſſoriæ literæ 106
Duobus negatiuis 238
Etiam aureos 159
Etiam ea mulier 141
Eum qui uectigal 16
Ex illa parte edicti 227

Face

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Facere non oportere 189
Faciendi uerbo 175
Familiæ appella. 199
Ferri proprie 235
Filij appella. 84
Frugem pro reditu 77
Fugitiuus eſt 225
Fundi appella. 211
Generi appella. 136
Habere duobus 188
Hæc adiectio 192
Hæc enuntiatio 232
Hæc ſtipulatio noxis 200
Hæc uerba cui 69
Hæc uerba ille aut ille 124
Hæc uerba in ſtip. 73
Hæc uerba quanti 193
Hæredis appel. 65
Hæredis appel. 170
Hæreditatis appel. 119
Hæreditatis appel. 138
Herennius ait 122
Hominis appel. 152
Hoſtes ij ſunt 118
Id apud ſe quis 143
Illa uerba arbit. 68
Illa uerba optimus 161
Impenſæ neceſſariæ 79
In conuentionibus 219
In generali petitione 80
In itinere faciendo 3
In lege cenſoria 203
In rutis 241
In uſu iuris 158
In uulgari 163
Inde tabernacula 184
Indicaſſe reum 197
Inſtratum omne 45
Inſtructam autem 185
Intelligendus eſt 153
Inter diuortium 191
Iter donũ & munus 194
Inter hæc uerba 179
Inter illam condi. 217
Inter publica 17
Inter ſtuprũ & adult. 101
Interdum proprietatem 78
Inteſtatus eſt 64
Is qui natus eſt 210
Iuſta interpretatione 201
Labeo & Sabinus 14
Labeo lib.1. 19
Latæ culpæ 223
Lege obuenire 130
Liberationis uerbum 47
Liberorum appel. 220
Liberti appel. 172
Licet capitalis 203

Licet inter geſta 58
Litis nomen 36
Littus eſt quouſq; 96
Littus publicum 112
Locus eſt 60
Maiore parte anni 156
Magna negligentia 226
Malum nauis 242
Marcellus apud 9
Maſſurius ſcribit 144
Meorum & tuorum 91
Mercis appellatione 66
Mercis appel. 207
Mille paſſus 154
Minus ſolutum 32
Modeſtinus reſpon. 105
Morbus ſonticus 113
Mouentium item 93
Mulieris appel. 13
Municipes intelligẽdi 218
Munus propriè 214
Munus tribus modis 18
Nam quem ſine 149
Natorum appellatio 204
Natura cauillationis 177
Nepos Proculo ſuo 125
Neratius Priſcus 85
Nihil aliud 24
Nomen filiarum 164
Nominis & rei 60
Non eſt pupillus 162
Non eſt ſine liberis 148
Non poteſt uideri 117
Non tantum 169
Notionem accipere 99
Nurus appel. 50
Oſtentum Labeo 38
Palàm eſt 33
Pali & perticæ 168
Partum non eſſe 26
Paterfa.peculium 183
Patroni appel. 52
Paulus reſpondit 221
Pecuniæ appel. 4
Pecuniæ nomine 222
Pecunie uerbum 178
Penes te 93
Perueniſſe ad te 171
Plebs eſt cæteri 237
Plus eſt in reſti. 22
Portus appellatus 59
Poteſt reliquorum 95
Poteſtatis uerbo 215
Pratum eſt in quo 31
Præuaricatores 212
Princeps bona 22
Pronũtiatio ſermonis 195
Probum & opprob. 41

Pronuntiatum 46
Propemodum 88
Propriè bona 83
Prouinciales eos [illegible]
Proximus eſt quem 92
Proximi appell. 155
Pueri appell. 204
Pupillus eſt 239
Quæret aliquis 135
Quæſtio eſt fundus 115
Quantum ad iuris 157
Qui fundum 205
Qui in continentibus 147
Qui mortui 129
Qui neque 48
Qui uenenum 236
Qui uti optimæ 90
Quibus præcipua 57
Quid aliud ſunt 86
Quiſquis mihi 116
Quos nos hoſtes 234
Quod dicimus eum 231
Rectè dicimus 25
Rei appellatio 5
Rei appellatione 32
Reſtituere autem 35
Reſtituere uidetur 75
Sæpe ita 54
Satiſdationis 61
Scæuola reſpon. 243
Sciendum eſt 70
Sequæſter dicitur 109
Si ita à te ſtipulatus 150
Si calumnietur 233
Si cum fundum 126
Signatorius 74
Sylua cædua 30
Si qua pœna 244
Si quis ſic dixerit 133
Si cui ex empto 12
Soceri & Socrus 146
Soluendo eſſe 114
Solutionis uerbo 176
Spadonum 128
Specioſas 100
Sponſio 7
Statuæ 245
Subſignatum 39
Tabernæ 183
Ter enixa 137
Tigni 62
Tranſacta 229
Triplici modo 142
Tugurij 180
Veniſſe ad hæredē 195
Verbum amplius 82
Verbum erit 123
Verbum exactæ 187

Verbum facere 218
Verbum hoc ſi quis 1
Verbum illud pertinere 181
Verbum oportebit 8
Verbum oportere 37
Verbum reddendi 94
Verbo uictus 43
Verba contraxerunt 20
Verbis legis 120
Verum eſt 216
Veſtis appel. 127
Vinaria uaſa 206
Vinculorum 224
Virilis appel. 145
Vrbana familia 166
Vrbana prædia 198
Vrbis appellatio 2
Vſura pecuniæ 121
Vt alphenus ait 87
Vt ſunt iudicio 230

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE